הלכה · שולחן ערוך · מפרשים · באר היטב

באר היטב אורח חיים

רבי יהודה אשכנזי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

באר היטב אורח חיים

רבי יהודה אשכנזי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/באר-היטב-אורח-חיים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן א 14
סימן ב 16
סימן ג 17
סימן ד 18
סימן ה 21
סימן ו 21
סימן ז 22
סימן ח 22
סימן ט 25
סימן י 26
סימן יא 28
סימן יב 30
סימן יג 31
סימן יד 32
סימן טו 33
סימן טז 34
סימן יז 35
סימן יח 36
סימן יט 36
סימן כ 36
סימן כא 37
סימן כב 38
סימן כג 38
סימן כד 38
סימן כה 39
סימן כו 42
סימן כז 42
סימן כח 44
סימן כט 44
סימן ל 44
סימן לא 45
סימן לב 46
סימן לג 58
סימן לד 59
סימן לו 60
סימן לז 61
סימן לח 61
סימן לט 62
סימן מ 63
סימן מא 64
סימן מב 64
סימן מג 66
סימן מד 67
סימן מה 67
סימן מו 68
סימן מז 69
סימן מח 70
סימן מט 71
סימן נ 71
סימן נא 71
סימן נב 73
סימן נג 73
סימן נד 79
סימן נה 80
סימן נו 83
סימן נז 84
סימן נח 84
סימן נט 85
סימן ס 86
סימן סא 87
סימן סב 89
סימן סג 89

סימן סד 90
סימן סה 91
סימן סו 92
סימן סז 94
סימן סח 95
סימן סט 95
סימן ע 96
סימן עא 96
סימן עב 98
סימן עג 98
סימן עד 98
סימן עה 100
סימן עו 101
סימן עז 102
סימן עח 102
סימן עט 102
סימן פ 103
סימן פא 104
סימן פב 104
סימן פג 104
סימן פד 106
סימן פה 106
סימן פז 107
סימן פח 108
סימן פט 108
סימן צ 110
סימן צא 114
סימן צב 115
סימן צג 115
סימן צד 116
סימן צה 117
סימן צו 117
סימן צז 118
סימן צח 118
סימן צט 119
סימן ק 119
סימן קא 119
סימן קב 120
סימן קג 121
סימן קד 121
סימן קה 122
סימן קו 122
סימן קז 123
סימן קח 123
סימן קט 126
סימן קי 127
סימן קיא 128
סימן קיב 128
סימן קיג 129
סימן קיד 129
סימן קטו 131
סימן קטז 131
סימן קיז 131
סימן קיח 132
סימן קיט 133
סימן קכא 134
סימן קכב 134
סימן קכג 134
סימן קכד 135
סימן קכה 137
סימן קכו 137
סימן קכז 138
סימן קכח 139
סימן קכט 150

סימן קל 150
סימן קלא 150
סימן קלב 154
סימן קלד 158
סימן קלה 158
סימן קלו 161
סימן קלז 161
סימן קלח 162
סימן קלט 163
סימן קמ 164
סימן קמא 165
סימן קמב 165
סימן קמג 166
סימן קמד 168
סימן קמה 168
סימן קמו 168
סימן קמז 169
סימן קמט 169
סימן קנ 170
סימן קנא 170
סימן קנב 171
סימן קנג 172
סימן קנד 176
סימן קנה 179
סימן קנו 179
סימן קנז 179
סימן קנח 180
סימן קנט 182
סימן קס 184
סימן קסא 185
סימן קסב 186
סימן קסג 187
סימן קסד 187
סימן קסה 188
סימן קסו 188
סימן קסז 188
סימן קסח 190
סימן קסט 194
סימן קע 195
סימן קעא 196
סימן קעב 197
סימן קעג 197
סימן קעד 197
סימן קעה 198
סימן קעו 200
סימן קעז 200
סימן קעח 201
סימן קעט 202
סימן קפ 203
סימן קפא 203
סימן קפב 204
סימן קפג 205
סימן קפד 206
סימן קפה 207
סימן קפו 208
סימן קפז 208
סימן קפח 208
סימן קפט 210
סימן קצ 210
סימן קצא 211
סימן קצב 211
סימן קצג 212
סימן קצד 212
סימן קצה 212

סימן קצו 213
סימן קצז 214
סימן קצח 214
סימן קצט 215
סימן ר 215
סימן רא 216
סימן רב 216
סימן רג 219
סימן רד 220
סימן רה 222
סימן רו 222
סימן רז 223
סימן רח 223
סימן רט 227
סימן רי 227
סימן ריא 229
סימן ריב 230
סימן ריג 231
סימן ריד 231
סימן רטו 232
סימן רטז 232
סימן ריז 234
סימן ריח 234
סימן ריט 235
סימן רכ 236
סימן רכא 236
סימן רכב 236
סימן רכג 237
סימן רכד 238
סימן רכה 239
סימן רכו 241
סימן רכז 241
סימן רכח 242
סימן רכט 242
סימן רל 242
סימן רלא 243
סימן רלב 243
סימן רלג 244
סימן רלד 245
סימן רלה 245
סימן רלו 246
סימן רלח 247
סימן רלט 247
סימן רמ 248
סימן רמא 250
סימן רמב 250
סימן רמג 250
סימן רמד 251
סימן רמה 253
סימן רמו 254
סימן רמז 255
סימן רמח 256
סימן רמט 257
סימן רנ 258
סימן רנא 259
סימן רנב 259
סימן רנג 261
סימן רנד 262
סימן רנה 263
סימן רנו 264
סימן רנז 264
סימן רנח 265
סימן רנט 265
סימן רס 266

סימן רסא 267
סימן רסב 268
סימן רסג 268
סימן רסד 271
סימן רסה 271
סימן רסו 272
סימן רסז 273
סימן רסח 274
סימן רסט 275
סימן רע 275
סימן רעא 275
סימן רעב 278
סימן רעג 278
סימן רעד 279
סימן רעה 280
סימן רעו 280
סימן רעז 281
סימן רעט 282
סימן רפ 283
סימן רפא 283
סימן רפב 284
סימן רפד 285
סימן רפה 285
סימן רפו 286
סימן רפז 287
סימן רפח 287
סימן רפט 288
סימן רצ 289
סימן רצא 289
סימן רצב 290
סימן רצג 290
סימן רצד 290
סימן רצה 291
סימן רצו 291
סימן רצז 292
סימן רצח 292
סימן רצט 294
סימן ש 295
סימן שא 295
סימן שב 299
סימן שג 300
סימן שד 301
סימן שה 301
סימן שו 303
סימן שז 305
סימן שח 307
סימן שט 310
סימן שי 311
סימן שיא 312
סימן שיב 314
סימן שיג 314
סימן שיד 315
סימן שיו 316
סימן שיז 319
סימן שיח 321
סימן שיט 322
סימן שכ 327
סימן שכא 330
סימן שכב 333
סימן שכג 337
סימן שכד 337
סימן שכה 339
סימן שכו 339
סימן שכז 341

סימן שכז 342
סימן שכח 342
סימן שכט 346
סימן של 347
סימן שלא 348
סימן שלב 349
סימן שלג 349
סימן שלד 349
סימן שלה 352
סימן שלו 353
סימן שלז 354
סימן שלח 354
סימן שלט 355
סימן שמ 356
סימן שמא 359
סימן שמב 360
סימן שמג 360
סימן שמד 361
סימן שמה 361
סימן שמו 362
סימן שמז 363
סימן שמח 364
סימן שמט 365
סימן שנ 365
סימן שנא 366
סימן שנב 366
סימן שנג 366
סימן שנד 367
סימן שנה 367
סימן שנו 368
סימן שנז 369
סימן שנח 370
סימן שס 371
סימן שסא 371
סימן שסב 371
סימן שסג 372
סימן שסד 373
סימן שסה 373
סימן שסו 374
סימן שסז 375
סימן שסח 376
סימן שסט 376
סימן שע 376
סימן שעא 377
סימן שעב 378
סימן שעג 378
סימן שעד 378
סימן שעו 378
סימן שעז 379
סימן שעח 379
סימן שעט 379
סימן שפ 379
סימן שפא 379
סימן שפב 380
סימן שפג 381
סימן שפד 381
סימן שפה 381
סימן שפו 382
סימן שפח 382
סימן שצא 382
סימן שצב 383
סימן שצג 383
סימן שצד 383
סימן שצו 384

סימן שצז 384
סימן שצח 384
סימן שצט 385
סימן ת 385
סימן תא 385
סימן תב 385
סימן תג 386
סימן תד 386
סימן תה 386
סימן תו 387
סימן תח 387
סימן תט 387
סימן תיא 388
סימן תיג 388
סימן תיד 388
סימן תטו 389
סימן תטז 389
סימן תיז 389
סימן תיח 390
סימן תיט 390
סימן תכ 391
סימן תכב 391
סימן תכג 392
סימן תכד 393
סימן תכה 393
סימן תכו 393
סימן תכז 395
סימן תכח 395
סימן תכט 396
סימן תל 397
סימן תלא 398
סימן תלב 398
סימן תלג 399
סימן תלד 400
סימן תלה 401
סימן תלו 402
סימן תלז 402
סימן תלח 403
סימן תלט 403
סימן תמ 404
סימן תמא 404
סימן תמב 405
סימן תמג 407
סימן תמד 409
סימן תמה 410
סימן תמו 411
סימן תמז 412
סימן תמח 418
סימן תמט 421
סימן תנ 422
סימן תנא 423
סימן תנב 430
סימן תנג 432
סימן תנד 435
סימן תנה 435
סימן תנו 438
סימן תנז 438
סימן תנח 440
סימן תנט 440
סימן תס 443
סימן תסא 444
סימן תסב 447
סימן תסג 449
סימן תסד 449

סימן תסה 449
סימן תסו 450
סימן תסז 453
סימן תסח 462
סימן תסט 463
סימן תע 464
סימן תעא 465
סימן תעב 465
סימן תעג 467
סימן תעה 471
סימן תעו 472
סימן תעז 473
סימן תעח 473
סימן תעט 474
סימן תפ 474
סימן תפא 474
סימן תפב 475
סימן תפג 475
סימן תפה 476
סימן תפו 476
סימן תפז 476
סימן תפח 477
סימן תפט 477
סימן תצ 480
סימן תצא 480
סימן תצב 481
סימן תצג 481
סימן תצד 483
סימן תצה 485
סימן תצו 486
סימן תצז 486
סימן תצח 487
סימן תצט 489
סימן תק 490
סימן תקא 491
סימן תקב 492
סימן תקג 493
סימן תקד 494
סימן תקה 494
סימן תקו 495
סימן תקז 496
סימן תקח 496
סימן תקט 497
סימן תקי 498
סימן תקיא 498
סימן תקיב 499
סימן תקיג 500
סימן תקיד 500
סימן תקטו 504
סימן תקטז 506
סימן תקיז 506
סימן תקיח 506
סימן תקיט 507
סימן תקכא 508
סימן תקכב 508
סימן תקכד 508
סימן תקכה 509
סימן תקכו 509
סימן תקכז 510
סימן תקכח 513
סימן תקכט 513
סימן תקל 513
סימן תקלא 513
סימן תקלב 514

סימן תקלג 514
סימן תקלד 515
סימן תקלה 516
סימן תקלו 516
סימן תקלז 516
סימן תקלח 517
סימן תקלט 517
סימן תקמ 518
סימן תקמא 519
סימן תקמב 519
סימן תקמג 520
סימן תקמד 520
סימן תקמה 521
סימן תקמו 522
סימן תקמז 523
סימן תקמח 523
סימן תקמט 525
סימן תקנ 525
סימן תקנא 526
סימן תקנב 531
סימן תקנג 531
סימן תקנד 532
סימן תקנה 534
סימן תקנו 534
סימן תקנז 534
סימן תקנח 535
סימן תקנט 535
סימן תקס 537
סימן תקסא 538
סימן תקסב 538
סימן תקסג 539
סימן תקסד 540
סימן תקסה 540
סימן תקסו 541
סימן תקסז 542
סימן תקסח 543
סימן תקסט 546
סימן תקע 546
סימן תקעא 546
סימן תקעב 547
סימן תקעג 547
סימן תקעד 548
סימן תקעה 548
סימן תקעו 548
סימן תקעז 549
סימן תקעט 549
סימן תקפ 549
סימן תקפא 550
סימן תקפב 552
סימן תקפג 553
סימן תקפד 554
סימן תקפה 555
סימן תקפו 555
סימן תקפז 556
סימן תקפח 557
סימן תקפט 557
סימן תקצ 558
סימן תקצא 559
סימן תקצב 560
סימן תקצג 560
סימן תקצד 560
סימן תקצה 560
סימן תקצו 561
סימן תקצז 561

סימן תר 561
סימן תרב 562
סימן תרג 562
סימן תרד 563
סימן תרה 563
סימן תרו 564
סימן תרז 565
סימן תרח 566
סימן תרט 567
סימן תרי 567
סימן תריא 567
סימן תריב 567
סימן תריג 568
סימן תריד 569
סימן תרטו 569
סימן תרטז 569
סימן תריז 570
סימן תריח 570
סימן תריט 571
סימן תרכ 572
סימן תרכא 572
סימן תרכב 572
סימן תרכג 573
סימן תרכד 573
סימן תרכה 574
סימן תרכו 574
סימן תרכז 575
סימן תרכח 575
סימן תרכט 575
סימן תרל 577
סימן תרלא 578
סימן תרלב 579
סימן תרלג 580
סימן תרלד 580
סימן תרלה 581
סימן תרלו 581
סימן תרלז 581
סימן תרלח 582
סימן תרלט 583
סימן תרמ 585
סימן תרמא 586
סימן תרמב 587
סימן תרמג 587
סימן תרמד 587
סימן תרמה 587
סימן תרמו 588
סימן תרמז 589
סימן תרמח 589
סימן תרמט 592
סימן תרנא 593
סימן תרנב 596
סימן תרנג 596
סימן תרנד 597
סימן תרנה 597
סימן תרנו 597
סימן תרנז 598
סימן תרנח 598
סימן תרס 599
סימן תרסא 599
סימן תרסג 600
סימן תרסד 600
סימן תרסה 600
סימן תרסז 601
סימן תרסח 601

סימן תרסט 602
סימן תרע 602
סימן תרעא 603
סימן תרעב 604
סימן תרעג 604
סימן תרעד 606
סימן תרעה 606
סימן תרעו 607
סימן תרעז 608
סימן תרעח 609
סימן תרעט 609
סימן תרפא 609
סימן תרפב 610
סימן תרפג 610
סימן תרפד 610
סימן תרפה 610
סימן תרפו 611
סימן תרפז 612
סימן תרפח 612
סימן תרפט 613
סימן תרצ 614
סימן תרצא 615
סימן תרצב 616
סימן תרצג 616
סימן תרצד 617
סימן תרצה 617
סימן תרצו 619
סימן תרצז 620

סימן א

א **כארי**. עיין בהלק"ט ח"ב ס"ג ובספר בני חייא:

ב **השחר**. בשל"ה כתב סוד לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה הן בבקר הן בערב. ומיד כשניעור משנתו יטול ידיו ובזה ינצל מהוצאת ש"ז. ומכ"ש אם אינו רוצה לישן אף שנשאר מושכב של"ה. כתב בספר תולעת יעקב איתא בזוהר ההולך שחרית ד' אמות ולא נטל ידיו חייב מיתה ע"כ. ותמה הב"ח על רבינו ב"י שלא כתבו. ונראה משום דרובא אין יכולין לזהר בכך ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין מש"ה לא כתבו שיירי כנה"ג וכ"כ ד"א ועיין ביד אהרן סי' ד' בהגהת הטור:

ג **שויתי ה'**. שיצייר שם הוי"ה תמיד נגד עיניו כזה **יְהֹוָה** וזהו סוד שויתי ה' לנגדי וזה תועלת גדול לענין היראה האר"י ז"ל:

ד **המלעיגים**. ועכ"פ לא יתקוטט עמהם. ב"י:

ה **בזריזות**. ל"ד אלא ישהה מעט ולא יעמוד פתאום גיטין ד"ע. כתב בסדר היום ובקומו יאמר מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך וא"צ לזה נט"י אף שידיו מטונפות כי אין מזכיר השם ולא כינוי ומ"מ ללמוד נראה דאסור. אליהו זוטא. ואחר נטילת ידים יאמר שם של מ"ב אנא בכח:

ו **ולסוף הלילה**. והוא זמן שומרים לבוקר ואף בקיץ. ואם הוא קרוב לנץ החמה יאמר מתחילה הקינה ואח"כ יתחיל שומרים לבוקר. דרך חכמה. ובענין תפלת חצות עיין בספר הכוונות ובזוהר ויקהל משמע דלעולם חשבינן הלילה לי"ב שעות הן בקיץ או בחורף אע"ג דלענין תפילה אינו כן עיי' סי' רל"ג מ"א ועיין ע"ת. והאחרונים קבלו דמשכבי עד קומי ר"ל משבועות שאומרים רות שבו שכבי עד ט"ב שבו קומי א"צ לקום ללמוד בלילה. וי"א מט"ו באב עד ט"ו אייר יקום וי"א דזמן שינה ח' שעות וסי' ישנתי א"ז ינוח לי והכל לפי מה שהוא אדם. וכ' האריז"ל ושיעור משניות קודם לכל דבר ועי"ז זוכה לנשמה כי משנה אותיות נשמה. ואם זכה לחכמת אמת עת ההיא מסוגלת מאוד:

ז **שיהא מיצר**. אבל התפלה והתורה יהא בשמחה. סולת בלולה:

ח **בכוונה**. ר"ל דמי שיש לו אונס ואינו יכול להאריך וממעט בתחנונים ואומרם בכוונה נחשב לפני הקב"ה כמו אותו שיש לו פנאי ומאריך בתחנונים בכוונה. מ"ב וכ"כ יד אהרן. ועט"ז ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' מ"ד. ועיין תוס' י"ט במסכת אבות פרק ב' משנה ט"ז. כתב בספר מקור חיים דה"ה בלימוד תורה נמי הדין כן וכ"כ בסולת בלולה:

ט **פרשת העקידה**. קודם פרשת הקרבנות ויוכל לומר פ' העקדה ופרשת המן אפי' בשבת. ע"ת וכ"כ בעל שתי ידות וסולת בלולה וכנה"ג ע"ש. וכתב הבחיי פרשת צו שאין

די באמירה אלא בביאור הפרשה ויכיר נפלאות ה' וכן פי' מ"ש כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עה"ב:

י **ושלמים**. ואחר עולה ושלמים יאמר פרשת נסכים כי אין זבח בלא נסכים. אבל חטאת ואשם אין טעונים נסכים והקשה המ"א למה כתב הב"י לומר עולה וכו' חטאת וכו' הלא קי"ל חטאת קודם לעולה. ומיישבו ומתוך תירוצו העלה כשיודע שנתחייב חטאת יאמר חטאת קודם ע"ש. ומדברי שאר פוסקים משמע דלעולם יאמר עולה קודם החטאת:

יא **בציבור**. מפני המינים שאמרו אין תורה אלא זו ובפרט בזמנינו ולכך אין כותבין אותם על קונטרס המיוחד לציבור ל"ח מ"א שכנה"ג ועיין בית יעקב סי' קנ"ה ומהרש"א כתב דלא אוסר הרשב"א לאומרו בציבור אלא לקבוע בין הברכות כמו ק"ש אבל קודם ב"ש מותר אפי' בציבור. ואנן נקטינן לאסור בציבור כלל וכלל וביחיד דוקא קודם התפלה או אחריו אבל לקבוע בתוך הברכות גם ליחיד אסור ע"ת. ועיין שבות יעקב ח"ב סי' מ"ד:

יב **ביום**. דאין הקרבנות קרבין אלא ביום. ויש לומר פרשת הקרבנות מעומד דקיימא לן דיושב פסול לעבודה ע"ת יד אהרן וכן י"ל מזמור לתודה מעומד יד אהרן. אבל פרשת הכיור ותרומת הדשן יוכל לאומרה קודם היום כדאיתא ביומא דף כ':

יג **נדבה**. אבל אחר חטאת ואשם משמע מדברי המחבר דלא יאמר מפני שאין אלו באין בנדבה. ואפילו אחר אשם תלוי נמי לא יאמר כמבואר בשלחן ערוך יורה דעה סי' ה' שפסק שם להחמיר דאין באה בנדבה עיין בש"ך שם ס"ק ז' והב"ח והנחלת צבי כתבו בשם רש"ל דיש לומר אף לאחר חטאת ואשם יה"ר רק שיאמר בלשון ספק דהיינו יר"מ אם עברתי עבירה שחייבים עליה חטאת שיהא זה נחשב כאלו הקרבתי חטאת ע"ש. ומ"א וט"ז הקשו עליו ע"ש. והעלה המ"א דיש לנהוג דאחר פרשת האשם יאמר יר"מ אם נתחייבתי אשם וכו' דאשם לא בעי ידיעה בתחלה אבל לאחר פרשת חטאת לא יאמר כלום ע"ש. וע"ת ואליהו זוטא ובספר בני חיי ויד אהרן כולם כאחד הסכימו לדעת מהרש"ל דיאמר אם נתחייבתי חטאת יהא זה נחשב כאלו הקרבתי חטאת ואם לאו הרי אני כקורא בתורה ושפיר דמי ע"ש. ועי' בספר זבח השלמים סי' א'. ובתשובת אמונת שמואל סי נ"ג כתב בשל"ה בשבת וי"ט לא יאמר י"ר דאין קרבן נדבה בא בהם אבל הפרשיות אין הפסד לאומרן כקורא בתורה ומ"מ אם ת"ח הוא מוטב שיעסוק בפרשה דיומא ובספר סולת בלולה כתב ושאר קרבנות לא יאמר אפי' אם כוונתו כקורא בתורה וכן העתיק הבאר היטב אשר לפני עיין שם ולא ידעתי למה:

יד **ושחט אותו**. עיין בית יעקב סי' ק"ח כתב הט"ז האומר ונשלמה פרים שפתינו קודם פרשת התמיד ואיזהו מקומן טעות הוא דגם חטאת נזכר שם ושמא אינו חייב והוי כמביא חולין בעזרה אלא יאמר ונשלמה פרים שפתינו במקום קרבן התמיד ע"ש:

סימן ב

א **מיושב**. דאז בהכרח יגלה גופו. איתא בש"ס חלוק של ת"ח כל שאין בשרו נראית מתחתיו טפח והאידנא אין נזהרים בזה משום שהולכין הכל בבתי שוקיים ואין בשרו נראית. מ"א:

ב **לחוץ**. ויראו התפירות המגונות ויתגנה בעיני הבריות וכתב הט"ז שיש חילוק בין ת"ח לשאר אנשים דלת"ח אם לבש החלוק הפוכה צריך להפכה אבל שאר אינשי דעלמא יזהר לכתחלה שלא ללבשה הפוכה ע"ש. ויזהר מללבוש שני מלבושים יחד בפעם אחד כי קשה לשכחה. וישים ב' צידי המלבוש ביד ימינו ובלבוש הימין ואח"כ השמאל ויכוין כי הכל נכלל בימין ומן הימין בא לשמאל. כתבים:

ג **ימין תחלה**. דיש חשיבות לימין לענין בוהן יד ובוהן רגל. ושמאל יש בו נמי חשיבות לענין תפילין מש"ה נחלק לכל אחד מעלה דהיינו הקשירה לשמאל דחשיבת תפילין הוא בקשירה וכשרוחץ וסך ימין תחלה ואם רוחץ כל גופו ראש תחלה עמ"א. וע"ת:

ד **בקומה זקופה**. אפי' פחות מד' אמות ב"ח ט"ז ומ"א והמחבר יד אהרן כתב דמאחר דמן הגמרא נראה דבתוך ד' אמות מותר איך יחמיר רבינו אפי' בתוך ד"א והט"ז ס"ק ד' כ' דרבינו לא היה גורס בגמ' ד"א ע"ש וליתא שהרי כ' רבינו ברמזים בפ"ק דקידושין אסור לילך ד"א בקומה זקופה ובגילוי הראש. הרי שהי' גורס ד"א. ועיין ברמזים פרק כיצד מברכין דלא כתב שם ארבע אמות ודוק. ועיין מ"ש הפוסקים דגילוי הראש הוא מדת חסידות וליכא איסורא ע"ש וצ"ע דהרי רבינו ברמזים כלל ותני קומה זקופה וגילוי הראש ובכלהו תני אסור. יד אהרן:

ה **ד' אמות**. ומדת חסידות אפי' פחות מד' אמות אפילו קטנים נכון לכסות ראשן דתהוי עלייהו אימתא דשמיא. מ"א:

ו **בגילוי הראש**. ט"ז סי' זה ס"ק ה' כתב דה"ה אם רוכב על גבי בהמה או יושב בעגלה הוי כמהלך ובסי' ח' ס"ק ג' כתב אפילו יושב אסור משום בחוקותיהם לא תלכו ע"ש ומהרש"ל כתב הא דאסור לילך בקומה זקופה ובגילוי הראש היינו דוקא תחת אויר הרקיע אבל לא בבית כי אינו נראה כ"כ שאינו משגיח במורא של הקב"ה כ"א תחת אויר הרקיע ע"ש וכ' ע"ת ויש לסמוך על זה בעת הצורך וכובע של קש ושל גמי חשוב כיסוי

כמבואר לקמן סי' צ"א ס"ד. וכתב ע"ת דה"ה שערות שקורין פרו"ק חשובים כיסוי אך מפני מראית עין יש ליזהר אם אפשר. ולענין ליכנס לבה"כ בגלוי הראש מבואר לקמן סי' צ"א ס"ג דאסור. ואסור להזכיר השם בגילוי הראש ולא מהני אי משים הידים על הראש שם סי' צ"א ס"ג. אבל מהרש"ל כתב אם רוחץ באמבטי ורוצה לשתות או בלילה שאין לו כובע בראשו דיו במה שמכסה ראשו בידו וט"ז סי' ח' וסי' ע"ד פסק דכיסוי היד על הראש מהני לענין שלא ישב או ילך בגילוי הראש אבל לענין שיברך או יוציא מפיו דבר קדושה לא מהני כיסוי יד ע"ש וכ"פ המ"א בסימן צ"א ס"ק ד'. ואם אחר מניח ידו על ראשו חשוב כיסוי אפילו לענין ברכה שם סי' צ"א:

ז **יחף**. איתא בשבת דף קכ"ב ובפסחים דף קי"ב שימכור כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו (ובספר אליהו רבא מביא בשם של"ה דאם עושה משום תשובה על עונותיו מותר וכן עשה דוד המלך ע"ה הלך יחף):

סימן ג

א **שני אנשים**. ואם מפחד יוכל אחר להניח ידו על ראשו דרך חלון ש"ס פרק הרואה (ברכות דף ס"ב) בעובדא דרבא. מ"א:

ב **לא ידבר שם**. וכ"ש שלא יאכל. איתא בסנהדרין התקינו שיהא נשים מספרות בב"ה משום יחוד עיין בא"ע סי' כ"ב. ובמקום שהן בעיר אין לחוש:

ג **נקביו**. אם אינו יכול לפנות ילך ד"א וישב ויעמוד וישב עד שיפנה. או יסיח דעתו מדברים אחרים גמרא דשבת. ולא יפנה בעמידה ספרי פרשת תצא:

ד **טפח**. משום צניעות ומלפניו טפחיים משום קילוח מי רגלים. וכתב הב"ח דנכון להחמיר כחומרת הגירסאות דהיינו מלפניו ומלאחריו טפח ע"ש:

ה **מחיצות**. אבל בחצר בכל ענין שרי ב"י. וט"ז בקונטרס אחרון העלה דצריך שיפנה דוקא סמוך למחיצה כפירוש אבוהב שדחה הב"י ע"ש. וכתב המ"א ומ"מ נ"ל דעיר המוקפת חומה לא מיקרי מחיצות לענין זה ע"ש:

ו **לא ישב** כצ"ל. עיין בס' ברכת הזבח דף קמ"ח ע"ב:

ז **בשדה**. ה"ה אם הוא נפנה בבית אחורי כותל יוכל לפנות אע"פ שחבירו שומע העיטוש. ע"ת:

ח **פירועו**. אפי' שומע קול עיטוש שלו:

ט **ימין**. מפני שקושר בה תפילין ועוד טעמים אחרים בגמרא ואיטר יד יקנח בשמאל דידיה שהוא ימין של כל אדם מ"א. וכ"מ מדברי ט"ז עיין במגיני ארץ דפוס אמשטרדם

והבאר היטב אשר לפני כתב בשם מ"א וט"ז דאיטר יד יקנח בימין דידיה ע"ש ולא דק ואם כותב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין יש לקנח נמי בימין דעלמא עיין מ"א וכתב של"ה שלא יקנח באצבע אמצעית שכורך עליו רצועה של תפילין:

י **כשפים**. עיין סי' שי"ב ס"ד ועיין ע"ת וב"ח ובחות יאיר סי' רל"ג:

יא **חבירו**. אבל אם קנח הוא עצמו בו או שיבש או שקנח מצד אחר לית לן בה. הג"א מ"א:

יב **בצניעות בלילה**. ר"ל שלא יגלה עצמו יותר מביום אבל אין צריך להתרחק אם אין שם אדם מפנה ברחוב אבל לא בפני עכו"ם ע"ז דף מ"ז. וכל זה לפנות אבל להשתין מותר אפי' ביום בפני רבים אם צריך לכך משום דאיכא סכנה. ואיתתא לא תקום בפני תינוק אבל מצדדין לית לן בה בכורות דף מ"ד ע"א:

יג **ולמטה**. ואפי' אם האבר בקישוי מותר לאחוז מעטרה ולמטה כ"מ מתוס' ריש פרק כל היד ד"ה אוחז וכו' מדלא תירצו דהתם מיירי שהוא בקישוי דהא נזדעזע אבריו קתני. ע"ת:

יד **הנשוי**. וט"ז כתב דמדינא אסור ע"ש ואם אין אשתו עמו או שהיא נדה לא מקרי נשוי לענין זה עיין ט"ז מ"א ועיין בא"ע סי' כ"ג ס"ק ד' מש"ש:

טו **להתחכך לא**. איתא בנדה דף מ"א במטלית עבה מותר לאחוז באמה שאינו מחמם:

טז **בל תשקצו**. ובקטנים משום בל תשקצו ומשום שלא יהא עקר ויזהר מאד בקינוחו כי צואה בפי הטבעת מעכבת התפלה ויש לרחוץ במים כמ"ש ומצואתו לא רחץ. סידור האר"י ז"ל:

סימן ד

א **נטילת ידים**. בתוספות דסוטה פרק א"נ ד"ה ק"ש ותפלה מבואר דברכות של מצות נאמרין בכל לשון ועיין ספר ברכת אברהם ח"ט מסי' רפ"ח עד סי' רצ"ה. כתב בסדר היום דמיד אחר הנטילה יברך ולא ימתין על הניגוב וכ"כ ברכת אברהם ח"ג ועיין לעיל סי' א' סק"ב מש"ש בשם תולעת יעקב כתב בסדה"י שלא יגע במלבושיו עד שיטול ובגמ' לא משמע כן עיין סי' מ"ו ואיתא בברכות דף נ"א אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש. (כתב בס' עמק ברכה יכוין בברכת נטילת ידים שיש בו י"ג תיבות נגד י"ג מדות):

ב **צרכיו**. משום דנעשה בריה חדשה בכתבים משמע שיברך על נ"י תיכף ואחר כך יעשה צרכיו ויאמר אשר יצר. ומגן אברהם כתב שטוב לעשות צרכיו תחילה ויברך על נטילת ידים ואשר יצר ומכל שכן אם צריך לנקביו שאסור לו לברך עיין שם:

ג **לקמן**. כוונת רמ"א דדוקא מים שנשתנו מראיהן או נעשה בהם מלאכה המוזכרים בסי' ק"ס אבל כלי וכח גברא אינו מעכב ומברך כמ"ש סעיף ז':

ד **לתפלה**. דכאן לא צריך רק משום נקיות בעלמא:

ה **עלייהו**. וב"ח פסק דיברך עליהם על נטילת ידים. וכך כתב רש"ל ודמש"א:

ו **ג"פ**. אפי' שופך הרבה בפעם אחת אינו מועיל כי אין הרוח הולך אלא בג' פעמים דהיינו פעם אחת על יד ימין ואחר כך על יד שמאל עד ג"פ בסירוגין כשנותן מים על יד ימינו בכל פעם יאמר היד הגדולה וביד שמאל היד החזקה וכשמשפשף הידים יחד יאמר ג' פעמים יד הרמה וכשימלא ידיו לרחוץ פניו יאמר ידיו גלילי זהב וגו'. כשרוחץ פניו יאמר ראשו כתם פז וגו' וכשרוחץ את עיניו יאמר עיניו כיונים וגו' כשרוחץ לחייו יאמר לחייו כערוגת הבשם וגו' כשרוחץ שפתותיו יאמר שפתותיו שושנים וגו' וכשמנגב פניו יאמר ופניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתן ובזה ימצא חן בעיני כל רואיו. צריך להזהיר לנשים שיזהרו בנטילת ידים ג' פעמים בסירוגין. שלא יטמאו המאכלים וצריך ליטלם עד פרק הזרוע: וצריך לפשוט הכפות לקבל הטהרה כמי שרוצה לקבל דבר ויגביהם כנגד הראש גם ידיח פיו חוץ בתענית ציבור:

ז **כח גברא**. ר"ל בדיעבד אבל היכא דאפשר טוב להקפיד. מגן אברהם:

ח **ע"ג קרקע**. לפי שרוח רעה שורה עליהן. אפי' על גבי קסמין אסור אלא דוקא בכלי:

ט **נטל**. דכתיב והזה הטהור על הטמא וכתב הט"ז ונ"ל דה"ה בנטילה דאכילה וכל שכן הוא עיין שם. וס"ה ובעל יד אהרן וע"ת כתבו דבנטילה לאכילה אין להקפיד בזה כלל עיין שם וכל זה שלא ישפוך לו על ידיו אבל להביא לו מים מותר אפילו בנטילה דשחרית. מגן אברהם:

י **ולתפלה**. ויברך כמו שכתבתי סעיף כ"ב ועיין מה שכתבתי שם:

יא **רעה**. דלרוח רעה בעי עירוי ג' פעמים דוקא ושכשוך בכלי אפילו ק' פעמים לא חשיב אלא אחד שמיד נטמאו המים. מש"ה נסתפק אחר כך במימות מחולפים דאפשר דלאו דוקא עירוי בעי להעביר רוח רעה ואפי' רחיצה סגי או דבעינן דוקא עירוי מכלי:

יב **מחולפים**. וה"ה בנהר דקמא קמא אזדו להו והני אחרינא נינהו. ונראה לי דה"ה במקוה דהטעם הוא מפני שמיד נטמאו המים וזה לא שייך במקוה. ואם תוחב ידיו לתוך השלג בג' מקומות נמי מהני עיין עטרת זקנים ובע"ת ובמגן אברהם ס"ק י':

יג **נעור**. ובניעור לא חיישינן שנגע במקום מטונף וגם לא נעשה בריה חדשה:

יד **בלא ברכה**. ב"ח האריך להוכיח דיטול ויברך. והמגן אברהם סותר ראייתו עיין שם ועיין יד אהרן:

טו **רוח רעה.** הכא לא נקט להתפלל כמ"ש סעיף י"ג דודאי כיון שקידש ידיו פעם אחת שוב אין צריך לקדש ידיו שנית אפי' ישן שנית דפעם א' נעשה בריה חדשה ולא ש"פ אלא הטעם הוא משום רוח רעה ולכן אפי' ישן שנית אין צריך ברכה דלרוח רעה אינו צריך ברכה. מג"א:

טז **בלא ברכה.** ודע הא דקאמר יטלם בלא ברכה היינו ג' פעמים כמו בתחלת נטילה. ע"ת יד אהרן:

יז **ישן ביום.** דוקא שיתין נשמין. לבוש. סדה"י:

יח **נזהר.** עיין מה שכתב המגן אברהם ס"ק ט"ז. ולשון היה נזהר לא משמע כן אלא דדוד עצמו היה נזהר והמחבר יד אהרן תמה על המגן אברהם וכתב דמדברי רש"י שם משמע דדוד היה נזהר ביום שכן אמרו שם שנתיה דמר כדרב ודרבינו כדוד וכו' וכתב רש"י שם כך קבל מרבותיו שזו היתה שינת דוד שיתין נשמי הוי ניים ביום עכ"ל הרי להדיא מדברי רש"י שדוד נמי היה נזהר לישן ביום יותר משיתין נשמי עכ"ל יד אהרן ע"ש. וטעה שגיאה גדולה דשיתין נשמי (אלנ"ש) הוי ניים ביום המה שני דיבורי רש"י. הוה ניים ביום קאי לקמיה על אביי הוה ניים כדמעייל מפומבדיתא וגו' וע"ז כתב רש"י דהוה ניים ביום וע"ש בסוכה דף כ"ו ע"ב ועיין בשיירי כנה"ג סעיף ט': (ועיין בס' אליהו רבה ס"ק י"א פלפול ארוך בזה ומשוה דעת הזוהר עם הש"ס ומישב קושיות המגן אברהם על רמ"א עיין שם):

יט **במים.** וא"צ ג' פעמים. סדה"י:

כ **מבית הכסא.** ירחוץ תיכף כמו בשחרית. סדה"י:

כא **מנעליו.** בידיו:

כב **המתים.** היינו בבית הקברות תשובת מהרי"ל סי' כ"ג. וכתב שיש ליטול קודם שיתפלל על הקברות ורוחצין שנית בשובו לחצר בה"ק שהשדים מלוין החוזרין ויש לרחוץ גם הפנים עיין שם:

כג **במת.** וה"ה המלוין אותו מגן אברהם. ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ ומנהג אבותינו תורה היא רמ"א בי"ד סי' שע"ו:

כד **שמפליא כליו.** אפילו לא מצא כנה. מגן אברהם:

כה **סי' קס"ד.** דשם נתבאר אם עבר ונגע צריך ליטול שנית ולחזור ולברך על נט"י לאכילה:

כו **מלמולי זיעה.** ובזיעה יש סכנה דכל זיעה סם המות חוץ מזיעת הפנים וסי' לדבר בזעת אפך תאכל לחם י"ד סי' קי"ו:

כז **שבזרועותיו.** הנקרא עלי"ן בוגי"ן ובצוארו עד החזה ב"י סי' צ"ב. מ"א:

כח **בצרור**. או בקורה בין שהם מלוכלכים בין שהם בהיסח הדעת טור סי' צ"ב מ"א. וצריך לקנח ג"פ דומיא דמים ברכת אברהם סי' פ'. וע"ת חולק עליו כיון דלא מהני לרוח רעה ל"ל ג"פ בנקיון בעלמא סגיא ע"ש:

כט **נקיות ידים**. הקשה המ"א צ"ע דבס"ס קנ"ט פסק דלעולם מברך על נט"י ע"ש. והיד אהרן מיישבו ע"ש:

ל **ערום**. שמסתמא ידיו מטונפות בנגיעת בית הסתרים:

סימן ה

א **ביו"ד ה"א**. אבל כשנכתב באלף דל"ת אין לכוין אלא שהוא אדון הכל וצריך לקרותו בפתח ובקמץ תחת הנו"ן. וכשנכתב י' ה"א מקצתן קורין בפתח ומקצתן קורין בצירי וכן מנהג אשכנזים. ב"ח:

ב **ויהיה**. (עיין תוס' יו"ט פ"ד דסוכה):

סימן ו

א **אפילו שעה א'**. וכן גירסת האריז"ל. וט"ז ג"כ אינו מוחק גירסא זו:

ב **אי אפשר**. בצירי תחת אי כי המלה נגזרת מן אין:

ג **רופא חולי**. ב"ח ושל"ה ומט"מ כתבו שאין לומר חולי רק רופא כל בשר וט"ז כ' דשני גירסאות הן נכונות וחלילה למחוק אחת מהן ע"ש:

ד **להמתין**. קבלה מר"י חסיד. היוצא מביתו לבה"כ קודם שיתפלל יאמר פרשת שמע ישראל. מט"מ:

ה **לבה"כ**. כתב הב"ח דוקא כשהולך מיד לבה"כ. ובע"ה כתב דאותן שאומרים תהלים קודם ענט"י לא יפה הם עושים דהוי הפסק גדול עיין סי' מ"ו. כתב הלבוש שאותם שאומרים תהלים יאמרו קודם התפלה ע"ש הטעם:

ו **בכה"ג יש נוהגין וכו'**. היינו מה שנוהגין רוב המון עם להתפלל סליחות קודם אור הבוקר בימי הסליחות ושם מזכירים כמה פסוקים ואח"כ מברכים ענט"י והתורה וכ' ט"ז לענין ברכת התורה יש ליישב דאותן הפסוקים אין אומרים אותם אלא דרך תפלה ולא נתחייבו בהם בברכת התורה אך לענין נט"י שמפסיקין בהפסקה כזאת צ"ע ליישב וביותר תמוה אם כבר עשה צרכיו קודם הבוקר ודאי הוצרך לברך אז על נט"י ואשר יצר וא"כ היאך יברך שנית אחר כך ע"ש והב"ח הכריע דיש לברך בביתו מיד בקומו ואין לברך בבה"כ. וש"צ שבירך בביתו אין לו לחזור ולברך בבה"כ מ"א ע"ת ה"ב יד אהרן

דלא כשל"ה וט"ז שלמדו זכות על הש"ץ שיברך שנית כדי להוציא את מי שאינו בקי ועיין בתשובת יד אליהו ס"ס למ"ד. ובספר ברכת אברהם מסי' י"ט עד סימן כ"ז:

ז **ההודאה.** ואינה ברכה הסמוכה לחברתה לכן רשאי לומר בבוקר עד אלהי נשמה. ובבה"כ יתחיל אלהי נשמה טור והב"ח כ' דמ"מ יאמר תיכף אלהי נשמה ע"ש וכ"כ הלבוש. וע"ה כתב לומר כל הברכות עד לעמו ישראל וכתב המ"א עליו לא ראיתי לרבנן קשישאי דעבדי הכי ע"ש. כ' בסדה"י דהמשכים לקום ויצטרך לישן שנית. יאמר אלהי נשמה והמפיל חבלי וכו' בלי חתימה וכשיקום שנית יאמרם בחתימה דהא י"א דאפי' ביום כשישן יאמר אלהי נשמה. מ"א:

סימן ז

א **אשר יצר.** כ' רש"ל בתשובה סי' צ"ז מי שאכל דבר שחייב ברכה אחרונה ושכח והטיל מים ונזכר קודם שבא לברך אשר יצר איזה מהם קודם והשיב דאשר יצר קודם דתדיר ע"ש וכ"כ ע"ת. מי ששותה סם המשלשל דיש בדעתו מתחלה לפנות הבני מעיים עד שתכלה הזוהמא מהם דודאי הרי דעתו על כך ולא הסיח דעתו לפיכך לא יברך כ"א אחר גמר ההוצאה הלק"ט ח"א סי' פ"ו. והמחבר יד אהרן חולק עליו וס"ל דיברך בכל פעם ע"ש. כ' בהיכל הקודש דהיוצא מבית הכסא צריך לערות עליהן ג"פ ומ"א חולק עליו ע"ש:

ב **ב' פעמים.** ב"ח ושל"ה ומ"א חלקו ופסקו דאינו מברך כ"א פעם אחת. וט"ז פסק דיברך ב' פעמים כפסק הש"ע. עיין בספר קול בן לוי סי' א' דף למ"ד ובספר פרי הארץ חלק א"ח סי' ז':

סימן ח

א **יתעטף בציצית.** מיד אחר נט"י. טור:

ב **מעומד.** וה"ה העטיפה יהיה מעומד בתשובת בית יעקב סי' כ"ט פסק דמברך אחר העטיפה שלא כמנהג העולם ע"ש והיד אהרן ובני חייא חלקו עליו. והיד אהרן העלה לאחר ששם הטלית עליו אף שלא שם ציצית בידו רק השליכו לאחוריו יוכל לברך ע"ש עיין הרמ"ע מפאנו סי' ק"ב. ובתשובת דרכי נועם סימן ג':

ג **ונכון שיכסה.** וצריך לכסות ראשו מתחלת התפלה עד סופה כדי שיתפלל באימה עיין הרדב"ז ח"א סי' קצ"ו. ובדבר שמואל סי' קכ"ג. כתב בכוונת האריז"ל היה מכסה הטלית על התפילין של ראש ועיין סי' כ"ז דעכ"פ לא יכסה לגמרי. בשעת עטיפה יזרוק

כל הד' ציצית לצד שמאל כעטיפת ישמעאלים כדי הילוך ד' אמות עיין הרדב"ז ח"א סי' תקע"א ובהלק"ט ח"ב סי' ס"ג וביד אהרן ואותן המניחין הטלית המקופל סביב הצואר על כתפיהן לא יצאו י"ח. עיין מ"א:

ד **ציציות**. נהגו לעשות עטרה מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו שיהיו לעולם לפניו כמ"ש קרש שנתן בצפון זכה לעולם בצפון של"ה ובכתבי האריז"ל כ' שלא היה האריז"ל מקפיד ע"ז ויש נוהגים לשום צד ימין על כתף שמאל שיהיו מסובבין וכ"מ סימן ש"א ס"ל. מ"א:

ה **בציצית**. בשו"א תחת הבי"ת. לבוש וכ"כ שכנה"ג וש"ת והב"ח סי' י"ד כ' לומר בפתח:

ו **כאחת**. ר"ל כל חד וחד מתעטף בטלית מיוחד אלא שבפעם אחד נעשה כל העטיפות:

ז **על מצות ציצית**. עיין ב"י מה שמביא בשם מהר"א שהקשה איך מברכין על מצות ציצית והא קי"ל על לשעבר משמע וכו' ע"ש ובד"מ כתב טעם למנהג ומסיים לפיכך מברכין לשון על דמשמע לשעבר ע"ש לכאורה קשה דאיתא בפסחים דף ז' ע"ב דאסיקנא שם והלכתא על ביעור חמץ. פרש"י שם דלהבא נמי משמע עיין מ"ש הרא"ש בפ"ק דפסחים בשם ר"ח ומה שכתבו התוס' בסוף ר"א דמילה ד"ה אבי הבן וכו' ומ"ש הכ"מ סוף הלכות ברכות ובתשובות מהר"י מינץ סי' ק"י ובתשובת מהרי"ל סי' י"ד:

ח **להפריד**. ואם נשתהה לבא לבה"כ ובעוד שיפריד הציצית יתבטל מלהתפלל עם הציבור אין צריך לדקדק בזה. מ"א:

ט **לבטלה**. אע"ג דבלא"ה יש חשש איסור שילבש בגד של ד' כנפות בלא ציצית מ"מ אוקמי ליה אחזקתיה שהיה כשר רק משום חומרא דלא תשא וגו' החמירו דוקא לבודקו. עפ"ז מי שלבש הרבה בגדים של ציצית א"צ לבדוק אלא א' מהם כיון שברכה אחת לכולם. אבל לפי החשש שילבוש בגד של ד' כנפות בלא ציצית צריך לבדוק כולם. ונכון להחמיר. וצריך לבדוק למעלה במקום הנקב הטלית עד הקשירה ט"ז. כתב הט"ז בסי' י"ג ס"ק ז' מי שקראוהו לספר תורה ולובש טלית א"צ לבדוק בעת ההוא משום טורח הציבור ע"ש. מי שהולך בדרך ומתירא לבדוק הציצית של טליתו שמא יהא פסול ואין לו טלית אחר מותר להעלים עיניו ולברך בלא בדיקה. בית יעקב סי' פ"ד:

י **ימשמש בציצית**. אע"ג דבעי עובר לעשייתן דאותו שעה לא הוי חזי. ט"ז:

יא **על בגדיו**. ובכתבים איתא דטלית קטן דוקא תחת בגדיו כתב מ"א נראה לי דצריך שיהיו הציצית מבחוץ ולא כאותם שתוחבין אותם בכנפות (לכן) אנשים ההולכים בין עכו"ם יוצאין בזה. אך בשעת ברכה יהיו מגולין עיין שם:

יב **ואם מפסיק ביניהם**. פירוש אם שח ביניהם. ודוקא שלא לצורך לבשה אבל אם אמר תנו לי בגד ללבוש וכה"ג שהוא צורך לבישה אין צריך לחזור ולברך. ע"ת ועמ"א:

יג **על כולם**. משמע דאשעת ברכה דוקא קפיד שיכוין על כולם אבל אם בירך ע"ד בגד אחד וקודם שהלבישו הביאו לו עוד אחד ונמלך גם כן עליה ללובשו חייב לברך שנית על לבישה השנית. וט"ז הניח בצ"ע עיין שם וע"ת פסק בפשיטות דאין צריך לחזור ולברך וכן כתב פרישה לי"ד סימן י"ט עיין שם:

יד **ולברך**. מגן אברהם חולק ופסק דאין צריך לברך אם דעתו עליו:

טו **חשיבה הפסק**. שיעור ההליכה לכשיהיה חשיבה הפסק הם כ"ב אמה. והוא מדברי תוס' בפרק אלו נאמרין והביאו הרמ"א לקמן סימן קס"ו ועיין בתשובת בית יעקב סי' ט"ז ובט"ז ס"ק י'. ובתשובת חכם צבי סי' קנ"ח מה שתמה ע"ז. ועי' בספר בני חייא מה שתירץ על זה ועיין בחות יאיר רכ"ז. ובמ"א סי' קס"ו ס"ק ג'. כתב המ"א נ"ל דאם שניהם בבית אחד לא חשיב הפסק מחדר לחדר ע"ש. וט"ז פסק דאפי' הליכה מביתו לבהכ"נ לא הוי הפסק אם לא שפסק בדברים אחרים או שח או מניח תפילין בנתיים א"כ ברכת תפילין הוי הפסק בין טלית קטן לגדול אבל הילוך לחוד לא הוי הפסק ע"ש ועיין בשיורי כנה"ג שהאריך:

טז **טלית קטן**. וט"ז כתב לענין מעשה ודאי ספק ברכות להקל ואין לברך שנית אם היה דעתו לחזור ולהתעטף בו אפילו לא נשאר עליו טלית קטן כמו שפסק רמ"א סי' כ"ה לענין תפילין באם הי' דעתו עליו דא"צ לחזור ולברך ע"כ. ומ"א כתב דברי הב"ח עיקר שכתב דמהר"ח איירי בשהסירו סתם לכן כשנשאר עליו טלית קטן עדיין לא הסיח דעתו מן המצות ע"ש. משמע נמי באם דעתו לחזור ולהתעטף אפי' לא נשאר עליו טלית קטן א"צ לברך ומינה אם לא היה דעתו ללבוש מיד לא מהני אם נשאר עליו טלית קטן וצריך לברך ואז א"צ לבדוק הציצית כשחזר ולובשו מ"א סי' י"ג ס"ק ה' ועיין מ"א סי' זה. ולכ"ע אם פשט טליתו בבוקר ונשאר עליו טלית קטן וחוזר ולובש טליתו במנחה אע"פ שהיה בדעתו כשפשטו בשחרית לחזור וללבוש במנחה אפי' הכי צריך לברך משום דשהה כ"כ. ע"ת וכ"כ בשכנה"ג בהגהת ב"י ס"ה ע"ש שהאריך:

יז **אם נפלה טליתו**. ובזה כ"ע מודו דהא נפלה בלא דעת ואזדא ליה מצותה אפי' נשאר עליו טלית קטן לא מהני כמ"ש בס"ק שלפני זה ואם נפלה מעל כל הגוף אע"פ שנשאר בידו צריך לברך דאזדא לה מצותה דמצות עיטוף בגוף. מ"א:

יח **שנפלה רובה**. ט"ז חולק אפי' בנפלה רובה צריך לחזור ולברך דומיא דתפילין אם נשמטו רובן ממקומן דצריך לחזור ולברך ע"ש. מי שלקח הטלית להתעטף בשתי ידיו

וכשהגביה הידים לעטף נשאר הטלית בידו האחת א"צ לברך שנית. שיורי כנה"ג בהגהת ב"י ס"ט. מי שנטל טלית להניחו ובירך עליו וקודם שסיים הברכה נאבד מידו ימשוך הברכה וילך למקום הטלית ויסיים הברכה הלכות קטנות ח"ב סימן קנ"ג. מי שהי' מתפלל תפלת י"ח ונפל טליתו מעליו ובעוד שהי' מתפלל הניחו אחרים עליו כשסיים תפלתו ימשמש בציצית ויברך שיורי כנה"ג סי' י'. **במקום** שנוהגים שמשליכין טלית על החתנים והכלות בעת חתונתם צריך החתן לברך על הטלית ברכת ציצית. ע"ת וכ"כ השכנה"ג ס"ה והיינו לפי צדדי דינים המבוארים בסי' זה כמבואר שם ע"ש. ובתשובת גינת ורדים חלק א"ח כלל א' סי' כ"ה חלק עליו וכ' דמאחר דהטלית שמשליכין על החתנים אינו אלא להגן ולא לכבד ולרומם א"צ לברך ע"ש והמחבר יד אהרן סותר דבריו של המחבר גינת ורדים ופסק דצריך לברך. וכן בעל הלכות קטנות ח"א סי' כ"ב פסק ג"כ דצריך לברך וכ"כ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' כ"ג וסיים שם דלצאת כל הדעות יטול טלית שאולה ע"ש:

יט **בבוקר**. ב"ח וט"ז חלקו ופסקו דא"צ לברך בבוקר (כיון דכסות יום חייב אף בלילה להרא"ש. א"כ לא הוי ליה שעת פטור כלל וכ"כ בספר זכרון להגאון מהר"י הכהן). ומ"א כתב טוב לפטור אותה בטלית גדול ועיין בשכנה"ג שהאריך. כתוב בדרשת מהר"ם מינץ הישן ביום לא יסלק מעליו הטלית קטן רק יכסה בו בשעת שינה וכשלובשו אין צריך ברכה ובזה יוצא מכל הספיקות:

כ **מצות ציצית**. דציצית חובת גברא לענין זה שאם נתכסה בטלית אז חל עליו החיוב עיין סימן י"ז:

סימן ט

א **צמר רחלים**. אבל צמר גמלים ונוצה של עיזים והשירים וצמר אילים ורחל בת עז פטורים מדאורייתא רק מדרבנן ואינו פוטר אלא במינם צמר רחלים ושאר מינים שטרפן זה בזה אזלינן בתר הרוב מ"א. טלית שהשתי צמר והערב משי או איפכא פטור מה"ת וחייב מדרבנן אפי' אם הרוב צמר. ואם ערבם זה בזה אזלינן בתר רובא כנה"ג בשם הרדב"ז ומסיק שם בשם הר"ם מרוטנבורג דאין לטלית זו תקנה ע"ש ועיין בהלק"ט ח"א סי' קס"ח. וח"ב סי' ק"ו. ירא שמים ילבש טלית כולו של צמר. ולדעת המקילין לעשות טלית של משי יטוו חוטין של צמר ולא של משי. ולא יסמוך ע"ז רק יעשה טלית קטן שכולו צמר מלמטה כדי לצאת בו ובזה יתנאה למעלה מ"א ס"ק ד' וכ"כ בסי' ח' ס"ק

ט"ו דנהגו שלא לברך על טלית של משי אלא מברך על של צמר ומסירו ולובש של משי ע"ש:

ב **של פשתים כלל.** הטעם דיש צמר שנראה כעין משי ויבואו להטיל ציצית פשתים בטלית של צמר שיסברו שהוא משי. עיין מ"א:

ג **להסתפק בו.** כי אין כאן מין כנף וגם לא גדילים תעשה לך מהם אינם לגמרי. עיין מ"א:

ד **רק לבנים.** אף בבגדים הצבועים ואין לשנות כצ"ל. וכ' ט"ז מ"מ ראוי למדקדק לעשות דוקא ד' כנפות או טלית לבן כדי שיהא יוצא ידי הכל כשיעשה הציצית לבנים ע"ש:

ה **פשתים.** דאז יהיה מוכרח לעשות ציצית של פשתן ויש לגזור שמא יעשה ג"כ צמר:

ו **וציצית של פשתן.** ויברך עליו. כ"כ ב"י ס"ס זה בהסכמת הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ע"ש והבאר היטב אשר לפני כ' ונ"ל דלא יברך עליו ע"ש ולא עיין בב"י. וא"ל הא קי"ל בכמה דוכתי דהיכא דאיכא ספיקא דדינא ספק ברכות להקל כבר נשאל ע"ז בתשו' שבות יעקב ח"א סי' א' ובהלק"ט ח"ב סי' קט"ז וע"ש והשיב השבו"י דלכך פסק הב"י כאן דיברך עליו לפי ששלושה עמודי הוראה הרי"ף והרא"ש והרמב"ם שהב"י נשען עליהם בכל הוראתו סברי הכי ע"ש. והמ"א כתב ונ"ל דיעשה כנפות של עור ויטיל בו ציצית צמר ע"ש:

סימן י

א **חייבת.** ויש פוטרין לכן אין לעשות בת ה'. ב"ח ובבה"ז פ"ב דזבחים נוטה ג"כ לדעת זה מ"א. וע"ת חולק על הב"ח:

ב **ועשאו ב'.** וה"ה אם היה לה תחלה ג' וחתך א' לשנים נעשית בעלת ד'. ט"ז וה"ה אם חתך ב' נעשית בעלת ו'. ב"ח:

ג **לא נפטרה.** דסופה לחזור למעלה:

ד **פטורה.** דאזלינן בתר רוב בגד. ואם הטלית של בגד ועור תחתיו חייב וה"ה איפכא פטור שתחתיו נופל לעיקר הבגד. מ"א:

ה **ג' ציציות.** ל"ד שעשה ג' ציצית בפיסול דהיינו קודם שנעשית בת ד' שנעשה הרוב בפיסול אלא אפילו לא קשר אלא קשר אחד ואח"כ השלים הארבע כנפות נמי פסול וצריך להתיר הקשר או הציצית שנעשית בפיסול קודם שיעשה שאר הציצית ואם השלים הטלית וציצית קודם שהתיר הקשר או הציצית שנעשה בפסול ואחר כך התיר

הפסול וחזר וקשרו כשרה. מ"א דלא כהלבוש ע"ש. אם שכח ועבד ה' ציצית בבעלת ה' יכול לבטל אחר כך ולחתוך אחת דמ"מ האחרים לא נעשו בפיסול. ט"ז:

ו **על ציצית.** עיין מ"ש העטרת זקנים ע"ז ואישתמיטתיה ליה מ"ש המחבר בסי' י"א סעיף י"ב ע"ש ובב"י:

ז **הראשונות.** ולהרא"ש אפי' חתך הב'. עמ"א וט"ז וע"ת: (ובס' אליהו רבה העלה והכשיר בין כוון לבטלו ובין כוון להוסיף רק צריך לחתוך או קמאי או בתראי דלא כט"ז ע"ש):

ח **סתום.** ואם עשה בו ציצית ואח"כ פתח רובו פסולים כמ"ש ס"ה:

ט **בציצית.** ואין מברכין עליו. לבוש ע"ת מ"א וע"ל סי' ט' ס"ק ו' מש"ש:

י **בשבת.** נ"ל אפי' לכרמלית נמי אסור. מ"א דלא כע"ת:

יא **לעשותה כסתומה.** לכן אין לעשות בט"ק קרסים למטה מהחגור דהוי כסתומה ובת"ה סימן רצ"ו כתב דקרסים לא חשיבי חיבור אם לא שנכספין מאוד שא"א להתירן אלא ע"י מעשה. ואפשר דמ"מ אסור משום מראית עין מ"א וכתב הב"י יש לדקדק במלבושים שלנו שיש להם ב' כנפות סמוך לארץ למה אין מטילין בהם ציצית ותי' הד"מ דמאחר דמצות ציצית הוא שיחזור ב' לפניו וב' לאחריו ומלבושים שלנו הם כל הד' כנפות לפניו וא"א להלבישן בענין אחר אין חייבין בציצית לכן נהגו להקל. ומלבוש שקורין רא"ק שמחובר למעלה חתיכת בגד מרובעת ומונח על כתפו מאחוריו שקורין קאלנ"ר. פשוט הוא דפטור דהרי לצד מעלה אין לו כנפים רק כנפות הקאלנ"ר המונחין לו קצת מאחוריו ואין זה קרנות הואיל ואין הב' קרנות שמאחוריו מכוונים כנגד הכנפות שלפניו עכ"ל ד"מ. וכתב המ"א ומ"מ ירא שמים יעשה קרן אחת עגולה כמ"ש ב"י בשם הזקנים:

יב **ולא כסות ראש.** ומה שעושין עטרה לטלית לא מפני שעיקרה נעשה לכיסוי הראש אלא משום היכר שציצית העליונים לא יתחלפו למטה וע"ל סימן ח' ס"ק ד' כתבתי שהאריז"ל לא היה מקפיד ע"ז:

יג **ב' לפניהם.** ואיזה אנשים מקפלין חלק אחד מהטלית מאוד עד שנעשה דק ואינו מכסה כלל רק הצואר וכוונתם שיהיו ב' ציצית לאחוריהם אין זה מן המובחר דא"כ אין כאן כיסוי גוף אלא כיסוי ראש ויותר טוב כמנהג התוגרמים שהיד מפסקת בחצי הטלית באופן שמב' הצדדים יהיה אחד מהציצית לפניו וחלק לאחוריו ט"ז. ובתשובת בית יעקב סימן צ"ב לא כ"כ ע"ש:

סימן יא

א **טוויין לשמן.** ואם טוון חש"ו וגדול עומד ע"ג עיין בסי' ת"ס במ"א ובט"ז מש"ש:

ב **שזורין לשמן.** אפי' בדיעבד פסול אם לא היו שזורין לשמן. מ"א:

ג **למטה.** ובציצית של רבינו שלמה מלכו לא היו קשרים וכתב מ"א וכן שמעתי דהוי כמוסיף על הקשרים ובפרט אם הם שזורים יפה דלא שכיח שיתפרקו:

ד **מארבע גודלים.** ומודדין במקום רחב באמצע גודל. מרדכי ד"מ מ"א ע"ת:

ה **ארו.** נ"ל דאם אחד אינו ארוך כ"כ לכרוך בו הכל יכרוך בו קצת כריכות מחוט אחד וקצת כריכות מהחוט השני כי בזמן התכלת היו עושין קצת חכריכות מתכלת וקצת הכריכות מלבן. מ"א:

ו **ומצוה.** ואפי' בדיעבד פסול ט"ז. לכאורה קשה דלפ"ז דהטעם הוא משום ביזוי מצוה לא מקשה הש"ס מידי מהא לב"ה בסוכה דף ט' ע"א ויש לישב ע"פ הנוסחא של הגמרא שם אלמא דבעינן טוויה לשמה וכו'. ומותיב ליה משמואל דלא כפרש"י שם ע"ש ודו"ק ובזה יתורץ קושיית הפוסקים למה פסק הרמב"ם כשמואל לגבי דרב משום דלפי סברתו וגירסתו לא מותיב אלא מדשמואל ומדחזי לסתמא דתלמודא דטרח לאוקמי סברת ב"ה דהילכתא כוותיה דשמואל ש"מ דהלכה כשמואל. עיין בבעל המאור שם ובמג"א ס"ק ט' ובספר יד אהרן סי' י"ד ובב"י שם ודו"ק:

ז **כשרים.** משום דקנאן ביאוש ושינוי השם. וט"ז חולק ע"ז ופסק דפסול בדיעבד משום דהוי מצוה הבאה בעבירה ע"ש. (ועיין בס' אליהו רבה כמה קושיות על ט"ז בזה הענין):

ח **סי' תרמ"ט.** דפסק שם דאין יכול לברך עליו:

ט **דלא הדרי בעינייהו.** ואם שאל לו חוטין שיחזירו לו בעין אין מברכין עליהם דלא הוי משלהם וא"ל דלמאי נ"מ השאילן לו די"ל דהיה סבר שיעשה בו מלאכה אחרת להכי דוקא חוטין אבל ציצית מתוקנת אה"נ דשרי. מ"א:

י **פסול לציצית.** עיין מ"א ובספר בני חייא. כתב ע"ת דצמר שהיה עליה בשעת השתחויה נאסרת וכ"ש מה שגדל אח"כ ע"ש. ובני חייא כתב מה שגדל אחר שנעבד מותר ע"ש וכ"כ הט"ז סי' תרמ"ט ס"ק ה' ע"ש והאי פסול פי' אפי' בדיעבד. בני חייא:

יא **הטלית.** כ' הב"י בשם ב"ה די"א דיעשה ב' נקבים כמו צירי ויטיל הציצית בתוכם ויוציא אותן לצד אחד וכו' והבא להחמיר על עצמו בכיוצא בזה אינו מן המחמירים אלא מן המתמיהים דמיחזי כיוהרא עכ"ל ב"י. וב"ה כ' דבטלית קטן יעשה ב' נקבים דבזה לא מחזי כיוהרא כיון שאין נראה כלל. וכ"כ בכוונות שהאריז"ל נהג כן. ועיין מ"א:

יב **מג' אצבעות**. נ"ל דאם עשה הנקב למעלה מג' אע"פ שכשקשר הציצית עשה החוטין שעל הבגד קצרים ונתכפלו הכנפות והוא למטה מג' פסול וה"ה איפכא בקשר גודל כשר. מ"א:

יג **כנף**. ואם לאחר שעשה בו ציצית חתך בנקב שיתלו הציצית למטה פסול משום תעשה ולמ"ה. טלית של צמר שהיתה מצוייצת כהלכתה ונמצא בגדיל של משי שעושין בשפת הטלית שהיו בו חוטין של פשתן והוצרכו לשלוף הגדיל לנתקו מן הטלית אם יש לפסול הציצית של טלית זה משום תעשה ולמ"ה עי' בתשו' גינת ורדים חי"ד בסופו שכ' דראוי להחמיר להתיר הציצית ולחזור ולקשרם ע"ש:

יד **ביושר**. עמ"ש הט"ז ס"ק ט' על הב"י והמחבר בני חייא הליץ בעד רבינו ב"י ע"ש:

טו **אימרא**. כ' הב"י אפי' טלאי של עור יוכל להניח סביב הנקב:

טז **רוחב הבגד**. אורך הבגד קרוי מה שמתעטף בו ורוחבו היינו קומתו מראשו לרגליו:

יז **הוא רחב**. עיין בני חייא וביד אהרן:

יח **בלא הגדיל**. ואם הגדיל רחב ב' אצבעות או ג' יחתוך מקצתו וה"ה אם חוטי השתי בולטין בלא ערב או ערב בלא שתי מסתפק במרדכי אם עולין למנין. מ"א:

יט **ויתחבם בכנף**. ר"ל לכתחלה יחתוך קודם שיתחבם. כתב בשל"ה ומט"מ שאל יחתוך בסכין אלא ינשכם בשיניו:

כ **חוליא אחד**. פי' שאם עשה חוליא וקשר אחד יצא י"ח מדאורייתא וא"כ הוי תעשה ולמ"ה מ"א. וע"ת לא כ"כ ועיין ט"ז:

כא **לכריכות**. אפי' כרך רובא או לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה. ואם כרך כולה פסולה. ב"י מ"א:

כב **רוחב ד' גודלים**. ובר"מ פרשת פנחס כתב שיהיה בין קשר לקשר כמלא אגודל. וכ' הרא"ש שיהיו כל החוליות בשוה שזהו נוי לציצית וא"כ באויר הראשון יעשה הכריכות רחוקים זה מזה ובשניה לא כ"כ ובג' יקרבם ובד' יקרבם לגמרי והציצית של ר' שלמה מלכו לא היו שוים לגמרי:

כג **וב' חלקים ענף**. פשוט שאינו מעכב בדיעבד. כתב בכתבים שצריך לעשות הגדיל חוליות ובכל חוליות ג' כריכות כלומר שלאחר שעשה ג' כריכות ירחיק מעט. מ"א:

כד **ובשני ט'**. ובכוונות כ' בשני ח' וכ"כ של"ה מ"א ט"ז דז' וח' הוא שם של י"ה ואח"כ י"א הוא בצירוף שם של הוי"ה. ואח"כ י"ג גימטריא אחד וזהו ה' אחד ובציצית של ר' שלמה מלכו היה באויר ראשון י' כריכות ואחר כך ה' וכו' כשם הוי"ה מ"א ועיין בשכנה"ג בהגהת ב"י. (ועיין במ"א ובלבוש בענין הכריכות):

כה **בסוף כל.** חוט קשר. ע"ל ס"ק ג' מש"ש:

כו **שהרי כלפי קרקע היה תלוי.** ובדיעבד כשר אבל באלכסון אסור שהוא מנהג קראים. מ"א. עיין מ"ש היד אהרן בשם גן המלך:

סימן יב

א **הפסוקים ביחד.** עמ"א מ"ש בלשון המרדכי וכ' דיש להחמיר שצריך כדי עניבה על כל חוט בפני עצמו ועיין ס"ב:

ב **כשר.** ואם התיר את הציצית אסור ליתנם בטלית אחר דהוי כלכתחלה. ט"ז:

ג **שנפסק כולו.** כלומר שבשני ראשים לא נשתייר כדי עניבה אפי' ע"י צירוף אז ודאי פסול. ואם נשאר בשניהם כדי עניבה ע"י צירוף יש להסתפק אם פסול מ"א. וכתב ט"ז ע"כ ראוי לכל ירא שמים שיעיין בשעת בדיקה גם בתחלה מוצאם של הציצית מן הנקב ולמטה שאם יש שם קרע ודאי הוי נפסק כולו. שאלה חוט הציצית שנפסק וחזר וקשרו מהו אם מועיל מה שנעשה חוט שלם ע"י קשירה. פסק הט"ז דאם היה כן בשעת עשיית הציצית שהיה קצר באופן שנפסל לא מהני מה שחזר אחר כך וקשרו דהוי תעשה ולמ"ה. אבל אם היה כשר בשעת העשיה ואח"כ נפסק ונפסל כשר אם חזרו וקשרו וה"ה אם קודם שעשה הציצית נפסק חוט אחד וקשרו ואח"כ עשה ממנו ציצית דכשר ע"ש וכ"כ המ"א סי' ט"ו ס"ק א':

ד **שני ראשים.** ר"ל ולא נשתייר כדי עניבה ואם נשאר בשניהם כדי עניבה ע"י צירוף כתבתי בס"ק ג' דיש להסתפק אע"ג דיש ס"ס ספק אם הם ב' חוטין או אחד ואת"ל אחד שמא מצטרפין אפ"ה לא מהני. בני חייא ולבוש וע"ת ועיין בתשו' בית יעקב סי' ס"ו:

ה **אם לא דקדק.** קשה דהא כ"ש הוא אם דקדק כמ"ש בהג"ה אח"כ וי"ל דנקט לא דקדק משום סיפא דמסיים אבל אם לא נחתכו אלא ב' ראשים מכשירים בכ"ע דזהו דוקא בלא דקדק אבל אם דקדק אם נחתכו ב' ראשים מצד אחד כשר אפי' לא נשתייר כ"ע דהא נשתייר ראש השני אבל אם נפסקו ב' מב' צדדים ונשתייר בכ"ע פסולים דשמא חוט א' הן. מ"א:

ו **יש לסמוך על ר"י.** לעיל סס"א כ' היכא דאפשר טוב לחוש לסברת ר"ת. פי' היכא דאפשר למצוא בקל ציצית אחרים אבל א"צ לחזור אחריו והכא כתב והיכא דלא אפשר היינו במקום שאין נמצאין ציצית כלל יש לסמוך על ר"י. ומ"מ לא יברך עליהם גם אסור לצאת בו בשבת לר"ה מ"א. ובתשובת גינת ורדים חלק א"ח כלל ב' סי' א' כתב דיש להכשיר בשעת הדחק גם בנפסק קצת מהגדיל ממש ע"ש. ועיין בהלק"ט ח"ב סי' (קי"ב)

[קי"ח] שכ' דמי שנפסקו לו חוטי הגדיל ואין לו חוטין אחרים שיתיר ג' חוליות עם ג' קשרים העליונים ויניח קשר התחתון עם חוליתו כדי שיהא פתיל וגדיל עד שימצא אחרים (ופשוט דכשנפסלים הציצית צריך לפושטו ולא מהני לעמוד על עמדו שלא ילך ד' אמות דאין דין ד' אמות אלא להולך בלא ציצית):

סימן יג

א **חייב חטאת.** דהוי משוי וא"ל דבטיל לגבי בגד דחשיבי הם לגביה שדעתו להשלים עליהם ב"י בשם התוס'. לפ"ז אם נפסקו כל הד' ציצית ולא נשתייר בהם כדי עניבה דודאי יעשה אחרים תחתיהם בטלים הם לגבי בגד ומותר לצאת בהם בשבת. ט"ז ע"ת:

ב **לצאת בה לר"ה.** אפי' בלילה דלאו זמן ציצית הוא משום דנוי לבגד ב"י סי' י"א. ועיין בתשו' מהרי"ל סי' ק"ב:

ג **טלית קטן.** בתשו' רמ"א סי' ק"י מפלפל אם רשאי לצאת בד' כנפות קטן שאין בו שיעור הכתוב בסי' ט"ו:

ד **על כתיפיו.** שלא כדרך לבישתו בחול דאז לא הוי מלבוש אלא משוי. עיין סי' ס"א:

ה **קודם שיצא בו.** ולענין ברכה מחמרינן טפי לעיל סי' ח' עמ"א וע"ת וע"ל סי"ח סק"ט מש"ש:

ו **כבוד הבריות.** שדוחה איסור דרבנן וכרמלית נמי דרבנן ובזמן הזה אין לנו ר"ה כמבואר בסי' ש"ב עיין שכנה"ג:

ז **שתחת בגדיו.** דלא מינכרא מילתא אם הולך בלא טלית קטן מ"מ הפשיטה גנאי הוא לו:

ח **הציציות.** בשיורי כנה"ג העלה דוקא כשבא לבה"כ וקודם לבישתו מצא הטלית פסול דאז מותר ללובשו בלא ברכה דאם לא יהיה מעוטף בטלית כאחרים בושה הוא לו שיאמרו שאין לו טלית מצוייצת כהלכתה ואינו זהיר במצות. אבל אם בשעת לבישתו היה כשר ונתעטף בו ואח"כ נפסק אחד מן הציצית יוכל להסירו מעליו דאין כאן משום כבוד הבריות שכבר ראו שהיה לו טלית מצוייצת כהלכתה ע"ש. וע"ת חולק עליו וכתב דמדברי רמ"א משמע דאפי' לבשו מקודם לכן ואח"כ נפסקו ע"ש והיד אהרן החזיק דברי הכנה"ג וכתב דמשמעות דברי רמ"א משמע כדבריו שכתב שיוכל ללבשו בלא ברכה משמע שקודם לבישת הטלית נפסק ומש"ה כ' דיוכל ללובשו ע"ש: עוד העלה שם דהכל תלוי ברצון האיש הלובש אם הוא מתבייש יוכל ללבשו בלא ברכה ואם אינו מתבייש אין כאן משום כבוד הבריות ע"ש. ועיין בני חייא ובמ"א ס"ק א' מ"ש בשם הב"י:

ט **ודוקא בשבת.** המ"א העלה דאם נפסק ציצית בר"ה בטלית קטן א"צ לפושטו אפי' בחול דהפשטה הוי גנאי גדול והא דנקט בשבת לרבותא דאף על גב דיש בו ג"כ איסור שבת אפי' הכי א"צ להסירו ובשבת א"צ למהר לצאת מבה"כ אבל בחול צריך למהר לילך לביתו לפושטו והרואה בחבירו שנפסקו הציצית לא יאמר לו עד שיבא לביתו דהיינו שיקראנו לבא לביתו ושם יאמר לו שיפשיטנו ואם ידע מאתמול שהוא פסול אסור ללובשו בשבת דה"ל לתקוני מאתמול. ונ"ל דבחול אם אין ציצית נמצאים בעיר דינו כמו בשבת מ"א. וא"ל למה שרינן ללובשו בשבת מפני כ"ה הלא יש תקנה שיתנו לאחר במתנה ויחזור וישאלנו לו ואז הוא פטור מציצית וי"ל דאסור ליתן מתנה בשבת אלא לצורך שבת עיין מ"א:

סימן יד

א **שעשאו עכו"ם.** ר"ל שהטילן בבגד פסול אפי' ישראל עומד ע"ג דאלו בטויה כשר להרא"ש כמ"ש סי' י"א ס"ב:

ב **להצריך אנשים.** והיינו לתלות בבגד אבל לטוות בתר לכ"ע וקטן דינו כאשה. מ"א:

ג **בלא כוונה.** ר"ל שקשר קשר העליון שהוא מדאורייתא בלא כוונה אבל אם עשה קשר העליון בכוונה אע"פ שעשה אח"כ שאר הקשרים וחוליות בלא כוונה גם בדאיכא ציצית אחרים יש להכשיר. ע"ת:

ד **על הרמב"ם שמכשיר.** פי' שהרמב"ם ס"ל אע"ג דבעי טוייה לשמה מ"מ התלייה בבגד לא בעי לשמה ויליף לה מדכתיב בני ישראל לאפוקי נכרים ש"מ דישראל בלא כוונה כשר עיין ב"י מ"ש. והט"ז סק"ב עשה עצמו כאילו לא ידע את יוסף ותירץ מנפשיה מה שתירץ הב"י ע"ש וא"ל יתירם מבגד ויחזור ויתנם בכוונה בבגד די"ל דמיירי בשבת א"נ שנפסק א' מראשיו ואם יתירם יהא אסור ליתנם בבגד כמש"ל סי' י"ב ס"ק ב':

ה **בה ציצית.** ואם הטיל בה ציצית כתבו תוס' והרא"ש דהמברך לא הפסיד כמו נשים המברכות על מ"ע שהזז"ג. מ"א:

ו **מברך עליה מיד.** דאדעתא דהכי השאילה לו שיברך עליה וכ' ט"ז נ"ל דהא דמחייב ברכה היינו בטלית המיוחד למצות ציצית כמו טליתות של בה"כ דבזה ודאי לא מקנה לו אלא לעשות המצוה ולברך עליו אבל במלבוש של ד' כנפות שאדם לובש בו דרך מלבוש אלא שמטיל בו ציצית משום שיש לו ד' כנפות השואל לחבירו מלבוש כזה אין השואל מברך עליו דאין לנו בירור שהשאילה משום מצוה דלמא למלבוש בעלמא השאילה לו ע"כ ט"ז. רש"ל פסק דראוי לכל ירא שמים שלא ילבש טלית שאינו שלו ואם אין לו טלית

אחר ילבשנו בלא ברכה כי הברכות אינם מעכבות. עוד כ' דאפי' לדעת המברכין על טלית שאולה היינו הטלית שלובש בעת התפלה עם הנחת תפילין אבל מי שלובש כדי לעלות לתורה או לירד לפני התיבה בודאי אין לברך עליו ודעת הרא"ש בהלכות ציצית דהעובר לפני התיבה מברך וכ"ה בפסקי תוספות במנחות סי' ק"ג דכהנים המתעטפים בטלית שאינו שלהם כשעולין לדוכן מברכין וכ"כ המ"א ואליהו זוטא. גם בתשו' שער אפרים סי' י"ט ובתשו' בית יעקב סימן קי"ד פסקו דלא כמהרש"ל ע"ש וט"ז הסכים עם מהרש"ל ופסק שלא לברך על טלית שאולה מצויצת ומכ"ש אם נטלו שלא מדעת חבירו שבסעיף ד' שאין מברך עליו ע"ש. והמחבר יד אהרן סותר הראיות של הט"ז ע"ש. ועיין בס' בני חייא. (ועיין בס' אליהו רבה הביא כמה שו"ת לדחות דברי מהרש"ל ופסק לברך אפי' בטלית שאולה אף לעלות לתורה). שאלה אם מחויב אדם להשאיל טלית שלו למי שדר בכפר כדי שהוא יצטרך לישאל טלית מאחרים בעירו פסק בתשו' בית יעקב סי' קי"ד דאין מחויב לישאל טליתו לאחר והוא יברך על טלית שאולה ע"ש:

ז **טלית חבירו.** באקראי אבל בקביעות אסור ב"ח. וכ' רש"ל דאסור ליקח אותו מבה"כ לביתו או איפכא:

ח **שיקפל.** אפי' שלא כסדר קפולו הראשון. ובשבת אפי' אין מקפלו כלל שרי. מ"א עיין ע"ת. ובתומת ישרים סי' מ"ו:

ט **בלימודו.** ואפי' באקראי אסור ללמוד בהם. ועיין בח"מ סי' רצ"ב ס"ק בהג"ה ונתבאר אם הפקיד אצל ת"ח ספרים מותר ללמוד בהם ולהעתיק אם אין לו כיוצא בהם. וכתב ט"ז וה"ה במשכון אצל ת"ח והסמ"ע כ' שם אם המפקיד מקפיד ע"ז אסור אבל הש"ך שם חולק עליו וכ' דשרי ע"ש. וכתב המ"א דברי הש"ך נראין בפי' דברי המרדכי אבל ממ"ש הב"י כאן בשם הפוסקים משמע דהוי שואל שלא מדעת ע"ש:

י **שותפין.** כסות השותפין עם הגוי אינו חייב בציצית עיין דמשק אליעזר בפ' ראשית הגז דף תכ"ד. וביד אהרן:

סימן טו

א **בטלית אחר.** אפילו מטלית חדש וכ"ש מטלית ישן שמותר להתיר וליתנם בטלית חדש ודוקא כשכל החוטין שלמים ע"ל סי' י"ב ס"ק ב'. ועיין מ"ש היד אהרן:

ב **בבגד אחר לא.** כי אז יש איסור שמבזה טלית של מצוה בחנם. ואם רוצה לעשות בו ציצית יותר יפים מותר ליטלן. לבוש. וה"ה אם נפסקו אע"פ שכשרים ע"פ הדין רשאי להתירן ולעשות בהם שלמים מ"א ואם רוצה לעשות מהטלית בגד שלא יהיה לו ד' כנפות

מותר ליטלן. ולאחר שהתיר הציצית מותר להשתמש בטלית לאיזה תשמיש שירצה ובלבד שלא יהא תשמיש מגונה. ע"ל סי' כ' סק"ד ועיין ע"ת:

ג **בר חיובא.** אפילו אינו חייב אלא מדרבנן עיין ע"ת סעי' קטן ג' שדבריו מגומגמים:

ד **ולא מן העשוי.** דהציצי' שנשארו אין שום פסול עליהם א"כ רשאי לעשות ב' ציצית על כנפות מחודשים או אם ירצה יצרף לאותו החצי חתיכה מבגד אחר ולעשות ציצית בו אבל לא יצרף החלק השני הנחתך ממנה לחלק הראשון ותהיה כבראשונה משום דהציצית שהיה בחלק השני הנחתך נתבטלו והוי תעשה ולמ"ה אלא צריך להתיר הציצית מחלק הב' ויתפור ואח"כ יעשה ציצית מחדש בחלק הב' דהוי כמו בגד אחר חדש ט"ז. וב"ח אוסר שיצרף בגד אחר אפי' חדש לאותו חצי חתיכה רק שיעשה הב' ציצית על צד אחר מאותו חצי חתיכה דהיינו במקום החתך שנחתך ממנה. וט"ז חולק עליו ע"ש ובספר פרי הארץ מתיר אפי' לחזור ולתופרם כמו שהיתה בתחלה ואין בזה משום תולמ"ה ע"ש. ועיין ביד אהרן:

ה **בחוטי צמר.** אלא בשאר מינים והכל יודעין ששאר מינין אין פוטרין בצמר א"כ לא יצרף אותו החוט. עיין מ"א:

ו **ואי עביד בה ציצית.** ר"ל אפילו חדשים לאחר שתפר לא פטרה לטלית דכמאן דפסק חשיב כ"ה דעת הרא"ש והי"א דס"ל דלא נפסל אלא ציצית שהיה בו בעת שתפרו וכו' הוא דעת נ"י. וט"ז חולק על הב"י וכ' שאינו כן דעת הרא"ש וכ"ע מודו בזה אם לאחר שתפר הטיל בו ציצית דכשר ע"ש. וכ"כ בשיורי כנה"ג וכלבו:

ז **ולמטה.** ר"ל ולא נשאר אגודל:

ח **לדעת רש"י.** ודוקא כשהקרע למעלה מקשר גודל כמ"ש ס"ו:

ט **ואם נקרע.** פי' כולה:

י **איכא לספוקי.** דלדעת הרא"ש לא מהני. וכבר כתבתי ס"ק ו' שט"ז חולק דאין כאן ספק וכ"ע מודו דלאחר התפירה אם הטיל בה ציצית דכשר ע"ש ועיין בשכנה"ג ובע"ת:

יא **בכנפי הטלית.** הטעם שנוהגין לתפור חתיכות בגד בכנפי הטלית אע"פ דיש אוסרין סוף סי' י"א משום דרוב בגדים אפי' חדשים יש תפירה תוך ג' ולר"ע כמאן דפסיק דמי לכן נותנין חתיכת של ג' על ג' שאין בה שום תפירה. מ"א:

יב **מקשר גודל.** דשם הוא מקום ציצית:

סימן טז

א **ורובו של קטן.** היינו כשהוא בן ט' בתשו' רמ"א מפלפל האיך יוצאין בד' כנפות הקטנים מזה השיעור ותי' דמוטב לילך בהם מלילך כל היום בלא ציצית ובד"מ סי' ט'

כ' ללמד העם שיברכו בבוקר על טלית גדול ויפטרו את הקטן וילכו בו כל היום ומ"מ אם אפשר לאדם שיעשה גדול שהוא כשיעור מה טוב ומה נעים עכ"ל. וכ' מט"מ בשם מהרי"ל דיש לעשות הכתפים רחבים דלא ליתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ויבטל ליה. מ"א. ובספר פרי הארץ כ' בשם ספר דרך חכמה ששיעורו ג' רבעי אמה באורך וחצי אמה ברוחב ושיעור טלית גדול הוא שיכסה ראשו ורובו בעטיפה ויגיע עד החזה ע"ש. כ' האר"י ז"ל טלית קטן יותר טוב שלא יהי' בו בתי זרועות אם לבש הטלית ונתקפל קצת כדרך לובשי בגדים ואחר שנתקפל אין בו כשיעור כדי להתכסות ראשו ורובו כתב בתשו' בית יעקב סק"ו דכיון שעומד להתפשט כפשוט דמי אף שלא נתפשט עדיין והרי יש בו כשיעור ע"ש ועיין בבני חייא. הטלית קטן שיש בו כדי לכסות ראשו ורובו וע"י התפירה אין בו כשיעור פטור מציצית. שם סי' ס"ו וכ"כ בלקט הקמח:

ב **עראי**. ואם גדול מתבייש לצאת בו עראי לשוק אין לברך עליו. ואם הוא יוצא בטלית שאחרים אין יוצאין בו בטלה דעתו מ"א ועי' ט"ז עי' בשכנה"ג ובס' פרי הארץ סי' א' ובע"ת:

סימן יז

א **ועבדים**. עיין יד אהרן סי' ט"ז:

ב **חובת גברא**. פי' שאינו מחויב ליקח לעצמו טלית כמ"ש סי' כ"ד. ודע דאנן פסקינן גבי ציצית חובת גברא ולא חובת גברא ותרוייהו לקולא. חובת גברא לקולא למעוטי חובת מנא שכל זמן שאינו לובש הטלי' אע"פ שיש לו ד' כנפות פטורה מציצית. ולאו חובת גברא שאינו חייב לקנות לו טלית כדי שיתחייב בציצית רק אם יש לו טלית מד' כנפות ולובשו אז חייב בציצית עי' סי' י"ט:

ג **גם הם יברכו**. ותמה אני דנהי דטומטום יברך מהאי טעמא וגם אנדרוגינוס למ"ד ספיקא הוא. אלא למ"ד בריה בפני עצמה הוא למה יברך שכנה"ג ועיין בלבוש ול"ח. ועיין בספר בני חייא שמפלפל במקום שיש ב' ספיקות להחמיר כדי לברך אם נאמר ספק ברכות להקל:

ד **ציצית לחנכו**. דוקא פחות מבן י"ג אבל מי"ג ואילך חייב בציצית כגדול. ומ"ש בדרשות מהרי"ל בהל' נשואין שנוהגים שגם נערים גדולים אין מתעטפין בציצית עד שנושאין להם נשים וסמכו להם אקרא דכתיב גדילים תעשה לך וסמיך ליה כי יקח איש אשה. הוא דבר תמוה דעד שלא ישא אשה יהיה יושב ובטל ממצות ציצית שיורי כנה"ג וע"ש. ועיין בש"ס דקדושין דף ח' וכ"ט. ובב"י סי' ח'. והמ"א סי' ח' סק"ג כתב משמע

מגמרא דבחור לא היה מכסה ראשו בטלית וכו' ע"ש ואינו מוכרח דשם לא איירי מטלית של מצוה אלא מסודר דרבנן ע"ש:

סימן יח

א **להקל**. דהיינו דוקא לענין ברכה. אבל ציצית צריכין להיות. ע"ת:

ב **ג"כ ליום**. פירוש גם ליום ואפי' גם מיוחד ללילה ומכ"ש ליום לבד. שכנה"ג וע"ת:

ג **תפלת ערבית**. ובתענית ציבור כ' הב"ח דיסיר את הטלית כשיגיע לברכו. וכנה"ג כ' עד לאחר ערבית עיין בשיורי כנה"ג ועיין סי' למ"ד ס"ק ג'. כתב בכתבי מהרא"י מי ששכח או הזיד ולא נתעטף בציצית כל היום. אחר שיתפללו ערבית יתעטף בלא ברכה:

ד **ובליל י"כ**. וכל העובר לפני התיבה צריך להתעטף. ובל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד הציבור ואין מברך עליו:

ה **בעוד יום**. ולא יסירו בלילה לפי שדומין למלאכים מעוטפים לבנים ב"ח. ועי' יד אהרן:

ו **סדינים**. ר"ל בין של פשתן או של צמר. וכ' ב"י וטעמא לא ידענא למה יפטרו בשל צמר ע"ש. וכתב המ"א דבסדין של צמר יעשה קרן אחת עגולה לפטור מציצית אליבא דכ"ע ע"ש:

סימן יט

א **ולא חובת מנא**. ע"ל סי' י"ז ס"ק ב' מש"ש:

ב **על עשיית הציצית**. עיין מ"א מ"ש. והמחבר יד אהרן חולק עליו:

ג **בחייו פטור**. כיון שאין עיקר עשייתה לאכסויי מחיים ה"ל כסות לילה ופטורה אפי' לובשו ביום עיין מ"א וע"ת (דלי"א דלעיל דכסות לילה חייב כשלובשו ביום ה"ה בזה וא"כ לדידן יש לעשות בו ציצית ושלא לברך) כתבו תוס' בנדה דף ס"א מוכרי הבגדים שלובשין הבגדים ומכוונין להראותם לקונים פטורים ואם לובש אותם להעביר המכס אפשר דחייב בציצית ועיין בי"ד סי' ש"א מ"א:

סימן כ

א **מצוייצת**. דוקא טלית מצוייצת אבל ציצית אפי' מתגר עכו"ם אסור. ט"ז מ"א:

ב **או מתגר עכו"ם**. אפי' אינו מוחזק לקנות טליתות רק מוחזק לקנות שאר סחורות מישראל. ב"י ט"ז מ"א:

ג **מישראל נאמן**. רצה לומר שטוון ושזרן ותלאן לשמן:

ד **לעכו"ם**. נראה דאפי' לתגר עכו"ם מדלא מפרש הברייתא לגוי שאינו תגר. אבל הב"ח כ' דוקא לגוי שאינו תגר אבל לתגר גוי מוכרין. והמ"א הקשה עליו מפרש"י ע"ש. ואני אומר דמפרש"י אין הוכחה. דמנ"ל פירושו. די"ל כך כוונת הגמרא מן התגר מן הגוי כשרה. ואף ע"פ שאמרו אין מוכרין טלית מצוייצת לגוי. אפ"ה לתגר גוי מותר למכור לו טלית מצוייצת לכתחלה כיון דתגר הוא ליכא למיחש למידי ועיין יד אהרן. כ' המ"א סי' ט"ו ס"ק ב' מוכח מכאן שמותר לעשות מהטלית בת ד' כנפות בגד אחר שלא יהא לו ד' כנפות מדמתיר למכור לעכו"ם הטלית כשנוטל הציצית. אבל אם מוכר טלית לחבירו אסור ליטול הציצית אא"כ רוצה לקבעם בטלית אחר ע"ש. לשלוח ציצית ע"י עכו"ם צריך ב' חותמות. ודוקא אם יש לחוש שנהנה בחליפין ואפשר דאם הם שזורין ומופסקין שרי מ"א. אם מצא טלית מצוייצת או ציצית בשוק יש להכשירו בזמן הזה. עולת תמיד ועיין ב"י והבאר היטב אשר לפני העתיק משם ע"ת יש להחמיר ע"ש ואינו כן:

סימן כא

א **שנפסקו**. ה"ה מקודם שעשאם בבגד דהזמנה לאו מילתא היא:

ב **לאשפה**. ומהרי"ל נהג להניחם תוך הספר לסימן או לעשות בהם שום מצוה. וכ' ט"ז וה"ה סכך סוכה טוב שלא לעשות בו לצורך דבר שאינו כבוד למצוה שעברה. (ומותר להשתמש בטלית כשהתיר הציצית ובלבד שלא יהיה תשמיש מגונה ופשוט הוא. כ' בתשו' רמ"א סימן ט' אסור לעשות טלית של מצוה מתכשיטי כומרי עכו"ם. או לקנות מהם קרשים ואבנים לבנין ב"ה. אבל מותר ללבוש מלבוש שמקשטין בהם עכו"ם):

ג **לבית הכסא**. כ' הט"ז דוקא בד' כנפות שלבש תחת הבגדים אבל בטליתות של מצוה אין נכון שיכנס לבית הכסא. גם ההולכים בי"כ לפנות ומלובשים בקיטל צריך שיפשוט הקיטל כיון שבגד זה מיוחד רק להתפלל ע"ש:

ד **שלא לשכב**. ובכתבי האר"י ז"ל ע"פ סוד שיש לשכב בלילה בטלית קטן. ועיין בס' אליהו רבה מה שמתרץ על קושית מ"א על ראיות האר"י ז"ל:

ה **ציציותיו**. ועליו נאמר וטאטאתיה במטאטא השמד. ובספר מצת שמורים האריך דאין איסור בזה משום ביזוי מצוה אלא הטעם שלא ידרוס עליהן ויפסקו. והקשה המ"א דבסי' כ"ג כתב דאם נגרר על הקברות אסור משום לועג לרש משמע דבעלמא מותר. וכן ההיא דציצית הכסת ע"ש והמחבר יד אהרן מיישבו ע"פ החילוק של הט"ז שכתבתי בס"ק ג' לענין בית הכסא. ה"נ כאן לענין שלא יהא נגרר הציציות יש חילוק בין טלית גדול

או קטן דבטלית גדול שמיוחד רק להתפלל אינו ראוי והגון שיהיה ציצותיו נגררין בארץ. וההיא דבית הקברות ודציצית הכסת מיירי בציצית שבבגדיהם ע"ש ועיין בשכנה"ג:

סימן כב

א **חדשים.** אבל אין מברך שהחיינו על המצוה כיון דאינו בא מזמן לזמן לפ"ז אם עשה ציצית בבגד ישן שכבר קנה ובירך עליו שהחיינו אינו מברך. וה"ה בתפילין נמי אינו מברך שהחיינו מש"ה כתב קנה טלית ועשה בו ציצית כו'. וא"ל דהא על כלים חדשים צריך לברך בשעת קנין ולמה כתב ועשה בו ציצית. י"ל דוקא כשקונה בגד כמות שהוא ראוי ללבוש אז מברך שהחיינו אבל אם קנה בגד שיעשה ממנו מלבושים אז יברך בשעת לבישה והכא כיון שעושה בו ציצית מברך אגב בשעת עשיית המצוה. זהו דעת הב"י וב"ח ורש"ל ושכנה"ג ומ"א. אבל הרמב"ם ס"ל דמשום המצוה שמחדש בה מברך שהחיינו מש"ה כתב ציצית ותפילין ע"ש. וכ' ע"ת דיש לנהוג כהרמב"ם וכ"כ ט"ז דבין בציצית בין בתפילין יש לברך בפעם ראשונה שמברך עליהם שהחיינו כמ"ש רמ"א בי"ד סי' כ"ח לענין כיסוי דם ומילה לכל מצוה שאדם עושה בפעם ראשון מברך שהחיינו ע"ש. ועיין בי"ד שם ס"ק ב' מש"ש. ועיין בספר בני חייא ובתשו' חות יאיר סי' רל"ז:

ב **עיטוף ראשון.** פי' שהחיינו תחלה ואח"כ להתעטף ב"ח ע"ת:

סימן כג

א **מותר.** פירוש שלבש את הציצית תחת הבגד והוא הדין בתפילין נמי מותר ללילך בבית הקברות אם מכסה אותן ע"ת. ועיין תשובת בית יעקב סימן צ"ב. ובספר גור אריה על הרא"ם פרשת ויצא:

ב **בתקנתן.** דלפי דעתם שסוברים שנתבטלו הציצית בקשירתן א"כ כשחוזרין ומתירין אותן ה"ל תעשה ולמ"ה. עיין מ"א:

ג **לועג לרש.** היינו אם הציצית מגולין כדלעיל:

סימן כד

א **ביד שמאלית.** בין קמיצה לזרת. וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם גם ביד ימין ויביט בהם ויהיו בידו עד שמגיע לנאמנים ונחמדים לעד ואז ינשק הציצית ויסירם מידו כן כתב האר"י ז"ל. מ"א:

ב **על העינים.** נמצא בשם הקדמונים שכל המעביר ציצית על עיניו כשקורא פרשת ציצית יהא מובטח שלא יבא לידי סמוי עינים. הסומא יש לו לאחוז הציצית בידו בשעה

שהוא אומר וראיתם אותו וכן לנשק אותם משום חיבוב מצוה אבל להעביר הציצית על עיניו לא דמיחזי כחוכא ואיטלולא שבות יעקב ח"ב סי' ל"ח ע"ש:

ג **להויות.** פי' לספירות. רקנ"ט:

ד **הזהיר במצות ציצית.** ויזהר לעשות טלית נאה משום זה אלי ואנוהו. ועיין בזוהר שלח לך דהקורא ק"ש בלא ציצית מעיד עדות שקר בעצמו. מ"א בתשו' הרדב"ז ח"ד סי' מ"ה אוסר לרקום פסוקים של תורה בטלית. והמחבר לקט הקמח כתב הראיתי פנים להתיר ע"ש:

סימן כה

א **יניח תפילין.** הרב בשיורי כנה"ג פסק דמי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין דציצית קודם ע"ש. והמחבר בני חייא וע"ת והלקט ח"א סי' נ"ד ובתשו' יד אליהו סי' מ"א והיד אהרן. כולם כאחד חלקו עליו ופסקו דתפילין קודם ע"ש. אם מחויב להחזיר על הפתחים כדי לקנות תפילין וציצית תנינא בירושלמי דפאה דאינו מחויב ע"ש. ע"ת:

ב **בטלית גדול.** ואז אפי' בא לידו הטלית קודם שהניח תפילין א"צ להתעטף בו בביתו כיון שאין דעתו ללובשו כאן מ"א. ועי' הרדב"ז סי' ל"ו. כ' בתשו' מהר"ם מלובלין סי' ל"ד א' נתקשר עצמו בקנס לילך לתהלים קודם אור הבוקר ועתה רוצה לחזור בו מפני שאינו יכול לילך לבה"כ בציצית ותפילין הרשות בידו לחזור דדמי לנדרי שגגות. וכ"ה בכוונת שמה"ט לא היה האר"י מיו"ד ראשונים מפני שהם היו משכימים קודם אור הבקר והוא לא רצה לילך לבה"כ בלא תפילין. וא"ל ה"ל לצאת מבה"כ כשיאיר היום ויניח תפילין י"ל דאדהכי והכי יגמרו הקהל ברכות השחר לכן מוטב לבטולי הא מקמי הא וכתב המ"א ונ"ל דצריך התרה. ועיין בתשו' נחלת שבעה סי' ו' (ובספר אליהו רבה מביא בשם כנה"ג דאפי' כשיש מבואות מטונפות יניחם בביתו ויכסה התפילין וכן משמע בתשו' מ"ע סי' נ"ט ובזוהר פ' ואתחנן ופ' שלח לך):

ג **תחלה.** עיין הרמ"ע מפאנו סי' ק"כ ובתשו' דרכי נועם חלק א"ח סי' ג' שהאריך אם ברכות תפילין צריך להיות מעומד:

ד **להניח תפילין.** הלמ"ד בדגש. ל"ח. ועל מצות יש לברך הוא"ו בפתח ל"ח אות כ"ו וכ"כ המ"א. אבל הט"ז כתב בשם אחיו הר"י הלוי שיאמר הוא"ו בחול"ם לשון רבים דהוי תרי מצות דקאי אתרוייהו על של ראש ושל יד דאיתא בש"ס תפלה של יד אינו מעכב ש"ר וש"ר אינה מעכבת של יד מוכח מזה דב' מצות הם דאי הוי מצוה אחת היו מעכבות זו את זו כדתנן גבי ציצית ד' ציצית מעכבות זה את זה מפני שהם מצוה אחת

למידין מזה גבי ציצית מברך מצות ציצית בפתח מפני שהן מצוה אחת. ובתפילין מברך מצות בחולם שהן ב' מצות. וה"ה נמי אם אין לו אלא של ראש לבד יברך בפתח ע"ש:

ה **שני ברכות**. עיין הלק"ט ח"א סי' צ"ד:

ו **להניח בקמץ**. בלבוש ול"ח אות נ"ד ומהר"ם דלנזואנו חלקו על המחבר וס"ל לברך בפתח:

ז **שמהדקן**. בראשו היינו ג"כ אחר הנחה על הראש וקודם ההידוק דלא כמו שנוהגין העולם שמברכין קודם הנחה. ב"ח מ"א:

ח **בדיבור**. אפילו בלשון הקודש. באר שבע וכנה"ג וע"ת. וכתב בספר ברכת אברהם ל"ד דיבור אלא אפי' הניח תפילין של יד בבית אחד והלך להניח של ראש בבית אחר אע"פ שבשעת הברכה היה דעתו בכף צריף לברף וכ"כ שכנה"ג וע"ת כתב עליו וצ"ע למעשה ע"ש. אם רמז בעיניו וקורץ באצבעותיו הוי הפסק בין תפלה של יד לתפלה של ראש הלק"ט ח"א סי' נ"ז. אם הניח תפילין של יד וכשבא להניח של ראש קודם שהגיע הקציצה בבשר אחר שהגיע לאויר הראש הפסיק בדיבור. אי אמרינן הכא קלוטה כמי שהונחה דמיא עיין הלק"ט ח"ב סי' מ"ב. מי שהניח תפילין של יד וכורך ג' כריכות העליונות ולא בירך וסח בנתיים מברך שתים כיון דברכות אינן מעכבות מיקרי שפיר סח בין תפלה לתפלה ומברך שתים הלק"ט ח"ב סי' קי"ט:

ט **על מצות**. וצריך למשמש על של יד כשאומר שנית להניח. ט"ז:

י **לצורך תפילין**. ולכתחלה אסור. מיהו אי לא סגי בלא"ה מותר להסיח. מ"א:

יא **עמהם**. ואפי' לענות אמן על ברכת תפילין שבירך אחר לעצמו אסור דבר שמואל סי' קמ"ב. ואם פסק וענה מחלוקת בין הפוסקים אם חוזר ומברך וט"ז פסק דא"צ לחזור ולברך וכ"כ דבר שמואל שם ועיין בתשובת פנים מאירות חלק א"ח סי' י' וכ' המ"א ומ"מ משמע דהמניח בחול המועד בלא ברכה רשאי לענות. דליכא איסור אלא משום שגורם ברכה והכא אין כאן ברכה ע"ש. לפי"ז מותר לענות קדיש וקדושה ואמן בין תפלה לתפלה בתפילין דר"ת הואיל ואין מברכין עליהם. וכ"כ בהדיא בתשובת דרכי נועם חלק א"ח סי' י': גם נ"ל אם חבירו מברך על התפילין והוא מכוון לצאת בברכת חבירו וגם חבירו מכוון להוציאו דרשאי לענות קדיש וקדושה וק"ל. אבל שיחת חולין לעולם אסור וכ"כ בדרכי נועם שם ועיין בע"ת ס"ק י"ב. ועיין סי' ל"א ס"ק ג' מש"ש:

יב **הרצועה**. ובכוונות איתא שהאר"י ז"ל כרך קודם שהניח של ראש וע"ל סימן כ"ז ס"ק ט"ו מש"ש:

יג **מהתיק**. ויניחם בתיק באופן שא"א לשל ראש שיבא קודם. ט"ז. הכנה"ג כתב בשם רבו דאין קפידא אלא כשמניח עצמו מוציאה מן התיק קודם שיניח של יד אבל אדם אחר בעוד שחבירו מניח תפלה של יד מוציאה ומתיר לו תפילין של ראש אין קפידא ע"ש. ועיין בספר משנת חשידים דף נ"ז ובע"ת:

יד **מעומד**. כתב הכנה"ג בכללי הפוסקים כל דבר שבעלי קבלה וזוהר חולקין עם הגמרא הלך אחר הגמ' והפוסקים מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ. ואם לא הוזכר בגמרא ובפוסקים אע"פ שנזכר בקבלה אין אנו יכולין לכוף לנהוג כך ע"ש ובמ"א:

טו **לברך**. ושל"ה כתב דלא נהיגי האידנא לברך כשנשמטו ממקומם משום דבשעת תפלה מסתמא אינו מסיח דעתו מהם והוי כחולצן ע"מ להחזירן. מ"א (ובס' אליהו רבה פסק כדעת הש"ע והביא ראיה לדבריו ע"ש):

טז **לברך**. אבל אם חולצן ליכנס לבית הכסא צריך לברך לכ"ע דהא אין רשאי לילך בהם לבה"כ ואידחי ליה וה"ה אם לא היה בדעתו לחזור מיד צריך לברך ב"ח ע"ת ט"ז. וכתב המ"א ואפשר לומר דכשבה"כ אינו רחוק כמו בה"כ שלהם שהיו בשדה א"צ לברך וא"כ אין חילוק בין בה"כ למקום אחר ולכן סתם רמ"א כאן ע"ש. ודע הא דכתב רמ"א וי"א וכו' קאי נמי אהא אם מסירן לגמרי כי לענין זה שוה אם הזיזן ממקומם או הסירן לגמרי. ע"ת:

יז **ההדוק**. ר"ל קודם שנעשה המצוה כתקונה מש"ה א"צ לחזור ולברך דעשיית הקשר אינו הפסק כיון שהוא מענין המצוה: (וכתב ט"ז מזה יש ללמוד במי שיש בידו תפילין בלא קשר ומברך ועושה קשר ומניח דשפיר עולה לו הברכה שעשה תחלה דעשיית הקשר אינה הפסק אבל אם אחר ההדוק התפילין על הזרוע ונעשה המצוה כתקונה ואחר כך נפסק הקשר משמע דצריך לברך וט"ז חולק ופסק דכל זמן שלא הניח תש"ר עדיין עוסק במצוה של יד כי א"א לו להניח ש"ר קודם ש"י ולא נגמר עדיין המצוה של יד ולא גרע ממ"ש הש"ע אם הותר של יד קודם הנחת של ראש א"צ לברך ה"ה נמי אם נפסק ג"כ א"צ לברך דהותר ונפסק שוים הם ע"ש. וכ"פ המ"א וכ' דלפי מ"ש בס"ק ט"ו בשם של"ה משמע דאפילו בנפסק אחר הידוק דא"צ לברך וכ"פ בתשובת הלק"ט ח"ב סי' ק"כ ע"ש. ועיין ע"ת ובנחלת צבי ומ"ש היד אהרן:

יח **גזולין**. דהוי מצוה הבאה בעבירה. וכתב ט"ז אפי' ביאוש ושינוי רשות לא מהני. ובשואל שלא מדעת מותר גם בתפילין כמו בטלית אך יקפלם כבראשונה. תשובת בנימין זאב סי' רצ"ט הובא בכנה"ג בני חייא ובע"ת:

יט **נהגו העולם**. ויש שאין משהין יותר מן החיוב דצריכין גוף נקי והכל לפי מה שהוא אדם מ"א. והאר"י ז"ל לא חלק עד אחר ע"כ נקוה. וביום של מילה אין לחלוץ עד אחר המילה. מ"א:

כ **ג' קדושות.** ט"ס הוא וצ"ל ג' קדישים וד' קדושות. וארבע קדושות הם. ברכו את ה' חדא. וקדושה שפה ברורה שניה. וקדושת העמידה וקדושת ובא לציון. ובמקומות שאומרים קדיש יתום אחר עלינו המה ג"כ ארבע קדישים עיין במט"מ. ובשל"ה ובע"ת:

כא **בהיכל.** סי' לדבר ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. והחולץ קודם לכן לא יחלוץ בפני ס"ת אלא יסלק לצדדין. מט"מ רש"ל מ"א:

כב **מוסף.** אחר חזרת ס"ת בהיכל ובח"ה יש לחולצן קודם ההלל והש"ץ אחר ההלל ובחה"מ של סוכות אף הש"ץ קודם ההלל מ"א עיין בשכנה"ג הנוהגין ללבוש כל היום יחזור וילבוש בר"ח אחר תפלת מוסף אבל בח"ה לא יניחם לגמרי אפי' במנחה. הרמ"ע:

כג **קדושת כתר.** פי' במקום שאנו אומרים נקדש במוסף אומרים בקצת מדינות כתר יתנו לך לכן אין ראוי להיות כתר של תפילין עליו. וכתב ט"ז דהנוהג כן שאינו חולץ במוסף אין לו עליו תלונה מאחר שאין אנו אומרים קדושת כתר יתנו לך. ושמעתי בשם גדול אחד שלא היה חולצם במוסף ע"ש:

סימן כו

שום אונס. כגון שצריך לצאת לדרך ואינו יכול להתעכב להניח של יד מניח של ראש לבד. כ"כ הרא"ש ועיין מ"א:

סימן כז

א **שמאל.** ואם הניח בימינו אפילו בדיעבד לא יצא. חוט השני סי' כ"ח:

ב **הקובד"ו.** בל"א עלינבוג"ין:

ג **לקובד"ו.** ויש להניח התפילין על בשר התופח. עיין מ"א:

ד **רק זרוע.** מי שנקטעה ידו שמאלית פטור מלהניח בימין תשובת רמ"א סימן קנ"ב. ובתשובת שבות יעקב ח"א סימן ג' חולק והעלה להלכה דיש להניח הגידם שאין לו יד רק זרוע. או מי שנברא בידו אחת והיא הימנית להניח על ימינו ויברך שתים על של ראש ויצא לכו"ע ע"ש ועיין כנה"ג ובתשו' חות יאיר סי' קס"ז ובמ"א ס"ק ג'. ובבית יעקב סי' קמ"ט:

ה **יו"ד.** בזוהר פ' פנחס מחמיר מאוד בזה:

ו **חוצץ.** בזבחים דף י"ט מיבעי' אי כנה חיה ושערו הוי חציצה לענין בגדי כהונה. וכ' המ"א מיהו בכנה מתה ועפר יש ליזהר עכ"פ דבזה לא הוי איבעיא כלל. ובשל"ה כ' דיש לרחוץ מקום הנחת תפילין:

ז **להקפיד**. מיהו יש להחמיר אפי' ברצועות מה ששייך להקשירה בין ברצועות של ראש בין ברצועות היד. ט"ז מ"א ע"ת. בספר דבר שמואל סי' רצ"ב כתב תוכחת מגולה על המניחין התפילין ע"ג פאה נכרית הנקרא פארוקה ועיין בחשובת יד אליהו סי' ג' שהאריך בזה:

ח **דק**. ועל כובע עבה אסור. ואם יש לו מכה ביד אסור להניחם על הבגד משום לך לאות ולא לאחרים לאות אבל מותר להניחו על החלוק אם לא סגי בלא"ה דהא לבוש בגד אחר עליו. מ"א:

ט **של יד**. וה"ה אם מניח של יד בדרך זה שלא יברך על ש"י אלא על של ראש מ"א. וכתב הב"ח מ"מ בשעת ק"ש ותפלה יראה שיהא זולת חציצה ע"ש:

י **ימינו**. שנים שהלכו בדרך ואחד מהם איטר ואין לו רק חפיליו ממי שאינו איטר יניח התפילין בימין דהיינו הקציצה לצד הכתף והמעברתא לצד היד. וכן להיפוך במי שאינו איטר ומניח תפילין של האיטר מניח בשמאלו הקציצה לצד הכתף והמעברתא לצד היד שבות יעקב ח"א סי' ג' ע"ש. ועיין בתשובת נחלת שבעה סי' מ"א. ובחות יאיר סי' קס"ז:

יא **כל אדם**. ואם הניחו בימינו שהוא שמאל כל אדם אפילו בדיעבד לא יצא. חוט השני סי' כ"ח:

יב **ימין**. ואם כותב בב' ידיו יניח בשמאל כל אדם. ואם הרגיל עצמו לכתוב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימין יניח בשמאל כל אדם עיין מ"א: (ועיין בס' אליהו רבה שהשיג על פשרת מ"א ופסק כדעת הש"ע. ומסיים מיהו אדם שאין יכול לכתוב יניח בימין כשעושה כל מעשיו בשמאל):

יג **כריכות**. אחד בפרק האמצעי ב' בתחתון. האר"י ז"ל:

יד **כריכות**. וכ"כ האר"י ז"ל ועי' יד אהרן:

טו **התיתורא**. רק יהא תלוי כעין של ראש מהרי"ל. ובשכנה"ג חולק על מהרי"ל בזה וכתב ופוק חזי מאי עמא דבר שכל העולם נוהגים לקשור המעברתא עם הרצועות ע"ש. וכ"כ עטרת זקנים ממשמעות ש"ע מר"י לוריא וז"ל ישים רצועה של יד על התיתורא של יד מיד אחר הקשירה כדי שלא תזוז ממקומה. דאם זזה ממקומה אז היה בא לידי ספק ברכה. ואח"כ יקשור בקבורת ג' כריכות. ובזרוע ד' כריכות. ואח"כ יניח של ראש ע"ש וע"ל סי' כ"ה ס"ק י"ב:

טז **השער**. הט"ז פסק דכל התפילין צריכים להיות מונחים במקום שיש קרחה דהיינו שיהא קצה התחתון בעיקרי השער. ולא כטועים לומר שהקצה העליון יתחיל ממקום השער ועיקר התפילין מונחים על המצח ועוברים על איסור דאורייתא ומברכין ברכה

לבטלה ע"ש. ובתשובת בית יעקב סי' קל"א חולק על הט"ז ופסק מהתחלת עיקרי השער יהא התיתורא יתחיל שם ולא הקציצה ע"ש כנה"ג:

יז **בעורף**. שהוא סוף הגולגולת והוא נגד הפנים ולא כ"כ למטה כנגד הגרון:

יח **חוץ**. ודלא כמו שנוהגין קצת לעשות ב' דלתי"ן מב' צדדים. מ"א:

יט **יתהפכו**. ואם נתהפכו אפי' בשוגג מדת חסידות הוא להתענות ודוקא שמקיף הראש והזרוע אבל מה שמשלשל לפניו ומה שכורף אח"כ ליכא קפידא עיין בשכנה"ג ובע"ת:

כ **משיעור**. ועכ"פ צריכין להיות משולשין לפניו מעט הא ל"ה פסולים לגמרי. מ"א:

סימן כח

א **שעה**. פי' בכל שעה שנזכר מהם חייב למשמש ב"ח מ"א. ע"ל סי' מ"ד ס"ק א' ובספר הכוונות הזהיר מאוד בענין היסח הדעת דאין פגם גדול מזה:

ב **תחלה**. קודם שמסיר הרצועה מהאצבע. גלי רזיא מ"א (אמר המגיה נ"ל שט"ס הוא במ"א וצ"ל וקודס יסיר הרצועה וכו'):

ג **מעומד**. ה"ה הכריכות של אצבע. ולמנהגינו שמניחין של יד מעומד צריף ג"כ לחולצן מעומד דכהנחתן כף חליצתן ונהגו לכורכם ככנפים ע"ש. כנפי יונה מט"מ:

ד **בתיק**. בתשובת בנימין זאב סי' (רפ"ט) [קפ"ט] כ' שיעשה הכיס או התיק צר כדי שיהיו זה על זה וכ"כ הב"ח וט"ז סי' כ"ה ס"ק י' והמ"א כ' דיותר טוב להניחם זה אצל זה ויעשה סימן איזה ש"ר ואיזה ש"י דכיון דש"ר קדושתו חמורה מש"י אסור להניח של יד על ש"ר. אין להניח הרצועה על הבתים אלא על הצדדים. לא יאחוז ברצועות ויגלול התפילין ולא ינערם מן התיק אלא יוציאם בידו. ס"ח מ"א:

סימן כט

א **אין לברך**. ומטעם זה נכון לחלוץ התפילין בשמאל כי דבר הצריך ברכה נוטל בימין ועיין מ"ש השכנה"ג. ובני חייא מיישבו ע"ש:

ב **השמשות**. עיין מ"א שהעלה דאם הניחן בשבת לשם מצוה עובר משום בל תוסיף אבל כשמניחם שלא לשם מצוה אין איסור להניחם עיין מ"ש המ"א בסי' ש"ח ס"ק י"א ולפי מה שמחלק כאן לא הקשה שם מידי ולא ידעתי למה לא מתרץ שם כהאי חלוקא וק"ל. עי' בתשובת יד אליהו סי"ט. ובספר יד אהרן:

סימן ל

א **קצת**. דאלו הרבה יכירנו אפי' מרחוק ואינו רגיל כלל לא יכיר אפי' בקרוב מאוד:

ב **בהם**. וחיישינן שמא יפיח בשנתו אבל מדאורייתא מותר להניחם בלילה דאנן קיי"ל לילה זמן תפילין:

ג **מורין כן**. וא"כ ברבים צריך לחולצן מ"א. כ' השכנה"ג מנהגי שביום צום תענית שאחר המנחה אני עומד בקהל עד ערבית שלא להסיר תפילין וטלית עד אחר תפלת ערבית דכיון דלילה זמן תפילין אלא שלכתחלה אין להניחם ומאחר שכבר הם עלי משעת המנחה טוב שלא לחלצן עד אחר תפלת ערבית לפיכך בתשעה באב שמניחין תפילין בתפלת המנחה אין לחלוץ אותם קודם תפלת ערבית ומה שהעם נוהגים לחלוץ אותם היינו טעמא דלאו כ"ע דיני גמירי וחכמי הדור אין להם להורות דהא אין מורין כן ע"כ וכ"כ בל"ח הלכות תפילין אות ע"ט וכ' ע"ת שדבריו נכונים ע"ש וכן פסק בהלק"ט ח"א סי' רצ"ח ע"ש. אבל מהרי"ל בהלכות ט"ב כ' שהיה חולץ תפילין שלו מיד אחר קדושה למנחה וכן נראה דעת המ"א שכתב ברבים צריך לחולצן. וכן הכריע בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' כ"ד ע"ש:

ד **ומורין כן**. וצריך שיאמר שעושה כן כדי לשומרן אבל לכתחלה אין מורין להניחם בשביל השמירה. ט"ז:

ה **לדרך**. ודוקא הולך ברגליו או רוכב אבל יושב בעגלה אסור להניחן שמא ישן בהם כ"כ לבוש:

ו **חמה**. מיירי בחול ואף ע"ג דאמרינן בסמוך דא"צ לחולצן דלילה זמן תפילין שאני הכא דיש לחוש למי שיפגע בו יטעה לומר שמותר להניח אז תפילין אבל בסמוך מיירי שיושב בביתו. וכן מ"ש אח"ז קידש עליו היום. ר"ל קדושת שבת עליו וצריך לחולצם אבל בחול א"צ היינו מאחר שהוא בבית המדרש וליכא חשש טועין. ט"ז והע"ת לא כ"כ ע"ש:

ז **תפלת ערבית**. אבל אם הוא לא התפלל אעפ"י שהציבור התפללו מותר להניח תפילין. מ"א:

סימן לא

א **אסור**. היינו אם מניחן לשם מצוה ואז עובר משום בל תוסיף. מ"א ועיין ע"ת:

ב **אסור**. עיין בכסף משנה שכ' ונחלקו מפרשים בחה"מ יש מהם אומרים דבכלל י"ט הם ואין מניחין בהם תפילין וי"א שמניחין וכן נראה מדברי רבינו שכ' בפ"י משביתות יו"ט כותב אדם תפילין לעצמו וכו' ע"ש. וצ"ע שהוא ז"ל כ' להיפך שם בפ"י משביתות י"ט וז"ל אין לו מה יאכל נראה שטעמו מפני שהוא סובר שאין מניחין תפילין בח"ה

דבכלל י"ט הוא עכ"ל. הרי שכ' בדעת הרמב"ם שאין מניחין תפילין בח"ה הפך מ"ש כאן בהלכות תפילין וצ"ע יד אהרן. ועיין ע"ת:

ג **בקול רם.** וכ' ט"ז תמוה הוא כלפי שמיא מי מחלקינן בין סתר לגלוי ע"כ שפיר להניחם בלא ברכה. וכ"פ בספר תמים דעים סי' מ' שלא יברך עליהם ובל"ח כתב הטעם שרבים חולקים שלא לברך בחה"מ ואותן שראו להעמיד על הדין ולברך הנהיגו לברך בחשאי כדי שלא יבואו לידי מחלוקת זכר לדבר בשכמל"ו: וכתב המ"א שלא ילך בהם ברשות הרבים רק יניחם בבה"כ (ובספר אליהו רבה חולק עליו דכיון דמניחין בב"ה ברבים מה לי בהליכתן ברה"ר) כ' בכתבי מהרא"י סימן ק"ז וב"י הביאו סי' כ"ה דאותו המניח תפילין בח"ה בלא ברכה אפ"ה אסור לדבר ולהשיח בין תפילין לתפילין ע"ש והיינו שיחת חולין. אבל קדיש או קדושה מותר לאותן המניחין בחה"מ בלא ברכה ועיין מ"א בסי' כ"ה ס"ק ט"ו וס"ק י"ח ודו"ק. והמחבר יד אהרן כ' דאשתמיט להרב מ"א דברי מהאר"י אלו הואיל וכ' דהמניח בחול המועד בלא ברכה רשאי לענות ע"ש ולא דק דחילוק יש בין להשיח שיחת חולין או לענות קדיש וקדושה. ותמוה בעיני האיך עלה על דעתו שאשתמיט מהמחבר מ"א דברי מהרא"י הא המ"א הביאו בס"ק ט"ו ע"ש ואדרבה ממנו אישתמיט מ"ש מ"א בס"ק ט"ו וק"ל. וע"ל סימן כ"ה ס"ק י"א:

סימן לב

א **ופרשת שמע.** וצריך לכתוב ד' דאחד גדולה כמו ד' דלתי"ן קטנים. כתבי האר"י מ"א:

ב **כסדר הזה.** תפילין שנכתבו כסדרן ובאורך הזמן נפסלו שתי פרשיות ראשונות ויש לסופר עוד שתי פרשיות כאותן שנפסלו שהן כשרות מותר לצרפן אל שתי הפרשיות אחרונות שנשארו בכשרותם. תשו' עבודת הגרשוני סי' ס' עיין בשכנה"ג ובתשוב' דבר שמואל סי' ש"ב:

ג **של יד קודם של ראש.** ובעטרת זקנים כתב ול"נ שיכתוב של ראש תחלה וכ"כ האר"י ז"ל בס' הכוונות שיכתוב השל ראש ויתקנו לגמרי וישחירו ואח"כ יכתוב השל יד ויזהר לכתוב כל הד' פרשיות של ראש ויד רצופים ולא יפסיק ביניהם בשום דיבור כלל ע"ש:

ד **א'.** דכתיב והיו לאות על ידך דמשמע אות אחת כלומר בית אחד:

ה **שחור.** עיין בב"י אין להקשות הא הברייתא זו דפ' הבונה אוקימנא לה בפרק הקומץ בס"ת ולא בתפילין ומזוזות על ההיא דאמרינן התם איבעיא להו שתים ושלש ואחת מהו וכו' ומהדרינן כי תניא ההיא בס"ת ע"ש. וכ"כ התוס' בפרק במה מדליקין דס"ת בעי

דיו מסוגיא זו דפרק הקומץ עיין ביד אהרן שמיישבו. מותר לכתוב תו"מ בדיו הנעשה מסתם יינם דבר שמואל סי' קס"ב קס"ד. יד אליהו סי' ל"ה ועיין באר עשק סי' ק"ט:

ו **עצים**. כ' מ"א לא ראיתי לאחד מהגדולים שנהג כן ע"ש:

ז **בחברתה**. אם האות גדול ונדבק בסופו באופן שאם נגרר מה שדבק מ"מ ישאר צורת האות כשר. הרד"ך בית א' חדד כ"ב ומ"א כ' דיש להחמיר. ואם אינו דבוק בעצמו רק התג אחת דבוקה בחברתה כשר. הרב המאירי. ופרי חדש בא"ע סי' קכ"ה ס"ק י"א כ' דלא נהירא ואף בדיבוק ע"י תג יש לגרור הדבק ע"ש גם הרלנ"ח מחמיר עיין במ"א ועיין לקמן סעי' כ"ה מש"ש:

ח **פסולים**. היינו בשולט בימין לבד אבל שולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל כשר. מ"א:

ט **ימין**. ואם כ' בימין פסול. כ' רמ"ע סי' ל"ח שאחד כ' בפיו ופסלו אפילו א"א למצוא אחרים מ"א וה"ה כיוצא בזה דלאו דרך כתיבה הוא אפי' ליכא אחרים אין לברך על תפילין שנכתבו בכה"ג ע"ת ע"ש:

י **עליונה**. משום דאסור לכתוב פסוק בלא שרטוט וכשמשרטט שיטה עליונה דיו. עיין מ"א:

יא **בעפצים**. ויניח העור בסיד עד שיפול השער מאליו ואם מוציאה קודם לכן לא יכתוב עליו דהוי דיפתרא. ב"ש מ"א:

יב **ס"ת**. בתשו' עבודת הגרשוני סי' ס"ה אוסר לכתוב תפילין על קלף שנתעבד לשם ס"ת אם לא שיתנה בתחלה שאם ירצה אח"כ לשנות לקדושה קלה שיהא רשות בידו ע"ש. ועיין ביד אהרן מה שהקשה עליו. ועי' בתשו' צמח צדק סימן פ"א אי מועיל התנאי למעבד עור לרצועות של תפילין להשתמש במה שישתייר מהעור לתשמיש של חול ודעתו בהא דברצועות מותר ע"ש. ועיין ביו"ד סימן רע"א ס"ק ג' כתבתי בשם הטור דתיקון הקלף והשרטוט לא צריך לשמה:

יג **בעבודה**. דוקא כשסייעו בעיבוד ואפי' בסוף העיבוד מהני אבל אינו מועיל אם סייעו להשחיר הרצועות ובדיעבד אפי' לא סייעו כלל כשר ועכ"פ צריך שיאמר לעכו"ם ליתן לתוך הסיד לשמה ועיין באר עשק סימן י"ד ובהרמ"ע סי' צ"ד:

יד **עין**. כ' הג"מ אם נתנו מתחלה בעיבוד לשם קדושה יוכל להניח העכו"ם ולהוציאו ולתקנו וא"צ לסייעו עוד. עיין מ"א:

טו **סימן רע"א**. דיכולין לחזור ולתקנו ע"ש ס"ק א' מש"ש:

טז **הטהורים**. בתוס' דסוטה דף י"ז כתבו בשם הירושלמי דאפי' שאר ספרים שיש בהם שמות אסור לכתוב על עור בהמה טמאה מ"א. בתשוב' הרמ"ע סימן ל"ז כ' דיש מעלות

דשל שליל מצוה מן המובחר ושל חיה יותר משל בהמה ובהמה שחוטה עדיף משל חיה נבילה ע"ש וכ"כ בשכנה"ג ובע"ת. אי בהמה טמאה שנולדה מטהורה אם עורותיה כשר לתו"מ או עור בהמה טהורה שנולדה מטמאה אי פסול לתו"מ עיין בתשובת יד אליהו סימן ב' שהאריך והעלה להחמיר. עור של בהמה רובעת ונרבעת אסור לכתוב תו"מ יד אליהו סימן ל"ה ע"ש:

יז **לשתים**. ר"ל דבשעת הכתיבה נסתם שהדיו עובר עליו ואין הנקב נרגש בקולמוס אע"פ שנראה נקב דק כנגד השמש כשר ב"ח מ"א שכנה"ג ע"ת אבל הט"ז כ' דבעינן שיהיה שם נקב קטן כ"כ שהדיו סותמו ואינו נראה כלל נגד השמש ע"ש. וכל זה קודם הכתיבה אבל אם ניקב לאחר הכתיבה אפי' נחלק האות לשנים כשר אלא דבעינן תינוק שיוכל לקרותו. ב"ח שכנה"ג ע"ת ט"ז ועיין סעיף ט"ז ובתשו' מטה יוסף ח"א סי' א' ובתשו' תורת חיים ח"ג בקונטרס עוללות הכרם:

יח **קטנה**. ורמ"י כ' שהסופרים שלהם עושין תיקון אחר שכל הקלפים הם שוים באורך אחד ובעובי אחד אלא שמניחים גליון בפרשיות הקצרות ע"ש. ועפ"ז שמעתי לתרץ מה שהקשה התוס' יו"ט במסכת שבת פרק ח' משנה ג' בד"ה שהיא שמע ישראל וכו' ע"ש די"ל דהתנא אתא לאשמועינן דלענין שבת א"צ שיהיה הקלף עב או עם הגליון כמו בתפילין רק השיעור הוא כדי לכתוב עליו רק פרשת שמע ישראל וא"צ גליון ואף שהקלף הוא דק וק"ל. ועיין בספר יד אהרן ובהלק"ט ח"א סי' רנ"ט:

יט **קטנה. היינו י'**..

כ **הפשוטות**. כגון ו' ז' או שנפסק רגל הנו"ן כצ"ל. וכ"כ בע"ת וכ"ה במרדכי וכ"כ המחבר יד אהרן ובקצת נוסחאות כ' או שנפסק רגל האל"ף והט"ז הרבה להקשות עליו והעלה דהך נפסק רגל הא' מקומו אח"כ מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת אות כתיקונו או נפסק רגל הא' פסול ע"ש. והמ"א גורס רגל האחד ע"ש ואין לדבריו הבנה ועיין בספר תורת חיים בקונטרס עוללות הכרם:

כא **לא חכם**. כ' הט"ז נ"ל דהך נפסק מיירי שנפסק קצת מאורך האות ולמטה לגמרי ולא נשאר ממנו רק החלק שקודם ההפסק אז תלוי בקריאת התינוק אם ספק לנו אם נשאר כשיעור של האות ההוא אבל אם נשתייר גם למטה מן ההפסק דהיינו שנעשה ההפסק ברחבו של רגל האות ואחר ההפסק נשאר עוד למטה חלק מן הרגל בזה לא מועיל תינוק דהתינוק יצרף מה שלמטה ממנו לחלק העליון ובאמת אין לו צירוף וזה דומה לנפסק רגל הא' אלא צריך לכסות את חלק הנשאר אחר ההפסק ואין זה דומה למ"ש הש"ע כאן דאין צריך לכסות שאר האותיות דבזה ודאי מודה דצריך לכסות ב"ח פסק דלא מכשרינן

ע"י תינוק אא"כ שנכתב מתחלה כהלכתו האות ואח"כ נפסק אבל אם נכתב מתחלה כך לא מהני תינוק אע"ג דליכא נקב ע"ש וט"ז חולק עליו וכ' דאין חילוק בזה דאם אירע שכתב הסופר איזה אות פשוט ונסתפק לו אם הוא ארוך כשיעור שראוי להיות וא"א לו להגיה דהוי שלא כסדרן ודאי מראה לתינוק האות ע"ש ועיין בתשו' מטה יוסף ח"א סימן א' שהליץ בעד הב"ח ועיין בקונטרס עוללות הכרם:

כב **אותיות**. משמע דבין מלפניו ומלאחריו א"צ לכסותו וכ"כ הב"ח בא"ע סי' קכ"ה ע"ש אבל מהרי"ט ח"ב בחלק י"ד סי' ל"ב כ' דלקמיה קאמר אבל מה שקודם לו צריך לכסות שאם יתחיל מתחלת המקרא סירכיה נקיט ואזיל וכן נהגו עכ"ל. וכתב היד אהרן דאף דתינוק שלא למד באותה פרשה אפ"ה צריך לכסות מה שלפניו דלא כספר גט פשוט סי' קנ"ה ס"ק פ"ג ע"ש:

כג **האות**. ז"ל מהרי"ק שורש (פ"ט) [ס"ט] בדין אלפין שאין היו"ד שלהן נוגעת אל עצמה וכן נקודת הפ"א שאין נוגעת בגגה שהוא פסול ואין להכשירו ע"י קריאת התינוק שלא נאמרו דברים הללו אלא היכא שנפסק האות ובציר לה משיעורא כגון ו' קטיעה שאנו מסופקים אם הגיע לאורך ו' או אם כשיעור י' ולכן תועיל קריאת התינוק דגילוי מילתא בעלמא הוא דאורך ו' יש לה מדלא קראה י' אבל היכא דפשיטא שאין האות נשאר בצורתה מה מועיל בראיית התינוק ועינינו רואות שאין האות בצורתה עכ"ל וכ"כ הריב"ש סי' ק"ך דלא מהני קריאת התינוק אלא היכא שהפסול הוא משום שזה האות נדמה לאות אחרת אבל היכא שהפסול הוא משום שנפסק צורתו לא מהני לכן אין להכשיר האלף שאין רגל השמאלי נוגע לקו האמצעי בשביל שהתינוק יקראנה אלף שהרי מפני הפירוד לא יטעה לומר שהוא אות אחרת דהיינו עין הפוכה עכ"ל ועיין סעיף כ"ה:

כד **ונפסק בו**. להב"ח שכתבתי בס"ק כ"א אין חילוק בין נפסק בנקב בין נפסק שלא על ידי נקב אלא כשנראה הגויל החלק באמצע האות לא מכשרינן על ידי תינוק אא"כ שנכתב מתחלה כתיקונו ואח"כ נפסק האות אבל אם נכתב כך מתחלה לא מהני תינוק אע"ג דליכא נקב ולהט"ז צריך לומר דכאן איירי דוקא דנפסק ע"י נקב דאז יש חילוק הזה הואיל ואין מוקפת גויל. כי זהו לשון הב"י וא"ת והיכא מכשרינן באיפסק שום אות בנוקבא והא אמרינן בהקומץ כל אות שאין גויל מוקף לה מד' רוחותיה פסול וי"ל דהא דמכשרינן היינו דוקא בשנפסק אחר שנכתב דכיון דכשנכתבה היתה כשרה שהיה מקיפה גויל מד' רוחותיה אבל כשבתחלת הכתיבה היה שם נקב ונפסקה בו אע"פ שיש בו שיעור אות פסולה משום דמעולם לא הוקפה גויל ע"ש ובט"ז ודו"ק כתב בתשו' הר"י

הלוי אם יש שריטה דקה בתוך האות ואינו עובר מעבר לגויל כשר כיון שאינו נראה אות חלוקה לב' עיין מטה יוסף ח"א סי' א':

כה **קלף**. אע"פ שהיא ארוכה כראוי. מ"א:

כו **האות**. ואם היא מחסרה קוצה של אות או שנראה כאילו היא גופה של אות אע"פ שהאות ניכרת להדיא פסול רד"ך וכנה"ג ופר"ח בא"ע סי' קכ"ה ס"ק ט"ו חולק עליו וכ' ואיני רואה טעם בהוראה זו דאי כשנתעבה הגג או הירך באותו טפת דיו שנפל בגוף האות מה בכך ויוכל לתקנו ולחזור לעשות כך בקולמוס ואין כאן חק תוכות וכן כשקוץ קטן כל דהוא יוצא חוץ לאות באופן שאין משנה מצורת האות כלל וגם האות ניכרת ללא חכם ולא טיפש גם בזה נ"ל להכשיר עכ"ל. וכ"נ דעת הע"ת ע"ש אם נפלה טפת דיו אפי' מחק הטיפה לגמרי וגמר האות ע"י כתיבה פסול דבעי שיהא כל האות ע"י כתיבה רד"ך. נפלה טיפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות לא אשכחן מאן דשרי להשלים האות ע"י כתיבה הר"מ אלשקר סי' ה' אבל הב"י בא"ע סי' קכ"ה מכשיר. וכ"פ רמ"א שם ס"ד: כ' מהריק"ש בא"ע סי' קכ"ה דאם עשה תיבה תלוקה שנראה כב' תיבות והיה בצד של החלקים שי"ן של ג' ראשים ועשאה ד' ראשין והאריכה בכך למלאות החלל שבאמצע חלקי התיבה ואח"כ גרר מראשי השי"ן האמצעים ונשארה שי"ן של ג' ראשים עשויה מאליה כשר ולא נראה חק תוכות ומ"מ יותר טוב למחוק הראש הראשון קודם כתיבת הראש שהאריך בו השי"ן ומהר"ם בן חביב שם ס"ק ל"ה ופר"ח שם ס"ק ט"ו דחו דבריו וכתבו דבכה"ג מיקרי חק תוכות ופסול ע"ש והתיקון השני עיקר. אם כתב ב' תיבות בתיבה א' ע"י אות יתירה ביניהם כגון שהיה צריך לכתוב בחוזק יד והוסיף ק' בין תיבות חוזק לתיבת יד כגון זה בחוזקק יד או שכ' בבחוזק שהוסיף ב' בתחלת תיבת בחוזק מותר למחוק הבי"ת והקו"ף שביניהם ואין בכך פיסול משום חק תוכות. גט פשוט סי' קכ"ה ס"ק ל"ו. אם נדבק רגל הה"א כחוט השערה דק מאוד ותינוק דלא חכם ולא טיפש יודע שהוא ה"א מי שיקל להפריד הרגל לבד לא אמחה בידו הרלנ"ח סי' א' וצ"ז. והרד"ך בית א' חל"א ופר"ח בע"ע סי' קכ"ה ס"ק י' חלקו עליו שאין להורות קולא בדבר וראוי לגעור במי שעושה כן. וכ"כ הע"ת מאחר שנראה לעין שלא נשאר צורת האות אע"פ שהוא דק אטו בדק או בעב תלוי אם הוא דבוק מה לי עב או דק. אם נפלה טפת דיו תוך חלל הב' ונראי' כפ' או שאין שם ב' עליה או שנפלה לתוך אות אחרת ואין שמה עליה אין תקנה למחוק ב"י. ב' ביתין הסמוכים בתיבה אחד שנדבקו בתחתיהן ונפסדה צורת האות למראית העין שאינה ניכרת אם הוא בי"ת או כ"ף אין תקנה לגררה להפריש הדיבוק דמיקרי חק תוכות כי אם במחיקת הרגל השני ויחזור

ויכתבנו דבר שמואל סי' פ"ט. אם נטף שעוה וסלקה מותר אף ע"פ שהאות אינה ניכרת יוכל לגרור השעוה ולסלקה ואין כאן חק תוכות. פר"ח וכ"כ המ"א:

כז **לגרור.** אפי' מעביר הקולמוס לאחר שחק תוכו אינו מועיל. ע"ת:

כח **כ"ף.** וה"ה איפכא:

כט **תוכות.** ודוקא חקיקה פוסלת בו אבל אם כ' ריש"ש דומה לדל"ת ורוצה להוסיף עליו דיו לעשותו עגול דתהוי ריש"ש וכן בעשה ריש"ש במקום דל"ת יש תקנה להוסיף עליו דיו ולעשותו מרובעת ומותר וה"ה מבית לכ"ף או איפכא נמי דינא הכי וכל זה דיש תקנה לתקנו היינו קודם שכ' אות אחריו אבל לא אח"כ דאז הוה שלא כסדרן ופסול בתפילין. תפילין שנזדמן לסופר לכתוב בפרשה פשוטה בסוף להשלים משך רוחב השיטה האריך והמשיך גגה של כ"ף עד שהגיע לסוף השיטה ונמצאת רוחב הגג דומה לדל"ת גדולה או ריש"ש גדולה מה דינו עיין הר"י הלוי סי' פ"א ועיין ס"ק שלאחר זה. ובתשו' גינת וורדים חא"ח כלל ב' סי' ט'. ובתשו' דבר שמואל סי' קס"ג:

ל **בפיסול.** ר"ל כי כתיבת המ"ם פתוחה היא בב' כתיבות דהיינו מתחלה כותבין כמו נו"ן כפופה ואח"כ תולין מצדה כמו ו' א"כ כל שנעשה הפסול בו דהיינו הוי"ו צריך לגרור כולו אבל הנו"ן שנכתבה בהכשר א"צ לגוררה לאפוקי בריש"ש שעשאה כמין דל"ת דבפעם אחת נכתב הכל בפסול צריך לגוררו כולו ולפ"ז ה"ה בכל אות שנכתב בשני כתיבות כמו ג' ונעשה פסול בכתיבה א' א"צ לגרור אלא אותה ואם כ' מתחלה ריש"ש ואח"כ טעה ועשה בו תג כעין דל"ת סגי ליה כשיגרר התג או הירך עם התג ויחזור ויכתבנו כמין ריש"ש והמחמיר גם בזה תע"ב. לבוש ול"ח: רגל הכף צריך להיות כפלים לגג שלא תדמה כריש"ש. בתשו' מהר"י הלוי סי' פ"א כתב אם עשה גג של הכ"ף רחב צריך תיקון למחוק כל הגג אפילו במלת אלקיך יכול למוחקו אך יזהר שלא ימחוק הרגל והמ"א כ' ול"נ שאם יוכל למשוך הרגל שיהיה כפלים כמו הגג שפיר דמי עיין ס"ק שלפני זה:

לא **והפרידה כשר.** נ"ל דה"ה אם רגל הך' מגיע לסוף הקלף בלי היקף רשאי לגרר קצת דלא גרע מנדבק אות לאות כ' הב"ח בא"ע סי' קכ"ה דאם כל אורך האות דבוקה לחברתה ל"מ גרירה ואם נשתנה צורת האות ע"י הדביקות הוי כמ"ם שנסתמה רד"ך עמ"א. ועיין ב"ח שהעלה דאם נמצא דיבוק בס"ת בקריאה דאין צריך להוציא אחרת אפי' נמצא בשבת וי"ט שא"א לגוררו מ"מ אין להוציא אחרת כיון שמעיקר הדין ס"ת יש תקנה לגוררו רק דאיסור שבת רביע עליה וכל הראוי לבילה אין בילה וכו' ע"ש. ובשיורי כנה"ג כ' ומנהגינו דאפי' בדבוק אות לאות שנמצא בס"ת בשבת או בי"ט להוציא ס"ת

אחרת ע"ל סי' קמ"ג ובספר אבן העוזר מחמיר באותיות הנדבקים בתחלת הכתיבה שאין להם תקנה בגרירה עיין שם באריכות בספר מגיני ארץ מדפוסי פרופס:

לב **בגג**. כל הסעיף זה איירי קודם שכתב אות שלאחריו דאז יש תקנה אבל אח"כ לא דהוי שלא כסדרן ודוקא שלא נשאר צורת אות בלא תיקון אז אסור לתקנה בשכתב לפניה משום דהוי שלא כסדרן אבל אם נשאר צורת אות אפי' בלא תיקון יוכל לתקנו אפילו אחר כך דכיון דצורת אות היה ניכר ליכא משום דלא כסדרן. ועיין סעיף כ"ה וס"ק כ"ו מש"ש:

לג **פסול**. ודוקא שנגעה היו"ד עצמה באל"ף אבל אם קוצה השמאלית של יו"ד נוגעת באל"ף כשר דאפילו בלא הקוצה מיקרי יו"ד. עמ"א:

לד **הכתיבה**. קודם שיכתוב השם יעיין בקולמוס שיטבלנו טרם שיכתוב אות אחרונה שלפני השם ויקדש הדיו באותו אות ואם צריך דיו טרם שיגמור השם אזי יטבול באותיות שלפני השם שהם לחים ויגמור השם ואם לא הניח אות לפני השם יעיין אם יש אות או תג שצריכה דיו כדי שיקדש הדיו קודם שיכתוב השם ב"ש מ"א. וסדר כתיבת השם דרך סוד עיין בעטרת זקנים ובגינת ורדים חא"ח כלל ב' סימן י' וי"א:

לה **תיבות**. כ' הב"י בשם הריא"ס דלפעמים תיקון מהני ליתר אות כגון לאבותיך מלא בו' שאחר שיגרור הו' ימשוך הב' שלפניה באופן שיהיה ממולא החלק של מקום הגרר אבל בצ' נסתפק כגון הוציאך שכתבו ביו"ד או מצות מלא בו' ואם ימחוק הי' או הו' יוכל אח"כ להמשיך חלק התחתון ולא העליון אי כשר או לא. ומסיים הב"י ומ"מ כל שנראית כב' תיבות פסולה וכ"כ הלבוש שיש להחמיר בזה וכ' המ"א דאם בתחלת הכתיבה ממשיך רגל התחתון של הנו"ן והצד"י וכותב האות הסמוך בתוכו כזה ג מותר דהוי ממש כתיבה אחת דלא כהרנ"ח ח"ב סי' ע"ח עיין כנה"ג וביד אהרן. ואם כ' תיבה יתירה מתקנה. ואם יהיה חלק ט' אותיות דכשיגררנה יהיה פרשה במקום שאין פרשה פסול אבל מותר למשוך הה"א אע"פ שלא יהא רגל בסופו מ"א. מצא ו' או י' יתירה יגרור אותה ויעבה קצת האות שלפניה או שלאחריה שאין בזה משום שינוי אות. עיין מ"א וביד אהרן: (עיין בס' אליהו רבה בעניינים האלה בשם כנה"ג. ושו"ת רדב"ז):

לו **הגרר**. הגרר מיקרי כשגררו יבש והמחק מיקרי שמחקו לח:

לז **עליה**. ובכל הני אפי' תינוק יוכל לקרותם פסול:

לח **בגג**. דאז צריך לגררה כולה כמ"ש סעיף י"ח:

לט **יו"ד נו"ן**. וה"ה אם לא עשה רגל הימין של יו"ד אבל אם לא עשה לה רגל שמאל יכול לתקנה דשם יו"ד עליה. ב"י מ"א:

מ **דחי"ת.** תפילין שחי"ת שלהם כמין ד' וז' כזה או איפכא כזה אין לפוסלם ויגרור מן הד' עד שיעשנה ז' ולא הוי שלא כסדרן עיין מ"א סי' ל"ו ס"ק ג' וכן כתבתי בתשובה על תפילין שנמצאו מלת בניכם בשני כפי"ן כזה בניככם דיגרור כ"ף השניה מכל וכל ויאריך כ' ראשונה עד שיגיע סמוך למ"ם אבל לא יגרור המ"ם ויעשה מן הכ"ף השניה מ"ם דהוי שלא כסדרן שכנה"ג בהגהת הטו' ועי' תשו' דרכי נועם סי' א' ובעבודת הגרשוני סי' פ"ב אם עשה חי"ת כדעת רש"י כזה כשרה ואפי' האריך בה בסוף שטה עד שאינה מרובעת אפ"ה כשרה. מ"א בסי' ל"ו ס"ק ג':

מא **יכול להפרידם.** מעשה שהי' רגל הנו"ן פשוטה דבוק לגגה של ה"א המכוונת תחתיה והיתה הה"א מעיקר שם הנכבד והנורא יש להכשיר בשעת הדחק ע"י גרירת קצת רגל הנו"ן ובלבד שלא יגע הסכין באותה נקודה אחרונה המדובקת אות הנו"ן עם הה"א הקדושה. שיורי כנה"ג:

מב **שנמחקו קצת.** אבל אם בתחילת הכתיבה לא היה הדיו שחור אלא דומה ללבן שהוכהה מראיתו או לאודם וצריך להעביר עליו קולמוס הוי שלא כסדרן. מ"א:

מג **כסדרן.** ודוקא כשקצת צבע הדיו קיים אבל אם קפצה כל הדיו מהקלף ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו הוי שלא כסדרן. מ"א:

מד **באויר הה"א.** ואם נכנס לתוך ד' ונראית כה' פסול הרמ"א בא"ע סי' קכ"ה ססי"ח ועי' במ"א שסיים בזה"ל וכ' בכנה"ג שיש מכשירים לגמרי ע"כ וצוח עליו ככרוכיא המחבר יד אהרן שאינו כן ולא מצינו מי שמיקל בזה ע"ש:

מה **הכתב.** ואם מקצת הפרשה שגורה בפיו מותר לכתוב אותה מקצת בע"פ ב"ח דלא כב"י:

מו **הכתב.** משמע דשכותב מתוך הכתב א"צ לקרות כל תיבה וצ"ע דבי"ד סי' רע"ד ס"ב משמע דאעפ"כ צריך לקרות וכ' המ"א ואפשר דעתו להקל בתפילין אבל הב"ח פסק דאפי' בכותב מפי הכתב צריך שיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה וכ"פ הע"ת וכ"ה בשכנה"ג:

מז **של למ"ד.** וב"ח פסק שצריך להניח שיעור חצי ציפורן למעלה מראש של למ"ד ועיין ט"ז דה"ה למטה:

מח **אות.** ובדיעבד אינו מעכב אא"כ נראים כאחד על פי תינוק דלא חכים ט"ז וע"ת וכ"פ הכנה"ג:

מט **לפסוק**. ומ"א פסק שלא להניח חלק כלל וכן בין שיטה לשיטה א"צ ע"ש ועיין בד"מ ובע"ת (ובספר אליהו רבה פסק כדעת רמ"א דצריך להניח חלק בין פסוק לפסוק והביא ראיה מן ספר ברוך שאמר שכתב להדיא כן וכן בין שיטה לשיטה ע"ש):

נ **לשיטה**. וביד סי' רע"ג פסק כהרמב"ם דלא קפדינן אלא שלא יכתוב רוב התיבה חוץ לשיטה ואם התיבה בת ח' אותיות מותר לכתוב החצי חוץ לשיטה וכתב המ"א ואפשר דבא ללמוד כאן דשני אותיות מותר לכתוב אפי' בתיבה בת ג' אותיות דבזה הרמב"ם מודה ע"ש. ואני אומר דמסעיף שאח"ז ידעינן זאת מדכתב ב' אותיות שהם תיבה וכו' משמע ב' אותיות שאינן תיבה אחת מותר אפי' בתיבה בת ג' וק"ל:

נא **בתוך הדף**. ולא יצא מהם כלל חוץ כתב הרב בעל באר שבע בתשובה סוף ספרו דף נ"ב ע"ב מדנקט כפל לשון משמע אפי' בדיעבד פסול אפי' בשאר שמות שאינן נמחקין ואפי' הנטפל לשם מאחריו פסול אם יצא חוץ לשיטה כנ"ל להלכה ולא למעשה ע"כ. והמ"א הקשה עליו דהש"ך ביו"ד סי' רע"ו ס"ו כתב דקצת פוסקים מכשירין כשתלה מקצת השם ע"ש ס"ק ה' משמע לכאורה דכ"ש כשיצא חוץ לשיטה דהא איסור תליה נזכר בגמרא ואיסור זה לא נזכר בגמרא בהדיא רק הוא מדברי ר"ת ומנ"ל לפסול בדיעבד ובמ"ב סימן נ"ז כתב אם כתב אלהינו בלא י' מותר לתלות הי' מאחר שאינה מהשם עצמו אם כן כ"ש אם יצא הנטפל לשם חוץ לשיטה דכשר והגאון מוהר"ר יצחק אב"ד דק"ק פוזנא הורה למחוק בספר תורה כל השורות העליונות ולמשוך אותם שיהיו שוות עם השם מאחר דאפשר לתקוני לא מיקרי דיעבד אבל אם יש שם בשיטות העליונות שאסור למחקו כשר בדיעבד עד כאן לשון המג"א וה"ה נמי בתפילין דאסור למוחקו משום דהוי שלא כסדרן כשר בדיעבד והמחבר הלכה ברורה טעה שגיאה גדולה במה שכתב ואני תמה הרי הוי שלא כסדרן ע"ש ס"ק מ"א ועי' בב"י ביו"ד סי' רע"ו שהביא תשו' הרמב"ם וכתב בה בלשון הזה על ס"ת שנמצא בה ה' כתוב קצתו תוך השיטה וקצתו חוץ לשיטה הראוי אצלי להחליף אותה היריעה ולגונזה ואחר חלופה יקראו בה בצבור לכתחלה עכ"ל נרא' דס"ל להרמב"ם דפסול אפי' בדיעבד והמחבר יד אהרן האריך והעלה דלענין מעשה אין ולאו ורפיא בידיה. ועי' בתשובת גינת ורדים חלק אורח חיים כלל ב' סימן כ"ט ובספר משנה למלך בפרק ה' מהלכות תפילין:

נב **פסול**. עי' ט"ז מה שמיישב דעת הרמב"ם מפרק הקומץ והוכיח דאפילו בדיעבד בעי סתומה ודבריו המה קצת מגומגמים אבל תוכן דבריו הוא דילמא האי דאין מורידין הא מורידין עושין קאי אתפילין אלא ודאי דבתפילין נמי פסול בפתוחות ואינו נראה לפענ"ד דא"כ באידך מקשן נמי נימא הכי דמקשה בסמוך הא מורידין עושין והא בעי

שירטוט ואי לפי דעתו מה ק"ל הלא הרמב"ם פסק בפ"ז דס"ת בעי שירטוט וא"כ נימא נמי דטעמא דאין מורידין קאי לס"ת אלא ודאי צ"ל דלא ס"ל לתלמודא האי סברא דא"כ למה ליה למתני כלל תפילין א"כ י"ל הכא נמי דאי קאי אתפילין לחודיה ל"ל למתני' כלל ס"ת וכך הוא הוכחה הלימא מסייע ובזה יתורץ רש"י שם במ"ש בד"ה הכא סתומות בס"ת הכא פתוחות במזוזה כו' למה נקט בראשונה בס"ת ולא נקט תפילין אלא ודאי דבתפילין י"ל דפתוחות כשר בדיעבד ולא קשיא מתפילין רק הקושיא היא מס"ת. למה נקט גם בשירטוט כתב רש"י ובתפילין לא בעי שירטוט נקט נמי רש"י תפילין לחוד להורות דקושיא הוא למה נקט תפילין ודו"ק:

נג **קדש**. אבאר לפניך מקור המחלוקת למען יתברר. כבר זכרנו שצריך לעשות ג' פרשיות דהיינו קדש והיה כי יביאך שמע פתוחה והפרשה ד' שהיא והיה אם שמוע סתומה רק שיש מחלוקת בצורת פתוחה וסתומה דלהרא"ש מבואר בי"ד סי' ער"ה דכל שיש חלק בשיטה ומתחיל לכתוב באמצע שיטה וכן בכותב ומניח בסוף שיטה חלק ומתחיל הפרשה שאחריה בראש שיטה שניה זהו פתוחה ושיעור החלק הוא כדי שיוכל לכתוב ט' אותיות וסתומה הוי כל שמניח חלק באמצע שיטה כשיעור הנ"ל ויתחיל לכתוב בסוף השיטה ההיא עצמה וה"ה אם סיים הפרשה בסוף שיטה יניח שיטה אחת חלק ויתחיל בשיטה שלישית והרמב"ם כתבו בזה"ל פרשה פתוחה יש לה ב' צורות אם גמר באמצע השיטה מניח שאר השיטה פנוי כשיעור הנ"ל ומתחיל הפרשה שהיא פתוחה מתחלת השיטה השניה (זהו כמו להרא"ש) ואם לא נשאר כשיעור פנוי או גמר בסוף השיטה יניח שיטה שאחריה פנוי ומתחיל הפתוחה מתחלת שיטה ג' (וזהו להרא"ש סתומה) פרשה סתומה יש לה ג' צורות אם גמר באמצע מניח ריוח כשיעור ומתחיל בסוף שיטה עצמה תיבה אחת (זהו כמו להרא"ש) ואם לא נשאר כשיעור ט' אותיות ולכתוב תיבה אחת בסוף יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח מראש שיטה שניה ויתחיל לכתוב הפרשה סתומה מאמצע שיטה הב' (אפשר גם להרא"ש כן) ואם גמר בסוף השיטה מניח בתחלת שיטה שניה כשיעור הריוח ומתחיל לכתוב מאמצע השיטה הפרשה סתומה (וזהו להרא"ש פתוחה) נמצאת אומר שפרשה פתוחה תחילתה בתחילת שיטה לעולם וסתומה תחילתה מאמצע שיטה לעולם עכ"ל. וכתב הב"י האיך יעשו בתפילין שיצאו ידי כולם אם לעשות הג' פתוחות דהיינו שישאר בתחילתן שיעור ויתחיל הפרשה באמצע שיטה לא יצא ידי הרמב"ם דס"ל מתחיל באמצע שיטה מקרי סתומה. ואם ישאיר חלק בסוף כל פרשה א"כ הוי אף אחרונה פתוחה דהא כל שיש חלק בסוף הפרשה עושה את הפרשה שלאחריו פתוחה על כן נוהגים בא"י שפוסקים כהרמב"ם שעושים בדרך זה ב' פרשיות

ראשונות מתחילות מראש הדף ומסיימים בסוף הדף באמצע שיטה ופרשה שלישית שהיא שמע מתחלת בראש הדף ומסיימת בסופה ופרשה ד' מתחלת מאמצע שיטה נמצא ג' פרשיות ראשונות לדעת הרמב"ם פתוחה כי הראשונה אע"פ שאין חלק לפניה מקרי פתוחה כמו בראשית דהוי פשוט פתוחה לדעת הרמב"ם וב' פרשיות שאחרי הראשונה נעשו פתוחות מכח שיעור החלק שלפניהם דהיינו החלק מפרשה שלפניה בסופה עושה פרשה שאחריה פתוחה והיא מתחלת בראש שיטה וזהו בין לרמב"ם בין להרא"ש רק מה שמתחילין פרשה הד' באמצע שיטה מיקרי פתוחה לדעת הרא"ש ואנן בעינן סתומה. אבל להרמב"ם הוי זה סתומה ובזה יבואר לך דברי המחבר. וכתב ט"ז דיש לפנינו דרך אחרת שנעשה לצאת ידי הרמב"ם והרא"ש ונקדים תחלה בהא דכתב הרמב"ם בצורה ב' דסתומה דאם לא נשאר מן השיטה כדי להניח ריוח כשיעור ולכתוב בסוף שיטה תיבה אחת יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח מראש שיטה שניה וכו'. ושם כתבתי דאפשר דגם להרא"ש כן ע"ש א"כ הרוצה לעשות יעשה בדרך זה דפרשה א' וב' יתחיל בראש הדף וישייר בסוף חלק כדי ט' אותיות רק פרשה ג' יתחיל ג"כ בראש דף וישייר פחות מט' אותיות והפרשה ד' יעשה ג"כ תחלת הדף ריוח קצת אבל פחות מט' אותיות נמצא הפרשה הד' סתומה להרמב"ם ולהרא"ש דלהרמב"ם מיקרי זה מתחיל באמצע וגם להרא"ש אין כאן פתוחה כיון שאין במקום א' חלק כשיעור וא"ל דלא יניח בסוף פ' ג' כלל ובתחל' פ' ד' יניח פחות מכשיעור זה אינו דעכ"פ בעינן ריוח בין פ' לפ' כשיעור ט' אותיות בין בסתומה בין בפתוחה אלא דכאן אי אפשר לעשותו במקום אחד דאז הוי פתוחה ע"כ חלקנו השיעור לב' חלקים עכ"ל ט"ז. וכ"כ הרמ"ע מפאנו סימן (נ"ו) [ק"ו] ועיין בשיורי כנה"ג בהגהת ב"י סעיף כ"ו ואין לעשות בשביל ספק ב' זוגות תפילין ב"י וכ' הב"י שגדול אחד פסל כל התפילין במדינתו שהיו עשויות לדעת הרא"ש כי ס"ת שלהם היו הפרשיות לדעת הרמב"ם אם כן העולה בתורה ותפילין בראשו סתרי אהדדי עיין מ"א ואמרתי אחכמה לדעת מה יעשה בתפילין של ר"ת בענין פתוחות וסתומות הואיל ופרשה ד' הוא קודם לפ' ג' הנה זהו פשיטא להרב ב"י פרשת קדש והי' כי יביאך מתחילין בראש שיטה ובסוף קדש לי מניחין חלק ט' אותיות ובסוף והיה כי יביאך אין מניחים חלק ואם מניחים הוא פחות מט' אותיות ופרשת והי' אם שמוע מתחילים באמצע שיטה עליונה ומניח לפניה חלק ט' אותיות ובסוף פרשת והי' אם שמוע מניח חלק כדי ט' אותיות ופרשת שמע מתחיל בראש שיטה. נמצא פרשת קדש לי ופרשת והי' כי יביאך ופרשת שמע הם פתוחות בין להרמב"ם בין להרא"ש. ופרשת והיה אם שמוע היא סתומה לדעת הרמב"ם. ולהרב ט"ז פרשת קדש לי ופרשת והיה כי יביאך מתחילין

בראש שיטה ובסוף קדש לי מניחים חלק כדי ט' אותיות. ובסוף והיה כי יביאך מניחים חלק פחות מט' אותיות ופרשת והיה אם שמוע יניח ריוח בראשה פחות משיעור ט' אותיות ובסופה מניח חלק שיעור ט' אותיות והפרשה שמע מתחיל בראש שיטה וק"ל. אך את זה צל"ע לפי מה שכ' המ"א בסי' ל"ד ס"ק ב' ומ"מ צריך לכותבן כסדרן כמ"ש סי' ל"ב ס"א לכן צריך שיניח חלק פ' והיה אם שמוע ויכתוב פרשת שמע בקצה הקלף ואח"כ יכתוב פרשת והיה אם שמוע באמצע עכ"ל. אם כן כשמניח בסוף פרשת והיה כי יביאך חלק פחות מט' אותיות להרב ט"ז או לא מניח חלק כלל להרב ב"י ואח"כ יתחיל לכתוב פ' שמע בקצה הקלף בראש שיטה וזהו להרמב"ם פתוחה אבל להרא"ש סתומה ועיין בצורה ב' להרמב"ם דפתוחות ולאחר עיון ראיתי דלאו כלום היא דלאחר שבא והיה אם שמוע למעלה יתוקן אז ונעש' פתוח' וזהו מהני כמבואר ביו"ד סימן ער"ה סעיף א' בהג"ה ועיין הרמ"ע מפאנו סי' ל"ז ועיין ע"ת ובחשו' רמ"א סימן כ"ה:

נד **מקלף**. לכתחילה ישים הקלף במי קליפות של עצים שקורין בל"א לו"ר שמעבדין בהן העורות. מ"א:

נה **שליל**. והוא מן המובחר:

נו **דאפשר**. ואם אין לו קלף אחר יניחם בלא ברכה ב"ח. והמ"א כ' דכדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו ולברך ע"ש וע"ל סי' ט' ס"ק ז' מש"ש:

נז **מעור אחד**. אבל בחתיכות תפורות יחד לא חשיב עור אחד ובתוס' דמנחות דף ל"ב ע"א ד"ה דילמא להשלים משמע דחשיב עור אחד ע"י תפירה:

נח **וגם הבתים**. דלא כמו שנוהגים קצת לעשו' של יד עגולה בראשו רק שמרבע התיתורא מלמטה. מרדכי מ"א ועיין מ"ש הע"ת:

נט **שחור**. וכ' ב"ח משמע עיכובא ליכא ולענ"ד אין להקל ובמקום דלא אפשר יש לסמוך ארוב פוסקים המקילין שלא יתבטל תורת תפילין. שכנה"ג עיין ע"ת:

ס **שיעור**. ומ"מ יש לחוש לדברי הגאונים שלא לעשותן קטנים מרוחב שני אצבעות בין של יד בין של ראש ב"י ב"ח ל"ח מ"א והיינו התיתורא למטה ויש למחות בעוברי דרכים שמתקנים להם תפילין קטנים מאוד כי מבורר מש"ס שצריכים להיות רחבים יותר מאצבע ואם לאו פסולין הם. ע"ת ע"ש:

סא **העור**. ולא ע"י דפוס. ט"ז וב"ח ע"ת עמ"א:

סב **ימין המניח**. ואם הוא איטר לא ישנה ובתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן. מ"א:

סג **ד' ראשים**. ב"ח וע"ת והרמ"ע פסקו דצריך ליזהר שלא יגעו היודי"ן למטה בשי"ן ומ"א פסק דצריכים ליגע היודי"ן למטה בשי"ן ע"ש וכ"פ הרמ"א סעיף מ"ג:

סד **דתפילין**. המחבר כ' סתמא דהיינו שישים עור למטה ולא ביאר שיהא התיתורא מעור הבתים או אפי' מעור בפני עצמו כמו שנהגו הסופרים עכשיו אלא מדסתם משמע דכל גוונא כשר וכ"כ הרא"ש והטור דבכל גוונא כשר. עיין ע"ת:

סה **קטן**. ואם לא כרכם כשר בדיעבד אם אין לו אחרים. ב"ח מ"א:

סו **לבתים**. וטוב שיניח אצל פ' והיה אם שמוע בצד הפונה לפרשת קדש. של"ה עמ"א:

סז **בביתה**. ובדיעבד אין לפסול בשביל זה. ע"ת עמ"א:

סח **כשר**. מבהמה טהורה:

סט **בהמה**. ולוקחין מהעקב שהם לבנים ואם הם קשים מרככן באבנים עד שיעשו כפשתן וטוין אותם ושוזרין אותם מ"א. בני מעיים דקים ויבשים כמין חוטים של גידים גידים גמורים הם ומותר לתפור בהם ס"ת ותו"מ הלק"ט ח"א סי' רע"ג והיד אהרן חולק עליו:

ע **צד**. טעם לי"ב תפירות נגד שבטי ישראל ואם עשה י"ד נגד מנשה ואפרים טוב עיין ע"ת והאר"י ז"ל כ' ע"פ הסוד דוקא י"ב. הרמ"ע מפאנו סי' ל"ח כ' אם אין התפירה בתוך הבית רק בתוך המעברתא פסול אבל בב"י בשם הרא"ש ורש"י והמרדכי משמע דלא בעי תפירה תוך הבית רק סמוך לבית. ע"ש מ"א:

עא **בחוט אחד**. ואם נפסק החוט בשעת עשיה פסולות דבעי שיהא חוט אחד ב"י בשם הריא"ם. וכ' ט"ז דלא בא למעט אם חזר וקשר במקום הפסיקה אלא שיהא בדיבוק יחד ולא נפסק ביניהם. וכ' ב"ח דוקא אם נפסק החוט פסול דניכר שפסק החוט אבל אם החוט קצר יגמור התפירה בחוט אחר לכתחלה והכי נהוג:

סימן לג

א **קיים**. ר"ל התיתורא. אבל ב"י פירש ל"נ היינו לומר דבעי שיהיו שלימים מכל שאר צדדים דלא מכשרינן אלא כשנקרעו בין בית לבית דוקא. וזהו שכ' רמ"א גם הבתים צריכין להיות קיימים אלא שנקרעו קצת פירוש שנקרעו בין בית לבית אבל הצדדים צריכים להיות שלמים:

ב **ונפתח**. ולדידן אין שייך זה:

ג **ושלישי**. ונשאר בית אחד שלם ביניהם אבל שנים הסמוכים אע"פ שאין הקרעים סמוכים אלא שזה בצד זה והשני בצד אחר מיקרי זה אצל זה. ט"ז:

ד **פסולים**. אפילו חדשים דכשר בב' אפילו בזה אצל זה מ"מ בג' פסולים:

ה **לשמו**. וישחירם לשמן ואם השחירם לשמן אינו מועיל למה שלא עבדם לשמן תשו' דבר שמואל גסי' ז' ט"ו ע"ש. בתשו' באר עשק סי' י' כ' דהשחרה לשמה מהני:

ו **פסול**. כי מה שיהיו הבתים שחורים אינו הל"מ אם כן לא הוי השחרות רק תיקון בעלמא וכשר על ידי נכרי משא"כ ברצועות דהל"מ שיהיו שחורות הוי זה כמו טויה דציצית דפסול בנכרי ונ"ל דאם חזר ישראל והשחירם לשמן כשר. מ"א:

ז **לתפור**. דוקא בגידין ודוקא לתפור לצד פנים אבל לקשור או לתפור לצד חוץ פסול ואם נפסקה המעברתא מותר לתופרה דבר שמואל סי' רי"א:

ח **אצבע**. ר"ל שתמתח הרצועה כפשוטה בלא כריכות וט"ז מחמיר לכתחלה אפי' נפסקה הרצועה לאחר שנקשר ממנה סביב הראש רק מה שתלויה לפניו עד הטבור ברצועה ימין ובשמאל עד החזה דאסור לתפור ע"ש באורך:

ט **יתבטל**. ולא יברך דברכות אינן מעכבות ט"ז ועיין בתשו' שבות יעקב ח"א סי' א' וע"ל סי' ט' ס"ק ו' מש"ש (וכ' בספר אליהו רבה דדוקא מה שמקיף הראש והזרוע אבל מה שתולה ממנו מותר בדיעבד בתפירה אף שלא בשעת הדחק ומה שכתב ב"י דמהרמב"ם משמע דאסור לא משמע הכי בכסף משנה וכן פסק בספר זכרון לר"י הכהן:

סימן לד

א **המניח**. ובאיטר אזלינן בתר ימין ושמאל דעלמא. מ"א:

ב **ולר"ת**. ומ"מ צריך לכותבן כסדרן כמ"ש סי' ל"ב ס"א לכן צריך שיניח חלק פרשת והיה אם שמוע ויכתוב פרשת שמע בקצה הקלף ואח"כ יכתוב פרשת והיה אם שמוע באמצע מ"א וע"ל סי' ל"ב ס"ק נ"ג מש"ש:

ג **שניהם**. והנוהג כן להניח ב' זוגות ביחד יניח של רש"י למטה ושל ר"ת למעלה ט"ז וכ"כ האר"י ז"ל שיכניס תחלה של רש"י ויעמידם לצד הכתף ואחריהם של ר"ת לצד היד ושניהם על הקיבורת ויניח בראשו של רש"י למטה ושל ר"ת יותר למעלה ושניהם במקום הראוי לתפילין והרצועות דר"ת יהיו תחת רצועות דרש"י מכוסה בה שלא יתגלו רק רצועות דרש"י ותפילין דר"ת יהיו קטנים מתפילין דרש"י עיין ס' הכוונת תפילין פרק י' י"ב (ועי' בס' אליהו רבה שדחה דברי ט"ז וראייתו) מי שמניח תפילין של יד כדעת ר"ת ותפילין של ראש של דעת רש"י והרמב"ם אם יוצא י"ח פסק שבות יעקב ח"א סי' ב' דאינו יוצא אליבא דכ"ע אבל בשעת הדחק מותר להניחם כך דהא בשעת הדחק יוצא אם מניח אחת לבד ומ"מ לא יברך רק על אותו שנכתבה ע"פ מנהגינו כדעת רש"י והרמב"ם ואם של ראש נכתבה ע"פ דעת רש"י יש להניח של ראש תחלה וכשחולץ חולץ של יד תחלה ע"ש:

ד **בעלמא**. שהרי ממ"נ אחד מהם פסול אבל אם הניח ב' זוגות תפילין כשרים עובר על בל תוסיף. מ"א ועי' ט"ז שהאריך והיד אהרן הקשה עליו:

ה **המקום וכו'**. וי"א שאם לא יוכל וכו' צ"ע דהיינו מציעתא ועוד דגם ברישא דרישא שיודע לכוון המקום אינו מברך אלא על אחד מהם ונ"ל דה"ק דברישא קאמר שמניח שניהם יחד על היד ויברך ויהדקם בבת אחת וה"ה בשל ראש ואח"כ קאמר ואם אינו יודע לכוון המקום ולהניח שניהם יחד פי' כשיהדקם בבת אחת לא יוכל לכוין המקום וצריך לקשרם זא"ז. יניח כדברי א' של יד ושל ראש ויניח האחרים על סמך ברכה ולא גרסינן ויסלקם מיד ואח"כ כ' וי"א שאם לא יוכל וכו' פירוש אפי' בזא"ז לא יוכל להניחם בבת א' כגון שיש לו מכה או שמתבייש בפני הבריות. מ"א ועיין דרכי נועם חלק א"ח סי' ב' ובס' בני חייא:

ו **בחסידות**. נשאלתי על איש אחד שהיה נוהג להניח תפילין של ר"ת לאחר התפלה בפרהסיא בפני הקהל אי מיחזי כיוהרא. פסק בתשובת מהר"ש הלוי דמיחזי כיוהרא וצריך שיבטל מנהגו. וכ"כ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' מ"ד שאפי' אם מקצת עושין יש בו משום יוהרא ואם מניחן בפני אדם גדול שאין נוהג להניחם כי אם בקרב ביתו ודאי מחזי כיוהרא ע"ש:

ז **בכיס אחד**. אסור להחליף הכיסים וכ"ש הבתים והרצועות והפרשיות משל רש"י לר"ת או איפכא דרכי נועם חא"ח סי' נ' וכ"כ הררב"ז והרמ"ע סי' ל"ז. ואם לא הניחם אדם מעולם עליו לשם מצות תפילין יוכל להחליפם ואם התנה עליהן מעיקרא להחליפן כשירצה לא מהני תנאי כיון שסדרם ע"פ דעת אחד והניחם אפילו פעם אחת לשם מצות תפילין לדעת ר"ת או רש"י אסור להחליפם אח"כ אפילו התנה עליהם מתחלה דמקודש לחול לא מהני תנאי דרכי נועם חא"ח סי' ב'. אם עשאו כיס התפילין מתחלה להניח בו שניהם שרי דהוי כאלו התנה מ"א. רצועות שנמצאו ואינם יודעים אם הם של רש"י או של ר"ת אם באותו מקום נוהגים להניח שני זוגות יניחן לאיזה שירצה ואם הוא במקום שהרוב מניחים של רש"י יניחם בשל רש"י תשובת יד אליהו סי' ה':

סימן לו

א **צורת**. כתב ב"ש דלמ"ד יעשה בראשה כמין ו' ולא י'. מ"א:

ב **ליגע**. בכדי שאדם בינוני יכירנו היטב מעל ס"ת שע"ג הבימה כשקורא בו וב"ח כ' בשם ב"ש ברחוק אמה וגם לא ירחיקה יותר מעובי הגג:

ג **שעטנ"ז ג"ץ**. צריך שיהיו התגים נוגעים בגוף האותיות וכל אחד נפרד מחבירו מ"ע סי' ל"ה גם לא ידביקן בסוף האות כ"א באמציעתן. ואם אינן נוגעים בגוף האותיות או שנוגעין זה בזה פסולים מיהו אם ידענו שכתבן מומחה תלינן שנפרד אחר שנכתב

ומכשירים הרמ"ע מ"א ע"ש שהעלה דאם עשה חית כזה כשרה אפי' האריך בה אף על פי שאינה מרובעת כשרה וע"ל סי' ל"ב ס"ק מ':

ד **לא פסל**. והב"ח פוסל אם לא תייג שעטנ"ז ג"ץ. ונ"ל דטוב לתקנם אחר כך ואפי' בתפילין מועיל תיקון ואין בזה משום שלא כסדרן וכ"כ ע"ת ובשכנה"ג ועיין ט"ז (ובס' ברוך שאמר מביא פוסקים רבים לפסול אם לא תייגן וכ' בתשו' רד"ך דה"ה אם הותירו על הג' זיינין שהוזכרו בש"ס דפסול. כ' בס' אגרת הטיול שעטנ"ז הוא אותיות שטן ע"ז והם ב' מקטרגים גדולים וזהו גם כן סוד של שעטנ"ז ג"ץ כי ג"ץ גם כן שם של מקטרג אחד והתגין שעליהם הם כמו חרב וחנית להנצל מהם:

סימן לז

א **שכר**. בש"ס איתא דמאריך ימים. ובשמושא רבא איתא שהוא מובטח שהוא בן עה"ב ושאין גיהנם שולטת בו ושעונותיו נמחלים לו. וכתב הרא"ש אם זהיר בתפילין כף זכות מכרעתו. ואם פשע בהם כף חובה מכרעתו. שאין לך גדול במצות עשה יותר מתפילין. חרש המדבר ואינו שומע. או שומע ואינו מדבר חייב להניח תפילין אבל אינו שומע ואינו מדבר אין מוחין בידו מלהניחם אם רוצה. ע"ת וכ"כ בשיורי כנה"ג סי' ל"ח. והבאר היטב אשר לפני לא העתיק היטב ע"ש:

ב **בגופן**. ודוקא שאינו מניחם בשביל ביזוי מצוה אבל הירא להניחם משום דבעי גוף נקי ושמא לא יזהר בקדושתן אף ע"ג דעבירה היא בידו דבקל יוכל ליזהר בהם בשעת ק"ש ותפלה מ"מ לאו בכלל פושעי ישראל הוא. הרא"ש:

ג **היום**. ומ"ע כתב שתיקן להניחם שנית במנחה. ובערב שבת לא יניחם של"ה ויניח תפילין דר"ת במנחה:

ד **שנים**. והב"ח חולק וכתב דקטן הלומד תלמוד ויודע לשמור את עצמו חייב אביו לקנות לו תפילין גם הר"ש הלוי חלק א"ח סי' א' פסק משהגיע לעשר שנים חייב לחנכו במצות תפילין ועכשיו נהגו להניח ב' או ג' חדשים קודש הי"ג שנים. מ"א:

סימן לח

א **מתפילין**. מי שביטל מצות תפילין מחמת חולי ועברו עליו למ"ד יום שלא הניחם אם כשחזר והניחם צריך לברך שהחיינו או לא פסק בתשו' חות יאיר סי' רל"ז דא"צ לברך. שהחיינו כיון דאינו מצוה דאתא מזמן לזמן ע"ש:

ב **צער**. אפי' הולך בשווקים וברחובות פטור. וכ' המ"א דאם רוצה להחמיר בשעת ק"ש ותפלה מותר כמ"ש בסעיף ב':

ג **אשה**. עיין ב"י ומ"ש עליו המ"א. והיד אהרן מיישבו:

ד **ראשון**. פירוש ביום הקבורה דביום המיתה פטור מכל המצות כל זמן שלא נקבר דאז מקרי אונן וה"ה אם שמע שמועה קרובה אסור ג"כ להניח תפילין ביום הראשון כמו יום הקבורה ט"ז בי"ד סי' ת"ב ס"ק א' ומהריט"ץ בחידושיו לפרק איזהו נשך דף י"ב כ' דנקטינן דדוקא יום המיתה ויום הקבורה פטור מן התפילין יום ראשון אבל כשהמיתה היה יום אחד והקבורה יום אחר חייב בתפילין אפילו ביום ראשון ע"ש:

ה **חייב**. משמע דחייב מיד אבל בי"ד סי' שפ"ח כתב אחר הנץ החמה עמ"א וע"ת. כ' האר"י ז"ל דאין להניח תפילין דר"ת כל ז' ימי אבילות:

ו **חדשות**. פי' מנחמים חדשים. ומ"א פסק דאם באו פנים חדשות אינו מניח לכתחלה עד שילכו אבל אם מניח אינו חולץ ע"ש:

ז **חתן ושושביניו**. בתשוב' רמ"א סי' קל"ב כתב דחתן בזמן הזה חייב בתפלה ובתפילין וכן נתפשט המנהג בזמן הזה בארצות אלו דחתן וכל בני חופה קוריו ומתפללין וכ' המ"א ול"נ המקיל לא הפסיד אם החתן מיסב אצלם ע"ש ובכנה"ג:

ח **ותגריהם**. דוקא הלוקחים כדי להמציאם למכור למי שצריך להם אבל אם עושה כדי להשתכר לא מקרי עוסק במצוה. מ"א:

ט **אחרת**. כל זה מיירי שכבר התחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש אבל משהגיע אסור להתחיל סי' ע"ב ס"ב:

י **מצטער**. אפילו מפני הצינה. מגן אברהם:

יא **עליו**. דוקא כשא"א לו ליישב דעתו. ב"ח:

יב **בתורה**. אבל העוסק בגמרא אפשר דלא מיפטר. עיין ב"י:

יג **בפניו**. ולא יחלוץ קמי ס"ת. ע"ל סימן כ"ה סי"ג:

יד **קודמין**. ואם אפשר בשאלה מזוזה קודמת דאי אפשר בשאלה. מ"א:

סימן לט

א **או קטן**. ובעינן שיהא דוקא גדול ממש דהיינו שהביא שתי שערות אחר שהוא בן י"ג שנה אבל מספיקא פסול לכתוב עד שיהא בן י"ח שנה. מ"א:

ב **או כותי**. כצ"ל דעכו"ם בלא"ה פסול שאינו כותב לשמה. מ"א:

ג **מומר**. מומר לכל התורה או להכעיס אפי' לעבירה אחת. או מסור אפילו לתיאבון פסול. עמ"א:

ד **בכתיבה**. מי שנקטעה ידו השמאלית אעפ"י שאינו בקשירה כשר לכתוב תפילין דגברא בר חיובא הוא אלא פומא הוא דכאיב ליה. מ"א:

ה **עשייתן**. היינו שעושה מעשה בגוף התפילין אבל לעבדן כשר. ואם תפר וחיפה התפילין פסול שזהו בכלל תיקון עשייתן אבל אם גרר דבק שבין אות לאות או עשה שאר תיקון כשר בדיעבד בתפילין דבעי כסדרן. ובס"ת אם אפשר לגרור צדדי האותיות במקום שנגעו ולחזור ולכתבן יעשה דזה מקרי לכתחלה. מהר"ם לובלין סי' ס"ח. מ"א:

ו **יראה**. המ"א העלה דאין להקל ע"ש ועי' מ"ש היד אהרן. כתב הד"מ אע"ג דבס"ת ממזר וגר תושב פסולים לכתוב כמ"ש בי"ד ר"ס רפ"א אפ"ה בתפילין ומזוזות אין לחוש:

ז **הרבה**. אבל מעט יותר חייבים לקנות שלא יזלזלו בהם אפילו במקום דטעון גניזה אבל במקום דצריך שריפה אין צריך ליקח מהם. עולת תמיד. מבואר בש"ס דאסור לומר לגוי שיתנם בזול יותר מדאי דילמא ירגז הגוי וינהג בהם מנהג בזיון וכמעשה דטייעי:

ח **קציצות**. ולא חיישינן שמא עיבדן שלא לשמן דהכל בקיאין בזה. תוספות. ועיין מ"ש היד אהרן:

ט **בדיקה**. דעד אחד נאמן באיסורין ועכ"פ בעי שיהא מוחזק בכשרות עיין י"ד סימן קי"ט:

י **לעולם**. מיהו נכון לבודקן דמתקלקלין מזיעה. כנה"ג מ"א:

יא **בדיקה**. דחיישינן שמא נתעפשו וה"ה אם נפלו למים צריך בדיקה. המוצא תפילין מושלכים בגניזה בלא רצועות ופתוחים יש לחוש שיש להם פסול נסתר אבל אם מצאם דרך הינוח בכיסן ליכא למיחש. הלק"ט ח"ב סי' קס"ו ע"ש:

סימן מ

א **תפילין**. אבל באקראי בעלמא שאוחז התפילין בידו והרצועות תלויות לית לן בה אבל אם התפילין תלויות אסור מ"א וט"ז כתב דאין בכלל זה מה שהתפילין של ראש תלוים באויר ומחזיקים ביד ברצועות ומשימם על הראש כי זהו צורך הנחתם ואין בזיון ע"ש:

ב **בכיסן**. אבל ס"ת אסור לתלות אפי' בכיס חידושי הרשב"א. הסידורים שקבועים בהם שלשלת של כסף אסור לתלות בהם. מ"א. ומותר לכתוב פסוקים בנייר לתלותן בבה"כ כנה"ג בשם מהרי"ט. נוהגים להתענות מי שנופלים לו תפילין וה"ה כשנפל ס"ת ובתשו' משפטי שמואל סי' י"ב תמצא סמך למנהג וכ' המ"א בסי' מ"ד ס"ק ה' נ"ל דמיירי בלא נרתיקן אבל בס"ת אפי' בנרתיקן ע"ש. ועיין כנה"ג וספר שמות בארץ בקונטרס כפות תמרים דף י"ג:

ג **תפילין**. ואם פירס טלית על הכיס של תפילין אע"פ שאין כרוך מלמטה שרי שהטלית לא מיקרי כליין מיהו אותן המניחין כיס התפילין והטלית לתוך כיס גדול גם הכיס

גדול מקרי כליין וצריך עוד כלי על גביו ומיהו אם כיס התפילין מחובר למעלה על כיס הטלית הצד השני של הכיס גדול לא מיקרי כליין מ"א ותשובת מהריט"ץ סי' קל"א כתב הכיס שאנו מניחין טלית והתפילין מיקרי כלי שאין כליין ומותר לשמש מטתו והיינו דוקא כשלא הכין הכיס אלא לטלית ואח"כ הניח תפילין אז מותר אבל אם מתחלה הכין הכיס לטלית ותפילין אסור דמקרי כליין ע"ש. אם כורך הכיס במטפחת בשעת הדחק מקרי גם המטפחת כלי אחר מהריט"ץ שם. אם המזוזה בפנים בחדר צריך גם כן כלי בתוך כלי ואם יש זכוכית על השם די בפריסת סודר עליה מ"א וט"ז בי"ד סי' רפ"ו כתב דבכיסוי זכוכית לא מהני עיין שם משמע דמיירי אפילו פרס סדור ע"ג דאסור דבכלי אחד פשיטא דאסור ומ"א חולק עליו:

ד **להם**. ר"ל דהכלי בתוך כלי לא בעינן שיהא שניהם כלים שאינם מיוחדים רק אחד מהם והכלי שהוא מיוחד מצטרף עם הכלי שאינו מיוחד והרב רמ"א לא בא רק לפרש דברי המחבר ב"י דלא תימא דאם תרוייהו אינם מיוחדים להם או שהפנימי אינו מיוחד והחיצון מיוחד יהא אסור הואיל ונקט המחבר בלישנא והוא שאין השני מיוחד להם קמ"ל דמותר אבל כלי אחד אפי' אינו מיוחד לא מהני ואסור:

ה **מותר**. פי' אפי' בלא כלי בתוך כלי רק דבכלי אחד מותר. מ"א ט"ז דלא כב"ח ע"ש וביד אהרן:

ו **כלי**. וא"צ אלא כלי אחד והכר מיקרי כלי שני. עיין מ"א וט"ז:

ז **עמו**. וט"ז חולק ואוסר דשמא יבא לידי תשמיש ע"ש והיד אהרן סותר הראיות של ט"ז ע"ש:

ח **צדו**. אם משתמרים במקום אחר לא יניחם במטה כלל ומיהו אם יש למעלה מראשותיו מקום גבוה ג"ט או נמוך ג' מותר. ש"ס מ"א:

ט **ידיו**. ואח"כ יחלצם עד שיקנח הקרי כמ"ש ס"ז:

סימן מא

ד' **קבין**. והוא כ"ה זקוקים כסף משקל פראג ל"ח. מ"א:

סימן מב

א **יד**. אפילו אין לו תפלה של יד כ"מ בגמ'. מ"א:

ב **מהם**. אם נפסקה רצועה של יד סמוך לקשר אסור להפוך ראש האחר למעלה ולעשות בו קשר של יד והתחתונה שהיה בו הקשר יקשור למטה דמורידו מקדושתו כיון שהיה

בו הקשר והיו"ד ועתה יעשה בו כריכות האצבעות. ואם אין הרצועה ארוכה כ"כ אזי לא יעשה כ"כ כריכות סביב היד מ"א. ובהלק"ט ח"ב סי' כ"א להתיר ע"ש:

ג **מותר**. היינו כשיעשה לו ד' בתים או על רצועה קאי:

ד **חדשים וכו'**. דהזמנה לאו מילתא היא:

ה **עליהם**. אפי' אם התנה רק אם יצטרך לעשות ממנו של יד שיעשה מהני התנאי וכ"ש אם מתחלה אומר שאינו עושה של ראש אלא לפי שעה דמהני. מהר"י:

ו **לעולם**. ואם עשה כיס לשם תפילין אפי' צר ביה ע"ד לפנותו אסור וה"ה אם היה כיס והוסיף בו איזה דבר לשם תפילין וצר ביה על דעת לפנותו אסור עד שיטול מה שחידש ואם צר ביה חדא זימנא אדעתא למיצר בו לעולם אפילו לא אזמניה אסור מ"א ע"ש. ועי' בתשו' שער אפרים סימן כ"א שהעלה דכל מה שהוא עודף על מקום הנצרך לתפילין לא מקרי צורך תפילין לכן התיר שם בכיס התפילין שיש לו ב' כיסין זה תחת זה דמותר להניח התפילין למטה ומעות בכיס שהוא למעלה ממנו ע"ש:

ז **זמנא**. נ"ל דקטן שצר בו תפילין אסור אבל בדבר הנאסר בהזמנה לחוד לא מיתסר בהזמנת קטן דקטן יש לו מעשה ואין לו מחשבה ופשוט דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואם גנב בגד ועשה ממנו כיס תפילין קניא בשינוי מעשה ואסרו. מ"א:

ח **שרי**. ובסתם אסור אם כן לא יפה עושים המשתמשין בשק של תפילין כשהולכין בדרך אלא דנראה ללמד זכות דאותן אנשים מסתמא הוי כמתנה בפי' וכן בההיא שכתב רמ"א כאן דקלף המעובד לשם תפילין אסור לכתוב עליו דברי חול ואנו רואין בכל יום שהסופרים כותבים על הקלפים שלהם כתובות וגיטין ושאר דברי רשות אלא ודאי דמסתמא כשהסופרים מתקנים אותו תחלה דעתם להשתמש בהן הן לדבר קדושה הן לדבר רשות ולפ"ז פשיטא דמותר לכתוב גט על קלף שנעבד לשם ס"ת וכ"מ בא"ע סימן קכ"ד ס"ב מ"א ט"ז עיין ב"ח וע"ת ומיהו אם התחיל לכתוב על הקלף או על הנייר דבר קדושה אסור לכתוב אחר כך עליו דברי חול ולא מהני תנאי וכל זה בקדושה כגון תפילין וס"ת אבל לתשמישי קדושה מהני תנאי להשתמש בהן אפי' בעודן בקדושתן כמ"ש בסי' קנ"ד ס"ח אבל לתשמיש מגונה לא מהני כמ"ש בסי' קנ"ד. ותשמישי מצוה כגון ציצית שופר לולב נר חנוכה אפי' עשאן לכך לא מיתסרי ומותר להשתמש בהן חול אפי' בלא תנאי ע"ש:

ט **צר ביה**. לפי שעה ולא אזמניה להיות שם לעולם:

סימן מג

א **שבראשו**. ה"ה דבזרועו נמי אסור מה"ט והא דנקט בראשו בא למעט אם אוחזן בידו רי"ו מ"א ועיין נ"ץ ובתשובת בית יעקב סי' ק"ע כתב דוקא בראשו מפני שהם בגלוי אבל בשל יד שהם מכוסים שרי דלא גרע מאוחזן בבגדו ובידו ע"ש והמחבר יד אהרן חולק עליו והעלה להלכה בין בשל יד או של ראש אסור לכנס לב"ה והסכים עם המ"א ונ"צ וכ"כ בספר בני חייא ועיין תוס' דמנחות דף ל"ה ע"ב בד"ה אלו תפילין שבראש וכו' שהר"י דאורלינ"ש מסופק אם צריך לחלוץ תפילין של יד כשנכנס לב"ה ע"ש (ועי' בספר אליהו רבה פילפול ארוך מזה):

ב **בידו**. רצה לומר בבגדו ובידו כנגד לבו כמ"ש בסעיף ה'. ט"ז:

ג **מיושב**. לכן כשהם בראשו אסור אפילו להשתין גזירה שמא יעשה צרכיו:

ד **לגדולים**. לכן בבה"כ עראי מותר דלא גזרינן שמא יפנה בהם:

ה **ד"א**. וכ"כ הטור וקאי אריש דהיינו בבה"כ קבוע דאסור להשתין כשהם בראשו אלא חולצן ברחוק ד"א וממילא שמעינן בבה"כ ארעי דאסור כשהם בידו אין תקנה רק שיתנם לחבירו אבל מ"מ א"צ להסיר מידו ברחוק ד"א ט"ז מ"א ובתשובת מטה יוסף ח"ב סימן ה' הבין שמ"ש הטור אלא חולצן ברחוק ד"א קאי נמי לבה"כ עראי ומש"ה הרבה להקשות ע"ש ולא דק ועי' ב"ח:

ו **חפירה**. אבל כשהוא בחפירה חולץ ומשתין לאלתר וא"צ להרחיק ד"א. מ"א ע"ש:

ז **היינו**. ר"ל הא דאמרינן לעיל דמותר להשתין בו בתפילין שבראשו היינו במקום שאין רגילות לפנות שם:

ח **לפנות**. צ"ע דבס"א כתב אפי' תופס אותם בבגדו אסור וי"ל דהכא מיירי שקשורים בבגדו שאף אם ישפשף בידו לא יפלו התפילין. מ"א ועיין ט"ז:

ט **צרכיו**. והא דנקט הטור והש"ע סעיף א' אסור ליכנס להשתין וכו'. לרבותא נקט להשתין אע"פ שהוא חייו של אדם אפ"ה אסור ליכנס וכ"ש שלא לצורך. עמ"א:

י **בימינו**. אבל לא בשמאלו מפני שצריך לקנח בה כמ"ש סי' ג' והא ליכא ניצוצות כיון שמיירי בב"ה קבוע מסתמא עושה צרכיו מיושב. כ' הרמ"ע סימן נ"ט דמותר ליכנס בתפילין למבואות המטונפות אפילו יש מקום מטונף להדיא וטוב לכסותו בכובע. ואם רוצה לחלצן ולחזור ולהניחן ש"ד. עמ"א:

יא **המשתמר**. משמע אפי' בכיסן לא יכניסם. אבל להשתין בב"ה עראי אם הם בכיסן שרי אף להרמב"ם עמ"א ומשמע בגמרא דכל הני שריותא אינן אלא בתפילין שלובשן

כל היום ואי אפשר להטריח אבל שאר ספרים אסור להכניסן אפי' בב"ה שבשדה מיהו אם הם בכיס שרי להכניסן חוץ מספר תורה שאסור. מ"א:

יב **הראשון**. ועמוד החוזר מביא האדם לידי הדרוקן וסילוק החוזר מביא האדם לידי ירקון:

סימן מד

א **עראי**. ולא חשיב היסח הדעת אלא כשהוא עומד בשחוק או בקלות ראש טור. וז"ל הר"ר יונה דלא חשיב היסח הדעת אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק אבל מתעסק בצרכיו אע"פ שמתעסק במלאכתו ואומנתו ואין דעתו עליהם ממש אין זה נקרא היסח הדעת לכאורה צ"ע הא דאמרינן בשבת יוצא אדם בתפילין ערב שבת עם חשכה וכו' ע"ש. ושמא הואיל ומצוה מן המובחר הוא שלא יסיח דעתו מהם כלל לא חיישינן שיצא בהם בשבת לרה"ר עיין יד אהרן. והאר"י ז"ל החמיר מאוד בזה אפילו בשעת התפלה זולת בשעת תפלת י"ח ובשעה שלומד. עמ"א:

ב **שינת עראי**. דחיישינן שמא יפלו מידו. עי' ב"י ובהרמב"ם פ"ד מה"ת. והמחבר מגדול עוז כ' שם וז"ל ואני אומר שזה הלשון לא נמצאת בגמרא שלנו אלא ה"ג לה בפרק הישן וכו'. ע"ש נראה דאשתמיט מניה להא דת"ר לא יאחוז וכו' ברכות דף כ"ג ע"ב סוכה דף מ"ב עיין ודוק:

ג **שרי**. וע"ל סי' מ' ס"ק ב' מש"ש:

סימן מה

א **מת**. משמע דבבה"ק אסור אפי' חוץ לד"א מן הקבר ובריש פרק מי שמתו אמרינן תוך ד' אמות אסור חוץ לד' אמות שרי לקרות ק"ש וכ' הט"ז דהטור ס"ל דודאי עיקר האיסור הוא תוך ד"א לקבר אלא משום גדר לא יכנס לבה"ק ותפילין בראשו דשמא יתקרב לתוך ד"א של קבר ולאו אדעתיה אבל מ"מ אם אירע שהלך לבה"ק והוא חוץ לד"א מקבר ודאי חייב לקרות ע"ש. וכ"כ הב"ח וע"ת דהאיסור הוא דוקא בתוך ד"א של קבר ע"ש ועי' ט"ז בסימן ע"א ס"ק ה' ודברי המ"א בכאן צל"ע עי' סי' ע"ח ס"ק ד' במ"א ובי"ד סימן רפ"ב ס"ד וסימן שס"ו ס"ג ודו"ק. אפי' קבר של קטן שעדיין לא הגיע לכלל מצות אפ"ה אסור להניח תפילין ולקרות ק"ש אצלו. מהריט"ץ בחידושיו לפרק איזהו נשך דף י"ב ע"ד עי' עט"ז שכתב כל החדר שהמת מונח בו חשיב כד' אמות ע"ש:

ב **מותר**. נראה דגם הרצועות צריכים להיות מכוסים ט"ז:

ג **המרחץ**. עיין מ"א שהעלה דבמקוה מותר כשאין שם אדם דדוקא במרחץ החמירו אף על פי שאין שם אדם משום זוהמא דאית ביה אבל לא במקוה ע"ש ועי' סימן פ"ד ס"ק א':

סימן מו

א **נשמה**. אם בירך ברוך מחיה מתים במקום אלהי נשמה יצא. פר"ח:

ב **כשלובש**. ל"ד שישן ערום אלא כיון שלובש מלבוש העליון שעליו מברך ברכה זו. פר"ח:

ג **עיניו**. פי' ע"י מפה דאסור להניח ידיו על עיניו קודם נטילה כמ"ש סי' ד':

ד **המכין**. ומנהגינו אשר הכין:

ה **י"ח**. אפי' לבקי מוציא אם מכוין בברכתו. יד אהרן ופר"ח ע"ת וברכת אברהם ועי' בשכנה"ג:

ו **ברכות**. הטעם לפי שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישראל תיקן דוד ע"ז לברך מאה ברכות בכל יום וביום כיפור קצת פוסקים כתבו ליקח הדס בשמים ומשעה לשעה יריח ויברך. אך א"א לברך כל פעם אם לא בהיסח הדעת. וקצת פוסקים כתבו דאינו נכון להריח ריח טוב ביום שציותה תורה ענות אדם נפשו ע"כ יותר טוב לסמוך על הפוסקים דעניית אמן דחזרת הש"ץ ועניית אמן אחר העולים בתורה ובהפטרה בכלל להשלים מאה ברכות ואז לא יצטרך ליקח בשמים או הדס להריח בהן עי' מגן אברהם ובהר"ם מטראני ח"א סי' ק"ד:

ז **אשה**. בב"ח משמע דלפי מ"ש בסעיף ה' גבי מתיר אסורים וכו' ה"ה הכא אם בירך שלא עשני אשה בראשונה לא יברך שוב על עכו"ם ועבד ע"ש וט"ז כ' דלא דמי להדדי ע"ש:

ח **לברך**. פי' שיאמר שעשני גר מ"א ונ"צ וט"ז. ובשכנה"ג כ' שהיותר נכון שיברך שהכניסני תחת כנפי השכינה ע"ש ושל"ה והב"ח ופר"ח פסקו שאין לברך ברכה זו כלל רק השנים עבד ואשה ע"ש. וכ"פ בתשו' מטה יוסף ח"ב סי' ח' והיד אהרן העלה להלכה דגר יוכל לברך שלא עשני גוי דהכוונה שלא עשני שאשאר גוי ע"ש:

ט **יברכנה**. שכיון שנתן הודאה שנזקף לגמרי זה בכלל. דמתיר אסורים נתחייב מיד כשיושב ומהרש"ל וב"ח חולקים וס"ל דאפי' אם בירך זוקף כפופים יברך מתיר אסורים ועי' הלק"ט ח"א סימן (י"ז) [קי"ז] שכתב דעכשיו שנהגו לאומרם על הסדר אין קפידא

בדיעבד ע"ש אבל המ"א וט"ז כתבו להקל בספק ברכות ע"ש ועי' בתשו' מטה יוסף ח"ב סימן ח':

י **לאומרה.** בכוונות כ' לאומרה בהזכרת שם ומלכות וכן כ' הב"ח וכן מנהגינו:

יא **אלו.** כ' ט"ז גם מגביה שפלים אין לאומרה והאומרו אין גוערין אותו אבל ברכת סומך נופלים גוערים אותו עמ"א ומ"ש הט"ז על הרא"ש מברכת פדיון בכור ומברכת בתולים ע"ש עיין בהלק"ט ח"א סי' רכ"ד ובפרי חדש סי' נ"א:

יב **אותן.** ואפי' סומא וחרש פר"ח ע"ש וכ"כ המקובלים אבל המ"א כ' דסומא לא יברך פוקח עורים אבל חרש יברך הנותן לשכוי ע"ש:

יג **הסליחות.** עיין סימן תקפ"א מש"ש:

יד **ויוצא בזה.** אך לא יכוין לצאת אא"כ ירא שהציבור יעברו זמן ק"ש אבל כשלא יעברו מוטב לצאת ידי קריאת שמע עם הציבור ולקרות אותה כדינה בברכותיה ולסמוך גאולה לתפלה. ב"ח. רש"ל כ' לומר גם כן פרשה ראשונה:

סימן מז

א **ליזהר.** אם ברכת התורה דאורייתא היא או מדרבנן עי' בספר פני משה ח"א סי' א' והפר"ח בשם הפוסקים דהוי מדאורייתא ונפקא מינה שאם נסתפק אם בירך אם לאו חוזר ומברך כל הברכות אע"ג דליכא מדאורייתא אלא ברכה א'. יד אהרן. (ועי' בס' אליהו רבה התפלה שיאמר קודם ברכת התורה):

ב **בד"ת.** ודוקא בכותב ספרים לעצמו דרך לימודו ומבין מה שהוא כותב אבל סופר שמעתיק ספר ואינו מבקש להבין מה שהוא כותב א"צ לברך וה"ה אם כותב אגרת שלומים אף שכותב איזה פסוקים א"צ לברך. מ"א וט"ז:

ג **לברך.** דהרהור לאו כד"ד. לפ"ז יש ליזהר לאותן לומדים בעיון מתוך הספר שיזהרו להוציא קצת ד"ת בפה אחר הברכה:

ד **בנו.** כ' באגרת הרמב"ם דגם הגר יוכל לברך כן מ"א ע"ת. וצ"ל ולומדי תורתך לשמה ב"ח ושכנה"ג ויכוין להתפלל על בניו שיהיו לומדים וכן בולא ניגע לריק ולא נלד לבהלה:

ה **וי"ו.** דברכה אחת היא דאילו היתה ברכה בפ"ע היתה פותחת בברוך ואף על גב דסמוכה לחברתה היא מ"מ כיון דברכות קצרות הן ה"ל לפתוח בברוך מידי דהוי אברכת הבדלה שפותחת בברוך אע"פ שהן סמוכות כיון שהן קצרות והי"א ס"ל דשאני ברכת הבדלה שאינן סמוכות שאם רצה אומר כל א' בפ"ע. עמ"א:

ו **בוי"ו**. כי בזה יצאנו ידי כל הדיעות אבל אם תאמר בלא וי"ו הוי הערב נא ברכה בפ"ע והוי הפסק לאותה דיעה שס"ל ברכה אחת היא והאר"י ז"ל הי' אומר שברכה בפ"ע היא והיה עונה אמן אחר לעסוק בדברי תורה ואפ"ה היה אומר והערב בוי"ו ספר נגיד ומצוה וכ"כ היד אהרן דלא כפר"ח ע"ש בל"ח אות פ"ג כתב לענות אמן אחר לעסוק בדברי תורה ספיקא הוי עשכנה"ג ובתשובת מטה יוסף ח"ב סימן ס':

ז **מיד**. ואז פוטרת לימוד של כל היום ודוקא בברכת אהבה רבה צריך ללמוד מיד דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה אלא לק"ש איתקן. אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בתורה שנתקנו עיקר לברכת התורה היא פוטרת כל היום ר"י ועט"ז:

ח **ק"ש**. די"ל דק"ש הוי כדברי תפלה וב"י הוכיח סברא זאת מדאיצטריך הירושלמי שפסק והוא ששונה על אתר. ר"ל אם ילמד מיד הלא בלא"ה לומד תורה במה שקורא ק"ש אלא ודאי דלא הוי כד"ת:

ט **התורה**. ומותר לאומרו אפילו קודם אור הבוקר דלא כהרש"ל שאוסר מטעם שאין נשיאות כפים בלילה דמטעם לימוד אנו אומרים אותו ולא מטעם נשיאות כפים. מ"א:

י **לחזור וללמוד**. משמע דמי שאין דרכו ללמוד ונמלך ללמוד צריך לברך מ"א וט"ז פסק דאפי' מי שאין דרכו ללמוד אין צריך לברך ע"ש ועי' פר"ח ומ"ש עליו היד אהרן:

יא **נהגו**. ול"ח כתב שרבו מהר"י גינצבורג נהג לברך כשישן ביום. מ"א:

יב **ישן**. ואם נעור כל הלילה כהשאיר היום צריך לברך שלא היה דעתו לפטור רק ליום א'. מ"א:

יג **בינה**. ובכתבים ובזוהר איתא שיכול לומר הנותן לשכוי בינה מיד אחר חצות. וכ' המ"א ונ"ל דוקא אם שמע קול תרנגול ומ"מ טוב ליזהר לכתחלה וכתב ע"ת דבדיעבד יצא וא"צ לחזור ולברך ביום:

יד **התורה**. דהא חייבת ללמוד דינין שלהם ועוד דחייבת לומר פרשת הקרבנות כמו שחייבת בתפלה אם כן קאי הברכה ע"ז. ב"י:

סימן מח

א **התמיד**. מעומד דומיא דקרבנות שהיו בעמידה וע"ל סי' א' ס"ק י"ב ויזהר לאומרה בציבור עם הש"ץ כי קרבן תמיד נקרבת בציבור (דרך חכמה):

ב **להתנועע**. היינו בפסוקי דזמרה אבל בתפלה אין להתנועע מ"ע סי' קי"ג וכנה"ג הביא שקצת פרושים נוהגים להתנועע בנחת בחתימות הברכות בלבד לקיים מפני שמי ניחת הוא ובמהרי"ל כ' שהיה מתנועע בתפלה מלפניו לאחריו ומאחריו לפניו ע"ש

ובד"מ כתב שהרקנ"ט נתן טעם ע"ד הקבלה להתנועע בתפלה וכ' המ"א דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ובלבד שיכוין:

סימן מט

הכל. אבל לא שגור בפי הכל אע"ג ששגור בפיו אסור. הע"ת כ' דאפי' להוציא אחרים מותר לאומרו בע"פ אם הוא שגור אבל הב"ח כ' דלהוציא אחרים ד"ה אפילו שגור בפיו אינו רשאי לאומרו ע"פ עיין מ"א. יש ליזהר שלא לומר שום דבר בע"פ כי אם מה שנזכר פה בש"ע. מ"א. ובתשו' חות יאיר סי' קע"ה מתיר לומר תהלים בע"ש ע"ש איתא בתוס' מסכת ב"ק סומא מותר לקרות בע"פ משום עת לעשות לה' הפרו תורתך. לקרות הפרשה בע"פ בשעה שש"ץ קורא אני נזהר אבל איני מוחה באחרים רדב"ז ח"א סי' קל"ה עיין כנה"ג:

סימן נ

א **איזהו מקומן**. שהיא משנה ברורה למשה מסיני. ויש בה שד"מ תיבות ועם הקריאה הוא משה עט"ז. יש מקומות שנהגו שלא לאומרו בבית האבל ואינו נכון כנה"ג. וכן פסק המחבר בסי' תקנ"ד סעיף ד' ע"ש:

ב **משנה**. כ' המ"א נ"ל דוקא בזמניהם שהיו מבינים לשון תרגום אבל עכשיו שאין מבינים צריכים ללמוד להבין דאל"כ אינו נחשב ללימוד דדוקא בתפלה אף שאינו מבין הקב"ה יודע כוונתו אבל אם אומר המשנה ואינו מבין אינו נקרא לימוד לכן צריכין ללמוד הפירוש וכ' של"ה כשאומר איזהו מקומן או במה מדליקין או פיטום הקטורת יעשה קול ניגון דמשניות ע"ש:

סימן נא

א **ברוך שאמר**. מעומד אפילו ביחיד תולעת יעקב ב"ח. ושבח זה תקנוהו אנשי כנסת הגדולה ע"י פתקא דנפל מן שמיא ומצאוהו כתוב בו דיש בו פ"ז תיבות. טור בשם ספר היכלות. ע"כ אין לגרוע ולא להוסיף מפ"ז תיבות. נגיד ומצוה. משנת חסידים דף ס"ג ע"א. ואוחז בציצית בטלית שלפניו בשעת אמירת ב"ש וספר כוונות. בפה עמו בסגו"ל. בתשבחות בחיר"ק:

ב **החזן**. אבל אם סיים עם החזן בבת אחת לא יענה דהוי עונה אמן אחר ברכותיו אבל אם סיים ישתבח עם הש"ץ עונה אמן דהא הרבה פוסקים ס"ל דעונה אמן אחר ברכת עצמו ואף דאנן דלא נהגינן הכי מ"מ בכה"ג שרי וה"ה אם החזן סיים ברכה אחרת והוא

אמר ברכה אחרת מותר לענות אמן מ"א והיד אהרן חולק עליו וכ' דאין נראה לחלק בין הברכות שוות לכשאינן שוות דהכל נראה כעונה אמן אחר ברכותיו ע"ש:

ג **בדיבור**. אבל מותר לענות אמן עיין מ"א. ועי' סימן ס"ו ס"ק ט' מש"ש: כ' בתשובת מקור ברוך סי' א' שראוי לבטל המנהג שקצת נוהגין להפסיק כדי להביא החתן לבה"כ בין ב"ש ליוצר ואין כח המנהג זה יפה לילך אחריו ועי' בתשו' פנ"י ח"א סימן ה' וכשצריך להפסיק בין ב"ש לישתבח אומר קודם שידבר אלו הפסוקים ברוך ה' לעולם אמן ואמן עד ויברך דוד וכשחוזר להתחיל ממקום שפסק יאמר גם כן אלו הפסוקים דהוי כמו ברכה לפניהם ולאחריהם ב"י אבודרה"ם ב"ח ואחרונים. אסור לומר מעמדות ותחינות בפסוקי דזמרה או בשעה שהש"ץ חוזר התפלה:

ד **עשה**. וכן יש להפסיק בין כי לכל דיש פסיק בין כי לכל לכן הכף דגושה. ובין העמים לאלילים ובין שמים לעשה צריך גם כן להפסיק שלא תבלע המ"ם. של"ה מ"א:

ה **אחרת**. אע"ג דהאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה כמ"ש סי' ק"א הכא דאינו אלא פסוק אחד חוזר דיוכל לכוין:

ו **ועד**. בספר נגיד ומצוה בשם האר"י כתב שיש לומר גם כן תרגום פסוק זה דהיינו שנים מקרא ואחד תרגום. ושיש לומר פסוק כי בא סוס פרעה שגם פסוק זה מעיקר שירה ע"ש ועי' גינת ורדים חלק א"ח כלל ב' סי' ח'. כתב ב"י בשם א"ח מי כמוך תניינא הכף דגושה אבל מי כמוך קמא וכן כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך הכף רפויה. עם זו גאלת הגימל דגושה. ידמו כאבן הכף דגושה. ע"ש. ויש להפסיק בין במים ובין אדירים. וי"ל השירה בכוונה ובשמחה זוהר בשלח:

ז **ויברך דוד**. בויברך דוד יעמוד עד שיאמר אתה הוא ה' האלהים ועד בכלל וכשיגיע לואתה מושל בכל יתן צדקה שלשה פרוטות שנים יתן לגבאי והאחת יתן לקופה. משנת חסידים דף ס"ד ע"ב. המ"א מתמיה על המנהג שנהגו ביום המילה שאומר המוהל וכרות ומחלק קצת פסוקים דהא אמרינן בס"פ קמא דברכות כל פסוק דלא פסקיה משה באורייתא לא פסקינן ע"ש שמיישב המנהג:

ח **במרוצה**. שלא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כאלו מונה מעות. ד"מ. וכתב ר"י חסיד מי שאינו מלובש היטב יתפלל בביתו בחורף בנחת:

ט **ויום טוב**. לפי שאין תודה קריבה בהם. ויש מקומות שאומרים מזמור לתודה בר"ה וי"ה משום דכתיב בו הריעו לה' כל הארץ. כנה"ג:

י **בע"פ**. שמא לא יוכלו לאוכלו ויצטרכו לשרפו ומה"ט א"א אותו בעי"כ ובשיורי כה"ג כתב ומנהגינו לאומרו בע"פ ובח"ה דפסח ע"ש ובהגמ"נ כתב שא"א אותו בעט"ב ולא

בט"ב וכ' רש"ל בתשובות סי' ס"ד דטעות גדול הוא דהרי בזמן המקדש היה י"ט בט"ב והיה מקריבין תודה. כתב בשיורי כנה"ג בקצת מקומות נוהגין כשאומרים מזמור שיר ליום השבת ביום טוב מדלגין מזמור שיר ליום השבת ומתחילין טוב להודות לה' כמ"ש הב"י בשם א"ח אבל אין חוששין לזה ואין לשנות דגם י"ט נקרא שבת דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת וכ"כ הל"ח דגם ביום טוב אומרים הפסוק מזמור שיר ליום השבת וכ"כ הפר"ח:

סימן נב

א **דזמרה.** המגיד הזהיר לבית יוסף לבוא לבה"כ בהשכמה כדי שיוכל להתפלל כסדר ולא בדילוג כי העושה כן מהפך הצינורות סידור האר"י והרבה אנשי מעשה נוהגים להתפלל כסדר מטעם זה אפילו אם איחרו לבא לבה"כ אבל בתשובת חכם צבי סי' ל"ו כתב שמה שכתב בספר הזוהר שיש להתפלל על הסדר היינו כשאינו מתפלל עם הציבור אבל אם איחר לבא לבה"כ ובא כשהציבור מתפלל כולי עלמא מודו דידלג כדי להתפלל עם הציבור ע"ש וכ"פ הפר"ח בסי' נו"ן ע"ש:

ב **קראו.** נקוט כלל זה בידך דכל הללויה הם קודמין להודו לה' קראו דהיינו אם אין שהות להתפלל הללויה והודו לה' קראו תדחה הודו לה' קראו מפני הללויה דעיקר פסוקי דזמרה הם מתהלה לדוד עד כהתי"ה. ויברך דוד גם כן קודם להודו לה' קראו אבל לא קודם הללויה. עמ"א:

ג **מלוקטים.** ובספר ל"ח פרק אין עומדין האריך בזה והעלה דאם יש שהות יאמר גם מזמור לתודה ע"ש:

ד **וברכותיה.** ואם בא סמוך לק"ש אם יוכל להתחיל ביוצר שיגיע להתפלל י"ח עם הציבור יעשה דעיקר קפידא שיתפלל י"ח עם הציבור. הגהות י"נ מ"א:

ה **אחריהם.** דהיינו ברוך שאמר וישתבח:

ו **הברכות.** לאחר התפלה כתב הפר"ח ומסתברא לי דכל הברכות יוכל לברך חוץ מברכת המחזיר נשמות וכו' שכבר יצא בברכת מחיה המתים כמש"ל סימן מ"ו ס"ק א':

סימן נג

א **מעומד.** משמע דיחיד א"צ לעמוד. וה"ה בשבת שהחזן מנגן בא"י א"צ היחיד לעמוד כשאומר ישתבח ב"ח. אבל בס"ס נ"א משמע דצריך לעמוד. עט"ז: כל הט"ו שבחים

שבישתבח מן שיר ושבחה וכו' עד מעתה יאמר בנשימה אחת של"ה מ"א. ואינם אלא י"ג שבחים יד אהרן ועיין בספר משנת חסידים דף ס"ה ע"א וכן הוא בכוונות:

ב **דזמרה**. דהוא ברכה אחרונה על פסוקי דזמרה ולא כטועין שמתחילין מישתבח שמברכין ברכה לבטלה. מי שבא לבה"כ בשעה שהש"ץ מתחיל ישתבח ואם יאמר ברוך שאמר ותהלה לדוד לא יוכל להתפלל עם הציבור וישתבח לבדו גם כן אין לאומרה. טוב הוא שישתוק וישמע ישתבח מהש"ץ ויענה אמן ויתפלל אז עם הציבור. מט"מ ע"ת מ"א:

ג **לישתבח**. עיין בתשובת גינת ורדים חלק א"ח כלל א' סי' נ"א ובשיורי כה"ג ובתשובת מטה יוסף ח"ב סי' י"א מי שהוצרך לנקביו בתוך פסוקי דזמרה והלך ועשה צרכיו וחזר ליטול ידיו ויברך ומניח ציצית ותפילין ויברך עליהם גינת ורדים חלק א"ח כלל א' סי' נ"א ע"ב ע"ש ולפי מ"ש לעיל בסי' כ"ה ס"ק ט"ז בשם המ"א משמע דא"צ לברך וע"ל סי' ח' סעיף י"ד. חבורה שאומרים תהלים בבה"כ ואירע שלא היה מנין קודם ברוך שאמר אסור לומר קדיש בתוך פסוקי דזמרה תשובת פני יהושע חלק א"ח סי' ה' וע"ל סי' נ"א ס"ק ג' מש"ש בשם מקור ברוך:

ד **הש"ץ**. אבל היחיד יאמר ישתבח מיד וכן בשבת אם גמר פסוקי דזמרה קודם הש"ץ יאמר ישתבח מיד. מגן אברהם:

ה **וישתוק**. פי' שלא יפסיק בדיבור ויוכל להמתין חצי שעה עם ישתבח מהר"מ מינץ וכ' מ"א נ"ל דאפילו שהה מחמת אונס כדי לגמור כולה א"צ לחזור לראש:

ו **הגון**. כתב מהר"ם מינץ בגדי ש"צ צריכים שיהיו נקיים בלי לכלוך ורבב ובגדיו יהיו ארוכים שלא יראו רגליו ויכנס לב"ה ראשון ויצא אחרון ע"ש סימן פ"א ולא יהא טפש וסכל אלא שיהא שיוכל לדבר בעסקי הקהל כפי שצריך רש"ל:

ז **בילדותו**. בתשובת הרא"ם סי' פ"ו דבש"ץ דעלמא שאינו ש"ץ בתענית א"צ שיהא פרקו נאה אלא כל שעכשיו יש לו מעשים טובים אע"פ שבילדותו יצא עליו שם רע ואפי' עבד ע"ז כיון ששב בתשובה ראוי להיות ש"ץ קבוע וכ"כ הרש"ך ח"ב סי' ק"ז והר"א ששון סי' קנ"ז. ומהרש"ל בתשוב' סימן נ' הסכים ג"כ דוקא בתענית ובמעמדות אבל בשאר ימים אפי' בקבע כל שאינו רשע ושהוא מרוצה לעם וקולו ערב ורגיל לקרות ממנין לש"ץ וכן העלה להלכה המחבר יד אהרן דלש"ץ דעלמא לא בעינן פרקו נאה וכל שראינו ששב בתשובה ראוי קרינן ביה וכ"פ רוב האחרונים ועיין הר"ש הלוי חלק י"ד סימן כ"ח וכך העלה הע"ת ומסיים ונ"ל דאם גוזרין הציבור תענית אע"פ שאין עכשיו תענית צבור מ"מ לא יתפלל ש"ץ כזה וק"ו בראש השנה וביו"ה ע"ש עוד העלה הע"ת דגם המחבר לא

החמיר במה שפסק שלא יצא עליו שם רע בילדותו היינו שלא למנותו לכתחלה אבל להעבירו ולסלקו אחר שהוחזק ש"ץ אין לנו להחמיר וכ"כ המ"א. ובתשובת הראנ"ח ח"ב סי' מ"א ועיין סעיף כ"ה: וכתב עוד שם דאם יצא עליו שם רע עתה והוא קלא דלא פסק אפילו יחיד יוכל למחות להעבירו וכל שכבר העבירוהו ועמד כך ימים ושנים בהסכמת הקהל ורוצים למנותו הוי עכשיו כתחלת קבלה ואפילו מיעוט יכולין לעכב ואם המוחים הם המנהיגים הוי כאלו מוחים כל הקהל אם לא במקום שיש בוררים ויש חרם שלא לשנות גזירתם אז אינו מועיל הפרנסים מ"א בשם מ"צ ע"ש ובכה"ג. ובתשובת חוט השני סי' ע"ה כתב כיון דעברו עליו מים הזדונים יש להעבירו אבל בהזמנה שהזמין להמיר ולא המיר מרצונו וחזר בתשובה מעליא וכבר קבלוהו עליהם לש"ץ אין להורידו ע"ש ועיין בחות יאיר סי' קע"ו ובשער אפרים סי' ל"א ובעדות ביהוסף סי' פ"ז. ולכ"ע אם עבר באונס ושב בתשובה מותר אפי' לכתחלה. וכ"כ המ"א. ש"ץ שיצא פעמים רבות טריפה מתחת ידו מסלקין אותו מש"ץ מ"ץ ח"ב סי' ע"ה. טוב לחזור אחר ש"ץ בן צדיק כי אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו' ב"ח רש"ל. וט"ז ס"ק ג' חולק וכתב דיש לקרב לאותו שאינו מיוחס לקרב את הרחוקים לשכינה דרחמנא לבא בעי ותהיה תפלתו נשמעת יותר מצדיק בן צדיק. מי שנפלו זרועותיו מותר להיות ש"ץ שדרך הקב"ה להשתמש בכלים שבורים דכתיב לב נשבר וגו' רש"ל פ"ק דחולין והמ"א ס"ק ח' חולק עליו וכתב דיש ליזהר בש"ץ שלא להיות בעל מום ועוד הקריבהו נא לפחתך (ובס' אליהו רבה הביא כמה ראיות דמותר להיות ש"ץ בעל מום ע"ש):

ח **התשובה**. עמ"ש בס"ק שלפני זה. אחד שהכה אשתו בעץ והיתה מעוברת ולא המשיך עד שמתה וניכר שמאותה הכאה מתה אין ראוי להיות ש"ץ. כנה"ג וע"ת:

ט **הציבור**. ואין הציבור יכולים למחול על כבודם. ט"ז שכנה"ג ועמ"א:

י **ב' שערות**. וכל שבא לכלל י"ג אין מדקדקין בשערות כמ"ש סי' נ"ה:

יא **ידועים**. דזה הוי קביעות לאותם העתים ופשוט שאין בכלל זה אם מינוהו הקהל שיהיה הוא מוכן להתפלל באם לפעמים לא יהיה החזן בבה"כ שיעמוד זה להתפלל אין בזה איסור כלל דאין זה מקרי קבוע כלל כיון שאפשר שלא יבא לידי כך ולא אסרו בקבוע אלא לעתים ידועים שבאותו עת הוא קבוע בודאי ט"ז. וכתב ע"ת והיינו דוקא מי שלא נתמלא זקנו אבל מי שהוא פסול לש"ץ מחמת עבירה אפי' באקראי אינו יכול להיות ש"ץ וכ"כ בתשובת מ"צ ח"ב סי' ע"ה וה"ה בתענית ובר"ה נמי אין מורידין למי שלא נתמלא זקנו אפילו באקראי. שכנה"ג וע"ת:

יב **סריס**. דהיינו שנראו בו סימני סריס כמ"ש סי' נ"ה ס"ה. ומהרש"ל בחולין סי' מ"ה כתב שאין למנות סריס:

יג **שנה**. פי' דבמדינתינו מתפללין ערבית מבעוד יום והוא לא נכנס בשנת י"ד עד תחלת ליל שבת שהוא יום שנולד בו. אבל אם מתפללים ערבית בלילה מותר לעבור לפני התיבה והא דאמרינן בכל מקום י"ג שנה ויום א' פי' דבעינן י"ג שנה שלימים וכיון שמתחיל היום שנולד בו יום א' קרינן ביה ב"ח מ"א ט"ז שכנה"ג וכ"כ הש"ך בח"מ סי' ל"ה וסמ"ע שם. ועיין בשיורי כנה"ג סימן נ"ה בהגהת הטור סעיף ו' שמביא בשם תשובת כ"י מהר"י ברונא שכתב דאפי' בן י"ג שנה ויום אחד אינו נקרא גדול עד שיעבור אותו היום והביא ראיות ע"ז ע"ש:

יד **בנעימה**. דאיתא בפסיקתא כבד ה' מהונך קרי בי' מגרונך ומי שיש לו קול נעים ירנן להקב"ה ולא שאר רננות ס"ח סי' רע"א:

טו **מגונה**. דאיתא בס"ח בשעה שרשב"ג יצא ליהרג א"ל ר"י אחי מפני מה אתה יוצא ליהרג שמא היית דורש ברבים ושמח לבך ונהנית מד"ת א"ל אחי נחמתני ע"כ:

טז **עושה**. אם לא ברצון הקהל אפילו שבת וי"ט ואף ברצון הקהל להאריך יותר מדאי הרי זה מגונה רש"ל פ"ק דחולין:

יז **עייני**"ן. וה"ה למי שקורא חית"ן ההי"ן ואם כולן מדברים כך מותר להיות ש"ץ. הרדב"ז וכנה"ג מ"א ע"ת ע"ש. והקשו התוס' סוף פרק הקורא את המגילה עומד איך הוריד רבי לר' חייא לפני התיבה כשגזר תענית בהפועלים ותירצו שם דכשהיה מתכוין לקרות החי"ת קורא אותה שפיר על ידי טורח ע"ש אבל בהפועלים תירצו דה"מ היכא דאפשר באחר אבל היכא דלא אפשר באחר לא ע"ש וכנ"ל עיקר דאם איתא שהיה יכול לקרות החי"ת ע"י דוחק איך קאמר ליה כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה' לא נמצאת מחרף ומגדף דדילמא כשהיה מגיע לזה הפסוק וכיוצא בו היה מטריח את עצמו לקרות כהוגן ולא היה מחרף ומגדף אלא העיקר כמו שתירצו בהפועלים. פר"ח:

יח **התיבה**. וחייב בכל המצות ב"ח מ"א דלא כנ"ץ. בתשובת חות יאיר סי' קע"ו העלה שיש להעביר חזן סומא אפי' באחד מעיניו שלא יתפלל בימים נוראים היכא דאיכא אחר ראוי והגון כיוצא בזה ע"ש ועיין בתשובת אמונת שמואל סי' ט"ז ובלחם רב סי' ב' ובדבר שמואל סי' י"ב:

יט **לסרב**. ש"ץ שלא רצה להיות עוד ש"ץ וקבלו אחר במקומו א"צ רשות כיון דבידו עוד להיות ש"ץ. ודוקא מהקהל א"צ ליטול רשות אבל מש"ץ השני צריך ליטול רשות יד אליהו סי' ל' ע"ש:

כ **כלל**. דאין מסרבין לגדול. וכתבו התוס' ספ"ז דפסחים דבדבר גסות ושררה אפילו האומר לו הוא אדם גדול יסרב:

כא **גר**. לפי שלא יוכל לומר אלהי אבותינו ונדחו דבריהם. דכתיב כי אב המון גוים נתתיך. ש"ץ ממזר תלוי במחלוקת אם ממזר כשר לכתוב תפילין. שכנה"ג הגהת ב"י:

כב **מתחלה**. ואם קבלוהו לזמן ונשלש הזמן לא מיקרי השכים עליו תחלה דעכשיו הוי קבלה חדשה וכאלו לא היה שם עדיין ט"ז. וכתב המגן אברהם נ"ל דוקא בזמניהם שהיה הש"ץ מוציא הרבים י"ח בתפלתו אז היה יחיד יכול לעכב דאין נעשה שלוחו בע"כ משא"כ עתה שכולם בקיאים רק הש"ץ הוא לפיוטים אף על פי שאומר קדיש וברכו אין כ"כ קפידא. ראובן שהיה ש"ץ שכיר שנה והשלים שנתו והתחיל להתפלל עוד ימים מספר מהשנה חדשה ומקצת אנשים מיחו בו באמרם שכבר נשלם השנה שהשכירוהו ושאינם רוצים אותו עוד והש"ץ טען שמאחר שכבר התחיל להתפלל בהימים נוראים שהם מהשנה חדשה ולא מיאנו בו שלהיותו שכיר שנה מקצתו ככולה ושיפרעו לו משלם פסק בתשובת מ"צ דהדין עם הש"ץ עיין לקט הקמח דף י"ד ע"א:

כג **עליו**. אבל אם נעשה שונאו לאחר שהסכים עליו אין יכול למחות אלא הש"ץ מחויב לומר בפירוש שיסיר הקנאה מלבו ויוציאנו בתפלתו מהר"ם פאדוואה שם. וכתב מהרש"ל פ"ק דחולין סי' (נ"ד) [נ"א] הא דיחיד יכול למחות דוקא אם הוא מהנושאים עולים ומסים ואע"פ שאינו חשוב כ"כ ודוקא שיש ש"ץ אחר שיוכלו הקהל להשכירו בדמיו אבל אם אינו בנמצא או שיש בנמצא אלא שבא להוסיף בדמים יכולין הקהל לומר לו אין בידינו להוסיף בעבור שנאתו אלא הוא יוסיף משלו ואף אם יברר טענתו שזה הש"ץ מעולה מן הראשון כנגד התוספת הדמים אפ"ה יכולין הקהל לומר אין יכולת בידינו להוסיף כ"כ בדמים עכ"ל. וכ"כ השכנה"ג וע"ת ע"ש. וט"ז כתב וכבר יש מנהג ברוב הקהלות בענין קבלת הש"ץ שהוא ע"פ רוב פורעי המס או קרואי עדה ואין השאר יכולין למחות ע"ש. ועיין בתשובת כנסת יחזקאל סי' י'. כתב בד"מ בשם א"ז דאין ש"ץ צריך להחניף לציבור ובמילי דשמיא צריך להוכיחן ובשם ר"י חסיד כתב דש"ץ צריך להיות אהוב להקהל שאל"כ כשקורא התוכחה סכנה היא למי שאינו אוהבו ואמר שאם הוא שונאו לא יעלה אף כשקורין אותו ע"ש. וכנה"ג כתב שיותר טוב לעלות משיכנס לעונש ועוזבי ה' יכלו וכתב המ"א דבין גברא לגברא מותר לצאת דדוקא כשקוראין אותו ואינו עולה מקצר ימיו ע"ש:

כד **אביו**. ר"ל שמת אביו ורוצה להתפלל כדרך האבלים:

כה **הקהל**. דדוקא קדיש יוכל לומר בשביל אביו אבל לא יוכל להיות שליח הקהל להתפלל על כרחם. ומצוה להניח לאבל להתפלל שהוא נחת רוח למת ומצילו מדינו של גיהנם ויאר צייט קודם להמוהל אם אין הקהל מקפידין. עמ"א:

כו **עדיף**. כי אז נזהר יותר בתפלתו בשביל שכירתו:

כז **הקהל**. ואין להתקוטט בעבור שום מצוה שהרי שנינו הצנועים מושכים ידיהם מלחם הפנים. ד"מ מט"מ מ"א:

כח **הקהלות**. ובמקום שאין מנהג יגבו לפי ממון. עמ"א:

כט **קודם**. כתב כנה"ג בשם תשוב' א' דלמינוי חכם מרבין תורה אפילו המיעוט יכול לכוף לרוב. ובמי שאינו ראוי להיות חכם אפילו יחיד יכול למחות וכ"פ הרשד"ם חלק א"ח סי' ל"ו ועיין ע"ת:

ל **פסול**. ואז אין מקבלין אותו ואפי' אם נשבע שלא ילך בדרכים אלו עד שישוב בתשובה שלימה. הרשד"ם חא"ח סי' ל"ב מ"א וע"ת:

לא **רינון**. אבל למנותו לכתחלה אפי' ברינון בעלמא אין למנותו לכתחלה וזהו שכתב המחבר לעיל סעיף ד' ושלא יצא עליו שם רע ע"ת וע"ל ס"ק ז' מש"ש:

לב **הנכרית**. ומ"מ יש להושיב ב"ד על ככה מהרי"ט כנה"ג. ש"ץ שבתו זנתה תחת בעלה אם אי אפשר באחר חשוב כדיעבד וכשר. מהר"י מברונא שכנה"ג וכתב ע"ת משמע דאפילו אם כבר נתקבל לש"ץ קבוע מסלקין אותו אי איכא אחר וכ"ש שאין למנותו לכתחלה ע"ש וע"ל סי' (קכ"ט) [קכ"ח] ס"ק ע"א מ"ש בשם שכנה"ג ובשם שבות יעקב לענין כהן. ש"ץ שנפסל קולו שנשמע כאלו הוא מירתת ושכור פסול לש"ץ. מהר"י מברונא שכנה"ג:

לג **מעבירין אותו**. ואם עשה תשובה אין מעבירין אותו. ע"ת ע"ש:

לד **הצואין**. ש"ץ שמתוך חוליו לאנסו א"א לנקות מהיותו טהור מקר' לילה ואין מטהר עצמו כלל והוא ש"ץ אפשר בימים נוראים יש לגעור בו שיטבול ועכ"פ שיוציא הבגדים הצואים מעליו ואם לא ישמע לדברי חכמים לרחוץ יפה יפה ולהסיר הבגדים הצואים מעליו ראוי להעבירו מהרי"א יצחקי ז"ל בתשובתו זרע אברהם חלק א"ח ס"ס ו' ע"ש:

לה **בשירי העכו"ם**. ר"ל בניגון שמנגן בו לע"א מ"א בשם ת"ה. וב"ח בתשובה ס"ס קכ"ז כ' דוקא ניגון שמיוחד בבית ע"ז. כ' רש"ל בתשובה סי' כ' ש"ץ שהיה שוחט ונמצא שמכר טרפה בחזקת כשרה בשוגג או שהיה מנקר ונמצא אחריו חלב אע"פ שמעבירין אותו מאומנתו אין מסלקין אותו מש"ץ וע"ל ס"ק ז' מה שכתבתי בשם משפטי צדק ח"ב סי' ע"ה וכתב כנה"ג דמהרש"ל מודה דאין למנותו לכתחלה. מי שהלך בערכאות של

גוים אין ראוי להיות ש"ץ בראש השנה ויום כיפור אא"כ עשה תשובה תורת אמת סי' קנ"ז. קהל שחלקו תפלת ר"ה ויה"כ כנהוג. אם חלה אחד מהם ולא יוכל להתפלל אינו רשאי להעמיד איש אחר במקומו וביד הקהל דוקא להעמידו תשובת שער אפרים סי' ל"א ועיין בתשובת כנסת יחזקאל סי' י"ג. ראובן שהיה מוחזק להתפלל תדיר בימים נוראים ואח"כ נתאלמן וקמו עליו קצת מערערים לומר שלא יכול להתפלל מפני שאין לו אשה בתשובת פני משה סי' נ"ד מצדד פנים לכאן ולכאן ולבסוף העלה דאין להעבירו מפני דבר זה שאין בו חטא משפטי הדברים המעכבים ועוד צירף שם לסניף דהאיש ההוא כבר אירס ע"ש ועי' בלקט הקמח דף י"א ע"ב:

לו **ערב**. ובלבד שלא יהא קולו משונה וכלל גדול בכל המינויים הבן קודם והמינויים שהם כתר תורה אין בניהם קודמים רק מהלל הנשיא ואילך נהגו שבניהם קודמים. אין להעביר ש"ץ בשביל אחר שקולו ערב ואם הרוב חפצים באחר ישמשו שניהם כאחד. עיין כנה"ג ובמ"א ובע"ת:

לז **לשמו**. בסידורים הנדפסים אין חילוק ט"ז וקורין ש"ץ חזן שצריך לראות האיך יקרא ותרגום וירא וחזי. רד"א:

סימן נד

א **בתשבחות**. ונוסחתינו אל מלך גדול בתשבחות. בתשבחות בחירק תחת התי"ו האר"י ז"ל וכ"כ השכנה"ג בשם רד"ק וע"ל סי' נ"א ס"ק א'. חי העולמים בצירי תחת החי"ת. כ"כ ר' שבתי ועי' תוי"ט במסכת תמיד פרק ז' ואינו כן דעת מהר"ל מפראג רק בפתח עט"ז:

ב **ליוצר**. בכתבים כתוב לומר ביו"ד ימי תשובה מזמור ממעמקים קראתיך ה' בין ישתבח ליוצר וצ"ע. מ"א:

ג **דזמרה**. ואם לא אמר פסוקים לא יאמר קדיש רק יתחיל ברכו בלא קדיש. והפורס על שמע לא יאמר קדיש אם לא יאמר פסוקים שלעולם לא תמצא קדיש בלא פסוקים שלפניו אם לא אחר גמר התפלה ומש"ה נהגו לומר פריסת שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח אבל אח"כ אין שייך לומר קדיש. ועתה חדשים מקרוב שפורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש ואינו נכון דמה ענין לומר ב' קדישים סמוכים זה לזה ועכ"פ יש ללמדם שיאמרו מקצת פסוקים בין שני הקדישים. ואין לומר קדיש אלא אחר דבר הגדה. וכשלומד משניות או שום דבר תורה שבע"פ יש לומר הגדה אחריו דהיינו אר"א אר"ח ת"ח מרבים שלום וכו' כדי לומר עליו קדיש. מ"א ע"ש וע"ל סי' נ"ה ס"ק א' מש"ש:

ד **ברכו**. לאחר שהתחיל הש"ץ קדיש לא יפסיק שוב לטלית אפי' בין הפרקים עיין סימן ס"ו סעיף ב' וזהו שכתב רמ"א כאן אבל בין קדיש לברכו וכו' וכ"ש שלא יפסיק וכו'. מ"א:

סימן נה

א **קדיש**. כאשר טוב למעט בברכות כך טוב למעט בקדישין כה"ג וכן בתשו' דבר שמואל סי' קפ"ג קורא ג"כ תגר על זה שנאספים עשרה בני אדם ואומרים כמה קדישים על פסוקי תורה או משנה או גמ' ע"ש ועיין בפירוש המשנה להרמב"ם סוף מסכת אבות ובספר מטה יוסף ח"ב סי' י"ב ולעיל סי' נ"ד ס"ק ג' עשרה יהודים לועזים שאין מי שיודע בלשון הקודש להוציא אותם י"ח יוכל אחד מהם להיות ש"ץ ולומר קדיש וקדושה בלשון לע"ז. תשובת דבר שמואל סי' שכ"א עי' שם עוד בסי' ש"א שמערער על היתומים קטני קטנים שאומרים קדיש וברכו והקהל עונים אחריהם דשלא כדין הם עושים וכן הרב פר"ח בסי' ס"ט קורא תגר על זה ע"ש כשב' או ג' אומרים קדיש יחד ואחד מקדים אם באים כל א' תוך כדי דיבור יענה על הראשון או האחרון אמן ויעלה לכולם ואם יש הפסק יענה על כל א' וא' הלק"ט ח"ב סי' מ"ח:

ב **זכרים**. כל שיש מנין בבה"כ אין לש"ץ להמתין לאדם חשוב או גדול שעדיין לא בא בנימין זאב סי' (קס"א) [קס"ח] וכ"כ רמ"א סי' קכ"ד ס"ג ע"ש. אדם הנוצר ע"י ספר יצירה אם מצטרף לעשרה ולכל דבר שבקדושה עי' בתשו' ח"צ סימן צ"ג:

ג **בני חורין**. וכל הקדישים שוין אפי' קדיש דרבנן שאחר הלימוד. שכנה"ג בשם מ"מ:

ד **קדושה**. וכל תפלות י"ח והקדיש שלם שלאחריה כמבואר ברמ"א שאח"ז. וכתב בשכנה"ג דיאמר ג"כ ברכה דאלקנו ברכנו בברכה המשולשת בתורה דכל שהתחיל בתפלת י"ח גומרה אף ע"ג דתנן אין נושאין כפיהם פחות מעשרה היינו דוקא נשיאת כפים אבל תפלת אלהינו יאמר מאחר שהתחיל בתפלת י"ח וברכת אלהינו שייך לתפלת י"ח ע"ש וכ"כ ע"ת:

ה **וקדושה**. לאו דוקא דאפי' עדיין לא אמרו קדושה כיון שהתחילו להתפלל בקול רם גומרים אף הקדיש שלם ת"ה מ"א. כ' בתשו' מטה יוסף ח"ב סי' י"ב דמ"ש דאם יצאו מקצתן לאחר להתפלל יוצר וכו' הוא לאו דוקא אלא אפי' אמרו קדיש וברכו בעשרה והלכו קודם שהתחילו ברכה יוצר אור שמשלימין עד תפלת י"ח ע"ש:

ו **וברכותיה**. ומש"ה אם התחילו ערבית בי' והלכו מקצתן יגמור הקדיש שקודם התפלה לפי שהקדיש שייך לברכת ק"ש אבל לא יאמרו הקדיש אחר תפלת י"ח לפי שהתפילה

אינו חיבור לברכות של ק"ש דתפלת ערבית רשות וכ"ש סדד קדושה וקדיש כמ"ש ואם אמרו עלינו ויצאו מקצתן אין אומרים קדיש דאינו אלא מנהג ומכ"ש לשיר היחוד או למזמור עמ"א. כ' הט"ז מתוך דברי הפוסקים שכתבו ואומר קדיש וא"א אותו בפחות מי' משמע דהפסוקי דזמרה א"צ י' דאפי' אם אומרן ביחידות כל שיש י' בשעת אמירת הקדישים די בכך וכ"מ ממ"ש רמ"א בסי' נ"ג ס"ג שאם אין מנין בב"ה ימתין הש"ץ עם ישתבח וכו' ובתשו' ר"מ מינץ סי' ח' כ' דיוכל ג"כ להמתין אחר אמירת ישתבח על מנין וכן נ"ל בכל למוד שאדם לומד פסוקים ואגדות שאם נזדמן לו תיכף מנין שיוכל לומר קדיש ומכ"ש בעלינו לשבח שאמרוהו בפחות מי' ונזדמנו אח"כ י' שיש לומר קדיש וכן נוהגים בכל יום באמירת תהלים בבוקר בלא מנין שאומרים אח"כ קדיש כשיבואו מנין ט"ז ע"ש ומ"א בסי' רל"ד ס"ק א' לא כ"כ ע"ש. והעולם נהגו באם אומרים תהלים בלא מנין ישיירו מזמור א' לאומרו אחר שבאו עשרה ומדברי תשובת שער אפרים סי' ס"ז נראה כדברי ט"ז ע"ש:

ז **הדחק**. אפי' בלי חומש ודוקא א' ולא ב' ובלבוש כ' שלא ראה נוהגין לצרפו אפי' בשעת הדחק ובזמנינו נוהגים לצרפו ע"י חומש שבידו ומיהו דוקא לשמוע ברכו וקדיש שהוא חיוב אבל קדיש שאחר עלינו לא יאמרו מ"א. וכ' ב"ח הא דמצרף ע"י חומש דוקא שנכתב על הגויל כס"ת אבל חומשין שלנו לד"ה אין מצטרפין וא"ז בשם זקינו הגאון ז"ל הלכה למעשה שלא לצרף קטן: **אונן** אינו מצטרף לעשרה לכל דבר שבקדושה כנה"ג ושכה"ג סימן זה וכ"כ פר"ח ח"א סימן י"ט ובתשובת שבות יעקב ח"ב סימן כ"ה ופרי חדש כ' דאם יש לו מי שישתדל בשבילו דאם רצה לקרות אין מוחין בידו מסתברא ודאי דמצטרף ע"ש ועיין בלקט הקמח דף י' ע"ב:

ח **מסתמא**. ר"ל לענין תפלה שהיא מדדבנן. וע"ל סימן נ"ג ס"ק י"ג מש"ש בשם הסמ"ע והש"ך:

ט **לבדו**. דוקא א' ולא שנים דלא כהרלנ"ח. וכן גבי ישן דוקא אחד ולא שנים או ג' עמ"א וט"ז חולק וס"ל דישן אפי' אחד אינו מצרף ע"ש וכ"כ הפר"ח שדבדי הט"ז עיקר ע"ש. ובהלק"ט ח"א סי' ע"ר כתב הא דישן עולה למנין היינו כשפניו מגולה ע"ש והיד אהרן חולק עליו ע"ש ועסי' קכ"ד ס"ד:

י **קדיש**. ואם הוא ישן מעירים אותו ואם לא רצה לעמוד א"צ להמתין. מ"א:

יא **מעוברת**. כ' המ"א ל"ד אלא ה"ה אם שנת י"ג מעוברת אותו שנולד באדר ראשון נעשה בר מצוה באדר השני כמ"ש בהג"ה ע"ש. ולא עיין במקור הדין דהגהת רמ"א הוא מתשוב' מהר"י מינץ סי' ט' דכתב בפשיטות ופסק דאף אם הנולד בשנה מעוברת באדר

ראשון ונעשה בר מצוה בשנה פשוטה הוא נעשה בר מצוה אחר מי שנולד באדר שני וכן מי שנולד באדר בשנה פשוטה ונעשה בר מצוה בשנת העיבור אינו נעשה בר מצוה עד אדר שני מ"מ כתב בזה"ל ונ"ל פשוט במי שנולד בשנת העיבור באדר ראשון ואחר נולד באדר שני ובשנת י"ג הי' ג"כ עיבור אז ודאי היינו אומרים הנולד בראשון יהיה בר מצוה באדר ראשון והשני באדר שני האי בדידיה והאי בדידיה תשובת שבות יעקב ח"א סי' ט' וכן המנהג פשוט אצל כל בעלי ההוראה וכן הסכים להלכה למעשה הגאון מהו' דוד אופנהיים זצ"ל דלא כמ"א וכ"כ א"ז וכ"פ הפר"ח ע"ש. עוד כ' המ"א מי שנולד ביום א' דר"ח כסליו וכשנעשה בר מצוה חשוון חסר ור"ח כסליו אינו אלא יום א' לא נעשה בר מצוה עד ר"ח דהא עדיין לא מלאה לו שנה עד שיעברו כ"ט יום מחשוון דבעינן י"ג שנים שלמות ע"ש גם זה גרם שלא ע"ש בתשו' כי שם ביאר דין זה להדיא ע"ש ועי' סי' תקס"ח ס"ו לענין יא"צ ועי' ט"ז בי"ד ס"ס ש"ו:

יב **מצרפין**. דוקא אם נתנדה מחמת עבירה אבל אם נתנדה מחמת ממון מותר לצרף לכל דבר שבקדושה כמ"ש בסי' של"ד ס"ק ג' וס"ק י' ע"ש. ופר"ח פסק דאפילו על עסקי ממון אין מצטרפין אותו לכל דבר שבקדושה ע"ש:

יג **אחד**. היו ט' בבית וא' תוך הסוכה בחג מצרפין מהריק"ש ופר"ח חולק עליו כשיש ט' במקום א' וא' אחר הוילון שפורשין לצניעות מצטרפין מהריק"ש. וכתב הפר"ח ומיהו מסתברא דדוקא שפירשו לצניעות בעלמא אבל אי איכא תפילין או ס"ת ופירשו סדין כי היכא דלהוי מחיצה לשמש מטתו הוי נמי מחיצה לצירוף עשרה ולא מצטרפין ע"ש:

יד **פנימית**. פי' דמקום סגירת הדלת הוי כלחוץ. ובספר תניא פסק דהוי כלפנים עמ"א. ובספר אבן העוזר פסק אם עומדים בב"ה ששה ובתוך עובי הפתח יש ד' מצטרפין אבל אם יש ה' בב"ה וה' בתוך עובי הפתח אין מצטרפין אבל בעזרת ב"ה אפי' אחד אין מצטרף. עיין באריכות בס' מגיני ארץ דפוס פרופס:

טו **בית**. עיין בשכנה"ג:

טז **לענות**. יחיד שנכנס לבה"כ ומצא צבור שכבר התחילו לענות קדושה או איש"ר כל שלא השלימו מותר לו לענות עמהם באר שבע והרמ"ע וכ"כ הרמ"א סי' נ"ו ע"ש:

יז **עכו"ם**. ר"ל שלא יהא ע"א מפסקת אבל עובד ע"א אינו מפסיק מ"א וכ"כ דבר שמואל סי' קפ"ט:

יח **ממון**. המעיין בהג"מ יראה שט"ס הוא דבזה פורעין בשוה שכל אחד מחוייב להעמיד איש במקומו ואם אין דרים בישוב אלא ח' אז שוכרין שנים ופורעים חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות כי העניים יכולין ללכת לעיר הסמוכה והעשירים אין יכולים להניח

ביתם ורכושם מ"א ע"ש. כתב מהרי"ל בתשו' סי' קי"ד אם הוא אנוס שאינו רשאי לבוא במדינה פטור אפילו הגיע כבר זמן הרגל ודוקא אם הוא אנוס ממש אבל אם מחמת חובת ממון או פשיעה לא יוכל לבא לא יפסידו חביריו חלקם וכל זה לענין מנין אבל לענין אתרוג ע"ל סי' תרנ"ח סעיף ט' עמ"א. ישובים הצריכים לשכור מנין וחזן ויש סביבות שרגילים לבא גם כן שם עם בני ביתם א"צ ליתן כלום להישוב דאי בעי ישבו במקומן או ילכו לעיר אחרת עמ"א:

יט **כופין זה את זה בקנסות.** אע"פ שיתבטלו מלימוד בשביל זה מהר"ש וע"ל סימן כ"ה ס"ק ב' מש"ש בשם מהר"ם מלובלין:

סימן נו

א **הקדיש.** כתב בספר חסדים מעשה בחסיד א' שראה לחסיד אחד במותו ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר בשעה שהש"ץ היה אומר ויכולו ובברכת מגן אבות וביתגדל ע"כ ובספר מטה משה סי' תי"א הביא בשם מדרש שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם על מצחו וא"ל מפני מה אירע לך כך א"ל מפני שלא הייתי נזהר מלדבר כשהחזן היה אומר קדיש:

ב **למברך.** מברך בקמץ תחת הבי"ת ופת"ח תחת הרי"ש. לעלם בקמץ תחת העי"ן. של"ה. ולעלמי בו' עי' ב"י והבאר היטב אשר לפני כתב לעלמי בלא ו' בשם כוונות האר"י ז"ל ואינו כן ע"ש. יתברך בלא ו'. די ברא ב' תיבות. מן כל ברכתא עיין בכוונת וביד אחרן:

ג **קדיש.** איש"ר עדיף טפי מקדושה ומודים ע"כ אם שמע קדיש וקדושה או מודים וא"א לו לענות שניהם יענה איש"ר. באר שבע וכ"כ בתשובת שי למורא סימן ט' וכתב המ"א נ"ל דאם יש שתי בתי כנסיות לפניו בעיר באחד מגיעים לקדושה ובאחד לקדיש שאחר י"ח ילף ויענה קדושה כי שם ישמע גם כן קדיש אתר התפלה עיין סי' ק"ט. ואם התחיל לענות קדושה לא יפסיק בו לענות איש"ר. פרי חדש סי' קכ"ח:

ד **קדיש.** בד"מ כתב שמהרי"ל לא היה עומד לקדיש אף כל קדיש שתפסו מעומד היה נשאר עומד עד אחר איש"ר וכ"כ השכנה"ג אני נוהג נמי כמהרי"ל עיין סי' נ"ח וכ"כ בספר כוונות דהאר"י וז"ל שם מה שנראית מהירושלמי שצריך לקום בעניית איש"ר טעות הוא כי אינו מהירושלמי ממש רק חכם א' עשאה ע"כ ועיין מ"ש המ"א ובכוונת איתא שם הג"ה וז"ל מה שמורי ז"ל היה נוהג הוא כי בכל הקדישים של אחר העמידה דשחרית מנחה ערבית היה נשאר עומד. ובשל תתקבל ושל חזרת ס"ת היה עונה ואח"כ

היה יושב ע"ש. ועיין בספר נגיד ומצוה. ומהר"י סרוק ז"ל כתב דבקדיש ערבית של שבת יש לעמוד:

ה **כח**. והאר"י ז"ל לא היה רוצה לאומרו וכמעט הוא מגמגם ואומר שאינו מהתיקונים וכתב המ"א ולכן אין לאומרו בין ישתבח ליוצר או בין גאולה לתפלה ובכל מקום שאסור להפסיק של"ה וב"ח. החזן חוזר ואומר אמן יש"ר אף שכבר אמר ואמרו אמן תשובת דרכי נועם חלק א"ח סי' י"ח. ועיין בתשוב' נאמן שמואל סי' א'. אבל בשיורי כנה"ג כתב דלאו שפיר עביד אלא דהש"ץ חוזר לענות יש"ר ולא אמן יש"ר דהוי כעונה אמן ב' פעמים. עיין סימן ס"א סעיף י"ב בהג"ה ובמש"ש. ועיין הלק"ט ח"א סי' ט"ז:

ו **יתברך**. ובכוונות חשיב ה' אמנים דצריך לפנות בקדיש וכ"כ היד אהרן:

ז **לעילא**. כתב ט"ז שמעתי רבים טועים בשעה שהש"ץ אומר ברוך הוא עונים גם הם תיבות אלו בריך הוא לעילא וזה ודאי חירוף הוא דמשמע דמברך רק לעילא ולא לתתא ח"ו אלא יש להם לומר גם מכל ברכתא ושירתא. ובשל"ה כתב שיאמר עד דאמירן בעלמא וכ"כ בכוונות: אבל המ"א כתב ול"נ מנהג הקדמונים עיקר שהיו אומרים עד יתברך בלבד ע"ש הטעם:

סימן נז

א **ועונים**. ואם הש"ץ אומר בלחש ולא שמע ממנו ברכו רק שמע הקהל עונים אומר אחריהם אמן כמ"ש בסי' קל"ט סעיף ו' בהגה. הטעם שאומר הש"ץ ברכו ולא נברך כמו בזימון עיין תו' י"ט בפ"ז דברכות משנה ג'. ובתשובת מטה יוסף ח"ב סי' ט"ו:

ב **וחוזר הש"ץ ואומר**. ואם אין שם י' בלא הוא אם לא ענה עמהם לא יצא י"ח. אגודה מ"א:

ג **מאריך**. דוקא בשעת הניגון אבל בשעה שאומר התיבות לא יאמר כלום. ואם אין החזן מאריך בברכו מוטב שישתוק ויכוין מה שאומר הש"ץ כדי שיענה ברוך ה' המבורך לעולם ועד. לבוש והגהת י"נ (הנוהגין לומר את ה' אלהיך תירא כשיגיע הש"ץ לאת כתב רש"ל שאינו מקבלה ולא מיסוד החכמה):

סימן נח

א **ג' שעות**. והכא לכ"ע מנינן מעלות השחר מ"א. והמאחרים ק"ש בשביל ציצית ותפילין טועים אלא יקרא ק"ש בזמנה בברכותיה וכשיהיה לו ציצית ותפילין יניחם ויקרא בהם ק"ש או פרשה אחרת או מזמור תהלים לבוש. וכתב ע"ת ודוקא אם יעבור

זמן ק"ש אז לא ימתין על טלית ותפילין שאינו מעכב זו את זו אבל בלא"ה ימתין דכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו:

ב **אחת.** ויש גורסין כמו עישור שעה אחת וכן עיקר. פר"ח ומנחת כהן ועמ"א:

ג **במהרה.** מכאן תוכחת מגולה לבני אשכנז שמאחרים מאוד ק"ש:

ד **אנוס.** וה"ה כשיש קבורת מת בעיר או מילה או יום ערבה דמפשי ברחמי יוכל לקרותה משעלה ע"ה. הר"מ מג"א:

ה **אור.** ומ"א העלה דא"ל יוצר כ"כ בהשכמה עד שיכיר עכ"פ בין תכלת ללבן ע"ש:

ו **בדיעבד.** ודוקא באקראי בעלמא אבל אם רגיל לעשות כן לא יצא אפילו בדיעבד וצריך לחזור ולקרותה. ב"ח:

ז **קראה.** אפילו בפשיעה. ט"ז:

ח **קראה.** אפי' באונס. ט"ז:

ט **בערבית.** ומבעי ליה לאקדומי חובת שעתה ברישא מ"א עיין בס' מ"ל בפ"ג מהל' תפלה שהקשה שם ותימא לי שהרי לימוד ערוך הוא בידנו מעוות לא יוכל לתקן זה שבטל קריאת שמע ע"ש וכוונתו להקשות על הי"א דס"ל דיש לו תשלומין ואחר המחילה לא עיין יפה בסוגיא תחלת פ' תפלת השחר דשם מסקינן שביטל במזיד וקריאת שמע שוה לתפלה מדקאמר זה שביטל קריאת שמע או תפלה ועל זה משני דביטל במזיד ודו"ק עיין יד אהרן ועיין בפר"ח:

סימן נט

א **יוצר אור.** צריך להפסיק בין יוצר ובין אור כי היכא דלא ישתמע יוצרור. משרתים ואשר משרתיו ר"ת מו"ם והוא שם אחרון משם ע"ב לכן יש לדקדק שלא ידלג וא"ו של ואשר. כשאומר יוצר אור ימשמש בתפלה של יד וכשאומר ובורא חושך ימשמש בתפלה של ראש: **מעריצים** ומקדישים כולם במ"ם ויש גורסין בנו"ן והאומרים במ"ם צריכים להפסיק בין ממליכים לאת שם האל המלך. רצון קוניהם ולא רצון קונם לחם רב סי' א' וכ"כ האר"י ז"ל וע"ת ורוב פוסקים ויש אומרים רצון קונם עיין עט"ז. אהובים ברורים גבורים ר"ת אב"ג והוא שם א' משם מ"ב: **עושים** באימה ר"ת ע"ב וכל המכוין שמות אלו אינו ניזוק כל אותו היום עטרת זקנים. לאל ברוך נעימות הלמ"ד בקמ"ץ. ולמלך אל חי הלמ"ד בפתח והאר"י ז"ל כתב כולם בקמץ. עיין יד אהרן:

ב **אור**. פי' אע"פ שסיים כדינו כיון שתחלתו ואמצעו שלא כדין לא יצא וכתב מ"א ונ"ל שאם לא נזכר עד שגמר אהבה רבה לא יפסיק אלא אומר יוצר אור אחר י"ח דסדר ברכות אינו מעכב כמ"ש סי' ס':

ג **רם**. כתב רמ"ע סי' ק"ב בקדושה זו אם היה יושב ועומד הרי זה טועה אבל אם היה עומד וישב ניכר שאינו חכם ע"ש: **ומ"א** כתב בשם הקנה דוקא מיושב. בשפה ברורה ובנעימה קדושה הדל"ת בחול"ם שכנה"ג ופר"ח ועולת תמיד והיד אהרן. כשמגיע לארבע כנפות הארץ. יקח הד' ציצית בידו השמאלית ויניחם על לבו עד פרשת ויאמר ואז יקחם ביד ימינו עד שיגיע לחיים וקיימים ינשקם ויניחם:

ד **מיו"ד**. דוקא בק"ש ותפלה אבל בשאר ברכות כגון ברכת הנהנין ודומיהן לא בעי עשרה דאיתא בברכות סופר מברך ובור יוצא. מגן אברהם:

ה **ס"א**. דשם נתבאר דעונין אחריו אמן:

ו **שפסק**. אבל לא מראש דהוי ברכה לבטלה. מ"א:

ז **ואילך**. טעה מאופנים ואילך א"צ לחזור אלא מלאל ברוך ואילך דמשם ואילך כתחלת ברכה. טעה באופנים מתחיל מאופנים ואילך כיון שסיים קדוש סיים הברכה עמ"א:

סימן ס

א **הברכות**. ואפי' לא קראן כלל יצא ידי חובת ק"ש עיין סי' נ"ח סעיף ו'. כתב בספר הכוונות ד' זכירות הם. והם א' זכירת מתן תורה כמ"ש זכור את יום אשר עמדת וגו'. ב' זכור את אשר עשה לך עמלק. ג' זכור את אשר עשה ה' למרים וגו'. ד' זכירת מצרים: והד' זכירות אלו יכוין כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל עם וקרבנו לקבל תורתו: לשמך הגדול יכוין מעשה עמלק כי אין השם מלא עד שימחה שם עמלק: להודות לך. יכוין שהפה והלשון נבראו כדי להודות ולהלל שמו ולא לדבר לשון הרע ובזה יזכור ממעשה מרים. וזכירת מצרים יכוין בפרשת ציצית על פסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים עכ"ל: וכתב המ"א שצריך ג"כ לכוין זכור את אשר הקצפת את ה' אלהיך וגו'. ויכוין זה באומרו באהבה לאפוקי באותו פעם שלא היה באהבה ע"ש. וקודם ק"ש יכוין לקיים מ"ע של ק"ש. מי שהיה מברך ברכת ק"ש ומצא עצמו בהאל הגדול ונסתפק לו אי קאי בשם קדשך הגדול בטחנו שבאהבת עולם או בהגיבור והנורא קדוש הוא שבברכת יוצר אור חוזר לברכה ראשונה. פרי הארץ חלק א"ח סי' ג' אבל בתשובת גינת ורדים חלק א"ח כלל א' סימן י"א פסק שאינו חוזר לברכה

ראשונה דספק ברכות להקל ומהיות טוב יחזור לראש ברכה שניה. ע"ש וכ"פ היד אהרן ע"ש וע"ל סי' ס"ז:

ב **וכן הלכה.** ודוקא במצוה דאורייתא אבל מצוה דרבנן א"צ כוונה. רדב"ז מ"א:

ג **ראשון.** אע"ג דבסעיף ד' פסק דמצוה בעי כוונה. היינו שיכוין לצאת אבל כוונת הלב שישים על לבו מה שהוא אומר א"צ אלא בפסוק ראשון עמ"א ועיין סי' ס"ג ס"ד ועיין כ"מ:

סימן סא

א **בכוונה.** תוס' בספ"ק כתבו דבירושלמי אמרו דאותם ג' פרשיות שתקנו בק"ש לפי שבהן עשרת הדברות. ע"כ צריך האדם לכוין בהם באמירת ק"ש אם עבר על אחת מהם. בה' אלהינו. יקבל דיבור אנכי ה' אלקיך. ה' אחד. דבור לא יהי' לך. ובפסוק ואהבת יקבל דיבור לא תשא. ובפסוק וכתבתם דיבור לא תחמוד. ובפסוק ואספת דיבור לא תגנוב. ובפסוק ואבדתם מהרה דיבור לא תרצח. ובפסוק למען ירבו ימיכם דיבור כבד את אביך. ובפסוק ולא תתורו דיבור לא תנאף. ובפסוק למען תזכרו דיבור זכור את יום השבת ששקול ככל התורה. ובפסוק אני ה' אלהיכם דיבור לא תענה ברעך עד שקר. (ועיין בכל בו הביאו בס' אליהו רבה עוד רמזים אחרים):

ב **אלהיכם אמת.** ובמקום שלא נהגו לחזור אין מוחין בידם ובס' עשרה מאמרות כתב דש"ץ אינו אומר בלחש אמת. ויחיד אומר בלחש אמת ואינו חוזר ואומר אמת. אבל מהר"ם אלשקר כתב שי"ל גם בפעם הראשון אמת שלא להפריד ביניהם ואמת השני אינו מן המנין. וכ"כ הרדב"ז ח"א סי' נ"ה ומהרא"ם ח"א סי' ב' ועיין בפר"ח ובמ"א ועיין בתשובת נחלת שבעה ח"ב סי' כ"ו שכתב שיש לגעור בש"ץ כשחוזר ה' אלהיכם אמת שלא יחזור ג"כ תיבת אני ע"ש ועיין יד אהרן:

ג **בדבר.** אבל אינו אומר אמת לחודיה עם הש"ץ דהוי כשמע שמע ד"מ ועיין כנה"ג:

ד **בט"ו ויו"ן.** ובערבית יכוין שאמת עולה במקום ג' שמות הנ"ל. י"מ מ"א:

ה **שמע.** ובמט"מ כתב שרש"ל לא רצה להפסיק ובב"י משמע שמנהג קדמונים הוא וכ"כ הב"ח ועיין שכנה"ג:

ו **ידיהם.** ר"ל יד ימין:

ז **המחשבה.** אע"ג דאמרינן הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו וכו'. דהתם הקריצה והרמיזה לצורך דבר אחר ומבטלין הכוונה. אבל הכא הרמיזה היא צורך הכוונה הרא"ש.

והטייה צריכה להיות מזרח צפון מערב דרום ולא יטו הראש מזרח מערב צפון דרום דהוי ח"ו שתי וערב עט"ז:

ח **בדלי"ת.** ולא ידגיש יותר מדאי שנראה כאלו הד' נקודה בשוא או בצירי אלא הכוונה שיטעימנה בפה יפה. ב"ח מ"א פר"ח:

ט **ב"פ.** ואם לא כוון יחזור ויקרא בלחש ויש לדייק מדברי הגמ' דאמרינן משתקין אותו משמע בדאיכא אחרים דשומעין אותו אבל בליכא אחרים דשומעין אותו דהיינו אם הוא בציבור ובלחש או ביחיד אפילו בקול רם לית לן בה ב"ח וכ"כ בס' חסידים סי' י"ח ועיין ט"ז ס"ק ג' ואין להקשות דא"כ מאי פריך הש"ס בברכות דף ל"ג ע"ב מהקורא את שמע וכופלה דלמא איירי בלחש או ביחיד דא"כ אפילו מגונה ליכא ע"ש. ובסליחות שמפסיק הרבה בנתיים מותר לומר בכל פעם שאומר ויעבור. של"ה מ"א. וה"ה על ב' ענינים חלוקים מותר לכפול כדאמרינן בפרק החליל אהא דתנן אנו ליה וליה עינינו דמסקינן שם דה"ק ליה אנחנו מודים ועינינו ליה מיחלות וכתב רש"י שם כיון דאתרי מילי קמדכיר לית לן בה ע"ש. וסוגיא זו אישתמיטתיה מהב"ח במה שפסק היכא שכל הקהל אומרים ליכא קפידא דהא התם כל הקהל היו אומרים אותו ואפ"ה הקשה שם והאמרינן האומר שמע שמע משתקין אותו. עמ"א ס"ק ט':

י **אמן.** וב"י חולק וכתב דמותר דהא כתיב קרא אמן ואמן ואין לחלק בין אומר בוי"ו או בלא וי"ו וכ"כ הבחיי פ' בשלח והמכוין וכופל אמן אמן זוכה לשני עולמות וכן אמר דוד בסוף מזמור מ"א ובירושלמי פרק הקורא את המגילה איתא דלאו דוקא מודים מודים משתקין אותו אלא ה"ה שמע שמע אמן אמן ע"ש. א"כ ע"כ מוכרחים אנו לומר דקרא דאומר אמן ואמן וא"ו הפסיק הענין ותימא על הב"י דאשתמיט מיניה הירושל'. יד אהרן ועיין פר"ח. מי שנזדמן לו לענות אמן על ב' דברים אפשר דאחד יעלה לכאן ולכאן ואם יאמר אמן ואמן עדיף טפי. הלק"ט א' סי' פ"ה וע"ל סי' נ"ו ס"ק ה' מש"ש:

יא **בשכמל"ו.** ואם לא אמר בשכמל"ו אין מחזירין אותו. ש"ג ב"ח אבל בלבוש כ' שאפי' אמרו ולא אמרו בכוונה צריך לחזור כ"מ ריש סי' ס"ו:

יב **בכל לבבך.** פי' שיקרא בענין שישתמע שהם שני למדי"ן אבל מ"מ צריך מקף בנתיים כי בלא מקף צריך לקרות בכל בחולם ובמקף בקמץ. והטעם כי לעולם לא באה הנח נראה אחר ת"ג אם לא שבאה הנגינה תחת הת"ג כמבואר אצל המדקדקים מש"ה במקף לא באה לעולם הנגינה אלא תחת תיבה השניה ממילא משתנה החולם לקמץ חטף שהוא ת"ק כדי שיכול לבא אחריה נח נראה. ואעפ"כ אינו זז מגזרתו כמ"ש רש"י בחומש פרשת

יתרו פסוק כ"ד פן יפרץ בם ע"ש וכן נמי את בצירי וכשבאה במקף משתנה לתולדתו בסגול מן הטעם הזה:

יג **הנח**. שוא הנחטפת כגון בסוף תיבה או באמצע תיבה הבאה אחר ת"ק ושוא נד נקרא המתנועעת כגון בראש תיבה או באמצע תיבה אחר ת"ג וסי' ת"ג פתוח"י חותם. רק החיריק כשיש יו"ד אצלה נקראת ת"ג וכשאין יו"ד אצלה נקראת ת"ק:

יד **בכך**. ובלבד שיכוין כי הנגינה למי שלא הורגל בה מפסיד הכוונה. ד"מ:

סימן סב

א **לשון**. ודוקא שמבין הלשון וה"ה בתפילה ובה"מ. אבל קידוש וברכת הפירות וברכת המצות והלל יוצא אפילו אינו מבין הלשון תוס' רפ"ז דסוטה מ"א וע"ל סי' קצ"ג ס"א ועיין בשכנה"ג:

ב **יצא**. וכ"ש דיוצא בשומע ק"ש מאחר ע"ת וכ"כ מהרא"ם ח"א סי' מ"א ועיין מ"א סי' ס"א ס"ק ט"ז וכתב ע"ת ונראה דדוקא במבין הלשון ואפילו בלשון הקודש בעינן דוקא שיבין השומע עיין סי' קצ"ג ס"א ובשכנה"ג הביא בשם ברכת אברהם דדוקא ביחיד המוציא את היחיד אבל יחיד המוציא את הרבים. או יחיד המוציא את השנים בברכת המזון אפילו אינם מבינים בלשון הקודש יוצאים ע"ש. כתב הפר"ח ומסתברא כשיסתלק האונס אם עדיין לא עבר זמן ק"ש מחויב לחזור ולקרות דהא קיי"ל הרהור לאו כדיבור דמי ע"ש והיד אהרן חולק עליו ופסק דאינו חייב לחזור ולקרות ק"ש כיון שכבר יצא י"ח כשהגיע זמן ק"ש בהרהור דבאותה שעה שהיה אנוס הרהור כדיבור דמי ע"ש:

ג **כן**. מזה יש ללמוד במי שצמא בלילה במטתו שא"א לו ליטול ידיו ולברך יהרהר הברכה בלבו וישתה ט"ז: (ובספר אליהו רבה חולק עליו ע"ש והביא ג"כ בשם פרישה שחולק על הרב"י דבכל מקום שאינו נקי אסור להרהר נוסח הק"ש רק שיהרהר שמחויב לקרות ק"ש וברכותיה ויצטער על שאינו יכול לעשות כן ויש לו שכר על זה):

סימן סג

א **לעמוד**. תמוה הוא דהרמב"ם שהוא מריה דהאי דינא ס"ל אפילו לכתחלה מותר כשנוטה לגמרי על צדו. ט"ז מ"א ע"ת. מיהו היינו דוקא על צדו ממש אבל בנוטה מעט על צדו אסור אא"כ הוא בעל בשר:

ב **להחמיר**. כ' בישו"ש פ"ז דב"ק סי' מ"א מי שמחמיר בפני רבים בדבר שמותר ואיכא למיחש ליוהרא מנדין אותו ואם ידוע שעושה לש"ש אין מנדין אותו ואם מחמיר בפני

רבו ורבו מיקל מנדין אותו אפילו עביד לש"ש ואפילו אין פשוט כ"כ להתיר לא יחמיר נגד רבו אם לא שיש לו ראיות לסתור דבריו עכ"ל:

ג **עבריין**. כדאמרינן בפרק כירה מי שעבר אדרבנן שרי למקרי עברינא:

ד **ראשון**. וה"ה רוכב כמהלך דמי אבל אם יושב בעגלה או בספינה שפיר יוכל לכוין ט"ז ופר"ח. אבל הב"ח כ' דלא אמרן אלא במהלך ברגליו אבל רוכב על בהמה או יושב בקרון יוכל לכוין היטב ואינו צריך לעמוד דלכוונת פסוק ראשון בלחוד לא אמרינן רוכב כמהלך דמי ע"ש. עוד למד הב"ח מדסיים הרמב"ם והשאר קורא כשהוא מהלך דקמ"ל דאסור לעמוד כל הפרשה ונראה כעושה כב"ש. וט"ז חולק עליו וכ' דליכא קפידא אלא ביושב ועומד משא"כ במהלך ועומד דבזה ב"ה נמי מודה דשפיר עביד. וכ"כ המ"א דאין איסור במי שעומד כל הפרשה ופשוט דבשכמל"ו בכלל פסוק ראשון הוא לבוש. והב"ח כ' דצריך לעמוד עד על לבבך וע"ל סי' נ"ח סעיף ג':

ה **וקורא**. ר"ל בלחש כמש"ל סי' ס"א ס"ק ט' או ממתין איזה זמן ואח"כ חוזר וקורא דלא משתקין אותו אא"כ קורא ב"פ רצופים עיין ט"ז. ואם ניכר שלא קרא פסוק ראשון בכוונה לאחר שסיים ק"ש צריך לחזור לראש מ"א ועיין במ"א סי' ס"ד ס"ק א':

ו **מתנמנם יצא**. וה"ה אונס אחר עיין בספר מנחת כהן. ובפר"ח סי' ס"ז ובמ"א סי' זה אי קריאת שמע דאורייתא הוי רק פסוק ראשון או פרשה ראשונה ושנייה או ג' פרשיות ע"ש. ועיין בהמבי"ט בס' קרית ספר:

ז **ירמוז**. משמע קצת ביומא דף י"ט דאפילו לצורך מצוה אסור לרמוז. מ"א:

ח **ראשונה**. והרמב"ם לא כ' בפרשה ראשונה דגם בפרשה שנייה איכא איסורא אלא דלא הוי מגונה אלא בפרשה ראשונה כ"כ הר"מ מ"א ונראה לי דלצורך מצוה מותר לרמוז בפרשה שנייה אף להרמב"ם דאל"כ קשה על רב היאך היה מחוי בידיה בן קבוטל בפרשה שניה כדמסקינן ביומא דף י"ט מאחר דאיכא עכ"פ איסורא אלא ודאי דלדבר מצוה שרי. וק"ל. ועל פי זה לא מקשה מידי המחבר יד אהרן על הרמב"ם ודו"ק:

סימן סד

א **בה**. דוקא טעה אבל בהזיד או במתכוין חוזר לראש. פר"ח:

ב **פסוק אחד**. לאו דוקא פסוק א' אלא אפי' תיבה אחת נמי חוזר לשם כ"כ הרא"ש:

ג **הפרשה**. פי' אם יודע אם אמר שמע בכונה חוזר לואהבת. ואם אינו יודע אם אמר שמע בכוונה פשיטא דחוזר לראש ב"ח מ"א. וט"ז כ' נראה פשוט דאם אירע לו כן בפרשה ראשונה דאינו חוזר דמתחיל שמע ישראל דהא לחד פירוש הוי איסור באומר

הפרשה וכפלה אלא מתחיל ואהבת עכ"ל. נ"ל דאיירי ג"כ בידוע שקרא פסוק ראשון דאם אינו יודע אפי' פסוק ראשון א"כ אפי' את"ל דקרא פסוק ראשון בודאי שלא בכוונה קרא אותו וצריך לחזור מפסוק ראשון ואילך דאל"כ הו"ל קורא למפרע ומאי אריא דאינו יודע היכן טעה אפילו יודע מ"מ כיון שלא קרא פסוק ראשון בכוונה צריך הוא לחזור מתחלת שמע ואילך אלא ע"כ מיירי דבפסוק ראשון היה מכוון ואח"כ קרא שלא בכוונה וטעה ואינו יודע היכן טעה חוזר לואהבת זהו כוונת ט"ז וכמ"ש הב"ח ומ"א והמחבר יד אהרן הבין דהט"ז הוא מתנגד עם הב"ח חמיו בזה ע"ש ולא דק:

ד **בוכתבתם**. והא דלא אמר בוקשרתם משום דיש הפרש דוקשרתם הראשון הוא בקמץ שהוא לשון יחיד והשני הוא בסגו"ל שהוא לשון רבים עיין תוספות יום טוב וט"ז כתב הטעם דוכתבתם הוא סוף הפרשה יוכל לטעות ע"ש:

ה **ימיכם**. וכל שכן באמצע הפרשה חזקה שאמר כל מה שלמעלה ממנו בב"י רשב"א. כתב הרמב"ם פ"א מק"ש כללו של דבר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות ה"ז טועה וחוזר ומברך במטבע. וכתב הכ"מ פ"א מברכות דוקא אם פתח בברכה במקום שלא תקנו לפתוח. או חתם במקום שאמרו שלא לחתום. אבל אם שינה בנוסח הברכה ולא אמר אותו לשון ממש אלא שאמר נוסח אחר בעניין הברכה יצא ע"ש ועיין סי' נ"ט:

סימן סה

א **שהה**. ולכתחילה אסור להפסיק לשהות אפילו בברכות ק"ש וע"ל ר"ס נ"ג. מיהו לענות קדיש וקדושה מותר לשהות אפילו כדי לגמור כולה עי' סי' ס"ו וסעיף ט'. מ"א:

ב **אנוס**. משמע דאפילו באונס לסטים או אנס חוזר לראש וכ"כ בתשובת מהר"ם מינץ סי' פ"ה. אבל הב"ח כ' דוקא כשהאיש או המקום אינו ראוי לקרות בו הוי אונס אבל באונס אחר אין צריך לחזור לראש. וכתב המג"א נ"ל דבתפלה אם שהה כדי לגמור כולה אפי' באונס אחר חוזר לראש דהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. אבל בק"ש לא יחזור אא"כ האיש או המקום אינו ראוי ע"ש:

ג **ק"ש**. וה"ה שאר דבר שהציבור אומרים כגון תהלה לדוד קורא עמהם שכן דרך ארץ. תניא ושל"ה:

ד **יפסיק**. וב"ח פסק דמפסיק אפילו באמצע ברכות קריאת שמע לקבל עול מלכות שמים עם הציבור. וט"ז פסק דבפסוקי דזמרה יש להפסיק אבל בברכות שלפני ק"ש אין להפסיק כלל בשביל פסוק ראשון של ק"ש אלא אז יאמר אותן התיבות בניגון כמו

שהציבור אומרים ק"ש ע"ש. וכ"כ הפר"ח וכתב דמאן דפסק בברכות דק"ש לקרות פסוק ראשון מק"ש עם הציבור כסברת הב"ח ראוי לגעור בו:

סימן סו

א **בשלום**. אפי' בלשון לע"ז ובכל מקום שאסור לדבר אפי' בלשון הקודש אסור. תוס' רפ"ב דברכות ומהר"ם טיקטין כ' בגליון הרי"ף בשם נמוקי מהרא"ש דוקא בפנים חדשות שואל ומשיב שאם לא ישאל יבא לידי שנאה. ובבה"כ שאין אנו שואלין בשלום חלילה לשאול או להשיב לא בין הפרקים ולא בפד"ז עכ"ל ובס' החינוך פרשת ואתחנן כ' ומי שלא ראינו שיקפיד על חבירו כלל לא יפסיק אפי' בין הפרקים עמ"א. (ובס' אליהו רבה פילפול עמוק בש"ס ופוסקים):

ב **בחכמה**. ומ"א כ' דמי שגדול ממנו בחכמה הוי מפני הכבוד. ואם הקורא גדול ממנו אין מפסיק אפי' לת"ח. ומשמע בהרשב"א דמותר לכתחילה לשאול בשלום הקורא אעפ"י שיודע שיצטרך להשיבו ובת"ה סי' (קל"ה) [קל"ח] איתא דת"ח מופלג בדורו הוי בכלל מורא עיין סי' תע"ב סעיף ה'. מ"א:

ג **מלך**. אפי' מלך ישראל הוא בכלל מי שירא ממנו דכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך. ע"ת:

ד **הפסוק**. ודוקא היכא דסליק ענייננא אבל באמצע ענין כגון ושמתם את דברי אלה על לבבכם לא יפסיק ואם פסק חוזר לתחלת הפסוק כ"מ ספ"ב מ"א וכתב ר"י חסיד דוקא שלום ולא יותר עיין ע"ת ובס"ק א':

ה **טלית**. דבציצית אינו חובת גברא שאם אין לו טלית פטור מציצית ויוכל לקרות ק"ש בלא ציצית ודאי הוי הפסקה (ועיין במ"א ובספר אליהו רבה):

ו **הפסוק**. דאם פוסק לשאול מפני כבוד ב"ו ק"ו מפני כבוד הקב"ה. ומה"ט נ"ל אם שמע קול רעמים יפסיק ויברך. מ"א:

ז **בלבד**. פי' מודים אנחנו לך בלבד. ובברכו אומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד ואמן יש"ר עד יתברך. וישתוק וישמע עד אמן שאחר יתברך ויענה אמן. ומתתקבל ואילך לא יענה אמן כי אינו אלא מנהג. ועל ברכת התורה עונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד וגם אמן. ובקדושה יאמר רק קדוש וברוך ולא ימלוך ל"ח. ובהגהת י"נ משמע שעונין גם ימלוך שזה שייך לקדושה. אבל בתוספתא פ"ק דברכות משמע כדברי. ל"ח מ"א:

ח **הקדוש**. משום דהוא סיום ג' ראשונות ושומע תפלה הוי סיום אמצעית. והא דלא חשיב אמן של ברכת שים שלום. לפי שזה אף היחיד עונה אחר סיום י"ח ולפיכך אין לו

להפסיק בשבילו מאחר שיכול לאומרו ביחיד ב"י בשם מהרי"א: וכתוב לבוש דלדידן דקי"ל בסי' רט"ו דיחיד אינו עונה אמן אחר סיום י"ח צריך להפסיק בק"ש לענות אמן אחר שים שלום ובל"ח כ' דלא יפסיק אלא יסמוך על אמן שאומר בעושה שלום והסכים עמו המ"א ע"ש:

ט **תחנונים**. ויש ללמוד ג"כ במכ"ש דיוכל להפסיק בפסוקי דזמרה ע"ת. ונ"ל דאמנים דעלמא שאינן מהנהו דכתבינן בס"ק ז' וח' מותר לענות אם עומד בפסוקי דזמרה או בברכת ק"ש. ועיין סי' נ"א ס"ק ג' במ"א ובסי' נ"ט סעיף ד' ובהג"ה. ובסי' זה סעיף ט' ובמ"א ס"ק י"ד ודו"ק. אבל ב"ה וב"ש נ"ל דאסור לענות בפסוקי דזמרה או בברכות ק"ש עמ"א סי' קכ"ד ס"ק ט':

י **מפסיק**. ועולה ישראל במקומו ובלבוש כ' נוהגים להפסיק ואין לשנות המנהג מפני המחלוקת ומ"מ לא יקרא עם החזן כלל וכ"כ הכנה"ג שיעלה ומכ"ש שלא יפסיק לומר לחזן שיעשה מי שבירך וכתב מ"א וצ"ל דאפילו שהה כדי לגמור כולה א"צ לחזור לראש דזה לא הוי אונס עיין סי' ס"ה וכן הסכים הב"ח והל"ח דיעלה. וט"ז כ' דבק"ש שהיא דאורייתא לא יפסיק אבל בברכותיה שהם דרבנן יפסיק. ומינה דבפסוקי דזמרה נמי יפסיק והע"ת כתב לדברי האוסר בק"ש ה"ה דאסור בברכותיה רק בפסוקי דזמרה יש להקל. ועיין סי' קל"ה ס"ק ו' במ"א. ובכה"ג מחלק דאם קורא סתם כהן קרב א"צ להפסיק אבל אם קראוהו בשמו אפילו איכא כהנים אחרים יפסיק ע"ש ובהלק"ט ח"א סי' כ"ד מחלק באם אין שם כהן אלא הוא יעלה מפני כבוד הציבור ע"ש. והפר"ח פסק כהרשב"א דלא יעלה אפילו אם קראוהו בשמו ולא יש אחר בקהל ע"ש:

יא **אמת**. ויש ליזהר שלא להפסיק בין אמת לויציב מ"א ע"ש. ועיין תוס' י"ט פ"ב דברכות משנה ב' והפר"ח כ' על התוי"ט שכתב על המחבר מה שלא פסק כן ע"ש ולא הבנתי ולדעתי דברי התוי"ט המה ברורים וכדבריו כ' ג"כ המ"א ע"ש:

יב **ישראל**. ובתפלה יאמר גואל ישראל. כ' ט"ז שאלתי את מו"ח ז"ל ועוד הרבה גאונים על מ"ש במערבית בא"י מלך צור ישראל וגואלו שהוא נגד הש"ס פרק ע"פ דבק"ש והלל גאל ישראל וכו' ע"ש שנדחק מאוד לתרצו. כ' בש"ג דאין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו מפני היראה:

יג **אמן**. המדקדקים ממתינים בצור ישראל כדי לענות אמן ובסעיף ט' משמע שיש להמתין בשירה חדשה וכתב המ"א ונ"ל דאם ירצה יוכל לכוין לסיים עם הש"ץ ואז אינו מחויב לענות אמן. עיין סי' נ"ט ס"ד והרא"ם ח"א סי' ו' הכריע שאין לענות אמן אחר גאל ישראל אפי' אחר הש"ץ עיין ע"ת:

יד **תפילין**. והיה מתירא שיעבור זמן ק"ש וקרא. וה"ה אם מתירא שיעבור זמן תפלה מתפלל בלא תפילין וכשיבאו אחר כך לידו יניחם באמצע היום או במנחה ויאמר איזה מזמור עי' ס"ס למ"ד. צ"ע מי שאין לו תפילין אם טוב יותר להתפלל עם הציבור בלא תפילין או מוטב שיתעכב אחר תפלת הציבור להשאיל תפילין מחבירו כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין פסק המ"א דמוטב שיתעכב אחר תפלת הציבור וישאול תפילין כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין ע"ש:

טו **עליהם**. והפר"ח חולק וס"ל דכיון דשרי להניח תפילין בין גאולה לתפלה יוכל לברך ג"כ ולא מיקרי הפסק ע"ש. ובספר אבן העוזר פסק ג"כ דיכול לברך על תפילין לאחר גאל ישראל ע"ש. ובנזדמן לו הטלית פסק שאסור להתעטף בו כלל עד אחר תפלת י"ח. אבל היכא דמתבייש לישב בלא טלית מוטב להתעטף בין הפרקים ויברך עליו ע"ש. עוד פסק דמותר לענות קדיש וקדושה בין גאולה לתפלה ואסור להמתין בשירה חדשה ע"ש:

טז **כתקנה**. אבל ידי ק"ש יצא:

יז **ונכון**. ומ"א כ' דברוקח משמע דמי שאין לו פנאי יקרא ק"ש לבדה בלא ברכות ואח"כ כשיהיה לו פנאי יקרא הברכות עם ק"ש ויתפלל וכ"ה לעיל ס"ס מ"ו ע"ש:

סימן סז

ולאחריה. ואע"ג דפסוק ראשון לבד הוא מדאורייתא והשאר הוא דרבנן וכ"ש הברכות וספק דרבנן אינו חוזר י"ל כך היתה התקנה שכל זמן שקורין חייב לקרות כעיקר התקנה בברכותיה. אם לא מפני ביטול תורה די בפסוק ראשון כ"מ וע"ל סי' ס"ג ס"ק ו' ומשמע בל"ח סי' מ' דאם יודע שאמר פסוק ראשון וספק אם קרא השאר אין צריך לחזור ולקרות. מיהו בסי' ס"ד סעיף ג' ד' משמע שצריך לחזור ונ"ל דמעיקרא כן תיקנו שיחזור. ואם מסופק לו אם אמר פרשת ציצית וגם אמת ויציב צריך להחזיר לכ"ע דיציאת מצרים חייבים להזכיר מדאורייתא ומשמע בתוס' דברכות דף (כ"ה) [כ"א] ע"א ד"ה ספק וכו' דאומר אמת ויציב שנית ע"ש. ובדף כ' ע"ב תוס' ד"ה בעל קרי וכו' דמשמע דמוטב שיאמר ק"ש שנית דאית בה תרתי קבלת מצוה ויציאת מצרים ע"ש. ולפי' הר"ש משמע שיאמר פרשת ציצית וגם אמת ויציב שכולם חדא מילתא היא. אבל אם ברור לו שאמר פרשת ציצית רק שהוא מסופק אם אמר אמת ויציב לא יחזיר דכיון שאמר פרשת ציצית אז אמת ויציב מדרבנן שכבר נזכר יציאת מצרים בפרשת ציצית. ואיתא בש"ס דף י"ג ע"ב שאם אמר הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים יצא. וכ' המ"א ונ"ל דכ"ש אם אמר שירת הים דיצא ע"ש ועי' ט"ז ופשוט בגמ' דגם בלילה צריך להזכיר יציאת מצרים.

ומ"ש הט"ז כמו בהפרשת דמאי ע"ש. הוא נגד המשנה במסכת דמאי פרק א' משנה ד' ומפרישין אותו ערום וכו' ע"ש. ואולי שט"ס הוא בדברי ט"ז. (ואם מסופק שקרא ק"ש ויודע שאמר אמת ויציב כתבו תוס' דאינו חוזר אפי' כשיודע שהרהר אמת אינו חוזר כ"כ בתשובת בית יעקב סי' קל"ח):

סימן סח

א **דמי**. אמנם בשעה שהחזן אומר קדיש אסור להרהר בספר שצריך הרבה לכוין בעניית הקדיש. פר"ח:

ב **מהצבור**. והאר"י ז"ל לא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים כגון הקליר שנתקנו ע"ד האמת: וכן לא היה אומר יגדל אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג מקומו כי י"ב שערים בשמים נגד שנים עשר שבטים וכל שבט יש לו שער ומנהג לבד מה שנזכר בש"ס הוא שוה לכל הכוונות. ובשל"ה האריך בשם גאונים שמצוה לומר פיוטים וכשפייט ר"א וחיות אשר הנה וכו' ליהטה אש סביבותיו ע"ש. כ' הר"מ מינץ סי' פ"ז שמנהגו לומר הפיוט ואח"כ מתחיל בברכת יוצר אור שלא להפסיק באמצע הברכה. ואם מתפלל ביחיד לא יאמר שום פיוט באמצע הברכה עכ"ל וכתב המ"א מיהו בס"ס נ"ד כ' הרמ"א דאסור להפסיק בין ישתבח ליוצר. אבל כשאומר באמצע הברכה הוי מעין הברכה. מיהו בפסח שהחזנים מאריכים הרבה בנגונים מוטב לומר הפיוט קודם שיתחיל בברכה דהרוב הוי שלא מעין הברכה. ואם שכח לומר הפיוט עד שגמר הברכה אסור לאומרו דלא עדיף מעל הניסים בחנוכה ופורים ע"ש:

סימן סט

א **ברוך ה' וכו'**. ואם לא שמע ברכו רק שמע הקהל עונים עונה אמן ע"ל סי' נ"ז ס"ק א':

ב **שמע**. ואם שמע מהקורא בתורה דיו ואין חוזרין בשבילו עמ"א. וה"ה שמתפללין כל התפלה בשביל אחד שלא התפלל. ב"י ד"מ. וכ' המ"א מיהו נ"ל דאם אין שם י' שלא התפללו לא יתפלל הש"ץ בלחש רק יתחיל מיד בקול רם דהא עיקר הכוונה משום קדושה: (וכתב מ"א בסי' (ע"ד) [נ"ד] שאם פורסין אחר קדיש בתרא יאמר מקצת פסוקים קודם פריסת שמע שלעולם אין אומרים קדיש אלא אחר פסקים או אחר תפלת י"ח):

ג **ויעבור**. ועכשיו נוהגין שהאבלים פורסים על שמע אפילו שמע ויש אחד שלא שמע ואינו נכון. מ"א:

ד **תחלה**. שישלים תפילתו ר"ל דכ"ש הוא דלא יפסיק הפורס והעובר לפני התיבה אם לא התפלל תחלה אע"פ שיצטרך לקרות אח"כ ק"ש ולא יסמוך גאולה לתפלה והמ"א כ' דלכתחילה לא יעשה כן אלא יתפלל כסדר ויסמוך גאולה לתפלה ואח"כ יפרוס שמע:

ה **אור**. אם לא התחיל חוזר ואומר ברכו לאותם שבאו לבה"כ. ב"י לבוש:

ו **להפסיק**. בין גאולה לתפלה דבלא"ה מפסיקים בפסוקים אבל באמצע ברכות לא יפסיק. מ"א:

ז **הראשון**. אפי' חזן הראשון. לבוש. כ' במשפטי שמואל שאם הראשונים הוציאו ס"ת וקראו בה אין לשניים להוציא ס"ת פעם אחרת ולקרות בה:

סימן ע

א **מק"ש**. ופטורות ג"כ מברכת ק"ש דיש להם ג"כ זמן קבוע אבל אמת ויציב מחוייבות לאמרם דזכירת יציאת מצרים דאורייתא וא"כ צריכים לסמוך גאולה לתפלה דבתפלה חייבים כדלקמן סי' ק"ו סעיף ב'. מ"א:

ב **שמים**. משמע מצד הדין פטורין. והב"ח פסק דחייבים מדינא לקבל עול מלכות שמים בפסוק א' ע"ש והע"ת והיד אהרן חלקו עליו ע"ש:

ג **ג' ימים**. עיין תוספות יום טוב פ"ד דפסחים משנה ה' וביד אהרן:

ד **קורא**. ר"ל קורא ומתפלל ואם אינו קורא מיחזי כיוהרא. ע"ש:

ה **רבים**. כ' בכ"מ בשם הר"מ דדוקא בדורות הראשונים שהיו עוסקים עמהם לש"ש ומיהו השתא נמי אם עוסקים אפי' בהצלת ממונם ואין מי שישתדל אלא הוא אינו פוסק דעוסק במצוה הוא עכ"ל:

ו **עסקיהם**. ועכ"פ יקרא פסוק ראשון ובשכמל"ו אם אפשר. ואם פטור מלקרות וקורא נקרא הדיוט ל"ח. ובד"מ משמע דאם מתכוין כקורא בתורה שפיר דמי עמ"א וע"ת ויד אהרן. וכ' מ"א ונ"ל דמ"מ יאמר פרשה שיש בה יציאת מצרים אפי' עבר זמן ק"ש:

ז **וקורא**. וכתב הב"ח דהרמב"ם מיירי בהתחיל בהיתר והראב"ד איירי שהתחיל באיסור. ולא פליגי וכן יש להורות. מ"א ט"ז ופר"ח וביד אהרן:

סימן עא

א **לקוברו**. כגון שמתה אחותו ויש לה בעל דהבעל חייב לטפל בקבורתה. ולאפוקי מר"ת שמתה אחותו נשואה אמו של ר"י ואכל בשר ושתה יין כיון שיש לה בעל. וחולק עליו הרא"ש. ועיין ט"ז:

ב **ומתפלה.** מיד כשמתחילין להשליך עפר על המת יקרא ויתפלל וכן עשה מהרי"ל. וכתב המ"א ונ"ל דקודם חצות יתפלל שחרית כמ"ש סי' פ"ט אבל ברכת השחר לא יאמר כיון שבשעת חובתו היה פטור כמ"ש בי"ד סי' שמ"א ס"ב לענין הבדלה:

ג **להחמיר.** פי' דמיירי בשאין לו מי שיעסוק בצורך המת:

ד **בשבילו.** פי' דאפי' אם מוטל עליו לקברו רק שיש לו בני אדם אחרים שיתעסקו בשבילו ורוצה להחמיר על עצמו אין מוחין בידו זהו דעת ראבי"ה. וכתב רש"ל בתשובה סי' ע' שעכשיו לא נהגו כראבי"ה וכתב ט"ז מ"מ נ"ל דבן שהוא אונן על אביו ויש מתעסקין ילך לבה"כ ויאמר קדיש כי זה כבודו של אביו ומותר לכ"ע ע"ש. ועיין בי"ד סי' שע"ו שכתב הט"ז שם דבשבת יאמר קדיש קודם הקבורה אבל לא בחול ע"ש וצ"ל דשם מיירי בשאין לו מתעסקין. ועיין עוד שם מ"ש בסי' שמ"א סק"ב:

ה **שמ"א.** דשם פסק דאינו רשאי להחמיר וכן עיקר. ט"ז וב"ח פר"ח: (וכן כתב בספר אליהו רבה שראה כן הלכה למעשה מזקנו הגאון זצ"ל). ושגם דעת הב"י כן שאין רשאי להחמיר רק דאין בית דין מוחין כידו ע"ש:

ו **ערב.** כתב ט"ז נ"ל כיון שיש עליו חיוב בעת ההוא יש לו לקרות ק"ש של ערבית בעוד יום אע"פ שאין הקהל קורין ק"ש אלא בלילה מ"מ זה שיהיה פטור בלילה לא יבטל ממנו עול מלכות שמים כל שיוכל לקרות קודם לילה דהא בכל יום אנו קורין ק"ש של ערבית אפי' בעוד היום גדול ע"כ יכול זה לסמוך ע"ז לקרות באותו שבת קודם שיצא שבת עכ"ל. ובתשובות שבות יעקב ח"א סי' (ק') [ח'] חולק עליו וכ' דהמעיין בב"י יראה דחייב לעת ערב לא קאי רק אשאר מצות ולא אק"ש ואף אם נימא דקאי גם על ק"ש מ"מ תפלת ערבית ודאי לא יתפלל דכיון שרוצה להתפלל ערבית תפלת חול א"כ חול הוא אצלו וחל עליו אנינות ואונן פטור להתפלל ע"כ. ועיין ב"ח ובמ"א. מי שהתחיל להתפלל או לקרות שמע ונעשה אונן פתאום אי יגמור או יפסיק. פסק שבות יעקב ח"א סי' ז' דלא יפסיק אלא יגמור כיון דהא דאונן לא יקרא את שמע או יתפלל הוא רק דרבנן:

ז **פטור.** ואם אפשר לקיים את שניהם חייב לקיים את שניהם. תוספות והרא"ש ע"ת:

ח **קורא.** ואין לחלק בין אם מונח בספינה או במקום אחר משום דחיישינן לעכברים. ב"י ע"ת:

ט **הקברות.** ע"ל סי' מ"ה ס"ק א' מש"ש. ועיין מ"א סי' זה ס"ק ד':

י **לא יצא.** אפילו היה שוגג כ"מ. והראב"ד חולק וס"ל דאין לחזור ולקרות. ופסק ע"ת לענין ברכות של קריאת שמע נקטינן כדברי המיקל דקי"ל ספק ברכות להקל. וכך פסק

פר"ח דלק"ש יש לחוש לדברי הרמב"ם אבל אם בירך או התפלל אינו חוזר להתפלל ולברך דעיקר כדברי הראב"ד ע"ש. עיין ט"ז סי' זה ס"ק ה' ולעיל סי' מ"ה ס"ק א' ודו"ק:

סימן עב

א **בהם**. פי' שיש חבורות מזומנים לכך. דלא כלבוש שפירש דהיינו הסמוכים למטה מג"א. וכ' ר"י אע"פ שיש לאחרונים לקרות בעוד שנושאים הראשונים אפ"ה פטורים מפני דלפעמים נמלכין ונותנין להם לשאת ולפיכך אין להם להתחיל. ע"ת:

ב **לק"ש**. משמע דאפי' סמוך לק"ש של ערבית שזמנו כל הלילה נמי אין מוציאין. והר"י כ' דאין להחמיר בק"ש של ערבית. וכ"כ המ"א דאם לא יקברוהו היום יעבור על לא תלין. אם הוא מפלג המנחה ולמעלה יקרא ק"ש ויקברנו אח"כ עסי' רל"ה. מ"א:

ג **מפסיקין**. ואפי' התחילו בתר דמטי זמן ק"ש אין מפסיקין. פר"ח:

ד **יתחילו**. ויקראו מה שיוכלו. ב"ח:

ה **שהות**. ואם לאו יקרא קריאת שמע קודם כיון שעדיין לא התחילו במצות תנחומין. מ"א:

סימן עג

א **ביניהם**. ואז אפילו פניהם זה לזה מותר. ב"י:

ב **פנים**. פירוש שיחזירו שניהם אחוריהם זה לזה. כ"מ מ"א:

ג **ובשנת י"ג**. עיין מ"א:

סימן עד

א **לבו**. עמ"א שהעלה דאם צואה בבית והניח ראשו חוץ לחלון אסור לקרות ק"ש דשדינן ראשו בתר רובו. ואם הכניס ראשו לחדר שיש שם צואה אסור ג"כ לקרות דעכ"פ הצואה נגדו ע"ש. והיד אהרן כ' עליו שיש לגמגם בדין זה:

ב **ערות חבירו**. פי' שאין הפסק בין לבו לערות חבירו:

ג **הערוה**. פי' דהמים אע"פ שהם צלולים עכ"פ מהני לענין שלא יהא אסור מחמת גילוי ערוה. אלא שעדיין יש איסור משום לבו רואה את הערוה כיון שהלב עם ערוה במים ע"כ צריך דוקא כיסוי בגד על לבו. אבל ראשו כיון שרואה למעלה מן המים שרי כמ"ש המג"א:

ד **כיסוי**. דוקא בידים דידיה אבל אם אחרים מכסים לבו בידיהם שרי. פר"ח:

ה **בידיו**. ע"ל סי' ב' ס"ק ו' מש"ש:

ו **עכורין**. ואם הם צלולין עוכרן ברגליו ודוקא במעין שייך זה אבל לא בכלי שאין בו עפר וטיט. מ"א:

ז **שרי**. כיון שעיניו חוץ למים ואינו מסתכל בערוה. רשב"א מ"א משמע דאם מסתכל בערוה אסור. לפ"ז צ"ל דהחמירו יותר בראיית עינים מבראיית הלב דבעינים אפי' הם למעלה מן המים אם מסתכל בערוה אסור לקרות אבל בלב אם הוא למעלה מן המים אע"פ שהמים צלולים והלב רואה את הערוה כיון שהוא למעלה מן המים והמים מפסיקין מותר לקרות. ע"ת:

ח **כהפסקה**. פי' אם עומד במים צלולים ולבו ג"כ תוך המים וצריך להפסיק בין לבו לערותו די בזה להפסיק אע"ג דכיסוי ידו לא הוי כיסוי כיון דהוא חד גוף. מ"מ הפסקה מיהא הוי ב"י: ומהר"ם טיוולי חולק אי כיסוי דעדיף טפי מהפסק לא מהני משום דהלב ויד חד גופא הוא כ"ש הפסק דלא מהני מזה הטעם עצמו. וכתב הפר"ח דהכי נקטינן:

ט **מהלב**. הטעם דערותן למטה ואין הלב שלה יכול לראותה ומ"מ אם הם עומדות ערומות יש בהן איסור אחר דהיינו איסור גילוי ערוה לא מצד הלב אלא מצד שנאמר לא יראה בך ערות דבר. מש"ה אם הם עומדות ערומות צריכה שתהא יושבת כמ"ש רמ"א ע"ז. אלא שמה שכ' הרמ"א דאז אין לבן רואה ערוה שלהן הוא לאו דוקא לבן. דלבן בלא"ה אינו רואה ערותן אלא על שלא תהא בגילוי ערוה לגמרי קאמר. וט"ס הוא וצ"ל ואז אינו נראה ערוה שלהן. ט"ז מ"א ע"ת והב"ח חולק וס"ל דגם באשה בעינן הפסקה בין לב לערוה אפי' כשיש לה מלבושים וט"ז חולק עליו ופסק להתיר כמ"ש הש"ע ע"ש. ועיין בי"ד סי' ר' (ועיין בס' אליהו רבא שמקיים הגירסא בש"ע ואז אין לבן רואה כו' דבנשים נמי שייך לבן רועה ערותן אלא דכיון שערותה למטה חשוב לבישת חלוקה הפסקה והעלה בספרו ליו"ד טעם למנהג הנשים דמברכין על הטבילה במים. משום דעל הרוב לבן חוץ למים ואכן אם הלב במים צריכה לכסות או לחבק בזרועותיה ע"ש):

י **בבגד**. וכ' הב"י ומשמע לי דלא מיקרי ערוה לענין זה אלא הגיד עצמו דאי בנגע בידיו אתי לידי הרהור אבל בנגיעת הכיס לית לן בה דאפילו אי הוי נוגע בידו לא אתי לידי הרהור ע"כ ומהר"ם טיוולו חולק וס"ל דכיס נמי מיקרי ערוה לענין זה ותרוויהו אסירי. עיין יד אהרן ובגינת ורדים בגן המלך סי' קכ"א:

יא **ק"ש**. לפי שאינו מדבר לפני המלך משא"כ בתפלה שצריך לעמוד באימה וביראה ולראות עצמו כאלו עומד בפני המלך ומדבר עמו:

סימן עה

א **באשה.** אם לבושה דק ומתחזי בשר מתוכה אסור. ה"ג מ"א:

ב **כנגדה.** הר"י מקיל דאינו אסור אלא כשמסתכל בה אבל אם בראיה בעלמא מותר עיין ב"י ולא נהירא אלא בכל ענין אסור. ב"ח וכ"ה משמעות הפוסקים. עיין ע"ת:

ג **מטפח.** ב"ח חולק וס"ל דאפילו באשה אחרת נמי אין איסור אלא דוקא בטפח אבל פחות מטפח שרי ע"ש. לכאורה לדבריו צ"ע מ"ש הש"ס בברכות דף כ"ד אמר ר"י טפח באשה ערוה למאי וכו' אלא באשתו ולק"ש ע"ש. למה לא משני בקיצור הכא לק"ש דאיירי בכל הנשים ולמה נקט באשתו ולק"ש אלא ש"מ דחילוק יש וק"ל. אם שוקה מגולה אסור אפי' באשתו פחות מטפח שהוא מקום הרהור יותר משאר איברים. ט"ז וכ"כ הב"ח. עיין דבר שמואל סי' רצ"ג:

ד **אחרת.** והרשב"א כ' דוקא לאנשים דאיכא משום הרהור אבל לנשים לא. ומ"מ דף כ"ו ע"א פסק כהרא"ש דאף באשה אסור לראות ערות חברתה. גם השכנה"ג הקשה על הרשב"א ע"ש. והפר"ח כתב דברי הרשב"א הוא עיקר ע"ש:

ה **אשה.** ושער של ערוה של איש יוצא דרך הבגד מותר. גמרא דף כ"ד. מ"א:

ו **הראש.** עיין בא"ע סי' כ"א ס"ק ה' מש"ש. ועמ"א:

ז **לצמתן.** ובזוהר החמיר מאוד שלא יראה שום שער האשה וכן ראוי לנהוג ועי' ביומא דף מ"ז ע"א בענין קימחית:

ח **וכ"ש פאה נכרית כצ"ל.** וה"ה אם חתכה שער של עצמה וחברה אח"כ בראשה עיין עטרת זקנים:

ט **אשה.** אפי' פנויה ובא"ע סי' כ"א משמע דקול זמר א"א לעולם אסור לשמוע אבל קול דבורה שרי. עמ"א ובב"ח וביד אהרן:

י **לביאה.** היינו בן ט' שנים. וכתב המ"א ומ"מ לא יאחוז המוהל בערוה בשעת ברכה וקטן בעצמו יוכל לקרות אפי' הוא ערום. עמ"א:

יא **ממנה וכו'.** ב"ח פסק דוקא החזרת פנים מהני אבל עצימת עינים או לילה או סומא לא מהני ע"ש וכן הוא דעת המ"א וט"ז (ועיין בס' אליהו רבה פילפול ארוך מזה) וט"ז העלה עוד דהך החזרת פנים דהתירו הוא דוקא שהחזיר כל גופו ועומד לצד אחר ע"ש. והמחבר יד אהרן העלה כדברי ש"ע ע"ש. מותר להרהר בד"ת אע"פ שהוא מסתכל בערוה. פר"ח וכ"כ המ"א סי' פ"ה ס"ק ב':

סימן עו

א **בעששית וכו'**. ואם מגיע לו ריח רע אסור ל"ח פרק מי שמתו אות קל"ב:

ב **כנגדה**. פי' ובעינן הרחקה מלפניו כמלא עיניו ומאחריו ד' אמות וב"ח פסק דכיון דצואה עוברת היא ואינו עומדת במקום אחד סגי בהרחקת ד' אמות אפי' מלפניו כמ"ש ב"י בשם מהרא"י. וט"ז העלה דאם מעביר צואה מלפניו על פני רחבו של אדם אז די בד' אמות. דקודם שמגיע לד' אמות או אחר שנתרחקה ד' אמות שרי כיון שהוא אז מצדו ואמרינן גם בסי' ע"ט דמצדו הוי כמו לאחריו דסגי בד' אמות. אבל מכנגדו ממש צריך להרחיק כמלא עיניו ע"ש. וכ"כ הפר"ח דלאחריו ד"א ומלפניו מלא עיניו:

ג **בבגדיו**. ואם הוא על ידו ואין בה ממשות אלא לכלוך בעלמא והלך ריחו והוא על ידו דומיא דמלמולי זיעה שרי לקרות כנגדה. ב"י:

ד **חור**. ר"ל מחיצה יש בינו לבה"כ ופשט ידו לפנים מן המחיצה דאלת"ה אסור לקרות כנגד בה"כ. רש"י:

ה **מתירין**. דכתיב כל הנשמה תהלל יה דהיינו הפה והחוטם בכלל אבל לא שאר איברים אפילו אינם נקיים שרי. והיש אוסרין טעמם דכתיב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך בעינן שיהיו כולם נקיים. וכתב המ"א משמע דאם הוא על בגדיו ומכוסה שרי לכ"ע ע"ש ועפר"ח:

ו **כצואה**. משמע דאם הוא על בגדיו ומכוסה שרי מיהו בס"ח סי' תק"ט איתא דאפי' על בגדיו אסור. עמ"א:

ז **טבעת**. מי שיש לו חולי הטחורים וזב ממנו דם תמיד ואגב הדם יוצא ממנו ליחה סרוחה מעופשת ויש לו ריח רע אסור בכל דבר שבקדושה כל זמן שליחה סרוחה שותת ממנו. ואם אין שם ריח רע אם הדם או הליחה יוצא דרך דחיה בסרוגין הוי מן המעי ויש לו תקנה ברחיצת מקום הזוהמא ואם שותת ויורדת תדיר מאליה אז הוי מפי הטבעת ואין לו תקנה. מ"א בשם הרדב"ז וכנה"ג וע"ת:

ח **עבה**. אבל אם מים ע"ג לא מהני אא"כ הם עכורים שאין הצואה נראית מתוכם הגהת הרי"ף ול"ד לצואה בעששית דהתם כיסוי מעליא הוא:

ט **מותר**. וה"ה אם היה ספק אם הוא צואת אדם או צואת כלבים בבית שרי ובאשפה אסור. ש"ג ריא"ז. והפר"ח חולק עליו וכתב ולא נהירא דשאני הכא דאיכא חזקה דחזקת בית שאין בה צואה אבל אי חזינן צואה דלא ידעינן. ספיקא דאורייתא הוא. והמ"א פסק דאזלינן בתר המצוי אם מצויין תינוקות יותר מכלבים אפילו בבית אסור וה"ה אפכא באשפה אם מצויין כלבים יותר תלינן בכלבים ע"ש. ולפי דברי הפר"ח נ"ל דבאשפה

אפילו שיהיו הכלבים מצויין יותר דבאשפה חזקה דשכיח צואה ויש ספק אם צואת כלבים או צואת אדם תלינן להחמיר. יד אהרן. ובבאה"ט אשר לפני יש שם ערבובי דברים ע"ש:

י **מותר**. דהיינו אם אין ריח רע באשפה כמ"ש. סי' ע"ט ס"ח:

יא **קלוח**. ושותת לא חשיב נגד העמוד ושרי מדאורייתא. הרא"ש:

יב **ולקרות**. כיון דאינן אסורים אלא מדרבנן:

סימן עז

אחת. ואין חילוק אם השתין הרבה או מעט כ"מ מ"א. ובתשובת חכם צבי סי' ק"ב פסק דאם המי רגלים הם פחותים מרביעית דסגי ברוב מים לבטלן וא"צ רביעית דלא אמרינן רביעית אלא להקל שאף אם המי רגלים של פעם אחד הם מרובים מרביעית סגי ברביעית לבטלן. ובש"ג בשם ריא"ז מקיל יותר ומתיר דאם המי רגלים פחות מרביעית דא"צ מים אלא כנגד המי רגלים שוה בשוה ולא בעי רוב מים וכדאי לסמוך עליו באיסור תורה כ"ש באיסור דרבנן עכ"ל ע"ש:

סימן עח

א **בבגדו**. אבל אם הם מגולים צריך להסיר בגדיו אבל בתפלה שאסור לזוז ממקומו מתפלל כדרכו אפילו הם מגולין כיון דאינן אסורים רק מדרבנן. ב"י עמ"א ס"ס צ':

ב **אמות**. או ממתין עד שיבלע בקרקע כשיעור שיתבאר לקמן סי' פ"ב כצ"ל. עמ"א. מי שיש לו חולי האבן בר מינן שמטפטף תמיד מי רגלים לאונסו ואם כן לא יכול להתפלל לעולם יש להתיר לעשות לו בגד סביב אברו והבגדים העליונים יהיו נקיים ויכנס לבה"כ ויתפלל ובשעת הטפת מי רגלים יפסיק ואח"כ יתפלל ודוקא שלא הוצרך לטפטף בשעה שהתחיל להתפלל ואעפ"י שיודע שבתוך תפלתו יצטרך לטפטף. תשובת רמ"א סי' צ"ח מ"א:

סימן עט

א **בלילה**. דבעינן מחניך קדוש. אבל בערוה בראיה תליא מלתא ע"ל סימן ע"ה סעיף ו' ועיין ב"ח ודו"ק:

ב **כמלאחריו**. וצדדין שלפניו כלפניו דמי. מ"א:

ג **הצואה**. משמע דאם שום אדם אינו יושב בתוך ד"א של הצואה מותר להתפלל אע"פ שהצואה מפסקת ביניהם ובין הש"ץ יכולים להחזיר פניהם מיהו בסי' נ"ה ס"ק כ' י"א

דלא יענה אמן כשיש צואה מפסקת ביניהם. וכתב ט"ז דבמי רגלים שפיר יש להתיר כשירחיקו כל הקהל מהם ד"א ע"ש. ומ"א כ' דאם הוא בפסוקי דזמרה דאינו מוציא י"ח מותר לש"ץ לומר כדרכו אם הוא חוץ לד"א ממקום שכלה הריח ע"ש:

ד **י"ט**. והוא דאיכא רוחב ד' טפחים על ד' טפחים דהוי מקום חשוב ב"ח. וט"ז חולק עליו וכתב דאע"פ שאינו רחב ד"ט הוי שפיר הפסק ע"ש. ובספר אליהו רבה חולק על ט"ז ופסק כדעת הב"ח וכ"פ הרמב"ם ע"ש:

ה **אחד**. ר"ל בחדר אחד:

ו **בצדה**. פי' אצל הפתח:

ז **אותה**. ונ"ל דאם מעצים עיניו או בלילה שרי בזה לכ"ע. מ"א:

ח **שלה**. אם העבירו צואה בבית ונשאר עדיין ריח רע בבית יש להחמיר מיהו נ"ל דמי שאינו מריח מותר לקרות בזה. מ"א:

ט **ריח רע**. כל שדרך בני אדם להצטער מאותו הריח כ"מ ולהי"א בסעיף ב' שרי בכל ענין:

י **הרכה**. והני מסתמן ריחן רע. ולכן אפילו יזדמן פעם א' שאין מריחין אסור דה"ל כצואת אדם. מ"א:

יא **בא לו**. אפילו יש להם ריח כל שאין הריח בא לו שרי ומ"ש בסעיף ד' ואם יש בהם ריח רע דינם כצואת אדם לאו למימרא דצריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח אלא ר"ל דצריך להרחיק עד מקום שיכלה הריח. עמ"א:

יב **אדומה**. שקורין ענגלי"ש האן. ב"ח. ובתשב"ץ פי' של ארץ אדום שמאכילין אותן שעורים. עמ"א:

יג **אסור**. דאפשר לצאת לחוץ ולקרוא. עמ"א:

סימן פ

א **מלהפיח וכו'**. כל זה דוקא כשאירע לו מקרה זה בלתי טהור בשביל שום מאכל שהזיק לו וכיוצא באופן שלערב בודאי יוכל להתפלל בגוף נקי אבל אם יש לו חולי שמחמתו מוכרח להפיח בכל שעה יתפלל וכשיבוא לו ההפחה ישתוק וימתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל אם לא שהה כדי לגמור את כולה. פר"ח. וע"ל סי' ע"ח ס"ק ב' מש"ש לענין מי רגלים. (ועיין בתשו' רמ"א סי' צ"ח ובס' אליהו רבה מה שהקשה עליו):

ב **לק"ש**. אבל טלית יוכל ללבוש ולברך קודם שיתחיל דהא מותר לכנוס לבה"כ עם ציצית. ט"ז דלא כב"ח ע"ש:

סימן פא

א **לאכול.** מלשון זה משמע אפילו הוא אינו יכול לאכול כגון שחלש בטבעו מ"מ כיון שאחרים שגדולים בשנים כמותו יכולים לאכול צריך להרחיק. וצ"ע דלא מצינו זה בשום פוסק לכן נ"ל דה"ק אם אחר כיוצא בו יוכל לאכול מסתמא גם הוא יכול לאכול. מ"א ע"ש. וב"ח כתב דבקטן א"צ להרחיק אי ידעינן דצואה זו אינה בא מדגן כגון שלא אכל כמה ימים דגן ואם ידעינן שלא אכל כזית דגן מעולם אפילו בן כמה שנים אין צריך להרחיק ע"ש. וט"ז חולק עליו ע"ש. ועיין בפר"ח ובספר שדה יהושע בפ' מי שמתו:

ב **דגן.** כל ה' מינים קרוים דגן וצואתו מסרחת. גם במאכל שעושים לתינוק שקורין פפ"א משערין כפי מה שיכול גדול לאכול פרס. מג"א. ושיעור פרס עי' סי' תרי"ב. ושיעור כזית עי' סי' תפ"ו. וביורה דעה סי' רס"ה סעי' ח' בה"ג משמע דטוב וישר להרחיק מצואת קטן אפי' בן ח' ימים ע"ש. כתב רש"ל אין נכון לקרות ק"ש אצל התינוק דסתם תינוק מטפח באשפה עכ"ל. ומג"א כ' ול"נ מטעם אחר שאין מקנחין עצמם וצואה בפי טבעת אפי' הוא מכוסה אסור עכ"ל במחילה טעה בזה כי צואה בפי טבעת דוקא לאותו אדם אסור ולאדם אחר הוי כצואה מכוסה. באר היטב אשר לפני:

ג **שיזרקנה.** וה"ה שיחזיר פניו אם אינו עומד בתפלת י"ח. עיין מ"א:

ד **ד' אמות.** ממקום שכלה הריח:

סימן פב

א **תתפרך.** אבל אם תשבר לשנים לא מהני כ"מ. ובזמן הקור שהצואה נקרשת הרבה כאבן צ"ע אי שרי לקרות כנגדה אי בתר השתא אזלינן או שיש לאסור דעדיין שם צואה עליה כיון שיכולה לחזור לקדמותה בזמן החום. עיין מ"א ובבאר היטב אשר לפני כתב ונ"ל ראיה לאיסור ממשנה ב' פרק ג' דטהרות ע"ש ודו"ק עכ"ל. ואני עיינתי שם ודקדקתי ולא אוכל להבין כוונתו שיהא משם ראיה לאיסור לדין זה. ואדרבא יותר להתיר כמ"ש המ"א ע"ש:

ב **להטפיח.** פי' שאם מניח ידו עליהם מעלה לחות בה שאם יתננה על דבר אחר מקבל ממנה לחות ואם אינן לחים כל כך מותר:

סימן פג

א **מחיצות.** אפי' אין גבוה עשרה. ב"י. וב"ח פסק דבעי דוקא מחיצות גבוהות י'. והאחרונים חלקו על הב"י והקשו עליו והעלה המ"א דאין להקל אפילו יש לו מחיצות

גבוהות י'. והמיקל יראה עכ"פ שיהיו גבוהות י'. ואם מגיע לו ריח רע נ"ל דאסור לכ"ע עיין סי' ע"ט סעיף ב' וכ"כ הל"ח דמחיצות בה"כ אין מועילות לריח. ודברי ל"ח אלו נראה דאישתמיט מהמחבר עולת תמיד ע"ש. וכך העלה הט"ז דאין להקל בשביל המחיצות וסיים הט"ז ונראה דחומרא בה"כ זה הוא דוקא במחיצות שאינם נעשים אלא בשביל בה"כ כגון שעשה בחצר חדר מיוחד לזה אבל בנה בה"כ במחיצה של בית שהסמיכה לאותו מחיצה. אע"פ שאותו מחיצה הוא מחיצה של ב"ה ממש אין על אותו מחיצה דין בה"כ לענין זה ומותר לקרות אפילו בסמוך כיון שאין המחיצה מיוחדת לבה"כ לבד. ומש"ה כל שיש בה"כ בחצירו חדר מיוחד אין לקרות ק"ש או להתפלל בחצר כל שהבית הכסא לפניו כמלא עיניו כדין צואה והיינו בה"כ שאין בו חפירה אלא הצואה מונחת על הקרקע כאותן שהיו בימי חכמי התלמוד ע"פ השדה עכ"ל ע"ש:

ב **בתוכו**. פי' בתוך המחיצות אם יש לו עמ"ש ס"ק שלפני זה. אבל במרחץ חדש מותר אפי' בו דבה"כ מאיס טפי ולהרהר בו ד"ת נראה לי דמותר ובכ"מ פ"ג מהלכות ק"ש כתב דאסור וראייתו מדאמר בכ"מ מותר להרהר חוץ מבה"כ ומבה"מ ומדנקט סתם משמע אפילו בחדש אסור להרהר דומיא דק"ש ותפלה ע"ש ואין ראיה גדולה היא אלי דהא דומיא דמרחץ קתני ובמרחץ ע"כ בישן איירי ודו"ק ועיין עטרת זקנים:

ג **בהם**. נראה דמ"מ אין לזה דין בה"כ לענין הרחקה מכנגדו כדלעיל דהא במי רגלים אין איסור מן התורה אלא כנגד הקילוח לבד. ט"ז:

ד **נקוב**. ז"ל ב"י כ' המרדכי ס"פ מי שמתו אמר רפרם עומד אדם כנגד בה"כ ברחוק ד"א וקורא. נשאלתי על בני אדם שיש להם ספסל נקוב בחדרם ונפנים עליו אם מותר לקרות ק"ש והתרתי להם והבאתי ראיה מכאן דכיון שאין צואה על הנקב וגם אין הגרף תחת הנקב ועוד שהנקב תדיר מכוסה בדף עכ"ל המרדכי וכ' הב"י נראה מדבריו דספסל נקוב זה דין בה"כ יש לו ולפ"ז צריך להרחיק ממנו ד"א עכ"ל הב"י. וכתב הט"ז מ"ש הב"י ד"א זהו לאחריו אבל לפניו לא מועיל וצריך להרחיק מלא עיניו. וכך העלה המ"א דספסל נקוב דין בה"כ ישן שאין בו צואה יש לה וצריך להרחיק מלפניו מלא עיניו וע"כ יש ליזהר באותן בתים שיש בתוכם כסאות קטנים נקבים לצורך הילדים שבבית שיהיו מכוסים בשעת ק"ש וד"ת אעפ"י שאין בהם צואה או שיוציאם מהחדר שהתפלל שם. ט"ז. ובבאר היטב אשר לפני כ' בזה"ל ונ"ל להקל ממה שכתב בס"ד ודו"ק עכ"ל. וכוונתו שרוצה לדמות דין זה לדין בה"כ שהוא בחפירה בסעיף ד'. ולא אוכל להבין. ולדעתי רחוק זה מזה כרחוק מזרח ממערב וק"ל. צואה במים לא נתבטל אא"כ במים עכורים

הגהת הרי"ף ע"ל סי' ע"ו ס"ק ח'. והמ"א הביאו שם בס"ק ט'. ובבאר היטב אשר לפני כתב זאת בשם מצאתי. ונעלם ממנו אז דברי המ"א בסי' ע"ו ע"ש:

סימן פד

א **ובישן**. אעפ"י שעכשיו אין שם אדם. ש"ס וב"י. וע"ל סי' מ"ה ס"ק ג' שכתבתי שם בשם המ"א דבמקוה מותר כשאין שם אדם ע"ש. וט"ז כ' כאן דהך בית הטבילה יש לו ממש דין בית האמצעי של המרחץ ולכתחלה אין לברך שם שום ברכה רק ברכת הטבילה היא הכרחית ששייכת לטבילה אבל במים מותר בכל ברכות כמ"ש לענין ק"ש בסי' ע"ד דמותר בעכורים או בצלולים אם אין לבו בתוך המים ועיין יד אהרן ופר"ח סי' פ"ה. (ועיין בס' אליהו רבה פילפול ארוך מזה):

ב **אסור**. דשלום שמו של הקב"ה. וה"ה במבואות המטונפות אסור בשאלת שלום. ואדם ששמו שלום הט"ז מתיר להזכיר שמו בבית המרחץ ובבית הכסא דאין מתכוין אלא על אותו אדם. וב"ח ומ"א ס"ל דאסור. אבל בלשון לע"ז שרי לקרותו. ופר"ח בסי' זה חולק על הב"ח וס"ל דשם שלום אסור לקרותו אפילו בלשון לע"ז ע"ש אבל מי ששמו שמשון מותר ע"ש בסי' פ"ה. אם שאל לו אדם דבר הלכה אסור לומר לו אין משיבין במרחץ. ובבית האמצעי שרי לומר כך. הרוצה לשתות בבית המרחץ יברך בחוץ ע"מ לשתות בפנים:

סימן פה

א **אסור**. לכן יחשוב שם חשבונות שלא יבא לידי הרהור. ס"ח מ"א. ובשבת יחשוב בבנינים וציורים של"ה. וע"ל סי' ס"ב ס"ק ג' בדין להרהר בברכה על מטתו:

ב **בלה"ק**. ומדת חסידות להחמיר. ס"ח מ"א:

ג **נאמן**. הראב"ד אוסר ברחום. וכ' הב"ח ויש להחמיר וכ"פ הפר"ח. מיהו בלשון לע"ז לכ"ע שרי. ודוקא שלום או רחום וחנון הוא דמותר להזכירן בלשון לע"ז. אבל שאר שמות שאינן נמחקין אסור להזכירן אפילו בלשון לע"ז. וכן שאר דברים של לשה"ק אסור לאומרן בלשון חול עטרת זקנים ע"ת. וע"ל סי' פ"ד ס"ק ב' מש"ש בשם הפר"ח:

ד **נמחקים**. ל"ד דהא איכא שלום דאסור להזכיר שם כמ"ש סי' פ"ד:

ה **האסור**. וה"ה אם נכנס בלבו הרהור עבירה מותר להרהר שם בד"ת דהוי לאפרושי מאיסורא. ס"ח מ"א (כתב ב"י מי שתלמודו שגור בפיו בבית הכסא או מרחץ והרהר לאונסו מותר. ופירש הפרישה כיון דאונס הוא בהרהורו יכול אפילו לבטא בשפתיו וכן משמע בזבחים דף ק"ב ע"ב):

ו **קודש**. כההיא דאמר ליה רבי מאיר אין סכין בשבת והיה די שיאמר לו אל תסוך או איני רוצה שתסוך ואף על פי כן א"ל בלשון הוראה. כ"מ. כתב הר"ן אפילו בלא אפרושי מאיסורא שרי לומר לחבירו עשה לי כך וכך אף על גב דממילא הוי הוראה דהא א"ל טול בכלי שני ותן אף על גב דילפינן מינה דהפשירו לא זהו בישולו. מ"א:

סימן פז

א **מים**. כיון דמיוחדין לכך ה"ל כב"ה ואסורים אפילו אין בהם ריח רע. הרא"ש והרמב"ם. וכתב המ"א ונ"ל דאם הכלי מיוחד גם כן לתשמיש אחר כגון לשפוך לתוכו שופכין אם אין בו צואה ולא ריח רע מותר וה"ה אם מיוחד להשתין ובכל פעם שמשתין נותן לתוכו רביעית מים שרי עכ"ל והיד אהרן חולק עליו וכתב כיון דטעמא הוי כמ"ש הב"י הא דרביעית מים מהני למי רגלים היינו במים צלולים דמתערבין במים ומתבטלים אבל מה שבלוע לתוך הכלי אינו מתערב במים כדי שיתבטל אם כן ה"ה הכא שאי אפשר שבעוד שהוא משתין שאינו בולע הכלי איזה דבר מועט אם כן לא מהני הטלת מים אחר הבליעה ועיין ט"ז ובע"ת:

ב **זכוכית**. דלא בלע. וכ' הט"ז נראה דלמאי דכתב רמ"א סי' תנ"א די"א לא מהני אפילו הגעלה לכלי זכוכית ה"ה שיש להחמיר כאן דחד טעמא הוא ע"ש והיד אהרן חולק עליו דאין להחמיר כאן וע"ש:

ג **מצופה**. היינו מה שקורין גליזורט:

ד **יפה**. ובלבד שלא יהא בה ריח ובתוס' ס"פ מי שמתו כתב להתיר אם נתן בהם מים:

ה **ויש אוסרין**. כיון שהוא בלוע בתוכו ברו כתוכו אבל של מתכות אפי' אינה רחוצה מהני כפיה דאין איסורו אלא מתוכו. מ"א:

ו **כלי**. כתב הב"ח גבוה י' והמחיצות מגיעות לארון והגרף אחורי מטה מיקרי מחיצה ושרי לקרות עכ"ל וכ' מ"א ונ"ל דוקא כשהמטה חוצצת מכותל לכותל אבל בלא"ה לא חשיבה מחיצה עיין שם. הניחם תחת המטה ומחיצות המטה מגיעים עד פחות מג' סמוך לארץ שרי. ב"י ל"ח ב"ח. ועיין סי' תק"ב סס"א אי אמרינן לבוד בכלים אבל הכא כ"ע מודו דכסתום דמי ומהאי טעמא נראה לי דה"ה אם כסה עליו כלי ויש קצת אויר בין הכלי לקרקע כגון שבולט קצת מצד א' אמרינן לבוד אבל אם הכלי פתוח למעלה אפילו פחות משלשה אסור דבעינן שיהא מכוסה. מ"א:

סימן פח

א **המנהג.** ואף הנוהג טבילה זו דוקא בריא או חולה ששימש מטתו. אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור. ב"י רמב"ם. וכן אם ראה מים חלוקים לא גזר עזרא. ומ' סאה מים שאובים כשרים לטבילה זו. מ"א ופר"ח. והטור סימן רמ"א כתב ויש חסידים ואנשי מעשה שמחמירין על עצמן וטובלין וחומרא יתירא הוא דל"ד טבילה אלא רחיצה בט' קבין עיין שם ומבואר בב"י שדין ט' קבין הוא אפילו במים שאובים ואפילו מג' או ד' כלים ובאופן שלא יפסיק משפיכת כלי אחד עד שיתחיל השני אבל מד' ולמעלה אין מצטרפין כלל והנך ט' קבין צריך שישפוך עליו אבל לא לטבול בתוכן בין אם הם בכלי או בקרקע וכן יש לנהוג באותם שנוהגים להטהר בער"ה ועי"כ ע"י ט' קבין. ט"ז. ושיעור ט' קבין הוא ט"ז קוואדרט פולי"ש. עיין סי' תר"ז ס"ד. והרמב"ם כ' שמימיו לא ביטל טבילה זו:

ב **נדה.** כתב רי"ו יש טועין לומר שהנשים יולדות לא יכנסו לב"ה עד שעבר מ' לזכר ופ' לנקבה. ומנהג טעות הוא וצריך למחות בידם. ע"ת:

ג **השם.** וברכת המזון תשמע מאחרים ואי ליכא אחר תברך בה"מ בעצמה בלחש וכ"ש קידוש דהוא מדאורייתא ובבנימין זאב סימן קנ"ג כ' שלא נהגו רק שלא ליכנס לב"ה ולא לראות ספר תורה וגם כשמתפללין אינה עומדות בפני חברותיה ומשום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור עכ"ל וכן עיקר. מ"א:

ד **נוראים.** ומיום ראשון של סליחות ואילך מיקרי ימים נוראים לכל כה"ג. מעגלי צדק. וכתב מ"א ונ"ל כיון שמותרים לילך לב"ה מותרים ג"כ להתפלל וה"ה אם משיאה בנה או בתה או שהיא בעצמה יולדת שהולכים לב"ה אחר ד' שבועות שרי בכל גוונא אע"פ שהיא נדה עכ"ל ועיין תשובת באר עשק סי' ל"ו:

סימן פט

א **החמה.** כ' רש"ל בימי הסליחות ראוי ליזהר בזה שרגילין להקדים קודם הנץ החמה ואינו נכון עכ"ל וכתב המ"א ואפשר שסמכו על שטורח ציבור הוא שילכו לביתם ויקבצו שנית ומ"מ יראה לכתחלה שלא להשכים כ"כ:

ב **ע"ה.** היינו האור הנוצץ לפאת המזרח קודם עלית השמש שעה וחומש שעה. עמ"א מ"ש. (וכתב בספר אליהו רבה דדוקא כשהאיר פני כל המזרח ולא סגי כשהבריק השחר כנקודה בלבד ולא כמ"א ודלא כמנחת כהן ע"ש שהביא כמה ראיות לדבריו):

ג **היום**. ואם היום ארוך י"ח שעות הוי ו' שעות על היום וכשהיום ארוך ט' שעות הוי ג' שעות דלעולם משערין שעות אלו לפי ענין היום והם נקראים שעות זמניות אע"ג דכתבתי בסי' א' ס"ק ו' בשם הזוהר דלענין חצות לילה חשבינן הלילה לי"ב שעות. שאני הכא דלגבי הקב"ה לילה כיום יאיר עמ"א סי' רל"ג ס"ק ד' ועיין סי' קכ"ד ס"ב דצריך לגמור התפלה קודם שליש היום:

ד **להתפלל**. והב"ח חולק ע"ז ומתיר להתפלל אחר חצות עד שיגיע זמן מנחה גדולה ע"ש וכן פסק הט"ז למעשה רק שמזמן מנחה גדולה שהוא ו' שעות ומחצה יתפלל מנחה תחלה ואחר כך ישלים של שחרית ע"ש וכ"כ השכנה"ג ופר"ח ומ"א כתב דבאמת זמן מנחה מתחיל אחר חצות א"כ יתפלל מנחה שתים. (ובס' אליהו רבה הכריע כדעת הב"ח וט"ז. מיהו אם עבר במזיד נ"ל לפסוק כש"ע):

ה **תפלה**. היינו מע"ה:

ו **שלום**. מי שיש לו עבדים או משרתים שצריך שישמשהו יזהירם מבערב שבקומם ממטתם ירחצו ידיהם ויברכו הברכות ויקרו פרשה א' של שמע ואח"כ יכול לעשות צרכיו הלק"ט ח"ב סי' ד' ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' כ"ב כתב עליו דכל זה הוא ממדת חסידות אבל מדינא אין קפידא. ע"ש:

ז **עסק**. ואגב זה הולך לפתח חבירו לומר צפרא דמרא טב אבל ליתן לו שלום אפי' בכה"ג אסור. מ"א:

ח **לחוש**. פירוש דאז מותר לכרוע כשאין משכים לפתחו אבל במשכים לפתחו בין לכרוע או נתינת שלום אפילו התחיל הברכה אסור. ל"ח ב"ח מ"א וט"ז ופר"ח:

ט **טב**. ולא יתן לו שלום אע"פ שרגיל ליתן לו שלום. מ"א:

י **י"ח**. ואם אין השיירא ממתנת לו מותר ללילך לדרך. מ"א ע"ש ועיין ט"ז:

יא **מותר**. דלא שייך בהו גאוה. ועם צוק"ר אסור. ובמקום דצריך רפואה מותר לשתות מים וצוק"ר קודם שיתפלל הרדב"ז ח"ד סי' רל"ח ולאיש זקן וחלש שאינו יכול לעמוד על נפשו עד עת יציאת הציבור מבה"כ בפרט בשבתות וי"ט שלפעמים מתעכבין עד חצות יותר טוב להתיר לו להתפלל בביתו בנחת ויקדש ויאכל מידי בצפרא ואח"כ ילך לבה"כ ויכוין לבו עם הציבור בתפלת שחרית ויתפלל אחר כך עמהם מוספין של יום ולא שישתה הקא"וי או הגיקול"טי בלא קבלת עול מלכות שמים תחלה כי ודאי ע"ז נאמר ואותי השלכת אחר גויך. לקט הקמח. וכ"כ הפר"ח דקאו"י יכול לשתות ובפרט במצרים שאין הדעת מתיישב בלא קאו"י אבל קאו"י עם צו"קר או כל מיני תרגומא כדי שלא לשתות הקאו"י אליבא ריקנא אסור ע"ש ומהרח"ו ז"ל כתב דאפילו קם בחצות

הלילה אסור למיטעם מידי עד אחר התפלה כמ"ש בזוהר. ושמעתי שאחד מן הגדולים התיר שתיית הקאו"י דדוקא מידי דמרבה דם אסור. יד אהרן:

יב **בשבת**. ואחר תפלת מוסף אסור כיון שהגיע זמן קידוש. רש"ל:

יג **מותר**. אפילו דבר דשייך בו גאוה כיון שאינו עושה משום גאוה אלא לרפואה אע"פ שאינו חולה שרי. מ"א:

יד **וישתה**. הא דאמר אם רצה משמע שאינו מחויב. הטעם משום דעכשיו בזמן הזה בלא"ה אין מכוונים כ"כ ומ"מ אם רצה לאכול ולשתות קודם כדי שיכוין מותר עמ"א:

טו **להפסיק**. אם בירך ברכת המזון ועוסק בשתיה לכ"ע צריך להפסיק. מ"א. ועיין בס"ק י"א דכתבתי בשם מהרח"ו שאפילו קם בחצות הלילה אסור לטעום אחר התפלה. ובבאר היטב אשר לפני כתב לחלק בין אכילה לשתיה דאכילה אסור ובשתיה מותר:

טז **תפלה**. עיין ב"ח. וכן הוא במהרש"ל ומהרש"א ע"ש. וע"ת לא דק ע"ש:

יז **לאחרים**. כ"כ מהר"י. ומיהו בתוס' משמע דלא ס"ל האי סברא לחלק בכך דא"כ לא הוי ראיה מההיא דרב משי ידיה ומתני לן פרקן וכו' דלמא שאני התם שלמד לאחרים וק"ל. והרוקח כתב ת"ח שביטל תפלה בשביל לימודו אפילו למד כל היום ולאחרים מעלה עליו כאלו לא למד אותו יום:

יח **ק"ש**. ואם יכול להכיר חבירו ברחוק ד"א יקרא גם ק"ש בביתו. מ"א:

יט **לתפלה**. ונוהגין כהרשב"א דמסמיך גאולה לתפלה עדיף לכן אין נזהרין בזה ומתפללין גם כן בדרך עיין מ"א:

סימן צ

א **ג'**. והב"ח מתיר גם בכסא וספסל אם אינן גבוהים ג' וכ"כ הט"ז ע"ש. ובמהרי"ל ה' תפלה משמע כדעת הש"ע וכ"כ הלבוש סי' צ"ח וכן פסק בס' אליהו רבה ועכשיו נהגו שהש"ץ עומד עמוק משאר בה"כ משום ממעמקים קראתיך עיין הלק"ט ח"ב סי' קכ"ב. וביד אהרן:

ב **י"ב חלונות**. וא"צ שיהיו כולם לצד מזרח אלא צריך שיהיו פתוחות לכל צד ג' עיין ט"ז ס"ק ג':

ג **בשדה**. ופשוט דעוברי דרכים מתפללין בשדה. מ"א:

ד **בה"כ**. עיין בתשובת יד אליהו סי' ז' שהעלה דנ"ל מה שאמרו גבי המתפלל אחורי בית הכנסת לא שייך אלא דוקא שהצבור מתפללים תפלת י"ח והוא ג"כ מתפלל י"ח ע"ש:

ה **הקהל**. כלומר דמיירי במתפלל באותו צד שהפתח פתוח שם דהיינו בצד מערב לפיכך אם מחזיר פניו כלפי בה"כ נמצא שמתפלל לאותו צד שהציבור מתפללין. וע"כ

לא נקרא רשע אבל אם מחזיר פניו מבה"כ נמצא מתפלל הפך מהציבור שמתפללין בבה"כ נקרא רשע שנראה כשתי רשויות ח"ו. ולפי פירוש זה אם עומד אחורי בה"כ בצד מזרח והפך מבה"כ ומתפלל לצד מזרח כמו שהצבור מתפללין ג"כ אינו נקרא רשע. (ועיין בס' אליהו רבה בזה):

ו **בהפך**. הוא דעת ר"י הובא בתוס' שם דמפרש אחורי בה"כ היינו אחורי כותל מזרחי שאין שם פתחים וכשעומד אחורי אותו כותל ואחוריו כלפי הכותל אע"פ שפניו כלפי רוח מזרח ונמצא מתפלל לרוח שכל הציבור מתפללין אפ"ה נקרא רשע. וכי מהדר אפי' לבי כנישתא כיון שפניו כלפי כותל מזרחי אעפ"י דעומד בחוץ ונמצא שהוא מתפלל כלפי רוח מערב וכל הקהל נגד רוח מזרח לית לן בה כיון שכל הקהל כלפי כותל מזרחי ששם ההיכל. ופניו ג"כ כלפי אותו כותל אין לחוש:

ז **שניהם**. שלא יתפלל אלא במערב ויחזיר פניו לבה"כ:

ח **להחמיר כו'**. אעפ"י שאינו מתפלל לרוח שהצבור מתפללין מ"מ כיון שאינו מתפלל בהפך לית לן בה. תר"י ב"י:

ט **לבה"כ**. וה"ה בעזרה וכ"כ השכנה"ג ראיתי קהלות רבות עזרותיהם לצד מזרח ומתפללין ופניהם כלפי מזרח ואחוריהם כלפי כותל מזרחית שבבה"כ ונראה דס"ל דעזרה הוי כמו בית שהתיר הרמב"ם להתפלל לצד המזרח אע"פ שאחוריו כלפי בה"כ עכ"ל ועיין בל"ח אות פ"ג:

י **אחר**. עיין בהר"ן פרק במה מדליקין. ודרשות ראנ"ח פרשת וישב ופרשת מצורע. ותשובותיו ח"ב סי' ע' ובתשובת חכם צבי סי' צ"א:

יא **הציבור**. אע"פ שיוכל להתפלל בביתו ביו"ד מ"מ ברוב עם הדרת מלך. מ"א. אפילו איכא בצבור הרבה חוטאים לא ימנע מלהתפלל עם הציבור כנה"ג ע"ת. מי שהיה חבוש בבית האסורים ולא היה יכול להתפלל בעשרה והתחנן לפני השר ולא אבה רק יום אחד ולא יותר. איזה יום יבחר לו פסק הרדב"ז ח"ד סי' י"ג שלא יחמיץ המצוה ותיכף יתפלל בעשרה ע"ש. וחכם צבי בתשובתו סי' ק"ו הקשה עליו מפרק התכלת (מנחות דף מ"ט) דקמבעיא לן ציבור שאין להם תמידין ומוספין איזה מהם קודם ומוקי לה במוספין דהאידנא ותמידין דלמחר תדיר עדיף או מקודש עדיף ואי כסברת הרדב"ז אף אי תדיר עדיף מוספין קדמו מטעם דאין מעבירין על המצות ע"ש ובלקט הקמח דף י"א מיישב דיש חילוק בין יחיד לצבור דאין ציבור מתים אך ביחיד שהוי מצוה לא משהינן ע"ש. והמחבר יד אהרן מתרץ דבשלמא דההוא דתדיר ומקודש אי אקריב תדיר שוב אינו יכול להקריב מקודש וכן להיפוך משי"ה מספקא לן מי נדחה מפני מי. אבל הכא אינו מפסיד

המצוה לגמרי אלא דאם ימתין ליום כפור עושה המצוה בשלימות מש"ה אין מעבירין ע"ש. ועיין תשובת יד אליהו סי' מ"ב. מי שהולך בשבת וי"ט בהשכמה להתפלל במנין עשרה כי רוב ציבור מאחרים תפלתם ובאותו מנין מתפללים גם תפלת מוסף תכף אחר תפלת שחרית. ויש זמן אח"כ לילך לבה"כ. יותר טוב להתפלל מוסף עם הצבור בבה"כ דברוב עם הדרת מלך. ול"ד לנדון הרדב"ז דהתם זמן גדול ביניהם ויש חששות וסבות. אבל ביומא חדא לית לן בה יד אליהו סי' מ"ב:

יב **אנוס**. פירוש שתש כוחו אע"פ שאינו חולה מ"א. ואם הוא אונס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הציבור יבא לידי הפסד ממון פסק בתשוב' יד אליהו סי' ז' דאין מחויב על פי הדין ויכול להתפלל ביחיד בביתו או בבה"כ כשאין שם ציבור. ואפשר דמשום מניעת ריוח מחויב קצת על פי הדין להתפלל עם הציבור דחילוק יש בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו ע"ש. אם רשאי לילך בספינה קטנה או גדולה בשבת כדי להשלים מנין ולהתפלל עם הציבור עיין הרדב"ז ח"א סי' פ"ז ובתשובת חות יאיר סי' (קי"ב) [קט"ו] ובתשו' עבודת הגרשוני סי' קכ"ג ובתשובת מהר"ם רוטנבורג סי' א' ב':

יג **מתפללים**. ודוקא אם טריחא ליה מילתא לאסוף י'. מ"א. משמע בע"א דף ד' ע"ב דאם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפללין שחרית לא מיקרי בשעה שהציבור מתפללין ועיין תוס' שם:

יד **בישובים**. נ"ל בימות הקיץ שהציבור מאחרים תפלת שחרית והדר בישוב אסור אפילו ללמוד כמ"ש סי' פ"ט לכן מוטב שיתפלל תיכף בהנץ החמה ובערבית צריך להמתין עד צאת הכוכבים. מ"א:

טו **תפלתו**. אפילו רוצה לצאת חוץ לבית הכנסת ריב"ש מ"א. ואם חלש לבו יכול להתפלל בביתו קודם הציבור ובבה"כ אף זה אסור ואם הוא חולה או אנוס אף בבה"כ שרי. ב"ח דלא כב"י. מג"א ע"ש:

טז **עוברת**. משמע דאז אפי' בבהכ"נ שרי וכ"מ לשון תר"י: אבל הב"ח פסק דוקא שהזמן קצר כ"כ בעוד שיהלוך לביתו יעבור זמן תפלה אבל אם יש זמן ילך לביתו ויתפלל ביחיד ע"ש:

יז **בעירו**. ואם יש ב' בה"כ מצוה לילך להרחוקה דשכר פסיעות יש ב"מ דף (ק"ו) [ק"ז]:

יח **רע**. אפילו אין שם מנין עשרה דסתמא קתני. מט"מ שכנה"ג ע"ש:

יט **לרוץ**. עד פתח בה"כ ובבה"כ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה וביראה. ע"ת של"ה מ"א:

כ **לרוץ**. אבל אם יוצא ע"מ לחזור מצוה לרוץ כדי שיחזור מהרה. הכותב בע"י וכ"כ המ"א ושכנה"ג דלא כל"ח. וכתב של"ה דהיוצא מב"ה לבה"מ ירוץ. מג"א:

כא **לרוץ**. ודוקא שלא בשעת תפלת י"ח אלא כגון ק"ש וברכותיה אבל בתפלת י"ח אסור לרוץ כדלקמן סי' צ"ז ס"ב ב"ח ע"ת ט"ז. וכתב בס"ח הרוצה שלא ירוק תדיר בבה"כ ילעוס קודם כניסתו שורש שקורין לקרי"ץ אבל בעי"כ ובעט"ב אסור שישאר המתיקות בפיו וכשבולע רוק בולע המתיקות. מ"א:

כב **הראשונים**. דוקא שיתפלל שם עמהם האר"י ז"ל לא היה מן היו"ד הראשונים ע"ל סי' כ"ה ס"ק ב' ובזוהר נשא איתא שיתאספו י' יחדיו ויבואו לבה"כ. מ"א:

כג **להמתין**. דוקא אם נכנסו בשוה אבל אם נכנס יחידי בשעה שלא יכול לסיים עמהם תפלתו אין חייב להמתין לו דכיון שרואה שלא יוכל לסיים עמהם ונכנס איגלאי מילתא שאינו מפחד אם נשאר יחידי. ב"ח. מיהו מדת חסידות הוא להמתין גם בכה"ג וכך כתב המרדכי בשם ר"י שהיה ממתין גם בכה"ג. ובבאר היטב אשר לפני קיצר במקום שהיה לו להאריך עיין שם:

כד **לילך שם**. אם יוכל לבא שם בעוד היום גדול ושלא יהא צריך ללכת יחידי וכמו שכתב בסעיף שאח"ז ובאה"ט אשר לפני העתיק דברים אלו חוץ למקומו ע"ש ועמ"א מה שהקשה על הר"ן ועיין בתשובת יד אליהו סי' ז':

כה **לתפלתו**. גם כשמתפלל בביתו יקבע מקום שלא יבלבלוהו בני הבית:

כו **קבוע**. ותוך ד' אמות חשיב מקום אחד דא"א לצמצם. מ"א:

כז **שני פתחים**. מכבדין בפתח בה"כ שיכנוס הגדול תחילה הואיל וראוי למזוזה. ש"ס ברכות:

כח **ותיבה**. כתב ב"י וה"ה מטה דידן העשוי לשכיבה מיקרי קבוע והב"ח חולק וס"ל דלא מיקרי קבוע דלפעמים נוטלין ומעמידה במקום אחר והוכיח כן מתוס' ע"ש והמ"א סותר הוכחתו ע"ש והפר"ח הסכים עם הב"ח דלא כמ"א ע"ש. ועיין ט"ז שהקשה על הב"י למה לא משני כפשוטו כדעת המקשן ומיירי במטה העשוי לשכיבה ע"ש וכ"כ בפר"ח ע"ש. ולא הבנתי דא"כ מה היה מתפאר כל ימי הייתי מצטער ר"ל הייתי זהיר ונזהר וכו' מהו זה זהירות הלא יותר טוב היה אם היה מתפלל אצל הכותל וק"ל:

כט **ורחבו ד'**. וצ"ע דנהגו להתפלל לפני השטענד"ר שמניחין עליו הסידורים והוא גבוה י' ורחב ד' מ"א ע"ש. וט"ז כתב כל הדברים שהם לצורך התפלה בבה"כ אין שייך חציצה וע"כ נהגו שיש לכל אחד שטענד"ר אע"פ שגבוהים י' ורחבים ד' ומטעם זה נ"ל דשלחן בבית לא חשיב נמי הפסק וחציצה לתפלה דהשלחן הוי צורך התפלה שמניח הספר

עליו ומ"מ נראה דאף במידי דחציצה בינו לבין הכותל אם א"א בקלות להתפלל בע"א כגון לפעמים שמתפללין ביו"ד באיזה חדר וא"א לכל אדם לעמוד בלי חציצה לכותל בודאי אל יעכב התפלה בשביל זה ולילך בחדר אחר להתפלל דאין זה אלא למצוה מן המובחר ולית ביה איסורא כשצריך לכך מצד דוחק המקום: ומ"מ יעצים עיניו או יתפלל מתוך הסידור ולא יביט לחוץ. כדי שלא יבא לידי ביטול כוונה עכ"ל ט"ז:

ל **מצויר**. ומטעם זה אסור לצייר ציורים בכותל בה"כ נגד פניו של אדם אלא למעלה מקומת איש. מ"א. אסור להתפלל כנגד המראה אפי' אם עיניו סתומות. הרדב"ז ח"א סי' (ק"ו) [ק"ז] כפי מה שפי' השכנה"ג ע"ש:

לא **תפלות**. ואפילו בביתו אסור ט"ז ע"ש:

לב **מותר**. לפני רבו. ב"ח ד"מ ש"ך בי"ד סימן רמ"ב מ"א ע"ת ודלא כב"י:

לג **רבו**. אבל לפני רבו אסור. ד"מ ב"י ש"ך שם מ"א:

סימן צא

א **לאזור**. דוקא מי שרגיל לחגור כל היום בחגורה אבל מי שהולך כל היום בלא חגורה גם בשעת תפלה אין צריך לחגור. ב"י רי"ו:

ב **מכנסים**. וה"ה אם בגדיו מונחים ממש על בטנו ומפסיקים בין לבו לערוה. עי' ר"ס ע"ד מ"א:

ג **הראש**. ומ"ש בסי' ב' שלא ילך ד' אמות בגילוי הראש היינו מדת חסידות. ב"י רי"ו. וע"ל סי' ב' וס"ק ד' וס"ק ו' מש"ש:

ד **כיסוי**. הטעם דהראש והיד חד גוף אינון דאין הגוף יכול לכסות את עצמו. וכתב הב"ח מיהו נוהגים להמשיך הבית יד של הבגד על היד ומכסה בו ראשו ושפיר הוי כיסוי ע"ש:

ה **באפונדתו כו'**. ומהרמ"מ סי' ל"ח תיקן שלא ליכנס במנעלים בבה"כ ע"ש. אין להתפלל בבתי שוקיים של פשתן דגנאי הוא לעמוד לפני גדולים בבתי שוקיים של פשתן ומכ"ש כשלובשין סנדל והעקב מגולה. גם אין ללבוש בתי ידים שקורין הענטשיך כדרך עוברי דרכים וקורא אני עליהם אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני. ב"ח. מיהו אם הבגד ארוך שחופה את הרגלים או בארצות חמין מאוד שעומדים שם ג"כ בפני גדולים יחף אין לחוש אפילו בגדיו קצרים. שכנה"ג ע"ש:

סימן צב

א **ולהתפלל.** דוקא לגדולים אבל לקטנים אין צריך לחזור. מ"א ממשמעות הגמ'. וכן כתב הלק"ט ח"ב סי' ע"ט ע"ש:

ב **יתפלל.** ואפילו אם רואה שיעבור זמן תפלה אם ינקה עצמו מתחלה אפ"ה אסור לכתחלה ביכול לעמוד עד פרסה. ב"ח ע"ש. ומ"א מקיל ביכול לעמוד עד פרסה אם יעבור זמן התפלה ע"ש. וע"ת כתב בשם הב"ח להיפוך ע"ש. ולא דק:

ג **כן.** ומ"א כתב ונ"ל דיש לסמוך על הרשב"א ובצבור אף ת"ה מודה דשרי דגדול כבוד הבריות ואף ביחיד יש לסמוך ארשב"א דשרי ע"ש:

ד **במים.** ואין הניגוב מעכב כמו שמעכב בנטילה לאכול. ברכת אברהם:

ה **פרסה.** אם לא יצטרך לילך יחידי ל"ח. ושיעור פרסה הוא שעה וחומש עיין ט"ז וכתב ב"ח כיון דא"צ לחזור אחר מים לק"ש לכ"ע השתא כיון דצריך להסמיך גאולה לתפלה אין לחזור אחר מים גם לתפלת שחרית והכי נקטינן דלא כש"ע עכ"ל. וע"ת חולק עליו וכתב דהא אפשר להמתין בשירה חדשה כמ"ש סי' ס"ו ע"ש:

ו **מיל.** ומיל בכלל. ע"ת. ופר"ח כתב דוקא פחות ממיל חוזר אבל מיל אינו חוזר ע"ש:

ז **התפלה.** ט"ז הקשה עליו דלדעת הרי"ף צריך להמתין על המים אפי' אם יעבור זמן התפלה ע"ש. והיד אהרן מיישבו ע"ש:

ח **בצרור.** לא שנא אם הם מלוכלכים ל"ש שהסיח דעתו. טור. ועיין מ"א:

ט **בתורה.** דלכ"ע די בנקיון בעלמא אע"פ שיש לו מים. מ"א:

י **בגד.** כתב הבאה"ט אשר לפני וע"י פשתן אסור נ"ל ולא ידעתי מנ"ל ובהדיא כתב המ"א סי' צ"ז ס"ק ד' ובמדינתינו שלובשין פצילו"ס מותר ע"ש:

יא **ישתין.** אבל מותר להשתין במקום שהתפלל ומכל מקום מדת חסידות שלא להשתין בד"א של תפלה מגילה דף כ"ז. מ"א:

יב **לרצונו.** פירוש מי שרוקק מחמת טיול. הרא"ש:

סימן צג

א **שעה אחת.** תר"י הוכיחו מגמרא דאע"ג דבכל מקום דאמרינן שעה פירוש שעה מועטת הכא פירושו שעה אחת מי"ב שעות ביום ומיהו זהו לחסידים ולשאר עם די בשעה מועטת. מ"א:

ב **שיכוין.** האר"י ז"ל היה מתפלל תוך הספר כדי שיכוין מאוד. והכל לפי מה שהאדם מרגיש בנפשו. מ"א:

ג **פסוקה**. דהיינו שלא יעסוק בפלפול קודם התפלה אבל אם עסק בפלפול והתחילו הציבור להתפלל יתפלל עמהם ובפרט האידנא שאין מכוונין. כ"כ מ"א:

ד **להתפלל**. נ"ל דדוקא בדבר שאין בו טרדא דומיא דהלכא פסוקה. מ"א:

ה **להתפלל**. וא"צ להתפלל מנחה ב' כיון דבשעת חובתו היה פטור מן הדין. מ"א ודרישה בי"ד סי' שמ"א ודלא כט"ז בסי' ק"ח ס"ק א' ע"ש:

סימן צד

א **הכפורת**. פי' במערבו של בית המקדש:

ב **רוחות**. פי' במקום שמנהגם כך או שיושב על החמור:

ג **למזרח**. עיין ט"ז שהעלה דאם שכח והתפלל לצפון או לדרום יהפוך פניו לצד המזרח ואם התפלל למערב לא יהפוך פניו לצד דא"כ יהיה פניו נגד צפון או דרום ומ"מ נראה דא"צ להפסיק ולעקור רגליו כדי להתפלל למזרח דבדיעבד יש לסמוך אמ"ד שכינה בכל מקום עכ"ל. ובתשובת [יד] אליהו סימן א' חולק וכתב דצריך להפסיק ולילך להתפלל לצד מזרח והסכים עמו גדול אחד. אבל גדול אחר הסכים עם הט"ז ע"ש באורך. בה"כ שהעמידו בו את ארון הקודש לצד דרום של העולם וכלם מתפללים נגד הארון הקודש שהוא לצד דרום יוכל להתפלל בצד מזרח אף שכל הקהל מתפללים נגד דרום ואין כאן משום יוהרא ולא משום איבה יד אליהו סי' א' וגדול אחד שם חולק עליו רק יתפלל לצד שהציבור מתפללין ע"ש:

ד **הארון**. עיין בלבוש הציור להעמיד כותל מזרחי נגד קרן מזרחית דדומית של העולם וכתב בכנה"ג אפילו הארון קבוע לרוח אחרת צריך להחזיר פניו למזרח ועיין בס"ק שלפני זה:

ה **למזרח**. ורש"י פי' איפכא דיצדד פניו לצפון או לדרום ועיקר עמידתו למזרח. ונראה יותר נכון לעשות כן ט"ז:

ו **דרכו**. אבל אם קודם הוא להשיירא ויש לו מי שיאחז חמורו ירד למטה ויתפלל. וכ"ש כשמהלך ברגליו דהא בלא"ה צריך להמתין. מ"א:

ז **באבות**. פי' שלא ילך או ירכב אבל כשיושב על הבהמה והבהמה גם כן עומדת שרי. תר"י מגן אברהם:

ח **הבהמה**. או יחזיר עצמו ע"ג בהמתו. מ"א:

ט **מעומד**. כ' ט"ז מעולם לא ראינו מגדולים שהתפללו בדרך מיושב שהתפללו שנית בבואם לביתם או למלון ע"ש נראה דגם כאן לא יתפלל שנית אלא אם הוא בטוח שיכול

לכוין בתפלתו כמ"ש ס"ס ק"ז וכ"פ הרמ"ע מפאנו ושכנה"ג ופר"ח וכן הסכים בתשו' יד אליהו סי' א' וע"ש מה שתמה על הט"ז:

י **במלון.** דאיתא בשבת דף קכ"ז דלא רצה ר"י ליכנס בתפילין לבית העכו"ם ק"ו להתפלל:

יא **זויות.** ואם א"א לו להסתלק מן הדרך ובמלון לא ימצא קרן זוית תפלה בדרך עדיף. ומ"מ יראה אם יכול להתפלל במלון או בחצר ובבקעה או בגינה מוטב. מ"א:

סימן צה

א **למטה.** ואותן המגביהים ראשיהם ועיניהם למעלה כמביטים על הגג המלאכים מלעיגים עליהם ס"ח סי' י"ח אבל קודם י"ח יתן עיניו לחלונות שבאותו כותל. עט"ז. מאן דפקח עיניו בשעת צלותיה מקדים עליה מלאך המות ט"ז סי' צ"א. ובשכנה"ג כתב אני שמעתי שכל מי שאינו עוצם עיניו בשעת תפלת י"ח אינו זוכה לראות פני שכינה בצאת נפשו ומן אז והלאה מנהגי לעצום עיני עכ"ל:

ב **לבו.** ויכניע הזרועות על לבו ימנית על שמאלית ויזהר שלא יוציא האגודל לחוץ. האריז"ל:

ג **ובפחד.** ובתפלה מיושב אל יסמוך לאחוריו ולא יהא מוטה לצדדים ולא יפשוט רגליו ואל ירכיבם זע"ז. עט"ז. ואין לפכר ידיו בעת שלום כי מוריד דין על עצמו בזה ח"ו כידוע. ט"ז:

סימן צו

א **תפילין.** ובדיעבד א"צ לחזור ולהתפלל ט"ז ופר"ח דלא כב"ח ומה שנוהגים שהש"ץ מחזיק בידו הס"ת בשבת ואומר יקום פורקן וכו' נ"ל כיון שכוונתו אז להתפלל על לומדי תורה על כן מחזיק הס"ת בידו והוי כמו לולב בזמנו. ט"ז:

ב **קערה.** דוקא הני שאם יפלו יש בהם הפסד או יזיקו לו אבל שאר דברים מותר לאחוז. רש"י ור"ן. והר"ר יונה כתב בשם י"מ דהני לאו דוקא אלא אורחא דמלתא נקט וה"ה שאין ליטול שום דבר בידו בשעת התפלה אלא לולב בלבד עיין שם וכתב ט"ז ומטעם זה נ"ל דיש לזהר ג"כ למי שמתפלל מתוך הסידור שירשום תחלה כל המקומות שצריך להתפלל באותו תפלה ולא יחפש אחריהם בשעה שמתפלל כי יפסיק עי"ז ולא יכוין יפה עכ"ל:

ג **לא טריד.** נפל ספר על הארץ ולא יוכל לכוין מפני זה מותר להגביהו כשיסיים הברכה. ס"ח מ"א:

ד **להתפלל מתוכו.** כתבתי לעיל בסי' צ"ג סעיף קטן ב' דהאר"י ז"ל היה מתפלל מתוך הספר כדי שיכוין מאוד ואף בחזרת הש"ץ תפלת י"ח יהיה הסידור פתוח לפניו להיות אזניו פקוחות על מה שאומר הש"ץ. של"ה:

סימן צז

א **יגהק.** שמוציא רוח מפיו כריח המאכל שאכל. ולא יפהק. פותח פיו כמי שרוצה לישן:

ב **סנטרו.** היינו לחי התחתון ומה שקצת חזנים עושין כן אינם מתכוונים לשם יוהרא רק לבסומי קלא אבל שלא בשעת הזמר אסור. ל"ח מ"א:

ג **לרוק.** אפילו בתחנונים שלאחר התפלה אסור דכל זמן שלא פסע הוה ליה כעומד לפני המלך. מ"א:

ד **נראה.** דוקא בבגד התחתון אבל בבגד העליון כיון שהרוק נראה אסור תר"י. ובמדינתינו שלובשין פציל"ס אף שהרוק נראה מותר כיון שעשוי לכך. מגן אברהם וע"ל סי' צ"ב ס"ק י':

ה **לשמאלו.** בב"י הקשה דכאן נותן מעלה לימין האדם ולקמן בדין ג' פסיעות חולק כבוד יותר לשמאלו מפני שהוא ימין דשכינה ע"ש ותירצו אחרונים דהכא בשעת רקיקתו מסלק ממנו כבוד השכינה כמ"ש בענין התכבדו וכו' ע"כ אזלינן בתר ימין ושמאל של האדם משא"כ בג' פסיעות שהרי משתחוה לשכינה על כן אזלינן בתר ימין דשכינה:

ו **דאסור.** ואם א"א לו לרוק אלא לפניו או לימינו והוא מצטער בתפלה ע"י שאינו יכול לרוק מותר לו לרוק לפניו או לימינו. ב"ח וע"ת:

ז **כינה.** ע"י בגד אז די בנקיון עפר. מ"א:

ח **ולהחזירו.** אפי' נפל רובו. מ"א:

סימן צח

א **בלבו.** כתב בספר הגן לבטל המחשבה רעה בעת התפלה יאמר ג"פ פי פי פי ואח"כ ירוק ג"פ ולא ירוק לגמרי רק בדרך נחת והלשון תהא בין שפתים בשעת הרקיקה ובודאי תלך המחשבה ע"כ. וכתב המג"א עליו ואינו נ"ל לעשות זה בתוך תפלת י"ח דהוי הפסק ומי יודע אם רפואה בדוקה היא:

ב **הקטנים.** בשל"ה קורא תגר על המביאים ילדים לבה"כ ע"ש שדבריו נכונים:

ג **שמבטל.** כגון שכר חדש שמריח:

ד **המבטלת.** כגון הבא מן הדרך:

ה **לקיר**. בטור כתב עוד ובינו לקרקע. וכתב ט"ז דוקא ג"ט אבל בפחות מג"ט אפי' מצוה ליכא. וכן נוהגין לשטוח על הקרקע בי"כ עשבים יבשים וכן נוהגין לשטוח מחצלאות בט"ב ועומדים עליהים ומתפללים. ב"ח. אסור להתפלל בבריכה הלק"ט ח"א סי' צ"ד ע"ש:

סימן צט

א **רביעית**. דוקא כששתאו בבת אחת כתב סמ"ק סי' קל"ג יין שבתוך הסעודה אינו משכר וע"ס תע"ג ס"ב. די"א דגם לפני המזון אינו משכר עמ"א:

ב **תועבה**. והוי כאלו עובד ע"ז ואם אינו מתפלל בשעת שכרות ניצל מכל צרה. ש"ס:

ג **שוגג**. ואפילו התחיל לשתות אחר שהגיעה זמנה שהיה סבור שיהיה לו שעות אח"כ מיקרי אונס מ"א וכ"כ ע"ת ועיין ט"ז ולבוש:

ד **תפלה**. והלבוש כ' דיש מקילין לק"ש:

ה **משכרתו**. דוקא שינה מעט אבל שינה הרבה מפיגתו כ"מ הלכות ביאת מקדש:

ו **רוכב**. ורוכב בעי ג' מילין עיין מ"א ובתשובות חות יאיר סי' קע"ז. ובתשובת הב"ח סי' ק"מ ובהלק"ט ח"א סי' קפ"ג ובתשובת יד אליהו סי' ח' פסק בתפלה אינו נאסר כ"א יין אבל שאר משכרין מותר אם לא שהוא כל כך שכור שאינו יכול לדבר לפני המלך ע"ש. אלא שכתב סוף התשובה דכיון דב"ח בתשובה לא חילק בין התפלה להוראה וגם החמיר ביינות שלנו לכן אין להקל דאפי' שאר משכרים אסור מאחר שכבר הורה זקן אף שמן הדין יש להקל ע"ש:

ז **שלנו**. ב"ח וט"ז מחמירין ע"ש:

ח **מעט**. כתב ביש"ש פ"ב דביצה וביום טוב יכול להתפלל מנחה אע"פ ששותה קצת דא"א להמתין עד שיפיג יינו וכל שכן האידנא דבלאו הכי אין מכוונין כ"כ שאין להקפיד בשתוי כמ"ש בהגמ"י עכ"ל ולדברי ט"ז ס"ג אין להקל ע"ש:

סימן ק

א **ר"ח**. עיין ב"ח ושכנה"ג:

ב **הסידור**. ובפיוטים שחמור פירושם צריך להסדיר תחלה ול"מ ספר בזה. ט"ז:

סימן קא

א **כוונה**. אבל בק"ש כיון דדי בפסוק א' חוזרין כמ"ש סי' ס"ג ס"ד:

ב **בלבו**. ואם התפלל בלבו צ"ע אם יצא. עמ"א:

ג **לאזניו**. ואם לא השמיע לאזניו יצא. האר"י ז"ל לא היה משמיע קולו אפי' בזמירות רק בשבת הרים קולו מעט:

ד **בלחש**. פי' דאף דיכול לכוין בלחש אבל לא כ"כ כמו בקול מיקרי אינו יכול לכוין. ט"ז:

ה **להשמיע**. ולפי טעם הזוהר משמע דאסור לכן אם יוכל לכוין בלחש עדיף טפי. מ"א ע"ש:

ו **מדאי**. דאז בודאי יבלבל אחד את חבירו ומ"מ נראה דהחזנים שמגביהים קולם כדי לעורר הכוונה ולהשמיע שפיר דבריו שפיר עבדי דעיקר תפלת הש"ץ נתקנה דוקא בקול רם. ט"ז וכ"כ המ"א דלא כב"ח ופר"ח ע"ש. אכן אותם שעושים כן להראות קולם ודאי עושים שלא כהוגן. ועיין א"ז שכתב בשם הרמב"ם ויקראו אל אלהים בחזקה מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול עיין שם סוף פרשת בא:

ז **בלה"ק**. שאין מלאכי השרת נזקקים לשאר לשונות אבל בצבור הקב"ה בעצמו מקבל תפלתם:

ח **ארמי**. דאין נזקקין לארמית שמגונה בעיניהם:

סימן קב

א **הצדדים**. עמ"א וט"ז ובהלק"ט ח"ב סי' רכ"ו. ובח"א סי' כ"ד. ובתשובת גינת ורדים חלק א"ח כלל א' סי' ל"ט. ובספר פרח שושן חא"ח כלל א' סי' י"א:

ב **התפלות**. ודוקא אם מוציא ד"ת בשפתיו אבל אם מהרהר לבד אסור לישב וכ"מ מההיא דעלי הי' עומד אע"פ שבודאי היה מהרהר בד"ת ועיין ב"י:

ג **בק"ש**. פי' היושב:

ד **חלוש מותר**. צ"ע דהא זקן וחולה דמיין להדדי בכל מקום וא"כ עלי זקן היה ולמה היה צריך לעמוד. ע"כ צ"ע להקל בהוראה זאת. ט"ז:

ה **בגבולו**. דוקא בבית אבל בבית הכנסת צריך לקום דהוא מקום מיוחד לכל ב"א. ולפיכך גם עלי אע"פ שכבר ישב תחלה כיון שהמקום קבוע להתפלל היה צריך עלי לקום ויתורץ בזה קושית הטור על הרא"ש:

ו **המתפללים**. אם מותר לעבור נגד מתפלל כשיש מקום גבוה י"ט ורוחב ד' לפניו. פסק בהלק"ט ח"א סי' פ"ד דאסור. אבל אם המתפלל הוא במקום כזה אפשר דמותר לעבור לפניו ע"ש ועיין בפרח שושן חא"ח סי' י"א:

ז **מותר**. ובזוהר חיי שרה איתא דלכל צד אסור:

ח **ולעמוד**. ר"ל דיעמוד שם שלא ילך הלאה דא"כ הוה ליה כנגד פניהם דכל שרואה אותו אסור דמתבטל כוונתו מפניו. מ"א: (ועיין בספר אליהו רבה מה שמיישב בפירוש הטור על קושיות ע"ת דלא כמ"א):

ט **ג' פסיעות**. עמ"א. ופשוט דמיירי בתוך ד"א או שיבוא לתוך ד"א על ידי ג' פסיעות שיפסע לאחוריו. ע"ת:

סימן קג

א **ומתפלל**. היינו למקום שפסק אפילו שהה כדי לגמור כולה מ"א. ופר"ח פסק דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש עיין שם. ואם אפשר לדחוק את עצמו להעמיד שלא יעטש רשאי וליכא משום בל תשקצו דבהפחה בעלמא לא אמרינן. ת"ה וע"ת ומ"א:

ב **העולמים**. בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הרוח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע. רש"י. עמ"א בשל"ה כתב שיהרהר בלבו:

ג **המתעטש**. פרש"י מפיח בקול. ונ"ל אבל הפחה בלא קול לא. ל"ח. ומ"א חולק עליו ע"ש:

סימן קד

א **אומות העולם**. והוא הדין אנס דעלמא ומתיירא שמא יהרגנו. ומשום הפסד ממון אין להפסיק עיין מ"א:

ב **בתחנונים**. ושלא לצורך אסור לזוז ממקומו עד שיפסע ג' פסיעות כדאיתא בסי' קכ"ג מ"א והחזנים שעוקרין ממקומן ביוה"כ כשמגיעים אל ואנחנו כורעים וכו' עיין סי' תרכ"א ולאחר שסיים התפלה שאומרים אבינו מלכנו אין איסור אם עקר רגליו למצוה קצת כגון שמכבדין אותו לפתיחת ארון הקודש שהעולם חושבין קצת למצוה ומ"מ צריך שיאמר קודם לכן יהיו לרצון אמרי פי וגו'. ע"ת:

ג **אחר**. דלא מצינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום ב"י בשם הר"י ומכל מקום שלא לצורך אסור כמ"ש ס"ק ב'. מ"א ועיין ט"ז שהניח דברי רמ"א בצ"ע:

ד **כנגדו**. ומשוורים המסורסים א"צ לפסוק. ע"ת:

ה **לראש**. אע"פ שבסי' ס"ה פסק לענין ק"ש דא"צ לחזור רק למקום שפסק כאן בתפלה חמיר טפי כך כתב הרי"ף. אבל תוס' ורא"ש והטור אינם מחלקים בין ק"ש לתפלה אלא בין אם היתה השהייה מחמת אונס גרע טפי וכ"פ רמ"א סי' ס"ה ועיין ט"ז ואם לא

חזר לראש אלא למקום שפסק וגמרה צריך לחזור לראש. פר"ח: (ובספר אליהו רבה מסיק דלכתחילה יש להחמיר בכל אונס אף שאין גברא דחוי עיין שם באריכות):

ו **בתפלה.** עיין סי' קי"ד סעיף ז' דאם שח במזיד חוזר לראש ועיין ב"ח וט"ז וצ"ע דאם שח במזיד בק"ש מה דינו. והאידנא שרוב העולם אינם נזהרים להשיח בברכות של ק"ש אפשר דדיינין להו כשוגג דאומר מותר שוגג הוא. עיין מ"א. ואם שח בין ברכה לברכה א"צ תיקון אלא מיד אחר השיחה גומר תפלתו אבל אם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש. ט"ז וע"ש:

ז **ישתוק.** עד יתברך:

ח **פוסק.** ואם פסק מיקרי מזיד וחוזר לראש. מ"א. ואם סבר שמותר לעלות הוי שוגג ואינו חוזר לראש:

סימן קה

א **תפלות.** דוקא תפלת י"ח:

ב **ד"א.** אפי' אינו רוצה לחזור למקומו אלא מתפלל במקום שעומד שם. עיין סי' קכ"ג ס"ב בהג"ה:

סימן קו

א **הז"ג.** כ"כ הרמב"ם דס"ל דתפלה מ"ע דאורייתא הוא דכתיב ולעבדו בכל לבבכם וגו' אך מדאורייתא די בפעם אחת ביום ובכל נוסח שירצה ולכן נהגו שרוב נשים אין מתפללות בתמידות משום דאומרים מיד בבקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומדאורייתא די בזה ואפשר שגם החכמים לא חייבום יותר ורמב"ן סובר דתפלה מדרבנן היא וכ"ד רוב הפוסקים ועיין בפר"ח ובס' מגלת אסתר. ובס' לב שמח. ובסמ"ק כתב שמצוה להתפלל בעת צרה. ועיין תוספות דברכות דף כ':

ב **לחנכם.** ומ"מ רשאי ליתן להם לאכול קודם התפלה. מ"א:

ג **לק"ש.** צריך לברך לפניה ולאחריה רמב"ם פרק ב'. ואף שהפסיקו לק"ש חוזרים ללמודם. ואסור להם להתפלל כיון דבלא"ה אין מבטלין מלימודם אפי' רגע וכ"מ מתוספות דשבת דף י"א ע"א בד"ה כגון רשב"י וכו' דאל"כ לא מקשה מידי עליו דילמא רצה להחמיר על עצמו וק"ל:

ד **אינו פוסק.** מ"מ ילמד הלכה שיש בה יציאת מצרים כדי להזכיר בזמנה ואחר לימודו יגמרו כל ק"ש ש"ס ברכות דף י"ג:

ה **פוסק כלל**. ואפי' אם לומד יחידי לבוש. וע"ת. אע"ג דבסי' פ"ט פסק דאסור ללמוד משהגיע זמן תפלה מ"מ אם התחיל אינו פוסק. מ"א. ובא"ז כתב באם שלא יתבטל מלימודו כשיפסוק צריך להפסיק:

סימן קז

א **ומתפלל**. ומתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא לנדבתי (ב"י מ"א):

ב **מוסף**. מפני שהיא חטאת ואין באה בנדבה ואע"ג שמוסף שבת היה עולה מ"מ בשבת בלא"ה אין יכול להביא קרבן נדבה כמו שיתבאר ועיין בהרא"ש:

ג **ברכה**. דכיון דהתחיל להתפלל ע"ד שלא התפלל שויה עליה כחובה ואפי' בתפלת ערבית שהיא רשות פוסק. מ"א:

ד **מהאמצעיות**. אבל בג"ר ובג' אחרונות אין מוסיפין ואין פוחתין. ב"י בשם הרמב"ם:

ה **אצלו**. דאלת"ה מי הוא שלא יכול לחדש דבר באחת מכל הברכות או לרפואה או לפרנסה או לתלמודו. טור:

ו **כלל**. דאין צבור מקריבין קרבן נדבה. ואע"ג דציבור מביאין עולת קיץ לא שכיחא:

סימן קח

א **נאנס**. עמ"ש בסי' צ"ג ס"ק ה':

ב **שתים**. וכשהוא ש"ץ יוצא במה שמחזיר התפלה בקול רם הרדב"ז וכנה"ג מ"א ופר"ח. ולענין ק"ש אם יש לה תשלומין עיין ס"ס נ"ח ובברכת ק"ש אין לה תשלומין ע"ש:

ג **היפך**. דהיינו שגילה דעתו כמ"ש לקמן עיין מגן אברהם:

ד **שחרית שתים**. ואסור לאכול קודם שיתפלל השניה ואם התחיל אינו מפסיק. מ"א:

ה **ערבית**. משמע דא"א תחנון עד אחר תפלה השניה דאל"כ למה ליה לאפסוקי באשרי. מ"א ולבוש. ול"ח כתב דיאמר תחנון אחר תפלה הראשונה וכ"כ ע"ת ע"ש:

ו **לתפלה**. אבל כשמתפלל מנחה שתים משום שלא התפלל שחרית אין לומר אשרי בנתיים דהר"מ מרקנ"ט הזהיר מאוד שלא לומר אשרי אחר מנחה. ע"כ ישהה כדי הילוך ד"א בין תפלה לתפלה כשמתפלל מנחה שתים. ב"ח. ומ"א חולק עליו וכן המנהג פשוט ביוה"כ לומר אשרי אחר מנחה ונ"מ למי שמתאחר לבא לבה"כ בשעה שהציבור התחילו מנחה יתפלל י"ח עמהם ואח"כ יאמר אשרי דלא כהב"ח. וכ"פ לבוש ול"ח ושכנה"ג ועיין סימן רל"ד. מיהו בזוהר פרשת פנחס משמע דאחר תפלת מנחה לא יאמר אשרי וכתב המ"א ומ"מ משמע שם בזוהר דמותר לאומרו שלא אדעתא דחובה ע"ש. (ובספר

אליהו רבא העלה דכשמתפלל ערבית שתים לא יאמר אשרי רק ימתין כדי הילוך ד' אמות אכן במנחה יתפלל אשרי בנתיים ע"ש):

ז **הסמוכה**. אם טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים אף על פי שכבר עבר מוסף דזה מיקרי תפלה הסמוכה. נ"צ:

ח **נדבה**. ולכן מי שהיה חולה או תפוס בתפיסה ולא היה המקום נקי כשיצא יתפלל כל התפלות שהפסיד. ב"י תר"י. ואם יצא מתפיסה בר"ח מזכיר בכלם יעלה ויבא. וה"ה אם יצא בשבת מזכיר בכלם של שבת. כנה"ג מ"א פר"ח:

ט **תשלומין**. דהאיך יקרא הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף:

י **התפלל**. מעשה באחד שבא לבה"כ סמוך לערבית וירד לפני התיבה והתפלל ערבית ועדיין לא התפלל מנחה. נ"ל דלא מיקרי מזיד ויש לה תשלומין ומשמע לי דבר"ח יזכיר יעלה ויבא בשניה דכבר קבל עליו ר"ח. מ"א. כתב פר"ח נ"ל שמ"ש המחבר לעיל בסי' ע"ו שמי שקרא במקום שראוי להסתפק בצואה ומצאה אח"כ צריך לחזור ולקרות. היינו דוקא כשלא עבר עדיין זמן תפלה או בתפלת התשלומין וכגון כשהשלים תפלתו היה לו שהות להתפלל עוד אלא שאח"כ נטרד או נאנס אבל אי כשהתפלל במקום הראוי להסתפק מצואה ליכא שהות תו אח"כ להתפלל תפלה אחרת ה"ל מעוות לא יכול לתקן ולית ליה תשלומין דכי היכא דחשבינן ליה פושע להצריכו לחזור ולהתפלל לפי שלא בדק הכא נמי מיקרי פושע לענין דלית ליה תשלומין אבל בדין שכור לא שייך למימר הכי דהתם גברא לא חזי עד שיפיג יינו מעליו ע"ש:

יא **שבת**. המ"א נסתפק אם לא הזכיר שבת בשניה אם מחזירין אותו ע"ש. וכנה"ג הביא משם הר"ם די בוטין דלא יצא וצריך לחזור ולהתפלל וכ"פ הט"ז ע"ש אבל הע"ת פסק דיצא בדיעבד וכ"פ הכנה"ג שם ופר"ח:

יב **שתים**. כתב המ"א מי שלא התפלל ערבית בר"ח והתפלל שחרית שתים. ולא אמר יעלה ויבא בשניה מחזירין אותו ע"ש ועיין במהרש"א ודו"ק וכנה"ג בסי' תכ"ב כתב דאין חייב לחזור ע"ש וכ"כ הפר"ח:

יג **בשניה**. גלי דעתיה דראשונה היתה לשם תשלומין כמו בהבדלה דבסעיף שאח"ז והיינו דוקא כשהתשלומין בא מחמת תפלה שאינה של ר"ח אז איכא למימר כדלקמן גבי הבדלה דכיון דלא הזכיר יעלה ויבא בראשונה גלי דעתיה דצלי ראשונה אדעתא דתשלומין אבל אם היה ר"ח ב' ימים ולא התפלל מנחה ביום ראשון של ר"ח כשמתפלל בליל ב' של ר"ח שתי תפלות אחת לחובה ואחת לתשלומיו אם לא הזכיר בראשונה

והזכיר בשניה פשיטא דא"צ לחזור ולהתפלל דהכא ליכא למימר גלי דעתיה ובודאי טעה:

יד **בשניה.** משום דהבדלה לאו רחמי נינהו אלא מצוה לשעתא אין שייך להבדיל ב"פ זא"ז דאם עשה פעם א' חול למה יעשה שנית חול משא"כ שבת ור"ח דצריך להזכירם בכל התפלות. מ"א וט"ז דלא כלבוש וע"ת:

טו **לא עלתה לו.** דמבעיא ליה לאקדומי חובת שעתיה ברישיה והוא גילה דעתו שהתפלל הראשונה לתשלומין לכך צריך לחזור ולהתפלל א' לתשלומין בלא הבדלה ודוקא שעשה במזיד אבל אם שכח מלהבדיל בראשונה יצא דהרי לא גילה דעתו כמ"ש בס"ק י"ג מ"א. ובכה"ג איירי הרמ"א במ"ש ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשניה דצריך לחזור וכו' היינו דגילה דעתו שהראשונה יהא לתשלומין ומסתמא במה שלא הזכיר הבדלה או יעלה ויבא בראשונה אמרינן דבזה גילה דעתו אבל אם אמר בפי' שבשניה נתכוין לשם תשלומין רק ששכח בראשונה הבדלה או ר"ח. אף שהזכיר הבדלה או ר"ח בשניה יצא וכ"כ ט"ז ופר"ח ע"ש:

טז **שתים.** יש בזה מחלוקת. התוס' בשם ר"י ס"ל דא"צ לחזור בשביל זה דהא כבר התפלל י"ח רק ששכח של שבת וכשישלים ויתפלל י"ח ולא יזכיר של שבת מה ירויח בזה התשלומין. וחכמי פרובינצ"ה ס"ל דמה שהתפלל י"ח בלא שבת הוי כאלו לא התפלל כלל כיון שלא עשה כדין ועל כן הכריעו הפוסקים שיחזור להתפלל בתורת נדבה וא"צ לחדש כיון שיש סברא שצריך לחזור ולהתפלל מצד הדין. כתב כנה"ג בסי' רצ"ד בשם רדב"ז ח"א סי' (קע"ו) [שס"א] שאם נאנס ולא התפלל במ"ש מתפלל ביום שתי תפלות אחת לחובה ואחת לתשלומין ולא יאמר אתה חוננתנו אעפ"י שלא הבדיל ע"ש:

יז **ר"ח.** ואם בלילה ג"כ ר"ח לכ"ע יתפלל דהוא ירויח שיאמר יעלה ויבא וה"ה בליל יום טוב שני וה"ה אם שכח ותן טל ומטר או משיב הרוח מ"א. ונ"ל פשוט דאם שכח יעלה ויבא ג"כ בלילה בתפלת התשלומין דאין צריך לחזור. דאין מקדשין החדש בלילה ואע"פ שהיא לתשלום תפלת המנחה ובזה יתורץ קושיית התוספות במה שמקשים למה לי האי טעמא דאין מקדשין החדש בלילה תיפוק ליה תפלת ערבית רשות וכו' דנ"מ לדינא כמ"ש וק"ל. עיין בברכות דף כ"ו ע"א ודף למ"ד ע"ב. וכ"פ הכנה"ג בסי' תכ"ב ופר"ח סי' זה דאם ר"ח הוי ב' ימים וביום ראשון נטרד ולא התפלל מנחה כשמתפלל ליל שני של ר"ח שתי תפלות אם בתפלת התשלומין שכח ולא הזכיר יעלה ויבא אין מחזירין אותו ע"ש:

יח **ימים**. זה למד בב"י מדאמרינן דאם הבדיל בשתיהן יצא ע"ש וט"ז הקשה עליו דל"ד דהתם ודאי זמן הבדלה היא בעת ההיא רק שזה האיש הבדיל שנית ללא צורך משא"כ במידי שאין לו שייכות בזמן ההוא כגון שאומר בימות החול מה ששייך לפסח אין לך הפסק גדול מזה וצ"ע פסק זה עכ"ל. וכן בתשובת הלק"ט ח"א סי' ר"ס חולק ע"ז ופסק דמחזירין אותו ע"ש ואפשר לומר דאיירי בתפלת התשלומין כגון מי שלא התפלל מנחה בר"ח או בשבת או בשאר מועדים שמתפלל ערבית שתים בענין זה קאמר דאם הזכיר בתפלה של תשלום ראש חודש או שבת או מאורע שאר מועדים כיון דתפלה זו באה לתשלומים היום שעבר אם הזכיר לא הוי הפסק. יד אהרן ועי' בשכנה"ג:

סימן קט

א **לקדיש**. פי' עד שיגיע ש"ץ ליהא שמיה רבא מרדכי ואגודה. ומשמע דיכול להתפלל עד שיענו יהא שמיה אבל אמן לא יענה כיון דלא נתכוין על מה יאמר הוי אמן יתומה. מי שבא לבה"כ תיכף אחר קדושה ואם ימתין עד אחר מודים לא יוכל לענות איש"ר אחר הקדיש שאחר י"ח ואם ימתין עד אחר הקדיש יעבור זמן תפלה או לא יוכל להתפלל ערבית עם הציבור נ"ל דיתחיל מיד דמוטב לבטל מודים מאיש"ר כמ"ש בסי' נ"ו בשם הב"ש ועוד דמודים אפשר לשחות באמצעיתן אם בא סמוך לקדיש ואם יתפלל תיכף יבטל איש"ר ואם ימתין עד אחר קדיש לא יוכל להתפלל ערבית עם הציבור נ"ל דתפילת ציבור עדיפא ואם בא סמוך לקדושה ואם יתחיל מיד לא יוכל לומר קדושה ואם יתחיל אחר קדושה לא יוכל לומר מודים ואם ימתין עד אחר מודים יהא השעה עוברת. נ"ל דיתחיל אחר קדושה דמוטב לומר קדושה עם הציבור ועוד מודים אפשר לשחות באמצע הברכה. מ"א:

ב **למודים**. ולרמ"א צריך לגמור קודם אמן של ש"ת ואם לאו אל יתחיל עד אחר מודים. מ"א:

ג **לתפלה**. פי' שטעה ואמר עד גאל ישראל דלכתחילה צריך להמתין בשירה חדשה כמ"ש סי' ס"ו:

ד **ישחה עמו**. ולכתחלה לא יתחיל אדעתא לשחות באמצען דשמא ישכח מלשחות כיון שאין מחוייב שם לשחות ד"מ. מ"א:

ה **במלה**. פי' שיאמר עמו נקדש לדור ודור וכו' עד האל הקדוש ואח"כ אם רצה יתפלל בפ"ע אם יכול לסיים קודם שיגיע ש"צ לסיום שומע תפלה. כ"מ בת"ה ור"ל חביב. ובת"צ לא יאמר עם הש"ץ עננו ברכה בפ"ע אלא בש"ת כיחיד. מט"מ ומהרי"ל מ"א:

ו **תפלה**. פי' שיכוין שיסיים שתי ברכות אלו עם הש"ץ עמ"א:

ז **יתחיל וכו'**. כתב המ"א ונ"ל דה"ה לברכו. דהא אין היחיד אומר ברכו ואם כבר שמע קדושה או ברכו או יודע שישמע אח"כ א"צ להמתין מיהו לקדיש צריך להמתין דהא א"ל קצבה ואפשר דהקדישים מעלינו ואילך אינו בכלל זה. מ"א:

ח **דסדרא**. היינו בובא לציון. וה"ה קדושת יוצר. מ"א:

ט **כתר**. פי' שהציבור אומרים קדושת מוסף והוא מתפלל תפלת יוצר נמי אינו אומר עמהם. זהו דעת הב"י שס"ל דהרשב"א חולק על הגאון והרמ"א ס"ל דהרשב"א לא אמר אלא בקדושה דסדרא אבל בב' קדושות מענין אחד כגון של שחרית ושל מוסף אפשר דמודה לדברי הגאון לכך אין לדחות דברי הגאון עכ"ל ד"מ וזהו הי"א שהביא הרמ"א. עיין ב"י ובד"מ:

סימן קי

א **הדחק**. או שהשעה עוברת. כנה"ג מ"א:

ב **שיפסיקוהו**. קאי ג"כ אדלעיל כשהוא בדרך ורואה שיפסיקוהו אבל בלא"ה מתפלל מהלך או מיושב. ב"ח מ"א:

ג **הגשמים**. מפני שצ"ל ותן טל ומטר ובמ"ש וי"ט צ"ל הבדלה:

ד **בכך**. וה"ה שילכו לבה"כ להתפלל בעשרה ל"ח. והיכי דנהוג נהוג. מג"א:

ה **לשלום**. ואל יאמר אדם לחבירו לך בשלום אלא לך לשלום גמ':

ו **רבים**. דוקא תפלה הקבוע לרבים כמ"ש סי' תקס"ה סוף סעיף א' אבל מלת ותתנני לחן יאמר בלשון יחיד ס' הקנה ע"פ הסוד ויעסוק בתורה בדרך אבל לא יעיין בהלכה דילמא אתי לאטרודי גמ' דתענית וכתב המ"א ואפשר דביושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים שרי אפילו עיון. ואל יאכל יותר משני רעבון משום חולי מעיים (שם) ויכנס בכי טוב ויצא בכי טוב. עיין תוס' שם:

ז **לירד**. מיהו אם אפשר לו יעמיד הבהמה דקי"ל רוכב כמהלך דמי. ש"ג:

ח **ביום**. פי' בכל יום ויום שהולך יאמר אותה ב"ח וט"ז וכנה"ג דלא כטועים שאין אומרים אלא ביום ראשון שיוצאים לדרך אלא כל זמן שהוא בדרך מחויב לומר בכל יום שהולך:

ט **בבוקר וכו'**. יש שהבינו דהאי בבוקר נמשך למטה כלומר כשהיה יוצא לדרך אפי' אחר התפלה היה אומר בבוקר כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים וכ"ה דעת הט"ז ולא היא אלא דמלת בבוקר נמשך למעלה כשהיה יוצא בבוקר קודם התפלה ואמר הברכות בדרך וכו' דהא אסור לאומרה עד שהחזיק בדרך כמ"ש ס"ז. באר שבע דף ק"ט מ"א

וע"ת ושכנה"ג ולדברי ט"ז מה שאמר (בס"ד) [בס"ז] אחר שהחזיק בדרך. פירושו שיהיה מוחזק בודאי לילך ע"ש. ודוחק הוא ונסתפקתי אם יוצא בדיעבד אם אמר בביתו. ותפלת היוצא מן הכרך הנזכר בסי' ר"ל לכ"ע אומר אותה בביתו ע"ש:

י **לחברתה**. שאינה פותחת בברוך ואם הולך באמצע היום יסמיכה לברכה אחרת כגון שיאכל או ישתה דבר ויברך ברכה אחרונה או יטיל מים ויאמר אשר יצר. של"ה נ"צ ואגודה: **נוהגים** ליטול רשות מהגדולים ומתברכים כשהולכים בדרך ויש סמך ממ"ש חז"ל נמלכין בסנהדרין פרש"י נטלו רשות כדי שיתפללו עליהם. עט"ז:

יא **בדרך**. ולא יאמר בתוך עיבורה של עיר דהיינו בתוך ע' אמה ושירים מן העיר דעיבור' דמתא כמתא דמי:

יב **פרסה**. הוא ח' אלפים אמה דמיל הוא אלפים אמה ופרסה הוא ד' מילין ואם הולך במקום סכנה יש להתפלל ת"ה אפי' בפחות מפרסה. ט"ז וכ"כ ע"ת:

יג **לבה"מ**. נ"ל דה"ה במי שיושב ללמוד אפילו ביחידות ובפרט מי שהגיע להוראה. וי"ל נוסחא א' קצרה כוללת הרבה וזו היא. יר"מ יאו"א שתאיר עיני במאור תורתך ותצילני מכל מכשול וטעות הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות הן בהוראה הן בלימוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת ואל תצל מפי דבר אמת עד מאוד כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. עכ"ל ט"ז וכן כתב המ"א שהאר"י ז"ל היה אומרה בכל בוקר. וכתב המ"א תפלת מודה אני וכו' יאמר בכל ערב כל העוסק בתורה כל היום:

סימן קיא

א **תפתח**. אבל במוסף ובמנחה מותר לומר פסוקים קודם ה' שפתי תפתח אבל לא אח"כ דפסוק זה מכלל התפלה הוא ל"ח. מ"א. (אמר המגיה א"כ לא יפה עושים העולם שאומרים פסוק כי שם ה' אקרא אחר פסוק ה' שפתי תפתח):

ב **אמן**. אבל לקדיש ולקדושה אינו מפסיק כמ"ש ס"ו ס"ט:

ג **תפתח**. ר"ל בלחש:

ד **עדיף**. אבל בערבית אינו כן אלא יתפלל עמהם ואח"כ קורא ק"ש כמ"ש בסי' רל"ו סעיף ג' ע"ש:

סימן קיב

לאומרם. כתב האר"י ז"ל בסוף שער י"ג מדות דפסוקים ואתה ה' מגן בעדי אין לאומרם לא קודם התפלה ולא אח"כ בשום אופן ע"ש:

סימן קיג

א **וסוף.** צריך לכוין כשכורע באבות תחלה לאות ראשון של שם הוי"ה ואות ראשון של שם אדנ"י דהיינו **יא** ובסוף יכוין **הד** ובמודים יכוין **ונ** ובסוף יכוין **הי**. קודם שיתפלל ימשמש בתפלין של ראש ויסגור עיניו ויניח ידיו זו על זו. האר"י ז"ל:

ב **לשחות.** ויש מגמגמין לאיסור. מ"א:

ג **מגונה.** דאין לשחות אלא מה שתקנו ז"ל ומה"ט אין לשחות בירושלים או בבונה ירושלים דלא כמהרי"ל ד"מ. ואפשר שישחה מעט. מ"א. וכל זה הוא דוקא בתפלת י"ח אבל באינו י"ח יכול לכרוע ולהשתחות כרצונו והיינו דוקא במתפלל על עצמו ואתי שפיר בר"ע שאדם מניחו בקרן זוית זו ומצאו בזוית אחרת מרוב כריעות והשתחויות ומש"ה אין לשחות בוכל קומה לפניך תשתחוה וכו' דכיון דאינו אומר על עצמו אלא שעל כל העולם אומר ישתחוו לפניו ית'. ט"ז ע"ש:

ד **כ"כ.** דמחזי כיוהרא:

ה **במהירות.** כשיאמר ברוך יכרע בברכיו וכשיאמר אתה ישחה עד שיתפקקו החוליות. מ"א בשם הזוהר ושל"ה. ובס' משנת חסידים כתב בשם האר"י ז"ל כשאומר ברוך יכרע גופו וכשאומר אתה יכרע ראשו ע"ש וכ"כ בכוונת האר"י ז"ל בברוך יכרע גופו ובאתה יכרע ראשו ע"ש:

ו **בשם.** הקשה בר"מ פ"ק דברכות סימן י"ט הרי הכהנים ביה"כ כשהיו שומעין השם היו כורעים וכו' ע"ש ובמ"א ובבאר היטב אשר לפני הביא תירוץ ע"ז בשם הט"ז ע"ש. ואני אומר לא לבד ששקר ענה בו שט"ז לא הביא קושיא זו ע"ש אלא אף זה מה שתירץ הוא בשם הט"ז לאו תירוץ הוא ומחוסר הבנה והט"ז כתב אלה הדברים על ענין אחר ע"ש ס"ק ד' והעתקתי דבריו בס"ק ג':

ז **וערב.** ואם הוא שר שרי כמ"ש בי"ד סי' ק"נ ע"ש וצ"ע. מ"א:

סימן קיד

א **חג.** דבערבית לא שאין כולם בבהכ"נ ובשחרית לא משום דצריך להכריז ובשחרית א"א משום דצריך לסמוך גאולה לתפלה ועיין דבר שמואל סי' קמ"ט. בליל יום טוב האחרון של חג אם הזכיר גשם במקום טל אינו חוזר. גן המלך סי' קמ"ו:

ב **ש"צ.** כלומר שיאמר הש"ץ בקול רם משיב הרוח בתוך התפלה. ורמ"א סובר שהשמש מכריז קודם התפלה וכ' הב"ח דלדעתו אפי' הזכיר הש"ץ בלחש אסור לציבור להזכיר אם לא הכריזו תחלה בקול רם וכ"מ ס"ג בהג"ה ואיתא בב"י ואפי' המתפלל בביתו

אסור להזכיר עד שהזכירו הציבור וכתב המ"א ונ"ל הדר במקום שאין מנין ימתין עד זמן שמתפללין בקהלות:

ג **בטל**. לפי מנהג ספרדים שאומרים משיב הרוח ומוריד הטל בימות החמה:

ד **אותו**. דטל ורוחות אין נעצרין. ואפי' אם עדיין לא סיים הברכה אין מחזירין אותו מאחר שאין חיוב כלל לאומרו. מ"א:

ה **כבר**. והא דאין מכריזין שלא יאמרו משיב הרוח ומוריד הגשם דנראה כממאנין בגשמים:

ו **אותו**. דגשמים קשים לעולם בימות החמה:

ז **טל**. לפי מנהג ספרד שאומר בימות החמה משיב הרוח ומוריד הטל אומר זה גשם במקום טל:

ח **הגשמים**. דאז גשמים סי' ברכה:

ט **טל**. ר"ל שאומר משיב הרוח ומוריד הטל אין מחזירין ועיין סי' קי"ז ס"ד ולענין שאלה דהיינו ותן טל ומטר לא מהני טל אם לא אמר מטר ע"ש:

י **שנזכר**. דוקא בדברים שמחזירים אותו אבל בדברים שאין מחזירין אותו לא יאמר. ב"ח מ"א:

יא **קדוש**. עיין גן המלך סי' קנ"ב:

יב **לראש**. כגון שטעה בחתימתן או שלא אמר המלך הקדוש בין ראש השנה ליום כפור אבל טעה באמצע אין בכך כלום. עיין מ"א:

יג **הגשם**. משום דרגיל מימי החורף [ואף] שעכשיו אומר ג"כ משיב הרוח ומוריד הטל אפשר דטעה בין טל ובין גשם אבל בימות הגשמים לא שייך לומר נסתפק אם הזכיר הגשם וכו' דאפי' אם אמר בימות הגשמים כימות החמה משיב הרוח ומוריד הטל לא מחזרינן כמו שכתבתי בסעיף ה' ועל זה כתב רמ"א ולדידן דאין מזכירין טל בימות החמה ממילא דיש להסתפק נמי בימות הגשמים:

יד **למ"ד יום**. והא דבשבת ויו"ט אומרים אותו ד"פ בכל יום ואיכא יותר מצ"פ בלמ"ד יום י"ל דהרי בשאלה ג"כ הדין כן ובשאלה איכא פחות מצ"פ דהרי בשבת ויו"ט אין שאלה. לכך נקטינן מילתא מציעתא צ"פ ד"מ. וכן כתב רמ"א בתשובתו סי' פ"ג ע"ש. ומ"א כתב דלא מצינו דקאי נמי אשאלה ע"ש. גם בשכנה"ג נסתפק אם מהני ג"כ בשאלה או לא ע"ש ובע"ת כתב בפשיטות דמהני נמי בשאלה ע"ש. אם שגג או פשע באיזה יום או יומים באלו למ"ד יום ולא התפלל כלל. לא הורע חזקתו ט"ז ע"ש:

טו **גשם**. ראייתו היא משור המועד דאמרינן ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לכ"ש וה"נ כאן. ט"ז ושל"ה. ובתשובת גינת ורדים כלל א' סי' ק"א דחו דבריו ע"ש. ועיין דבר שמואל סי' רכ"ה ובהלק"ט ח"א סי' רמ"ג ומ"א וב"ח מתרצים ע"ש:

טז **חיים**. ועד בכלל וא"כ נתרגל לשונו לומר רב להושיע מכלכל חיים:

סימן קטו

בינה. וכן מבדילין במוצאי שבת ויו"ט לפי שהוא חכמה שאדם מבדיל בין דבר לדבר ולכך קבעוהו בברכת החכמה. ורמז לדבר בינה ר"ת בשמים יין נר הבדלה. עט"ז:

סימן קטז

ונרפא. ולא יאמר רפאנו ה' אלהינו ונרפא גם לא יאמר ראה נא בעינינו רק ראה בעינינו רש"ל וכנה"ג ופר"ח. אבל המ"א כתב שאין לזוז מן המנהג שאומרים ראה נא בעינינו ושכן הוא במגלה עמוקות:

סימן קיז

א **השנים**. צ"ל ושבענו מטובך ולא מטובה. הרא"ש ורש"ל. עמ"א. וט"ז כתב כשהוא בדרך יאמר מטובך וכשהוא בעיר יאמר מטובה ע"ש הטעם ובסידור האר"י ז"ל כ' מטובה:

ב **ס'**. כלומר בתפלת ערבית שמתחיל יום ס':

ג **הס'**. כלומר יום שנפלה בו התקופה מחשבינן בכלל הס' אפי' אם התקופה נופלת בחצי יום או אח"כ רק שיהא קצת קודם הלילה. ולעולם ב' ימים בין תקופה להשאלה דאם התקופה ביום א' השאלה בתפלת ערבית השייכת ליום ד':

ד **ובא"י**. לפי ששם צריך לגשמים יותר לפי שגבוה הוא מכל הארצות. מי שיצא מא"י לח"ל אם יש לו אשה ובנים בא"י אע"פ שאין דעתו לחזור בימי הגשמים שואל כבני א"י מוהריק"ש והלק"ט ח"א סי' ע"ד. ושמעתי מהרב מהורר"א יצחקי זלה"ה ששמע ממהר"י מולכו זלה"ה שמהר"ז גוטה ז"ל וכמה גדולים אחרים שחלקו על מוהריק"ש בזה וכתבו דשואל כבני ח"ל וכן פסק בתשובת דבר שמואל סי' שכ"ג ופרי חדש פסק שבני א"י שבאו לח"ל כל זמן שדעתם לחזור בכל אותה שנה לא"י שואל כבני א"י ואם אין דעתם לחזור אלא אחר שנה או שנתיים כמו שלוחי א"י אע"פ שיש להם אשה ובנים בא"י שואל כבני ח"ל ע"ש:

ה **בש"ת.** ונראה דלפ"ז כ"ש שיש לנו לשאול מטר אחר ז' מרחשון תוך ס' לתקופה בש"ת כשצריכין לכך דהא אפי' בתקופת תמוז דסי' קללה הם שואלין בש"ת. וכתב ט"ז הא דציבור מותר להתפלל בש"ת היינו כשמתפללין בלחש אבל לא יאמר אותו הש"ץ בקול רם אפילו בש"ת. והב"ח כתב קבלתי שלא לשאול גשמים כלל שלא בזמן שתקנו חז"ל אפי' בש"ת אלא מרצין לפניו יתברך בתענית וסליחות ואומרים פסוקים ומזמורים של מטר אבל אין שואלין ותן טל ומטר ושמעתי ששני גדולים הורו לשאול בצבור ותן טל ומטר בש"ת בעת עצירת גשמים ונאספו לעמם באותו שנה ותלו הדבר בדאטרחו קמי שמיא עכ"ל ובתשוב' הרא"ש כלל ד' סי' י' כ' דאף בשבת שאין מתענין מזכירין י"ג מדות ואומרים פסוקים של מטר ע"ש וכתב ט"ז עליו דאם יש עיקר לקבלה זו נראה פשוט שבתפלה של ש"צ קאמר אבל כל יחיד ויחיד רשאי לשאול מטר בש"ת בלחש כמ"ש ע"ש:

ו **כלל.** ונראה לפ"ז בן ח"ל שטעה ושאל גשמים בתפלה אחר ז' מרחשון תוך ס' יום לתקופה שאין צריך לחזור אפילו אין צריך לגשמים. שכנה"ג מט"מ הרדב"ז סי' נ"ח [ח"ו סימן ב' אלפים נ"ה]. וכ"כ ע"ת. ופר"ח חולק דצריך לחזור אם אין צריכין לגשמים ע"ש והא דכתב בש"ע הצריכים מטר וכו' היינו דוקא כשנעצר המטר אבל בלאו הכי מחזירין אותו אע"פ שהגשם במקום ההוא אינו סי' קללה וצ"ע מ"מ בשעת הקציר לכ"ע מחזירין אותו. מ"א:

ז **אותו.** עמ"ש בס"ק שלפני זה אם שאל מז' מרחשון ואילך מה דינו. אם נמשך בתפלת שבת והתחיל בואתה חונן וסיים בברכת השנים ואז נזכר שהוא שבת והיה בימות החמה ושאל מטר חוזר עד שיאמר ברכת השנים כתקנה ואז ילך אצל שבת. הלק"ט חלק ב' סי' צ"א:

ח **הגשמים.** ואם נזכר קודם שהתחיל תקע בשופר אומרו שם כמ"ש סי' קי"ד ס"ו:

ט **טל.** ולעיל סי' קי"ד לענין הזכרה סגי טל עי' ט"ז הטעם:

י **בש"ת.** אבל הזכרה לא שייכא בש"ת דשבח הוא:

יא **עננו.** דשאלה חמירא מעננו ואם לא אמרו מחזירים אותו משא"כ בעננו:

סימן קיח

לחזור. כ"כ מ"א וב"ח ומט"מ ושל"ה. ולבוש כתב דנוהגין לחזור. וטורי זהב העלה דצריך לחזור ולהתפלל שנית בתורת נדבה דיש חילוק אפי' בנוסח מלך אוהב צדקה ומשפט דכל השנה אין המשפט עיקר אלא הצדקה ולכן הקדימו למשפט אבל מראש

השנה ועד י"כ המשפט עיקר ולכן לא הזכירו צדקה ע"ש ועיין סי' תקפ"ב. אם בכל השנה אמר המלך הקדוש או המלך המשפט א"צ לחזור עי' כנה"ג סי' זה וסי' ק"ח וכ"כ הע"ת ע"ש ולפי טעם הט"ז נ"ל דיחזור ויתפלל שנית בתורת נדבה:

סימן קיט

א **ברכה**. המחבר ע"ת לא עיין בהג"ה סעיף זה ע"ש ועיין שכנה"ג:

ב **רחמים**. המבקש רחמים על חבירו א"צ להזכיר שמו ברכות דף ל"ד. וה"מ בפניו אבל כשמתפלל שלא בפניו צריך להזכיר שמו. מהרי"ל:

ג **צרכיו**. טוב להתוודות בש"ת ויאמר חטאתי עויתי פשעתי. ולשאול מזונותיו אפילו הוא עשיר. ואם יש לו עון מחודש מזכיר בתפלה הקודמת אצלו. ספר הכוונות:

ד **ש"ת**. וב"ח כתב דלהרר"י אפי' בש"ת אסור לומר צרכיו בלשון רבים באמצע ע"ש. ומ"מ ציבור שרי אפילו באמצע הברכה. ב"י מ"א. ובבאר היטב אשר לפני בס"ק ג' לא דק ע"ש:

ה **לא יאריך**. אא"כ רבים צריכים לתורתו. עיין מ"א:

ו **הסדר**. והיינו בשוגג אבל במזיד צריך לחזור לתחלת י"ח כמ"ש בסי' קי"ד ס"ז. ודברי רש"י בברכות ל"ד ע"א ד"ה מתחלת הברכה שטעה בה וכו' תמוהים המה ע"ש:

ז **רפאינו**. פי' שחתם ברכת רפאנו ואם יחזור ויאמר עננו יצטרך לומר רפאנו פעם אחרת דצ"ל על הסדר ויהיה ברכה לבטלה דאין מחזירין בשביל עננו אבל אם לא חתם רפאינו יאמר עננו ואח"כ רפאינו. והא דנקט כאן ש"צ משום דיחיד אומר אותו בש"ת ואם שכח עד אחר שגמר ש"ת אף ע"ג דלא התחיל רצה א"ל עננו שם כיון שאין מחזירין בשביל עננו משא"כ בש"צ אומרה בברכה בפ"ע. ט"ז ומגן אברהם ואחרונים דלא כר"ת:

ח **כיחיד**. ויחתום בא"י העונה בעת צרה וש"ת. הג"מ וב"ח מ"א דלא כע"ת. ועיין בשכה"ג (ובספר אליהו רבה פסק כע"ת דיסיים רק בש"ת לחוד כיחיד וכ"מ בתשו' רש"ל) ואם חתם בש"ת לבד יצא. מ"א. וה"ה אם לא היו י' המתענים בבה"כ ובאו אחר ברכת רפאינו אומרה בש"ת. ש"ג. ואם שכח גם בש"ת אומרה ברכה בפ"ע אחר בשלום. רש"ל מ"א: **ועיין** בטור סי' תקס"ה די"א דאפי' יחיד הדין כן ונהי דלא קי"ל הכי ביחיד מ"מ בש"צ יש לפסוק כן. מ"א. וכנה"ג כתב בשם ש"ג דאומרה בעבודה אם נזכר והרמ"ע פסק דדינו כיחיד וכן כ' ע"ת. ואם אמר ענינו קודם ראה נא צ"ל עננו פעם אחרת אחר ראה נא. מ"א ע"ש:

סימן קכא

א **במודים.** אם נזדמן לו רוק לא ישחה עד שיצא הרוק מפיו ס"ח סי' י"ח. מ"א וע"ת:

ב **נראה.** המ"א העלה דאין למחות ביד האומרים אותו עיין שם. אין אומרים אלהינו בבית האבל:

סימן קכב

א **וברכו.** וטוב לומר יהיו לרצון קודם התחנונים ואחריהם. ל"ח וב"ח מ"א ט"ז ופר"ח:

ב **ועולה.** דהיינו שמפסיק באמצע התחנונים ופוסע לאחריו ואם אין שהות לפסוע יאמר יהיו לרצון מיד ויענה. ד"מ:

ג **יהיו לרצון.** זה הפסוק מסוגל לכמה עניינים תחלתו יו"ד וסופו יו"ד ויש בו אותיות מ"ב וסודו סוד גדול לכך צריך לאומרו בנחת ולכוין ויועיל הרבה לקבל תפלתו עיין ספר הכוונות:

סימן קכג

א **ג' פסיעות.** עיין בתשובת חוט השני סימן נ"ד דבזכות ג' פסיעות זכה נבוכדנצר להחריב ב"ה ולכן אנו פוסעים ג' פסיעות ומתפללין שיבנה בית המקדש:

ב **ואחר שפסע.** ולא כאותן שאומרים עושה שלום בעוד שפוסעין דאין נכון לעשות כן. מ"א:

ג **עלינו.** דלא כהאומרים עלינו ועל כל ישראל. מגן אברהם:

ד **למקומו.** וחייב לכוין רגליו כמו בתפלה. רד"ך מגן אברהם:

ה **לקדושה.** וכשאומרים פיוטים חוזר כששש"ץ מתחיל י"ח. ל"ח מ"א שכנה"ג ומהרי"ל ז"ל אם היה מסיים י"ח תכף שיושב ש"ץ לתחנון וכן במ"ש אם פתח ש"ץ ויהי נועם ותכף לו סיים פסיעותיו דאחר י"ח אז היה נשאר במקומו שפסע שם וכיסה פניו ואמר תחנה או במ"ש ויהי נועם טרם חזר למקומו ע"ש. ומדברי ט"ז ס"ק ג' לא משמע כן דכתב וכן היחיד המתפלל אפי' אין חוזר תכף למקומו לא יאמר תחנון תכף אחר שעקר רגליו אלא ימתין כדי הילוך ד"א ע"ש ואפשר דיש חילוק בין המתפלל ביחיד או עם הצבור ומדברי מהרי"ל נראה דאין להקפיד בנפילת אפים שיהיה מיושב וכן כתב הריב"ש ועיין סי' קל"א סעיף ב' מש"ש. כתב הכ"מ דאם רוצה עומד שם ואינו חוזר למקומו. ומ"א כתב לפי סברת י"א הטעם דבעינן ו' פסיעות דכתיב ורגליהם רגל ישרה. וכתיב וכף רגליהם ככף רגל הרי ששה. ולכך צריך ג"כ לפסוע ג' פסיעות לפניו דהיינו עוד ג' עי'

ב"י. ומה"ט מקפידין שלא יעבור אדם לפניהם בעוד שעומדים שם שלא להפסיק בין הששה פסיעות. אבל מה שנוהגים שכשרואים למי שרוצה ללכת לפניהם למהר לשוב למקומם בטרם שממתינים השיעור המפורש טעות הוא. ל"ח ושכנה"ג:

ו **ד"א.** ומדינא יכול לחזור מיד הש"ץ. רשב"א מ"א (עיין בספר אליהו רבה באריכות מזה מתשובת הרשב"א):

ז **כשיעור זה.** ולא יאמרו תחנון תיכף אלא ימתין כדי הילוך ד"א ט"ז ועיין ס"ק ה' מש"ש בשם מהרי"ל. וב"ח פסק דאין חילוק למתפלל עם הציבור וצריך לשהות כשיעור שיגיע הש"ץ לקדושה וכ"פ המגן אברהם:

ח **פניו.** שלא יחשדוהו שדילג וכשמתחיל הש"ץ רשאי להחזיר פניו אבל אסור לחזור למקומו עד שמגיע לקדושה:

ט **תחלה.** ואפי' איטר רגל צריך לפסוע בשמאל דעלמא תחלה עמ"א וט"ז וקצת נוהגין לפסוע רגל הימיני אל השמאלי ואח"כ פוסעין בשמאל. ל"ח. כ' ב"ח דאם יש דוחק בבה"כ רשאי לפחות משיעור גודל בצד עקב ולסמוך על הרשב"א סי' שפ"א שאין שיעור לפסיעות אלו וכן נהגו הכל לפסוע בלי שיעור והוא מטעם הדוחק אבל היכא דליכא דוחק צריך לדקדק לפסוע אגודל בצד עקב עכ"ל. ומ"א כתב ול"נ דהרשב"א לא כתב אלא שא"צ לפסוע פסיעה בינונית שהיא אמה ע"ש אבל פחות מעקב בצד גודל לא מיקרי פסיעה כלל ע"ש והמנהג עכשיו שאם מסיים התפלה ואחריו אדם אחר שהוא מתפלל שאינו יכול לפסוע ג' פסיעות ממתין עד שיכלה האחר תפלתו ואח"כ פוסע הג' פסיעות. שכנה"ג:

י **פסיעות.** דסומך על הקדיש שאחר ובא לציון אע"פ שמפסיקין בקריאת התורה והלל כולהו לסדר תפלה הם באים. ת"ה מ"א. ואם רגיל לפסוע אין למחות בידו. הרדב"ז. ועיין הלק"ט ח"ב סי' ס"ז:

יא **לרצון.** כי לא התפלל על עצמו ובשל"ה כתב לומר יהיו לרצון:

סימן קכד

א **יודע.** אבל הבקי אינו יוצא בתפלת ש"ץ. מ"א:

ב **אומר.** וצריך שיבין בלשון הקודש כמו שכתב לעיל סי' ס"ב ע"ש:

ג **התפלה.** פי' שלא יוכלו לגמור כל י"ח ברכות תוך זמן תפלה עי' סי' רל"ב ס"א:

ד **הקדוש.** דהיינו גם נוסח הברכה לדור ודור עד האל הקדוש יאמר עם הש"ץ מלה במלה. ב"ח בשם רש"ל וכ"כ ע"ת ושכנה"ג. ואם אין השעה דחוקה כ"כ לא יתחילו

הציבור רק לאחר שאמר הש"ץ האל הקדוש. ל"ח וכ"כ ע"ת. וספרדיים נוהגים בכל השנה בתפלת המנחה שהש"ץ עם הקהל אומרים ג' ראשונות בקול רם עד לאחר האל הקדוש והשאר בלחש. וג' אחרונות אומר הש"ץ לבד בקול רם עי' הרדב"ז ח"א סימן ה' וצ"ד וק' ובכנה"ג סי' ק"א:

ה **הש"ץ**. כתב הע"ת דפליג אסעיף ד' אם אין ט' מכוונים וכו'. ולא דק דהכא הש"ץ מתפלל פעם א'. מ"א:

ו **עליהם**. ועכשיו נהגו להמתין על האב"ד. ואם אין אב"ד בעיר יש להמתין על המתפלל מלה במלה. אבל כשמאריך אין להמתין עליו. מ"א. כ' בס"ח סי' תשפ"ד שאם אחד צריך להאריך וירא שיתלוצצו עליו יוכל לילך לאחריו בשעה שמתחיל החזן אע"פ שעדיין לא גמר תפלתו ויחזור למקומו ויגמור:

ז **לשתוק**. עיין בתשובת הרמ"ע מפאנו סי' ק"ב על האנשים שלומדים בעת חזרת הש"ץ התפלה או אומרים תחנונים אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי אין למחות בידם אבל בספר ווי העמודים קורא תגר עליהם עיין סי' צ' סעיף י"ח:

ח **מכוונים**. מזה נראה שאין מצטרפין למנין מי שאינו שומע אע"ג דהוא פקח. ט"ז. והפר"ח סי' נ"ה כתב דאם מכוון הברכות וכשרואה עונין עונה עמהם דומיא דהנפת הסודרים מאלכסנדריא של מצרים לכ"ע מצטרפין ע"ש:

ט **התפלה**. עיין הלק"ט ח"ב סימן פ':

י **שמו**. ולא יאמר הגדול ופשוט דאם עוסק במקום שאינו רשאי להפסיק אסור לאומרו. מ"א. וע"ל סי' ס"ו ס"ק ט' מש"ש:

יא **הברכה**. וזהו בברכת הודאה כגון ברוך שאמר וישתבח וגאל ישראל. אבל בתפלה צריך שיכוון אמת הוא ואני מתפלל שיאמנו דבריו. מ"א עי' ב"ח ובשל"ה ובספר נגיד ומצוה:

יב **חולין**. ולא לזמר עם הש"ץ ולא יאמר הי"ח עם הש"ץ ועי' בטור ועי' מ"ש בס"ק ז':

יג **הקטנים**. וצריך שיחנכם שיעמדו באימה וביראה ואותן שרצים ושבים בבה"כ בשחוק מוטב שלא להביאם. של"ה מגן אברהם:

יד **בחטף**. פי' בשו"א וה"ה שלא יאמר אמן בשאר נקודות בשור"ק או בחולם כנה"ג שאין משמעות פי' האמנת דברים. לבוש:

טו **מחויב וכו'**. והב"ח החמיר אפי' אינו מחויב ואפי' יודע באיזה ברכה קאי אם הברכה היא להוציא רבים ידי חובתם ולא שרי ביודע אא"כ בברכת התורה ובברכת הנהנין ע"ש:

טז **אמן**. ואם החזן מאריך בנגון של ואמרו אמן יאמר אמן מיד כי הניגון הוי הפסק. י"נ עיין מ"א:

יז **להם**. נ"ל דוקא בברכה שאינה חובה לשמוע אבל בברכה שמוציא רבים י"ח צריך להמתין. מ"א:

יח **מש"ץ**. ואין אדם יכול לכוין לכן יחזור ויתפלל. ב"ח רש"ל ע"ת. וט"ז פסק כפסק הש"ע:

יט **קאי וכו'**. ועיין מ"ש בס"ק ט"ו בשם הב"ח:

סימן קכה

א **שותקין**. וגם קדיש א"ל עם החזן. ואפילו ללמוד אסור אם לא בשעה שהחזן מנגן בשעת הניגון ולא בשעה שמחתך האותיות ואינו נקרא קדושה אלא נעריצך וכו' לעומתם וכו' ובדברי וכו' אבל שאר הנוסח שמוסיפין בשבת אינו בכלל קדושה. י"נ. וע"ל סי' ס"ו ס"ק י"ז והאר"י ז"ל כ' שיאמר כל הקדושה בלחש עם הש"ץ עיין בספר נגיד ומצוה דף צ"ז ע"ב. בשבת אומרים כדבר האמור בקמץ. ס"ח סי' תת"ה. ויראה הש"ץ לסיים לעומתם וכו' ובדברי וכו' קודם שיתחילו הקהל ברוך וימלוך ס"ח סי' תתמ"ו:

ב **קדוש**. מי שאמר קק"ק ועדיין הש"ץ היה בוקרא זה אל זה יצא. הלק"ט ח"ב סי' קס"ג:

ג **העינים**. דהיינו שיהיו סגורות אבל לא בעינים פתוחות. ט"ז:

ד **גופם**. מהרי"ל כשאומר ברוך וימלוך היה כורע וזוקף בשם. עיין מ"א. ובשל"ה כתב ואני קבלתי שירים גופו ועקבו למעלה בברוך וימלוך כמו בקדוש. איתא בתנחומא פרשת צו ובשתים יעופף מכאן תקנו לעוף על רגליו בשעה שאומר קדוש. ולא כאותם שדולגים וקופצים. מ"א:

ה **רגליו**. בסוד ורגליהם רגל ישרה. וצריך לכוין בקדושה לקדש את ה' ית' כדי שישרה עליו קדושה מלמעלה ויכוין לקיים מ"ע ונקדשתי בתוך בני ישראל והאר"י ז"ל היה מזהיר מאוד ע"ז:

סימן קכו

א **מיד**. פירוש ואין ממתינין לו שיזכור אלא מסלקין אותו מהתיבה מיד ומשמע דאין מסלקין אותו מש"ץ משום פעם אחת. מ"א:

ב **וטעה**. ואם דילג ראש הברכה וסיים חתימתה לא מצינו שמסלקין אותו ואם לא רצה לומר ולכופרים רק ולמלשינים ספק אם מסלקין אותו. שכנה"ג בשם מ"ץ. ובסי' קי"א כתב שבני רומנים אומרים ולמלשינים. אם טעה במקום שמחזירין אותו ולא נזכרו עד

אחר שנתפזרו איש לדרכו אם חייבים להתקבץ פעם אחרת אם לאו עיין בהלק"ט ח"ב סי' קכ"ג:

ג **תחתיו**. וטוב אם נמצא אחד שכוון עם הש"ץ כל התפלה שירד. ט"ז:

ד **הציבור**. כתב מ"ע סי' כ"ה אי לאו דמסתפינא הוה אמינא יחיד שלא הזכיר ר"ח בשחרית והתפלל מוסף אין צריך שוב להתפלל שחרית דלא גרע דיעבד ליחיד מלכתתילה דרבים ע"כ. ול"נ דנכון למעשה שלא יתפלל דלא יהא אלא ספק כנה"ג סי' תכ"ב:

ה **ראשונות**. כתב לבוש דוקא כשנזכר קודם שהשלים תפלתו אבל אחר שהשלים תפלתו אינו חוזר ובל"ח חולק ומ"א הסכים כלבוש ע"ש: **כהן** המתפלל שמונה עשרה ונשמע שיש מת בבית הנוגע בביהכ"נ אין לומר לו עד שיסיים תפלתו מפני שטומאה זו אינה אלא מדרבנן עמ"ש בי"ד סי' שע"ג ס"ק א' ובמקומות שרמזתי שם:

סימן קכז

א **הציבור**. כתב בשיורי כנסת הגדולה דאף אם התפלל בציבור וש"צ ביחד וגמר היחיד תפלתו קודם שיגיע שליח צבור למודים כשיגיע שליח צבור למודים צריך לשחות עמו ויאמר מודים דרבנן שלא כדברי האומרים דאין אומרים מודים דרבנן אלא בשעה שהש"ץ חוזר התפלה ע"ש וע"ת כתב עליו ואין דבריו מוכרחים ע"ש:

ב **מדאי**. פירוש שישחה כדין שאר שחיות כמ"ש סי' קי"ג והב"ח מפרש דבמודים שאומרים עם הש"ץ לא ישחה רק ינענע ראשו מעט. והעולם לא נהגו כן. מגן אברהם וע"ת:

ג **אחת**. ואין להקפיד משום ה' זוקף כפופים אלא בסוף ברכה עיין מ"א והב"ח כתב בשם רש"ל שיזקוף מעט כשאומר השם עד סופו ואז יכרע עכ"ל והעולם נוהגין כמ"ש רמ"א:

ד **בברכה**. בברכה בפתח. כהנים עם אין מלת הכהנים דבוק למלת עם דקי"ל דכהנים שלוחי דרחמנא נינהו אלא כלומר שהכהנים נקראים עם קדושך. כשאומר יברכך יראה לצד ההיכל. וישמרך יראה לצד ימין שלו. יאר ה' כלפי ההיכל. פניו אליך ויחונך יראה לצד שמאל שלו ליחדו בימין. זוהר פרשת נשא:

ה **אברכם**. ואנו אין אומרים רק עד שלום:

ו **רצון**. משמע שלא יענה אלא בסוף ויש נוהגים לענות בין כל פסוק כן יהי רצון אבל אותן שאומרים בתחלה רק יהי רצון טועים הם דאז אין משמעות איזה דבר יהי רצון. ב"ח:

ז **שים שלום**. ובסידור האר"י ז"ל לעולם שים שלום:

סימן קכח

א **מיו"ד**. איתא בירושלמי פ' הקורא את המגילה עומד. אין נושאין את כפיהם פחות מי' התחילו ביו"ד ויצאו להם מקצתם גומרים ע"כ. ותמהני למה השמיטו הפוסקים דין זה עשכנה"ג. כל שיש בבה"כ עשרה שאין מתפללין בחזרה אלא ציבור והש"ץ יחד בקול רם והכהנים משלימים תפלתם קודם שיגיע הציבור לרצה יכולים לעלות לדוכן לישא כפיהם ואף אם יקרא להם הש"ץ אין כאן הפסקה דצורך תפלה הוא ולרווחא דמילתא יקרא אחר שגמר תפלתו קודם רצה שכנה"ג. עוד שם גמגם לומר שאין נ"כ כ"א במקום שיש ס"ת ע"ש. והפר"ח כתב דלנ"כ לא בעינן שיהיה שם ס"ת אלא בכ"מ שמתפללין עשרה יש נ"כ ושהכי נהוג ע"ש סעיף י' וכ"כ ע"ת. מי שבא ואמר שהוא כהן נאמן לישא את כפיו רמ"א בא"ע סי' ג' ס"א ועי' מה שכתבתי שם:

ב **איסור**. עיין מ"א וט"ז וע"ת וב"ח ומהרי"ט ח"א סי' קמ"ט. ובית יעקב סי' קכ"ג. חוט השני סי' י"ז. גינת ורדים חא"ח כלל א' סי' י"ג וי"ד. ובתשובת זרע אברהם חא"ח סי' י"א: (ובס' אליהו רבה כתב דאישתמיט לשו"ת ב"י דברי מהרש"א עי' שם):

ג **כהנים**. ודוקא שעקר רגליו בעבודה או שא"ל קודם רצה לעלות אבל אם לא עקר רגליו אינו רשאי לעלות כמ"ש ס"ח. מ"א וכ"כ בגינת ורדים סי"ג ובשו"ת זרע אברהם סי' י"ד ועי' בס"ק י"א מ"ש:

ד **עלה**. ואם עלה פעם שנית מברך אפי' באותו ציבור רמ"מ סי' י"ב:

ה **כהנים**. ובמרדכי כ' שיצאו קודם רצה ונ"ל טעמו שמא יאמרו לו אחד מבני הקהל עלה כשמתחיל החזן רצה עי' סעיף כ' בהג"ה. ועי' ס"ק י"א מש"ש ודלא כמ"א. כ' הב"ח והפסולים מדרבנן א"צ לצאת לחוץ כשהחזן קורא כהנים דאין כוונתו על הפסולים. וכתב המ"א אפי' א"ל עלה אינו עובר ע"ש וכן כתב פר"ח וע"ת:

ו **במנעלים**. ויחלוץ המנעלים קודם הנטילה ומנעלים שאפשר לחלוץ בלא נגיעה ביד יכול ליטול קודם חליצת המנעלים עסי' ד' סי"ח. ויצניעו המנעלים תחת הספסלים שלא יעמדו בגלוי בבה"כ מפני הכבוד ע"ת ועיין בשכנה"ג:

ז **עור**. ודוקא כשאין מגיעים אלא עד הארכובה וקשורים ברצועה אבל אם הם מגיעים עד אציליהם דהם מכנסיים שרי. ונ"ל דשל בגד ומחופה עור שרי בכל ענין מ"א. אם מותר להכהנים לעלות לדוכן במנעלים של לבדים שקורין פילוץ שו"ך עיין בתשו' כנסת יחזקאל סי' י"א:

ח **מים**. ואם אין שם לוי יוצק בכור שהוא פטר רחם שהוא קדוש נכנס תחת הלוי ב"ח וכתב המ"א דדוקא בכור לאם קאמר אבל בכור לאב לבד לא מצינו בו קדושה האידנא ואם אין שם ג"כ בכורים טוב שיטלו ע"י עצמם מעל יד ישראל שכנה"ג. והגאון מהור"ר דוד אופנהיים מאריך בספרו נשאל דוד כ"י סי' צ"ח אי שרי לכהן לשמש בכהן. ואם הלוי חכם והכהנים ע"ה אם רוצה א"צ ליתן מים על ידיהם רק יטלו בעצמם מהר"י הלוי סי' ל"ט ומ"א והר"ש הלוי ס"ט וי' כתב דמידת חסידות הוא ללוי ת"ח לצוק מים ע"י כהנים אף שהם ע"ה ואם הלוי יראה שהשעה צריכה לנהוג סלסול הרשות בידו דודאי אסור לזלזל בכבוד התורה ע"ש. ואם יש כהנים ת"ח וע"ה בב"א אינו רשאי ליצוק על ת"ח ולא על ע"ה אלא יצוק ע"י כולם מהר"י הלוי סמ"א והפר"ח כתב שחייב מיתה אם מציק מים על ע"ה אפילו שיהיו מקצתם ת"ח וכ"ש אם כולם ע"ה ע"ש ועי' כנה"ג שהביא דעות דאפילו אם כולם ע"ה מחוייב הלוי ת"ח לצוק מים על ידיהם ע"ש. ועיין בתשוב' דרכי נועם סי"ב ובחות יאיר סי' ר"ה. אסור ליתן [ביו"ט] במים דבר שמוליד ריח מ"א. (ובס' אליהו רבה מתיר כיון דשמן עצמו מעורב במים לא הוי מוליד ריח ע"ש באריכות שמביא ראיה לדבריו):

ט **ידיהם**. מיהו היכא דהסיח הלוי דעתו הגון הוא שיטול הלוי קודם וא"צ לומר היכא דנגע בגופו ובמנעליו ב"ח. ובשכנה"ג כ' ומנהג פשוט בינינו ליטול גם הלוים את ידיהם תחלה ע"ש:

י **לברך**. כל כהן ירא וחרד ישמור ידיו משעת נטילתו שחרית שלא ליגע במקום המלוכלך שאם נגע יש ספק אם צריך לחזור ולברך כשנוטל ידיו לנשיאות כפים עיין מ"א ואסור לשהות כדי הילוך כ"ב אמות בין נטילה לברכת כהנים הלכך צריך ליטול סמוך לרצה והחזן לא יאריך ברצה. מ"א:

יא **יעלה**. ל"ד בהתחלת הש"ץ רצה אלא קודם שיסיים הש"ץ רצה צריך לעקור פר"ח ע"ש. ומהריק"ש רוצה להוכיח מכאן דכהן שבא לבה"כ בהודאה דיכול לברך ברכת כהנים אע"ג דלא היה בבה"כ כשאמרו רצה מדקאמר כל כהן שבבה"כ נעקר ממקומו מכלל דכשאינו בבה"כ א"צ שיעקר רגליו בעבודה ויכול לעלות לדוכן אע"ג דלא שמע רצה ע"ש ובתשו' הרדב"ז הובא בכנה"ג לא כ"כ וז"ל שם ומה שעקר רגליו מביתו לבה"כ לא נקרא עקר רגליו לעלות לדוכן הלכך לא יעלה ע"ש. ובתשו' גינת ורדים כלל א' סי' י"ג ובסי' כ"ב ופר"ח חלקו עליו והעלו כרדב"ז ע"ש וכ' כנה"ג ונ"ל שאם ביתו סמוך לבה"כ ועקר רגליו מביתו קודם רצה כדי לעלות לדוכן מקרי עקירה ע"ש וכ' פר"ח וזהו פשוט שהכל תליא בעקירת רגליו אדעתא לעלות לדוכן ע"ש. כהן שלא היה בדעתו

לעלות לדוכן ומש"ה לא עקר רגליו ברצה כדין וכהלכה וכשהגיע הש"ץ למודים נזכר ובא לעלות לדוכן לא יעלה ואם עלה ירד גינת ורדים סי' כ"ב ע"ש. אם היה אונס בשעה שהגיע הש"ץ לעבודה ולא עקר בעבודה לא יעלה ואם עלה לא ירד כנה"ג בשם הרדב"ז ע"ש. וה"ה בדין הראשון שעקר רגליו מביתו לבא לבה"כ וכו' נמי אם עלה לא ירד עי' בגינת ורדים סי' כ"ב. כהן המתפלל י"ח אם אין שם כהן אחר פוסק ועולה לדוכן ואם יש שם כהנים אינו פוסק הרדב"ז ח"ד סי' רצ"ג ועיין דבר שמואל סי' ס"ז ואם א"ל עלה בכל ענין צריך להפסיק מ"א ס"ק מ' ואין להקשות דא"כ דתלוי הכל באם עקר רגליו בעבודה למה פסק בסעיף ד' כשהכהנים אינם רוצים לעלות לדוכן צריכין לשהות חוץ לבה"כ בשעה שהחזן קורא כהנים וע"ש וכ"כ רמ"א בסעיף מ"ד ע"ש. הלא אפי' אם היה יושב בבה"כ אם לא עקר בעבודה לא היה עובר כדאמרינן. די"ל דודאי רשאי לישב בבה"כ ואינו עובר אם לא עקר רגליו ברצה וגם אם לא א"ל עלה כמבואר בירושלמי דר"ש בן פזי הוי קאים ליה אחורא עמודא ולא יצא לחוץ עי' ב"י. וכן מוכח מסעיף כ' אם הש"ץ כהן לא ישא את כפיו ע"ש והא דכתבו הש"ע והרמ"א דיצא לחוץ הוא מצד עצה טובה שמא יאמר לו אחד מבני הקהל קודם רצה עלה ואז היה עובר. ומש"ה הוכרח לצאת קודם רצה. ולאחר מודים נמי אין ליכנס מאחר דיש פלוגתא בין הפוסקים למהריק"ש צריך לעלות. ולהרדב"ז אין עולה ואם עלה לא ירד כמ"ש מש"ה כתבו מילתא דפסיקתא דצריך לשהות חוץ לבה"כ בשעה שקורא החזן כהנים. ואז לכ"ע שפיר דמי וק"ל ועיין מ"א ס"ק ד' וס"ק למ"ד וס"ק ס"ט. ועיין בתשוב' זרע אברהם למהר"א יצחק סי' י"ד ובגינת ורדים כלל א' סי' י"ג:

יב **רגליהם**. ועכשיו נוהגין שעומדין על הדוכן בשעה שמתחיל רצה צ"ל תחלה מודים עם הש"ץ ואח"כ אומר יהי רצון כדי שיסיים אותו עם השליח צבור. מ"א:

יג **אמן**. דהיינו עד שיסיים השליח ציבור ולך נאה להודות כדי שיענו הקהל אמן על שתיהם:

יד **ההיכל**. לאו למימרא דבנ"כ בעינן מקום שיש בו ס"ת אלא בכ"מ שמתפללים עשרה יש נ"כ ע"ל ס"ק א' אם ההיכל קבוע לצד צפון או לדרום אין הכהנים הופכים פניהם אלא כלפי מזרח כנה"ג בשם הר"ש חקאן ע"ל סי' צ"ד ס"ק ד'. ועיין בשכנה"ג סי' זה:

טו **כהנים**. אחד גדול ואחד קטן מבן י"ג שנה אינו קורא להם כהנים. מבי"ט ח"א סי' ס"ד וכן הסכים הכנה"ג אבל פר"ח כתב כיון שהוא קטן דבר חינוך הוי שייך שפיר למיקרינהו כהנים. שני כהנים השונאים זה את זה או שמודרים הנאה זה מזה יכולים

לעלות ביחד לברך ברכת כהנים ואין אחד יכול לומר לחבירו עלה אתה בשחרית ואני במוסף או איפכא כי יכול לומר אני רוצה לברך בשניהם הר"מ מינץ סי' י"ב:

טז **בלחש**. היינו הש"ץ לבד ולא הקהל:

יז **קורא**. ואפ"ה מברך אע"ג דאינו מחויב לעלות כמ"ש ס"ב. רמ"מ סי' י"ב ס"א וכ"כ פר"ח ע"ש:

יח **מברכין**. משמע שצריך להתחיל בברכה ופניו כלפי היכל וגו' הברכה כלפי העם פר"ח אבל הרמב"ם פי"ד מהלכות תפלה דין י"ב כתב וקודם שיחזור פניו לברך את העם מברך בא"י אמ"ה וכו' ואח"כ מחזיר פניו לציבור ומתחיל לברכם ע"כ. ושכנה"ג נתקשה הרבה בסברת הרמב"ם ונוהגין כדברי המחבר. פר"ח:

יט **בקדושתו**. וכלם מברכין ואין אחד מברך והאחרים יענו אמן מפני הטירוף מבי"ט ח"א סי' ק"פ:

כ **באהבה**. הטעם שאומרים באהבה משום דאיתא בזוהר כל כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחים ליה לא ישא כפיו מ"א ועי' באר שבע פרק אלו נאמרין:

כא **מהשמאלית**. מ"מ צריך ליזהר שיניח אצבעות הימין על השמאל כדי שלא ישבר החלון דבעי ה' כוים עיין מ"א ובשכה"ג:

כב **יברכך**. ובכהן א' שאין קוראין לו כ"ע מודים דמקרינן ליה יברכך (רמ"ע) [ר"מ מינץ] סי' י"ב:

כג **תחלה**. ועיין פר"ח. ויש למחות ביד הש"ץ המקרא על פה אלא צריך להקרות מתוך הסידור. פר"ח:

כד **אלא בלה"ק**. אפי' בדיעבד לא יצא כנה"ג וכ"כ פר"ח עי"ש עי' יד אהרן ובכנה"ג ובפר"ח ובע"ת:

כה **ובעמידה**. והצבור רשאים לישב רק שיהיו פניהם נגד הכהנים מ"א. כהן זקן ושבע ימים ומכח חולשת זקנתו אינו יכול לעמוד כשנושא כפיו אם יכול לתמוך מה טוב ואם לאו ישא כפיו מיושב דאין לבטל מנשיאות כפים דעובר בג' עשין שבות יעקב ח"ב סי' א' וע"ש והיד אהרן חולק עליו דמעומד הוי לעיכובא ומוטב שיעבור ג' עשין ע"ש וכן דעת הכנה"ג:

כו **ובקול רם**. במעולה שבקולות לא קול גדול ולא קטן אלא בינוני. טור:

כז **רבון**. בר"ה ובי"כ שמאריכין בניגונים היום וכו' לא יתחילו לומר רבון עד לבסוף שיסיימו עם הקהל כאחד. מ"א:

כח **שניהם**. עי' בתשובת דבר שמואל ס"ס רצ"ה שמיישב שם למה שיש נוהגים לומר ב"ה וב"ש כשהכהנים והמקרא מזכיר את השם בברכת הכהנים ע"ש. והפר"ח כ' בפשיטות דמחויב לומר ב"ה וב"ש כשמזכיר את השם אע"ג דליכא אלא הזכרת השם גרידא והביא כמה ראיות ע"ז ע"ש:

כט **ימין**. שלו שכשעומדין תחלה פניהם למזרח יפנו לצד דרום ואחר כך למערב נגד הציבור ובחזירתם יפנו לצד צפון ואח"כ למזרח כלפי ארון דלא כי"מ איפכא שמהפך פניו לצד שמאל ונמצא מהפך עצמו בימינו ב"ח. ט"ז מ"א פר"ח והרדב"ז ח"ד סט"ו. ועי' באר עשק סק"ו. כשיורדין מן הדוכן יחזרו פניהם קצת להיכל כתלמיד הנפטר מרבו. מ"א:

ל **המטונפים**. וה"ה כשהם נקיים למ"ש ס"ד סי"ח ודוקא במנעלים שצריכים קשירה שנגע בהם אבל במנעלים שא"צ ליגע בהם א"צ נטילה. שכנה"ג:

לא **מודים**. לא כתב כאן מפי כל הצבור להורות דהמקרא רשאי להתחיל אע"פ שעדיין לא כלה כל הצבור אמן רק ברוב צבור סגי. ע"ת ומג"א:

לב **אמן**. כאן כתוב מפי כל הצבור להורות דהכהנים צריכים להמתין עד שתכלה אמן מפי כולם. ול"ד למ"ש בסי' קס"ז דאין צריך להמתין על המאריכים יותר מדאי דשאני ברכת כהנים דבעי שישמעו כולם לכך צריכים להמתין. ואע"ג דהמקרא א"צ להמתין על המאריכים אבל הכהנים צריכים להמתין. ובזה יתורץ קושית הב"י מ"ש הא אין הכהנים אומרים התיבה עד שש"צ מקרא אותה תחלה א"כ מאי עד שיכלה אמן מפי הצבור וכו' ע"ש וק"ל ע"ת ומ"א ע"ש (ועי' בספר אליהו רבה שהאריך בזה):

לג **הציבור**. הקשה הב"ח הא אין רשאי להתחיל עד שיתחיל הש"ץ שים שלום כמ"ש סעיף ט"ו. וא"ל דאם יש מאריכין באמן והש"ץ התחיל שים שלום אפ"ה צריכים הכהנים להמתין להם וכך תרצו הע"ת וט"ז ע"ש. זה אינו דאדרבה דאיפכא הוא דהש"ץ צריך להמתין להם כדי שישמעו הברכה כמו שכתבתי בסק"ד וסיק י"ז ע"ש אבל הכהנים א"צ להמתין להם עם הרבון העולמים וכו' דלא דמי לברכת כהנים עמ"א:

לד **כהנים**. אפי' מובטח לו שלא יתבלבל אין לענות אמן ב"ח ט"ז וגם התוי"ט כתב כן וחזר ממ"ש בספרו ל"ח סי' פ"ה משנה ד'. ודברי תוי"ט אלו אישתמיטתיה מבעל המחבר פרי חדש ע"ש. ומ"א ופר"ח ס"ל דאם מובטח לו שלא יתבלבל שרי לענות אמן ע"ש. ולכ"ע שרי לענות אמן אחר ברכת כהנים הראשונה שהיא לברך את עמו ישראל באהבה דכאן אין חשש טירוף ולא יתבלבל כיון שלא התחיל עדיין ט"ז ע"ש:

לה **לעלות.** פי' קודם רצה. אבל אם א"ל אחר רצה אינו רשאי לעלות כיון שלא עקר ברצה כמ"ש סעיף ח' ומה"ט אינו עובר כשקורין כהנים כמ"ש סעיף כ"ב משום דהקריאה הוא אחר רצה ועיין ע"ת שהקשה דלעולם משכחת דיעבור ש"ץ בעשה כיון דאחר קורא הכהנים וכל כהן שאינו עולה עובר בעשה ע"ש ולא דק כיון שלא עקר הש"ץ בעבודה אינו עובר בקריאת כהנים וע"ל ס"ק י"א מש"ש:

לו **לתפלתו.** ולדידן שמתפללין מתוך הסידור מובטח שיחזיר לתפלתו ומכ"מ כשיש כהנים אחרים לא יעקור רגליו ל"ח ב"ח ומ"א ורוב פוסקים עיין מ"א. ופר"ח כתב דאם מובטח לו שיחזור לתפלתו ישא כפיו אפי' היכא דאיכא כהנים אחרים ע"ש:

לז **בעבודה.** צ"ל מעט בעבודה כ"ה בטור. מ"א:

לח **ניגון א'.** מזה יש ללמוד להחזנים המזמרים בי"ט תתברך צורנו בניגונים הרבה דאין עושין יפה:

לט **ישראל.** פי' דלכתחלה משתדלין שיהא הש"ץ ישראל. מ"א בשם הכנה"ג:

מ **ושותק.** פי' עד התחלת שים שלום ונראה דכאן לא עדיף טפי שיסיים המקרא ש"ש דדוקא לעיל שהחזן הלך ממקומו ואז בא אחר על מקומו ומקרא ע"כ עדיף שהוא יאמר גם ש"ש משא"כ כאן שהחזן עומד על מקומו רק שהוא שותק ואחר עומד אצלו ומקרא היאך יאמר שים שלום והוא על מקום החזן. וב"ח כ' שאף בזה יסיים המקרא ש"ש והחזן יאמר קדיש ולא ראיתי בשום מקום ואדרבא כמה פעמים בילדותי הייתי אני המקרא אצל הש"ץ שהיה כהן והש"ץ אמר ש"ש והב"ח חמי ז"ל היה באותו בה"כ וכן עיקר. ט"ז:

מא **בהם.** היינו משום שלא יסיחו דעתם אף ע"ג דאמרינן דהמסתכל בכהנים עיניו כהות היינו דוקא בזמן שבה"מ קיים ומברכים בשם המפורש אבל בזה"ז אינו אלא משום היסח הדעת א"כ לפ"ז כ"ש שלא יסתכלו במקום אחר ומלשון להסתכל משמע דוקא להסתכל הרבה אסור אבל ראיה בעלמא לא מתסרא אך נוהגין שלא להסתכל כלל ואפשר דעבדי זכר למקדש דהתם אפי' ראיה בעלמא הוי אסורא משום כבוד השכינה. מ"א:

מב **ובצדיהם.** היינו צדדים שלפניו אבל צדדים שלאחריהם כגון אותם העומדים בכותל מזרחי והארון הקודש בולט קצת לבה"כ והכהנים עומדים לפניו אינן בכלל ברכה וב"ח כ' בזה היתר דעכשיו כיון שכל אחד קונה מקום בבה"כ חשובים אנוסים דאינו רשאי לילך ממקומו ולדחות חבירו ממקומו ע"ש. ואין זה מספיק דיכולים לילך למקום הכהנים שהוא פנוי או להתרחק מעט מכותל מזרחי שיהיה בצידי הכהנים או לעמוד באמצע בה"כ מ"א. וט"ז כתב היתר בזה דכיון שהארון הקודש מחובר לכותל הוי כאלו

היו הכהנים עומדים ממש סמוך לכותל כיון שעומדים סמוך לארון הקודש וא"כ הוי הכל לצדדי הכהנים ע"ש. העומדים אצל הכותל דרומי או צפוני לא יהפכו פניהם לכותל אלא לצד הכהנים דבעינן פנים כנגד פנים. ט"ז:

מג **שבשדות.** והא דלא אמרינן דמברכים לנשים וטף כמ"ש אח"כ לענין אמן. דכתיב כה תברכו את בנ"י ולא בנות ישראל. ב"ח עיין מ"א:

מד **אמן.** כיון דהעונים כהנים דהעונים לא חשיבי בבציר מיו"ד משא"כ בסעי' א' דהעונים ישראלים אפילו בבציר מיו"ד סגי ועי' ט"ז:

מה **פסוק.** וכתבו התוס' פ' א"נ דאע"ג דמאן דחזא חלמא אומר רבש"ע וכו' משום סכנה התירו שמא צריך רפואה לחלמיה. ובתרומת הדשן כתב דמה שאמר רבש"ע וכו' היינו דוקא בשעה שמאריכין בכ"ף של וישמרך ובויחנך ובלמד של שלום:

מו **לאומרם.** וכ"כ מ"ע סי' צ"ה וכ"כ הב"ח וע"ת ופר"ח ושכנה"ג. וכ"כ המ"א דהאומרן יאמרן בשעה שהחזן מקרא התיבה וכ"כ הט"ז אך ראיתי שערוריה שהמון עם צווחין הפסוקים בקול גדול ואח"כ חוזרין וצווחין מיברכך עד התיבה שעומד בו ולא יכול לשמוע קול של כהנים בשביל קולם ולאו שפיר עבדי וראוי לבטלה. נשאלתי אם מותר לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום בשעה שהכהנים מברכים לעם והשבתי דאינו מותר אפי' למ"ד דמותר לקרות הפרשה שמו"ת בשעה שהש"ץ קורא הפרשה בס"ת אפ"ה אסור בברכת כהנים. שכנה"ג ופר"ח:

מז **אחרת.** דליכא בל תוסיף בעשיית המצוה ב' פעמים אבל אין בו חיוב אפילו אם הוא בבה"כ כשקורין כהנים כיון שכבר נשא כפיו פעם אחת. תוס' ועי' בתשו' גינת ורדים כלל א' סי' י"ג. ובתשובת זרע אברהם חא"ח סי' י"ב:

מח **מעכבתו.** ואם יראה שאם יעלה לדוכן יעבור זמן תפלה ילך חוץ לבה"כ ויתפלל אבל אם א"ל עלה צריך עלות וכמ"ש ס"ך דהוי דאורייתא ותפלה דרבנן ואם יראה שיעבור זמן ק"ש יקרא פסוק ראשון מ"א ועיין בע"ת ס"ק כ"ז במ"ש שם בשם הרב קלויזנ"ר וכו'. ולא עיין סעיף זה:

מט **מום.** וכל הנהו שאינם נ"כ צריכים לילך מבה"כ בשעת הדוכן דלא לימרו עליו דבן גרושה הוא ט"ז. איתא בש"ס דפוחח אינו נושא את כפיו ע"ל סי' נ"ג סעיף י"ג מי שיש לו חולי מעיים לא ישא את כפיו פר"ח. היכא דאיתא נדה בביתיה דכהן אסור ליה למיסק לדוכן כל אימת דאיתי' בנדותה פר"ח בשם ספר המקצעות. וכתב הפר"ח עליו ודבריו אלו אין לפרסמם דלאו הם מעיקר הדין והנח לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין ע"ש:

נ **בעירו**. הקשה הט"ז אמאי לא יהיה פסול משום דאיתקש לעבודה ע"ש ואשתמט מיניה גמרא ערוכה בש"ס דתענית דף כ"ו ע"ב אי מה משרת בעל מום לא אף כהן מברך בעל מום לא איתקש לנזיר ע"ש ועיין מ"א ס"ק נ"ד ובט"ז ס"ק ל"ה וצ"ע. שבות יעקב ח"ב סי' א' ויד אהרן:

נא **לעיר**. ב"ח מתיר אפילו באקראי בלמ"ד יום ע"ש ופר"ח כתב עליו ואינו מוכרח:

נב **פניהם**. וט"ז כתב היתר מצד כיסוי הפנים של הקהל שמכסים פניהם בטלית:

נג **בכך**. היינו אפי' כשאינו דש בעירו עיין פר"ח:

נד **עייני**"ן. וה"ה מי שקורא לחית"ן ההי"ן. ואם כל בני עירו קורין כך נושאין את כפיהם כנה"ג בשם הרדב"ז ומהרי"ט וכתב פר"ח ודע דבכל הני דקאמרינן לא ישא את כפיו מסתברא לי אם עלה לא ירד:

נה **אלפי**"ן. ואע"פ שלא מצינו עי"ן בברכת כהנים מ"מ כשקורא יאר ה' מיחזי כקורא יער בעי"ן. דעי"ן ואל"ף שווין אצלו עכ"ל מ"א בשם רש"ל. ולא הבנתי דזה אתי שפיר למי שקורא אלפין עייני"ן אבל לא למי שקורא עיינין אלפי"ן וק"ל:

נו **שערות**. משמע אפי' הוא בן י"ג אסור ולכן צריך לדקדק בדבר שלא יבא לידי ברכה לבטלה. מ"א:

נז **ולהתחנך**. ורשאי לברך כמ"ש סי' רט"ו:

נח **בקביעות**. והאידנא שאין נ"כ אלא ברגל רשאי לישא כפיו בכל רגל לאחזוקי נפשיה בכהני דלא מיקרי קביעות אלא כשנ"כ בכל יום ט"ז מ"א. ננס לא ישא כפיו לבדו אפילו דש בעירו ואם יש לו זקן מותר לישא את כפיו. פר"ח:

נט **כפיו**. אבל אם אנסוהו להרוג ישא את כפיו. רלנ"ח פ"ח מ"א:

ס **תשובה**. פר"ח פסק דווקא במומר שבסעיף שאחר זה. אבל בכהן שהרג את הנפש אפילו עשה תשובה לא ישא את כפיו דאין קטיגור נעשה סניגור ע"ש:

סא **תינוק**. דאכוין לשם מצוה ועוד שמא מת בלא"ה:

סב **אחריו**. ומיהו אם יודע בעצמו שאמת הוא לא ישא את כפיו רלב"ח מ"א ואם עשה תשובה עליו עי' ס"ק ס':

סג **מומר**. אפילו לא עבד ע"א. ואם עבד ע"א אפי' נאנס אינו נושא כפיו אפי' עשה תשובה כ"מ מדיוק לשון הרמב"ם עיין בד"ה ב"ח וע"ת ופר"ח. ופר"ח וב"ח העלו לענין הלכה שאפי' עובד ע"א כיון שעשה תשובה נושא כפיו ע"ש ומיהו אם הבטיח להמיר וחזר לא נפסל כנה"ג בשם הרדב"ז ע"ש. כתב הב"ח ערל שמתו אחיו מחמת מילה צ"ע אי כשר לנ"כ ע"ש ובשכנה"ג כתב לדידי הדבר פשוט דלא ישא את כפיו וכ"פ הפר"ח

כוותיה ולא מטעמו ע"ש. והמ"א וע"ת חלקו על הב"ח ופסקו אפילו לא מל א"ע במזיד כשר ע"ש והיד אהרן כתב על המ"א שדבריו תמוהים ע"ש:

סד **יין**. הט"ז וע"ת פסקו דאף בשאר משקין אע"ג דלגבי עבודה אינו חייב מיתה אלא דוקא ביין מ"מ גבי נ"כ ודאי אסור ע"ש. והמ"א חולק ופסק בנ"כ ליכא איסורא כלל בשאר משקין אא"כ הוא שכור כלוט דאז פטור מכל המצות. אבל אם לא הגיע לשכרותו של לוט אפי' אינו יכול לדבר בפני המלך רשאי לישא את כפיו ע"ש. ועיין בל"מ ובכ"מ בפ"א דביאת מקדש. כתב הלק"ט ח"ב סי' קכ"ה דלא שנא בתוך הסעודה ול"ש שלא בתוך הסעודה ע"ש. אם שתה יין מגתו פסול דהא בנזיר אסור ובעבודה נמי אסור מ"א. ועיין סי' צ"ט ס"ב וה"ה כאן (ועיין בספר אליהו רבה שחולק על מ"א. דהא אפי' פטור ואינו לוקה עליו כו' והא דאסור בנזיר אין ראיה דלא גרע מחרצן עיין י"ד סי' רמ"ב):

סה **שתאו בשני פעמים**. עיין ט"ז ס"ק ל"ב ומדבריו שם נראה דאשתמיט ליה סוגיא דתענית דף כ"ו ע"ב ע"ש ועיין ס"ק נו"ן:

סו **נ"כ**. אפילו לא עשה תשובה כן משמע מלשון הרמב"ם דכתב שאין אומרים לרשע הוסף רשע והמנע מן המצות. וכ"כ פר"ח וע"ת. וראב"ח ח"ב סמ"א כתב דוקא כשעשה תשובה ומ"מ משום רינון לא פסל. כנה"ג:

סז **גרושה**. וה"ה חלוצה ואפילו אינו יכול להוציאה מחמת אונס נפשות ונדר הנאה ממנה מעכשיו אינו נושא את כפיו. והא דאמרינן נודר ועובד יורד ומגרש היינו כשיורד מן העבודה מיד מגרש אבל זה שאינו יכול להוציאה אפילו אם נדר הנאה ממנה אסור לישא את כפיו הרא"ם ח"א סי' נ"ט. והמ"א לא ראה דברי הרא"ם אלו במקומם כי אם ממה שהעתיק הכנה"ג ע"ש. דאלמלי ראה הרא"ם במקומו לא היה מקשה מדנפשיה בס"ק נ"ט מה שהרא"ם עצמו הרגיש בזה ומיישבו כמ"ש ע"ש. (גם נפל טעות בדברי מ"א במה שמתרץ על קושית בה"ז ע"ש ובספרי מ"א דפוס פרופס המחודשים נתקן הטעות ע"פ המגיה אותו ע"ש) כהן רע מעללים ובליעל ועז פנים לכ"ע אין מונעין. מהריב"ל ח"א וכנה"ג:

סח **רבים**. עיין מ"א. ועיין מ"ש בש"ע א"ע סי' צ"ו ס"ק כ"ו ודוק ועיין בפר"ח בספרו מים חיים דף ו' ע"א. אם אמר שאינו כהן ונשא אשה פסולה אפילו גירשה והדיר הנאה מכל נשים הפסולות אין לו דין כהן לישא את כפיו ולקרות בתורה ראשון מהר"י הלוי סי' נ"ג ועיין בלבוש א"ע בסוף הספר. ועיין בש"ע סי' ו' ובסי' ג' ס"ק ו' מש"ש:

סט **יטמא**. וא"צ לידור דשאני עריות דיצרו תקפו:

ע **לקדשו**. היינו לפתוח ראשון ולברך ראשון אבל פשיטא דנ"כ:

עא **מחללת.** עיין מ"א שהקשה מסוגיא דסנהדרין ומתוך תירוצו העלה דכוונת המרדכי הוא דאם המירה ודאי שמזנה אבל בהמירה לחוד אינה מחללת לאביה ומש"ה לא נקט המרדכי בן שהמיר ע"ש. ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ב' חולק עליו וכ' דל"ש בן ל"ש בת ל"ש זנות ל"ש המיר דת בכולם את אביה היא מחללת ואין מחייבין לקדשו ע"ש. ובשכנה"ג כתב דאין מנהג בזמן הזה לפסול הכהן משום זנות בתו או בממיר דת בין בתו או בנו ע"ש וכ"כ בתשובת שבות יעקב שם:

עב **החלל.** אפילו חלל מדרבנן מ"א. ואם עלה ירד. פר"ח:

עג **אבילות.** וכ"ש אונן. ואם עלה לא ירד בין אבל בין אונן. פר"ח:

עד **מבה"כ.** אפילו בשבת מהשבעה כנה"ג. ופר"ח חולק עליו וכתב דיקיים ג' עשה וישא את כפיו ותבא עליו ברכת טוב ע"ש. ואם קראוהו לכ"ע צריך לעלות אפילו בחול דאל"כ עובר בעשה. ופר"ח כתב דאונן אפילו אם קראוהו לו לעלות לא יעלה ע"ש:

עה **אמו.** וה"ה כל למ"ד על קרובים ואם א"ל עלה צריך לעלות כמ"ש. וה"ה הקובר מתו ברגל אסור בנ"כ דהא אסור בשמחה כמ"ש בי"ד סי' שמ"א ואם אין שם כהנים בבה"כ רק אבלים תוך שלשים או תוך י"ב חודש יעלה לדוכן תשו' כנסת יחזקאל סי' י"ב עיין שם דלא כמג"א ס"ק ס"ו:

עו **כפיו.** ועם כהנים אחרים לכ"ע נ"כ דלא גרע מקטן מ"א ע"ת פר"ח ורוב פוסקים וכ"ז בפנוי שלא נשא אשה אבל אם אין אשתו עמו נושא את כפיו לבדו. כנה"ג ע"ת מ"א:

עז **כהנים.** ע"ל ס"ק י"א מש"ש:

עח **בשמחת י"ט.** וב"י בשם האגור והג"מ כ' הטעם שמנהג הכהנים לטבול לנ"כ וקשה עליהם לטבול בכל יום לכן אין נ"כ אלא ביום טוב עכ"ל. וכתב המגן אברהם ומהאי טעמא נראה לי כשחל יום טוב בשבת אין נושאין כפיהם דלא רצו לבטל עונה האמורה בתורה ומט"ז נהגו הכהנים שלא לזקוק לנשותיהם בליל י"ט כדי שלא יחזרו ויטמאו בלילה בקרי אע"פ שאפשר לטבול שחרית מ"מ יהיו טבולי יום. אבל קצת נוהגים שאין נזקקין לנשותיהן בי"ט ואין טובלין מבעיו"ט ושיבוש הוא דאם חוששין לקרי היה להם לטבול קודם דהרי כבר יש עליו טומאת קרי ואם הוא ליל טבילה ישמש ויטבול שחרית מ"א וט"ז ע"ש וב"י כ' וישר כוחם של בני א"י וכל מלכות מצרים שנושאין כפיהם בכל יום ואינם טובלין וכן ראוי ונכון לנהוג בכל מקום:

עט **ברכה.** וקשה דהא לך אינה סוף ברכה ואפ"ה הופכין פניהם. ונ"ל לישב דבעינן סוף ברכה וגם שיברך בכינוי לקהל והרי במלת יברכך וישמרך וכן אליך ויחונך ואליך תניין מברך לקהל בנוכח ולפיכך מהפך פניו לדרום ולצפון כדי לברכם אבל במלת שלום

שאינו אלא שם דבר ואין כאן מדבר לנוכח לפיכך הוסיף מלת לך עם שלום דהשתא הוי מדבר לנוכח דסוף ברכה דומיא דאינך. פר"ח עיין מ"א:

פ **התיבות.** בסוף התיבה אבל לא בעוד שאומרים התיבה דאז צריך לשתוק עיין מ"א. ובבאר היטב אשר לפני יש שם ערבובי דברים ע"ש סעיף קטן נו"ן:

פא **והמקרא.** פי' החזן המתפלל פשיטא דלא יאמר רבון דהוי הפסק בתפלה אלא אפילו מקרא אחר לא יאמר הרבון מפני הטירוף. בזמן שאין שם כהן אין אומרים ותערב מהר"ם לובלין סי' ל':

פב **בכהן.** ורבים נמנעים שלא לקחת משרת כהן מטעם זה שכנה"ג. ויזהר ע"ה שלא ישא כהנת ש"ס פסחים:

פג **מחל על כך.** הקשה הט"ז הא קי"ל וקדשתו בע"כ דאם נשא גרושה כופין אותו שיגרשנה ואמאי לא נימא שהוא מוחל על קדושתו. ע"כ העלה דהטעם הוא דיכול למחול משום דיש לכהן הנאה מזה ולפי זה העלה כל זמן שאין לכהן הנאה ממה שעושה מלאכה לאחרים אסור להשתמש בו אע"ג דמחל ע"ש ואישתמיט להרב ט"ז מ"ש המרדכי בפ' הנזקין על שם מהר"ם. וז"ל ולא כמ"ש כיון דמוקדשתו יליף אמאי לא יכפו אותו. דה"מ גבי נושא נשים בעבירה אבל לפתוח ראשון ולברך ראשון דלא הוי אלא כבודו יכול למחול ע"ש הרי שכתב דשאני נושא נשים בעבירה ובזה נסתלק ג"כ מה שהקשה על הלבוש ע"ש. א"כ לדברי המרדכי שם משמע דלעולם יכול למחול על כבודו אפילו אי לא מטי הנאה לכהן מזה עיין שם ודלא כט"ז. גם את זה ראיתי שהרב מ"א הביא ראיה דיכול למחול מההוא דפרק הזרוע שרבא היה לו עבד כהן ע"ש ונראה דלפי דעתו שהבין מה שאמר הש"ס שם דא"ל לשמעיה וכו' והיינו לשמעיה דרבא א"כ אינה ראיה דרבא נמי כהן היה ע"ש ברש"י ובתוספות דיש לומר דכהן רשאי להשתמש בכהן אחר ע"ל ס"ק ח' מש"ש ורש"י שם כתב לשמעיה דבע"ה והיו נותנין מתנות לשמעיה ע"ש ומכאן יש ראיה שהרי הבע"ה היה ישראל ואפשר שלזה נתכוין גם כן המ"א אלא שקיצר בלשונו. ועיין במ"א סי' ר"א ס"ק ד' שכתב שם דאין אנו בקיאין ביחוסי הכהונה מש"ה אין אנו נזהרין עכשיו בקדושת כהן ע"ש. ובכנסת יחזקאל ס"ס נ"ו כתב חלילה להוציא לעז על יחוסי כהונה בזמן הזה ע"ש. ועיין מהרשד"ם חא"ע סי' רל"ה ומהרי"ט סי' קמ"ט ובתשובת חוט השני סי' י"ז. ובתשובת שבות יעקב ח"א סי' צ"ג ועיין בש"ע א"ע סי' ו' ס"ק ב' מש"ש:

סימן קכט

א **ביוה"כ.** ואם נמשכת הנעילה עד צאת הכוכבים אינם יכולים לישא את כפיהם דאין נשיאת כפים בלילה ואפי' אם עלה ירד. באר שבע פר"ח ושכנה"ג:

ב **במנחה.** אפי' אם עלה ירד כדמוכח בסעיף ב'. פרי חדש:

ג **החמה.** המ"א כתב דאפילו אם מתענין עד חצות ומתפללין מנחה יאמרו אלקינו לפי מנהג שלנו ע"ש ועי' סי' קכ"א ס"ק ג'. כתב המ"א בשם הד"מ דהש"ץ אינו או' או"א אפי' בער"ה דלא מקרי ת"צ וצ"ע. ובתענית אסתר אומר הש"ץ או"א הר"ש הלוי סי' י"א בשבעה באדר שמתענין ומתקבצין יחד ומרבים בסליחות ובתחנונים אין אומר הש"ץ או"א דלא הוי ת"צ. גינת ורדים כלל א' סי' ל"ג והיד אהרן. ויחיד כשהוא בתענית יחיד אין למחות כשאומר אותו ע"ל סי' קכ"א:

סימן קל

א **חלמא.** לאפוקי מאותן שאומרים אותו בכל יום. וגם אינו מועיל אא"כ אומרו בו ביום שראה החלום ת"ח (ספ"ק) [ספ"ה] דב"ק. ואינו נ"ל דא"כ למה אומרים אותו כל ישראל ברגל דאטו כולם ראו חלום רע בו ביום אלא ע"כ אומרים אותו על חלומות שראו בימים אחרים ומ"מ לא ישר לאומרו בכל יום מ"א וכן כתב ט"ז דראוי לנהוג שלא יאמר בכל יום רבש"ע וכו' אלא אם בא לו חלום בלילה שלפניו מה שא"כ בשעת הרגל שעולין לדוכן יכול לומר אותו אפילו מן הסתם כי קאי על החלומות שחלם בנתיים עכ"ל וכ"כ הפר"ח:

ב **שלך.** צ"ל בין חלומות שחלמתי על אחרים בין שחלמתי על עצמי וכו' דצריך לבקש על חבירו תחלה מ"א בשם מהר"ם ויסיים בפעם א' ותשמרני כנגד וישמרך ובפעם ב' ותחנני כנגד ויחונך ובפעם הג' ותרצני כנגד שלום. מג"א ט"ז:

ג **ואי לא.** פירוש אם גמר אמירת רבש"ע קודם סיום הכהנים לימא אדיר במרום וכו' דבזה יסיים עם הכהנים ולפ"ז אין מקום לומר אדיר במרום וכו' אם סיים עם הכהנים ולא נהגו עכשיו כן אלא אפי' אם סיים עם הכהנים אפי' הכי אומרים אדיר במרום וכו'. ט"ז:

ד **ש"ש.** ואם יראה שלא יכול לסיים עם הש"ץ יתחיל בשעה שהש"ץ אומר יברכך ל"ח מ"א ועיין ס"ק א' מש"ש:

סימן קלא

א **אפים.** מותר להתפלל במקום אחד וליפול במקום אחר הרמב"ם פ"ה מה"ת פר"ח מ"א ע"ש:

ב **תפילין**. וש"ץ יהא אחוריו לצד דרום ופניו לצפון ויהא סומך ונופל על צד הימין דאז נמצא כפיפת ראשו לצד התיבה עיין שכנה"ג ומ"א. וי"ל אחר רחום וחנון וכו' המזמור לדוד אליך ה' נפשי אשא זוהר והאר"י ז"ל ומסיים אם אמר אליך נפשי אשא בלבא רחיקא גרם להסתלק עד לא מטי יומוי ע"ש ונ"ל דמהאי טעמא אין אומרים אותו במדינות אלו מ"א ויזהר שלא יפול כ"א על הזרוע. האר"י ז"ל:

ג **נדע**. כתב בשל"ה ראוי לומר ואנחנו לא נדע בישיבה מה נעשה בעמידה. ושניהם בקול רם:

ד **ופורים**. אפי' פורים קטן כמ"ש סי' תרצ"ז:

ה **ולא מעומד**. ובריב"ש כתב שאם רצה לעשות מעומד רשאי וכ"ה במהרי"ל ע"ל סי' קכ"ג ס"ק ה' מש"ש בשם מהרי"ל. וב"י כתב דע"פ הקבלה תהיה מיושב דוקא. ומשמע דאפי' סיים עתה תפלתו לא יפול מעומד. ואם א"א לישב שם ימתין כדי הילוך ד"א ויחזור למקומו ליפול מיושב:

ו **בתוכו**. ארון ל"ד אלא ס"ת לחוד כ"ה ברוקח ט"ז. ואפי' יחיד בביתו נופל אם יש לו ס"ת מ"א וכתב בשכנה"ג דהרוקח מודה דשאר ספרים ה"ה כס"ת ועל דא אנא סמיכנא ליפול על אפי היכא דגריסנא ע"ש:

ז **לבה"כ**. אבל אם בה"כ נעול לא אלא יאמר תחנה בלא כיסוי עינים. ובבה"כ של נשים נופלין. מהרי"ל:

ח **בביתו**. דווקא בשעה שהציבור אומרים תחנון אומר עמהם ועיין סי' נ"ה סעיף כ' דה"ה כאן מ"א וכ"ש כשמתפללין במנין בבית בשעה זו ואין להם ס"ת דיש שם נ"א ט"ז ועיין בשכנה"ג:

ט **בלילה**. ובין השמשות מותר. ט"ז:

י **האבל**. ר"ל דאין אומרים שם תחנה כלל. גם א"א למנצח שיר מזמור. אבל זאת בריתי אותם אומר וא"א שם הלל אפי' בחנוכה מהרי"ל אבל התניא כתב דדוקא בר"ח א"א הלל שאינו אלא מנהג אבל בחנוכה אומרים וכתב המ"א דבחנוכה טוב שיקרא כל אחד הלל בביתו וכ"כ הר"ן. ועיין בט"ז דבס"ק ט' כתב דוהוא רחום שאומרים בב' וה' צריכין האחרים המתפללים שם שיאמרוהו בביתם אחר שיצאו משם. אבל רחום וחנון לא יאמרוהו כלל אפי' בביתם ע"ש הטעם. ובס"ק שאח"ז כתב דאפילו והוא רחום לא יאמרוהו אח"כ בביתם כיון דל"ש לאומרו במקומו ע"ש. וביו"ד סי' שע"ו כתב סתם בשם הרוקח שאחר גמר תפלה אומרים תחנון ע"ש. ולא קא מפליג בין רחום וחנון לבין והוא רחום וצ"ע. ובבאר היטב אשר לפני כתב בזה"ל ונראה מדבריו דגם בבית האבל א"צ

לומר אח"כ כיון שלא אמרו במקומו עכ"ל. ולא ידעתי מה נראה מדבריו שייך הכא. גם נראה דאשתמיטתיה מ"ש הט"ז בי"ד בשם הרוקח כמ"ש. ועי' שם ס"ק א' מש"ש כתב בשכנה"ג דאף ביתום שמת אביו קודם שנולד אין אומרים תחנון ונ"א ע"ש. וט"ז בי"ד שם כתב דאם אין אבל במקום שמת המת ומתפללין שם אומרים תחנון:

יא **חתן.** כתב ט"ז ובזה נראה דאפי' יוצא אח"כ לביתו אצ"ל תחנונים כגון והוא רחום כיון שהיה בבהכ"נ בשעת התפלה וכן במילה ע"ש ולענין אבל עי' ס"ק שלפני זה מש"ש. נשאלתי כיון דחתן ואבל מחד טעמא אין נופלין על פניהם בבתיהם למה בבא החתן לבה"כ אין נופלין על פניהם ובבא האבל לבה"כ נופלין. והשבתי דיש שינוי ביניהם בטעם הדבר. כי טעם החתן מפני שהוא שרוי בשמחה וכיון שהוא מלך אזלינן בתריה כל הקהל אבל טעם האבל שלא להגביר מדת הדין לכן כשהאבל בבה"כ עבדינן עיקר משאר הקהל דאינם אבלים. שכנה"ג:

יב **המילה בבה"כ.** ומשמע דבזמן הקרירות שמלין בבית אומרים תחנון בבה"כ וצ"ע. והכנה"ג כתב שמנהג כל המקומות שאפי' המילה בבית אין נופלין בבה"כ שמתפלל שם בעל הברית. אם נולד מהול ומטיף ממנו דם ברית אין נופלין על פניהם. הלק"ט ח"ב סי' קס"ח:

יג **תחנון.** אבל ב"ח בשם רש"ל כתב שא"א תחנון במנחה כשמתפללין אצל התינוק וכן נוהגין בבריסק דליטא וכן נוהגין בקראקא וכן נראה להקל כיון דנ"א רשות ט"ז שכנה"ג עיין מ"א. (וכתב בספר אליהו רבה מיהו אם מתפללין מנחה אצל התינוק לאחר שבירכו ב"ה על הסעודה אפשר שאומרים אותו דיש לסמוך בזה על רמ"א):

יד **לחופה.** כתב שכנה"ג הא דכתב ולא מיקרי חתן אלא ביום שנכנס לחופה כוונתו למעט קודם כניסה לחופה אבל כל שנכנס לחופה כל שבעה אין נופלין על פניהם אם בא לבה"כ וכ"ש אם מתפלל בביתו ל"ש בחור שנשא בתולה ל"ש בחור שנשא אלמנה ל"ש אלמן שנשא בתולה אין נופלין על פניהם תוך שבעה מיום חופתן במקום שהם מתפללין אבל אלמן שנשא אלמנה דוקא תוך ג' לנשואין אבל לאחר ג' נופלין. ע"ש וכ"כ הפר"ח וכ"כ הט"ז והעלה דכל ז' ימי משתה לא יבא החתן לבה"כ מטעם זה שלא ימנעו לומר תחנון ע"ש. וביום החופה אע"פ שאינו נכנס לחופה עד הערב אין נופלין על פניהם בשחר מהרא"י סי' פ' ופר"ח חולק עליו וכתב מסתברא לי כל שלא נכנס לחופה נופלין על פניהם ע"ש ועיין כנה"ג ובמ"א ובהלק"ט ח"א סי' כ"א:

טו **בת"צ.** וה"ה חתן בתוך ז' ימי משתה אם בא לבה"כ עיין שכנה"ג בהגהת ב"י:

טז **בלא זה.** ר"ל דנהגו לומר והוא רחום בכל ת"צ אף שאינו ב' וה'. אפ"ה אם חל מילה בו אין אומרים והוא רחום:

יז **באב.** בני אוסטרייך נוהגין שאין אוכלין קטניות בימים שאין נופלין משום דדמי לאבילות המתגלגל. מהרי"ל:

יח **בשבט.** דר"ה לאילנות ונוהגים האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות. תיקון יששכר מ"א:

יט **שבועות.** ויש מקומות נוהגים שלא ליפול ז' ימים אחר שבועות מפני שהקרבנות יש להם תשלומין כל ז'. כנה"ג עיין בשכנה"ג:

כ **פניו.** וכשמוטה קצת שרי. מ"א:

כא **הציבור.** פי' ובפני ציבור. הרא"ש. וכגון שאין הקהל נופלין בתחנון אבל אם הקהל נופלין בתחנון מותר ב"ח ועיין ב"י. נמצא למידין דדוקא כשמתפלל על הציבור בפני הצבור ואין הציבור נופלין בתחנון הוא דאסור ולפ"ז בביתו מותר אפילו כשמתפלל על הציבור. וה"ה בציבור כשמתפלל על עצמו. וכן כתב הע"ת. ופר"ח חולק וס"ל דלפני ציבור אפי' כשמתפלל על עצמו עיין שם:

כב **משכית.** אע"ג דאין אסור מן התורה אלא בפישוט ידים ורגלים על אבן משכית מ"מ גזרו חכמים אטו אבן משכית וריב"ש כתב דחיישינן לאבן משכית אפילו לא היתה שם רצפת אבנים דשמא היה שם ונבנה עליה עיין ב"י ודוקא כשפניו דבוקות בקרקע. אבל אם שוחה בתפילה אפי' יש שם רצפה שרי. ומיהו נפילת אפים אסור אפי' אין פניו דבוקות בקרקע כיון דאין כוונתו להשתחות רק ליפול על אפיו. ורצפת לבנים אין אסורה דאבן כתיב ולבנה לאו אבן היא עיין מ"א:

כג **משכית.** רצה לומר אפי' בפישוט ידים ורגלים עיין ב"י:

כד **בי"כ.** פי' שיטו על צדיהם:

כה **או יציעו.** כצ"ל פי' ואז אפילו בלא הטיה שרי דדוקא על הקרקע אסור בלא הטיה שמא יש תחתיו רצפת אבנים ונבנה עליה דקרקע לא חשיב הפסק שארצו של בית כמוה עד התהום אבל עשבים חשיבי הפסק מ"א ע"ש ופר"ח לא כתב כן ע"ש. בר"ה א"צ עשבים דאין נופלים על פניהם רק כורעים ומשתחוים בעלינו אבל בי"כ נופלים על פניהם בסדר העבודה. יש למחות ביד האומרים תחינות שבמעמדות שמסיימין בא"י ש"ת אלא י"ל ברוך ש"ת בלא שם. ט"ז:

סימן קלב

א **ובא לציון**. כשמכריזין דבר יש להכריז קודם שמתחיל החזן אשרי ולא בין אשרי ללמנצח וכ"ש בשעה שאומרים אשרי שתתבטל כוונתם סמ"ע בח"מ סי' (רס"ב) [רס"ז]. אם בא יחיד לבה"כ בשעה שאומרים סדר הקדושה יאמרה עמהם אף קודם תפלתו דהא י"א דאין היחיד אומרה וה"ה דיכול לאומרה קודם שיאמר השני פסוקים דהיינו ובא לציון וגו' ואני זאת וגו' ואח"כ יאמר השני פסוקים. ומכ"ש שיכול לומר אשרי ולמנצח אח"כ כדי לאומרה עם הציבור. מ"א:

ב **שנים**. לפי שכל שהוא בלשון תרגום אין לאומרה ברבים וסי' הוא שנים מקרא ואחד תרגום. זוהר:

ג **עלינו לשבח**. בכתבים כתב שיאמרוהו אחר כל תפלה מג' תפלות וכ"כ בכנה"ג סי' רל"ד אבל בספר שתי ידות בשם תולעת יעקב כתב שא"ל במנחה ובסוף עלינו יאמר פסוק והיה ה' למלך וגו'. יאמר ומושב יקרו. י"ל הוא אלהינו אין עוד תשב"ץ. וי"ל עלינו באימה וביראה כי כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו מט"מ. האר"י ז"ל היה אומר ועל כן נקוה לך בוא"ו וכן כתב בספר כנף רננים למהר"א אזולאי יד אהרן:

ד **ואנחנו כורעים**. ויכרע וישתחוה השתחויה גדולה. האר"י ז"ל מגן אברהם:

ה **קדיש יתום**. ספק שמת אביו או אמו יאמר קדיש כשאין אבל אחר שם מהרי"ל. בני בנים יכולים לומר קדיש אך שאר אבלים יאמרו ב' קדישים והם קדיש א' ואין חילוק אם הם מן האב או מן האם ובתשוב' כנסת יחזקאל כתב דדוקא בן הבן אבל בן הבת לא יאמר קדיש וכ"ש לבת אין לה קדיש כלל בבה"כ ואם רוצים לעשות לה מנין רשות בידם. ע"ש סוף חלק י"ד. היא"צ יש לו כל הקדישים של אותו יום אפי' קדיש של פרקים ושל רות ושל שיר השירים רמ"מ סי' פ' וכ"פ מ"א. ובכנסת יחזקאל שם כתב כל מה דחיוב כגון תפלה קדיש וקדיש של שיר היחוד וכן ברכי נפשי ופרקים מגיע לי"צ. אבל מגילת קהלת רות ושיר השירים יטילו גורל הואיל ואינם רק מנהג בעלמא המה דומיא לקדיש תהלים ושיר של יום ויטילו גורל. וקדיש שאומרים בע"ש אחר מזמור שיר ליום השבת הוא לאבלים אם לא שהיא"צ הוא בחברה של קבלת שבת והכל לפי מנהג. ובכנסת יחזקאל שם כתב דהיא"צ שהיה לו ביום ו' אין לו שום שייכות רק האבלים עם היא"צ שהוא בשבת יטילו גורל ע"ש. כשמטילין גורל ד' או ה' ויש בהן ב' שיש להן אותיות שוות כגון ת' והאחרים יש להם מנין הפחות מזה אז בטל הגורל וצריכים כולם להטיל גורל מחדש ואין יכולים השנים לומר האחרים כבר הפסידו חלקם שנינו נטילו גורל. אבל

אם אחד יש לו ת' והאחרים שוין ויש להם פחות אזי ודאי זכה הראשון. ב' או ג' שהטילו גורל ולמחרת בא עוד א' בטלה החלוקה וצריכים להטיל גורל מחדש ואותו שאמר קדיש ערבית אין בגורל ואם היה בעיר ולא בא איבד זכותו דמדלא בא ודאי מחל להן שיהיה אחרון. אחד אמר קדיש ולמחרת בא עוד א' ואמר אני אומר היום כנגד קדיש שאמרת אתמול ועל הקדיש הג' נפיל גורל והלה אומר כיון שלא באת אתמול זכיתי בהקדיש והשנים של היום נחלוק בינינו הדין עם הב' והוא אומר קדיש ראשון ועל השני יפילו גורל. אמנם אם יש ד' יא"צ וג' באו אתמול. הג' אומרים כל התפלה קדישים והרביעי יאמר קדיש שיר של יום. ואם הרבה יא"צ שאף שיגידו כל הקדישים אין כדי לחלוק לכולם. זה שלא בא ערבית אבד זכותו. כל הפוסקים מסכימים אף דאחד יכול להתפלל והשני אין יכול. לענין קדיש לא הפסיד זה שהתפלל ואם שניהם יכולין להתפלל יטילו גורל מי ראשון ומי שני. ב' שיש להם יא"צ וא' רוצה להשכים לדרך למחר ואמר תן לי עתה הקדיש וטול אתה למחר והב' אומר לא כי אלא נפיל הגורל הדין עם הב' דיכול לומר אני רוצה להקדים עצמי למצוה. שני אנוסים אחד נהרג ואחד מת בן הנהרג דוחה לבן המת. דכיון דנהרג ה"ל כפרה ובודאי שב בתשובה קודם מותו משא"כ במת מעצמו. כשיש בן ל' נותנים לו כל הקדישים. והקדיש של מזמור לאבלים. במקומות דנוהגים דתושב דוחה את האורח מ"מ פעם אחת יש רשות לאורח להתפלל ולומר קדיש וכתב הש"ך דאם יש בן למ"ד אין לאורח קדיש כלל. הלומד בישיבה דין תושב יש לו. ומלמד אם אין לו אשה במקום אחר נקרא תושב. ועיין בכנסת יחזקאל מ"ש ע"ז. ולענין קדיש לא אמרינן מקצת יום ככולו. ואע"פ שיש אחד שמת לו מת באמצע השבוע ואחד מת לו ביום א' שניהם שווים ביום השבת מי שאבל על אביו ואח"כ מתה אמו יש לו כל הקדישים מדין למ"ד ואפ"ה חולק בשאר קדישים בגין אביו עם שאר אבלים מ"א בשם מהר"ן ובכנסת יחזקאל הקשה עליו דא"כ מי שאבל על אביו ואמו יאמר קדיש כפל משאר אבל וזה ליתא דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן ומיישב כגון דאם הוא בן למ"ד שאז הקדישים של התפלה שלו ובני יב"ח אומרים תהלים קדיש וכדומה לו ואם אירע באיזה יום כמה יאר צייט שאז נדחה בן שלשים לגמרי מתפלה קדישים בזה י"ל דחולק עם האבלים בשאר הקדישים מצד אביו אבל בלא"ה לא יאמר קדיש כפל משאר אבל דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן. בן ז' גדול שהולך בשבת לבה"כ דוחה יא"צ וכ"ש בן ל'. אך בן ז' קטן דין ל' יש לו ויש ליא"צ קדיש א' מ"ב סי' (ע"ב) [ע"ג] והש"ך סי' שע"ו כתב דאף לבן למ"ד יש קדיש אחד נגד בן ז' קטן והמ"א פסק דהקטן דוחה לבן למ"ד לגמרי רק ליא"צ יש קדיש א'. מי שבטלה אבילתו ברגל או קובר מתו ברגל יש לו דין ז' ודין קטן

ז' יש לו מאחר שהולך כל ז' לבה"כ ויש ליא"צ קדיש א'. ואם יש בשבת קטן ז' וגדול ז' ויאר צייט אומר הגדול ב' קדישים והקטן קדיש א' שיאמר הגדול להקטן הקדיש הג' לא ממך קא שקלינא כ"א מן היאר צייט. בא"ז נסתפק אם הבן שבעה גדול עושה מנין בביתו אולי ישוה בשבת לבן ז' קטן ויש ליא"צ קדיש א' ואנן לא מחלקינן בזה ונוהגין כמ"ש. בן למ"ד יש לו כל התפלה קדישים ושאר האבלים בני י"ב חודש אומרים תהלים קדישים וכדומה לו. יאר צייט תושב ובן ל' תושב ליא"צ קדיש א' ערבית לבן למ"ד ב' קדישים שחרית. יא"צ אורח ובן למ"ד או בן י"ב חודש תושב ליא"צ קדיש א'. אורח בן למ"ד ויב"ח תושב יחלקו כל התפלה קדישים. יאר צייט תושב ויא"צ אורח דוחה התושב לאורח. יאר צייט תושב ויא"צ אורח ובן למ"ד תושב אז האורח יאמר קדיש א' שחרית מב' קדישים המגיעים לבן ל' ואין התושב יאר צייט יכול לומר ליא"צ אורח נגדך אני קודם דיאמר האורח לא מדידך שקילנא כ"א מבן ל'. אם יאר צייט תושב ויאר צייט אורח בענין תהלים קדיש שמטילים גורל היא"צ עם האבלים אם היא"צ תושב מוחל הגורל שיאמר היאר צייט אורח קדיש א' אין לאבלים לדחות כי נגדם אורח יאר צייט קודם אמנם אם הטילו גורל וזכו האבלים יאמר לי"צ אורח מזלי דידי גרם אך היא"צ אורח עמהם בגורל כי נגדם הוא כאחד מהם ובפריסת שמע לפני הפתח דהיינו המנין שעושים בעזרה שלפני הפתח אורח ותושב שוין אמנם קדיש של תהלים ושיר של יום ושאר מזמורים וקדיש אחר שיר השירים ורות וקהלת אין חלק לאורח כ"א ביא"צ כמו שכתבתי. נהוג עלמא ביום שפוסקין לומר קדיש בכלות י"א חודש אומר כל הקדישים מיהו אין דוחה ליאר צייט ולבן ל' ויפסוק מלומר קדיש יום או קודם ולא באותו יום שיהיה היאר צייט. למשל דאם מת ג' לחודש שבט צריך שיפסיק בב' טבת דהא הטעם דפוסקים שלא יחשוב אביו לרשע ואם יאמר ג' טבת יהי' יום א' בחדש י"ב חשוב חודש וכאלו אמר י"ב חודש ע"כ יאמר ב' טבת ויפסיק בזה היום וג' שבט יאר צייט. היאר צייט הוא לעולם יום המיתה ולא יום הקבורה אף שנתעכב הקבורה ימים רבים ואפי' בשנה ראשונה. אם מתה אמו והאב מקפיד שלא יאמר קדיש אין בידו למחות. אורח אחד שאמר קדיש א' באיזה בית הכנסת אין לו עוד קדיש בכל בית הכנסת של קהלה זו עד למ"ד יום. כל זה העליתי מדברי פוסקים ראשונים ואחרונים ועיין בכנסת יחזקאל סוף חלק י"ד ועיין בספר אליהו רבה שהביא כמה דינים ושו"ת בענינים אלו:

ו **ערב ובוקר אחר התפלה.** הקשה הט"ז דאיתא בש"ס אין לך דבר שקודם לתמיד של שחר אלא קטורת בלבד והתפלה כנגד תמידין תקנום א"כ היה לנו להקדים פיטום הקטורת קודם תפלת י"ח עיין שם שהעלה ועפ"ז נהגתי בעצמי לומר פיטום הקטורת

קודם ברוך שאמר עד כאן. והמ"א הקשה למה אנו אומרים אותה אחר מוסף והלא הקטורת קדמה למוספין לכ"ע ומיישב דאפשר דכוונתינו ליפטר מתוך ד"ת ע"ש. ובשל"ה כתב לאומרה בשחרית קודם התפלה ואחר התפלה. ובערב אומר קודם תפלת מנחה אבל לא לאחר תפלת מעריב דהא הקטרת קטורת פסול לאחר הדלקת נרות עיין כנה"ג ומ"א ובספר באר שבע:

ז **השיר שהלוים**. מצאתי כתוב דמ"ש משנת השיר שהיו הלוים וכו' טעות הוא. דכוונת הטור לומר מכל יום שיר השייך לאותו יום וכ"כ הרמב"ם בסדר התפלה וכ"כ הכנה"ג ומ"א כתב נ"ל שכוונת הטור לומר המשנה ג"כ כדי ליפטר מד"ת ע"ש ומסיק דבשבת נוהגין לומר המשנה כמו שנדפס בכל הסידורים. כתב השכנה"ג ראיתי מנהג בכל המקומות דבר"ח וחה"מ וחנוכה ופורים במקום השיר שהיו הלוים אומרים. אומרים שיר אחר מענינו של יום. בר"ח ברכי נפשי. בחה"מ דפסח הודו לה'. ובחה"מ דחג כאיל תערוג. ובחנוכה מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ובפורים על אילת השחר ותמה אני מי התיר להם לשנות השיר שהיו הלוים אומרים בכל יום ע"ש שהעלה שלא לדלג השיר שהלוים היו אומרים בכל יום אלא שיאמרו השיר שהיו הלוים אומרים בכל יום והשיר מענינו של יום וכ"כ הרמ"ע סי' כ"ה. אלא מיהו איזה מקדים העלה שם דשיר של כל יום קודם דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם אבל בחנוכה אומר מזמור שיר חנוכת הבית קודם למזמור שהיו הלוים אומרים בכל יום משום פרסומי ניסא ע"ש ועיין מ"א:

ח **שמא ידלג**. עיין מה שהקשה הרב באר שבע במסכת כריתות דף מ"ו על הב"י סי' זה. וכ"ה בט"ז ובמ"א. ובתשו' שער אפרים סי' ט"ז רוצה ליישב הב"י ע"ש ואינו כן משמעות דברי הב"י דלהב"י משמע דאפי' לא נתן בתוכו עשב שמעלה עשן שאינו חייב מיתה ע"ש וזה הפך דברי הרב בעל שער אפרים וצ"ע ועיין בספר משנה למלך. ובספר מקראי קודש דף קכ"ה ע"ב. ובספר ברכת הזבח. ובפר"ח (ועי' בס' אליהו רבה שהאריך מאוד בזה). מי רגלים הנזכר בפיטום הקטורת כתב הכל בו יש מעין אחד ששמו מי רגלים. ומ"ש מפני הכבוד פירושו לפי שיש לאותו מעין שם של בזיון ובבאר שבע האריך להוכיח דמי רגלים ממש קאמר ע"ש. ועיין בבני יעקב:

ט **ומשתחוה ויוצא**. מהרי"ל עשה ג' השתחוואות כשהלך ממקומו למול ארון הקודש. ובצאתו מפתח בה"כ בכל פעם כתלמיד הנפטר מרבו כשיצא מבה"כ לא יצא ואחוריו להיכל אלא יצדד וכן בירידתו מהתיבה. ע"ש מ"א:

סימן קלד

א **מעומד.** וכן אל ארך אפים מפני שיש בו חטאנו ווידוי ואם סיים והוא רחום קודם הש"ץ ימתין עם רחום וחנון על הש"ץ ונופל עמו. שכנה"ג:

ב **בלחש.** מפני שנתקן כנגד תפלת י"ח:

ג **להתענות.** נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ביום ב' וה' מפני שב"ד של מעלה יושבין ודנין וקי"ל אם התחילו ביום גומרין בלילה לכן אין אוכלין ליל ג' וליל ו' ויש שאין אוכלים ליל ב' וליל ה'. ואשרי למי שאפשר לו לפרוש מבשר ויין כל השבוע שכנה"ג והאר"י ז"ל. והבעל יכול למחות באשתו שלא תתענה ב' וה' מיהו אם בפעם ראשון ביום שמעו לא מיחה וקיים בפניה שוב א"א לו למחות וגם להפר א"א אע"פ שהוא מנדרי עינוי נפש אלא צריך מתחלה ג' הדיוטים להפר נדרה וכן להתיר גם ההקמה של בעל ואח"כ גם הבעל יפר. דמשק אליעזר ושכנה"ג:

ד **ס"ת.** כשמוציאים ס"ת מההיכל להוליכו לתיבה וההיכל במזרח והתיבה למערב כשמחזיר פניו לתיבה להוליכו יוליכנו דרך צפון דהוי לצד ימינו כשאוחז אותו מהתיבה להוליכו להיכל נמצא יד ימינו לצד דרום ויוליכנו דרך שם וכשמראה הס"ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום כמ"ש בסי' קכ"ח לענין כהנים ע"ש. אומרים קדיש עד לעילא קודם הוצאת הס"ת אבל ביום שיש בו מוסף אומרים תתקבל קודם הוצאת ס"ת:

ה **לראות הכתב.** האר"י ז"ל היה מסתכל היטב באותיות עד שהיה מכירן לקרות והיה אומר שיהיה נמשך אור גדול אל האדם על ידי הסתכלותו בס"ת מקרוב עד שיכול לקרות האותיות היטב עיין בנגיד ומצוה דף ל"ב חלק ב' ובהלק"ט ח"ב סי' רנ"ה. ויש לגלול הס"ת על ג' דפין ומגביה ומראה כתיבתה לעם. מסכת סופרים מ"א:

ו **וזאת התורה.** ואין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של הס"ת. הג"ה מהרי"ל ומהרש"ל שכנה"ג:

ז **גדלו.** צריך להגביה הס"ת בשעה שאומר שמע וגו' אחד וגו' גדלו וגו' ג"פ. מ"ס מ"א:

סימן קלה

א **ובחמישי.** עיין מ"א שתמה על הרי"ף שכתב בשם הירושלמי שמשה תיקן לישראל שיהיו קורין בב' וה' וכו' ע"ש. וגירסא מוטעת נזדמנה לו להמ"א ועיין בהרי"ף שלפנינו ועיין מהר"י הלוי סי' כ"ט:

ב **שלשה**. ואם בטלו ביום ב' הקריאה ע"י אונס יכול לקרות ביום ג' שלא ילכו ג' ימים בלא תורה משא"כ ביום ה' עטרת זקנים ע"ש:

ג **כי"ט**. ואין נוהגין כן אחרונים:

ד **אם בטלו**. וה"ה אם התחילו ולא סיימו מחמת קטט אבל אם היו ב' מחוברין באותו שבת שבטלו אין קורין בשבת הבאה ג' דלא מצינו לעולם שקורין ג'. וא"ל יקראו ב' לכל הפחות דאין תקנה לחצאין. ואם בטלו פרשת ויחי אין לקרותו עם פרשת שמות דצריך לקרות חד גברא מסוף סדרא ראשונה לתחלת סדרא שניה כדי שיהיו מחוברין וזה אין נכון לעשות בשני ספרים ר"מ מינץ סי' פ"ה. ועיין עטרת זקנים:

ה **במלה**. ועכשיו לא נהגו לדקדק אחריו:

ו **להפסיק**. ואפי' למ"ד בסי' ס"ו ס"ד שמפסיק היינו בשקראוהו אבל לכתחלה אין לקרותו. ל"ד שמע אלא ה"ה כשעוסק בכ"מ דאינו רשאי להפסיק כגון בברכות של ק"ש. ואפשר בפסוקי דזמרה שרי לקרותו. מ"א:

ז **במקומו**. ואין ממתינין לו מפני כבוד הציבור מהרי"ק אם המנהג לקנות במעות מי שיקרא ראשון בהתחלת התורה בבראשית אם קונה ישראל מוחל הכהן על כבודו ויוצא מבה"כ (ופעם אחת לא רצה הכהן לצאת מבה"כ) ומותר לכפותו ע"י השלטון לצאת מבה"כ כדי שלא יתבטל מכבוד התורה מהרי"ק שם וכנה"ג ופר"ח פסקו דאפי' לא יצא הכהן יקרא הישראל ע"ש. ועיין בתשובת כנסת יחזקאל שאלה ז' שחוכך בזה:

ח **מבה"כ**. עיין סי' תקס"ו ס"ו מש"ש:

ט **פוסק**. מסתברא דעולה למנין שבעה אבל אם היה כהן בבה"כ ובטעות סבור שאין שם כהן וקרא ישראל אין עולה למנין שבעה ואחר ישראל יעלה הכהן. פר"ח ע"ש:

י **התחלה**. משמע דאם התחיל לומר ברוך אתה ה' הוי התחלה אף דיכול לומר ברוך אתה ה' למדני חוקיך. מגן אברהם:

יא **בתיבה**. כדי שלא יתבייש:

יב **לעולת**. ט"ז העלה דמיירי בלוי גדול יותר ולכל הפחות בשוין אבל אם ישראל גדול הוא עולה ראשון ואז לא יעלה הלוי כלל ע"ש:

יג **שנית**. גם כאן לא הוי ברכו התחלה:

יד **אותו**. ועולה למנין ז'. ול"ד למ"ש בסק"ט שאם היה כהן בבה"כ ובטעות קראו ישראל דאין עולה למנין ז' דשאני הכא דעדיף כהן מלוי. פר"ח:

טו **פגום**. אבל השני אינו בחשד זה דמוקמינן לה בגמ' דמוחזק לן באביו שהוא כהן ולגבי ראשון יש עדיין חשש שמא אביו נשא גרושה והוליד זה שהוא חלל ונודע הדבר

ע"כ קראו לכהן אחר אבל השני א"א לומר כן עליו דאי חלל הוא א"כ אף במקום לוי לא היה לקרותו אבל בב' לוים זא"ז איכא חשד על שניהם שמא א' פסול מלויה ואינו אלא ישראל כי ממזר הוא מש"ה כתב אח"כ שאחד מהם פגום. וכתב ב"ח מכאן מוכח דממזר מותר לעלות לתורה:

טז **ביניהם**. פי' שקורא כהן לוי ישראל אבל אחר הלוי אסור כנה"ג משפט צדק ר"י הלוי פר"ח ואם אין שם לוי קורא הכהן פעמים ואח"כ ישראל וחוזר וקורא כהן ע"ש (ועי' בס' אליהו רבה מה שמתרץ על תמיהת הב"י על הרשב"א):

יז **כהן**. ומ"מ בלי הפסק ישראל אסור דחיישינן דילמא לא שמעו כולהו. במקום שתקנו שחכם העיר יקרא הי"ג מדות אם הוא כהן יכול לקרות שלישי. משפט צדק ר"י הלוי כנה"ג ע"ת מ"א:

יח **שבעה**. וה"ה בתענית לא יעלה למפטיר שהוא מנין הקרואים ואם אין שם ישראל היודע למפטיר מקרין אותו. מ"א עי' סי' רפ"ד ס"ד. וכן אין לקרותו לשביעי. וכן בי"ט לחמישי ואם קרא הכהן לחמישי אם אפשר להחליף במפטיר יחליף ויעמוד שם ויקרא למפטיר החמישי והוא יקרא המפטיר ובאם א"א כיון שעלה שוב לא ירד א"ז. והא דקורא כהן אחר כהן אחד לאחרון ואחד למפטיר י"ל כיון דמפסיקין בקדיש שרי עיין מ"א. מעשה אירע בפראג בי"ט שטעו וקראו לכהן לחמישי. והורה הגאון ר' אליהו רבה ז"ל דאם אפשר להחליף במפטיר יעמוד שם ויפטיר ויקרא האחרון והוא מפטיר ובאם א"א כיון שעלה לא ירד ע"ש טעמו:

יט **ואינו שם**. ואם אותו כהן מתפלל מותר לקרות האחר בשם דהכל רואין שמשום תפלה אינו עולה. מ"א:

כ **ראשון**. ומותר לקרות בנו תחתיו. דאם איתא שהוא פגום אף בנו פגום אבל לאביו אסור. מ"א:

כא **לתורה**. וה"ה לוי ש"ץ יכול לקרות לוי אחר לתורה פר"ח וכן הקונה מצות אם הוא כהן יכול לקרות לכהן אחר דהכל יודעים שהוא קונה המצות לכבד אחרים. ט"ז:

כב **מכינים**. היינו ארון או תיבה על יום או יומים דעיקר תלוי באם שעושים מקום קבוע לס"ת. ובפרשת זכור מותר להביא ס"ת אצלו. מ"א:

כג **חשוב**. בהג"ה בשם א"ז משמע דתרתי בעי חולה ואדם חשוב אבל בא"ז משמע דחולה אפי' אינו חשוב וחשוב אפי' אינו חולה שרי. ד"מ:

סימן קלו

הממונין. במקום שנוהגין שהפרנס עולה אינו רשאי למחול לאחר שיקרא במקומו רמ"מ ס"ו ואם יש הרבה חתנים הנושאים בתולות הם קודמים לאלמנה ואלמנה לחלוצה וחלוצה לגרושה והוא דכולם שווין בידיעת התורה ואין ביניהם כהנים או לוים שכנה"ג. וכן במקום שנוהגים כשיש ליחיד ס"ת בבה"כ כשעושה שמחה קורין בס"ת שלו וכשיש לשני בעלי בתים שמחה איזה מהם קודם ת"ח מורה הוראה קודם לת"ח מפולפל ואינו יודע עדיין להורות הלכה למעשה. ת"ח קודם לכהן ע"ה כהן קודם ללוי ולוי לישראל ואם שניהם שווים מגריל ביניהם וכן הדין בשני ילדים למול אם נולדו בשעה אחת וכן מי שכתב ס"ת בידיו או קנאו בממון של עצמו הוא קודם למי שירש ס"ת מאבותיו. שכנה"ג ע"ש. אם קראו לאחד לעלות ולקרות בתורה ורץ אחר ועמד במקומו אם חייב לשלם לו דמי ברכה שהפסידו עיין תוס' והרא"ש פרק כיסוי הדם ועי' בשכנה"ג ונהגו שגדול הציבור עולה אחרון. ב"י:

סימן קלז

א **משובח.** כתב רש"ל דעכשיו שהש"ץ קורא לא יקרא לאמצעי ד' שלא לבייש האחרון או הראשון ע"ש וב"ח חולק עליו וכן הסכים הפר"ח:

ב **עשרה פסוקים.** ל"ד דה"ה אם לא קרא רק ט' פסוקים ג"כ יצא כמ"ש המחבר סעיף ד' ואפשר כשדילג באמצע לא סגי בפחות מיו"ד. מ"א:

ג **פסוק א'.** ואפי' קראו כ"א פסוקים לז' גברי בלא פסוק המדולג אפ"ה חוזר וקורא. עיין שכנה"ג פר"ח:

ד **וקורא.** ומברך ברכת התורה ומש"ה קורא אותו הפסוק ושנים עמו דברכות צריכות שיהיו בהם ג' פסוקים מ"א ט"ז וכ"פ הפר"ח שצריך לברך לפניה ולאחריה דלא כמהר"ם מלובלין עיין מ"א. עס"ק ט'. וע"ת הסכים עם מוהר"ם מלובלין דחוזר וקורא בלא ברכה תחלה וסוף עיין שם. ועיין יד אהרן ובני חייא ובמעיל שמואל סי' ב' (ובס' אליהו רבה) פסק גם כן דחוזר ומברך דלא כמהר"ם לובלין ע"ש:

ה **ולקרות.** ט"ז העלה דאם נזכר אחר ברכה אחרונה ועדיין לא קרא הש"ץ לאחר אזי אותו שחיסר פסוק א' יקרא עוד פסוק א' ולא יברך ברכה ראשונה אלא יגמור אותו הפסוק ויברך ברכה אחרונה שנית ואם לא נזכרו עד אחר שקרא לאיש אחר יסתלק הראשון ויקרא הב' בברכה ראשונה תחלה ויתחיל למפרע ממקום שהתחיל אותו שלפניו ויוסיף עליהם כפי מה שירצה נמצא כל הפסוקים נתברכו לפניהם ולאחריהם

רק שאותו שקרא ב' פסוקים לא נחשב לכלום ע"כ (ובס' אליהו רבה חולק על ט"ז ע"ש) והמ"א כתב דבחול יקרא זה שנית ג' פסוקים דאסור להוסיף על מנין הקרואים אבל בשבת יקרא אחר מכאן ולהלן ג' פסוקים וה"ה ביו"ט דהא י"א דמותר להוסיף לכן לא יקרא הוא שנית וכן הסכים בתשובת פנים מאירות סי' צ"ד:

י **ולקרות.** ואם קרא הב' פסוק א' למפרע יצא מ"א וע"ת לא כ"כ ע"ש:

יא **ס"ת.** אבל אם לא גלל עדיין חוזר וקורא המותר ומברך לאחריה ולא לפניה כמ"ש בס"ק ה' בשם ט"ז:

יב **הפרשה.** הפר"ח חולק ופסק דיתחילו ממקום שפסקו:

יג **ולאחריה.** ואם דילג פסוק אחד מפרשת פרה אינו צריך לחזור ולקרות כיון שכבר קראו אותו פרשה ע"ת מ"א. כ' מהר"ם מלובלין סי' פ"ה ש"ץ שקרא בשבת ביום אחד דחו"ה דסוכות למפטיר וביום השני וגלל הספר תורה ולא קרא ביום השלישי והורה לחזור ולפתוח הס"ת ולקרות בקול רם וביום השלישי עד גמירא בלא ברכה לפניה ולאחריה ומסיים המורה לברך לא הפסיד ע"ש ומ"א ופר"ח ויד אהרן חלקו עליו ופסקו בפשיטות דיברך תחלה וסוף ע"ל ס"ק ד':

יד **הראשון.** דוקא דיעבד אבל לכתחילה לא יקרא למפרע. מ"א:

סימן קלח

א **יישייר.** ואם טעה וסיים ב' פסוקים לפני הפרשה יקרא ב' מפרשה זו וג' מפרשה אחרת ולא ג' למפרע מגן אברהם ועיין ט"ז סימן תכ"ג. ופרשה באמצע הפסוק כגון בריש פנחס מותר לסיים אפי' בפסוק הסמוך לה דליכא למימר שהשני יקרא עד הפרשה. שהדבר ידוע שאין מסיימים באמצע הפסוק אע"פ שיש שם פרשה ומטעם זה מתחילין פרשת ויחל שהוא שני פסוקים סמוך לפרשה וכן והקרבתם הוא ב' פסוקים אחר הפרשה שאלו הפרשות הם ידועות לעולם וליכא למיטעי עיין מ"א:

ב **יתחיל.** פירוש שלא יסיים לאחד ב' פסוקים אחר הפרשה וא"כ יתחיל השני ב"פ אחר הפרשה ויאמרו הנכנסים שלא קרא הראשון אלא ב"פ דאל"כ למה לא סיים כשהגיע לפרשה. וה"ה אם יש בסוף הסדר של ה' פסוקים לא יתחיל המפטיר ב"פ אחר הפרשה אלא יקרא ה' פסוקים. אם נמצא טעות בס"ת ומוציאין אחר קורין ממקום שפסק אם לא נשתייר לקורא אלא ב' פסוקים או א' ש"ד דאין קורין לו אלא מה שנשאר וליכא למיחש לנכנסים. שכנה"ג עיין מ"א:

ג **טוב.** וטובת עכו"ם אינה קרויה טובה וה"ה רעות עכו"ם וה"ה שלא לסיים במי שעשה מעשה רע רמב"ם סוף ידים. מי שהוא עור או פסח אין לקרוא לו פרשת עורת או שבור וכן כל כיוצא בזה שלא יתבייש. וכן כשקורא החזן ברכות לא יחשוב לברך חבירו. ס"ח מ"א. ואם ברור שבא על עריות ולא שב בתשובה ראוי לקרותו לפרשת עריות כדי שיתבייש. כנה"ג:

סימן קלט

א **תחלה.** כ' כנה"ג דמצוה שגם העולה יסדר בינו לבין עצמו. ובשנים מקרא שקרא בע"ש יוצא ונחשב בחשבון. ע"ת שכנה"ג פר"ח ע"ש:

ב **במלה.** ועכשיו לא נהגו לדקדק אחריו ע"ל סי' קל"ה ס"ק ה'. וכן כ' המ"ב ומתיר אפי' אינו יכול לקרות מתוך הכתב:

ג **אמו.** והט"ז כתב דלעולם קורין אותו בשם בן אברהם ע"ש:

ד **סומא.** ב"ח כתב דוקא סומא ת"ח אבל ע"ה אין לקרותו ומ"א כתב דלא נהגו לדקדק בזה דמסתמא כל אדם יכול לקרות עם הש"ץ וכן הט"ז בסי' קמ"א סק"ג כתב להתיר אפי' בע"ה. וכן הסכים שכנה"ג ומהר"א יצחק בתשובתו זרע אברהם:

ה **ולאחריה.** עיין ט"ז ס"ק ג' מה שהקשה ועיין מה שתירץ ע"ז בסי' תכ"ח ס"ק (ו') [ה'] לכאורה יש לדקדק דאיתא במגילה דכ"ב ע"א הכי נמי מסתברא דרב בכהני קרא דאי ס"ד בישראל קרא לפניה מ"ט בריך וכו' ע"ש ואי כפי' הט"ז מה הכרע הוא זה דילמא לעולם בישראל קרא ורצה לברך עיין ודוק והתוס' י"ט תירץ דמתני' איירי בתעניות שקורין ברכות וקללות ע"ש. ועיין בס' עץ החיים וביד אהרן מה שהקשו עליו. ולעיקר הקושיא י"ל דאיתא במגילה דכ"ט ע"ב במערבא מסקי לאורייתא בתלת שנין ע"ש א"כ י"ל דלא היו קוראין בשבת כי אם כ"א פסוקים לז' גברי א"כ נמצא דהחותם מברך על הקללות מש"ה אמרו אין מפסיקין בקללות. ועיין בדרשות מהרימ"ט ובס' עץ החיים בלשונות הרמב"ם שחיבר מהר"ח אבולעפיא. (וכתב בתשובת פני משה ברכה אחרונה לכ"ע מדרבנן ברכה ראשונה לרמב"ן ורשב"א וספר החינוך הוי דאורייתא ולרי"ף והרמב"ם ולהרא"ש הוי דרבנן)

ו **ומברך.** ותהא סתומה עד דאתי גברא ויפתחנו לצורך קריאתו. רש"ל מ"א ט"ז ע"ת:

ז **פניו.** וט"ז כתב דהפיכת פניו אין נכון דמראה עצמו כאלו אינו מברך על מה שיקרא רק על מידי אחרינא דהא מראה עצמו כאילו מסתלק ממנו. וכ"כ הב"ח הגון שיהא פתוח בשעת ברכה לגמרי ולא יהפוך פניו כלל שכך היא דעת פוסקים והגאונים המפורסמים וכן אני נוהג ע"כ. והכורעים בברכת התורה טועים הם שאין לשחות אלא במה שתיקנו

חז"ל ל"ח והש"ך בשם רוקח כתב מנהג קדמונים לכרוע ולהשתחוות בברכת התורה לכבוד התורה ולא כאותן שאין נוהגין וכ"כ מ"ע:

ח **מגוללת.** ואותן הנוהגים לגללה בין גברא לגברא ואח"כ מניחין עליה כיסוי היא טירחא יתירא אבל מה שנוהגין לכסותה בשעה שאומר הש"ץ קדיש הוא שפיר דאז מסתלק מן הקריאה. ט"ז:

ט **ולברך.** ומ"מ יקרא פסוק א' בנתיים כגון יברכך. לבוש מ"א ופר"ח:

י **בנו.** אבל צ"ל אח"כ אקב"ו לעסוק בד"ת והערב נא. משא"כ באהבה רבה דפטור לגמרי. ב"ח רש"ל מ"מ. וינענע התורה בשעה שאומר ונתן לנו את תורתו וכן כשיאמר ונתן לנו תורת אמת מט"מ. יאמר וחיי עולם ולא העולם. מ"א:

יא **לנו.** טעה בראשונה ואמר אשר נתן וגערו בו וסיים אשר בחר יצא ואם בירך אשר נתן עד גמירא יברך לאחריה אשר בחר בנו. באר שבע דף נ"ח כנה"ג ע"ש:

יב **לאחוז.** בכוונת כתב שקודם הברכה יאחוז בב' העמודים ובשעת הברכה יסיר ידו השמאלית להגביה הימין ובכתבים כתב בשעת הברכה יאחוז בשתי ידיו ביריעות התורה ע"י מפה ואחר הברכה יסלק השמאל ולאחר הקריאה ינשק הס"ת וכשיזדמן לו רוק ירוק ואח"כ ינשק ולא ינשק ואח"כ ירוק. ס"ח מ"א:

סימן קמ

שצריך. בספר פרח שושן חלק או"ח כלל א' סי' א' העלה לפסק הלכה אם היה בסדר היום אלא שהטעות היה שהראה לו למעלה שכבר קראו או למטה וצריך לחזור יותר למעלה בכל חד מהני גווני א"צ לחזור ולברך כמו שכתב המבי"ט ובעל תיקון ישכר והרדב"ז. והיכא שהיא פרשה אחרת שאינה מסדר הקריאה דעת המבי"ט ובעל תיקון ישכר שצריך לברך וכן דעת המג"א וט"ז. וסיים הט"ז דאם הטעות במקום שאין צריך לגלול הספר תורה א"צ לברך דכיון שהספר תורה מגולה לפניו דעתיה על כל מה שמגולה וכן פסק הפר"ח ז"ל דכשאינו חובת היום צריך לחזור ולברך ואם הוא חובת היום אם הראו לו ממה שכבר קראו יקרא ממה שהראו לו כדי שלא יהא ברכה לבטלה ואם הוא למטה יתחיל לקרות ממקום שפסקו עד אותו פסוק שהראו לו ואותו בכלל עי' בתשובת חוט השני סי' ס"ב ובתשובת גינת ורדים חא"ח כלל א' סי' (ב') [כ']. ובספר יד אהרן וע"ל סי' תרפ"ד:

סימן קמא

א **מעומד**. ובדיעבד יצא מיושב. פר"ח ועיין מ"א ויד אהרן:

ב **לסמוך**. דצריך לעמוד באימה ב"י. וא"כ אפי' להשען קצת אסור אא"כ הוא בעל בשר. ואם נסמך כ"כ עד שאם ינטל אותו דבר יפול לא הוי עמידה ואפי' לבעל בשר אסור. ולא שרי לבעל בשר אלא סמיכה קצת עיין מ"א. כ' מהר"ם מינץ סי' פ"א מי שהוא בעל בשר וצריך להשען לא ישען על המפה דהוה תשמיש של מצוה אלא יסיר המפה וישען על העץ:

ג **מתפלה**. כלומר שתפלה תקנו גם כן בלחש ואפילו הכי משמיע לאזניו הכי נמי כן:

ד **הצבור**. אפילו יש שמאריכין באמן צריך להמתין עליהם מ"א ע"ל סי' קכ"ח סי"ח:

ה **עין הרע**. וה"ה אב ובן בנו שכנה"ג ופר"ח כתב עליו ולא נהירא לי. נשאלתי כיון שהטעם הוא בשביל עין הרע אם רוצה לעלות אם מניחין אותו לעלות או לא. העלה בספר יד אהרן אם כבר עלה לא ירד ומכל שכן אם כבר התחיל לברך שלא יפסיק אבל אם רוצה לעלות מוחין בידו וכן כתב הפר"ח וכנה"ג ע"ש:

ו **ואחד הוא המפטיר**. כתב בשכנה"ג דהיינו דוקא במפטיר של שבת שקורא המפטיר בס"ת שקרא השביעי וכיון דשניהם קורין בס"ת א' איכא עינא בישא אבל המפטיר דיו"ט וכיוצא שמוציאין ב' ספרים אין קפידא:

ז **הראוי לקרות אחריו**. והמנהג להמתין עד שמתחיל השני הברכה והמדקדקים חוששים שבדרך לא יוכל לשמוע הקריאה כהוגן לכן ממתינים עד שיסיים הב' ויורד בין גברא לגברא מ"א (וכתב בתשו' מ"ע סי' (פ"ד) [פ"ג] שנים המתגאים זע"ז מי יעבור לפני חביריו ראוי להוכיחם בדברים כפי מה שהם נוחים לקבל דבקדושת המקום לא יסבלו גאוה ובוז בשום פנים כו' ע"ש. כתב בספר אליהו רבה רע המעשה אשר עושים קצת בחג הסכות שעומדים קצת עם לולביהן ואין מקיפים משום כבוד מי בראש כו' ע"ש):

סימן קמב

א **בניקוד**. ובניקוד נמי כשמשתנה הענין כגון יעשה בפת"ח יעשה בצירי בחלב בחטף בחלב בצירי מחזירין אותו. מ"א:

ב **בתורה**. ונ"ל דהיינו דוקא כגון לאהרן הרן ר"ל שלא קרא האל"ף או יהודים יהודיים וכיוצא. אבל אם טעה בטעות שמשתנה הענין כגון שבמקום חֵלֶב קורא חָלָב וכן במקום זֵכֶר קורא זָכָר ואין שם יודע שיוכל להחזירו מטעותו פשיטא שאין מברכין בתורה ואין מפטירין בנביא. פר"ח:

סימן קמג

א **גומרים**. עם המפטיר ולא יותר. מ"א:

ב **עליהם**. ומ"מ קורין בלא ברכה שלא תשתכח תורת קריאה. תניא. וכתב המגן אברהם משמע שהחזן קורא בקול רם כמו בשאר פעמים:

ג **אחריו**. והאידנא נוהגים שאחד קורא מהחומש והש"ץ קורא מהס"ת. מ"א:

ד **עליו**. וקאי אסעיף ב' אם כתוב כל חומש לבדו:

ה **אחרת**. הב"ח כתב דפסק ש"ע אינו נכון והמנהג הוא שאם עדיין לא קרא שלשה פסוקים קורא הטעות על פה עד שיקרא ג"פ ומברך לאחריה ואם הוא פחות מג"פ סמוך לפרשה גומר הפרשה ואם כבר קרא ג"פ ונשאר ג' פסוקים עד סוף הפרשה פוסקים שם ומברך לאחריה ומשלימין המנין בס"ת הכשר וכך נהגו גדולי עולם שלפנינו עכ"ל. וכתב המ"א במקום שאין מנהג יש לנהוג כמ"ש הב"ח דיקרא בס"ת הפסול ג"פ והטעות יקרא בע"פ או להשלים הפרשה אם לא אפשר דהיינו שהוא ב' פסוקים סמוך לפרשה גומר הפרשה עם זה שנמצא הטעות ומברך לאחריה אבל במקום שיש מנהג קשה לשנות מנהגם ועכ"פ יש לנהוג שאם מתחיל רק תיבה א' בפסוק הג' יגמור אותו ויפסיק שם ואם הוא ב' פסוקים סמוך לפרשה יקרא עד הפרשה ע"ש והש"ץ והעט"ז מסכימים לדעת המחבר וכתבו שכן נתפשט המנהג גם הט"ז נדחק ליישב דעת המחבר עיין בי"ד סי' רע"ט. כתב רמ"א בי"ד סי' רע"ט ואין חילוק בזה בין שנמצא הטעות בס"ת ראשונה בין שנמצא הטעות בשניה שקורין בה חובת היום למפטיר עכ"ל וכתב המ"א דהרמ"א דקדק וכתב בס"ת שניה שקורין בה חובת היום למפטיר משמע אבל מפטיר שבכל שבת אין צריך להוציא אחרת אלא יקרא ג' פסוקים בס"ת הפסולה בלא ברכה כיון דאין קריאת המפטיר אלא מפני כבוד התורה ולא עוד אלא אפי' נמצא הטעות בשביעי יגמור קריאתו בס"ת זה ויברך אחריו ויפטיר הוא וט"ז ביו"ד שם כתב דאם נמצא בשביעי יגמור קריאתו ויוציא ס"ת אחרת למפטיר בשעת אמירת הקדיש. ואם נמצא הטעות במפטיר יקרא הטעות בע"פ ע"ש. ונ"ל כמ"ש המ"א. (ועיין בספר אליהו רבה שהשיב על מ"א הרבה דברים. ומעשה היה בסוף פרשת וירא בפסוק מה לך הגר אל תראי חסר יו"ד והיה נ"ל להוציא אחרת דהוי שינוי דבלא יו"ד אינו לשון יראה אלא לשון ראה ועוד איזה מעשיות וע"ש שהאריך בענינים האלו):

י **הטעות**. ואפילו לא נודע להם הטעות עד אחר שקראו אחר הטעות ג' או ד' פסוקים אפ"ה אין מתחילין אלא ממקום שפסקו דבדיעבד עלתה להם מה שקראו בס"ת הפסול. מ"א:

ז **לפניה.** ואם נמצא הטעות בין ברכה לתחלת הקריאה צריך לחזור ולברך פ"ב וכ"כ בתשובת חוט השני סי' ס"ב וגינת ורדים חא"ח כלל א' סי' (ב') [כ']:

ח **להפסיק.** ר"ל שהוא ג"פ לפני הפרשה:

ט **ויתרות.** כגון וי"ן או יודי"ן מלאים או חסרים אבל טעות שנשתנה קריאת התורה כגון כשב כבש אעפ"י שיש לו פי' אחד מוציאין אחרת של"ה. אם כתב רחבה במקום רחבו יש להוציא אחרת שהוא טעות גמור מהר"ם מלובלין. ומ"א. ועטרת זקנים כתב שאין זה שינוי דיכול לקרות בחולם ע"ש. אם כ' מגרשיהן במקום מגרשיהם א"צ להוציא אחרת תשובת צ"צ סי' קי"ט. ועיין במנחת יעקב סי' י"ח ובתשו' חכם צבי סי' נ"ד כ' דיש להוציא אחרת וכ"כ בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' ג' דכל שאינו מחסירות ויתרות יש להוציא אחרת וכן הסכים מוהר"ר דוד אופנהיים בספר נשאל דוד ובספר חינוך בית יהודה סי' ה' רמזו בתשובת שבות יעקב שם ועיין בתשובת שער אפרים סי' פ"ב. ואם נדבק אות באות א"צ להוציא אחרת ב"ח וכתב המ"א דוקא כשנכתבה אות כתקונה ונדבק בסופו אבל כשנדבקה באמצעיתה וכ"ש אם נדבקה בראשה דפסול. יום שמוציאין בו ב' ס"ת ונמצא הטעות בראשונה אין ליקח הב' אלא תיכף מוציאין אחרת. ודע שמהר"ל מפראג הנהיג שלא להוציא אחרת לעולם אפי' בחסר תיבה כיון דהרמב"ם מתיר לקרות בס"ת הפסול וכמ"ש ב"י בי"ד סי' רע"ט בשם קצת פוסקים. ושמעתי מהגאון הגדול המפורסם מוה"ר אריה ליב נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק אמשטרדם שקבלה בידו מן הגאונים שהנהיגו שלא להוציא אחרת ביתר תיבה אבל בחסר מוציאין והטעם דבחסר צריך לקרות בע"פ ואסור לקרות בע"פ אבל ביתר תיבה לא שייך זה ע"כ שמעתי. ונ"ל דביתר אות יש לסמוך על הב"ח שהבאתי לעיל ס"ק ה' ולהשלים הג' פסוקים או הפרשה עם זה שנמצא הטעות ומברך אז לאחריה ואח"כ מוציא אחרת ומשלימין המנין הקרואים בס"ת האחרת ובזה יש לומר דכל הפוסקים מודים וק"ל. אם נטף טיפה של שעוה על אותיות ס"ת אם נראין האותיות כשר. הלק"ט ח"א סי' צ"ט ואם אירע זה בשבת ואין נראין האותיות כתב בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' ד' בשם ליקוטי פרדס שאין שם פיסול על ס"ת בשביל זה והוא ז"ל דחה דבריו וכתב דפסול וכ"כ שם בשם חינוך בית יהודה סי' ה' וכן פסק בתשובת פרח שושן כלל ב' סי' ב' אך אם נתייבש השעוה שיוכל להסירה כלאחר יד דהיינו שיכפול הגויל של ס"ת וע"י כן יפול כתב בתשובת שבות יעקב שם שמותר ואין כאן משום ממחק והבאר היטב אשר לפני בסי' ש"מ ס"ק ד' מכשיר הס"ת בכל ענין בלי שום טעם וראיה ע"ש:

י **הדחק**. ומהר"ם מלובלין פסק דאם נמצא טעות בס"ת ואין שם אחרת ישלים ז' קרואים בס"ת זו ולא יוסיף עליהם ולמנחה אין להוציאה דאינה חובת היום. ומ"א כתב דאפילו במקום שהוא חובה אין להוציאה לכתחלה אלא א"כ חומש א' שלם וכמ"ש רמ"א כאן. (ובספר אליהו רבה חולק על מ"א ופוסק דאף בשחרית מוציאין אותה ע"ש):

סימן קמד

א **אין מדלגין**. פי' בשתי ענינים אבל בענין א' מדלגין. פר"ח:

ב **לתחלתו**. פירוש למפרע אבל בנביא אחד מדלג מסופו לתחילתו כ"מ עיין מ"א ופר"ח כתב דאפילו בענין אחד אין מדלגין ע"ש:

ג **ספרי תורה**. אפילו בשני ענינים עיין כ"מ וכנה"ג ופר"ח. ובמ"א כתב בשם הכ"מ אפילו בענין אחד וטעות סופר הוא והבאר היטב אשר לפני לא הרגיש בזה:

ד **ספרים**. משמע דהראשון אסור לקרות בס"ת הג'. ב"ח. ומ"א מתיר ע"ש ועיין סי' רפ"ב:

ה **פגם**. אפי' בענין אחד פר"ח עיין שם מי שקנה מצוה לשנה ומת באמצע השנה חייבים היורשים לשלם דמי המצוה ומה שיחסיר ישלימו לקהל ואם ימכרו ביותר הריוח ליורשים כנה"ג וע"ת חולק עליו ופסק דהריוח להקהל דאין משתכרין בצדקה ע"ש:

סימן קמה

הקורא. עיין יד אהרן:

סימן קמו

א **לגברא**. דוקא לצורך גדול סדה"י. ובין פסוק לפסוק אסור. טור מ"א פר"ח:

ב **בדברי תורה**. אפילו להורות לאדם ששואל לפי שעה או לפרוש מדבר איסור עיין ברי"ף ובמ"א. ובד"מ הביא להורות לשואל או לפרוש מדבר איסור ש"ד ע"ש:

ג **לגברא**. וב"ח פסק דבין גברא לגברא מותר ובפרט האידנא שמאריכין במי שבירך (ובשל"ה כתב אם אסור לספר אפילו בין גברא לגברא אף שהספר סגור א"כ מה יענו ליום הדין הגדול והנורא אותן שמספרין בשעת הקריאה אוי להם ולנפשותם והזוהר האריך מאוד בעונשם ע"ש):

ד **שרי**. אפילו ליכא י' דצייתי כ"מ ת"ה ובשל"ה מחמיר אפילו לסייע לחזן מתוך החומש ומ"מ כ' דנכון לקרות בלחש עם החזן דא"א לכוין ולשמוע:

ה **מעומד**. אפילו העומדים על הבימה דא"צ לעמוד מפני הס"ת אלא כשאדם נושאה אבל כשמונחת במקומה א"צ לעמוד ובשעת ברכת התורה צריכין הכל לעמוד דהוי דבר שבקדושה. מ"א ט"ז עיין יד אהרן:

ו **ויש מחמירין**. ובין גברא לגברא שרי לכולי עלמא. ב"ח:

סימן קמז

א **ערום**. ב"ח ומ"א כתבו דאפי' בעמודים אסור לאחוז אם לא ע"י מטפחת או ד"א עיין שם והפר"ח והיד אהרן חלקו וכתבו דנהי כשהוא ערום אסור לאחוז בעמודיו אבל כשהוא כרוך במטפחת פשיטא דשרי לאחוז בעמודי ס"ת אפי' בלא המטפחת וכ"כ הט"ז דלא ראינו אפלו מהמדקדקים ליזהר מליגע בעמודי ס"ת בלי הפסק ע"ש ועיין במהר"י מטראני ח"א סי' קל"ו ובתשו' פנים מאירות סי' ע"ו:

ב **קודש**. ודוקא כשכתובין אשורית על העור ובדיו וא"כ יפה כתב רמ"א דלא ראה מימיו מי שחשש לזה וספרים שלנו אין כתובים באופן זה ומ"ש כאן וטוב להחמיר הוא מילתא יתירא ומיהו במגילה שכתובה כדינה צריך ליזהר. מ"א ע"ש:

ג **בדמים**. והוא קודם להגדול:

ד **הדיוט**. דוקא כמות שהן אבל אם שינה צורתן ועשה מהן כלי אחר שרי מ"א עיין בחות יאיר סי' קס"א ועמ"א:

ה **מהדקו**. בשעת הגלילה יאמר לך ה' הגדולה וגו'. ע"ה מ"א:

ו **הס"ת**. פי' שלא יאחוז המפה בידו ויגלול הס"ת סביבו:

ז **ההפטרה**. ובב' וה' שאומרים יהי רצון אחר הקריאה א"צ להמתין על הגולל דאינו אלא מנהג וגם יש בו משום ביטול מלאכה לעם מ"א. מי שנותנים לו להגביה הס"ת ולגלול וא"א לו לעשות שתיהם יגביה ויתן לאחר לגלול דהוא עיקר הגולל עיין מ"א:

ח **השניה**. ומניחין הב' על השולחן קודם הקדיש כדי שיאמרו הקדיש על שתיהם. מ"א:

סימן קמט

א **יחיד**. פי' אחד ובלבד שלא יצאו רובן:

ב **וילוהו**. וה"ה כשמוציאין אותה ילוו אותה עד הבימה. האר"י ז"ל:

סימן קנ

א **בה"כ.** הבאר היטב אשר לפני הביא בשם מהר"ם פדאווה דלבנין בה"כ גובין לפי נפשות ע"ש ולא ראה במהר"ם עצמו דשם פסק להיפך דלבנין בה"כ גובין לפי ממון ע"ש סי' מ"ב. במקום שיש תועלת להקהל יכולין למחות שלא יתפללו בעשרה בביתם כ"א בבית הכנסת עיין בשכנה"ג:

ב **וכתובים.** ובזמן הזה מחוייבים לקנות גם גמרות ללמוד כל מי שירצה עיין בי"ד סי' ע"ר:

ג **העיר.** ועכשיו אין נזהרין בזה כיון דבתי שררות גבוהות ליכא הכירא לבית הכנסת. כנה"ג מ"א:

ד **מבה"כ.** דוקא בנין כגון גג או עליה אבל לא כמו שעושין קצת שתוחבין עמוד ברזל בקרן א' ולא הועילו כלום בתקנתן. מ"א:

ה **מספיק לו.** היינו כשהחזיקו הקהל בחלונות עיין מ"א סי' קנ"ד. כתב רמ"א בתשובה ס"ס ל"ב חצר בה"כ שאין בו תשמיש צנוע אין יכולין למחות ליחיד שפותח שם חלונות אבל אם הקהל פותחין חלונות בה"כ לחצרו יכול הוא למחות בידם עיין מ"א (ובס' אליהו רבה השיג על מ"א בזה):

ו **שמתפללין.** נ"ל דאם היה הפתח בצד אחד וחרבה הבה"כ ורצו קצת מנהיגים לעשות הפתח כדינה אין האחרים יכולין למחות אפילו הם הרוב ואע"פ שמשנים סדר הישיבה יקוב הדין ביניהם. מ"א:

ז **בימה.** ואין עושין יותר מו' מדרגות לבימה זוהר ויקהל. אסור לישב בין הבימה להיכל שיהא אחוריו כנגד ההיכל דגנאי הוא ואיסורא נמי איכא דהעומד על הבימה כשמשתחוה לברך נראה כשמשתחוה לו. לבוש ט"ז מ"א: (כתב אמונת שמואל סימן ל"ה גבאי צרקה שסייד וכייד במעות צדקה אין לכתוב זאת נעשה בפקודת ג"צ פלוני בב"ה ואפי' כבר נכתב יכולין למוחקו אם לא שנעשה בממונו):

סימן קנא

א **ראש.** ובעון זה נהפכין הבה"כ לבית עכו"ם סמ"ק. אסור לשחוט בבה"כ מבי"ט מ"א. כתב הרא"ם ח"א סי' ע"ט דאפי' נעשה בבה"כ עבירה שמצאו לשמש מתעולל עם נערה אחת שמותר להתפלל שם וכל קדושת בה"כ עליו ע"ש כתב בשארית יוסף סי' כ"ח שכיני בה"כ שמגיע מהם ריח רע לבה"כ צריכים להרחיק ע"ש:

ב **מדוחק.** עמ"א וט"ז:

ג **העיר**. פי' שמת קרוב של הגדול:

ד **שמועה**. פי' של תורה האר"י ז"ל היה נזהר מאוד שלא לדבר בבה"כ אפילו דברי מוסר פן ימשוך ממנו דברי חול:

ה **בבה"כ**. וחייב לגעור באותן הישנים בבה"כ מכ"ש אותן שישנים בשעת הדרשה שאז עבירה גוררת עבירה ומסיר אזנו משמוע תורה. המתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו רפואה מיימוני. עיין ט"ז. (ובאליהו רבה התיר במקום שמותר להפסיק והביא ראיה לדבריו ועיין ספר חסידים סי' תתרי"א. מצא דבר בחצר ביה"כ זכה בו ולא אמרינן דחצר להקדש (אגודה ריש מעילה). ושיחת הילדים איסור גדול בבה"כ של"ה):

ו **בתוכו**. ולא יכניס מטתו לשם. מ"א:

ז **השנה**. שאין בה קלות ראש דאין עולין לה אלא בפת וקטניות:

ח **מותר למי**. צ"ל מצוה למי וכו' מ"א ע"ש ועיין ע"ת:

ט **בו**. דוקא שלא בשעת תפלה והאר"י ז"ל היה נזהר מרקיקה אפילו שלא בשעת התפלה:

י **לכבדן**. רבינו יעקב היה מכבד בזקנו לפני ארון הקודש. ס"ח מ"א:

יא **שחרבו**. אפילו בח"ל ר"י בי רב. מ"א:

יב **התנו עליו**. דוקא התנו בפירוש אבל מסתמא לא. עיין מ"א:

יג **בחרבנו**. דוקא שאין דעתם לבנותה. אגודה. מ"א:

יד **תנאי**. היינו לקלות ראש כגון אכילה ושתיה וזריעה הוי קלות ראש ביותר ועגמת נפש. מ"א:

טו **שבח"ל**. עיין מ"א ועיין במגילה דף כ"ח בתוס' ד"ה בתי כנסיות של בבל כתבו דמיירי בחרבנם אבל בישובם אסור. ואלו בד"ה ואעפ"כ אין נוהגין קלות ראש כתבו דמיירי בבנינם דאלו בחרבנם שרי בכל הני ע"ש וצ"ע. ועיין במהרש"א ובספר גופי הלכות:

טז **עליו**. ומ"מ שומר נפשו ירחיק מזה כנה"ג. וכתב ט"ז בילדותי הייתי דר בק"ק קראקא למעלה מבה"כ בבית מדרשי ונענשתי הרבה במיתת בנים ותליתי בזה:

סימן קנב

א **בית הכנסת**. ואפילו יש להם שני בה"כ אסור מ"א. וט"ז מתיר אם יש להם בה"כ אחרת ע"ש ועיין ברמ"א סי' קנ"ג ועיין ע"ת:

ב **סותרים**. וזה אפילו בכרכים שרי דכל העולם מרוצים כיון שבונין להם בה"כ אחרת. מ"א:

ג **דינא**. דהיינו שבונין תחלה הכותל החדשה ואח"כ סותרין הראשונה:

ד **הישנה**. ב"ח וט"ז פסקו בדאיכא מקום לצלויי שרי ומ"א כתב דבכל גווני אסור ע"ש:

ה **לסתור**. דבה"כ נקרא מקדש מעט ואם נתץ אבן ממנה עובר בלאו. ע"כ יש ליזהר באותן שעושין דף שקורין שטענדיר ועושין גומא בכותל שיוכל להחזיק שם ע"י עץ אותו דף לאו שפיר עבדי ט"ז סי' קנ"א. (ובספר אליהו רבה הביא ראיות להתיר דהא כתב הרמב"ם דהנותץ מן המזבח דוקא דרך השחתה אסור וכן מוכח דברי מהרא"ם פ' ראה שפירש דברי רש"י וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין מזבח כו' הא דלא הקשה על מחיקת השם היינו משום די"ל בענין שיש צורך למחוק ואם איתא דאסור בנתיצה אף לצורך א"כ מאי פריך על נתיצה ע"ש) ועיין במהר"ם פאדווה סי' ס"ה:

סימן קנג

א **בה"מ**. בסי' צ' סעיף י"ח משמע דמותר לעשות מבה"כ בה"מ ליחיד בביתו. מ"א:

ב **בה"כ**. דוקא בה"כ שאין קובעין מדרש ללמוד אבל בה"כ דידן שקובעין שם מדרש בלמוד שעה אחד דינו כבית המדרש ומותר לעשותו מדרש תשובת דבר שמואל סי' שמ"ו:

ג **וכתובים**. משמע דחומשין ונביאים וכתובים כי הדדי נינהו. וצ"ע דבי"ד סי' רפ"ב סי' י"ט איתא דחומשין קדושתן חמורה מנביאים וכתובים לכן נ"ל דאסור ליקח בדמי חומשין נביאים וכתובים ונביאים וכתובים כהדדי נינהו עיין מ"א:

ד **טעות**. כיון שפסול לקרות בו אע"פ שאפשר לתקנו. ב"י:

ה **מתירים**. הדיעות אלו איירי בשאר קדושות אבל בס"ת פסק בי"ד ריש הלכות ס"ת דאסור למכור ליקח בדמיה אחרת ע"ש עיין מ"א והמחבר יד אהרן הקשה עליו. כתב הט"ז בזמנינו אנו רואין הרבה מוכרים ספרים ולוקחים אחרים בדמיהם נראה דעכשיו מתחלה כשקנו היה בדעתם לכך ואף שלא פרשו ע"ש. (ועיין בס' אליהו רבה מה שהשיג על האחרונים בזה):

ו **משנין**. הקשה הכ"מ הא קי"ל הזמנה לאו מילתא היא ע"ש ותירץ המ"א הא דאסור לשנות המעות היינו משום דבני העיר לא נתנו המעות אלא אדעתא שיבנו בה"כ ואסור לשנותו שלא מדעתן ומ"ש סעיף ח' דהזמנה לאו מילתא היא איירי שקנוהו הקהל ממעות חולין שגבו סתם. וה"ה לבנים חדשים שרי לשנותן כנה"ג. ופשוט דז' טובי העיר במעמד אנשי העיר שרי לשנות המעות עכ"ל המ"א. וט"ז כ' דודאי מ"ש הזמנה לאו מילתא היא אינו ענין לכאן דבכל דבר ששייך בו נדר לקדושה חייב לקיימו מצד נדרו ואם בא לקיימו והזמין לכך יש בידו לשנות דהזמנה לאו מילתא היא וקיימו בענין אחר כפי מה שנדר מש"ה בההיא דבנה בית סתם שכתב בס"ח שאינו קדוש עד שישמשו

בו מכל מקום לא יצא נדרו וחייב לקיימו ולעשות ממנו בה"כ ולהתפלל בו אלא דכ"ז שלא התפלל בו אין בו קדושה וכן בההיא דלבנים חדשים הוא ממש כך שחייב לקיים נדרו ולעשות מהם בה"כ אלא דקודם מעשה אין בהם קדושה אבל הנודר חייב לקיים נדרו ומ"ש כאן דאין משנין המעות אלא לקדושה חמורה לאו מטעם שיש קדושה במעות עצמן דודאי הזמנה לאו מילתא היא אלא דבאם רוצים לקיים נדרם שגבו לבה"כ לעשות מן המעות איזה מצוה אחרת לומר שיצאו בזה חיוב שלהם הא לא אמרינן אלא לא יצאו י"ח עד שיוציאו דוקא לבה"כ. ואם רוצים להוציא אלו המעות לדבר אחר ולתת אחרים תחתיהם לבה"כ ודאי מותר דאין כאן קדושה בגוף המעות שגבו אלא דהמצוה לא קיימו מה שהם חייבים עד שיבנו בה"כ וכן מפורש בסי' זה סעיף י"ג דבגבו מעות יכול להוציא לדבר מצוה משמע אפי' למצוה קלה מזה והיינו שבדרך הלואה הוא מוציא המעות עד שישלם המעות וכל זה אינו אלא בדבר שאין בו אלא הזמנה לחוד. אבל בדבר שיש בו כבר מעשה קדושה או שיש בגוף הדבר קדושה אסור אפי' לדבר מצוה מש"ה בלבנים ישנים שהיו כבר בבה"כ אסור ליקח מהם דרך הלואה ולתת אחרים תחתיהם עד כאן לשון ט"ז ע"ש. והרא"ם ח"א סי' נ"ג כתב דגביית המעות הוי מעשה ולא הזמנה וכ"כ הב"ח ע"ש ועיין בש"ך י"ד סי' רנ"ט. והמ"א הקשה עליו ע"ש והיד אהרן מיישבו ע"ש.

(ועיין בס' אליהו רבה ס"ק י"ח מה שמתרץ על תמיהת מ"א על מהר"מ לובלין ועל ס' מ"ב):

ז **שירצו**. אפי' לדבר הרשות והטעם כיון שנעשה דעת אנשי העיר בהמעות. מ"א ט"ז ב"ח. וט"ז כתב דדוקא לדבר מצוה וצרכי רבים נמי מקרי דבר מצוה ע"ש (ועיין נאמן שמואל סי' ק"ח):

ח **עצים ואבנים**. כ' ט"ז דברי רמ"א צ"ע דכיון דכתב בש"ע דהדמים חלה עליהם קדושה מי הוא זה שיאמר דנפקעה הקדושה על ידי קניית העצים. גם מ"ש כאן בהביאו עצים מביתם לצורך בנין בה"כ דיש חילוק אם בא ליד גבאי או לא. וכי בשביל ביאה ליד גבאי יצאה מכלל הזמנה לאו מילתא. ולענין עיקר הענין כבר בארנו דאין שום הקדש בגוף המעות כל שהוא בכלל הזמנה לאו מילתא כההיא דגבו מעות אלא שהחיוב עליו מצד נדרו לעשות דוקא דבר זה ולא קל ממנו אם כן אפי' לא בא ליד גבאי עכ"ל ע"ש ועיין במ"א:

ט **תלמידים**. היינו אם יש להם בה"כ אחר. ט"ז:

י **יתומים**. וה"ה יתומות. מ"א עיין בש"ע א"ע סי א' ס"ק ב' מש"ש. וה"ה דמוכרין ס"ת לפדיון שבוים. ב"י בי"ד סי' (רפ"ב) [רנ"ב] מ"א:

יא **אחרים**. דהאחרים נתנו להם מעות שיעשו בהם מה שירצו:

יב **בקדושתן**. כלומר דאסור לשנותן לקדושה קלה:

יג **שירצו**. אפי' לדבר הרשות כיון שהתנו זט"ה יצא המעות לחולין. ט"ז. וע"ל ס"ק ז':

יד **היחיד**. זהו קאי כשבנאוהו משלהם אבל אם נדבו אחרים לזה אין מועיל מה שתלו הם בדעת היחיד דשמא יש אחד בסוף העולם שאין דעתו נוחה בזה. ואם אינם מתפללים בבה"כ של כרכים יכולין למוכרם. מבי"ט ח"ג קמ"ג. ובית החיים יכולים למכור. וברמ"מ סי ס"ז כתב דכל דבר השייך לבה"כ כגון חצרות או מקוה אמרינן מסתמא רבים נתנו לזה ולא מצו למוכרן או לסוגרן למנוע מהם אורחים ע"כ. ומכל מקום לא חמיר מבית הכנסת. מ"א:

טו **קדושה**. כל כלי בית הכנסת וספסלים ויריעות עיין מ"א:

טז **לקדושה קלה**. מ"א מוחק תיבות אלו וצ"ל שאסור לשנותו צריך הכרזה ע"ש:

יז **שיתפללו בו**. ע"ל ס"ק ו'. מש"ש יחיד שבנה בה"כ לא יכול לחזור בו כמ"ש סעיף י"ד אבל אם עשה מטפחת לס"ת שלו שיש לו בביתו ואין קורין בו ברבים כל שלא נשתמש בו לס"ת יכול לחזור בו דהזמנה לאו מילתא היא. מ"א:

יח **זט"ה במא"ה**. ל"ד כל ז' אלא כל היכא דאיכא רובא זט"ה מיקרי ואזלינן בתר רובא. עיין פני יהושע סי' ד' ומהרשד"ם חי"ד סי' קע"ה. זט"ה אינו ר"ל היותר חכמים שבעיר או היותר זקנים אלא היותר משתדלים בצרכי ציבור הרא"ם ח"א סי' נ"ג:

יט **שאוסר**. ולדבריו אף זט"ה במא"ה וחבר עיר אסורין למכרן להשתמש בדמיו אא"כ ללמוד תורה וכו'. ומ"מ נ"ל דבתשמישיה לכ"ע מותר היחיד למוכרן להשתמש בדמיהן. וביו"ד סי' רפ"ב כתוב שם בש"ע הפלוגתא גם בתשמישיה וצ"ע. ואפשר דמ"ש שם ויש מי שאוסר קאי רק אס"ת וכתב המ"א וצ"ע על מה סומכין העולם שמוכרין ס"ת אפי' נתנו לבה"כ לקרות בהן ומשתמש בדמיהן וצ"ל כיון דהמנהג כן ה"ל כאלו התנו בתחלה וכמ"ש ביו"ד סי' רנ"ט ס"ב בהג"ה. ואם קנאה מתחלה כדי למוכרה וכ"ש אם קבלה בחוב מותר למוכרה. ט"ז. עי' בתשובת גינת ורדים כלל ב' סי' ל"א שכתב דבזמן הזה שכל ספרינו בחזקת שיש בהם פיסול מותר ליחיד למכור ס"ת בשופי ע"ש. ועיין בחוות יאיר סי' נ"ט ועיין ביו"ד סי' ר"ע:

כ **במתנה**. היינו זט"ה במא"ה ובכרכים אסור. מ"א:

כא **כמכר**. אבל ליתנו לעיר רחוקה שבודאי לא ה"ל הנאה מהם אסור. כתב במ"ב דאם בנו בה"כ חדשה וסתרו הישנה ע"פ זט"ה במא"ה פקעה הקדושה מהישנה וחלה על החדשה ורשאי לשנות הישנה לכל מה שירצו דלא גרע ממתנה אבל בלא"ה אין כח

אפי' זט"ה במא"ה לעשות בהן דבר חול שאין כאן דבר אחר שתחול קדושתה עליהן. עיין מ"א:

כב **זכותו**. דוקא אם כבדו הקהל א' בדבר זה אבל אם קנה א' זכות זה יכול למכור לאיש הגון כמוהו. ט"ז:

כג **וגמרו לא**. המ"א הגיה בנו יגמרו ולא וכו'.

כד **בה"כ**. ומן הדין שרי. מ"א ט"ז וש"ך י"ד סי' רנ"ב:

כה **לשנותה**. אפי' לדבר הרשות. מרדכי מ"א:

כו **כלום**. היינו מצד התקנה אבל מדינא יכול לאסור כמ"ש בי"ד סי' רכ"ד:

כז **אחר**. וה"ה מי שזכה באיזה ענין של כבוד או של מצוה אין מעבירין ממנו אם לא בהיות איזה טענה למערער. ול"ד בדברים הנוהגים תדיר אלא אפילו בדבר דמזמן לזמן קאתי וכן כתב הראנ"ח ח"ב סי' ע' ועיין בהר"י הלוי סי' מ"ד ובהר"ש הלוי חא"ח סי' ט' ואפי' בא ת"ח לזכות באיזה מצוה אין מעבירין מהמוחזק אפי' הוא ע"ה ואם מכר זה ביתו לראובן אין בידנו ראיה גמורה שהקונה יזכה באותו חזקה הראנ"ח ח"ב סי' ע' וכל זה לא מירי אלא כשרוצים להעביר המצות והכבוד לגמרי מהמוחזק אבל אם בא אחר לזכות במצות וגם הראשון יעמוד במצותו אינו יכול לעכב ע"י אע"פ דקצת שהיו מתפללין בבה"כ הראשון מתפללין בבית השני אפ"ה אינו יכול לעכב הראנ"ח ח"ב סי' (ע"ח) [ע']. חברה שהיו לומדין בבית עשיר כמה שנים ואח"כ רוצים ללמוד ב' חדשים בכל בית ובית אינם יכולים לשנות באר עשק סי' ה' עח"מ ס"ס קמ"ט:

כח **לחולין**. עכשיו המנהג פשוט שנשארים ברשות בעליהם דהוי כאלו התנה עליהם מ"א. וט"ז כתב שמעתי וראיתי שבני אדם המתנדבים ס"ת לבה"כ הם מתנין ברבים שאינו לחלוטין וא"כ אותו שלא התנה איהו דאפסיד אנפשיה:

כט **בו**. אפי' עדות לא מהני מבני אותו העיר וכמ"ש בח"מ סי' ל"ז. ישוב שלא היה לצבור ס"ת וקראו בספר תורה של יחיד ואח"כ קנאו הציבור ב' ס"ת וטוען היחיד שהוחזק שיקרא דוקא בס"ת שלו אין לו חזקה דאין עמה טענה ומ"מ אין למעט כבוד ס"ת דיחיד אלא יקראו כל שבת בס"ת אחרת. ב"ז סי' קפ"ב:

ל **הדיוט**. עיין בחות יאיר סי' קס"א. והיד אהרן הרבה להקשות עליו עיין שם וע"ל סי' קמ"ז ס"ק ד' מש"ש:

לא **מאתנן זונה**. אם בא עליה ואח"כ נתן לה מותר. נתנה היא לו אתנן מותר. נתן לה ואמר יהי אצלך עד שאבוא עליך כשיבא עליה אסור. ואם קדמה והקדישתו לבה"כ מותר. נתן אתנן לזכר אסור. אמר לזונה הילך טלה והבעלי לפלוני אסור. ואם עשתה

שינוי כגון חטים ועשאתן סולת וכן ולדותיהן מותר. ואם פסק טלה אחד ונתן לה הרבה כולם אסורים עיין מ"א ועיין יד אהרן:

לב **אונס**. וה"ה לפרנס שעבר מחמת אונס כשיעבור האונס הראשון חוזר לשררתו. ואי עבר מחמת עבירה אפי' ששגג אינו חוזר ואין לשנותו אפי' מע"ה לת"ח. ואם יש ראיה ברורה שנתייאש ממנו אבד חזקתו ועיין מגן אברהם וע"ל ס"ק כ"ז:

סימן קנד

א **וחצרות**. וחצרות שלנו נעשה קודש כיון שמתפללין שם תדיר כל זמן שהם נדחקין מהרי"ט עיין מ"א. גן ופרדס ואיצטבא שסביבה אע"פ שפתוח לבה"כ אין בה קדושה ואם היה פתוח נגד ההיכל יש להחמיר שלא להשתמש בהן שם:

ב **הקודש**. הגה זו צ"ל בסעיף ג:

ג **בחומה**. וה"ה הבנוי בכותל של עץ דהוי כחדר בעלמא. מ"א:

ד **ס"ת**. בלא מטפחת דאל"כ יש לו דין בה"כ:

ה **ווילון**. ולדידן הוי תשמיש דתשמיש. עיין ס"ו בהג"ה:

ו **קדושה**. והוא הדין מקק ספרים ומקק מטפחותיהן. גמרא:

ז **מטפחות**. אסור לעשות מטפחות משעטנז והפרוכת מותר עש"ת ב"ש:

ח **וגונזין**. ואסור לשורפן. וה"ה ספרים וכל תשמישי קדושה. ב"ש מ"א עיין בתשובת כנסת יחזאל סי' ל"ז:

ט **לחומש**. וכ"ש שאסור לכרוך מפה של ס"ת בספר הפטרות. ומפה שפורסין על השולחן אסור לפרוס על העמוד שלפני החזן. מהרי"ל:

י **ופרוכת**. ומותר לעשות מפרוכת מכסה שעל השלחן (ובס' אליהו רבה מתיר אפי' לעשות ממנו מפה על העמוד וכן משמע בשו"ת ב"ח). ומותר לחתוך טסים כסף ישנים שלמים ושבורים שאין משתמשים בהם בבה"כ כדי לעשות פמוט להדליק בשבת ויו"ט חוות יאיר סי' קע"א. ובשו"ת ב"ח סי' י"ז מתיר לעשות מפרוכת מפה על העמוד ואוסר לעשות חופה לחתנים. ומ"א מקיל הטעם דלב ב"ד מתנה עליהם ואין ליתן לכובס עכו"ם אלא יכבסם ישראל ולא עם דברים אחרים. שכנה"ג:

יא **קדושים כמו הם**. מפות שפורסים על הס"ת יכולין לתלותן בכותל בה"כ וכן כלי כסף שמשימים על הס"ת יכולים להניחם על העמודים שבבה"כ (רדב"ז) [ב"ז] סי' קע"ד. כתב רש"ל נראה דאין קרוי הורדה מקדושה אם מניחים שאר ספרים בארון אצל ס"ת דהא עדיין קדושתו קיים תדע שהרי אנו מניחים לעולם יריעות פסולים בארון וה"ה חומשים ושאר ספרים אכן צ"ע היכי שהוציאו הס"ת ממנו אם יכולין להניח בתוכו שאר

ספרים דמאחר דלית ביה ס"ת הוי הורדה מקדושה לפי שעה או לא עכ"ל. והב"ח כתב עליו ול"נ פשוט דאסור דאפי' לפי' שעה מיקרי הורדה ואפילו להניחם אצל ס"ת נמי אין נראה להקל עכ"ל. ובס"ח סי' תתקל"ח איתא דאסור להניח בתוכו יריעות פסולים. וכתב ט"ז לפ"ז לא יפה עושים שביום הושענא רבה שמוציאים כל ס"ת ושמים שם נר דולק והוי דופן ארון הקודש תשמיש לאותו נר ע"ש. וכתב עוד הך קדושת הארון היא דוקא כשעושין אותו שיהיה לעולם קבוע בו ס"ת אבל אם עושין אותן לזמן ואח"כ יעשו ארון הקודש כראוי נראה דלאחר שעשו ארון שני לקביעות נתבטלה הקדושה של הראשון וע"כ מותר לשום בתוכו ספרים. וכתב עוד ולולי דמסתפינא אמינא מילתא חדתא דהא דאמרינן דאסור לעשות מקדושה חמור' קדושה קלה היינו כ"ז שראוי לקדושה גדולה אבל אם אינה ראוי לזה רק לקלה טפי עדיף שיעשה בה לכל הפחות קדושה קלה ממה שתהיה פנויה ותגנז עכ"ל ט"ז ומ"א כתב על הב"ח אפשר דשרי משום דלב ב"ד מתנה ובארון הבנוי כמין חדר פשיטא דשרי כמש"ל ס"ק ג'. הט"ז ביו"ד סי' רפ"ב כתב דאסור ליקח ספר ולהניחו תחת ספר אחר כדי להגביהו שיהא נוח לו לראות לעיין בתוכו אא"כ מונח הספר כבר אז מותר להניח השני על גביו ע"כ ומ"א כתב דמותר ומכ"ש כשעושה ללמוד ממנו. כתב בס"ח לא ישרטט קונטרס על הספר לפי שאין קדושה לקונטרס עד שיכתבו בו וכתב המ"א משמע דכשכתב בו מותר להניח עליו. אם החמה זורחת ולא יכול ללמוד מותר להניח ספר א' להיות לצל אבל שלא לצורך אסור ליהנות בו ס"ח סי' תתצ"ח. לא יניח קוטרסים בספר ולא יכתוב חשבונותיו בספר ולא ינסה בו הקולמוס ס"ח שם. כתב המ"א תמיה על גדולי הדור שאין מוחין בהעושין בדפי הספרים כתבי קודש כשקושרים אותם ובודאי זה איסור גמור שמורידין אותן מקדושתן. (ובס' אליהו רבה מיישב קצת המנהג. כ' בתשובת חות יאיר יש להסתפק אם מותר לחתוך טס של כסף לעשות ממנו פמוט להדליק בב"ה וטס שבור יש מתיר עיין שם וצ"ע עי' באר היטב ס"ק ט'):

יב **התנו**. וראוי לכל אדם כשמנדב דבר או הגזבר כשקונה להתנות להשתמש בה:

יג **בידם**. ואם התנו בשעת עשיית העטרה שיניחו בראש חתנים מותר כמ"ש. ס"ח מ"א:

יד **שעוה**. כתב הט"ז דה"ה וכ"ש מנורות שקורין לייכטי"ר שהם בבית ע"א דאין להשתמש בבה"כ ואפי' בביתו:

טו **בבה"כ**. וה"ה לכל נר מצוה ה"ה לכל מילי דמצוה אין עושין מדבר שנעשה לע"א. מ"א עיין סי' י"א ס"ח וסי' תקפ"ו ס"ג:

טז **אסור להדליקו.** דדמי לקרבן שאין מקבלין ממנו. אבל מעכו"ם מקבלים כ"כ בי"ד סי' רנ"ד. ובס"ח סי' תרפ"ו כתב ואם נתן המומר מעות לכתוב ס"ת בשמו שרי וכ"כ הש"ך בסי' רנ"ד בשם מבי"ט:

יז **מאוס.** ואם יש ס' לבטלה מותר להדליק. ט"ז מ"א:

יח **בבה"כ.** ה"ה לשאר הדלקה של מצוה. רש"ל:

יט **לאורו.** היינו דווקא דבר של לימוד וכ"מ מדאסר בסעיף י"ד אפי' להדליק ממנו ומיהו זה דוקא במי שנדר נר לבה"כ דעלה קאי אבל הנרות שעושין הגזברים דדרך ליקח במ"ש כל א' נר לביתו ומשתמש בהן תשמיש חול ה"ל לב ב"ד מתנה עליהן אבל באותן שעומדין על המנורה אסור לקרות בהם דבר של חול. מ"א:

כ **גדול.** לחולה שאין בו סכנה. מ"א:

כא **והוקרו.** ואם הוזלו א"צ ליתן לו אלא כשעת הזול לבוש ואם היה התנאי שאם ירצה הוא יתן להם דמיהן ויקח הס"ת אע"פ שנתרצה אח"כ ליתן להם הס"ת אינם נקראים מוחזקים כיון שיש בידו לסלקם מ"א. מצא דבר בחצר בה"כ זכה בו דחצר קונה מכח יד ואין יד להקדש. כתב המבי"ט ח"ב סי' קע"א בני העיר שהיה להם בה"כ א' ומחמת סיבה הוצרכו לחלוק עצמם לב' הדין שכל כלי קודש וס"ת יחלוקו באופן זה אם יש חפצים ידועים שהקדישם א' יכול הוא או יורשיו להוליכם לבה"כ אשר הוא בתוכו ומה שאינו ידוע יחלוקו לפי ערך אנשים שהם מבן י"ג ולמעלה כי יש לכולם זכות בהם ואם א"א לחלקם ישתמשו כל א' בזמן לפי ערך ע"כ וכתב המ"א ול"נ אם נשתקע שם בעליו ממנו אעפ"י שידוע מי הקדישם זכו בהם כולם דהא הקהל יכולים לשנותו לדבר הרשות ועוד נ"ל דגם לנשים וטף יש להם חלק בכל דברים שירשו הזכות מאבותיהם ע"ש. ועיין בהרא"ש סי' ז' מה שהאריך בענין זה. קהל שברחו ואח"כ נתיישבו וא' מהם לקח כלי קודש מחויב להחזיר לידם אעפ"י שהוא אינו רוצה לדור שם אפי' היה הוא מנדב הכלי קודש. משפטי שמואל סי' ס"ז ועיין תשובת עה"ג סי' מ"ט. א' שקנה מצוה אחת לשנה כגון גלילה ובתוך השנה גירש המלך היהודים אם בשעת הקנין כבר נשמע דבר המלך אעפ"י שהיו משתדלין לבטל הגזירה מ"מ ה"ל להתנות ואם לא התנה צריך לשלם. וכשהתנה בעינן תנאי קודם למעשה וכל דיני תנאי. מ"ע סי' ס"ד ועיין בח"מ סי' של"ד ס"א בהג"ה. ואפשר דהקדש שאני דיד הקדש על העליונה מ"א. כתב הרשב"א ראובן שבנה מביתו היכל לבה"כ ורוצה לכתוב שמו עליו אין יכולין לעכב עליו שהתורה מפרסמת העושה מצוה. א' בנה בה"כ ורצו הקהל להשתתף עמו במעות ולא רצה אלא שיהיה לו ולזרעו לשם וכלה זרעו. עי' ס"ח סי' תק"ג. ועיין תשובת עה"ג סי' מ"ט מזה.

א' רצה ליתן בעד מצוה עשרה זהובים ונתן אחר ט"ו זהובים ואח"כ חזר השני חייב הראשון לעכבו בעד י' זהובים צ"צ. והמ"א כ' עליו ולא נהגו כן. (בספר אליהו רבה מפלפל אי מותר לעשות המכסה לס"ת או מענטלי ומפה משעטנז ומסיים שם ולמה דס"ל דאסור אם טעה א' ועשה הוי הקדש טעות ויעשה ממנו פרוכת:

סימן קנה

א **לבה"מ.** ואם צריך לעשות דבר נחוץ ילמוד פסוק א' או הלכה א' ע"ת. והמנהג בכ"מ שקובעים ללמוד אחר התפלה בבה"כ ואומרים קדיש דרבנן ואין חילוק בין גדולים שעוסקים בתורה או קטנים ובלבד שיהא עשרה גדולים שיענו איש"ר. ע"ת:

ב **שחרית.** כתב הב"ח בשם מרדכי פת שחרית אינה אלא בתבואה הרחוקה מן הישוב ולא שמעה קול תרנגול ולא קול מושכים באניות והרגילים בה צריכים לאוכלה תדיר בכל יום וע"כ נמנעים החכמים ממנה עכ"ל. וט"ז ומ"א כתבו דמי שמקיים הדברים כפשוטן ש"ד ועיין בתשובת חכם צבי סי' ט"ו:

סימן קנו

א **לעסקיו.** כלל הדבר שילך אדם בדרך המיצוע לא יקמץ יותר מדאי ולא יפזר יותר מדאי רק הגאוה והכעס יתרחק ממנה עד קצה האחרון הרמב"ם בה' דיעות:

ב **עראי.** פי' שיעשה רק כדי פרנסתו והעיקר ללמוד תורה. ומצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם. כדי ללמוד מעשיהם. רמב"ם שם:

ג **העכו"ם.** עיין תשובת שער אפרים סי' כ"ד מזה. ועיין מ"א שכתב תוכחת מוסר גדול בסי' זה. (ובס' אליהו רבה הביא כמה עניני מוסר בשם של"ה ושאר ספרי מוסר):

סימן קנז

א **רביעית.** בתענית דף כ"ה משמע דחשבינן משעה שקם ממטתו. ובפסחים דף י"ב משמע דחשבינן מעלות השחר. ונ"ל דמאי דחשבינן מע"ה משום דרוב העולם עומדים בעמוד השחר ומכאן יש ליישב מה שמאריכין בשבת ויום טוב לפעמים אחר ו' שעות היינו משום דחשבינן ו' שעות משעה שקמים ממטתם. מ"א:

ב **שעה ו'.** פי' תחלת שעה ו' (אבל סמ"ע וש"ך בח"מ פסקו דאפילו בסוף שעה ששית לא הוי זורק אבן לחמת. ובס' אליה רבא הביא ראיה לדבריהם ע"ש) וישים אכילתו ביום קלה מבלילה. וטוב שיאכל ב"פ ביום אם חלש לבו ואל ימלא כריסו בפעם אחת. ויתנהג ע"פ התורה

בערב בשר האר"י ז"ל. יפנה קודם סעודתו. לא לבעי אינש לבשלא מזונא מן יומא ליומא אחרא זוהר פרשת בשלח. מ"א:

ג **לחמת.** פי' כשחמת אינה מלאה יין נפגם מניחין שם אבן שתהא מליאה וטוב היה שימלאנה יין. של"ה:

סימן קנח

א **ידיו.** צריך ליטול יד ימין תחלה כדי שישתמש השמאל לימין רקנט"י פרשת עקב מ"א. והבאר היטב אשר לפני כתב על המ"א שטעה בזה ע"ש. והוא טעה ולא ראה ברקנט"י עצמו ע"ש:

ב **קובע.** ואם קובע סעודתו עליו דצריך לברך המוציא יטול בלא ברכה או יאכל פת אחר תחלה של"ה ולבוש. אבל הט"ז ומ"א פסקו שיטול ויברך ענט"י ע"ש ועיין בספר דמשק אליעזר דף שי"ח ע"ב ובתשובת מטה יוסף ח"ב סי' ח"י:

ג **מכזית.** הל"ח והמ"א כתבו דכל הסעיף זה הוא בטעות ונוסחא הישרה צ"ל דעל פחות מכביצה א"צ נטילה עיין שם ועיין ב"ח ובשכנה"ג וביד אהרן ובמטה יוסף ח"ב סי' ח"י:

ד **שטיבולו.** ודבר שאין דרכו לטובלו במשקה אין צריך נטילת ידים דבטלה דעתו אצל כל אדם. הטובל אצבעו במשקה ומוצץ א"צ נטילה רדב"ז ח"א סי' ע"ח. ועולת תמיד עיין שם. ועיין במטה יוסף ח"ב סי' י"ח:

ה **משקים.** שהידים שניות ומטמא משקין להיות תחלה ומשוי להאוכל שני:

ו **יין.** וחומץ בכלל יין. מטה יוסף שם:

ז **דבש.** היינו של דבורים ולא דבש תמרים עירב אחד מז' משקים הללו עם שאר משקים כגון דבש של דבורים עם דבש תמרים וכיוצא אזלינן בתר רובא אי רובא משאר משקין א"צ נט"י מחצה למחצה צריך נט"י. מטה יוסף ח"ב סי' י"ח. דבש המרקחת וכן לכל המשקה שנתבשל רבו הדיעות אי הוי משקה או לא. עיין מ"א וט"ז וברכת הזבח ובהרדב"ז ומהרי"ט וביד אהרן. ובתשובת מטה יוסף ח"ב סי' י"ח העלה להלכה דאם הוא מרק צלול בין שנתבשל לבדו בין שנתבשל עם מין אחר צריך נטילה ואם אין כאן מרק אלא שהוא קרוש ויבש הרי הוא אוכל וא"צ נטילה. ואם הוא קרוש אלא שאינו יבש שעדיין הוא ניכר אם חשב עליהם למשקים צריך נט"י ואם לאו א"צ נטילה ובטל ובמים אפילו הם קרושים ויבשים כאבן אם חשב עליהם למשקה צריך נטילה ואם הם מבושלים עם מין אחר ואין שם מרק אלא משקה מובלע בתוך האוכל ונעשה הכל גוף א'

אע"פ שיש לחלוחית טופח ע"מ להטפיח א"צ נטילה ומי כבשים פשיטא דהוי משקה וצריכין נטילה ע"כ:

ח **שמן**. שמן זית ולא שמן שומשמין גינת ורדים חא"ח כלל (י"א) [א'] סי' כ"ט ומטה יוסף ח"ב סי' ח"י:

ט **חלב**. ומי חלב הרי הם כחלב והוא אחר שעושין הגבינה נשאר אחריו חלב מעורב עם אוכל צף מלמעלה ואותו הנשאר נקרא מי חלב מטה יוסף שם. חלב חמוץ הנקרא יגור"ט צריך נט"י מטה יוסף שם. ועיין יד אהרן:

י **דם**. כדי נסבה דאסור לאכול דם ודם וחגבים לא מיקרי משקה ואפשר דמיירי שאוכל דם מפני רפואה ופקוח נפש. מ"א:

יא **ברכה**. שאינו אלא משום נקיות. ובל"ח כתב דהעולם נוהגים שלא ליטול ויש להם על מה שיסמוכו שהתוס' סוברים כן מ"א ועיין עטרת זקנים. ובמטה יוסף סי' ח"י כתב דהמקיל הוא מכלל המזלזל בנט"י הנעקר מן העולם וחייב נידוי ע"כ ירא שמים יזהר בדבר ואל יחוש למנהג הרע ע"ש:

יב **הירק**. וה"ה אם אוכל בכף צריך נטילה לדבר שטיבולו במשקה מיהו אם הטיבול הוא במשקה שהוא מבושל גם למאן דמחמיר ליטול ידיו גם במבושל אם אוכל בכף אין להחמיר דתרי חומרות לא עבדינן. כנה"ג ומטה יוסף שם ע"ת:

יג **מחטים**. רש"ל כתב דבכל הני אפי' משקה טופח עליהם לא נקרא טיבול במשקה ולא גזרו אלא במה שצריך לטבול אותה אבל לא בלחלוחית של עצמו. וט"ז חולק וכתב דאף מצד לחלוחית עצמו צריך נט"י והיינו מצד המים או שאר משקה מהנך ז' שעל הפירות אבל לחלוחית מצד מוהל שלהם לא מהני דהא לא מז' משקים הם. ועפ"ז נ"ל גם בחטים מבושלים מיירי דוקא בנגובים מן המים שנתבשלו בתוכה אבל גבי צלייה נ"ל דאפי' הודח הבשר במים קודם הצלייה מ"מ בשעת הצלייה נתייבש אותו לחלוחית ומן הבשר יוצא מוהל והוא מלחלוחית הבשר ואינו נקרא משקה. וכתב עוד נ"ל דכשמבשלים מיני עיסה במים אף שיש רוטב שם לא צריך נטילה להעיסה וזה דומה למ"ש ב"י בלשתות א"צ נטילה משום דלא עביד דנגע במשקין שבתוך הכוס וכו' ה"נ בזה לא עביד ליגע בעיסה ההיא ביד אלא אוכל בכף מתוך הקערה. אבל אם היא עיסה בטיגון נ"ל שיש לחלק באם הוא מטוגן בחמאה צריך נטילה דחמאה בכלל חלב והוא מז' משקין אבל מטוגן בשומן אווז או של בשר א"צ נטילה דלאו מז' משקין הוא עכ"ל. וע"ל ס"ק י"ב:

יד **השותה**. הטעם כיון דאינו נוגע במשקה לעולם. לפ"ז השותה מים מנהר בידו צריך נטילה ולא ראינו נוהגין כן כנה"ג. רדב"ז. וכתב המ"א ול"נ כיון דלא גזרו על שותה א"צ

נט"י לעולם ע"ש וכתב ט"ז והאוכל דבש צריך נטילה דהא עביד דנגע בידו לטבול בדבש ולאכול. ועיין הרדב"ז ח"א סי' ע"ח והלק"ט ח"ב סי' קכ"ח ובתשו' פנים מאירות סי' ס"ח ומטה יוסף ח"ב סי' ח"י:

טו **מנט"י**. וצריך לכרוך ידיו במפה כמ"ש בסי' קס"ג מטה יוסף ח"ב סי' ס"ו ס"ק ל"ב דלא כמהר"א סמיגו ז"ל ע"ש. וכתב המ"א דאף דיש מים תוך ד' מלין א"צ לחפש אחריהן כיון דהוא במקום סכנה ע"ש:

טז **בנט"י**. אפילו בפעם א'. ועיין ברש"י בסוטה שכתב שאוכל תמיד בלי נט"י ועיין במטה יוסף ח"ב סי' ח"י ס"ק ל"ד:

יז **טיבותא**. ומ"מ לא יעשה ע"מ להתעשר דה"ל ע"מ לקבל פרס. של"ה:

יח **אח"כ**. אבל לא אחר ברכת המוציא. רש"ל מ"א ע"ש וט"ז כתב דאפילו אחר הניגוב לא יברך ע"ש. ובהלק"ט ח"א סי' מ"ו נראה דס"ל דאחר ברכת המוציא יכול לברך על נטילת ידים ע"ש ועיין מטה יוסף ח"ב סי' ח"י ס"ק ל"ז:

יט **ניגוב**. משום שהמים שעל ידו לא נטמאו:

כ **רביעית**. רש"ל וב"ח וט"ז כתבו דדוקא בטבילה אין צריך ניגוב אבל בנטילה אפילו ברביעית לא מהני מידי ועיין בשכנה"ג. לא ינגב ידיו בחלוקו שקשה לשכחה. תשב"ץ מ"א:

סימן קנט

א **גללים**. כלומר אע"פ דלענין טומאה לאו כלים הם כשרים לנטילת ידים עיין יד אהרן:

ב **משקה**. ואם סתמו בטיט אינו מועיל בשום כלי וזפת מועיל בכלי חרס דוקא עט"ז שהאריך ומ"א בס"ק ו' מתיר בניקב ותחב בו ד"א. היה יורד טיפה אחר טיפה בידוע שכונס משקה ב"ח. עי' יד אהרן. ובהלק"ט ח"ב סי' קנ"ח:

ג **הנקב**. עיין ס"ק א' וכ"ש אם שברו מלמעלה:

ד **מסומכת**. ואין ליטול ידיו מקנקן שקורין גיסק"ן דרך הדד שבולט כמו חצי עגולה כי לא נעשה לקבלה. של"ה ט"ז מ"א:

ה **בהם**. וכ' רש"ל ולא נהירא להתיר אפי' ע"י הדחק דלא עדיף משק וקופה דכובע אין עשוי לקבלה ט"ז וכ"כ דמשק אליעזר ובס"ב מיקל בזה דכאן יכול לקבל מתחלתו ע"י הדחק ושק וקופה א"י לקבל אם לא שמזפתן ע"ש (וכן פסק בס' אליהו רבה דלא כמהרש"ל):

ו **בבת אחת**. נראה פשוט שזהו בענין שהמים אינם מקובצים תוך פיסת היד אלא שופך על כל היד והמים נשפכים אבל אם הם מקובצים תוך היד פשיטא דנטמאו אעפ"י שהם רביעית דהא גב היד הוא טמא ומטמא תוך היד ומשום זה יפה כתב רמ"א שיש להחמיר

לכתחלה שההמון עם טועים ושופכים מים לפיסת היד ואותן המים חוזר ומשפשף בהם ידו השניה וזהו איסור אליבא דכ"ע וצריך דוקא ניגוב תחלה קודם שיטול ידיו שנית כהלכה כי אלו המים נטמאו ואין תקנה להם אפי' ישפוך עוד עליהם כדלקמן. ט"ז:

ז **בכ"מ**. וה"ה אם הוא בספינה ואינו יכול להטביל ידיו בים יקח כלי שניקב בכ"מ ודולה מהים ומטביל ידיו בתוך הכלי שמי הכלי מחוברים למי הים הואיל ומימיו נוטפין דרך הנקב. ש"ג:

ח **לכותל**. דלא היה שם כלי עליו בתלוש וט"ז הקשה עליו דלנט"י יש לנו להקל דהוי כלי אפי' קבעו תחלה ע"ש כתב ע"ת ונראה דאותן מים שמושכין ע"י קנים חלולים למרחוק שקורין ריע"ר קאסטי"ן בל"א אין נכון ליטול מן הקנים עצמם משום דאין באין מכח גברא אבל מותר לטבול ידיו במים העומדים לפני הקנים דה"ל כאלו מחוברים לנהר ששורש המים יוצא מהם והוא דהקנים שוטפים מים וה"ל ניצוק חיבור עם המים שבאים מן הנהר לקנים אבל פסק הקילוח מן הקנים לא עלתה שם טבילה ע"ש וה"ה דאין ליטול בפלומפ"ן שאינם כלי ס"ב ע"ש:

ט **לקרקע**. דה"ל כמו טבילה וטבילה בשאובין ליכא:

י **המתירין**. ורש"ל כתב דאפילו בשעת הדחק אין ליטול בתוך כלי ואם נטל צריך לחזור ולברך ואל תשגיח בדברי הקאר"ו עכ"ל ט"ז:

יא **ברכיו**. ומנענע בברכיו כל פעם שיצאו המים:

יב **בארץ**. פי' שנתגלגלה מאליה:

יג **ושפיכה**. דאל"כ לא באין מכח גברא דכבר פסק כח הראשון. וה"ה בכיור נחושת עם תרנגול דיש ליקח התרנגול בכל שפיכה ושפיכה וה"ה אם עשוי בענין שא"א ליקח יסבב אותו בכל שפיכה ושפיכה ע"ת עיין שכנה"ג:

יד **נטילה**. ואע"ג דבס"ט כתב דקלוח ראשון לבד חשיב כח גברא שאני התם דלא עשה מעשה בגוף המים רק שהסיר הברזא המונעת לצאת אבל הכא שעשה מעשה בגוף המים ומחמת הטייתו שופכין מיקרי כח גברא עיין מ"א:

טו **ונדה**. ורש"ל כתב אשרי מי שיכול להזהר שלא ליטול מן המים אפי' ששאבן עכו"ם או נדה וכ"ש שלא ליטול ידיו מהם עכ"ל רש"ל בפרק כל הבשר סי' (נ"ה) [כ"ה] וכ"כ הט"ז משמו וע"ת ע"ש. ומ"א כתב ונ"ל דוקא כשיוצק על ידיו אבל אם מביא המים בכלי ל"ל בה ע"ש וצ"ע דהא מהרש"ל כתב בהדיא אפילו ששואבן וכו' וכ"ש שלא ליטול ידיו מהם. ע"ש:

טז **להחמיר**. ובדיעבד כשר ואע"ג דבי"ד ס"ס (כ') [ב'] פסל שחיטת קוף ש"ה דשחיטה דאורייתא:

יז **יכוין**. ואפי' בדיעבד צריך לחזור וליטול אם לא כיון. רש"ל ומ"א:

יח **מעיין**. דמעיין מטהר בכל שהוא ואפי' כל גופו טובל בהם:

יט **מקוה**. היינו מי גשמים המכונסים בבור:

כ **כמעיין**. זהו דעת הר"י דס"ל אף בכלים די בטבילה ברביעית אם מתכסים שם אלא שחכמים הצריכו בהם מ' סאה מ"מ בטבילת ידים שאינן אלא מדרבנן די ברביעית. וי"א שצריך מ' סאה הוא הרמב"ם דס"ל שצריך לטבילת ידים כמו לטבילת כל הגוף:

כא **להסתפק**. פי' להמקילין בסי"ד היינו דוקא במכונסין אבל בזוחלין דפסולין אפי' לטבילת כלים יש להסתפק אבל למחמירין לעיל הכא נמי פסולין:

כב **שבקרקע**. אבל בכלי שבקרקע לכ"ע פסולים כמ"ש ס"ח:

כג **בנטילה**. ומברך על נטילת ידים. מ"א ולבוש שכנה"ג וד"א ויד אהרן:

כד **עיקר**. ופני יצחק הכריע דאם טבל במים הכשרים לנטילה מברך על נטילת ידים ואם הם פסולים לנטילה כמ"ש סי' ק"ס ס"ט מברך על טבילת ידים. מ"א:

סימן קס

א **שנשתנו**. ואם חזרו לברייתן כשרים. מ"א:

ב **עצמן**. ברמב"ם ליתא הך גירסא דבין מחמת עצמן ולכן יש להקל כשנשתנו מחמת עצמן. ט"ז מ"א:

ג **פסולים**. כתב הב"ח דוקא בנטילה פוסל שינוי המראה אבל בטבילת ארבעים סאה לא נפסל משום שינוי מראה דהשתא לטבילת כל הגוף כשרים ק"ו לנט"י:

ד **פתו**. אם נתן במים דבר להריח כגון נרד הוי כשרה בהן פתו של"ה. ומ"א כתב אנן לא קי"ל הכי ע"ש:

ה **נתכוין**. ואם נפל פת מעצמו למים דעת הב"ח להתיר. וט"ז אוסר:

ו **במים**. דוקא צינן אבל אם עמד שם היין כדי שלא יתחמם והיין היה כבר צונן אין לפסול המים לנט"י. וה"ה אם נתן דגים חיין לתוך המים שלא ימותו לא נפסלו דלא מיקרי מלאכה דאין המים פועלים בהם כלל רק מצילין ממיתה. מ"א וע"ת וכנה"ג בשם דמש"א:

ז **פסולים**. וה"ה אם הדיח בהן ירקות פסולים רי"ו. ומשמע דירקות דומיא דכלים דאם היו מודחים ונקיים כשרים דלא מיקרי מלאכה. ומ"מ אם שרה בהן ירקות שלא יוכמשו

מיקרי מלאכה ופסולים דלא גרע מצינן יין במים וה"ה אם נתן כלי במים בימות החמה שנתבקעו כדי שיתכוצו פסולים. מ"א ע"ש:

ח **להכשיר**. וב"ח כ' דיש להחמיר כששתה מהן כלב או חזיר דנמאסין והו"ל כשופכין וכן דעת רוב האחרונים:

ט **שהיד סולדת בהם**. ורש"ל אוסר ביס"ב ובדיעבד יש לסמוך על הב"י:

י **הכלב**. מי הים ראוין לשתית הכלב אם מרתיחין אותן רדב"ז ח"א סי' רצ"ד מ"א. ועיין בהרשד"ם סי' קצ"ח:

יא **טהור**. אפי' יש בהן כל הנך ספיקות טהור וכל ספק במחלוקת הפוסקים נקטינן לקולא. ת"ה ב"י עיין מ"א ובהלק"ט ח"ב סימן ק"ל:

יב **טמאים**. ולכן היוצא מבהכ"ס יכול לשאוב מים בחפניו מן החביות ליטול ידיו. רש"ל ט"ז מ"א:

יג **ר"א**. דשם מבואר אפי' לא רסקן כשרים למקוה ומכ"ש לנט"י. ומזה נראה להתיר להולכי דרכים שאין להם מים שילך למקום עמוק משלג ויתחוב ידיו בהם מיהו ידקדק דיהא שם שלג כשיעור מקוה ע"ת וכ"כ ט"ז בסי' קנ"ט ס"ק כ' אם השלג מכונס בגומא ויש שם שיעור מ' סאה יש להתיר בנטילת ידים אפי' לכתחלה ע"ש. ומ"א מתיר אפי' המונח על פני כל הארץ כל שיש מ' סאה מחובר יחד אפי' נמוך מאוד ע"ש. וכתב ל"ח אבל ליקח שלג בידו אחת לשפשף בידו הב' לד"ה אסור עיין בס' גן המלך סי' צ"ה:

יד **בלבד**. עיין בתשובת פנים מאירות סי' ל"א וביד אהרן ובשכנה"ג:

סימן קסא

א **הבשר**. פי' במקום שהצפורן עודף על הבשר:

ב **בשרו**. פי' שאין לו מכה רק מיחוש בעלמא ויכול להסיר הרטיה כשירצה זה תלוי בקפידא אבל אם יש לו מכה וא"א לו להסיר אז א"צ כלל ליטול מקום הרטיה כמ"ש ס"ס קס"ב ט"ז ועיין מ"א קס"ב ס"ק י"ח. ועיין הלק"ט ח"ב סי' קל"ג שכתב שאם היתה מכה על גב ידו וכרך עליו סמרטוט ונטל כדינו ובתוך הסעודה נפל הסמרטוט שאין צריך עוד נטילה:

ג **מקפיד**. ואם רוב היד מכוסה אעפ"י שאינו מקפיד חוצץ. ב"י מ"א:

ד **לחוש**. וא"ת הא בסי' קס"ב ס"ט כתב דאם נמצא דבר על היד דטמא וצ"ל דהכא מיירי כשנטל מרביעית:

ה **לנטילה**. כתב המ"א אבל שלא כנגד הבשר בודאי רוב בני אדם מקפידין וחוצץ אע"פ שהוא אינו מקפיד. בשבת אסור לגרר הטיט שתחת הצפורן בצפרניו אלא ירחצנו במים. תשב"ץ מ"א וע"ל סי' ש"ב:

ו **הוא**. ובספר בני יצחק מיקל. מ"א:

ז **היבש**. ומי שכותב תדיר אין הדיו חוצץ ל"ח מ"א. אם הוא טבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידו אינו חוצץ בנט"י. מוהל שנתייבש דם המילה בידיו אינו חוצץ סלקנ"ט ח"א סי' כ' ועיין יד אהרן:

ח **רפוי**. ורש"ל כתב דאין להחמיר כלל בנט"י באנשים אם לא שיש בו אבן טוב מ"א ט"ז וכ"כ בס' גן המלך סי' (קכ"ב) [קכ"ג] ועיין בס' מעיל שמואל סי' י"ח:

ט **זרוע**. פי' תיכף אחר השלמת היד מקרי קנה של זרוע:

י **הראשון**. ויתנה בתחלה שלא יהא חובה עליו שמא פעם אחד לא יהא לו מים כ"כ וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר על עצמו ב"י ואם היד מלוכלך לכ"ע צריך כל היד נטילה ועיין ט"ז:

סימן קסב

א **אצבעותיו**. וצריך להזהיר להמון עם ששופכים המים מהצד וראשי האצבעות נשארו בלא נטילה:

ב **משפילן**. ולפי דעת המקובלים דוקא בהגבהה וקודם הברכה. ועיין ט"ז ומ"א:

ג **לשפשפם**. אפי' אם שפך על כל היד רביעית וא"כ גם מי שמטביל ידיו צריך ג"כ שפשוף אח"כ זו בזו שהרי רביעית בבת אחת הוי כטבילה. ט"ז:

ד **טהורה**. דוקא דיעבד אבל לכתחלה אסור לכן אין ליטול מכלי שפיו צר שאין יכול לשפוך בבת אחת על היד מ"א וכתב ט"ז ודבר פשוט שלא אסרו להוסיף על מים ראשונים אלא אם שפך על מקצת ופסק ואח"כ רוצה לעשות שפיכה שניה על השאר אבל אם אין פוסק מלזוב כגון בכלי שיש לו הענדי"ל של נחושת אעפ"י שאין זב בפעם אחד כל השיעור של היד אין בכך כלום כיון שאינו פוסק מלזוב מיקרי שפיכה אחת והמחמיר בזה הוא מן המתמיהים רק שיש חשש לענין כח גברא ע"כ צריך להפכו תמיד כדלעיל סי' קנ"ט ס"ט עכ"ל:

ה **עליהם**. עיין ט"ז ומ"א הטעם:

ו **לכל זה**. ואם נגע בהם אחר טמאות עיין מ"א. כלי שנקב בשוליו ותחוב בו ברזא ודוחק אותו למעלה ויוצאים המים ע"י שרי אעפ"י שהברזא לחה ונוגע בו בידיו לית לן בה. ל"ח. וכתב המ"א ומ"מ יש לחוש שלאחר שנטל הראשונה וחוזר ודוחק הברזא בידו

הלחה נדבקו מים טמאים בברזא וכשחור ודוחק בידו השניה נטמאה מהמים הלחים לכן יטול רביעית כאחד. אם נטל הכלי בידו הלחה נטמא אזן הכלי מהמים ואם חזר ואוחז בידו הראשונה נטמא ידו ממנה וצריך לנגבה כמ"ש ס"ד. לכן יטול רביעית כאחד וכאן מהני נמי אם ישפוך ע"ג היד בפ"ע הראשונים ושניים עיין מ"א:

ז **בשפשוף**. עיין ט"ז ומ"א. כתב הל"ח אם קנח במפה כדרך המקנחים אפי' חזר ונגע טהור ע"כ ומ"א כתב עליו דאין לסמוך ע"ז:

ח **ד"א**. וה"ה שלג וברד כשלא ריסקן ונמצא על היד דטמא. מ"א:

ט **עליה**. ע"ל סי' קס"א ס"ק ב' מש"ש:

סימן קסג

א **מילין**. ואם הוא ספק אם ימצא מים תוך ד"מ אפשר דיש לסמוך על הרמב"ם שמתיר לאכול במפה אפי' יש לו מים. מי שהולך בעגלה בין שאר הכותים ההולכים בחבורה ומתיירא לילך ביחידות אפי' תוך ד"מ חשוב שעת הדחק מהרש"ל בש"ת סי' צ"ד. אם יש לו מים פסולים לכ"ע יטול בהם בלא ברכה ולא חיישינן שיטעו לומר שהם כשרים. כנה"ג:

ב **כף**. ע"ל סי' קנ"ח ס"ק י"ב. ועיין בס' בני חייא. ובס' פרח שושן חא"ח כלל א' סי' ט'. וביד אהרן:

סימן קסד

א **הדחק**. ורש"ל החמיר דוקא בשעת הדחק מהני תנאי. ומ"מ מי שיושב בעגלה עם עכו"ם ואין ממתינין עליו חשיב שעת הדחק:

ב **יטנפם**. כגון שמניחם בבתי ידים. כתב בשכנה"ג דהאידנא נהגו עלמא שלא להתנות דאין יכולין ליזהר שלא יטנפם ע"ש:

ג **אכילה**. כגון שיצא מבית הכסא או לטיבולו במשקה והתנה שנטילה זו יעלה לו לצורך אכילה הוי כוונה מעליא. ומ"ש בסי' קנ"ח ס"ז מיירי שלא התנה. מ"א:

ד **תנאי**. דהא בעי תיכף לנטילה סעודה אבל אם נטל לאכילה אחת ומתנה שיעלה לו גם לאכילה אחרת מהני ואפי' תנאי לא בעי אם שמר ידיו. מ"א:

ה **וירך**. ואפי' הפרוסה בתוך פיו אסור לבלוע עד שיטול ידיו. מ"א:

ו **ענט"י**. ורש"ל כתב שלא לברך וכ"ד הט"ז. וע"ל ס"ס קע"ח ברמ"א ועי' מ"ש המחבר יד אהרן ומ"א סי' קס"ה ס"ק א' ועיין סי' ק"ע ס"א:

סימן קסה

א **ומשפשף**. היינו שנטל שניהם כאחד ע"ל סי' קס"ב ס"ד עט"ז ומ"א:

ב **ניגוב**. ואם שכח לברך עד שנטל ידיו יברך מתחלה ענט"י ואח"כ א"י ד"מ. עיין מ"א וע"ל סי' ז' ס"ק ח':

ג **לדבר**. ורש"ל כתב שהוא יוהרא לנהוג כן אלא אדרבה יטול תחלה ויהיה נזהר מלדבר וילמדו אחרים ממנו. וכתב הט"ז עליו ואין דבריו כדאי לדחות דברי הרא"ש. ותו כתב רש"ל דד"ת לא הוי הפסק. גם זה לא מסתבר דיש לחוש דילמא משכא ליה שמעתתא ויבא לידי היסח הדעת ט"ז וכ"כ הב"ח. ומ"א כתב דמ"ש כאן שלא לדבר היינו שלא יהיה מדבר שום עסק וענין אחר דהוי הפסק אבל שיחה בעלמא ב' או ג' תיבות לא הוי הפסק וכ"ש כששואלין לו דבר שמותר להשיב הן או לאו ע"ש:

סימן קסו

א **ליזהר**. כתב בזוהר בשלח שיתפלל קודם נטילה על מזונו ואם שכח להתפלל עד אחר נטילה מותר להפסיק בכך. והעולם נוהגים לומר מזמור ה' רועי בין נטילה להמוציא. מ"א:

ב **כ"ב אמה**. עיין מ"א וע"ל סי' ח'. ודוקא לכתחלה אבל בדיעבד לית לן בה. ע"ת וכ"כ מהרש"ל דדוקא במים אחרונים בעינן תיכף לנטילה ברכה אבל בראשונים אין שם כ"א זהירות בעלמא. ט"ז ועיין יד אהרן:

סימן קסז

א **היטב**. פי' במקום הקשה ולא במקום הרך. זקן שאין לו שינים יבצע ממקום הרך הלק"ט ח"ב סי' (קפ"ב) [קפ"ח]:

ב **כפרוסה**. ונ"ל דאפי' בפרוסה לא יחתוך לגמרי קודם הברכה כדי שתהא יותר גדולה וכן נוהגין. מ"א:

ג **כזית**. לכתחלה יש לעשות כן. ועיקר המצוה לתת מהפרוסה שחתך לכל אחד ואחד כזית ולא מהלחם הנשאר. וצריך ליזהר בזה בסעודה גדול'. מט"מ מהרי"ל מ"א:

ד **המוציא**. עיין עט"ז מ"ש בשם תולדות יצחק. ויאריך קצת בה"א דהמוציא. האר"י ז"ל:

ה **הפת**. ואם יש לו בית יד צריך להסירו הגמ"נ. כשיאמר השם יגביה הפת ובשבת שתיהם. מהרי"ל מ"א:

ו **בפת.** אלו הן לא תחרוש בשור וחמור כלאים לקט שכחה ופאה בכורים תרומת מעשר ומעשר שני חלה:

ז **למזבח.** לכן אסור להרוג כינה על השלחן. ס"ח מ"א:

ח **ס"ס ק"ע.** אע"ג דאין אנו נוהגין באכילת מלח משום דיש בפת מלח מ"מ מצוה להניח על השלחן. וכ"כ האר"י ז"ל דעל דרך הנסתר צריך מלח אפי' על פת נקי וכ"כ בית יעקב סי' קס"ה. וכתבו המקובלים דיטביל פרוסת המוציא במלח ג"פ:

ט **לאכילה.** וצריך לאכול שיעור כזית קודם שידבר ואם הכניס המוציא לתוך פיו ולעס אין לדבר עד שיבלע ואם שח בעודו לועס א"צ לחזור ולברך. של"ה עיין מ"א ועיין הלק"ט ח"ב סי' ל"ג. עיין ט"ז ס"ק ו' דלא אמר לטעום וכו' ע"ש וצ"ע דבגיטין דף ס"ב אמר אסור לטעום עד שיאכיל לבהמתו. והרב מהור"ר משה חאגי"ז השיב דכלל גדול בש"ס דאין לסמוך כ"א על שנשנה במקומו לזה דייק הט"ז למה אמרו כאן דקאי על ברכות ודו"ק באר היטב אשר לפני:

י **מלח.** אפי' לדידן שפת שלנו נילוש במלח. אפ"ה לא הוי הפסק. ט"ז:

יא **הפסק.** ט"ז ומ"א חלקו ופסקו דהוי הפסק וכ"כ בפרח שושן חא"ח כלל א' סי' י"ד וט"ז מסיים שראוי לאדם לנהוג בביתו שיצוה לכל א' שיברך לעצמו ברכת המוציא אם יסיח קודם אכילת המוציא והבע"ה הבוצע יכוין שלא יוציא רק מי שלא יפסיק בדברים קודם שיאכל ממילא אין כאן חשש ברכה לבטלה ע"ש. ועיין בגינת ורדים כלל א' סי' מ"ג:

יב **מברך.** כתב ב"י אם יכול לאכול יברך ויאכל מעט. וכתב המ"א וטוב לעשות כן מאחר שהרשב"א כתב דלהראב"ד צריך לברך אע"פ שגמר סעודתו ולכן טוב להוציא עצמו מפלוגתא:

יג **מלכא מריה.** אפילו לא אמר פתא נמי יצא ב"י ב"ח. וצ"ל מלכא דעלמא מריה דמלך לבד אינו מלכות עי' סי' רי"ד. מ"א:

יד **נאכל.** אע"ג דלעיל כתב דלא מהני אמירה אא"כ ישבו בשלחן א' היינו בבית אבל בשדה דליכא שלחן הוי קביעות באמירה בלא שלחן. מ"א:

טו **והולכים לא.** פי' לא מהני אמירה. וצ"ע אם יושבים בעגלה א' ואמרו נאכל כאן ואוכלין יחד אם מצטרפין. ובספינה פשוט דקביעות גמור הוא. מ"א:

טז **יצאו.** והמ"א הניח דבר זה בצ"ע ע"ש:

יז **בוצע.** והחתן בוצע ביום חתונתו אעפ"י שיש גדול ממנו. ב"י מ"א:

יח **לו**. ואם הת"ח נותן לו רשות אין כאן בית מיחוש שכנה"ג. והב"ח כ' דיש להחמיר שלא ליתן ת"ח רשות לכהן ע"ה וכ"כ המ"א:

יט **להקדימו**. ומאריך ימים בכך. עיין ע"ת ובספר באר שבע דף כ"ג:

כ **בוצע**. ונהגו לחלוק כבוד לאורח וכ"מ בגמ' דר' אבהו חלק כבוד לר' זירא לבצוע. מ"א:

כא **מורי**. ונהגו ליטול רשות מכהן קודם הת"ח דהא מצוה להקדימו ומ"מ לא מהני מי שאומר ברשות אם לא נתן לו הכהן רשות. מ"א:

כב **פרוסה**. ואסור לזרוק הפת כמ"ש סי' קע"א:

כג **אבל**. ובשבת פורס כדרכו דאין אבילות בשבת:

כד **המוציא**. וה"ה בכל ברכת הנהנין:

כה **לקטנים**. אפילו אינם בני ביתו. ט"ז:

כו **אחר**. י"א לאוכלה באחרונה. לכן יאכל קצת בתחלה וקצת בסוף של"ה. אין להאכיל מפרוסת הבציעה לעכו"ם או לבהמה. אבודרה"ם ט"ז מ"א:

סימן קסח

א **השלימה**. ודוקא כשסעד יחידי אבל אם שנים הם טוב שיברך א' על הפת שלם וא' יברך על הפרוסה. מט"מ ב"ח ושל"ה בשם רש"ל. ואם הא' שיפון א"צ להניחו דאינו ממין ז' עיין מ"א:

ב **לחברם**. דבעינן לחם משנה ובחול אין נוהגין לחברם. וכשמחברם בשבת יזהר שלא ליקח עץ שהוא מוקצה מ"א עיין בתשובת פנים מאירות בשיטתו לזבחים דף ק"ה ע"ב שדחה דברי רוקח ממ"ש התוס' שם בד"ה חיבור אוכלין וכו' ע"ש ועיין יד אהרן שמיישב:

ג **הנקיה**. אפילו הקיבר גדול מהנקיה. כתב ב"י אפילו אמר הבוצע דפת נקי אינו חביב עליו בטלה דעתו אצל כל אדם והמ"א הקשה עליו מסי' רי"א ע"ש והיד אהרן מיישבו:

ד **יותר**. ואם השנייה גדולה מזו יש להסתפק. מ"א:

ה **שירצה**. עי' ט"ז ומ"א. אם של גוי פרוסה נקי ושל ישראל שלמה וקיבר מברכין על של ישראל דשתי מעלות יש לו. וכן אם של ישראל פרוסה נקי ושל גוי שלם וקיבר מברך ג"כ על של ישראל דיש לו ג"כ שתי מעלות עי' עטרת זקנים:

ו **עכו"ם**. ט"ז הגיה דצ"ל ואם הוא נזהר מפש"ג יברך דוקא על ישראל אפי' הוא קיבר וי"א שהוא מסלק וכו' ע"ש:

ז **השלחן**. דאז אינו יכול לסלקו מפני האורח:

ח **עליו**. נ"ל דאם הוא קבע סעודתו עליו אעפ"י שאכל עמו בשר ודברים אחרים ואלו אכלו לבדו לא הי' שבע ממנו אפ"ה מברך המוציא וג' ברכות ואם אכלו לבדו בעי' שיאכל כ"כ שאחרים רגילים לשבוע ממנו לבדו ואם הוא שבע ממנו וגם אחרים רגילין לשבוע ממנו כשמלפתין עמו דבר אפי' אכלו לבדו מברך המוציא כיון ששבע ממנו מ"א ועי' בס' פרח שושן חא"ח כלל א' סי' ג' מ"ש עליו ועי' ביד אהרן:

ט **תחלה**. משמע אע"ג דנמלך באמצע לאכול יותר א"צ לברך המוציא דהא לית ביה שיעורא בנותר. וכ"כ מהרש"ך ח"א קס"ג. ופשוט דאם לאחר שאכל מעט נמלך לאכול עוד כשיעור קביעות צריך ליטול ולברך המוציא. מ"א:

י **דבש**. פי' שרש"י מפרש פת הבאה בכיסנין היינו מצד המילוי והעיסה עצמה נילושה במים אלא שמלאוהו בצוק"ר או דבש או אגוזים. ובכלל זה מה שעושין בפורים עיסה רחבה וכפולה וממלאין אותה בשומשמין. והי"א הוא הרמב"ם דס"ל דכיסנין הוא מצד העיסה עצמה שנילושה בדבש או תבלין. ונסתפק הב"י אי נימא דוקא שנילושה בהרבה דבש והמיעוט מים אבל אי הוי מיעוט דבש בטל לגבי רוב מים והוי פת גמור. או דלמא אפי' ע"י תערובות מעט דבש כל שניכר הטעם בעיסה מיקרי כיסנין. וכתב דלענין הלכה כיון דמידי דרבנן הוא יש להקל כדברי כולם ועי' מ"ש המ"א על הרמב"ם ועי' בתשובת פנים מאירות סי' ס"ח:

יא **פת גמור**. פי' אם אין בו אלא מעט דבש וע"כ יפה עושין שאופין בשבת שמל"ץ קוכי"ן ללחם משנה כי אין שם רק מעט שומן. וכתב הט"ז נראה דלא פליג רמ"א אלא אהך מילתא לחוד. אבל על מ"ש הש"ע תחלה מצד המילוי וכן מ"ש אח"כ וי"מ וכו' לא פליג. ונ"ל דלענין כיסנין שהם מחמת המילוי אפי' אם ניקח המילוי ממנו ונשאר הבצק לבד הוי עדיין דין כיסנין עליו והטעם דאנו הולכים בתר שעת אפייה ט"ז. קרעפלי"ך של פורים הוי כיסנין:

יב **לעקי"ך**. ב"ח בשם רש"ל כתב דגם על לעקי"ך אין לברך במ"מ אא"כ הדבש עיקר וקמח מעט וכתב הט"ז עליו דברי יחיד הם והעיקר תלוי בלישה אם נילוש ברוב דבש ומעט מים הוי כיסנין ע"ש:

יג **אותם**. היינו הקיכל"ך שעושין בסעודה לתיאבון ולא כדי להשביע:

יד **בכיסנין**. הטעם דברכת במ"מ פוטר הכל אפי' עיסה דהא זיין אלא שמפני חשיבות הפת קבעי עליו המוציא ושלש ברכות מש"ה כל כמה שלא ברור לנו שיש שם חשיבות ואינו בכלל כיסנין יש להקל שלא להצריך המוציא וג' ברכות ט"ז. והב"ח מחמיר אפי'

אית בהו תבלין או דבש דלא יאכלם אלא בתוך הסעודה אא"כ הדבש והתבלין הן מרובים מהקמח ע"ש וט"ז דחה דבריו ע"ש ועי' בתשובת גינת ורדים כלל א' סי' כ"ד דף י"ג:

טו **אובליא"ש**. נראה שהוא נאפה מבלי גלגול רק שמערב קמח עם מים לישה עבה. ט"ז:

טז **ניבלא"ש**. שקורין נאלסינק"י דהיינו שמערבין קמח עם מים בקדירה כמו דייסא ושופכין העיסה על עלי ירקות רחבים ונאפים בתנור עם העלים:

יז **סעודתו**. ושיעור קבע הוא ג' או ד' ביצים עיין בספר פרח שושן כלל א' סי' ד' ועיין יד אהרן ע"ל ס"ק ח' מש"ש בשם מ"א. וט"ז העלה דאין לקבוע סעודה ולברך המוציא בכל מינים שבלילתן רכה והם דקים אבל המין שקורין נאלסינק"י מהני קביעות לברך המוציא דהא אינם דקים ע"ש:

יח **הסעודה**. פי' שאין אוכלין לשבוע אלא לתענוג או לקינוח להקל מכובד המאכל:

יט **לפניהם**. וא"כ כל מיני פת הנזכרים בסעיף ז' טעונים ברכה לפניהם תוך הסעודה כשאוכלין לקינוח והא דקי"ל בירך על הפת פטר את הפרפרת היינו כשבאין להמשיך תאות המאכל. כללא דמילתא כל שאוכל למזון ולתבשיל כגון עפי"ל פלאדין ופאווידלי פלאדין תמיד מחמת הסעודה הם באים וא"צ לברך עליהם תוך הסעודה כי הפרי נעשה תבשיל תוך המולייתא וקימחא עיקר ואין להחמיר וליקח קצת תפוחים מבפנים ולברך עליהם בפה"ע דהוי ברכה לבטלה דקימחא עיקר עיין סי' קע"ז. ודבר שבא לקינוח או לתענוג כגון עוגות דקות או מיני מתיקה שכתב בס"ז צריכה ברכה ואין הפת פוטרתן אא"כ שבאין להמשיך תאות המאכל מ"א. ואפלטק"ס והויז"ן בלאזי"ן שקורין פריטל"ך צריך לברך במ"מ בתוך הסעודה. ט"ז:

כ **המרקחת**. היינו כגון מה שמטגנין בפורים נויא"ט על עיסות שאין לברך על אותה עיסה כ"ז שאוכל אותה עם הנוא"ט. אבל אם אוכל העיסה בפ"ע מברך עליה במ"מ דבשעת אפיה לא נאפה בתורת לחם ע"ל ס"ק י"א ט"ז:

כא **כזית**. מי שאכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית אחר תוך כדי אכילת פרס ולא היה בדעתו כשבירך על הראשון. נסתפק בהלק"ט ח"ב סי' קמ"ז אם מחויב לברך לאחריו. ועיין עוד שם סי' רנ"ז:

כב **נתבשל**. דהיינו שנתן הלחם בכלי ראשון אבל אם הניח הפירורין בקערה ועירה עליהם רותחין לא מיקרי נתבשל ב"י מרדכי. וכתב המ"א נ"ל מאחר שיש מחלוקת בי"ד סי' ס"ח אם עירוי מבשל ככלי ראשון לכן יש למנוע שלא לאכול פירורין שעירה

עליהם מכ"ר ונראה שיש בו תואר לחם וכ"ש כשאוכל הרבה עד ששבע ממנו דהוי ספק דאורייתא אם יברך ב"ה לכן יברך על פת אחר תחלה כמ"ש סי' קע"ז:

כג **כזית**. פי' שבכל פרוסה בפ"ע הוי כזית:

כד **במ"מ**. ובכל הני אפי' קבע סעודתו עליו מברך במ"מ כיון דלאו פת הוא כלל וע"ל ס"ק י"ז. איתא בגמרא אם פירר הלחם עד שמחזירן כסולת ואחר כך חזר וגבלן יחד וחזר ואפאן צריך לברך המוציא. וכתב המ"א א"כ אותם שעושים פרימזלי"ך מלחם מפורר או מלחם שרוי במים צריך לברך המוציא כיון שתחלתו היה לחם לא נפק מתורת פת עד שאין בכל א' כזית. ומ"מ אם עירב בהן קמח וטגנן בשומן או לשו בהן צ"ע אם נלך אחר הרוב. ועיין סעיף י"ג. וכנה"ג בשם הש"ך ח"א סי' קס"ג פסק בפשיטות דיברך במ"מ ע"ש. ומיהו אותן המטגנים פרוסות שלימות פשוט דמברך המוציא כמ"ש בש"ע. מ"א ע"ש:

כה **דק דק**. דכיון שהוא פת בפני עצמו אינו יוצא לעולם מתורת פת:

כו **במים**. וה"ה הנותנים חתיכות פת שמייבשין על הגחלים בשכר וקורין פעני"ץ נמי דינא הכי של"ה. והיינו שאין בהם כזית בכל א' וכמ"ש בסעיף שאח"ז:

כז **ביין אדום**. שעי"ז נשתנה צורתו אבל בלבן הוי דינו עד שיתלבן היין מחמת הפת כמ"ש בסעיף שלפני זה ולענין אם חייב לברך על היין נראה דאזלינן בתר העיקר אם היין עיקר ואכילת הפת בתוכו למתק את השתיה מברך על היין ופוטר את הפת ואם הפת עיקר והיין למתק לו האכילה מברך על הפת ופוטר את היין ואם שתיהם עיקרים מברך על שניהם על הפת במ"מ ועל היין בורא פרי הגפן ע"ת ועיין מ"א ס"ק למ"ד:

כח **דנהמא**. פי' כגון שאפאו באלפס אפ"ה לא הוי לחם ול"ד למ"ש בסעיף י' דהתם הוי לחם מעיקרא לכן כל זמן שיש בו תואר לחם לא נפיק מתורת לחם ועי' סי"ד בהג"ה דמעט משקה לא מיקרי משקה:

כט **בחלה**. פי' למ"ד דחייב בחלה אבל אנן קי"ל דפטורה כמ"ש בי"ד סי' שכ"ט עיין מ"א:

ל **להקל**. פי' שאין מברכין המוציא רק במ"מ ומ"מ נ"ל שאם שבע ממנו הוי ספק דאורייתא וצריך לברך בה"מ מספק כמ"ש סי' קפ"ד ס"ד מ"א:

לא **וקרעפלי"ך**. פי' שממולאין בבשר דאלו ממולאים במיני פירות הוי כיסנין כמ"ש ס"ז אפי' נאפה בתנור מ"א. וט"ז כתב דלעולם הוי כיסנין אפילו ממולאים בבשר ע"ש ועמ"ש בס"ק ד':

לב **הוא**. ובכלל זה איב"ר זאטיני זעמיל:

לג **ומים**. ובלילתן רכה מאוד כמ"ש ס"ח:

לד **עליו**. מ"א חולק ופסק דמהני קביעות בטריתא כמו בטרוקנין. ומ"מ אותן שאופין בדפוס ברזל אע"פ שהן מכונסין בדפוס שקורין וואפלטקיס מ"מ כיון שהן רקיקין דקין מאוד אחר האפייה אפי' קבע עלייהו לא הוי קביעות ומברך במ"מ עיין מ"א:

לה **לחם**. כלומר בצק. דלחם שאופין בשפוד לחם גמור הוא. מ"א:

לו **בגבינה**. ע"ל ס"ק ל"א מש"ש. וט"ז כתב דלעולם הוי כיסנין בין במילוי בשר בין במילוי פירות. והש"ע איירי כאן בקבע סעודתו וקמ"ל דה"א דפשטיד"א זו אפי' קבע סעודתו לא יברך המוציא מכח דעיקר בשר קמ"ל דלא ע"ש. ומ"א מחלק בין מילוי בשר למילוי פירות ובשמים דמילוי פירות ובשמים הוי קינוח והוי כיסנין ע"ש. ודע דפת של כיסנין דמברך עליה במ"מ הוא אפי' אם אפאו בתנור. כללי סי' זה. **א** עיסה שנילושה במי פירות ונאפית אח"כ בסעיף ז'. **ב** אם נטגנה במי פירות או במים בסעיף י"ג. **ג** ואם ממולא בפירות בסעיף ז'. **ד** ואם ממולא בבשר ודגים בסעיף ט"ז. וכל זה בבלילתו עבה. **ה** בלילתו רכה בסעיף ח' ובסעיף י"ד וסט"ו. **ו** ולחם גמור ששראו ובישלו אח"כ בסעיף י'. כן הוא למחבר מ"א דמחלק בין מילוי בשר למילוי פירות. אבל להמחבר ט"ז אין חילוק בין מילוי בשר או שאר דברים ולעולם הוי כיסנין ואיירי בסעיף ז' בין במילוי בשר בין בשאר דברים וסעיף (ט"ז) [י"ז] איירי בקבע עלייהו ודו"ק ועיין בבני חייא. ופרח שושן כלל א' סי' ה' וסי' ג' וביד אהרן:

סימן קסט

א **מיד**. פי' דבר מועט:

ב **ומין**. ואם התנה עמו בשעת שכירות שיתן לו מזונות כשאר בני הבית א"צ ליתן לו מכל מין ומין רק ממין שיש לו ריח ומה"ט אין אנו נוהגין ליתן לשמש מכל מין ומין וגם אנו מניחים לעבדים להוליך כלינו אחרינו לבית המרחץ ולנעול מנעלינו דהוי כאלו התנה בכך של"ה. וכתב המ"א ונ"ל דבענין המאכל לא מהני תנאי כיון שהטעם משום צערא. ודוקא בשמש שעומד ומשמש בסעודה כמ"ש רש"י. אבל אם הוא מיסב בשלחן לית לן בה ע"כ ע"ש. (ובסי' ק"ע ס"ק ח' כתב אפי' אינו משמש בסעודה רק מבשל האוכל אפי' אין מזונתו עליו):

ג **בכה"ג**. דאין בע"ה מקפיד אם אורח אחד נותן לחברו מאחר שזימן כולם ולאחר שלא זימן אסור ליתן. מ"א:

ד **צדקה.** ואם יודע בודאי שלא יטול ידיו ושלא יברך אסור והב"ח כתב דוקא בנט"י אסור דתיכף בשעה שנותן לידו כדי לאכול עובר משום לפני עור וגו' אבל בברכה בשעה שנתנו אינו עובר ואם אח"כ לא יברך מה עלינו לעשות:

ה **כנמלך.** ואם היה דעתו בשעת ברכה ראשונה על כל מה שיתנו לו א"צ לברך עיין סי' קע"ט. (אבל הט"ז בסי' קע"ט כתב דלא מהני דעתו כיון שאין לו בירור שיתנו לו עוד וצ"ע לדינא):

סימן קע

א **בסעודה.** אפי' בד"ת:

ב **ששפשף.** וצריך לברך ענט"י ויברך תחלה ענט"י ואח"כ אשר יצר מ"א. והט"ז כתב שא"צ לברך ענט"י עיין סי' קס"ד ס"ק ה' בט"ז ובסי' קס"ה ס"ק א' במג"א. ומיהו אם אינו רוצה לאכול רק לשתות א"צ לכ"ע ברכת ענט"י דמשום חששא א"צ ברכה מ"א ועיין יד אהרן סי' קס"ד:

ג **ידיו.** וא"צ לברך המוציא כמ"ש רמ"א סי' קע"ח מ"א. (ועיין בס' ברכת אברהם דף כ"ד):

ד **לשתות.** ל"ד לשתות אלא ה"ה לד"א מחויב להמתין מ"א. אי' בתוס' בכורות דף מ"ד אין שותין מים בפני רבים אלא יהפוך פניו ושלא בשעת סעודה אפי' בשאר משקין יהפוך. בכתובות דף ס"ה אשה שאין בעלה עמה אין לה לשתות יין ובאכסנאי אפי' בעלה עמה אסורה וה"ה שאר משקין המשכרין מ"א ואם היא רגילה לשתות יין בפני בעלה מותרת לשתות מעט שלא בפני בעלה ועיין בא"ע סי' ע':

ה **השמש.** ומדת חסידות ליתן לו מיד דבר מועט ע"ל סי' קס"ט ס"א:

ו **יעשה.** ומ"מ אין דרך ארץ שיעשה מיד עד שיפציר בו אבל בגדול עושין מיד עיין מ"א:

ז **כביצה.** אפי' אוכל מעט רק שאוחז פרוסה כביצה בידו. ב"י:

ח **מאוד.** פי' שהוא קטן מרביעית ושכר שלנו שיעורו יותר מרביעית. מ"א:

ט **מראשו.** פי' שלא יתחיל לאכלו מראשו ובשבת יתחיל לאכול מראשו. מ"א:

י **פרוסה.** משום מיאוס:

יא **תחילה.** אפי' כל א' קערה שלו לפניו או במיני פירות שיש לכל א' לפניו ב"ח ועי' ט"ז:

יב **לאכול.** ואם נתנו לפניו לאכול א"צ שיאמרו לו שיאכל וראיה מאליעזר שאמר לא אוכל וגו' והרי עדיין לא א"ל אלא א"צ אמירה מ"א. ויכסה השלחן בצניעות מפני רוח קדושה השורה עליו ולא יאכל ממקום שאכל עכבר וחתול שקשה לשכחם. ובענין דברים המשכחים כגון זתים וכיוצא בהם אין זה אלא בע"ה אבל האוכלם בכוונה כנודע

מוסיפין לו זכירה. אך צריך ליזהר מאוד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף. האר"י היה אוכל עשבי המדבריות שאין נזרעין ע"י אדם לקיים ואכלת עשב השדה. כתבים:

יג **הקערה.** שמא תפול לתוך הקערה ותמאס. אל יחתוך בשר ע"ג יד אלא ע"ג השלחן. ש"ס:

יד **לחבירו.** שמא מחמת הבושה יקבל חבירו ממנו וישתה בע"כ וימות מחמת מיאוס. וט"ז כתב אני ראיתי בצוואת ר"א הגדול שמזהיר מאוד שלא לשתות ממה ששייר חבירו כי שמא יש לו חולי בתוך גופו ויצא רוח מפיו לאותו שיור ע"ש:

טו **לעבדו.** ולשמש המשמש בסעודה שרי רש"ל פג"ה ס"ק והבאר היטב אשר לפני העתיק עוד משמו וה"ה לאחר שנתן לכל א' חלקו ע"ש והעתקתי אחריו בש"ע א"ע סי' כ"ח ס"ק ל"ב ותרצתי עפ"ז קושית הב"י וט"ז ע"ש. אבל עתה שבתי וראיתי וחפשתי במהרש"ל שם ולא מצאתי רק כמו שהעתקתי כאן ולא יותר. ונ"ל שלשון הט"ז אטעיתיה שכתב בסעיף י"ח ס"ק ט' שא"צ להמתין רק עד אחר שיניח לכל א' חלקו כראוי ע"ש. וסבר הבאר היטב אשר לפני דה"ה כאן נמי הדין כן ולא דק ע"ש:

טז **עמהם.** אפי' בסעודת מצוה. מט"מ: (עי' בס' אליהו רבה שמביא בשם של"ה כמה דיני מוסר בסעודה וכתב בשם רוקח דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח הקערה כו' ולא יעמוד מיד אחר הסעודה ולכל מין מאכל ישהא אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו. איתא במסכת דרך ארץ לא ישמח אדם בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהיה ער בין הישנים ולא ישן בין הערים ולא יושב בין העומדים ולא עומד בין היושבים כללא של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חבירו ובני אדם. ולא יישן אחר אכילה מיד ועי' ברמב"ם הלכות דעות שהאריך בדברים אלו והנהגתן):

יז **רשות.** מפני שיזמן עמהם. ממילא אם אוכלין מידי דאין מזמנין עליו אין לו לאכול בלא רשות. ט"ז:

סימן קעא

א **לא.** ודבר שהוא צורך האדם או לרפואה ליכא ביזוי ומותר ומה"ט נוטלין לידים במשקין אי ליכא מים. מ"א ע"ש:

ב **הפת.** אפי' לא ממאיס בכך. ב"ח. כשרואים אוכלים מונחים על הארץ אסור ליילך ולהניחם אלא צריך להגביהם אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם. ואסור לגרום לאוכלים שיאסרו בהנאה עי"ד ס"ס ש"צ. מאכל אדם אין מאכילין לבהמה תענית דף כ'. מ"א:

ג **קופה.** דוקא בקופה של נצרים שהיא נכפפת והאוכלין נמאסות. אבל בקופה של עץ שאינה נכפפת אפי' היו בתוכה ספרים מותר לישב עליהם וכ"ש אוכלים ב"ח. ובתשובת

רמ"א כתב דאסור לישב על התיבה שהספרים בתוכה וביו"ד סי' רפ"ב כתב הט"ז דאם הוא קבוע בכותל שרי וכן נוהגין בבה"כ ועי' בתשובת אוהל יעקב סי' י"ח:

סימן קעב

א **ראשונה**. דוקא כשאין לו משקין יותר לשתות והוא דחוק למשקין הללו אבל אם יש לו יותר יפלוט ולא יהנה בלא ברכה משום מעט משקין הראב"ד ב"ח. עי' כנה"ג וביד אהרן:

ב **עליהם**. וצ"ע אם יברך ג"כ ברכה אחרונה דלא מצינו ב' ברכות סמוכות זה לזה ונ"ל דעל ז' המינין יברך די"א דהוי דאורייתא אבל במים ושאר מינין אפשר דבזה אין לברך וצ"ע לכן יש לנהוג שיפלוט אותו כמש"ל. מ"א:

ג **ויברך**. ולא מהני בזה סילוק לצד אחר דכתיב ימלא פי תהלתך:

סימן קעג

אחר. ואפשר דבזמן הזה אין סכנה כ"כ דהרבה דברים נזכרים בש"ס בהם סכנה לרוח רעה ושאר דברים והאידנא אינו מזיק דנשתנו הטבעיות וגם הכל לפי טבע הארצות מ"א עי' בי"ד סי' קט"ז ס"ג ובא"ע סי' קנ"ו:

סימן קעד

א **משקין**. דדוקא אם היו שאר משקין לפניו בשעה שבירך על היין אז היין פוטר אותם. ט"ז:

ב **המזון**. לפמ"ש רמ"א ס"ס קצ"ז די"א דאינו חייב לברך מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשתות ע"ש א"כ ה"נ מוטב לשתות ובפרט שנוהגין עכשיו כמ"ד דאינה טעונה כוס ומ"מ אם אינו צמא כ"כ פשוט דמחויב להניחו לבה"מ. מ"א:

ג **לשתות**. לאו למימרא דבלא קבע אינו פטור אלא בא לאפוקי אם לא היה דעתו תחלה לשתות אח"כ דהוי נמלך:

ד **המזון**. וה"ה ליין שלאחר המזון קודם ברכת המזון. מגן אברהם:

ה **ידיו**. ל"ד דה"ה אם קבע עצמו לסעודה. מ"א ע"ש:

ו **אחר**. כתב הט"ז נראה פשוט דה"ה לענין אכילה כגון שקנה לעצמו לחם א' לאכלו כולו ועד"ז בירך ואח"כ נתאוה לאכול עוד ושולח לקנות עוד צריך לברך שנית המוציא. אבל אם יש לו בבית לחם וחותך לו חתיכה לאכול אותה ואח"כ רוצה לחתוך עוד אין זה נמלך דדרך אדם הוא ט"ז עי' סי' ר"ו ס"ה:

ז **נמלך**. והאידנא שיש מנהג כשאחד בא אצל אותם ששותין כבר שהרבה נותנין לו כוסות מסתמא כשבירך על הראשונה דעתו על כל מה שיתנו לו עוד. ט"ז ע"ש:

ח **שתיה**. משמע דיין שרף דאין דרך לשתות תמיד לא חשיב כבאים מחמת הסעודה וצריך לברך עליו ואף מי שרגיל לשתותו תמיד בטלה דעתו אצל כל אדם מט"מ ורש"ל ול"ח וט"ז ועיין מ"א. והעטרת זקנים בסי' קע"ז כתב משם הגאון מהר"ר פייביש ליתן היין שרף על השלחן בשעת המוציא ואז ברכת המוציא פוטר ואם לא עשה כן יטבול מעט פת בתוכו ע"ש. ומיהו בשבת אין צריך לכל זה דממה נפשך אם קידש על היין נפטר בזה כמ"ש ס"ב ואם קידש על השכר נפטר בברכת שהכל ועיין מ"א. משקה שקורין מע"ד א"צ ברכה דגם הוא בכלל שתיה כאכילה ודינו כשכר. ט"ז:

ט **סעודתו**. ומ"מ צ"ע אם שתה רביעית אם צריך ברכה אחרונה ע"כ ישתה פחות מרביעית לפני הסעודה ובזה יסתלק מן הספק וכ"כ בכוונת האר"י ז"ל. או יתן לאחר שאינו אוכל לברך ויתכוין לפוטרו ואם שתה רביעית כגון בסעודות גדולות ששותין לפני המזון יש ליזהר שלא יצא קודם הסעודה דהוי הפסק ואז פטור מברכה אחרונה דבה"מ פוטר הכל. ועיין מ"א וט"ז וביד אהרן. מה שנוהגין בסעודות גדולות שלאחר שמברכין בה"מ על כוס יין מביאין עוד משקין שקורין קאו"י כדי לישב דעתו של אדם ממאכליו אין לברך על אותה הקאו"י בתשובת גינת ורדים כלל א' סי' אב"ג ע"ש. כתב בש"ג האנוס"י שאוכלין אחר הסעודה למתק השתיה הוי כמו צנון וזית וברכת היין פוטרתו עכ"ל. וכתב המ"א ונ"ל דבשאר משקין תוך הסעודה ברכת הלחם פוטרתן דהמשקה טפל ללחם והאנוס"י למשקה:

י **לכולם**. וצריכין שיטעום כל א' תיכף מהכוס שלא להפסיק בין ברכה לשתיה מ"א עיין סי' קס"ז סעיף ו':

סימן קעה

א **והמטיב**. כתב מהרי"ל י"א שאין מברכין הטוב והמטיב בליל פסח שלא להרבות בכוסות עכ"ל. וכתב המ"א ונ"ל שלא ישתה מב' מינין אבל אם הביאו לו מין אחר צריך לברך מאחר שנזכר בגמרא. אם בירך בה"מ על היין א"צ לברך הטוב והמטיב דהא כבר אמר הטוב והמטיב בבה"מ. מ"א:

ב **הראשון**. וכנה"ג הביא פוסקים דס"ל דאין מברכין. והרדב"ז סי' קכ"ה הכריע דאם יש להם מן הראשון ולא רצו בו והביאו אחר מברך ע"ש:

ג **כשבירך**. כתב זה לתרץ דברי ש"ע אהדדי דכאן כתב אם היו לו תחלה ב' יינות מברך הטוב והמטיב ובסעיף ג' לא כ"כ. ע"כ תירץ רמ"א דכאן קאי על הברכה דדוקא אם לא היו בשעת ברכה שניהם לפניו. דאם היו היינו סעיף ג' וב"ח פי' דבס"א איירי שעבר ובירך על הגרוע ע"ש. וע"ז פי' דבס"א מיירי בנסתפק איזה עדיף. וס"ג איירי בידוע שהוא גרוע יותר והעלה ומי שלבו נוקפו לברך ב' ברכות ביש ספק יסלק מן השלחן א' מהם ואח"כ יברך על א' מהם בפה"ג ואח"כ על השני ברכת הטוב והמטיב ובזה יצא לד"ה ע"ש. ועיין בשכנה"ג ובפרח שושן כלל א' סי' י"ב האריך והעלה כט"ז ע"ש:

ד **לגוף**. ואם שתה לבן תחלה ואח"כ אדום שהוא משובח יותר מברך. ב"ח. ובסתם אינו מברך. מ"א ושכנה"ג וע"ת:

ה **עמו**. כתב הל"ח ראובן ושמעון ששותין כל אחד מיינו ושוב נתן ראובן לשמעון כוסו לשתות צ"ע אם יברך הטוב והמטיב כיון שאין שינוי יין אלא לשמעון עיין מ"א. ובתשובת גינת ורדים כלל א' סי' מ' כתב אפי' יש אחר עמו ולא שתה מן היין הראשון ואח"כ בא להם יין אחר ורוצים לשתות שניהם גם יחד מן היין הב' אין לו לברך הטוב והמטיב דמטיב לאחרינא ליכא כיון שלא שתה חבירו מן היין הראשון. אמנם אם גם עתה אחר שבא לפניהם יין אחר גמרו דעתם לשתות גם מן הראשון מברך הטוב והמטיב ע"ש שכתב דבזה נפשטה השאלה של הרב ל"ח. ובתשו' פרח שושן כלל ד' סי' י"ב האריך והעלה דבין אם שתו ראובן ושמעון מהיין הא' ומהיין הב' לא שתה אלא אחד מהם ובין אם הוא בהיפך בכולם יש להסתפק ע"ש. וספק ברכות להקל עיין מ"א ס"ק ה':

ו **לא**. כתב במרדכי ס"פ הרואה דהאכסנאי והאורח לא יברך הטוב והמטיב כי אין זה הטבה כיון שאינה שלו ע"כ. ופי' הב"י דעתו שהאורח לא יברך רק הבע"ה והוא חולק עליו למה לא יברך על מה שהזמין לו הקב"ה מיני יינות לשתות אעפ"י שאינו שלו ע"ש. והב"ח כתב דהמרדכי ס"ל שהאורח לא יברך אלא הבע"ה מברך והאורח יוצא בברכתו וכתב דהכי נקטינן וכ"פ הש"ג. והמ"א חולק וכתב דספק ברכות להקל ולא יברך לא האורח ולא הבע"ה כשאין בשלחן אחד מבני ביתו. ומ"מ כתב דאם הבעה"ב נותן הקנקן על השלחן כמו שעושין בסעודות גדולות כולן שווין לטובה ומברכין הטוב והמטיב. ואם אין שותין כאחד רק כל אחד בחדר אחר פשיטא דאין לברך ע"ש ובתשובת פרח שושן כלל א' סי' י"ב האריך והרבה להקשות על המ"א והעלה דהאורח יכול לברך הטוב והמטיב וכן בע"ה השותה עמו וכן ראיתי נוהגים בפני גדולי הדור לברך האורח הטוב והמטיב וכ"כ הרב אור חדש דף כ"ט ס"ק ח' ונתן טעם משום דהוי כאלו נותן לו היין המובא כולו במתנה וכדידיה דמי ע"ש. לכן כדי לצאת מספק כשנותן הבע"ה לאורח

לברך י"ל האורח לבע"ה או הבע"ה לאורח דבזה שנותן לו לברך הוי היין כלו שלו כדי שיוכל לברך הטוב והמטיב אליבא דכ"ע. או יאמר שהמחצית היין יהיה שלו שאם נותן לו את כלו שוב לא יוכל בע"ה לברך עליו הטוב והמטיב עיין בפרח שושן סימן י"ב שם:

ז **לשתות.** עיין גינת ורדים כלל א' סי' מ"ד מ"ה וביד אהרן. הטעם שתקנו הטוב על היין ולא על הפת עיין לבוש ובכנה"ג ובס' שמע שלמה דף ל"א ע"א:

סימן קעו

דק. ואין בהם תואר לחם שצריך לברך במ"מ ופת פוטרתן דבאים להמשיך תאות המאכל. ב"ח ועי' סי' קס"ח ס"ח וסי"ג דאפי' אינן באין להמשיך פת פוטרתן כיון שהן עצמן מזון. מ"א:

סימן קעז

א **פת.** דהן טפלים לפת. ואם אין חפץ לאכול פת ואוכל מעט פת ומברך עליו המוציא צ"ע אי פוטר המאכלים. דהא לא קי"ל כמ"ד פת פוטר כל מיני מאכלים אלא דוקא בקובע סעודתו על הפת אמרינן דכל המאכלים מחמת הפת הן באין אבל כשאין חפץ לאכול פת אינו פוטר וכ"ש אם אוכל פחות מכזית ואפשר לומר כיון דדרך לקבוע סעודה עליהם אין הפת פוטרתן. לכך יברך עליהם ולא על הפת אם לא בשבת וי"ט. מ"א:

ב **וענבים.** ה"ה כל דבר שבא לקנוח אפי' היה לפניו משעה שבירך המוציא ואפי' בפירות מבושלים דאין פת פוטרתן כיון שאין שייכים לפת מ"א של"ה ועיין בתשובת גינת וררים כלל א' סי' למ"ד ל"א ובפרח שושן כלל א' סי' ו':

ג **הפירות.** דהיינו תחלת אכילת פירות לא תחלת הסעודה ומיירי כגון שהיו עומדין באמצע הסעודה והתחלת קביעות סעודתן היה בבשר וכיוצא בו ובאמצע סעודתן הביאו להם פירות כדי ללפת בהן את הפת ואכלו מהם עם הפת דכוונתן ג"כ עדיין לאכול מהם עם הפת אח"כ א"צ ברכה מפני שמאחר שמתחלה הביאו אותן כדי ללפת בהן את הפת ואוכל אותם תחלה וסוף עם הפת א"צ לברך שמצרף עם שאר הסעודה כיון שהביאו אותם מתחלה לצורך הסעודה ומלפת בהן הפת תחלה וסוף. אבל אם לא הביא אותם מתחלה ללפת עמהם רק לקנוח אע"פ שאכל תחלה וסוף עם פת אם אוכל באמצע בלא פת צריך לברך כיון שלא באו מתחלה ללפת הפת זה דעת תר"י. אלא שיש עוד דעות אחרות ולכן כתבו הג"מ דירא שמים כשמביאין לו פירות באמצע סעודתו ללפת הפת יאכל מהם מעט בלא פת ויברך ואח"כ יאכלם בין בפת בין בלא פת וכ"כ הב"ח

וכן העלה המ"א ובפרח שושן כלל א' סי' ו' וכן הט"ז האריך והעלה לבסוף דיותר טוב שיאכל תחלה בלא פת ויברך עליהם וכל זה כשקובע סעודתו על שאר דברים ממילא הוי הפירות שלא מחמת הסעודה אבל מי שקובע סעודתו על הפירות מבואר בסעיף ג' דיאכל תחלה עם הפת ואז לא יצטרך לברך על מה שיאכל אח"כ בלא פת. ועיין בספר באר עשק סי' ל"ו:

ד **ברכה כלל.** פי' למה שאוכל עם הפת:

ה **דעת.** ופשוט דבפירות לא מהני דעתו אא"כ מלפת בהן הפת כמ"ש ס"א: קיצור דיני פירות הבאים בתוך הסעודה. אם אוכל עם הפת פשיטא שא"צ כלל ברכה. ואם אוכל בלא פת לקינוח בעלמא פשיטא שצריך ברכה לפניה דהוי שלא מחמת הסעודה אבל אם רוצה לאכול פירות קצת עם פת וקצת בלא פת בזה יש דיעות חלוקות ע"כ יש לנהוג שיאכל תחלה מעט בלא פת ויברך ואח"כ יאכל בין בפת בין בלא פת וזהו בקובע סעודתו על שאר דברים אבל הקובע סעודתו על הפירות יאכל תחלה פת עם הפירות ודו"ק:

סימן קעח

א **למפרע.** פי' לכתחלה צריך לברך בהמ"ז קודם שיעקור כמ"ש ס"ב ואם לא בירך קודם שעקר צריך לחזור למקומו ולברך בהמ"ז ואח"כ יאכל במקום שירצה רק שיברך המוציא תחלה ועי' סי' קפ"ד:

ב **שכבר אכל.** דהברכה אחרונה על אכילתו שניה עולה לכאן ולכאן רק לפניה צריך לברך כדין נמלך:

ג **א"צ לברך.** ואז אפי' הלך למקום אחר בתוך הסעודה ושתה יין או מים א"צ לברך דלקבעיה קמא הדר. ב"י מ"א:

ד **לבית אחר.** והא דכתב רמ"א לעיל והוא שיהא שני המקומות בבית אחד היינו לדיעה שפוסק שם דצריך לברך למפרע אבל להיש חולקים שמביא רמ"א אינו כן. ובספר אבן העוזר מסיק דכשהולך ומשנה המקום באמצע הסעודה ואפי' הסיח דעתו שוב מאכילה כשחוזר לסעודתו אינו צריך לברך הן על פת הן על כל הדברים הבאים מחמת הסעודה אבל דברים שלא באו מחמת הסעודה אף שבירך תחלה עליהם אם הסיח דעתו מהם צריך לחזור ולברך. (ועיין בספר אליהו רבה מה שתירץ על קושית ב"ח על רמ"א וכן בספר זכרון לר' ישמעאל הכהן פסק כדעת רמ"א דלא כב"ח):

ה **לברך.** וג"כ ליטול ידיו ולא יברך עיין סי' קס"ד:

ו **אחר**. אבל בהניח מקצת חברים בשאר דברים בעינן דוקא שחזר למקומו אבל כשאוכל במקום אחר צריך לברך. מ"א ע"ש:

ז **דחיישינן שמא ישכח**. לפי טעם זה אם מזמינים אותו לאכול למקום אחר שרי וכן המנהג פשוט. אבל הב"ח כתב דוקא כשהיה דעתו בשעת ברכת המוציא לעקור אבל בלא"ה אסור לעקור דלכתחלה צריך לברך במקומו וכ"כ רמ"א בתשובה ס"א מ"א. וט"ז האריך והעלה המנהג בינינו שאוכלין קצת בביתם והולכים לסעודת נשואין לגמור הסעודה וזהו כשהיה דעתם מתחלה ללכת אח"כ שם. וכן בהולכי דרכים שמברך במקום סיום אכילתו. ואם אירע הדבר שהלך למקום אחר שלא לאכול שם וחזר לסעודתו. אם אכל מה שצריך ברכה במקומו כנזכר בס"ה אז א"צ לברך תחלה שנית וכ"ש לא למפרע בהמ"ז. ואם אכל פירות או שתה יין והלך וחזר צריך לברך תחלה על מה שישתה בחזרתו. ואם הסיח דעתו מן האכילה בשעה שהלך בכל גווני צריך לחזור ולברך שנית על מה שיאכל ע"ש. ועיין יד אהרן. (כתב בס' ברכת אברהם דף קנ"ד אם בירך על פרי א' ולא אכל ממנו שם והוליכו למקום אחר צריך לחזור ולברך בבית שני וברכה שעשה במקום הראשון הוי ברכה לבטלה ע"ש):

ח **אחר**. איירי בדיעבד דלכתחלה אסור לאכול במקום השני עד שיברך כמ"ש ס"א:

ט **המינים**. ולכתחלה יחמיר לברך במקומו וכן לענין שינוי מקום א"צ לברך על כל ז' המינים וכמ"ש ס"ב דספק ברכות להקל. מ"א:

י **הפסק**. ומ"מ נ"ל דנט"י בעי דהוי היסח הדעת מ"א. כתב הע"ת וברכת אברהם דוקא עמד והתפלל במקומו אבל הלך לבה"כ להתפלל הוי הפסק ע"ש ובא"ז כתב דמשמע בלבוש אפי' הלך לבה"כ לא הוי הפסק וט"ז העלה דלמעשה יש ליזהר בזה דלא אמרינן דלא הוי הפסק אלא במתפללין באותו חדר או שהניח מקצת חברים ע"ש: (כתב רמ"א בסי' רע"ב דמבית לסוכה חשוב כמפינה לפינה והשיג הנ"ץ עליו ובספר אליהו רבה מיישבו ופי' כדעת רמ"א ע"ש באריכות):

סימן קעט

א **ולא לשתות**. אבל להפסיק בדבור מותר וכ"מ סי' קפ"ג ס"ו מ"א. והאר"י ז"ל אוסר עיין ש"ע שלו מעשה ע"ז:

ב **ונברך**. דעת הש"ע לחלק בין נטל ידיו להב ונברך. דלהב לן ונברך סגי לברך המוציא וא"צ בה"מ אבל בנטל ידיו צריך דוקא בה"מ תחלה וט"ז חולק וס"ל דבכ"מ א"צ רק ברכת המוציא ולא בה"מ ע"ש. וכ"כ המ"א שאין חילוק בין נט"י להב לן ונברך ע"ש.

ועיין יד אהרן ובתשובת נאמן שמואל סי' ז'. כתב מהרש"ל י"א כששופכין כוס לבה"מ אפי' בלא דיבור הוי כאומר הב לן ונברך. עטרת זקנים:

ג **הדעת**. דודאי דעתו אם ירצה בעה"ב לאכול ולשתות עמו יאכל וישתה עמו ולכן נ"ל אם בשעת אמירתו הסיח דעתו בבירור שאף שיאכל וישתה בע"ה לא יאכל וישתה עמו ונמלך אח"כ צריך לברך וכל שכן כשנטל ידיו. מ"א:

ד **בעה"ב**. ואז כולן אסורין. ונ"ל דוקא כששתקו והסכימו לדבריו. מ"א:

ה **משנטל הכוס**. ודינו כנט"י. מ"א:

ו **נמלך**. ע"ל סי' קע"ד ס"ה מ"ש בשם הט"ז:

ז **הראשון**. דאתכא דבע"ה סומכין שיודעים שיתנו להם כל צרכן משא"כ בשמש ס"ס קס"ט שנמלך הוא בכל פעם. וט"ז חולק וכתב דצריך לברך על כל מין ומין שנותנין לו. ע"ש שכ' דדברי הרב כאן תמוהים מאד והיד אהרן הרבה להקשות על הט"ז והעלה ומקיים כפסק הש"ע ע"ש:

סימן קפ

א **המזון**. דאין הברכה שורה על דבר ריק אלא כשיש שם דבר כענין אלישע ושונמית:

ב **שלימה**. מלשון זה משמע דאם מונח כבר על השלחן א"צ להסיר ט"ז והב"ש פרק חלק עיין מ"א ובש"ך י"ד סי' קע"ח וביד אהרן. (ועיין בספר אליהו רבה שהסכים עם מהרי"ו) הלבוש בי"ד שם כתב דהנוהגים לערוך שלחן בליל שבת בפת שלם ומניחין אותו שם כל הלילה יש למחות בידם דודאי לא נתפשט זה אלא מחק ע"ז ע"ש. וכ"כ בספר נגיד ומצוה ע"ש. והט"ז בי"ד וכאן מיישב ומקיים המנהג שעושין לכבוד השבת ע"ש. והיד אהרן כתב עליו דבריו תמוהים ע"ש:

ג **לעניות**. היינו אם משליכן במקום שדורסין אבל אם משליכן למים שרי. מ"א ע"ש:

ד **הסכין**. דברזל מקצר ימי האדם ואינו דין שיהיה מונח על השלחן שדומה למזבח שמאריך ימי האדם. וטעם ב' לפי שפעם אחת הגיע אחד לברכת בונה ירושלים ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו ע"כ נהגו לסלקו בשעת ברכה ב"י. וכתב ט"ז והמעשה היה בחול ע"כ גזרו ג"כ בחול. ולטעם הא' י"ל דכיון דאין בונין מזבח בשבת וליכא רמז למזבח ובמדינתנו אין נוהגין לחלק בין שבת לחול. עיין בתשובת באר עשק סי' ע"ז. כתב בשלחן של ארבע שיש לכסות הפת בשעת בה"מ שלא יראה בושתו ועי' סי' תע"ג:

סימן קפא

א **חובה**. מוזגין הכוס ואח"כ נוטלין. רי"ו מ"א:

ב **בכלי**. ומ"מ אין לרחוץ ידיו מתוך הכלי ובאמצעים שרי. יש"ש מ"א:

ג **עצים**. וה"ה על הרצפה דאין רוח רעה שורה אלא ע"ג קרקע מ"א. כתב החייט דבמקום שאין עוברים שם יכולים ליטול ע"ג קרקע וכתב המ"א נ"ל דתחת השלחן שרי ואע"ג דלפעמים מסלקין השלחן מ"מ יתנגבו ביני וביני:

ד **נכוית בהן**. ורש"ל פסק דוקא בצוננין:

ה **פרק שני**. שלמעלה מהפרק אין מגיע ליכלוך המאכל:

ו **לה' האחרונים**. ושיערו חכמים כשיעור נטילת הארבע יכול המברך לעיין בד' ברכות של בה"מ. וש"מ דהא דאמרינן תיכף לנט"י ברכה לאו תיכף ממש אלא בכדי שיעור זה ומיהו להפסיק בכדי לא מפסיקינן. מ"א:

ז **מברך**. וביש"ש כתב דוקא המברך צריך לנגב ולא האחרים:

ח **משקין**. וה"ה במים הפסולין לראשונים מ"א ובש"ג כתב דיש לזהר במים אחרונים שיהיו ראוין לשתיה ולא יהיו מרים וסרוחים וגם כח אדם בעינן כמו הראשונים. מים אחרונים אין צריכין שיעור וא"צ לשפוך על ידיו אלא פעם א'. וב"ח כתב לא נהגו האידנא לנקות הידים לא ביין ולא בשמן:

ט **שאין נוהגים**. והמקובלים כתבו דכל אדם יזהר במים אחרונים וכ"כ היש"ש שנהג לשטוף הכוס ורחץ ידיו במים:

סימן קפב

א **ביחיד**. והאר"י ז"ל כתב שהיחיד לא יברך על הכוס עיין יד אהרן:

ב **מדינה**. כתב רש"ל בשעת הדחק יכול לברך אפי' על קוואס או בארש"ט ואין להורות כן בפני ההמון שלא יבואו לזלזל אף שלא בשעת הדחק ע"כ וכתב הט"ז ואני אומר דיש בזה ביזוי הברכה ולא יעשה כן בישראל ועוד יש מנהג בין ההמון אם שותין שכר בתוך הסעודה ואחר האכילה קובעים עצמם לשתות מי דבש מברכין בה"מ על כוס שכר באמרם שהוא חמר מדינה גם זה ביזוי מצוה הוא והוא בכלל מ"ש שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקן וכ"כ הב"ח ושל"ה. וכתב המ"א ונ"ל דאין דברים אלו אלא במדינות שרגילין לשתות המי דבש והוי חמר מדינה אבל במקום שאין שותין אותו אלא לפרקים לא הוי חמר מדינה ע"ש:

ג **וא"א לקנות יין**. אבל אם יש לו יין בביתו צריך לברך עליו ב"ח. כ' המ"א נ"ל דאם יש לו מעט יין בביתו לצורך קידוש א"צ לברך עליו דקידוש לכ"ע טעון כוס וחמור מבה"מ:

ד **ע"ד הקבלה**. כבר כתבתי בשם האר"י שא"צ כוס כלל ועיין יד אהרן:

ה **פגמו**. ה"ה כוס של קידוש והבדלה וכיוצא בהם אבל אם רוצה לשתות אע"ג דפגום הוא צריך לברך וזהו פשוט:

ו **לתוך ידו**. ובאופן שעדיין שם מלא עליו דהא מלא בעינן לכ"ע:

ז **ואין להקפיד**. ויש לזהר לכתחלה. כנה"ג מ"א:

ח **לתוכם**. קודם שישתה המברך דכולם ישתו מכוס שאינו פגום אבל מה שנוהגים ששותה המברך ואח"כ שופך לכוסות המסובים שהם פגומים אין לזה טעם. ט"ז:

ט **אם החזיר**. דוקא בדיעבד אבל לכתחלה אסור לעשות כן ולכן נוהגים להוסיף עליו מעט מהקנקן ובזה מתקן ואח"כ שופכין אותו להקנקן ואח"כ מוציאין אותו מהקנקן לשם ברכה כמ"ש סי' קפ"ג עיין מ"א ובעטרת זקנים ובשכנה"ג ובספר הליכות אליהו דף ע"ד:

י **הדחק**. טוב יותר לברך על יין פגום מעל שאר משקים שאינם פגומים. עטרת זקנים. יש נוהגין שנותנין פרורין של פת בכוס ואומרים שמתוקן בכך וכתב הטור שהוא מנהג שטות והרמ"מ וב"ח כתבו סמך מקרא דגורן ויקב שהגורן ממלא היקב:

סימן קפג

א **כוסות**. פי' שיורי יין ששרה בו פת רש"י. וה"ה כשמקנחו במפה שרי. מ"א:

ב **ברכה**. כי חי פי' פרישק"ו. ולדידן ישלח לקנות מחנוני סמוך לברכה כדי שיהא חי. מ"א:

ג **שלם**. ואפי' נשבר בסיס שלמטה פסול אא"כ בשעת הדחק. מהרי"ל ועיין שכנה"ג:

ד **בב' ידיו**. עיין תשו' חכם צבי סי' קס"ח שכתב דוקא המברך צריך שיטול הכוס בידו ע"ש:

ה **בימינו**. ויעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב הכוס והסוד ואתן את הכוס על כף פרעה של"ה. ובספר נגיד ומצוה כתב שיהא הכוס עומד על ה' אצבעות על גביהם ממש ע"ש ועיין בית יעקב סימן קע"ד. אל יטול הכוס בבתי ידים רק יסירם קודם. מהר"ם:

ו **לסייע מותר**. ב"ח כתב אם תופס בימין באמצע הכוס מותר לשום יד השמאל תחת הכוס ומ"א חולק עליו. וט"ז אוסר אפילו בנתן השמאל תחת הימין לסייעו דלא כהרמ"א ע"ש. כתב הט"ז ראיתי הרבה בני אדם שאינם ממלאין הכוס ממש ורמ"א כתב שיהא מלא. וצ"ל הטעם שאם יהא מלא הרבה ישפוך ויתבזה וכמ"ש אין מעבירין כוס מלא על האוכלין:

ז **גלוק גלא"ז.** ט"ז ומ"א הקשו דמנ"ל שיתן עיניו ביין דילמא די שיתן עיניו בכוס ע"כ העלה הט"ז דאם אין בקלות כוס אחר יברך ע"ז ואין כאן חשש פיסול ע"ש ועיין בשכנה"ג:

ח **לאשתו.** אפי' לא אכלה עמהם כ"מ בגמ' גבי עובדא דילתא:

ט **בלחש.** והב"ח כתב דיותר טוב לשמוע וכ"כ בתשו' פנים מאירות סי' נ"ז ע"ש. ובט"ז כתב הואיל בעו"ה שבאותו פעם שהמברך מברך בזימון אין שומעין לו ומדברים דברים אחרים ובפרט בסעודות גדולות וטוב מאוד היה הדבר שלא לברך בזימון כלל דאז היה כ"א מברך בפני עצמו משא"כ עכשיו שטועים לומר שהם יוצאים בברכת המברך. ע"כ חיוב על כל אדם לדבר הברכות בלחש עם המברך ע"ש ובתשב"ץ כתב דצריכים לשמוע עד הזן את הכל שהוא ברכת הזימון וכתב המגן אברהם וכ"נ עיקר:

י **לטוב עין.** פי' לשונא בצע וגומל חסד בממונו. רש"י:

יא **באימה.** ירא שמים יהא נזהר בשעת בה"מ להתעטף במלבוש העליון וגם להניח הכובע בראשו ולא יברך במצנפת הקטנה ואף כשמברך ביחיד ינהוג כך כדי שיהא מורא שמים עליו ויעורר הכוונה האר"י ב"ח ושל"ה. אין עיטוף נוהג אלא בא"י משום כבוד השכינה עטרת זקנים בשם ספר יש שכר ע"ש:

יב **במלאכתו.** אפי' תשמיש קל אסור:

סימן קפד

א **שיעקור.** עסי' קע"ח דמפינה לפינה לא חשיב שנוי מקום. וה"ה כשרואה מקומו. ואם אכל בחדר זה ודעתו לברך במקום אחר בבית זה יש לסמוך ע"ז כשאותו מקום אינו נקי. מ"א ע"ש:

ב **יחזור.** נ"ל דאם הוא רחוק שעד שיחזור למקומו יתעכל המזון יברך כאן. מ"א:

ג **ולהר"י והרא"ש.** עיין ט"ז שהאריך והעלה דלענין הלכה יש לפסוק בזה ספק ברכות להקל ובדיעבד בכל גווני א"צ לחזור אם בירך כבר במקום השני אבל אם לא בירך עדיין יחזור למקומו אפי' בשוגג והיינו אם אפשר לו ואין עליו עיכוב מחמת החברותא שעמו ע"ש:

ד **מעט.** אפי' לא אכל כאן כזית ל"ח. ובהלקט"ט ח"א סי' (קמ"ז) [קמ"ז] כ' דוקא כזית ע"ש:

ה **רעב.** דאם הוא רעב א"צ לאכול עוד דהא לא מהני לאכילה ראשונה. ובספר אליהו רבה מגיה בש"ע שלא יהיה רעב ושבע מאכילה ראשונה וכן הגירסא בלבוש ובראב"ן:

ו **מספק.** ספק אכל ספק לא אכל אינו מברך הלק"ט ח"ב סימן רע"ח ובספק אכל פת כתב בתשובת קול בן לוי סי' ג' דמברך ע"ש:

ז **התורה**. משמע מלשון המחבר דברכת הטוב והמטיב דאינו אלא מדרבנן דביבנה תקנוהו אין צריך לחזור ולברך והוא הדין אם לא אכל כדי שביעה שאינו חייב לברך מן התורה. אמנם בתשובת הר"ש חיון כתב אפי' ברכת הטוב והמטיב צריך לחזור ולברך כי היכא דלא ליתי לזלזולי ביה וכ"כ בתשובת הר"י הלוי סי' מ"ד כנה"ג. ואשה שהיא מסופקת אם בירכה בה"מ אם מחוייבת לחזור ולברך עיין תשובת שער אפרים סי' י"א י"ב:

ח **עד שיתעכל**. ושיעור עיכול באכילה מועטת הוא כדי הילוך ד' מילין והוא שעה וחומש וכתב המ"א נ"ל דהאי עיכול תחלת עיכול הוא דסוף עיכול הוי עכ"פ ו' שעות. ובסעודות גדולות לפעמים יושבים ד' או ה' שעות קודם שמברכין ואינו נכון ונ"ל כיון שעוסקין בשתיה ופרפראות כלא נתעכל דמי. צ"ע מי שאכל מעט ולא שבע ממנו האיך ישער דהא מתחלה ג"כ היה רעב ונ"ל דמשער אם הוא רעב כ"כ כמו שהיה קודם שאוכל והואיל ואין אנו בקיאין לשער זה לכן יאכל מעט קודם ברכת המזון ואם הסיח דעתו יברך המוציא תחלה. מי שרוצה לפטור שני אכילות או שתיות בברכה אחת ושהה כדי שיתעכל צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה מ"א ע"ש. ובס' אבן העוזר חולק עליו ע"ש והיד אהרן הביא בשם הרופאים ששיעור עיכול בינוני הוא שש שעות וכן הכריח בהלק"ט ח"א סי' קמ"ה וכ"כ מהר"ם לונזאנו עיין בס' מצות שמורים:

ט **פירות**. אע"פ שיש לו תאוה לשאר פירות ט"ז ומ"א בשם ב"ח כתב שאינו תאב לשום פרי:

י **בכזית**. היינו מדרבנן אבל מדאורייתא בעי דוקא שאכל ושבע ממש:

סימן קפה

א **בשפתיו**. אבל אם הרהר בלבו לא יצא נ"ל דאם מחמת חולי או אונס אחר קרא בלבו יצא כמו בעל קרי מ"א. מצאתי למה אין **ף** בבה"מ לפי שכל מי שבירך בה"מ בכוונה אין שולט בו לא אף ולא קצף וכו' ומזונותיו מצוין לו בריוח ובכבוד כל ימיו ספר החינוך עטרת זקנים והמדקדק יזהר לברך דוקא תוך הספר ולא בע"פ ב"ח. (כתב בס' חסידים מעשה באחד שמת ונתגלה בחלום לאחד מקרוביו וא"ל בכל יום דנין אותי על שלא הייתי מדקדק לברך כל הברכות בכוונת הלב כו' ע"ש ובספר אליהו רבה):

ב **בה"מ**. עיין סי' צ"ט ס"א. ולכתחלה יברך קודם שיבא לידי כך עיין מ"א:

ג **שכור**. עיין ט"ז וביד אהרן:

סימן קפו

א **וספק**. עיין יד אהרן שהאריך:

ב **שביעה**. ואפילו גם הבן לא אכל כדי שביעה דהוי תרי דרבנן אפ"ה מוציא לאביו כ"מ סוף פסחים והתוס' סוף פ"ב דמגילה חולקין וכ"כ האגודה ומשמע שם דוקא במגילה דינא הכי ופשוט דקטן אינו מוציא את האשה. מ"א:

סימן קפז

א **יצא**. בדיעבד ולא לכתחלה כלל כ"א לקטנים פחות משמונה שנה. ב"ח. דברים הראוים לנהוג בבה"מ. שאתה זן קמץ תחת השי"ן. אנחנו מודים לך ולא אנו דאנו הוא לשון אנינות. בפי כל חי ולא בפה. רעינו בשוא תחת הרי"ש ולא בחולם. זונינו במלאפו"ם. וא"ל אל בכל יום רק בכל יום ט"ז סי' קפ"ט. הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו והוא ייטיב לנו. ורש"ל כתב דיאמר הוא הטיב מטיב ייטיב לנו עיין מ"א סי' קפ"ט. וכל טוב ומכל טוב במלאפו"ם. ויאמר מאת ה' וידקדק במלת מאת. יאמר ומצא חן ולא ונמצא חן. ובשבת ור"ח אומר מגדול ובחול מגדיל דחולם מלך גדול וחירק בלי יו"ד מלך קטן וסי' חודש ושבת קרא מקרא ר"ל כמו שכתוב בנביאים עיין עטרת זקנים סי' קפ"ט. לא חיסר לנו בשירק תחת החית. אל יחסר לנו בשו"א תחת היו"ד ופתח תחת החי"ת וצירי תחת הסמך. ושל"ה כתב לומר חָסַר לנו ואל יֶחְסַר שהנקודות עולין כמנין לחם. בברכת בעה"ב אם הוא לבדו יאמר ונאמר אמן ואם יש אחרים יאמר ואמרו אמן. ויאמר בכל מכל כל הכ"ף דגושה. אם יש ב' שלחנות ממש ועל כל אחד יושבים ב"ב בפני עצמן יאמר על שלחנות אלו אבל אם מסדרין הדפין על שלחנות הרבה כמו בסעודות גדולות הוי כמו שלחן א'. אבי מורי ולא אבא. יש לענות אמן אחר הרחמן עיין אחרונים: (ועיין בספר אליהו רבה שתיקן כל הנוסחאות בבה"מ):

ב **ותורה**. אם לא אמר הודאה תחלה וסוף מחזירין אותו:

ג **ונשים**. ועכשיו אומרים הנשים עיין מ"א:

סימן קפח

א **נוהגין כן**. ואין למחות ביד הנוהגין כן. מ"א:

ב **למנוחה**. ומי שאינו יודע נוסח ברכה זו שמזכיר כאן שנתן שבתות למנוחה כו' צריך לחזור לראש כיון שאינו יודע לתקן החסרון אלא דאם יודע התחלה והסיום סגי אף שאינו יודע שאר הנוסחא כראוי. ט"ז:

ג **נתן**. ובר"ה א"א בזה ודברך מלכינו אמת מהרי"ל. וא"א לששון ולשמחה בר"ה. הרב בעל כנסת הגדולה פסק דבר"ה וי"כ דהיינו חולה שאכל בי"כ אם טעה ולא אמר יעלה ויבא שיאמר ברוך אשר נתן י"ט לישראל וחותם ברוך מקדש ישראל ויוה"כ והרב בני חייא חולק ופסק דאינו חותם בר"ה וי"כ. וכן פסק המ"א דאינו חותם דהוי כר"ח ע"ש:

ד **שבת**. ואם שכח של שבת לחוד אינו מזכיר ר"ח בברכה מיהו כשפתח הטוב והמטיב דחוזר לראש לכ"ע מזכיר של ר"ח. ובשבת חנוכה אם הזכיר של חנוכה ולא של שבת חוזר לראש ואינו מזכיר של חנוכה דהא אינו חובה להזכיר של חנוכה. מ"א:

ה **בשבת**. דבי"ט דוקא בסעודה א' של לילה וא' של יום. תשב"ץ:

ו **כר"ח**. אף על גב דלכתחלה חייב לאכול מ"מ כיון שיש דיעות בזה ספק ברכות להקל. ואם אכל סעודה רביעית בשבת לא הדר לרישא תוס' וכתב המ"א משמע מלשונם דאם לא פתח הטוב והמטיב אומר ברוך וכו' כמו בר"ח:

ז **הסעודה**. ואם התפלל ערבית שוב אינו מזכיר של שבת אפי' התפלל מבע"י. מ"א:

ח **וה"ה לר"ח**. ואם חל ר"ח ביום א' צ"ע אם יזכיר שניהם של שבת ור"ח דמחזי כסתרי אהדדי אם אזלינן בתר השתא י"ל ר"ח ואם אזלינן בתר התחלת סעודתו י"ל שבת. ופסק הט"ז די"ל תרווייהו של שבת ור"ח מידי דהוי איקנה"ז שאומר תחלה קידוש השייך לי"ט ואח"כ הבדלה השייכה אחר השבת ה"נ בבה"מ מזכיר של שבת שעבר ושל ר"ח או י"ט הבא. אבל הב"ח פסק דאם חל ר"ח או יו"ט במו"ש ומשכה סעודתו. אינו אומר אלא רצה דבתר התחלת סעודתו אזלינן. ומ"א פסק דאם אכל פת בלילה צריך להזכיר ר"ח ולא של שבת ואם לא אכל פת בלילה יזכיר של שבת ולא של ראש חודש. אבל במוצאי שבת לחנוכה אפי' אכל פת בלילה אינו מזכיר של חנוכה דאינו אלא רשות להזכיר. וכל זה אם חל ר"ח או י"ט או חנוכה ביום א' אבל שבת חנוכה או שבת ר"ח או י"ט שחל בשבת ונמשך סעודתו במ"ש לכ"ע מזכיר שתיהן של שבת ור"ח או שבת ועל הנסים ופשוט הוא ודוקא אם לא התפלל ערבית. אבל בתשו' רמ"א סי' קל"ב משמע דוקא בפורים ושבת אזלינן בתר תחלת הסעודה משא"כ בר"ח וחנוכה דלא חשבי סעודתייהו כ"כ להיות נקראים קבועים לילך אחר תחילת סעודה והטעם מפני שבשבת חייב לאכול סעודה ג' ביום וכן בפורים סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח ע"כ נכון לילך בתר תחילת סעודה משא"כ ר"ח וחנוכה לפ"ז אם אכל ומשכה סעודתו עד הלילה והיה שבת ור"ח או חנוכה מזכיר של שבת לחוד ולא של ר"ח או חנוכה ומהר"ם מלובלין פסק אם חל ר"ח בשבת ומשכה סעודתו יזכיר של שבת ור"ח אבל ר"ח באמצע שבוע ונמשכה סעודתו עד הלילה לא יזכיר ר"ח כיון שאין בתוספתו מצוה משא"כ אם חל ר"ח בשבת

עיין עטרת זקנים ומ"א בסי' תי"ט ועיין בשכנה"ג. עיין בהלק"ט ח"ב סי' מ"ו שכתב דעד כדי שיתעכל המזון שאכל בשבת יוכל להזכיר של שבת שאינו בדין שאם ישב לאכול כל הלילה שיזכיר של שבת ופשוט הוא ע"ל סי' קפ"ד ס"ק א': (ועיין בספר אליהו רבה בזה הענין ובמה שהשיב על הב"ח ומישב דברי רמ"א ע"ש):

סימן קפט

האבל. ואם מברך לעצמו אומר בעצמו תורת אדם מ"א. כשיש עכו"ם בבית נוהגים לומר כולנו יחד בני ברית. וט"ז בי"ד כתב שאינו נכון דכיון שאומר כולנו יחד הכל בכלל אלא יאמר אותנו בני ברית כולנו יחד. כשיש מומר לעכו"ם במקום סעודה צ"ל בני ברית דמומר אינו בכלל ברית. מ"א ע"ש. ובתשובת יד אליהו סי' פ"ג הרבה להקשות עליו וכתב שאין לאומרו ע"ש:

סימן קצ

א **בפה"ג**. ואומרים סברי מרנן אע"פ שבית הבליעה פנוי שלא לחלק בברכת היין עטרת זקנים ע"ש:

ב **ויטעום המברך**. מצוה לגמוע גמיעות גסות משום חבוב מצוה:

ג **שלש**. ואם דעתו לשתות עוד לא יברך אחריו אלא בסוף ואם טעה ובירך אחריו א"צ לברך בתחלה כיון שהיה בדעתו לשתות עוד ודוקא כשדעתו לשתות מיד דאל"כ יש לחוש שמא יתעכל. מ"א:

ד **יין**. וה"ה שאר משקין. והספק הוא דיש לדמותו לאכילה והוי בכזית. או נאמר ושבעת שהוא שתיה בעי שישתה כדי שביעה דהוי רביעית. ויש רוצים לומר דעל יין שרף מברך בפחות מכזית דבפורתא מייתבא דעתיה ול"נ דבעי כשיעור דלא חלקו חז"ל בשיעורים. מ"א:

ה **או ברביעית**. ובספר גן המלך הביא ראיה דשיעורו ברביעית ע"ש והיד אהרן חולק עליו:

ו **שלם**. וט"ז העלה דאם שתה מלא לוגמיו מכוס גדול או בפחות מזה אם שתה רוב הכוס צריך לברך לכ"ע ע"ש. ובספר אליהו רבה דחה דברי ט"ז בשתי ידים והעלה דלעולם צריך רביעית שלם:

ז **מהמסופקים**. ואם בשעה שבירך המברך נתכוין על כל א' מהמסובין והמסובין נמי נתכוונו אם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו יוצאין בזה. מ"א: (ובספר א"ר העלה דטוב לכוין שלא יצאו בזה וכן מוכח מט"ז ס"ס קע"ב):

סימן קצא

א **בבה"מ.** גם א"צ להמתין על אחרים עד שיזמנו. סמ"ע סי' של"ז ומ"א לא כ"כ ע"ש ועיין בשכנה"ג:

ב **מלאכה.** אפי' תשמיש קל אסור. וה"ה בכל המצות לא יעשה אותם האדם ויעסוק בדבר אחר כי זה מורה על עשייתו של המצוה בלא כוונה אלא דרך עראי ומקרה כמאמר רז"ל ואם תלכו עמי בקרי שפירושו אף שתלכו עמי דהיינו עשיית המצוה מ"מ היא בדרך מקרה ועראי. ונ"ל שבכלל איסור זה שלא לעסוק בתורה באותה שעה. ט"ז:

סימן קצב

א **נברך.** כתב בזוהר שיאמר הב לן ונברך כי כל מיני דקדושה בעי הזמנה ומזה נוהגין לומר בל"א רבותי מיר וועלין בענטשין והן עונין יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. נוסח בה"מ הקצר להרב מוהר"ר נפתלי בהסכמת הרבה גדולים ברכה ראשונה כולה כתקונה. ואחר כך יאמר נודה לך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ונתת לנו ברית ותורה ולחם לשבוע בא"י על הארץ ועל המזון. רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים ועל מלכות בית דוד משיחך ותגדיל מהרה כבוד הבית ותנחמנו בכפליים בא"י בונה ברחמיו ירושלים אמן. בא"י אמ"ה האל א"מ המלך הטוב והמטיב לכולנו הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד בחסד ובחן וברחמים ויזכנו לימות המשיח עושה שלום וכו' עכ"ל ומכ"ש שיוכל לומר עד אל יחסרנו. ב"ח:

ב **חיינו.** והמסובין יענו אמן כאן של"ה עיין מ"א:

ג **בא"י.** ומשמע מדברי המחבר שאין לומר ברוך הוא וברוך שמו וכ"כ מט"מ בשם רש"ל וכ"כ הב"ח דדוקא ביו"ד שמזכיר השם אומר ב"ה וב"ש ולא בשלשה או ביחיד. אבל הטור ואבודרהם כתבו לאומרו וכ"כ מהר"ל מפראג וכ"כ הלבוש וכן המנהג אבל ביחיד פשיטא שלא יאמר רק מתחיל ברוך אתה וכו'. מ"א:

ד **נברך.** עיין הלק"ט ח"א סי' פ"ז ועיין מ"א ס"ק ב':

ה **בעשרה.** טעה המזמן ולא הזכיר אלהינו והעונים הזכירו עונה הוא אחריהם ומזכיר אלהינו ודי בזה שכבר הזכירו כולם:

סימן קצג

א **מבין**. ולכן טוב שהנשים יברכו לעצמן מיהו המנהג בזמן הזה כרש"י דיוצאים אע"פ שאינם מבינים ולא ראיתי מעולם מי שמוחה בדבר וכ"כ הב"ח דאפי' בקידוש שהוא דאורייתא יוצאות הנשים וע"ה בשמיעה ומ"מ טוב שיאמרו מלה במלה עם המקדש והמברך מ"א עיין בשכה"ג סי' ס"ב:

ב **בזימון**. כלומר אע"פ שאם ילך א' ישארו עוד ג' ויזמנו מ"מ הוא לא יצא י"ח שגם הוא נתחייב בזימון. כתב הב"ח י"א שאף על ז' מינין מזמנין ולכן טוב שלא יקבעו ג' על ז' מינים:

ג **הזימון**. ולכתחלה יתנו לברך למי שקולו חזק שישמעו כל המסובים דברוב עם הדרת מלך. מ"א:

ד **ג' ג'**. וכ"ש אם צריכים ללכת לדבר מצוה שרשאין לחלק ג' ג'. מ"א:

ה **עכו"ם**. כל האחרונים חלקו על הרב בזה ומהרש"ל כשהיה מזמן בבית עכו"ם היה אומר הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכתנו וישיבתינו. ופעם א' היה סעודת פדיון הבן בבית עכו"ם והיו שם כמה גברי רברבי והסכימו לברך ולומר יברך את בעה"ב דקאי על בעל הסעודה עיין ע"ת ואפשר דאם אוכלין במלון ביום דרך עראי דלא הוי קביעות בבית עכו"ם ואין מזמנין. מ"א:

ו **ליחלק**. אפילו רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים ודוקא שהתחילו ביחד אבל אם הקדים א' ובאו הב' אח"כ ואכלו ג"כ רשאי הא' לגמור סעודתו קודם ולברך בפני עצמו ט"ז ע"ש:

ז **משנתחברו**. ר"ל אלא כל אחד אכל בפ"ע משנתחברו עיין ט"ז ומ"א:

סימן קצד

א **עמהם**. אלא שעומד לפני הפתח. ויוצא גם הוא י"ח. רמב"ם ב"י ב"ח:

ב **לשתים**. ואם אין מי שיודע אלא ברכה א' לא יברך כלום דמעכבות זו את זו עיין מ"א. סדר ג' ברכות אלו מעכבות ואם אמרם למפרע לא יצא. דבר שמואל סי' קמ"ז:

סימן קצה

א **יחד**. והא דבסי' קצ"ג ס"ב דא"צ הכנסה אלא סגי באכלו אח"כ ביחד היינו שאכלו במקום א' אף ע"ג שאכלו כל אחד מכברו מ"מ סמוכים הם זה לזה כדרך שאוכלים בחבורה א' אבל כאן מיירי שכל חבורה יושבים במקום אחר כגון מפינה לפינה ובזה

אמרינן לעיל שאין חיוב זימון בזה אלא משום הדרת מלך וכאן מיירי מחיוב לזמן ביחד כגון אם אין ג' במקום אחד או לצירוף י' בזה בעינן תנאים הכתובים כאן. ט"ז ע"ש:

ב **רה"ר**. ל"ד רה"ר שהוא רחב י"ו אמות אלא אפילו שביל היחיד ט"ז. ועיין בהלק"ט ח"ב סי' קמ"ח מה שהקשה מההוא דמכות. ואין משם ראיה יד אהרן. ובני החופה מצטרפין בכל ענין. ט"ז:

ג **זימון**. אבל בפוסקים משמע דצריכים לשמוע כל הבה"מ עי' סי' קצ"ג ס"א:

ד **בביאור**. ואם אינו שומע עונה אמן כמ"ש סי' קל"ט:

סימן קצו

א **בסוף**. כ"כ הרמב"ם פ"א דברכות. והראב"ד השיג עליו וז"ל טעה בזה שלא אמרו אלא אין מזמנין עליהם לומר שאין להם חשיבות קביעות הואיל ואוכלין דבר איסור אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנה עכ"ל וכתב ט"ז והראב"ד אינו חולק אלא על האוכל בשוגג אבל אם אכל במזיד אינו חולק ופטור מברכה ע"ש. כתב בתשובת באר עשק סי' ק"ט אבל מי שאינו נזהר מסתם יינם אפי' הרמב"ם מודה שיברך ע"ש. כתב הב"י דה"ה בגזל חיטים וטחנן ואפאן אע"פ שקנאן בשינוי אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף ע"ש והמ"א חולק עליו ופסק דמברכין עליו בה"מ דקנאה בשינוי וכן יש להורות דהא בה"מ דאורייתא היא ולחומרא אזלינן ואפשר דאפילו גזל לחם מברך בה"מ דכשאכלה כבר קנאה בשינוי עיין מ"א. והבאר היטב לפני כתב בשם המ"א דבגנב חיטים ועשה לחם מברך אף בתחלה ולא דק:

ב **סכנה**. וה"ה האוכל איסור בשוגג דמקום סכנה ושוגג דין אחד להם ט"ז עיין סי' ר"ד ס"ט. ועיין הלק"ט סי' קנ"ב:

ג **מצטרפין**. כתב האגודה פרק ג' שאכלו אחד אוכל גבינה ושנים בשר מצטרפין דהאוכל גבינה מצי אכיל עם האחרים. ובשבת שחל ט"ב (בתוכו) אין מזמנים יחד האוכלין בשר והנזהרין מלאכלו ואוכלין גבינה. כיון דאין שום אחד מהן יכול לאכול עם חבירו ע"כ והגהות מנהגים הקשה ע"ז דהא יכולין לאכול יחד לחם וכ"כ רש"ל דיכולין לזמן יחד. וכן דעת הט"ז ועיין שם. ומ"א כתב די"ל דס"ל דבעי שיכולים לאכול יחד אותו לחם שאוכל חבירו והכא אין יכולין לאכול בשר וגבינה מלחם אחד דהרי מלוכלך בבשר כמ"ש ביד סי' פ"ט וכ"מ ברוקח ס"ה שאין מצטרפין אא"כ כשאוכל הגבינה יכול לאכול בשר וכ"כ בהגמ"נ בשם מהר"ש ב' אוכלין בשר ואחד חלב האוכל חלב מברך ומוציא השני לפי שיכול לאכול עם חבירו ולא להיפוך משמע דוקא חלב אבל אם אוכל

גבינה קשה אין מצטרפין דהמנהג עכשיו שלא לאכול בשר אחר גבינה ובשבת שחל ט"ב (בתוכה) אפילו בחלב אין מצטרפין ונ"מ בסעודות מצוה וכן נוהגין עיין מ"א. ובאר היטב אשר לפני כתב עליו זה הדבר אין לו שחר ע"ש. ולא ידעתי למה ועיין יד אהרן. (ועיין בספר אליהו רבה שהאריך בזה ע"ש):

סימן קצז

א **עמהם**. וב"ח כתב דמצוה שיטלו ידיהם ויברכו המוציא ויאכלו מעט משום זימון. ועי' שכנה"ג וע"ת:

ב **מצטרפין**. ואם כבר בירך ברכה אחרונה שוב לא יוכל לזמן עמהם דכבר נסתלק מהם ול"ד לסי' קצ"ד ס"א דהתם עכ"פ אכל לחם. מ"א:

ג **בציר**. ומ"מ בעי שיעורא:

ד **המים**. ומ"א חולק ופסק אפי' במים מצטרפין:

ה **של אלו**. דבה"מ אינו פוטרת ברכה של בורא נפשות רבות. וביין משמע בב"י דמיפטר בבה"מ דיין נמי מיזן זיין ועי' סי' ר"ח סי"ז דה"ה בתמרים ועיין ט"ז סי' קע"ד ס"ק ח' שכתב שכר שלנו ודאי זיין. ומ"מ לכתחילה יכוין שלא לצאת בבהמ"ז. מ"א:

ו **מהני**. ודוקא כזית. מ"א:

ז **לשתות**. וב"ח כתב שרבותיו נהגו ליתן לו לשתות אם לא רצה לאכול ומצטרף וכן נהגו עכשיו:

ח **שביעה**. כתב הב"י דאם כל אחד מברך לעצמו בלחש רק שמזמנין יכול לברך מי שאכל כזית ואפי' אם כולם יודעים לברך. עיין הלק"ט ח"ב סי' רע"ז ועיין יד אהרן. האוכל אכילה גסה דהיינו שלא היה צריך לאותה אכילה מוציא אחרים בבה"מ והוא שנהנה גרונו. ש"ג ועיין כנה"ג:

ט **ששתה**. ואם מקצתן אכלו לשובע ולא שתו ומקצתן לא אכלו לשובע ושתו מוטב שיברכו אותן שאכלו לשובע. מ"א ע"ש:

סימן קצח

א **אכל**. ואם שתה אומר ברוך שאכלנו משלו דשתיה בכלל אכילה. מ"ע מ"א:

ב **אמן**. אם בא כשהמברך חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו וכו' פסק הט"ז דא"צ לענות אז אמן ע"ש הטעם ושל"ה ולבוש פסקו דצריך לענות אמן עיין סי' קצ"ב ס"ק ב' מש"ש:

ג **אלהינו**. ונראה דבברכת נשואין עונה ג"כ ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו. עטרת זקנים משם גדול אחד:

סימן קצט

א **ולא טבל**. וכל זמן שלא טבל כראוי מיקרי לא טבל. ופשוט דמי שהוא רשע בפרהסיא ועובר עבירות וכ"ש מומר דאין מזמנין עליו דלא גרע מע"ה בזמן התלמוד מ"א. ומומר דשב אפי' לא טבל יכול לצרף עי' י"ד ס"ס רס"ח:

ב **אונן**. פי' כל זמן שמתו מוטל לפניו עי' סי' ע"א:

ג **לעצמן**. עיין בספר יד אליהו דף ק"ט ע"ג:

ד **הפעוטות**. כבן שש או כבן שבעה והמ"א כתב כבן ט' או כבן י' ע"ש אפשר דט"ס הוא:

ה **ב' שערות**. פי' א"צ לבדוק אחר ב' שערות אבל אי ידיעינן שלא הביא ב' שערות אין מזמנין עליו. ולהוציא אחרים בעינן שידעינן בודאי שהביא ב' שערות מיהו אם כל אחד מברך לעצמו בלחש לית לן בה עיין סי' קנ"ו ס"ק ח' מ"א:

ו **וחרש**. דוקא חרש המדבר ואינו שומע ושוטה שאינו שוטה גמור ל"ח. מ"א:

סימן ר

א **על כרחו**. ואם לא הפסיק הוא אינו יוצא ידי זימון. מ"א:

ב **זימון**. כתב הטור מי שהפסיק פעם אחת יכול להפסיק פעם שנית וכתב הב"ח דמיירי שמתחלה אכלו ג' והפסיק א' לב' ואח"כ באו ב' אחרים ואכלו עם הא' ולא שייך לומר פרח זימון מנייהו דכיון דנצטרפו עמו ב' אחרים שלא זימנו יכולים לזמן עליו ול"ד פעם שנית דה"ה פעם ג' או יותר יוכל לזמן עכ"ל. וכתב המ"א אם היו ה' בחבורה אחת והפסיק א' לב' שוב לא יוכל לזמן עם הב' הנשארים דפרח זימון מכולהו. אבל אם היו ז' או ח' והפסיק לב' יוכל להפסיק אח"כ פעם ב'. כתב הטור ואם הם י' מפסיקין ג' לז' וא"צ להפסיק אלא עד שאמרו ברוך אלהינו ואם חזרו הג' ואכלו יכולים לזמן יחד. וכתב המ"א ונ"ל דיכולין להצטרף לז' אחרים לומר אלקינו דלא שייך לומר פרח זימון דאמירת אלקינו דכל בי עשרה שכינתא שריא. ואפי' יש ה' שהפסיקו מצטרפין עם ה' אחרים לברכת אלקינו. מ"א:

ג **לשוק**. ע"ל סי' קצ"ג ס"ק ו' מש"ש בשם הט"ז:

ד **פת**. ואם לא היה דעתו לאכול פת רק פרפרת א"צ לחזור אלא למקום שפסק ד"מ ב"ח. ואם אכל פרפרת צריך לברך עליהם ברכה אחרונה כיון דלא אמר הזן. ומ"מ יזהר לכתחלה שלא ישיח בנתיים שבה"ל. מ"א:

סימן רא

א **מברך**. ואם הגדול מוציא ליחה שקורין הושטי"ן יברך אחד כי אין זה נכון שיפסיק הרבה פעמים ויהיה רוקק והאחרים ימתינו מהר"ם מ"א. וכן לכתחלה לא יתן לברך לקטוע אצבע או למוכה שחין. תשובת חות יאיר סי' קע"ו:

ב **מברך**. אורח שהוא נזיר עיין בתשובת חכם צבי סי' קס"ח ובספר פרי הארץ חא"ח סי' ה':

ג **לבעה"ב**. וברכת את ה' לרבות בע"ה. מהר"ש:

ד **שירצה**. קשה ממ"נ אם נותן לברך לא' מב"ב פשיטא דגם הם אורחים לענין זה שמברכין לבעה"ב. ונ"ל דאם א' סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו ואותו א"צ לברך לבעה"ב רשאי ליתן לו לברך ועוד נ"ל דאם ב' אוכלים בבית אחד ואחד יש לו אורח על שלחנו דמן הדין יש לאורח לברך ואם אותו בעה"ב רוצה לוותר יכול ליתן לברך למי שירצה. מ"א ע"ש:

ה **לכהן ע"ה**. ואמרינן בגמרא דחייב מיתה שמבזה התורה:

ו **ראשון**. בקריאת התורה רש"י ור"ן והרא"ש כתב להיות (ראש) מדברים בכל קבוץ עם לדבר ולדרוש תחלה. וה"ה בישיבה ידבר בראש. כתב המ"א וצ"ע למה אין נזהרין עכשיו להקדים הכהן לכל הנך מילי מאחר שמדאורייתא הם. ואפשר דאין אנו בקיאין ביחוסי כהונה. ומיהו אם הכהן רוצה לחלוק כבוד לאחר רשאי. סמ"ג וע"ל ס"ס קכ"ח ס"ק פ"ב מש"ש. ואם צריך להקדים לוי לישראל מחלוקת בין הפוסקים י"א שצריך להקדים וכן יסד בחרוז נודה לשמך ברשות הכהנים והלוים. וי"א שא"צ וגורסין הכהנים הלוים דכהנים איקרי לוים עמ"א. (ובספר אליהו רבה פסק דכשאין כהן יש ללוי הקדימה לפני ישראל בהמוציא ובבהמ"ז וכן משמעות ב"ח ופרישה):

ז **ימיו**. דכתיב ואברכה מברכיך והמברך בהמ"ז מברך לבעה"ב רש"י. וא"כ דוקא באורח הדברים אמורים ובכוס בה"מ. מ"א:

סימן רב

א **בפה"ע**. ואם הוא פרי שראוי לחוש שהתליע לא יברך עד שיפתח הפרי ויראה אם ראוי לאכילה ספר חסידים. ושל"ה כתב דוקא באגוז משא"כ בשאר פירות שאף אם התליע בתוכו לא יברך לבטלה בשביל קליפתו החיצונה ע"כ טוב יותר לברך כשהוא שלם (ועיין בספר אליהו רבה שמביא כמה ענינים בדרך חסידות ומוסר בעניני ברכות):

ב **מבושל**. אע"ג דלענין יין נסך לא מתנסך לענין ברכה אין חילוק:

ג **בשכר**. דוקא שכר תאנים. אבל שאר משקין מיד שנתערב בהן כל כך עד שנפסד טעם היין מברכין שהכל עיין מ"א:

ד **הבוסר**. עיין סי' רכ"ה ס"ז לענין שהחיינו:

ה **מר**. ואם מתקן ע"י האור מברך שהכל. ל"ח מ"א:

ו **בפה"ע**. מהר"א הלוי בספר גן המלך סי' למ"ד כתב שמברך בפה"א וכ"פ בתשובת פנים מאירות סי' ס"ה דמברך בפה"א או שהכל ע"ש ועיין יד אהרן:

ז **שהכל**. א"ל לדברי המחבר שפסק דאם הם מתוקים מברך עליהם בפה"ע ש"מ דהוי פרי א"כ כשמתקן ע"י האור נמי ליברך בפה"ע כמו גבי שקדים בסעיף ה' וי"ל דכשהן מרים לאו פרי נינהו משא"כ בשקדים. מ"א וכ"כ בלבוש:

ח **עיקר**. ואם מתכוון לרפואה ואוכל רק מעט פת שלא יזיקנו בגרונו מברך על השמן וה"ה אם שותהו עם שאר משקין לרפואה כגון עם שכר או יין שרף מברך על השמן בפה"ע. מ"א:

ט **עיקר**. אפי' השמן הוא מועט. ב"ח מ"א:

י **עיקר**. אפילו הוא המיעוט. מ"א:

יא **שהכל**. צ"ע דהא בגמרא דף ל"ט איתא בהדיא דמברך על מי סלקא בפה"א. מ"א:

יב **הקפריסין**. הוא קליפות הפרי כמו קליפת אגוזים:

יג **בפה"א**. דאינן עיקר הפרי מכאן הביא ראיה הרב ט"ז לקמן בסי' ר"ד ס"ק ט"ו דעל קליפת מראנצי"ן שמרקחין אותם בדבש שמברך בפה"א. אבל המ"א סי' זה ס"ק י"ז חולק וכתב דלא דמי דהכא הקליפה נופלת ובהמראנצי"ן הקליפה מגוף הפרי וראוי לאוכלו אלא שאין טוב כ"כ דגם תוך הפרי אינו טוב בלי תיקון ותערובת צוקר לכן יברך בפה"ע ע"ש וכן בתשובת פנים מאירות סי' ס"ה הכריח דמברך בפה"ע דלא כט"ז. ומצאתי דיש לברך שהכל על מראנצי"ן מרוקחין וכן נוהגין בכל מדינות ישמעאל באר היטב אשר לפני. (וכן פסק בספר אליהו רבה לברך שהכל על מראנצי"ן מרוקחין):

יד **שהכל**. זהו דעת ת"ה. והיינו דוקא בגודגדניות כגון פאווידל"א שנתבשלו ונימוחו לגמרי אבל בתמרים שנתמעכו לא פליג הת"ה וס"ל כהרמב"ם דמברך בפה"ע עיין מ"א וע"ת:

טו **יצא**. ט"ז האריך והעלה דהמברך לכתחלה בפה"ע על הפאווידל"א של פלומי"ן או קירשי"ן אין עליו חשש ושפיר עביד כיון שברכת בפה"ע יש לה מעלה על ברכת שהכל ובכל יום אנו נוהגין כשמבשלין תפוחים עד שנתרסקו לגמרי שמברכין עליהם בפה"ע וכמ"ש סעיף י"ב בין מבושלים כו' ובודאי הוי מרוסקין ע"י הבישול ולית כאן

בית מיחוש ברכה לבטלה עכ"ל. והב"ח פסק דהמדקדק במעשיו יברך על הפאווידל"א וכיוצא בו שהם מרוסקים לגמרי בפה"א. ואם בירך בפה"ע או שהכל יצא ע"ש ועיין יד אהרן מה שהקשה על הט"ז: (ועיין בס' אליהו רבה שהשיג על הט"ז בענין פאווידל"א ופסק כדעת רמ"א):

טז **שהכל**. דזיעה בעלמא הוא דאין נקרא משקה אלא היוצא מהזיתים ומהענבים בלבד:

יז **ענבים**. ול"ד לבוסר בס"ב דמברכין עליו בפה"א שאני בוסר דעומד לעשות ממנו משקה דאישתני לעלויא דהיינו יין שמברכין עליו בפה"ג משום הכי דיו שמורידין אותו מעלה א' ומברכין בפה"א משא"כ בסופי ענבים שעומדים לעשות חומץ לכן מברכין שהכל:

יח **הנובלות**. עיין יד אהרן שהאריך בזה:

יט **שהכל**. ול"ד למיא דסלקא בסי' ר"ה ס"ב דהנהו כיון דרוב אכילתן ע"י שליקה מי שליקתן כמותן משא"כ פירות דאין דרכן למישלקיה או למסחטיה אלא למיכלא בעינייהו בהנהו לא אמרינן שיהא מימיהן כמותן ב"י הרשב"א. ומיהו בפירות יבשים כגון תפוחים ואגסים גודגדניות פלומין ד"ה דמברך בפה"ע דהא אין דרכן אלא למשליקנהו ולא למיכלא בעינייהו וכן אני נוהג ועיקר ב"ח ט"ז. וכן פסק הע"ת דפירות שרוב אכילתם במבושל ודאי מים שלהם כמותן שאם הם פרי האדמה מברכין בפה"א ואם הם פרי העץ מברכין בפה"ע. ומג"א מסופק בזה. ועל קאוו"י וט"ע מברך שהכל פרח מטה אהרן ח"א סי' מ' וכ"פ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ה' שמברכין שהכל על הקאוו"י וט"ע אבל בהלק"ט סי' ט' ובתשובת פנים מאירות סי' צ"ה כתבו דמדינא יש לברך בפה"א אלא שנהגו לברך שהכל ע"ש ועיין בס' בני חייא ואחריו בנ"ר עיין סי' ר"ד ס"ז מש"ש:

כ **להרא"ש**. דעל כולם אם אמר שהכל יצא. מיהו אם אכל תחלה פרי ובירך בפה"ע צ"ע אם יברך שנית על המרק שהכל ולכן ישתה ד"א תחלה לברך שהכל מ"א. וציר של פירות שנכבשו כגון אוגירק"ס או קומפש"ט שקוראין זויאר קרויט אין לברך רק שהכל דלא נכבשו להוציא מימיהן. ט"ז:

כא **משך**. ז"ל הרב"י דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים הא אם נמשכו המים מהצמוקים ה"ל יין עכ"ל. ופי' רמ"א דבריו דה"ק דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים ואוכל הצמוקים ושותה המים אז ה"ל כמרק של כל הפירות אבל אם נמשכו וכו' כלומר שאין כוונתו לאכול הצמוקין כלל רק להמשיך מהן היין אז אפילו שתה מהם מהכלי שהצמוקים בתוכו מברך בפה"ג. ולא בעי המשכה וכ"מ מכל הפוסקים דכתבו

יין צמוקים ולא חלקו בין משך ללא משך מ"א ע"ש וכ"כ ט"ז דאחר ג' ימים הוי יין גמור אף שלא משך ע"ש:

כב **נויאי"ט**. דהאגוז עיקר והדבש אינו בא רק למתקו:

כג **רך**. דקודם הטיגון אינו ראוי לאכילה דמר הוא ולא נטעי אינשי אדעתא דהכי ב"י וכתב הט"ז ואיני מבין מ"ש רמ"א וכן אותם אגוזים וכו' דגם אגוז רך מיירי בענין זה. ומ"א הגיה דצ"ל והן אותם וכו' ע"ש:

כד **שהכל**. ודעת הטור דיברך בורא פרי העץ וכתב הט"ז ונראה פשוט שאם יש לפניו פרי אחר שיברך עליו יצא גם על הסוקא"ר דדעת הטור עיקר:

כה **כלום**. וה"ה גלגי"ן וציטוו"א. מהר"ם מ"א:

כו **מושקא"ט**. שקורין מושק"ט נו"ס דפרי גמור הוא ורגילין לאוכלו ביובש ול"ד לדסעיף י"ד ומי שיש לו שלשול ונותן המושקא"ט לתוך השכר כדי שיעצור דמי לשמן זית כמ"ש סעיף ד'. ומיהו נ"ל דבשותה לצמאו אע"פ שנותן ג"כ מושק"אט לתוכו לרפואה מ"מ מברך על השכר וה"ה גבי שמן מ"א. (ובס' אליהו רבה פוסק דאף בשותה רק לרפואה מברך על השכר ופוטרו דמיעוט הוא נגד השכר ול"ד לשמן דלעיל):

כז **רטובים בפה"א**. ועץ שקורין לאקרי"ץ בפה"א. עטרת זקנים בשם ס"ח ע"ש:

כח **מסופק**. היינו אחר שלמד אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמדו ש"ס מ"א:

סימן רג

א **בחורף**. וא"כ ה"ה בפרי שקורין ברוימבע"ר ופרי אדום שקורין ערפיר"ט מברך בפה"א מהר"ם ב"ח. והמ"א כתב משום האגודה שיברך בפה"ע שכן הענף מתקיים ימים הרבה וכי שקיל פרי הדר אתי מאותו ענף עצמו וכן עיקר. וכן אותם שקורין בפולין יגדע"ס השחורים. אבל האדומים גדלים בעשבים ומברכין בפה"א. ואותם האדומים הנמצאים בתמוז וגם יש מין הנמצאים בחורף ואין בהם אלא שרף בעלמא כנוס בתוך החרצנים ומוציין אותן וזורקין אותן ראוי לברך עליהם שהכל דהקליפה והגרעינן אינן ראוים לאכילה כלל א"כ אין לברך אלא על המשקה שבתוכו. מ"א:

ב **סרק**. ט"ז העלה דלא אמר כאן אלא במינים גרועים הרגילים להיות בעצי היער כגון תפוחים קטנים ואגסים שאינם ראוים לאכילה כשהם חיים אבל תותים כשהם שוהים הרבה על הסנה הם טובים לאכלם חיים מברכין בפה"ע ואנו בכל יום ויום מברכין בפה"ע על אגוזים קטנים הנלקטים מעצי יער עכ"ל וכ"כ המג"א. ועיין יד אהרן:

ג **הזנגבי"ל עיקר.** וה"ה כשצולין זנגבי"ל ואוכלים אותו לרפואה מברך בפה"א. וכן על פלפלין שמרקחין אותם בפה"א אבל בציטוו"ר מברך שהכל עמ"א. זנגבי"ל ופלפלין יבשין שבשלו עכו"ם שרי. מ"א:

ד **הבשמים עיקר.** צוקר עם אינגב"ר כתוש ויש שם צוק"ר הרבה כמו האינגב"ר אפ"ה מיקרי הצוקר טפל לגבי האינגב"ר ומברך על האינגב"ר בפה"א ופוטר הצוקר ט"ז. על השומשמין והולנדהר"א מברך בפה"א וטחונים שהכל של"ה. וכן שומשמין שמטגנין אותן בדבש מברכין עליהם בפה"א דלא כקצת טועים לברך שהכל. תשובת פנים מאירות ס"ס ס"ה ועיין סי' ר"ד סעיף י"א:

סימן רד

א **גבינה.** אם בירך על גבינה בפה"א לא יצא. הלק"ט ח"א סי' רל"ח:

ב **ונתקלקל.** היינו קצת דאילו נתקלקל לגמרי אין מברכין עליו כלל. ב"י:

ג **ועל המרק.** של בשר דמרק של פירות ע"ל סי' ר"ב:

ד **כמהין ופטריות.** מן האויר הם גדילים:

ה **ועל קורא.** דלא נטעי אינשי האילן אדעתא למיכל הקורא כשהוא רך רק שיתקשה ויעשה עץ ונ"ל דבשרביטין של קטניות שקורין ערבי"ס שוטי"ן יש חילוק דאותם שהם נזרעים בגינה יש לברך בפה"א אפי' על השרביטין דע"מ כן נזרעו לאוכלן חיים אבל אותן שזורעים בשדות להניח עד שיתקשה ויבשלו אותם אין לברך עליהם בפה"א אלא שהכל עד אחר בישולם ט"ז ע"ש ובתשובת פנים מאירות סימן ס"ה חולק וכתב דאין לחלק ועל כולם מברך בפה"א:

ו **שעורים.** ועל הקאו"י וט"ע נמי שהכל עיין לעיל סי' ר"ב סעיף קטן י"ט:

ז **עשבי דדברא.** דוקא בעשבים אמר כן דאינם חשובים מצד עצמן ולא מצד זריעה דגדלים בלא זריעה. אבל פירות טובות כגון יגדע"ס מאלינא"ש יש לברך עליהם כמ"ש בסי' ר"ג ס"ק א':

ח **אני"ס.** ואם שלקו מברך על מימיו בפה"א. מ"א ס"ק י"ד ע"ש:

ט **כמון.** קימ"ל בל"א:

י **שמזיקו.** דוקא בחומץ חזק שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ. אבל בחומץ שאינו חזק כ"כ ודאי אית ליה הנאה מיניה ובעי ברכה כמ"ש ס"ד. מ"א:

יא **בפה"ג.** אלא בפה"ע. ט"ז. ומ"א כתב שהכל ע"ש:

יב **בנ"ר.** עיין בשכנה"ג שכתב משם הרב מהר"ח אבולעפי"א שאין לברך ברכה אחרונה על שתיית הקאוו"י שמחמת חומה רגילים לשתותה לאט לאט ושוהין מתחלת השתיה

עד סופה טפי מרביעית. וכן הסכים הר"י רוזאני"ס בס' משנה למלך בפ"ג מה' ברכות ומהר"ם בן חביב ז"ל בחידושיו בפ' יוה"כ דף י"ב ע"ב ומהר"א הלוי בתשוב' גינת ורדים חא"ח כלל א' סי' י"ו. ופר"ח בס' מים חיים סי' א'. אבל מהרי"א אשקאפה ובעל כנה"ג ומהר"א יצחקי ז"ל בתשובתו זרע אברהם חא"ח סי' ב' וסי' ה'. ומהר"ם גלאנטי הסכימו לברך. עיין בהלק"ט ח"א סי' ט' ובס' בני חייא ועתה בזמנינו רובם ככולם אין מברכין לבסוף וראיתי אנשי מעשה שמניחין אותו שיצטנן ואח"כ שותין אותה ומברכין. יד אהרן:

יג **לאחריו**. דלית ליה הנאה מיניה אבל השותה שאר משקים להעביר האומצא מברך כמ"ש ס"ח מ"א:

יד **ונאנס**. דדמי לאשה שמתחלתה באונס וסופו ברצון דחשבינן ליה אונס. והמ"א וט"ז הניחו דבר זה בצ"ע ועיין בס' גן המלך סי' צ"ז ובהלק"ט סי' קנ"ב:

טו **ביותר**. ודוקא שניכר מהותו ותארו אבל אם נפסדה צורתו העצמית מברך שהכל כמ"ש סי' ר"ב ס"ז בהג"ה ועמ"ש שם דדוקא כשנמוחו לגמרי מברכין שהכל. מ"א:

טז **ורדים**. היינו רויז"ן בל"א. אע"פ שגדלים על האילן כיון דזרע שלהם עיקר הפרי והעלים הם הפרחים ב"י וכן הלונדר"א מברך בפה"א דעיקר הפרי הם הגודגדניות השחורות. של"ה עיין מ"א:

יז **לרפואה**. מיירי שאין טובים לאכול כמ"ש ס"ח מ"א ע"ש:

יח **שמערבין**. כל סעיף זה הוא לשון הרמב"ם ופשוט דמיירי דוקא בה' מינים דבהכי איירי כדמסיים ואזיל חלב חטה וכו' אבל בשאר מינים פשוט דאזלינן אחר רוב וכ"מ בגמרא דאמרינן כל שיש בו מחמשה מינים מברכין במ"מ והיינו דוקא כשבא ליתן טעם בתערובות א"כ בשאר מינין אפי' בא ליתן טעם הולכין אחר הרוב והכי מסתבר אטו מי שיתן בצלים או חומץ לתוך התבשיל יברך על הבצלים מ"א ע"ש. ועיין ט"ז ועיין ע"ת:

יט **המרקחת**. השקדים שמחפין אותם בצוקר אף שהפרי חפוי מכל וכל מברך על הפרי ולא על הצוק"ר:

כ **שהכל**. מ"מ אם הוא דבר שיכול לפוטרו תוך הסעודה עדיף טפי דאז אין ספק כלל. כתב בספר חכמת מנוח שהכל נהיה בסגו"ל תחת היו"ד שהוא לשון בינוני ולא בקמץ שהוא לשון עבר דרוב ברכות נתקנו בלשון בינוני. ובסי' קס"ז ס"ק ח' כתב המ"א בקמץ ע"ש:

סימן רה

א **וקטניות**. נ"ל דעל קטניות יבשים האוכלם חיים מברך שהכל. מ"א:

ב **וכרוב**. ואם הוא כבוש ראוי לאוכלו חי ומברך בפה"א. של"ה מ"א ט"ז:

ג **וכרתי**. ט"ז העלה לחלק בין השומים דבשום שהוא לא הזקין עדיין ראוי לאוכלו חי אפי' בלא פת מברך בפה"א. אבל אם הזקין שאינו ראוי לאוכלו חי בלא פת יש לברך בזה שהוא חי שהכל ולאחר בישולו בפה"א וכן בבצל יש חילוק זה. אתרוג המטוגן בדבש וכן כל דבר שגדל על העץ ועושין מהן איי"ן גימאכט"ס יש לברך בפה"ע דומיא דאגוז המטוגן בדבש כמ"ש סי' ר"ב סי"ג אבל מה שעושין מן פרי האדמה יש חילוק דאם הוא מין צנון שקצת בני אדם מטגנין אותו בדבש ברכתו אז שהכל כמו תומי וכרתי כיון שהוא משתנה לגריעותא בבישול בלא דבש וטובים יותר חיים ממבושלים רק הדבש הוא משביח אין השבח מחמת עצמן. אבל אם מטגנין מייארי"ן ורובי"ן וקירב"ס יש לברך בפה"א ומזה יש ללמוד כל דיני איי"ן גימאכט"ס עכ"ל ט"ז:

ד **ירקות**. ע"ל סי' ר"ב ס"ק י"ט מש"ש:

ה **עם בשר**. דמים לית ליה טעמא כ"א מה שקבלו מן הבשר אזלינן בתר בישרא. לפ"ז נ"ל אם בישל ירקות בחומץ או במשקה שקורין בארש"ט אין לברך עליהם כמו על ירקות אלא כפי ברכת המשקה כיון שיש לו עוד טעם שלו אפילו בישלו עם בשר לא הפסיד טעמו כמו באגוז ודבש בסי' ר"ב ס"ג. ט"ז:

ו **סחטן**. דאשתני לגריעותא. וע"י כתישה הוי כבישול עיין ט"ז. מי תותין ויין תפוחים שעומדין לשתייה מברך שהכל וכן המשקה שעושין בפסח מתפוחים מברך שהכל עיין מ"א:

ז **הלפת**. כגון מיאר"ן ורובי"ן בל"א אע"פ שנאכלין ג"כ חיין מ"מ כיון שטובים יותר מבושלים מחיין מברך חיין שהכל ומבושל בפה"א ירק גרין קרוי"ט חי שהכל מבושל בפה"א. שלאטי"ן מעורב עם חומץ ושמן זית בפה"א. ארביס שוטין בין חי ומבושל בפה"א שטובים חיין ומבושלין זויאר קרויע בפה"א בין חי בין מבושל. וירק שהוא טוב חי ובמבושל משתני לגריעותא כגון ירק שקורין שערזי"ך או מה שקורין טארה"ן או צנון וכדומה לזה מברך חי בפה"א ומבושל שהכל:

סימן רו

א **לא יצא**. נ"ל דאותם הגדלים על האילן ומברך בפה"א מחמת דלא נגמר פרי או שאינן עיקר הפרי אם בירך בפה"ע יצא מ"א ובס' אבן העוזר חולק עליו דלא יצא ע"ש (וכן בס'

אליהו רבה השיג על מ"א בזה) ועיין בתשובת פנים מאירות סי' נ"ח ובבאר היטב אשר לפני יש שם חסרון איזה אותיות ע"ש:

ב **דבור**. פי' כדי דיבור שאילת שלום תלמיד לרב דהיינו שלום עליך רבי ומורי ושתיקה לא הוי הפסק בדיעבד אפילו בזמן מרובה עיין מ"א:

ג **בימינו**. ואל יתחוב בסכין רמ"מ:

ד **א"צ לברך**. עיין מ"א שהאריך והעלה להלכה וז"ל כללו של דבר אם דעתו על כל מה שיביאו פשיטא דא"צ לברך ואם היה נמלך ממש פשיטא דצריך לברך ובסתם כל זמן שמונחים לפניו מהראשונים פליגי דלהכל בו צריך לברך דאין קביעות לפירות ולהס"ח א"צ לברך מיהו דוקא מיני פירות אבל שתה שכר והביאו לו דגים אע"ג שהיא ברכה א' צריך לברך אא"כ היה דעתו עליהם ואם אין מונחים לפניו מפירות הראשונים לכ"ע צריך לברך עכ"ל. ועיין ט"ז. אם בעודו מברך הביאו לו פירות יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם תחלה אף על פי שהיה דעתו לפטור גם היפים ס"ח. ועיין בתשו' באר עשק סי' ע"ד (ובס' אליהו רבה ס"ק י'):

ה **עליו**. עיין מ"א בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם אמרו לו שהתקופה נופלת ימתין מעט עד שתעבור התקופה וישתה ולא יברך. ס"ח מ"א:

סימן רז

א **אלו**. וה"ה אם אכל ושתה מ"א. אם נסתפק אם אכל כזית פירות בכדי אכילת פרס בהלק"ט ח"ב סי' שי"ג פסק דמברך ברכה אחרונה בנ"ר. והיד אהרן חולק ופסק דלא יברך:

ב **חי העולמים**. נוסח הברכה בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים. חי נקוד בצירי שהוא דבוק וכן כתב התוי"ט סוף תמיד. (ובס' אליהו רבה העיד ששמע שחזר בו וכן כתב בסי' (נ"ז) [נ"ד]):

סימן רח

א **דגן**. והם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אבל מה שאנו קורין טטרק"י אינן בכלל:

ב **כתשן**. משמע דברישא מיירי ששלקן בלא כתישה וקשה דבסעיף ד' כתב כששלקו כשהגרעינן שלמים מברך בפה"א ואפשר דהכא מיירי ששלקו עד שנתמעך עיין מ"א:

ג **בעלמא**. כ' הט"ז לכאורה נראה דאפי' אם החמשת מינים הם רוב כיון שאינם למאכל אין להם חשיבות מאכל לברך עליהם במ"מ ואע"ג דבשאר דברים אזלינן בתר רובא הכא גרע טפי שאינם בכלל מאכל כלל כיון שאינם אלא לדבק וא"כ אותן הלעקי"ך שהם עשוים בשביל הדבש והבשמים ממילא הוי הקמח רק לדיבוק בעלמא אין לברך עליהם במ"מ. אלא דאין להקל בכך כיון שיש לו הנאה חשובה עכ"פ מצד הריבוי ונראה דמשום ספק זה כ' הש"ע כאן וטוב להחמיר לגומעם בתוך הסעודה. ובס"ב כשזכר שנותנו לדבקו ולהקפותו לא כ' שם להחמיר בזה דשם מיירי שאין מה' מינים רוב אז ברור דהם בטלים כל שהם לדבק משא"כ כשיש רובא כנ"ל עכ"ל. מאכל שעושים מביצים וצוק"ר וכשמשימים אותו על האש נותנין בו קמח נראה דבטל לגבי הביצים והצוק"ר דאין נותנין לתוכו קמח כ"א לדבקו ולהקפותו ואין מברכין עליו אלא שהכל אבל ממ"ש הרב פר"ח ביו"ד סי' קי"ב ס"ק י"ז על הקיפט"י דהיינו שלוקחין תירוש ומרתיחין אותו על האור ומערבין עמו קמח ומתעבה והתירוש מרובה על הקמח דמברכין במ"מ כיון שמלבד ממה שמדבק ומקפה התערובת מכשירו ומתקנו נמי לאכילה ע"ש וכ"כ בספרו מים חיים בתשובתו שם סי' ח' ע"ש. וכ"כ מהר"א יצחקי בתשובתו זרע אברהם סי"א א"כ ה"ה הכא נמי כיון שמלבד ממה שמדבק מכשירו לאכילה מברך במ"מ. ולענין ברכה אחרונה כתב הפר"ח שם בתשובתו שיברך ברכה מעין ג'. ומהר"א יצחקי בתשובתו שם כתב שאם אכל שיעור שיהיה בו כזית דגן בכדי אכילת פרס יברך מעין ג' ואם לאו יברך בנ"ר עיין יד אהרן. לפ"ז אין ספק בלעקי"ך ולכ"ע מברך במ"מ ואחריו ברכה מעין ג' ודלא כט"ז:

ד **הסעודה**. כ' הט"ז תמיה לי למה כתבו שאוכלם בתוך הסעודה אמאי לא אמר שיברך עליהם שהכל. דהא על הכל שאמר שהכל יצא. ונ"ל דכאן הוי ספק משום ברכה אחרונה דאם יצטרך לברך במ"מ יצטרך לברך אחריו מעין ג'. ובברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה מש"ה כ' דיאכלנה בתוך הסעודה. לפ"ז אם רוצה לאכול דבר זה וכן הלעקי"ך פחות מכזית ואז א"צ ברכה אחרונה יאמר לפניו שהכל ולאחריו ולא כלום וא"צ תוך הסעודה ע"ש ולפי מ"ש בס"ק שלפני זה אין ספק בלעקי"ך ולעולם מברך במ"מ:

ה **ופטור**. ממ"נ כצ"ל:

ו **דגן**. כל ה' מינים בכלל:

ז **בתוך הסעודה**. לכן יש ליזהר שלא לאכול חיטים או שעורין וכן גרי"ץ שלמים מבושלים אלא בתוך הסעודה משום ספק ברכה אחרונה. ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם בנ"ר. וכ"כ הכנה"ג ועי' בתשו' גינת ורדים כלל א' סי' ט"ז. והיינו

דוקא כשלא נדבקו ע"י בישול אבל אם נדבקו ע"י בישול או כתושים ברחיים מברך במ"מ ודוקא שנתמעכו יפה עיין מ"א. אם עושין תבשיל משבולת שועל שקורין גנצ"י גרי"ץ ונותנים בהם מים הרבה שאין ראוים רק לשורפו שקורין זופ"א אין המים בטלים לגבי הגרעין וצריך לברך על הגרעין בפה"א ועל המים בפני עצמו שהכל דהא עיקרן על שם המים ומ"מ אין הגרעינים בטלים ברוטב דה' מינים חשיבי מ"א. ועי' בס' אבן העוזר דהוכיח מן ש"ס דעל כוסס שעורין שלימים חיים דאין לברך עליהם כלל כפסק הרד"א הביאו ב"י. וגם בדין התבשיל משבולת שועל חולק עליו:

ח **לאכילה וללועסו.** משמע דאם אינו ראוי ללועסו אפי' הוא עב מברך שהכל והדר קאמר אם ראוי לשתיה וכו' משמע דאם הוא עב מברך במ"מ וכן עיקר וכ"מ בגמ' בעבה מברך במ"מ מ"א ועי' עוד במ"א סי' ר"ה ס"ק ו':

ט **האורז.** האורז ריי"ז ודוחן היר"ז. וי"מ איפכא לכן לא יאכלם כשנתמעכו אלא בתוך הסעודה. ואם אכלם בלא סעודה יברך על שניהם שהכל מספק של"ה ב"ח. וט"ז כ' כיון דעכ"פ אין באלו ברכות מעין ג' ואין כאן ספק אלא בברכה ראשונה אם תהיה שהכל או במ"מ יש לברך על ריי"ז והיר"ז שהכל ואחריו בנ"ר. וגרופין שנעשה משעורים כתושים ברחיים ובישלם פשיטא שמברך במ"מ ולאחריהם מעין ג' דהא מחמשת המינין הם ואותן שנעשה מטטרק"ה שאין מחמשת המינין מברך שהכל ובנ"ר וזהו פשוט:

י **שנתמעך.** עי' ט"ז ומ"א. (ובס' אליהו רבה כ' דאין חילוק באורז בין נתמעך או שלם ממש. ולכן סתם בש"ע ולא חילק בין נתמעך או לא וכן הסכים הב"ח ע"ש):

יא **נתמעכו לגמרי.** דוקא כשנתמעכו דרך כלי מנוקב שהן דקין מאוד או שעשה תבשיל מקמח של קטניות אבל כשמיעך אותן בכף עיקר דרך אכילתן בכך וממשן קיים מברך פה"א. מ"א ושל"ה:

יב **דוחן וכו'.** עיין מ"א ובפרח שושן כלל א' סי' נ':

יג **מעין ג'.** נוסח הברכה בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו והעלינו לתוכה ושמחנו בה כי אתה ה' טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל המחיה ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה. ועל פירות אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ וגו'. ועל היין על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ וגו' וחותם על הארץ ועל הפירות ב"ח. אבל המנהג לחתום על הארץ ועל פרי הגפן:

יד **הארץ**. ובח"ל הסמוכה לא"י א"צ לשנות מטבע הברכה מספק שמא הפירות מא"י הן ולא חיישינן לזה ר"י מ"א. (ובספר אליהו רבה העלה להלכה דאם בודאי באים מא"י לח"ל יברך על פירותיה. ואם בודאי באו מח"ל לא"י מברך על הפירות. אבל בספיקא לעולם יברך על הפירות ע"ש):

טו **מעין המאורע**. היינו קודם שיאמר כי אתה טוב ומטיב. אומר ושמחנו בה ורצה והחליצנו ביום השבת הזה וביו"ט אומר וזכרינו לטובה ביום חג פלוני הזה. וכן בר"ח. ואם לא הזכיר יצא. מ"א:

טז **הפירות**. ובמרדכי כתב לחתום על הארץ ועל המחיה ועל הפירות וכ"כ האגודה וכן נ"ל. מ"א:

יז **התפוחים**. אע"ג דחותם על הארץ ועל הפירות כמש"ל סעיף י"א מ"מ כיון דאינו מזכיר בפתיחה פירות לא יצא:

יח **בפה"ג**. טעה ובירך על היין בפה"ע צריך לחזור ולברך בפה"ג. ר"י לוי עיין מ"א ובתשובת פנים מאירות סי' נ"ח חולק ופסק דיצא. ע"ש:

יט **בפה"ע**. ואם בשעת שתיית היין נתכוין לפטור הענבים פטור מברכת הענבים ב"י מ"א ט"ז ע"ש ועיין בתשובת פנים מאירות סי' נ"ח:

כ **ב"נ**. עיין מהר"א הלוי בס' גן המלך סימן צ"ח:

כא **משקין**. דוקא אם היו שאר משקין לפניו בשעה שבירך על היין אז פוטר היין אותם מברכה ראשונה ה"נ פוטרן מברכה אחרונה וע"ל סי' קע"ד סק"א. אבל היכא דאין המשקין לפניו בשעה שבירך על היין והוצרך לברך על המשקין הבאים אח"כ ה"ה דצריך לברך לאחריהם מרדכי. ומיהו היכא דקבע על היין א"צ ברכה אחרונה על המשקין מ"א ועי' סי' ר"ו ס"ה:

כב **פוטרתו**. עיין בבאר הגולה שכתב לענ"ד דחוק הוא דודאי הדייסא מיזן זיין יותר מן התמרים וכו' ע"ש וכ"כ הפר"ח שאם בירך ב"ה על הדייסא יצא ע"ש. ומ"א כתב דשאני דייסא מתמרים ויין דאית ליה עלויא אחרינא בפת ע"ש ועיין בגינת ורדים כלל א' סי' מ"ח. ובהלק"ט ח"ב סי' קנ"ד ובס' אבה"ע ע"ש:

כג **פוטרתו**. וה"ה ברכת על המחיה פוטרת יין ותמרים. לחם רב עטרת זקנים:

כד **שספק**. וט"ז כתב דבדיעבד יכול להוסיף ע"ש ואם אכל פרי ואינו יודע אם הוא משבעת המינין ואין לו שום דבר לכלול בתוכו יברך על העץ דיוצא ממ"נ כמ"ש סי"ג. ובמשקה לא יברך כלל אחריו דיותר יש לחוש לברכה לבטלה מלאוכלו בלא ברכה דכל הברכות דרבנן. מ"א:

סימן רט

א **המין**. מסקנת כל האחרונים דלא אזלינן בתר דעתו אם אמר שלא כהוגן עיין בדבריהם:

ב **יצא**. כתב בלשון וי"א משום דלהרמב"ם שהוא דיעה א' לא יצא משום שהיה בדעתו לומר שלא כהוגן וכ"כ הכ"מ אבל העיקר דיצא. כמש"ל. מי שהיה מברך ברכת השחר וכשהגיע לברכת פוקח עורים טעה ואמר מלביש ערומים וחזר תכ"ד ואמר פוקח עורים צ"ע אם יצא פ"ע אבל אם נתכוין למלביש ערומים יצא ידי מ"ע מ"א ועי' מ"ש עליו הפנים מאירות סי' נ"ח. מי שהיה מבדיל ואחר ברכת היין אמר בורא מאורי האש ונזכר וסיים בורא מיני בשמים יצא. מיהו צריך לחזור ולברך בורא מאורי האש משפט צדק כנה"ג. וכ' המ"א ודוקא כשנתכוין בשעת הברכה על הבשמים אבל כשנתכוין על האש יצא ידי אש ומברך אח"כ על הבשמים כנ"ל עיין מ"א שיש ט"ס בדבריו:

ג **בפה"ג**. ומיירי שידע שהוא מים רק טעה בדיבורו אבל אם סבור שהוא יין ואמר בפה"ג וסיים שהכל לא יצא. מ"א ע"ש:

ד **כ"ד**. משמע שאחר כדי דבור צריך לחזור ולברך מהר"י לוי סי' מ"ז והלק"ט ח"ב סי' קמ"ט ובגינת ורדים כלל א' סי' י"ט כ' דא"צ לחזור ולברך עיין מ"א והיד אהרן:

ה **שותים**. לכאורה משמע כאן דתרתי בעי אחרים שותין ודעתו ג"כ וכו' אבל בד"מ משמע דאם היה בדעתו לשתות גם שאר יין אפילו אין אחרים עמו א"צ לברך ודוקא שלא הפסיק עד ששתה יין ואם לא היה בדעתו לשתות שאר יין הוא צריך לברך והאחרים שהיה יין לפניהם יוצאים בברכתו אף שהיה ברכה לבטלה עיין מ"א:

ו **של תורה**. ובטור כתב דגם ברכת מעין ג' על הז' המינים היא דאורייתא ע"כ במי שנסתפק יאכל עוד מאותו המין ויברך ויוצא גם על הספק שלו. ט"ז ועי' הלק"ט ח"א סי' קמ"ג:

סימן רי

א **מכזית**. כל האוכלין מצטרפין לכזית אכל חצי זית מז' המינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בנ"ר. כנה"ג וכתב המ"א ונ"ל דה"ה פת ודבר אחר. וכל המשקין מצטרפין לרביעית אבל האוכל והשותה אין מצטרפין עי' סי' תרי"ב וכ"כ בס' גן המלך סי' כ"א וציר שע"ג ירק מצטרף דכל אכשורי אוכלא אוכלא הוא. וה"ה בפת השרויה במשקה או ביין. אבל רוטב של בשר אינו מצטרף דהוה משקה. מ"א ואם אכל מעט וחזר ואכל מעט אם שהה יותר מכא"פ אין מצטרף לברכה אחרונה. ולענין שתיה עי' סי' תרי"ב ס"י

וע"ל סי' ר"ד לענין שתיית הקאו"י מש"ש. אם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר למקומו דצריך לברך שנית בתחלה אפי' בפת דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים ולכן צ"ע אם חזר ואכל פחות מכשיעור אם מצטרפין דהוי כמו היסח הדעת ונ"ל דמצטרפין מ"א. דבר שהיה בו כזית ונצטמק ונתמעט בשיעורו אין לברך אחריו ואם אח"כ חזר ונתפח שפיר מברכין עליו לאחריו. גן המלך סי' קכ"ב ויד אהרן:

ב **מרביעית.** הט"ז כ' דיין שרף במדינתינו אינו בכלל זה דאפי' לא שתה רביעית מברך ברכה אחרונה דאזלינן בתר שיעור שתיה לרוב בני אדם. אבל המ"א בסי' ק"ץ סק"ד כתב דאפי' ביין שרף צריך שיעור רביעית דלא חלקו בין משקה למשקה ע"ש וכ"כ הרב בעל בית יעקב סי' נ"ז ודחה שם דברי הט"ז ע"ש (וכן פסק בס' אליהו רבה) שיעור רביעית היינו ביצה ומחצה. תמלא כלי יין ותתן לתוכו ביצה ומחצה ומה שיוצא ממנה הוא רביעית. ודוקא ביין שנגדש ע"ג הכלי ואינו יוצא כ"כ אבל במים יוצא יותר לכן יעשה כמ"ש סי' תנ"ו ע"ש. (אבל בספר אליהו רבה מביא בשם מהרי"ל ושל"ה דימלא אפי' במים ע"ש) ובשל"ה כ' דהוא כמעט מלא ב' קליפות מביצת תרנגולת. וכל הדברים משערין בביצים בינונים. מ"א:

ג **כברייתו.** משמע בחולין דף קי"ט דקטנית אחת מקרי בריה אע"פ שהרבה גדלים בשרביט אחד. דג קטן מיקרי בריה. חוות יאיר סי' ק"ס:

ד **הגרעין.** ואם אכל מה שבתוך הגרעין מיקרי בריה דהרי אכל מה שראוי לאכול ממנו ואפי' אכל הגרעין לא מקרי בריה בדבר שאין דרך לאוכלו כגון זית אבל בענבים ורמונים דרך לאכול הגרעין עיין מ"א:

ה **רביעית.** לעיל סי' ק"צ כתבנו במלא לוגמיו סגי בכוס גדול או אפי' פחות מזה אם שתה רוב הכוס. ט"ז:

ו **התבשיל.** לידע אם צריך מלח או תבלין רש"י עיין מ"א בסי' תקס"ז:

ז **עד רביעית.** ואפי' לטעום הרבה קדירות שרי ומיהו אם כוונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דה"ל אכילה מעליא. מ"א. ועי' בתשובת חות יאיר סי' ק"ס וביד אהרן:

ח **ברכה.** אפי' בכל שהוא:

ט **ופולט.** דלא מיקרי הנאה אלא בתוך מעיו וא"כ ה"ה ללועס ופולט מג"א. צ"ע באותן שנותנין עשב שקורין טאבי"ק או טוטי"ן לתוך השפופרת ומדליקין אותן ושואבין את העשן לתוך פיהם וחוזרין ופולטין אותו צ"ע אי דמי לטועם ופולט שא"צ ברכה או דלמא דומה לריח שצריך לברך ק"ו כאן שגם הגוף נהנה ממנו שהרבה שבעין ממנו כמו שאכל

ושתה עי' סי' רי"ו סי"ג מ"א ועי' שו"ת הלק"ט סי' ק"א דעל טובא"ק ששואפין בחוטם א"צ לברך על הריח:

י **להקל**. מ"א כתב דאין כאן ספק דאם בולע מברך אפי' מעט ע"ש ועי' עטרת זקנים:

סימן ריא

א **שבעה**. אפי' הוא חצי פרי והשני הוא שלם. ואם שניהם מין שבעה או שניהם אינן מין שבעה ואחד שלם ואחד חביב שלם עדיף. מ"א:

ב **יקדים**. קשה הא כ' הטור חטה קודם לזית וכמ"ש סוף סעיף ד' משום דמוקדם בפסוק וכ"ש כאן דצנון אינו ממין ז' כלל ותירץ המ"א אם שניהם מין ז' אזלינן בתר המוקדם בפסוק מאחר שהקרא הקדימו אנן נמי נקדימנו אבל למה שלא נכתב כלל בקרא לא שייך קדימה ע"ש:

ג **ולהרמב"ם**. כתב הט"ז לענין הלכה אין כאן שום חשש דבכל הדרכים יש לו על מה לסמוך דאם ברכות שוות ויש מין ז' מי שרוצה ליקח המין ז' ולפטור השני מברכה שפיר עביד (כרבנן) [כר"י] וכפסק הרא"ש ואם ירצה ליקח השני החביב עליו ולפטור המין ז' שפיר עביד (כר"י) [כרבנן] וכפסק הרמב"ם ואם אין ביניהם מין ז' פשיטא דשפיר יעשה ליקח החביב וה"ה באין ברכות שוות וצריך להקדים אחד לחבירו בברכה ג"כ יש מעלה למין ז' ויש מעלה לחביב ויעשה מה שירצה בהקדמה ובענין חביב יכול לסמוך על שני דרכים הן אם חביב לו רוב פעמים אחרים כהרא"ש הן אם חביב לו עתה (כהראב"ד) [כהרמב"ם] כנ"ל כיון שאין לפנינו הכרע הלכתא כמאן עכ"ל:

ד **קודמת**. אפילו השני חביב עליו. מ"א:

ה **קודם**. אפילו השני מין ז' כגון הכוסס חטה ותפוח. ויש לפסוק אם חביב לו פה"א יברך תחלה בפה"א. ואם שוים בחביבות יברך בפה"ע תחלה. ט"ז ומ"א. (ובספר אליהו רבה פסק דהכוסס חטה ותפוח חטה קודם אף שהוא פרי האדמה כיון שהוא מז' מינין וכן משמע בסמ"ק ורקאנטי ובזה מיושב דברי תוס' ברכות מ"א ד"ה מיתיבי ומהרש"א שהגיה בתוס' לא ירד לזה ע"ש):

ו **בפסוק**. להרמב"ם איירי בשניהם חביבים בשוה:

ז **בתרא**. וזית קודם לשעורה אף במעשה קדרה דשעורה עיין מ"א ט"ז:

ח **במ"מ**. אפי' הלחם משעורים ומיני מזונות מחטים ע"ת:

ט **משניהם**. ואפי' רוצה לאכול משניהם אך שלא הביאו החביב א"צ להמתין עליו ב"י מ"א. וכשמביאים לפניו מרקחת שהוא פה"א או פה"ע ויין שרף מברך תחלה על המרקחת אפי' אם היי"ש חביב עליו ואם גם לעקו"ך שם יברך עליו תחלה במ"מ ופשוט

הוא ע"ש עט"ז. סדר המעלות. המוציא. במ"מ על חטים. בפה"ג. זית. במ"מ על שעורים. גפן תאנה ורמון. בפה"א ובפה"ע קודמין לשהכל. בפה"א ובפה"ע אזלינן בתר חביב אפילו השני מין ז'. היו שניהם חביבים אזלינן בתר מין ז' והמוקדם בפסוק קודם. שניהם אינם מין ז' יש להקדים פה"ע. ולענין חביב אנן בני אשכנז נמשכין אחר הרא"ש שהמין הרגיל להיות חביב וכמ"ש ס"א. ואם שניהם חביבים אזלינן אחר איזו שחפץ עתה כמ"ש הרמב"ם מ"א ועיין ט"ז ס"ק א'. וברכת אכילה ושתיה קודמת לריח. היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית צ"ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין. וזית קודם לשעורים כמ"ש בס"ק ז' ע"ש מ"א. (ובספר אליהו רבה פסק דיברך אתבשיל של שעורים תחלה ואח"כ איין וזית והביא ראייה לדבריו ע"ש):

י **בברכתו**. ואפי' היו שניהם לפניו בעי שיתכוין בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גרירא אבל בירך על החשוב פטור את שאינו חשוב אפילו לא נתכוין בפירוש לפוטרו. ב"י עיין מ"א:

יא **ממין ז'**. אע"ג דהם בכלל חטה ושעורה מ"מ אין נזכרין בהדיא בקרא ע"ל סי' קס"ח ס"ד:

סימן ריב

א **שהוא עיקר**. וכל שהוא הרוב הוא העיקר וכל שיש בו מה' מינין אזלינן בתרייהו ובלבד שיהא בהם ממש אבל אם עירבו במים עד שהוא רך מברך שהכל עיין סי' ר"ח ס"ו ועי' סוף סי' ר"ד. מ"א:

ב **שלא יזיקנו**. אבל האוכל הערינג עם פת הפת עיקר והערינג בא ללפת הפת ט"ז ע"ש. מי שאוכל פת למתק השתיה מברך על המשקה ופוטר את הפת אם היה דעתו עליו בבירור או שדרכו בכך ברוב הפעמים לאכול פת באמצע השתיה והוי כאלו דעתו עליו ובלא"ה צריך לברך מ"א של"ה וכ"כ הט"ז סק"א. ויש למנוע מלאכול פת בשעת השתיה כי מי יוכל להבחין אם אוכלו משום מילוי כרסו דאז צריך לברך המוציא או שאוכלו למיתוק השתיה. וכשאוכלו למיתוק השתיה יטול ידיו בלא ברכה של"ה והמ"א כתב בשם תשובת רמ"א ובשם מט"מ משם רש"ל שא"צ נטילה:

ג **טפל לד"א**. נ"ל דוקא בזה שהוא טפל לשתית שאר משקין והיה ראוי לברך על המשקה שהכל ולפטור זה אך מפני שאוכל הטפל תחלה מברך עליו לכן מברך עליו כברכת העיקר אבל כשברכת העיקר הוא דבר אחר אין מברך עליו שהכל. ובת"ה הבין אפי' רוצה לשתות יין מברך על הגרעין שהכל הואיל והן טפלים הפסידו ברכתן העצמית

ומברך שהכל ואח"כ מברך על היין בפה"ג וצ"ע מנ"ל הא לכן נ"ל דאין לסמוך על הוראה זו מ"א. ועיין ט"ז:

ד **רקיקין.** לעיל סי' קס"ח ס"ח כתבתי דדוקא אם אוכל הרקיקים עם המרקחת אבל אם אכל המרקחת מלמעלה והשאיר הרקיקין ואוכלן בפני עצמו צריכין ברכה הראויה להם דאז עשה מהם ג"כ עיקר:

ה **לחם.** רק שבאים לדבק המרקחת עליהם שלא יטנפו הידים בדבש. וכתב המ"א אבל במדינות אלו שמניחין המרקחת על הדובשנין שטובים למאכל א"כ כוונתו ג"כ לאכילת הדובשנין ומברך עליהם:

סימן ריג

א **בעי.** בשלחן אחד עיין סי' קס"ז סי"א. כשרוצה לשתות לחבירו [לחיים] יברך בתחלה דקודם ברכה הוא של הקב"ה ואח"כ שלו:

ב **לפירות.** ואם בירך אחד ושמעו האחרים יצאו. ב"י הרשב"א. וכתב הט"ז ונ"ל דהאידנא שמזלזלין בברכה אחרונה יש לסמוך על דיעה זו ויברך בקול רם הברכה אחרונה ויהיו האחרים יוצאים על ידו:

ג **בפירות.** וה"ה בשאר דברים חוץ מפת ויין ולכאורה משמע דשכר שלנו דין יין יש לו לענין זה דהא ג"כ רגילין לקבוע עליו לשתות בלא סעודה וכן מי דבש שקורין מע"ד וכ"מ בד"מ ולכן דייק וכתב כאן נהגו עכשיו בפירות וכו' וכן פסק הט"ז בפשיטות דעכשיו הוי שכר ומי דבש בכלל פת ויין שאחד מברך לכולם ע"ש. אבל הב"ח כתב דאף ביין טוב שיברך כל אחד לעצמו. ואין לזוז מהמנהג. מ"א ע"ש:

ד **בשמיעתן.** ואם אינו אוכל ושותה עמהם אפי' בדיעבד לא יצאו בשמיעתו דהא ה"ל ברכתו לבטלה ול"ד למ"ש סי' ר"ט ס"ב דהתם ה"ל שוגג. מ"א:

סימן ריד

שם ומלכות. והא דבתפלת י"ח לא תקנו מלכות תירץ ב"י בשם הרא"ש דברכה ראשונה כיון דאית בה האל הגדול חשוב כמו מלכות וכולהו בתרא דראשונה גרירא. כתב הרמב"ם פי"א מברכות העושה מצוה ולא בירך אם היא מצוה שעדיין עשייתה קיימת כגון ציצית תפילין וסוכה מברך אחר שנתעטף אבל אם שחט או כסה או מל בלא ברכה אינו חוזר ומברך אחר עשייה וכן כל כיוצא בזה עיין מ"א. (ועיין בספר אבן העוזר שתמה על פסק ש"ע באם דילג מלת העולם דצריך לחזור ולברך ע"ש):

סימן רטו

א **ירושלים**. שהיא סוף ברכות שהם מדאורייתא שהטוב והמטיב דרבנן:

ב **אמן**. במדרש איתא כששומע אחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן ולכן עונין אמן אחר הרחמן בבה"מ. מ"א:

ג **אחר עכו"ם**. אבל חיובא ליכא ט"ז ע"ש ועיין מ"א ואף שהעכו"ם כוונתן לע"א מ"מ חושב וכו' כמ"ש ס"ס קנ"ו:

ד **בשעה שלומד**. אבל גדול בשעה שלומד אומר בלא שם. מ"א:

ה **עונים אחריהם**. ומ"מ אינו יכול להוציא הגדול:

ו **לשוא**. ואסור לגרום ברכה אחרת כשיכול לפטור בברכה אחת. ומה"ט אסור לשוח בין שחיטה לשחיטה. ובשבת אם הביאו לו פירות תוך הסעודה יוכל להניחם עד אחר הסעודה כדי לברך עליהם ברכה אחרונה דבשבת מותר לגרום ברכה להשלים ק' ברכות של"ה. ומהר"ם גלאנט"י סי' ל"ח כתב דבשבת יוכל לצוות לבני ביתו שלא להניח לפניו כל הפירות בבת אחת. וכנה"ג בשם ספר הזכרונות אוסר להרבות בברכות אפי' אם מצוה שלא יביאם לפניו ע"ש ועיין מ"א:

סימן רטז

א **מריח טוב**. עיין הלק"ט ח"א סי' קצ"ז. דבר שאסור באכילה ולא בהנאה מותר להריח בו אפי' לכתחלה תשובת אמונת שמואל סי' מ"ה. ועיין הלק"ט סי' ל"ה:

ב **א"צ לברך**. דהנאה מועטת היא פי' שנפסק מיד ודומה לאוכל שנתעכל במעיו. ומה"ט אין מברכין עליו שהחיינו ל"ח עיין מ"א. אין מברכין על קול ערב הואיל ואין בו ממש. והא דאין מברכין על רחיצה וסיכה נ"ל כיון דאין נכנסין לגוף:

ג **המוס"ק**. הוא פיז"ום בל"א. וכתב בטור שהיא זיעת חיה ידוע ויש לה חטוטרת בצווארה ומתקבץ שם בתחלה כמין דם ואח"כ מתייבש ונעשה ממנו המוס"ק והרמ"ה היה חושש לאוכלו משום דם. והר"י כתב דפירשא בעלמא הוא אע"ג דמתחלה היה דם ועיין ט"ז ומ"א וכנה"ג:

ד **ראוי לאכילה**. אפילו אינו ראוי לאוכלו בפ"ע רק ע"י תערובות. מ"א:

ה **אינו מברך**. על הריח:

ו **במ"ב יצא**. אפילו המריח על פירות דבמ"ב היא כוללת כמו שהכל באכילה. ומטעם זה אין אנו מברכין בהבדלה רק על מיני בשמים:

ז **מוסקאט"ח.** מושקא"ט נוס הוא עיקר הפרי. קניל"ה הוא צימרנ"ד. וקלאו"י הוא נעגלי"ך אף שהוא אינו עיקר הפרי מכל מקום עיקרו עומד לאכילה ע"כ שם פרי עליו לריחו. על הנענ"ה שקורין אותו מינט"ה נסתפק בתשובת גינת ורדים כלל א' סי' מ"א אם יש לברך עליה או לא ודעתו נוטה שלא לברך ובתשובת פרח שושן כלל א' סי' י"ג כתב שיש לברך עליה הנותן ריח טוב בפירות וכן המריח בקאו"י כתושה והיא חמה שריחה נודף ואדם נהנה מאותו ריח צריך לברך ועיין הלק"ט ח"ב סי' קט"ו. ועיין בס' בני חייא אם על חצי פרי מברך. ובגינת ורדים כלל א' סי' מ"ב:

ח **הורד.** שקורין רוזא"ש אע"פ שראוי לאכילה ע"י מרקחת מ"מ אין עיקרן עומד לאכילה אלא להריח:

ט **והמצטיכי.** שרף שעושין ממנו זפת:

י **עצי בשמים.** וכן בכל דבר שהקלח שלו קשה. ש"ג מ"א:

יא **אפרסמון.** מפני שגדל בא"י קבעו לו ברכה בפ"ע. תר"י:

יב **שכתשו.** דוקא שמן זית מפני שגדל על העץ:

יג **עיקר.** ומה"ט אין מברכין על הטואבק ששואפין בחוטם. הלק"ט ת"א סי' ק"א וע"ל סימן ר"י ס"ק ט':

יד **אישפי"ק.** היינו שפיגנרדי"א בלשון פולין שעושין מזה שהיא לריח ובעלי בתים רגילים לשפוך זה למים שהכהנים נוטלים ידיהם לדוכן וצריכים העומדים שם לברך בע"ב כמו במי ורד בס"ג ובהלכות י"ט כתבתי שאין לנהוג כן ט"ז ע"ל סי' קכ"ח ס"ק ח':

טו **בגינה.** שמשקין אותו וגדל ומתקיים אבל דדברא מתייבש כעשב והולך לו. ב"י:

טז **יצא.** כתב הב"ח דאם בידך על של עץ עשבי בשמים לא יצא דעשבי אינו כולל של עץ וכ"כ הלבוש ועיין בס' גן המלך סי' צ"ט:

יז **להריח בהם.** דאלו להעביר הזוהמא אין מברכין עליו כמו שכ' סי' רי"ז סוף ס"ב:

יח **ההדס.** בורא עצי בשמים:

יט **עשבי בשמים.** שמעתי מהמדקדקים שא"ל עשבי בניקוד שו"א ופתח כיון שהוא דבוק לתיבה שאחריה אלא י"ל בחיר"ק ומצינו כן הנקודה בכתוב במשלי כ"ז עשבות הרים. ט"ז:

כ **וי"א שאין מברך.** דלאו לריח עבידא אלא למצוה מ"כ בשם רש"ל דוקא בשעת נטילה לשם מצוה אבל קודם לכן ואח"כ מברך מ"א וכ"כ בסי' תרנ"ג ע"ש ועיין ט"ז:

כא **להריח בו.** ואם מריח בו כתב הב"ח דמברך עליו ומ"א חולק עליו שלא לברך וכן בפת חם:

סימן ריז

א **במ"ב**. דוקא אם נתכוין להריח אבל אם לא נתכוין להריח פטור ומש"ה ניחא דלא אמר המוכר בשמים חייב לברך בכל פעם שעוסק בהם אלא ודאי דפטור כיון שלא מתכוין להריח והריח אתי ממילא ט"ז. אם מונחים בחדר ואינו בחנות אינו מברך אפי' כוונתו להריח כיון שהבשמים לא נעשה שם להריח. מ"א:

ב **לחזור**. נ"ל דוקא שהיה דעתו לחזור לאלתר. מ"א:

ג **לא יברך**. ואם כשחוזר מריח בבשמים אחרים צריך לחזור ולברך. מ"א:

ד **המריח בכלים**. וקצת ב"ב שאין להם בשמים להבדלה רק הכלים שדוכים בו הבשמים ויש לו ריח ומברכין עליהם הם עושים ברכה לבטלה. ט"ז ע"ש:

ה **ערוה**. דוקא של ערוה אבל של פנויה מברכין ע"ש:

ו **בצוארה**. ה"ה אם הסירה משם ומונח אסור ט"ז ע"ש. ובשכנה"ג כתב דאפי' הבשמים הם על האשה כל שלא הגיע עצמו אל האשה והבשמים נתנו ריח מברך על הריח ע"ש:

ז **מברך**. היינו על מה שיריח עוד דעל מה שהריח כבר אין לברך ואם לא נתכוין להריח אין צריך לברך כמ"ש בס"ק א':

סימן ריח

א **הים**. דוקא הנך שניכר הנס מתוך המקום אבל בלא"ה כגון סביב ירושלים שנפלה מחנה סנחריב אין מברכין מיהו על נס שלו אפי' אינו ניכר מתוך המקום מברך. מ"א:

ב **שבטים**. עיין מ"א והיד אהרן הקשה עליו:

ג **לשלשים**. וצריך שיהיו ל' יום חוץ מיום שראה בו ויום שעומד בו כגון אם ראה ביום א' צריך שיראה ביום ד' מ"א ע"ש ועיין יד אהרן:

ד **לי נס**. משמע בשבת דף ל"ג כשנעשה לאדם נס יתקן איזה צרכי רבים בעיר:

ה **יריכו**. אפי' אותן שנולדו קודם לכן מ"א ע"ש. והיד אהרן חולק עליו ופסק דוקא בנולדים אחר הנס חייבים לברך ע"ש ואם רבים הם יוצאי חלציו ורואים כ"א המקום ההוא יאמרו שעשה נס לאבותינו:

ו **המקומות**. אבל יוצאי יריכו א"צ להזכיר שאר המקומות. מ"א:

ז **האדם**. וה"ה אם רואה הרבים. מ"א:

ח **כיואב**. ואין עתה כיוצא בו:

ט **העולם**. כגון שנפל עליו אריה או גמלא פריצא:

י **לברך**. פי' על הנס אבל הגומל חייב לברך ט"ז עי' סוף סי' רי"ט:

סימן ריט

א **להודות.** מי שנתחייב ארבעתן אינו מברך כ"א ברכה אחת לכולן פרי הארץ סי' ז'. ועיין בתשובת קול בן לוי סי' א'. קטן פחות מבן י"ג שנים א"צ להודות דלא שייך לומר לחייבים טובות דהא לאו בר עונשין הוא רמ"מ (ס"ד) [סי"ד] מ"א. מה שאין האשה מברכת ברכת ההודאה מפני שצריך לאודויי בפני עשרה ולאו אורח ארעא דכל כבודה בת מלך פנימה הלק"ט ח"ב סי' קס"א. וכנה"ג הסכים שיברכו בבה"כ שלהם ושישמעו האנשים מב"ה או לפחות בפני נשים ואיש א' ע"ש:

ב **חבוש.** על עסקי נפשות:

ג **שגמלך.** ואם לא אמרו אינו מעכב. טוב לברך מעומד רמב"ם עיין ע"ת. כתב כנה"ג בשם הרשב"ץ דיכול לברך אפי' ביום דליכא ס"ת אם מתאחר יותר מג' ימים דהיינו אם יצא ביום ב' יברך בפני י' בלא ס"ת ולא ימתין עד יום ה' עיין ס"ו:

ד **בפני עשרה.** עם בעל הנס הלק"ט ח"א סי' רע"א. וכ"כ בס' מקראי קדש דף נ"ג. אבל הראנ"ח כתב דבעינן עשרה חוץ מן בעל הנס. יד אהרן:

ה **רבנן.** צ"ל דתנו הלכתא. מ"א:

ו **אחר.** והאחר רשאי לברך אפי' בפחות מיו"ד ואם החולה יצא בברכתו בפחות מיו"ד יש פלוגתא כמ"ש סעיף ג':

ז **מלכא.** בר"י כתב בריך רחמנא אלהנא מלכא כו':

ח **ששמח בה.** משמע דוקא ששמח בלבו על שזה נתרפא אבל אם אינו שמח בלבו כ"כ אלא שאומר כן מפני השלום אין לומר כן בשם ומלכות וב"י כתב שיש נוהגים אם נשיהם יולדות עומדות שבעליהם מברכין הגומל אלא דהרשב"א כתב דדוקא על רבו שייך זה ולא על אחר אוהבו ומסיק דאין לברך. ועל אביו ועל רבו מותר לכ"ע לברך על רפואתו דבזה גם הרשב"א מודה. ונ"ל לכאורה שאז לא יאמר הגומל לחייבים דבזה פוגם כבוד אביו או רבו דאע"פ שהמודה בעצמו אומר כן מ"מ אחר לא יאמר כן עליו עיין ט"ז:

ט **ג' ימים.** ובדיעבד עד ה' ימים מברך עיין עטרת זקנים:

י **כלל.** וה"ה בחולה שמוטל במטה יותר מג' ימים דהא צריך לבקש רחמים מאחרים כדאמר רבא טרוקי גלי ט"ז. ואין לברך עד שיצא מהצרה לגמרי וכן בחולה עד שיחזור לבוריו לגמרי. עטרת זקנים:

יא **הגומל.** וכשיגיע למקום שנעשה בו הנס מברך שעשה לי נס במקום הזה כמ"ש סי' ריח"ח:

יב **ומלכות**. ועכשיו נהגו לברך כל מי שנעשה לו נס וכ"ש אם באו עליו לסטים וניצול. ט"ז ומ"א:

סימן רכ

א **ייטיבנו**. בשחרית של"ה. ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה מהר"ם. ומי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה. ס"ח:

ב **וטבא להוי כו'**. י"א דכך הוא הלחש וא"צ לאומרו רק ג"פ כדרך כל הלחשים וי"א דצ"ל טבא הוא וטבא להוי ז"פ לכן אומרים וטבא הוא וטבא ליהוי ד' פעמים ואח"כ אומרים אותו עם שבע זימנין ג"פ ובזה יוצא ידי שני הדיעות רש"ל מט"מ וכן נוהגין מ"א. וב"ח כתב לומר הכל ז"פ ואומרים לו לך בשמחה אכול לחמך אבל לא יאמר אכול בשמחה לחמך דהוי ר"ת אבל. ב"י:

ג **יפה תענית**. ותשובה עמו ס"ח. ומ"מ אין מחויב להתענות אלא רשות הרשב"א. ובשבת אין להתענות אלא חלום שחלם על עצמו ולא שחלם לחבירו עליו עיין שכנה"ג בסי' רפ"ח:

סימן רכא

א **כל כך**. וכתב ב"י דהא פשיטא שאפי' באותן ארצות שרגילין במטר אם נעצרו הגשמים והיה עולם בצער ואח"כ ירדו גשמים שצריך לברך. אם רואה נילוס כשהוא קטן ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראותו מברך שהחיינו אפי' אין לו קרקע אבל הרואה בכל יום לא יברך עיין כנה"ג:

ב **בשותפות**. אפי' בשותפות אשתו ובניו. הלק"ט ח"א סי' קצ"ו וכ"כ הש"ך והמ"א חולק עליו ע"ש. אם עכו"ם שותף בשדהו אינו מברך הטוב והמטיב כ"א שהחיינו דטובת עכו"ם אינה טובה. מ"א:

ג **י"א דהשומע**. פי' היכא דשמע ולא חזא ואית ליה שדה בשותפות מברך הטוב והמטיב ואם יש לו שדה לבדו מברך שהחיינו דבזה אין חילוק בין רואה לשומע וברכת מודים לא נתקנה אלא ברואה עיין מ"א:

סימן רכב

שמועות. נקט שמועות לשון רבים לאשמועינן שאם באו לו הרבה בבת אחת די בברכה אחת. הלק"ט ח"א סי' קצ"ט. אם שמע שמועה שצריך לברך עליו הטוב והמטיב או שהחיינו או דיין האמת ואין המגיד נאמן או שלא ראה הדבר לא יברך וכן אם שמע

שנתפס הגזלן לא יברך עד שישיב לו הגזילה ס"ח מט"מ. מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפצו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת. ס"ח מ"א:

סימן רכג

א **אשתו**. ובאלו אין חילוק בין רואה לשומע. מ"א:

ב **הטוב והמטיב**. וישתחוה כנגד מזרח ויברך מ"כ. אף שהיה לו כבר בנים. ט"ז:

ג **הרשב"א**. וט"ז כתב דכרבינו המחבר עיקר דאפי' מתה אשתו מברך הטוב והמטיב ומ"ש הרשב"א שהחיינו היינו חוץ מהטוב והמטיב ע"ש וכ"כ בשכנה"ג ובתשו' חו"י סי' רל"ז ע"ש ועיין יד אהרן:

ד **בברכה זו**. פי' בברכת שהחיינו דאיתא בגמרא שהיא רשות. אבל רבים מקילין בכל הברכות כיוצא בו ואינו נכון דמאי דאתמר אתמר. מ"א:

ה **מת אביו**. וה"ה שאר אדם כשר ומכ"ש ת"ח דהוו בכלל שמועות רעות. מ"א:

ו **דיין האמת**. וצריך לברך בשם ומלכות בא"י אמ"ה דיין האמת ודוקא אביו או שאר אדם כשר שהוא מצטער עליו אבל שאר אדם א"צ לברך וע"כ נוהגין העולם לומר ברוך דיין האמת בלא שם ומלכות ועכ"פ באביו או קרוביו או אדם חשוב מכ"ש במיתת ת"ח חייב לברך דוקא בשם ומלכות. ב"ח וט"ז:

ז **שירשו**. מכאן רצה להוכיח בהלק"ט ח"ב סי' קס"ב דאם היה יודע מתחלה שהיו לו נכסים אין מברך הטוב והמטיב ע"ש ואינו מוכרח:

ח **הטוב והמטיב**. ועל מה שנתבשר ראשון מברך ראשון אם א"ל מת אביו והניח מעות יאמר דיין האמת ואח"כ הטוב והמטיב וכן להיפוך ואם משני בני אדם כאחד יקדים הטוב דאקדומי פורעניות לא מקדמינן הלק"ט ח"א סי' ר"ה:

ט **בית חדש**. קהל שבנו או קנו בה"כ או נסתר וחזרו ובנאוהו יעמוד ש"צ ויברך בקול רם הטוב והמטיב הלק"ט ח"ב סי' קע"ט:

י **כלים חדשים**. ואין להקל בברכה זו. ודוקא כלי תשמיש אבל על ספרים חדשים אינו מברך מ"א. אבל בברכת רמ"מ כתב לברך על הספרים והיד אהרן פסק דאין לברך על הספרים ע"ש ועיין בסוף תשובת מהר"י בי רב שהקונה ס"ת שיברך שהחיינו והסכימו עמו כמה גדולים ע"ש. ובספר נאמן שמואל סי' ז' כתב שלצאת ידי ספק יברך על (ס"ת [פרי חדש] בפעם ראשונה שקורא בס"ת ע"ש וע"ל סי' כ"ב מש"ש:

יא **לישנים**. מחליף כלים שניהם יברכו. הלק"ט ח"א סי' ר"ז:

יב **הקנין**. דהיינו משעה שקנה הבגד אע"פ שצריך ליתן אותו לחייט לעשותו ממנו מלבוש ט"ז. ומ"א כתב דוקא כשקנה כלי כמו שהיא אבל אם קנה ונתן לאומן לעשות כלי אינו מברך אלא כשישתמש בו ע"ש:

יג **מלביש ערומים**. והקונה כובע יברך עוטר ישראל ובאבנט אוזר ישראל הלק"ט ח"א סי' ה' והמני"ח כתב שם בלא שם ומלכות:

יד **ובני ביתו**. אבל אם קנה כלים לו וכלים לבני ביתו מברך על שלו שהחיינו ועל של ב"ב מברך הטוב והמטיב ב"ח ונ"ל דר"ל לבניו אבל לעבדו ולשפתתו ה"ל כאלו מכרן להם דשכיר הוא בא בשכרו. מ"א:

טו **ולנותן**. בתשו' פרח שושן כלל א' סי' י"ב כ' דהתוס' והרי"ף והרמב"ם לא ס"ל כהירושלמי הזה ובודאי אלו היה רואה הב"י כל הני רבוותא לא היה פוסק כהירושלמי ומש"ה העלה שם במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים יתומים שמברכין היתומים מלביש ערומים ושהחיינו ולא הטוב והמטיב ע"ש וכ"כ בשכנה"ג ומהר"ש אלגזי פסק דהיתומים יברכו מלביש ערומים ושהחיינו והטוב והמטיב ע"ש בתשו' שנדפסו בסוף ספר שמע שלמה ולכ"ע לא יברך הטוב רק המקבל ולא הנותן. שם בפרח שושן ועיין מ"א וט"ז ובס' בני חייא וביד אהרן:

טז **יברך**. ועשיר גדול שקנה כלים חשובים שאין שמח בהם ואין נחשבים לו לא יברך. כנה"ג בשם הרדב"ז מ"א:

יז **בהמה**. אפי' טמאה כגון פי"א בל"א אפי' הוא ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה. כנה"ג שם ומ"א:

סימן רכד

א **מרקוליס**. פי' חילוף קילוס דאסור להזכיר ע"א בשמה:

ב **תמיד**. אפי' הולך לעיר אחרת כיון שראה כיוצא בזה בעירו וה"ה קטן שהגדיל ל"צ לברך כיון שראה בקטנותו מ"א וכתב הב"ח בשם ספר האשכול השמר לך לראות קניגנאות של עכו"ם וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול עכו"ם שמחים האנח ותצער על חרבן ירושלים ותתפלל להקדוש ב"ה עליה ובפ"ק דע"ז דף י"ח דאפי' ההולך לקניגאות של ישראל הרי זה מושב לצים:

ג **ליראיו**. לפי שישראל דבקים בו יש יחוס לחלק אחר מי שנחלק ממנו משא"כ בא"ה אומר שנתן שאין דביקות בנותן מתנה למקבל. ט"ז:

ד **העולם**. ואם אינם חכמים אלא בדתם אין מברך עליהם. מ"א:

ה **מלכי ישראל**. אפי' סומא אומר. ברכות דף (נ"א) [נ"ח]:

ו **מלכים**. אם אינם הולכים שם עם הע"ז עי' ס"ח. השלטונין שאין עליהם עול מלך לשנות דבריהם ודן והורג במשפט מברך עליהם. ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב לברך בלא שם ומלכות כנה"ג בשם הרדב"ז ומ"א. אם רואה פעם אחת המלך אל יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר ס"ח מ"א. ברמב"ם ספ"ג דאבל כתב שמותר לטמא בטומאה של דבריהם מפני כבוד מלכים או מפני כבוד הבריות כגון לנחם אבל עיין מ"א:

ז **בישובן**. דוקא בא"י ולא בח"ל. (ובס' אליהו רבה פסק דוקא בבתי כנסיות וכן בבית כותים מיירי בהכי כדעת הרי"ף. וכ"כ רש"ל ובכל בו ובס' זכרון):

ח **קברי ישראל**. אפי' על קבר אחד יברך הרדב"ז. אבל בהלק"ט ח"א סי' רי"ב חולק וכ' דעל קבר אחד אינו מברך ע"ש. כ' בדרשות מהר"ש כשהיה הולך על הקבר היה אומר יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני פה בכבוד וזכותו יעמוד לי. עוד כתב מה שתולשין עשב או צרור ומשימין על מצבה אינו אלא משום כבוד המת להראות שהוא היה על קברו וכ' בר"מ שיניח ידו על הקבר ע"ש:

ט **אותו דבר**. ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך רדב"ז. וה"ה אם ראה קברות אחר וכן כל כיוצא בזה:

סימן רכה

א **חבירו וכו'**. והכל בשם ומלכות ובתשו' פנים מאירות סי' ס"ו כתב דברכת מחיה מתים א"צ לברך בשם ומלכות כיון דנוסח ברכה זו היא בתפלת י"ח ושם לא נזכר מלכות ע"ש. ואין חילוק בין זכרים לנקבות ב"י בשם תשובת הרשב"א מהררמ"י עטרת זקנים. אם בתוך למ"ד קיבל ממנו כתב אפ"ה מברך שהחיינו. אבל מחיה מתים לא יאמר אם קיבל כתב בתוך י"ב חדש. הלק"ט ח"א סי' ר"כ:

ב **מחיה מתים**. ואז אין מברך שהחיינו. ב"ח:

ג **מעולם**. דכיון דלא ראהו אינו אוהבו כ"כ:

ד **שפטרני**. דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו ובלבוש פירש איפכא דעד עתה הבן נענש בעון האב. מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה ילקוט חדש בליקוטים סי' כ"ט. וכתב המ"א דמשמע דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד. וביש"ש פ"ז דב"ק כ' דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפי' אינו באותו יום עי' סי' נ"ג סעיף י':

ה **שהחיינו**. ואינה אלא רשות עיין מ"א:

ו **אכילה**. ברכת הפרי יקדים לשהחיינו. הלק"ט ח"א סי' רל"ו:

ז **הפסיד**. הסומא מברך ג"כ על הראייה כיון שהם בראיה אצל אחרים. שבות יעקב ח"ב סי' ל"א. והמחבר יד אהרן חולק עליו ופסק דיברך בשעת אכילה. וכ"כ הסמ"ק דמי שאינו נהנה בראייתו רק באכילתו מברך באכילתו ע"ש. על פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכים על הראיה. הלק"ט ח"א סי' ס':

ח **בראייה שניה**. הר"מ וסמ"ק כתבו שאין מברכין וה"ה לדידן אם לא בירך בשעת אכילה אינו חוזר ומברך גם אם יחזור לאכול מאותו פרי וכ"ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה בעוד שלא נתעכל הפרי הרדב"ז ח"א סי' ק"ל וכ"כ בהלק"ט ח"א סי' ר"ל אם בירך שהחיינו קודם שנגמר הפרי חוזר ומברך כשיגמור הפרי עב"י. וכשהגיע לפול הלבן מברך עליו. הרדב"ז עיין מ"א:

ט **וקירש**"ן. אפי' אין חלוקין בשמן אם חלוקים בטעמן כגון תאנים לבנים ותאנים שחורים ב' מינים הן לבוש. וכ"כ בתשובת מהרי"ל סי' קל"ה דאפי' ב' מיני אגסים או תפוחים או אגוזים מברכין ומט"מ כ' בשם ס"ח אפי' יש להם טעם אחד כגון אדומות ושחורות. וכן פסק בתשובות שבות יעקב ח"ב סי' ל"ז דיש לברך שהחיינו על קירש"ן שחורות ואדומות על כל אחד ואחד בפני עצמו ע"ש ובתשובות פנים מאירות סי' ו' הקשה עליו והניח בצ"ע ע"ש. ועי' בהלק"ט ח"ב סי' רל"א:

י **ומברך**. ורדב"ז ות"ה כתבו לברך על היין חדש. ומספיקא אני מונע מלאכול ענבים עד שאני שותה תירוש מהרי"ל. וטוב שיביא את עצמו לידי חיוב שהחיינו ממקום אחר כגון על פרי חדש או על מלבוש וכיוצא בהן וישים יין חדש בצידו וכשיברך יכוין לפטור גם אותו. עמק ברכה ושל"ה ומ"מ משמע דוקא כששותה תירוש אבל כשהוא יין אע"פ שיודע שהוא חדש א"צ לברך משום דאין ניכר בין חדש לישן. ואם בירך שהחיינו על יין חדש לכ"ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים ע"ת:

יא **משנה לשנה**. פי' דבר שאינו גדולי קרקע כגון עופות ודגים אינו מברך דאע"פ שהוא לא אכל ממנו ימים רבים אחרים אכלו ממנו. או יש לומר שהפרי שעומד על העץ יותר משנה. וכ"כ בתשובת שער אפרים סי' ל"ה אתרוג שהוא דר באילנו משנה לשנה שאין לברך עליו שהחיינו ועי' בהלק"ט ח"ב סי' רל"ג וסי' רנ"ז. על ריח המתחדש משנה לשנה אני מברך זמן מהרדב"ז וכ"כ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ח וע"ל סי' רי"ו ס"ק ב' כתבתי בשם ל"ח דאין מברכין זמן על ריח. מ"כ בתשב"ץ כתוב בקלף שעל גדיים וטלאים מברכין שהחיינו וצ"ע. מ"א:

יב **ב"פ בשנה.** הברכת הזבח דף כ"ח ובס' גן המלך סי' כ"ד והמ"א הביאו ראייה שמברכין שהחיינו ממה דאמרינן בפ' כ"מ ובפ' אלו מנחות האוכל מנחות מברך שהחיינו ולא היה אוכל אלא ב"פ בשנה ע"ש. והיד אהרן הקשה עליהם דמאי שהיו מברכין שהחיינו לאו על אכילת מנחות היה אלא על המצות שהגיעם וקיימם לאותו זמן לעמוד לשרת בבית ה' ע"ש. מי שהיו לפניו ב' מיני פירות שהיה צריך לברך עליהם שהחיינו ברכה אחת לשתיהן די וכ"כ היד אהרן עי' שם:

יג **ירק חדש.** וכל ירק בכלל. ועל צנון ומיני לפתן מברך. פרישה. על הלחם חדש אין מברכין דאין ניכר בין חדש לישן של"ה. ומ"מ מברכין על הריפות שעושין מדגן חדש שניכרין היטב שהם חדשים מ"א. ועי' בהרמב"ם פ"ז מהלכות תמידין ומוספין שכתב שהמקריב מנחה מן החדש שיברך שהחיינו וכ"כ רש"י בפ' אלו מנחות ועי' שם בכ"מ שנראה שלא ראה דברי רש"י שבפ' אלו מנחות הרי שאפי' שאינו ניכר בין חדש לישן מברך שהחיינו יד אהרן. ויש לחלק דשם מנחת העומר ניכר. עתיד אדם ליתן דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל. ר"א הוי מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מיני חדש. ירושלמי מט"מ מ"א:

יד **שמצטער עליו.** וקאי אברכת דיין האמת אבל אם הם ממעי אמן מברך לעולם משנה הבריות. ט"ז מ"א:

טו **לל' יום.** פי' שלא ראה אחר כיוצא בו תוך למ"ד יום:

טז **עכו"ם.** דהיינו ראיה בעלמא דמותר אבל להסתכל בו ביותר אסור. ואסור לומר כמה נאה כותי זה:

יז **בהמה.** על הפרדה נאה אין לברך דמאיסי. הלק"ט ח"א סי' רס"ה:

סימן רכו

פרח. ואין מברכין כ"א על אילני מאכל הלק"ט ח"ב סי' כ"ח (וה"ה רואה פורחת בחדש אדר):

סימן רכז

א **הברקים.** בליצ"ן בל"א. אומר עושה מעשה בראשית דלא שייך לומר שכחו וגבורתו מלא עולם שאין נראין בכל העולם. ועל הרעמים בל"א דונרי"ן אם ירצה אומר עושה מעשה בראשית דמעשה בראשית הם ואם רצה אומר שכחו וגבורתו מלא עולם שהקול נשמע בכל העולם. ומש"ה כתב המחבר בזעף ר"ל בכח גדול אז אומר עמ"ב או שכחו

וכו' אבל אם נשבו בנחת אומר דוקא עמ"ב. וכתב המ"א שמע רעם וראה ברק כאחד מברך על שניהם ברכה אחת ברוך עמ"ב דאין מרבין בברכות אבל אם הם באים בזה אחר זה נהגו העולם לברך על רעמים שכחו וגבורתו מלא עולם ועל ברקים עמ"ב. מ"ש המחבר ואם ירצה אומר שכחו וכו' זה קאי דוקא על רעמים אבל על ברקים אינו מברך כ"א עושה מ"ב:

ב **יצא**. בצירי דאין שייך לומר כאן יצא בקמ"ץ דהא פטור הוא כל שא"א אלא ודאי דקאמר מה יעשה ופירש דצריך לצאת משם ולברך כיון שאפשר לו לעשות כראוי ולברך בסמוך יעשה כן. וכגון שלא נגע עדיין במקום הטינופות ולא עשה צרכיו עדיין או שיוכל ליטול ידיו. ט"ז ומ"א:

סימן רכח

א **ימים ונהרות**. היינו כל שלשים יום כדלעיל:

ב **הגדול**. ובל"ח הוכיח שאין מברכין רק על הים אוקינוס המקיף העולם. ובסה"ת כתב שהוא הסובב ארץ אנגלטרי"א עיין מ"א וע"ת וכנה"ג. ובתשובת שי למורא סי' י"ט:

ג **מהלכם**. פי' דבמקום שחפרו ושינו מהלכם אין מברכים:

סימן רכט

א **נאמן**. והאומרים נאמן בבריתו ואח"כ בא"י זוכר הברית טועים הם. ט"ז כנה"ג:

ב **להסתכל**. והמסתכל בו ביותר עיניו כהות. של"ה:

ג **בבוקר**. משמע מיד בהנץ החמה וכן מהרי"ל ציוה להכריז בערב שלמחר יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך ומ"ב כתב שבשחרית כשיוצאים מבה"כ מתאספים הקהל יחד ומברכין ברכה זו כן נהג מוהר"ש וכן דעתי לעשות אי"ה עכ"ל וכתב המ"א ונ"ל דאם לא בירך עד אחר ג' שעות לא יברך שכבר עברה ממקום הזה:

ד **הנשארים**. הם שבתי צדק מאדים נוגה כוכב:

סימן רל

א **אחר מ'**. דתוך מ' יום מועיל תפלה:

ב **תפלת הדרך**. ואם כבר אמר ת"ה בשחרית אומר מודה אני וכו' עד לשלום עיין מ"א וט"ז:

ג **בסימן ק"י**. משמע דאף שיצא מהכרך לא יאמר עד שיחזיק בדרך ע"ש:

ד **למרחץ**. ובמרחץ דידן א"צ להתפלל תפלה זו. ב"ח מ"א ט"ז:

ה **להקיז.** וה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה. (אבל ברד"א משמע דוקא הקזה שהיא סכנה שמא יחתוך ורידי הדם וימות ח"ו) ופשוט שצריך שם ומלכות כמו כל הברכות. מי שמתעטש וחבירו א"ל אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קויתי ה' דהמתפלל על חבירו הוא נענה תחלה. יש"ש ב"ק פ"ח סי' ס"ד:

סימן רלא

בוראו תמיד. עי' שו"ת דב"ש סקל"ח איזה דרך ישרה אם לעסוק בתורה ובתלמידים כל ימיו ויהנה מאחרים או יהנה מיגיע כפו ויעסוק בתורה בשבת לבד:

סימן רלב

א **בקול רם.** ומ"מ בת"צ לא יעשה כן לכתחלה כיון שאומר הש"ץ ענינו בברכה בפ"ע והקהל אומרים כדרכן ליכא י' דצייתי לש"ץ ומ"מ אם השעה דחוקה מאוד יתפלל מיד בקול רם ויאמר הש"צ ענינו והקהל יאמרו בש"ת רלנ"ח מ"א וע"ל סי' קכ"ד ס"ב מש"ש. והאר"י ז"ל לא הניח לאומרה בקול רם אלא בלחש ואח"כ בקול רם אפי' אחר שקיעת החמה אפי' בע"ש:

ב **למנחה.** היינו חצי שעה קודם. ולא יחזיק אז ילד בחיקו שמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזור אחר המים יעבור זמן מנחה או יתאחר לבוא לבה"כ. ס"ח סי' י"ח:

ג **סעודה קטנה.** דלמא אתו לאמשוכי. כתב מהרי"ל בהלכות פסח ונ"ל דה"ה מי שלא התפלל ערבית עם הציבור אסור במלאכה ובלמוד עד שיתפלל אבל בשחרית כיון שהציבור מתפללין לא חיישינן שמא יפשע ומה"ט נהגו לאכול אחר זמן מנחה קטנה ועוד דהשמש מזכיר וקורא לבה"כ אבל במקום שאין שם מנין אסור ללמוד בשחרית קודם שיתפלל עכ"ל. וכ"ה לעיל סי' פ"ט ס"ו והא דאמרינן בברכות שלא יאמר אדם אוכל ואשתה תחלה ואח"כ אקרא ק"ש אלא נכנס לבה"מ וקורא ושונה ואח"כ קורא ק"ש מיירי קודם זמנה דהיינו חצי שעה קודם הזמן דאסור באכילה ומותר בלימוד כדי שלא יהא יושב ובטל חצי שעה אבל כשהגיע הזמן אסור ללמוד אא"כ במקום שיש ציבור ע"ל סימן פ"ט ס"י. מ"א:

ד **התחיל.** אפי' אחר מנחה גדולה אין מפסיקין אפי' כשיגיע זמן מנחה קטנה ואם התחילו סמוך למנחה קטנה מפסיקין אפי' יש שהות. וכל הפטור ומפסיק נקרא הדיוט עיין מ"א:

ה **להפסיק מיד.** אפי' עוד היום גדול כל שיודע שתמשך סעודתו עד שתחשך צריך להפסיק מיד. ואפי' התחיל בהיתר מפסיק. מ"א:

ו **ידיו.** ולמי שרגיל להתיר איזורו בשעת אכילה משיתיר איזורו אפי' קודם נטילה:

ז **עוברת.** ע"ל ס"ק ה' דאפי' עוד היום גדול צריך להפסיק אם יודע שתמשך סעודתו עד שתחשך. כתב ב"ח כשיש חתונה בשבת ולא יצאו מבה"כ עד אחר חצות יתפללו מנחה בצבור ואח"כ יאכלו דסעודת נשואין הוי סעודה גדולה אבל סעודת שבת בביתו לא מיקרי סעודה גדולה:

ח **כביצה.** דוקא ולא יותר. ונ"ל דלשתיה יותר מכביצה נמי אסור עיין מ"א:

סימן רלג

א **יצא.** אם בדיעבד התפלל בתחלת שעה שביעית דהיינו אחר ו' שעות לא יצא מ"א והיד אהרן. ובית יעקב סי' צ"א פסק דיצא:

ב **שעות אלו.** דהיינו מהנץ החמה עד סוף שקיעתה והוא כמו רביעית שעה קודם צ"ה עיין מ"א:

ג **לי"ב שעות.** ר"ל שהיום משערין לי"ב חלקים אפי' אם יהיה ארוך י"ח שעות וכל חלק נקרא שעה. וע"ל סי' פ"ט ס"ק ג':

ד **כחד מינייהו.** פירוש שלא ינהוג פעם כך ופעם כך ומכ"ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג המנחה וערבית קודם צ"ה. מ"א:

ה **צ"ה.** ז"ל ד"מ מהרי"ל היה מתפלל מנחה בשעת הדחק סמוך לצ"ה ואמר אע"פ שנראה בעיר לילה מ"מ עדיין יום הוא עכ"ל. וכתב המ"א ודוקא בעיר שבתיה גבוהין או יושבת בעמק. ועכשיו נוהגין להתפלל מנחה ומעריב סמוכין זה לזה כי סוברין כרבנן ומה שמתפללין ערבית קודם הלילה היינו מפני הדוחק שטורח הוא לאסוף הציבור שנית. ויחיד שלא התפלל בבה"כ ימתין עד הלילה. וצריך ליזהר שלא יתפללו ערבית קודם פלג המנחה. מ"א:

ו **לתפלה.** ואם נטל ידיו לתפלה אע"פ שהפסיק אח"כ בלימודו כגון בזמן שדורשין א"צ ליטול שנית ומ"מ בשבת שמפסיקין במכירת המצות נ"ל שצריך ליטול שנית לתפלת מוסף אא"כ לא הסיח דעתו. (ובספר אליהו רבה פסק דכל זמן שהוא בבה"כ אין צריך ליטול ידיו עוד דמסתמא לא הסיח דעתו) ואם נטל ידיו לאכילה ואכל מ"מ צריך ליטול לתפלה כיון שלא נטל לתפלה משא"כ ברחץ ידיו שחרית דהוי נטילה לתפלה עי' סי' ד'. מ"א:

ז **א"צ ליטול.** וינקה ידיו בצרור ויתפלל עם הציבור אע"פ שעדיין ישאר לו זמן להתפלל ביחיד ב"ח. ע"ת ע"ש:

סימן רלד

א **א"ל אשרי.** ואם אמרו אשרי בלא מנין ואח"כ באו מנין יאמרו מזמור אחד ואח"כ יאמרו קדיש וה"ה כשלומדים בבה"כ וליכא מנין ואח"כ קוראין י' לומר קדיש לא יאות עבדי אלא בעי שיהיו י' בשעת הלימוד מ"א. אבל הט"ז בסי' כ"א ס"ק ה' כתב דכל שיש באמירת הקדיש עשרה די וא"צ שיהיו עשרה בשעת הלימוד ע"ש בס"ק ז' מש"ש. ועיין בשו"ת שער אפרים סי' י"ז. כתב בפסקי מהרא"י סי' נ"ט אפי' אם מקצת ציבור התפללו בעונתו ונמשכה עד הלילה אין לומר קדיש כיון שנתחדש יום אחר שהפסיקו מלהתפלל עכ"ל. וכתב המ"א דה"ה אם נמשך באמירת א"מ וכיוצא בו שא"ל קדיש תתקבל וצריך ליזהר שלא יבא לידי כך ושיאמרו הקדיש קודם צ"ה ע"ל סי' קל"א ס"ג. ובס' אליהו רבה חולק עליו דאף אם נמשכה עד הלילה אומרים קדיש:

ב **קודם אשרי.** ט"ז ומ"א כתבו לאומרה אחר אשרי ע"ש. וכתב האר"י ז"ל לומר פיטום הקטורת אחר פרשת התמיד. מי שמתאחר לבא לבה"כ בשעה שהציבור התחילו מנחה יתפלל י"ח עמהם ואח"כ יאמר אשרי מ"א בסי' ק"ח ס"ק ה' דלא כב"ח ע"ש:

סימן רלה

א **קטנים.** ומן הדין סגי בבינונים כמ"ש רמ"א בסי' תקס"ב אלא שאין אנו בקיאין לכן בעי קטנים אבל גדולים לא מהני שנראים גם ביום ובתענית לא הטריחו כולי האי וסגי בבינונים כמ"ש רמ"א סימן תקס"ב:

ב **בלא ברכות.** ולא יסמוך על ק"ש שעל מטתו מפני שאין מתכוין לצאת בה תר"י. וט"ז העלה דכל מאן דחש למיעבד על צד הטוב יקרא ק"ש על מטתו ויכוין לצאת י"ח בזה ולא מפני המזיקין ולא יצטרך לקרות רק ב' פרשיות כיון דכבר קרא י"ח בבה"כ וזהו יותר נכון מדרך הש"ע דבדרך הש"ע קרוב לודאי שבשעת צ"ה אפשר שישכח לקרות בפרט שכבר קרא ויצא רק שצריך לחזור משום רווחא דמילתא כמ"ש משא"כ בשעת שכיבה דיש אז התעוררות לקרות מפני המזיקין ובזה אין אדם עשוי להשכח עכ"ל. וכן דעת המ"א. שוב מצאתי במט"מ שרש"ל קרא על מטתו כל ג' פרשיות עיין מ"א ס"ק ג' ובגינת ורדים בספר גן המלך סימן צ"ו ובספר יד אהרן. מי שרגיל לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור מעריב בלילה. וטעה והתחיל בברכת ק"ש עם הצבור מבע"י יגמור אותן כדי שלא

יברך ברכה לבטלה ובלילה יקרא ק"ש בלא ברכותיה ויתפלל אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה הכי עדיף טפי כדי שיתפלל בזמנה. מ"א:

ג **לאכול**. אבל טעימה בעלמא שרי מ"א וט"ז וכתב הט"ז לפי הדרך שכתבתי לקרות ב' פרשיות בק"ש של המטה ולכוין לצאת י"ח בה יוכל לאכול ולשתות תחלה כיון שיש לו זמן מוגבל ע"ש וכ"כ המ"א דלרש"י אם קרא בבה"כ מבע"י רשאי לאכול קודם קריאתו שנית בביתו ומ"מ במוצאי שבת שאין קורין מבע"י בבה"כ אסור להתחיל חצי שעה סמוך לצאת הכוכבים ואין לסמוך על קריאת השמש לבה"כ דהא מקצת אין הולכים לבה"כ במ"ש:

ד **חצי שעה**. ט"ז כתב דא"צ חצי שעה אלא בסמוך שיעור קטן לפני הזמן ע"ש:

ה **מפסיק**. דק"ש דאורייתא היא. ואם התחיל בהיתר א"צ להפסיק מרדכי ב"י עט"ז. ובבאר היטב אשר לפני כתב ע"ש מ"א שמחמיר בזה. וכוונתו למ"ש המ"א בס"ק ח' ואפי' התחיל מבע"י צריך להפסיק ע"ש. ולא דק בזה. דהתם קאי על אם אין שהות וכו' וכמ"ש בס"ק שלאחר זה וק"ל:

ו **לתפלה**. ואפי' התחיל בהיתר מפסיק ע"ל סי' רל"ב:

ז **מיד בצ"ה**. ואסור לעשות כל המלאכות הנזכרות בסי' רל"ב. ב"י:

ח **שכור**. ואם נשתכר אחר התחלת זמן קריאת שמע לא מיקרי אונס ואין לו שיעור לקרות רק עד שיעלה ע"ה ותו לא. ט"ז:

סימן רלו

א **שתים לפני ק"ש**. יש להפסיק בין ברקיע כרצונו ובין בורא יום ולילה עמק ברכה. מה שאנו חותמין מלך צור ישראל וגואלו כשאומרים מערבית אינו נכון ב"ח ע"ל סי' ס"ו ס"ק י"ב ומ"א כתב דבסוף פ"ק דברכות פירש"י דדוקא שחרית קאי על גאולה שעברה אבל גאולה דערבית קאי גם על לעתיד וא"כ אין לזוז מהמנהג:

ב **לעמוד**. ובמ"ע כתב דצריך לישב וכ"כ מט"מ בשם מהרי"ל ומהרש"ל וכתב הט"ז דאם האומרם מעומד נתכוין שיהא במקום י"ח א"כ יצא ידי תפלת ערבית והיאך יתפלל אח"כ ערבית שנים ע"ש. וכתב דעל כל פנים לא יעמוד ופניו אל הקיר כמו בי"ח:

ג **יתפלל עמהם**. אע"פ שהם מתפללים מבע"י מ"מ תפלת הציבור עדיפא ממיסמך גאולה לתפלת ערבית שהוא רשות. ונ"ל דאם יש שהות יקרא ק"ש וברכותיה וידלג ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו'. וגם יראו עינינו וגו' כדי להתפלל עם הציבור דאינה אלא מנהג וכמה גדולים סוברים דאין לאומרו ואם בא לבה"כ בשעה שמתחילין ברכו והוא

לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הציבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אבל לא ימתין להתפלל מנחה בשעה שיתפללו ערבית ולהתפלל אח"כ ערבית בלילה דסתרי אהדדי שהקהל תופסים אותו זמן ללילה שהרי מתפללים ערבית והוא תופסו עדיין ליום שהוא מתפלל מנחה. מ"א ט"ז ע"ש:

ד **עם ברכותיה.** ואז אומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' מעומד. מ"כ בשם מהרירי"ש. מ"א:

ה **בכבודו.** וכתב בע"ה שיקרא מלת תמיד למטה תמיד ימלוך וכו':

סימן רלח

א **מרובה.** ועשל"ה שיש לחבר לילה ליום ויום ללילה בתורה או בתפלה. וכתב ב"ח דאחרונים קבלו משכבי עד קומי וכו' ע"ל סי' א':

ב **בלילה.** דהוי נדר ולכן יתנה בתחלה שלא יהא עליו נדר מ"א. אין לקרוא מקרא בלילה ואין לישן אלא אחר ג' שעות וישכב על צד שמאל וישן וישכב במטה מיוחדת. וכשתשמש אחר שתגמור תשוב למטתך. האר"י ז"ל:

סימן רלט

א **פרשה ראשונה.** ורי"ו כתב לומר כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות לשמור רמ"ח איבריו וכ"כ האר"י ז"ל וע"ל סי' רל"ה ס"ק ב' מש"ש:

ב **המפיל.** משמע דברכת המפיל יאמר אחר שמע כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה וכן עיקר. מ"א ע"ש:

ג **ישן מיד.** ואם צריך לשמש מטתו יטול ידיו ואח"כ יקרא ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש. של"ה וכנה"ג:

ד **שוכב.** והיינו דוקא בק"ש של חובה אבל אם כבר קראה אחר צ"ה וקוראה על מטתו לשמירה מותר לקרותו שוכב דהא ר"ז קרי וחזר וקרי עד דמשתקע בשינתיה. מ"א:

ה **חוזר וקורא.** וה"ה אם מהרהר בד"ת. ש"ד מ"א:

ו **בסתר.** הישן בבית יחידי אחזתו לילית. שבת פכ"ג ובית היינו חדר מהרי"ל. אלו צריכין שימור מהמזיקים חולה חיה חתן כלה אבל ות"ח בלילה ברכות נ"ד. יש נוהגין לומר וידוי ש"מ קודם השינה ונ"ל שאינו נכון דאיתא בברכות שלא לומר אם אמות תהא מיתתי כפרה דלא ליפתח פיו לשטן לכן אין לאומרו רק יפשפש במעשיו שעשה כל היום אם ימצא שעשה עבירה יתודה עליו ויקבל עליו שלא לעשותו ובפרט בעבירות

המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשון הרע צריכין בדיקה ביותר. ואשרי למי שנוהג לומר סדר הק"ש דהאר"י ז"ל:

סימן רמ

א **בתורה**. צריך לקיים העונה אף בימי עיבור ויניקה. ולענין ימות החורף שאלו להאר"י ז"ל אם יפטור מהעונה בהיות זמן קור כי צריך לטבול לקרי וגם בהיות זמן עיבורה ויניקה והשיב אם האשה מוחלת פטור ומ"מ טוב לקיימה והעידו עליו שהוא לא היה מקיים מצות עונה בימים הנ"ל ספר הכוונות. ועיין בש"ע א"ע סי' א' ס"ק א':

ב **הטיילים**. בני אדם הבריאים והמעונגים. רמב"ם. ומשמע בגמרא אפילו הם בני תורה:

ג **לליל שבת**. וה"ה בר"ח וי"ט. ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח כי כתיב ועונתה לא יגרע. ספר הקנה:

ד **טבילתה**. אפילו שלא בשעת עונתה. טוב לומר קודם הזווג מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וגו'. וכל אזהרות הנ"ל על זווג משבת לשבת הוא במשמש לשם הריון האר"י ז"ל. ואין לשמש ב' לילות של ר"ה והנזהר ביו"ד ימי תשובה תע"ב שכנה"ג. וכתב האר"י ז"ל שאין לשמש ליל ש"ע וליל שבועות וליל א' של פסח אם לא בליל טבילה. וליל ז' של פסח מותר בזווג. ספר הכוונות:

ה **לדרך**. עיין סעיף ט"ז:

ו **בכוס אחר**. פי' שיתן מחשבתו בשעת תשמיש על האחרת:

ז **אנוסה**. פי' אינה אנוסה רק שאינה מרוצה לכך לכן יפייס ואח"כ יבעול:

ח **שנואה**. בשעת תשמיש אבל אם היא רצוייה בשעת תשמיש אע"פ שהיא שנואה שרי. טור:

ט **תמורה**. אפילו שתיהן נשיו. כגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו אחרת טור. וצ"ע דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה עיין מ"א:

י **מורדת**. דאמרה לא בעינא לך ואעפ"כ הוא משמש עמה אע"פ שרצוייה בשעת תשמיש:

יא **שכרות**. היא או הוא:

יב **גרושת**. שבדעתו לגרשה אעפ"י שהוא אוהבה כגון מאותן שכופין להוציאה:

יג **ערבוביא**. כגון שנתן דעתו על אחרת כמ"ש ס"ב:

יד **חצופה**. שתבעתו בפה. אבל אי מקשטת עצמה ומרצה אותו שיתן דעתו עליה ה"ל בנים מהוגנים:

טו **למעלה.** מכלל קדושת הזווג שיהא פנים נגד פנים. זוהר:

טז **מחיצה.** ואם יש נקבים וחלונות כעין סריגה אע"פ דלענין טומאה חשיבי כמחיצה אבל הכא אסור עד שיהיו הספרים מכוסין מן העין שאין נראין מ"א ע"ש. ועיין בתשובת שער אפרים סי' קי"ט. ועיין בא"ע סי' כ"ה סק"ה מש"ש:

יז **אחר.** פי' חדר אחר:

יח **או ספרים.** ופשוט דגם המזוזה צריך לכסות בכלי תוך כלי:

יט **ארגז.** ואם הארגז גדול שמחזיק מ' סאה והוא אמה על אמה ברום ג' אמות חולקת רשות לעצמה. מ"א ע"ש ועי' סי' שי"ד. ועי' שו"ת חוות יאיר סי' קפ"ד דוילון סביב הספרים או סביב המטה לא מיקרי מחיצה הואיל ונעים ונדים ואם א"א בענין אחר מותר לשמש מטתו בחדר שבו הספרים בזמן עונה וליל טבילתה וליל יציאתו וביאתו מדרך. ועיין מ"א סי' שט"ו:

כ **נראה.** וה"ה אם האור נראה למעלה מהמחיצה שרי ומ"מ צריך האפלת טלית דמאחר שהחדר מלא אור לא גרע מביום. יש"ש ביצה סי' ו'. ובכוונות כ' ג"כ שלא יראה אור דגורם נכפה לבניו אפילו היא מעוברת ואם הלבנה מאירה עליהם להדיא אסור אבל אם מאירה לבית ולא עליהם אין חשש כ"כ. וכנה"ג אוסר. אבל אם הם תחת אויר השמים אפי' הם בצל הלבנה אסור עיין מ"א:

כא **בטליתו.** ואין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול ב"ח. פי' כשיצרו מתגבר עליו ובכתובות דף ס"ה משמע דבבית אפל מותר לכתחלה. מ"א:

כב **בעה"ב.** שמא יראה קרי עליו:

כג **במהלך.** ומ"א כ' דכאן איירי מצד הרפואה. ובס"ח איירי מצד הדין ואם יכול לפייסה עד שתמחול ש"ד ע"ש:

כד **ישן עליה.** אשה מינקת לא תינק בנה אחר התשמיש עד שיעור הלוך ב' מילין. זוהר. וכשיוצא מבית הכסא קבוע לא ישמש כל אותו השעה משום ששד של בית הכסא מדבק בו ואשה שמאחרת טבילתה לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגרמה כמה רעות. זוהר ע"ת. כ' של"ה כשירצה להזדווג יזכור הקדושים אשר בארץ ותמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו וכשמתעורר בקושי אבר בחלום יזהר שלא לבעול אז כי הבנים יהיו פגומים ח"ו ואף אם היא מעוברת תלד רוחין בישין. האר"י ז"ל:

כה **בה.** אסור לשים ספר על מטה שישן עליו ובפרט שישן עם אשתו כי שכבת זרע עליו. כתב של"ה יזהרו אב ואם שלא יעשו מורא לתינוק מדבר טמא לומר חתול או כלב תקח להתינוק דיש חשש היזק להתינוק:

סימן רמא

א **ערום**. ל"ד אלא אורחא דמילתא מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין. מ"א:

ב **בה**. שהקילוח הולך וניתז למרחוק רש"י. משמע דבאשה אסור. מ"א:

ג **במנא**. ומ"מ ת"ח צריך שיכפה עליו כלי דא"א לו בלא הרהור תורה. מ"א:

סימן רמב

א **השבת**. ולא יפחות משני תבשילין זוהר בראשית. ובתיקוני שבת איתא שיאכל בכל סעודה מג' סעודות דגים ע"ש ונ"ל דכל אחד לפי טבעו כמ"ש סי' רפ"ח. אם המוכרים הדגים מיקרין השער נכון לתקן שלא יקנו דגים איזה שבתות וראיה ממשנה ספ"ח דכריתות צמח צדק סי' כ"ח וכ"כ הפר"ח במנהגי איסור ס"ק ס"ו ובית הילל י"ד סי' רי"ח כתב דדוקא כשנתייקר השער יותר משליש כמו שהיה מקדם אבל אם נתייקר פחות משליש או שליש כמו שהיה מקדם אין לעשות תקנה וחייבים לקנות דגים לכבוד השבת דהידור מצוה עד שליש ע"ש. לווין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה ירושלמי. כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה חוץ מתשר"י ר"ת ת"ת שבת ראש חדש יו"ט. והוצאת ר"ח ר"ל מה שמביאים התינוקת להרב שלהם בר"ח עטרת זקנים בשם הר"ן מקראקא וכ"כ המ"א בסי' ת"ט בשם הב"ח ע"ש. אם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת אסור לאוכלו בחול ב"ח סי' תתס"ו:

ב **ביותר**. היינו מי שיש לו מזון י"ד סעודות לאכול כל ימות השבוע בכל יום ב' סעודות לא יטול מהצדקה לאכול סעודה ג' וזהו פירושו עשה שבתך חול ר"ל כמו חול ב' סעודות. מ"א ט"ז:

ג **בבית**. אסור לאכול פת גוי בשבת. ויאכלו מהחלות בשבת. מ"א ועי' סי' שכ"ה ס"ד:

סימן רמג

א **שמו**. דע שלשה חלוקים יש בדין שכירות. אחד בשוכר לגוי שיעשה המלאכה בשדה או במרחץ ורווחים או הפירות יחלוקו. ב' שהגוי נוטל כל הרווחים או הפירות ויתן לישראל דבר קצוב כל שנה. והב' חילוקים אלו מותרים בשדה ובמרחץ מדינא דנכרי אדעתא דנפשיה עביד רק חכמים אסרו אלו הב' חילוקים במרחץ משום מראית עין מפני דנקראת על שמו וכו'. אבל חלוקה ג' דהיינו שיהיה כל הרווחים לישראל רק שישראל נותן לנכרי דבר קצוב לכל שנה זה ודאי אסור מדינא אפי' בשדה כ"ש במרחץ דהוי הגוי שלוחו של ישראל וישראל נהנה ממלאכה בשבת דאף אם לא עשה הגוי מלאכה בשבת

יטול שכרו הדבר קצוב כל שנה וליכא למימר דנכרי אדעתא דנפשיה עביד. ממילא אם מנהג רוב אנשי המקום להשכירם או ליתנם באריסות כמבואר בסעיף ב' חזר להיות המרחץ כשדה. הב' חילוקים ראשונים מותר והחלוקה ג' אסור. ודע דכל היתר שכירות דכאן היינו שהוא שוכרו דרך הבלעה עם ימות חול. אבל ליום השבת לחוד אסור בכל גווני עי' ט"ז:

ב **מעכו"ם**. בב"י כתב אפי' קנאו מנכרי שרי להשכירו כיון שעדיין לא ישב בה ולא נקרא שמו עליו ע"כ נראה להתיר אף בקנה. מ"א:

ג **שבביתו**. צ"ע הא כתוב בסי' רמ"ד דאפי' דר בין העכו"ם יש לחוש לאורחים הבאים שם ה"נ ניחוש לזה ועוד הא קי"ל דכל שאסרו רז"ל משום מראית עין אפי' בחדרי חדרים אסור ט"ז ע"ש. והמ"א האריך והעלה דתרתי בעינן דעומד ברשות אחר בפני עצמו. ושלא יהא רוחצין בו אלא שכניו ע"ש (ובס' אליהו רבה מתרץ קושית מ"א והעלה כדעת רמ"א ע"ש):

ד **וי"א שאסור**. ב"ח כתב דלא פליגי דבמקום דמותר מדינא אלא משום מראית עין אסרו שכרו מותר ומ"מ דוקא בהבלעה אבל אם הביא שכר שבת לבדו אסור כמ"ש ס"ס רמ"ה:

סימן רמד

א **לעצמו**. פי' דאין קפידא לישראל בזה דאם לא יעשהו היום יעשהו למחר:

ב **העכו"ם**. כלומר ששכרו לימים וזה אסור מדינא:

ג **חצירו**. התוס' ספ"ק דע"א בשם ר"ת כתב דר"ת היה מתיר לבנות בית ע"י נכרי בקבלנות כיון דאין שבח לישראל במה שבונה בשבת כמו בשדה דאריס אריסותיה עביד ה"נ בזה דעכו"ם עושה קבלנות שלו. אבל ר"י אוסר מטעם שנזכר בסעיף זה ור"ת בעצמו לא סמך על הוראתו כשבנה ביתו. וכתב הגהת (מיימון) [מרדכי] דהשפחות אסורות לעשות מלאכה בבית ישראל בשבת והטעם מפני הרואים שלא יאמרו מלאכה של ישראל היא עושה:

ד **לקצור**. אע"ג דדרך שדה לאריסות וא"כ יסברו שלקחה באריסות כמ"ש סי' רמ"ג י"ל דש"ה כשיחקרו יוודע להם האמת שקבלו באריסות אבל הכא שיראו בעת הקציר שאין העכו"ם נוטל בריוח ידעו דלאו אריס הוא ויחשדוהו ששכיר יום הוא:

ה **לב"ב**. עיין סי' רמ"ג ס"ק ג' שסותר זה ויש להחמיר כהך דהכא ט"ז. ומ"א מיישב ע"ש. פה בעירנו נוהגין היתר לשכור עכו"ם בקבלנות ליקח הזבל מן הרחוב והעכו"ם עושים המלאכה בשבת נ"ל משום דבשל רבים ליכא חשדא אבל בשכיר יום פשיטא דאסור

וא"כ היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות ומ"מ ראיתי שהגדולים לא רצו להתירו כי בזמן הזה אין העכו"ם מניחים לשום אדם לעשות מלאכה בפרהסיא ביום חגם ואם נניח אנחנו לעשות איכא חילול השם אבל תיקון הרחוב אין נקרא ע"ש ישראל כ"כ ומ"מ במקום שאין נוהגין היתר ברחוב אין להקל מ"א ונ"ל שאם ח"ו יש חשש שיתבטל הבית הכנסת מלבנות שרי בקבלנות עיין סימן תקמ"ד ס"א ודוק:

ו נכון להחמיר. וב"ח כתב דבקבלנות יש לסמוך על ר"ת ומותר בדיעבד וה"ה כשתיקן האבנים דמותר לשקעם. מ"א ט"ז: (ובס' אליהו רבה הוכיח כמשמעות הב"ח דנכון להחמיר כדעת ש"ע):

ז שיכתוב לו. זהו דעת הרמב"ם ונ"ל כוונת הרמב"ם כדרך השרים שיש להם סופר מיוחד שבכל עת שצריך השר לכתוב מחויב לו לכתוב ובעת שאין צריך יושב בטל לכן מותר לכתוב בשבת שהוא עושה בכל עת שירצה שהרי הישראל אינו אומר לו לעשות בשבת ואם רצה עושה למחר ואין הישראל מרויח במה שעושה בשבת. והיש מי שאוסר הוא הראב"ד דס"ל דישראל מרויח במה שעושה בשבת דשמא יצטרך גם למחר לכתוב ולא יוכל לעשות שניהם כאחד:

ח לכ"ע אסור. דקרוב הדבר לודאי שיצטרך למחר למלאכה אחרת ואם כן מרויח ישראל במלאכת הנכרי בשבת. וה"ה אם שכרו לכתוב לו תמיד זהו פשיטא דאסור לכתוב לו בשבת. מ"א:

ט בקבולת. דאז שרי מדינא ואע"ג דיש חילוק בין קבולת שאין ישראל קובע מלאכתו לנכרי בשבת כמ"ש ר"ס רנ"ב ובמכס קובע לו דוקא בשבת מ"מ שרי משום פסידא ומה"ט שרינן הכא אע"ג דהוי בפרהסיא. וא"ל למה לא התירו נמי במרחץ בסי' רמ"ג משום פסידא דלא התירו אלא בהפסד גדול עיין ט"ז. יהודי ששכר המלח מותר להשכיר לו פועלים בקבולת שאם יעשו לו כך וכך מלח יתן להם כך וכך רש"ל סימן ק'. עיין יד אהרן מה שמביא בשם ס' נחלת יהושע ומס' דת ודין סי' ו':

י דינו כדין. ומותר ליתן כסף לעכו"ם לתקן לו מעות כיון שאין כאן שמיעת קול שהוא של ישראל ואין לחוש כיון שהעכו"ם עביד בשכרו. הג"מ מ"א:

יא במלאכתו. לא מבעיא כשהמכס הוא לישראל אלא אפילו השכירו לעכו"ם לשבתות ואין לו עסק בכך אפ"ה אסור שלא יאמרו לצורכו הוא עושה. כתב הט"ז הא דאסור לישב שם היינו כדי לידע מה הוא התעסקות שעושה העכו"ם כדי לקבל ממנו חשבון ע"ז למחר אבל אם אינו יושב שם אלא כדי לשמור את העכו"ם שלא יגנוב מותר ובזה ניחא מה שנהגו מחזיקי ריחיים מהשר להושיב שם ישראל אפי' בשבת רק יזהרו שלא

ידברו כלום בהעסק עכ"ל. והיד אהרן חולק דבכל גווני אסור לישב שם ע"ש. אין לישראל לקבל דבר מאכל במכס אפילו לא הובא מחוץ לתחום ואין בו חשש צידה ומחובר מ"א ע"ש. ועיין בתשובת מהר"א ששון סי' קנ"ז. ובס' דת ודין סי' ו'. ובספר משנה למלך בפ"ו מהלכות שבת ובתשובת פנים מאירות סי' ל"ח:

סימן רמה

א **בשותפות.** דע ההיתר גמור הוא באם הישראל שיש לו שדה בשותפות עם הנכרי שיתנו מתחלה קודם שלוקחין השותפות. טול אתה בשבת ואני בחול אם רב או מעט. ובשעת חלוקה יטול הנכרי שכר שבת וישראל יטול יום א' כנגדו הן רב או מעט אבל אם לא התנו מתחלה ובשעת חלוקה אומר טול בשבת ואני בחול זהו ודאי אסור. ואם לא התנו מתחלה ובשעת חלוקה לקח העכו"ם בשבת בלא אמירת ישראל זהו נקרא לא התנו וחלקו סתם ובעיא היא בגמרא ולא איפשטא ופסק הרא"ש לקולא והרמב"ם לחומרא דפירש בגמרא דאסור ואם באו לחשבון אסור זה קאי אלא התנו וחלקו סתם. אבל אם התנו ובשעת חלוקה חולקין בשוה כמ"ש בסעיף ב' זה ודאי מותר אף להרמב"ם דאל"כ ליפרש הרמב"ם ואם באו לחשבון אסור אפי' אם התנו רק דחלקו בשוה אלא ודאי דמותר. לפ"ז אם אומר בשעת חלוקה שקילנא בשבת נו"ן זוזי ואת בחד בשבת ק' זוזי מלא לי כתב ב"י בשם הגאונים דאסור דהרמב"ם לא ס"ל הכי אלא בכל צד יש היתר אחר שהתנו ורש"י ג"כ כהרמב"ם ס"ל ט"ז. ומ"א בס"ק ב' לא כ"כ ועיין ב"ח וביד אהרן. אם הם אין עושין כלום רק שהעכו"ם מסיק התנור ואופין בו ונותנין שכירות אע"ג דהישראל אסור לקבל השכירות משום שכר שבת מ"מ רשאי לחלוק סתם בהבלעה מ"א. ע"ש.

(ויש שם טעות סופר במ"א שכתוב אפי' התנור ליתסר וצ"ל אפילו התנו ולא התנור ע"ש ובא"ר במה שהשיג על מ"א במה שכתב דאיירי בהבלעה):

ב **ביומו.** כיון דהישראל עושה נגד מה שעשה העכו"ם בשבת ה"ל העכו"ם שלוחו וה"ה כשישראל מחויב לעסוק הכל והעכו"ם מתעסק בשבת. כתב ב"י בשם (ריי"ו) [תוס'] ואם אין לאופה נכרי חלק בגוף התנור רק שישראל אומר לו מתחלה טול אתה לעצמך כך וכך ימים ובתוכו שבת כדי שתסיקנו גם בחול דמותר ג"כ בהתנו. וכ' המ"א דדוקא לומר לאופה ב' ג' ימים דהוי שכר שבת בהבלעה זהו מותר בהתנו אבל לומר טול אתה בשבת כדי שתסיקנו בחול אסור אפי' בהתנו דהוי כמשכיר תנורו בשבת ונוטל שכר שבת ע"מ שתסיקנו בחול דלא דמי כשיש לנכרי חלק בו הו"ל שלו לגמרי בשבת עיין מ"א:

ג **בשבת.** ט"ז חולק וכ' שאין לסמוך על היתר זה להשכיר לו לשבתות לחוד שלא בהבלעה דהיתר זה לא מצינו רק במכס דלעיל מטעם פסידא כמש"ל ע"ש ועיין מ"א:

ד **מעות.** ואם העכו"ם נותן מעות לישראל להתעסק בהם ועוסק הגוי בשבת ודאי אסור כיון דמלאכה זו של שבת היתה ומוטלת על ישראל לעשותה הרי זה הגוי שליחותיה קא עביד שכנה"ג ע"כ. כשיש יום השוק בשבת אסור ליתן לגוי מעות מע"ש לקנות לו בשבת כמ"ש סי' ש"ז ס"ג ע"ש ודלא כמו שעושין הסוחרים בספינה שמוסרים הפשתן שלהם כשבאים לאיזה מקום לערלים למכור בשבת וזה איסור גמור:

סימן רמו

א **בהבלעה.** אבל ליטול שכר שבת לחוד אפי' בכלי שאין עושין בו מלאכה אפי' בחדר לדור בו אסור כמ"ש סימן ש"ו ס"ד. מ"א:

ב **להוציאו.** ואם העיר מוקפת חומה דמותר לטלטל בכולה יש להקל בעת הצורך עיין. מ"א וט"ז:

ג **מלאכה בשבת.** דזהו אסור מדאורייתא דקי"ל דשכירות לא קניא. ודוקא מלאכה אבל לרכוב הנכרי על בהמת ישראל אין להקפיד. דחי נושא את עצמו כמ"ש סי' ש"ה סעיף כ"ב ע"ש. ואם הישראל שכר מעכו"ם בהמה מצווה על שביתתה דשכירות קניא לחומרא. ואם חזר והשכירה לעכו"ם שרי ממ"נ. מ"א:

ד **על כך.** ואין בכלל זה מה שמוסרין בהמה לרועה דמירתת להשתמש בהן כמ"ש סי' ש"ה סכ"ג:

ה **יפקירנה.** דד"ת הפקר בפ"ע הוי הפקר. אבל לכתחלה אסור להשכירה ע"ד שיפקירנה בשבת וגם במכירה אין היתר אלא כשמוכר כל ימי השבת ולא בשבת לחוד. עיי' תשובת צמח צדק סי' ל"ה. וב"ח מתיר לכתחלה להפקיר בפני ג'. וט"ז כתב דאפי' דיפקיר בפני ג' אין היתר בזה ברור לכתחלה אלא יש היתר כפי הדרכים שזכר בסעיף ה':

ו **בהמתי.** ודוקא בפניו צריך לומר כדי שיתכוין לקנות מ"א. (ובספר אליהו רבה פסק דאפי' בינו לבין עצמו מהני כדעת ש"ע בדיעבד עכ"פ):

ז **לזכות בה.** כתב ט"ז שמעתי בשם רב א' שסמך ע"ז להתיר להלוות ברבית על משכון דרך מכירה אעפ"י שאינה מכירה ממש כגון שחייב להחזיר לו אפ"ה מותר שלא עשה מכירה זו אלא כדי להפקיע איסור רבית כדרך שאמרינן כאן לענין שבת. ואני אומר חלילה לעשות כן בישראל דכל שאין כאן מכירה הוי שם הלואה עליו דאסור וכאן הוי הפקר כראוי רק שלזמן הוא דהיינו ביום השבת ובשבת עצמו הוי הפקר גמור משא"כ

במשכון הנ"ל שגוף הענין צריך להיות נמכר שיעשה הלוקח בו מה שלבו חפץ וזה אינו שם ע"ש:

ח **מצווה.** וביש"ש פ"ק דביצה חולק ואוסר ויש להחמיר כדבריו. מ"א:

ט **בהמת ישראל.** ישראל שיש לו סוס ובא המושל המכירו להשאילו או להשכירו והוא אינו יכול למאן נגדו מפני איבה ימכרנו לו בדבר מועט ואז יכול המושל לעשות בו כרצונו ואם אח"כ יחזור ויתן לו הסוס וגם השכירות מתנה בעלמא יהיב. תשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ט ע"ש. והמחבר יד אהרן חולק עליו וכתב ול"נ שאם הגוי יכול למוכרו אף שמכרו לו בדבר מועט מותר ואם אינו יכול למוכרו אסור שנקראת בהמת ישראל בכל מקום וכ"כ בתשובת צמח צדק ע"ש והיותר טוב שיפקירנה:

י **עם העכו"ם וכו'.** ואז מותרין אח"כ לחלוק בשוה כמ"ש סי' רמ"ה ס"ק א' ועיין מ"א:

יא **בערכאותיהם.** לפרסומי מלתא:

יב **ישראל.** אם הסוסים של ישראל וגם העכו"ם הוא עבדו ומוליך סחורתו אין היתר במכירה דהרי אסור להניח לו לעשות מלאכתו אא"כ הוא מושכר לו רק ליסע עם הסוסים אז שרי להרמב"ם כמ"ש סי' רמ"ד ס"ה ועכ"פ אסור לומר לך בשבת כמ"ש סי' רנ"ב. כתב הב"ח ואלו שיש להם סוסים ועגלות ומוליכין משאות בשבת בשכר ומוכרין בכוונה לעכו"ם כדי להפקיע איסור שבת עוברים על דברי חכמים וראוי לקונסם עיין צמח צדק סימן ל"ה. אבל לדבר מצוה להוליך אתרוגים מותר:

סימן רמז

א **שקצץ.** דאז בדידיה קא טרח ולא בשביל ישראל וה"ה בכל מלאכות בעינן קצץ כמ"ש סי' רנ"ב. ובספר אליהו רבה השיג על מ"א בזה והעלה בכתב עכו"ם או כלי ומעות אפי' בלא קצץ מותר כיון דל"ל ר"ה בזמן הזה ע"ש:

ב **שילך בשבת.** גם צריך שיוציאו מפתח ביתו של ישראל קודם חשכה ואסור לומר ראה שתהא שם ביום א' או ב' וידוע שא"א להיות שם אא"כ שילך בשבת ואפי' קצץ אסור. מ"א:

ג **בי דואר.** פי' שכל שאין בי דואר אלא צריך שיגיע הכתב אל ידי עצמו של מי שנשלח לו יש לחוש שמא הוא אינו בביתו וילך אחריו בשבת אבל הבי דואר הוא עצמו קבוע תמיד למלאכה זו וזהו שקורין פאס"ט מיינשט"ר:

ד **לחומה.** לעיר שנשתלח שם כלומר לבית ראשון. ב"ח מ"א:

ה **ביום ה'**. ואפי' יודע שלא יוכל להגיע לשם קודם שבת ונ"ל דאף לסברא ראשונה אם דרך קרוב כגון מהלך יום א' ומשלחו ביום ב' או ג' שרי שאף שלא ימצאנו בביתו יש לו שהות הרבה ללכת. מ"א:

ו **אסור**. ט"ז חולק ע"ש. (ובס' אליהו רבה פסק לאיסור ע"ש):

ז **גוונא**. אפי' לא קבוע בי דואר במתא אף דלא ימצאנו בביתו לא ילך העכו"ם אחריו דהא הישראל לא שלחו אבל לשלחו בידו בע"ש אם אין שהות מבע"י שיגיע לשם אסור דהא מוליכו בשבילו בשבת ומוציא ד"א בר"ה בשביל ישראל. ומכ"ש שאסור ליתנו בשבת כמ"ש סי' רמ"ו ס"ב עיין מ"א ובשבות יעקב ח"ב סי' מ"ב:

ח **ע"ש באגרת**. ובד' וה' מותר כיון די"א דזה מיקרי קצץ כמ"ש סי' רמ"ד. מ"א:

סימן רמח

א **מצוה**. אבל בשבת אסור דהא לא יוכל לפסוק עמו שישבות עס"ג. (ובס' אליהו רבה חולק על מ"א בזה והוכיח דלדבר מצוה מותר אפי' בשבת והטור דוקא לכתחלה קאמר שיפסוק עמו שישבות ואם אינו אפשר מותר בלא פיסוק ע"ש):

ב **ימים**. דהיינו ביום רביעי בשבת אסור עיין סעיף ד'. וה"ה בי"ט שני אין מפליגין עיין יד אהרן שהאריך ובחות יאיר סי' קי"ב:

ג **ג' ימים**. היינו ביום ג':

ד **י'**. דה"א יש איסור תחומין קמ"ל דלא והטעם כיון שהתחיל בהיתר:

ה **שם**. כלומר כשיש רוח טוב הולכין ביום א' אעפ"י שעכשיו אין רוח טוב שרי להלוך בע"ש. ב"י ד"מ:

ו **ובלבול**. ולדבר מצוה שרי דהעוסק במצוה פטור מן המצוה:

ז **הספינה**. פי' אע"פ שהמים עמוקים י' אם הספינה משוקעת במים והוא יושב למטה מי' נמצא מהלך למטה מי' ואפי' יושב למעלה אסור כיון שהספינה רחבה ד' כמ"ש סי' ת"ד ע"ש עיין מ"א:

ח **לתחום**. ותוך התחום שרי ולא גזרינן שמא יצא חוץ לתחום. מ"א:

ט **שאסור**. דבקרון אסור שמא ירד מן הקרון וילך באיסור וזה אין שייך כאן ט"ז. ומ"א כתב דבקרון אסור משום שמא יחתוך זמורה אבל הכא הבהמות הולכין למרחוק ולא שייך שמא יחתוך זמורה:

י **שביתה**. אפי' חל י"ט ע"ש שרי לקנות שביתה עי' סי' תי"ו:

יא **קידוש**. לפרסומי מילתא. ובעינן דוקא שישב שם בין השמשות מ"א. כתב משפטי צדק נתפשט המנהג בזמנינו להפליג בספינה בשבת ואין להתיר כשהספינה הולכת

בשביל ישראל דלכ"ע אסור ואין לחלק באיסור זה בין יו"ט לשבת אפי' ביו"ט שני ואפילו בצינעה אסור וכ"כ מהר"א ששון עיין כנה"ג (וע"ת) [עולת שבת] ומ"א:

יב **שבת**. אפי' באיסור דרבנן ריב"ש סי' י"ח:

יג **מותר**. ומהריב"ל כתב כיון דיודע בודאי שיחלל שבת אסור וכ"כ הרדב"ז כנה"ג מ"א וכן נוהגין:

יד **והעולה לא"י**. דוקא להתיישב שם. וי"א אפי' ע"מ לחזור כיון דאפי' מהלך ד' אמות בא"י מצוה היא. כנה"ג:

טו **פקוח נפש**. פן יגזלו ממונו או בהמה או מלבושים בימות הקור מיקרי פקוח נפש. (רמ"ג) [שו"ת הר"מ גאלאנטי סי' ק"י] מ"א:

טז **לסחורה**. אפילו יש לו מזונות והולך לסחורה להרווחה ולגבות מעות מעכו"ם שהוא חולה כל עוד שאינו גוסס לא מיקרי פסידא ודאית. מ"צ ור"י הלוי. ועיין במ"א סי' של"ט ס"ק י"ג. אי רשאי לילך בספינה קטנה או גדולה בשבת כדי להשלים מנין ולהתפלל עם הציבור עיין הרדב"ז ח"א סי' מ"ז ובתשובת חות יאיר סימן קט"ו ובתשובת עבודת הגרשוני סימן קכ"ג ובתשובת מהר"ם רוטונבורג סימן א' ב' וע"ל סימן צ' ס"ק י"ב:

יז **שיירא**. ונראה לי דבשיירא אין להקל. מ"א:

סימן רמט

א **מג' פרסאות**. ואם הוא יושב בעגלה או רוכב על הסוס יכול ללכת יותר ומכל מקום יזהר שיהיה יכול להגיע בעוד היום גדול. ב"ח:

ב **להכין**. ובמדינות האלו רוב בני אדם מכינין בריוח ולכן אין נזהרין בזה. אגודה מ"א:

ג **אירוסין**. וה"ה סעודת נשואין ב"ח. וצ"ע דבסי' תמ"ד ס"ז כתב דסעודת אירוסין סעודת מצוה היא אפי' בע"פ כ"ש בע"ש דקיל טפי ועו"ק דבסי' תקמ"ו כתב דמותר לישא ערב הרגל. ועו"ק דכיון דאירס בע"ש ה"ל זמן סעודה בע"ש. וברוקח סי' למ"ד הביא הירושלמי הזה ונ"ל דה"פ אסור ליארס בע"ש הדא דאתמר סעודת אירוסין פי' אם אירס קודם לכן אסור לעשות בע"ש סעודת אירוסין אבל לארס מותר ר"ל מותר לארוס בע"ש שמא יקדמנו אחר ואז מותר ג"כ לעשות סעודה מ"א ע"ש ועיין סי' תמ"ד ס"ו. ועיין תשובת חות יאיר סי' ע' מה נקרא סעודת מצוה באורך. והקובר את מתו בע"ש אם חייב בהבראה עיין י"ד סי' שע"א: (ועיין בספר אבן העוזר שמתרץ קושית המ"א על פסק הש"ע) ובספר אליהו רבה פוסק דאירס בע"ש אם אפשר לדחות למחר או ליום אחר אסור לעשות הסעודה בע"ש ולקמן מיירי בא"א לדחות:

ד **פדיון הבן**. ופדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בע"ש. ומילה אע"פ שעבר זמן כגון שהיה חולה בשמיני מיקרי זמנה קבוע דכל שעתא ושעתא זמניה הוא דאסור להניחו ערל כ"מ מתוס' דמ"ק דף ח' עיין מ"א. ועיין בי"ד סי' רס"ו בש"ך ובט"ז דיש אוסרים למול מילה שלא בזמנה בע"ש:

ה **מותר כנ"ל**. ואם א"א להתקיים שניהם תדחה סעודת שבת לבוש. וב"ח כתב דמצוה להתחיל קודם שעה עשירית ושל"ה כתב מורי מהר"ש מלובלין היה סנדק בע"ש ולא רצה לילך על הסעודה מאחר שהיה שם מנין בלעדו ושל"ה השיב לו ע"ש:

ו **להתענות**. וב"ח כתב בשם הפוסקים דאסור להתענות בע"ש אם לא שאם אוכל ביום אינו תאב לאכול בלילה:

ז **ובת"צ ישלים**. משמע דבת"צ לא מהני תנאי דלאו בדידיה תליא מלתא וכ"מ סי' תקע"ב:

ח **תענית חלום**. נראה דגם הי"א מודים דבתענית חלום יש להשלים דהא אפי' בשבת עצמו מתענין אחרונים ועיין שכנה"ג ויד אהרן. ונ"ל דאם מתענה בכל ע"ש והשלים פעם ראשון צריך לנהוג כן לעולם. וה"ה מי שמתענה תעניתים הכתובים בסי' תק"פ וה"ה ער"ח שחל להיות בע"ש וכ' סיון שחל בע"ש מ"א. ולענין יאר צייט בע"ש כתב הב"ח דאם בתחלה כשהתחיל להתענות אירע יום ו' יזהר שיקבל עליו שלא ישלים דיא"צ הוי כמו נדר וכיון שלא השלים בתחלה שוב א"צ להשלים אבל אם אירע בתחלה בימות החול והשלים נעשה כנדר וצריך להשלים אף אם יחול אח"כ ביום ו' עכ"ל נמצא למידין אם חל פעם הראשון היא"צ ביום ו' אם לא השלים אז א"צ להשלים כל ימיו אם חל היא"צ ביום ו'. ואם השלים אז או שחל היא"צ ראשון באמצע השבוע דאז חייב להשלים מדינא אז צריך להשלים כל פעם שחל יא"צ שלו ביום ו'. וט"ז חולק וכתב דלא מקרי דרך נדר אא"כ דעתו שינהוג כן לעולם ע"כ המיקל לא הפסיד ובפרט מי שמצטער ע"ש ועיין ביו"ד סי' ת"ב ס"ק י"ב מש"ש והעולם נהגו כהב"ח ועיין בתשובת נחלת שבעה סי' (נ"ז) [נ"ח]:

סימן רנ

א **ישכים**. ויותר טוב לקנות ביום ו' מביום ה' ויאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת כתבים. ומצוה להכין צרכי שבת מחד בשבתא כי גם הלל מודה בזה ד"מ עיין מ"א. ויחזור בתשובה בכל ע"ש כי דומה לעה"ב מי שטרח בע"ש וכו' ויש לפנות קורי עכביש שבבית. תוצאות חיים. ומצוה לטעום מכל התבשילין בע"ש. האר"י ז"ל:

ב **בעצמו**. וה"ה בכל מצוה מצוה בו יותר מבשלוחו:

ג **הסכין**. מדכתיב והכינו את אשר יביאו הך את נרמז בו סכין מלשון לאתים ולמזמרות:

סימן רנא

א **מלאכה**. ופרקמטיא שרי. מ"א:

ב **מנחה גדולה**. היינו משש ומחצה. ופסקו הט"ז ומ"א כמ"ד מנחה קטנה ע"ש:

ג **שכר**. ואם יש עני ורוצה להוציא השכר שיטול לצורך שבת מותר דהא אפי' בחול המועד מותרים כל המלאכות עד"ז. ט"ז:

ד **ישראל**. והאר"י ז"ל היה נזהר שלא לגלח אחר מנחה אפי' בע"ש. מ"א:

ה **בלימודו**. לכן אין קובעין ישיבה בקונסטנטינ"א בע"ש כנה"ג. ובסדה"י כתב דאם רגיל ללמוד דבר שיש לו קצבה או שלומד עם רבים אל יבטלנו ולימוד הישיבה מיקרי דבר שאין לו קצבה. ופירוש רש"י על הסדרה שרי ואם לא ימצא אח"כ לקנות אז לא יקבע הלימוד בבוקר ואם לא ימצא לקנות אחר התפלה אז יקנה ואח"כ יתפלל שזו מצוה עוברת וגם היא דאורייתא ובלבד שיקרא ק"ש קודם ואם הציבור מתפללין לא יפרוש מהם ואם הכין ביום ה' יוכל ללמוד כדרכו ע"כ:

סימן רנב

א **שמא יחתה**. נשאלתי משורפי יין שרף מתבואה וסמוך לשבת לא נגמר היין שרף אי חייב לעקור הכיסוי מהיורה ולהפסיד ממונו או כיון דיי"ש הולך ממילא ואינו עושה שום מעשה א"כ אין חשש איסור בזה העלה בתשובת פנים מאירות סי' פ' דאינו מחויב ליקח הכיסוי מהיורה להפסיד ממונו ואין בו שום נדנוד איסור ע"ש:

ב **ויש להחמיר**. ועיין סי' רמ"ו ס"ב דבשאלה יש להקל אבל במכירה יש להחמיר אפי' בעיר המוקפת חומה והעכו"ם דר בעיר דהא כשיודע שהוא מכרו לו יאמרו שמכרו לו בשבת משא"כ בשאלה ובפרט בסחורות דאין דרך להשאיל כלל פשיטא דאסור ואפשר דבעכו"ם אלם יש להקל כשייחד לו מקום מ"א. וט"ז כתב ראיתי מורים לאיסור אף בחפץ של עכו"ם וכן מסתבר כיון שאסור משום דהרואה סבור שנתן לו ע"מ להוציא אין לחלק כי הרואה אין מכיר של מי החפץ ע"כ אין להתיר אלא לצורך גדול והפסד ואם העכו"ם אלם יש להתיר אפי' בלא ייחד לו מקום דבכה"ג לא גזרו ע"ש ועיין בתשובת באר עשק סי' למ"ד שהתיר שם להחזיר לגוי משכונו בשבת ע"י גוי אחר שיקח המעות אשר לוה עליו היהודי מאחר שהיה אלם והוי בדבר ספק נפשות ע"ש. כתב ע"ת נראה

דאם השכיר את החדר לכותי בפרוטה במשך יום השבת אין להחמיר כלל ע"ש. ומ"א כתב דאפי' בשכירות החדר אין לסמוך להקל ע"ש:

ג **אם קצץ**. נ"ל דבזמן הזה כלים לכובס מסתמא היינו קציצה דקצבתן ידועה דאטו בכל פעם יקצץ עמו ולכן המנהג פשוט ליתנם ע"ש סמוך לחשיכה מ"א. ואם נותן סמוך לשבת ואמר לכובס ראה שאני צריך להם במוצאי שבת כגון שרוצה ליסע מיד במוצאי שבת. זהו אסור דה"ל כאומר בפי' שיכבס בשבת ט"ז סי' ש"ז ס"ק ג' וכ"כ כל האחרונים וכ"כ בתשובת פנים מאירות סימן ל"ח:

ד **בע"ש**. אא"כ יש שהות לעשותם מבע"י ובד' וה' מותר אפי' מלאכה שאין יכול לגומרה קודם שבת ואינו דומה לשולח אגרת בסי' רמ"ז עיין מ"א:

ה **ולאסור**. פירוש שאם רואהו עושה בשבת צריך למחות בידו אפי' קצץ עיין מ"א:

ו **בע"ש**. ונ"ל דאם היה המנעל מתוקן מע"ש רק שתקנו והחליקו בשבת שרי דהא היה יכול ללובשו בלא"ה. מ"א:

ז **ליקח**. אפילו לצורך שבת אסור ב"י ואפי' ע"י עכו"ם אסור להביאו. מ"א ע"ש:

ח **מותר**. עיין מ"א שהעלה דלכתחלה אסור לילך וליקח ממנו אם לא בעכו"ם חנוני שאינו אומן כלל אפשר דמותר ע"ש ועב"ח:

ט **קול**. ואיכא זילותא דשבת. ואם הרחיים של עכו"ם פשיטא דשרי ליתן לתוכה מבע"י ואם הישראל נותן לעכו"ם החטים מע"ש אפי' העכו"ם טוחנו בשבת שרי כמ"ש ס"ב ובלבד שלא יעמוד הישראל אצלו דאז מיחזי כשלוחו אבל אם השעה צריכה לכך כגון סמוך לפסח רשאי הישראל לשמור הרחיים שלא יתחמץ דהא שבות דשבות הוא דהא אפי' נותן הישראל לרחיים בשבת ליכא חיוב חטאת עד שיטחן ברחיים של יד וכ"מ מתוס' דף י"ח ע"א ד"ה ונימא מר כו' דטעמא דב"ש דגזרינן וכו' וקשה דמ"מ לימא גבי רחיים נמי משום גזירה אע"כ אפילו נתנו בשבת ליכא חיוב חטאת עכ"ל מ"א ע"ש ולא דק בזה דלא מצי למימר משום גזירה דא"כ קשיא רישא דברייתא מוגמר אמאי שרי וכ"כ מהרש"א ע"ש ודו"ק. (וכן בס' אליהו רבה תמה בזה על מ"א וסיים מ"מ לדינא נ"ל דמותר לשמרו אף שלא במקום מצוה כדלעיל ס"ס רמ"ד:

י **בידו**. ובבגדו שרי. מ"א ועט"ז:

יא **בכליו**. ויתיר חגורו ויקח כל התלוי בו. ד"מ כלבו. ואפי' לדידן דליכא רה"ר מצוה למשמש דשמא יש אצלו דבר המוקצה. מ"א:

סימן רנג

א **חי**. פי' אז שרי ליתנו סמוך לחשיכה ממש אבל אם נתנו מבע"י אסור דכבר נתבשל קצת קודם שבת וצריך לסלקו משחשיכה אא"כ נתבשל כל צרכו קודם שבת עי' סי' רנ"ד:

ב **באפר**. ואין צריך לקטום עד שאינו ניכר שם אש כלל רק בקטימה כל שהוא סגי ר"ן ב"י. ואפי' הובערה אח"כ שרי כיון דגילה דעתו דלא בעיא לגחלים סגי:

ג **חיה**. דוקא חתיכת בשר אבל ירק לא מהני. ב"י:

ד **לסמוך לה**. אפי' בשבת כמ"ש רמ"א ס"ס זה:

ה **ותנור**. מתוך שקצר למעלה ורחב למטה נקלט חומו לתוכו טפי מכירה:

ו **כ"ז שהיד סולדת בו**. עיין ס"ה בהג"ה:

ז **עד מוצאי שבת**. לכל אדם כמו שכתב הטור וכן כתב בד"מ מ"א:

ח **עכו"ם**. לצורך ישראל והתבשיל מצטמק ויפה לו:

ט **ושהה**. דלא נהנה ממנו כ"כ כיון שכבר היה ראוי לאכול:

י **ישראל**. ובשבת אפי' בשוגג דינו כעבר ושהה ואסור אם מצטמק ויפה לו ומיהו נ"ל בזה דלאחרים שרי מ"א. (ובס' אליהו רבה אוסר גם לאחרים במצטמק ויפה לו לדעה זו ע"ש:)

יא **ע"י עכו"ם**. בתשו' רמ"א סי' ק"ב מתיר לפתוח התנור בליל שבת והעכו"ם חוזר וסותם אם נתבשל המאכל כמב"ד אבל אסור לומר לו לטוח בטיט וכתב בדרשות מהרי"ל פעם א' הטמינו בתנור לצורך שבת ונכבה האש וקראו לגוי בליל שבת והוציא הקדירות והדליק האש והטמין שנית והתיר מהרי"ל ז"ל החמין לאותה שבת והזהיר מלעשות עוד דאיסור קא עביד עכ"ל וכתב הע"ת ונראה דמיירי כשכבר נתבשלו הקדרות כמאכל ב"ד. ואפ"ה לפע"ד הפריז על מידותיו להקל יותר מדאי ע"ש:

יב **רותחת**. ונהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי כמ"ש סי' שי"ח ס"ד ועי' סוף סי' בהג"ה:

יג **להחזירה**. וב"י ס"ל אפי' אין דעתו להחזיר שרי:

יד **גבה**. ובכירות שלנו שהן פשוטות תוכה וע"ג א' הן ומותר. ש"ג. ואם יש אש על הכירה עי' סי' שי"ח סי"ד וט"ו:

טו **מבע"י**. דאז בטלה הטמנה הראשונה והוי כמטמין לכתחלה בשבת משא"כ בנוטל בשבת:

טז **נצטנן**. היינו לגמרי דשייך בו אח"כ בישול חדש ועי' סי' שי"ח. כתב הט"ז במקום דמותר להחזיר כאן מותר אפי' לסתום פי התנור בדף אחר החזרה דסתימת הדף לא מיקרי הטמנה. וכ"ז באין גחלים בוערות בתנור אבל יש גחלים בוערות זה פשוט במשנה

דבאינו גרוף וקטום אפי' לב"ה אסור להחזירם אפי' בתנור דידן דדמי לכירה דאסור להחזיר בכל גווני עכ"ל:

יז **וכסתות**. דגרע מלהחזיר לתנור דה"ל כתחלת הטמנה ד"מ. ואם הוא פתוח למעלה מותר דלא מיקרי הטמנה כמ"ש רמ"א. ט"ז:

יח **בשבת**. ואם אינה מבושלת כל צרכו אסור להחזיר סמוך לחשיכה אבל חי לגמרי שרי סמוך לחשיכה ממש וכמ"ש ס"א. ואין ליטול הקדירה מהכירה וליתנה ע"ג התנור שאינו גרוף וקטום סמוך לחשיכה מ"א ועיין ס"ק כ"ו מש"ש לענין תנורים שלנו:

יט **לחשיכה**. ואפילו נצטנן לגמרי דאל"כ אפי' בשבת שרי ועי' סי' שי"ח:

כ **חילוק**. היינו בתנור שבזמן התלמוד. אבל כבר כתב הש"ע דתנורים שלנו הם ככירה:

כא **ריקנית**. דבריקנית חדשה לכ"ע אסור דמלבנה. מ"א:

כב **פנאדי"ש**. עיין סי' שי"ח סעיף ט"ו:

כג **ומבערת**. ופי' כיון דאסור אמירה לנכרי להחם אם כן אסור לומר לעכו"ם להעמיד התבשיל שנתקרר על התנור שהוסק. ולכן נוהגין שהעכו"ם נותנין התבשיל שנתקרר לגמרי על התנור קודם שהוסק מ"א. וט"ז חולק על היתר זה וכתב שאין לבעל נפש לסמוך על היתר זה ע"ש באורך:

כד **בכה"ג**. דה"ל כאחד נותן הקדרה ואחד נותן האור דהראשון פטור אבל אסור משא"כ באמירה לעכו"ם דשרי דהא עיקר כוונתו להחם הבית דשרי כמ"ש ס"ס רע"ו. ומזה נ"ל היתר שאם נתן העכו"ם מים לתוך הקדירה הקבוע בתנור ונתחממו שמותר הישראל ליהנות מהם להדיח בהם כלים ואפשר דאפי' נתן העכו"ם המים אחר שהוסק התנור דשרי אבל ישראל אסור ליתן המים אפי' קודם שהסיקו מיהו כשהכלים מלוכלכים בשומן נ"ל דאסור לשפוך רותחים עליהם ובשם מהר"פ מ"כ שמותר כיון שאינו מכוין אלא לצחצחן ול"נ שיניח הכלי תוך המים ולא יערה עליהם. מ"א:

כה **להעמידן**. אפי' ישראל:

כו **תנור**. אבל עליו אסור כיון שאינו גרוף וקטום ובתנורים שלנו שרי ליתן אפי' האש בתוך התנור כיון שיש מעזיבה המפסיק בין האש וכ"כ מהרי"ל אם הניח עץ או דף על תנור מותר להניח עליה קדירה. ונקוט האי כללא בידך דכל הנך שריותא המוזכרים בסי' זה אינו אלא בתבשיל חם אבל בתבשיל קר או שאר דברים קרים עי' סי' שי"ח איזה אסור משום בישול דאורייתא מ"א ועיין ס"ס רנ"ט בקיצור דינים:

סימן רנד

א **האש**. משמע דבצלי קדר שרי. מ"א:

ב **בישולו**. ועי' סי' קי"ג די"א שהוא שליש בישולו והכא פסק לחומרא משום חומרא דשבת:

ג **אסור**. ודוקא בשנתן על גבי האש שהוא מגולה אבל כשנתן לתוך התנור מכוסה אפי' בשר עז שרי בדיעבד. ב"ח מ"א:

ד **חשיכה**. דחשיבי כמו נתבשלו כמב"ד דהרי ראוין לאוכלן חיין ול"ד לבצל בס"ב דאסור דאין טוב לאוכלן חי כמו תפוחים וה"ה כל דבר שאין טוב לאוכלו חי דאסור. מ"א:

ה **שממהר**. וכ"ש שאסור להניחם בשבת סמוך לתנור אפי' קודם שהוסק ועי' ס"ס רצ"ג. מ"א: מ"א:

ו **פלאדי"ן**. ופשוט דבכירה גרופה וקטומה הכל שרי ועוגה או מיני בצק שאופין בקדירה דינן כפת ב"ח. ובלבד שאינן ממולאין מ"א (ובספר אבן העוזר מיישב מה שהקשה הב"ח והט"ז ומ"א והעלה להלכה אין לאפות פת בע"ש סמוך לחשיכה אלא כדי שיקרמו פני התחתון או עליון אבל אם נאפה בכלי צריך שיקרמו פני העליון והתחתון וגם מה שבתוכה כמב"ד):

ז **בשוגג**. והא דלא קנסינן גם בשוגג כמ"ש ס"ח שאני הכא כיון דאין לו מה יאכל שרי:

ח **סעודות**. ואם יש לו פת אחד מזון לג' סעודות אסור להציל בשבת בשביל לחם משנה דעיקר היתר בפת דוקא משום דחייב לאכול פת בשבת וא"כ שאר תבשילין אסור כי אם באין לו לאכול כלל עיין מ"א:

ט **בשינוי**. דרדיית הפת שבות היא:

י **סקילה**. ודוקא הוא אבל אחרים אסורים לרדות רי"ו:

יא **סעודות**. ודוקא כשרוצה לאכול ממנו בשבת אבל אסור להוציא לצורך חול. מגן אברהם:

יב **התנור**. ובטח פיו בטיט שרי. מ"א:

יג **מים**. אע"ג דמים ראוין לשתות חיין מ"מ אין טובין כ"כ כפירות כמ"ש ס"ד או י"ל דהכא איירי דקא בעי לה להדחה ואז צריכין להיות חמין ולפ"ז אסור ליתן מים לתוך הקדירות שבתנורים אע"ג דמתכוין שלא יבקע הקדירה מ"מ הא קבעי לה להדחה וחיישינן שמא יחתה לכן צריך ליתנן מבע"י מ"א וע"ל סימן רנ"ג ס"ק כ"ד מש"ש בשם המ"א:

סימן רנה

א **בשבת**. פי' אפי' הודלקה אח"כ לגמרי. מ"א:

ב **כשיעור**. פי' קודם השבת:

ג **להתחמם**. ומ"מ אין לישב בסמוך אצל זנבות האודים כי יש לחוש שיגע בהם כדי שיבעירו היטב כדרך שעושין במדורה שמהפכין שלא תכבה ט"ז עיין סי' ער"ה ס"ק ו' ע"ש:

סימן רנו

לנהוג כן. וכן נוהגין לשלוח איש לבטל הבעלי מלאכות ממלאכתן וגם ראוי לבעלי החניות שיסגרו כמו שעה קודם שבת כי ראיתי גדולה המכשלה שלפעמים בא שר א' ונמשך המו"מ עד הלילה ואשמם בראשיכם כתיב. וגם רוב העולם יש להם היתר כל עוד שלא אמרו ברכו אפי' הוא לילה ממש וזה ראיתי בעיני לכן יש להקדים אמירת ברכו ואין להמתין על אדם חשוב וגדול שעדיין לא בא כי זכות הוא שלא יתחלל שבת על ידו וחכם עיניו בראשו מ"א. ומצאתי מי שלא תיקן מאכלו יש להמתין עם ברכו ואם הוא סמוך לבה"ש אל ימתינו. ס"ח סימן רס"ב ובמ"א סימן רס"ג ס"ק ל' ע"ש:

סימן רנז

א **בשבת**. ר"ל לאחר שנתבשל התבשיל רוצה להטמינו בדבר שישמור חומו כמ"ש סי' רנ"ג ס"ב בהג"ה והטעם דשמא ימצא קדירתו צוננת וירתיחנה. אבל ספק חשיכה סתם קדירות רותחות הם ובמוסיף הבל אפי' בע"ש אסור שמא יטמין ברמץ פי' אפר עם גחלים וזה אסור דשמא יחתה בגחלים משחשיכה:

ב **אסור**. פירוש אפילו בשוגג ואע"ג דבשכח ושהה מתיר בסימן רנ"ג מכל מקום בהטמנה מחמירין טפי. מ"א:

ג **בחמימותו**. וה"ה המטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל דשרי דהא אינו אלא עומד בחמימותו. מ"א:

ד **לאכול**. ודוקא תבשיל שנתבשל כ"צ אבל נגמר בשולו בשבת אסור דלא עדיף משהיה. מ"א ועט"ז:

ה **מותר**. דלא יחתה דבלא"ה יתבשל עד למחר:

ו **לחין**. צריך לומר דחשיב לתבן וזגים כחדא ומדסתם משמע דאפי' לחים מחמת ד"א אסור מ"א. ורוב פוסקים ס"ל דוקא לחים מחמת עצמן אסור ולא בלחין מחמת ד"א עיין עט"ז וביד אהרן:

ז **משחשיכה**. אבל אם נתגלה מבע"י אסור לכסותו בשבת דה"ל כמטמין לכתחלה ועי' סימן רנ"ג ס"ב בהג"ה. וב"ח מיקל אפי' אם נתגלה מבע"י:

ח **להטמינו**. דלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכ"ר שנתבשל אבל אם פינה ה"ל כמטמין את הצונן דמותר ומט"ז נראה דאפי' החזירו לכלי הראשון נמי שרי דכבר אין לו דין כ"ר ואפשר אפי' בכ"ר אם נתקרר קצת שרי להטמינו מ"א ועי' סי' שי"ח:

ט **בשיהוי**. ולדעת י"א אפי' נתבשל כמב"ד כמ"ש סי' רנ"ג:

י **בגחלים**. לדברי רמ"א בסי' רנ"ג אפי' נוגעים בגחלים שרי כיון שאין טמון בבגדים עיין מ"א:

יא **פי התנור**. היינו דוקא בפשטיד"א או במיני קטניות שממהרין להתבשל אבל בשר חי אין צריך לטיחה ובמקומות שלא נהגו לטוח בטיט אסור לתת מיני קטניות או מיני בצק אלא כדי שיתבשל כמב"ד. מ"א:

יב **שרי לכ"ע**. וצריך ליזהר שלא יעמיד הקדירה אצל דופן התנור דאז נראה כהטמנה דהא עיקר ההיתר שיש הפסק אויר בין הקדירה לדופן וגם הדף הסותם התנור לא יגע בקדירה מטעם זה ט"ז. ע"ש:

יג **בשבת**. ואם מזיק לו החמין מותר לאכול צונן מט"מ:

סימן רנח

כטומן. ולא יפה עושים שבימות החורף לוקחים כלי עם משקה ותוחבין אותו בשבת לתוך כלי מלא מים חם שיפיג צינתו ואח"כ שותין המשקה שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו והטמנה אסור אפי' לזמן מועט. ועיקר טעם ההיתר כאן כיון שאינו טמון בתוכו ממש רק מונח עליו ט"ז עיין שם (ובספר אליהו רבה חולק עליו ומתיר אף בכולו טמון בתוכו כיון שהוא כלי שני וא"כ אינו מוסיף הבל ובסימן רנ"ז מבואר דמותר להטמין בשבת באינו מוסיף הבל כדי שתפיג צינתו ע"ש):

סימן רנט

א **מוכין**. מוקצין הם למלאכה ואסור לטלטלן:

ב **יחדן**. פירוש לעולם:

ג **לאוצר**. ודוקא כשמקפיד עליהם כמ"ש סי' ש"ח סס"א (ובס' אבן העוזר חולק דאפי' אין מקפיד עליהם אסור ע"ש):

ד **ולבנים**. וה"ה עצים העומדים להסקה אסור לסתום בהן פי תנור דלא יוכל לטלטלן בשבת עי' סי' ש"ח ס"ק כ"א. והאבנים המונחים על גבי כירה שרי לטלטלינהו דמיוחדין לתשמיש. מ"א:

ה **ניטל**. ואם טמן בדבר הניטל וכיסה בדבר שאינו ניטל מפנה סביבותיה ואוחז בקדירה ומוציאה דלא נעשית בסיס להן כמ"ש סס"א ר"ן:

ו **סתימה**. הטעם דדוקא אם הוא עושה לקיים שלא להסירן בשבת היה אסור משום סתירה אבל דף זה אינו עשוי לקיים. ב"י בשם המרדכי:

ז **בישול**. ואפי' בדיעבד אסור התבשיל וע"י עכו"ם יש לפקפק ולהתיר בדיעבד עיין תשובת רמ"א סי' ק"ך וע"ל סי' רנ"ג ס"ק י"א. וכתב בשל"ה ואם עדיין לא חשכה אע"ג דמדינא מותר לומר לעכו"ם מ"מ יש ליזהר משום לא פלוג ועיין סי' רס"א ס"א: **דיני שהיה והטמנה בקיצור כללא** דמילתא בזמן הזה אין לנו שום הטמנה כיון שמגולה למעלה אך להרב"י צריך שלא תהא הקדירה נוגעת בגחלים וא"כ ה"ל שיהוי. ובבשר צריך ליתנו חי סמוך לחשיכה ממש או שנתבשל כמב"ד קודם שחשכה. ובצלי ועוגה ופשטיד"א לא מהני חי ובעינן שיתבשל כמב"ד קודם שבת. ובתנור טוח בטיט הכל שרי ואם יש גחלים לוחשות אין לפותחו כ"א ע"י עכו"ם. ואם הגחלים סביב הקדירה לא יקח הישראל הקדירה כי אם עכו"ם. ואם הקדירה עומדת על הגחלים שרי אם א"א בענין אחר וה"ה בליל שבת ולהניח תבשיל חם אצל התנור שרי אפי' הוסק כבר. ועל התנור נהגו היתר אם לא הוסק עדיין. ואם נתן לבינה או ד"א על התנור ואח"כ נותן הקדירה עליה שרי אפי' הוסק ובתבשיל קר אפי' קודם שהוסק אסור אפי' לסמוך כ"א ע"י עכו"ם קודם שהוסק ולאחר שהוסק אפי' ע"י עכו"ם אסור כ"א לצורך חולה או קטן שאין לו מה לאכול ודבר שאין בו רוטב אפי' קר כחם דמי. ואם לא נצטנן לגמרי אפי' יש בו רוטב נהגו להקל ואם מניחו במקום שאין יכול להתחמם עד שהיס"ב מותר לסמוך אצל תנור אבל לא עליו אא"כ יש דבר המפסיק וה"ה לתוך הקכלי"ן בעינן דבר המפסיק אבל ע"ג לבזבז שסביב התנור ה"ל סמיכה וה"ה במיני משקין ופירות דינא הכי. וע"ג קדירה הקבוע בתנור נמי דינא הכי אבל לתת לתוכן קנקן עם משקין פשיטא דאסור. וישראל אסור ליתן מים לתוך הקדירה ההיא אפי' קודם שהוסק אך אם נותנו עכו"ם קודם שהוסק שרי ליהנות מהם וגם אם נתן ישראל ע"ש סמוך לחשיכה אסור כמ"ש ס"ס רנ"ד. אסור לכרוך בשבת קדירה עם מאכל חם בכרים ובכסתות. אבל אם פינן לקדירה אחרת מותר לכרוך קדירה ההיא:

סימן רס

א **לרחוץ**. אחד אנשים וא' נשים:

ב **הצפרנים**. כתב בצוואת ר"י חסיד שלא ליטול הצפרנים ולא לגלח בר"ח. וכתב כנה"ג אפי' אם חל ר"ח בע"ש אין להסתפר מפני סכנה ויש להסתפר ביום ה' שלפניו. ועי' בסי' תצ"ג ס"ג. ובמגיד מישרים משלי כתב שאין לקוץ צפרני הידים והרגלים ביום א' ואין לקוץ אלא בע"ש או בעי"ט והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' ומן הידים ביום ו' ובשאר ימים אין לקוץ כלל. ומט"מ כתב בשם ס' הגן שלא ליטלן ביום ה' מפני שגדלין בשבת וכתב הט"ז דלפ"ז גם בגילוח שערות אין לעשות ביום ה' ע"ש. ואינו מוכרח דהא אנשי משמר היו מסתפרין ביום ה' ועוד אמאי המלך מסתפר בכל יום הא לא יש לו שער עיין יד אהרן ובשכנה"ג. השורף צפרניו חסיד קוברן צדיק זורקן רשע. נדה י"ז. (והטעם דקודם החטא של אדם הראשון היה מלבושו ציפורן וכשחטא נתפשט ממנו ולא נשאר ממנו רק צפורניים ומאחר שהאשה גרמה שנתפשט המלבוש לכך מה שנשאר מהם יש לחוש ליענש בו האשה. תולעת יעקב):

ג **בקמיצה**. והאר"י ז"ל היה מלעיג ע"ז ולא היה חושש לכך הכוונות וכ"כ בתשב"ץ מיהו יש לזהר לכתחלה. מ"א:

ד **ערבתם**. וכתב ב"ח דעכשיו שנוהגין לערב ערובי חצירות בעד כל השנה א"צ לומר ערבתם:

סימן רסא

א **בין השמשות**. ואם נסתפק אם הוא בין השמשות אסור. ב"ח:

ב **ואין מטבילין**. ואם הוא צריך לו לשבת ואין לו אחר יכול להטביל בה"ש אלא שיש היתר אחר ליתנו לעכו"ם במתנה או ע"י הערמה כגון ששואב מים כדי לשתות בו. ט"ז ועי' בי"ד סי' ק"ך סק"ז:

ג **שבת**. וכן כל דבר שהוא הפסד מרובה אף שאין צורך שבת ולצורך מצוה נמי מותר לומר לעכו"ם לעשות בין השמשות. וכן מותר לומר לעכו"ם בה"ש להדליק נר יא"צ מאחר שהעולם נזהרין בו חשבינן ליה כצורך גדול דאין חילוק בין צורך גדול להפסד מרובה. רש"ל ועיין מ"א ועי' סי' שמ"ב:

ד **הנר**. אפי' שלא במקום מצוה כיון שעוד היום גדול:

ה **על הקודש**. והוי מ"ע דאורייתא:

ו **אלף ות"ק**. והוא כמו רביעית שעה קודם צ"ה ורוב פוסקים כתבו ב' שעות קודם הלילה צריך להוסיף שהוא חלק י"ב דומיא דשביעית דתוספת הוא למ"ד יום חלק י"ב משנה. ד"מ בשם מהר"ם וכ"כ הב"ח עיין ע"ת ומ"א:

ז **מערבין**. אפי' לדבר מצוה וה"ה דאסור ליכנס למרחץ אפי' להזיע ברכות דף כ"ז. עיין כנה"ג ובתשובת חכם צבי סי' י"א:

ח **השבת**. ובמדינות אלו אין נוהגין לומר מזמור ולכן עניית ברכו הוי קבלת שבת ד"מ. וכ"כ בסי' רס"ג ס"י. ועתה נוהגין לומר מזמור ואפ"ה אין מקבלין שבת ועושין כל מלאכות עד ברכו דמעיקרא הכי קבלו עלייהו. ב"ח מ"א:

סימן רסב

א **שלחנו**. האר"י ז"ל הקפיד מאוד לאכול על שלחן של ד' רגלים דוגמת שלחן המקדש ולברך על ב' אגודות של הדס בכל ג' קידושין ובליל שבת הניח על השלחן הכוס של בה"מ עם מעט יין וקצת פתיתין אבל לא לחם שלם ועי' סי' ק"פ. יפנה קורי עכביש מהבית. ר"ח ע"ה:

ב **בבואו מבה"כ**. וינשק ידי אמו בליל שבת כשהיא מברכת אותו וסודו מבואר בדברי האר"י ז"ל:

ג **ערוך**. רש"ל היה לו ב' מפות על השלחן מלבד העליונה שעל הלחם משום דכשמנערין המפה נמצא השלחן מגולה ועוד המפה תלויה מעל השלחן טפח וכשפורשה עושה אוהל ולכן הניח התחתונה תמיד ואז הוא מוסיף על אוהל עראי ושרי מט"מ ועי' סי' שט"ו סי"א:

ד **נאים**. והאר"י ז"ל כתב יש ללבוש ד' בגדי לבן מלבוש העליון והתחתון ואיזור והחלוק כנגד ד' אותיות הוי"ה. כתב בס"ח אל יקח אדם ילד בשבת עד שישים תחלה כר בחיקו. מהרי"ל היה לו טלית מיוחד לשבת וכפלו במוצ"ש. ובאגודה סי' קמ"ג כתב שילך בבגדי שבת עד מ"ש אחר הבדלה ובכוונות כתב דאף אבל ישנה בגדיו:

ה **כלה**. ויש למקבלי שבת לצאת לעזרת בה"כ כנה"ג. ואנו נוהגין לעמוד לעשות דוגמא כמו שמקבל פני אדם גדול. אין מקבלין שבת ביום כיפור שחל בשבת כי אין ביום כיפור נשמה יתירה. שכנה"ג:

סימן רסג

א **נר יפה**. וידליק בכל החדרים שהולך שם מט"מ. עיין סעיף ו'. ויעשה נרות כרוכים ביחד זכר לזכור ושמור בדיבור אחד נאמרו וכן נוהגין בבה"כ ב"ח. ואסור להדליק נרות של שבת משעוה הבאה מבית תפלתם עי' סי' קנ"ד סעיף י"א:

ב **להוסיף**. ונוהגין להדליק ז' נרות כנגד ז' ימי השבוע וכ"כ האר"י ז"ל:

ג **ששכחה**. ואם שכחה כמה פעמים צריכה להוסיף בכל פעם כדי שתהא זהירה בכבוד שבת. ואם נאנסה ולא הדליקה כגון שהיתה בבית האסורים וכיוצא בזה א"צ להוסיף וסומא ג"כ תברך דהא נהנית ג"כ ממאורות מ"מ אם יש לה בעל פקח יברך הבעל מיהו אם אוכלת עם אחרים בשלחן אחד לא תברך מ"א עי' ס"ח. אשה היולדת מדליק הבעל את הנרות בשבת ראשון ומברך. מנהגים מט"מ ושל"ה. ובימי נדותה האשה מברכת בעצמה ע"ל סי' פ"ח ובכנה"ג כתב שיש להביא הנר לפני היולדת ותברך היא בעצמה. ואשה ששכחה ולא ברכה על הדלקה אם נזכרת קודם זמן איסור הדלקה תברך עוד אבל לאחר זמן איסור הדלקה לא תברך. כנה"ג בשם מהר"י ברונא. ועיין תשובת נחלת שבעה סימן ח'. ואשה שהגיע זמן טבילתה בליל שבת טוב יותר שבעלה ידליק ויברך ויש נוהגות שהולכת לביתה בין חפיפתה לטבילתה ומדליקה וחוזרת לטבילה וכתב א"ז שמעתי שקצת נשים נוהגות ע"פ זקיני הגאון ז"ל שמדליקות בבית הטבילה ועיין תשובת מהרי"ל סי' כ"ג:

ד **מה יאכל**. פי' וצריך לקנות במעות שבידו לאכול דבודאי אכילתו קודם לנר שבת ומיהו אם יש לו לחם לאכול דיו ונר קודם ליקח משאר מאכלים. מ"א:

ה **מוזהרות**. ואפי' אם ירצה הבעל להדליק בעצמו האשה קודמת ב"ח. חוץ אם היא יולדת עי' ס"ק ג' מש"ש:

ו **הבית**. ועוד מפני שהאשה כבתה נרו של עולם. ומ"מ האיש יתקן הנרות. כתבים:

ז **קודם**. ונר אחד סגי וכן בחנוכה. מ"א:

ח **למהר**. ומכאן סמכו הקדמונים שמשגרין התינוקות לבתיהם קודם ברכו כדי שידליקו ולא ידליקו קודם. ש"ג:

ט **כשידליק יברך וגו'**. טוב שיהיה לה נר מיוחד להדליק בו מידי שבת בשבתו עטרת זקנים בשם פענח רזא. ראוי שתתפלל האשה בשעת הדלקה שיתן לה הקב"ה בנים זכרים מאירים בתורה מט"מ. כתב מהר"ש כשיש חופה ע"ש ומאחרים בה עד אחר שקיעת החמה והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה אז תדליק הנר בלא ברכה קודם החופה ואח"כ בחשיכה תפרוס ידיה על הנרות ותברך. או תאמר לעכו"ם להדליק אחר החופה והיא תברך ע"ש. וכתב המ"א שדבריו תמוהים. ומיהו בדיעבד אם שכחה מלברך עד שחשיכה יש לסמוך אמהר"ש ועי' ס"ק ג' מש"ש. ומ"מ סגי בנר א'. מ"א ע"ש:

י **אחר ההדלקה**. דאם תברך קבלה לשבת ואסורה להדליק וא"כ ביו"ט תברך ואח"כ תדליק כ"כ בס"ס הדרישה בא"ע בשם אמו. וכתב המ"א אבל אין חכמה לאשה וכו' דלא חלקו חז"ל ע"ש:

יא **ולברך עליו**. אבל להדליק צריך שלא יכשל בעץ או באבן ועי' מ"ש ס"ק א'. מ"א:

יב **שלו**. דכל מה דמתוסף אורה יש בה שלום בית ושמחה יתירה להנאת אור [ה] בכל זויות וזויות. וכתב של"ה דמ"מ לא יברכו שנים במנורה אחת שיש לה קנים הרבה. ועיין בא"ז. (ובספר אליהו רבה בשם זקינו הגאון זצ"ל להתיר לברך שנים אף במנורה אחת ע"ש):

יג **בחצר**. משמע דאם אוכל בבית אפי' אין דולקת עד הלילה שרי ומיהו מצוה לעשות נרות ארוכות שידלקו עד הלילה. של"ה ומט"מ ד"מ:

יד **לבטלה**. ואפשר דאם באותו מקום היה קצת חשך ומשתמש שום דבר לאור הנר ליכא איסורא מהרי"ל סי' כ"ג:

טו **אשה**. ואם האיש מדליק ליכא מנהגא ומותר במלאכה ומ"מ טוב להתנות. ב"ח:

טז **תחלה**. ומ"מ אין להתנות כ"א לצורך. מ"א:

יז **הנרות**. ומ"מ מברכין עליהם ואפי' מדליק בחדרים כמ"ש ס"ו. ומיהו דוקא כשיש לו חדר מיוחד ולא בירך על נר אחר וכמ"ש ס"ו אבל אותן המדליקין בבית האכסדרא אין מברכין אפי' לא בירך על נר אחר שאין זה מצוה המוטלת עליו וגם אין משתמשין שם לצורך אכילה אבל במקום שמשתמשין לצורך אכילה צריך לברך עיין מ"א. וטוב ליזהר לכתחלה להדליק במקום אכילה. ונ"ל דדי כשעומד נר א' שם. מ"א ע"ש:

יח **שבת**. ואם רוב הקהל לא היו בבהכ"נ אין נמשכין אחר המיעוט וכן בעיר שיש בה בה"כ הרבה אין אחת נמשכה אחר חברתה. כנה"ג:

יט **ליפול**. פי' שהולך לחדר עי' סי' רס"ו סי"ב:

כ **שהדליקו וכו'**. עיין ט"ז שכתב דלא קי"ל כי"א אלו ולא כי"א שמביא אח"כ:

כא **שבת**. דהיינו אמירת ברכו לדידן כמ"ש ס"ס רס"א:

כב **מלאכה**. דהא אי בעי לא היה מקבל שבת עליו וכל שיש לו היתר מותר אמירה כמ"ש סי' ש"ז ס"ח:

כג **ממלאכתו**. וכ"כ בתשובתו. וכ"פ הב"ח דלא כלבוש דאוסר אא"כ בירך והסיח דעתו מהשבת. ולא ידעתי מה מועיל בה"מ למלאכה מ"א וכן פסק הט"ז בתשוב' באורך ע"ש ועיין יד אהרן מ"ש על הט"ז. ובתשובת זרע אברהם חא"ח סי"ט. וזה פשוט דאם אמר המבדיל וכו' הכל שרי כמ"ש סי' רצ"ט סעיף י'. אך צ"ע אם יוכל אח"כ לומר רצה בבה"מ די"ל דוקא כשמתפלל תפלת חול לא יאמר רצה אבל כשאומר המבדיל לחוד רשאי לומר רצה עמ"ש ס"ס קפ"ח:

סימן רסד

א **האחרים**. אפי' הנרות עומדים בחדר אחר דכיון שיש במקום א' נר כשר יזכור ולא יטה גם במקומות אחרים:

ב **נר**. כגון למשוך יין מן המרתף:

ג **להקשות**. אפי' מדליק שניהם יחד דכשמתכוין להקשות לא גזרינן שמא יטה:

ד **בשעוה**. פי' שיניחנו בנר ויניח הפתילה לתוכה. אין מדליקין בשמרי שמן. ש"ג. ובחמאה יש להחמיר ליתן בתוכה מעט שמן. אבל יש ליזהר להדליק בשמן דוקא כדאיתא בספר חסידים שהאריך ימים בשביל זה. ועוד לפעמים נוטף מהחמאה למאכל בשר. ולפעמים מדליקין שומן אף שעדיין מלוכלך מהחמאה ועובר על לאו דבשר וחלב. ואם אין לו שמן כתב בתשב"ץ דיסחוט אגוז לתוך החלב:

ה **ויצא**. וחובה לאכול בשבת אצל הנר. עוד יש ט"א מפני שהוא נדבק בכותלי הבית ומבעיר הבית וחיישינן שמא יכבה ומכאן יש ללמוד שלא לסתום התנור בעץ מטעם זה וכמה פעמים ראיתי שבאו לחילול שבת עבור זה. מ"א:

ו **בהם**. גזירה שמא ידליק בעינייהו:

ז **מהותך**. לפי עיקר הדין מותר בחלב מהותך אלא דרבנן גזרו אטו אינו מהותך וכשהוא בתערובות לא גזרו דהוי גזירה לגזירה:

ח **המובחר**. ואם אין שמן זית מצוי מצוה בשאר שמנים והם קודמין לשעוה. ומ"מ נר שעוה קודם לנר חלב. מט"מ ושל"ה עי' סי' תרע"ג ס"א וב"ח כתב דאף הגאונים לא החמירו אלא בשעוה עם הפסולת אבל בשעוה שלנו לא דהא עינינו רואות שאורן צלול. ועי' סי' רע"ה:

ט **זפת**. ואם כרך שמן פסול ופתילה פסולה יחד אסור. טור:

י **שיוצא**. וה"ה בנר של שעוה צריך להדליק רוב היוצא. ש"ג:

יא **בסמרטוטין**. אין מדליקין על השלחן בנר ישן של חרס. רש"ל פ"ה:

סימן רסה

א **מהיכנו**. שקודם לזה היה הכלי ראוי לטלטלו ועכשיו בשבת עושהו מוקצה אבל מותר לתת תחת נר של שעוה כיון דאפשר לנער האיסור מתוך הכלי לא חשיב מבטל כלי מהיכנו עי' סי' רע"ז ס"ג. וכתב מהרי"ל דישים כלי מבע"י תחת השלחן ובשבת אחר אכילה יסיר השלחן והכלי עומד מעצמו תחת הנר ומסיים המ"א שהוראה זו ברורה ויש

לסמוך עליה ע"ש. ואם יש בכלי דבר היתר דלא אפשר לנערו מותר להניחו תחת הנר לקבל בו שמן דהא יכול לטלטלו אגב היתר כמ"ש בסי' ש"י ס"ח ע"ש:

ב **אסור**. ואם לא נטף לתוכו שמן לא נאסר הכלי לטלטל במחשבה בעלמא. ש"ג:

ג **ויטה**. בנר של שעוה לא חיישינן כמ"ש סי' רע"ז ס"ג:

ד **השמן**. כתב המ"א ומדברי כולם למדנו דאסור ליתן מים לתוך הקנה שעומד בו נר שעוה כדי שיכבה כשיבא עד המים דהא מתכוין לכבוי והאש נופל לתוכו ממש והמים בעין והם תחת האש עיין שם (אמר המגיה שמעתי מכמה גדולים שנהגו ליתן מים תוך הקנה ע"י עכו"ם בערב שבת)

סימן רסו

א **חמורו**. ואם החמור של עכו"ם יניחנו עליו דאין מצווה על שביתתו ואם שכרו מהעכו"ם י"א דמצווה כמ"ש סי' רמ"ו ס"ג ודווקא כששכר החמור אבל אם שכר העכו"ם שיוליכנו למקום פלוני אם כן לא שכר החמור דהרי העכו"ם חייב במזונות ובאחריות החמור ולא שכר דוקא חמור זה מן העכו"ם א"כ פשיטא דאינו מצווה על שביתתו. מ"א:

ב **לעכו"ם**. ואם הוא משא כבד נ"ל דיתן החמור לעכו"ם או יפקירנו כמ"ש סי' רמ"ו ובלבד שלא יהא מחמר וכמ"ש ס"ב. מ"א:

ג **עכו"ם**. וה"ה אם אינו מאמין לעכו"ם מניחו על חמורו. סה"ת:

ד **מחמר**. פי' המנהיג חמור טעונה מחייב אי עביד עקירה והנחה והא דלא קאמר משום שביתת בהמתו משום דאתא לאשמועינן אפי' אין הבהמה שלו צריך ליזהר בכך וכ"ש אם הבהמה שלו דאיכא תרתי מחמר ושביתת בהמתו. ר"ן וריב"ש:

ה **מבע"י מותר**. המ"א הניח דבר זה בצ"ע:

ו **מד"א**. כתב הט"ז דבר פשוט שזה אין מועיל אלא טלטול בר"ה או כרמלית שהאיסור הוא משום טלטול ד"א ע"כ מהני זה אבל מרה"י לכרמלית וכ"ש לרה"ר דהאיסור הוא משום הוצאה מרשות לרשות דאסור אפי' בחצי אמה לא מועיל זה וכ"כ רש"ל בתשוב' סי' נ"א ע"כ לא יפה עושים אותן שנושאין תינוק למול בפחות פחות מד"א דמ"מ יש איסור מה שמוציאין מרה"י לרחוב שהוא כרמלית אלא יוציאנו ע"י עכו"ם מרשות לרשות ואחר כך יטלטלנו בפחות מד"א. וכתב ב"י בשם רי"ו בהיתר פחות מד"א צריך לישב בכל פחות מד"א שאל"כ אע"פ שעומד חייב ונראה דזהו אם אחד נושא לבד אז צריך לישב אבל אם אחד נותן לחבירו בפחות מד"א א"צ לישב שום אחד דבכל אחד הוא מעשה חדש עכ"ל ט"ז ועיין בתשובת עבודת הגרשוני סימן ק"ד דמתיר שם לעני העומד

בחוץ בכרמלית ובעל הבית פושט ידו לחוץ ויטול העני ממנו ע"ש א"כ לפ"ז ה"נ מועיל הושטה שתקח אשה אחרת מידה ומנהג ישראל תורה שאין עושין זה ע"י עכו"ם רק לעשות ע"י הושטה מרה"י לכרמלית ועיין יד אהרן סי' שמ"ז שחולק על עבודת הגרשוני וכתב דבר קשה להתיר דהרי מצינו בכמה דברים שאסרו גזירה לגזירה דאמרינן כולה חדא גזירה הוא ע"ש וכ"כ המ"א סי' שמ"ח ס"ק ד' ועיין בט"ז סי' שמ"ט ס"ק א' ובמ"א סימן של"א ס"ק ה':

ז **מהיכנו**. ואין לבטל כלי מהיכנו אפי' לפי שעה רק בהפסד מרובה ולבטל כלי לכל השבת בה"מ יש פלוגתא בין הפוסקים עיין מ"א:

ח **קאי**. ואם עמד לתקן המשא פטור. רמב"ם:

ט **לכיסו**. היינו במקום שאין יכול להוליכה פחות פחות מד"א כגון שמתירא מלסטים. ולדידן דאין לנו ר"ה גמורה אפשר דלכ"ע שרי בכל ענין. ש"ג מ"א:

י **לשומרו**. ואם מתירא דהעכו"ם יקחהו בשוק רשאי לרוץ כמש"ל מ"א. ועיין בשבות יעקב ח"ב סי' ד':

יא **ליטלו**. ואסור לומר לעכו"ם ליטלו כמ"ש סס"א. כתב הבאר היטב אשר לפני ונ"ל דמותר לומר לעכו"ם לשומרו ע"ש ולדידי צ"ע הוא. (ובספר אליהו רבה התיר לומר לכותי ליטלו כיון דעדיין לא זכה בו ישראל והרמב"ם התיר לגמרי ע"ש):

סימן רסז

א **ולאכול מיד**. כתב בשל"ה בשם ס"ח דמ"מ צריך לאכול כזית בלילה לקיים ג' סעודות בשבת וכ"כ הב"ח סימן תע"ב. אבל בתוס' ורא"ש משמע דיוכל לגמור הסעודה מבע"י וכ"כ הת"ה. ומ"מ טוב להחמיר מ"א והט"ז ס"ס רצ"א כתב דכיון דתוספת מחול על הקודש דאורייתא הוא ע"כ יצא שפיר אפי' גמר קודם הלילה ע"ש ועכ"פ הנוהגין להתפלל ערבית בע"ש מבע"י מ"מ כשיגיע חצי שעה סמוך לזמן ק"ש אסורים להתחיל לאכול דלא נפקי בק"ש דיממא מ"א וע"ל סי' רל"ה ס"ק ג' מש"ש בשם המ"א:

ב **ופרוס**. משמע דא"ל כי אל שומרנו וכו' ושמור צאתנו וכו' וכ"כ הטור הטעם שבשבת א"צ שמירה שהשבת שומר ונוהגין לומר הפסוק ושמרו בני ישראל וגו' לומר שאם ישמרו שבת א"צ שמירה ע"כ. ואנחנו נוהגים לומר כי אל שומרנו וגו' ושמור צאתנו וגו' דאנו יודעים שאין אנו בחזקת שומרי שבת כראוי ע"כ צריכים להתפלל על השמירה אלא דאין מסיימין. ט"ז ע"ש:

סימן רסח

א **ברכה**. דבדין הוא דבעי לצלויי י"ח בשבת אלא משום טרחא דכבוד שבת לא אטרחו רבנן וכיון שהתחיל גומר. ומי שאירע לו כן ידאוג כל השבת דהוא סימן רע לו ויפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה. של"ה:

ב **דבמוסף**. שהרי אין תפלת י"ח בחול במקום מוסף ע"כ ליכא למימר דמיבעי ליה לצלויי י"ח:

ג **חול**. ודוקא בשחרית אבל דערבית ומנחה דגם תפלת שבת מתחיל באתה גומר בשל שבת מ"א ע"ש. צ"ל לעבדך באמת שבת קדשך אוהבי שמך ס"ח סי' תתפ"ב. ובשכנה"ג כתב מנהג לומר בליל שבת וינוחו בה וביום וינוחו בו ובמנחה וינוחו בם:

ד **אתה אחד**. ומ"מ אינו גומר לא אתה קדשת ולא אתה אחד אלא יאמר ישמח משה ושפיר קאמר אתה קב"ה ישמח משה במתנת חלקו. ל"ח אות מ"ו:

ה **לא יצא**. וה"ה ביום טוב וה"ה ביום טוב שני. ת"ד:

ו **יצא**. כלבו נסתפק אם ספק לו אם הזכיר של שבת אם צריך לחזור:

ז **רגליו**. דהיינו שרגיל לומר אחר תפלתו תחנונים עי' סי' קי"ז ס"ה וסי' תכ"ב סס"א:

ח **ומעומד**. לפי שבזה אנו מעידים להקב"ה במעשה בראשית ודין העדים בעמידה וכתב הט"ז יחיד המתפלל אין חוזר לומר ויכלו דאין עדות ליחיד ואם ירצה יחיד לאומרו לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה ע"ש ועיין מ"א:

ט **וחתימה**. דהיינו שיתחיל מגן אבות ויסיים זכר למעשה בראשית:

י **של י"ט**. דאפי' בשבת לא אמרינן ליה אלא משום סכנת מזיקין שבתי כנסיות שלהם היו בשדות ותקנו אותה בשביל בני אדם שמאחרין לבוא לבה"כ שיסיימו תפלתם בעוד שהש"ץ מאריך ומאי דתקון תקון ומה דלא תקון לא תקון:

יא **חתנים**. ר"ל שמתפללין בביתם במנין. וכן אותן שמתפללין לפרקים במנין בביתם. אבל אותן שקובעים מקום להתפלל על איזה ימים כמו שרגילין לעשות בירידים זה הוא דומה לבה"כ קבוע ואומרים שם ברכה זו ט"ז. ובשכנה"ג כתב דבמקום שאין בה"כ קבוע בס"ת אין לאומרו ע"ש:

יב **לדבר**. כתב בס"ח מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד לאחר מותו ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר בויכולו בשעה שהציבור היו אומרים אותו ובברכת מגן אבות וביתגדל ולא הייתי נזהר ליטול הצפרנים בע"ש. כתב במט"מ פעם א' שכח ר' קלונימוס לומר ויכולו ונזכר בתוך הסעודה ולקח כוס בידו ואמר ויכולו עד לעשות ע"ש:

יג **ועד סוף יצא**. משום דתפלת ערבית רשות. וטוב לאומרה עם הש"ץ ואם כבר אמרה הש"ץ צריך להתפלל ז' ברכות דיחיד אסור לאומרה. ואם אמרה ביחיד יצא וא"צ להתפלל ז'. ל"ח מ"א:

סימן רסט

א **לקטן**. ואם אין קטן טועם המקדש וישתה כשיעור. ב"ח ועיין מ"א: (ובספר אליהו רבה כתב דבטעימה בעלמא סגי ע"ש ראייתו):

ב **בבי כנישתא**. היינו בבית הסמוך לבה"כ דבביה"כ אסור לאכול. תוס' מ"א:

ג **בבה"כ**. ומ"א בשם כמה גדולים כתב שלא לבטל כי הרבה גאונים יסדוהו. ומהרי"ל היה נוהג לקנות יין לקידוש ולהבדלה בבה"כ. מותר לקטנים להאכילן בשבת בשחרית לפני הקידוש דהא י"א אפי' גדול מותר כמ"ש הראב"ד ואסור לענות הקטנים. מ"א:

ד **לעמוד**. הטעם בכלבו דמעלי לעייפות הברכיים:

סימן רע

א **במה מדליקין**. כדי שאם איחר לבוא לבה"כ יסיים תפלתו בעוד שאומרים אותו ולכן א"א אותו בשבת חוה"מ שאין מאחרין כ"כ דאין עושין מלאכה כ"כ מנהגי מהרא"ק. וכתב הב"ח שיאמרוהו אחר הקידוש דעיולי יומא מקדמינן וכ"מ בטור. מ"א:

ב **בשבת**. וכן בי"כ שחל בשבת א"א אותו. שכנה"ג:

סימן רעא

א **לאכול מיד**. היינו לקדש כדי שיזכור שבת בכניסתו. כתב בתיקוני שבת שיקדש קודם לילה כי בתחלת ליל שבת הוא מזל מאדים וסמא"ל מושל עליו ובסוף יום ו' מזל צדק ומלאכו צדקיא"ל והם שני מלאכים אחד רע ואחד טוב לכן יקדש בצדק או ימתין עד שיעבור ממשלת מאדים ויקדש. ואם אינו תאב לאכול יכול להמתין שכבר זכר אותו בכניסתו בבה"כ מ"ע מ"א. (ובס' החינוך פ' יתרו משמע שנהגו שלא לקדש בבית עד חשיכה). כתב הרמב"ם פכ"ט קידוש היום דאורייתא בלא יין ורבנן תקנו על היין וכ"כ התוס' בסוכה דף ל"ח ול"נ דמדאורייתא בקידוש שאומר בתפלה סגי וקידוש במקום סעודה רבנן תקנוהו. ודע דהקידוש בי"ט הוא דרבנן מ"מ יש לו כל דין קידוש של שבת. ואם אין לו אלא כוס אחד של שבת קודם. מ"א:

ב **האנשים**. רש"ל וב"ח פסקו דאין מוציאות את האנשים ואין דעת הט"ז כך. ופשוט דקטן אינו מוציא האשה ואפי' בן י"ג שנה שמא לא הביא ב' שערות לכן תקדש האשה לעצמה. או תאמר מלה במלה עמו ע"ל סי' קצ"ג ס"א:

ג **סעודה**. דוקא כשיש לו פת דאם אין לו פת מוטב שיקנה פת ויקדש עליו דהא אין קידוש אלא במקום סעודה מ"א. ועיין ט"ז סי' תרע"ח:

ד **לטעום**. נ"ל דשרי לרחוץ פיו כיון דאינו מכוון להנאת טעימה. ואם רוצה לקבל שבת מבע"י ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית בלילה רשאי מ"א ע"ש ועי' סי' רס"ז:

ה **מפה**. ופשוט דא"צ להתפלל ערבית אם הוא פורס מפה ומקדש כיון שהתחיל בהיתר כדין כל תפלת ערבית. ט"ז:

ו **תחלה**. ר"ל שהיו שותין ג"כ יין תחלה עם פת:

ז **היין**. לפי שברכת היין הוא קודם קידוש ולא הוי קידוש הפסק. משא"כ בברכת המוציא הוי הקידוש הפסק לפיכך צריך לברך שנית. וה"ה דא"צ לברך על יין שבתוך המזון דהא אחר שתיית הכוס של קידוש לא הוי היסח הדעת לבין שתיה שאחריו:

ח **המוציא**. דאז מברך המוציא קודם קידוש ולא הוי קידוש הפסק:

ט **המוציא**. דס"ל דקידוש לא הוי הפסק כיון דספק ברכות להקל ודאי לא יברך גם המוציא. ט"ז וכ"ד אחרונים:

י **שאכל**. פי' שלא אכל עדיין פרוסת המוציא. ומ"מ צריך להביא לפניו לחם משנה ולא הוי הפסק מ"א. וכתב ט"ז נראה פשוט דגם לאחר שאכל קצת הוי כן שיקדש ולא יצטרך לברך שנית המוציא ואפי' לאותה דיעה דסעיף ד' דצריך לברך המוציא היינו כיון שאכל כבר מבע"י אבל כאן שבירך המוציא אחר שנכנס שבת ולא זכר כאן קודם שאכל אלא משום סיפא דבהבדלה לא יבדיל קודם האכילה כיון דאין מבדילין על הפת ה"ל הבדלה הפסק בין המוציא לאכילה אלא יאכל פרוסת המוציא תחלה ואח"כ צריך להפסיק ולהבדיל ע"ש ועיין מ"א:

יא **המוציא**. קשה הא בס"ד הביא דיעה דא"צ לברך המוציא וצ"ל דהכא אירי שנטל ידיו ואז אפי' בפה"ג נמי צריך לברך ואם לא נטל הדין כמ"ש בס"ק ט':

יב **מקדש**. פי' כל אימת שנזכר אפי' בלילה. ט"ז מ"א דלא כב"ח:

יג **ויכלו**. לפי שבלילה היתה גמר מלאכת הש"י:

יד **על גביו**. בטור בשם הירושלמי שלא יראה הפת בשתו שאין מקדשין עליו אלא על היין ולפ"ז אם מקדש על הפת א"צ לכסות עליו מפה. אבל לטעם אחר שכתב הטור

שמעתי זכר למן שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה ממילא גם במקדש על הפת צריך לכסות במפה וכן נוהגים ט"ז. ועי' סי' רס"ב ס"ק ג' מש"ש:

טו **ויכולו**. ואם שכח לאומרו אומרו תוך הסעודה על הכוס מט"מ וע"ל סימן רס"ח סקי"ב:

טז **מהכוס הב'**. ומ"מ כתב דטועם מכוס הראשון ואח"כ מוסיף עליו מהכוס השני עי' שם. (ובספר אליהו רבה דחה דברי מ"א בשתי ידים על מה שהקשה על ב"י מתוס' פסחים ע"ש):

יז **להבדלה**. התוס' והאגודה חולקין ע"ז וסוברים דקידוש עדיף ואפי' בקידוש דשחרית קודם להבדלה דהבדלה אפשר בשכר לכ"ע במקום דהוי חמר מדינא ונפשו של אדם קצה בשחרית בשכר לכן היכא דאית ליה יין עדיף טפי מהבדלה מיהו בבה"כ עדיף טפי להניחו להבדלה וטוב לקדש על כוס גדול שישאיר מאותו הכוס לקידוש היום ולהבדלה. שכנה"ג ע"ש:

יח **לשנות**. כתב הט"ז נ"ל אע"פ שכתב רמ"א ואין לשנות מ"מ מי שחרד לדבר ורוצה לעשות כדיעה ראשונה וליטול ידיו אחר הקידוש אין לומר עליו כל המשנה ידו על התחתונה ח"ו אלא הוא יוכל לומר אעשה כדברי הכל:

יט **בליל פסח**. משום שמפסיקין הרבה בהגדה:

כ **רביעית**. היינו באדם בינוני ובגדול לפי גדלו. ומ"מ לא בעי טפי מרביעית ב"ח מ"א וע"ל סי' ק"ץ ס"ג מ"ש בשם הט"ז:

כא **כולם**. אבל א"צ להם מלא לוגמיו ט"ז. ומיהו מי שיש לו יין מעט מוטב שיטעום א' כשיעור ויניח השאר למחר לקידוש או להבדלה. מ"א:

כב **בדיבור**. כתבו תוס' בברכות דף מ' אם שח בין קידוש לשתיה צריך לחזור ולברך אי לאו מלתא דשייכא לסעודה עכ"ל. משמע אע"ג דאינו שייך לקידוש כיון דשייך לסעודה לא הוי הפסק. מ"א:

כג **נשפך**. אבל אם לקח בידו כוס של מים בחושבו שהוא יין ובירך עליו בפה"ג וקידש צריך לחזור ולברך בפה"ג ולקדש שנית על כוס של יין פסקי מהרא"י סי' קט"ו. וכן הסכים הט"ז וחילק דאם היה יין בשעת הקידוש על הספסל או על השלחן מוכן לשתות אז ודאי א"צ לא בפה"ג ולא קידוש אלא ישתה המוכן לפניו ע"ש והמ"א כתב דאם דעתו לשתות יין יותר א"צ לברך שנית בפה"ג וה"ה בנשפך כו' עי' סי' ר"ט ס"ב בהג"ה וס"ס ר"ו. ואם קידש בשחרית על השכר ונשפך הכוס א"צ להביא אחר דהא י"א דדי בפת כמו שכתב סימן ער"ב. עיין מ"א וט"ז באורך:

כד **פגומין**. ע"ל סימן קפ"ב ס"ד:

סימן רעב

א **אין מקדשין.** אם הוא בע"ש במקום שיש בו יין ויודע שבשבת לא יהיה לו יין כגון שאינו יכול להוליכו לביתו יקדש מבע"י על היין וישתה ואסור אחר כך לעשות מלאכה ש"ל בשם גאון מ"א עיין מ"א סימן רס"ז:

ב **מגולה.** ואם עמד שעה מועטת מגולה אין קפידא אא"כ נמר ריחו וטעמו מ"א. בתשובת באר עשק סי' ק"ט מתיר לברך ולקדש ולהבדיל על סתם יינם שתקנת הברכות קדמה בזמן לתקנת וגזרת סתם יינם ע"ש ובהלק"ט ח"א סימן יו"ד חולק וכתב דאין זה מברך אלא מנאץ ע"ש:

ג **מגתו.** ומ"מ מצוה מן המובחר ביין ישן. מ"א:

ד **קמחין.** ומ"מ אם יש עליו קרום לבן שקורין קאני"ק אין מקדשין עליו ב"ח. בתשובת שער אפרים סי' י"ח אוסר לקדש על היין שמסריח קצת אחר החבית. ולענין הבדלה מורה פנים לאסור ולהתיר ע"ש:

ה **מצוה.** ולא יקח מסתם יין שבמרתף. ט"ז:

ו **לחלוחית.** אבל אם הם יבשים לגמרי שאפי' ע"י דריכה לא יצא מהן לחלוחית כלל פסולים. ריב"ש ס"ט:

ז **מצוי.** אבל במקום שהיין מצוי ודאי יברך על היין אפי' ביום אלא דמ"מ אם היין ביוקר כגון במדינות אלו אין מהדרין אחר היין כיון שאין חיוב גמור כמו שיש חיוב בלילה ומש"ה לא נהגו אפי' גדולים במדינתינו לברך על היין ביום ואי מברך גם ביום על היין ודאי עושה מצוה מן המובחר ט"ז. כתב המ"א ונ"ל דאין מקדשין על יין שרף אא"כ במדינות שרוב שתיית ההמון הוא יין שרף בכל היום עי' סי' קפ"ב. ועי' סי' קע"ד ובתשו' נחלת שבעה סימן ל"ה כתב דמקדשין בשחרית של שבת על יין שרף. וכן כתוב בהלק"ט חלק א' סימן יו"ד:

סימן רעג

א **סעודה.** כדכתיב וקראת לשבת עונג במקום עונג תהא הקריאה של קידוש:

ב **לאכול שם מיד.** ר"ל שהיה בדעתו לאכול שם מיד ואירעו אונס שלא אכל אלא לאחר זמן אבל עכ"פ היה נשאר במקום קידוש יצא וא"צ לחזור ולקדש. אבל בלא"ה וכו' ר"ל אם לא היה בדעתו לאכול מיד כגון שדעתו היה להפסיק בדברים אחרים והפסיק אפי' אכל אחר זמן במקום קידוש אינו יוצא:

ג **ונמלך ואכל.** ר"ל שהי' בדעתו לאכול בבית אחר ונמלך ואכל במקומו מיד יצא:

ד **שחרית**. ובשאר אכילות בשבת לא יברך להם המוציא ואם מקדש על היין לאינו בקי אינו יכול לברך המוציא. ט"ז ע"ש:

ה **מועט**. היינו כזית:

ו **ברכה**. פי' ששתה רביעית שחייב ברכה אחרונה. משמע מדברי רמ"א וב"י דהיינו ששתה כשיעור במה שטועם כוס של קידוש ומש"ה פסקו דמילה בשבת שרי למוהל לשתות אם שותה כשיעור. ולבוש וב"ח וט"ז כתבו דבעי שישתה עוד כוס מלבד כוס של קידוש והשתיה השניה נחשב לסעודה לפ"ז מדינא אסור למוהל לשתות מכוס של מילה בשבת ע"ש רק מ"ש הט"ז דא"כ כל קידוש לא יצטרך להיות במקום סעודה דהא צריך לשתות מלא לוגמיו ע"ש ליתא דמלא לוגמיו הוי בציר מרביעית והגאונים מצרכי לשתות רביעית פר"ח וכ"כ היד אהרן. ואפשר לומר דלשיטתו אזל לפי מ"ש בסי' ק"ץ ס"ק ג' ע"ש. (ובס' אבן העוזר השיג על הב"ח וט"ז הוכיח בראיות דבכוס של קידוש ששתה כשיעור רביעית דיצא ידי קידוש במקום סעודה):

ז **פירות לא**. ומיני תרגימא מה' מינים יצא דהא עכ"פ חשיבי טפי לסעודת שבת מיין. ושכר אע"ג דהוי חמר מדינא לא יצא בו במקום סעודה דלא סעיד כמו יין מ"א לפ"ז נ"ל דכ"ש בקאוו"י דלא יצא:

ח **שכנו**. ואפי' לכתחלה יכול לקדש בביתו כדי שישמעו ואפי' הוא אינו אוכל וכמ"ש סי' רס"ט. מ"א ע"ש

ט **להוציא**. ובזמן הזה שהש"צ אינו מקדש אלא משום מנהג לא יצא השומע אא"כ נתכוין להוציאו. ב"י מ"א:

י **ולא לצער**. היינו במצטער הרבה הא לאו הכי צריך לאכול במקום נר. מ"א בשם רש"ל:

סימן רעד

א **ככרות**. וגם נשים חייבות לבצוע על ב' ככרות. מרדכי בשם ר"ת אבודרהם. אם יוצאין בעוגה שנשרפה קצת לענין לחם משנה עיין שער אפרים סי' א' ובתשובת חכם צבי סי' ס"ב:

ב **התחתונה**. ב"ח כתב לבצוע על העליונה דאין מעבירין על המצות וט"ז כתב ואני נהגתי כשמברכין על התחתונה מניח אני אותה קרוב אלי יותר מהעליונה נמצא שפוגע אני תחלה בתחתונה ואין כאן מעביר על המצות ומ"א כתב ונ"ל להכריע דבתחלה יניחנה למעלה בשעת אמירת ויכולו ובשעת המוציא יקח העליונה בידו ויניחנה למטה

ויבצע עליו. המדקדקים נוהגין לרשום בסכין קודם ברכה ב"ח מ"א ועיין בספר הכוונות מענין הככרות של שבת י"ב בכל סעודה:

ג **שחרית**. ויכול לקיים ג' סעודות ביום השבת דהיינו אם יש קצת אונס יכול לדחות הסעודה של ליל שבת עד למחר ובלבד שיקדש היום וצריך לשתות יין אחר הקידוש כמ"ש סי' רע"ג ס"ה. מ"א ע"ש ועיין סימן רצ"א ס"א:

סימן רעה

א **ואין קורין**. וה"ה שאין בודקין הציצית. מט"מ רש"ל:

ב **בעששית**. ואם היא סגורה במפתח מותר וכן עשו מהרא"ש ומהר"ם ותלמידיהם וכ"כ בהגמ"נ וב"ח וט"ז וע"ת אוסרים משום דלא פלוג ע"ש. אסור לקרות לאור הנר אפי' ביום במקום האפל. הלק"ט ח"ב סי' כ"ז:

ג **שעוה**. ב"ח כתב בשם רש"ל דנהגו להקל לבדוק כלים וציצית ולקרות ההגדה בנר של שעוה דליכא למיחש שמא יטה וראב"ן מיקל בנר של חלב כיון דמאיס עיין סעיף י"ב:

ד **אבל שנים קורין**. אבל אין פולין אם לא שאחד מפלה ושני משמרו. ט"ז וב"ח:

ה **פיוטים**. וה"ה הזמירות שאומרים בבית אם לא מי שרגיל קצת ושאר התפלה מותר לקרות בסידור לאור הנר שהתפלה מצויה בפי הכל:

ו **להטות**. פירוש שברור הוא אבל מסתמא לא. ט"ז:

ז **ולחתות**. מטעם זה נ"ל אע"פ שמותר להתחמם נגד המדורה כמ"ש ס"ס רע"ו מ"מ אין לישב בסמוך כמש"ל סי' רנ"ה ס"ק ג' ע"ש:

ח **שאימת רבן**. אפי' שלא בפני רבן שרי. ט"ז מ"א:

ט **קצת**. ומטעם זה יש להתיר למשכים בשבת לבה"כ ומתפלל לאור הנר הדולק שם מבע"י לפי שהתפלה ושאר דברים שהוא אומר ודאי שגורים בפיו יותר מן ההגדה בפסח אבל ללמוד שם אסור כיון שצריך לעיין היטב אבל למה שהתרנו בסי' ער"ה בנר של שעוה אין כאן איסור. ט"ז ע"ש:

י **לכסות**. והוא סכנה גדולה אפי' בלא נר של שבת:

סימן רעו

א **בשבילו**. הקשה ב"י בסי' שכ"ה גבי מילא נכרי מים לבהמתו דמחלקינן בין מכירו או לא וכאן לא חילק ותירץ דבזה אפילו לא מכירו מעולם עכשיו שיושב אצל אש שלו הוי כמכירו. וב"ח תירץ דמסתמא כשיושב אצל האש שלו הוי מכירו מקודם דאין העכו"ם מניח לישב איש נכרי אצל האש אבל אי ידוע שאין מכירו שרי ועיין ט"ז. וכתב המ"א

ונ"ל דאם הסיק התנור כ"ע מודי דרשאי הישראל ליכנס לבית החורף דחימום לאחד חימום למאה והוי כמו נר דשרי:

ב **לצאת**. אבל מחויב למחות מכאן ולהבא כיון שהעצים של ישראל והוא רואה ושותק אדעתא דישראל קא עביד ואם העכו"ם עושה בע"כ חייב לגרש העכו"ם מביתו ואפי' בקבולת כגון ששכרו לכל השנה אסור דה"ל קבולת בבית של ישראל כמ"ש סימן רנ"ב ס"ב הגמ"ר. מ"א:

ג **עכו"ם**. ואם עשה לצורך שניהם אסור כמ"ש סימן תקט"ו סס"ו:

ד **שבת**. פי' שיושב בחושך ואין יכול לאכול סעודת שבת אבל אם כבר אכל פשיטא דאסור כמ"ש ריש סי' זה. וה"ה אם יש לו נר א' אסור לומר לעכו"ם להדליק. ואם הדליק מותר ליהנות כמ"ש ס"ד. מ"א:

ה **צורך גדול**. ושל"ה החמיר אף לצורך גדול ושכן ראה נוהגים בקהילות חשובות שיושבים חשכה במ"ש אפי' בחתונה עד שאמרו הקהל ברכו וכן נהג הגאון הר"ש כשהיו סועדים אצלו סעודה ג'. (והקשה בס' אליהו רבה הא בין השמשות לא גזרו משום שבות וצ"ל דלא התירו אלא בע"ש ולא במוצאי שבת. ובמ"א מסתפק בזה בסי' שמ"ב):

ו **כבר**. ואין להתיר אלא לבני תורה דילמא אתי למסרך. רדב"ז מ"א:

ז **לאור השני**. עיין ט"ז שהעלה דלצורך גדול דהיינו שעונג שבת תלוי בזה המיקל בנרות אפי' אחר כיבוי הראשון ובמדורת אש ג"כ ולא חייש לשמא ירבה כמ"ש ס"א יש לו על מי לסמוך ע"ש. אותו נר שמדלקת השפחה כדי שתדיח כלי האכילה לא מיקרי לצורך ישראל. ט"ז:

ח **נר**. דוקא כשהנר של עכו"ם אבל כשהנר של ישראל צריך למחות כמ"ש בס"ק ב':

ט **הקור גדול**. ב"ח אוסר להחם בית החורף ב' פעמים בשבת כי די בפעם אחת והכל לפי הקור ולפי בית החורף עי' ע"ת וכתב המ"א ואפשר לומר כיון ששוכר העכו"ם להסיק כל ימות החורף ואף אם העכו"ם מסיק כשאין הקור גדול ה"ל כאלו עשה מדעתו וא"צ לצאת מביתו כמ"ש שס"א. ועכ"פ יזהרו שלא לומר בשבת להסיק:

סימן רעז

א **כדרכו**. ט"ס הוא דאע"פ שפותח בנחת מ"מ הרוח מנשב ואסור והג"ה זו צ"ל בסוף הסעיף כשקבוע בדלת עצמה וכו' אסור לפתחו ולנעלו כדרכו אבל בנחת שרי ובדלת לא שייך בסיס לדבר האיסור דבטלה לגבי בית. מ"א:

ב **שמא יכבנו.** ודוקא כשמונח נגד פתיחת הדלת ממש וקרוב אל הדלת וכמ"ש ס"ב. ב"ח:

ג **נוקשת.** פירוש כשפותח הדלת נוגע בנר שאחוריה. ריב"ש:

ד **שעוה.** נראה פשוט דאם הוא בענין שיש לחוש שיכבה לגמרי אפי' של שעוה אסור. ט"ז:

ה **עכו"ם.** ואז אפי' בשל שמן שרי דפסיק רישיה שרי ע"י עכו"ם. מ"א:

ו **היא בסיס.** כתב הב"ח הנרות שאנו מניחין על השלחן דעתינו ליטול ע"י נכרי ודינו כשכח ולא נעשה בסיס עי' סי' ש"ד ס"ד. ובפרט אם הוא במקום הפסד שנפל על המטפחת אין להחמיר כלל וכתב הט"ז ול"נ דאם נפל ניצוץ מן הנר על המטפחת או אפי' הנר עצמו מותר לכ"ע לנער מקום ההוא דהא ודאי שם ל"ש לומר הניחו דהא בשבת נפל. ואם צריך למקום השלחן יטלטל השלחן אף שיש עליו נרות דאין נעשה בסיס. הואיל ואין דעתינו להניח הנרות שם כל היום אלא ע"ד שיסלקם הנכרי למחר ומכ"ש אם יש על השלחן דברים אחרים של היתר והם חשובים יותר מהנר דמותר לטלטלו אפי' הנרות על השלחן כמ"ש סי' ש"י ס"ח וכ"ה בתוס' דף מ"ז דאפי' כשהוא דולק שרי ע"ש ועיין מ"א וה"ה שיש לטלטל בבה"כ השטענד"ר אף כשהנר דולק עליו. א"ז:

ז **במנורה.** היינו בקבוע. אבל אם היא תלויה אפי' ליגע בה אסור שבקל ינענע. ט"ז עי' סי' ש"ח:

ח **הנר.** עי' סי' ש"י ס"ו. וצריך שיניח מעט אויר תחתיה דאל"כ יכבה הנר מ"א. מותר לכפות כלי על הנר כדי לשמש מטתו בין בשבת בין בי"ט. רש"ל פ"ב דביצה:

סימן רעט

א **לטלטלו.** ואם יש אימת עכו"ם מותר לטלטלו אחר שכבה ש"ג. ולרש"י משמע דוקא במקום סכנה אבל שלא במקום סכנה אסור עיין מ"א:

ב **והמחמיר.** ט"ס וצ"ל והמיקל לא הפסיד ב"ח עיין ט"ז. (ובספר אליהו רבה מקיים גירסא הישנה דפירושו המחמיר לא הפסיד ממצות ענג שבת ע"ש):

ג **אסור.** כיון דאתקצאי לבה"ש:

ד **ע"י לחם זה.** דהוי הנר בסיס לדבר האיסור ולהיתר כמ"ש סי' ש"י וא"כ אפי' בשעה שהוא דולק היה מותר לטלטלו ואין לסמוך עליו לפי שהשמן שבנר חשוב יותר עליו מן הלחם לפי שצריך לו וא"כ בטל דבר ההיתר נגד האיסור של הנר והוי בסיס לאיסור לחוד א"כ אפי' לאחר דכבה אסור:

ה **תרל"ח**. ר"ל דשם נתבאר שיעשהו קודם בה"ש. אבל הכא אינו יכול לומר איני בודל כל בה"ש דהא בה"ש הוא דולק ומש"ה לא מהני תנאי:

ו **לעכו"ם**. ואע"ג דבסי' רע"ו ס"ג מתיר לומר לעכו"ם וכו' היינו דוקא לצורך גופו שרי משום דהא אי בעי ישראל הוי מטלטל ליה טלטול מן הצד אבל הכא מירי שאינו עושה אלא לצורך הנר שלא יגנב וזה אסור אפי' בטלטול מן הצד כמ"ש סי' שי"א ויש בו איסור אמירה מ"א ואם אין שם עכו"ם מותר לטלטל מן הצד ע"י ישראל המנורה שהדליקו בה בשבת כשיש צורך למקומה ט"ז בסי' שי"א ס"ט ע"ש:

ז **לטלטלו**. דאין מוקצה לחצי שבת אא"כ היה מוקצה בה"ש:

ח **בשוגג**. ה"ה במזיד שרי דלא מקרי דחיה בידים אא"כ הדליקו מע"ש מ"א ע"ש (וע"ת אוסר במזיד ע"ש):

ט **לטלטלו**. דוקא לצורך גופו או מקומו כמ"ש סי' ש"ח ס"ג:

י **ותתפרק**. קשה האיך משתמשים אנו בכוסות של כסף בשבת שרובן של פרקים ולא חיישינן לזה. ולפי מ"ש הטור בסי' שי"ג דבכוס אין דרך להדקו בחוזק ושרי ניחא. ט"ז:

יא **עושה כלי**. אע"ג דאין בנין בכלים שאני הכא דהוי שעושה כלי מחדש:

יב **אסור לטלטלה**. ואם דרכה להיות רפוי שרי. מ"א עי' סי' שי"ג ס"ו וסי' תקי"ט ס"ב:

סימן רפ

א **מתענוגי שבת**. ויהיה זהיר לקיים עונתו ומצוה לאכול שום וה"ה שאר דברים המרבים זרע רש"ל. וקודם הלילה חייב להראות אהבה וחבה עם אשתו:

ב **לבעול**. כתב הב"ח דבמדינותינו נתפשט המנהג דאין בועלין ואין להורות היתר לבטל המנהג. אבל הט"ז כתב ואני אומר חלילה לעשות איסור בזה ובבירור שמעתי שהחסידים גאוני עולם נהגו בעצמם היתר בזה ע"כ אין כאן חשש חומרא כלל ואין ראיה ממה שנוהגים שלא לבעול בשבת הוא מפני הבושה ואפי' במ"ש רוב פעמים שאין בועלים והמחמיר הוא מן המתמיהין ועיין בשכנה"ג ובע"ש:

סימן רפא

א **מחזירין אותו**. היינו שיאמר אחר התפלה משא"כ בשאר הזמירות שאינן אלא רשות אם רצה א"א כלל. מ"א:

ב **ולהנעים**. דוקא בניגון שיש בו נעימה כעין שעושין בפסוקי דזמרה וכבר הפליגו הקדמונים בגנות המשוררים המאריכים ומפרידים אות מחברתה. ומ"מ יזהרו לקרות

ולהתפלל בזמנו ב"ח. אל אדון ב' חרוזות הראשונים בני ה' תיבות והשאר בני ד' תיבות וב' אחרונות בני ו' תיבות. זוהר והאר"י ז"ל:

סימן רפב

א **מוציאין ס"ת.** וי"ל בריך שמיה בין בשבת בין בחול האר"י ז"ל והנותן ס"ת והמקבלו צריך שיהא בימין. מסכת סופרים:

ב **שבעה.** הטעם שאם יארע לאדם אונס ולא בא לבה"כ כל ז' ולא שמע ברכו יאזין אזנו לשמוע ז' פעמים ברכו ויצא י"ח. ועיין כנה"ג מ"ש בשם המבי"ט:

ג **מוסיף.** והרשב"ץ כתב דעכשיו דכולן מברכין אין להוסיף משום ברכה שא"צ וכן ראוי לנהוג. והגאון מהר"ש תיקן בפראג שלא לקרות יותר מעשרה חוץ ממפטיר מפני טורח הציבור. א"ז. עיין בתשו' גנת ורדים סי' נ"ג בהלק"ט ח"ב סי' קנ"ג ועיין יד אהרן:

ד **להוסיף.** וכשחל י"ט בשבת לכ"ע מותר להוסיף לבוש. כשחל יה"כ בשבת אין להוסיף משום שראשי הפרשיות מכוונים שמסיימין במילי דכפרה לכן טוב שלא לשנותם. מ"א:

ה **חוץ מבש"ת.** וכן בחתונה ועיין ביד אהרן:

ו **למנין שבעה.** אבל לא למנין שלשה. כנה"ג:

ז **וקטן.** אבל להיות הוא מקרא אינו יכול עד שיביא ב' שערות כנה"ג בשם תשו' ב"י. אם אין שם כהן אלא קטן קורין אותו עיין מ"א. ומשמע מכאן דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה וכ"כ במ"ס:

ח **או בד' פרשיות.** זולת פ' זכור שהוא לכ"ע מדאורייתא עי' סי' תרפ"ה וראיתי נוהגין שאין קטן מפטיר במרכבה ביום א' של שבועות ולא בז' של פסח. ומטה משה כתב שאין להפטיר בשבת שובה וכתב המ"א ונ"ל דכל זה בקטן שהגיע לחינוך שיודע לחתוך האותיות בטוב ודלא כאותם שמניחים קטנים הרבה לומר ההפטרה. ועיין תשו' ב"ח סי' קנ"ח. ובכנה"ג ובפרח שושן כלל א' סי' ח':

ט **המפטיר.** היינו בשבת אבל בחול שהמפטיר ממנין אומרים קדיש אחר המפטיר דא"א קדיש עד שנשלם המנין:

י **או ג'.** כתב הלבוש שבשבת שקורים שתי פרשיות שיש לקרות מנין חצי הקרואים בכל סדרה וכתב ט"ז ונראה דהיינו מנין ז' אבל לא מה שמוסיפים דבזה אין שום חיוב מן הדין:

יא **וסוף.** וה"ה בשבת של חזון אפי' נמצא מי שיודע להפטיר רק שלא ידע לקונן כנהוג דינא הכי ריב"ש. ואפי' יש אחרים היודעים לקונן רשאי הרב לומר כיון שדרך הרב לעולם

לאומרו מותר לכתחלה לעלות שלישי ומפטיר. ול"נ דלא יעלה שלישי כמ"ש רמ"א מ"א. אם קראוהו בבה"כ אחרת ונזדמנה לו אותה הפרשה צריך לחזור ולברך מ"כ:

יב **לשביעי**. ויאמר קדיש אחר ההפטרה. מ"א:

יג **פסוק א'**. ה"ה תיב' א' וע"ל סי' קל"ז ועיין מ"א מענין הנהגות החיובים. כתב בספר הכוונות דהעולה ששי הוא המעולה שבקרואים:

סימן רפד

א **בנביא**. הטעם שפעם א' גזרו גזירה שלא לקרות בתורה ותקנו לקרות בנביאים מעניינה של פרשה כ"א פסוקים כמו אלו היו קוראים בתורה כ"א פסוקים ג"פ לכ"א מהז' שקראו בתורה. ולכך יברך המפטיר ז' ברכות נגד ז' שקראו בתורה ומה שקורין בנביאים ולא בכתובים מפני שלא תמצא שם מעין הענין פרשת התורה. כ' הלבוש תמהתי על שלא ראיתי נוהגין לכתוב הפטרות כדין ספר כי היה נ"ל שאין יוצאין כלל בקריאת הפטרה בחומשים הנדפסים ע"ש והט"ז ומ"א חולקים עליו ומתירין לקרות ההפטרה בחומשים הנדפסים ע"ש. אם אין עירוב שיכולין להביא חומש בבה"כ הולכין יו"ד ומפטירין בבית ששם החומש ואין קורין בע"פ. מ"א:

ב **אמן**. ואין לענות אמן אחר שכל דבריו אמת וצדק שאינו סיום ברכה:

ג **בפעם א'**. היינו בקול רם. אבל מחויב לקרות בלחש:

ד **הגולל**. כתב בש"ל בשם הגאונים שאין לסלק ספר הפטרה עד אחר הברכה כדי שיראה ויברך על מה שהפטיר וכ"כ במט"מ:

ה **צבור**. ברגלים שנוהגין לומר מי שבירך לקברנים יאמרו קודם אשרי שלא להפסיק בין קדיש לאשרי מ"א וע"ל סי' רצ"ב:

ו **החדש**. ואין מזכירין נשמות רק למי שנקבר באותו שבוע. מהרי"ל:

ז **בימי הספירה**. ואפי' חל מילה בשבתות ההם אבל כשחל ר"ח בשבת א"א אותו עיין מ"א:

סימן רפה

א **תרגום**. כתב של"ה שיקרא כל פרשה ב"פ ואח"כ התרגום עליה וכ"כ רש"ל. אבל הל"ח פסק דיקרא כל פסוק ב' פעמים והתרגום עליו וכ"כ בהגהות י"נ בשם האר"י וסדה"י וכ"כ בכתבים וכ"כ בספר נגיד ומצוה ובספר משנת חסידים והפסוק האחרון יאמר אחר התרגום כדי לסיים בתורה. ומי שהוא בקי בטעמים ונקודות בע"פ מצוה לקרות בספר תורה מהרדב"ז והאר"י ז"ל תלמיד א' היה לפניו החומש וקרא לפניו.

ואיסור גדול להפסיק בקריאת שמו"ת בדיבור. ויקוץ הצפרנים קודם שמו"ת. ועיקר המצוה לקרות אחר חצות ואחר שקרא ילך לבית המרחץ ויטבול. הכוונות:

ב **עטרות ודיבון**. ר"ל אע"פ שאין בו תרגום וה"ה ראובן ושמעון צריך לקרותו ג"פ עיין ט"ז:

ג **פירוש רש"י**. היינו מי שיכול להבין אבל מי שאינו בר הכי ודאי ראוי לקרות בפי' התורה שיש בלשון אשכנז כגון ספר צאינה וראינה וכיוצא בו כדי שיבין ענין הפרשה ולפי חכמי הקבלה משמע דוקא תרגום. מי שאין בידו תרגום יקרא ב"פ מקרא ואח"כ כשיהיה לו תרגום יקרא סדה"י:

ד **בשבת**. היינו אם היה אונס גדול בע"ש. הכוונות:

ה **עד שמ"ע**. פי' שיש לקרות אז ב' מקרא וא' תרגום ודלא כאותן שקורין המקרא לחוד:

ו **התורה**. ואם שמע פעם אחד מש"ץ וקרא פ"א יצא אבל אין לסמוך לכתחלה על השמיעה. ל"ח מ"א ועיין ט"ז:

ז **תינוקות**. דוקא בימיהם שהיו לומדין פי' המקרא עם התינוקות אבל אם לומד פי' המלות לחוד לא יצא ומ"מ די שיקרא עוד פעם א' מקרא דזה עולה לו במקום מקרא. מ"א:

ח **פרשת י"ט**. דהא כבר קרא כל התורה מידי שבת בשבתו ובערב ש"ת יקרא וזאת הברכה. הכוונות:

ט **ההפטרה**. פעם א' מקרא וא' תרגום ועיין של"ה:

י **אשיש**. ובד' פרשיות יקרא ההפטרה דד' פרשיות:

סימן רפו

א **לטעום**. היינו כשמקדש אבל בלא קידוש אסור כמ"ש סי' רע"א. ע"ת:

ב **פירות**. אע"ג דאין קידוש אלא במקום סעודה ואכילת פירות לא מהני כמש"ל סי' רע"ג ס"ה. י"ל שישתה כוס יין אחריו כמ"ש שם:

ג **פת מועט**. אפי' כביצה כמש"ל סימן רל"ב כ"ג מ"א. והבאר היטב אשר לפני כתב נ"ל כזית ומרמז עיין סי' רע"ג ס"ה. כוונתו דשם סגי כזית לענין דלהוי קידוש במקום סעודה א"כ סבור הוא דה"ה כאן נמי לא יאכלו אלא כזית ולא דק:

ד **אסורה**. והב"ח כתב להתיר אפי' לקבוע סעודה קודם מוסף אם מקדש והט"ז אוסר מדינא לקבוע סעודה קודם מוסף ע"ש:

ה **תחלה**. ואם אין שהות להתפלל שתיהם יתפלל מוסף דמנחה יש לו תשלומין. מגן אברהם:

סימן רפז

א **לנחם אבלים.** בשבת דף י"ב איתא בקושי התירו לנחם אבלים בשבת א"כ לא יפה עושים אותן שכל ימות השבוע אינן הולכין רק בשבת. מ"א:

ב **ורפואה.** ולאבל יאמר שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבא. ט"ז בשם ב"ח:

סימן רפח

א **עד ו' שעות.** ולשם תענית אפי' שעה א' אסור מהרי"ל. וא"כ שלא כדין עושין קצת קהלות שמתענים בשבת עד חצות על הגזרות מ"א. וכן הש"ץ דמנגן ואין יוצאין מבה"כ עד אחר שש ובפרט בחורף ומכ"ש ביו"ט מלבד בר"ה עי' סי' חקפ"ד סס"א:

ב **הצער מלבו.** וט"ז כתב דוקא מחמת רוב דבקות בהקב"ה מותר לבכות וכ"ה מצוי במתפללים בכוונה אבל כדי שיצא הצער מלבו לא ע"ש (ובאליהו רבה התיר):

ג **תענית חלום.** ואם חבירו ראה עליו חלום רע אין להתענות בשבת שכנה"ג ע"ל סי' ר"ך. ויבלה כל היום בתורה ובתפלה ויוכל לומר חטאתי עויתי פשעתי. סדה"י. כתב הט"ז דאם הרהר ביום וחלם בלילה אין לו להתענות בשבת ע"ש ועיין בתשובות חינוך בית יהודה סי' ג' ובשבות יעקב סי' ל"ד:

ד **ביום ראשון.** ואם ביום ראשון הוא תענית חובה צריך להתענות יום אחר מ"ב סי' צ"ג ובש"ג פ"ג דשבועות כתב דא"צ תענית אחר. ויש להורות כמ"ש המ"ב וכן פסק הע"ת וכ"מ בסי' תקס"ח ס"ה ע"ש. וכנה"ג פסק כהש"ג מטעם ספק נפשות להקל וכ"פ הט"ז ע"ש שכתב דאפילו אם התענה בעי"כ א"צ למיתב תענית לתעניתו אפי' לא התענה בי"כ מחמת אונס ועיין בס' הלכה ברורה מה שהשיג עליו. ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ט' הליץ בעדו ע"ש. ונ"ל דאם יום ראשון הוא יום ראשון של סליחות עולה לו לד"ה אם אינו רגיל להתענות כל שנה דהא אינו חובה כמ"ש סי' תקפ"א. אבל מי שיש לו מנהג להתענות ביום ראשון צריך להתענות תענית לתעניתו ביום אחר. מ"א ועיין בשכנה"ג:

ה **חנוכה.** אבל שאר ימים שאין מתענין בהם כגון יומי דניסן או סיון או א"ח יש להתענות בהם וה"ה בין יוה"כ לסוכות כנה"ג בשם הר"ש הלוי סי' ד' ובדרישה העתיק בשם רמ"א דביום שאין אומרים תחנון אין מתענין ובר"ח ניסן וה"ה ר"ח אב מתענין עי' סי' תקע"ג וסימן תק"פ וה"ה בע"פ. מ"א. ולענין כשמתענין באותן הימים על תענית חלום ודאי לא בעי למיתב תענית לתעניתו אבל בח"ה וי"ט שני צריך למיתב תענית לתעניתו. שכנה"ג ע"ש וכ"כ ע"ת:

ו **היום.** ואינו מתפלל עננו עי' סי' תקס"ב. מ"א. ובחול בכה"ג א"צ להתענות. מצאתי:

ז **ס"ת.** ה"ה תפילין. מ"א:

ח **או יה"כ.** בספר קרבן מנחה סי' שפ"ו כתב ואני כשרואה יה"כ עושה י"ט דרמז שמתכפרין לו עונותיו וכ"ש בשעת נעילה ע"ש:

ט **או קורות.** וברבה פרשת מקץ איתא שפתרו לאשה שתלד זכר וכן הוה לה:

י **רעים.** ועל הפסד ממון לא יתענה בשבת ס"ח סי' תתס"ח. כתב של"ה שאף באלו ג' החלומות אין להתענות בשבת אא"כ נפשו עגומה עליו וכשיתענה ימצא נחת רוח. וכששאלוהו על חלומות בשבת היה רגיל לפסוק שלא יתענה בשבת אלא יקבלו עליהם להתענות ב' ימים בחול וז"ל מג"מ יפה הורית שלא להתענות בשבת אלא אותן ג' בלבד ושלא להתענות אם ראה בחלום שנפל ס"ת מידו ע"כ וכתב הריב"ש אם מצטער בתענית יותר ממה שמצטער בפחד החלום אסור להתענות בשבת דאפי' בחול אינו מצוה עיין מ"א:

יא **או לאחר.** פי' שעה מועטת כדי שלא יצטער:

יב **מהצרות.** מותר ליפול על פניו ביחיד אם צריך לרחמים מהר"ם סי' תר"ג. מ"א:

יג **המסוכן.** אבל שאינו מסוכן ביומו אסור לברכו כ"כ מהרי"ו שהסכימו כל הרבנים וכ"כ ב"ח ולברך המקשה לילד לכ"ע מותר שהתינוק הוא צדיק ויכריע כל העולם לכף זכות מהר"י על שם הסמ"ג ול"נ דקטנים אינם נכנסים למנין דהא אינן בני עונשין מ"א. וי"ל בתוך מי שבירך לחולה שבת היא מלזעוק וכו' עיין מ"א:

סימן רפט

א **מוצעת.** היינו מע"ש או שישן בה בשבת אבל בלא"ה אסור. ויפרוס הסדין על המטה ולא יזיז הכסת. באר שבע דף ק"ד ועי' סי' ש"ב ס"ג מ"ש בשם המ"א ועי' סי' שט"ו ס"ד. כתב הבאר היטב אשר לפני וטוב ללמוד תורה במקצת יום שבת קודם אכילה ע"ש ומדברי רמ"א סי' רפ"ח ס"ח לא משמע כן ועי' יד אהרן סי' רפ"ח בהגהות. ב"י:

ב **קידושא רבה.** וזה הקידוש אינו כלל דאורייתא רמב"ם פכ"ט:

ג **קידוש.** פי' כשיש לו פת אומר המוציא על הפת ואסור לאכול דבר אחר קודם לכן ואם אין לו פת אוכל ד"א בלא קידוש. ומשמע בהרא"ש דה"ה בקידוש הלילה אם אין לו פת אוכל בלא קידוש. ומ"מ נ"ל דאם מצפה שיביאו לו ימתין עכ"פ עד חצות לילה אבל בקידוש היום א"צ עיין מ"א:

סימן רצ

א **צהרים**. ולא יאמר נלך ונישן כדי שנוכל לעשות מלאכתינו בליל מ"ש שמראה בזה שנח וישן בשביל ימות החול. ס"ח סי' רס"ו:

ב **ולדרוש**. ואין להניח הדרשה בשביל סעודה ג' שמתו בניו של ר"מ מאותו חטא רוקח. (ובס' א"ר כתב דוקא שלא ירגיל לאכול סעודה ג' באותו שעה אבל באקראי שנמשך בדרשה כ"כ אין לבטל סעודה ג' משום זה. וכ"כ רוקח דלא כמ"א) ונ"ל שהדרשה תהא להורות לעם את חקי אלהים ולהכניס יראת אלקים בלבם ולא כמו שנוהגים עכשיו. מ"א:

סימן רצא

א **בכביצה**. לאו דוקא אלא יותר מעט מכביצה דכביצה מיקרי אכילת עראי כמ"ש סי' רל"ב מ"א ובספר אליהו רבה חולק עליו וכן משמע במרדכי כו' דהא לא עדיפא מליל שבת דאמרינן לעולם יסדר אדם שלחנו בליל שבת אפי' א"צ אלא לכזית מי שיש לו מזון ב' סעודות ואם יחלקם לג' סעודות לא יהיה לו לכל סעודה לשבעה מוטב שיאכל ב' סעודות לשבעה ס"ח סי' תרצ"א. ונ"ל דמכל מקום אם נמשכה סעודת הבוקר עד אחר חצות יחלק לשנים כמה שכתוב ס"ג דהא מ"מ ישבע כשאוכל שנית מ"א. ועי' סי' תמ"ד ס"א דאפי' קודם חצות יחלקה לשנים דהא י"א דיוצא בזה ע"ש. (ובס' אליהו רבה חולק על מ"א במה דפסק לחלק סעודת שחרית לשנים גם לענין אם נמשכה סעודת שחרית עד לאחר חצות. ע"ש באריכות פילפול עמוק בזה):

ב **בליל שבת**. ה"ה מי שלא אכל בליל יו"ט יאכל ב' סעודות ביום. וה"ה שאומר הקידוש של לילה. מ"א:

ג **בה"מ**. וימתין מעט ביניהם שלא ליטול מיד אחר בה"מ וכן נוהגין להפסיק בד"ת או בטיול קצת. ב"ח בשם מהרש"ל:

ד **גסה**. כי כל זמן האכילה האצטומכא פתוחה משא"כ אחר הסעודה נסתמת:

ה **לאכול**. ואפי' חל יום טוב במ"ש אם יודע שיכול לחזור ולאכול קודם שעה עשירית לא יחלק סעודת שחרית לשתים. מ"א:

ו **שתי ככרות**. וכן נוהגים כל היראים ואין לקדש על היין רק בתוך הסעודה יברך על היין וישתה. ספר הכוונות ע"ש סודו:

סימן רצב

א **ואני תפלתי**. לפי שישראל אומרים לפני הקב"ה אע"פ ששתינו אנו מתפללין לא כשאר אומות ט"ז. ובמנחה של י"ט א"א אותו כיון דאין קורין בתורה. ב"י ש"ל וא"כ אפשר דבמקום שאין ס"ת א"א אותו מ"א. ואין נוהגין כן:

ב **ג' אנשים**. א"א קדיש על התורה שאין כאן במה להפסיק בין קדיש זה לקדיש שקודם י"ח. ואפי' במנחה בתענית שמפטירין אין כאן הפסק דהפטרה שייכא אל הקריאה והקדיש שלפני י"ח קאי אקריאה ואע"פ שמפסיקין בין הקריאה לקדיש עד שיגלול ס"ת לא חשיב הפסק עכ"ל הגמ"נ וכ"כ בליקוטי פרדס וכ"מ בלבוש. וכ' הריב"ש סי' שכ"א דבמקום שאין ס"ת א"א קדיש שלפני י"ח. וכ' המ"א ונ"ל שלא יאמרו ג"כ ואני תפלתי כמש"ל וגם כדי שלא להפסיק בין הקדיש אחר ובא לציון לתפלת י"ח. וא"ל שיאמרו ואני תפלתי ויאמרו קדיש עליו. דפסוק א' לא חשיב הפסק או יאמרוהו קודם הקדיש וכ"כ בסידור מהרר"ה שלעולם לא יתחילו י"ח בלא קדיש שלפניו ע"כ:

ג **צדקתך**. דמתו בו יוסף משה ודוד. וב"ח האריך להוכיח שלא מת משה בשבת רק בע"ש מת ולא נקבר עד שבת למנחה ואנו אומרים צדוק הדין עליו בזמן שנקבר. וי"מ דאומרים צדקתך להצדיק הדין על הרשעים שמחזירין לגיהנם במ"ש:

ד **מדרש**. ובמרדכי כ' שלא ללמוד כוונתו שלא ללמוד בחברותא אבל שנים שנים לומדים בבתיהם כמ"ש בי"ד סי' שמ"ד סעיף י"ח לכן המנהג לדרוש קודם המנחה ואם נמשכה עד סמוך לחשיכה שלא יוכלו לקיים סעודה ג' אזי לא יאמרו פרקים או שיר המעלות. מ"א:

סימן רצג

ולהבדיל מיד. ומ"מ ימתין עם הק"ש עד צאת הכוכבים מ"א. ורש"ל וב"ח אוסרים שמא יקל גם כן במלאכה גם הוא דבר תמוה לרבים:

סימן רצד

א **ואינו חוזר**. ועכ"פ אסור במלאכה עד שיאמר המבדיל כמ"ש סוף סי' רל"ט. ואם שכח להתפלל מתפלל שחרית ב' ואינו מזכיר אתה חוננתנו רדב"ז כנה"ג. ומ"א הניח בצ"ע ע"ש:

ב **ואם טעם**. כצ"ל:

ג **בתפלה**. פי' יחזור ויתפלל ויבדיל בתפלה אע"ג דקי"ל טעם מבדיל עיין ט"ז ובהרא"ש:

ד **ולהתפלל**. ונ"ל דאם נזכר קודם ש"ת יאמרנה בש"ת אבל כשיש לו כוס לא יאמרו בש"ת עיין ב"י. מ"א:

ה **רשאי**. בתורת נדבה ועי' סוף סי' ק"ז:

סימן רצה

א **ויהי נועם**. וצריך לאומרו מעומד כתבים. ויש מקומות שא"א ויהי נועם בבית האבל רק מתחילין יושב בסתר כנה"ג. וכופלין הפסוק אורך ימים וגו' ועי' במט"מ שהאריך בזה ומתחילין ואתה קדוש לפי שאין גאולה בלילה וגם ואני זאת בריתי וגו' אין אומרים עי' ט"ז:

ב **בשבוע**. אפי' ביום ו'. ט"ז:

ג **קדושה**. דויהי נועם שייך למלאכת המשכן וע"י שרתה שכינה וזהו ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. ט"ז:

ד **אליהו הנביא**. עיין מ"א:

סימן רצו

א **הבדלה**. הרמב"ם פכ"ט כתב דהבדלה היא דאורייתא כמו קידוש וי"א שהיא מדרבנן מ"מ שם ועי' סוף סי' זה:

ב **בכוס**. פירוש העונים אמן. טור:

ג **פגום**. כתב הט"ז דאין לזה פירוש ע"ש. ומ"א כתב דכך פירושו שיש פגם וביזוי לכוס של ברכה כששופך ממנו קודם שישתהו ולכך שופכין קודם סיום הברכה. ומט"מ כתב דלא ישפוך בשעת ברכה אלא בשעה שמוזג ישפכנו מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ וכ"כ בשל"ה והגהת י"נ וכ"כ הט"ז. ורש"ל וב"ש כתבו לבטל השפיכה לגמרי משום ביזוי משקה וכמ"ש סי' קע"א. ולדידן צ"ל דדבר מועט אין קפידא. מ"א:

ד **מן הכוס**. היינו לאחר שתיה כמש"ל משום הפסק:

ה **מצוה**. נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה ועיין בשל"ה הטעם. כתב בשבלי הלקט כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתות כולו ואין משקה ממנו בני הבית וצריך לישב ולשתות. מט"מ:

ו **הפת**. ול"ד לקידוש דכיון דאין קידוש אלא במקום סעודה פת מענין סעודה הוא אבל אינו מענין הבדלה:

ז **על שכר**. דוקא במקום דהוי שכר חמר מדינה אבל בארץ אשכנז אסור דהא אפי' אין לו יין כלל אסור להבדיל על השכר כ"ש היכא שיש לו ואינו חביב עליו. מ"א:

ח **עליו**. ולמי שאין חביב עליו כמו יין יבדיל על היין ט"ז. אם מותר יין שמסריח קצת להבדלה עיין בתשוב' שער אפרים סי' י"ח וע"ל סי' רע"ב ס"ק ד':

ט **לאכול**. דדי לו בהבדלה שבתפלה. ובתשו' מהר"מ כתב שיאמר המבדיל בלא כוס:

י **בימין**. וכן בכל ברכה של מצוה ראוי לו שבימין יאחזנו:

יא **האנשים**. עי' סי' רצ"ט ס"י בהג"ה דיאמרו המבדיל בלא ברכה ויעשו מלאכה ועיין מ"א:

סימן רצז

א **הבשמים**. כתב בשכנה"ג שמותר לברך על פלפל כתוש וכ"כ הט"ז בי"ד סי' ק"ח וכ"כ המ"א וכ"ה בפרח שושן כלל א' סי' י"ג וכ"כ ע"ש והש"ך בנקודות הכסף חולק וכתב דאין מברכין. (וכן הסכים בספר אליהו רבה ע"ש) וכתב הע"ש דה"ה על זנגביל שקורין אינגב"ר נמי יכול לברך ודוקא נמי בכתוש אבל כשהוא שלם אינו מריח כ"כ וכתב ט"ז דה"ה על עשבים שיש להם ריח טוב אפי' הם יבשים. וטוב שיניח בתוכה חתיכה שקורין פיזום כדי שיברך במ"ב מ"א ע"ש. מי שמתענה בשבת צריך לברך על הבשמים דכיון שבאת הנשמה יתירה בליל שבת אינה הולכת עד מו"ש משא"כ ביה"כ. שכה"ג:

ב **אחרים**. ואין כאן ברכה לבטלה דהא מותר לאדם לברך כמה פעמים ביום על הריח שמריח בכל פעם:

ג **להריח בהם**. שאין היין נותן בהם טעם אלא אדרבה הם נותנין טעם ביין:

ד **עליהם**. דמאיס לגבוה:

ה **יודע**. ט"ז חולק וכתב דוקא להוציא בני ביתו הקטנים כדי לחנכם במצות הוא דשרי אבל לא להוציא מי שאינו יודע דל"ד לקידוש והבדלה שהן חובה אבל זה אינו אלא מנהג ע"ש ומ"א כתב דמי שהבדיל כבר ובא להבדיל לאחרים יריח הוא עצמו פעם אחרת ובזה יוצא ידי הספק ע"ש:

סימן רצח

א **אחריו**. להורות שיום זה קדוש משאר י"ט שנאסר להבעיר אור:

ב **על אבוקה**. ודוקא של שעוה ספר הכונות ולא יקח עץ ששמו קי"ן בל"א להבדלה מפני שריחו רע ס"ח ועי' בכנה"ג:

ג **אבוקה**. ובנר של שעוה אם קלועים ב' יחד חשובים אבוקה אבל כל אחד בפ"ע לא חשיב אבוקה. מ"א:

ד **בכפות**. ב"י בשם ש"ל כתב כך הוא המנהג תחלה מכניס אצבעותיו לתוך ידו ומחשיך תחתיהן ואח"כ פושטן ונמצא אור במקום חשך ומברך שכך נאות מהאור עכ"ל. ובכונות כתב להחזיר אחורי האצבעות מקום הצפרנים כנגד האור ולא יראה אגודל חוצה ולא כי"מ להחזיר פנימיות האצבעות לכפותם וזה כמ"ש רמ"א ונ"ל דמש"ה נוהגין לכפות האצבעות לתוך היד כמ"ש רמ"א ואח"כ פושטין אותן ורואין מאחוריהן לצאת ידי שניהם. מ"א:

ה **שלא שבת**. ואפי' בדיעבד לא יצא. מ"א:

ו **לחיה ולחולה**. אם אין בהם סכנה דוקא ע"י עכו"ם ואם יש בו סכנה אפי' ע"י ישראל (ובספר אליהו רבה פסק דאם אין בו סכנה אף שהודלק ע"י עכו"ם אסור ע"ש שהביא ראיה לזה וכן משמע מלבוש ואם הדליק כותי ממדורה שלו לחיה או לחולה מברכין עליו דלא גזרו אלא כשהוא במ"ש ביד כותי וכ"מ בתוס' ברכות דלא כשו"ת מ"ע):

ז **ע"א**. דוקא כשהשלהבת קשורה בגחלת של ע"א אבל אם ישראל הדליק נר מנר של ע"א שרי דשלהבת אין בו ממש יש"ש סוף ביצה ועי' יו"ד ריש סי' קמ"ב:

ח **מברכין**. דעל תוספת דהתירא הוא מברך:

ט **אין מברכין**. בגמ' פרכינן אי אתוספת דהתירא קא מברך א"ה נכרי מנכרי נמי ומשני אין ה"נ אלא גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון. פי' שיבא לברך על של נכרי שהדליק מבע"י ובאותו אור עצמו שלא נתוסף משחשיכה כגון סמוך לחשכה מיד ועי' ט"ז ובדיעבד יצא בזה כיון דאינו אלא גזירה מ"א. (הט"ז תמה על מ"ש המגיד דבמסיבה אסור משום ע"א אמאי נימא דמברך אתוספת היתר של ישראל כו' ומסיק להקל שלא במסיבה ולהחמיר במסיבה ותימא נפלאה על המחבר שכמותו שלא כתב המגיד לאסור משום ע"א אלא בכותי שהדליק מישראל שאסור במסיבה דעכשיו הוא במסיבת כותי כמ"ש הלבוש. אבל בישראל שהדליק אפי' מגוי ע"א ממש שרי והוא ברור. ע"ש בספר אליהו רבה):

י **אין מברכין**. הטעם בשם הרמב"ן שבשבת מותר מכח תוספת היתר דה"ל כאור היוצא מעצים ואבנים אבל ביו"כ אין מברכין אלא על אור ששבת ממש או על אור שהודלק ממנו עכ"ל:

יא **אור**. ויכול להשתמש לאורו כמ"ש ס"ד:

יב **מברכין עליו**. לפי שגם תחלת בריית האור היה במ"ש ע"י אדה"ר שהקיש אבנים זה בזה ואין שייך ביו"כ:

יג **שאוכל**. פי' בבית הסמוך לבה"כ כמ"ש סי' (רצ"ט) [רס"ט] וצ"ל דהחלונות פתוחים לבה"כ. מ"א:

יד **של מתים**. וה"ה נר של חתנים מ"א ובבאר היטב אשר לפני יש שם עירבוב ע"ש:

טו **אינו מברך**. דדוקא על הנר אינו מברך אבל שאר הבדלה אומר. מ"א:

טז **לאורה**. ואספקלריא של זכוכית מקרי שפיר רואה השלהבת ומשתמש לאורה עיין מ"א. כתב מט"מ ראיתי המדקדקים שמדליקין נרות במקום אופל דעי"ז זכה שאול למלוכה. וכתב צדה לדרך יש לכל אדם במ"ש להדליק נר יותר משאר לילות החול:

סימן רצט

א **משתחשך**. אפי' בספק חשיכה מ"א וב"ח וט"ז כתב דשרי להתחיל הסעודה בספק חשיכה אבל בודאי חשיכה יש למחות בידו ע"ש. ואם התפלל ערבית מבעוד יום אסור לאכול עד שיבדיל. מ"א:

ב **אין צריך להפסיק**. ואם התפלל תוך הסעודה אסור לאכול עד שיבדיל. וכתב בשלחן ארבע שאם מפסיק נראה כמגרש המלך ובהגהת י"נ כתב שמהרש"א הפסיק בסעודות נשואין והלך לבה"כ ואח"כ חזר לסעודה ואפשר דס"ל כדעת הי"א ועיין מ"א ועי' סי' רל"ה ס"ב:

ג **שותים**. וקשה הא אסור לשתות מכח חיוב הבדלה כיון שלא אכלו רק שותים וצ"ל דמיירי כאן שאכלו תחלה ואח"כ שתו ועי' ט"ז ומ"א:

ד **הבדלה**. וכן דעת הט"ז וב"ח. ומ"א כתב דיש לזהר שלא להבדיל באמצע הסעודה. גם יש מחלוקת אם יברך אח"כ המוציא כמ"ש סי' רע"ו ס"ו:

ה **על הכוס**. ומותר לשתות מכוס של בה"מ. ואם אינו נוהג בכל השנה לברך על הכוס דס"ל כמ"ד דאין טעון כוס גם עתה אסור לשתות ממנו. מ"א:

ו **מאחרים**. ובסי' תקנ"א ס"י משמע דמותר ליתן לאחרים לשתות וכ"כ בשל"ה:

ז **בשבת**. מבע"י אחר שהתפלל מעריב עי' סוף סי' רל"ג. ומותר לאכול אח"כ וה"ה בחול מותר לאכול אחר מעריב מבע"י עיין מ"א:

ח **שלחנו**. נראה פשוט דבאותו חדר שרגילין להתפלל במ"ש ואח"כ מבדילין באותו חדר חשיב על שלחנו. דהא בדעתם לשתות אח"כ בסעודה שיאכלו אח"ז. ט"ז:

ט **תחילה**. זה קאי אם הבדיל קודם נטילה אע"פ שהוא על שלחנו אינו שייך למה שישתה אח"כ תוך המזון מש"ה צריך לברך תוך הסעודה ע"כ חייב לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה. ולהלכה ודאי ספק ברכה להקל. ט"ז ע"ש:

י **של הבדלה.** ול"ד לקידוש שא"צ לברך ברכה אחרונה דבה"מ פטרתו הבדלה שאני שאינו צורך סעודה. טור עיין מ"א:

יא **המבדיל.** ומ"מ אסור לאכול עד שיבדיל על הכוס אבודרהם ר"ן. וביט"ז שחל במ"ש אומר המבדיל בין קודש לקודש. מהרי"ו מ"א:

יב **בתפלה.** כיון דתפלת ערבית רשות אלא דקבלו עלייהו בחובה והנשים לא קבלו עלייהו בחובה ואם לא יודעת לומר המבדיל אסורה במלאכה עד שתשמע מפי אחר:

יג **הנר.** בתשובת גינת ורדים כלל ג' סי' כ"ה מתיר לשתות טיטו"ן קודם הבדלה דלאו מלאכה הוא ועי' בפרח שושן כלל ג' סימן ב':

יד **ברכו.** היינו בנשים כיון שאין מבדילות בתפלה וגם אין בקיאות לומר המבדיל נוהגין להדליק אחר ברכו אבל אנשים אסורים עד אחר שהבדילו בתפלה וכן המנהג פשוט. ובזוהר במדבר מחמיר שלא להדליק עד אחר סדר קדושה. אבל טלטול הנר שרי אחר שהבדיל בתפילה ויש לדרוש ברבים שילמדו בנותיהם שיאמרו המבדיל מפני שעושין מלאכות גמורות שמבעירין עצים ואש ומחממין מים מ"א ע"ש. מהרי"ל היה מקפל הטלית שלו בכל מ"ש כדי להתעסק במצות בהתחלת ימי החול. ויש לומר ק"ל פעמים אליהו הנביא קודם ההבדלה ואין לומר שום פסוקים ולא פרשת וישלח ולא פיטום הקטורת כנודע מהאר"י ז"ל רק אם יש לו דרך ליסע יאמר פרשת וישלח. כתב הרשב"א בתשובה מה ראו חז"ל שקבעו לברך על האור במ"ש מטעם שהיה תחלת ברייתו יותר משאר בריות זה ביום פלוני וזה ביום פלוני תשובה לפי שנאסר בשבת ובמ"ש חוזר להתירו כאלו נתחדש ומשום כך מברכין עליו בי"כ מפני שביום נאסר ועתה נעשה היתר:

סימן ש

שלחנו. פי' בפריסת מפה על השלחן ושאר מינים הנוהגים אצלו בעריכת השלחן משום כבוד שבת והזמירות יזמר אחר הבדלה עי' ט"ז. ויהדר לאכול מין מאכל שתאב עליו יותר אף שהוא ביוקר ובזמנינו שמאחרין כ"כ בסעודה ג' שאין יכולים לאכול במ"ש יכולין לקיימה בפירות מ"א. ובא"ז כתב שמעתי שאם ממשיך הסעודה ג' עד לאחר חשיכה א"צ לאכול עוד סעודה ד' במו"ש:

סימן שא

א **מאמה.** פי' שיהא חצי אמה בין רגל לרגל וכף הרגל היא ג"כ חצי אמה עיין מ"א:

ב **מותר**. אפי' לכתחילה. מ"א:

ג **לטייל**. אפי' כוונתו להתחמם אבל לרוץ אסור אם עושה לרפואה. מ"א:

ד **רבו**. ואיש ואשה שוין בזה. ואם הרב צריך להתלמיד שרי ג"כ. ט"ז:

ה **לשמור**. דשמירת ממונו נמי קצת מצוה הוא עי' סי' רמ"ח:

ו **חייב**. פי' כרת במזיד ועי' סי' שמ"ה ס"ז דזה אינו בזה הזמן:

ז **שאין**. וט"ז אוסר גם בזה ע"ש:

ח **בהפך**. אבל בידו חייב בכל ענין. מ"א ועט"ז:

ט **צורות**. שאינם בולטות דאל"כ אף בחול אסור כמ"ש ביו"ד סי' קמ"א ס"ה:

י **כסף**. וה"ה נדן של כסף דרגילין להתקשט בו מ"ב. ואם יש בו סכין פשיטא דאסור. מ"א:

יא **להתיר**. ודוקא כשקבוע בראש החגורה ועשוי כמין זענקי"ל אבל כשקבוע באמצע חגורו אסור ב"ח. ואם תלוי המפתח בשלשלת כסף מותר עיין ט"ז:

יב **פטור**. דאין דרך הוצאה בכך אלא בידו ובמקום שדרך לתחוב בו בחול לפרקים חייב עיין מ"א:

יג **בכיס**. וה"ה אם קושר מטלית בפתילה של כובע כדי לקנח בו עיניו כמו כן אסור. ש"ג:

יד **הדם**. שלא יפול על בשרה ותתיבש עליה ונמצא מצערה. תוספות:

טו **צעיפה**. כתב ט"ז דוקא על הצעיף לחוד אבל אם מכסה גם הגוף הוי דרך מלבוש ע"ש. ומ"א כתב דאם כוונתה שלא יצערו אותה גשמים שרי בכל ענין וכן דעת שו"ת עבודת הגרשוני סי' פ' ע"ש:

טז **ויש מחמירים**. ואם שכח ויצא בהם אין צריך להסירן וט"ז מתיר בכל ענין:

יז **להחזיק**. נ"ל דאם הולך במקום שיש חשש שיפול כגון מחמת שירדו גשמים והמקום משופע או בחורף על המים הנגלדים שקורין אי"ז מותר לצאת במקל דבעית לילך שם. ט"ז:

יח **במקל**. כיון שיוכל לילך בלא מקל. וזקנים שמנענעים גופם אסורים לצאת במקלות כדי לילך דרך ישר אבל אם הזקין כל כך שאי אפשר לילך זולת המקל מותר לצאת בו. ופשוט מה שנהגו החשובים ללילך במקל שבידם אסורים לצאת בהם בשבת. אבל במקום שיש עירוב נ"ל דמותר אבל איש בעלמא שאינו נושא לכבוד אפי' במקום שיש עירוב אסור דאיכא זילותא דשבת מ"א ע"ש. (ובספר אליהו רבה דחה ראיית מ"א ודעתו להקל ע"ש):

יט **בשק**. מפני שדרך לצאת בו מפני הגשמים ולכן אף בלא גשמים נמי שרי. הרא"ש:

כ **לכרוך חוט**. דאינם בטלים לגבי ספוג כמו אגד של סמרטוטין. מ"א:

כא **פצולי"ט אם מחובר לכסות.** דכל דבר המחובר לכסות הוא ככסות ואע"ג דהפצולי"ט לא הוי מלבוש ולא תכשיט מ"מ כיון דאינו חשוב בטיל הוא לגבי כסות. וכתב הב"ח דהיינו דוקא אם מחובר לכסות בתפירה ולקצת פוסקים בתפורה שתי תכיפות עיין כנה"ג ובאר שבע אז בטל לגבי בגד אבל באותן שמחברין הפצולי"ט בחגור בקשר שאסור להתירו בשבת איסור גמור הוא דאדרבה אמרינן דהחגור בטל לגבי הפצולי"ט ע"ש. וכתב ט"ז מי שרוצה להיות הפצולי"ט עמו אין לו היתר שיעשה ממנו כעין חגורה כיון שיש לו חגורה בלאו הכי וחגורה ע"ג חגורה אסור אלא יחבר ראש הפצולי"ט בראש החגורה בקשר שאינו של קיום ויהי' כחגורה ארוכה ויחגור עצמו כל זמן שהולך על הרחוב עכ"ל והיד אהרן כתב על הט"ז שדבריו המה תמוהים:

כב **ביחד.** כגון שריפא באגרת א' לראובן ועוד אגרת לשמעון ועוד לשמעון ואח"כ ריפא באותו אגרת ללוי ונמצא באו ב' המחאות יחדו:

כג **רק בהמחאת הגברא.** ונ"מ שאם הפסיד הרופא המחאתו כגון שכתב ג' אגרות ולא הועילו אז גם הקמיע אסורה משא"כ כשבאו שניהן ביחד או שבא המחאת קמיע תחלה אז אע"פ שהפסיד הרופא המחאתו המחאת קמיע במקומה עומדת:

כד **של כתב.** ואם הוא מכתבי קודש אסור לצאת בה אא"כ מחופה כמ"ש ס"ז. מ"א:

כה **מרפא.** משמע דאם אינו מרפא אלא שעושה כדי שלא ינגף אסור. מ"א:

כו **להתעטף.** כתב כנה"ג נוהגים לכרוך הטלית כמין אזור ולחברו על בגדיו ולמאן דאוסר ב' חגורות אסור ע"ש:

כז **יעכבוהו.** כתב מהרי"ל הני נשי שמפשילין ומקפלין בגדיהם תחת זרועותיהם להגביהם שלא יטנפו שוליהן אסורים דנעשים באמצע כמרזב אך יכולים להגביה בידן בלי שום קיפול עכ"ל. ועי' ט"ז באורך. הנשים שחוגרות ואח"כ מגביהים קצת הבגד וחוגרות שנית למטה אותו חלק המקופל הוי כמרזב ועל זה י"ל מוטב יהיו שוגגים:

כח **מנוקבים.** פי' זהובים אדומים. וה"ה מטבע כסף ששייך שיתלה אותם על צוואר בתו לתכשיט ט"ז. מהרי"ל ז"ל התיר לשאת אצלו בשבת מטבעות מנוקבים כל שהוא בשעת הסכנה אך לא יוציאם חוץ לעירוב וי"א שהתיר בכה"ג גם כשאין מנוקבים ואם מתיירא מגזילה כגון שמחפשין עבדי המושל מותר להוציאן חוץ לעירוב עכ"ל. וכתב המ"א משמע מדבריו דלשאת אותן בידו אסור רק לשאת אצלו דהוי טלטול כלאחר יד:

כט **ויש מתירים.** אפי' באינם תפורים וא"כ במחזיק המעות בין בגדו לבשרו ה"נ שרי ט"ז. ומ"א כתב דוקא תפורים אבל אם אינם תפורים אסור ע"ש. ובלא פסידא אסור ללבוש הבגד עי' סי' ש"י סוף ס"ז:

ל **שני חגורות**. ואם צריך להם שרי. ט"ז:

לא **וראוי לחוש**. ועכשיו נהגו להקל כיון שאין לנו ר"ה וטוב להחמיר ב"ח וכתב הט"ז ונ"ל דדוקא בהענטשי"ך יש חשש זה דכשצריך להוציא יד אחת מהם אז נושא את ההענטשי"ך שחלץ בידו השנית ויש חשש שיעביר ד"א אבל בערבי"ל שלנו ששני הידים מתחממים בו ואף אם יצטרך להוציא יד אחת הרי הערבי"ל לבוש לידו השניה שעדיין בתוכה וגם לא חיישינן דלמא נפל דהא אוחזו בידו ואין כאן חשש כלל וכבר נהגו להקל לילך בערבי"ל בכל מקום וחלילה לומר שכולם יעשו שלא כדין אבל ודאי בהענטשי"ך ראוי ליזהר כמ"ש כאן וראוי לחוש וכו'. עיין שם ועיין בספר פני יהושע סי' י"ו שנטה דעתו להתיר אפילו בהענטשי"ך שיהיו כל אחד ביד אחד ע"ש ועיין בשכנה"ג:

לב **אהל**. ובסעיף שאח"ז מיירי שאין בו טפח. וכובע שקורין בריטל"ך בל"א אע"פ שמתפשט להלן מהראש טפח מ"מ כיון דאינו קשה ונכפף למטה אין בו חשש איסור והיינו כשאין בו נייר קשה ע"ת. והט"ז כתב עוד היתר משום דלא מתכוון רק לכסות ראשו ומסיים ע"כ נ"ל דמי שמצערין אותו הזבובים בשבת והוא אינו לבוש בבריט"ל ולוקח הבריט"ל להגן מפני הזבובים דבזה יש איסור גמור ע"ש. ומ"א כתב היתר אם הכובע קשה שיניחנו בשיפוע ע"ש. העושה טלית ממין הקשה כגון מה שקורין בל"א גרא"ב גרי"ן שהוא אינו נכפל אלא מונח בשוה אסור להוציא טפח חוץ לראשו דהוי כמו כובע ט"ז. יש נמנעים מלתת הטלית על ראשם כדי שלא יהיה הטלית מכאן ומכאן כמו דפנות וכמ"ש סי' שט"ו עיין מ"א. ולענין איסור מחמת חשש שמא יפול ממנו ואתי לאתויי כמ"ש בסעיף שאח"ז לא חיישינן בבריט"ל לפי שאין דרך בני אדם לילך בגילוי הראש. ונ"ל דמי שיש לו כובע קטן תחת הבריט"ל כנהוג בינינו לא יצא בבריט"ל חוץ לעירוב דהא בזה ודאי חיישינן דלמא נפל ואתי לאתויי כיון שלא יהיה בגילוי הראש ט"ז. והאר"י ז"ל לא היה משים על ראשו הקאפלו"ש ביום השבת משום אוהל נגיד ומצוה ד' נ"ב ועיין בט"ז סי' שט"ו ס"ק א' וס"ק י"א שכתב עוד היתרים בבריט"ל וע"ש:

לג **בחדרי חדרים**. דוקא במקום שיחשדוהו שעושה איסור דאורייתא אסור בחדרי חדרים עיין מ"א:

לד **חטטין**. שמניחין פשתים שיהא נראה כשער:

לה **בסמרטוטין**. היינו שיצא בה שעה אחת מבע"י ט"ז. ומ"א כתב אפי' לא יצא בה שעה אחת מבע"י ע"ש. ועיין סעיף כ"ב. בתשובת דבר שמואל סי' מ"ח יורה צד איסור לצאת בשבת באותם כלים שמשימים ברגליהם רוכבי הסוסים שיש בתחתיהם כמין גלגל קטן ובו חדודי ברזל שמכים בהם הסוס והתיר באותם שאין להם אלו החדודים אלא כמין

קשת של ברזל שמשתמשין בהם לנוי ולחבר בהם בתי השוקים של עור לבלתי יחלצו מרגליהם ע"ש:

סימן שב

א **חדשה**. שלא נשתמשו בה כ"כ אלא עדיין היא בחידושה. ב"י:

ב **חדש**. לפי שמתקצר במים ואיסור זה שייך בכל הבגדים בין שחורים בין שאר צבעים. ספר הזכרונות עיין ע"ת:

ג **האבק**. היינו דוקא בשחור וחדש. מ"א:

ד **הנוצות**. ובספר הזכרונות חשש לאיסור הקורע אב מלאכה לפיכך מי שנסתבכו לו בגדיו בקוצים מפרישן ומתמהמה כדי שלא יקרעו ואם נקרעו אינו חייב שהרי לא נתכוין. מ"א:

ה **שיקפיד עליהם**. פי' שמסירם בכוונה כדי ליפות הבגד ב"י. וקסמים הנשארים מהאריגה דינן כיבלת (טור) ובספר הזכרונות כתב אפילו אינו מקפיד אסור. ישב לו זרע פשתן או תבשיל על כסותו מותר לקלפו. ה"ג מ"א:

ו **ביום**. ולכן אסור לקפל הטלית אע"פ שמצות ציצית כל היום ויוכל להתעטף בו מ"מ כיון שאין בדעתו להתעטף בו הוי כמי שיש לו להחליף ש"ל. אין מציעין המטות משבת למו"ש. משנה ורמב"ם. וכתב המ"א ונ"ל דמטה העומדת בחדר שדר שם ואיכא בזיון ודבר מגונה שיעמוד כך מותר להציעו דלצורך שבת הוא ובס' ב"ש משמע דאף זה אסור וע"ל סי' רפ"ט ס"א. ומציעין המטות מלילי שבת לשבת ומ"מ טוב יותר להציעו מע"ש. אגודה:

ז **ושל אומן**. ואפי' היה מותר מע"ש אסור לשמוט כלים גזירה שמא יבא להתירו. והרמב"ם פי' משום שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלו:

ח **כלי פשתן**. אסור להעמיד הענק שבצוואר שקורין קאלני"ר על עצים העשוים לכך כמ"ש סי' תקמ"א ס"ג וס"ס תקי"ט ע"ש (כתב מ"א מנהג העולם לכסכסן בידים אבל בש"ל אוסר וכן הסכים בס' אליהו רבא ע"ש):

ט **חרס**. וזה לכ"ע שרי:

י **בצפורן**. וה"ה בסכין אפי' בחודה. ב"י ד"מ:

יא **טוחן**. נ"ל דוקא ביש ממשות טיט על הבגד אבל אם אין שם אלא מראה הטיט והוא מגרר שם לבטל המראה אין זה דומה לטוחן ומטעם זה יש להתיר למי שחלוק שלו מטונף קצת ואין שם ממשות צואה והוא יבש יוכל לגרר בציפורן ולהסיר המראה כדי שיתפלל בנקיות. ט"ז:

יב **העור**. מהרי"ל היה מקנח מנעליו בברזל העשוי לפני בה"כ והיה עב ורחב לגרר בו השולים מהטיט. והב"ח מחמיר עיין מ"א וט"ז:

יג **לכלוך**. ומ"מ נ"ל דבדבר שמקפיד על מימיו אסור שמא יבוא לידי סחיטה וכמ"ש סי' ש"א ס"ג ובסעיף מ"ו:

יד **לנגב**. וטוב שלא ליקח ילד בחיקו בשבת אם לא על כר ס"ח סי' רס"ז. הרוחץ ילד במים לא ישים הבגד במים ס"ח סי' רס"ד:

טו **מי רגלים**. אבל כשיש צואה עליו אסור להעבירו בניגוב הידים וכמ"ש ס"ט. מ"א:

טז **כדי לבטלם**. עמ"ש המ"א ועי' בתשוב' חכם צבי סימן ק"ב:

יז **מים ממש**. ואפי' ליטול ידיו עליהם אסור דזהו כיבוסו. ב"י:

יח **סחיטה**. נ"ל דבסמרטוט המיוחד לכך שרי דלא גזרינן שמא יסחוט ועוד נ"ל דדוקא בכוס שהוא צר א"א דלא אתי לידי סחיטה אבל ספסל מותר לקנח ודוקא בדבר שאין מקפיד על מימיו מ"א. (ובס' אליהו רבה הניח דבר זה בצ"ע ע"ש) ודע דסחיטה של מים הוי תולדה דמלבן או צובע כמו שכתב הב"י ס"ס ש"כ:

סימן שג

א **טבילה**. כתב הבאר היטב אשר לפני ואם הבתולה אסורה מפני גזרה זו צ"ע כי הבתולות אסורות לטבול כמ"ש ביו"ד סי' קפ"ג ע"ש. ולא ידעתי למה מסופק בבתולה טפי מבזקינה דאין שייך נמי גבה טבילה ולדידי אין ספק דלא פלוג רבנן בתקנתא וכ"כ הט"ז בס"ק (ד) [ב'] יעו"ש:

ב **מטונפות**. שאז חוצץ:

ג **מסירן**. זהו טעם על מוזהבים:

ד **לצאת**. דאין דרך לצאת בה אלא אשה חשובה ולא שלפה ומחוי אבל תכשיטין שכל הנשים רגילים בהו אף חשובה אסורה. ש"ג:

ה **חייבת**. עיין מ"א וט"ז באורך (ובס' אליהו רבה הניח דבר זה בצ"ע):

ו **ואם יצאת**. עי' סי' ש"א ס"ט ויו"ד דין זה בביאור:

ז **איש**. ב"ח כתב להתיר לצאת במנעל שלנו עם התבן שבו וגם מותר לכתחלה לתת תבן לתוך המנעל והגהת סמ"ק מסופק בזה ויש להקל לצורך קצת. ע"ת:

ח **ובלבד**. דמחכו עלה ואתי' לשלופי:

ט **ויצערנה**. ואם מכוונת שלא יפול הדם על הבגדים ויטנפם אסור כמ"ש סימן ש"א סי"ג. ט"ז:

י **ובבתי שוקיים**. דלא שלפא כיון שהוא לצניעות ולכן י"א בשל זרוע:

יא **חוץ מכבול**. שלא תתגנה על בעלה:

יב **באבן תקומה**. פי' הט"ז שהוא שטערי"ן שו"ס שנושאים נשים מעוברות:

יג **משער חזיר**. והריב"ש מתיר לתקן מעט שער ראשה בכלי העשוי משער חזיר אבל במסרק אסור וכ"ש אם היה לה כלי משער חזיר מיוחדת לשבת דשריא וכ"פ המ"א בסימן שכ"ז ס"ג ע"ש:

סימן שד

א **שביתת עבדו**. כמו על שביתת בהמתו ופשוט דאסור לומר למומר לעשות לו מלאכה וכן לצדוקי אסור. עיין מ"א:

ב **לעצמו**. כגון תפירות בגדיו וכיוצא בזה:

ג **לרבו**. אפי' מלאכה שהיא מדרבנן. רדב"ז ח"א סי' מ"ז וע"ש סי' מ"ט. והיד אהרן הקשה עליו עיין שם:

ד **לא בכסותו**. דשיפול יקפל כסותו ויניחו על כתיפו שלא יראה רבו ודומה לטלית מקופלת שחייב חטאת. טור:

ה **מתכת**. כיון שהוא חשוב חיישינן דילמא נפל ואתי לאתויי. משמע ברמב"ם דאין מקבלין עבד וגר תושב בזה"ז והשפחות אע"פ שקנויות קנין עולם כיון שאם רצו ליכנס לדת ישמעאלים יוצאות לחירות שמא דינן כשכיר עכו"ם וצ"ע עי' ט"ז ומ"א דבמקום שאין להם רשות לפי דיניהם להפקיע עצמן בהמרת דתם איסור גמור שיעשו מלאכה בשבת לישראל עי' כנה"ג:

סימן שה

א **והגמל**. עיין ט"ז ומ"א:

ב **שאינו**. דנשמט מפיו ולא דמי לאפסר שקשור בראשו ואינו נשמט. ט"ז:

ג **הסוס**. ובשעה שהקור גדול ואנו רואים שמזיק להסוס וכן בימות החמה שהזבובים רבים ומצערים להסוס מותר להציע מרדעת עליו ובלבד שיהא נזהר שלא יסמוך עצמו על הבהמה בשעת הכיסוי. ט"ז:

ד **ופוקק**. דגבי בהמה בעי ליה לקלא שישמע היכן היא והוה קול של שיר מש"ה אסור אם אינו פקוק. וכתב המג"א כל הנך דאמרינן דאסור לצאת בו ברה"ר אבל בכרמלית שרי ומיהו בדבר שאינו ארוג בכסותו אסור דלמא נפל ואתי לאתוי ובדבר דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא אפילו במבוי המעורב אסור ע"ש:

ה **קרון**. ואם בורחין בשבת מפני סכנת נפשות טוב לישב בקרון אם גבוה עשרה מלילך ברגליו כי ישיבה בקרון אין בו רק איסורא דרבנן אבל אם מהלך ברגליו יש חשש איסור דאורייתא למאן דס"ל איסור תחומין דאורייתא וכ"ש אם נושא כסף וזהב אצלו דעדיף יותר לישב בקרון מלילך ברגליו ונראה דאם הקרון אינו גבוה עשרה טפחים איכא משום איסור תחומין ע"ת וכ"כ הרלנ"ח ע"ש. ועיין מ"א סי' רס"ו ס"ב שהאריך בענין זה ובענין אם מותר לרכוב על הסוס ע"ש ומהרדב"ז סי' פ"א כתב שיותר טוב לילך ברגליו מלרכוב על הסוס דאיכא ביה תרי איסורא איסור בהמה ואיסור תחומין ע"ש. עי' בתשובת נחלת שבעה סי' פ"ג דמתיר לרכוב על הסוס ולרדוף אחר בנו שברח ויצא מן הכלל כדי לדבר על לבו ולהחזירו ע"ש:

ו **צער**. ומותר לומר לעכו"ם להעלותה ואסור להעלותה בידים אפי' אם תמות:

ז **לחלוב**. וה"ה דמותר לומר לעכו"ם להמרות האווזים פעם א' ביום משום צער ב"ח דאין יכולין לאכול תשובת רמ"א סי' ע"ט ומשמע שם דאי ליכא עכו"ם שרי ע"י ישראל. וטוב לעשות ע"י קטן מ"א. כתב הרמב"ם החולב לתוך כלי חייב לתוך אוכל פטור וחלב אסור אפילו חולב לתוך אוכל דהוי מוקצה עיין סי' תק"ה:

ח **כחולב**. כתב הלבוש דוקא באומר לו בשבת לחלוב אבל אם עושה מעצמו א"צ. וכתב הב"ח והשפחות שנשכרות לכל השנה לכל מלאכה א"צ לומר לה טלי החלב לעצמך ולקנותו ממנה דכל מה שעושה אדעתא דנפשה קא עביד לקבל שכירות דהכי נשכר מתחלה ע"ש. וכתב מ"א וטוב לחלוב לתוך המאכל כדי שיהא שבות דשבות ע"ש. ועי' מהרמ"ע מפאנו סי' קי"ב:

ט **מעצמן**. המ"א הניח דבר זה בצ"ע ע"ש ועי' סי' רע"ו ס"א:

י **בגדיו**. אבל באוכף ליכא קפידא. כתב הרלנ"ח אם הבהמה יצאה מעצמה לחוץ ומשא עליה שלא ע"י אדם אין הבע"ה צריך למונעה. ומ"א כתב דבש"ס משמע היא מעצמה אסור ע"ש:

יא **למסור**. ומשמע אפי' בשבת עצמו מותר. ובתשובת ר"מ אלשקר סי' מ"א אוסר בשבת עצמו והתיר ביום ו' ובקצת מקומות שנהגו מצד החומרא ופרישות שלא למסור לרועה גם בע"ש מנהגא הוא ואסור להתיר להם אבל אם בטעות נהגו כן מודיע להם שהיו טועים בדבר והיתר גמור הוא עיין ע"ת וכנה"ג:

יב **חוץ לתחום**. כתוב בלבוש צ"ע במה שנוהגין למסור שוורים לעכו"ם להוליכן ולפעמים מוליכין אותן חוץ לי"ב מיל ואפשר דס"ל דגם י"ב מיל הוי דרבנן עיין מ"א:

סימן שו

א **שמעיין**. ודוקא היכא דמנכרא מילתא כמ"ש סימן ש"ז ס"ט:

ב **להביא**. וכל דבר שאסור לעשותו בשבת אסור להחשיך עליו אבל בהמה גדולה אם היו שם בורגנין היה מביאה מחוץ לתחום ולכן מותר להחשיך עליו:

ג **לטיילל**. נראה לי דזהו גם כן דוקא היכא דמנכרא מלתא. מגן אברהם:

ד **כל יום**. והמלוים בריבית צריכים להלוות בענין שאם יפרע באמצע השבוע יפרע מכל השבוע כולה או לא יפרע כלל אותו שבוע ולא יחשוב לימים. מ"א ע"ש:

ה **לשנה**. פי' שיתפלל גם בימות החול ומשלם לו לחדש בבת אחת וה"ה לשבוע. וב"ח כתב שנוהגים להקל וכן העידו בשם מהרי"ל שהשכיר לשבת לבד עיין שכנה"ג שהתיר למילדת לקחת שכר שבת ועיין ע"ת:

ו **צדקה**. ואסור ליתן דבר במתנה לחבירו בי"ט ובשבת אא"כ לצורך מצוה. מרדכי. וכתב מ"א ופשוט דלצורך שבת שרי. וצ"ע מה שנוהגין ליתן במתנה כלים לחתן הדורש בשבת. ומה שקצת מחייבים ליתן כך וכך מעות אסור דדוקא לגבוה שרי. ואסור ליתן משכון אם לא לצורך שבת ע"ש:

ז **עסקי**. ולא התיר אמירה לעכו"ם ושבות אחר בשביל עסקי רבים לבד הפקוח והתעסקות בדברים בלא מלאכה דאסור בצרכי יחיד משום ודבר דבר וזה הותר לדבר מצוה או לצורך רבים. מ"מ ועיין סי' של"ט ס"ד. ומותר לחשוב מה שצריך לסעודת מצוה ש"ס כתובות דף ה':

ח **צדקה**. כתב הט"ז אם בא לו בלבו ביום שבת להקדיש ס"ת ולא קודם לכן לא יקדישה בשבת וכן אסור להביא חפץ לבה"כ להקדישו אם לא חשב עליה קודם לכן אלא יחזיקנה בבית ויקדישנו בינו לבין עצמו וא"כ כבר יצאת לרשות גבוה אלא שמפרסם זה בשבת ע"ש. והיד אהרן כתב ול"נ דאפי' הקדישו בלבו בחול אסור להקדישו בשבת דדברים שבלב אינן דברים ולא יצא לרשות גבוה ע"ש. ומ"א כתב דהקדישות דידן חולין נינהו ויש לכל ישראל חלק בהן א"כ לא יצא מרשותו דיש להמקדיש חלק ג"כ בו לפ"ז מותר להקדיש ס"ת ביום שבת דאין בזה איסור יוצא מרשות לרשות ע"ש. כתב רש"ל פ"ה דביצה הכרזת מצוה מי שיתן יותר הוא יזכה בה דמי טפי למקח וממכר והמחוור בעיני כמו שנהגו חסידי אוסטרי"ך דכל מה שהוציא מפיו ליתן נותן לצדקה אפי' קנה חבירו המצוה א"כ הוי רק כקציצת דמים לצורך מצוה וכל י"ש יזהר בזה. וכן אסור לקנות מקומות בה"כ ואתרוגים מן הקהל אחר גמר מצותן וכן לקנות שופר או אתרוג בי"ט אסור ועי' סי' תקפ"ו סעיף כ"א ועיין ח"מ סי' ע"ב אם נשבע לפרוע בז' בניסן ואירע

בשבת מה יעשה ומ"א כתב נ"ל דאם יש לו מעות יתננה לו ע"י עכו"ם. ואם אין לו מעות יאמר לעכו"ם לשום דהיינו שיאמר זה הכלי שוה כמו זה ולמחרת ישומו אותו ע"ש:

ט **למדוד**. וה"ה למדוד חור אם יש בו פותח טפח אם הטומאה בא לשם ועיין מ"א:

י **אסור**. אפי' אמר לו מע"ש לעשות בשבת אסור ודוקא לומר לעשות אחר השבת מותר כמ"ש בסעיף ג':

יא **שרי**. אפי' להשכיר עיין ח"מ סוף סי' רנ"ד:

יב **מותר**. ובמ"צ בשם הרא"ש והריב"ש אוסר לקנות אלא כשקנה מע"ש מותר לומר לעכו"ם לכתוב בשבת. וסוריא כא"י לדבר זה רמב"ם ועיין מ"א. כתב הג"א פ"ב דמ"ק כיצד הוא עושה מראה לו כיסים של דינרים והעכו"ם חותם וכו'. וכתב המ"א משמע דאסור ליתן מעות:

יג **להכריז**. ונהגו להכריז אבדת עכו"ם בשבת מפני דרכי שלום ודוקא אם יש חשש סכנה בדבר אז שרי. מ"א:

יד **חרמי**. וה"ה נידוהו בחלום מתירין לו בשבת. מהרדב"ז ח"א סי' קי"ח ועיין שכנה"ג:

טו **כנופיא**. ומה שנוהגין בירידים שהשמש קורא מתוך הכתב מי שמוחרם משום חובותיו הוי כעסקי רבים ואין כח לשום מורה לבטל זה שנהגו להקל לפני כמה גדולים. ב"ח:

טז **אין מחרימין**. וחכם רשאי לנדות בשבת לכבודו דברי ריבות סי' ש"ה. ומותר לנדות למי שחילל שבת רשד"ם סי' מ' (ובס' אליהו רבה אוסר כי אם לצורך שבת ע"ש). וכ"כ בס"ח סי' ת"ט:

יז **קרקע**. ה"ה להשכיר בית או לקנות. כנה"ג:

יח **להכריז**. ובלבוש כתב דנוהגין להכריז אפי' בסכום מקח ואפשר דחשבינן ליה חפצי שמים לצורך קידוש ולפי מ"ש בס"ג אין זה היתר מ"א. וברש"ל פ"ה דביצה סי' ת' כתב דיכריז קודם ברכו ואם שכח עד אחר ברכו לא יזכיר סכום מקח ע"ש. ושאר משקין פשיטא דאסור. מ"א:

יט **מצוה**. דתשאר מומרת לעולם ח"ו משא"כ בסי' שכ"ח ס"י בהג"ה שיעשה פעם א' באונס עבירה עט"ז ומ"א וע"ל סי' ש"ה ס"ק ה' מש"ש בשם נחלת שבעה. ובכנה"ג בשם הרמ"א מתיר לילך חוץ לתחום לנקום נקמת אביו וצ"ע דהא לא עדיף מצורך מצוה דאסור לילך חוץ לתחום מ"א. ובתשובת בית יעקב סי' קט"ו מתיר לברוח בשבת חוץ לתחום אם שר העיר רוצה לחבשו בבית הסוהר אם יש לחוש שמא ימות בתפיסה אפי' על עסקי ממון ואין חילוק בזה בין יחיד לרבים ע"ש:

סימן שז

א **אעשה.** אפילו דבר מצוה ס"ח סי' רס"ו. אסור לעכב העכו"ם בשבת בשביל החוב אבל יוכל לומר בחול לשופט מדוע לא עכבת העכו"ם בשבת. אגודה. ובתשובת הב"ח סי' קמ"ו מתיר מי שיש לו חוב אצל האנס ובשבת נודע לו שהאנס ילך מן העיר ואפשר שלא ישוב עוד מותר לילך בשבת לקבול עליו אצל השר שיפרענו עיין שם. אסור לעכב נכסי ראובן ביד שמעון רשד"ם חו"מ סי' ק"ה:

ב **לספרם.** ואסור לספר איזה דבר שמצער בו ס"ח סי' ק"י. והנשמר מלדבר כ"א בלשון הקודש בשבת תע"ב כי מחלליה נאמר על מי שמדבר ג"כ דברים בטלים בשבת עיין זוהר ובספר הכוונות. וקבלתי אדם המבקר לחבירו בשבת לא יאמר לו כדרך שאומר בחול כגון צפרא טבא אלא יאמר שבת שלום או שבת טוב לקיים זכור את יום השבת. של"ה:

ג **לעכו"ם.** ואסור לומר לעכו"ם שיאמר לעכו"ם אחר לעשות לו מלאכה הגאון מוהר"ר גרשון ז"ל בשו"ת חות יאיר סי' מ"ט ובסי' נ"ג דעת חות יאיר להקל וכ"ש בשבות ע"ש. בדבר שאינו אלא חומרא בעלמא שרי לומר לעכו"ם. הרד"ך מ"א:

ד **מע"ש.** ואם יום השוק בשבת ואינו בנמצא לקנות אלא בו אסור. וה"ה כשיום השוק בשבת אסור ליתן לו דבר למכור. וכתב הט"ז ונ"ל דבכל הני דמתירין (ב"ה עם השמש) כגון נותנים כלים לכובס וכו' יש איסור אם נותן לו הכלי סמוך לשבת ואמר ליה ראה שאני צריך להם במ"ש דה"ל כאומר בפירוש שיכבסם בשבת וכן לענין אם נתן לו מעות בע"ש לקנות ואמר ליה שילך לדרכו במו"ש וע"ל סי' שנ"ב ס"ב. ובס"ח כתב דאל ידור אדם בעיר שיום השוק בשבת כי א"א שלא יחטא. ואם השוק אינו בשכונות היהודים שרי כנה"ג. וכתב עוד הט"ז נ"ל מה שהתירו אם לא זכר לו שיקנה בשבת מ"מ לא יהנה ישראל ממנו באותו שבת דעכ"פ עשה בשביל ישראל ע"ש:

ה **סחורתו.** אפי' יחד לו מקום וקצץ ע"ל סי' רנ"ב ס"א מיהו אם העכו"ם לקחה מבית ישראל קודם השבת אע"פ שמפליג בשבת שרי. מ"א:

ו **לענוש.** בממון ואם אין לו במלקות ואם טעה שסבר שמותר אין עונשין אותו ונאמן לומר שעשה בשוגג ר"א ששון סי' קנ"ז:

ז **סי' רע"ו.** שם ס"ב פסק רמ"א דיש להחמיר ע"ש. ודע שאין מדמין דבר לדבר בעניני השבותים ואין לך בם להתיר אלא מה שאמרו חכמים ועיין מ"א:

ח **אצלו.** פי' אפי' אם מסופק אם יש עדיין אצלו. ט"ז:

ט **לחבירו.** ה"ה לעכו"ם עיין מ"א:

י **אני הולך**. ודוקא בלשון זה מותר אבל אסור לומר שילך בקרון שקורין בל"א פאהרי"ן או רייטי"ן דהא אינו מועיל בורגנין לזה והעולם אינם מרגישים בזה החילוק והוא פשוט. ט"ז מ"א:

יא **בורגנין**. אפי' אין שם בורגנין אלא כיון שנוכל למצוא היתר:

יב **חוץ לתחום**. ה"ה בתוך התחום במוקצה ונקט חוץ לתחום משום דקבעי למתני וכן אסור להחשיך וכו' דשם דוקא חוץ לתחום אסור כמ"ש ס"ט מ"א וט"ז. ופשיטא דאפי' דבר שיש בו היתר בשבת אסור לומר לעכו"ם לעשותו בשבת עי' סי' שכ"ה ס"ח וס"י דאפי' בדיעבד אסור עיין מ"א:

יג **דמינכרא**. נ"ל פשוט דמותר להחשיך כדי לילך בלילה ודו"ק:

יד **שמא יכתוב**. ובמקום שנהגו שסתם הלואה אינה למ"ד יום רק רשאי לתבוע לאלתר כמו במדינתנו רשאי לומר הלויני ומשמע בגמ' דוקא יין ושמן ודבש שהוא צורך שבת אבל דבר שאינו צורך שבת אסור להניח משכון מ"א ע"ש וע"ל סי' ש"ו ס"ק ו':

טו **תן לי**. ומותר ג"כ לסיים ואתן לך. ט"ז:

טז **לקרותו**. מה שנוהגין שהשמש קורא לסעודה מתוך הכתב אסור ב"ח ושכנה"ג. וט"ז ומ"א מתירין. והצייכי"ן שמשלחין אחר השכר והיין בין שעושין מן הכתב ובין של אבר אסור. כנה"ג:

יז **שלא יגע בה**. ומנהג פשוט ליגע בו דראוי לכרוך ע"פ צלוחיתו. ז"ל רמ"מ אם הוא חתום או קשור אומר לעכו"ם איני יכול לקרותו כ"ז שאינו פתוח ולא יאמר לפתחו. והמנהג כשהעכו"ם מביא הכתב מניחה על הקרקע או השלחן תחלה שלא יעשה ישראל המקבל גמר ההוצאה דהיינו העכו"ם העקירה וישראל הנחה עכ"ל. וכתב הט"ז ואין זה נ"ל דברה"ר דאורייתא אמרינן דאסור מדרבנן. אבל כרמלית אין איסור בזה ע"ש וע"ל סי' רס"ו ס"ז מש"ש:

יח **חולין**. ואין בכלל זה יוסיפון וספר יוחסין ודברי הימים של ר"י כהן שמהם ילמדו דברי מוסר ויראה וכן שבט יהודה:

יט **הקודש**. ודברי חשק ועמנואל אפי' בלה"ק אסור וכל שאסור לקרות אסור לטלטל ובעו"ה אפי' היראים קוראים הקירנ"ט בשבת ואין איש שם על לב. וגט מותר לטלטלו וכן אגרת שלומים בלשון הקודש שרי לקרות. מ"א וט"ז:

כ **באצטרול"ב**. הוא כלי של חוזי כוכבים. וכן לעיין בספרי הרפואות עי' עטרת זקנים:

כא **לשאול**. ז"ל רי"ו לשאול מן השד משום רפואה וכו' והרב"י דילג משום רפואה ונתן מכשול. מ"א:

כב **ויש מי שאומר וכו'**. והמיקל לא הפסיד. מ"א:

כג **שיעשה**. ובלבד שלא יהא דבר של פרהסיא כמ"ש סי' שכ"ה סי"ד וס"ס תרס"ד:

כד **לרמוז**. וה"ה שאסור לומר לו דבר שיבין מתוך כך שיעשה מלאכה פסקי רקנ"ט סי' צ"ט. וא"כ אסור לומר לעכו"ם שיקנח חוטמו כדי שיבין שיסיר הפחם שבראש הנר דדוקא לומר לו דבר שמבין שיעשה אחר השבת מותר כמ"ש ס"ו אבל כשעושה בשבת אסור דהא אפי' העכו"ם עשה מלאכה בעצמו לצורך ישראל אסור ליהנות ממנו כמ"ש סימן שכ"ה כ"ש לרמוז לו דלא כהב"ח. ועי' מ"ש סי"ד בשם רמ"מ דהתם אין אומר שום ציווי לעכו"ם רק שא"ל שאינו יכול לקרות עכ"ל מ"א והיד אהרן פסק כהב"ח וכתב דהא הסרת הפחם אינו אלא איסורא דרבנן לישראל עצמו א"כ מותר לרמוז לגוי שיסיר הפחם כגון שיאמר לו שיקנח חוטמו ובזה יבין ויסיר הפחם וכ"כ הכנה"ג שרבו מהריא"ט לפעמים היה צריך לראות איזה דבר בספר והנר לא היה מאיר יפה היה אומר הנר אינו מאיר והיתה השפחה מבינה וחותכת ראש הפתילה ע"ש:

כה **עצמו**. עכו"ם שהביא חפציו בשבת לבית ישראל אפי' אסורים בטלטול שרי לומר לו לפנותן לאיזה מקום שירצה ואין כאן שבות דשבות כיון שהם ביד העכו"ם. ואם התבואה של ישראל אסור לומר לעכו"ם לפנות וה"ה בכל דבר המוקצה דה"ל שבות דשבות עיין מ"א. עכו"ם תפוס אצל השופט שהיה חייב ליהודי יוכל לומר להשופט שיקבל ערבות מהעכו"ם ויניח התפוס. אבל לא יאמר לו שיכתוב בערכאות. דרשות מהר"ם עיין סי' שכ"ה ס"ג:

כו **בעדר**. ואפי' אם העכו"ם אינו עושה הגבינות כ"א בשבת אם הישראל מקבלם בחובו ואם לא יקבלם יפסיד חובו שרי כמ"ש רמ"א ס"ו כ"ש כאן. מ"א:

סימן שח

א **לטלטל**. פי' אותו הסכין של סופרים אסור לטלטלו דה"א הואיל ותחוב עם שאר סכינים לא קפיד עליה קמ"ל דאסור אבל הנדן עם הסכינים שרי לטלטל דהא נעשה בסיס לאיסור ולהיתר עי' סוף סי' ש"י:

ב **ומקפיד**. אבל אם אינו מקפיד עליו שרי עי' סי' ש"י ס"ב:

ג **וכבד**. וה"ה אבן גדולה או קורה גדולה אם יש תורת כלי עליה מותר. רמב"ם:

ד **לאיסור**. כלומר שמיוחדת לדבר שאסור לעשות בשבת:

ה **נשתמש**. פי' שהיה מונח עליו דבר האסור דנעשה בסיס לדבר האסור אבל אם עשה מלאכה בקורנס פשיטא דמותר לטלטלו בשבת לצורך גופו ומקומו:

ו **שירצה**. דכיון שהוא בידו רשאי לטלטלו יותר ונ"ל דאפי' שכח ונטלה בידו רשאי לטלטלו יותר מ"א. איתא בשבת דף קכ"ז שמותר לטלטל מוקצה ברגליו דרך הילוכו. מ"א:

ז **לצל**. ואם חישב עליו לתשמיש מותר לטלטלו אפי' עיקר כוונתו מחמה לצל ירושלמי פ"ה דביצה:

ח **להיתר**. וה"ה כשמלאכתו לאיסור ולהיתר:

ט **וכתבי הקודש**. וניר חלק הוי מוקצה מחמת חסרון כיס כיון דעומד לכתיבה. ש"ג:

י **כלל**. וכוסות וקערות וצלוחית וסכין קטן שע"ג השלחן מותרין גם כן אפי' שלא לצורך כלל. שכנה"ג:

יא **ותפילין**. עיין ט"ז ומ"א דאין לטלטלם כ"א לצורך גופו ומקומו וע"ל סי' כ"ט מש"ש:

יב **ככר**. וה"ה אם נתן בה דבר אחר המותר לטלטל מ"א. והט"ז כ' דאין להקל בזה ע"ש ועי' סי' שי"א ס"ה:

יג **לשום מלאכה**. ולמ"ד נולד אסור בעינן שיהא ראוי למלאכתו ראשונה. וה"ה אם עכו"ם עושה כלי בשבת אסור לטלטלו לדעה זו עיין סי' תצ"ה:

יד **זכוכית**. ושל חרס אסור לפנותו אפי' דורס עליהם ומשברן דבר שאין מתכוין הוא. מ"א:

טו **בחול**. ה"ה בשבת כמ"ש ס"ו עיין מ"א וט"ז:

טז **צרורות**. פשוט דה"ה חתיכת עץ שאינו כלי אסור לטלטלו ואפי' לצורך גופו כגון לתקוע אותו במקום בריח לדלת אם לא שעשה בו קצת תיקון מעשה קודם שבת ורבים נכשלים בזה אבל ע"י עכו"ם שרי בכל איסור מוקצה כמ"ש בסי' רע"ו ס"ג לענין טלטול נר ט"ז. ופתילה שלימה מקרי כלי ושברי פתילה מקרי צרורות ואם כן מותר לטלטל נר שלם של חלב או שעוה לצורך גופו ולצורך מקומו כמ"ש ס"ג עיין מ"א:

יז **דלתותיהן**. ודלתות של בית אסור. רמב"ם:

יח **דמחובר**. וא"כ גם החלונות אסור ליטול או להחזיר מ"א עי' סי' שי"ג ס"ה:

יט **בטיט**. פי' הכלי מחובר למטה לקרקע בטיט:

כ **חור**. ואם יחדה מבע"י לאיזה תשמיש הוי כלי ושרי ט"ז. וכלים מוקצים שנשברו בשבת אף על גב דעכשיו אין מוקצים אסורים לטלטל מ"א בס"ק י"ח:

כא **מצוה**. שאדם בודל מהם מלהשתמש בהם תשמיש מגונה:

כב **כלי**. על הדפוס:

כג **ואסור לטלטלו**. ומנעלים שלנו עדיין חזי ללבישה ומותר לטלטלן. מ"א:

כד **לח**. וחוט או משיחה אסור דילמא מבטל ליה והוי קשר של קיימא. מ"א:

כה **אסור**. ואם רבים שם וגנאי לו לילך בלא מנעל שרי משום כבוד הבריות. מ"א:

כו **הקנה**. ואם מיוחד לכך שרי. מ"א:

כז **מבע"י**. הטעם שמא יתקע. ולפ"ז דוקא בנשמט יש חשש זה אבל בנשבר לא שייך שמא יתקע אלא צריך לעשות רגל אחר ולזה לא חיישינן ורמ"א דנקט נשבר לאו דוקא אלא נשמט קאמר. ותו נ"ל דאם נשמט הרגל כבר ואין כאן אותו רגל כלל אלא הספסל עומד כך בלא רגל אין איסור לסמוך אותו על ספסל אחר דכאן אין שייך שמא יתקע כנלע"ד בזה שהוא חומרא דרבנן בפרט במקום שהוא צורך בשבת. ט"ז:

כח **בנין**. ואם הוא לעולם רפוי שרי כמ"ש סימן שי"ג ס"ו:

כט **קוץ**. דוקא קוץ שאינו נראה וכן גחלת של מתכות אין חומה ניכר שאף בתר דאזיל סומקא יש בה כח לשרוף ריב"ש סי' ת"א ועיין סימן תקי"ח ס"ג ועיין מ"א (במה שתמה על תשובת הריב"ש ומה שהעלה להלכה. אבל בספר אליהו רבה דחה דבריו ע"ש גם מה שהעלה במ"א דלא התיר אלא בדבר שלא היה מונח מע"ש לא נהירא דקוץ משמע דמונח בע"ש):

ל **לשריפה**. משמע דסתמא לא אסירא. זמורה שיש בראשה עקמומית כעין מזלג שראוי לתלות בו דלי ולמלאות בו אע"פ שחישב עליה מע"ש למלאות בה אסור למלאות בה בשבת אא"כ היא קשורה בדלי מע"ש דחיישינן שמא תהיה ארוכה ויקטמנה מתוך שהיא רכה ונוחה לקטום ונמצא עושה כלי וחייב משום מכה בפטיש רמב"ם ומשמע דבקשה שרי:

לא **חריות**. עיין מ"א:

לב **הזבובים**. וה"ה לאיים על התינוקות שיכם בהם. אבל אסור לומר לעכו"ם שיתלוש לו ענף מן המכבדות שמכבדין הבית עיין ט"ז:

לג **אא"כ**. ואם נתנן לאוצר לסחורה צריכים יחוד ע"ס רנ"ט:

לד **מנער**. וה"ה שמותר לגררם ע"י סכין מן המפה כיון דלא נגע בה הוה ליה טלטול מן הצד ט"ז. וקשה דבסי' שי"א ס"ק ב' אוסר הט"ז לדחוף דבר שהוא מוקצה ע"י קנה ע"ש:

לה **שהתקינן**. וקש שלנו סתמא עומד לשכיבה או למאכל בהמה. מ"א:

לו **מצויים**. ואם אין מצויים אסור:

לז **חי**. ואם הוא בשר דלא חזי לאכול חי אסור לטלטל וה"ה שאר דברים כגון שומן צונן. (אבל בספר אליהו רבה העלה כללא דמלתא אף שאינו ראוי לאכול חי כיון דראוי לכלבים שרי). כתב ש"ג בשר עכו"ם שנשחט היום שרי בטלטול ועי' סי' ש"י ס"ב בהג"ה. ואסור להדיח בשר שחל יום ג' להיות בשבת כדי שלא יאסור לבשול אפי' ע"י עכו"ם דאפשר לאכלו צלי מ"א בסי' שכ"א ס"ק ז' ע"ש. ובא"ז בשם זקינו הגאון ז"ל הורה להתיר בשעת הדחק אפי' ע"י ישראל ועיין בס' עדות ביעקב סי' א':

לח **שאינו**. ואם מונח במבוי במקום דריסת הרגל מותר לסלקו לצדדים. מ"א:

לט **אסור**. ואם הוא מלא ואי אפשר לפנות עליו מותר להוציאו ולהחזירו משום כבוד הבריות. מ"א:

מ **אסור**. ובעודו בידו מותר להחזירו. מ"א:

מא **מים**. ודוקא שהן ראוין לשתיית בהמה כשהן בגרף דאל"כ אף המים גרף הן. ב"י:

מב **להכניס**. אפילו הוא בחצר מקום שאין דירה שם. ב"י:

מג **אסור**. ואם היה עליו בה"ש אסור. לבוש:

מד **בחצר**. אבל בר"ה אסור עיין סי' שט"ו מאלו הדינים בסי"ב:

מה **תגררהו**. וקטן כ"כ שצריך לגררו אם נשאו חייב והמוציא תינוק וכיס תלוי בצווארו חייב אבל המוציא גדול המלובש בכליו פטור ואם נושא כפות או חולה חייב והנושא מת הוי מלאכה שא"צ לגופה. רמב"ם עיין מ"א:

מו **ויש**. עי' סי' תקי"ח ס"א שהט"ז ומ"א אוסרים ע"ש:

מז **ויש**. רש"ל ספ"א דביצה אוסר לטלטלו כ"א לצורך גופו או מקומו. ובאגודה אוסר אפי' לצורך גופו ומקומו:

מח **מותר**. ולמ"ד אסור לכבד הבית הוי כלי שמלאכתו לאיסור. ב"י ש"ג:

מט **מין אחר**. כגון שרואין בצל:

נ **לעשירים**. כתב הט"ז הכלל הוא דמה שראוי לעניים והוא בביתו של עני הוה מוקצה לעשירים כיון דלדידהו לא חזי אלא דמי שהוא בביתו של עני גריר בתר הבית אפי' עשיר אבל מוקצה לעשיר והוא בביתו אסור לכל העניים כאלו זרקן כבר לאשפה ע"ש:

סימן שט

א **כדופנה**. כיון דהדקה שוויה דופן. ואם לא הדקה לא. מ"א:

ב **כמו שהיא**. דנעשה בסיס לאיסור ולהיתר. ואין מטריחין אותו ליטול הפירות מתוך הסל בידו. אבל אם הפירות מונחים בסלים קטנים תוך הכלכלה יטלם בידו מתוך הכלכלה. תוס':

ג **ומנער**. ומותר ללמוד על השלחן שמעות מונח עליו מצד אחר אע"פ שדרך לנענע בלימוד לא חיישינן שינענע המעות. מהרי"ל:

ד **והמעות**. אם עושה כן לצורך המעות שלא יגנבו אסור. ב"י:

ה **על**. ואם הניחם בכוונה בחול ולא היה דעתו שישאר שם בשבת ואח"כ שכחם מיקרי שוכח מהרא"י סי' קצ"ג:

ו **כל השבת**. ובמקום פסידא יש לסמוך ע"ז. ב"ח:

ז **אפי'**. זה קאי גם אדיעה ראשונה דאפי' לא הניחו אלא לכניסת שבת לנטלו אח"כ אסור כל השבת:

ח **אסור**. לפי"ז כשמעמידין המנורה עם הנרות על המפה שעל השלחן יש לאסור לטלטל המפה ההיא בכל השבת ולא שמענו ולא ראינו שום אדם נזהר בזה וצ"ע. ט"ז ע"ש:

ט **חבירו**. ואם עושה לטובת חבירו יש להסתפק דמסתמא ניחא ליה עיין מ"א:

י **יכול**. היינו בשוכח:

סימן שי

א **עץ**. עיין סי' ש"ח סט"ז:

ב **בשל כותי**. פי' בדבר תלוש אבל במחובר שלקטו עכו"ם בשבת אסור לכ"ע ועיין סי' שכ"ה ס"ה:

ג **חזר**. כתב הט"ז ה"ה באיזמל שמל בשבת היה בה"ש מוקצה מחמת חסרון כיס כמו סכין של סופרים דאדם מקפיד הרבה שלא להשתמש באותו איזמל מידי אחרינא שלא יתקלקל וכ"ש שאין אוכל עמו דהוא נגד טבע בן אדם ע"כ אע"פ שעומד למחר במלאכת מילה מ"מ אחר גמר צורך שלו חוזר לאיסור טלטול של בה"ש ע"כ יצניעו באותו חדר שהוא מל שם וכ"כ מהרי"ל ועיין בי"ד סי' רס"ו אבל הב"ח סי' ש"ח מתיר לטלטלו וכ"כ מהרש"ל והמ"א בסי' של"א ס"ק ה' האריך בדבר זה ומסיים לכן יש להחמיר שלא יניחנו מידו עד שיוליכנו לביתו דכל מוקצה שהוא בידו מטלטלו לאיזה מקום שירצה ע"ש ועיין בספר בית יעקב סי' ק"ב:

ד **אינם**. כתב ב"י תמרים שנותנין עליהם מים בגיגית בע"ש ואינם ראוים ובשבת נעשים ראוים דמותרים בשבת:

ה **שלא**. אע"ג דמוקצה מותר בנגיעה כמ"ש סי' ש"ח סעיף מ"ב היינו שהנגיעה היא לצורך דבר המותר אבל הכא הנגיעה היא לצורך דבר המוקצה ב"י ת"ה. או י"ל דמ"ש כאן ובלבד שלא יגע בו. היינו בדבר שמנענע אותו כמ"ש סי' רס"ה ס"ג עיין שם ועיין סי' תקי"ג ס"א. במ"א:

ו **איסור**. פירוש בהניח בכוונה ע"ל סי' ש"ט ס"ד:

ז **או**. ומ"א מחמיר:

ח **ללבוש**. אפי' בר"ה. מ"א:

ט **שמא**. מיהו יכול לנער משם את המעות. עיין מ"א שהעלה דאם הניח בתוך הכיס מעות מדעת אסור להכניס ידו דעכ"פ הכיס נעשה בסיס. עוד העלה אם כיס מלא מעות

קשור בבגד אסור לטלטל הבגד כיון דהכיס הוא כלי בפני עצמו וה"ה כשיש מעות בתיבה בתוך השלחן אסור לטלטל השלחן אלא אם כן יש עליו גם דבר המותר ע"ש בספר אבן העוזר העלה להלכה דאפי' אפשר לנער המעות מן הכיס יכול לטלטל בגד שהכיס תפור בו אפילו בשכח מעות בכיס וכ"ש במניח בכוונה פשיטא דשרי:

י **לטלטלו**. אבל אפר שהוסק בשבת אסור לכ"ע דהוי דבר חדש ונ"ל דאם נתערב אפר שהוסק בשבת באפר של אתמול בטל ברוב. מ"א:

יא **חשוב**. ואע"ג שלכל העולם הוא חשוב אם אינו חשוב לדידיה לא מיקרי חשוב וה"ה איפכא עיין סוף סי' ש"ח:

יב **מהמחתה**. ודוקא אם צריך לאפרו או אם צריך למקום המחתה כנ"ל. ט"ז:

יג **ינער**. ואי איכא הפסד בניעור א"צ לנער כמ"ש סי' ש"ט ס"ג. ב"ח:

יד **לבד**. ונראה דהיינו מע"ש ונעשה בה"ש בסיס לדבר איסור אז לא מהני מה שיניח בשבת דבר היתר ג"כ עליו אבל אם בשבת הונח עליו דבר איסור הואיל ובה"ש לא אתקצאי הוי ליה מוקצה לחצי שבת וקי"ל אין מוקצה לחצי שבת אלא שכ"ז שהאיסור עליו אסור בטלטול ע"כ מותר להניח דברים של היתר חשובים מן האיסור ומטלטלם כנ"ל. ט"ז:

סימן שיא

א **ע"י**. פי' שמניחו אצלו ומטלטלו עמו עמ"ש סי' ש"ח סעיף מ"א. מה שנוהגין שאין מטלטלין את המת כי אם ע"י ככר או תינוק שיהיה שם מבע"י אין להם על מה שיסמוכו באר עשק סי' נ"ב וכ"כ בתשובת דבר שמואל:

ב **ממטה**. ומותר לטלטל אח"כ המטה אפי' מת בה"ש:

ג **באותו**. פירוש אפילו באותו רשות צריך לחפש אחר היתר שזכר ולא אתי לדיוקי דברשות אחר אסור ט"ז ועיין מ"א וביד אהרן:

ד **שמיה**. ומטעם זה אסור לדחוף ע"י קנה דבר שהוא מוקצה. ט"ז וע"ל סי' ש"ח ס"ק ל"ד מש"ש:

ה **שקרוב**. ומותר לזלף חומץ ע"ג בגדיו של המת בשביל שלא יסריח למו"ש ויכולים להתעסק עמו. ד"מ:

ו **אין**. לדעת הטור אם הוא קרוב להסריח אפי' יש להם מקום לצאת מותר להוציאו כדי שלא יסריח:

ז **על**. דוקא כשהוא גדול קצת כמ"ש סי' ש"ח סעי' מ"א וסיים הט"ז שר"ח אוסר גם הש"ע הי' לו לסיים כן ע"ש:

ח **לעכו"ם**. דוקא לכרמלית אבל לר"ה אסור ע"י עכו"ם מ"א. וכתב א"ז מעשה שנפל בית אחד בעו"ה על נפשות מישראל ותינוק אחד מת היה תחת הבית והתיר א"א מהר"ו לקצב דמים עם העכו"ם לפנות עד שימצא התינוק מטעם כיון דקצב אדעתיה דנפשיה קא עביד:

ט **לצורך**. וטלטול מן הצד שרי לצורך כהנים ומ"מ אין הכהנים יכולים לכוף לקרובים שיוציאוהו אפי' צריכים לכנוס לבה"כ דהוא מצוה אם לא בנפל. ב"ח. ומ"מ נ"ל דאם יש כהן חולה שאינו יכול לצאת מביתו כופין את הקרובים להוציא המת מביתו כדי שלא יעבור על דאורייתא מ"א. ועי' מ"ש בי"ד סי' שע"ב ס"ק א':

י **שהוא**. ה"ה שאר כלים שמלאכתן להיתר גמרא סוף פרק נוטל:

יא **ערום**. והא שהצריכו גבי דוד המע"ה שמת בשבת לטלטלו ע"י ככר או תינוק והא דוד לא היה ערום דאמרינן איפחת דרגא מתותיה ומת ושמעתי דבגדי דוד היו מוקצין דאסור לכל אדם ללובשו דשורפין על המלכים. של"ה ט"ז מ"א:

יב **במת**. ע"ל סי' ש"ח ס"ה ועיין ט"ז:

יג **זוקף**. ומסירה אח"כ. ב"י. ואם הוא מתירא שלא יסריח המת ויצטרכו לצאת שרי לפרוס עליו מחצלת ובענין שאין עושה אוהל דהוי לצורך החיים. תוס' עירובין דף מ"ד:

יד **ולשמוט**. צ"ע על מה שנהגו האידנא להגביה המת מעל הכרים ע"י ככר אף במקום שאין לחוש שיסריח לכן צריך למחות בידם רק לשמוט הכר מתחתיו. אפילו בככר או תינוק אסור לטלטלו לרחצו אא"כ היה מטונף מטיט וצואה עד שמאוס בעיני רואיו אפילו לרמוז לעכו"ם שיעשה אסור אא"כ קצץ מע"ש הרד"ך מ"א ודוקא במים קרים:

טו **שלא**. כתב מי"ט שנוהגין בק"ק קראקא ובשאר קהלות שמזיזין אבר שלא יתעקם ומעצימין עיניו ואומרים שיש סכנה בדבר כדאיתא בזוהר על הפסוק ויוסף ישית ידו על עיניך ואין למחות. אליה זוטא:

טז **לזריעה**. ומגן אברהם מתיר אפי' נתכוין לזריעה אם לא השריש וכ"כ יד אהרן:

יז **מזיז**. דבשדה לא אתי לאשוויי גומות אבל בביתו אסור ליטול הצנון מהארץ דאתי לאשוויי גומות:

יח **דאין**. כלומר דלא היתה כוונתו שיהא האוכל משמש לעפר אדרבה העפר משמש לאוכל. ואין חילוק בין אוכלים לכלים מ"א. והט"ז פי' דהכוונה כל זמן שירצה לאכול מהם ומה שישאר יאכל פעם אחר אבל מי שגומר בדעתו בבירור שלא יאכל מהם בשבת זה ולדעת זה טמנם אסור אפי' בטלטול מן הצד ע"ש:

יט **וטלטול בגופו**. פי' ולא יגע ביד:

כ **מוקצה**. ובמקום שאין מסיקין בקש מותר לנענע ביד. ט"ז:

כא **פירות**. עיין ס"ק י"ח כתבתי בשם הט"ז דאם גמר בדעתו בבירור שלא יאכל מהם בשבת זה ולדעת זה טמנם דאסור אפי' בטלטול מן הצד:

כב **כוש**. וגבי צנון לא התירו בזה דמיחזי כעושה גומא משא"כ בקש. הרב המגיד. ט"ז:

סימן שיב

א **אבנים**. מן השדה ולא מן הגדר עיין מ"א:

ב **מיוחד**. ואם יש לו בה"כ סמוך לביתו שאין שום אדם אחר נכנס לשם אסור להכניס בשבת אבנים דה"ל להזמינם מאתמול. הג"א והג"מ מ"א:

ג **לקנח**. אפילו מונח על הארץ מותר ליטלו והתולש עשבים מהצרור חייב לכ"ע ועיין סי' של"ו ס"ה:

ד **יזיזם**. שהם מוקצים:

ה **השרת**. ואע"ג דמקנחין בחרס ולא חיישינן משום השרת נימין בממשמש בצרור הוי פסיק רישיה תוס'. לא ימשמש בצרור של הקינוח להחליקו כדרך שהוא עושה בחול משום כתישה אלא כלאחר יד. טור:

ו **כולה**. ומותר לבלוע מרגליות או זהב ולצאת בו לר"ה. מ"א:

ז **ניר**. פי' חרישה ועומד לזריעה:

ח **לצדדן**. ומ"מ לעשות כמין אוהל אסור ביצה דף ל"ה מ"א. (ובספר אליהו רבה פוסק דמותר משום כבוד הבריות דמשם לא משמע מידי וכ"כ הלבוש וכ"מ בטור סי' שט"ו):

סימן שיג

א **פקק**. ואפי' על ארובה שבגג שרי דמוסיף על אוהל עראי שרי תוס'. הר"י הלוי פסק דקודם שימות המת מותר לסתום החלון שלא תכנס הטומאה לבית אבל אחר מיתתו אסור לסתמו דהוי כמתקן. ודעת המ"א להתיר אפי' אחר שמת עיין שם. ולומר לעכו"ם לסתמו הוי שבות דשבות עיין סי' ש"ז ס"ה ועיין בתשובת מהרי"ל סי' ס"ה:

ב **וקנה**. שתחבו אצל הדלת בכותל דמי לגגר קצת אבל קנה שמוסקין בו זתים אעפ"י שנועלין בו מ"מ מקרי מלאכתו לאיסור כ"מ ברמב"ם:

ג **תחתיו**. ואם מתחלה עשה חלל בקרקע עקום שהנגר יהיה ראשו שם שאינו מוסיף נקב בארץ אין איסור. עוד נ"ל דאם עושין טבעת של ברזל באמצע הבריח ובו אוחזין בשעת פתיחה ונעילה הוי כעושה לו בית יד ומותר אפי' אין קשור ותלוי. ט"ז ע"ש:

ד **אין**. וה"ה בפקק חלון אם אין עשוי לפתוח אלא לעתים רחוקות הוי כאוהל קבוע הרא"ש סוף עירובין:

ה **ואינן**. והב"ח מיקל אף בלוח א' אם עשוי לכניסה ויציאה תדיר והרמב"ם מיקל טפי. מ"א:

ו **אפילו**. מזה יש ללמוד דיש למחות מה שנוהגים בסעודות לסלק החלון על ידי עכו"ם בשבת וזה איסור גדול כיון שהישראל חייב חטאת אסור בעכו"ם משום שבות וכ"ש אותן שלוקחין הקווטירי"ן מן החלונות ואפי' ישראלים רגילים לעשות כן ואינם יודעים שיש בזה חיוב חטאת. ט"ז:

ז **שדין**. וה"ה השטענד"ר שבבה"כ שמניחין עליו ספרים אגודה. וכתב המ"א דכוסות שלנו העשוי בחריצים סביב ומהודקים בחוזק לכ"ע אסור וכתב ב"י דרפוי ואינו רפוי ג"כ אסור ומשמע מפוסקים דכל הכלים האלו שרי לטלטלן ולא גזרו אלא במנורה שדרכה להתפרק כמ"ש סוף סימן רע"ט וה"ה כל כיוצא בו אבל דבר שאין דרכו להתפרק שרי בטלטול וכתב ט"ז הנודות של בדיל שיש לנו שיש בה שרוי"ף מאחר שעיקר תשמישו ע"י פירוק תמיד לא מיקרי גמר מלאכה אפי' אם הוא תוקע בחוזק השרוי"ף ע"ש:

ח **בארוכות**. ועץ בעלמא אעפ"י שהוכן לטלטל אסור לסומכו תחת הקורה דדמי לבונה. מ"א:

ט **התוקע**. וכן התוקע העץ בתוך הקרדום וכן המפרק עץ תקוע חייב משום סותר אם מתכוין לתקן. רמב"ם מ"א:

י **ביד**. וע"י עכו"ם שרי אם יש בו צורך הרבה בכל מידי שהוא שבות דשבות ט"ז וכתב ב"ח דוקא תבן אבל דבר דמבטל ליה התם אסור דאיכא משום אשוויי גומות. וכתב מ"א נ"ל דוקא הכא שבא לתקן החצר אסור דדמי לבנין אבל בע"א שרי דהא שרי לכסות רוק באפר כמ"ש סוף סי' ש"י כיון שאינו מכוין לבנין:

סימן שיד

א **ארבעים**. היינו אמה על אמה ברום ג' אמות עם הדפנות בלא עובי הלבזבזים והרגלים וכ"כ הרמב"ם:

ב **שלא**. כתב הרמב"ם פכ"ג העושה נקב שהוא עשוי להכניס ולהוציא בין בעץ בין בבנין בין במתכת בין בכלים חייב משום מכה בפטיש. העושה נקב בקרקע הבית שיצאו המים חייב משום בונה. רשד"ם ס"ה:

ג **פעם.** עיין ט"ז שהאריך והעלה דלצורך גדול ואין שם ברזא יש לסמוך להתיר אפי' בלא הוציאו מע"ש ע"ש ועיין מ"א:

ד **ראש.** אפי' בחבית שלימה אפי' להתיז גוף החבית עם המגופה ט"ז מ"א. (כתב רש"ל דוקא משום אורחים מותר וכן משמע בש"ס) בתוספתא פ"ט קורע אדם העור מעל פי חביות של יין ובלבד שלא יכוין לעשות זינוק פי' מרזב:

ה **ושבירת.** עיין ט"ז:

ו **ע"י עכו"ם.** ורש"ל פ"ד דביצה ס"ט כתב דוקא בהפסד מרובה או נחפז הרבה לצורך מצוה אבל בסכין או במחט שרי לפתוח. מ"א:

ז **של חותלות.** אבל כלי גמור אסור. מ"א:

ח **מפקיע.** פי' מתיר קליעתו:

ט **כלל.** וחבית קטנים של מרקחת אסור להסיר החשוקים שהרי עשוים לדבק שברים זה בזה ויש להתיר ע"י עכו"ם ובקישור חבלים אפי' ע"י ישראל מותר. כנה"ג מ"א:

י **ליתן.** ואסור לחמם הנרות של שעוה בי"ט כדי להדביקם במנורה דהוי ממרח. ובס' זכרונות אוסר ליגע בשעוה בשבת ובי"ט שמא יבא למרח (וכתב ראב"ן בסי' ש"פ דחלב ושומן דינם כשעוה):

יא **אסור.** ולסתום בעץ מותר בדה"ב. מ"א:

יב **ת"ח.** נ"ל אף דהאידנא דאין לנו ת"ח וכמ"ש בסוף סי' של"ט מ"מ דין זה שרי הואיל והרמב"ם ס"ל דהערמה זה מותר לכל אדם. ופשוט בשעוה דאם מרח חייב חטאת או בשמן דגזרינן אטו שעוה. אפי' לת"ח אסור להערים אפי' בהנחה בעלמא מ"א. כתב הרמב"ם הבונה ע"ג כלים פטור דמה שנתנו קרשים על גבי אדנים לא הוה בנין בכלים דאדנים כקרקע הם:

סימן שטו

א **פרוכת.** זהו פשיטא דשרי כיון שיש בלא"ה דלת לארון והפרוכת אינו תלוי אלא לצניעות עיין ב"י ועי' בתשו' פנים מאירות סי' ל' שכתב דאפי' אין דלתות לאה"ק מותר ע"ש ונ"ל פשוט דמותר לתלות בשבת סדינים המצויירים לנוי אע"פ שקבועים שם כיון שאין עשויים שם למחיצה. מ"א:

ב **מטתו.** כיון דבא להתיר האיסור דאסור לשמש בפני אור הנר או ספרים. ובהלק"ט ח"ב סי' ר"ו והט"ז סי' תקי"ד ס"ק ב' מתירים ע"ש. ועכ"פ זהו פשוט שיוכל לכסות הספרים בבגדים שני כסויים דאין זה מקרי מחיצה וכן מותר לו לכפות כלי על הנר כמ"ש סי' ש"י ס"ו ט"ז. וכתב המ"א ונ"ל לדקדק מלשון המרדכי שכתב שמהר"ם עשה בכל

לילה מחיצה י"ט גבוה לפני הספרים וכו' משמע אע"פ דהספרים היו עומדים מגולין למעלה מהמחיצה שרי דה"ל כאילו הוא ברשות אחר וכמ"ש סי' ע"ט ס"ב ולכן אסור לעשותה בשבת דבזה עושה רשות בפ"ע וגם צריך לקשור שלא יהא הרוח מניד אותו כמ"ש סי' תר"ל ס"י אבל כשתולה המחיצה נגד כל הספרים שאין מגולין כלל פשיטא דאפילו אין גבוה י' שרי מידי דהוי אכיסוי בעלמא ולכן מותר לעשותו בשבת דאין עשויה למחיצה אלא לכיסוי בעלמא ולצניעותא. וה"ה בנר נמי דינא הכי אם עושה מחיצה גבוה י' והוא נראה למעלה מהמחיצה אסור לעשותו בשבת עיין סי' ר"מ סי"א. אבל אם תולהו שלא יראה הנר שרי דה"ל ככסוי בעלמא. ופשוט דאם היה מחיצה בולטת מן הצד לפני הספרים רחב טפח מותר לתלות סדין לפניו דה"ל תוספת אוהל עכ"ל ועי' באה"ע סי' כ"ה מש"ש:

ג **הספינה וכו'**. מה שיש נותנים חשוקים של עץ על עריסת התינוק ונותנים עליה סדין אסור לעשות אא"כ עשויה כמ"ש פה. מ"א:

ד **הכריכה**. פי' שאין סיבוב העיגול בחשבון הטפח אלא מה שיש חוץ לעיגול ועיין ט"ז:

ה **להניח**. ותיבה רחבה שיש עליה כפורת אם אינה קבוע בצירים אסור להניח עליה בשבת אע"ג דאינו קבוע כלל ואינה עשויה אלא לפתח בעלמא אסור כמ"ש סי' י"ג. מ"א:

ו **בכל גוונא**. דאין אהל בלא מחיצות אע"ג דמחצלת אסורה בלא מחיצות כמ"ש בס"ב התם עיקר כוונתו לעשות אהל לצל אבל בנין עראי כזה לא מקרי אפילו אהל בלא מחיצות הרא"ש פ"ד דביצה. ולפי"ז אפשר דאסור לסתום הכירים שלנו בכסת עבה שמשימין על המוט דהוי בנין חשוב כיון שכוונתו לסתום הנקב ולא הוי מוסיף דשרי ריש סי' שי"ג דהכא יש לו מחיצות בפ"ע וה"ל אהל בפ"ע ועמ"ש סוף הסי' וסי' תר"מ ס"ד בהג"ה ועיין סי' ש"א סעיף מ'. מ"א:

ז **לפתחו**. דלא עביד מידי אלא ליתובי בעלמא רש"י. ומה"ט שרי להעמיד החופה ולסלקה. וה"ה הדף שקבוע בכותל שבבה"כ שמניחים עליו ספרים מ"א וכ"כ בטל אורות:

ח **התחתונות**. דעביד אוהל וכתב הט"ז דנ"ל דה"נ צריך לאויר שביניהם ע"ש:

ט **לאויר**. מזה הטעם נמי שרי לפרוס מפה על השלחן וקצוות המפה תלויות למטה מן השלחן מכל צד דאין בזה משום אוהל כיון דאין צריך לאויר שתחת השלחן ועוד כיון שמה שהונח על השלחן אין בו אהל מותר גם היוצא ממנו וכמ"ש בסמוך לענין סדין היוצא חוץ למטה ושמעתי מי שמחמיר בזה הוא מפריז על מדותיו. ט"ז ועיין סי' רס"ב:

י **פטור**. אבל אסור ועיין סעיף י"א:

יא **לנטותה**. כי הוא אהל על חלל הכלי ועיין מ"א ועי' ס"ח ובכנה"ג וביד אהרן:

יב **כפולה**. שאין בגגה טפח ולא בפחות מג' סמוך לגגה טפח ב"י ומ"מ ועס"ח אבל אי איכא בו טפח לא מהני חוטין. מ"א:

יג **תלויה בהם**. פי' שתולה אותו על המוט מקופל:

יד **לנטותה**. פי' שע"י החוטין מושך אותה והוי כמוסיף על אהל עראי:

טו **הפרוכת**. פי' אף הפרוכת שרי אע"פ שלא היו עליה חוטין משום דאין אהל אלא העשוי כעין גג מ"א. ומשמע דאם עשוי להתיר לא מהני חוטין עס"א. מ"א:

טז **מתוקנת**. פי' שהכינה לכך דומיא דפקק החלון בסי' שי"ג. אבל אם אינה מתוקנת לכך אסור וכמ"ש ס"ח. מ"א:

יז **משולשלת**. כיון שהכילה פרוסה לצל ה"ל מטה העשויה כעין גג באמצע כילה אבל מטה דידן שאין כילה עליה אע"ג דנחתי סדינים מפוריא טפח לית לן בה. מ"מ ר"ן רשב"א ועט"ז ס"ק ח':

יח **גדולה**. עיין בגינת ורדים כלל ג' סימן כ"ו:

יט **שנים**. דיכולין לתלותה כאחד שלא תתקפל ונ"ל דמטעם זה נהגו קצת ליזהר שלא לתלות הפרוכת בשבת. מ"א:

כ **גג**. צ"ל שתפורה כעין שפה סביבה:

כא **אוהל**. ואע"ג דשרי להחזיר הקדירה ע"ג כירה בשבת ולא חיישינן משום אוהל הואיל והמחיצות כבר עשויות י"ל הואיל והכובא רחבה יותר מדאי נעשה כאוהל ר"ן ותוס'. וכתב הט"ז דלפ"ז דבכלי שייך בו משום אהל כשמכסין וא"כ צריך ליזהר בתיבות קטנות שקורין שקאטלי"ן שיש להם כיסוי שאינה מקושרת שם רק בשעה שצריך לה מושך הכיסוי כולה ואח"כ מחזירה שצריך ליזהר שלא להמשיך כל הכסוי בשעה שפותחו דהוי סותר אוהל וכן בשעה שמחזירו עושה אהל ולפי מ"ש התוס' דוקא בכובא אסור לפי שהוא רחב הרבה אין לאסור בזה אבל לפי מ"ש כל שהוא צריך לכסותו אסור יש איסור גם בשקאטלי"ן אם יש חלל טפח ולא ראיתי נזהרין בזה אבל לפי הנלע"ד עיקר דלא אסרו חכמים בכיסוי משום אוהל אלא אם אין מיוחד לכך כההיא דכובא שנוטל בגד מעלמא ומכסה על החבית משא"כ בכיסוי המיוחד לכך ודרכו בכך תמיד לא מיחזי כעביד אהלא ומש"ה בהחזרת קדידה ע"ג כירה שרי דדרכו תמיד בכך וכן בכל כיסוי כלי שאין עושה מחיצות בשבת רק הכיסוי לחוד עכ"ל ע"ש ועיין בגן המלך סי' ל"ד וביד אהרן. וכתב הר"ן שכל אהל ככילה שיש בגגה טפח או בפחות מג' סמוך לגגה טפח אוהל קבוע הוי וחייב חטאת:

סימן שטז

א **ניצודים**. לאפוקי בית גדול שאין יכולין לתפשו וכן אם החלונות פתוחים אין צפור ניצוד בו ט"ז. והשולה דגים מן הים לתוך ספל של מים הוי צידה והצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה. מ"א:

ב **אחר חיה**. כ"כ הכלבו. וז"ל הרמב"ם המשלח כלבים שיצודו צבאים וברח הצבי מפני הכלב והיה הוא רודף אחר הצבי או שעמד בפניו ומבהילו עד שהגיעו הכלב ותפסו חייב וה"ה בעופות עכ"ל משמע דאם לא עושה בעצמו מעשה פטור והכל בו לאיסורא בעלמא קאמר מ"א (ובס' אליהו רבה הוכיח דהוי איסור דאורייתא. וכתב בתשוב' רי"ט סי' רמ"ה ראה צבי ואמר לו תא ניא תא ניא ולא עשה בו מעשה ולא הכניסו למקום המשתמר וישב שם עד הערב אין כאן בית מיחוש כיון שלא נגע בו):

ג **מושב**. ואינו זוכה לשמחת לויתן ד"מ א"ז וכ"כ במ"ר פ' שמיני:

ד **יברחו**. והב"ח פסק להחמיר וכן עיקר מ"א. וט"ז העלה הא דיש להקל דוקא בספק אם יש שם זבובים וא"צ לדקדק אחר זה ויכול להסגיר התיבה בלי בדיקה אם יש שם זבובים וכ"ש אם יפריח פעם א' ולא חיישינן שמא נשארו עוד אבל אם רואה בודאי שיש שם זבובין יפריח מה שנראה בעיניו ואין חשש יותר עכ"ל ע"ש:

ה **רישיה**. אע"ג דדבורים אין במינן ניצוד וכ"כ מהרש"א וב"ח וא"כ ליכא איסור דאורייתא אפ"ה אסור פסיק רישיה. ואם יש בו חור קטן אך אינו נראה שרי דלא הוי פסיק רישיה תוספות ביצה ועיין במהרש"א שם. הפורס מצודה ובשעת פריסתו נכנס חיה לתוכה חייב אבל אם נכנס אח"כ לתוכה פטור אבל אסור שאינו יודע אם יצוד אם לאו תוספות דף י"ז. ונ"ל דמה"ט אסור להעמיד בשבת המצודה לצוד בו עכברים. מ"א:

ו **חייבים**. ואם אחד אינו יכול והאחד יכול היכול חייב והשני הוי מסייע ואין בו ממש ופטור רמב"ם פ"א. מותר לפתוח הבית מפני הצבי או לפרקו ממצודתו ובלבד שלא יטלטלנו. מ"מ. נכנסה לו צפור תחת כנפיו יושב ומשמרה עד שתחשך גמרא ועיין מ"א:

ז **העור**. י"א דחובל חייב משום מפרק שהוא תולדה דדש ואע"ג דאין דישה אלא בגדולי קרקע בהמה מקרי גדולי קרקע ואינו חייב עד שיצא דם כגרוגרת ממקום למקום וי"א משום צובע וי"א מפני נטילת נשמה שבאותו מקום ולזה הסכימו רוב המפרשים ובחובל באדם או בבהמת חבירו דרך נקמה הרמב"ם מחייב שעושה נחת רוח ליצרו והראב"ד פוטר ע"ש ועיין במ"א סימן רע"ח מש"ש וה"ה בקורע פליגי ונ"ל דחובל לרפואה חייב לכ"ע עיין סי' שכ"ח ס"א:

ח **שרצים**. כיון שעורן רך במהרה נצרר הדם אע"פ שאין שם חבורה:

ט **פטור**. דהוי מלאכה שא"צ לגופה. העלה דג מן הספל של מים והניחו עד שיבש כסלע בין סנפיריו חייב משום נטילת נשמה דשוב אינו יכול לחיות רמב"ם גמ'. וא"כ צריך לזהר שלא יצוה לעכו"ם ליטול דג מן החבית של מים אע"פ שירא שימות. מ"א:

י **פרעוש**. היינו השחורה הקופצת ופרה ורבה דילפינן ממשכן. אלים מאדמים מה אלים פרים ורבים אף כל שפרה ורבה לכך חייבים על הריגת הפרעוש אבל כינה הלבנה אינה פרה ורבה אלא באה מזיעת האדם אין חייבים על הריגתה אלא אסור מחמת גזירה שמא יהרוג פרעוש ועי' בתשו' חות יאיר סי' קס"ד:

יא **אסור לצודו**. אבל אין חייב על צידה כיון דהוי דבר שאין במינו ניצוד:

יב **ועוקצו**. משמע דאם הוא על בשרו ואינו עוקצו או שהוא על חלוקו מבפנים אסור לצודו אבל י"א דמותר ליטלו מעל בגדיו מבפנים מ"א. וט"ז כתב לענין הלכה כל שאפשר לו להפילו לארץ בלי נטילה ביד בקלות יש לעשות כן אם היא על חלוקו מבפנים אבל אם הוא לבוש בבתי שוקיים וקשה לו להפיל הפרעוש אם לא יטלנו ביד תחלה הסומך על המקילין לא הפסיד וכן אנו רואים מרוב העולם שעושים כן עכ"ל ע"ש:

יג **להרגו**. וההורגו חייב ובתשובת חות יאיר סי' קס"ד אוסר לזורקו במים ע"ש:

יד **לא יהרגם**. כיון שמצויין שם פרעושים גזרינן שמא יהרוג ג"כ פרעושים ומ"מ נ"ל דמותר לזרקן במים מ"א. לא יקח אדם הכנים מעורות שועלים וכדומה משום שהוא מנתק מן הצמר ס"ח סי' רס"ח ועיין סי' ש"מ ס"ב מש"ש. בלילה שאינו יודע אם כנה או פרעוש אל ימיתנה ס"ח שם. התולעים שגדלים בפירות במחובר אסור להרוג דמקרי שרץ גמור. מ"א:

טו **במתכוין**. וכתב המ"א ונ"ל דדוקא בנחש ועקרב שעל פי הרוב הם ממיתין ולכן אף במקום שאין ממיתין מותר לדורסן מפני חשש סכנת נפשות אבל דבר שאין ממית לעולם פשיטא דאסור לדרסו להרמב"ם ואותן אנשים שהורגין השממית שקורין שפי"ן בל"א נ"ל דאיסור גמור הוא דהא אינה מזקת ואף דיש לחוש דיפול לתוך המאכל מ"מ מילתא דלא שכיח הוא ויוכל לכסות המאכלים וגם א' מאלף שהיא מסוכנת במאכל לכן יש למחות בידם עכ"ל:

טז **קרקע**. משמע דע"ג רצפה שרי לדעת המתירין כיבוד במרוצף עיין סי' של"ז ס"ב וע"ג ספסל לכ"ע שרי מ"א וכתב מהרי"ל דמותר להעמיד רגליו עליו ובלבד שלא ישפשף וכ"כ הגמ"נ:

יז **מאיסותא**. נ"ל דהאידנא דליכא דקפיד ברוק משום מאיסותא יזהר שלא ישפשף כשדורס עליו ואפשר שזהו כוונת מהרי"ל אבל ליחה היוצאת מן הפה או מן החוטם ודאי איכא משום מאיסותא ובבה"כ אפי' ברוק שרי עיין סי' צ' סי"ג. מ"א:

יח **צדן**. עיין בתשובת מ"ב סי' ס' דמסיק שס דאף אווזין ותרנגולים שעדיין לא הורגלו בבית כשאין באין מעצמן לכלובן לערב הצדן חייב חטאת ואם הורגלו ובאו לכלובן לערב אף שאר עופות פטור אבל אסור ואם יצאו מהבית ומתיירא שלא יאבדו אע"פ שאסור לצודן דוחין אותן כדי להכניסן להבית משום פסידא מ"מ לטלטל ולתפוס אותן אסור אבל עופות שלא הורגלו אסורין לדחותן עט"ז ומ"א. ובאגודה כתב אם תינוקות קטנים או עכו"ם צדין אותן להחזירן אין מוחין להם:

סימן שיז

א **קיימא**. ופטור אבל אסור ואינו חייב אא"כ עשוי להתקיים לעולם או זמן ארוך עב"י ובט"ז:

ב **לא מקרי**. ומותר לכתחלה ועיין ט"ז שאין דעתו כן:

ג **ולצורך מצוה**. אפי' הוא מעשה אומן שרי אם א"א בענין אחר. מ"א:

ד **נשמטה**. אבל במנעל חדש אסור ליתן הרצועות בשבת דמתקן מנא וה"ה בסרבל או במכנסיים אבל אבנט שרי להכניס במכנסים דלא מבטל ליה התם ועשוי להכניס ולהוציא תדיר לא הוי מתקן מנא ב"י סוף סי' זה ע"ש וכתב המ"א וא"כ אסור להכניס משיחה לשם דמבטל ליה התם ט"ז בסוף סי' זה כתב לפי הנראה אפי' דעתו לבטלו שם אין איסור כיון שאין שם שום קשר לא באבנט ולא במכנסיים ע"י זה ע"ש:

ה **שנשמט**. כתב הט"ז לא ידעתי פירושו ע"ש:

ו **יקשור**. פירוש שלא יעשה קשר בראשו שלא ישמוט דהוי קשר של קיימא כמ"ש סס"א:

ז **טורח**. הט"ז ומ"א כתבו דט"ס הוא בהג"ה זו ע"ש וכתב המ"א וא"כ ברצועות שלנו במנעלים ומכנסיים דרגילין לקשור בראשן אפי' בעתיקין אסור להכניסן עמ"ש סוף סי' זה:

ח **פותחין**. והפותח חייב חטאת משום מכה בפטיש אבל משום קורע אינו חייב אא"כ עושה ע"מ לתפור ב"י ועיין כ"מ:

ט **האומן**. ואינו יכול להתירו אא"כ (חתך) [חותך] החוטים אסור רי"ו וכתב הישו"ש פ"ד דביצה סי' ט"ו אכן הכתונת שנתקשרו המשיחות ולא יכול להתירו שרי לכ"ע לנתקן

שהרי אינה עשויה אלא להתירו בכל זמן שרוצה ואף זה לא יעשה בפני ע"ה אלא בצנעה עכ"ל וכ"כ הב"ח וכתב המ"א ומ"מ נ"ל דאם אינו רגיל להתיר הקשר של הכתונת אלא משבת לשבת אסור עס"א:

י **דלי**. מיירי שאינו מעשה אומן. מ"א:

יא **בחבל**. דמבטל ליה התם והוי קשר של קיימא ואפי' חבל גרדי גזרינן אטו חבל דעלמא. (ובס' אליהו רבא מתיר בחבל גרדי ולא גזרינן וכ"פ סה"ת):

יב **קיימא**. שאין עשוי לעמוד שם זמן מרובה עס"א:

יג **קשר**. וכתבו האחרונים הא דנוהגין היתר בקשר א' למטה היינו דוקא כשעשוי להתיר בו ביום דאינו מעשה אומן אבל אם היא לקיימא או באין עשוי להתיר ביומו כגון בלולב וכיוצא בו אסור לעשות קשר למטה אלא עניבה ורשאי לעשות ב' עניבות זה ע"ג זה ולא קשר כלל וכן יש לנהוג:

יד **ראשי**. וה"ה ב' חבלים זו למעלה מזו לא אמרינן דמבטל לאחד אבל אם מבטל ראש א' אפי' בחבל א' אסור מ"א ונוהגין לחתוך בשבת אגד גדיים ועופות המקולסים וחוטי תפירתן משום דפסיקת תלוש אינו אסור אא"כ מתקנו למדה או לעשות כלי ואפי' שבות דרבנן ליכא אלא היתר גמור הוא עכ"ל ש"ל ועיין סי' שי"ד ס"ט כל קשר שפעמים נמלך ומבטלו לעולם אע"פ שתחלת עשיתו לא היתה ע"מ להניח שם אסור הלכך אסור לקשור רצועות המכנסיים שלפעמים נמלך ומבטלו שם לעולם עד שיהיה בלוי. ב"י כל בו ועמ"ש ס"ק ד' וס"ק ז'. כתב הרמב"ם הפותל חבלים מכל מין שיהיה חייב משום קושר ושיעורו כדי שיעמוד החבל בפתילתו בלא קשירה שנמצאת מלאכתו מתקיימת וכן המפריד הפתיל חייב משום מתיר והוא שלא יתכוין לקלקל בלבד ושיעורו כשיעור הפותל ועיין ב"י ועמ"ש סוף סי' ש"ג:

סימן שיח

א **במזיד**. ומשמע ברשב"א סי' קע"ה שהקדרה אסורה ג"כ ודוקא המבשל לבריא אבל המבשל לחולה מותרת הקדרה כ"כ הרשב"א שם עיין בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' נ"א וגדולה מזו כתב שאפי' היתה קדירה חדשה שציוו כן הרופאים שיעשו התבשיל בכלי חדש אפ"ה מותר הקדרה ועיין רש"י בפ"ק דחולין שכתב דלדעת ר"מ בשוגג יאכל בו ביום אפי' הוא עצמו ובמזיד אסור אפילו לאחרים בו ביום ולמ"ש מותר אפילו לו ע"ש ובפרק אלו נערות פי' להפך בדעת ר"מ דס"ל בשוגג יאכל אפילו בו ביום במזיד לא יאכל לעולם אבל אחרים ישראלים אוכלים הרי שכתב דלר"מ במזיד לא יאכל הוא

לעולם וזהו הפך ממה שפירש בפ"ק דחולין וצ"ע ועיין בפירוש המשנה להרמב"ם פ"ב דתרומות ודו"ק:

ב **למו"ש מיד.** דדוקא בעכו"ם שעושה בעינן בכדי שיעשו דחיישינן שמא יאמר לו לעשות אבל ישראל לא ישמע לו תוס' חולין דף ט"ו ואם היה מו"ש י"ט אסור דאין שבת מכין לי"ט. לקוטי מהרי"ו סי' ב' ואם נתערב אותו דבר באחרים עיין מ"א:

ג **ובשוגג.** אם עשה ע"פ הוראת חכם מקרי שוגג וה"ה בשוכח. כנה"ג רד"ך:

ד **חי.** ובלא מליחה טור ועיין בי"ד סי' ס"ז ס"ב דהדחה מיהא בעי ועיין סי' שכ"ה סי"א:

ה **בשבת.** אבל במ"ש מותר מיד ש"ך וטעמו דכיון דהעכו"ם בישל בהיתר לא בעי להמתין בכדי שיעשה מ"א ועיין בי"ד סי' קי"ג ס"ק יו"ד כתבתי בשם האחרונים דאסור אפילו לחולה עצמו במו"ש ע"ש:

ו **והולך.** ומיירי בפרי שלא נגמר בישולו ב"י אבל בנגמר בישולו לא אמרינן שגדל והולך. מ"א ע"ש:

ז **להטמינה.** אפי' מבע"י עיין סי' רנ"ז ס"ג. וכתב רש"ל בתשובה סי' ס"א דמותר לצלות על גג רותח מחמה דלא מיחלף בתולדות האור ע"ש וכתב המ"א דדבריו אינם מוכרחים וגם בס' טל אורות חולק עליו ובירושלמי איתא בהדיא דאסור. כתב הרמב"ם המבשל בחמי טבריא פטור דהוי כתולדות חמה וכתב הר"ן דאסור להעמיד מאכל ע"ג חמי טבריא אבל מע"ש מותר ולהניח בתוכו אסור כמ"ש סי' שכ"ו ס"ג:

ח **בישול.** והוי יודע שכל דינים דאסורים משום בישול אפי' ליתן על הכירה או התנור קודם היסק אסור כמ"ש סוף סי' רנ"ג. מ"א:

ט **וי"א.** והב"ח פסק כסברא ראשונה ועיין ס"ח מ"ש:

י **לשרותו.** אפי' בכ"ר כמ"ש סעיף ט"ו דאין בישול אחר בישול. משמע מלשון הש"ע דאם לא נתבשל מע"ש רק נשרה בחמין אסור לשרותו בחמין בשבת וטוב להחמיר אם היד סולדת בחמין. מ"א:

יא **מדיחים.** היינו שמערין עליו מכלי שני אבל אסור לשרותו אפי' בכ"ש דמחזי כמבשל ב"ח. ול"ד לתבלין בס"ט דתבלין עשוי למתק הקדירה ולא מיחזי כמבשל ונ"ל דבצל דינו כתבלין דעבידא לטעמא. מ"א:

יב **המליח.** משמע דבמים צוננים מותר ולכן מותר לרחוץ הערינ"ג בשבת בצוננים אפי' הוא מלוח הרבה וכ"כ הב"י בסוף סי' זה בשם הפרדס בדג שקורין טונינ"א. ט"ז:

יג **קשה.** וה"ה דבר מלוח שאין יכולים לאכלו כלל בלא הדחה ב"י ואיתא בגמרא דאם הדיח חייב:

יד **בישול**. אע"ג דאין בישול אחר בישול מ"מ יש בישול אחר צלי וה"ה שיש צלי אחר בישול ולכן אסור ליתן דבר שנתבשל אצל האש בלא רוטב פסקי רקנט"י אבל לכ"ע אין צלי אחר צלי ודבר שנצלה מותר ליתנו אצל האש אפי' נצטנן וה"ה האפוי ודבר שנתבשל מותר לשרותו בחמין כמ"ש ס"ד מ"א. משקה בני ארץ ישראל שמרתיחין מים ומערבין קאוו"י בתוכה ופעמים שאין נותנין בו כל צרכו בעודנו רותח על האש ובעת שנותנין אותו בכוסות מוסיפין ונותנין על הכוס משחיקת הקאוו"י כדי לבשמו ולתקנו אם יעשה כן בשבת אסור להוסיף ולתת מן הקאוו"י בכוסות והעושה כן לכשיבנה בית המקדש חייב להביא חטאת שמנה מהר"א הלוי בתשובת גינת ורדים חא"ח כלל ג' סי' ב' וע"ש עד סי' ט' מה שהאריכו בזה חכמי א"י וכתבו דהמיקל יש לו על מה לסמוך והמחמיר תע"ב ועיין בס' זרע אברהם חא"ח סימן א' ועיין בתשובת פנים מאירות סימן פ"ד ובשבות יעקב ח"א הלכות שבת:

טו **אפילו בכ"ש**. הטעם בב"י דלמא פת דרכיך מתבשל אפי' בכ"ש ויש מתירין הוא דעת הטור דס"ל דלא מצינו בישול בכ"ש אלא במלח לחד לישנא בס"ט ולא מידי אחרינא וכתב המ"א לפי מה שכתבתי בס"ד בשם ב"ח יש להחמיר בכ"ש דמחזי כמבשל. (אבל בספר אליהו רבה מביא בשם תשוב' מ"ב דמותר בכלי שני):

טז **בכ"ר**. כיון שהוא יבש אין בישול לאחר אפיה:

יז **שהיס"ב**. פי' שאין נותנים לחם במרק כל זמן שהיס"ב ונ"ל דאותם שחותכים בצלים דק דק ונותנים לתוך המרק לא ישימו רק אחר שלא תהיה היד סולדת בו דבלחם יש קולא מחמת שנאפה כבר ואפ"ה נזהרים כ"ש בבצלים ואע"ג דאפשר דבצלים לא מתבשלים בכ"ש מ"מ י"ל דשמא הוי כמלח ללשון א' דמתבשל כמ"ש בס"ט ע"ש דלא בקיאין אנו במידי דמקרי רכיך ואסור והיינו כל זמן שהיד סולדת בו במרק. ט"ז:

יח **סולדת**. אפי' לא נתבשל כל צרכו מותר שאין כאן אלא שמירת חומו ולא יבא לידי בישול גמור ט"ז ע"ש ועיין סט"ו:

יט **בבצק**. אבל בדבר המתמרח אסור כמ"ש סי' שי"ד סי"א ועי' ט"ז:

כ **חם**. ובדבר יבש שרי עס"ח:

כא **אסור**. דהוי כמניח ע"ג כירה לכתחלה בשבת רי"ו. וא"כ לפי מ"ש סי' רנ"ג ס"ב אם נטלו מע"ג כירה משחשיכה שרי ליתנו ע"ג קדרה ע"ש. מ"א:

כב **כירה**. דאפי' בדבר שאין בו משום בישול אסור להניחו ע"ג כירה דגזרינן שמא יחתה:

כג **עיקר**. כיון שהקדירה מפסקת ל"ד לכירה דהתם הקדירה עומדת ע"ג האש ממש. מ"מ פכ"ב. ועיין מ"א:

כד **סולדת**. עיין מ"א ועיין בי"ד סי' צ"ד ס"ק ב' מש"ש בשם רש"ל:

כה **של שור**. נהי דהבשר אינו מתבשל הלחלוחית שבו מתבשל. טור:

כו **דם**. ומיירי שהודח אחר המליחה דאל"כ עדיין הוא אסור משום הדם שבמלח. ומ"מ פשט דעת הרב"י משמע דדוקא כשהוא עדיין מלוח אז המלח מסייע לבישול עיין מ"א:

כז **מלח**. כבר כתבתי בס"ק י"ז דגם בבצלים דינא הכי כיון שהם חריפים ממהרים להתבשל ועינינו רואות דכשנותנים אותם בכ"ש רותח מתמתקים ממרירותם אחר שמונחים שם קצת שעה. ט"ז:

כח **בטל**. עיין ט"ז שחולק והעלה שאין להתיר אכילה זו בשבת אלא ימתין עד לאחר השבת ע"ש ועיין מ"א. ונ"ל דמלח שעושין ממים שמבשלין אותם אין בו משום בישול דאין בישול אחר בישול. מ"א:

כט **מכ"ר**. ואם עירה אזי הקליפה אסורה דנתבשלה בשבת ועי' במ"א:

ל **חמין**. ואפי' בחמי טבריא אסור ליתן צוננין באמבטי שהומשכה מן המעיין לתוכו אלא צריך ליטול מהאמבטי בכ"ש ואח"כ יתן המים לתוכה גמ' ועיין ט"ז:

לא **ממים חמין**. ואפי' מכ"ר מותר לערות לתוך מים צוננין דהתחתון גובר על העליון ומצננו טור. ואע"ג דאסור לערות על תבלין כמ"ש ס"י דהוי ככ"ר הכא שאני שמתערבין החמין עם הצוננים ומתבטל חמימותן כיון שהצוננין מרובין. ונ"ל דאסור ליתן תתיכת בשר רותח לתוך רוטב צונן דכיון שאינו מתערב מתבשל כדי קליפה וכ"מ בי"ד סי' צ"א ס"ד. מ"א ע"ש:

לב **מרובים**. ולא אמרינן דמצטרף הכלי דדבר שאין מתכוין אין ראוי לומר פסיק רישיה הוא ולחייב מפני שכשהוא מתכוין עושה מלאכה וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי ע"ש ועיין מ"א:

לג **בכלי שני**. ועיין בי"ד סי' צ"ב ס"ק מ"ה כתבתי בשם הט"ז דאם שואב בכלי ריקן מן הכלי ראשון דאותו הכלי ששואב יש לו דין כ"ר לחומרא ע"ש דלא כמהרי"ל ולעיל סי' רנ"ח כתבנו דאין לטמון כל הכלי בתוך הכלי שני דא"כ ה"ל הטמנה אלא צריך להיות מגולה למעלה. ט"ז עיין שם:

לד **שהן חיין**. פי' אעפ"כ אסור ליתנן סמוך לאש אבל רחוק מהאש אפי' דבר שאין נאכל כמות שהוא חי שרי ולפ"ז אסור ליתן אלונטית או כלי עופרת סמוך לאש לחממו

אם הוא קרוב כ"כ שיוכל להתיך שם או לשרוף עמ"ש המ"א ס"ק יו"ד בשם הרמב"ם ויש לדחות דכאן לא ניחא ליה שישרוף או שיתיך והוי דבר שאין מתכוין. מ"א ע"ש:

לה **נצטנן מותר.** דס"ל דאין בישול אחר בישול אפי' ברוטב ונצטנן:

לו **שהיד סולדת.** כתב הלבוש שיש ט"ס וצ"ל במקום שאין היס"ב דבמקום שהיס"ב אסור משום בישול ונ"ל דל"ד דהכא כיון שנתבשל כבר והוא יבש אין בו משום בישול כמ"ש סט"ו ועיין סי' רנ"ג ס"ה דאי' בהדיא כך. ט"ז ומ"א:

לז **ונימוח.** דלא עביד כלום בידים אלא ממילא הוא נמחה:

לח **דשרי.** מ"מ אסור מטעם בישול להאוסרים כמ"ש סט"ו:

לט **ויש מחמירין.** משום דהשמן צף למעלה והוי בעין והוי נולד דדמי למשקין שזבו משא"כ בשלג דשרי כמ"ש סי' ש"ך ס"ט דכשנימוח במים אינו ניכר. ומשמע דאפילו בדיעבד אסור לאכול השומן דהוי נולד ומ"מ פשטיד"א עצמה מותרת דבשומן הבלוע בה אין איסור מידי דהוי אחתיכת בשר שמותר לחמם כמ"ש הרב"י ואכתוב בסמוך. ואפשר דכיון דנאסר השומן בעין חוזר ונבלע בפשטיד"א ונאסרה כמ"ש בי"ד סי' קי"ג ס"ג. ומ"מ יש להקל בדיעבד כמ"ש רמ"א. ונ"ל דמותר ליתן הפשטיד"א קודם שהוסק התנור כמ"ש סוף סי' רנ"ג דאפילו בנותן קדירה קודם שהוסק פטור אבל אסור וכ"ש הכא דיש מתירין ליתן אפי' אחר שהוסק לכל הפחות יש להתיר קודם שהוסק ומ"מ אין להקל בפני ע"ה ויש לעשות על ידי עכו"ם. כתב הב"י נראה אפילו למאן דמחמיר מותר להחם בשבת חתיכות בשר שמן אעפ"י שמקצתו זב כיון דדבר מועט הוא הנפשר לא חשיב ושרי לכ"ע עכ"ל וכתב א"ז דמותר להשים כד של יין שיש בו קרח על התנור כדי לפשר הקרח. כתב הרמב"ם פ"ט אחד נתן האור ואחד העצים ואחד הקדרה ואחד המים ואחד הבשר ואחד הגיס כולם חייבים משום מבשל שכל העושה דבר מצרכי הבישול ה"ז מבשל אבל נתן אחד הקדרה ואחד המים ואחד האור ואחד העצים ואחד הגיס ב' האחרונים חייבים. אבל נותן האור לא מתחייב כיון שהאור היה מתכבה ולא היה התבשיל מתבשל אם לא היה השני נותן העצים אבל ברישא מיירי שהביאו שניהם האור והעצים ביחד כ"מ בשם ר"י בי רב. וצ"ל דמיירי שלא הצית האש אלא הביאו ממקום אחר ונתנו פה דאלו הציתו חייב משום מבעיר. ורש"י פי' דכשמוליך גחלת ממקום למקום היא מתלבה מרוח הליכתו וחייב משום מבעיר ועיין ר"ל בן חביב סי' כ"א. וכתב המ"מ ויש אומרים שאין חיוב ההגסה אלא בהגסה ראשונה אבל משהגיס פעם א' דבלא מגיס מתבשל ופטור וכ"ד הרמב"ן והרשב"א. ובודאי לד"ה כל שאין בבישולו חיוב כגון מבושלת כל צרכו

אין בהגסתו חיוב עכ"ל. וב"י סי' רנ"ג כתב בשם הכלבו דמגיס חייב משום מבשל אפי' בקדרה מבושלת כל צרכו כל זמן שהיא על האש ע"ש:

מ **אסור**. דבזה יש משום צובע:

מא **ולכתחלה וכו'**. והעולם נהגו היתר במיני קטניות שמוציאין אותו בכף כיון דא"א בענין אחר ויש להם על מי שיסמוכו עיין מ"ש סי' רנ"ג סעיף ד' מ"א. וט"ז כתב נלע"ד דהוצאה בעלמא בלי שום היפך בקדירה אלא ליקח חתיכה אין כאן זהירות אף ע"פ שלא נתבשל כל צרכו אסור אפילו בהוצאה שנמצא מגיס מ"מ בנגמר כל צרכו אין להחמיר בהוצאה רק שיחמיר להפוך בקדרה הרוצה להחמיר ועיין סוף סי' שכ"א ועיין בפנים מאירות סי' פ"ד:

מב **המדורה**. וה"ה במעבירו מהאש כל זמן שהוא רותח שהיס"ב אסור לטוח עליו שום דהא עדיין כ"ר הוא וכ"כ הפוסקים ביו"ד סי' צ"ד ס"ק כ"ה בדבר שהוא גוש אפי' בכ"ש מבשל וכ"ש צלי ע"ש והרבה אין יודעים להזהר כשצולין אווזא וכשמוציאין אותה בעודה רותחת מושחין עליה שום וזהו איסור כל זמן שהיס"ב ט"ז. וכתב המ"א ונ"ל דבשומן מותר לטוחו דאין בו משום בישול כמ"ש סי"ו ומשום נולד ליכא כיון דאינו בעין ובלבד שלא ירסקו בידים רק יניחנו עליו מעט מעט והוא נימוח מאליו ואפשר דזהו מיקרי בעין מידי דהוי אקדירה שיש בה רוטב וצ"ע עכ"ל ומכאן ראיה שמותר לטוח שומן אווזא שנקפה ע"ג מיני קמחים וקטניות כגון לאקשי"ן ערביז"ן היר"ז שנותנים ע"ג קערה. א"ז בשם דרישה (ובספר אליהו רבה הניח קצת בצ"ע ע"ש):

סימן שיט

א **בנפה**. שזהו דרך ברירתו:

ב **לאלתר**. ודוקא אוכל מתוך הפסולת עיין ס"ד. הר"י אבולעפיא הובאו דבריו במהרי"ט צהלון סי' ר"ג כתב דמדברי רש"י נראה דאפילו לאלתר דוקא כשבורר לעצמו מותר אבל לאחרים אסור ומהרי"ט צהלון שם דחה דבריו וכתב דאפילו לאחרים שרי. עוד כתב שם מהר"י אבולעפיא דהרמב"ם ס"ל דבורר פסולת מתוך אוכל נמי מותר לאלתר ולפי זה כתב דלהסיר הצרעה מן הכוס מותר להסירה כשהוא לאלתר. ומהרי"ט צהלון שם דחה דבריו והעלה שדעת כל הפוסקים דפסולת מתוך האוכל אסור אפילו לאלתר והנוטל פסולת מתוך האוכל לעולם חייב אפי' ביד ולאלתר ומהריט"ץ שם התיר להסיר הצרעה מן הכוס בשבת מטעם אחר דאין ברירה בלח. וגם את הצרעה ישלח. דלא שייך ברירה אלא מה שצריך לפשפש ולברור אבל דבר שצף למעלה כבר ברור הוא והוי ליה כמשחיל

ביניתא מחלבא דאין זה בורר ע"ש. והיד אהרן כתב עליו דהיתר זה הוא דחוק מאוד. והט"ז סי' זה ס"ק י"ג ובסי' תק"ו ס"ק ג' כתב דאין להסיר הצרעה והזבובים מן הכוס דה"ל בורר פסולת מתוך אוכל אלא ליקח מן המשקה קצת עמהם:

ג **הירק**. דוקא אוכל מתוך הפסולת ואפילו אין העלין הללו פסולת גמור שראויים לאכילה ע"י הדחק אסור לברור הפסולת. מ"א:

ד **ומניח**. ר"ל דאותו שרוצה לאכול עתה חשוב כאוכלין והשני חשיבא פסולת וא"כ צריך לברור זה שרוצה לאכול עתה דחשוב כאוכל ולהניח השני אבל איפכא לא דהוי פסולת מתוך אוכל וכ"כ הת"ה. מ"א:

ה **ברירה**. וט"ז חולק וכתב דיש להחמיר אפילו במין אחד ולא יברור אפי' במין א' ואפילו גדולות מתוך קטנות רק מה שהוא רוצה לאכול עתה או שיקח סתם מן הבא בידו להניח לסעודה אחרת לא דרך ברירה ע"ש:

ו **בין הערבים**. היינו מסעודה לסעודה:

ז **פסולת**. וביו"ט מקלינן דאין ברירה ביו"ט. כ"כ ב"י מ"א ע"ש וכ"כ הישו"ש פ"ק דביצה סי' מ"ב:

ח **מחמירין**. דס"ל דוקא לרכך שרי אבל לפרק הדגן מתוך השבלים הוי תולדה דדש ואסור אבל כשנתפרק הדגן מן השבלים מע"ש מותר לקלפו לכ"ע עיין סוף סי' שכ"א ושרביטין של קטניות משמע דאסור לפרכן ולהוציא הקטניות וצ"ע דכל העולם נוהגין היתר. וצ"ל כיון שעודן לחים ואף השרביט אוכלין אותו לא הוי מפרק רק כמפריש אוכל מאוכל. מ"א. ובמהרי"ל תמה איך רשאין לאכול קטניות מן השרביטין שלהן שקורין שוטי"ן וכן כתב הט"ז לאיסור וסיים ואפילו אם כבר נתקן מע"ש אין ליקח הקטניות מן הקליפות אלא מה שרוצה לאכול מיד ועיין סי' של"ו ס"ח:

ט **שורין**. צ"ל שולין ט"ז. וכתב המ"א דה"ה אם יש פסולת ואוכלין מעורבין אסור ליתנם במים כדי שיפול הפסולת למטה כגון עפר או שיצוף למעלה כגון תבן ע"ש:

י **קסמין**. וה"ה אם יש בו קמחים נמי מותר לסננו רש"י והיינו דרוב אינשי לא קפדי בהכי ט"ז בשם הר"ן. לפי זה נמי מותר לנפח קש או קסמין לצד א' כדי שיוכל לשתות המים או היין דכיון דבלא"ה מישתתי מותר הלק"ט ח"ב סי' רנ"ד:

יא **ליבון**. אבל משמרת עשויה לכך ואינו חושש לליבונו. טור ומ"א ובתשו' דרכי נועם חא"ח סימן ד' ובשכנה"ג:

יב **עכורים**. דלא אפשר למשתי הכי כלל. ב"י:

יג **לא בעכורים**. וצ"ע דבעכורים אף לסברא הראשונה אסור. ונ"ל דלדעה הראשונה עכורין קצת מותר בסודר כיון דאפשר לשתותו בלא"ה אע"פ שרוב בני אדם אין שותין אותן וכמ"ש הב"י אבל להרמב"ם אסור. משקה שקדים כתושים מע"ש מותר לסננן כיון שיכולין לשתותו בלא סינון. הגהת סמ"ק מ"א:

יד **מגתו**. ר"ל דבחומץ דג"כ דרכו להשתמש ממנו אפי' אם הוא עב אין לאסור בסודר אא"כ הוא עב הרבה שאין ראוי כלל להשתמש בלא סינון. ט"ז:

טו **שינוי**. ובסודר די בשינוי שאין עושה גומות ר"ן. אבל משום אהל ליכא כיון שאינו רחב וכתב הט"ז באם מכסה בסודר את כל הכלי יזהר שלא יהיה גבוה טפח ועיין סימן שט"ו סי"ג. וכתב המ"א נ"ל דבאותו כלי העשוי כנפה שמסננין בו דינו כמשמרת הואיל ומיוחד לכך עיין ס"י. ועיין בגינת ורדים חא"ח כלל ג' סי' י"ג וביד אהרן:

טז **מסננת**. ובצלול שרי עיין ס"י. נהגו שלא ליתן שמרים במשקה בשבת כדי להעמידן אע"פ שראוי לשתות בשבת ונ"ל דהוי תולדות בורר דעכ"פ יורדין שמרים מהמשקה בשולי הכלי דומיא דמחבץ. מ"א:

יז **מוכחי**. ותחלת שפיתן כשאין הפסולת ניכר לאו בורר הוא ר"ן. ולפ"ז אסור לערות שומן מהמאכל דהא ב' מיני אוכלין הם ואסור לברור אחד מחבירו אלא בידו כדי לאכלו מיד הכא כשמערה מהכלי אסור כמו בשכר ואפשר דלא שייך ברירה אלא בדברים המעורבים אבל הכא לחודא קאי ועיין מ"א וכתב המ"א בסי' תק"י סקי"ג נ"ל דמותר לקלוט שומן הצף על פני החלב שקורין סמעטנ"י אפי' בשבת וכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת עם החלב וכמ"ש סי' שי"ט סי"ד ודוקא שצריך בו ביום ואם א"צ רק שחושש שיפסיד ויתקלקל מותר לעשות ע"י עכו"ם וכמ"ש סי' ש"ז ס"ה עכ"ל שם:

יח **למעלה**. ולא חשיב כבורר לפי ששניהם אוכלין הם ואין נותנין אותן לתוכן אלא לתקן מראה החרדל טור אבל אם הם עושין אותו כדי לאכול החלמון אסור דמה שאינו רוצה לאכול מקרי פסולת וה"ל בורר ב"ח ולבוש ועס"ג דכתב דבמין אחד לא שייך ברירה וצ"ל דהכא מיחשב ב' מינים ועיין מ"א וט"ז כתב ומזה נסתייע לדברינו דאפילו במין א' שייך ברירה ע"ש ועיין ס"ק ה':

יט **מפה**. ומשום מלבן ליכא כיון דליכא טינוף כמ"ש סי' ש"ב ס"ט. וא"כ להאוסרין אסור ע"י מפה מ"א. כשנופלים זבובים לכוס לא יוציא הזבובים לבדן מן הכוס דהוי ליה בורר פסולת אלא יקח המשקה קצת עמהם ט"ז ועיין ס"ק ב' מש"ש:

כ **המחבץ**. דהיינו שלוקח חלב ונותן בו קיבה כדי לחבצו חייב שהרי הפריש הקום מן החלב ואם גבנו ועשאו גבינה חייב משום בונה הרמב"ם ועיין מ"א. וכתב הט"ז דברירה

שייך בכל מידי אפילו כלי מתוך כלים והא דכתבו התוספות מיני אוכלים גרסינן לרבותא דאפי' באוכל מתוך אוכל אמרינן דהנשאר הוי פסולת ע"ש:

סימן שכ

א **וענבים**. ודבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זתים וענבים בלבד רמב"ם ועיין ס"ז:

ב **לסחטן**. עיין ט"ז שהעלה הא דשאר פירות מותר לסחטן דהיינו בסתמא דאמרינן מסתמא הוי מכוין למתק ואע"פ שהוא נהנה ממה שיוצא משקה מ"מ עיקר כוונתו בשעת סחיטה לא היתה אלא בשביל מיתוק הנעשה ע"י הסחיטה שזה דרך הסחיטה בשאר הפירות שאין עומדים למשקים אבל במכוין להוציא מהן משקה לצורך המשקה וגילה דעתו שבשביל המשקין היוצא הוא סוחט ודאי אסור לד"ה אף בשאר פירות עכ"ל:

ג **לסחוט**. עיין מ"א שהעלה דוקא בענין שאם היה לכל העולם פירות הרבה כאלו היו סוחטין אותן אבל בלא"ה אפי' בחד מקום אמרינן בטלה דעתן ואם כן הני אגסים שקורין בערני"ס בל"א אסור לסוחטן מפני שבמדינות אשכנ"ז נהגו לסחטן למשקה ואפשר שאם היה לכל העולם הרבה היו גם כן סוחטין. והב"ח כתב שאסור לסחוט אלא למתק הפרי אבל למימיהם אסור וכמ"ש ס"ז. וכ"כ הסמ"ק וכן נוהגין העולם עכ"ל וכתב המ"א בודאי היכא דנהוג נהוג מ"מ נ"ל היכא דאינו סוחטו אלא לטבל בו המאכל שרי דלא מקרי משקה כמ"ש ב"י ע"ש:

ד **דברים**. כגון הנותן בשר במרק או פת ביין ומוצץ אותו:

ה **אוסרין**. אפי' בשאר דברים ב"י הג"מ רא"מ וב"ח כתב בשם רש"ל דבמשקה הנבלע בפת או בבשר כיון שהיה שם משקה עליו מקודם קרוב הוא לחטאת ולכן אסור למצוץ אותו אבל למצוץ הענבים בפיו ולהשליך החרצנים אין זה מפרק אלא כך הוא דרך אכילת ענבים ושרי מדינא מ"מ המחמיר תע"ב עכ"ל. ומ"מ מדברי רמ"א משמע דשאר דברים קילי מענבים כמש"ל ואפשר כיון שדרך אכילתן בכך שרי מ"א ע"ש. וט"ז כתב לפענ"ד נראה דבר זה דומה לדין שכתב בסי' שי"ט סעיף ט"ז והוא דעת הרא"ש דמותר לשתות ע"י מפה וכו' דכשם ששם אין איסור בורר במה שהוא עושה בפיו כך אין כאן איסור דש במה שמוצץ בפיו דמ"ש מלאכת בורר ממלאכת דש וכיון שכבר פסק בסי' שי"ט להקל כהרא"ש לא היה לו לרמ"א להביא כאן דעת המחמירין גם לא ראינו מי שנזהר בדברים אלו. רק בזה צריך ליזהר שלא יסחוט בשר הנבלע בו מרק לצורך משקה כמש"ל בענין סחיטה בשאר פירות עיין ס"ק ב' עכ"ל (ובס' אליהו רבה חולק על ט"ז והעלה להלכה לאסור

בענבים ולהחמיר לירא שמים אבל בשאר פירות וכן בשר ופת אין להחמיר כמו שכתוב בספר יראים עצמו להתיר ע"ש):

ו **מתבטל**. ואע"ג דדישל"מ לא בטיל ש"ה כיון שלא היה ניכר קודם שנתערב ולא היה עליו שם יין מעולם ועיין בי"ד ססי' ק"ב. וכתב הב"ח ונ"ל דמותר לתת ענבים בתוך היין בשבת שיתבקעו ויוציאו יינם כמו בשלג וברד בסעיף ט' עכ"ל. וט"ז חולק עליו וכתב דאין היתר אלא בדיעבד ואינו דומה כלל לשלג וברד עיין שם. ובתשובת מהרי"ט צהלון סי' ס"ט התיר דיכולים לשרות צמוקים וכיוצא בהם לעשות שתיה ולא דמי למ"ש הרמב"ם פ"ה מהלכות שבת דאסור שריית חטים ושעורים ע"ש:

ז **לשתותו**. כיון שנתרסקו מבעו"י. ב"י מרדכי:

ח **לאכול**. ממילא הוי כבורר אוכל מתוך פסולת טור. וה"ה בשאר פירות שאינן ראוים לאכילה אסור לסוחטן למימיהן מ"א. וכתב הט"ז דלפי זה אם רוצה לאכול לאלתר אותו דבר שסוחט לתוכו הבוסר מותר כדלעיל סי' שי"ט לענין בורר ע"ש וכ"כ העו"ש דיש להתיר לסחוט לצורך אותו סעודה ע"ש. והמ"א תמה עליהם דאטו מי שרי לעשות מלאכה כדי לאכול לאלתר וכ"כ הש"ג פ"ז דשבת אלא הטעם בבורר בידו לאכול לאלתר לא מיקרי ברירה דהוי דרך אכילה ולהכי בקנון ובתמחוי אסור לברור אפילו לאכול לאלתר. וכן פסולת מתוך האוכל אסור אפי' לאכול לאלתר ומכ"ש דאסור לסחוט בוסר ע"ש. ועיין יד אהרן:

ט **לימוני"ש**. כיון שאין דרך כלל לסוחטן לצורך משקה אלא לצורך אוכל הוי כשאר פירות עיין מ"א ס"א. ואפי' נוהגין לסחטו לתוך מים לשתותו שרי כיון שאין דרך לשתותו לבדו ב"י. ולימונ"ש הכבושים במלח דינם ככבשים ושלקות עיין סעיף ז' ולענין לסחוט תפוחים נ"ל דאותן שסוחט כדי לרכך התפוח כדרך שעושין אם התפוח קשה דשרי דהוי כמו למתק כמ"ש בס"ק ב'. ואע"ג דשותה מה שיוצא ממנו לא נתכוין בסחיטה לכך כיון שאינו עומד לכך ואם התפוח מבושל וסוחט שיצא ממנו פשיטא דשרי דהא סחט כל האוכל ממנו. ט"ז ע"ש:

י **אוכל**. דמשקה הבא לאוכל הוי כמפריד אוכל מאוכל. וה"ה לתוך המורייס דהוי מאכל סמ"ק. אבל לתוך משקין אסור:

יא **ולר"ח וכו'**. ובסי' תק"ה גבי י"ט הכריע דמותר לחלוב לתוך האוכל וא"כ כאן אפי' לכתחלה סוחטין הכבשים והשלקות להוציא מימיהן לתוך האוכל. ט"ז ע"ש:

יב **מימיו**. דקא מוליד בשבת ודמי למלאכה שבורא המים הללו. וכתב ב"י דוקא שמרסקו בחתיכות קטנות אבל לשבור חתיכה ממנו שרי ואפי' אם יזובו קצת מים ע"י זה דלא נתכוין לזה ועוד שהלך לאיבוד:

יג **בחמה**. ולפי מה שכתב רמ"א בסי' שי"ח סעיף ט"ז גם הכא אסור משום נולד אא"כ הוא מעורב במים. ר"ן מ"א:

יד **הקרח**. שהרי אינו בורא מים בזה ואי משום שבירת הקרח הא גדולה מזו מצאנו שובר אדם את החבית בשביל גרוגרות וכו' מרדכי ועיין סי' שי"ד. ונ"ל דבנהר או באר אסור. מ"א:

טו **מרסק**. עיין מ"א דאפילו לרסק שרי ע"ש ס"ק י"ג:

טז **במלח**. לפי שנימוח והוה נולד ועיין סי' שכ"ו ס"י. ומשמע דמותר להשליך במים ואח"כ נוטל ידיו מהם כמ"ש גבי שלג וברד רק שיזהר שלא יהיה אסור מחמת מי מלח הנזכר בסי' שכ"א. ט"ז:

יז **נזהר**. כי ע"י השתן ודאי נימוח טור. ול"ד לס"ט דשרי ליתן לתוך המים דהכא איהו קא עביד מעשה ועיין ט"ז:

יח **סחיטה**. פי' דכשמהדק והוא לח הוא נסחט. ר"ן מ"א:

יט **יסחוט**. צ"ע כיון דספוג עשוי לכך לית לן למגזר שמא יסחוט כמ"ש סט"ו. וסי' ש"א סמ"ח. ונ"ל דוקא בספוג א"א לקינוח בלא סחיטה משא"כ באלונטית בסי' ש"א סמ"א מ"א ע"ש. (ובספר אליהו רבה מישב הקושיא ע"ש):

כ **אסור**. אבל חיובא ליכא לכ"ע. כתב הרא"ש פי"ד דשבת אפילו להערוך דס"ל דפסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר מ"מ בשאר איסורים מודה דאסור עיין מ"א. ועיין בברכת הזבח:

כא **החבית**. ואפי' למ"ד פסיק רישיה דלא ניחא ליה אסור מ"מ הכא שרי משום דסחיטת משקין תולדה דדש היא ואינה אסורה אלא כשהמשקין היוצאין אינן הולכים לאיבוד. פוסקים. וכתב הט"ז ומ"מ צריך שיהא ג"כ ברזא ארוכה שיהיה תרתי לטיבותא אלא דמ"מ אנו רואים מנהגינו כדיעה קמייתא שסוחטין ירק שלאטי"ן בשבת וע"כ משום דהולך לאיבוד מה שנסחט. הר"ן וש"פ ביארו דיש ב' מיני סחיטה האחד משום דהוה תולדה דמכבס דהיינו מלבן ומש"ה אין איסור אלא במים אבל לא בשאר משקין ולענין הלכה פסק הטור וש"ע בסי' שי"ט דיין הוה כשאר משקין אלא דכאן כתב ב"י בשם הר"ן דיין מלבן. ונ"ל לחלק דיין לבן מכבס כמו מים אבל יין אדום אינו מכבס אדרבה מאדים הבגד. ועוד יש בסחיטה משום תולדה דדש ומפרק ואין איסור אלא בניחא ליה

במאי דנפיק מיניה כמו בדש ומפרק אלא לפי דיעה האחרונה דכאן אסור עכ"פ מדרבנן אפי' בלא ניחא ליה ומש"ה אם נשפך שכר או שאר משקים שאינם מלבנים על המפה שעל השלחן והוא רוצה לנקותו עכ"פ לא ישאוב משם תוך כף א' ולשפוך לחוץ דאע"ג דישליכנה לאיבוד מ"מ כאן בשעה שהוא שואב תוך הכף עושה איסור גמור והוא תולדה דמפרק ובזה הכל מודים לאיסור ולא יועיל מה שישפוך אח"כ הכף לחוץ דזהו מעוות לא יוכל לתקון אלא בסכין יש היתר לדחות מעל המפה ולגרור ע"י המשקה שנשפך על המפה ויזוב לאיבוד רק שלא יגרור בכח דאל"כ עביד איסור דרבנן לדיעה אחרונה וצריך להזהר מה שיוכל להזהר אבל אם המים או יין לבן נשפך על המפה אסור לגרור אפי' בסכין דהוי מכבס עכ"ל. ט"ז:

כב **צובע**. והרדב"ז סי' קל"א כתב שחומרא יתירה הוא כיון שהוא דרך לכלוך ואין זה דרך צביעה ע"ש ובכנה"ג. עיין סי' ש"ב ס"י דיש אוסרין כיבוס דרך לכלוך כ"ש צביעה דכל צביעה היא כך לכן אין להקל מ"א ע"ש. ונ"ל דבבגד אדום כ"ש דאסור לקנחו דמתקן הוא מ"א ע"ש. ועיין סי' שכ"ח סמ"ח וסי' ש"א סמ"ו: (ובס' אליהו רבה צידד להקל באדום ואפי' בלבן שא"א בענין אחר ע"ש). הצובע חוט שארכו ד' טפחים או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כזה חייב ודוקא צבע המתקיים אבל צבע שאינו מתקיים כלל כגון שהעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחושת וצבעו פטור שהרי אתה מעבירו לשעתו ואינו צובע כלום עיין סי' ש"מ ס"ד. ועיין רמב"ם פ"ט:

סימן שכא

א **למאכל**. וסתמא הוו כהכניסן למאכל בהמה תוס' דף קכ"ח:

ב **ומולל**. מפרק השרביטין לאכול הזרע שבתוכן. רש"י:

ג **מי מלח**. וה"ה בכל המשקין. הגהות סמ"ק:

ד **מעט**. לצורך טיבול אותה סעודה. ר"ן:

ה **צנון**. וה"ה כל דבר שצריך מליחה כגון בצלים ושומים ובהדיא כתב הרמב"ם צנון וכיוצא בו. ועיין בט"ז שהאריך והעלה דהענין בזה הוא דתרי תנאי יש באיסור מליחה בזה במה שדומה לעיבוד. הא' הטעם שוהא הרבה כדי שיצא מרירתו אחר שיזיע כדרכו ובזה אפילו כי מטבל חדא חדא ומניח קצת זמן אסור. שנית מטעם שמולח הרבה ביחד ואז אפילו אינו שוהא אסור דגם בזה דומה לעיבוד. אבל כל שמולח ביחידות כל א' מכל מה שלפניו ורוצה לאכול תיכף אין איסור כלל אלא שאי אפשר ליזהר אם מפזר מלח על כל אחד בפ"ע שלא יבא גם על חבירו המונח בקרוב לו ע"כ צריך לטבול כל א' בפ"ע

ולאכול תיכף. ולאו דוקא תיכף ממש אלא שעה מועטת שיזיע קצת לא הרבה. והכי נהוג עלמא שלא למלחן כלל אלא מטבל כל א' במלח ואוכל ועדיין צ"ע במנהגינו שחותכין בשבת צנון דק דק ונותנין אותו בקערה ומולחין אותו ושופכין עליו חומץ ואוכלין אותו הא דמיא זה להרבה חתיכות דאסור אפי' אם אוכל מיד ואין היתר אלא דרך טיבול כל א' בפ"ע. ונראה דהטעם דכיון דאין מניחין אותו כלל להזיע אלא שופכין שם החומץ וגם מינים אחרים ל"ד לעיבוד אלא שראיתי לקצת שעושין ירק שקורין שלאטין ומולחין הירק בפ"ע תחלה ומשהין אותו כך ומסננין המים שיוצאין ממנו ואח"כ מערבין אותו עם שמן זית וחומץ וזה איסור גמור ודמי טפי לעיבוד כיון שהוא ממתין עד שיקבל היטב המלח עכ"ל הט"ז וכן העלה המ"א שלא למלוח הצנון כלל רק מטביל כל אחד במלח ואוכל. אבל כתב בשם הש"ג שמותר ליתן מלח על השלאטי"ן ואח"כ שמן וחומץ ע"ש:

ו **ככובש**. ונ"ל ללמוד מזה דין חדש דאסור לשפוך בשבת יין או שאר משקין לתוך כלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ אח"כ דזה הוי ככבוש דהא מתכוין שאותו המעט ששופך שם יהיה נכבש ויתחמץ. ט"ז ועיין יד אהרן:

ז **בצים**. שאין המלח מועיל להם כ"כ מ"א ע"ש:

ח **ולהניחם**. עיין ס"ק ה' כתבתי בשם האחרונים שמנהג שלא לשהות כלל במלח אלא מטבל ואוכל מיד ע"ש:

ט **להניחה**. משמע אפי' להניחה מסעודה לסעודה אסור אבל צנון אפי' לצורך אותה סעודה אסור (אבל בספר אליהו רבה מסופק בו) וכתב הט"ז נראה דאין איסור ברור בזה אפי' מדבריהם אלא מצד שא"צ לזה ולמה יטריח עצמו בחנם בשבת דהלא יכול למלוח בסעודה אחרת שיאכל בו ביום נמצא לפי זה שאם יש איזה צד שטוב לו שימלח עכשיו ממה שימלח אחר כך כגון שהוא עכשיו קצת חם ויקבל טפי המלח אין איסור בדבר עכ"ל. ועיין בתשובת פנים מאירות סי' ט"ז. ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' י"ב. וכתב המ"א ונ"ל דה"ה דאסור למלוח אוגערק"ס חיין דהא רגילין לעשות מהן כבשים ועוד דהמליחה מועלת להן והוי כצנון וה"ה כל כיוצא בזה. ועיין בשבות יעקב ח"ב סי' י"ב שהורה פנים להיתר. ומיהו כשנותן שמן תיכף שרי. בשר או דג חי אסור למולחו בשבת כדי שלא יסריח עיין סוף סי' ת"ק דמשמע אפי' במקום הפסד אסור ב"י בשם ש"ל. והתוס' והרא"ש בחולין דף י"ד כתבו דאפי' רוצה לאכלו כך חי אסור למלחו ואע"ג דאין עיבוד באוכלין כמ"ש סוף סי' ת"ק מ"מ אסור דמיחזי כעיבוד לפי שהמלח מכשיר האוכל ומתקנו וכ"ש דאיכא למיסר מליחת בשר חי דהא מתקן ליה וכ"ש אי אסרת ליה בלא מליחה דהוי תיקון טפי. ונ"ל דמותר לתת הבשר לתוך החומץ כדי לאוכלו כמ"ש בי"ד

סוף סי' ס"ז. ומבואר מדבריהם שמותר להדיח הבשר כדי לאוכלו כיון שאין האיסור בגוף הבשר אלא שמדיחו משום דם בעין שעליו שרי. ונראה דאסור להדיח בשר שחל יום ג' להיות בשבת כדי שלא יאסור לבישול דכיון שאינו רוצה לאכלו בו ביום אסור להדיחו כמ"ש סי' שכ"ג ס"ו. ואפי' ע"י עכו"ם אין להקל דליכא פסידא כ"כ דיכול לאכלו צלי. מ"א ע"ש:

י **ועדשים.** משמע אפי' לאוכלם לאלתר וכיון דהמליחה מועלת הוי כצנון דנראה ככובש כבשים:

יא **ובקערה.** פי' או בקערה שידוכם בשולי הקערה דהוי שינוי גמור. אבל במכתשת או לחותכם בסכין אסור וה"ה בכל תבלין ועסי"ב. ונ"ל דאין לשים הפלפלין תוך בגד ולכתוש בסכין עליו דהא מוליד ריחא. ט"ז:

יב **במורג.** בל"א קורין רי"ב אייזי"ן דכיון שהכלי מיוחד לכך הוי כשחיקת תבלין במכתשת דאסור ריב"ש. וא"כ אפי' לאכול מיד אסור. ונ"ל דה"ה בכלי קטן מאוד העשוי כזה אסור דעכ"פ כלי הוא אבל מותר לחתכו בסכין דק דק כמ"ש ס"ט. ונ"ל דאפי' הוא קשה מאוד שרי כיון דאי בעי לועסו בקושי וה"ה דמותר לחתכו בקרדום או במגירה כדאיתא במשנה פי"ז. ודבר שאינו חפץ לאוכלו אסור ללועסו בשיניו משום טחינה כ"מ ברש"י דף קל"ג ועיין סי' של"א ס"ז. מ"א:

יג **התלוש.** כיון דירקות הללו ראוין לאכילה ביומן מותר להשקותן. מ"א ע"ש:

יד **פירות.** שהם גדולי קרקע ושייך במינו טחינה:

טו **לאכלו.** או שהתרנגולים יאכלו מיד שרי לחתוך שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו בחתיכות גדולות או קטנות א"כ הוי דרך אכילתו בכך ר"ן ב"י. ומזה היתר לעשות מזריע"ה דהיינו שחותכין הצנון דק דק. ועכ"פ אסור לעשות עד אחר יציאת בה"כ דבעי סמוך לסעודה ממש כמ"ש סי' שי"ט אחרונים:

טז **נתלשו.** משמע דבתלושין לא בעי ריסוק אבל בגמרא ר"פ כ"ב איתא דבעי ריסוק כמ"ש סי' ש"כ ס"ב בזתים וענבים ועיין מ"א. (ועיין בס' אליהו רבה במה שמסיק בזה):

יז **שאינו קלי.** ובזה אפי' מעט מעט אסור:

יח **כלש.** ונ"ל דאסור להשתין על טיט משום גיבול מ"א עי' סי' ש"ך סי"ד וכתב הט"ז נ"ל ללמוד דין א' חדש דהיינו שהקמח שעושין מטחינת מצה אפויה שקורין מצה מע"ל ורגילים לערבו עם יין או מי דבש שקורין מע"ד שזה אסור לעשותו בשבת אפי' ברכה דלפי הנראה דין קמח זה כקמח הנזכר כאן טחינה גסה וכו' וכאן דמותר ברכה הוא ע"י שינוי שבחול דרך ליתן החומץ תחלה ובשבת נותן הקמח תחלה נמצא שהשינוי הוא

גלוי לכל אבל בקמח של מצה אין דרך ידוע מה נותן תחלה בחול כדי לידע מה הוא השינוי ע"כ אסור בשבת בכל גווני שרוצה לערב בסכין או בכף הקמח של מצה עם המשקה עכ"ל. ובסי' תע"ג ס"ק ס"ו כתבתי דהח"י חולק עליו ע"ש:

יט **ביד**. ואם נתן המשקה מע"ש מערבו בכף. מרדכי. מ"א:

כ **בחרדל**. וה"ה בקמח קלי עי' סי' שכ"ד ס"ג מ"א. ופשוט הוא דאם נתנו קצת המשקה לתוכו בע"ש שנראה בו קצת גיבול מותר להוסיף עליו בשבת כפי שירצה ט"ז ע"ש. ומ"א אוסר אפילו נתן מעט משקה מע"ש דלא חשיב כמגבל ע"י כך ע"ש ועיין סי' תע"ג ס"ה:

כא **שינוי**. ודוקא ברכה אבל בעבה לא מהני שינוי ולכן כתב רמ"א כמו בשתיתא וגם כתב באצבעו כלומר ולא בכף. וכל זה אפי' לצורך אותה סעודה אסור מ"א ע"ש. ועי' ט"ז שהעלה דמי ששכח לשפוך חומץ בע"ש לתוך הקרי"ן צריך שיעשה בשבת בלילה רכה ונותן החומץ תחילה ואח"כ הקרי"ן שלא כדרך שעושין בחול ולא יערב בכח או אוחז בכלי עצמו ומנענע אותו וצ"ע לדעת רמ"א דמצריך שינוי באוכל במה שנוהגין לעשות בשבת צנון דק דק עם קשואין שקורין אוגערק"ס דק דק ושופכין אח"כ חומץ לתוכו ואין עושין שום שינוי ונראה שכאן לא החמירו כמו בקרי"ן כיון דא"א לעשות זה בע"ש דיתקלקל טעמו של צנון ע"כ לא הצריכו שינוי כיון דעיקר עשייתו בשבת שבקוהו אעיקר הלכתא וא"כ צריך עכ"פ שלא יערבנו בכח או ע"י הכלי כמ"ש ומן המובחר שישים תחלה החומץ בכלי כנלע"ד דברים אלו. ומו"ח ז"ל הביא בשם רש"ל ששמע להקל בחרדל וקרי"ן שאנו עושין כי בזמניהם היו עושין אותה כמו עיסה משא"כ במדינתינו שאין שרייתו גיבולו וכתב מו"ח ע"ז שאין להקל מאומד הדעת ובירק הנקרא שלאטי"ן אין לדקדק בכל זה כי אינו נכנס בכלל זה כיון שאין חותכין אותו דק דק כנלע"ד בדברים אלו עכ"ל ט"ז ועס"ק ט"ו מש"ש ועס"ק כ' מש"ש:

כב **יינומלי**"ן. ולא הותר אלא לערבן ולאכלן כמות שהן אבל לטרוף אותן יפה ולסננן אסור שזה טורח יותר ואומנות גדולה ותקון גדול הוא זה ב"י ססי' שי"ט ש"ל. כתב מהרי"ל אסור לתת קידה לתוך חומץ לעשות טיבול וכן לעשות בצים קשים עם פיטרזיל"ן בחומץ אסור דדמי להילמי עכ"ל וכתב המ"א וצ"ע דהילמי אסור מפני שהוא ככובש כבשים אבל זה דמי ליינמולין דשרי. ומעט שרי לד"ה כמ"ש ס"ב. אסור לטרוף בצים מגולגלים בקערה דמחזי כמאן דבעי למשדינהו בקדרה רש"י דף ק"ט. מ"א:

כג **מאתמול**. דבלאו רפואה נמי משקה הוא. ר"ן:

כד **בחמה**. ואי ליכא חמה אפי' באור שרי מפני הסכנה:

כה **בלא זה.** הא אי אפשר לאכול בלא זה אסור דיש עיבוד באוכלין מדרבנן והמחליק הוי כממחק. ומותר למרח התפוחים על הלחם עיין מ"א:

כו **לקלוף.** משום בורר וא"כ אף תפוחים אסור לקלוף להניח כמ"ש סי' שי"ט ס"ג:

סימן שכב

א **לטלטלה.** גזירה משום שבת שאחר י"ט שאז אסורה מדאורייתא משום הכנה:

ב **שלא יגע.** עיין סי' ש"י ס"ו מש"ש:

ג **אסורה.** עיין ססי' תק"א מש"ש בס"ק ט':

ד **אסור.** ואם קטמו חייב רמב"ם פי"א. ועיין מ"א:

ה **ומוללו.** צ"ל וקוטמו ומוללו להריח וכו'. בשכנה"ג חוכך להחמיר דוקא קוטם מעט כדי שיריח מותר אבל אם משבר חתיכה ממנו כדי ליתנו לאחר אסור ע"ש. וכתב היש"ש פ"ד דהך קוטמו אינו מותר אלא ביד אבל לא בסכין ולא הותר בסכין רק באוכלי בהמה ע"ש. והט"ז בסי' תקי"ט ס"ד חולק על היש"ש בזה ומתיר אפי' בסכין ע"ש והמג"א בסי' תקי"א העלה דדוקא להוסיף ריח שרי אבל אסור להוליד ריח ע"ש:

ו **גורל.** אבל לקדיש או מי שיעלה לס"ת שרי דהרבה פוסקים ס"ל דביום הכפורים היו מטילים גורל מי שוחט מי זורק. מ"א ע"ש ועיין ט"ז וביד אהרן:

סימן שכג

א **למדה.** פי' שרגיל למדוד למכור בו:

ב **שממעט.** ואין בו משום גזל שידוע לבעליו שהכל רגילים בכך ביו"ט. ולכן נהגו להטיל טבעת במדה מרדכי יש"ש ד"מ. וזהו ההיתר למוכר ועיין ס"ד:

ג **בסכום.** אבל מלשון הטור והש"ע משמע דאסור להזכיר שם דמים כלל אפי' בלא סכום וחשבון. מ"א:

ד **מקחו ידוע.** שאין לו קצבה ומחוסר פסיקא אז אסור לומר תן לי בפשוט או בב' אפילו נוטל מה שנותן לו דאז אין לומר שאין כונתו אלא לומר מה שצריך שהרי אין ידוע מה יתן לו. וכתב ד"מ ונ"ל דה"ה לענין מדה לא אסרו להזכיר שם מדה אלא בדבר שאין מדתו ידוע אבל בדבר שמדתו ידוע רק שמודיע לחנוני כמה צריך שרי עכ"ל פי' דוקא כשאומר ד"מ תן לי מדה אגוזים או דבר שאין רגילין למדוד דאז אינו יודע כמה מחזיק המדה ואינו יודע אם יהיה צריך יותר או לאו וא"כ אין כוונתו לומר כמה הוא צריך אבל בשכר וכיוצא בו כוונתו להודיע כמה הוא צריך ושרי וזהו ההיתר ללוקח וההיתר למוכר עיין ס"א. וצ"ע למה לא נהגו עתה כן. וכתב בש"ג דמותר לומר מלא לי

כלי זה עד השנתות ע"ש עכ"ל עיין מ"א. ועיין ט"ז שהאריך ומחמיר בדברים אלו ע"ש. מה שנוהגין שכותבין פלוני הניח כך וכך מעות ופלוני כך וכך ולמחר בשבת כשנותן היין לוקח מחט ועושה נקבים כמנין היין שלוקח אסור להסתכל באותו כתב שכתב בו סכום המעות כמ"ש סימן ש"ז סי"ב ב"י בשם הרא"ש ומשמע דאסור גם כן לכתוב בפתקאות סכום מעות וכשלוקח היין מניח הפתק במקום ששם האיש כתוב דאסור לקרות בפתקאות האלו דהוי שטרי הדיוטות ולכן נהגו ליקח גרעין לסימן או שאר דבר. וגבאי צדקה אפשר דמותרין בפתקאות ומ"מ טוב להחמיר היכא דאפשר בגרעין וכן נהגו הקדמונים. מ"א וע"ש:

ה **דלמעט**. עיין סי' תק"י ס"ח בהגה"ה דפסק כי"א:

ו **מדיחים**. יו"ד כוסות שאם יצטרך באחד שותה וה"ה שמציעין י' מטות. רוקח:

ז **שנשאר**. משמע דאם יודע שלא יצטרך עוד אסור להדיח. מ"א וכ"כ מהרי"ל:

ח **אוסרים**. ואם עבר וטבל יש להקל בדיעבד עיין מ"א:

ט **במתנה**. כיון שצורך שבת הוא ועיין סימן רס"א סעיף א':

י **טבילה**. אבל ביום א' יטביל בלא ברכה. ט"ז:

יא **ימלאנה**. ונראה לי דלא יברך דאז אינו מוכיח שעושה לשם טבילה. מ"א בשם התשב"ץ:

יב **להדיחו**. דהא גוף הכלי היתר הוא והיין אוסרו וכשמסירו אינו מתקנו אלא כמסיר ממנו גרף של רעי. ומשמע בשבת דף מ"ז בתוספת דאפילו יש בכוס פרורי פת ששרה בו העכו"ם מותר לטלטלו ולא הוי בסיס לדבר איסור דבטילי לגבי כוס עיין סימן ש"ח סעיף כ"ז. אסור לבטל איסור בשבת או ביום טוב דאין לך תיקון גדול מזה כמ"ש בי"ד סימן צ"ט סעיף ו' והיכא דמקלי קלי אסורא שרי כמ"ש סימן תק"ז סעיף ב'. אבל מותר לשער ששים אפילו נתערב בערב שבת ולא נודע לו עד בשבת ת"ה סימן נ"ד. ונראה לי דיבש ביבש שנתערב מותר להשליך א' בשבת דאינו אלא חומרא בעלמא לא הוי כמתקן עיין בי"ד סימן ק"ט. מ"א:

יג **בכל דבר**. ואפילו בחול ואע"ג דזמנין דגריד מכל מקום דבר שאין מתכוין הוא. אבל בגרתקון הוי פסיק רישיה וכתב מהרי"ל שהרא"ש אוסר לשטוף הזכוכית עם שבולת שועל להצהירו ע"ש וכתב המ"א וצ"ע למה ואפשר דס"ל דדוקא להדיח שרי אבל להצהיר אסור עיין סי' של"ו סי"א:

יד **במלח**. והדחה בעלמא שרי דנמחה ממילא וכמ"ש סימן ש"כ סעיף ט' מ"א ועיין סי' ש"כ ס"ק ט"ז מש"ש בשם הט"ז ועיין סי' שכ"ו סעיף יו"ד:

סימן שכד

א **מורסן**. ומעט מעט שרי בלא שינוי לסברא קמייתא עיין סי' שכ"א סי"ד:

ב **מים**. עיין ט"ז שכתב דה"ה לקמח אין איסור בנתינת מים ע"ש:

ג **כור**. עיין מ"א שהעלה דלכ"ע אסור להכין יותר מהצורך ליום ע"ש:

ד **מחתכין**. ודוקא בדלועים קשים כמ"ש סעיף ז':

ה **שאי אפשר**. ואפילו נאכלין ע"י הדחק בלא חתיכה שרי. ב"י מ"א ע"ש:

ו **לפני עופות**. הט"ז הניח דברי רמ"א בצ"ע ע"ש ועיין מ"א:

ז **חזיר**. דארור היהודי שמגדל חזירים ועיין בי"ד סי' קי"ז:

ח **כלב**. אפילו כלב שאינו מגדלו בביתו מותר דמצוה ליתן לו מזונות ועיין סי' ש"ח סוף סעיף כ"ט. יש נוהגין לתת חטין בשבת שירה לפני עופות ואינו נכון שהרי אין מזונותן עליך. מ"א ע"ש:

ט **תולעת**. לפי שמזונותיו עליך שאין לו מה שיאכל כי אם מה שנותן לו האדם:

י **ויש**. ואין למחות ביד הנוהגים היתר. ב"ח:

יא **לסלק**. מפני שיש שנמאס ואינו ראוי לאכילה. רש"י:

סימן שכה

א **בחצר**. דחשיב מזונותיו עליך דמפרנסין אותן מפני דרכי שלום ואם אין הרשות בידו לאוכלו בחצר או שהוא הרבה שא"א לאוכלם שם אסור ליתן לפניו. ש"ג מ"א:

ב **שדרך וכו'**. עיין ט"ז שהעלה דלדידן דנוהגין להקל לשלוח אפילו לכתחילה חוץ לעירוב כמ"ש רמ"א סעיף י' אין אנו חוששין בדברים הנזכרים כאן אלא במידי דשייך בו משא ומתן אבל אכילה ושתיה נוהגים להקל והטעם שהוא צורך שבת וא"א לישראל לילך אחר זה והוי כמו לצורך מצוה הנזכר בסמוך עכ"ל:

ג **בייחד**. דיש אומרים דשכירות לא קניא ועיין מ"א שהעלה דאם החפץ הוא של עכו"ם ואינו ממושכן לישראל לכ"ע שרי ע"ש:

ד **מותר לתת**. ומ"מ אסור ליתן בידו ממש כמ"ש ס"א ופשוט דאפילו הכלי של עכו"ם לא יתנו לידו משום עקירה. מ"א ע"ש:

ה **וטוב**. וכתב באגודה דה"ה אם העכו"ם מניח המעות ונוטל המשכון נמי שרי ובלבד שלא יחשוב עמו. וכתב שם שצוה להם להתענות למחר ורמ"א לא חש לזה כיון שרי"ו מקיל לגמרי. כתב הסמ"ע בח"מ סימן קל"א סעיף קטן יו"ד דאם בא עכו"ם ליטול

משכונו מישראל בשבת מותר לישראל להיות ערב ובפרט בין השמשות וכו' ע"ש. ומ"א כתב ול"נ דאסור משום ממצוא חפציך ועיין סי' ש"ו סעיף ד' ע"ש:

ו **אוסרים**. דה"ל נולד. והיש מתירין ס"ל כיון דגמרו בידי אדם לא ה"ל מוקצה ועיין מ"א ועיין בתשובת שבות יעקב חלק א' חא"ח הלכות שבת אי שרי לשתות הקאוו"י בשבת בבית המשתאות של עכו"ם ע"ש:

ז **הדחק**. כגון שדר בכפר יחידי שא"א להשאיל מחבירו ב"ח. וכתב התשב"ץ ואפילו פת בעה"ב שאסור בחול מותר בשבת כדי שלא יתענה עיין סי' רמ"ב מש"ש:

ח **לישראל**. אפי' לדעת המתירין בפת הנאפה בשבת בסעיף ד' היינו באפיה ובישול דמידע ידעי כ"ע דאין לך מלאכות חמורות מהם ולא אתי למיעבד בידים משא"כ צידת דגים ולקיטת פירות לא משמע לאינשי שהוא מלאכה כ"כ ואיכא למיגזר שמא יעשה בידיו:

ט **ספק**. ונ"ל אם הביא העכו"ם לישראל פת חם בשבת ודאי אדעתא דישראל אפה אותו. מ"א ועיין סי"א:

י **שהובא**. ואם הביאו לשנים אסורים להחליף כנה"ג. ומותר למכור למי שלא הובא בשבילו בלי ריוח אם לא כוון לכך ואם כוון אסור שכנה"ג ע"ש. ואם הובא בספינה שרי ועיין סי' ת"ד וסי' ת"ה דאסור להוציאם חוץ לד"א אם לא שהיו מע"ש בספינה ולא היו ביבשה. מ"א:

יא **בכדי שיעשו**. ואין צריך להמתין אלא בכדי ששהא המביא בשבת שאם הביאו רוכב על הסוס א"צ להמתין כ"כ כנה"ג. ונ"ל שא"צ להמתין אלא בכדי שיכול לרכוב ביום דבליל שבת ודאי לא רכב. מ"א ע"ש:

יב **דאין הלילה**. במרדכי ס"פ כל כתבי נתן טעם לזה לפי שאין רגילות להביא בלילה ממקום רחוק וכו' ולפ"ז דוקא אהך שמביא מחוץ לתחום הוי חומרא זו משא"כ בצידת דגים ולקיטת פירות שהוא במקום קרוב שפיר יוכל להביא בלילה מש"ה כתב רמ"א כאן ולא לעיל בס"ז ט"ז. והיש"ש פסק כסברא ראשונה ועיין מ"א:

יג **אסור**. ולפ"ז אפי' ספק אם הובא בשביל ישראל ועיין ס"ז והאי אסור פי' בו ביום אבל לערב מותר מיד כמ"ש ס"ז ס"ח. מ"א:

יד **שני בתים**. עיין ט"ז שהעלה דאם יש לו ב' בתים חוץ לתחום ואחד תוך התחום דאסור ע"ש:

טו **יש מתירין**. פי' בכרמלית ועיין מ"א שהעלה דאין להקל אלא לצורך כמה שכתב רמ"א. וליתן לו מעות בשבת אסור לכ"ע מ"א. (ובספר אליהו רבה מחמיר ג"כ וכן יש לירא שמים להחמיר):

טז **אסור**. אפי' שלא בפניו והיינו שיודע העכו"ם עכ"פ שהישראל יבוא להאכיל בהמתו דאז חיישינן שירבה בשבילו ט"ז. ועיין מ"א שהעלה דאם העכו"ם מכירו ויודע שצריך לו אפילו באומן שעושה על המקח אסור ועיין סי' רנ"ב ס"ד עוד העלה אפי' במכירו אין צריך להמתין בכדי שיעשו כיון שאינו אלא משום גזירה שמא ירבה בשבילו עיין שם:

יז **עולמית**. וה"ה בכל מילי דפרהסיא אסור עולמית ונ"ל דבקצץ שרי מדינא אלא שנכון להחמיר כמ"ש סי' רמ"ד ס"ג. מ"א:

יח **שימתין**. ואם הביאן דרך סרטיא שהוא מפורסם אסור עולמית כמו בקבר בסעיף י"ד. רמב"ם:

יט **מותרים**. עיין ט"ז שכתב דוקא לאחרים מותרים לערב מיד אבל הוא צריך להמתין כדי שיבואו עיין שם:

כ **ספק וכו'**. ופשוט דגם כאן שייכי הני תנאים שנזכרו בס"ט. ט"ז:

סימן שכו

א **כל גופו**. ה"ה רוב גופו כנה"ג. וכתב מ"ב סי' ה' וכמדומה לי שלא נהגו הנשים ללבוש לבנים בשבת ויו"ט ואפשר משום שאין יודעים ליזהר ברחיצה ומקום שאין מנהג יש להתיר רק שלא תרחץ בבגד שלא תבא לידי סחיטה עכ"ל:

ב **להמשיך**. דהוי כמטמין בדבר המוסיף הבל ודוקא אם ממשיך בצונן דרך סילון המוקף מכל צד אבל אם המשיך מע"ש צוננים לתוך חמין שיתערבו יחד שרי ולרש"י גם זה מקרי הטמנה ועיין סי' רנ"ג ס"ד וסי' שי"ח סי"א. מ"א:

ג **האש**. אפילו במקום שאין היס"ב אסור עיין מ"א:

ד **בחול**. ובשבת אסור שמא ישפכו עליו ונמצא רוחץ בשבת רש"י ור"ן וצ"ל דמיירי בחמין שהוחמו מעט בשבת להכי אפי' אינו רוחץ כל גופו אסור כמ"ש ס"ה. מ"א ועיין יד אהרן:

ה **מטומאתו**. ביו"ד סי' קצ"ז דאשה אסורה לטבול בליל שבת אם היתה יכולה לטבול קודם לכן וב"י בי"ד סי' קנ"ט אוסר לטבול בשבת משום סחיטת שער ועכשיו נתפשט המנהג להתיר בכל ענין. ומותר לטבול לקריו כיון דמדרבנן הוא. ומומר שרי לטבול בשבת כיון דאינו מדאורייתא. מ"א ע"ש:

ו **המשיר**. ודאי כ"כ הרמב"ם:

ז **במורסן**. משמע דלהאוסרין בסי' שכ"ד ס"ג ה"נ אסור ואפשר דהכא כ"ע מודו דשרי כיון שאינו נותן מים עליהם אלא שלוקח אותם בידים הרטובות. מ"א:

ח **שנימח**. בש"ג כתב דיש מתירין דדוקא ברד ושלג שעומדין למשקין אסור ע"ש שהאריך ועיין בתשובת גנת ורדים חא"ח כלל ג' סי' י"ד שצדד ג"כ להתיר וכתב דאין למחות ביד העושים כן ע"ש:

ט **רוחץ**. שהרי לא נתחמם בשבת ובתי חורף שמחממין מתחתיהן ועל הנקבים יש סתימה קערות ברזל או אבן נוהגים היתר לפותחו. אגודה מ"א ע"ש:

סימן שכז

א **דלרפואה**. וכל מילי דלרפואה אסור משום גזירת שחיקת סמנים כמ"ש סי' שכ"ח:

ב **שמן אסור**. ומש"ה כתב בש"ג דאסור לסוך הראש שיש בו חטטין:

ג **העשוי**. ואמרינן בגמרא דאם היה מגרדת המיוחד לשבת שרי. ומזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת עיין סס' ש"ג מש"ש. מ"א:

ד **לעיבוד**. הדורס על העור עד שיתקשה או המרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהאומנים עושין חייב. השף בידו על העור המתוח בין העמודים חייב משום ממחק. רמב"ם פי"א:

סימן שכח

א **שופך**. ואם החולה אינו רוצה כופין אותו שהוא חסידות של שטות ואם החולה אומר צריך אני לתרופה פלונית והרופא אמר אין צריך שומעין לחולה. ואם הרופא אומר שיזיקהו שומעין לרופא. כנה"ג:

ב **אומר**. ואע"ג דהישראל מסייע קי"ל דמסייע אין בו ממש. והט"ז חולק ופסק לאיסור וכתב דהא דמסייע אין בו ממש היינו היכא דעכו"ם התחיל במלאכה כבר ואח"כ מסייע ישראל אבל כאן שהישראל הוא המתחיל כי סתם אדם פיו סגור תמיד ועכשיו פותח פיו ועושה מעשה קודם לעכו"ם מסייע כזה יש בו ממש וכ"פ בשם רש"ל לאיסור וכ"כ השכנה"ג. וכתב עוד הט"ז מטעם זה כתבנו בי"ד סי' קצ"ח דאשה שאירע טבילתה ביו"ט ראשון ושכחה ליטול צפרניה בעי"ט שלא תאמר לעכו"ם שתטול צפרניה בי"ט מטעם שהיא פושטת ידיה במתכוין לזה ע"ש ועיין מ"ש בשם נקודות הכסף והמ"א בסי' ש"מ כתב צ"ע אם להתיר בניקור ולכן מותר לומר לעכו"ם לחתכם ע"ש:

ג **סימור**. מלשון תסמר שערת בשרי. ונראה שהוא מה שאומרים בל"א שנידרי"ן. ועכ"פ אין זה הקדחת המצוי ל"ע שידוע שאין זה סכנת נפשות ותחלתו קר וסופו חם אלא שזה

מיירי שבפעם אחת בא עליו החמימות והקרירות ט"ז. וכתב באו"ה דמותר להקיז דם בשבת לקדחת ע"י עכו"ם ושאר כל החלאים הפנימים אפי' ע"י ישראל מותר וע"פ רופא מומחה. מי שחלה בחולי הקדחת ועשה לו רפואות קמיעא א' של עשבים לתלות עליו ימים במספר ובתשלום זמן מספר הימים ציוו לזרוק תוך הנהר מאחוריו והיה קמיע מומחה ונשלם הזמן בשבת יכול לזורקה כיון דהנהר הוא כרמלית. שבות יעקב ח"ב סי' נו"ן ע"ש:

ד **שאין צריך**. ועכ"פ צריך שיאמר שמכיר באותו חולי כמ"ש סי' תרי"ח ועכ"פ אינו נאמן להכחיש המומחה אפי' להקל. מ"א ע"ש:

ה **וכן נוהגים**. וט"ז חולק ע"ז וכתב דיש חשש שמא אתה מכשיל לעתיד באם שיראו עכשיו שאין עושין רק ע"י עכו"ם יסברו שיש איסור ע"י ישראל ולפעמים לא יהיה עכו"ם מצוי וע"י זה יסתכן החולה במה שימתינו על העכו"ם והאריך הט"ז בראיות ומסיים עיקרא דמילתא שלא ישגיח על העכו"ם כל עיקר אע"פ שהעכו"ם לפנינו ואף שכתב רמ"א וכן נוהגין אין מזה ראיה דלאו מנהג ותיקין הוא זה עכ"ל ע"ש:

ו **מתקן**. נפל תינוק לבור עוקר חוליא אע"פ שהוא מתקן מדרגה. רמב"ם עי' מגן אברהם:

ז **שוחטים**. כי בנבלה יעשה עבירה בכל כזית וכזית הר"ן עיין שם. ויש להקשות על הר"ן דאמרינן ביומא מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל תחלה טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה כי פליגי בדלא אפשר מר סבר טבל חמור ומר סבר תרומה חמורה מ"ס טבל חמור אבל תרומה חזיא לכהן ומ"ס תרומה חמורה אבל טבל אפשר לתקוני וכו' ע"ש ולפי דעת הר"ן קשה למאי דאמרינן דמאכילין אותו טבל הא כל זית וזית חייב וא"כ מוטב שיפריש ממנו תרומה ויאכילנו חולין בפני עצמו ותרומה בפני עצמה דממעט באיסור עדיף טפי וגם למ"ד דמאכילין אותו תרומה אמאי הוצרך לתת טעם דטבל חמור ותרומה חזיא לכהן תיפוק ליה דאפי' נימא דטבל ותרומה שווים מ"מ מוטב שיאכילנו תרומה משום דקא ממעט באיסור ממה שיאכילנו טבל דמפיש באיסור דעל כל זית וזית חייב וק"ל. ועתה חדשים מקרוב באו ספר פרשת דרכים וראיתי שם שהקשה כן ע"ש פלפול חריף ודרוש נחמד ע"ז. ועיין מה שתירץ ע"ז היד אהרן וכתב הגמ"ר אם צריכים לחמם לו יין ימלא ישראל ויחם העכו"ם ומוטב שיתנסך היין משיתחלל שבת ע"כ. וכתב בד"מ שכיון שאיסורו מדבריהם מותר וגם איסורו קל מאוד ע"כ וגם בתשובתו מתיר רמ"א אפי' לחולה שאין בו סכנה לשתות סתם יינם ועיין ביו"ד סי' קכ"ה ס"י דאפשר

בלא ניסוך ועיין סי' שי"ח ס"ג מ"א. וט"ז כתב דטוב שישראל יחמם כי אם יתנסך אז על כל טפה וטפה ששותה עושה איסור כמו הטעם בנבילה וכ"פ הב"ח ע"ש:

ח **אומרים לעכו"ם**. דוקא שצריך לה בשבת עצמו. רד"ך מ"א:

ט **עושין בשינוי**. והיא הסברא הג' שנראים דבריו ועיין סעיף זה בב"י ובאחרונים וביד אהרן:

י **תבשיל**. ומותר להאכילו מוקצה בידים אם א"א בע"א. או"ה:

יא **לחולה לסייעו**. היינו שבלא"ה נמי מתעבדא אלא שמסייע קצת כגון עכו"ם שכוחל העין וישראל סוגר ופותח העין שיכנס בו הכחול אבל אם אינו יכול לעשות בלתי הישראל אסור ומשמע שם דאפי' במלאכה דאורייתא מסייע אין בו ממש מ"א. וכתב הט"ז כבר כתבנו דהסיוע תהיה דוקא בשעה שהעכו"ם עוסק בה ולא שיקדים לפניו כלל עיין מ"א ס"ק ב'. וכתב עוד דמלשון זה משמע דדוקא להחולה הותר בסיוע קצת אבל לא לאחר ואיני יודע בה טעם לחלק ונראה דלאו דוקא קאמר לחולה אלא ה"ה באחר ע"ש:

יב **מותר**. ואם נשאר למו"ש אסור לבריא ואפי' לדידיה אם הבריא ט"ז ועיין סי' שי"ח ס"ק ה' מש"ש:

יג **ורוק תפל**. כל שלא טעם כלום משניעור והוא חזק ומוכחא מילתא דלרפואה מכוין. ואם רוחץ פיו במים ואח"כ מעבירם על עיניו שרי וכתב רש"ל דמי שלא יכול לפתוח העינים יכול ללחלחן ברוק תפל דאין זה חשוב רפואה אלא לפתוח עינים מכוין וכן כתב הב"ח:

יד **קילורין**. ודוקא ברכה אבל בעבה אסור וכמ"ש סימן רנ"ב סעיף ה':

טו **דליכא**. צ"ל דליכא צערא אלא תענוג. ב"ח:

טז **מוך**. אפי' חמין לחוד אסור משום סחיטה גמרא. אבל שמן לחוד לא גזרינן כמ"ש סימן שי"ט ועיין סי' ש"א סעיף מ"ו. מ"א:

יז **מעלי גפנים**. וה"ה כל עלים שהם מרפאים וכ"ש שאסור ליתן צו"ק זאל"ב על המכה שאין בה נקב. מ"א ע"ש ס"ק ל"ג:

יח **ע"ג כלי**. אבל הסירה במזיד אסור להחזירה. ש"ל:

יט **וע"י עכו"ם**. היינו שמצטער הרבה דאם לא היה אלא מיחוש הא כתב ב"י בשם הר"ן דאסור אפי' עכו"ם. אחרונים ועיין סי"ז:

כ **לומר וכו'**. דוקא כשחלה כל גופו או שיש סכנת אבר דהא מירוח רטיה מלאכה דאורייתא הוא דחייב משום ממחק ואסור כמ"ש סימן ש"ז ס"ה. מ"א:

כא **להוציא**. ואסור לחוך שחין שמוציא דם ולא דמי לליחה דהוא מפקיד פקיד. מותר ליטול הקוץ במחט ובלבד שיזהר שלא יוציא דם דעביד חבורה. מ"א ע"ש:

כב **ידו**. ועל גב ידיו ורגלו מותר כמ"ש ס"ו:

כג **ומצערות**. ואם אין מצערות אותו אסור אעפ"י שהם כלפי מעלה:

כד **לא יגמע**. וכ"ש שאסור לומר לעכו"ם לעשות לו דבר ר"ן. ופשוט שלא מיירי כאן אלא במיחוש בעלמא אבל אם יש לו צער גדול מחמת הכאב ובשביל זה נחלה שאר הגוף שרי לעשות כל הרפואות כדלעיל ס"ג. ט"ז:

כה **לא יערענו**. פי' שישהא השמן בפיו דמוכח מילתא דלרפואה עביד ואפי' ע"י אניגרון אסור. ב"י בשם הרמב"ם:

כו **אבל בולע**. ואם אין דרך הבריאים לבלעו אסור. מ"א:

כז **לינק**. שזה דוקא רפואתו:

כח **לינק**. עיין מ"א:

כט **דלית בו**. וצערא יתירא נמי ליכא שם הא לאו הכי שרי עיין סי"ז. מ"א:

ל **בריאים**. יש מוחקים בריאים וגורסים דברים ופירוש כלומר אעפ"י שקשה לשינים ומוכח מילתא שעושה לרפואה לגבי מעיים שרי מ"א. ומכאן יש להתיר לנשוף בחוטמו עשב הטיטו"ן בשבת אעפ"י שינשוף אותו בשביל הנזילה כיון שרוב העולם נושפין אותו בחול הלק"ט ח"א סי' ק"א. ועיין ס"ק ל"ב מש"ש בשם הט"ז:

לא **למשכב שרי**. לאכול ולשתות ואפי' ישראל אחר מותר לעשות לו דבר שהוא משום שבות כמ"ש סי"ז מ"א. וט"ז וב"ח אסרו בכל ענין בחולה שאין בו סכנה ע"ש. ועי' יד אהרן. ודע הא דכתב הש"ע דאם אין לו שום מיחוש מותר היינו ששותה או אוכל אותו לרעבו ולצמאו וכ"כ הטור בהדיא. אבל אם עושה לרפואה אסור אעפ"י שהוא בריא פוסקים ועיין מ"א:

לב **לסוך**. דמה שמפקח שכרותו ממנו אין זה רפואה ואין ללמוד מזה היתר לאותם שנוהגים בקצת מדינות להשים תוך החוטם אפר מעשב כתוש להפיג השכרות כי אותו אפר פעולתו ברפואה לשאר דברים ג"כ אעפ"י שאינו שכור ושייך בו גזירת שחיקת סמנים ט"ז. ועיין ס"ק למ"ד מש"ש:

לג **שדורס**. עיין ט"ז מש"ש בזה:

לד **לדחוק**. שמא יבוא להשקותו סמנים המשלשלים:

לה **ובמי טבריא**. אין רוחצין במים שמשלשלים ולא בטיט שטובעין בו וכו' מפני שכל אלו צער הם וכתיב וקראת לשבת עונג עכ"ל רמב"ם בפכ"א. וא"כ אסור לשתות משקה המשלשל דאין לך צער גדול מזה ועיין מ"ש סל"ז וסמ"ב. ונ"ל דבמקום שאין דרך לרחוץ בחמי טבריא אלא לרפואה אסור בשבת. מ"א:

לו **מחזירין**. צ"ע דבגמרא לא התירו אלא להחזיר השבר דהיינו עצם הנשבר אבל עצם שיצא ממקומו אסור דהא אפילו לשפשפו אסור וכמ"ש סעיף ל' לכן אין להקל. מ"א וכ"כ הכנה"ג:

לז **שהדם יצבע**. ואף ע"ג דמקלקל פטור מ"מ אסור. רקנ"ט ונ"ל דבבגד אדום פשיטא דאסור. מ"א ועיין סס' ש"ך:

לח **דם**. ומכאן משמע למי שיש לו פונטנעל"י שאסור להחליף הבגד או הנייר שמושך ליחה וגם לפעמים מוציא דם וצובע הבגד כנה"ג בשם הזכרונות. והמ"א בס"ק ל"ג התיר להחליף בגד אחר דאם לא יחליף יסריח וגדול כבוד הבריות ועוד דאית ליה צערא. עוד כתב אם נסתם קצת הנקב צ"ע אם מותר ליתן לתוכו קטניות שיפתח דהכא ודאי כוונתו שישאר פתוח או דלמא כיון שהוא פתוח כבר שרי וכמ"ש סימן שי"ד ס"ג וה"ה נקב שבמכה שכבר נפתח צ"ע כנה"ג ורטייה מותר ליתן על הפונטנעל"י כמ"ש סכ"ז ומלשון הש"ע משמע דאפי' יש בו נקב ובא להרחיבו אסור ובספר ראב"ן משמע דאסור ליתן עליה רטיה ואם יודע שמוציא דם כשמקנחה לא יקנחה דפסיק רישיה הוא ועיין מ"א ס"ק ל"ג. להעמיד לחולה בשבת עלוקה שקורין נוגל"ן משמע במ"א ס"ק נ"ג דאסור (והמוציא) [והמוצץ] דם בפיו אסור דהוי חבורה רש"י. וא"כ אסור למצוץ דם שבין השינים ואפשר דהוי אב מלאכה. מ"א:

לט **קורי**. ויש מפקפקים לאסור משום שמרפא. ב"י:

מ **בנחת**. וכ"ש דאסור לעשות קריסטיאו"ר אפי' הוכנה מאתמול ואפי' ע"י שינוי אם לא בחולה כמ"ש סי"ז ויזהר שלא יבא לידי מלאכה דאורייתא. ואם אפשר ע"י עכו"ם יעשה ע"י עכו"ם מ"א. ועיין הלק"ט ח"ב סי' ל"ח אם מחללין שבת על חרש ושוטה:

סימן שכט

א **לידי סכנה**. כגון שיש שם חולים או קטנים שא"א להבריחם. ונ"ל דאפי' אפשר להצילם דרך ר"ה מוטב לכבות דהוי מלאכה שא"צ לגופה אבל זה הוי דאורייתא. מ"א ע"ש. ועיין מ"ש עליו היד אהרן:

ב **נעקרו**. ותינוק שנמצא בעיר שרובה עכו"ם אין מחללין עליו שבת כיון דבכל יום ויום פורשים כולם ממקום קביעותם אזלינן אחר הרוב עיין בא"ע סימן ד' סל"ד והאי נעקרו (ר"ל) כולם [ר"ל] בזה אחר זה דאי בבת אחת הא נמי קביעי. או"ה מ"א:

ג **מפקחין**. הבא במחתרת בענין שמותר להרגו אם נפל עליו גל אין מפקחין עליו דגברא קטילא הוא רמב"ם הלכות גניבה ועיין בח"מ סימן תכ"ה:

ד **שאם וכו'**. וצ"ע דיניחנו ליקח הממון ולא יחלל שבת ואפשר כיון דאין מעמיד עצמו על ממונו חיישינן שמא יעמוד אחד נגדם ויהרג ולכן מחללין אבל באדם יחידי יניח ליקח ממונו ולא יחלל שבת. מ"א עיין מ"ש ססי' רמ"ח:

ה **עכו"ם**. לאו דוקא מפני עכו"ם אלא ה"ה מפני ישראל יד אליהו סימן י"א:

ו **להצילם**. ומ"מ אם יש לו סכנה אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ לסכנה אף שראה במיתת חבירו. או"ה:

סימן של

א **ומחללין**. ולכן כשתגיע לחדש ט' תזמין הכל מע"ש שלא יחללו שבת ס"ח סי' (תתכ"ח) [תתנ"ה]:

ב **ומדליקין**. וכתבו התוס' דהכא א"צ מומחה כמו שצריך בחולה ביו"כ דהכא יותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה ממה שיסתכן החולה מרעב:

ג **תלוי**. ואם צריכה לשמן תביא בכלי תלויה בשערה דמוטב לעשות הוצאה ע"י שינוי מבלי איסור אחר מלהוסיף איסור סחיטה. ב"י:

ד **עכו"ם**. אפילו ישמעאלים שאינן עע"א מיהו קראי"ם מותר כיון דמנטרי שבת כנה"ג מ"א. אבל בגנת ורדים חא"ח כלל ג' סי' א' כתב דאין הוראה זו נכונה ע"ש באורך:

ה **שבת**. דליכא איבה דיכלי לומר דמי שאינו משמר שבת אין מחללין עליו גמרא משמע דאי איכא למיחש לאיבה שרי אם אין חילול שבת. מ"א:

ו **א' מאלו**. נ"ל שזהו לענין הדברים אשר אפשר לעשות כאן בלי עיכוב ע"כ אין מחללין שבת בזה כ"א אחר שיהיה א' מאלו אבל לענין קריאת חכמה לא שייכי שיעורים הללו דהם קרובים ללידה יותר משיעור ביאת החכמה אלא משעה שמרגשת קצת אפי' בספק מותר בקריאתה. ט"ז:

ז **מחללין**. ואם חכמה ורופא אומרים שא"צ שומעין להם שהרבה יולדות שאין עושין להן חמין בכל יום וכן נוהגים עכשיו שאוכלים חמין של אתמול ב"י רמ"א ואם חברותיה אומרות שצריכה וליכא חכמה ורופא אפי' אוכלת מאכל בני אדם אמרינן שאינה מרגשת לשעתה ואם תאכל צונן תסתכן. רשב"א מ"א:

ח **ומתה**. עיין מ"א וביד אהרן:

ט **יום**. דכל למ"ד יום יש סכנה לחיה בצנה. ואם אי אפשר ע"י עכו"ם עושים ישראל כיון דאיכא סכנה בדבר:

י **לטלטלו**. ובאגודה כתב דוקא כשבעל ופירש אבל מספיקא מטלטלים כל תינוק וכ"כ הב"י. מ"א ע"ש:

יא **שנתפרקו**. ודוקא ביום הלידה אבל אח"כ אסור. טור ואחרונים ע"ש:

יב **יתעקמו**. וברא"ש פי"ז כתב ואפי' לכרכו ליישר איבריו שרי לעולם. ומשמע דבתינוק שאין כורכין אותו בחול ונתעקמו איבריו אסור לכרכו בשבת. מ"א:

סימן שלא

א **בין השמשות**. עיין מ"א שהעלה דאם נולד רביע שעה קודם צאת הכוכבים הוי ספק ואם נולד קודם לכן מוהלין ביום ו'. ואם נולד בשבת רביעית שעה קודם הלילה מוהלין בשבת ע"ש ובהרדב"ז סי' רפ"ב כתב תינוק שנולד ע"ש אחר שקיעת החמה קודם שנראו ג' כוכבים בינונים אם הדבר ספק אם נולד קודם הסוף שקיעה או אחר סוף השקיעה וקודם שנראו ג' כוכבים כיון דאיכא תלתא ספיקא ידחה לעשירי ע"ש ועיין בסוף ספר דרכי נועם קונטרס גדול ממלחמות מצוה בכל פרטי דינים וחלוקים רבים באורך. ועיין בשו"ת הב"ח סי' קנ"ד. ומהרמ"ש סי' מ"א:

ב **כשהוא מהול**. צ"ע למה לא נהגו עתה לראות אחר זה. ונ"ל כמ"ש הב"ח ביו"ד סי' רס"ד דצריך שיראה מהול אפילו שלא בשעת קישוי ע"ש. וה"נ אם לא נראה מהול שלא בשעת קישוי מוהלין בשבת. וצ"ע אם יש לסמוך ע"ז לחלל שבת החמור מ"א. (ועיין בש"ך ליו"ד ס"ס רס"ד ועיין יו"ד סי' רס"ג דאם יש ערלה כבושה פי' העור נדבק מאד בבשר דוחה שבת ובתשובת מבי"ט ח"א סי' פ"ט כתב דאם יש בו ציצין המעכבין המילה דוחה. ובאגודה פרק ר"א דמילה כ' נולד מהול בשבת טוב למולו ביום שלאחריו ע"כ משמע דס"ל דלא הוי איסורא כשמל בשבת אך צ"ע דהא ש"ס ערוכה בשבת קל"ה שאין דוחה שבת ודוחק גדול לפרש האגודה בענין אחר ע"ש ורי"ף מסופק בו וכ"כ מהרי"ל עיין בס' אליהו רבה):

ג **איזמל**. עמ"ש בסי' ש"י ס"ג אם יש לטלטל האיזמל לאחר המילה ועיין מ"א:

ד **אומר לעכו"ם**. עיין סי' רס"ו ס"ו מש"ש מדין הוצאת התינוק ועיין מ"א:

ה **לא יערבם**. כתב הב"י דלשאר חולים נמי אסור לערב ע"ש:

ו **ורוחצים**. ולא ישרו סדין דהוה כיבוס או ישים עכו"ם הסדין תוך המים ואם נשפך החמין יאמר לעכו"ם להביא מים שהוחמו בשביל עכו"ם ולא יאמר לעכו"ם להחם בשבילו כתב בי"ד ססי' רס"ז משום הרשב"ץ דתינוק שהיה חולה ולא נימול בזמנו ונתרפא לא ימולו ביום ה' דשמא יצטרכו לחלל שבת ביום שלישי למילתו וגם ביום ו' נהגו איסור ע"ש ועיין מש"ש הש"ך והט"ז ועיין בכנה"ג. וכתב המ"א ול"נ דבזמן

הזה שאין רוחצין אותו ליכא למיחש לזה דלא שכיח כלל שיחללו עליו שבת לכך אין להתרשל בדבר מצוה ע"ש:

ז **לא ימול**. ונ"ל דה"ה אם מל ולא פרע מעולם אסור לפרוע בשבת וטעם אחד להם מ"א. ועיין בתשובת חות יאיר סימן קנ"ח. מוהל שבא למול בשבת ואמר שכבר מל פעם א' בחול נאמן וא"צ להביא ראיה. נאמן שמואל סי' י"ט. ועיין בי"ד סי' רס"ו שלא ימולו ב' מוהלין מילה אחת בשבת שזה ימול וזה יפרע אלא המל הוא עצמו יפרע ועיין מש"ש הט"ז בס"ק י"א. ונוהגין כפסק הש"ע ועיין דבר שמואל סי' ס"ד:

סימן שלב

א **אין מילדין**. אפי' לסעדה אסור. מ"א ועיין ט"ז:

ב **יכול**. דברפואות בהמה אין אדם בהול שיבא לידי שחיקת סמנים. ט"ז:

ג **שתצטנן**. עיין ב"ח:

סימן שלג

א **להתחיל**. ואם התחיל לפנות מע"ש משמע דשרי לפנותו אפי' לדבר הרשות מ"א. ועיין ט"ז שנראה שאוסר ע"ש ולדבר מצוה מפנה אפי' מגג לגג ובחלונות ובסולמות. ב"י:

ב **כשזימן**. וכתב ט"ז פשוט שאין בכלל זה המזמן חבירו לבא אצלו לכבוד אורח הבא אצלו שגם חבירו בכלל אורח לענין זה ע"ש. והמ"א כתב דכשסועד עם אורחים הוי סעודת הרשות רק שבע"ה המזמינם עושה מצוה ע"ש:

ג **שהובאו**. אפי' מבע"י ואם צריך לשתות ממנו בשבת נמי אסור לפנותו אלא ימשוך שם ממנו ואם א"א בענין אחר שרי לפרקו מ"א ועיין סי' של"ה ס"ג:

ד **לכבוד אורחים**. ואם הוא יותר מט"ו סאין אסור כמ"ש ס"א ד"מ. ט"ו סאין הוא אמה על אמה ברום אמה ושלשה אצבעות לפי חשבון המקוה:

סימן שלד

א **למיחש**. כאן אסרינן ההיתר משום שלא יעשה כיבוי ולעיל סי' שי"א אנו מתירין איסור גבי טלטול המת משום דאי לא שרית ליה איסור טלטול יבא לכבות כיון שבהול על מתו כבר כתבו התוס' בפרק כירה (שבת דף מ"ד) ע"ש ועיין ט"ז:

ב **לטלטל**. דוקא בבית אחר כמ"ש ס"א. ב"ח:

ג **ויש אוסרין**. והב"ח הכריע כהמתירין ומ"מ נ"ל דדוקא מפני הדליקה התירו דהדבר בהול וחיישינן שיבוא לידי איסור דאורייתא אבל אם ירדו גשמים על הסחורה המוקצה אסור לכ"ע לטלטל ע"י ישראל וכ"מ סי' שי"ח סל"ז. מ"א ע"ש:

ד **פת**. נ"ל דאפי' הציל הוא פת הרבה רשאים בני ביתו להציל כל אחד מזון ג' סעודות עס"ט וכ"כ הרב"י דאפי' יש לו מה יאכל רשאי להציל. מ"א:

ה **איפכא**. וה"ה בשר ודגים או שאר ב' מינים שיכול לומר במין השני אני חפץ. ש"ג מ"א:

ו **ליום הכפורים**. כגון שחל יה"כ באחד בשבת דהא לא אכיל עד לאורתא. ולאורתא ליטרחו ולייתי י"ל דאע"ג דלא מקלע יו"כ ושבת סמוכים להדדי כתבו דין זה לאשמועינן דאם יו"כ ביום ה' ויודע שלא ימצא לקנות ביום ו' מצילין. מ"א:

ז **טליתו**. אפי' היה המזון בכלים ומערה אותן לתוך הטלית שרי אבל להניח הרבה כלים מלאים תוך הטלית ולהוציאו בבת א' אסור כיון שהם כלים מחולקים. מ"מ ור"ן:

ח **הצריכים**. פירוש לצורך סעודה:

ט **שאמר**. אבל אי לא אמר לא הוי הפקר כיון שיכול להציל ע"י עכו"ם כמ"ש סכ"ו ב"ח ועיין בח"מ סי' רנ"ט וסי' שס"ח דדינא דמלכותא דלא מהני יאוש ואפשר דהכא שאני כיון שאמר הצילו לכם. מ"א ע"ש:

י **מקילין**. דוקא במלבושים אבל לא באוכלין ב"ח. ונ"ל דה"ה כלי תשמישו אסור וכ"כ בסמ"ג. נ"ל דשלא כדרך מלבוש אפי' דבר שהוא מלבוש אסור. מ"א ע"ש:

יא **האידנא**. פי' דבזמן חכמי התלמוד היה אסור לכתוב ספרים אלא בלשון הקודש או יוני אבל האידנא משום עת לעשות לה' הפרו תורתך התירו לכתוב בכל לשון. תורה שבכתב קודמת להציל לתורה שבע"פ. ס"ח תתס"א:

יב **בקיאים**. אבל אם העם אין מבינין אותו הלשון אסור לכתבו ולהצילו ועיין מ"א:

יג **אשורית**. וכתב המ"א וצ"ע דהא האידנא ניתר לכתוב וקורין בהם אפי' כתובים בכל לשון ובסם ובסיקרא כמ"ש סי"ב אע"פ שמדינא פסולים לכתוב בהם וא"כ ה"ה מגילה וכל היכא דניתן לקרות בהם פשיטא דמצילין ואע"ג דאינה ראויה לקרות בה בציבור מ"מ מותרים ללמוד ממנה דהא ס"ת נמי פסול לקרות בה בציבור אא"כ כתובה אשורית על הספר ובדיו ואעפ"כ מצילין אותה אם כתובה בכל הענין כיון שמותר ללמוד ממנו ולכן נ"ל דמצילין המגילה אפי' כתובה בכל לשון ובנייר משום דניתן לקרות בהם משום עת לעשות לה' שאין כל אדם יכול לכתוב אשורית וגם אינו מבין לשון הקודש וגם אינו סיפק בידו לקנות קלף אבל בסם ובסיקרא לא ניתן לכתוב אפי' בזמן הזה משום

דבקל יכול לקנות דיו כמו סם וסיקרא ולכן בשאר ספרים אע"פ שנכתבו שלא כדין ולא ניתנו לקרות בהן מצילין אותן מפני אזכרות שבהן אבל במגילה אסור להציל אם כתובה בסם ובסיקרא כיון שאסור לקרות בהן ומ"ש בסי' ב' וקורין בהן אפי' כתובים וכו' בסם ובסיקרא פי' היכי דכתיבי בכל לשון ובסם ובסיקרא אבל היכי דכתיבי בלה"ק בסם ובסיקרא אין קורין בהם אעפ"כ מצילין אותן מפני הדליקה וכל זה בכ"ד ספרים אבל שאר ספרים פשיטא דנכתבים אפי' בסם ובסיקרא עכ"ל המ"א ע"ש:

יד **וי"א.** והב"ח ורש"ל פסקו כסברא ראשונה:

טו **כשהניחם שם וכו'.** וכתבו האחרונים דליכא בזה פלוגתא דלכ"ע אסור לכתחלה להניח תפילין אצל מעות בשעת הדליקה כדי להציל המעות. אבל אם הניח בשבת תפילין אצל מעות ואח"כ נפלה דליקה פשיטא דשרי להצילו לכ"ע וא"צ לנער המעות ע"ש:

טז **הגליונים.** שנחתכו מן הספר או שנמחק הספר. וכתב מהר"ם בתשובה שתקנו בחרם שלא לקצץ גליון ספר אפי' כדי לכתוב ובמ"ב סימן ק' האריך על הגליונים של הספרים שהקושרים הספרים חותכין אותן ומשליכין והטעם כיון דנהגו כך ה"ל כאלו התנו עליהם מתחלה עיין סי' קנ"ד ס"ח. וא"כ אין מצילין אותן. ובאגודה במ"ס פ"ד [ה"ז] כתב המחתך בספרים בחדשים מותר בישנים אסור:

יז **עם האזכרות.** כתב ב"ח מכאן יש להזהיר על אותן מטבעות של זהב וכסף שיש עליהם שם בן ד' אותיות שטבעו אותו המינים לשם ע"א שאסורים לתלות על הס"ת ואף אין להחזיק אותם ברשותם אלא יתיכם מיד עכ"ל והרב מוהר"ר יהודה מילר נסתפק בזה כי שמא אינם מינים לע"א והאריך בתשוב' ועשו"ת חות יאיר סימן שט"ז שמתיר להתיך המטבעות דשם בן ד' שעושים במדינת שוידי"ן ע"ש הטעם. וכתב הט"ז מה שנוהגין באיזה קהלות כשמברכין חולה וגובין מעות מכל א' ומניחים הכלי עם המעות לתוך ארון הקודש שלא יפה עושים כי יש שם טומאה על המטבעות ואפי' בלא"ה אסור להשים לתוך ארון הקודש דבר של חול ע"כ יש למנוע אותו המנהג:

יח **יתכוין.** פי' שלא ירוץ ויקפוץ וינענע אנה ואנה כדי שיכבה אלא מתכסה בה כדרכו ב"ח וכן העלה הט"ז וכתב וניענוע הטלית שאחז בו האור כדי שיכבה איסור גמור הוא ולא יעשה כן בישראל עכ"ל ע"ש. וכן ס"ת שאחז בה האור פושט וקורא בה ואם כבתה כבתה. רמב"ם:

יט **משקין.** דדוקא להסיק בכלים שרי שאין המים בעין:

כ **במים**. דס"ל דלא שייך כיבוס אלא במקום שיש טינוף או דם ועיין סי' ש"ט סט"ו ועיין שו"ת ד"ן ס"ד:

כא **נכרי**. אפי' עבדו המושכר לו לזמן. ד"מ:

כב **המכבה**. אפי' שכירו המושכר לו לזמן הגמ"ר. ב"י. אבל אסור לומר לעכו"ם לכבות זולת כתבי קודש דשרי מ"א ע"ש. מת וספרים וספק להציל שניהם מת קודם. ברי ומסוכן ברי קודם ס"ח סימן (שכ"ג) [תשכ"ד]:

כג **עבר וחילל**. היינו בדברים אחרים אבל בכיבוי א"צ תשובה שלא ימנעו מלכבות. ש"ג כנה"ג:

כד **להתענות**. אפ' בתחומין דרבנן ויכול לדחותה לימות החורף כמ"ש סי' תקע"א ס"ג. איתא בשבת דף י"ב שאם עבר עבירה שחייב עליה חטאת יכתבנה בפנקס שלכשיבנה בית המקדש יביאנה:

כה **יין**. נראה דלילה שאחר התענית קאמר כמו שמצינו לענין לילה שאחר ט"ב סי' תקנ"ח ט"ז. ועיין סי' קל"ד ס"א:

כו **י"ח פשיטים**. הם י"ח ווינ"ר. מנהגים הלכות ר"ח אלול. ובלבוש סימן תקס"ח כתב שהם כמו גדול וחצי פולני"ש ועיין מ"א. כתב בס"ח אחד חילל שבת ונשא כספו א"ל החכם הכסף או שוה כסף חלוק לעניים בני טובים שמתביישין לקבל צדקה עיין שו"ת מהר"ם בוטין סימן כ"ח מ"ש בענין אחד שחילל שבת בכרמלית עיין שו"ת בית יעקב סי' צ"ט אי מחללין על גוסס:

סימן שלה

א **מצילין**. היינו קודם אכילת ערבית כמ"ש (ס"ס) [ריש סימן] של"ד. מ"א:

ב **לעיל**. תמוה הוא זה דלא התיר בדליקה להוציא לבית חבירו המעורב אלא לדעת בעה"ת. אבל הטור חולק ולא הכריע שם בש"ע סי' שנ"ד סי"א וכאן פסק להתיר סתם ונראה דלחצר שלו יש להתיר בזה כיון דלא מצינו חולק בזה. ט"ז ע"ש:

ג **אינו ראוי**. ומיירי שלא נשברה לגמרי דאל"כ אף בראוי אסור כמ"ש ס"א:

ד **וכשיתמלא**. וכתב ד"מ לפי מ"ש בסימן תקי"ג דמין בשאינו מינו בטיל אפי' בדשיל"מ א"כ מותר לתת כלי עם מים תחתיו שיתבטל היין במים ראשון עכ"ל. וצ"ע דהא אין מבטלין איסור לכתחלה כמ"ש בי"ד סימן צ"ט ואפשר דשאני הכא דאין כונתו לאכול האיסור רק להציל היין ונ"ל שאפי' נתרבה האיסור לית לן בה דיש לסמוך על המקילין בי"ד סי' קל"ד. מ"א:

סימן שלו

א **קנים**. עיין ט"ז שהעלה לאיסור בקנים ובירק וכ"מ לשון הרמב"ם אחר שזכר תחלה דין אילן כתב ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל מלשון זה משמע לכלול גם ירק וקנים הרכים עס"א:

ב **אילן**. והוא הדין קלחי כרוב. רש"ל ביצה פ"ה:

ג **שמצד אחד**. אבל אם מב' צדדים שוה לארץ ומב' צדדים גבוה ג' שרי. מ"א:

ד **שמשקים**. והמשקה מים לזרעים חייב משום חורש ומשום זורע פ"ק דמ"ק. מ"א:

ה **פסיק**. ואם אוכל בגינת חבירו יש מתירין כמ"ש ססי' ש"ך כיון דלא ניחא ליה וספר הזכרונות כתב דוקא בגינת עכו"ם אמרינן לא ניחא ליה ולא משמע כן בגמרא דאמרינן דעביד בארעא דחבריה עמ"ש סי' ש"ז ס"ז. מ"א:

ו **משקים**. וראוי להזהר אף במשקין. ספר הזכרונות:

ז **בגנות**. וט"ז כתב ול"נ מטעם אחר דיש שם איסור טלטול ד' אמות דהא גינה שיש בה יותר מן ע' אמות הוי כרמלית ולא מהני היקף לדירה בגינה ע"ש. וא"כ לפ"ז אפי' בגינת חבירו נמי אסור ועיין ס"ק ה' מש"ש בשם המ"א:

ח **נקוב**. משמע דחיובא ליכא ול"ד לדסעיף ה' בעשבים באוזן הכלי דחייב דהתם דרך זריעה בכך גמרא עיין ב"י דאפי' מונח בעליה אסור לתלוש ממנו עי"ש:

ט **להריח**. וכתב הט"ז ולפי מה שכתבתי לעיל בס"א דאין משתמשין אפי' בירק צ"ל דכאן אינו נוטלו ביד דאלו נוטלו להדס בידו אסור. ועס"ק א':

י **בכל שהוא**. עיין מ"א מה שהקשה מש"ס דזבחים דף צ"ד והעלה דאינו חייב אלא בשורה זמן ארוך כמו חצי יום ולהכי נקט השורה וכן מעשים בכל יום שנותנים חטים למים ומאכילן לבהמות ומ"מ צ"ע עכ"ל ע"ש ועיין מ"ש היד אהרן:

יא **ענפי**. שהוכנו מאתמול לתשמיש ועיין סי' ש"ח סעיף כ"ג. ועיין סי' תרנ"ד דאסור להוסיף מים בשבת. מה שנוהגין המון העם ליתן בתוך כלי מים ורדים וכיוצא בהם הוא איסור גמור שאותן ורדים נפתחים מלחלוחית המים וכבר כתב הרמ"א בשם מהרי"ל שאין ליתן במים ענפי אילנות שיש בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים. כנה"ג ועיין יד אהרן:

יב **התולש**. ונ"ל דבעשבים יבשים כ"ע מודו דכתלושין דמי מ"א דלא כע"ש ע"ש. (ובס' א"ר תמה על מ"א דמחלק בין מין אילן לעשבים אלא שנ"ל דמעיקרא לא קשיא מידי דודאי אילן יבש נמי כתלוש אלא דהכא איירי באילן לח רק שהפירות נתיבשו וכן הוא בחולין דף קנ"ד בש"ס ופי' רש"י שם):

יג **והכלכלה.** ומותר ליטול חפץ מהכלכלה אבל הכלכלה עצמה אסור ליטול דקמשתמש ביתד שהוא צדדין ואם הכלכלה תלויה באילן עצמו אסור ליטול מהכלכלה דקמשתמש בצדדין. ואם פי הכלכלה צר דכשנוטל חפץ מן הכלכלה מניד האילן בכל ענין אסור ולהשען באילן בבריא מותר בתש אסור. יש"ש מ"א ע"ש:

סימן שלז

א **גדולים.** אבל גדולים מאוד אסור לגרור דהוי פסיק רישיה דעושה חריץ. ואסור אפי' בקרקע של שיש. ב"י מ"א ע"ש:

ב **מרוצף.** באבנים וכ"ש בקרשים. מ"א:

ג **ע"י עכו"ם.** וביש"ש אוסר אפי' ע"י עכו"ם אלא שנהגו להקל וגם ע"י כנף אוסר ע"ש פ"ב דביצה סל"ג. כתב ב"י דאפי' יש בבית קליפי אגוזים דמוקצים הם מותר לכבדם דה"ל לדידיה כגרף של רעי:

ד **ישתברו.** ובודאי אפי' הם נשברים ליכא איסור דאורייתא אפ"ה אסור בפסיק רישיה ולפ"ז אסור לכבד אפי' במרוצף אא"כ בשל תמרה ולא באותם העשוים מענפי אילן עמ"ש ס"א. מ"א:

ה **לצדד.** ולא יכריע חבית וישפוך ממנה אלא מגביה אותה מן הארץ ושופך דאל"כ מחפיר הוא מן הארץ:

סימן שלח

א **שיר.** וה"ה בכל דבר שהוא דרך שיר וכמ"ש סימן של"ט ס"ג. וז"ל יש"ש כל משמיע קול שאינו מכוון לשמחה כגון שמש המקשקש לבה"כ וכיוצא בזה מותר עכ"ל. ואם נותנין מים בכלי מלא נקבים ומטיף לתוך כלי מתכות כדי שישמע קול נעים אסור דה"ל ככלי שיר. ולחולה מותר. ואם מטיף בחוזק כדי שיקץ הישן אפי' לבריא שרי דלא הוי כעין כלי שיר שאין עושה בנעימה ובנחת וא"כ כ"ש הני פעמונים שבפרוכת דלית בהו איסורא שאין כוונתו שישמיעו בנעימה ובנחת ועוד כיון דלחולה שרי כ"ש לדבר מצוה ועוד דהאידנא יש להקל כמ"ש סי' של"ט ס"ג בהג"ה וכ"מ שהש"ך מיקל משום דלצורך מצוה היא שישמעו העם ויקומו דהא לרקד ג"כ מותר לצורך מצוה כמ"ש סי' של"ט. והט"ז בי"ד סימן (רנ"ד) [רפ"ב סק"ב] וכן כאן אוסר וכתב דיש למחות בידם ע"ש. אבל כבר נהגו להקל וכמ"ש. ועוד דאותו שפותח הפרוכת לא קמכוין לקלא כלל. מ"א ע"ש:

ב **מכה.** ויש מקומות שלוקח כלי אחר להכות בשבת:

ג **לתקן**. עיין מ"א שהעלה דאסור לומר לתקן הכלי שיר אלא לומר לעכו"ם שינגן ע"ש (ובס' א"ח) צידד להתיר ואיתא במהרי"ל שפעם א' גזר המושל שלא ינגנו בכלי שיר וציוה להוליך חתן וכלה לעיר אחרת לעשות שם החתונה כדי לנגן בכלי שיר. והרדב"ז ח"א סי' קל"ב כתב שבארצו נהגו לאיסור לומר לעכו"ם לנגן ומיהו אם בא העכו"ם ונגן מעצמו אין מוחין לו ומדינא מותר לומר לו בע"ש שינגן בשבת כיון דישראל עצמו אינו אסור אלא משום גזירה ואם יש לחוש להערמה יש לעשות גדר גם בזה. כנה"ג ע"ש:

ד **לענין טפוח**. פירוש כיון דאנן אין בקיאין בעשיית כלי שיר מדינא ה"ל למשרי לנגן בכלי שיר ולכן עכ"פ שרי אמירה לעכו"ם ועכ"פ אסור לומר לעכו"ם לתקן הכלי שיר וכמש"ל. מ"א:

ה **ויזרוק**. לר"ה להבריח העופות רש"י. ואפשר דבזמן הזה דליכא ר"ה שרי לטפח דגזירה לגזירה הוא. מ"א:

ו **בתם ובחסר**. פי' גרא"ד או אום גרא"ד בל"א:

ז **לכסותן**. ורש"ל פסק דאסור לכסותן:

ח **לטלטלו**. ודוקא כשהוא נתן במקום שהוא שם דמאיס עליו וכמ"ש סימן ש"ח סל"ו סל"ז. מ"א:

סימן שלט

א **בבריכה**. פי' שאין בה גזירה שמא יעשה חבית של שייטין דבכלי לא גזרו ובריכה שיש לה שפה ה"ל ככלי:

ב **ולא מרקדין**. וביום ש"ת מותר לרקד בשעה שאומרים קלוסים לתורה משום כבוד התורה כיון דלית בה אלא משום שבות. ב"י בשם מהרי"ק:

ג **אין דנין**. אין מסדרין טענות בשבת. ור"ג תיקן שלא לבטל התמיד בשבת אבל לקבול כגון על טענות בתולים שרי ש"ג ועיין בתוס' כתובות דף ג'. ובשביל טענות הקהל מותר לבטל התמיד. כתב הרמב"ם בפכ"ג דאין עונשין בשבת אע"פ שהעונש מ"ע אינו דוחה שבת כיצד הרי שנתחייב בב"ד מלקות או מיתה אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו שנאמר לא תבערו אש וכו' ע"ש. ואע"ג דמן הגמ' נראה דוקא רציחה אינו דוחה שבת מ"מ כיון דמלקות במקום מיתה עומדת היינו מיתה היינו מלקות וכשם שהמעיטו מלא תבערו אש שאין מיתות ב"ד דוחה שבת מלקות נמי בכלל יד אהרן ועיין מ"א ועיין בתשו' אמונת שמואל סימן נ"ד שעמד על זה ע"ש באורך ועיין מה שנסתפק בזה בספר משנה למלך. ודיני ממונות אין דנין בשבת גזירה שמא יכתוב. איתא בסנהדרין דף פ"ח ע"ב

שבשבת לא היו יושבין הסנהדרין בלשכת הגזית רק בחול שלא יהא נראה כאלו דנין בשבת. ונ"ל דמה"ט אסור לקבוע מקום לחליצה בשבת ועיין בא"ע בפי' סדר החליצה סימן ז':

ד **לכתחלה**. וטוב שלא לעשות נישואין בשבת כי כמה עבירות באין מזה וכמו שהאריך בזה בשל"ה:

ה **ולא מחרימין**. ודבר שנוגע על הכלל מחרימין בשבת. ט"ז ע"ש ועיין סי' ש"ו סי"ג:

ו **בשבת**. ובמהרי"ל כתב דאיכא סכנת מיתה בדבר ומ"ב כתב דאפילו בתולה יש לייחד קודם שבת כיון די"א דחופה שלנו לא מקרי חופה וקודם החופה אסורים ביחוד. כתב החלקת מחוקק בא"ע אלמנה שנשאה ליל ה' והיתה נדה ונתייחדה עם החתן ע"י ב' שומרים שמותרת לטבול ליל שבת מאחר שנכנסה לביתו קנאה וכו' ע"ש והמ"א חולק עליו והעלה שאפי' היה הנשואין ביום ה' אסור לבא עליה בשבת לכן אין לסמוך על הח"מ בזה עכ"ל המ"א. ובליל יום טוב מותרת לטבול נ"ל וכן פסק מ"י ולא תטבול גם כן במו"ש עיין ביו"ד סקצ"ז ס"ב ואם חל טבילתה במו"ש מותרת לטבול וכן הורה הר"ש מפראג ואם נתייחדה עמו שלא בפני אדם כדי בעילה אחר החופה שרי מן הדין. ועיין ט"ז יו"ד שכתב דבאלמנה בעינן דוקא בעילה ולא מהני יחוד:

ז **להשיט**. דוקא בנהר אבל בכלי שרי כמ"ש ס"ב. ב"ח:

ח **ספינה**. אסור להערים לישן בספינה ויודע שהעכו"ם יוליך אותו בשבת ואפי' לת"ח דאין בזמן הזה ת"ח. מ"מ ע"ש ועיין סי' רמ"ח ס"ג בהג"ה דאם נכנס בה מע"ש שרי ומ"מ אסור לצאת מספינה לספינה עיין ססי' ת"ד. ועיין בהר"ם אלשקר סק"ח ועשו"ת עבודת הגרשוני סי' קכ"ג שמתיר לעבור בגשר פורחת לצורך חולה שאין בו סכנה או אצל השר רק שיהיה קצת קניית שביתה ועיין סי' רמ"ח ובתשובת חות יאיר סי' קי"ב ועיין מ"א:

ט **קשורה**. וצריך שיהא קשר בראשו האחד בספינה והשני ביבשה. מ"א:

סימן שמ

א **או צפרניו**. עמ"ש סי' שכ"ח ס"ק ב' בענין אשה ששכחה ליטול הצפרנים:

ב **שתי שערות**. אבל באחד איכא איסורא כמו כל חצי שיעור. מ"א:

ג **יבלת**. החותך יבלת בכלי חייב אם היא לחה הגוזז בין מן החי בין מן המת בין מן בהמה וחיה אפי' מן השלח חייב התולש כנף מן העוף חייב הטוה מן החי פטור דאין דרך גיזה בכך ומשמע דתולש צמר מן הבהמה פטור. ואם א"צ לצמר או לשער הוי מלאכה שא"צ לגופה מ"א. וט"ז ססי' של"ו כתב צריך אדם לזהר במלבוש שנעשה מעור

בהמה שלא יתלוש שער ממנו שיש בו חיוב חטאת דהכי איתא בירושלמי פ' כלל גדול התולש מבהמה מתה חייב שתלישתה זהו גיזתה ועוד יש ליזהר שלא יתלוש מן עור שלו בידו או במקומות אחרים דהוו כמחובר לקרקע דכן משמע בריש סנהדרין דאדם הוי כקרקע עכ"ל. ובס"ח אוסר ליקח הכנים מהעורות ע"ש. וכתב היד אהרן מדברי הרמב"ם משמע דסבר דהתולש מן הבהמה אינו חייב חטאת דכתב בפ"ט וז"ל הגוזז צמר או שער בין מן הבהמה בין מן החיה בן מן החי בין מן המת חייב עכ"ל הרי שלא כתב התולש שחייב משום גיזה אלא דוקא הגוזז חייב מכלל דהתולש אין בו חיוב חטאת והראיה הוא שכתב להדיא התולש כנף מן העוף הרי זה תולדות גוזז ומדכתב התולש כנף מן העוף ולא כתב גבי בהמה דתולש צמר מן הבהמה חייב משום תולש ש"מ דס"ל דבבהמה תולש אינו תולדות גוזז וזה נראה הפך הירושלמי שהביא הט"ז לפסק הלכה ונראה דהירושלמי הזה הוי דלא כהלכתא דהא מתלמודא דידן נראה להפך וז"ל הסוגיא בפרק הלוקח בהמה על מתני' דר"י בן משולם אומר השוחט את הבכור עושה מקום לקופיץ ותולש את השער בעו מיניה מרב הונא כנגדו בי"ט מהו וכולי ומסקינן שאני כנף דהיינו אורחיה עכ"ל ע"ש. הרי להדיא דמן הגמרא דילן נראה מבואר דהתולש מן הבהמה לאו היינו גוזז ושאני כנף עוף דהיינו אורחיה ומש"ה לא פסק הרמב"ם ההיא דהירושלמי שהביא הט"ז ותמהני על הט"ז איך לא שת לבו לתלמודא דידן ונראה מפורש דליכא חיוב חטאת בתולש צמר מן הבהמה אבל מ"מ הדין דין אמת דצריך ליזהר שלא לתלוש שער מן הבהמה אפילו מתה דאף דחיוב חטאת ליכא מ"מ איסורא איכא עכ"ל יד אהרן:

ד **שעוה.** וכתב הב"ח ולכן צריך ליזהר כשנוטף שעוה על הספר שאין לסלקו ואפי' לא נטף אלא על אות אחת ואם על שתים חייב חטאת עכ"ל. ובתשובת שבות יעקב ח"ב סימן ד' תמה על זה דמה ענין מחיקה שייך בזה ומכח זה כתב דדוקא בפנקס שיש בה בית קיבול שעוה הוא אסור אבל בקלף אין כאן חשש איסור אא"כ רוצה להסיר השעוה באצבע וצפרני ידו דאית ביה משום ממרח אבל להסיר השעוה מן הקלף בענין שלא יגע בשעוה בידו או בציפורניו מותר ע"ש והסכים עמו היד אהרן ע"ש ועיין בשכנה"ג. ולענין הס"ת אם כשר לקרות בו אם נטף טיפה של שעוה עליו או אם אירע זה בשבת מה דינו כתבתי משפטו בסימן קמ"ג ס"ק ט' ע"ש מה שכתבתי. דיו שנפל על הספר אל ילחכנו בלשונו ולא ירחצנו שמוחק. ס"ח סימן תתצ"ו. אסור ליתן שעוה על הספר לסימן משום ממחק. שכה"ג:

ה **כמין אותיות.** צ"ע דא"כ אפי' כתובים עליו צורות יהא אסור דהא הצר צורה חייב וא"כ המוחקה נמי חייב וצ"ע. וכתב בתשובת רמ"א סי' קי"ט וספר שכתב על הדפין אותיות מותר לפותחו ולנעלו דכיון דעשוי לנעול ולפתוח ליכא משום מוחק ע"ש שהאריך. ובלבוש כתב שהוא קרוב לחיוב חטאת וכנ"ל להחמיר דראיות רמ"א אינן מוכרחות ובכנה"ג כתב שנוהגין להתיר וכ"כ הר"ש הלוי סי' נ"ו וכן העלה הט"ז להתיר ע"ש. וכתב עוד הכנה"ג דדוקא כשכותבין על העוגות אותיות מדבר אחר אבל כשהכתיבה היא מהעוגה עצמה בדפוס או בידים שרי ולכן אוכלים העוגות שיש עליהן ציורים עכ"ל ע"ש וצ"ע. מ"א ועיין בחות יאיר סימן י"ו:

ו **במשקין.** ואם כתב פטור. וה"ה הכותב בדיו על עלי ירקות כל דבר שאינו עומד פטור עד שיכתוב דבר העומד על דבר העומד וכן המוחק. הכותב על בשרו חייב. אבל המשרט על בשרו צורת כתב פטור. הקורע על העור כתבנית כתב חייב. הרושם על העור כתבנית כתב פטור. המעביר דיו ע"ג סיקרא חייב שתים משום כותב ומשום מוחק. דיו ע"ג דיו או סיקרא ע"ג דיו פטור. הרושם רשמים וצורות בכותל ובשטר וכיוצא בהן כדרך שהציירים רושמים הרי זה חייב משום כותב וכן המוחקה. המשרטט חייב. הכותב ע"מ לקלקל העור חייב שאין חיובו על מקום הכתב אלא על הכתב. המוחק ע"מ לקלקל פטור. כתב אות א' סמוך לכתב כתב ע"ג כתב נתכוין לכתוב חי"ת וכתב ב' זייני"ן (חייב) כתב ב' אותיות שאין נהגין זה עם זה פטור. כתב אות א' במגילה זו וכתב אות א' שנייה במגילה אחרת חייב שבזמן שמקרבן נהגין זה עם זה ואינן מחוסרין מעשה לקריבתן. כתב נוטריקון אות א' פטור. המגיה אות א' כגון שנוטל גג החי"ת ונעשה ב' זייני"ן חייב. כתב בשמאלו או אטר שכתב בימינו פטור. השולט בשתי ידיו חייב בשתיהן. קטן אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו וכותב חייב גדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו וכותב פטור כל זה העלה המ"א:

ז **באפר.** וה"ה בדבש ושומן הנקרש:

ח **לרשום באויר.** שאין רישומו ניכר כמו במשקין ואפר. ולפ"ז לאו דוקא באויר מותר אלא ה"ה אם רושם על דף נגוב צורת אותיות שרי דגם בזה אין רישומו ניכר כלל וכ"מ מדכתב במשקין על השלחן וכו'. משמע על השלחן גרידא מותר ט"ז וה"ה דמותר לראות אומנות בשבת אע"ג שלומדה. ת"ה מ"א:

ט **הספר.** וכתב הלבוש אבל כמין אותיות ודאי אסור כמ"ש ס"ד:

י **המתקיים.** ורש"ל כתב דוקא בקלף הקשה דבזמן הטור היו כותבין הספרים על הקלף. אבל על הנייר אסור דמתקיים הוא וכן דעת הט"ז ע"ש. וב"ח אוסר אפילו בקלף משמע

בגיטין דף כ' שאם תוחב אותיות של כסף ע"ג בגד מקרי כתב ע"ש. וא"כ אפשר דאסור לעשותו בשבת. כתב בהג"מ פ"א מס"ת הא דאיתא בסי' ש"ו סי"א כותבין בשבת פי' בכתב גלחות דאינו אלא שבות וגזרו על שלהם אטו שלנו וכ"מ קצת מלשון רמ"א שם ופירושו שאומר לעכו"ם לכתוב דהוי שבות דשבות. ובספ"ז כתב דכתיבה דקה שאנו כותבין שטרי הדיוטות אינו חשוב כתב עכ"ל. וכתב המ"א תמהני דהא הרמב"ם כתב דהכותב בכל כתב ובכל לשון חייב ואפי' משני סמניות ופי' המ"מ אפי' אינן אותיות ידועות רק סימן בעלמא כגון נוני"ן הפוכין גבי ויהי בנסוע עכ"ל. והא דבעי זיוני היינו בכתב אשורית דכל זמן שלא זיינ"ן לא נגמרה מלאכתן. ואפשר דבכתיבה דקה נמי פטור כיון שהוא נלקח מכתב אשורית אבל בכתב עכו"ם כיון שהוא כתב שלהן למה לא יתחייב וכ"כ הרב"י בא"ע סי' קכ"ו לענין גט. גם בתוס' בגיטין דף ח' וס"פ מרובה איתא בהדיא דהוי דאורייתא ואפשר דפליג על הרמב"ם ועיין בש"ג בענין הזיונין שהאריך עד כאן לשונו. מ"א:

יא **למתחו**. מחט שנתעקמה אפי' מעט אסור לפושטה. הזכרונות כנה"ג מ"א. התופר ב' תפירות וקשר או ג' אע"פ שלא קשר חייב וכשקשר חייב נמי משום קושר הרע"ב. והקורע ע"מ לתפור חייב:

יב **שמהדקים**. ואם נמלך לפעמים להניחם כך לעולם אסור להדקן בשבת. מ"א:

יג **בעיגול**. ואז אפילו החוט תחוב במחט נקובה שרי. שב"ל:

יד **בתחלה**. דהשתא עביד ליה מנא רש"י ורמב"ם כתב גזירה שמא יתפור עמ"ש סי' שי"ז ס"ב:

טו **שדומה למעמר**. אבל עימור ליכא שאין עימור אלא בגדולי קרקע וה"ה דישה:

טז **המקבץ**. ודוקא שקבצם ממקום שנפלו מן האילן אבל אם קבצם בבית לא. כ"מ בשם הרמ"ך:

יז **שנקב**. וצ"ע למה לא יתחייב בזה משום בונה כמ"ש סוף סי' שי"ט גבי המגבן וצריך לומר דלא מקרי בונה אלא כשמכוין ליפותו ולהשוותו. מ"א:

יח **קורע**. נ"ל דאם נדבקו הדפין להדדי ע"י שעוה או בשעת הקשירה מותר לפתחן כמ"ש סימן שי"ד ס"י כיון דלא נעשה לקיום כל שכן הכא דנעשה ממילא. מ"א:

סימן שמא

א **שלא לאכול**. וה"ה אם נדר שלא לשתות יין תוס' עירובין דף למ"ד. ונ"ל דה"ה שלא לאכול בשר מ"א ומהר"י בביאורי סמ"ג כתב אפילו מלבוש הצריך היום שרי:

ב **חרמי**. כתב בשכנה"ג נידוהו בחלום עשינו מעשה והתרנו בשבת ע"ש:

סימן שמב

ונחפז. ואם לא יעשה כן יהיה לו צער כה"ג התירו לו שבות בה"ש וכתב רש"ל בתשובה סימן מ"ו בשם גדול אחד שהורה לומר לעכו"ם בה"ש להדליק נר של יאר צייט דהמנהג שנזהרים באותו נר והוה ליה כצורך גדול ועיין סי' רס"א ס"א מש"ש וכתב המ"א וצ"ע אם בה"ש במ"ש נמי לא גזרו משום שבות דשאני אפוקי יומא מעיולי יומא דמספיקא לא פקעה קדושה ע"ש:

סימן שמג

א **אין**. ומלתא דנפיק מיניה חורבה כגון תקיעת שופר שהקול נשמע לרבים ויבואו לתקוע בשבת ב"ד מצווין להפרישו ר"ן פ"ג דר"ה. וכתב הב"ח דגבי טומאה מצווין להפרישו אפי' לא הגיע לחינוך. אבל דעת רמ"א בי"ד סימן שע"ג דאין מצווין להפרישו וכ"ד רוב הפוסקים ופשטא דגמרא. מ"א וט"ז ע"ש:

ב **אביו**. אבל אמו אינה מצווה להפרישו וכ"ה בנזיר דף כ"ט ומשמע שם דאין מחויב לחנך בתו ע"ש. ובתוס' שם הקשו מ"ש דביה"כ מחויב לחנך בתו ע"ש. ואפשר דכל המצות דמי ליוה"כ וצריך לחנכם וכ"ה בילקוט אמור דף קע"ח. מ"א:

ג **דאורייתא**. ובאמת אפילו באיסורא דרבנן חייב האב לחנכו כדאיתא בסימן ק"ו (ס"ב) [ס"א] ובכמה דוכתי אלא שאם לא הפרישוהו אין ב"ד מוחין בידו אבל באיסור דאורייתא ב"ד מוחין ביד האב להפרישו. ב"י ע"ש ועיין ט"ז. וכתב באו"ה דדוקא בתינוק דבר הבנה אבל לאו בר הבנה לית לן בה דהא יונק אפי' מבהמה טמאה עכ"ל. ועיין ביו"ד סימן פ"א סס"ז דמ"מ מזיק לתינוק וכתב הש"ך בי"ד סימן שע"ב בשם הרוקח דאשת כהן מעוברת מותרת ליכנס באוהל המת דס"ס הוא שמא הוא נקבה או שמא הוא נפל ע"ש. וצ"ע דבלא"ה מותר דטהרה בלועה אינה מטמאה וצ"ע. מ"א ע"ש:

ד **בידים**. ואיתא ספ"ט דשבת דאסור ליתן לתינוק חגב חי טמא לשחוק בו שמא ימות ויאכלנו ואפי' דבר שאין בו איסור אלא משום בל תשקצו אסור ליתן לידו כ"ש דבר טמא דחזיא לאוכליה בעיניה וכ"כ בהגה שם והטעם דהוי כמאן דמאכילו בידים אבל מותר ליתן עוף טמא לשחוק דאע"ג דימות לא חזיא לאכילה כך כדאיתא בב"ב דף כ' קטן שלא הגיע לחינוך ושתית המים היזק לו ואין שם יין ישראל מותר לגדול ליתן לו סתם יינם ובתנאי שימזוג בששה חלקים מים וישים המים תחלה ואח"כ היין ראנ"ח ח"א קי"ב ונ"ל

דאם היין אינו חזק שיפסד ע"י כך יצוהו לעכו"ם ליתן לו. מ"א. כתב רי"ו נ"א ח"א דאין למחות בעכו"ם המאכילין אותם איסור אבל אסור לומר לעכו"ם להאכיל אותם איסור. עכ"ל. ואם התינוק צריך לכך כגון שהוא קצת חולה מותר לומר לעכו"ם להאכיל אותם וכן נוהגים בפסח שמצוים לעכו"ם לישא התינוק לביתו ולהשקותו חמץ ואם התינוק חולה וא"א לשאת אותו חוץ לבית יבקש מעכו"ם שיתן להתינוק חמץ והעכו"ם מביא חמץ ומעמידו בבית וה"ל חמצו של עכו"ם ואז אפי' הולך העכו"ם לפעמים יכול לצוות לקטן ליתן לו לשתות אבל הוא לא יגע בו שמא יאכל או ישתה ממנו אבל אם התינוק אינו חולה כ"כ ישאנה לחוץ ולא יכניס החמץ לבית כלל. ועמ"ש בסימן ת"נ ס"ק י"א ועיין מ"א:

ה **לתשובה**. קטן שגנב או שמזיק ראוי לב"ד להכותו שלא ירגיל בה אבל אין צריך לשלם אם אין הגניבה בעין ב"ח ועיין ט"ז ובספר חסידים סימן תרצ"ב:

סימן שמד

א **כדי פרנסתו**. ואם יש לו לחם אסור לבשל דאין כאן פקוח נפש. ט"ז:

ב **אפי'**. אבל שאר איסור דרבנן אסור לו לעשות ועיין מ"א ועיין במהר"ם גלאנט"י בספר קרבן חגיגה סי' ל"ח:

סימן שמה

א **ארבעה**. צ"ע אי עובי המחיצות נמדדים עם החלל לד"ט ט"ז ע"ש. ועיין סי"ט מש"ש בשם הב"ח והיד אהרן כתב בפשיטות דעובי המחיצות מצטרפות לשיעור ד' על ד' ע"ש (ובספר אבן העוזר העלה דחלל שבין שני המחיצות צריך להיות ד' טפחים והשיג על הב"ח וט"ז ע"ש):

ב **חורים**. אפי' הם למטה מיו"ד. מ"א ע"ש:

ג **לרקיע**. ואם נעץ קנה ברה"י ע"ג הוי רה"י. מ"א:

ד **אפילו כלי**. וכלי שאין גבוה י' העומד בר"ה אין לו דין כרמלית אלא הוי כמו ר"ה דאין כרמלית בכלים רש"י בשבת דף ח' ועי' סי' שנ"ה ס"ב. אבל בכלי המחובר לקרקע הוי כרמלית. תוספות דף י"א:

ה **רחובות**. דרכים שעוברים מעיר לעיר הוי ר"ה. מ"א:

ו **מפולשים**. פירוש שהשערים מכוונים זה כנגד זה ויש לאותו דרך המכוין משער לשער כל דין ר"ה ויש לעיין אם יש חילוק בזה בין עיר של יחיד לשל רבים. מהריב"ל מ"א עיין סימן שצ"ב:

ז **נעולות**. נראה דאם דלת אחד נעול מבטל גם כן ר"ה כיון דלא הוה מפולש ט"ז. כתב בתשובת חכם צבי סי' ל"ז וז"ל מצאתי להרשב"א בספר עבודת הקודש חידוש גדול דפלטיא אפי' דלתות המדינה ננעלת בלילה תורת ר"ה עליה נראה דעתו דדוקא במבואות המפולשין שהם מיוחדות לאנשי המבוי ההוא ואין יד כל אדם שוה בו הוא דמהני ננעלת בלילה ולא בפלטיא שיד כל אדם שוה בו דאפי' נעילת דלת לא מהני ותמה אני שלא ראיתי לאחד מן הפוסקים שהביא דבר זה עכ"ל ע"ש ועיין יד אהרן:

ח **ששים**. מ"ב סימן צ"ב ורש"ל בביצה סי' ח' פסקו לחומרא אך דעת רוב פוסקים להקל וכ"פ בש"ע סימן ש"ג סי"ח וכ"כ רמ"א בסי' שמ"ו ס"ג שכל רשויות שלנו כרמלית הם משמע כדיעה אחרונה ובפי העולם מורגל עכשיו שאין לנו ר"ה והוא כדעת הי"א והם רבים וע"כ המחמיר יחמיר לעצמו ואין בידו למחות למה שנוהגין עכשיו כאותן הרבים שמקילין. ט"ז מ"א:

ט **י"ג**. כמו שמצינו בפסי ביראות עיין ט"ז:

י **ורבים**. אבל כשאין מכתפים עליו אע"ג דראוי לכתף עליו לא הוי ר"ה. ב"י:

יא **רה"י**. ואפי' היא מליאה מים וה"ה דברים שאדם מסתכל ורואה בתוכו ונראין המחיצות אבל מליאה פירות אינן רה"י דאין המחיצות ניכרות ואפי' דעתו לפנותן ורשב"א כתב דוקא במליאות טבל שאין יכול לטלטלן מ"מ ועי' סי' שע"ב סי"ו ועי' ססי' שנ"ו דדוקא בור הוי רה"י אבל ים הוי כרמלית כמ"ש סי"ד.

יב **שלפני**. אבל בין העמודים אפי' אין רחבים י"ג ושליש כיון שרבים בוקעים בהן הם טפלים לר"ה משא"כ במבוי שכתב בס"ט. מ"א ע"ש:

יג **רחוק**. עיין מ"א שהעלה דאם אין גבוה יו"ד עם הקירוי בעינן שיהא החקק סמוך לכותל פחות מג' טפחים ע"ש:

יד **ארבע רוחב**. אפי' הוא ארוך אלף אמה. ב"י:

טו **ואין ביניהם**. משמע דאין עובי המחיצות מצטרף לד' ב"ח. ועיין ס"ק א' מש"ש:

סימן שמו

א **קרפף**. מדאורייתא הוא רה"י גמור. אלא שהתירו לטלטל ממנו לכרמלית שאם נאסר יאמרו שהוא רה"י גמור ויבואו לטלטל בתוכו בכולו ומתוך זה יבואו שאר אנשים לטלטל בר"ה כי דומה זה לר"ה. ט"ז ע"ש:

ב **ולכן מותר**. פי' דאע"פ שהגינה הוא רה"י מן התורה לא אסרו הטלטול ממנו לכרמלית וזהו ממש הדין הנזכר לפני זה:

ג **ב' מחיצות**. ובשלישי אמרינן פי תקרה יורד וסותם. עמ"א:

ד **רה"י**. פי' ואסור להכניס לשם מן הכרמלית שלפניה וא"כ היה ראוי להתיר להכניס מאסקופה זו לרה"י אלא דמ"מ אסור שמא לא יהיה רחב ד' ויהיה כרמלית אף שאין רחב ד' כיון שיש לפניה כרמלית מצא מין וכו':

ה **שלפניה**. כתב הט"ז ראיתי רבים נכשלים באותן מקומות שאסור הטלטול מחמת שאין שם עירוב ופתח בית הכנסת הוא לצד הרחוב ואין שום חדר לפני הפתח והעכו"ם מביא המפתח יש ליזהר שלא יקח השמש המפתח מידו עד שיהיה עם העכו"ם תחת משקוף שעל הפתח דשמא יש שם בתקרה ד' והוי רה"י ומטלטל מכרמלית שלפני בית הכנסת לתוך רה"י ע"כ יקח המפתח ממנו תחת המשקוף ואח"כ יפתח המנעול ולא יפתח הפתח עד שיסיר המפתח ואח"כ יפתח הפתח דשמא אין בתקרה שחוץ לפתח ד' נמצא ששם הוא כרמלית והוא מכניס מן כרמלית לרה"י ע"כ יסיר תחלה המפתח ויתנהו לעכו"ם או יטמינהו בפתח בתחתיתו או מצידו. ובית שפתחו פתוח לכרמלית צריך ליזהר שלא יטלטל מן הבית ולחוץ רק עד שיעור שהפתח שוקף שם ותו לא. דשמא אין בחלק החיצון ד' והוי כרמלית ומטלטל מרה"י לכרמלית וראוי לאותו קהל שיעשו לפני הפתח איזה חדר שהוא רה"י ויביא העכו"ם המפתח לשם ושוב אין חשש. ומשמע במרדכי שיש היתר להביא ע"י תינוק המפתח כמו על ידי עכו"ם כיון דאין לנו ר"ה אלא כרמלית שהיא מדרבנן עכ"ל:

ו **וכן בגגין**. בכאן מבואר הספק שמסתפקין בו הרבה בענין הבית שיש לפניו לצד הרחוב גג בולט לרחוב ובנוי תחתיו בנסרים שקורין בל"א פירליב"ן מה דינם אם יכול לטלטל שם מן הבית והרבה טועים לומר פי תקרה דלשם וצד הבולט לרחוב יורד וסותם והוה כאילו בנוי עד למטה בארץ ומכאן משמע להדיא דדין שתחת הגג כרשות שלפניהם ט"ז ועיין בט"ז ס"ס שס"ה ס"ק ו' שכתב שם בשם מהרי"ל דאם יש לה בבליטה שלפני הבית ג' מחיצות ורביעית פי תקרה שרחבה ד' דטוב להחמיר אפי' בזה ע"ש וצ"ה לא מהני בפירליב"ן דלא מהני אא"כ עומד מרובה על הפרוץ כמ"ש סי' שס"ב:

ז **כרשות**. מנהג הנשים שעומדים תחת משקוף החלל של פתח להצניע המפתח תחת הפתח אף שהדלת נעול המשקוף הוא כלחוץ אף שאין מורין כן מ"מ אין צריך למחות עש"ת מ"ע קי"ב:

סימן שמז

א **לחוץ**. ואם היתה ידו למטה מג' הוה כאילו הניחם בארץ וי"א דידו בתר גופו גריר עיין במ"מ פרק י"ג:

ב **מדרבנן**. אבל מכרמלית לר"ה מותר דלא גזרינן גזירה לגזירה עבודת הגרשוני סי' ק"ד והיד אהרן חולק עליו ע"ש ועיין מ"ש בסי' רס"ו ס"ז:

ג **יד חבירו**. דידו של אדם חשובה כד' על ד':

ד **אסור**. לא משום איסור שבת אלא שמכשיל את חבירו וגורם לו להוציא חפץ ועובר משום לפני עור לא תתן מכשול. ואם הוא מונח באופן שאם אפי' לא היה בידו היה יכול ליטלו לא עבר אלפני עור ומ"מ איסורא דרבנן איכא דאפי' קטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו כ"ש גדול שלא יסייע לו הרא"ש. ונ"ל דלעכו"ם ליכא איסור לסייע במידי דאסור לו כמו אבר מן החי אם לא דקאי בענין שאינו יכול ליטלו וכן איתא בהדיא בע"ז דף ו' וכ"כ התוספות שם דאסור להושיט למומרים דבר איסור ואסור להשאיל לאדם כלי מלאכה אם הוא חשוד לעשות מלאכה בשבת אם לא שיש לתלות שיעשה בה מלאכת היתר ודוקא בדבר המצוי אבל בדבר שאינו מצוי אסור אם לא מפני דרכי שלום עיין בגיטין דף ס"א ובע"ז דף נ"ה משמע ברש"י דאפי' בעכו"ם אסור לסייע בדבר שנצטווה ע"ש ועיין בי"ד סימן קנ"א סס"א ובש"ך שם. דרך ארץ לומר לאדם שעוסק במלאכה תצליח במלאכתך שבת דף פ"ט ואפי' לעכו"ם אבל מי שעוסק במלאכת איסור אסור לומר לו כך. גיטין ספ"ה:

ה **חבירו**. ואם יד חבירו למעלה מיו"ד פטור דמקום פטור הוא ויש חולקין. מגיד משנה. הזורק ונעקר חבירו ממקומו וקבלו פטורין ואם רץ הוא עצמו וקבלו ה"ז ספק אם חייב שאין ההנחה גמורה עד שינוח במקום שהיה לנוח בשעת עקירה. הזורק מר"ה לר"ה ורה"י באמצע או מרה"י לרשות היחיד ור"ה באמצע פטור ואם הלך החפץ ב' אמות בר"ה זה וב' אמות בר"ה זה חייב. פשט ידו לפנים ונטל מים מעל גומא חייב שהמים כגוף אחד הם ואם נטל פירות או שמן מעל גבי המים פטור שהרי לא עקר מעל גבי מקום ד' שלא נחו על הארץ וכתב רמ"א כששולחים עכו"ם להביא שכר מחוץ לעירוב שיקח העכו"ם הכלי מעל השלחן ולא יתן הישראל שלא יעשה עקירה ועיין מ"א בסימן ש"ז סי"ד ס"ק כ' מש"ש:

סימן שמח

חיוב. כלומר איסור חטאת דחיוב ליכא אלא אם כן תחלתו וסופו שגגה. המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך והוציאן פטור שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך היה קנה בידו והגביה הקצה הא' והקצה השני מונח בארץ וחזר והגביה הקצה השני אפי' כל היום

כולו פטור שהרי לא עקר החפץ כולו מן הארץ ואם משך החפץ וגררו על הארץ מתחלת ד' אמות לסוף ד' חייב שהמגלגל עוקר הוא. מ"א:

סימן שמט

א **ד"א.** מצומצמות גופו ג' אמות ואמה כדי לפשוט בה ידיו ורגליו עב"י:

ב **באמה שלו.** היינו הזרוע:

ג **קטנה.** והוא גדול נמצא שלא יספיקו לו ד"א:

ד **לחבירו.** והיינו דוקא בתוך ר"ה או בתוך רה"י או בתוך כרמלית אבל להוציא מכרמלית לרה"י או מרה"י לכרמלית ודאי אסור. יד אהרן וכ"כ הט"ז וז"ל פשוט שזה אינו מועיל אלא לענין טלטול חוץ לד' אמות בר"ה או בכרמלית אבל להוציא מרה"י לכרמלית ודאי אסור וע"כ קראתי תגר על מה שראיתי באיזה קהלות בשבת שנותנין ספר תורה לבית הכנסת והולכין דרך הרחוב שהוא עכ"פ כרמלית ונושאין על ידי הושטה מאחד לחבירו בפחות מד' אמות ועושין איסור במה שמוציאין אותה מן הבית לרחוב דלזה לא מהני הושטה וע"י עכו"ם ודאי אסור להוציאה מן הבית וה"ל מצוה הבאה בעבירה לפי דעתי וכשנושאין בשבת תינוק לימול יש להתיר שיוציא עכו"ם התינוק מן הבית דלא להוציא מרה"י לכרמלית ואחר כך יטלטלוהו ישראל בפחות פחות מד"א וכן כשיכניסוהו לבית הכנסת צריך שיכניסו עכו"ם דהוה מכניס מכרמלית לרה"י כל זה נראה ברור וה' יכפר בעד השוגגים לזה עכ"ל. והמ"א בסימן של"א ס"ק ה' כתב ופשוט דאסור להביא התינוק לבה"כ דרך חצר שאינה מעורבת אפי' ע"י עכו"ם דהא יכולין למול בביתו. ואח"כ כתב דכיון דיש מקילין אפי' במלאכה דאורייתא במילה יש לסמוך עלייהו. ע"ש ועיין מה שכתוב בסימן רע"ו ס"ז (ובס' אבן העוזר העלה תקנה גם לזה דאותן שעומדים בחוץ יושיטו ידיהם לתוך הבית וחבירתה שתוך הבית מניחה התינוק לתוך הידים ואחר כך נוטלת בידים לחוץ ואז הוי זה עוקר וזה מניח דברה"ר פטור אבל אסור וא"כ בכרמלית לא גזרו כו' ע"ש באריכות בס' מגיני ארץ ד' פרופס):

ה **מתחום שלו.** ובחפצי הפקר שרי עיין סי' ת"א:

ו **להוליך.** ואם עמד תוך ד"א לתקן משאוי הוי כמהלך וחייב אא"כ עמד לפוש מ"א. ועיין בתשובת עבודת הגרשוני סימן ק"ד מה שתמה בזה ועיין יד אהרן סימן שמ"ז בהגהת הטור:

סימן שנ

א **יעבירם.** ואם העביר חייב. ראב"ד:

ב **וישתין**. ואם השתין או רק חייב דמחשבתו משוי ליה מקום וה"ה לזורק בפי הכבשן או בפי כלב. מ"א:

סימן שנא

א **ג"ט**. פי' המזחילה מונחת סמוך לגג ג' טפחים ואמרינן לבוד ושם גג על זה והוי כמוציא מגג לר"ה אבל מותר לקלוט מן האויר אפילו ידו תוך ג' למזחילה ולא שייך בזה לבוד דהא עכ"פ אינו מוציא מרה"י ממש ואין בחיוב הוצאה אלא במוציא ממש מרה"י ועיין ט"ז:

ב **מן הגג**. לא חשיב כגג:

ג **ד' על ד'**. דהוי כרמלית:

ד **מעשרה**. דגזרינן שמא יהא רחב ד' והוי רה"י ואסור ועיין מ"א:

סימן שנב

א **ונשאר**. ואם לא נשאר אפי' בכרמלית אסור. ב"ח מ"א:

ב **לעשרה**. דהוי מקום פטור. אבל הגיע לי"ט שם הוי ר"ה ויש חשש שמא יפול כולו מידו ויבא לאתויי מר"ה לרה"י:

ג **שנח**. דאין חיוב אלא במונח על גבי משהו. ודוקא כשרבים מכתפים עליו הא לאו הכי הוי כרמלית וכיון דאגודו בידו שרי להביאו אצלו לכ"ע ב"ח ועיין במג"א שהעלה דאויר כרמלית ואוגדו בידו דאיכא ג' קולות אפי' בשאר דברים שרי ע"ש:

סימן שנג

א **מזה**. ודוקא למעלה מיו"ד דהוי מרה"י לרה"י דרך מקום פטור אבל למטה מיו"ד אסור. רמב"ם:

ב **אסור לזרוק**. משום גזירה דלמא מיגנדר ונפל ואתא לאתויי ואע"ג דבס"ג כתב רמ"א דבדבר רחב אין איסור בכל הכלים שאני הכא הוא זורק מגבוה לנמוך או להיפך וצריך לאמן ידיו משא"כ התם שהוא מניח. ט"ז:

ג **ואוסרין**. אפילו אין בתחתון ד'. מ"א:

ד **אסור**. דוקא כלים ששבתו בתוך הבית עיין סי' שע"ב ס"ו:

סימן שנד

א **עומד**. פי' הבור עצמה והוה המקום הפנוי שבין הבאר לכותל מקום פטור דפחות מארבע לא דרסי ליה רבים כלל. ט"ז:

ב **רחוק**. פי' הבור עצמה דהשתא לא הוה מקום פטור אלא או רשות הרבים או כרמלית בקרן זוית הסמוכה לרשות הרבים ע"כ צריך שתהיה החוליא של הבור גבוה יו"ד ממילא הדלי ששואב בו הוא למעלה מיו"ד ושם לא הוה רשות הרבים והוא ממלא מרה"י לרשות היחיד דרך מקום פטור שכל שלמעלה מי' ברה"ר הוה מקום פטור מה שאין כן אם החוליא פחות מי' הולך הדלי דרך ר"ה ומטלטל מרה"י לרה"י דרך מקום ר"ה ועיין ט"ז:

סימן שנה

א **גזוזטרא**. פי' דף היוצא מן הכותל למעלה מן המים ויש שם נקב באמצעיתו וחלון פתוח לה וכשימלא מים דרך הנקב מטלטל מן המים שהם כרמלית לרה"י ע"כ צריך שיעשה מחיצה כל סביבה דהשתא הוי כל שנגדה עד למטה רשות היחיד דאמרינן גוד אחית:

ב **פתוח**. דאם לא כן הוי כרמלית ומותר לטלטל מכרמלית לכרמלית כמו שכתוב בסימן שמ"ו סעיף ב'. מ"א ע"ש:

ג **מחיצה**. גבוהות י' עסי' שנ"ו:

ד **לשפוך**. ואע"פ שהיא סמוך לרקק שהוא ר"ה מ"מ כיון שאין כוונתו להוציאה לר"ה שרי. מ"א ע"ש:

ה **בספינה**. משום דהמים כרמלית הם והספינה רה"י:

ו **שהקילו**. פי' שבגזוזטרא הנזכר ברישא צריך דוקא מחיצות והקולא היא דאמרינן גוד אחית אבל בספינה יש עוד קולא דלא צריך אפי' מחיצות אלא אמרינן כוף הצדדים כאילו היו שם מחיצות ואח"כ אמרינן גוד אחית:

ז **בתוך י"ט**. פי' מעל המים אבל מחיצות הספינה גבוהין יו"ד ואם אין מחיצות הספינה גבוה יו"ד הוי כרמלית ומותר לטלטל מתוכה לים ומן הים לתוכה. רש"י כיון שעומד בכרמלית. מ"א ע"ש:

ח **נקב**. עיין ט"ז שהעלה שיעשה נקב בזיז והאי מילתא שכתב כאן ועושה בו נקב כו' היא שלא בדקדוק אלא ממלא בהדיא מן המים לספינה. וכ"כ הרמב"ם וז"ל אבל אם הוא למעלה מיו"ד מוציא זיז כל שהוא וממלא שהרי דרך מקום פטור ממלא וכו' הרי שלא

זכרו כאן שיעשה נקב בזיז כמ"ש ברישׁ' כשהוא בתוך יו"ד אלא ודאי הכוונה שדרך אויר מקום פטור ממלא בהדיא ע"ש וכ"כ הב"ח:

ט **לשפוך**. וה"ה לזרוק עצמות וקליפין. ראב"ן. וכתב הט"ז נ"ל דזה קאי אאין גבוה יו"ד בדפני הספינה דצריך מקום ד' אבל לשפוך א"צ זיז כלל אלא שופך בהדיא על דופן הספינה כיון דאין כאן אלא כחו משא"כ אם שופך קצת רחוק מן הדופן הוי זורק מרה"י לכרמלית ממש. ואם יש בו גבוה יו"ד ואינו רוצה לשפוך על הדופן כגון שהם סרוחים והריח יכנס לתוך הספינה ורוצה לשפוך מרחוק לכותל צריך ג"כ היכר זיז כל שהוא עכ"ל:

י **קשורות**. וצריך שלא יהיו ביניהם ד' טפחים. ירושלמי:

יא **המים**. דקא מטלטל מרה"י לרה"י דרך מקום פטור ועיין מ"א:

יב **להתיר**. כגון שיעשנה למטה סביב:

יג **פחות מג'**. פי' סמוך דאז הוי כלבוד והוי חורי רה"י מרדכי ועיין ס"ג בהג"ה:

יד **פטור**. דאינה רחבה ד' ומיירי שמפנה ממש על הצואה ואע"פ שנופלת אח"כ לכרמלית שרי:

טו **עמוקים**. וב"ח הביא תוספות דשרי במחיצה תלויה אפי' אין עמוקים יו"ד כ"כ המ"א ע"ש:

טז **רחוקה**. דממילא שניהם נוחים להשתמש בשניהם ואוסרים זע"ז מש"ה אם עשו מחיצה לעליונה בשותפות אוסרות זע"ז וכ"ש אם עשו שתיהן לתחתונה דעליונה אוסרת על התחתונה דניחא לה להשתמש בתחתונה ע"י שלשול אבל אם כל א' עשתה לבדה ואין לה חלק במחיצת חבירו אינה אוסרת עליהם וכן אם עשו לשניהם מן השותפות ומ"מ כל אחד משמש בשלו וגילה דעתו דסילקה נפשה מחבירתה שוב אינה אוסרת עליה וכל זה באין רחוק ביניהם ד"ט אבל רחוק ד"ט אין התחתונה יכול' להשתמש בעליונה אלא בתשמיש אויר ולאו תשמיש הוא ע"כ אינה יכולה לאסור על העליונה ואגובה יותר מיו"ד ביניהם לא קפדינן דמשמש ע"י זריקה אע"פ שהיא תשמיש קשה:

סימן שנו

א **עמוקה יו"ד כו'**. דבשיעור זה נעשה רשות לעצמה והוי כרמלית אפי' בחצר אבל אם אינה עמוקה עשרה או שאינה רחבה ד' אינה כרמלית והוי כרשות שעומדת שם אי בר"ה הוי ר"ה ואי ברה"י הוי רה"י:

ב **מחיצה**. אבל מחיצות החצר שהיא תלויה ועוברת אינה מועלת לה כיון שלא נעשית לשם מים. רש"י ועיין מ"א:

ג **משוקע**. לחלוק בין מים שבחוץ שהם כרמלית למים שבפנים:

ד **באמצע**. פירוש שבצד הכניסה ובצד היציאה עשה מחיצה לרחב האמה אלא שלא עשה מחיצה בצד הכניסה כולה בחתיכה א' אלא בב' חתיכות דבאמצע המחיצה הניח מקום פנוי וכן במחיצה של צד היציאה ועשה כן כדי שבאותו מקום הפנוי ילכו המים אם אותו המקום הפנוי אינו ג' על ג' הוי כלבוד עיין ט"ז:

ה **למלאות**. אע"פ שהיא עמוקה יו"ד ורחבה ד' דכיון שנכנס לחצר ואינו יוצא ממנו הוא כבור שבחצר ומחיצות החצר מתירות אותו משא"כ באמת המים שנכנסה ויוצאה וחולקת רשות לעצמה והוי כרמלית. ראב"ד וריטב"א עיין ב"י ובט"ז:

ו **בחצר**. דפעמים שהמים שוקעים והמחיצה ניכרת אבל בבית אין המחיצות ניכרות:

ז **בחצר**. כלומר דאסור לטלטל בחצר. ואם הלשון ים עמוק יו"ד הוא נחשב למחיצה ומותר לטלטל בחצר אבל אסור למלאות ממנו כיון שאין מחיצה ע"ג בינו לבין המים שבחוץ שהרי נפרץ במילואו והים הוי כרמלית. ראב"ד ורא"ש. כתב הט"ז באותן מקומות שיש נהר סמוך לחצירות פשוט שאסור לשאוב מים כי הוא ממלא מים מכרמלית לחצר שהוא רה"י ובזה לא מהני עירוב ורבים נכשלים בזה עכ"ל:

סימן שנז

א **לכסותה**. שאם לא יכסנה ה"ל ר"ה ואם עמוק ג' הוי כרמלית אבל אם היא מכוסה אין לה אלא מקום פטור:

ב **וקטין**. כגון שהוא ארוך ח' אמות ורחב ב'. ומ"מ יש כאן שיעור לבלוע סאתים:

ג **הגשמים**. שאין אדם מקפיד על לכלוך חצירו ואינו מתכוין שיצאו לחוץ:

ד **סמוכות**. בתוך ד"ט:

ה **לכרמלית**. לפי שאין כאן אלא כחו וכחו בכרמלית לא גזרו כמ"ש סי' שנ"ה ס"א ועיין ססי' זה דיש חולקין וס"ל דאין חילוק בין כרמלית לר"ה עיין שם:

ו **ביב**. פי' חריץ העשוי לקלח שופכין שבחצר לר"ה:

ז **לשפוך**. דקים לן בד' אמות יש שיעור לבלוע ואפי' אי נפקא לבראי לא לכך איכוין ושרי:

ח **ר"ה**. מ"מ שייך למגזר בעיר גדולה שיש ס' רבוא. מ"א ע"ש:

סימן שנח

א **מסאתים**. דאז נקרא כרמלית אבל אם הוא סאתים נקרא קרפף והוא רשות א' עם החצר לכלים ששבתו בתוכה ולא לכלים ששבתו תוך הבית כמ"ש סי' שע"ב:

ב **וקטין**. כגון שהוא ארוך מאה אמה ורוחב נ' אמה שהוא עולה כמרובע של ע' אמה:

ג **אמה**. כחצר המשכן שהיה אורך מאה אמה ורוחב חמשים. אבל פחות מאמה אחת שרי. מ"א:

ד **סמוך לביתו**. היינו בתוך אלפים אמה שיוכל לטייל בה וה"ה אם יש סוכת שומרים שדר שם ביום ובלילה או בית דירה אע"פ שאין דר שם בקביעות. הג"מ ועיין מ"א:

ה **בית דירה**. קודם שהוקף עיין מ"א:

ו **עשרה**. דאם יש בגובה יו"ד שרי בלא"ה כמ"ש ס"ו אם הרחיקה ג' טפחים:

ז **מיעוט**. לפי שדרך ליטע בו אילנות וה"ה בור דתשמיש הגינה הוא להשקותו ועיין ב"י דמשמע דדבר אחר שאינו צורך הגינה ממעטו:

ח **סאתים**. וה"ה פחות דהמיעוט בטיל לגבי הרוב וה"ל נזרע כולו ואסור עיין מ"א וט"ז. ובתשובת חכם צבי סי' נ"ט וסימן נ"ז ועיין יד אהרן:

ט **אסור**. דה"ל כרמלית כמ"ש סי' שע"ב ס"ב ומה שלא נזרע הוי כחצר ופרוצין זה לזה שאין מחיצה ביניהם וה"ל כנפרץ במלואו למקום האיסור:

י **גנה**. פי' ואין גדר בין החצר ובין הגנה. ואם יש גדר ביניהם החילוק הוא בזה בגינה עצמה דאם הגינה יותר מסאתים אסור לטלטל מחצר לתוכו בכל גווני ואם היא סאתים או פחות מותר לטלטל בתוכה אפילו כולה ומן החצר לתוכה בכלים ששבתו בחצר אבל לא לכלים ששבתו בבית ע"כ ראוי שלא לאכול או לשתות בגינה בשבת דא"א ליזהר בזה וכבר זכר רמ"א בסי' של"ו ס"ג מזה לאסור מטעם אחר ע"ש. ואפי' לטלטל סכינים או מפתח בחגורו מחצר לגינה אסור דהוה כלים ששבתו בבית וכאן לא שייך היקף לדירה דזרעים מבטלים הדירה והרבה נכשלים בזה. ט"ז:

יא **לבית**. דשמא זרעים מבטלין דירת חצר וה"ל כולו קרפף ואפילו של אדם אחד אסור לטלטל לבית ב"י ריטב"א והגינה והחצר מצטרפין. ב"י מרדכי:

יב **החצר**. דהו"ל כרמלית וחצר נפרץ במילואה:

יג **ממנה**. משמע אבל מהחצר לבית מותר אע"ג דהחצר אסור בו בעצמו אינו אוסר את החצר לאוסרו על הבית ולא אמרינן דנפרץ במילואו למקום האיסור אלא באסור מצד עצמו. אבל בטור כתב אסור להוציא ממנו לבית שגם מהחצר אסור וכתב המ"א ומיהו

אם הגינה פחות מבית סאתים שרי לטלטל מגינה לבית דבטיל לגבי חצר דאינו חשוב לה בפ"ע ע"ש:

יד **טפחים**. דפחות מיו"ד טפחים ה"ל כטיט ורפש שאין חולקין רשות לעצמן ועיין מ"א:

טו **הקרפף**. ומיירי כשיש להחצר גיפופים ונפרץ פחות מיו"ד דאל"כ אף החצר אסור דנפרץ במילואו הג"א ועיין ססי' ש"ס:

סימן שס

א **גרועות**. אבל מחיצות גמורות מותר אפי' יותר מסאתים דהוקפו לדירה שהרי הקיפום לדור בהם בשבת. רש"י:

ב **שתי**. כגון שנטע קנים פחות פחות מג'. ערב כגון שהקיף ג' חבלים פחות פחות מג' והחבלים יותר על טפח:

ג **שנים**. ר"ל דאין נותנים לשניהם אלא סאתים ועיין ט"ז:

ד **סאין**. והט"ז כתב דבכל גווני אם ישתייר בית סאתים אסורים ע"ש:

ה **האמצעי**. אבל החיצון השני שרי:

ו **החיצונים**. נ"ל דלדעת הראשונים דלעיל גם האמצעי מותר דנחשב כחצר לחיצונה. ב"ח מ"א:

סימן שסא

א **מעשרה**. ואם תוכו יו"ד אע"פ שמצד החצר אין בו יו"ד אין צריך סולם. ב"י:

ב **סולם**. דגלי דעתיה דסלקיה לגג מן ר"ה בסולם קבוע:

סימן שסב

א **שאינו**. נ"ל שאם מילא הקש לשם דירה כמ"ש סימן שנ"ח ס"ב אפי' לא נטע האילן לכך אם רוב הדופן מן הקש הוי מוקף לדירה. מגן אברהם:

ב **אין מטלטלין**. ואף תחתיה אין מטלטלין שבטל מחיצותיה מתורת דירה. ב"ח:

ג **כפותים**. שלא יברחו:

ד **עוד**. ואם אדם אחר רשאי לעשות מהם מחיצה הוי ספק. ב"י:

ה **ולהרמב"ם**. אבל ברוח ג' של מבוי מהני כמ"ש סי' שע"ג סל"ד:

ו **וקנה**. ואפי' אחד גסה מחבירו. מ"א:

ז **מכוונים**. אבל מרוחקים ממנו אפי' כל שהוא פסול. מ"א:

ח **מן הצד**. ואם עשה גם קנה אחר תחתיו כשר מ"מ יש לשלוף קנה הפסול מפני הרואים כנה"ג בשם הרא"ם. ועיין ט"ז:

סימן שסג

א **כל שהוא**. אפי' פחות מאצבע. ב"ח מ"א:

ב **קאי**. ואפילו אין הרוח מפילו אלא מנידו כמ"ש ריש סי' שס"ב:

ג **מסיד**. וכתב הט"ז ועכ"פ בעי דלהוי בהאי מיחוי קצת דבר ממש ועב קצת ולא סגי במראה הסיד שניכר על הכותל לחוד דעכ"פ בעי שיהיה עב כחוט הסרבל וראיתי מורה א' שצוה לרשום בכותל במקום לחי במין עפר לבן שקורין קריי"ד וטעה מאוד בזה עכ"ל ע"ש ועיין בשכנה"ג שהעלה דלחי מסיד מחוי מהני אפי' לצורת פתח דבעי קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן אם עשה לחי מכאן ולחי מכאן מסיד מחוי וקנה על גביהן מכוון לצורת פתח ע"ש וכ"כ הט"ז ע"ש ועיין בתשוב' שבות יעקב ח"ב סי' ח':

ד **מעצי**. דכיון דלא בעי אלא שיעור זוטא לא החמירו חכמים תוס'. ועיין ט"ז וביד אהרן:

ה **בין**. עיין ט"ז בזה:

ו **ואינה**. ואפי' מרוחקת משני הכתלים אמרינן לבוד:

ז **תחת**. כתב הט"ז נ"ל כיון דצריך להעמיד קנים למטה בגובה י' א"צ לקשור החבל למעלה בקנים אלא יכול לקשור החבל אפי' בגג מזה ומזה כיון דעיקר צורת הפתח מכח הקנים שלמטה גם א"צ ליזהר היאך הוא נקשר למעלה בגגים אלא שצריך שיעמדו הקנים מכוונים תחת החבל ונ"ל עוד דאם למעלה מן הקנים שמעמידים למטה יש גג שמפסיק בין גובה החבל להקנים יש איסור בזה דלא הוה צ"ה כיון שהגג מפסיק בין החבל להקנים ואין עושין צ"ה בענין זה אלא צריך שיפתח נקב גדול בגג למעלה מהקנים בענין שיהיו מכוונים תחת החבל בלי הפסק ועוד נראה לי באם יש תחת החבל בכותל יוצאים חפופים עד י' טפחים סמוך לקרקע שפיר יש לסמוך עליהם מע"ש במקום קנים של לחי וגם כן צריך שיהיו החפופים מגולים למעלה תחת החבל עכ"ל מ"ש. ועיין מ"א ועיין מ"ש בס"ק ג':

ח **שאין**. כלומר שאין פתחו רחב ג' אע"פ שתוכו רחב הרבה:

ט **הים**. ובנהרות שלנו שדרכן להתייבש בקיץ הרבה פשיטא דאסור מ"א ע"ש. ובט"ז שאלה בק"ק שטייני"ץ במדינות מעהרין נהגו לטלטל בשבת בלא עירוב על סמך שהעיר מוקף נהר סביב וקנו הרשות מהשר והאריך בפלפולו ופסק לאיסור שיעשו להם עירוב

כנהוג בכל הקהלות שאינם מוקפות חומה אכן אם יש על שפת הנהר ביבשה מקום מדרון גבוה עשרה במשך ד' אמות כמ"ש סל"ו נחשוב אותו מדרון במקום מחיצה עכ"ל וכתב המ"א ודע דעכ"פ בעינן שיהיה הים סמוך ממש לראש המבוי אבל אם הוא רחוק מהבתים יו"ד אמות צריך תיקון דאותו מקום הוי פרוץ. ובקושטנטינא אע"פ שפרוצ' לים בכמה מקומות יותר מיו"ד כסתום דמי כנה"ג בשם רי"ט ועיין מ"א. ודע דאם נקרשין בימות הגשמים בטלה המחיצה ואסור לטלטל ועיין בתשובת חכם צבי סימן ל"ז. (ועיין בס' אבן העוזר שהאריך להוכיח שאין מים הנקרשים מבטלין המחיצות ע"ש בספר מגיני ארץ דפוס פרופס):

י **באמצע**. דאפי' חצר א' יכולין לחלוק בכה"ג הרא"ש. ועיר המוקפת חומה בדלתות ראויות לנעול זולתו בפתח אחד הפתח ההוא לא גרע מלחי או קורה וכל העיר כמבוי אחד שיש לו לחי בראשו ושאין מערבין אותו לחצאין ואם יש פרצה בטל הכשירה ועסי' שס"ה ס"ב ויכול להכשיר חציה ולהניח חציה. ב"י סימן שס"ד מ"א:

יא **שמן**. בט"ז מגיה שצ"ל שיש יותר מיו"ד מן הפס לכותל כמ"ש בטור ע"ש:

יב **ובזה**. ואם כל העיר מוקפת תל ואח"כ בנה בה בתים אסור כמ"ש סימן שנ"ח ס"ב מ"א ועשו"ת אמונת שמואל סי' מ' אם חריץ סביב לעיר רחב ד' ועמוק יו"ד מותר לטלטל על ידו עיין שם וכן כתב חכם צבי סי' ד':

סימן שסד

מפולש. ולדידן במבוי עקום צריך תיקון כמו במפולש ובכל מקום שמתקנין עירוב במבואות צריך ג"כ תיקון בעקמימות. ט"ז ועיין מ"א בסימן שס"ב ס"ק כ"ז מש"ש:

סימן שסה

א **עומד**. אבל אם לא נשאר עומד צריך שיעמיד פס ד"א דתחלת מבוי ד"א כמ"ש סי' שס"ג:

ב **בקעי**. פי' מקום מטונף או מקולקל בטיט ואין דרך רבים לעבור באותה מחיצה רש"י וכ"ש אם נשתיירו גדודים המעכבים ההילוך אמרינן בגמ' בדף ה' דחצר פרצתו ביו"ד אמות וכמ"ש ס"ג וצ"ע במבואות שלנו אם יש להם דין חצר לענין זה וה"ה בעיר המוקפת חומה ונפרץ בה פרצה בד"ט ובקעי בה רבים לדידן דקי"ל דיש לה דין חצר צ"ע אם יהא מותר ויש להחמיר. מ"א ועיין עוד במ"א בסי' שס"ג סכ"ו מש"ש:

ג **מוקפת.** דהוי כחצר א' וכשנפל התיקון אין הפסק בינם לעכו"ם והוי כחצר שלא עירבו דאמרינן שבת הואיל והותרה הותרה דהרי מחיצות החיצונות קיימות כמ"ש סי' שע"ד ס"ב ועיין בסי' שס"ג סכ"ו ועיין מ"א:

ד **עומד.** פי' כגון במקום ששכיחי עכו"ם שמקלקלין העירוב באותו לילה:

ה **אסורות.** עיין מ"א ודע דאותן חצירות האסורות לטלטל אפי' בבית א' אסור מחדר לחדר כמ"ש סי' ש"ע ס"ג ע"ש. וצריך להזהיר על זה במקומות שאין להם לחי או קורה. ולדידן שאנו מניחים העירוב בבה"כ אם נשבר התיקון באותו מבוי כל המבואות אסורות אפילו יש להם תיקון בפ"ע אלא א"כ יכולין להביא העירוב אצלו ולכן במקום שאין לחי או קורה שאסורים לטלטל במבוי ואין בעיר שני בתי החורף בבית א' לא יעשו עירובי חצירות בפסח דהוי ברכה לבטלה. מ"א ע"ש:

סימן שסו

א **לחצר.** וה"ה מבית לבית עיין סס"ב ורסי' שנ"ג וסי' ש"ע ס"ג:

ב **בתים.** דאותן שאין להם בתים בספינה הרי הם כשרוין בחצר א' עי' סי' ש"ע ס"ג:

ג **מחיצות.** פי' גבוה יו"ד מקרקע הספינה אע"פ שאינה גבוהה י' מן המים מותר לטלטל בתוכה ועיין סי' שנ"ה:

ד **לטלטל.** דהוי כרמלית אבל מותר לטלטל מן הים לתוכה דמכרמלית לכרמלית שרי. אמרינן בגמרא שם ספינות קטנות הרחבות מלמעלה וקצרות מלמטה עד כחודו של סכין אפ"ה הוי רה"י אם יש להם מחיצות יו"ד דאמרינן גוד אחית ובאגודה סי' קי"ג אם אין רחבה ד"ט בתוך גובה ג' אז הוי כים ואין מטלטלין בה אלא בד"א ומותר לטלטל מתוכה לים. עיין סי' שמ"ה ובתוספות חולקין ופי' שהספינה יש לה דפנות וקרקעות העשויות נסרים וחלל בין הנסרים והמים נכנסין בה ויושבין בה כמו במים אפ"ה הוי רה"י שאנו רואין כאלו דופני הספינה עקומין ומסבבין כל הספינה ונמצאו הנסרין מחוברין ע"ש. ואם יש בית בספינה והספינה אין לה מחיצות יו"ד אסור להוציא מהבית לספינה ואם יש לה מחיצות יו"ד א"צ עירוב כיון דאין שם אלא בית א'. מ"א:

ה **פת.** שהרי אין העירוב אלא שנחשוב כאילו כולן דרין שם והרי הוא דר שם:

ו **ארבע.** ואם יש בו לרבע ד"א על ד"א סגי. רלב"ח ק"י:

ז **לשנותו.** אפי' יש קצת טעם לשנותו מהרי"ק סקי"ג. אבל אי איכא טעמא רבה משנין רשד"ם. ואם מכר ביתו לאחר אין בידינו ראיה ברורה שיזכה הקונה בדבר ראב"ח ומ"א כתב אף במוכר ביתו מניחין בו ע"ש:

ח **אחר.** אפי' נותן השני מעות להניח בביתו רדב"ז ח"א סי' י"ז. ואם בתחלת הנתינה התנו לשנות מותר לשנות כנה"ג ועיין יד אהרן שחוכך בזה. ואם הוא דבר שצריכים ליתן מעות לזה יכולין לשנות ליתן לאחר ובכולן אם עברו ונתנו בבית אחר אין מוציאין ממנו ומ"מ צ"ע למעשה. כנה"ג:

ט **קטן.** אבל עכו"ם אסור לקבצו כנ"ל. מ"א:

י **בבית הכנסת.** וכתב הט"ז נ"ל באם הבה"כ או שאר בית שמונח בו העירוב הוא בענין שאסור לטלטל שם כגון שאין שם עירוב מבואות או שהוא חוץ לעירוב אין כלום באותו עירוב כיון שהטעם של עירובי חצירות כתב הטור דאנו חושבין כאילו כולן דרין באותו בית וכל החצירות שייכים לשם וכאן א"א לומר כן דהא אסור לטלטל שם מן החצירות אלא יניחו בבית שמותר לטלטל שם וכ"ש במקום שאין שם עירוב בעיר כלל דאסור לטלטל מבית לבית שאין לעשות שם עירובי חצרות כלל אם לא לאותן שמותרים לטלטל מחצרם לחצר שמונח העירוב עכ"ל ע"ש. ועיין מ"ש ססי' שס"ה ס"ק ה' בשם המ"א:

יא **בפרוסה.** משום איבה שיבואו לידי מחלוקת שיאמר אני נותן שלימה ואתה פרוסה ואפי' כולם בפרוסות חיישינן שיחזור הדבר לקלקולו. וזה דוקא בשבת ראשון אבל אח"כ מותר. ט"ז ע"ש:

יב **חלת.** פירוש אפי' אינו שלם שרי שהשכנים סוברים שנטל חלה מן הפת:

יג **מחמתן.** דלדידהו הוי תחלת עירוב:

יד **הראוי.** עיין בתשובת חכם צבי סי' קי"א:

טו **עירוב.** צ"ע אם אדם אחר שאינו דר באותו העיר יכול לברך ברכה זו ונראה לי דיכול לברך דהא אלו לא עירבו אף הוא היה אסור לטלטל וא"כ גם הוא שייך במצוה זו מ"א ע"ש והעיקר דהשמש יתן העירוב להרב ויזכהו לכל הקהל על ידו וכ"כ במנהגים ולפ"ז אם חשכה ליל יו"ט ראשון ולא זיכה אסור לזכות ביו"ט כמ"ש סי' תקכ"ח אלא על תנאי ואם יו"ט אינו סמוך לשבת אין לערב עד שבת. ומיהו אם שכחו לזכות עד שבת מותר לטלטל כמ"ש רמ"א ס"ו. בנוסח שלנו מגמ לגמ עיין רסי' שע"ב. ואומר לכל שבתות השנה כמ"ש סי' שס"ח. ויש"ש בפ"ק דביצה סל"ד כתב לומר ג"כ ליו"ט ואין בזה משום שינוי מנהג ועיין סי' תקי"ח. ועיין תשובת ב"ח ספ"א ובמהר"מ בוטין סי' צ"ח:

סימן שסז

א **לזכות.** נ"ל דממזונותיה רשאה לזכות. מ"א:

ב **בני חצר.** וה"ה אשתו. מ"א ע"ש:

ג **הוי עירוב**. נ"ל דזהו דוקא לדעת הי"א שבני חצר נוטלין בע"כ אבל לסברא הראשונה לעולם אין יכולין לערב בלא דעת אשתו ועיין מ"א:

סימן שסח

א **נתקלקל**. זה מירי בשבת ראשון דנתקלקל קודם שנכנס שבת ראשון דאלו בשבת שניה א"צ תיקון דהא סוף עירוב הוא וכשר בנשתייר אפי' בכל שהוא כמ"ש אח"כ:

ב **אפי'**. ומ"ש בסי' שס"ו שאין מערבין בפרוסה היינו בשבת ראשון. והסכמת האחרונים דאין לסמוך על עירוב שנתמעט ונהגו לעשות אחר שלם עיין. ט"ז ומ"א:

ג **טוב יותר**. וכתב הט"ז ולענד"נ דיותר טוב לערב כל ע"ש דרוב פעמים שהמצה של העירוב מתקלקלת ומתעפשת מאורך הזמן ואינו ראוי לאכילה כלל והוה כלה לגמרי ועוד יש מנהג בקצת קהילות שבע"ש הגדול הולך השמש מבית לבית ונותן לכל אחד קצת ממצת העירוב וזהו איסור דהרי באותה שבת אין שם עירוב כלל ואולי נתפשט המנהג שהיה השמש משייר בבה"כ מן העירוב חתיכה קטנה דסוף עירוב הוא וטועים בזה שמחלקו כולו. ע"כ טוב עכ"פ לערב אותו שבת משלו ולזכות לכל הקהלה והרוצה לעשות עצהי"ט לערב משלו בכל ערב שבת ויזכה ע"י אחר ובזה לא חיישינן לקלקול העירוב של בה"כ ולא יברך כיון שיש בבה"כ מצת העירוב והברכות אינן מעכבות עכ"ל ע"ש:

סימן שסט

א **אינו**. הטעם בטור שלא כוון לזכות לו במתנת חנם אלא בשביל מעות שקיבל ומעות אינן קונות נמצא שאין לו חלק בעירוב עיין מ"א:

ב **נתן**. דהוי חליפין וכיון שזכה זה בכלי זכה זה בפת. ט"ז:

ג **לבעל הבית**. משום דאין דרך בעל הבית למכור משלו וכאלו אמר ערב לי:

סימן שע

א **בבית שער**. אע"פ שיש לו ד' מחיצות כיון שעוברים דרך שם לא הוי דירה:

ב **שאינם**. והוא הדין סוכת החג בחג יומא דף י':

ג **כבדן**. צ"ע דמה גבול יש לכובד זה דמשוי שקשה לא' נוח לב'. לכן יש להחמיר בזה רק דברים המוקצים מ"א. וכתב ב"י בשם מהרי"ק דאפי' יש פינה מיוחדת לבעל הבית מקרי תפיסת הבית ע"ש:

ד **יש אומרים**. קאי אסעיף זה ולא אסעיף א':

ה **ומוליכים**. פי' שהם מוליכין עירובן אצל אחרים כמ"ש ס"ה דמגו דאסרו הני אחרים אסרי נמי הנך שדרים שם בבית שיש לו לבעה"ב בו תפיסת יד:

ו **שכרה**. א"כ לא יוכל לסלק חבירו מן הבית וה"ל כב' בעלי בתים:

ז **עוברים**. ומה"ט בבתים שלנו אם נתקלקל העירוב אסור לטלטל מחדר לחדר אם אין לבעה"ב תפיסת יד וגם מחדר לבית אסור אם דרים שם שנים עמ"ש סי' שס"ה מ"א ועיין בדברי שמואל סי' קפ"ב שהורה פנים לכאן ולכאן בב' בתים של ב' בעלי בתים הדבוקות זו לזו וכותל א' מבדיל ביניהם מכל חצר או הפסק אחר אם מותר לטלטל מזו לזו בלי עירוב ע"ש:

ח **מלמד**. דאין משאיל להם רשותו לאסור עליו תוס' ואם החדרים מושכרים להם ומשתמשין כל א' בפני עצמו אוסרין כמ"ש ס"ב. מ"א:

ט **פרס**. אפי' לחם. ב"י:

י **לשלשים**. משמע ביותר מלמ"ד יום אוסר וזה מיירי ביחיד הדר במקום אבל במקום שיש קהל ועשו עירובי חצירות בע"פ כדרכנו אז פטור גם בזה כיון שלב ב"ד מתנה על כל שיתוספו דיורים כמ"ש סי' שס"ו ס"ק ט"ו ע"ש:

יא **אוסרים זה על זה**. ודוקא שיש לכל אחד חדר מיוחד לאכילה כמ"ש ס"ג ואם הוא במקום עכו"ם צריכין לשכור רשותו עיין ססי' שפ"ב וססי' שצ"א. מ"א:

סימן שעא

א **בחצר**. עיין ט"ז שהעלה דגם גבי עכו"ם יש לדון כן באם ודאי הסיח מלבו בע"ש ונמלך בשבת ובא. ע"ש:

ב **השוק**. פירוש מסתמא לא עירב וה"ה באחד מן החצר שלא עירב ומש"ה אם מת מחשיכה אוסר:

ג **וגר**. פי' ועירבו ביחד וכשמת הגר מבעוד יום בטל העירוב שלו וזה ישראל אחר יכול להחזיק אף ע"פ שלא החזיק עד שחשיכה חשבינן כאילו החזיק מבעוד יום ואוסר אבל מת גר בשבת נשאר ההיתר הראשון של עירוב הגר בין השמשות:

ד **ויערבו**. ואם מת בשבת אוסר כיון שאין העירוב ראוי להתקיים כל השבת דרוב גוססין למיתה כמ"ש סי' שפ"ג. מ"א:

סימן שעב

א **ארבעה**. ואפי' הוא ארוך הרבה צריך שיהא ברחבו ד'. ואז מותר לטלטל אפי' דרך פתחים קטנים ב"י ואם אין ביניהם חלון אף שנשתתפו במבוי אסורים לטלטל דרך חור ואף בחצירות ובתים שלנו הדין כך מ"א ועיין סי' שע"ו:

ב **במילואו**. כגון שנשאר מכל צד משהו או פס ד' בצד א':

ג **משך**. פי' ברוחב ארבע כמ"ש ר"ת אלא דלא בעי ארבע על ארבע. מ"א:

ד **המקום**. עט"ז:

ה **שיחברנו**. חבור שא"א לשומטו עד שיחפור בדקר ע"כ הוי ביטול. רמב"ם:

ו **להתיר**. אבל לא לערב יחד אא"כ מגיע לראש הכותל. מ"א:

ז **סומכו**. פי' שסמך הסולם לכותל אצל הזיז א"כ לא הוי הך סולם דרגא לזיז:

ח **לערב**. היינו כשמגיע לראש הכותל כמ"ש ס"ח:

ט **יבשה**. צ"ע דבריש סי' שכ"ו פסק דאסור להשתמש אפי' ביבש עיין שם:

י **סתמא**. ובגמרא דף פ"ד מוקי בפירות טבלים משמע דבשאר פירות אסור לטלטל וצ"ע. מ"א:

יא **ואם נתן**. עי' ב"ח:

יב **אפי'**. דשמא בע"ש בה"ש ימעט מיו"ד ולאו אדעתיה ומטלטל בחצר האסור וכתב הט"ז ודע דכל הני מילי דכותל וחריץ מיירי בלא עירבו בני החצר אבל עירבו בני החצר מותר הכל:

יג **אבל**. ומיירי שבית אחר פתוח לחצר זה והשני פתוחה לחצר אחרת ולא עירבו החצירות. מ"א:

סימן שעג

נסר. וקבעו במסמר שלא יוכל לטלטלו בשבת. ש"ג:

סימן שעד

ואפי' סתמה. ואפי' פרץ פצימיו עיין ט"ז:

סימן שעו

א **לא בעינן**. ועכ"פ אסור להכניס המים לבית אם לא עשו תיקון. הג"מ:

ב **רק**. שאז תשמיש המילוי דרך אויר אבל כשהחצירות פתוחות בשביל רשות שניהם שולטות בו והוי השביל כחצר שאינה מעורבת ואסור. מגן אברהם:

ג **אפי'**. דכיון דסמוך להם הוי לשניהם תשמישן בנחת עיין סי' שס"ה ס"ב:

ד **והשלישי**. עיין ט"ז מ"ש בזה:

ה **ואסורים**. היינו לכתחילה ובדיעבד גדול כבוד הבריות:

סימן שעז

עשתה גומא. עיין מ"ש ע"ז הט"ז באורך:

סימן שעח

א **באמצעית**. דאז דמי כאלו כולהו דרים באותו בית וחצר דההוא בית הויין:

ב **פנימית**. דאחדא לדשא באפי החיצונה ואע"ג דעירוב החיצונה נתן בפנימית אמרה ליה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי:

סימן שעט

בבית. והתוס' דף ע"ו כתבו דאפי' נתנו העירוב באחד מבתים הסמוכים לחצרות אם בא' מבתי החצר אלו הג' בתים א"צ ליתן עירוב דנעשו כולם בית שער לאותה חצר המולכת עירוב דרך עליהן לחצר אחרת. מגן אברהם:

סימן שפ

א **לכל**. ואם לא עשה כן אף למי שביטל אסור:

ב **בין**. היינו לאחר שהחזיקו בחצר עיין ריש סי' שפ"א. מ"א:

ג **שאינו**. כתב המ"א לולי דמסתפינא הייתי אומר דבחול שרי לכ"ע ע"ש הטעם ועיין ט"ז:

ד **אף**. ואפי' בטלו רשות ביתם ואפי' חזקה ל"מ מ"א ועיין סי' שע"א ס"ד:

ה **אף**. וה"ה בשל חבירו והיינו כשנתן לו גם רשות ביתו ואם נתן לו רשות חצירו לבד אסור בשל חבירו. מגן אברהם:

סימן שפא

א **והוציא**. אבל להכניס מותר אא"כ ביטל גם רשות ביתו דאז אסור להכניס עיין ס"ד:

ב **דאין**. דא"כ יבטל תורת עירוב כיון שיש תקנה ע"י ביטול אא"כ ישאיר לעצמו חדר א' שלא ביטל וא"כ ישתכר בעירוב שיהיה מותר גם באותו חדר. ט"ז ע"ש:

ג **אינה**. לפי שלא היו יכולים לערב מאתמול:

ד **ומבטלים**. כיון דרבים הם אפילו ביטלו רשות ביתם אסורים להוציא לחצר כמו שכתב סי' ש"פ ס"ד ע"ש. מ"א ע"ש:

סימן שפב

א **בשני בתים**. אבל ב' ישראלים בחד בית כחד חשבינן להו אפי' אינם אוכלים על שלחן א'. ט"ז:

ב **לא מהני**. לענין שיהיה נחשב ב' ישראלים בבית אחד ולא יאסר העכו"ם עליהם:

ג **חלון**. ל"ד דה"ה דרך פתח. מ"א:

ד **בפחות**. דבן נח נהרג אפי' על פחות מש"פ וא"כ בישראל ל"מ אם שוכר ממנו בפחות מש"פ דלאו ממון הוא כלל עיין ט"ז:

ה **שיחזור**. כתב המ"א היינו כששכרו סתם וחזר בו קודם שבת ראשונה. ואם החזיק בה משנכנס השבת שוב אינו יכול לחזור בו. ואם שכרו לזמן אינו יכול לחזור בו עד כלות הזמן עכ"ל. והט"ז כתב דאפי' שכרו לזמן מצי למהדר אפי' תוך הזמן אם נותן הדמים ע"ש. ועי' בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ז' שדחה דבריו ע"ש. ועיין מ"ש היד אהרן עליו:

ו **לזמן**. נ"ל דאם שוכרין מעכו"ם ומת והניח יורש אין מועיל מה ששכרו מן המוריש דאז נתבטל השכירות וצריך לחזור ולשכור מן היורש ט"ז וכ"כ הט"ז בסי' שצ"א ס"ק ג' ע"ש ועיין סי' שפ"ג. וכן פסק בתשו' חכם צבי סי' ו' כוותיה ולא מטעמיה. וכן נ"ל עיקר ודלא כמ"ש בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ז' דאין צריך לחזור ולשכור מן היורש. ומ"ש שם שכן פסק מהרימ"ט בת"א ליתא דמשם אין ראיה לומר שאם מת שא"צ לחזור ולשכור מיורש. יד אהרן ועיין מ"ש בסי' שצ"א ס"א ועיין בדברי שמואל סי' נ"ז:

ז **להניח**. ואע"פ שלא הניח כלום מהני מ"מ צריך שיקנה הקרקע בא' מהדרכים שקרקע נקנה בהם. מ"א:

ח **לא מהני**. ודוקא כשאין לעכו"ם רשות להשתמש במקום הישראל אבל אם יש לעכו"ם רשות להשתמש שם הוי כשכירו. ב"ח מ"א:

ט **מגזבר**. אפי' נוטל הגזבר השכר לעצמו דאין המלך מקפיד בדבר זה. וכל עבד מעבדיו הקטנים לא גרע משכירו ולקיטו רי"ט ח"א סי' נ"ד מ"א. וכתב בתשו' חכם צבי סי' ו' הא דאמרינן דאין המלך מקפיד מסתמא דוקא שנה או שנתיים דמסתמא אין דרך המלך להקפיד על זמן כזה אבל על חמשים שנה דרך המלך להקפיד ונהי דכל זמן שהוא שכירו ולקיטו לא חיישינן אקפידה דידיה שהרי אף במקום שהוא אינו רוצה להשכיר שכירו

משכיר הנ"מ בעודו שכירו אבל שתועיל שכירתו לאחר שיעבור משכירו ובהקפדה לא ואף את"ל דלאו דוקא ה"מ כשהמלך חי אבל כשמת המלך אף שהגזבר חי הכל בטל אם לא שמינהו המלך החדש גם כן עכ"ל ע"ש:

י **אוסר**. עיין ט"ז ובתשובת יד אליהו סימן ט"ז:

יא **וישראל**. וט"ז ומ"א כתבו דליכא מאן דס"ל הכי ע"ש:

יב **אינו**. כדי שיתיירא לדור יחידי ויצא משם ועי' ט"ז מ"ש:

יג **שישראל**. חצר של עכו"ם כדירת בהמה ומותר לישראל הדר שם להכניס ולהוציא ואם נתאכסן שם ישראל עמו אינו אוסר בעה"ב על האורח ולא האורח על בעה"ב. ב"י ט"ז:

סימן שפג

מת. והיינו שלא שכרו ממנו תחלה רק היו אסורים ובמיתת העכו"ם נעשה היתר על ידי שביטל א' לחבירו אבל אם שכרו ממנו קודם שבת והיה להם עירוב רק שבשבת שמת העכו"ם נאסר כמש"ל בסימן שפ"ו ס"ז סק"ו שכרו מן היורש בשבת ההוא וא"צ אח"כ ביטול רשות ודי בעירוב שעשו תחלה וכ"ש אם מת העכו"ם בחול ט"ז עיין שם. ועיין מ"א שכתב דמשמע בתוספות דף ס"ד ע"א דאפילו היה העכו"ם כאן מאתמול ושכרו ממנו ומת בשבת בטל העירוב וצריכים לבטל ע"ש ועיין סי' שפ"ב ס"ק ו' מש"ש:

סימן שפד

א **ברשות**. נ"ל דעכו"ם שיש לו חוב על הבית מיקרי ברשות מ"א עיין שם:

ב **בין בחזקה**. ועכ"פ אינן אוסרים פחות מלמ"ד אם אין רגילין לבוא ואם יש לישראל רשות להניח כלים בחדרם אין אוסרים עיין סי' שע"ב סי"א. מ"א:

סימן שפה

א **צדוקי**. ואע"פ שמחלל שבת במילי דרבנן מ"מ אנוסים הם דמנהג אבותיהם בידיהם:

ב **מומר**. ואם חילל שבת בחד זימנא לא מקרי מומר עיין בי"ד סי' י"א:

ג **שהמיר**. כתב בגינת ורדים כלל ג' סי' כ"ב דאם השכיר מן הגזבר אפי' שאחר העירוב ח"ו המיר א' משכונות ישראל מועיל העירוב שנעשה קודם ההמרה לפי ששכרו מן הגזבר נכנס בשכירות זו גם בתים יחידים מישראל שיהיו היחידים טפילין למרובין וכללות המרובים מתקיימות השכירות בידם עיין שם:

סימן שפו

א **בירק**. ונ"ל דלפתות דידן מערבין בהן חיין דלא גרע מבשר חי עיין מ"א:

ב **צלי**. ואפי' יש מקומות שאוכלים אותו בלא פת בטלה דעתן אצל כל אדם גמ':

ג **מבושל**. ושיעורו כדי שמביאין ממנו לקינוח ב' סעודות וכן כל כיוצא בזה. מ"מ מ"א:

ד **בתרומה**. ועכשיו אין שום תרומה ראוי לאדם. כנה"ג עי' סימן תנ"ז:

ה **ואסור**. ואם נתנו ב' המבואות שתופן בחצר זו בכלי א' ה"ל כולן כאחד ומותר לטלטל ממבוי זה למבוי זה כמ"ש רסי' שע"ח. מ"א ע"ש:

ו **במבוי**. כלומר בבתים שבמבוי דאלו ששבתו במבוי עצמה שרי כמ"ש רסי' שע"ב. מ"א ועיין בגינת ורדים כלל ג' סי' כ"ב:

סימן שפח

אין. ואם ניתר בצ"ה או בב' פסין המבוי שרי ועי' סימן שס"ג סכ"ו. מ"א ע"ש:

סימן שצא

א **משכירו**. וכן נוהגין בכל המקומות שיש להם היקף וקניית רשות מהשר שקונין כל מיני משקין מן העכו"ם ומטלטלים. ובמקום שאין השר רק גובה מס אסור אפי' לטלטל במבוי וכבר זכרנו לעיל בסי' שפ"ב ס"ז בכל עכו"ם שאין מועיל שכירות מעכו"ם אלא כל זמן שהוא חי ואח"כ צריך שכירות חדש מבנו עכ"ל ט"ז ע"ש. ועיין בתשו' חכם צבי סימן ו' ובתשובת דבר שמואל סי' קמ"ה. ובחות יאיר סי' קל"ה כתב דבעיר המוקפת חומה שיש ליהודים רחוב מיוחד ונסגרת בלילה לא ידע מה טעם לאיסור לטלטל בכל העיר ע"ש. ועיין בנ"צ:

ב **ישראלים**. ורש"ל סי' י"ח כתב שקבל מזקנים לאסור לטלטל ביריד לובלין ואולי שמפני שרגילין לקבוע לבא בכל יריד ויריד ורגיל אוסר מיד ל"ש ישראל ל"ש עכו"ם עיין סי' שפ"ד עכ"ל. והנה המרדכי כתב דעכ"פ אסור האורח להוציא מביתו לחצר או לעיר ועיין במהרי"ק שמ"ו ונ"ל שהדין עמו דהרי החצר מיוחד להבעה"ב והבית מיוחד להאורח דשכירות ליומא ממכר הוא. ואם כן מוציא מרשות לרשות אבל הבעה"ב מותר להוציא דאין לאורח חלק במבוי או בחצר עד שלשים יום ועמ"ש סי' ש"פ מ"א. ועשו"ת רמ"א סי' פ"ה:

סימן שצב

א **קנין יחיד**. פי' שבנאה יחיד לעצמו שישכירנה לאחרים או שמכרה אחר כך לרבים או שבנאה להושיב בה דיורין ומשייר לעצמו דרכים ופלטיות וסרטיות כדרך שהמלכים עושין. מגיד משנה:

ב **אין**. וצ"ע דלא ראיתי נזהרין בזה ואפשר דס"ל כרש"י דאין נקרא רבים פחותין מס' רבוא וכ"מ בהג"מ פ"ה ה"א:

ג **ששיירו**. עיין בגינת ורדים כלל ג' סימן כ"ג וביד אהרן:

ד **ואם**. צ"ל אם היו הנשארים רבים ואסורים לטלטל וכו'. ט"ז:

ה **היכר**. אפילו איכא עכו"ם בהדין מתא אין יכולין לערב יחד מהריב"ל כנה"ג ובשם הר"ן כתב דעכו"ם הוי שיור וכתב בגינת ורדים שם דמקום המשויר שאמרו אם דרים בו ישראלים צריך לעשות היכר וסימן כדי שלא יאסור על בני העיר והיינו כשישראלים דרים שם אבל אי עבדי שיור מקום שאין דרים בו ישראל א"צ לעשות היכר והבדל למקום המשויר ואפי' בית שבאמצע דרך מהני להיות שיור אע"פ שמכאן ומכאן הם בכלל ההיתר ע"ש ועיין מ"ש עליו מהר"י שבבו:

ו **פסין**. ומ"א כתב דבעיר של רבים א"צ היכר בין מבוי למבוי כנ"ל ברור עכ"ל:

ז **וסולם**. אבל לקולא נחשב כפתח:

ח **מצבה**. היינו אצטבא גבוה ד' טפחים (וכ"פ הב"ח):

ט **לחצאין**. ובזה לא מהני מצבה. מ"א:

י **קורה**. עיין מ"א שהניח דבר זה בצ"ע:

סימן שצג

א **יאמר**. על אותו הפת טור דהואיל ועביד ביה כבר מצוה ליעבד בה מצוה אחריתא כמ"ש סימן שצ"ד בהג"ה וכל שכן כאן דתרוויהו חדא מצוה דעירוב נינהו. ט"ז ע"ש:

ב **ויש אוסרים**. עיין ט"ז מה שהקשה על דיעה זו. והיד אהרן מיישבו בטוב ע"ש:

סימן שצד

מלאכה. אבל במלאכה דרבנן לא גזרו עליו בה"ש בדבר מצוה. ואם מצא המפתח בשבת בכל ענין הוי עירוב אפילו מצאו בשדה. ט"ז ע"ש:

סימן שצו

באמצען. ובסי' שמ"ט מבואר שיכול לברר לאיזה רוח שירצה הד' אמות ע"ש ס"ד עיין מ"א:

סימן שצז

א **בינונית**. היינו אורך ב' מנעלים מנעל א' מקום מצב הרגל ומנעל הוי בין רגל לרגל מהרי"ו סע"ה ובסימן ש"א ס"א:

ב **כליו**. מיירי במלבוש ועיין סי' ת"ג. מ"א:

ג **לרועה**. אפי' לרועה עכו"ם עיין ססי' ת"א. מ"א:

ד **לשני**. אע"פ שמעי"ט מסרה לשניהם ובי"ט בירר דבריו שמסרה לאחד מהן אפ"ה הוי כרגלי שתיהן לפי שלא בירר דבריו מעי"ט:

ה **כרגלי**. אפילו עירב רועה ד' אלפים לרוח א' אינו מעכב על מי שלקחו ממנו מלהוליכה לרוח שכנגדו. רש"י עיין ט"ז:

ו **שניהם**. לפי שבין השמשות ינק כל אחד מחבירו:

ז **העיסה**. ולא אמרינן דליבטל מים ומלח בעיסה דכיון שבאו לתקן העיסה ה"ל כמין במינו ולא בטל בדשיל"מ עיין סי' תקי"ג ועיין סי' שי"ח סס"ט:

ח **אותה העיר**. ואם עירב אחד מהעיר יכולים להוליכן עמו וה"ה אם נתנן לעכו"ם אבל מילאן עכו"ם אין יכול להוליכן אלא למקום שכל אנשי העיר יכולין לילך. מ"מ ר"ן מ"א:

ט **המושכים**. אפי' אין נובעין כיון דניידי לא קנו שביתה:

י **הנובעים**. אע"פ שאין יוצאין חוץ ממקום נביעתן. מ"א:

יא **מחוץ**. גשמים היורדים בי"ט סמוכים לעיר הם כרגלי אנשי אותה העיר וכ"ש כשירדו לתוך העיר עצמה דלא קנו שביתה באוקיינוס או בעבים דמניד נייד שם יש"ש גמרא. ומשמע בתוספות דף מ"ו דתוך התחום מקרי סמוך לעיר. מ"א ע"ש:

סימן שצח

א **אריכא**. פירוש שאין רחבה כארכה:

ב **שנתקצר**. או שלא נשאר מן הקשת עד שם ב' אלפים. טור:

ג **בית דירה**. אע"פ שאין דרין בה:

ד **ארבע**. ואם אין בה רוחב ד"א אע"פ שארוכה כמה לא מיקרי בית עיין סימן שמ"ה:

ה **ומערה**. הבורגנין שעושין שומרי הגנות ושומרי העיר אין נמדדין עמה מפני שהם עראי ודוקא במקום דשכיחי גנבי או גשמים ששוטפין אותן. ב"י:

ו **כעיר**. עיין מ"א שכתב שיש כאן ט"ס ע"ש:

ז **בית א'**. אא"כ עומד בתוך ע' לעיר:

ח **מפתח**. פי' מבית החיצון:

ט **באהלים**. שאין קבועים במקום אחד אלא יושבין כאן זמן מה ואח"כ הולכים למקום אחר אבל אם קבועים במקום אחד הוי כעיר. מ"א:

י **ישיבתה**. פירוש מן הבתים ולא מן החומה אם אין בחומה בית דירה:

סימן שצט

א **נהר**. שהוא רחב יותר מכ"ה אמה. ב"י:

ב **שטעה**. היינו אם עולה יותר על תק"פ אמה בקירוב. רמב"ם:

סימן ת

א **יותר**. ואם כלתה מדתו בסוף העיר כל העיר נחשבת כד"א כמ"ש רסי' ת"ח:

ב **ואמר**. בין השמשות. מ"א:

סימן תא

א **כרגלי**. ואם ב' זכו בו בפעם א' וא' עירב למזרח ואחד למערב אין אחד מהם יכול להוליכו אלא למקום שמותר לשניהם. ט"ז ע"ש:

ב **מוקפת**. ויושבי פרזים שתקנו המבואות כדינן בצ"ה חשיבי מוקף לדירה שהרי בונין בתים תחלה ואח"כ עושין צ"ה כמ"ש סימן שנ"ח ס"ב וע"ש ס"א בהג"ה דאי לא הוי מוקף לדירה לא מהני עירוב דהרי אפי' של אדם א' אסור. מ"א:

ג **מוקף**. נ"ל באם הביאו למבוי של יהודים שעושין שם עירוב שלנו דהיינו צ"ה דהוה כולו כד"א דהא עי"ז מותר לטלטל מרשות לרשות ובמבוי עצמו דאנו חושבין כל המבוי כרשות א' ה"נ לענין בא מחוץ לתחום דהוה כולו כד"א ומותר לטלטל בכל המבוי וכ"מ לרש"ל בפ' א"צ סי' ט' ט"ז ע"ש ועיין מ"ש בס"ק ב' בשם המ"א:

סימן תב

קונים. עיין מ"א וט"ז:

סימן תג

א **אלפים**. ובסימן ת"ה ס"ו דמהלך כולה אע"פ שלא שבת התם אקילו גביה כיון דאין לו אלא ד"א משא"כ כאן דיש לו אלפים בלאו הכי. רש"י:

ב **לזרוק**. דוקא בחפצים של אדם שיש לו תחום אחר דאל"כ הרי אסור להוליכה חוץ לתחום כמ"ש סי' שצ"ז ס"ג. מ"א:

ג **תוך אלפים**. כיון דא"א לו לטלטל חוץ לאלפים בתוך אלפים נמי אסור דנפרצה במילואה למקום האסור. וט"ז חולק ופסק כרש"י דבתוך אלפים מותר לטלטל כדרכו ע"ש:

סימן תד

א **בימים**. אפי' חוץ לי"ב מיל אינן דאורייתא לפי שאינן דומין לדגלי מדבר ולכן אזלינן לקולא. ר"מ אלשקר סימן ק"ח כתב דמותר לירד מן הספינה במעבורת אם לא במקום שנהגו להחמיר ויש אוסרין במעבורת ועי' ת"ד ע"ד כנה"ג. ועיין מ"ש סי' של"ט ס"ז:

ב **למעלה**. וכתב המ"א ואם יצא פעם א' ליבשה משחשיכה קנה שם שביתה ואין לו אלא משם אלפים. בד"ה בשם הרשב"ץ:

ג **יצא**. כלומר שהפליגה ספינתו משם חוץ לאלפים:

ד **וצריך**. וה"ה אם דחפוהו עכו"ם לתוך העיר ה"ל כולה כד"א ועיין מ"ש סימן ת"ה ואם לא יצא ממקום שפגע למטה מיוד אלפים אמה וכלתה מדתו בחצי העיר אסור להלוך יותר כמ"ש סי' ת"ג וסי' ת'. הבא בשבת מחוץ לתחום מותר לילך בי"ט שלאחריו חוץ לד"א. ב"י ועיין מ"א:

סימן תה

א **אחת**. עיין מ"א שהעלה מאחר דד"א שלו מובלעים בתוך התחום ולכן נ"ל להקל בזה אם היה אונס דקי"ל הבלעת תחומין מילתא היא. אבל לדבר הרשות דכ"ע לאו מילתא ע"ש:

ב **ארבע**. עמ"ש בסי' ת"ט ס"ה:

ג **לילך**. וכשמגיע תוך התחום שרי לילך לעיר בלא מחיצה עיין מ"ש ס"א. מ"א:

ד **ויצאה**. עיין סי' רמ"ח ס"ו:

ה **מוקפת**. ואם בא לעיבורה של עיר הוי כעיר מהרי"ל וסיים שם ונהגו שלא לצאת מהספינה אלא ישאוהו עכו"ם להעיר או לשפת הים מקום שהוא גבוה יו"ד עיין מ"א:

ו **לעירו.** הואיל ושבת באויר מחיצות אבל לעיר אחרת אפי' נתנוהו עכו"ם אין לו אלא ד' אמות כיון שיצא לדעת עיין ס"ו וס"ז. מ"א:

ז **כארבע.** ומכל מקום אסור לצאת חוצה לה דהפסיד תחומו כיון שיצא לדעת:

ח **לאכלם.** אם יש אדם שעירב לאותו צד או שיש עיר אחרת סמוכה לשם רש"י עיין ססי' תקט"ו:

ט **חוץ.** אפילו הם בעיר מוקף חומה ט"ז עיין שם שהאריך:

סימן תו

א **מקום צנוע.** ויכול ללכת עד בית היהודים לפנות שם. ראב"ן מגן אברהם:

ב **תקנה.** פי' שאף שבא לתחומו אין לו אלא ד"א כמ"ש סי' ת"ה ס"ח אבל מ"מ יכול לילך למקום צנוע לפנות ואם בא לעירו עיין סי' ת"ה ס"ח דיש לו כל העיר ולעיר אחרת אין לו אלא ד"א וכ"כ ראב"ן. מגן אברהם:

סימן תח

א **מהלך.** הואיל ולן בה אבל הגיע לעיר אחרת וכלתה מדתו באמצע העיר אסור להלך יותר ומטלטל בכולה ע"י זריקה כמ"ש סימן ת"ג. ואם כלתה מדתו בסופה כל העיר כד"א וה"ה במודד תחום מעירו ופגע בעיר אחרת ועיין בגמ' ועיין בספר אבן העוזר שהאריך בדין זה עיין שם בספר מגיני ארץ דפוס פרופס:

ב **המצטרפים.** אפי' אם נתנו בסוף העיבור אין נותנין לו ב' אמות לצד חוץ דכשעומד במקום שנחשב לו כד' אמות אין לו לצד חוץ כלום כמי שעומד בדיר וסהר תוספות דף ס' ע"ב:

סימן תט

א **הקברות.** דהיינו בקבר של בנין דאלו בקרקע שרי דקרקע עולם אינו נאסר עיין ביו"ד סי' שס"ד:

ב **במגדל.** היינו תיבה גדולה אמה על אמה ברום ג' אמות ונושאים אותו בהמות ויכול ליטול העירוב בפשוטי כלי עץ שאין בה רוחב טפח ולהביאו אצלו. מ"א:

ג **חטאת.** וה"ה כשמניח עירובו בר"ה רחוק ח' אמות משביתתו אין מתירין לו להביאו פחות פחות מד"א כיון דאפשר לבוא לידי חיוב חטאת תוס' דף נ"ד. מ"א:

ד **ונתגלגל.** ונראה דאפי' אם עבר במזיד וגלגלו חוץ לתחום תוך ד"א לא הפסיד עירובו ט"ז. הקשה ב"י דהא תנן מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה א' לא יכנוס כמ"ש סימן ת"ה

ואמאי הא אפי' יצא ד"א פחות משהו מותר י"ל דל"ד דהתם כיון דנתכוין לשבות בעיר היא חשובה לו כד"א ואין לו ד"א אחרים אבל הכא כשהוא רוצה לעקור דירתו מהעיר ראוי לתת לו במקום שמניח עירובו ד"א כי שם ביתו עכ"ל ועיין ט"ז ועיין סי' ת"ה ס"ק א' ב':

ה **ספק**. עירב בספק טריפה אינו עירוב דבעי סעודה הראוי לאכילה. מ"א:

ו **כל א'**. עיין ט"ז ומ"א מה שהגיהו:

ז **חפצים**. וכן הרועים הלנים בשדה הולכים אחר מקום לינתן שגם שם היו חפצים לאכול וכן הקייצים ושומרי פירות גמרא דף ע"ג:

ח **שליחותו**. ואפי' באיסור דאורייתא וכגון שיש מכשול למשלח אם לא יעשה שליחותו כגון הכא אבל האומר לשלוחו צא ותרום ומצא תרום אין חזקתו תרום דאין השליח חושש לתרום כי אם לא ימצא התרומה אצל הכרי ידע המשלח שאינו תרום וא"כ חיישינן שהשליח לא תרם ואיש אחר תרם תוס' והרא"ש וצ"ע שביו"ד סי' של"א סל"ד כתב שאם מצא הכרי תרום אמרינן השליח תרם וצ"ע מ"א ע"ש. אם ידעינן שעשה שליחותו אלא שספק אם שינה השליח אמרינן ודאי לא שינה הרב בצלאל סי' כ"ט:

ט **בתמרים**. אפי' צוה להשליח לערב משלו הוי קפידא ואינו עירוב. מ"א:

סימן תיא

ונשאר. עיין סי' ת"ח ס"ד דאפי' הניח בעצמו חוץ לאלפים דיש לו שביתת ביתו עיין ט"ז:

סימן תיג

לכל. לעיל סי' שס"ח ס"ג כתב דיני ע"ח וכתב שם די"ח גרוגרות סגי אפי' למרובין והכא בעי לכל א' נראה דבחצירות הוא האיסור משום שהאחד אוסר על חבירו מש"ה סגי שיש בין כולם י"ח גרוגרות דעי"ז הם מעורבין והיו לאחדים משא"כ בתחומין אין האיסור משום דא' אוסר על חבירו אלא דגבול יש לכל אחד אלפים אמה ותו לא וע"י עירוב נעשה כמי שדר שם ע"כ צריך כל א' להתיר לו יותר מגבולו. ט"ז ע"ש:

סימן תיד

שש שנים. עיין ט"ז בסי' תר"מ ס"ב ע"ש. ועיין מ"א כאן:

סימן תטו

א **נישואין.** אבל בת כהן לישראל או בת ת"ח לע"ה אינו מצוה גמרא פסחים וכתב המ"א בסי' תר"ע סק"ד דאם אומרים שירות וזמירות הוי סעודת מצוה ע"ש:

ב **חבירו.** אפילו אינו חכם. או שיצא לפקח על עסקי רבים. או שהיה חוץ לעירו וצריך לילך לביתו ש"ג. ובמהרי"ל נסתפק אם מותר לערב כדי לילך למנין וכתב המ"א ולפמ"ש סי' נ' סי"ו ודאי שרי וכ"מ ממ"ש סי' שי"א סוף ס"ב. והמערב ברגליו יכול לערב לדבר הרשות. ב"י עיין מ"א:

ג **ואומר.** ואם לא אמר אינו עירוב כמ"ש סי' תי"ו ס"ב ועיין ססי' שס"ו:

סימן תטז

א **כיום א'.** ואפי' נאכל בראשון יוצא בשני דקדושה א' הן אפי' לקולא רשב"ם ועיין סי' תק"ג ס"א מש"ש. ועיין מ"א:

ב **ולא יאמר.** ואם אמר הוי עירוב ב"ח. ואם עירב בפת שלא עירב בה מאתמול לא הוי עירוב. רשב"א ב"י ועיין ט"ז:

סימן תיז

א **ר"ח.** שבת שלפני ר"ח מברכין החודש חוץ מלפני ר"ח תשרי דכתיב בכסא ליום חגינו ועסי' (רכ"ד) [רפ"ד] ובכה"ג כתב שיש מקומות שאין נוהגין לברך ר"ח אב. וכתב בספר יראים דאין זה קידוש ב"ד אלא שמודיעים להעולם מתי ר"ח עכ"ל ומ"מ נהגו לעמוד בשעת אמירת ר"ח ביום פלוני דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד. ובמנהגים כ' כשמברכים החדש א"א בקרוב כדי שלא יהא רק כ"א תיבות כמנין השם של אהיה וגימטריא א"ך טוב:

ב **והנשים.** לפי שלא פרקו נזמיהם לעגל ניתן להם ר"ח לי"ט. טור:

ג **המנהג דמעיקרא הכי קבילו עלייהו ב"י.** ודוקא שהתנו בפירוש אבל בסתם אין להקל להם כלל כנה"ג. ואף במקום שנהגו לעשות אין הבעל יכול לכופה ולעבדיו העברים אין יכול לכופן למלאכה כבידה ובעצמו מות' אפי' מלאכ' כבידה ב"ח ע"ש. נהגו קצת להתענות ער"ח ואם חל ר"ח ביום א' מתענין ביום ה'. ב"ח סימן תרפ"ו ומנהגים. ואם חל ר"ח בשבת מתענין ביום ו' וכ"מ סי' ת"ע אבל הרמ"ע כתב בתשובה דלעולם יש להתענות יום הכניסה שלפני המולד. ושמעתי שהמקובל מהר"י סרוק התענה ביום המולד עד שהגיע המולד ואז אכל אפי' חל המולד בחצי היום ועכ"פ מי שיש לו מנהג צריך לנהוג

כך ואסו' לשנותו עד שיתירו לו נדרו. ופשוט דאפילו בערב שבת צריך להשלים כמו שכתב ביורה דעה לענין יום שמת בו אביו דאפילו חל פעם ראשון בחול צריך להשלים אפי' אם חל אח"כ בע"ש ה"ה כאן אם השלים בפעם הראשון צריך לנהוג כן לעולם ואם בפעם הראשון לא השלים אפילו בחול א"צ להשלים ומיהו במקום שעושין ממנו ת"צ וקורין ויחל והוא נמנה עמהם צריך להשלים עסס' רמ"ט וסי' תקע"ב ס"ב ונ"ל מנהג טוב לו' הסליחות קודם תפלת המנחה כי מן המנחה ולמעלה חל ר"ח מ"א. וכ' עוד המ"א בסי' תקע"ט סק"ו דבער"ח במקום שאומרים דברי כבושים יאמרו קודם התפלה ע"ש ומ"ע כ' שימהרו בסעודת הלילה שלא ליכנס בה כשהוא מעונה עמ"א ובע"ש אין לו' י"כ קטן כי אם ביום ה' עסי' תק"נ ולענין אם יש שום חשש להתענות ערב חנוכה בעבור ר"ח טבת עיין דבר שמואל סי' של"ט ועסי' תר"ע סק"ב מ"ש שם:

סימן תיח

א **אסור**. כתב ב"י סי' תקע"ט אנשי ק"ק ווירמשא מתענין הגזירה בר"ח סיון וכתב מ"ע בתשובה דלא ילפינן מינייהו בעלמא ועסי' קפ"ח ס"ז דאיתא שאינו חייב לאכול פת בר"ח שאפי' אכל פירות יצא:

ב **יחיד**. עסי' ק"ע מ"ש שם ס"א:

ג **בי"ד**. כ' הט"ז שם כתבתי המסקנא דאין לנו שום חילוק רק בין לשון נדר ללשון קבלת תענית דבלשון נדר חל בכל גווני וצריך התרה ובלשון תענית אין חל כלל וא"צ התרה עכ"ל:

ד **חלום**. נ"ל דהמתענה תענית חלום בר"ח ניסן או בר"ח אב א"צ למיתב תענית לתעניתו כיון די"א דמצוה להתענות כמ"ש סי' תק"פ ועסי' תקצ"ז. מ"א:

סימן תיט

בסעודת. כתב הרא"ש בשם הירושלמי שאם חל ר"ח בשבת יש לעשות סעודת ר"ח באחד בשבת דבשבת אין ניכר שעושה משום ר"ח וכתב הב"ח ולא נהגו כן. וכתב המ"א ונ"ל דיש למשוך סעודה שלישית עד הלילה ואז יוצא ידי חובת ר"ח ג"כ ועססי' קפ"ח היאך נוהגין עם רצה ויעלה ויבא. וכ' בהלכות שמחות למהר"ם אפילו התפלל ערבית מבע"י שוב אינו מזכיר של ר"ח או שבת ועיין בי"ד ססי' שע"ה אבל אם הוא לא התפלל אע"פ שהצבור התפללו מזכיר של ר"ח מידי דהוי אמ"ש שאע"פ שהציבור התפללו אם הוא לא התפלל מזכיר רצה וכ"פ סי' רס"ג לענין מנחה. מיהו אם הוא התפלל מנחה

והתחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל ערבית בר"ח מבע"י אינו מזכיר של ר"ח וה"ה איפכא אם הקהל התפללו בערב ר"ח מבע"י והתחיל לאכול אחר ערבית אע"פ שהוא לא התפלל ערבית מזכיר של ר"ח ועיין בטור סי' קי"ז מיהו אם לא התפלל מנחה עדיין אינו מזכיר של ר"ח כיון שעתיד להתפלל מנחה של חול וה"ה במוצאי ר"ח מזכי' של ר"ח בב"ה אם לא התפלל מנחה אע"פ שהצבור התפללו ערבית ועמ"א ועמ"ש ססי' קפ"ח. כתב שכנה"ג ראיתי מדקדקים כשחל ר"ח בחול עושים מאכל אחד יותר לכבוד ר"ח וכשחל בשבת עושים מאכל אחד יותר ממה שעושים לכבוד שבת ומשמע בירושלמי שהוא סעודת מצוה כמו פורים ועיין ט"ז. וכ"כ הב"ח מה שהתינוקות מוליכין מעות של ר"ח לרבן אין לבטלו עמ"א ועמ"ש סי' רמ"ב:

סימן תכ

תחנון. כתב לבוש שאפילו לחכם בפניו א"א צ"ה שהוא תחנה אלא דורשין עליו אם בר הכי הוא ואומרים קדיש אחר הדרשה ע"ש תר"ע. ובטור כתב דחכמי מגנצא אמרו צ"ה בר"ח חנוכה ופורים על אדם גדול. וכתב הט"ז שמעתי מזקן אחד שהעיד שהיה בק"ק קראקא בשנת של"ג שנפטר רמ"א ז"ל ביום ל"ג בעומ' והיו מסופקים אם לו' צ"ה עמד אדם חשוב אחד והעיד ששמע מפי רמ"א שיש לו' צ"ה על אדם גדול ותיכף אמרוה על רמ"א בקול רם. ונראה לסמוך על זה בימים שאין בהם תחנון כגון ל"ג בעומר או ט"ו באב ובט"ו בשבט שאינם מועד אבל לא בראש חודש וחנוכה ופורים וחדש ניסן דאלו יש בהם איסור מדין התלמוד עכ"ל:

סימן תכב

א **יעלה ויבא**. והשמש יתחיל תפלתו קודם הציבור וכשיגיע ליעלה ויבא ירים קולו להשמיע בציבור עיין סימן קי"ד:

ב **סימן רצ"ד**. דהיינו תיכף כשמסיים הברכה אפילו לא התחיל עדיין מודים עיין סימן רל"ו ס"ב ועיין סי' ק"ח:

ג **מחזירין**. ודוקא אם עדיין לא התפלל מוסף אבל אם התפלל מוסף א"צ לחזור. כנה"ג ע"ש ועיין סימן קכ"ו ס"ק ד' מ"ש שם:

ד **שיעקור**. ואם אמר יהיו לרצון הוי כעוקר רגליו עמ"א:

ה **א"צ**. והקשו האחרונים ממ"ש סימן קי"ד ס"ח דאם נסתפק אם אמר משיב הרוח אמרינן חזקה שאמר כמו שהוא רגיל בלא משיב הרוח וצריך לחזור ע"ש ועיין באחרונים

מה שתירצו ע"ז והב"י והב"ח פסקו דמחזירין אותו וכ"פ הרוקח וכ"פ הל"ח בראיות ברורות וכן יש להורות דהרי עינינו רואות שההרגל להתפלל בלא יעלה ויבא. מ"א. ובשכה"ג כתב כיון דאיכא פלוגתא בזה יש מקום לומר שב ואל תעשה עדיף ולא יחזור. מיהו הטוב והישר שיתפלל בתורת נדבה ע"ש ועיין הלק"ט ח"א סי' ע"ח. ועיין מ"ש הט"ז:

ו **הלל**. ואין קורין בבית האבל דא"ל שם לא המתים יהללו יה דהוי כלועג לרש ועסי' קל"א ס"ק י' מה שכתבתי שם. נשים פטורות מכל הלל מפני שהוא מ"ע שהז"ג ועמ"א ועיין יד אהרן:

ז **הצבו**". ואם בא לבה"כ סמוך להלל יקרא הלל תחלה עם הצבו' ואח"כ יתפלל ל"ח. ואפש' כשהוא אומר פסוקי דזמרה מות' להפסיק באמצע לקרות הלל עם הציבור דלא גרע ממזמורים שמוסיפין בשבת מיהו נ"ל דאז לא יברך על ההלל לא בתחלה ולא בסוף לכן דוקא בהלל דר"ח יעשה כן כיון דהרבה פוסקים שלא לברך אבל בימים שגומרים ההלל לא יאמר אותו באמצע פסוקי דזמרה. מ"א ע"ש:

ח **אומר**. ואפילו אם גומרים ההלל דלא כל"ח מ"א ע"ש. ואם אין מצויין א"צ להטריח אחריהם ע"ש. ונ"ל דיאמר בלא ברכה כמ"ש בשל"ה באר היטב אשר לפני:

ט **והקהל**. כתב המ"א דצריך לשמוע פסוקים יאמר נא וגו' מפי הש"ץ דשומע כעונה ואם לא שמע לא יצא ומוטב שיאמרו בעצמו בנחת. מ"א ע"ש:

י **אפי**'. המ"א העלה והמחמי' יחזו' לקרותו בלא ברכה ע"ש:

יא **למקום**. פי' אם דילג פסוק א' ונזכ' אח"כ לא יאמרנו במקום שנזכר דא"כ ה"ל קורא למפרע אלא יתחיל מאותו הפסוק ויאמ' עד סוף:

יב **מעומד**. ואסו' לסמוך עצמו לעמוד או לכותל דסמיכה אינו כעמידה מ"א ע"ש באורך מה שתמה על רמ"א בח"מ סי"ז ודו"ק. ומה שקורין בליל פסח הלל מיושב משום שחולקין אותו אין מטריחין אותו לעמוד. ט"ז:

סימן תכג

א **תתקבל**. זה הכלל דכל יום שיש בו מוסף או' קדיש שלם אחר הלל משום שכאן סיימנו תפלת שחרית:

ב **ורביעי**. והב"ח כתב שיותר טוב שיקרא רביעי גם וביום השבת וכן משמע בב"י דיש נוהגין כן ועיין ט"ז שהאריך:

ג **כתר**. היינו לפי מנהג הספרדיים ובאשכנז אומרים נקדש כמו ביוצר. בתפלת מוסף י"א זכרון לכלם היו וי"א יהיו וי"א לכולנו ואין לשנות שום מנהג. צ"ל ומנחתם ונסכיהם. תי"ט פ"ט דמנחות. מ"א ע"ש:

ד **לחלוץ**. ובחה"מ יש לחלצם קודם קריאת הלל עסי' ל"א ס"ב מ"ש ועסי' כ"ה סי"ג. ועיין פר"ח מה שנסתפק ועיין יד אהרן:

סימן תכד

א **בבהמ"ז**. לענין אם חל ר"ח בשבת ומשך סעודה ג' עד הלילה או אם חל ר"ח בא' בשבת כתבתי הכל מבוא' בס"ס קפ"ח ע"ש. ולענין אם אכל בין מנחה למעריב בר"ח או בערב ר"ח כתבתי הכל מבוא' בסימן תי"ט ע"ש:

ב **אין**. דאי בעי לא אכל פת:

סימן תכה

א **ובשני**. לשון מנהגים ומניחים ספר תורה שנייה אצלה ואו' חצי קדיש על שניהם:

ב **השמים**. ואז מפטירין בכי תצא רני עקרה וגם ענייה סוערה. לבוש:

ג **ולא שמעו**. זהו משנה שא"צ דלעולם אין ר"ח אב בא' בשבת:

ד **שאין דוחין**. ואז אומרים מקצת שוש אשיש. מ"א:

ה **וראשי**. ואם חתם בשל שבת לבד יצא בתפילה ולא בקידוש בי"ט ע"ש דף קי"ז ועמ"א סימן תפ"ז ס"ק ב':

סימן תכו

א **ונהנין**. שזריחת' ניכרת על גבי הקרקע ולא יהא מסך מבדיל בינו לבין הלבנה אא"כ הוא דבר זך שהלבנה נראית ממנו שיוכל להכיר דברים הניכרים לאור הלבנה עססי' זה. וה"ה אם נתכסה בעבים אבל אם נתכסה בעב דק וקלוש מברך ואם התחיל לברך ונתכסה גומר הברכה רדב"ז ח"א סי' קנ"ו וכנה"ג משמע כשיודע שתתכסה תיכף לא יתחיל לברך מ"א וע' בת' דב"ש סי' רמ"ב שכתב דהרואה לבנה מתוך אספקלריא או מראה של זכוכית שאין לברך עליה ע"ש באורך. מה שאין הנשים נוהגים לקדש הלבנה אע"ג דהן מקיימות כמה מ"ע שהזמ"ג מפני שהם גרמו פגם הלבנה מ"א בשם של"ה ע"ש. ועיין עוד טעם אחר בשבות יעקב ח"ב סימן י"א. סומא חייב לקדש הלבנה רש"ל בתשובה מ"א. בחדש א' אירע שלא ניראת הלבנה ולא קידשו הלבנה באותו חדש וגזר רב אחד תענית על זה ואין לו על מה לסמוך שבות יעקב ח"ב סימן י' ועסי' תק"פ ס"ק ט':

ב **במוצאי**. כתב המגיד כשמקדשין הלבנה במ"ש תהיה הצלחה וכשתתכסה ולא תוכל לברך אותו החדש לא יהיה מוצלח דוק ותשכח מ"א. ועש"ת ב"ח סי' פ':

ג **יו"ד בחדש**. והיינו שישארו עוד ה' לילות עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מיום המולד עמ"א:

ד **לא**. והאר"י ז"ל כ' לקדש במוצאי ט"ב וכ"כ הכנה"ג שכן נוהגין בירושלים ובקושטנטינא וכתב בשבות יעקב ח"ב סי' י"א שכן הוא מנהגם אבל טועמים מידי קודם ע"ש. וכ' המ"א ולכן נ"ל דיחיד המתענה יקדש עם הציבור משום ברוב עם הדרת מלך ואפילו ת"ת מבטלים משום זה. ואפי' ציבור המתענים אם יראו שיעבו' הזמן יקדשו בליל התענית עכ"ל. וכ"כ הט"ז דאם לא קדשו הלבנה תענית אסת' יש לברך אז ולא משגיחין בתענית כיון שהשעה עוברת. אבל בז' ימי אבלות לא יקדש אבל אם לא השלים אבילתו עד יו"ד בחודש לא ימתין עד ליל י"א ויקדש בימי אבלו מ"א. והשבות יעקב ח"ב סימן י"א כ' שאבל אין לו לקדש את הלבנה עד אחר ג' לבכי ע"ש ובת' ש"א בחי"ד סימן צ"ה כתב דדוקא אם עובר הזמן שאינו יכול לקדש הלבנה יכול לקדש בימי אבלו אבל כשיש עוד זמן לקדש אינו יכול לקדש בימי אבלו ע"ש:

ה **שחל בו ביו"ט**. ומכ"ש שלא יקדשו בליל שבת והטעם דיש תחומין למעלה ואין להקביל פני השכינה ביו"ט או בשבת חוץ לתחום ומ"ע סי' ע"ח כתב הרבה טעמים על זה ובמהרי"ל כ' שמהר"ש התיר וכ"כ הגמ"נ וב"ח כתב שפ"א לא נראית הלבנה עד ליל א' של סוכות ועשו מעשה בקראקא וקדשוהו מאחר דא"א לקדשה אח"כ עכ"ל. (ובת' בעל כה"ג מסיק ואם יום י"ו נפל בשבת לא יקדשנה ולאחר שבת יקדשנה בלא שם ומלכות. ובחול מתיר לקדשה בליל י"ו) אבל בענין אחר אין להקל מאחר שיש הרבה טעמים ע"פ הסוד ועיין רדב"ז ח"א סי' קל"ג. ועיין ח"י בסימן תצ"ד ס"ק ב' מש"ש:

ו **ותולה**. בשל"ה והג"ה י"נ שלא יסתכל בה רק פעם הראשון שיראה עמידתה ואח"כ אסור להסתכל בה:

ז **ג"פ**. ויזהר שלא יכרע דמיחזי ככורע ללבנה רק זוקף באצבעותיו. של"ה:

ח **תפול וכו'**. ומט"מ כתב בשם רש"ל ורוקח שי"א כל הפסוק עד קנית. ואח"כ למפרע. וכתב האר"י ז"ל שיש לומר קודם ברכת הלבנה הללו את ה' מן השמים עד חק נתן ולא יעבור וינער שולי בגדיו. וגם קבלה מר"י חסיד לומר קול דודי עד מן החרכים. ובשל"ה כתב שי"א שיר למעלות אשא וגו' וגם הללו אל בקדשו וגו':

ט **המולד**. עמ"א שהעלה דהני י"ו משעת המולד חשבינן להו מעל"ע ואם חל במ"ש ב' או ג' שעות בלילה מותר לקדשה תחלת ליל ב' ולדברי רמ"א אסור ע"ש וע' דב"ש סי' רט"ז:

י **שבעה**. והסכמת האחרונים אם חל מ"ש אחר ג' לחדש מהמולד מקדשין אז מפני שהציבור מקובצים אז וברוב עם הדרת מלך וגם שלא להחמיץ המצוה אבל אם מ"ש קודם ג' ימים אין מקדשין דיכולים להמתין עד מ"ש הבא כמ"ש ס"ב ע"ש:

יא **ואין**. ב"ח כתב הטעם שיוצאין לרחוב כדרך אדם שיוצא לקראת המלך וכ"כ בהגמ"נ ומ"מ אם יש לו איזה מיחוש או ששרוים בין העכו"ם מקדש תחת הגג או בביתו דרך חלון ופתח עכ"ל. וכ"ש כשיש מבואות המטונפות מוטב לקדש בבית. וכ"כ מט"מ וז"ל ראיתי רש"ל כשהיה בחבורת שמחה ולא רצה לצאת לחוץ ופתח החלון נגד הלבנה וקידש ע"ש ועס"ק א' מש"ש:

סימן תכז

סתם. וה"ה כשמברכין החדש בבה"כ מ"צ. וש"ך בי"ד סימן ר"ח ס"ק י"ז כתב בשם מהרי"ל בראשון אדר ראשון ובשני אדר שני וכ"כ בע"א סי' קכ"ז ס"ד גבי גט. וכ"כ הט"ז בשם הב"ח דנכון לפרש בשניהם באדר ראשון יאמר ראשון ובשני יאמר שני ע"ש:

סימן תכח

א **חנוכה**. צ"ל וביום שיהיה עצרת יהיה חנוכה. פי' ביום שיהיה עצרת יהיה חנוכה שאחריו אם הם כסדרן או חסרים אבל כשהם מלאים יבוא ביום שאחר עצרת כגון אם עצרת ביום א' יבוא חנוכה ביום ב'. מ"א: וט"ז מגיה שצ"ל וביום שיהיה עצרת יהיה הושענא רבה פי' הושענא רבה שאחר עצרת ע"ש:

ב **מרחשון גדו"א**. צריך לומר יום א' דר"ח אבל בשאר הסימנים בחדש שיש בו שני ימים ר"ח קאי הסימן שלו על יום ב' דר"ח מצאתי ט"ז. ובמ"א הגיה מרחשון בדה"ז:

ג **מבה"ח**. פי' שחל ר"ה ביום ה' והשנה מעוברת שאז קורין פ' נח בר"ח חשוון ונתוסף שבת א':

ד **המלך**. היינו ר"ה שאומרים המלך המשפט. פת וילך פי' מל' פתות אותה פתים שמחלקין נצבים וילך לשתים:

ה **פקדו**. לשון צווי כלומר צו קורין סמוך לפסח. סגרו לשון מצורע מוסגר. מנו פי' במדבר שנמנו בו ישראל קודם עצרת. צומו היינו ט"ב. וצלו היינו ואתחנן. קומו היינו נצבים קודם תקיעת ר"ה:

ו **לו**. ואנחנו נוהגים כרש"י לולי כי ידין ט"ז. ואפי' יש חיובים לא יחלקו הפרשה יותר. מ"א ושכנה"ג:

ז **שלפניהם**. היינו ג' פסוקים שלפניהם. ועיין סימן קל"ח מש"ש. ובתשובת צ"צ נדחק ליישב מנהגינו שמתחילין בקללות שבתורת כהנים ואין מתחילין ג' פסוקים שלפניהם. ומ"מ נ"ל דיתחיל ג' פסוקים שלפניהם. והמנהג נתפשט מפני שקורין להרב ראב"ד בכל שבת לשלישי ואם כן צריכים לקרות עמו עד התוכחה ולכן מתחילין בתוכחה אבל מוטב שהרב ימחול על כבודו ויעלה לרביעי באותו שבת או יתחיל למפרע ג"פ עסס' קל"ז. ובכנה"ג כתב שבמקומו נוהגים לקרות להחכ' בתוכחות ובשירת הים וביו"ד הדברות וקודם שיקרא התוכחות אומר מוסר ה' בני אל תמאס כי את אשר יאהב וגו' וקודם שיקרא הדברות אומר רכב אלהים רבותיים. גם נוהגין לקרות ללוי פ' העגל וקורין אותה בקול נמוך עכ"ל. מהרי"ל הקפיד על מי שעלה לתוכחה דדוקא השמש ששוכרין אותו לכך אין קפידא. כתב בצרור המור מ"ב מסעות שבפ' ואלה מסעי אין להפסיק בהם שהוא נגד שם מ"ב. מ"א ע"ש:

ח **שמעו**. ואם טעה והפטיר בשבת ראשון בפרשה דיומא יפטיר לשבת הבאה דברי ירמיה וגם שמעו מפני שהם סמוכות זו לזו צ"צ מ"א עסי' תכ"ה מה שכ' בחומשים ויברח יעקב לפ' וישלח ט"ס הוא ושייכא לפ' ויצא. לבוש:

ט **כושיים**. וכן כתב הב"ח ומט"מ והאגודה דלא כלבוש שכתב להפטיר התשפוט שכבר העיד הב"ח שבכל קהלות נוהגין כמ"ש הרמ"א מ"א. ועיין תשובת רי"ט סי' ד' למה דוקא חקת ובלק מחוברים:

סימן תכט

א **פסח**. וה"ה שאר י"ט. ב"ח מ"א ח"י:

ב **ל' יום**. ומתחילין מיום הפורים עצמו ח"י ויד אהרן דלא כפר"ח ע"ש. וכן בי"ט עצמו שואלין ודורשין בענייני של יום. ומנהגינו שאין דורשין בחג עצמו גם אין אנו דורשין ל' יום קודם פסח. ואפשר משום דעיקר תקנה היה משום קרבנות. תוספות בכורות. רק בשבת שלפני פסח שקורין שבת הגדול עיין ב"ח ובח"י הטעם. ועיין יד אהרן. ומ"מ מצוה לכל א' לעסוק בה"פ ל' יום לפני הפסח ב"ח. ולעולם דורשין בשבת הגדול כשאין ע"פ חל בו דאז צריכים להקדים. מהרי"ל:

ג **יב"ח**. וה"ה העני הדר פה יב"ח מחוייבים ליתן לו. ב"י בי"ד סי' רצ"ו. וכתב הסמ"ק דהאידנא סגי בל' יום. וכ"כ הרב בי"ד שם. ואם דעתו להשתקע הוי כאנשי עיר מיד כמבואר שם. וכתב המ"א ונ"ל דעני שאינו דר פה למ"ד יום מ"מ מחוייבים ליתן לו מצה לאכול. אלא שאין נותנים לו חטים ע"ש:

ד **ליתן**. אפילו תלמיד חכם הפטור ממס. שכנה"ג:

ה **ניסן**. מפני שי"ב נשיאים הקריבו י"ב ימים וכל יום הקרבן היה י"ט שלו ואח"כ ע"פ ופסח ואסרו חג. א"כ יצא רוב החדש בקדושה. (ובש"ס דמנחות הטעם מריש ירחא דניסן אתותב חגא דשבועות ע"ש עח"י הנ"מ). לפיכך עושים כולה קודש:

ו **צדקתך**. גם א"א י"ר של אחר קריאת התורה גם אין מזכירין בו נשמות גם א"א קדיש אחר צ"ה ונקוט כללא בידך דצ"ה וצו"ץ ורחום וחנון שוים הם. וכ' רמ"א בי"ד סי' ת"א שא"א צ"ה בע"ש אחר חצות וה"ה בערב יו"ט ובער"ח ובערב חנוכה אומרי' אחר חצות. (ובהרבה מקומות באשכנז אומרים אחר חצות בהליכה) לבוש. ועשל"ה שיש לקרות בניסן כל יום הנשיא שלו ובי"ג פ' בהעלתך עד כן עשה את המנורה:

ז **בצבור**. פי' דאין מזכירין התענית בצבור אבל מ"מ היחיד שנהג להתענות בה"ב מותר להתענות בו לדעת המחבר. לכן כתב הרמ"א שאין מתענין בו תענית כלל:

ח **חלום מתענין**. וא"צ למיתב תענית לתעניתו ואם התענה בשבת ת"ח יתענה תענית לתעניתו בניסן. וה"ה בין י"כ לסוכות או בימי הגבלה ומ"מ נ"ל דאם הוא סמוך לעשור לחדש יתענה ביו"ד לחדש שהוא תענית צדיקים כמ"ש סי' תק"פ. וה"ה אם היה ביום ראשון ר"ח ניסן מתענה מ"א. הב"ח ושל"ה כתבו דאחר א"ח יש להתענות יאר צייט וה"ה ער"ח אייר. ומ"א וט"ז וח"י כתבו דאין להחמיר דתעניתים אלו חומר' בעלמ' הם. (וח"י מסיים פוק חזי מאי עמא דבר) וחתן עיין סי' תקע"ג דינו:

ט **לתודה**. שלחמי תודה היה חמץ ואפילו בע"פ אסור להקריב' שיבא לידי נותר:

י **בע"פ**. ומשכימין לבה"כ בע"פ כדי שיגמור סעודתו קודם ד' שעות. מהרי"ל:

יא **א"ח**. המנהג שלא להתענות בכל א"ח עמ"א. מ"כ ליתן חרם בבה"כ לאיזה צורך גדול מותר בניסן אף שאסו' בתשרי:

סימן תל

א **הנס**. שלקחו כל א' שה בעשור לחדש ואותו שנה היה יו"ד בחדש בשבת והקשו הוה ליה לקבוע ביו"ד לחדש אפי' חל בחול עיין אחרונים ובח"י. ומה שהקשה הב"י דאם כן כל הד' ימים יהיו נקראים גדולים י"ל דהנס היה שאומרים לשחוט לאלהיהם ובשבת אמר המצרי אמת הוא ומה שלא שחטו משום שהוא שבת משא"כ בשאר ימים מהרב רבי משה רבי אליוש. אין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בע"פ וכ"נ. רש"ל היה דורש שכל א' יאכל מעט קודם הפסח מקמח של פסח כי שמא היה שם חשש חימוץ ויתלה במה שאכל. (ומ"א תמה עליו דז"א אלא בדבר יבש עיין י"ד סימן ק"י וקמח

בקמח הוי דבר לח ע"ש וח"י כ' דדינא קאמר ואע"ג דלא מהני עכ"פ כ"א בנפל אחד מהם בשוגג ע"ש).
טוב ליתן ממנו לעניים. מט"מ ושל"ה:

ב **ההגדה.** אפי' חל שבת הגדול בע"פ:

סימן תלא

א **בתחלת.** פי' סמוך לכניסת הלילה רי"ו ור"ן מ"א והח"י פסק דהבדיקה צריך להיות בלילה ממש אחר צאת הכוכבים ולא בה"ש. (והראב"ד דייק מלשון אור דר"ל שישנו עדיין קצת יום דמשום לישנא מעליא לא ה"ל לתנא משים אור לחושך ור"פ ס"ל דביה"ש דוקא ומזה דייק בח"י כשלא קרא ק"ש קודם בדיק' ובאים שני חיובים כא' יקרא תחילה כי תדיר היא ע"ש:

ב **שלא יתחיל.** וחצי שעה קודם הזמן אסור דילמא אתי לאמשוכי ומי שלא בדק בלילה אסור ביום עד שיבדוק:

ג **ולא יאכל.** וטעימה בעלמא שרי והיינו פירות או כביצה פת כמ"ש ססי' רל"ב ע"ש:

ד **לא ילמוד.** והלומד שיעו' בבה"כ מותר דדוקא מי שלומד בביתו אסור שאינו מוכרח לקום ממקומו אבל זה ילך בודאי לביתו כנה"ג. וכתב המג"א ונ"ל דוקא מי שאומר דבר הלכה בלא פלפול אבל אסור לעסוק בפלפול אפי' אינו בביתו דבזה ודאי איכא למגזר דילמא ממשכ' ליה שמעתא. כ' הב"ח מי שלא התפלל ערבית עם הציבור מתפלל בביתו קודם הבדיקה דאיכא למיחש שמא יטרד בבדיקתו וישכח מלהתפלל אבל מי שמתפלל לעולם ערבית ביחידי בלילה יבדוק תחלה כיון דדש ביה לא ישכח: ומ"א כתב כיון דזמן הבדיקה הוא קודם צ"ה יבדוק ואח"כ יתפלל אחר צ"ה ואם לא בדק עד אחר צ"ה יתן לאחר לבדוק והוא יתפלל. ואי ליכא אחר יעשה כמ"ש הב"ח ועס"ק א' מש"ש. ואותן הרגילים להתפלל ערבית ביו"ד יתפללו תחלה בבה"כ דטורח הוא לקבצם אח"כ. מ"א:

ה **שצריך.** ואם אמר לחבירו שיזכיר לו הבדיקה מותר כדלעיל סימן רע"ה ס"ג עט"ז:

סימן תלב

א **על ביעור.** ואם בירך לבער יצא הסכמת אחרונים ועיין ט"ז בסימן קע"ז ס"ק ד' ויטול ידיו קוד' הברכה והוא רק משום נקיות. והא דאין מברכין שהחיינו על בדיקת החמץ. לפי שהבדיקה היא צורך הרגל סמכינן אזמן דרגל. (ורש"ל דחה טעם זה להיות מוי"ו ולמעלה חל האיסו'. וח"י בשם חמיו הגאון זכרונו לברכה תי' דעכ"פ אינו עובר בבל יראה עד הלילה ועיין ט"ז ס"ק ג') ועיין ט"ז ובח"י:

ב **שלא סיים**. ואם סיים יברך למחר בשעה שעוסק בשריפה ט"ז ומ"א. וח"י כתב דלאחר שסיים הבדיקה בלילה שוב אין לברך כלל וכ"פ הב"ח ע"ש. ובכנה"ג כתב דכה"ג יש לברך בלא שם ומלכות:

ג **שלא ידבר**. ודוק' דברים שאין צורך בדיקה ואם דבר קודם שהתחיל לבדוק חוזר ומברך. מ"א ח"י:

ד **כל הבדיקה**. ובזה א"צ לחזור ולברך כיון שכבר התחיל במצוה. מ"א ח"י:

ה **מבני ביתו**. וה"ה אחר שאינו מבני ביתו (והא דאין השליח ג"כ מברך עיין י"ד הלכות שחיטה ועיין א"ע סימן ל"ח וכשהבתים רחוקים לא מהני דמדמי להו הפר"ח למי שבירך אטלית קטן בביתו דמברך אטלית גדול בבה"כ) ועכ"פ גם הוא יבדוק דמצוה בו יותר מבשלוחו:

ו **סמך ברכה**. ויענו אמן על ברכתו ואם אינם עומדין אצל ברכתו אין יכול לשלח אותם לבדוק. ח"י. ואם הבע"ה אינו בודק רק מצוה לאחר לבדוק אותו אחר מברך מ"א. ולכתחלה יחזור אחר אנשים בני מצות ובדיעבד סגי בנשים ובעבדים [וקטנים] אבל לא בשפחה כנענית שלנו. ח"י:

ז **ונוהגים**. והנוהגים להניח יזהרו שלא יניחו אלא חמץ קשה שלא יפרך ובמקום המשומר מפני התינוקות והעכברים:

ח **לא נתן**. וכן ראוי לנהוג לכתחילה דחיישינן שמא יניחנו במקום שלא ימצאם הבודק. ט"ז. והאריז"ל כתב מנהג זה ויניח יו"ד פתיתים והוא ע"פ סוד גדול. גם הח"י מיישב ומקיים שלא לבטל מנהג של ישראל (וט"ז בשם תמים דעים כתב דמנהג נשים הוא ובמהרי"ו כתב טעם למנהג וכן ח"י נתן טעם לדבר ע"ש):

סימן תלג

א **לאור הנר**. ובליל י"ד ואף אם בדק יום י"ג לאור הנר צריך לחזור ולבדוק ליל י"ד. אכן אם בדק ליל י"ג ונזהר היטב שלא להכניס עוד חמץ א"צ לבדוק עוד. ח"י ע"ש והלבוש והב"ח כתבו דאף אם בדק ליל י"ג צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד. וסיים הח"י דאם רוצה להחמיר על עצמו עכ"פ לא יברך ליכנס עצמו לחשש ספק ברכה אך יחזור וישתמש בתוכה חמץ ואז יוכל לחזור ולברך ולבדוק. ועיין בהלק"ט ח"א סי' תנ"ג ועיין יד אהרן:

ב **ארובה**. היינו חלון בגג (עיין פ"ה דביצה משנה א' ופ' י' דאהלות). ואם יש שם מחיצה של זכוכית אסור לבדוק כנגדו. מ"א:

ג **האבוק**'. ואפי' בדיעבד לא מהני אבל נר של חלב ושל שומן מהני בדיעבד. ושל שמן דינו כאבוקה ואם אין לו נר של שעוה יבדוק בשל שמן ואם אין לו שמן יבדוק לכתחלה בשל חלב ואין לבדוק בעץ שקורין קי"ן ח"י:

ד **שאין מסתפק**. ואם מסתפק ויש לו קבע שנוטל בפעם אחד מה שצריך לסעודה א"צ בדיקה. מ"א. כתב (מהרי"ל) [מהרי"ו] בתשובה מקום שאוכלים שם כל השנה יש לבדוק תחת הספסלים דא"א שלא נפל שם מן החמץ והוי חמץ ברור אי ליכא שם תרנגולים. ולא ישליך חטים לתרנגולים במקום לח שלשים יום קודם לפסח. מהרי"ל:

ה **פחות מג"ט**. ואם התינוקות מצויים צריכים בדיקה:

ו **מבואר**. ע"ש בט"ז ומ"א וח"י מה שתירצו:

ז **בדיקה כלל**. ומ"מ ביום יבדוק לאור היום כדרך שהשתמש שם. כ"מ מ"א ח"י:

ח **עקרב**. דוקא במקום שמצוים עקרבים. ועסי' ק"ד ס"ב דמשמע דנחש לא ברי הזיקו וצריך לבדוק. מ"א:

ט **מבטלו**. וכתבו האחרונים שיכול לאוכלו אחר הפסח הואיל ולא עבר עליו בבל יראה ואין לחוש בו להערמה הואיל ונפל עליו מפולת. והב"ח הניח זה בצ"ע גם הט"ז מחלק בדין זה גם המ"א כ' בשם תשובת הרשב"א שרב האי אוסר ואם לא ביטלו והוא לאחר זמן איסורו צריך לפנות המפולת כדי לבער החמץ כיון שאינו ברשותו עוד לבטלו. אחרונים וכתב המ"א דאם נפל עליו גל גדול דאין בידו לפקחו והוא אבוד ממנו ומכל אדם מותר אפי' בלא ביטלו דלא קרינן ביה שלך:

י **בדיקה**. היינו בליל י"ד מ"א ונראה אם עבר ולא בדק בליל י"ד בודק אפי' לכתחלה ביום י"ד לאור החמה כמו אכסדרה שאורה ג"כ רב. ולא ראיתי נזהרים בזה לבדוק הבה"כ רק סגי להו בכיבוד בעלמא ביום וראוי להזהיר ע"ז השמשים של בה"כ וכ"כ מהרי"ל. וכתב עוד דיש מקומות מכריזין אחר בדיקת בה"כ שלא יבואו עוד שם התינוקות עם חמץ:

יא **בי"ג**. דוקא ביום. אבל אם בדק בליל י"ג א"צ לחזור ולבדוק בליל י"ד וכמ"ש בס"ק א':

יב **בליל י"ד**. ואכסדרה אם בדק ביום י"ג לאור החמה יצא. מיהו עכ"פ יש לבדוק חדר א' בלילה. מ"א:

יג **שנותנים בהם**. ומי שאין דרכו בכך א"צ בדיקה ד"מ מ"א וח"י מחמיר ע"ש:

סימן תלד

א **אחר הבדיקה**. ל"ד דה"ה קודם התחלת הבדיקה יצניע החמץ שרוצה לאכול דאולי יתחסר לחמו תוך הבדיקה ויהא צריך לחזור ולבדוק מה שבדק כבר ב"ח וח"י והיד אהרן ומ"א. ובחנם השיג עליו הט"ז בזה ע"ש. והעולם אינן מצניעין אלא החמץ שמוצאין בשעת בדיקה. אבל שאר החמץ מוליכין אנה ואנה ולאו שפיר עבדי. אחרונים:

ב **אחרת**. (וה"ה דצריך אז לבטל שנית. ב"י בשם ר"ן). ומ"מ אינו צריך לברך שנית. ח"י:

ג **א"צ**. אם א"א לתינוק ליטלו. מ"א:

ד **בתיבה**. ובח"מ סימן רצ"א סי"ג פסק רמ"א דתיבה חתורה אצל עכברים ע"ש וי"ל ודו"ק:

ה **חמירא**. לפי שלחם היא חיות האדם ואין ראוי לזלזל בכבודו לכך ניתקן בלשון תרגום שלא יבינו המזיקים והמקטריגים. סדה"י:

ו **בלשון**. בקצת נוסחאות כתוב ואם אמרו בלשון הקודש יצא ודוקא כשיודע לפחות ענין הביטול שמפקיר חמצו דאם אינו יודע לא יצא וכ"כ מהרי"ל ומהרי"ו ומ"א ועיין ח"י:

ז **כל אחד**. המדקדק במעשיו יאמר נוסח זה. כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי דלא חמיתיה ודלא ביערתיה ודלא ידענא ליה ליבטל וליהוי הפקר כעפרא דארעא. ב"ח ח"י:

ח **אינו**. פי' שאינו רגיל לעשות כן וחיישינן שמא ישכח. אפוטרופוס של יתומים מחויב לבדוק ולבטל חמץ של יתומים ח"י. והב"ח פסק דאין לבטל על ידי שליח ועכ"פ האשה אין לעשות שליח לבטל החמץ עיין ט"ז:

סימן תלה

א **ביום י"ד**. והיינו לאור הנר וכן כל הבדיקות אפי' לאחר הפסח שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה. פוסקים:

ב **בתוך הפסח**. ואפי' כבר ביטל ואפי' בי"ט עצמו בודק אע"פ שאינו יכול לשרפו בי"ט מ"מ יוכל לכפות עליו כלי עד מוצאי י"ט ט"ז מ"א. ואפי' בי"ט האחרון של פסח צריך לבדוק מ"א. מי שלא בדק חמץ קודם זמן איסורו ומת אין היורשים מברכין על הבדיקה וביעור כיון שאינם מחוייבים לבדוק ולבער החמץ שאינו שלהם. ח"י:

ג **לא יברך**. אבל על הבדיקה שבתוך הפסח צריך לברך אעפ"י שביטל. ח"י והט"ז נסתפק בזה דאם ביטלו אם צריך לבער ע"ש. ומדברי המ"א משמע שדעתו שיש לברך אע"פ שביטלו אך היכא שבדק וביטל ומצא חמץ בתוך הפסח הניח בצ"ע אם יברך עליו כיון שביטלו קודם פסח וקיים תקנת חכמים בבדיקה ולענ"ד נראה עיקר שיש לברך בשעת ביעורו וגם המ"א עצמו בר"ס תמ"ו כתב בפשיטות דצריך לברך בשעת הביעור בין אם נתחמץ לו דבר בתוך פסח בין במוצ' חמץ בתוך פסח צריך לברך וכאן הניח הדבר בספק וצ"ע. וכל זה בנמצא חמץ גמור אבל חמץ משהו שנמצא תוך פסח אין לברך עליו עמ"א סימן תמ"ו ס"ק א':

סימן תלו

א **בביתו.** אבל אם מניח מי שיבדוק א"צ לבדוק דשלוחו של אדם כמותו ח"י בשם אחרונים דלא כב"ח ע"ל ס"ס תל"ד:

ב **זקוק לבדוק.** בלילה שלפני יציאתו לאור הנר. ואם שכח לבדוק בלילה יבדוק ביום. וכ' הט"ז דאז אין צריך שיבטל אלא ימתין כשיגיע פסח ויבטל. ומ"א השיג על הט"ז בזה דכיון דחל עליו חובת הבדיקה צריך ג"כ ביטול. וח"י הסכים עם הט"ז:

ג **א"צ לבדוק.** וכתב ב"ח ומ"א דאם יש שם חמץ ידוע חייב לבערו לעולם קודם שיצא ועיין ח"י:

ד **אוצר.** כלומר שנשתמשו שם חמץ ואח"כ רוצה להניח שם עצים או ד"א:

ה **ואח"כ כונס.** ואם לא בדק קודם צריך לפנות האוצר ולבדוק ואפשר דה"ה להיוצא בשיירי תוך למ"ד ולא בדק צריך לחזור לביתו או לשלוח שליח שיבדוק. מ"א:

ו **א"צ לבדוק.** אבל חמץ ידוע צריך לבער כמו שכתב ס"ק ג':

ז **חטים מחומצים.** הט"ז השיג על הרב בדין זה. והח"י מיישבו ע"ש:

ח **אשתו תבדוק.** אפילו לא צוה לה שתבדוק. עמ"א ובח"י:

ט **היוצא מבית עכו"ם.** אבל מבית ישראל וישראל אחר דר בו בכל ענין אינו מחויב לבדוק כי על ישראל השני מוטל חיוב הבדיקה מבית שדר בו. מ"א ח"י:

י **מצות ביעור.** לפי מש"כ הרב לעיל ס"ס תל"ג. דהכיסים ובתי ידים של הבגדים צריכין לבדוק א"כ יוצא בשיירא ומפרש ג"כ אפשר לו לקיים מצות ביעור ובדיקה ואפשר לו' כיון דכתיב תשביתו שאור מבתיכם עיקר המצוה לבדוק ולבער החמץ מהבית ממש. ח"י. כל ל' יום צריך לעיין בכל דבר שעושה שלא ישאר חמץ בו באופן שלא יוכל להסירו בנקל. ב"ח ומהרי"ל:

סימן תלז

א **וקנהו.** אבל כשעדיין לא קנאו אע"פ שהמפתח ביד השוכר אין צריך לבדוק דהוה ליה כמי שהפקיד מפתחו ביד אחר דאין הנפקד צריך לבדוק. מ"א ח"י:

ב **שלא מסר לו המפתח.** (ומסירת מפתח לבד לא מהני כלל דהוי כאלו מסרו לשמרו ד"מ בשם ר"ן) ואף אם מסר המפתח לשוכר וחזר והפקיד למשכיר על המשכיר לבדוק כיון שהחמץ שלו והמפתח בידו אבל במפקיד ביד אחר אין עליו חיוב בדיקה לכולי עלמא ובית שאינו נעול אם כבר החזיק בה השוכר עליו לבערו. ח"י:

ג **על המשכיר לבדוק.** ואפש' דלדעת י"א בסעיף ג' דבמקום שנותנים שכר על הבדיקה צריך לשלם למשכי' שכר הבדיקה כיון שהשוכר קנהו והחזיק בו. ח"י:

ד **על השוכר לבדוק.** גם יבטל אף שאין החמץ שלו רק של משכיר מ"מ מסתמא הוי כמו הפקירו המשכיר והשוכר שזוכה בה צריך לבטל. ומ"מ המשכיר יבטל ג"כ מ"א בשם תוס'. והח"י כת' עליו שלא ראיתי שום משמעות בתוספות ע"ש:

ה **שאלו.** וה"ה אם אשתו או בני ביתו בעיר יוכל למשאל להו דהרי הם נאמנים אפי' נגד החזקה כמ"ש ס"ד:

ו **וי"א דצריך להחזיר.** והב"ח פסק כדיע' א' דאין להוציא ממון מיד מוחזק עיין בתש"א סי' ב' וע' בפר"ח ובח"י:

ז **שהוחזק שלא בדקו.** משמע דוקא כה"ג שהוא בחזקת שאינו בדוק אבל אם הוא מוחזק שיש בו ודאי חמץ ואמרו אנו בדקנוהו וביערנו אפשר דאינם נאמנים ונסתלק בזה תמיהת המ"א על רמ"א ע"ש ח"י. (ובסא"ר הוכיח דאפילו בודאי חמץ נאמנים ע"ש):

ח **אנו בדקנוהו.** ע"ל סי' תל"ב ס"ק ו' כתבתי דלכתחל' אין לסמוך אלא אאנשים בני מצות:

ט **שיש בו דעת.** היינו שהגיע לחינוך:

סימן תלח

א **ולבדוק אותו החדר ששם נכנס.** ואם לא ידענו לאיזה חדר נכנס היינו ב' בתים ר"ס תל"ט ס"ב. מ"א:

ב **עכבר לפרר.** וה"ה כלב ותרנגול. אחרונים:

ג **שחזקתו שאכלו.** אפי' לא ביטלו. ב"ח ט"ז ח"י:

ד **צריך לחזור ולבדוק.** ואם יש בו דעת נאמן לומר שאכלו. מ"א:

ה **כזית חמץ.** אבל פחות מכזית א"צ סולם להורידו וסגי בביטול. ח"י:

סימן תלט

א **ונטל.** דוקא שנטל בפנינו עיין י"ד סי' ק"י ס"ג:

ב **הקבוע.** ואם נתערבו הצבורים זה בזה לא מקרי קבוע:

ג **מרובא.** ומ"מ אין לאכלו בפסח. ח"י:

ד **א"צ.** ומיירי שביטל. ב"ח מ"א ח"י:

ה **האחד.** ובהניח תשעה ומצא עשרה צריך לבדוק אחר כולם:

סימן תמ

א **חייב לבערו.** ואם עבר ולא ביערו כתב המ"א אם בא העכו"ם אחר פסח רשאי ליתן לו החמץ ומ"מ י"ל דאסור מה"ט ליתנו לו שמא יחזור העכו"ם וימכרנו לישראל ויכשל ישראל בחמץ שעבר עליו הפסח ע"כ. והח"י חולק עליו וכתב דמות' לומר לו הרי שלך לפניך ע"ש ועיין בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ס"ו:

ב **עכו"ם אחר.** ואם קיבל העכו"ם השני אחריות דגניבה ואבידה שרי. מ"א. והח"י חולק עליו ומחמיר ועיין בפר"ח. ואם הפקידו ביד בעליו שרי וה"ה אם העכו"ם נתן חמצו ברשות עכו"ם ושם קיבל עליו ישראל אחריות. הסכמת הפוסקים:

ג **ויש חולקים.** ובדיעבד יש לסמוך על דיעה ראשונה. (וכן הסכמת ח"י ע"ש). ואם הוא חייב באחריות מדינא דמלכותא מחוייב לבער לכ"ע. ח"י:

ד **אינו חייב לבערו.** אבל בפסח אין יכול לקבל כלל פקדון חמץ אפילו בלא אחריות כלל. ח"י:

ה **כלי.** ואע"ג דאפשר לעשות מחיצה ע"י סדין טוב לעשות בכפיות הכלי מע"י סדין דסדין הולך ובא. מ"א:

ו **אבל אם הוא קודם י"ט.** וה"ה בחה"מ יש לעשות מחיצה אע"פ שעתיד ליטלו למחר אבל אם לא הניח אלא לחצי יום יש להקל בכפיות כלי מ"א. וח"י כתב דיבער אותו אם אינו מחויב לשלם לנכרי ואין לטרוח לעשות מחיצה בחה"מ ע"ש:

ז **השלחן.** ואם אין הישראל אוכל מותר להניח לעכו"ם לאכול על שולחנו רק שינקה יפה השלחן אח"כ. מג"א:

ח **אף המפקיד.** עיין ח"י ובתשו' חכם צבי סי' ל"ט ובתשובת פנים מאירות סי' מ"ו:

סימן תמא

א **בידו.** ואם הקנוהו לעכו"ם בקנין או אג"ק אע"פ שלא מסרו לו עד אחר פסח אם אינו באחריות הישראל שרי. ש"ג:

ב **מעכשיו.** ואם לא הלוהו רק שאמר ליה אם לא אעשה דבר פלוני יהא החמץ שלך מעכשיו אסור דהוי ליה אסמכתא (ולדעת הראב"ד אין דין אסמכתא בעכו"ם). ודע דאם חסר אחת מאלו בבות אסור. פירוש שאסור לכל בר ישראל ליהנות מאותו החמץ אע"פ שהוא ביד עכו"ם וצ"ע אי לא אמר ליה מעכשיו אם מחויב לפדותו מן העכו"ם ולבערו. דאם לא כן פורע חובו מאיסורי הנאה מ"א. וח"י כתב דראוי להחמיר לפדותו ע"ש. ואם הוא עדיין ביד הישראל רק ששיעבד לעכו"ם פשיטא דאסור ליתנו לו:

ג **מותר**. ואם מכוון בשעת הלואה לפדותו אחר הפסח ודאי אסור דה"ל כמטמין בידו. ט"ז ע"ש:

ד **אסור**. נ"ל דבפסח אין הישראל מחויב לבערו דעדיין היא ברשות עכו"ם דשמא יפדנו ואפי' בא העכו"ם בפסח ונתן דמיו מותר להניח לעכו"ם ליטלו. מ"א והח"י חולק עליו ע"ש. וישראל הממשכן לחבירו המלוה עובר עליו דישראל מישראל קונה משכון מחבירו בלא מעכשיו. מ"א. וט"ז בסי' תמ"ג ס"ק ד' כתב דהלוה חייב לבער:

סימן תמב

א **עוברים**. הסכמת אחרונים אפי' דלית בה כזית בכדי אכילת פרס (הוא ד' ביצים מ"מ וכן עיקר) עובר בבל יראה ודוקא מין בשא"מ דאינו בטל מדאורייתא ברובא. אבל מין במינו מדאורייתא ברובא בטל ומותר לאכלו מכ"ש שמותר להשהותו מדאוריית' אך מדרבנן אסור להשהותו דלא יבא לאוכל ממנו בפסח וצריך לבערו מ"מ אם עבר ושהה מותר לאחר הפסח כיון דלא עבר על ב"י כמבואר לקמן סי' תמ"ז ותס"ז ע"ש בדברי האחרונים. וכן היכא דאיכא ס' אף מין בשאינו מינו דינא הכי. ומשום פליטת כלים דהיינו שנתבשל בכלי חמץ ב"י א"צ ביעור ומותר להשהותו דבפליטת כלים לא מקרי רק איסור משהו ונתבטל קוד' פסח. והיכא דליכא שום ממשות חמץ רק טעם חמץ בלבד אסור להשהותו מדרבנן (ואפי' למ"ד טעם כעיקר דאורייתא היינו לאכילה ילפינן ממשרת ולא לעבור בב"י ח"י) וצריך ביעור בנמצא תוך פסח אבל אם עבר ושהה אין לאסור וכן הדין בכל הני שמותרין מדאורייתא להשהות' רק מדרבנן נאסר להשהות' לכתחלה וישרוף תוך הפסח מדרבנן. אם עבר ושהה מותר כמבואר לקמן סי' תמ"ז. והעולת שבת כתב בטעמו ולא ממשו דעובר על ב"י ובפליטת כלים שאסור להשהותם לכתחלה ע"ש. והח"י חולק עליו ופסק כמ"ש. וחמץ נוקשה ע' סי' תמ"ו סעיף י"ב דינו. וע' יד אהרן פלפול ארוך ובפר"ח:

ב **ושכר המדי**. וכולם על ידי תערובת מים דאל"כ מי פירות אינן מחמיצין:

ג **וכל כיוצא**. הרב בעל מ"ב סי' נ"ב והרב בעל ש"א חא"ח סי' י"ב ובס' ח"י סי' זה כולם שוים לטובה דביין שרף הנעשה משעורים שרויים במים וחייב בבל יראה וכ"כ רוב האחרוני' דלא כתשובת יד אליהו סי' כ"ו ע"ש וע' יד אהרן:

ד **מותר לקיימו בפסח**. ולא גזרינן דלמא אתי למיכל כיון שאינו ראוי לאכילה כלל. משא"כ בחמץ נוקשה דאסור ליה להשהותה לכתחלה אעפ"י שאינו מאכל אדם מ"מ ראוי לאכילה ע"י הדחק. אחרונים:

ה **שעיפש**'. ואם נתעפש ונסרח אחר זמן איסורו חייב לבער. מ"מ ראב"ד:

ו **בחלב חטה**. וכתב המ"א ומ"מ אסור להציע אותן הבגדים על השלחן דחיישינן שיפרך קצת מהן לתוך המאכל דלפעמים יש בהם קצת ממשות מקמח חלב חטה. וכ"ש שאסור ליתן קמח בפסח לתוך הבגדים המכובסים בחלב חטה וגם צעיפי נשים הרגילים לתקן עם קמח יש להסירן בשעת אכילה דשמא יפרך קצת מהם לתוך המאכל ע"כ ובימי חורפי ראיתי גאונים מחמירים לעשות ג"כ צעיפי נשים קודם ל' יום. והח"י כתב דאין קפידא כי אין דרך לפרר מהן שום דבר עיין שם:

ז **נראה מבחוץ**. ולא נעשית קודם ל' יום. וט"ז כתב שהבצק יהא דק שלא יהא ממשיות כלל כשיתיבש ואז אפילו אם נראה מבחוץ לית לן בה. ואם יש ממה שבחלון פחות מכזית א"צ לבער בכל ענין כמ"ש ס"ו מ"א. והמחמיר לטוחו מבחוץ בטיט תע"ב:

ח **אסור לאכול ומותר בהנאה**. (דלא גרע מפת שעיפשה. מ"א):

ט **נתבטל**. וט"ז כתב דאפי' להיש חולקים יש לאסור באכילה בזה דשמא החמץ מעמידו דלא מהני הביטול קודם פסח ע"ש והח"י חולק עליו ומתיר אפילו באכילה ע"ש:

י **לבערו**. ואית ביה כרת ובל יראה (אם אית ביה כזית בכא"פ) ואם נתערב בדבר אחר אסור כמו שאר תערובות חמץ. מהרי"ל סי' (צ"ז) [צ"ג]:

יא **בחלא**. אפי' שיש בהם ס' נגד החלא לא בטל דדבר המעמיד אפי' באלף לא בטיל. וה"ה אם שופכין לתוכו חומץ או שכר או יין שרף. וכן כתב בתשובת נחלת שבעה סי' ל"ה שאם נתן בגבינה יין שרף כדי שיהיה הגבינה חריף וחזק ולא מכר אותם קודם פסח שאסור בהנאה משום דלטעמא עבידי ולא בטלי וכ"כ מהר"ם מלובלין בעיסה שנתחמצה בשמרי שכר וכן הוא הסכמת האחרונים. ועיין בשבות יעקב ח"ב סי' ט"ז ובפנים מאירות סי' ק"ז. כתב הט"ז ומטעם זה אם העמיד המי דבש שקורין מע"ד בשמרי' של שכר אסור כל המע"ד בפסח ואם העמידו גם בשמרים שאינם חמץ ה"ל זה וזה גורם ומותר כמבואר בי"ד ס"ס פ"ז ונ"ל דכאן בחמץ חמיר טפי כיון שיש כח של מעמיד תוך הפסח ע"ש שהאריך והעלה דיש מקילין לשתות בי"ט אחרון של פסח מע"ד של כל השנה וכמ"ש רמ"א סי' תמ"ז ס"ה בכל דבר שמבשלים בכלי חמץ שיש להקל בי"ט אחרון. ונראה דזהו משום דהוי ספק אם היה בן יומו כשבשל בו ואנן קי"ל סתם כלים אינן ב"י. רק דלגבי חמץ לא אמרינן סתם כלים אינן ב"י אבל בי"ט אחרון אמרינן אפי' בחמץ סתם כלי אינו ב"י. אבל אם ספק שמא החמיצוהו בשמרי שכר אין מקום להקל בו וכ"ש במקומות שמבשלין המע"ד בכל השנה ביורות שעושין בו יין שרף דהוי דבר חריף וחזק ונ"ט לשבח במע"ד כידוע לא מהני מה שאינו ב"י ואם כן אין כאן ספק

כלל ע"כ שומר נפשו ירחק מזה אפי' ביו"ט אחרון וכ"ש מליקח המע"ד מעכו"ם ביום טוב אחרון דשמא מעורב בו שכר עכ"ל וכתב הבאר היטב אשר לפני ואם לקח המע"ד קודם פסח מהשמרים יש להקל עיין שם. ולדעתי הוא צע"ג. גבינות שהעמיד בקיבה שהיתה בכלי בלוע מחמץ אסור לאוכלו ומותר להשהותו רדב"ז כנה"ג. ונ"ל דדינו כדבר שנתבשל בכלי חמץ ע' סימן תמ"ז ס"ה מ"א נ"ל שהיתה הקיבה מעל"ע בכלי חמץ כמ"ש בי"ד ס"ס פ"ז. וע"ל ס"ק א' וכ' הבאר היטב אשר לפני ונ"ל שהעמיד בפסח ודו"ק. ולא ידעתי למה:

יב **אלא מבטל.** ואם אירע שלא ביטל חמץ חייב לבער בכל גוונ'. ט"ז:

יג **לכתוב.** ודיו שבישל עכו"ם בפסח אסור לכתוב בו כיון שלא נפסל מאכילת כלב קודם זמנו. ואם נפל דיו או חמץ שנפסל מאכילת כלב למאכל אפי' ברוב בעלמא בטיל. ח"י:

יד **לבצק.** וכן המנהג לעשות לדפי מוליית' ועצי' מגלגלין וכל הכלים ששמשו בעיסה מהרי"ל. וכ' שכנה"ג ונשי דידן מנקרין אותן היטב ומצניעין ואפי' עריבה שלשין בה נראה מב"ח דאינה אלא חומר' ועריבות העשויו' מחתיכה אחת ואין בה שום סדק פשיטא דיכול לנקרן:

טו **בכלים.** היינו סלים של נצרים:

טז **שק.** כ' לבוש אבל שקין עצמן לא סגי בניעור וכיבוס. כתב א"ז ה"ה שק חדש שנותנין בו קימחא דפסח' אם רוצים לכבסו ולחזור וליתן בו קימח' דפסח' צריך להתיר התפירות וכל הטלאים וכך היה דורש זקני הגאון ז"ל. וצ"ע אם נתנו בו קמח בדיעבד בתוך הפסח בלי היתר התפירות אם יש להתיר אפי' באכילה ובב"ח ס"ס תנ"ב החמיר אף בשק ישן שאין בו טלאים ותפירות וזקני ז"ל נהג להקל כמשמעות הש"ע וכן שכנה"ג כ' שנהגו כן ע"כ. וכתב מ"א ולא מהני הדחה בעלמא דאדרבה הבצק נדבק בו וצריך כיבוס בחמין ואפר וחביטה. וטובא"ק דרך לשרותו בשכר וצריך לסגרו בחדר או לעשות מחיצה לפניו. וכן כרכום עמ"א סי' תס"ז ס"ק י'. ונ"ל הכל לפי המדינה:

סימן תמג

א **אסור בהנאה.** ומ"מ אינו עובר בב"י עד הלילה רק מ"ע דתשביתו. מ"מ פ"ג (ובב"ק כ"ט משמעות רש"י דעובר):

ב **ב' שעות קודם.** אפי' חמץ דרבנן כגון חמץ נוקשה אסור ג"כ וכ"ש חמץ ע"י תערובות ח"י וכ"כ ע"ש. מת בע"פ יוציאו לבה"ק ויחזרו ויאכלו ואח"כ יקברוהו מהרי"ל וכ"פ ח"י דלא כמ"א:

ג **הרבה**. משמע אפי' כותח ויין שרף אף שנקרא שם בעליו עליו מותר למוכרו קודם פסח בשעת היתר לנכרי אף שיודע שלא יכלה קודם פסח הסכמת האחרונים. אבל הב"ח מחמיר דכל מידי ששם בעליו עליו אסור למוכרו ל' יום ק"פ והמחמיר תע"ב:

ד **עד שליש היום**. דרך משל אם היום ט"ו שעות מותר לאכול עד תחילת שעה ששית ולהי"א מותר לאכול עד ה' שעות ומחצה. והסכמת האחרונים כדעה ראשונה עד שליש היום וחושבין מעלות השחר עד צאת הכוכבים. ונ"ל דאם שכח ולא מכר חמצו שיש לסמוך אדעת י"א ואם הוא יותר משעה עד חצות מותר למכרו. מ"א:

ה **ימכרנו**. נ"ל דאם הוא דבר שלא ימצא בריוח קונים בשעה ה' מותר למוכרו קודם לכן. מיהו אם הוא במקום דיוכל למכרו לעכו"ם שיודע שיחזיר לו אחר הפסח אסור למוכרו מכירה חלוטה. מ"א:

ו **לבערו**. אע"ג דהוא אינו עובר עליו מ"מ יבערו שלא יעבור עליו המפקיד ואע"ג שאפשר שהמפקיד מכרה לעכו"ם בענין שלא יעבור עליו מכל מקום אין ספק מוציא מידי ודאי ושמא לא מכרו לפיכך חייב לבערו ב"ח. וכתב המ"א ונראה דנפקד חייב לשלם דמי הפקדון למפקיד שה"ל למוכרו קודם זמן איסורו וא"ל דהמפקיד פשע שה"ל למוכרו לעכו"ם במקום שהוא כיון דקיימא לן דאין הנפקד רשאי לסמוך על זה וחייב למוכרו א"כ פשע שלא מכרו. ומיהו אם החמץ בעין אומר לו הרי שלך לפניך מיהו אם היה משכון בידו צ"ע אם יכול לומר הרי שלך לפניך וחייב לפרוע לו מעותיו או דלמא כיון שהוא פשע הפסיד מעותיו ע"ש וט"ז כתב בפשיטות דההיזק של החמץ על הלוה ע"ש: **והח"י** חולק על המ"א ופסק דאין הנפקד חייב לשלם דמי הפקדון ע"ש ועיין בתשובת יד אליהו סי' י"ז. וכתב היד אהרן דהנפקד יכול לומר קים לי כמאן דפוטר ע"ש וכן בספר אבן העוזר חולק על המ"א ופסק דאין הנפקד חייב לשלם להמפקיד ע"ש בס' מ"א דפוס פרופס:

ז **מותר**. כתב הב"ח דוקא אם שפחתו קנאה בלי ידיעתו אז מותר הבעל הבית להנות ממנו אבל אותו האיש שקנה אסור ליהנות ממנו. וקצת מהאחרונים מקילין בזה וכן נראה דעת הש"ע כאן. אכן חליפי חליפין יש להתיר אף לדידיה ונראה לי דאף המחמיר לדידיה בחליפין היינו דוקא כסות ופירות וכלים שהוא דבר הניכר ונראה אבל דמיו מותרין אפי' לכתחלה וע' בתשובת ש"א סי' ד' וכל זה דוקא חליפי החמץ מותרין אבל החמץ עצמו אף שנחלף וחזר וניתן לישראל מ"מ באיסור הראשון קיימא דחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה. דגן שנתחמץ ועבר עליו פסח ונזרע גדוליו מותרים דחליפין כגדוליו דמי. ח"י ע"ש:

סימן תמד

א **מזון.** כתבו האחרונים דמ"מ גם בשחרית יפסיק סעודתו לשנים דהא י"א דיוצא בזה עסי' רצ"א ס"ג ואם שכח להפריש חלה בערב שבת זו מלחם חמץ שאפה לשבת אסור לאכול ממנו מ"א בסי' תק"ו סעי' ג' ע"כ. וכתב הבאר היטב אשר לפני ונ"ל שיתן המשויר לכהן קטן בענין זה ודו"ק. ולא הבנתי דבריו דמאי מהני זה סוף כל סוף היאך הפריש חלה ודו"ק:

ב **פירות.** ושל"ה בשם הזוהר כתב שרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה ג'. וכתב מהרי"ל והיה ראוי לעשותה במצה מבושלת אך לא ראיתי נוהגין כן:

ג **דייסא.** וטוב לבשל בכלים חדשים. מהרי"ו:

ד **להדיחו.** פי' אע"ג דאסור להדיח כלים בשבת אם א"צ להם הכא מותר כדי להעביר החמץ:

ה **ע"מ.** פי' שנתנן לו סתמא ולא יאמר לו להוציאם לר"ה. ולדידן דלית לן ר"ה מותר לצוות לו להוציאם. וליתן לו הרבה בבת אחת. מ"א ט"ז. כתב מהרי"ו שאם אין עכו"ם לכבד את הבית יכבד ישראל ע"י שינוי בבגד. וכתב ב"ח שהמנהג ליתן לכלבים ולא לחזיר:

ו **נשאר.** פי' ואין עכו"ם שיקבל ממנו. אם שכח למכור בערב שבת חמצו שיש לו בחדר מיוחד צריך לתת בשבת במתנה לעכו"ם החדר עם מסירת המפתח ואפשר דאפי' מכירה גמורה גם כן שרי כיון שאינו עושה רק לינצל מאיסור חמץ. ח"י ע"ש:

ז **אירוסין.** היינו אם אירס בערב שבת אז מותר ג"כ לעשות סעודה משא"כ אם אירס קודם אסור לעשות סעודה בע"ש כמ"ש סי' רמ"ט ס"ב מ"א. וה"ה סעודה של סבלונות או סעודת קנין שעושין עכשיו בשעת השידוכין ג"כ מיקרי סעודת מצוה. מ"א וח"י. וע' בחות יאיר סי' ט' שהאריך לבאר איזה דבר מיקרי סעודת מצוה ובסוף התשו' כתב ומה שעושין סעודה אחר כתיבת התנאים שקורין קנס מא"ל ודאי לא מיקרי סעודת מצוה ע"ש:

ח **חמיו.** ל"ד החתן עצמו אלא דה"ה לאחר שהולך לסעודת מצוה. אחרונים (וח"י העלה דוקא חתן ולא אחר. דהא אפי' כשהולך אצל רבו חוזר):

ט **יבטלנו.** ואם הוא אחר זמן הביעור דאז אינו יכול לבטלו חוזר ומבער וכתב המ"א אם הולך להתעסק במת מצוה אינו חוזר ומבער ובספר אבן העוזר פוסק דה"ה לכל דבר מצוה אינו חוזר לבער והטעם דכתבו התוס' דמשהה חמצו ודעתו לבערו לא עבר עליו

בב"י כיון דלאו הניתק לעשה הוא ע"ש: (וע' בספר אלי' רבה מה שתמה על מ"א בזה ובלא"ה במקום מצוה אוקמיה אדאורייתא. אחרונים):

י **שהות.** ואפילו לאחר זמן הביעור שאין יכול לבטל ויש שהות עדיין להציל אפ"ה לא יחזור כ"כ הכ"מ פ"ג מהלכות חמץ ומצה דלא כמ"א שכתב להיפך ע"ש:

יא **עצמו.** אפי' אצל רבו ללמוד מקרי דבר הרשות לגבי מצות ביעור. עמ"א וח"י:

יב **פחות.** ואם הוא פחות מכזית אפי' הוא לאחר זמן איסור דלא מצי לבטל אפ"ה א"צ לחזור. מ"א וח"י:

סימן תמה

א **פוררו ואם משליכו לבית הכסא א"צ פירור.** ואם יש לו מים מכונסים שיש בהם דגים אסור להשליכו לתוכו דהוא נהנה ממנו. מ"א ח"י. ואסור בכל המלאכות כשמגיע זמן שריפת החמץ עד שישרוף כמה שכתב סי' תל"א. ועמ"א מה שתי' על הרמב"ם. והיד אהרן הקשה עליו והסכים עם הח"י ע"ש:

ב **הרשות.** ומהרי"ל כתב לשרוף דוקא ביום כדי שיזכור לבטל. רש"ל קיבל מרבותיו לשרוף החמץ בהושענות ח"י (ובכה"ג דיש להסיק התנור בלולב) ע"ש:

ג **לעכו"ם.** כתב הב"ח בתשובה סי' קמ"ז דאסור לתת לעבדו ולשפחתו חמץ הנשאר ביום י"ד אם החמץ רב שא"א לאוכלו קודם זמן איסורו מאחר דמזונותיהם עליו ה"ל כפורע חובו באיסורי הנאה ע"ש:

ד **תנור.** כתב בה"י בי"ד סי' קמ"ב דשלהבת של חמץ מותר דלא גרע מעצים של עכו"ם דאפרן אסור ואפ"ה שלהבת מותר וא"כ גבי חמץ נמי אע"ג שאפרן אסור מ"מ שלהבת מותר ע"ש. והח"י הקשה עליו ופסק דשלהבת אסורה ע"ש:

ה **אסורים.** הסכמת אחרונים לאסור אף כשאין אבוקה כנגדו רק בבישלה או נאפה אצל גחלים או בחומו של תנור גם מבואר בדברי אחרונים דאין לו תקנה בהולכת הנאה לים המלח אכן למוכרו לעכו"ם חוץ מדמי איסור שבו. הש"ך בי"ד סי' ק"י מתיר רק שיהיה בענין שלא יחזור וימכרנו לישראל וכ"פ הפר"ח אבל המ"א כתב דאין לו תקנה כלל ע"ש והח"י הסכים עם הש"ך באין אבוקה כנגדו דהוא רק איסור דרבנן עיין שם וכתב המ"א אפי' היה כאן גם כן עצים דהיתרא לא מהני אף דהוי זה וזה גורם עיין שם:

ו **הפחמין.** וה"ה אפרן. ומ"מ מותר לכסות בו דם שחוטה משום דמצות לאו ליהנות ניתנו. אחרונים:

סימן תמו

א **בביתו.** ואם החמץ ברה"ר הרי הוא כשל הפקר ואסור לטלטלו אף כשהוא מזיק לרבים. ריב"ש:

ב **ויבערנו.** ויברך על ביעור חמץ אע"פ שכבר ביטל וכ"ש אם נתחמצה לו עיס' בפסח שזה לא היה בכלל הביטול שיברך על ביעורה ודוקא בחמץ גמור אבל חטה שנמצאת בתבשיל דאינו חמץ גמור נ"ל דלא יברך עליה וע"ל סי' תל"ה סק"ג מש"ש וכן אין לברך על התערובות משהו:

ג **כלי.** דעת הטור אפי' לא ביטלו כגון שנתחמץ ביום טוב דעובר על בל יראה אפ"ה אסור לבערו. ואפי' טלטול לא התירו כגון להטיל אותו לים או לזרות לרוח אכן באמת דעת שאר גדולי פוסקים מבואר דוקא בביטול דאינו עובר על בל יראה סגי בכפיות כלי אבל בלא ביטול אתי לאו דב"י ודחי עכ"פ טלטול דרבנן ואפי' לשרוף מותר דאמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה שלא לצורך וכן פסק הב"ח אבל הסכמת רוב האחרונים דאין לו תקנה אלא בכפיות כלי ואפילו על ידי אמירה לעכו"ם לזרוק לים ג"כ לא התירו וכן מסיק המ"א. מ"מ היכא דנהוג היתר נהוג ויש להם על מה שיסמכו עמ"א וח"י. ועי"ל סי' שכ"ה ס"ב כתב רמ"א כגון להוציא חמץ מביתו בפסח ודו"ק:

ד **כחוה"מ.** ומ"מ נכון שלא לשרפו רק יטילנו לים או לבית הכסא ואם אפשר יעשה ע"י עכו"ם. אחרונים. וח"י כתב דוקא בדלא ביטל או נתחמץ תוך פסח דאז לדעת הרבה פוסקים אף ביום טוב ראשון מבערו כמ"ש בס"ק שלפני זה עכ"פ אפשר לסמוך עליה' ביו"ט שני וע"י טילטול לים או ע"י עכו"ם אבל בביטול לא דאין בין יו"ט ראשון לשני ע"ש וכ"כ בשכנה"ג וכ"כ ב"ח דאין חילוק בין י"ט ראשון לשני אם אינו חמץ גמור ואם נמצא תערובת חמץ בז' של פסח יבערו ע"י טילטול לים או לרוח או ע"י עכו"ם דאם ישהנו עד שנכנס יום אחרון של פסח יהא מותר להשהותה ונמצא שאיסור חוזר להתירו. ב"ח מ"א וח"י ועסי' תס"ז ס"י: והגאון הר"ש מפראג לא פסק כב"ח בזה:

ה **לטלטלו.** פירוש אף ע"י דחיפה בקנה עיין ט"ז סימן שי"א ס"ק ב'. ועיין בט"ז סימן ש"ח ס"ק (י"ז) [י"ח] דשם פסק דמותר לגרר דבר המוקצה ע"י סכין מן המפה ע"ש וצ"ע:

ו **בתרא.** אפי' מצאו בגומא נמי שרי דמסתמא בדקה בי"ד. אם לא שיש חריץ המכוסה בקרשי התיבה. מ"א:

סימן תמז

א **במשהו**. מדאורייתא הוי חמץ כשאר איסורים אלא שחכמים החמירו בו כיון דאית בה כרת ולא בדילי מיניה כולי שתא וכתב הרב בתשובתו סי' כ"ח היכא דאיכא עוד צד להקל אפש' לסמוך על מ"ש המרדכי דיש לסמוך אשאלתו' ויש להקל ולבטל חמץ בס' כמו בשאר איסורים וכ"כ בת' מ"ב סי' ס"ט והובא ג"כ במ"א לקמן בסי' תס"ז ס"ק ל"ג ומ"מ למעשה נראה מדבריהם שאין סומכים על זה אא"כ דאיכא עוד הרבה צדדים להקל. ח"י. האר"י ז"ל כתב הנזהר ממשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה:

ב **בהנאה**. הח"י העלה דבמקום הפסד מרובה או בשעת הדחק המיקל להתירו בהנאה ולהשליך דמי הנאת חמץ שמעורב בו לים המלח לא הפסיד כי יש לו על מה לסמוך ע"ש וע' בת' ח"צ סי' פ"ו ואם נתערב מאיסור שנאסר במשהו בתבשיל אחר דהוי תרי משהו מסיק הט"ז בי"ד סי' צ"ב שאם נאסרה החתיכה במשהו ונפלה לקדירה אחרת וסלקוה אין פליטתה אוסרת במשהו דתרי משהו לא אמרינן אבל לח בלח שנתערב בדרך זה נאסר לעולם במשהו. וע' ט"ז סי' תס"ז ס"ק י"ז. וכה"ג כתב הש"ך עצמו בי"ד סי' קל"ד ס"ק ט"ז ובנקודת הכסף השיג על הט"ז וטרח לתרץ דברי עצמו וא"ז הכריע להקל כט"ז ועיין בע"ת ובמ"א סימן תס"ז ס"ק י"ג מבואר שדעתם עיקר להלכה כדעת הש"ך וכתב הש"ך בנה"כ שכן נתפשט ההוראה אצל כל בעלי הוראה לחומרא בתרי משהו ודע דלח בלח אסור תרי משהו אפי' להט"ז כמ"ש (ובספר א"ר הוכיח בראיות ברורות והעל' הלכה למעשה בחתיכה שנאסר במשהו שנפלה לתבשיל אחר שיש רוב כנגדו כשמכירין החתיכה יסלקו אבל אם אין מכירו הכל אסור וכף הבלוע במשהו אוסר במשהו):

ג **ולמכור**. עיין בש"ך י"ד סי' קל"ו דאסור למכור לעכו"ם חוץ מדמי איסור שבו כל שגוף האיסור דאורייתא עצמו בלח מעורב בתוכו. ח"י ע"ש:

ד **שנתבשל**. אפי' שנתבשל בהם תבשיל שכולה חמץ. ומותר לכתחלה להשהותה עד לאחר פסח. ואם נתערב כלי חמץ כתב הב"ח דאינו בטל דהוי דבר שיש לו מתירין:

ה **בקליפה**. ל"ד אלא כדי נטילה כמבואר בי"ד סימן ק"ה עסי' תס"א ס"ה:

ו **המפעפען**. משמע דאם יש דבר המפעפען אפי' רק ההיתר שמן אמרינן דאזיל ומפטם להכחוש באיסור מחמת עצמו וכ"פ המ"א להחמיר (ופר"ח בי"ד סימן ק"ה חולק מסברא דאין הנאסר יכול לאסור אלא במקום שאיסור יכול לילך) באיסור מחמת עצמו ולכן כתב מצות המשוחים בשומן ונגעה אחת מהם בחברת' במקום שנתכפלה ונתחמצה אוסרת לחברתה כולה. ומיהו אם נגע' בצד האחר במקום שלא נתכפלה שרי דאין האיסור בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב אפי' ההיתר שמן ואף דכה"ג הוי איסור מחמת עצמו

מ"מ במצה כפולה שאינה אלא חומרא הסכים ח"י למ"א) עמ"א. ונ"ל דצריך נטילה ע' ח"י. אם עבר ובשלו בלא קליפה היכא דצריך קליפה כתב בא"ז דלפי מה דקי"ל בשאר איסורים צריך ס' נגד הקליפה א"כ יש לאסור בחמץ בפסח במשהו. ונ"ל דיש להתיר עכ"פ בהנאה. ח"י וע"ס תס"ז סי"ד במ"א:

ז **ריחא.** כתב רמ"א בי"ד סי' ק"ח לענין הלכה במקום הפ"מ יש לסמוך אדברי המקילין. ומשמע אפי' בתנור קטן וסתום לגמרי אבל גדול או קטן הפתוח אפי' באין הפסד. והמ"א כ' דוקא שפתוח קצת במקום שהעשן יוצא מותר בתנור קטן במקום הפ"מ ע"ש. והח"י מיקל כדעת רמ"א בי"ד אם לא שההיתר דבר חריף ע"ש דאפי' בתנור גדול ופתוח והפ"מ אסור. ודע דדבר חריף מיירי שרוב התבשיל חריף כמ"ש בי"ד סי' קכ"ב ס"ג. ודוקא בהיתר דבר חריף נאסר. מה שאין כן באיסור דבר חריף אין להחמיר ע' ח"י. עוד כתב רמ"א דאם א' מכוסה אפי' בבצק בעלמא מותר. וכתב המ"א וכל זה בצלי אבל בבישול שבישלו בחול בשע' א' או בב' וסותמין התנור לפי שעה אין להחמיר בדיעבד כל כך בהטמנה של שבת. וכתב יש"ש ותנור גדול אע"פ שאינו מחזיק י"ב עשרונים שרי בדיעבד ואם יש נקב מן הצד זולת הפתח מותר לכתחילה אך קשה להתיר בפני ההמון ע"כ ואפשר דיש לסמוך על זה במקום הפסד. מעשה שסתמו התנור בדף שמשימין כל השנה לפני חמץ בלא הדחה והתיר הגאון מהר"ש מפראג. כתב או"ה כלל ל"ט דאסור להריח לחם חם בפסח אף של עכו"ם:

ח **איסורין.** כיון שאין בו כרת. וכ' מהרי"ל ומה"ט חמץ נוקשה כמו קרטי"ן דאין בו כרת בטל בס' אפי' תוך פסח וכן הסכים המ"א להלכה ע"ש אבל הט"ז אוסר באכילה ומותר להשהותה אחר פסח עיין ס"ק י"ט בט"ז גבי קרטי"ן שנפל למאכל ע"ש ועיין יד אהרן:

ט **לפגם.** היינו בערב פסח ואפילו בפחות מס'. כתב בש"ל שאור או חמץ שנתבשל עם בשר מבושל או צלי נט"ל הוא ומותר. עיין בי"ד סימן שכ"ג לא משמע כן ודו"ק. גם הח"י חולק ג"כ בזה ע"ש:

י **בתרנגולת.** וכן הדין בחטה שנמצאת בערב פסח במצה אפוייה בטילה בס' אפילו לא הסירה אך שנתקררה קודם הפסח מותר לאכול המצה ויסיר החטה משם אף בפסח. עט"ז בשם הב"ח:

יא **סולדת.** משמע דבצונן אין לאסור ולקמן סי' תס"ז סי"ב מבואר דאף בצונן יש לאסור עמ"א שמחלק בין שם לכאן ועיין ח"י. ואם נשפך מכלי שני על צונן שרי אם אינו דבר גוש עי"ד סצ"ד ס"ז ועסי' תס"ז סי"ב:

יב **וניעור**. ול"ד לחטה דלעיל ס"ג דאם חממו בעוד החטה בתוכ' דש"ה כיון דממשות החטה בעין שם עח"י. כתב פר"ח מעשה שנמצאת חלה אחד של בצק בתוך הסל שהיו נותנין המצות אפויות ביציאתן מן התנור והוריקו הסל ולא נודע באיזה מצות נגע הבצק פסקתי דחד בתרי בטל כיון שהיה התערובות קודם פסח ומותר לחמם המצות בפסח לכ"ע כיון דליכא אלא טעמא בעלמא ומיהו כל המצות שידוע שנגעו בבצק צריכין קליפה ע"ש וכ"כ בת' עה"ג סימן צ"ט:

יג **בלח**. נ"ל דאם נתערב לח בלח בפחות מששים קודם הפסח יוכל להרבות עליו ק"פ עד שיהא ששים כדי שיהא מותר בפסח ואין בזה משום אין מבטלין איסור לכתחילה ט"ז ועיין ב"ח סימן תנ"ג ובשכה"ג שם. קמח בקמח מקרי לח בלח ואם נתבטל ק"פ מותר לאפות ממנו מצות אפי' בפסח. ת"ה ב"ח:

יד **אסור בפסח**. דהיינו לשתותו אבל מותר בהנאה ומכ"ש דמותר לקיימו. וכל מה שמותר להשהו' מותר ליהנות ממנו עח"י. ואם לקח מאותו יין לאחר שהוציא הפת ממנו ועירבן ביין אחר אסור כול' הרשב"א מ"א ודוק' שלא סינן קודם הפסח אבל סינן לכ"ע שרי מ"א וח"י ע"ש. וט"ז כתב דסינון לא מהני דשמא יוצאין דרך נקבי המסננת ואם סינן ע"י בגד עב נ"ל להתיר וכתב הב"ח בתשובה סימן ק"ז דאם שאב הזוהמ' של מי דבש בנפה שניפו בה קמח דשרי לשתותו בפסח דבטל בס' דהוי לח בלח עיין שם:

טו **בפסח**. דאף אם היה בו מעט חמץ כבר נתבטל קודם פסח:

טז **חמץ**. משמע דתרתי בעינן ששרו תוך הפסח ובכלי חמץ דאז חיישינן לפליטת כלי בצונן משא"כ ק"פ אפילו בכלי חמץ אין להחמיר דהא צונן הוא דהמים מבטלין כח הציר או תוך הפסח בכלי של י"ט פשיטא דשרי ואין לחוש לפירור חמץ שבתוך המלח. אחרונים ואם שהה תוך הכלי מע"ל אי הוה כבוש כמבושל עיין מ"א וח"י:

יז **יבש**. וכן בשר מלוח מחדש ושאר מיני מלוחים וכבושים כגון אוגרקיס וכרוב פרוס שקורין קומפש"ט ולימוניש אם לא נזהרו לבדוק המלח מחמץ בשעת עשייתו שנזהרים שלא לאכלו בפסח חוץ מביום אחרון של פסח עסי' תס"ז:

יח **הבשר**. דהיינו בשר יבש או אפילו מליח מחדש הרבה ממלח שלא נבדק שדרכו להדיח וכן דגים יבשים אבל דגים לחים מלוחים לא נהגו להקל לכתחלה כיון שאין דרכן בהדח' חיישינן שמא ישכח ויאכל בלא הדחה. לכן אין לאכול לימוניש מלוחים מ"א. וא"ז כתב דאפשר להקל במה שקורין לאקשי"ן דדרכו בהדחה ומ"מ לא נהגו להקל בשום מין דגים מלוחים לאכלם תוך פסח חוץ מיום טוב אחרון ובדיעבד או שעת הדחק או במקום מניעת שמחת י"ט הכל שרי. אחרונים. וכ"כ הט"ז פעם א' היה דוחק בבשר

והתרתי להדיח דגים לפסח ע"ש. והדח' ר"ל ע"י שרייה קצת ולא בהעברה בעלמא ויש לשרותו בנהר או בכלי פסח ע"י מים מחולפים ג"פ אבל לא בכלי חמץ לכתחלה. אחרונים:

יט **פסח**. אבל תוך הפסח אין לשרותו ובדיעבד אין להחמיר מהרי"ל כתב דאם לא הדיח ק"פ ידיח אף לכתחלה בי"ט ואפשר אף בכלי חמץ אם לא שנכבש שם מעת לעת עח"י:

כ **ובכרכשות אינו מועיל הדח**'. למוליית' שבפנים וכן בגבינה לא מהני הדחה כמו בכרכשות. ועש"ת ב"ח סי' קכ"ג וכתב הט"ז דאם היה הבשר יבש תוך החדר שמנהלים שם קמח לא מהני' הדח'. יש לזהר שלא לנהל קמחא דפסתא סמוך למאכלי' ומשקים או כלים של פסח מקום שאבק הקמח יכול להגיע וכתב בתשו' חוט השני סימן נ"ה אפילו בשר יבש שנמלח וחתכו תוך המלח שום בסכין אפילו אינו מקונח וחתכו אותם דק דק ושמו אותם על בשר למיהב בה טעמ' וריחא מ"מ יש להתיר הבשר ע"י הדחה כמו שאר בשר יבש:

כא **אין להחמיר**. פירוש אם כבר בשל אותם אין להשליכם לאיבוד אם א"א לקיימם עד א"פ וכ"ש שאינם אוסרין תערובתן אפילו פחות מס' כיון שהוא רק חשש ספק משהו דרבנן. וכן בשעת הדחק או במקום מניעת שמחת י"ט דהוי כדיעבד ואם יש שום בטבחות שנחתכו בסכין חמץ כתב המ"א אף בדיעבד אסור ע"ש:

כב **מדינא**. היינו באכילה אבל בהנאה מותר. ח"י ע"ש:

כג **ב"י**. דמשום חומרא דחמץ לא אמרינן סתם כלי אינו ב"י ואפי' אמר ברי לי שלא היה ב"י אסור דמלתא דלא רמיא עליה דאינשי לאו אדעתיה ב"ח. משמע דאם בשלו אותו מתחלה לשם פסח בכלי שאינו ב"י מותר לאוכלו בפסח מ"א ונ"ל שצריך לערות לתוך כלי פסח קודם י"ט:

כד **להקל בו**. משום דהוי נ"ט בר נ"ט דהתירא. ועוד דבי"ט אחרון אמרי' סתם כלי אינו ב"י דמה"ט יש מקילין לשתות המע"ד של כל השנה. אבל אם יש לספק שהחמיצוהו בשמרי שכר אסור וכ"ש במקומות שמבשלין אותו כל השנה ביורות שמבשלין יין שרף אסור דהוי דבר חזק וחריף וא"כ לא מהני מה שאינו ב"י וע"ל סימן תמ"ב ס"ק י"א. מרקחת שהוא דבר קיוהא וחריף וזה אסור אפי' בשאר איסורים אפילו אינם ב"י ע"כ יש להחמיר בו אפי' ביו"ט אחרון. ט"ז:

כה **משהו**. דפחות מס' אין להקל תוך הפסח ובמקום הפ"מ וכה"ג יש להקל בכל ענין עמ"א:

כו **מצוי**. ואם הכלי היה מורק ושוטף שרי לכ"ע מ"א בשם מהרי"ל. ועיין מ"א שמסיק בחומץ דהוי דבר חריף דלא הוי נ"ט בר נ"ט ולכן אם עמד בכלי חמץ ב"י וכו' ועח"י מה שהקשה עליו. כתב בת' צ"צ סימן פ"ו דאסור ליתן לתוך היין חלב בהמ' וחלב חטה כדי שיהיה לבן וצלול דשמא ישתה עם בשר או ישתה בפסח ואע"פ שנתבטל בס' מ"מ ה"ל מבטל איסו' לכתחלה ועוד שמא ישאר קצת מחלב חטה בעין ע"ש. והמ"א השיג עליו והסכים עמו פר"ח סי' תס"ז ס"א. והח"י מסכים עם הצ"צ ע"ש:

כז **שני חדשים**. וט"ז כתב ל' יום. וח"י חולק עליו ומחמיר כדברי רמ"א:

כח **לשתותו**. אבל לקיימו מותר. אחרונים:

כט **לבערו**. אלא אם כן טחו בטיט. ד"מ:

ל **בצונן**. פ' ביבש. משא"כ בצונן לח ועל ידי שרייה חושש הרב לעיל בס"ה להחמיר ולדוך בתוכו אף שאינו ב"י אם הוא דבר חריף אסור כמבואר בי"ד סי' צ"ו כן הסכמת האחרונים. ומכל מקום אם נידך ק"פ במדוכה שלנו שרוב תשמישן בתבלין ובשמים וכה"ג דליכא רק חשש לטעם משהו ונתבטל ק"פ אפילו בכלי ב"י יש להתיר ח"י ומ"א מחמי' אם נידוך בו ע"ש:

לא **בצונן**. אף שהוא ב"י כיון דבוסר לא מיקרי דבר חריף להפליט בצונן. וט"ז ומ"א דעתם לאיסו' דהוי דבר חריף ע"ש:

לב **נקי**. נ"ל דקאי אתרוייהו דאפילו ק"פ אסור אם היה מלוכלך דאפילו את"ל דלא הוי ד"ח מ"מ ע"י דוחקא נכנס בתוכו קצת וא"א להדיחם. מ"א:

לג **הפסח**. משמע דק"פ שרי על ידי הדחה וצ"ל דזהו דוקא בדבר הנעשה בידי עכו"ם דמהרי"ל קאי על דגים שחותכין העכו"ם אבל אם נעשה באקראי שחתך בסכין חמץ דבר שאינו חריף סגי בהדחה או בגרידה כמ"ש בי"ד סימן צ"ו. מ"א ועח"י:

לד **נתערב**. אפי' בפחות מס'. מ"א:

לה **לחוש**. היינו אם הדיחו הדבר ההוא תחלה קודם שנתערב. מ"א ע"ש:

לו **חדשה**. אבל בסכין ישן אפי' הוא נקי ואינו ב"י אסור כיון שהוא ד"ח ודוקא שנחתכו קודם שנתנו אותם לכבוש שאז הם עדיין בחריפתן או אפילו לאחר שנכבשו ונתחמצו דאז ג"כ מיקרי דבר חריף משא"כ בנחתכו לאחר שנתנו עליו מים קוד' גמר כבישתן דאז לא מקרי ד"ח דמים מבטל חריפתן:

לז **ב"י**. אע"ג דבדבר חריף אוסר אפילו אינו ב"י הכא כיון שנותנין בהם מים בטל חורפייהו טור. ואם הוא ב"י אסור' דכבוש כמבושל. אבל מותר לקיימן ואינו אוסר תערובתן כמבואר בסעיף ה' בדברים המתבשלין בכליהם ע"ש עמ"א וח"י:

לח **לא בטיל**. כיון דלח איסורו במשהו גם ביבש החמירו. וא"כ בע"פ בטל יבש ביבש ברוב כשאר איסורים ומ"מ צריך לאכול כולם ק"פ עיין סעיף ד' בהג"ה. וכל זה בפרוסה אבל ככר חמץ שנתערב במצה לא בטיל לכ"ע דהוי דבר שבמנין כמ"ש בי"ד סימן ק"י. ומצה שנתכפלה או שהיה בה חטה מצד אחד וחתכו הכפל או מקום החטה ונתערב אח"כ באחרות אינה דבר שבמנין דאסורה מחמת הבלוע. וכלי חמץ שנתערב בכלי פסח אין להקל לבטלם ברוב כיון דגם בשאר איסורים י"א דאינו בטל מטעם דישל"מ בהגעלה עמ"א וח"י ובת' עה"ג סי' צ"ט:

לט **בזה**. והסכמת האחרונים כדעה ראשונה דיבש ביבש לא בטיל בפסח. ואין חילוק בין מין במינו למין בשאינו מינו. וע"ל סעיף קטן ג' אי מותר למכור לעכו"ם חוץ מדמי איסו' שבו. ואם נאכל אחד מהם שרי עיין סי' תס"ז ס"ק ד' במ"א ובט"ז. כתב א"ז דחתיכה שנאסר במשהו בטיל חד בתרי אפילו תוך הפסח ע"ש וצ"ע. ח"י:

מ **אסו'**. וכתב ע"ת ומ"א והיכא דאיכא שלשתן יחדיו ריח ונטל"פ ומשהו יש להקל. ואי נפסד כ"כ עד שיהא כעפרא אין בה איסור כלל. ב"י ועח"י:

מא **שנתערב**. הכלל בזה דהתערובות שהוא בענין שאין בו איסור דאורייתא דהיינו בענין שלא היה עובר בב"י וב"י כמש"ל ר"ס תמ"ב אע"פ שיש בו איסור דרבנן בתוך הפסח מ"מ מותר לערבו ק"פ כדי להשהותו ולא מיקרי מבטל איסור לכתחלה כמש"ל ס"ק י"ג (ומה"ט קרי לחמץ דבר שיל"מ) מה שאין כן בערבו במזיד לאחר פסח וכ"ש תוך הפסח דהוי כמבטל איסור לכתחלה דאסור אפילו באיסור דרבנן כמבואר בי"ד סי' צ"ט:

מב **בפסח**. פי' נתערב בשוגג בפסח בס' ועבר ושהה אפילו במזיד שרי דהא לא עבר מן התורה בב"י ומותר לאחר הפסח בזה אפי' באכילה:

מג **בס'**. זהו דעת הטור. אבל כל הפוסקים כתבו דלא בעינן ס' לכן נ"ל דהמיקל לא הפסיד אפילו פחות מס' רק שנתערב ברוב מותר אפילו באכילה אחרונים וע' בספר אה"ע שמישב דעת הטור להלכה ע"ש באריכות בס' מ"א ד' פרופס. ואם האיסור הוא דבר המעמיד וכה"ג ע"ל סי' תמ"ב ס"ק י"א שמרי שכר שעבר עליהם הפסח וחימץ בהם עיסה אסו' ר"מ מלובלין סי' קכ"א. (וע' י"ד סימן קכ"ג סעיף ט"ו בש"ך שם) כתב א"ז זקיני הגאון ז"ל פסק בחמאה ששרה בה פת או קמח ועבר ושהה תוך הפסח יוליך הנאת הפת או הקמח לים או לנהר וימכור החמאה לעכו"ם וכ' הח"י בסי' תמ"ב דמיירי שנתערב מים עם החמאה דאל"כ הוי מי פירות ואינו מחמיץ ע"ש. וכן פסק במצה כפולה שנמצאת אחר הפסח דישליך הכפל וגם הנאת הבליעה מאיסור בפרוטה והשאר ימכור לעכו"ם אבל אם היה ששים במצה נגד הכפל ישליך הכפל לים והשאר מותר אף באכילה וה"ה

בחטה הנמצאת במצה אפויה אבל בנפוחה אסורה לעולם כולה בהנאה והח"י בס' תס"א מיקל אחר הפסח ע"ש:

מד **המלח**. ומותר אף באכילה בנתערב לאחר פסח משא"כ בנתערב קודם פסח בפחות משלשים דאסור עמ"א וע"ל סי' תמ"ב סעיף קטן א':

מה **נוקשה**. שהרי לא עבר על ב"י מן התורה. ואם נתערב תוך הפסח ע"ל ס"ק ח':

מו **בהנאה**. אבל באכילה אסו' אם הוא בעיניה ח"י ומ"א כ' דאפי' באכילה שרי והא דנקט בהנאה משום דחמץ נוקשה לא חזיא לאכילה ע"ש. כ' מהרי"ל שאין להדליק בשמנים העשוין מקטניות מטעם חמץ ושל"ה כ' ה"ה בנרות של שומן לראות בקדרות מאחר שלא נזהרין מכלי חמץ כשעשו הנרות אלא יקחו הנר של שעוה או של שמן עסי' תנ"ג ס"ח ועשו"ת ש"א ס"ה ועיין ח"י סימן זה ס"ק כ"ז:

סימן תמח

א **עכו"ם**. נ"ל דמי שיש לו שותפות עם העכו"ם בחמץ ועבר עליו פסח אף דחציה שהוא של ישראל נאסר בהנאה מ"מ כשחולק אחר פסח עם העכו"ם חלקו של עכו"ם (הואיל ואחר פסח אינו אלא מדרבנן אמרינן יש ברירה) מותר בהנאה. ובאכילה צריך עיון ח"י ע"ש: גר שמת והניח חמץ ועבר עליו פסח כל הקודם אחר הפסח וזכה בה (דכשמת נעשה הפקר ואין מי שזכה בו לעבור עליו) מותרת לו. ח"י ע"ש:

ב **עכו"ם**. כתב בה"י בי"ד סי' קל"ב נשאלתי על ישראל אחד שהיה לו ק"פ ברחיים של עכו"ם דגן לטחון ונתעכב הדגן ברחיים עד חול המועד של פסח וכאשר הגיע יום ז' של פסח הלך העכו"ם וטחן הדגן של ישראל ועשה מן הקמח לחם ואפה את הפת והביא את הפת לישראל תיכף אחר הפסח והשבתי שמותר ליקח הדמים בעד הפת ההוא מן העכו"ם והעכו"ם ההוא יאכלנו או ימכרנו לעכו"ם ע"ש וכן הסכים הח"י וכתב דבסי' תמ"ט כתבתי דספק חמץ שעבר עליו פסח יש להתיר אף באכילה וא"כ ה"ה הכא דהוי ספק עכ"פ שמא החליף העכו"ם. ולטעם זה אפשר ג"כ להקל אם גזל עכו"ם חמץ ישראל ועבר עליו פסח וצ"ע. ובתשובת חינוך בית יהודה סי' י"א הביא גם כן מעשה כיוצא בזה שטחן בעל הרחיים התבואה של ישראל בפסח ואחר הפסח הביא הקמח ואמר שלתת הדגן קודם הטחינה ומסיק שם דמותר אפילו באכילה מטעם דקי"ל חמץ שעבר עליו הפסח אינו אלא מדרבנן אפילו כשהוא ודאי חמץ אבל כשהוא ספק חמץ קי"ל ספיקא דרבנן לקולא וכאן יש ס"ס המתהפך חדא שמא לא לתתו ואת"ל דלתתו עדיין יש ספק אם לתתו כל כך עד שנתחמץ ואת"ל שנתחמץ יש ספק שמא לתתו וטחנו אחר

הפסח ע"ש ועח"י אם לתתו גוים המשרתים בטחנן של ישראל ביום טוב אחרון של פסח כדי שיהיו מוכנים במי"ט לטחון מותר לערבם עם החטים אחרים ולטחון הכל ומוכרו לישראל. מהריק"ש בשם הרדב"ז וע' בפר"ח:

ג **דורון.** אם עכו"ם נתן או מכר לישראל חטים וקיבלם הישראל ממנו ואחר פסח נודע לו שהיה בתוכו חמץ החמץ מותר לאחר הפסח כדין חמצו של עכו"ם וצ"ע. ח"י:

ד **אחרון.** לרבותא נקיט יום טוב אחרון. (דבשאר ימים עובר עליו מדאורייתא) ואם הוא ביום טוב אחרון אז אין צריך לא כפיית כלי ולא מחיצת יו"ד כי לא חששו שמא יבא לאכול ממנו בזמן מועט אבל אם הוא תוך פסח צריך כפיית כלי או מחיצת יו"ד כמ"ש לעיל סי' ת"מ. ונראה דהוא הדין אם שכח עכו"ם חמצו אצל ישראל גם כן דינו כמו בדורון דהכא. ח"י:

ה **יקבלנו.** ואם עבר וקבלה אסור אף בהנאה אחר פסח. אע"ג דיו"ט אחרון דרבנן ומדאורייתא לא קעבר על בל יראה ובל ימצא אפילו הכי כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תקון ושלא לזלזל ביום טוב שני וצ"ע. ח"י:

ו **שיאמר.** ואז אפי' הניחה העכו"ם בבית ישראל בי"ט ראשון שרי ומ"מ אם לא אמר הכי שרי מדינא אפי' היה בחצרו המשתמרת אינו קונה לו בע"כ דאיסורא לא ניחא ליה דליקני. ואי גלי דעתא דניחא ליה שייך ביה זכייה (עיין תמ"ו ס"ג). ונ"ל דכל זה בדורון וכה"ג שאין באחריות ישראל אבל אם העכו"ם מביא לבית ישראל למכור או להפקידו אצלו אז צריך הישראל לומר בפי' שאינו רוצה לקבלו כדי שלא יתחייב באחריותו דהא אפי' אם אינו חייב באחריותו בדין אלא שיודע שעכו"ם אלם ויכופו לשלם ג"כ אסור. כמש"ל סי' ת"מ. ח"י:

ז **בהנאה.** דקנסוהו הואיל ועבר על ב"י עסי' תמ"ז סי"ב: (ואפי' לאחרים אסור פר"ח ועיין סימן תמ"ט):

ח **שמחוץ.** אורחא דמילתא נקט ה"ה אפילו עכו"ם ששרוי בחצר אפי' הוא משרת שלו ט"ז. והיינו כשאין עבד כנעני שלו ח"י וכ"כ בשו"ת ש"א סי' ג' שאין למכור חמץ לשפחה הקנויה לישראל. וכתב הב"ח במקום טירחא יש להתיר למכור לעכו"ם כל חמץ שבחדר גם החדר עצמו (עיין ח"מ סי' קצ"ו ור"י) וצריך שיאמר לו אף שלא כתבתי לך שטר על מכירה זו אני מקנה לך בכסף לחוד וצריך למסור לו המפתח. ובזה בדיעבד אין לאסור כיון דבדיניהם הלוקח יוכל להחזיק בו אף בלי מפתח ח"י. גם יזהר שלא יניח שום חותם על החדר או על החמץ כדי שלא יוכל העכו"ם ליכנס שם ואפי' בדיעבד יש לאסור דאין זו מכירה רק הערמה בעלמא. וכתב הח"י נ"ל דוקא אם עשה חותם קודם

המכירה או בשעת המכירה דנמצא דאין כאן מכירה כלל אבל אם מכר מתחלה מכירה גמורה ואחר זמן מה נותן הישראל מסגרתו או חותמו אף דלכתחלה אין לעשות כן משום חשש הערמה וראוי לגעור בהעושים כן מ"מ בדיעבד אין לאסור החמץ ע"ש ועיין שו"ת מ"ב בסי' נ"ט דבדיעבד קנה בכסף לחוד ואם העכו"ם שלח שלוחו ומשך קנה ג"כ ע"ש ואין להקל בזה מ"א ע"ש. כתב של"ה במקום שידוע בבירור שמנהג הסוחרים לקנות מטלטלין במסירת המפתח או שנתן כפו לחבירו או פשוט קונה ג"כ כאן ואז אין צריך למכור ומיהו צריך שיאמר הריני מוכר לך החמץ ולא כההמון עם שאומרים הריני מוכר לך המפתח דזה אינו כלום ואפילו בדיעבד אסור החמץ שהרי לא מכרו כלל עיין מ"א:

ט **ויתננו לו.** ואם העכו"ם אינו רוצה להחזיר לו החמץ אחר הפסח אסור לתבוע אותו בדיניהם אבל אסור לקנות ממנו ישראל אחר פסח ואם לקח צריך לחזור ולמכור לבעלים ראשונים מ"ב סי' מ"ג עיין מ"א. ועיין יד אהרן. ראובן ועכו"ם שהיו שותפים ומכרו שניהם גם יחד חמץ לשמעון קודם פסח וקבלו המעות אבל עדיין לא משך שמעון החמץ מרשות השותפים ועבר עליו הפסח חייב שמעון לבערו. בני יעקב סי' ג' ועיין בת' נ"ש סל"ג ובח"י ס"ק י"ד ובפר"ח:

י **גמורה.** ואפי' על ידי שלוחו או אשתו יכול להקנות החמץ ולא אמרינן אשה לא ידעה לאקנויי בדבר שיחזור לה אח"כ. ח"י. אחד שהיה לו חמץ ורצה למכור לנכרי כדין והתחכם שלא אמר לנכרי כלום מחמץ שלו רק הניחו בחדר של חבירו שיודע שימכור חבירו החדר ההוא עם חמצו שבתוכו לנכרי ומסר לו המפתח וכן נעשה שמכר ישראל חבירו החדר ההוא לנכרי ונמכר החמץ שהניח בתוכו בכלל חמץ שבחדר ההוא רק שלא ידע בו לא ישראל המוכר ולא הנכרי הקונה פסק בתשובת חינוך בית יהודה סי' י"ג דאסור החמץ של ישראל האחר יע"ש:

יא **מכירה.** ומותר לומר לו הא לך חמץ זה ותן לי חמץ לאחר פסח כ"פ הגאון מהר"ש ז"ל א"ז. ואסור למכור חמצו למומר דאע"פ שחטא ישראל הוא. ואם מכר כתב הט"ז דבהפ"מ י"ל למומר שיחליפנו עם עכו"ם אחר או ימכרנו לעכו"ם ומותר המעות לישראל: ומעשה באחד שהיה מחזיק בארנד"י בכפר שמכר י"ש שלו להפקיד שהיה מומר והיה סך הרבה וקשה הדבר להפסיד היי"ש וקרוב היה שלא יציית הישראל בזה ואמרתי שיחליפנו הפקיד עם עכו"ם אחר ויקח ממנו יי"ש אחר ואז מותר לישראל זה. ט"ז ועיין שו"ת ח"י סי' מ"א. ומה"ט יש למנוע שלא לקנות מיד א"פ שכר או יי"ש אצל מומר לפי שהוא חמץ שעבר עליו פסח אע"ג דקי"ל חמצן של עוברי עבירה מותר מיד לא"פ מפני שהן

מחליפין היינו בעובר לתיאבון דלא שביק היתרא ואכיל איסורא משא"כ בעובר להכעיס ועכשיו כולם מקרי עוברים להכעיס. ח"י:

יב **ל"מ**. משום חומרא דחמץ. עמ"א ח"י:

יג **ואקחנו**. ורשאי אפי' להבטיחו שיחזור ויקנה ממנו ושיתן לו ריוח. ב"ח ואחרונים:

יד **ע"ת**. נראה פירושו על תנאי שיחזירנו לו אחר פסח דא"כ לא הוי מכירה ולא מתנה אבל אם א"ל ע"ת שתחזיקהו לעצמך ותעשה בו כרצונך רק שלא תמכרם לשום אדם אחר דזה הוי מכירה גמורה. ט"ז ע"ש:

טו **שביטלו**. אע"ג דלא עבר מן התורה מ"מ חיישינן שיערים לו' שביטלו אע"פ שלא ביטלו כיון שעשה שלא כתחז"ל שלא ביער החמץ או מכר לעכו"ם. ואפי' הפקר גמור גם כן דינא הכי ואפי' איכא עדים שהפקירו ובטלו לא מהני אם הניח חמץ בביתו וברשותו מדעתו וידע ממנו כל ימי פסח ודאי כה"ג לא מהני ביטול או הפקר אבל כל שלא היה יודע ממנו כל ימי פסח ויש עדים שביטל או הפקיר ק"פ או שיש אונס גמור בענין המכירה וכל ימי הפסח היה סבור שמכר ואחר הפסח נודע לו שלא מכר כיון שהיה אנוס כ"כ אונס ידוע ואמר שביטל אף דליכא עדים לא חיישינן להערמה ויש להתיר עכ"פ בהנאה אחר פסח. ח"י ע"ש. כתב הר"ש הלוי חא"ח סי' י"ב דאם נתעכב ליהודי חמץ על הדרך שהוא בספינ' היה נראה להתיר להפקיר כל חמצו ולחזור ולזכות בו אחר פסח ולמוכרו אבל לא לאוכלו ומפני חומרא דחמץ לא מלאני לבי לעשות מעשה עיין כנה"ג. וכתב המ"א ופשוט אפי' אין החמץ אצלו יכול למכור לעכו"ם החמץ באחד מדרכי הקנין הנ"ל ואז קנה העכו"ם החמץ בכ"מ שהוא ע"ש. ע' שו"ת עה"ג ס"ק ה' ועח"י:

טז **בפסח**. ה"ה אחר פסח בחמץ שעה"פ. ח"י:

יז **יודע**. ובספק לא חיישינן. ובדיעבד שרי עח"י. דהכריע שמחויב להשליך דמי הנאת אכילתם לים המלח אם נתן בהמתו לגוי לגדלה ולחלק הולדות ביניהם מותר דגוי להנאת עצמו קא מכוין. תשובת פנים מאירות ס"י:

סימן תמט

א **אסור**. ואם נמצא חמץ בדרך מיד אחר פסח ולא ידעינן אם הוא של עכו"ם או של ישראל אסור באכילה ומותר בהנאה ב"ח ומ"א ע"ש וע"ס תמ"ו ס"ד. והח"י חולק והעלה אם רוב ישראל אסור ואם מחצה על מחצה וכ"ש ברוב עכו"ם מותר אף באכילה למי שאינו נזהר מפתן וכן כל ספק חמץ שעבר עליו הפסח מותר אף באכילה ע"ש:

ב **בהיפך**. וכתב הט"ז דבכל גוונא אזלינן לקולא דאין כאן קנס:

סימן תנ

א **שלוה.** וכ' כנה"ג שיש מקומות שנהגו איסור לכתחילה ללות לפני פסח ולפרוע אחר הפסח ועסי' תמ"ח ס"ק י"א מש"ש:

ב **יאמר לו.** ובדיעבד אפי' לא א"ל והביא לו אחר פסח שרי שהרי לא זכה בו הישראל בפסח ב"ח מ"א. וכ' הח"י דלכתחלה טוב להתנות כן ואם התנה כן אף אם נותן לו העכו"ם אח"כ חמצו שעבר עליו פסח ג"כ שרי ואם לא התנה עמו כן אם העכו"ם נותן לו אח"כ קמח או מעות או חמץ שנעשה אחר פסח שרי. וכן הדין בלקח חק הכומרים שנותנים להם לחם קצוב בכל שבוע עיין ט"ז (דחוכך להחמיר וצריך לתנאי וסיים בשלא התנו תחלה יבטל המקח ויתנה עסי' רמ"ה לעיל) ואין להחמיר בדינים אלו כי בלא"ה אין ישראל קונה בלא משיכה לרוב. פוסקים ח"י:

ג **אח"כ.** והסכמת האחרונים דיש לנהוג שימכור להעכו"ם התנור בפסח ויטול הדמים שמגיע על חלקו ק"פ ע"ש. ומ"מ בשב' שבתוך פסח לא מהני במה שאומר טול אתה כמו בשאר שבתות השנה כמ"ש סי' רמ"ה אא"כ התנו בתחיל' השותפות ע"ש. וכתב מ"א ובד' ימים שהם י"ט עכ"פ אסור לומר לו טול ע"ש והח"י חולק עליו ע"ש:

ד **לקבל.** כיון שהתנור של ישראל ול"ד לס"ג דהתם הוא התנור של שותפים ועט"ז סק"ג ועיין בשכנה"ג:

ה **ליהנות.** דחמץ אינו תופס דמיו כמ"ש ס"ס תמ"ג אבל אם קיבל הככרות אסור ליהנות מהם דזכה בהם בפסח בשכר תנורו כיון שדרכו לעולם לתת ככרות וא"כ ה"ל חמץ ש"י שעבר עליו פסח. מ"א:

ו **מצה.** הט"ז מקשה על דין זה והניח בצ"ע והח"י מיישב ומתרץ ע"ש (דסיים ומ"מ יאמר שיאפה בו מצה):

ז **לדור.** הסכמת ראשונים ואחרונים דאע"ג שמשכירו סתמא לדור בו ולא אתי לאפוקי אלא היכא שמשכירו בפירוש לשם חמץ כשמשכירו תוך הפסח או בע"פ (מו' שעות ולמעלה) ע"ש ועח"י:

ח **חמץ.** ואם הוא מושכר אצלו לשנה לא יאכל בביתו משום חשדא. אגודה:

ט **ואכול.** אם יודע שיאכל חמץ מ"א. ומשמעות לשון הש"ס משמע דאפי' בחשש בעלמא אסור. ח"י:

י **מתירים.** וכן עיקר. מ"א. אבל הב"ח ושכנה"ג וח"י פסקו כדיעה ראשונה להחמיר:

יא **דינר.** ודוקא שהדינר עדיין בעין ביד החנוני בשעה שאוכל. ואם לא הקדים לו דינר מותר לומר תן לפועלים חמץ ואני פורע וא"כ מי שיש לו תינוק דצריך לשתות חמץ

מותר לומר לעכו"ם תן לו לשתות חמץ ואני פורע אבל הוא לא יקח החמץ בידו. ובח"י כתב שלא יאמר ואני פורע ועב"ח. ובחולה שיש בו סכנה הכל שרי מ"א ע"ש ועיין במ"א ס"ס שמ"ג ובתשוב' נ"ש סי' י"ד ועיין שו"ת ב"ח סי' מ"ג. ומ"מ טוב לעשות מחיצה י' להפסיק כדי שלא יבא לאכול ממנו. ח"י ע"ש:

יב **של עכו"ם**. דאין שליחות לעכו"ם ונמצא הישראל קונה אותם ועוד דאיכא למיחש שמא יאכל ממנו ועוד דנראה דרוצה בקיומו. מ"א:

יג **כלי**. הטעם שרוצה בקיומו שישאר ויתקיי' החמץ בתוכו שאם יטול החמץ מהקדרה בעודנו ע"ג האור יבקע הכלי אצל האור וא"כ נהנה מחמץ אבל בתנור לא שייך זה ועוד כיון שהכלי עצמו אסור בהנאה שהקדירה בלוע מחמץ אסור להשכירה לכתחלה אבל תנור כשאופין בו כבר הוסק ואינו בלוע מחמץ עמ"א. כתב עט"ז אבל ג' או ד' שבועות קודם פסח מותר בכל ענין עיין שם:

יד **חמץ**. הסכמת אחרונים דהכא מיירי ששכר סתם ולא מפרש להביא עליו חמץ ע"ש. כתב הב"ח מה שנוהגין במדינת פולין שיהודים שוכרין אוראנד"י מהשררה שיש בו יורות ורחיים שלוקחין מכל שכר שמבשלין מדה וכן לוקחין מדה מאלץ מכל מי שטוחן מאלץ דאם הישראל מחוייב לתקן היורות והרחיים כשמתקלקלין אז הם ברשות ישראל ואסור לקבל אפילו מעות בשכרו. כיון דמנהגם לתת חמץ הוי כנהנה מדמי חמץ ואסור ואם יש לו רשות וכח למנוע מהם שלא יבשלו כלל מחויב למנוע מהם דה"ל רוצה בקיומו וע"י מכירה שרי דהיינו שימכור ק"פ לעכו"ם כל המדות שיגיע משבוע זו ויטול הדמים ואע"פ שנותן לו העכו"ם אח"כ המדות שרי. ואם אין הישראל צריך לתקן היורות והרחיים די שיתנה ק"פ כמו בסעיף ב'. ואם אין לו עם מי שיתנה ה"ל כדיעבד ושרי בלא תנאי עכ"ל וע' ט"ז ומ"א:

טו **הנאה**. כגון לשום בו צונן דרך עראי ביבש או דבר לח במידי דלאו בר אכילה כגון רחיצה ודוקא אם הוא עראי שלא חיישינן להשתמש בו שימוש אחר ח"י. ורש"ל אוסר רק לחוף הראש. ועיין שו"ת ש"א ס"ו ביהודי שהיה שכיר לשנה על שמירת היין ושכר אי מותר לשמור ולקבל המעות בעד השכר בפסח. עיין שם:

סימן תנא

א **קדירות**. לאו דוקא קדירות ה"ה קערות וכלי שני (וה"ה הנשתמש בהם על ידי עירוי) ג"כ דינא הכי:

ב **שנשתמש**. כתב או"ה כלל נ"ח דין מ"ג דכלים חדשים שקונים מהשוק אפי' כלי חרס אין צריך לספק בהן שמא נשתמשו בו דאין דרך כלל להשתמש בכלים חדשים אבל כלי מתכות שנקני' מן העכו"ם בביתו ואינו מכיר בהן ודאי שהם חדשים צריכים מספק להגעילן או ללבנם כפי תשמישן. ח"י:

ג **משפשפן**. ואם לא שפשפן קודם פסח משפשפן תוך הפסח או לאחר הפסח כדין לא ביער קודם פסח כמש"ל סי' תל"ה:

ד **צנוע**. ואותן שמעמידין כלים על גובה הכתלים לנוי אפי' גבוה יו"ד קומות אסור ב"ח. וכתב ט"ז ומ"א ואפשר דנהגו כן משום דאינן ב"י ואף אם נשתמש בהם רבו המתירים כמ"ש סי' תמ"ז ס"י (וט"ז הוסיף מאחר דרגילים שם כל השנה לא יבוא לטעות) ומכ"ש באותן שרוב תשמישן בכ"ש או בצונן כגון קנקנים דאין לחוש והמחמיר תע"ב ועיין הרדב"ז ח"א סי' ל"ה. וע' יד אהרן:

ה **בכ"ש**. (פי' עירה מכ"ר לשני ואח"כ הניח כלי זה לתוכו) ובמקום הפסד מרובה ומניעת שמחת י"ט יש להקל בכ"ש אם אינו ב"י. ח"י וע' מ"א:

ו **לכבשן**. נשאלתי כלי חרס שנשארו אחר שריפה ר"ל אם מותר להשתמש בהם בפסח שידוע שזה יותר מחזרת הכבשן והתרתי ומ"מ הכל לפי הענין:

ז **צונן**. היינו דרך קבע שמא אתי להשתמש בו חמין וא"כ אפי' הדיחו תחלה אסור אבל דרך עראי מותר להשתמש בו על ידי הדחה ודרך קבע אפילו בערב פסח אחר זמן איסורו אסור להשתמש בו. עח"י:

ח **מלבנים**. עיין מ"א דלבנים הנשרפין בכבשן כעין שלנו יש להם כל דין כלי חרס. וכת' הח"י אלא דלא חייס עלייהו כ"כ ואפש' דמהני להו הסקה אפי' תוך תנורים שלנו לדעתי. אבל לבנים שנתייבשו בחמה יש להם דין כלי אדמה. (וכלי גללים ואבנים ככלי חרס בשם הטור ואנן לא ק"ל הכי). ע"ש:

ט **מבפנים**. אם מתלבן יפה נ"ל:

י **מגעילן**. ודוקא סכינא דפסחא או מבשר לחלב או להיפך משא"כ סכינים של איסו' בעי ליבון אף שאין בה גומות כל שרוצה לשמש בחמין כמבואר בי"ד סימן קכ"א ס"ז. וע' בפר"ח שם שהכריע דאף בסכינים של איסור סגי בהגעלה אפי' לכתחל'. וכתב הח"י נ"ל עיקר לכתחלה כפסק הש"ע שם וכ"כ באו"ה אכן בדיעבד אין לאסור אם הגעילו והשתמש בו בחמין:

יא **רותח**. וכתב המ"א ולתחוב בו הסכין אבל אין לו להגעילו ע"י אבן מלובן:

יב **במשחזת**. וה"ה בד"א שמסיר החלודה סגי (אלא דהרמב"ם כ' דהשחזת רחיים מהני במקום ליבון ועיין בא"ה ס"ק ט"ז). הב"ח ושאר אחרונים כתבו לפי שצריך להגעיל ג"כ קתייהו ע"כ אם הקתא קבוע במסמרים קטנים אינו מועיל הגעלה כי יש גומות הרבה במקום המסמרים וה"ה כל שיש ב' חלקים בקתייהו. וה"ה אם הקתא מקצתה בקרן או שהקת' דבוקה בברזל בדבק אין להגעילה דחייס עלייהו שמא פקעי ולבון ג"כ לא שייך גבי קתייהו אם לא שכולו פרזלא וכיון שרוב סכינים הם על דרך זה ע"כ יפה יסד הפייט אם אפשר לעשותן חדשים הם משובחים עח"י ובט"ז:

יג **חלודה**. פי' שא"צ להשחיז רק כדי להעביר חלודה אבל אם משחיזו היטב בענין שמסיר קצת מהברזל כמבואר בי"ד סי' קכ"א הוי כמו ליבון וע"ש בהג"ה. וחלודה ר"ל מה שאנו קורין ראס"ט בל"א. אבל כתם שחור או אדום באיזה מקום מהכלי ובפרט ביורות ומחבות אין קפיד' ויוכל להגעיל ועצה"ט ילבן מקום ההוא אם א"א בגרירה. ט"ז ע"ש:

יד **ליבון**. ובליבון א"צ להעביר החלודה כי האש יבעיר הכל:

טו **תקנה**. ואם פותח התפירות וגוררם היטב אפשר דשרי. מ"א:

טז **ע"י האור**. פי' בלי מים כגון שפוד ואסכלה שצולין עליו מוליית' של חמץ צריכין ליבון דמה שבולע ע"י מים פולט ע"י מים אבל זה בלע ע"י אור ממש צריך ליבון. מ"א עיין ט"ז:

יז **ניתזין**. או עד שתסיר קליפתו העליונה. ח"י:

יח **מקיילין**. וט"ז ומ"א אוסרים אפי' בדיעבד אם לא ליבנו אותו כ"כ שניצוצות ניתזין מהם ע"ש:

יט **חצובה**. והוא כלי שיש לו ג' רגלים ומעמידין הקדירה או המחבת עליה ולפעמים נשפך עליו עיס':

כ **לערות**. צריך ליזהר שלא יפסוק הקילוח ד"מ וא"צ עירוי ג"פ אחרונים (המשימים כלי תוך מחבת על אש ומרתיח תוך הכלי ומגעילין בכלי מסופק ר"י אי הוי ככ"ר עיין פר"ח):

כא **סדקים**. אפילו נעשו מחדש עסי"ג. מ"א:

כב **בתוך**. אפי' כ"ש. אבל מבחוץ או על שפתו מלמעלה אין מעכב. מהרי"ל:

כג **בשטיפה**. וכן בדיעבד אם לא הגעיל הקערות בכ"ר ג"כ אינן אוסרין ואם ידוע שתוך מעת לעת השתמשו בו בכ"ר אע"פ שעיקר תשמיש שלו הוא בכ"ש צריכין הגעלה בכ"ר דוקא. (ואם ע"י אור צריך ללבון) לכ"ע ושטיפה היינו לשפשפו תחילה היטב במים כדי להסיר כל הדבוק עליו ואח"כ שוטפין במים כמבואר בי"ד סימן קכ"א:

כד **מלובן.** וכן נוהגין לענין הכשר השלחנות והספסלות וינגב השלחן כדי שלא יצטנן המים. אחרונים. ועסי' תנ"ב ס"ב בהג"ה. וקערות שיש להם אוגנים ובליטות כעין כפתורים ופרחים שאז אי אפשר להעביר האבן ע"פ כולו אין להם תקנה אלא שיכניס ליורה וכן סכין אין להכשירו באבן. מ"א:

כה **דכפות.** וה"ה סכין שהקתא מקרן כמש"ל בס"ק י"ב (וה"ה מדובק בדבק) עיין שם. וכתב מי"ט העשויה מפער"ל מוט"ר כיון שהיא קשה מאוד אינו דומה לקרן:

כו **להגעילן.** ופשוט דאם מלחו עליהם בלי הגעלה שרי דאין מליחה לכלים (ועוד דאינו אלא ס' איסור. ח"י) עיין סעיף כ"ו מ"א ע"ש דמלח לא מיקרי דבר חריף אא"כ מלוח ביותר. וב"ח וט"ז מחמירין שלא להגעיל כלל הסלים דשמא יש חמץ בין הנקבים:

כז **בהגעלה.** דדוקא בתנור שנאפה בו החמץ בלא משקה צריך ליבון אבל לא המחבת עיין ח"י:

כח **בהגעלה.** וכן נוהגין. וכתב המ"א ואותן אגנות שאופין בהם עוגות צריך ליבון:

כט **בדיעבד.** דלא אמרינן שמוליך בליעתו בכולו ואף אם יוליך בליעתו מ"מ כבכ"פ. וכתב הח"י דבדיעבד אין לאסור אף אם תחב בתוך המאכל הידות כי לא מחזקינן איסור וכבכ"פ ע"ש ומ"א פסק דאם תחב אותו צד שלא נגעל אסור ע"ש. וט"ז פסק דבסכין יש להחמיר אפי' דיעבד אם חתך בסכין שלא הגעיל הקתא בתבשיל חם בפסח כיון דבודאי נגע בקתא בשעת תשמישו בסכין משא"כ שאר כלים ע"ש. וכתב המ"א ונ"ל דהאי שכתב אין אוסרים בדיעבד פי' אם נשתמש בהם כבר אבל לכתחלה אסור להשתמש בהן אפי' הוא בתוך הפסח וא"א להגעילו:

ל **טלאי.** כל טלאי שבסעיף זה היינו מה שנקבע ע"י דבוק חתיכה על חתיכה במסמרים אבל בטלאי שעושין בכלי בדיל שמטיפין חתיכת בדיל מחום נשרף כל הבלוע ומה שהוא בעין וגם כשמתקנין את הכף של כסף וכיוצא בו שמשים שם חתיכה של כסף אז האומן נותן הכף באש תחלה וא"כ אין חשש בזה. ט"ז ח"י. וכלים ישנים שמחפין בבדיל כמו כלי נחושת פסק הרא"ם ח"א סי' מ"ג דא"צ הגעלה כיון שהבדיל מפסיק הו"ל ככלים חדשים וכתב המ"א ולפ"ז אפי' חיפן בבדיל ישן שהרי הבדיל עצמו מתלבן. ועיין בשכנה"ג שהאריך להביא דעות החולקים ע"ז וכתב שכן קצת מגדולי ארץ מחמירין על עצמן ועכ"פ נראה שטוב בעיני אלהים ואדם לטבלו אחר ציפוי הבדיל בלא ברכה עכ"ל. ועיין בי"ד סי' ק"ך. והפר"ח א"ח פסק דצריך הגעלה אחר ציפוי בבדיל וכן נוהגין בירושלים יע"ש:

לא **האיסור**. ואז אף שקד' בליעת האיסור מותרת כיון שנתלבן מקום הטלאי. והב"ח כ' נ"ל היכא שקדם בליעת האיסור ל"מ ליבון מקום הטלאי ע"ש וכ' המ"א לכך נ"ל דבקדם בליע' לטלאי צריך לשום כ"כ גחלים עד שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו משא"כ אם קדם טלאי לבליעה די בליבון קל כמ"ש בס"ד בהג"ה והח"י חולק על הב"ח ומ"א והעל' כמשמעו' המחבר. ואם נתלבן כך או הסיר הטלאי פעם אחד אחר שהגעיל שוב מותר להגעיל כך עם הטלאי בכל פעם כיון ששוב לא מקרי קדם בליעת איסור לטלאי וכל זה שהטלאי מדובק יפה בענין שאין סדק בין גוף הכלי לטלאי דאל"כ אף בקדם הטלאי צריך ליבון או להסיר הטלאי או להרחיב הסדק כדי שיוכל לנקרו. ח"י:

לב **וינקרם**. ומוטב להניח גחלים על מקום הרושם. מ"א:

לג **אסור**. לפי דעת המחבר סי' תמ"ז דנט"ל שרי בפסח צ"ל כדעת הנוהגים לאיסור בכיסוי אף שאינו ב"י. (או שהוא באמת ב"י) כמבואר בי"ד בסי' צ"ג:

לד **ללבן**. וכתבו האחרונים דבמדינות שלנו שלעולם אין דכין בהם חמץ רק כרכום ונעגלי"ך לכן די בהגעלה ומ"מ טוב לנהוג להחמיר לדוך הכל קודם י"ט. (דהוי נ"ט בר נ"ט דהתירא) ע"ש ואם דכו במדוכה שלנו בשמים ושמו בתבשיל צ"ע אם יש לאסור בדיעבד. מ"א ע"ש:

לה **ודפין**. לפי שא"א לנקרו שפיר ומה"ט ג"כ אין מגעילין כלים שהיו בו תמיד קמח או משקים חמץ וכיוצא בו והיינו דוקא בשל עץ משא"כ כלי מתכות ובדיל נוהגין להגעיל בכל ענין אכן אם היו מחזיקין בו ק"פ מים איזה זמן מותר להגעילו. אחרונים:

לו **בנפה**. אבל צריך לקנות חדשים ואם עבר וניפה בה ע"י שפשוף היטב בהגעלה אין לאסור אפי' תוך פסח כיון דלדעת המחבר אפי' לכתחלה סגי בכה"ג. וכן היכא שבאו מים על הנפה שלא שפשפו אותה היטב תחלה אפי' על מקצתה אין לה תקנה להשתמש בה בפסח מהרי"ל. וכ' המ"א ונ"ל דאפי' במקום שאין שם נפה חדשה מוטב שלא ירקדו הקמח ע"כ. והח"י חולק עליו וכתב כי ידוע שכל שלא ריקדו הקמח מצוים בהם חטים שבורים ושלימים ויאסרו העיסה או המצה אלא הנפה זו בדיעבד מהני בה שפשוף היטב והגעלה מכ"ש אם מרקד קודם פסח שנתבטל לכן בשעת הדחק נכון לעשות כן אפי' לכתחלה. שאלה אחד שאמר לפי תומו שדרכו לרחוץ היטב אחר פסח הנפה כדי לקיים אותה לשנה הבאה וריקד בו קמח לפסח. והתרתי מה שריקד בו בדיעבד דאף אם נימא שנשאר בו דבוק משנה שעבר' הוי חמץ נוקשה ובטיל בס' אף תוך פסח. ח"י ע"ש:

לז **רי"ב אייזי"ן**. דלפעמים מפררין עליו לחם גם תמכא שחתכו בסכין חמץ נשאר בתוכו בעין. אפי' בדיעבד יש לאסור בפסח. אבל בערב פסח מותר בדיעבד דבטל בס'. מ"א:

לח **ישנים**. ל"ד אלא אפי' בשק חדש ששם בו פעם אחת קמח לפסח ורוצה לכבסו לתת בו פעם שנית ג"כ צריך להתיר התפירות. אחרונים:

לט **התפירות**. דהיינו אף גם מה שהוא בשולי השק שהיא האימרא וכת' המ"א וכן יש לנהוג במפות שעושין עליו המצות אם רוצה לעשות עליהם פעם שנית ל"מ מה שמהפכין אותם דחמץ מבצבץ ויוצא מעבר לעבר אלא צריך להתיר התפירות לכבס היטב ע"כ. ואם עבד בדיעבד ועשה המצות על הסדין בלא כבוס כלל אם הוא תוך פסח אף דיעבד יש לאסור אך אם הפך הסדין או כבסו אף שלא התיר התפירות אין להחמיר בדיעבד וכן לענין השקין אם כבסו ולא התיר התפירות ונתן בתוכו קמח אין לאסור בדיעבד. ח"י ע"ש:

מ **פאל"ח**. ובלשון אשכנז שויבי"ל ותשמישו ע"י אור ע"כ אין התירו בהגעלה. כתב הט"ז דאם מחזיק רחת של פסח זו לשנה אחרת א"צ שום הכשר וכן בעריבה שלשין בה מצות והמחמיר להגעיל' לא יפה עשה דאתי למטעי להגעיל רחת של חמץ רק ינקר אותה היטב ע"כ. והמ"א בשם ד"מ בשם מהרי"ב כתב דצריכה הגעלה ע"ש והח"י הסכים עם הט"ז. ואם נטל מצה ברחת שמשתמשין בו כל השנה אם היא נקיה סגי בקליפה שקולף המצה. ואם אינה נקיה כיון שמשתמשין עליה כל השנה עוגות עם שומן נאסר כולה עמ"א. אם רדו בה מצה חמוצ' אסור לרדות בו עוד אלא צריך להביא אחרת הגמ"נ ושל"ה. ואם לא הביא אחרת. צריכין כולן קליפה. וכל זה מיירי במצה שנתחמצה חמץ גמור. אבל מצה כפולה ונפוחה כיון שהיא גופא חומרא הוא כמ"ש ס"ס תס"א די לאסור הרחת לכתחילה אבל לא לאסור המצות האחרות מ"א. וכתב הח"י וגדולה מזו ראיתי אצל חמ"ז מהר"ש שלא אסר הרחת כשנשאר' לפניו המצה נפוחה או כפולה מהטעם דחשיב כמו דיעבד כי לא ימלט ברוב אפיות שלא יאסר א' מהם משום נפוחה או כפולה ותצטרך בכל פעם מרדה חדשה גם התנור יאסור ולהסיק שנית והתורה חסה על ממון ש"י ע"ש ועיין סי' תס"א ס"ג:

מא **הגעלה**. וכתב בת"ה דאפי' קליפה והגעלה לא מהני ברחת:

מב **חדשה**. כתב בעל אמרי נועם בת' סי' ה' מעשה שהיה שאפו מצות ק"פ ברחת ונסתפקו אם היתה חדשה או ישנה שנשתמשו בה חמץ אין במצות אלו שום חשש של איסור חמץ ע"ש:

מג **לערות**. ומהרי"ו סי' קצ"ג פסק דלא מהני עירוי רק יכשירנה ע"י אבן מלובן או לפיד בוער וישפוך עליו רותחין. וכתבו האחרונים בשם מהרי"ל דאף לאחר הגעלה אם נשפך עליו שום דבר בפסח אל יגביהנו כלל לאכול ואף לאחר הגעלה לא ישתמש עליהם דבר

חם אלא ע"י הפסק מפה או דפין או סמרטוטין וכל זה חומרות יתירות כי די בחומר' דהגעל' וכן נוהגין. ח"י: וכתב הט"ז ס"ס תנ"ב הנשים נוהגות שלא להשתמש בפסח בקדירה ששפך בה רותחין על האבן שמכשירין בו מהטעם שהריח של חמץ נכנס בו ואין בו ריח ולא טעם דאין בו איסור כלל בפסח ע"כ והח"י מקיים המנהג לכתחלה אך בדיעבד ודאי אינו אוסר:

מד **ימים**. כיון דלא נשתמש כ"א בצונן. (יצא מידי דופנו) ועיין בי"ד דאפי' במזופף מהני:

מה **החביות**. וצריך להסיר שולי החביות כדי לנקרו היטב כך כתב הרוקח. אכן האחרונים הסכימו דחביות עץ של שכר אין להגעילו כלל וכן כלי עץ שמצוין בהם גומות וכלים שהיה בו י"ש לא מהני כלל הגעלה דגרוע מבית שאור וחרוסת וכתב הט"ז מ"מ אם בישל אותן היטב במים עם אפר עד שנסתלק הריח לגמרי מותר להגעילו. מיהו חבית שלא נשתמש בה אלא מי דבש יש להתירו בהגעלה. עמ"א:

מו **ובדיעבד**. הטעם דשכר ביין נטל"פ הוא ולפי מה דקי"ל נטל"פ אסור בפסח א"כ אין להקל אלא לערות ממנו קודם פסח לחבית של פסח ודוקא ביין שהשכר נותן בו טל"פ אבל במי דבש אין להקל אלא א"כ החביות אינו ב"י אבל בכלי י"ש אף אינו ב"י אסור שנ"ט לשבח הוא. מ"א וח"י ע"ש ועיין ט"ז:

מז **חרוסת**. היינו שנותנים בו דברים חריפים עם חמץ ועיין ט"ז ובח"י:

מח **הגעלה**. ואנו נוהגין לאסור כמ"ש סי"ז:

מט **התנור**. הסכמת אחרונים דמותר בדיעבד התבשיל שנתבשל בתוכו (דהוי כשתי קדרות נוגעות זו בזו י"ד סי' צ"ג ועכ"פ יכבדנו היטב ויטחנו. הלא"ה אפילו דיעבד אסור אכן הלבוש מתיר וח"י וכל אחרונים אסרו) וכן אם הוא שעת הדחק שא"א בענין אחר כדיעבד דמי ומ"מ עכ"פ יכבד התנור הטיב בכל הצדדים ויסיקהו היטב ואח"כ יטיח בטיט מקום מושב הקדרה כעובי אצבע. (ולענין רעה"ר שבתוך התנור עיין סי' תס"א). זולת אם הניחו מצה שם או שאר דברים כמו שהוא בלא קדרה כשהוא רותח אז יש לאסור אפילו בדיעבד עיין מ"א וט"ז וח"י:

נ **זכוכית**. הסכמת אחרונים להחמיר אף בהיתוך אבר:

נא **צבועים**. אפילו הצבועי' בכרכו' או מה שקורין בלע"ך מאל"ט בל"א. מהרי"ל ומהרי"ו:

נב **בבדיל**. נוהגין בקצ"מ שעומד יהודי ע"ג בשעת מלאכה:

נג **מחמירים**. ובדיעבד אינו אוסר:

נד **המנהג**. אבל בדיעבד אם לא נשתמש בו רק צונן סגי בהדחה. ואם תשמישו בחמין או ע"י כבישה מעת לעת מהני בדיעבד הגעלה. מ"א ע"ש:

נה **מלוח**. משא"כ אם צלו בו מולייתא מחמץ עיין סעיף ד':

נו **שתייה**. של שכר וי"ש:

סימן תנב

א **ה'**. היינו תחלת שעה ה' סוף שעה ד' כיון דמשעה ד' נאסר עכ"פ מדרבנן תו לא מיקרי נ"ט בר נ"ט דהיתר' (ובטעם חמץ ל"א דחוזר וניעור ולענין דיעבד עיין י"ד סימן צ"ה ס"ג). אחרונים:

ב **ב"י**. שאע"פ שהכלי ב"י ואין ס' במים נגדו אפ"ה שרי משום דהוי נ"ט בר נ"ט דהתירא מה שאין כן אחר שעה ה' ואע"ג דלעיל בסי' תמ"ז ס"ה אוסר רמ"א דברים המתבשלים בכליה' ולא מתיר מטעם נ"ט בר נ"ט דהכ' איכא הרבה טעמים מן המאכל לכלי ומן הכלי למים ומן המים לכלי ויחזו' ויפלט מהכלי להתבשיל תוך הפסח מ"א. (והח"י תי' דבבישול אסרינן לכתחלה נ"ט בר נ"ט והוי כלכתחלה מתוך שאפשר להשהותן). ח"י:

ג **מועטת**. כגון כפות וכוסות ויש לחוש שיבלעו ממה שפולטין הקערות והקדירות:

ד **ואינו משהה**. דבר זה אין לו פירוש ושייכות כלל. עיין ח"י שמיישב:

ה **חולקים**. דברי רמ"א תמוהים דגם הרב"י מוד' לזה אלא דלאחר איסורו כיון שנחו המים מרתיחתן אסור להרתיחן פעם שנית דכל זמן שהן רותחין לא בלעו ממי הגעלה ואם נחו מרתיחתן בלעו אבל קודם זמן איסור יכול להרתיחן פעם שנית ולהגעיל בו דהוי נ"ט בר נ"ט דהתיר'. עמ"א ובח"י:

ו **יכניס**. כדי שלא יבליע ממי הגעלה:

ז **וסוף**. פירוש דדי כשמגעילה בתחל' או בסוף:

ח **במשהו**. משום ח"ה הוצרך לטעם זה דאלו בי"ט עצמו אפילו בשאר י"ט אסור להגעיל כמ"ש סי' תק"ט ט"ז:

ט **שש**. ל"ד אלא לאחר ד' צריך ליזהר כמ"ש ס"ק א':

י **הדברים כו'**. פירוש שיראה שלא יהיה הכלים ב"י ואם הוא ב"י צריך שיהיה במים ששי' נגדו ואם מגעיל הרבה כלים זא"ז צריך שיהיה ס' נגד כולם שהאיסור חוזר וניעור ואם כלי אחת בלע בשר והשני דגים אין חוזר וניעור כיון שהם טעמים חלוקים ויגעיל תחלה כלים שבליעתן מעט ואח"כ כלים שבליעתן מרובה ולא ישהה אותם יותר מדאי ולא ינוחו המים מרתיחתן ומגעיל היורה תחלה וסוף. וכתב המ"א ונ"ל דאם אין היורה ב"י א"צ להגעילו תחלה דלא גרע מהכלי עצמו ואם הגעילה תחל' א"צ להגעילה בסוף

דהא אין הכלים ב"י אך נהגו להחמיר כל החומרות אפילו קודם ה' וכ"כ הב"ח: וכתב מהרי"ל ומט"מ ומנהגים דיש להגעיל שלשה ימים קודם פסח. וכתב ס"ח סימן תש"ל בעל תורה הבקי בהגעלה הוא יגעיל זהו נכון ועח"י:

יא **ביחד**. פירוש שתוחב אותן בפעם א' ביור' ואין ס' ביורה נגד שום א' מהן. ולענין דיעבד עיין בי"ד סימן צ"ה ס"ו. ועיין סי' תק"ט במ"א סעיף קטן י"א טעם לאותם הנוהגים שלא להגעיל כלי חלב לאכול בו בשר או איפכ':

יב **ב"י**. או איכא ס' נגדו. וכל זה בשאר ימות השנה או בערב פסח קודם שעה ה' משא"כ אח"כ צריך ליזהר בכל א' מהן שלא יהא ב"י או ס' כמבואר:

יג **איסור**. שצריך שיהא שאינו ב"י או במים ס' נגדו ואז מותר להגעיל אפי' הכלי של איסור תחלה:

יד **שום כלי**. אפי' לבדו וקודם שעה ה' וגם יש ס' משום גזירה דכלי של איסור דלא מהני ליה הגעלה כל זמן שהוא ב"י שחוזר ובולע ממי הגעלה דלא שייך בו נ"ט בר נ"ט דהתיר' (וש"ך י"ד סי' צ"ה מקשה מדאמרי' שם קערה בשר שהודח' ביור' חולבת מותרת. ותירץ דהתם דיעבד ופר"ח דחה סברתו הלא הוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא אלא דמסיק דחומר' לכתחלה הוא לסברת פוסקים דל"מ נב"נ כי הטעמים מתערבים בפ"א במים). כתב המ"א אפי' שלחנות ישפשף יפה וישהה אחר השפשוף מעת לעת שלא יהיה ב"י ויהיו מנוגבין מן המים צוננין שמא יצטננו מהן הרותחין ויזהר לשפוך עליהם בזריזות לא ע"י זריקה באויר דזה לא מיחשב עירוי (עיין י"ד סימן צ"ה) ויזהר שישפוך מן הכלי שבישל בו המים ולא ישאוב עם כלי אחר מהקדירה ולערות עליהן להגעיל דזה מיקרי כלי שני אכן אם שוהה את הכלי ששואב עמו תוך הקדיר' שמעלין המים רתיחתן מיקרי שפיר כ"ר עיין ט"ז בי"ד סימן צ"ב עכ"ל בשם מהרי"ל. ועיין ח"י ועיין לעיל סימן תנ"א ס"ק מ"ג:

טו **נוגעים**. ולענין טבילת כלים אין קפידי'. (דשם תלוי בחציצ'). עיין ב"י:

טז **בצבת**. כתב באו"ה וטוב יותר להשימו במחרוזות קטנים של דגים הקלועים או בסל עכ"ל. ח"י:

יז **משקה**. וה"ה במים עם אפר שקורין בלשון אשכנ"ז לוי"ג כ"כ הב"י ופר"ח י"ד סי' צ"ה ס"ק י"ט וע"כ אותו ההגעלה שעושין בביתם בכלי בדיל עם אבנים מלובנים עם מי לוי"ג לא מקרי הגעלה שפיר ובפרט שעושין אותה כשהן מלולכלים ע"כ צריכין ליזהר באותן כלים גדולים שאין מכניסין אותם לתוך היורה שינקה אותם היטב ועם מים לבד ח"י. ובבאר היטב אשר לפני ציין על רק במים וכתב עליו המעורבים עם אפר שקורין לוי"ג ע"ש משמע מלשונו דעיקר ההגעל' הוא במי לוי"ג ולא דק:

יח **להגעיל עוד**. ובדיעבד שרי כמו במשקה וצ"ע ח"י. וכתב באו"ה שאין להשתמש במי הגעלה של איסור לכתחלה אף שיש ס' נגד הכלי משום דהוי כמבטל איסור לכתחלה כיון שרוצה להשתמש במים:

יט **בטיט**. אף שהמים זבים דרך הטיט. וה"ה היורה שהכשירו בו כלים ורוצה להשתמש בו בפסח צריך לעשות לו שפה או אבן רותח ט"ז. וכלי שתשמישו מבחוץ כמו קערה שכופין לפעמים על הקדרה או כלי ששואבין בה מהקדרה אין לו תקנה באופן זה דצד חיצון לא נגעל לכן צריך להכניסו כולו ליורה מ"א. וכלי שפיהו צר שאי אפשר לשפשפו בפנים או שיש לה קנים אסור בהגעל' מהרי"ל וע"ל סי' תנ"א ס"ק (מ"ג) [מ"ה]:

כ **לשטוף**. ובדיעבד אין קפיד' אם לא שטף כלל. ח"י:

סימן תנג

א **קטניות**. ה"ה טטרק"י וטעקרש"י וויי"ץ אינם מחמיצים:

ב **התבשיל**. אפילו ליכא ס' ג"כ מותר באכילה מ"מ רוב עכ"פ בעינן דאל"כ לא מקרי תערובות כלל דהוי כאוכל התבשיל מקטניות עצמו ח"י. כל מיני הריפות שקורין גרופי"ן העשויים מה' מינים אסור להשהותן בבית שמלחלחין אותם במים קודם כתישה. ואם עבר עליו פסח אסורין בהנאה עח"י:

ג **להדליק**. ומהרי"ל אוסר במקום שיש לחוש שיפלו לתבשיל. (כי כותשין במדוכה שכותשין בהם שעורים וד"מ שדא ביה נרגא דאפ"ה מותר המאכל דבטל ק"פ וא"ל שקיבל טעם מחמת דוחקא דזה אינו אלא בדבר חריף י"ד סימן צ') עמ"ש ס"ס תמ"ז ומשמ' ממהרי"ל דמותר לאכול שמן זית בפסח. מ"א ע"ש:

ד **ומותר**. ומ"מ צריכין בדיקה שלא יהא בהם אחד מה' מינים. כתב בי"נ טוב להחמיר שלא לאכול עניס וקימל עד יום אחרון של פסח כי א"א לבררם יפה וט"ז כתב שמעתי שמחלקים אותו שקורין קרא"ם קימ"ל מביאים אותו ממדינות אחרות אסור שגרעינן דומה לדגן אבל אותו הנקרא פעל"ד קימ"ל מותר בפסח. והח"י כתב לע"ד אין להחמיר יותר דגם קטניות עצמו חומרא בעלמ' הוא והבו דלא לוסיף עלה:

ה **טעם דגן**. ודוקא שיש בו כזית בכא"פ:

ו **עכבר**. דמעט רוק שבפי עכבר אין מחמיץ חטה קשה ולכן אפילו אין ס' נגדו שרי בדיעבד (ולא הוי כמבטל איסור לכתחלה דאין כוונתו לבטלו אלא לטחנן) רשב"א ורמב"ן והקשה פר"ח הלא מבטלו ק"פ וכולה היתר הוא. ומסיק הואיל ומערבו על מנת לאכול בפסח

הוי כמבטל איסור ע"ש וח"י כתב ע"ש רמב"ן דנשיכת עכבר הוי כמי פירות ואפשר דדוקא חטה אבל שעורה ממהר להחמיץ מ"א וע"ל סי' תס"ו סעיף ד':

ז **לראות.** קאי אדגן שצמח. וא"צ לאפותו ק"פ דקמח בקמח מיקרי לח בלח ואינו חוזר וניעור ת"ה וב"ח והח"י כתב ובעל נפש יחמיר לעצמו לאפות הכל ק"פ. ומ"מ ודאי דמותר לבשל מן אותן המצות תוך הפסח ע' מ"א בסימן תנ"ח ובנתלחלח הקמח ונעשה פירורין לא מהני ביטול אפילו לאפות ק"פ כמבואר לקמן סימן תס"ז. ח"י:

ח **מצת מצוה.** משמע דוקא מצת מצוה צריך שימור כדי לאכול לילות ראשונות משא"כ שאר מצות א"צ שימור כלל ושרי ליקח קמח מן השוק אפי' בלא דחק ואפילו שימור דלישה ואפייה ג"כ לא בעינן כמבואר בש"ס ובפוסקים מיהו כל זה מדינא אכן ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור בכל המצות משעת טחינה ולפחות משעת לישׁ':

ט **מים.** אם העכו"ם שלקח ממנו החטים אמר שרחץ אותם אי מהימן ליה אסורי' עמ"א סימן תס"ז ס"ק ג' וע"ש בח"י:

י **השוק.** דלא מחזקי' איסורא שמא נגע במים ונראה דאפי' במקום שנוהגי' ללתות החטים אימר לא לתת בדרך שנתחמץ ט"ז. אכן בתצ"צ סי' ל"ב החמיר בענין זה וכתב כשידוע בבירור בודאי שמקצתן מכבסין תמיד החטין שהוא גרע מלתית' אף שרוב המוכרים אין מכבסין אסור משום קבוע כמחצה עמח"צ דמי ע"ש (ואם המוכר מביא לבית ישראל מותר דכל דפריש כו'. ועיין פר"ח) וכ"כ המ"א בשם גדול א' דבמדינתנו שרגילין לרחוץ החטין ושוהין אותן במי' אסור ליקח קמח מן השוק דהוי ממש כדגן שנטבע כמ"ש סי' תס"ז ס"ב וכ"פ כל חכמי פראג ע"ש ובח"י כתב נראה לחלק דדוקא מן אותן הטוחנין שבעיר או המוכרי קמח בקביעות אין ליקח וכ"ש מן הנחתומים שאין ליקח מהם אבל מותר ליקנות מן בני הכפרים המביאים קמח בכל יום מן הכפרים ע"ש הטעם ושמעתי שגם בימי מוח"ז הגאון מהר"ש ז"ל היה פ"א דחוק בקמחא דפסחא והתיר לקנות מן השוק ואפשר דג"כ בדרך שכתבתי ואין להחמיר בפרט במצה שאינ' של מצוה כמ"ש ס"ק ח'. וכתב הט"ז דבמקום שטוחנין החיטים ברחיים שטוחנין המלציי"ן אפי' בשעת הדחק אסור כי חמץ גמור הוא והח"י כ' עליו לעד"נ דבשעת הדחק אף כה"ג יש להתיר דהא אף אם נשאר איזה דבר מן המלציי"ן ונתערב. ודאי דנתערב ונתבטל ק"פ. מ"מ הנכון הוא בשעת הדחק לאפות הכל ק"פ. והח"י מביא ראיה כשנפל פרורי פת בקמח דמהני ליה הרקד' ע"ש:

יא **ללתות.** פי' לתיתה כתב הרמב"ם שבוללין החטים במים. והערוך פי' לתת שרייה ולפי שאין אנו בקיאין בלתית' לכן אסרו הגאונים. ומ"מ נראה דמותר לקיימם בביתם

החטים כיון דמדינא דש"ס מותרין החטים בלתית' כל שאינו קרוב להתבקע כמ"ש סי' תס"ז סעיף ט' והיינו דוקא בשרייה או רחיצה מועטת אבל בשרייה מרובה הוי חמץ גמור כמו דגן שנטבע בנהר ח"י. וכתב הט"ז דאסור לקנות החטים מבעל הרחיים דרגילין להדיח החטים תחלה:

יב **שעורים**. לשון המחבר אינו מדוקדק דמשמע דחטים ושעורים שוים הם ובאמת שעורים כיון דרכיכי אף מדינא דש"ס אסור ללתות ואפשר דהאידנא אסור לקיים בבית כשהן לתותים אף שאינם קרובים להתבקע משא"כ בחטים כמ"ש בס"ק י"א ח"י. ושיפון מין שעורים לענין זה. מ"א:

יג **השנה**. ה"ה בנותן בו פעם אחד אפי' קמחא דפסחא אם רוצה לכבסם צריך להתיר התפירות כמש"ל סי' תנ"א ס"ק ל"א:

יד **ומכבסים**. כתב הט"ז וטוב לקנות חדשים ע"ש ועח"י:

טו **בהמה**. כי הקמח נתחמם בזיעת הבהמה ובדיעבד יש להורות דזיעת הבהמה אינה מחמצת. מ"א ע' ח"י:

טז **שקין**. ואם עבר והניח השקין זה על זה יש עוד תקנה שישהה אותם יום או יומים קודם לישה ח"י ועמ"א ס"ס זה ואם עבר ולש אין איסור בדיעבד. ח"י וכ"כ נ"צ:

יז **לנקר**. כתב בתנ"ש סי' י"ב דל' יום ק"פ מותר לטחון אף בלי ניקור הרחיים ע"ש ובסי' י"ג כתב דאם לא יוכלו בקל לנקר הרחיים הוי כשעת הדחק ושרי לטחון בלא ניקור ע"ש ומ"מ יאפה הכל קודם הפסח. ח"י:

יח **שומרים**. כתב א"ז ועתה נוהגין לכסות הרחיים בפשתן ולפ"ז אפשר להתיר אף הקמח הראשון ע"ש וכתב המ"א בשם מ"צ כשטוחנין ברחיים תבואה לתות' לא יטחנו באותו בית באותו פעם אפי' ברחיים אחרת כי האבק פורח ומתערב והח"י כתב ולא ראיתי נזהרים בזה ע"ש. וע"ל סי' תמ"ז ס"ק כ' מש"ש. קטן לא ישמור הרחיים. מ"צ:

יט **יומים**. פי' לכתחלה יטחון שני ימים לפני הלישה ואם א"א עכ"פ יטחון יום אחד לפני הלישה. ונ"ל דלא בעי מעת לעת רק לינת לילה מ"א והח"י כתב דמל' הפוסקים משמע דבעי מעת לעת. ומהרי"ו כתב ג' ימים. ואם עבר ולש נראה דאין לאסור בדיעבד. ח"י:

כ **רותח**. וכתב כנה"ג ששמע מחכם אחד דאין חוששין לזה דכיון שמרקדין הקמח מתקרר ואיני סומך על שמועה זו ע"ש: חטים שטוחנים ברחיים של יד אין שם חימום כלל וא"צ להמתין יום או יומים. אבל טוב להחמיר הלק"ט מ"א סי' י"א וע' כנה"ג מ"ש בשם הרדב"ז:

סימן תנד

א **מורסן.** (דאינו לחם לענין חלה). אבל באים לידי חימוץ רק הקליפה שקורין שפרייא"ר אינו מחמיץ ומיהו זה קליפה מקש אבל קליפת החטים עצמן אפשר דמחמיץ וגם א"א שלא נדבק בו קצת ממשות החטים מ"א. ועח"י וביד אהרן. אם נמצא שבולת מקש תוך המאכל הנימוח ואין בשבולת שום תבואה לא מחזקינן איסורא באיסור משהו דרבנן ואמרינן דכולהו נפלו בשעת דישה. ח"י ע"ש:

ב **ובמורסן.** ואם הפריש המורסן ממנה וחזר ועירבן עמהם כתב המ"א דמסתפק אי מצטרף לכזית ע"ש והח"י פסק בפשיטות דאינו מצטרף ע"ש. וכתב הר"ן דה"ה דיוצאין בחטים שאכלו ממנו התולעים:

ג **אסור.** המ"א נסתפק אי נאסר בדיעבד אי לא: והח"י בשם חמיו הכריע להקל בתערובת משהו להתיר בהנאה או לקיימו עד אחר פסח וע' סימן תס"ה ס"א:

ד **גזולה.** אבל בשאולה יצא ט"ז. ואם גזל ונתן לאחר הוי שינוי רשות ויוצא בו. ודוקא לאחר יאוש ואם האחר חזר ונתנו לגזלן גם הגזלן יוצא בו מהרי"ל. ואין לברך בתחלה וכתבו האחרונים דטוב לומר בשעת טחינה או בשעת אפייה כל מי שיגיע קמחי לידו או מצתי הרי שלו במתנה. וכתב הח"י דדוקא במצה גזולה אין יוצאין לפי שהמצה גופה בא מעבירה. משא"כ אם הוציא מצה בשבת מרה"י לר"ה יוצא בה י"ח בפסח לפי שהוא עבר עבירה ולא המצה גופה בעבירה. ומ"מ מי שהוציא אותם אם אסור לו לאכול כדין המבשל בשבת ע"ל סימן שי"ח ובסי' ש"ז. כתב הכנה"ג בשם מהרי"ל דיוצאין במרור גזול ע"ש. והפר"ח בסי' תע"ה ס"ק א' הכריח דכשם שבמצה גזולה אין יוצאין בה י"ח ה"ה מרור גזולה וע' בתשובת יד אליהו סי' כ"ד:

סימן תנה

א **לבין השמשות.** דמן הדין לשואבן בין השמשות ממש ולפי שאין הכל יודעין לכוין שיעור בה"ש לכן שואבין אותן סמוך לבה"ש אחר שקיעת החמה. (טרם זריחת הלבנה) ובדיעבד אם שואבן בעוד יום או ששואבן אחר תחילת הלילה נראה מדברי האחרונים שיש להקל ללוש בהם אחר י"ב שעות ובתשובת מ"ע סי' ל"ב כתב דאין להקל אלא אם כן בשעת הדחק או הפ"מ. וע' בט"ז שכתב שיותר טוב לאחר השאיבה מלהקדי'. אכן מהרי"ל כתב להיפך וז"ל יותר טוב להקדים קצת משיאחר ע"ש ונראין דבריו וכן משמעות המ"א. ח"י:

ב **אינו מזיק.** ואפי' עמדו בשמש. ב"י ומ"א:

ג **לכסותן**. ודוקא כלי חרס ועץ וכהאי גוונא מהני כיסוי אבל אם הם בכלי זכוכית לא מהני כיסוי. ח"י ע"ש:

ד **בליל ה'**. פי' לאותן שאופין במ"ש ואין יכולין לשאוב במ"ש ולא בערב שבת שצריכין לשאוב בין השמשות ואין שבת מכינה לי"ט (ואי לאו משום הכנה ודאי דמותר דכל שבות ל"ג בה"ש) לכן ישאבו בליל ה' השייכה ליום ו' ב"י וא"כ אף האופין ביו"ט שני אסורין לשאוב בין השמשות ביו"ט דאין י"ט מכין לחבירו וצריכין לשאוב אור לי"ד. ונ"ל דאם שכח לשאוב בליל ה' ישאוב בע"ש מבעוד יום ערסי' זה. או יצוה לעכו"ם לשאוב בה"ש עסי' ש"ז. או יקח מים השאובין בביתו אע"פ שלא נשאבו לשם מצוה כיון דא"א בע"א. מ"א וע' ח"י:

ה **ברזל**. ויקח ברזל חדש או נקי ויתלה במשיחה תוך המים אבל לא ישים ידו תוך המים שהיד מחמם המים. ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם. ד"מ מ"א. וכתב הט"ז נ"ל דבשאר לילות אם לא שם בתוכו ברזל לשמור מפני התקופה יוכל לשפוך אותם אם אפשר לו בקלות להיות בלי אותם מים מה שאין כן במים אלו של מצת מצוה אסור לשפוך דנראה כמזלזל במאמר הכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"ש ועח"י נוהגין לסנן המים מהרי"ל. כתב מט"מ שאין ליקח כלי לשאוב מים שהיה בו דבש או מי פירות כי מי פירות עם מים ממהר להחמיץ כמ"ש סימן תס"ב. (וכן אין ליקח כלי נחושת מ"א ולא ראיתי נוהגין כן) ונ"ל דעל ידי הגעלה שרי. מ"א:

ו **עכו"ם**. היינו לכתחלה:

ז **מיוחדים**. ויאמר בשעת השאיבה לשם מצת מצוה מהרי"ל ומהרי"ו וכתב עוד מהרי"ל דיש נוהגין ליטול מים מיוחדים לכל לילה בפ"ע:

ח **בסוסטירנ"ה**. והוא מה שקורין בלשון הש"ס דות דהוא מים מכונסין בבנין שבקרקע שהבנין מפסיק בינו להקרקע וגם מלמעלה הוא מכוסה דהוי כאלו הן שאובין ואין לדמות לזה מה שאנו קורין רע"ר קאסטין בל"א אע"פ שהוא מכוסה למעלה אין לשאוב ממנה להשתמש בהם סמוך לשאיבתו משום דכל שעה ורגע זב לתוכו מן הנהר אכן אם רוצה להלין אותם כמו שאר מים ולשאוב בזמנו מותר לשאוב תחת הצינור או מה שקורין בל"א רע"ר כמו מהנהר או הבאר שנמשך ממנו וכן מהקסטין עצמו אם הוא מכוסה. ח"י:

ט **הדחק**. ואם יש לו מים שאובין שלנו בתוך ביתו יקח אותם אף שיש לחוש שנשאבו ביום או בלילה ח"י ע"ש. ובהלק"ט ח"א סי' צ"ז מיקל במי הגשמים שנקלטו מהאויר בלילה:

י **שנחשתו**. פירש"י שהשוליים עבה ואין חילוק בין נחושת לחרס מ"א. כתב בהגמ"נ ר"י הלבן לא היה מניח ללוש במים שהיו בכלי נחושת שמחמם המים והיה מעשה ואסרו שאר הרבנים כמו כן. מיהו נוהגין ללוש בכלי נחושת וכ"מ בכנה"ג ועח"י ס"ק י'. וכתב א"ז מעשה בא לפני זקני ז"ל באחד ששם מי המצות בבית החורף חם ושאל אם היה הכלי חם כשלקחו ממנו ואמר לא והתיר:

יא **פושרים**. דהיינו כחמימות הרוק ומבואר בטור וב"י דבהנאה מותר לכ"ע אף בלש בחמין:

יב **בשוגג**. ואין לו עיסה אחרת עמ"א. וכתב ט"ז דבלילה ראשונה יש לסמוך כדי שלא יבטל מצות עשה דאכילת מצה אבל לא שאר ימים אלא יאכל דברים אחרים. (ומשמעות ח"י להיפך דלמצת מצוה עכ"פ לא יקחנו ע"ש):

יג **בתרי**. משמע דוקא חד בתרי ב"י אבל בסמ"ג והג"מ כתבו דבטיל ברוב וכ"מ בי"ד סי' צ"ח מ"א ומשמע מל' הפוסקים דאם נתערב תוך הלישה אינו בטל דדוקא נתערב קודם הלישה בעינן. (וח"י פסק בשם גיסו הגאון ז"ל שהתיר אפי' בשעת לישה) וא"ז העלה דבדיעבד יש להתיר אף כה"ג. וכתב המ"א ונראה דמותר לערבן לכתחלה דהא אין הטעם משום איסור אלא כשלא לנו הם חמין וכשנתערבו נעשו צוננין. וא"כ מותר לצננן לכתחלה וצ"ע. וכתב הח"י וה"ה לחמי האור מהני האי צינון אליבא דכ"ע וכ"כ הע"ש:

יד **מלח**. אבל לאחר אפיה ודאי שרי לקטוף פני המצות במי מלח ולהחזירם לתנור כמו שעושין בח"ה. ודוקא בח"ה שרי לקטוף אבל בשני לילות הראשונות אסור עיין ט"ז:

טו **לאסור**. היינו באכילה אבל בהנאה ודאי דמותר. ואם נתן בה מעט מלח אם תיאפה מיד מותר באכילה דממעט מלח אינו מחמם כל בו מ"א. וכל זה אם לש במים אבל אם לש במי פירות פסק הב"ח דאין לאסור בדיעבד:

טז **בקצח**. קימ"ל בל' אשכנז:

יז **מצה**. וברמב"ם משמע דהוי מצה עשירה. ולכ"ע צריך לאכול כזית מצה חוץ מתבלין. מ"א:

יח **ופלפלין**. אפי' חד קורט עושה כל העיסה חמץ וה"ה מעט סיד ד"מ. ונ"ל דוק' כשנילוש בתוכו אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר. נ"ל דזנגביל דינו כפלפל ואפשר דה"ה נעגליך וכרכום. מ"א וא"ז פסק להתיר באכילה בכל מיני תבלין חוץ מפלפלין. ואף בפלפלין אין לאסור רק באכילה כמו במלח כמ"ש בס"ק ט"ו וכ"כ הב"ח והע"ש והח"י. עיסה שנילושה ביין ונתערב בו שכר כתב הכה"ג בהגהת ב"י דכיון שאין שם מים אין להקפיד ע"ש וע' בתשו' דרכי נועם חא"ח סי' ו' ובגינת ורדים כלל ד' סי' ט':

יט **סיד**. היינו סיד חי אבל סיד שבכותל שכבר נתייבש ונתקשה כאבן נראה פשוט דאינו אוסר. שבות יעקב חלק ב' סי' י"ג:

סימן תנו

א **מ"ג ביצים**. עם הקליפות. ב"ח ואחרונים:

ב **ישער**. ולא ע"י משקל. וכ' ש"כ סי' שכ"ד שהוא שלשה קווארט שהם ג' זיידליך פחות מעט:

ג **ולא ידחק**. ולא יניח ידו על הקמח ד"מ (דלא ילוש יפה ואח"כ בבישולו יתחמץ):

ד **לשם מצוה**. וכן בשאיבת המים וכן כשנותן מים לתוך הקמח כמש"ל סי' תנ"ה:

ה **בדיעבד**. וכתב הב"י דאפי' עבר במזיד ולש יותר אין לאסור בדיעבד כי יש מתירין אפילו לכתחלה. וכתב המ"א והעול' נוהגין אף לכתחל' להקל ואין כח למחות בידם דיש מתירין וכתב הח"י ומ"מ נ"ל דעכ"פ אם עושין יותר מג' קבין דיש למחות דאפשר בכה"ג אף דיעבד יש לאסור ועכ"פ טוב להזהיר ולזרז ולמהר עשיית' ושלא להשהות בו ע"כ. וכתב המ"א ואם שהו בה שיעור מיל קודם שיתחילו העוזרים לסייע בשעת עריכה אסור ועב"ח ס"ס תנ"ט:

סימן תנז

א **להרבות**. אפי' אם יש לו עוזרים רבים וגם שני תנורים אפ"ה לא ירבה שיעור העיסה ואם היה יותר ה' או ו' ביצים אין קפידא אפי' למצה של מצוה. מהרי"ל ח"י:

ב **לקרב**. דלכתחלה צריך להפריש מהעיסה דראשית עריסותיכם כתיב. ב"י:

ג **בסל**. וכלי שאין לו בית קיבול ספק אם מצטרף ואם מכסה הפת במפה חשיב כמו כלי ומצטרפין וכן יש לנהוג ט"ז. כתב של"ה דיש למחות בכופפין העיסה ולוקחין חלה משני קצוות אלא יקח מקצה אחד וא' יערוך בגלגל בקצה השני שלא יונח פנוי. המנהג להפריש מכל עיסה ועיסה לבדה. ד"מ. וצ"ל דהוא ע"פ המנהג שנוהגין לעשות עיסות גדולות וכ' המ"א ודי בברכה אחת לכולן אם לא הפסיק ביניהם בשיחה שלא מענין הלישה. ועכשיו נהגו ע"פ הרוב להפריש מכל עיסה ועיסה אשה אחרת ומברכת לעצמה: ולענין הברכה אין חילוק בין פסח לשאר ימות השנה ד"מ וט"ז י"ד סי' שכ"ח ע"ש. ובדרישה י"ד שם כתב טעם להנוהגין לומר בפסח תרומת חלה מצה מן העיסה ע"ש וגם נתן טעם למה שנוהגין לעשות החלה תחלה כעין מצה ואח"כ משליכ' לאור ומסיים שם שבבית מהרש"ל נהגו לשורפה בלי תיקון וכ"כ מט"מ ואם נפלה החלה לתוך התבשיל רותח הנה מלבד דין תערובת חלה שנתבאר בי"ד סי' שכ"ד יש לדון בזה

דין איסור חמץ עיין סי' תנ"ד סעיף ג'. והח"י בשם חמיו כתב שמותר בהנאה או לקיימו עד אחר פסח ע"ש:

ד **ל"צ**. אבל צריך שיהיו שניהם מונחים לפניו אף דקיי"ל חלת ח"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש מ"מ לכתחלה בעי שיהא מן המוקף מ"א. וח"י כתב דא"צ מן המוקף דחלת ח"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש ועיין אחרונים. כתב במ"מ ומנהגים ולבוש אם שכח להפריש מן העיסות של מצת המצוה יכול להמתין עד הלילה כדי שיניחם כן שלימות על הקערה וכשיבצע מצה השניה לשנים לשמור חציה לאפיקומן אז יניח השני מצות השלימות ושתי השברים בכלי לצרפם ויכסם ויקח פרוסה קטנה מן הבצועה ומברך להפריש חלה וישמור לחו"ה (מותר להנות בעת שריפתה מהרי"ל אלא שסיים ומ"מ נכון לעשות מדורה בפ"ע) ושורפין בח"ה ונ"ל שטוב יותר שיבצע ממנה תחלה פרוסה קטנה מיד ביום שמא יחזור וישכח דהא בלא"ה יבצענה בלא ברכה עכ"ל. וכ' הח"י וכן ראוי לנהוג שלא להמתין עד הליל' דהא בלא"ה עיסה שנילושה מעי"ט אסור להפריש ממנו בי"ט כמ"ש סי' תק"ו ע"ש (ואם לא היה בה כשיעור וא"כ בערב יו"ט לא היה חייב בחלה כלל אלא דבי"ט ע"י צירוף נתחייבו ודאי דיפריש ממנה בי"ט):

ה **לא יקרא**. אלא יקראנה קוכי"ן בל"א מהרי"ל. ונ"ל דליכא קפידא אלא כשבעליו קורא לה שם אבל באחר אע"פ שקורא לה שם ל"ל בה דאין לו רשות לתרום. מ"א:

ו **לאפותה**. שהרי אינה ראויה לאכילה:

ז **לשרפה**. שא"ש קדשים בי"ט:

ח **לצונן**. וכ' המ"א וצ"ע אם יש לסמוך על זה בזמן הזה שגם הצוננין שעומדים מעט בבית מתחממין ע"ש והח"י מתיר בפשיטות. (ובפר"ח סיים ומתחממין קצת יחליפם וע' יו"ד סי' ל"ו ע"ש):

ט **קטן**. פחות מט' שנים ד"מ מהרי"ו. וכ' המ"א פי' דאמרי' מסתמא לא ראה קרי אבל אי ידעינן דראה קרי אפי' הוא בן יומו הוא טמא לקריו עכ"ל. ואשתמיטתא ליה סוגיא דש"ס ר"פ בנות כותים והרמב"ם להדיא פ"ט מה' אבות הטומאה דפחות מבן ט' אפי' שכב אצל אשה וראה קרי אינו מטמא. ח"י:

י **שטבל**. נ"ל דאם ראה אח"כ מים חלוקים או עכורים טמא לכן יאכל תיכף אחר הטבילה ולא יטיל מים בינתים וע' סי' תר"ו. מ"א:

יא **כהן**. שאין מחזיקין אותו בכהן ודאי דדילמא נתחלל רש"ל ומהרי"ל וע' בש"ך י"ד סי' של"ב שכתב שבפסח נוהגין ליתן לכהן קטן משא"כ בכל השנה ועמ"א הטעם. ובמדינות

אלו ראיתי לנהוג לשרוף החלה בלש בע"פ או בח"ה. ובי"ט אינו קורא שם עד אחר אפיה שהוא היותר נכון. ח"י:

יב **פחות.** וכתב הט"ז ותו לא ילוש כלל ואם ילוש עוד עיסה פחות מכשיעור יש לחוש שמא יצטרפו אח"כ בכלי אחד ויבוא לידי חיוב ויאכל טבל ע"ש. והח"י כתב וחששא רחוקה היא ע"ש:

סימן תנח

שש שעות. ומחצה. כ"ד הב"ח וט"ז וח"י דלא כמ"א. כתב הב"ח דאין יוצאין במצה שנאפה קודם שלשים יום אפילו עשויה לשם פסח ורוב הפוסקים חולקים עליו ע' ח"י. והמדקדקים נהגו לאפות הכל ק"פ שאם יתערב עמו משהו חמץ יתבטל וכן נהג מהרש"ל. וכתב המ"א ופשוט דכשנאפה ק"פ ונתערב בלישה מותר אח"כ לבשל המצות בפסח דאל"כ אף לאוכלו בעין אסורים דלא כע"ש בסימן תנ"ג. ומהרי"ל כתב שיש אופין בתוך המועד כדי לאכול מצות חדשים בכל יום וט"ז כתב דלא נכון לעשות כן ע"ש טעמו וכ"כ האחרונים וכתב המטה משה והאופה בליל יום טוב אסור לאפות מצות ספיקות וה"ה דאסור לאפות בליל ראשון על ליל שני מיהו אם אפה מבעוד יום בליל ראשון יכול לומר אוכל היום פת חמה ויכול לאפות אחרים בליל ראשון ואותו שאפה מבעוד יום יצניעם לליל שני עמ"ש סי' תקל"ז ס"ז ואם נילושה עיסה סמוך לחשיכה ולא הספיק לאפותה עד שחשיכה מותר לאפותה ביום טוב כדי שלא תחמיץ. עמ"א:

סימן תנט

א **השמש.** אבל שלא במקום השמש מותר ללוש ולא חיישינן שמא יהיה מעונן כיון שהוא במקום מגולה תחת אויר הרקיע ודאי ירגיש כשיהיה מעונן ומבואר בש"ס ובפוסקים דכל שאינו נתקרב אל השמש ממש רק שהוא קרוב אל השמש אין לחוש דל"ד לקרוב לפי התנור שחומו מרובה. ופשוט דבית החורף שהסיקו בתנור גרע טפי מיום המעונן. ולא להסיק בו ביום או לפתוח הדלת וחלונות עד שיצא החום:

ב **אסור.** עיין בב"ח דבלש בחמה או ביום המעונן אף בדיעבד אסור ועיין ס"ה:

ג **החלון.** ומן הצד של חלון או רחוק מן החלון בענין שא"א לשמש לזרוח אל מקום הלישה מותר. ח"י:

ד **הפתוח.** אבל אם החלון סתום אף אם היא של זכוכית כדרך סתם חלונות אפילו הכי מותר ללוש נגדה. ח"י עיין שם:

ה **מעונן**. אבל בה"ש אין לחוש כלל. ב"י:

ו **מלהוליך**. ובתשובת הרשב"א סימן קכ"ד כתב שהרמב"ן שלח המצות להפורני רחוק הרבה יותר מט"ו בתים ועח"י:

ז **מגולה**. אלא יכסנו במפה ואין להניח מפה אחת פעמים הרבה על המצות דשמא נדבק בו בצק ונתחמץ. מ"א:

ח **כל היום**. ובש"ל סימן נ"ט כתב ולא ישהה מתחילת לישתה עד שיניחנה בתנור כשיעור ד' מילין וכ"כ הב"ח בשם ריא"ז וסיים ונראה שאף ע"פ שלא לשה האשה יותר מן השיעור ולא הגביה ידה מן העיסה כל עיקר אלא שהיתה עושה רקיקין דקין ביותר והיתה מתעצלת בהן כדי הילוך ד' מילין הרי בצקה זו אסור אע"פ שאין סימן החימוץ ניכר וזה שלא כדעת הרמב"ם והרשב"א ורבינו דכל שמתעסקים בו אפילו כל היום אינו מחמיץ ולפיכך אין ראוי להורות איסור לאחרים בדיעבד אלא להזהיר לכתחלה והמחמיר לעצמו אף בדיעבד תע"ב ע"כ ועיין ח"י:

ט **רביעית**. דהיינו לפי מה דאמרינן מהלך אדם בינוני י' פרסאות ביום וכל פרסה הוא ד' מילין נמצא י' פרסאות מ' מילין כשתחלוק י' שעות למ' חלקים מגיע לכל מיל רביעית שעה ואח"כ תחלוק הב' שעות כל שעה לכ' חלקי' נמצא מגיע לכל מיל עוד חלק כ' מהשעה. ולאותם שמחשבים מהנץ החמה עד שקיעתה הוי ב' חומשי שעה וכ"כ מהרי"ל ועיין ח"י שהאריך בענין זה:

י **יצטרפו**. וכתב בת"ה שבעיטת הידים וברידוד שמגלגלין בו מבטל החימוץ אבל בניקור שמנקרין המצות אע"פ שהוא עסק שלא יתחמץ מ"מ אינו מבטל השהיות כמו עסק גמור עיין אחרונים. ואין להעביר ידיו על המצות ולשפשף בהם. וכתב בכנה"ג וכ"ש שלא יפה עושין מה שתוחבין בו המון עם סכין א' או עץ תוך העיסה ומניחים אותו בלי עסק. גם אותן המכבידים ידיהם על המצות לא קרי עסק וגרע טפי. וכתב בספר זכרונות ואין להתחיל להעריך ולרדד המצות עד שיגרפו התנור בתחלה כדי שיוכל לאפות מיד ולא ישהה אפי' רגע אחת ועיין ח"י (שכ' להדיא הכל לפי רוב חום התנור) ובעו"ה רוב ישראל אפי' הלומדים אינם נזהרין בזה רק מניחים כמה עיסות על השלחן טרם התחלת הגרפת התנור והוא עון פלילי:

יא **חימוץ**. אפי' לא נשתהה שיעור מיל. ט"ז:

יב **הכסיפו**. וצריך לדקדק בזה כי מצוי הוא ואין איש שם על לב מ"א. ועח"י שמיקל בזה קצת אא"כ שהה שיעור מיל אסור:

יג **מקטפת**. פירוש שטחה פני החררה במים. ואין נוהגין במדינות אלו בקיטוף המצות במים:

יד **שמצננת**. הב"ח מסכים דצריכה לצנן ידיה בשעת התעסקות בעיסה אפילו אינה עסוקה בתנור וכ"כ הש"ל. אכן דעת הר"ן והמ"מ אינו כן דכל שאינה מתחממת מחום התנור ואח"כ נוגעת בעיסה א"צ לצנן כלל (ובדיעבד אין לאסור. אחרונים) וכן המנהג שלא לצנן הידים כשעוסקים בלישת העיסה וכן נ"ל. ח"י ע"ש:

טו **עשייה**. וכתב המ"א דלא כמו שנוהגין העולם שלא לגררם עד אחר עשיי' כי אע"פ שאין שוהין שיעור מיל מ"מ לכתחלה אסור לכן יעמוד אחד על גביהן שיגרד תמיד כל כלי בשעת הנחתו ע"כ ועח"י:

טז **ידיחן**. והמרדה א"צ להדיחו. דרשות מהרי"ל:

יז **לצונן**. ויכבד אותם שיהיו למטה מן המים ואל יצופו למעלה. מהרי"ו ועיין ח"י:

יח **שיאפה**. דהיינו באותה תנור שהוסק לאפיה ולא להסיק מחדש בשביל כלים אלו ח"י. ומ"מ אסור לאכול הבצק ההוא דבצד השני ובסדקים לא נאפה יפה מהרי"ל. וכתב המ"א ונ"ל שיבטל החמץ קודם שיחמיץ או יתן הכלים עם הבצק במתנה לעכו"ם ואם צריך לאפות שנית בי"ט פשיטא דשרי להדיחן אבל אסור לגורדן כמ"ש סוף סימן שכ"ג:

יט **סדק**. יש מצפין השלחן והעמילה בטס של מתכות ויש שעושין מאבן חלקה כדי שתקרר. ספר זכרונות. ואחר כל עיסה ועיסה ידיח ידיו והספל יפה וינגבו במפה אא"כ לש מיד בלי הפסק ובשל"ה כתב דנכון שיכין ב' כלים ומיד אחר לישה הראשונה יהא מוכן אחד לרחוץ הכלי היטב ועיסה השניה ימדוד בכלי שני וכן חוזר חלילה ע"כ. (וח"י כתב דלא ראיתי נוהגין כן דא"כ בין מצה למצה ודקירה לדקירה נמי יש לחוש ע"ש עד לא נתנה תורה למה"ש). ונ"ל דוקא בכלי נחושת שייך זה דיכול לקנחו אבל של עץ דא"א לקנח שלא יהא בו עדיין מים מהדחה לא שייך זה. כתב מהרי"ל שלא להתחיל ללוש שניה עד אשר הוסק התנור שנית וביני ביני ירחוץ הספל וכל הכלים. וכתב מהרי"ו אותו שנותן הקמח ידיח ידיו וכן אותו שתיקן המצות. הסדין צריך להחליף בין לישה ללישה ואם עושה על דף בלא סדין ויש נקבים בדף צריך לסותמם שלא יכניס בה הבצק. וגם במרדה לא יהיה סדק או חריץ וע"ל סימן תנ"א סעיף י"ח וא"ז כתב דטוב יותר לעשות המצות על דף מלעשות על סדין וכ"כ הט"ז בסי' תנ"ג ס"ק ה' עיין שם. והעולם נוהגין לעשות על סדין לפי שרוב שלחנות אינם חלקים:

כ **צמר**. אבל בגד צמר שרי מ"א. ובדיעבד בכל ענין ליכא איסור. ח"י:

כא **מותרות.** הסכמת אחרונים לאסור בדיעבד והנ"ץ כתב דוקא בדעבר ולש במזיד אבל בשוגג שרי. וכתב המ"א וה"ה בלש סמוך לתנור ונ"ל דוקא כשהוחמה העיסה ועיין מ"ש לעיל סעיף קטן ב':

כב **קמח.** ואם עבר והוסיף בה קמח מותר לאכלו כך רק שלא ישימם לתוך דבר לח ואי משום שלעסו אין מתחמץ תיכף ער"ס תס"ו הסכמת אחרונים ובדיעבד אף ששמו לתוך התבשיל יש להתיר דאין זה אלא חששא בעלמא. א"ז וח"י ואחרונים:

כג **קשה.** ודוקא ע"י אדם אחר דאדם א' א"א ללוש ב' עיסות ולהתעסק בהם יפה מ"א. אחר כל עיסה יבער הפירורין מעל השלחן ואחר גמר הלישה יכבדו המקום (אחר כל עיסה ידיח ידיו והספל שלשין בה וכשא"א יתן לתוכו מים צוננין על כל גדותיו. מהרי"ל):

כד **מהקמח.** לכן אותו המודד קמח לא יקרב אל העיסות עד שינקה מלבושיו מקמח וידיח ידיו תחלה:

סימן תס

א **מצוה.** מה שאין כן בשאר מצות א"צ שימור אך ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור בכל המצו' וכמ"ש סימן תנ"ג סעיף קטן ח':

ב **עכו"ם.** העיקר דממדת חסידות לשמור משעת קצירה במצות של מצוה אך הואיל שאין לנו שדות עכשיו די בשימור משעת טחינה והיינו להיות הישראל עומד ע"ג אצל הטחינה סגי אפילו בטוחן ברחיים של יד סגי בעומד ע"ג כיון שאינו עוסק בקמח עצמו רק מלאכתו ע"י כלי משא"כ באפייה וליש' שמלאכתו ועסקו בעיסה ומצה עצמו לא מהני בעומד ע"ג. (ובניקוב שמנקבים המצה ליכ' קפידא אך מלשון מהרי"ל יש להחמיר) וכ"כ הב"ח בשם מהרש"ל. הלכה למעשה באחד שהיה תפוס ולא רצה לאכול בלילה ראשונה של פסח ממצה שעשו בפניו. ומ"מ הסכ"א דאם א"א בענין אחר. (שלא לבטל מ"ע דאורייתא דלא כרשב"א שהחמיר ועיין בב"י) דמותר בעומד ע"ג ויניח העכו"ם ללוש בפניו ויאמר לו לעשות לשם פסח וטוב יותר לעשות כה"ג ע"י חש"ו מע"י עכו"ם אם אפשר עיין ח"י:

ג **חרש.** היינו שאינו שומע ואינו מדבר. ושוטה שמאבד מה שנותנים לו. וקטן היינו שאינו בר דעת במה שא"ל שיעשה לשם מצוה אשר צוה הש"י. ט"ז. ובמהרי"ל כתב עד שיהיה בר מצוה וכ"פ הח"י. ובדיעבד יש להתיר ע"י קטן. ט"ז: ראיתי נוהגין להקל אפילו לכתחלה לעשות הנקבים ע"י קטן וכה"ג כיון שגם גדולים עומדין ע"ג וכ"פ מהרי"ל והוא יותר נכון כדי להיות הרבה עוזרים למהר בענין עשייתן ומ"מ אם אפשר ליזהר במצה של מצוה יזהר במה דאפשר. ח"י:

ד **בעצמו**. ויטריח עצמו במצת מצוה עד שיזיע וזה תיקון גדול להוצאת זרע לבטלה. האר"י ז"ל:

ה **פרורים**. וצריך שיאמר בלשון שמבין. והאומרים פרורים הפקר טועים הם דמשמע מעצמן הן הפקר רק יאמר יהיה הפקר ט"ז מ"א ע"ש. (ועיין א"ע סי' קמ"א ס"ג איזהו לשונות מועילים) וח"י כתב שאינו טעות ע"ש:

ו **סריקין**. פי' לכתחלה ובדיעבד יוצאין בה:

ז **במסרק**. עיין בי"ד סי' ק"ך ס"ה בהג"ה פסק הרב דהברזלים שמתקנים בהם המצות א"צ טבילה ע"ש והט"ז כתב שם דיש להטבילם בלא ברכה ע"ש וכ"פ הפר"ח והח"י או יטבילם עם כלים אחרים:

ח **רקיקין**. (וע"ז סומכים לעשות בה ציורין וב"ח מוחה בהם עד למאוד ע"ש). המנהג לעשותן כעובי אצבע ב"ה י"ד סי' צ"ו:

ט **טפח**. ובדיעבד אין קפידא. מ"א: ומ"מ אין ליקח אותו למצה של מצוה גם יש לעיין בה אם נאפית שפיר בתוכו ולא נתחמצה ועיין ב"ח. ובפחות מטפח אפי' משהו מותר. ח"י ופר"ח בק"א סי' צ"ז:

י **פאנדי"ש**. והם מיני מאכל ועושין אותם ע"י קמח אף שנעשו עם מי פירות גזרו בזה משא"כ במצה אפויה וטחונה מותר לעשות ממנה כל מה שדרך לעשות כל השנה עם קמח מותר לעשות ממצה אפויה כמ"ש ס"ס תס"ג. (ובכנה"ג החמיר וכ' שפ"א אירע מכשול בדבר). ועיין בכנה"ג סי' תס"א:

יא **ביצים**. שהרי יוצא מהם ליחה ומעכבת האפייה וסיים הא"ח שאסור ללוש עיס' עם זרעים מה"ט עכ"ל ומזה אסרתי במצה שנמצא בה אחר אפיית' קטנית א' אע"פ שאין הקטנית מחמיץ מ"מ משום עיכוב אפייתו יש לאסור ט"ז. אכן המ"א השיג על דין זה דבדברים קטנים כי האי אינו מעכב שום אפייה מידי דהוי אגחלים ואבנים קטנים שבאין לפעמים תוך המצה ע"ש וכתב הח"י דאין להחמיר בדיעבד ע"ש (אף שאין ראיית מג"א מוכרחת דאפשר דהאבנים מסייעים בעצמם לאפיי' המצ'):

סימן תסא

א **כולו**. ובספק אם הלכו הגחלים ע"פ כולו יש לאסור בדיעבד. (עיין סי' תנ"א ס"ב. ואפשר ממה שאין נזהרין באפיית חלב בלי הכשר התנור אחר בשר וסומכין על ההיסק מאחר שהתיר' בלע. יש להקל אלא שסיים גם בזה יש להחמיר. מ"א ע"ש):

ב **כ"פ**. בזה יש להקל בדיעבד. מ"א ע"ש:

ג **קרקע**. כעובי אצבע. לבוש ועמ"א וח"י:

ד **וישר**. דליכא חיוב מדינא רק מדרך הטוב והישר א"כ אם שכח להסיק ולהכשיר התנור קודם י"ט וצריך להכשירו בי"ט דמותר לעשות הכל בהיסק א' ושלא לעשות הבערה שלא לצורך י"ט רק שיסיק היטב עד שילכו הגחלים ע"פ כולה. ח"י:

ה **להדביקו**. אם בדיעבד שמו מצה על הנייר לאפות בתנור אינה נאסרה עיין ח"י:

ו **נמשכים**. אע"פ שנפרכים כשמטלטלין אותה אפ"ה יוצאין בה כל שאין חוטין נמשכין ממנה מנחות דף ע"ח. מ"א. וכשהחוטין נמשכין ממנה אסור וישרפם מיד וכן נהגו העולם לאסור המצה כשהחוטין נמשכין ממנה ואם אין יכול לעמוד אי חוטין נמשכין ממנה או לא כ' בתשובת שארי' יוסף סי' מ"ח שיש לאסור מספק ע"ש ובקרימת פנים הוי שיעורא דאין חוטין נמשכים מרדכי ט"ז וע"ל סי' רצ"ד ס"ה בהג"ה. ואם תוחבין האצבע תוך המצה ואינו נדבק בה עיסה תו לא מחמרינן דכה"ג ודאי ליכא לספוקי בחוטין נמשכין ממנה. ח"י:

ז **לכן**. ואם לקחה קודם לכן כ' הט"ז דיש לאסור אף בדיעבד שנתחמצה בההיא שעתה דהיתה חוץ לתנור. והמרדה ג"כ נתחמצה ע"ש ובתשובת נ"ש סימן י"א מתיר אם החזירה תיכף לתנור. והח"י חולק עליו והסכים עם הט"ז אכן אם יש להסתפק אי חוטין נמשכין ממנה כגון שנתקרמו פניה קצת אז אפשר לצדד להתיר אם החזירה מיד (וסיים פר"ח כשנאפה קצת שהגיע למאכל ב"ד) ושלא להחזיק איסור שהיו חוטין נמשכים ממנה קודם שהחזירה ע"ש:

ח **שרוי במים**. וכתב המ"א ודוקא דעבד או לזקן או חולה אפי' לכתחלה. ואם א"א לו לאכול השרוי במים שרינן ליה אף שרוי ביין ושאר משקים. ובשאר כל אדם אף דעבד אינו יוצא בשרוי ביין או במשקים. וכל זה אין חילוק בין מה שמברכין עליו על אכילת מצה או לאפיקומן וע' ב"ח:

ט **בשלה**. לאו דוקא בשלה אלא ה"ה בשרוי לתוך הרותחין וכתב המ"א דאפי' בכלי שני יש להחמיר ונראה דה"ה בכבוש מעל"ע אף בלא נימוח דכבוש כמבושל ח"י וע"ל סי' תע"ג מדין מרור הכבוש. ח"י:

י **לא נאסרה**. דריח כי האי שאין בו שמנונית כלל לכ"ע אינו אוסר. (וראיה דלחמי תודה דד' מינים היו חמץ ומצה ונאפות בתנור א' ראב"י ופר"ח הקשה עליו ועיקר שלחמי תודה היו כ' עשרונים ולתנור גדול לא שייכא ריחא ועיין מ"א). ועח"י:

יא **מקום**. היינו כעובי רוחב אצבע. ומהרש"ל וב"ח מחמירין לאסור כולו אכן מדברי הט"ז והמ"א נראה שמסכימים לדעת הש"ע וכ"נ עיקר מ"מ בנעשה תוך הפסח יש לאסור כולה כמו במצה כפולה שבסמוך. ח"י:

יב **ודבוקה.** אבל באינה דבוקה ממש אין לאסור ומ"מ אם לא קרמו פניה דלמטה במקום הכפל אסור. אחרונים:

יג **אותה.** אבל שאר מצות אין לאסור במצה נפוחה או כפולה אף שרדו אותה במרד' אחת כיון שהוא עצמו חומרא בעלמא כמש"ל סי' תנ"א ס"ק מ"ו ע"ש:

יד **הדבוק.** אפילו נמצא תוך הפסח כיון שנאפה ק"פ. ומדסתם רמ"א משמע דס"ל דאע"ג דאין ס' נגד מקום הכפל שרי וכ"כ הט"ז ורוב פוסקים אבל רש"ל וב"ח ומהרא"י מצריכים ס' נגד הדבוק ומ"מ נ"ל דלא בעי' ס' אלא נגד צד הפנימי היכא שדבוקים להדדי דבצד החיצון שולט האש שפיר מ"א והח"י העלה עיקר כדעה דלא בעינן ס' נגד מקום הדבוק ע"ש וכ"כ בא"ז. ואם נמצא מצה כפולה ונפוחה לא"פ. העלה הח"י דאין להחמיר כיון שהוא עצמו חומרא בעלמא ויש להתירה בנמצא אח"פ ע"ש ודלא כא"ז וע"ל סי' תמ"ז ס"ק מ"ג משו"ש. ועמ"א:

טו **נפוחה.** יש בזה שני פירושים פירוש א' שנחלקה עובי המצה ושהעליון עלה למעלה. ועי"ל נפוחה באמצעיתה שלא נחלקה כלל אלא שתפח גוף המצה כמו שהוא בלחם חמץ כ"כ הב"ח. ומהר"ם מלובלין כתב כפי' הראשון. והט"ז האריך להתיר כפי' הראשון ומסיק דאין איסור אלא כפי' השני ע"ש. ובמ"א כתב בשם הט"ז שהתיר לגמרי נפוחה וז"ל מעיד אני עלי שמים וארץ כי לא ראיתי פעם א' מן חותני הב"ח שאסר שום מצה שנפוחה וכו' ואדרבא שחק על האוסרין על כן אין להפסיד ממון ש"י בשביל זה עכ"ל הט"ז והפריז על מדותיו להקל ראש בדבר שאבותינו ואבות אבותינו נהגו בו איסור עכ"ל המ"א. הנה מ"ש בשם הט"ז לא נמצא כן בספר הט"ז שלפנינו אלא שעושה פשר דבר בין הדיעות כמ"ש. אכן בתשובת הט"ז כתב הלשון ממש כמו שהעתיק בשמו המ"א. וכתב הח"י בודאי אין להקל בדבר שאבותינו נהגו בו איסור. מ"מ די הוא לאסור אותה מצה דלא כמו שראיתי איזה מורים שאוסרין אף התערובות אפי' במשהו כאלו הוא חמץ גמור וכן אוסרין הרי"ב אייז"ן ושאר כלים ומה שנשתמשו בהן להמה מפסידין ממון ש"י ומונע משמחת י"ט כי די בחומרא זו לענין המצה עצמה. ועש"ת דב"ש סי' רי"ד ושפ"ד שמיקל ג"כ בזה ע"ש. ואם לאחר שנאפית טחו אותה בשומן והחזירה לתנור ונעשית נפוחה שרי לכ"ע. מ"א:

טז **אסורה.** כל המצה ואפי' ס' לא מהני אפי' ק"פ דכולה נתחמצה וכ"כ מור"ם מלובלין סי' ק"ה. וכן הסכמת האחרונים וכ"כ בס' א"ז וכתב שם בשם זקינו הגאון דאין לאסור אא"כ ניכר שהנקב עלתה למעלה והנקב צריך שיהיה בו חלל מחזיק כמו אגוז לוז שקורין הזי"ל נוס גדולה או אצבע גודל בינוני וכ"כ המ"א וכתב עוד המ"א ואפילו

בנקב שלא עלתה למעלה ראיתי גדולי דורינו מורין לאסור מקום הנקב לבד ושאר מצה מתירים אפי' תוך הפסח וכן מ"כ בשם הגאון מהר"י הורוי"ץ. ואם יש שני נקבים נקב תוך נקב חוששין לאסור כולה. ומצאתי כתוב אם הנקב חלק מותר ואם יש בלעזלי"ך בתוכו אסור עכ"ל:

יז **יגעו**. ובדיעבד אם נשכו זה בזה ושניהם נוגעים בתנור למטה אז חום האש שולט למטה שפיר ונאפה כדינו ומותר רש"ל מ"א ואפי' בפסח אין לאסור ע"ש: ועיין בתב"י סי' ס"ח שמתיר מצה נפוחה אם אינו נראה הנפוח מבחוץ אבל אם נראה הנפוח מבחוץ יש לאסור וכתב שם שיש קבלה בידו מהגאון מוהר"ר העשיל יע"ש:

סימן תסב

א **פירות**. אפי' מפירות חמוצים. הסכמת הפוסקים דלא כש"ג:

ב **היום**. כתב בכנה"ג וז"ל והראנ"ח ח"ב סי' ע"ד העלה שירא שמים יחוש למאן דס"ל דמי פירות בלא מים מחמיצין ויזהר בשימור כשאר עיסה וא"א ז"ל היה נזהר שלא לאכול מצה שנילוש' במי פירות רק בי"ט אחרון גם בתומת ישרים סי' ק"ח מחמיר בדבר עכ"ל:

ג **עשיר**". משמע דדוקא בכה"ג שנילושה במי פירות לבד הוי מצה עשיר' אבל בנילושה עם תערובת מים לא מיקרי מצה עשירה וכ"כ הב"ח סי' תע"א דיוצאין בה בדיעבד וכ"כ מהר"ל בספר גבורות ה' דמ"פ עם מים יוצא י"ח מצה בדיעבד. אבל המ"א בסי' תע"א ס"ק ה' השיג עליהם וכ"ה הסכמת אחרונים וע"ל במ"א סי' תע"א דאינו יוצא ידי מצה עניה כל שיש בה אפי' מעט מי פירות אא"כ הוא מעט דמעט ע"ש ול"נ דכל שנתבטל בס' בענין שאין מרגישין בה טעם מי פירות מקרי לחם עוני. ח"י ע"ש:

ד **עם מים**. וה"ה נילוש תחלה עם מי פירות ואח"כ באו למים קודם שנאפה או להיפך ח"י ע"ש (וכן כשנתייבש המ"פ תוך הקמח ואח"כ בא המים עליהם. ר"ן ופר"ח ע"ש רשב"א מתירו):

ה **מיד**. ואם לא נאפה מיד כיון שלא שהה שיעור מיל בלי עסק ולא ניכר בה שיעור חימוץ וכה"ג יש לאסור באכילה ולהתיר בהנאה ולשהותו אח"פ ח"י ע"ש וכ' המ"א וצ"ע אם נפל מעט מ"פ לתוך העיסה ולא נאפה מיד אם יש לאוסרו בדיעבד ובראב"ש משמע דדבר מועט אינו אוסר עכ"ל: וכ' הבאר היטב אשר לפני וז"ל ומט"ז התרתי בא' שלש העיסה ונפל מעט מזיעת פניו לתוך העיסה ודוק עכ"ל. ולא צריך לכל זה דהא מבואר סימן תס"ו דזיעת אדם אינו מחמיץ ע"ש:

ו **נצוק**. פי' כשמער' לכלי עכו"ם שיש בו משקה טופח אז אם יש מים ביין שבכלי העליון רואים היין כאלו אינו והמים מבטלי' היין של עכו"ם (עיי' י"ד סימן קסו):

ז **קודם**. משמע דאף שנתערב לתוכו לאחר זמן הבציר אפ"ה נתבטל. ח"י וכ"כ א"ז. אבל אם נתערב מים כל שהוא במ"פ בשעת לישה אסור. מ"א ועס"ק ג' מש"ש:

ח **אפייתן**. וב' לילות הראשונות נהגו איסור גם בזה משום גזרה דמצה עשירה ח"י. ופשוט דאין חילוק בין חלב לשאר מ"פ דלא כע"ש:

ט **פחות**. וט"ז ומ"א כתבו דיפריש בלא ברכה וילוש כשיעור ועח"י:

י **ביין**. וכתבו האחרונים בשם הרשב"ץ דיין צמוקי' או דבש צמוקים שנעשים ע"י מים שנשתנה טעמו לגמרי הוי כמי פירות גרידא כי המים ששרו בהם הצימוקין נשתנו מברייתם וכן הסכמת המבי"ט ומהרי"ט וח"צ בתשובתו סימן ק"א כתב להלכה ולמעשה דביין צמוקים שלנו אסור ללוש בפסח כי אין דינו כיין גמור אלא כיין מזוג ע"ש ועיין ביד אהרן. ועיין במ"א שהניח בצ"ע בחט' שנמצא' במי דבש שקורין מע"ד וכה"ג אי מקרי מ"פ כיון שנשתנה טעמו ע"י בישול. וט"ז הביא מעשה פ"א הביא משרת כלי עם דבש הנקרא מע"ד לשתות ונמצא בו חטה אחת והתיר הדבש לשתות לפי שאין אוסרת בצונן עסי' תס"ז ס"ק י"ז באריכות ולענין אם נמצא חטה בשומן אווז רותח. בשל"ה אוסר מאחר שהיתה שרויה במים. וא"ז כתב שזקנו פסק להשהותו אח"פ ובתצ"צ סי' קכ"ב פסק להתיר דהמים כבר נתנגבו ע"ש וכ"כ המ"א להתיר וסיים אך במיני טיגון ששורין המצה במים ואח"כ סוחטין אותם ולש אותם בשומן ונפל לתוכו חטה יש להחמיר דנשארין בתוכו מים בעין דא"א לסוחטן לגמרי ע"כ. אבל הפר"ח ס"ס תס"ז דעתו להחמיר כדברי השל"ה ועיין ב"י סי' צ"ט. נשאלתי על לעקו"ך שנילוש בדבש בלי מים ששכח ולא מכרו קודם פסח מה דינו ואמרתי למכור אותם לעכו"ם מאחר שלא נזהר בשעת לישה ללוש אותה על דף שאינו של חמץ ואפילו באכילה המיקל לא הפסיד מבאר היטב אשר לפני ע"ש:

יא **מים**. תימה דבס"ג כ' דאפילו נתערב בהם מים בטל ועיין אחרונים ובח"י מה שתירצו:

יב **ומתחמץ**. לכן אם מברר אותו ק"פ נתבטל בס' אבל תה"פ הוי במשהו ונאסר והמ"א האריך והעל' דבדיעבד אם נמצא חטה תוך הפסח במלח ישליך ממנו כדי נטילה והשאר ישה' עד לאח"פ ואם נשתמש בו תה"פ אין לאסור המאכל בדיעבד אא"כ ששמו מאותו כדי נטילה תוך המאכל ע"ש וכל זה כשהחטה מלוחלחת דהיינו שנתרככ' החט' אבל אם היתה יבשה מותר בכל ענין כ"כ הב"ח (ומ"א הניחו בצ"ע) אלא דסיים דכותח שאני שהוא דבר חריף ומשום זה אוסר ב"י בשם הרמב"ם להניח כד מלח אצל של כותח וכתב ד"מ שמלח שלנו שמבשלין אותו ממים ודאי מחמיץ ובטור משמע דמלח שחופרין

מהקרקע לכ"ע אינו מחמיץ ע"ש. כתב רש"ל יש לברור התבלין ופשוט דשרי בדיעבד אם נמצא בהם חטה דהא יבשין הם. מ"א ועיין ט"ז ובח"י:

סימן תסג

א **ומלח**. ואע"ג דמלח מחמיץ כמ"ש ססי' תס"ב שאני הכא דנתבטל כיון שהיא מועטת ואפשר נמי דאי איכא מלח מרובה (או מעט מים. ול"ד לדבש בסי' (תמ"ב) [תס"ב] דשם איירי קודם פסח) חיישינן. ר"ן:

ב **יפה**. ודוקא בכרמל חייש הרמב"ם לזה אבל בקמח הקלוי פסק הרמב"ם בפ"ה דמותר לבשל לכתחלה. אכן המחבר שסיים כאן אלא מצה אפוי' וכו' מכלל דס"ל דבכל ענין אסור הקלוי ועי' במ"א שכ' וז"ל וצ"ע אם נתנוהו בדיעבד במאכל אם אוסרין מפני חששא זו דהא רש"י מתיר לכתחלה ונ"מ לענין מצה שנילוש בה קמח ונאפה כמ"ש ססי' תנ"ט ואח"כ נתנוהו לרוטב ומ"מ נ"ל דבמצה יש להחמיר מאחר שהמצה מפסקת בין הקמח להאור עכ"ל. וכתב הח"י דבכרמל הקלוי יש לאסור אפילו בדיעבד אך בקמח הקלוי כיון דלדעת הרמב"ם מותר אפילו לכתחלה אפשר לסמוך דיעבד ולהתיר בהנאה או להשהותה עד אחר פסח ע"כ. ועיין בס' בני חייא בסי' תנ"ג:

ג **החדשות**. וב"י פי' שעושין כן בפעם ראשונה להקשות הקדירה ע' יד אהרן:

ד **וטחנו**. ובקושטנטינא נוהגין איסור לטגן דגים במצה אפוייה משום דאתי לאיחלופי אבל בסופגנין מותר עכנה"ג שהאריך:

סימן תסד

א **מים**. דאי לאו הכי הוי מי פירות ואינם מחמיצין אפילו הם דברים חמוצין בעצמן כמ"ש סימן תס"ב ס"ק א':

ב **נתערב**. פי' שעושין אותו עם יין וכותשין אותו וטוחנין אותו ואינו ניכר ת"ה. ויין שהושם בו חרדל בעודו חדש שמעמידו במתיקתו התיר רש"ל (ומהרי"ל אוסר דהוי דבר המעמיד ואפשר להשהותו נמי אין מתירין עיין ח"י) להשהותו בבית ולא לשתות. וט"ז כתב בשם רוקח שאוכלין חרדל בפסח רק שלא יהא טחון בקערה של חמץ ע"ש:

סימן תסה

א **בשום**. אפילו אינו רוצה לשהות שיעור מיל דלכתחלה אסור להשהותו אפילו רגע א' כמ"ש סי' תנ"ט ס"ב:

ב **חולטין**. לפי שאין אנו בקיאין בחליט' כמ"ש סימן תנ"ד ס"ג וכ' בת' א"ש סי' כ"ז דמי שיש לו חולי בבטנו שקורין בל"א היבן מוטיר שרפואתו שחולטין שעורים או שבולת שועל ומניחים על בטנו דאם אירע חולי זה בפסח ויש בו סכנה דמותר לישראל עצמו לעשות החמץ ולרפאותו אך אם אפשר ע"י עכו"ם יעשה ואם א"א ירתיח המים היטב ואח"כ יטיל בתוכו השעורה ולא יבא לידי חימוץ על ידי חליטה. ואם אפשר לעשות במ"פ יעשה דאז אינו מחמיץ עכ"ל. ועיין סי' שכ"ח סי"ג ובט"ז שם סעיף קטן ו':

ג **לח**. אף קודם פסח יש ליזהר בזה שמא יחמיץ וישאר שם תוך הפסח ועיין כנה"ג:

ד **יבש**. דחיישינן שיתלחלח אח"כ. ונראה דאפילו לא תשטוף אח"כ בצונן החמירו ט"ז. ועיין ח"י:

ה **במשהו**. וחיישינן שנשאר משהו חמץ תוך הבקעים שיש באווז ואפילו מפשיט העור אסור כולו עיין א"ז. ובע"פ משש שעות ולמעלה כיון דאין כאן חומרא דאיסור משהו יש להקל. ח"י ע"ש:

ו **טעם**. ובדיעבד מותר. ט"ז: (דהא מ"פ הוא וא"ל שמא בא עליהם מים דהא התירו בסי' תס"ג לחרוך ב' שבלים דאפי' אחד אסור עיין רשב"א וח"י) וכתב המ"א ודוקא מסתמא אבל אם ידוע שהיה בו דגן מחומץ והבהב בו אסור ואם הבהבו בקש ואח"כ נמצא דגן מחומץ בקש הנותר אין מחזיקין בו אסור אך אם נמצא בו ג' יש להסתפק וצ"ע. (דלדעת ט"ז בשם רש"ל בי"ד סימן פ"ד דל"א כן אלא בתולעים דמיניה קא רבו ועיין מ"א סימן תס"ז ס"ז ס"ט ועיין ח"י). עמ"א ואם נמצא שבולת מקש ואין בו תבואה ע"ל סימן תנ"ד סעיף קטן א':

סימן תסו

א **ילעוס**. והוא פי' מלוגמא כמ"ש סי' תמ"ב: וכתב הרוקח דאפילו אם כבר נלעס והניח ע"ג מכתו קודם פסח צריך ביעור ויסירם עכ"ל. וכן נתבאר לעיל סי' תמ"ב דכל שלא נסרחה המלוגמא קודם פסח צריך ביעור דלא כבית הלל בי"ד סי' קנ"ה שכתב הא דלא ילעוס היינו דוקא בתוך הפסח אבל אם היה חמץ כבר מותר להניח בפסח על איזה רפואה עכ"ל ובאמת דזה אינו ועיקר הקושי' שהכריחו לחילוק זה משום דמקש' ממ"ש הרמב"ם דכשלא כדרך הנאתן כגון מלוגמא למכה מותר להתרפאות מחמץ בפסח מעיקר' ליתא דהתם בחמצו של עכו"ם (ואין אחריות ישראל עליו. ומ"א כתב עוד תקנה שיקנה לעכו"ם קמחא ויעשה המלוגמא ע"ש ופר"ח מפקפק הרבה בדבר דלא יהא אלא כדורון דבעינן שיהא ניכר מתוך מעשיו שאינו רוצה לקבלו וכאן היפך הוא) מיירי משא"כ בחמץ של ישראל כמ"ש הכ"מ וכ"כ המ"א ובתשובת א"ש סימן כ"ז. וכל זה בחולה שאין בו סכנה אבל בחולה

שיש בו סכנה אפילו ע"י ישראל בעצמו מחמצו ג"כ מותר וכ"כ במ"א ובת' א"ש שם וע"ל סי' תס"ה סע"ק ב' מש"ש ובחמץ שעבר עליו פסח מותר ח"י ע"ש. (דרך מלוגמא אפי' לאין בו סכנה ולאכלה במקום סכנה דוקא רשב"א) כתב פר"ח נשאלתי על מי שיש לו כאב ראש תדיר ומניחין קילור של קמח ומים וסמנים אחרים בצדעיו כדי להקל הכאב אם מותר לעשות כן בפסח והשיב לאיסור ומסיק שם אכן לעשות עם מי פירות שפיר דמי ע"ש:

ב **מכתו**. אבל ללעוס ולבלוע מיד מותר דאין מחמיצין מיד. מ"א:

ג **שהרוק**. אפילו רקק דם ומבואר בסעיף (ד) [ה'] דדם אינו מחמיץ מ"מ א"א בלא צחצוח רוק. והיינו דוקא במוצצות. ח"י:

ד **בטל**. לאו אביטול קודם פסח קאי שזה לא היה בכלל ביטול כיון שנתחמץ אח"כ כמ"ש סי' תמ"ו אלא כיון שנתן לפני בהמתו בטלה והפקירה מדעתו ומ"מ טוב ליתן להם מעט מעט באופן שלא ישיירו. ח"י ע"ש:

ה **ריר**. הב"ח כתב דגם המרדכי אינו אוסר אלא במוצ' ריר וכ"כ בשכנה"ג והשיג על הרב כאן כיון דהרוקח ביאר דבריו להדיא דוקא במוצ' ריר. וכתב הח"י ומ"מ נ"ל דוקא בסוס וכה"ג אבל בפרה דאית לה ריר מן הסתם ודאי יש לבער מן הסתם לכן יתן לפניה מעט מעט כמ"ש:

ו **החומ'**. וה"ה כותל של עץ מ"א ע"ש. וכתב הח"י נראה דוקא כשמזיע מחמת עצמה או מחום האש משא"כ אם מזיע מחמת חום והבל דמים חמין הרי הוא כמים דמכשיר לכ"ע ע"ש:

ז **אוסרים**. הא"ז כתב דדעת המתירין עיקר הוא והמ"א כתב דעיקר כאוסרין. וטוב להשהותה עד אחר פסח ח"י. ועיין בטור שכתב דבשר יבש שמזיע מכח המים שהודח בו דזיעתו מחמיץ וע"ל סי' תנ"ג ס"ק ט"ו מדין זיעת הבהמה:

ח **המלוחלח**. ומשמע דשאר קמח מותר אפילו בפסח ומ"מ ירקדנו אח"כ ב"ח ומהרש"ל וט"ז כתב דהוא חומרא בעלמא עיין שם:

ט **א"א**. כגון שנתלחלח בהרבה מקומות:

י **ירקד**. ומקום שנתלחלח יהיה כמו עיסה וישאר למעלה. ונ"ל אם אין צריך לאכול מן הקמח ביום טוב אסור לרקדו ביום טוב עיין סימן תק"ז אלא ירקדנו ע"י עכו"ם כדי לבער החמץ. או יתנה לעכו"ם במתנה עד שלא שהה שיעור מיל מגן אברהם. (עיין סימן תמ"ו ותנ"ט):

יא **ריקוד**. אבל אם יאחז בידו כל המקום המלוחלח מהני אפילו בנתייבש ח"י וכ"פ הט"ז ואפילו תוך הפסח מתיר בכה"ג דדוקא היכא שנתלחלח כל השק או חלק גדול ממנה דאז א"א לאחוז מקום המלוחלח אבל אם אפשר לאחוז מקום המלוחלח שרי. ח"י:

יב **ומתערב**. אע"ג דקמח בקמח מקרי לח בלח ולא אמרינן דחוזר וניעור מ"מ פירורין שאני דאינם מתערבים יפה וחוזר וניעור כמ"ש סי' תמ"ז ס"ד וא"כ אסור לאוכלו ומותר לשהותו. אבל אם נתייבש בפסח ה"ל כחמץ שנתערב בפסח דכל זמן שהוא מלוחלח לא היה מתערב וא"כ נתערב בפסח ואסור להשהותו מ"א. וכתב הא"ז היכא דאיכא לספוקי אי נתלחלח ממי פירות וכה"ג או מדברים המחמיצין יש להקל לאכלו בפסח אף אם נתייבש מכח ס"ס שמא ממי פירות נתלחלח ואת"ל מדברים אחרים נתחמץ דלמא לא נתערב בו כלום ע"ש. כתב הב"ח עכברים שנשכו שק ואכלו קמח ונתייבש. אם קודם פסח צריך לנפות אותו קמח והפירורים שישארו בנפה זורק והקמח מותר להשהותו ואם נמצא כן בפסח הכל אסור בהנאה. ואם השק מונח במקומו בלא נענוע יאחז בידו מקום הנישוך (עם קצת קמח). ויקשור שם השק וינהל ומותר להשהותו ואפ"ה אסור לאכלו בפסח וכל זה דוקא כשנראה שאכל העכבר קצת מהקמח אבל אם נשכה רק השק ואיכא ספק שמא לא אכלה כלום אפי' שנמצא כך בפסח מותר להשהותו אבל אסור לאכלו אפי' אם נמצא כך קודם פסח עכ"ל. ומור"ם לובלין סי' קי"ט פסק בשק קמח שנישוך מאכילת עכברים דאם אפו קודם פסח מצות מהקמח ההוא דאין לאסור באכילה בפסח אמנם ב' לילות הראשונות יש ליקח קמח אחר המשומר: והקמח שרקדו באותו נפה שרקדו הקמח הספק אין להחמיר בו ומותר בכל דבר ע"ש. וט"ז כתב דאפי' בנפלו מים עליו ונתייבש אם מכיר המקום שנתלחלח יקחנו וירקד השאר וכ"ש בנשיכת עכברים שיקחו סביב המקום הנשוך והשאר ירקדנו ויאכלנו בפסח ע"ש. והמ"א כתב ול"נ דבעכברים יש להחמיר יותר דהני עכברים רשיעי נינהו והולכין בכל השק ואוכלים וכ"ש כשמונח בחבית דאז בודאי הולכת בכל הקמח ולכן החמירו הגאוני' ע"ש. וכן כתב במי"ט להחמיר מהאי טעמא. והח"י הסכים כט"ז דיש להתיר לקשור מקום הנשוך ולהתיר השאר בכל ענין ע"י ריקוד. ודוקא כשאין רואין שום לחלוחית במקום הנשוך אבל אם רואין שום לחלוחית במקום הנשוך יש לתלות בדבר המצוי אולי השתינו העכברים על הקמח ועס"ה:

יג **וחלב**. ה"ה חלב בצר"י אפילו רותח וצלול וכ"ש נקרש שכנה"ג. וע"ל סי' תס"ב מדין השומן וכתב המ"א ה"ה דמי מרה ג"כ אינו מחמיץ (דאינה אלא ליחה ודם) וא"כ מותר לעשות ממנו עיסה לרפואה וכתב הפר"ח וה"ה למי חלב דאינו מחמיץ. ובהלק"ט חלק

ב' סי' רי"א כתב דהקום מחמיץ ע"ש. ועיין בשכנה"ג. צואת התרנגולים אינו מחמיץ טור. וה"ה חטין שבגללי בהמה. רוקח. ובצואת אדם מחמיר בח"י ע"ש. ופשוט דכל הני שכתב הטור והמחבר כאן דמחמיצין היינו אם שהה בלי עסק שיעור חימוץ דלא גרעו ממים דע"י התעסקות אינו בא לידי חימוץ:

סימן תסז

א **בנהר.** בטור כתב ואין החמץ ניכר בהם משמע דאם החמץ ניכר מותר למכור דהא הקונה יראה ולא יקנה ט"ז ומ"א אבל הר"ן כתב אפי' ניכר החמץ אסור למוכרו לעכו"ם דחיישינן שמא יטחון אותם ואח"כ ימכור לישראל עיין ח"י (דדחה סברת מ"א) דכיון שאין לוקחין קמח משוק א"ל בשעת דחק ליכא למיחש דהא דסי' תנ"ג איירי במצת מצוה דוקא ע"ש ומפרש כוונת הטור דרבותא הוא דאף שאין החמץ ניכר ואינה אלא חששא בעלמא אפ"ה חיישינן מכ"ש בודאי דחיישינן לתקלה:

ב **לקיימו.** ואם עבר וקיימו וזרען בקרקע וצמחו גידוליו מותרין כמש"ל ס"ס תמ"ג:

ג **ומודיעו.** אבל לא סומכין על הכרזה ש"ג וכשמודיעו אפילו הרבה מותר למכור לישראל. ואפילו מעט מעט אם מוכר לישראל (אין) צריך להודיעו ח"י ע"ש. וט"ז אוסר למכור הרבה אף כשמודיעו דשמא ישכחנו להודיע. ואם מכר קבא קבא מותר מכח ס"ס שמא לא ימכרנו לישראל ושמא יאכלם קודם פסח. ע"ש:

ד **שיכלה.** אף את"ל דגם אותו המעט ימכרנו לישראל מ"מ אותו המעט יאכל הישראל קודם פסח ולפ"ז משמע דבע"פ בשעה ה' בענין שא"א שיכלה קודם פסח אסור למכור לעכו"ם אפי' מעט דאולי ימכור לישראל וכ"ה הסכמת המ"א. ומ"מ נ"ל דאם נתחמץ לישראל דגן הרבה בערב פסח והוא בענין שא"א לו למכור לעכו"ם שיכלה קודם פסח ואיכא הפ"מ מותר למכור לעכו"ם שיודע בו ומכירו שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר פסח ורשאי לומר לו עד שאתה לוקח וכו' כמ"ש סי' תמ"ח ס"ד ואז ליכא למיחש למידי ח"י ע"ש. ועיין מ"א שהעלה דהמכירה מעט מעט אסור בשאר איסורים רק הכא גבי חמץ דאיכא הרבה ספיקות הקילו ועיין ח"י:

ה **לישראל.** ואם העכו"ם אמר לישראל אפילו מל"ת אחר שמכר לו חטים שחיטים אלו לתותים הם דמי למ"ש בי"ד סי' י"ז דאין העכו"ם נאמן במה שאמר לאחר שמכרם ויצאו מתחת ידו מיהו אי מהימן ליה אסור מ"א משמע מדבריו דקודם שמכרם כיון שהם בידו נאמן. והח"י הניחה בצ"ע ע"ש וע"ל סי' תנ"ג סעיף קטן ט':

ו **בנהר**. ואם מותר לבטל דגן זה ברוב או בס' קודם פסח כיון שעדיין שעת היתר הוא האריכו האחרונים בזה והח"י העלה דמותר לבטל לכתחלה ע"ש ועמ"א:

ז **נייחי**. דדוקא גבי לתיתה אינו אסור אא"כ נתבקעו כיון דעסיק בה. (ולהטור והרא"ש דמחמירין בלתיתה כל שקרובים להתבקע כמר עוקבא ע"כ דהטעם דמינח נייחא אסרינן אפילו לא נתרככה אבל לדעת ש"ע בעינן עכ"פ קרובים להתבקע ועיין ס"ט) וצ"ל כיון דמינח תוך התבשיל רותח והוי כחליטה ולא מחמרינן כולי האי ובפרט דאינו אלא משהו דרבנן. ועיין ח"י:

ח **חימוץ**. ואם לא שהה עדיין שיעור מיל עדיין לא החמיץ וא"כ אפילו נעשה בפסח מותר למכרו לעכו"ם קודם ששהה שיעור מיל. מ"א:

ט **אסור**. אפי' נאכל מקצתן קודם פסח גם כן אין להתיר לאכול השאר דדוקא יבש ביבש ונאכל אחד מהם או בג' תערובת יש להתיר לאכול שנים כמבואר בי"ד סי' ק"י ע"ש משא"כ לח בלח אין לו היתר בזה וקמח מקרי לח בלח. ב"ח ומ"א וח"י ע"ש:

י **ספיק**'. הט"ז העלה דבמקום הפסד או מניעת שמחת י"ט כגון שאין לו אחר יש להתיר אפילו באכילה ע"ש והסכים עמו הח"י ע"ש. ואם נפל מעט שלג או מים על תבואה ויודע מקומו יגרוף העליונים והשאר מותר עט"ז:

יא **מחזקינן**. ע"ל סי' תנ"ג סעיף קטן י' מש"ש:

יב **לסתם**. כ' בשכנה"ג הלכה למעשה שהתיר לקנות חטים לפסח אף שהיו נעצרים בבורות כל שלא ראינו בהם שינוי במראיתן ואינם לחות ע"ש. ואם יש בהם חטים שצמחו ע"ל סי' תנ"ג:

יג **בחביות וכו' שעושין וכו'**. פירוש תרתי בעינן דוקא מאותו שבחבית מותר לעשות משקה דאף את"ל שיש בו מעט קמח בטל בששים בשעת בישול קודם פסח אבל אותן שמביאין בכלים קטנים אסור אפילו לעשות ממנו משקה וכמה פעמים נתברר לי שמערבים בהן קמח הרבה. ולאכול הדבש בעין בכל ענין אסור דאתי לאחלופי וכ"כ מהרי"ל ומהרש"ל. ואפי' לעשות המשקה בפסח ב"ח ומיהו דבש שמביאין עם החדרים קטנים שלם כמו שהוא מונח בכוורת שעדיין לא נתרסק נוהגין בו היתר לכ"ע שאין דרך לערב בו כלום כשרודין אותם מן הכוורת לבוש ועמ"א. וט"ז כתב דמשמעות דברי הרב משמע אותן שמביאים בחביות מן הכוורת דאפילו לאכלו כך בעין מותר. על כן נ"ל היתר גמור לבשל בחה"מ משקה בדבש שניכר שבא מכוורת כל שהוא ראוי לשתיה בי"ט. אף שמו"ח ז"ל כתב לאסור לעשות המשק' במועד מחשש תערובת מ"מ נ"ל דהמיקל לכבוד י"ט במדינות אלו שאין לנו שתייה אחרת בפסח לא הפסיד. עיין שם ועיין בשכנה"ג וח"י:

יד **יבשים**. אבל נהגו לעשות מהם משקה דהיינו ששופכין עליהם מים קרים ושורה אותם עד שנעשה משקה וכן העיד המ"א שכן המנהג בק"ק קאליש אבל אין לבשל בהם עיין שם שהאריך בטעם המנהג:

טו **וצוקר**. כתב א"ז ראיתי שבא שאלה לפני זקני הגאון מוהר"ש ז"ל א"פ ששהה הו"ט צוקי"ר והורה למכור לעכו"ם עכ"ל. והט"ז והמ"א כתבו דאין איסור בהו"ט ציק"ר או מה שאנו קורין קאנדי"ל ציק"ר להשהותו בביתו מ"מ נהגו למכרו לעכו"ם לכתחלה אבל בדיעבד מותר ושזהו כוונת הרב בהג"ה וציק"ר קאנדי"ל. ולא מה שאנו קורין עכשיו ציק"ר קאנדי"ל שאותו יש בו חשש יותר וחמץ גמור הוא שמבשלין צוק"ר לבן ביורות חמוצות והוא נתאדם ואפילו להשהותו אסור כי יש בו תערובת חמץ. וכ"ש מיני בלילות צוק"ר שמחפין בהם מיני פירות ובשמים שזה יש בה חימוץ גמור. וכתב הח"י דאף לכתחלה ראוי ליזהר לענין להשהותה בדברים אלו מ"מ אם עבר ושהה אותם התערובות ואיכא הפ"מ או מניעת שמחת יום טוב אין לאסור בדיעבד דאיכא ספיק' וחשש' טובא דלמא לא נתערב בו ואת"ל נתער' בו דלמא נתבטל קודם פסח ואת"ל לא נתבטל דלמא לא עירבו בו סולת מחטים לתותים ומי פירות אינו מחמיץ ואת"ל לתתו דלמא לא נתחמץ ע"י לתיתא זו. ומ"מ קודם שיורה המורה צריך חקירת חכם איך ומה נעשה כי דבר זה משתנה לפי המקום ולפי הזמן ולכתחלה נוהגין להחמיר בכל ענין אך מה שאנו קורין עכשיו צוקי"ר קאנדי"ל רבים מעמי הארץ מקילין ונמשך להם טעות זה מלשון הרב בהג"ה וכבר הסכימו האחרונים שטעות הוא בידם כמ"ש: ועיין בשכנה"ג שכתב דגם צוק"ר שהוא דק דק היטב יש גם כן חשש חימוץ וגם המשקה הנעשה מצוק"ר שקורין שראפי' או לאט וארי"ג נוהגין להחמיר ועיין בספר בני חייא:

טז **זפרי**"ן. וכתב במ"א וטובא"ק דרך לשרותו בשכר וצריך לסגרו בחדר או לעשות מחיצה לפניו וא"כ ה"ה בכרכום ע"ש וע"ל סי' תנ"א מדין כלים הצבועים בכרכו' שאין להשתמש בו בפסח:

יז **תערובתן**. קאי על כל הנזכר למעלה ואפי' בפחות מס' ג"כ שרי. ובצוקר ג"כ אין לאסור התערובת אפי' במיני בלילות צוק"ר בה"מ וכה"ג יש להקל כמ"ש בס"ק ט"ו ע"ש מיהו בדבש כתב בד"מ דאם נתערב מעט ממנו בתבשיל בפסח אין לאוסרו משמע דאם נתערב בפחות מששים אסור. (ועיין מ"ש סעיף קטן ז') וכן עיקר אבל בכרכום ואינך אין להחמיר אפי' בפחות מס' ע"ש ועיין ח"י:

יח **הכל**. הכיסוי והכף וגם הכלים שנשתמשו בהם וה"ה שאר תבשילין שנתערב בהם מאותו תבשיל או השתמשו עם אותן כלים הכל אסור וכן נוהגים אע"ג דאיכא תרי משהו

אחרונים ודלא כט"ז כמש"ל סי' תמ"ז ס"ק כ' ע"ש. וכתב הח"י מדלא כתב הרב כאן שורפין הכל כמ"ש בסעיף י' ודאי נראה דדעת הרב היכא דלא נתבקעו ממש כדעת כל גדולי פוסקים להתיר התבשיל אפילו באכילה א"כ די בחומרא זו לאסור באכילה ולא בהנאה ע"ש ועיין ט"ז ס"ס זה ובס"ק ט"ו וכתב הב"ח דעכ"פ נתרככה החטה בעינן דאל"כ אין לאסור כלל וכ"כ הט"ז:

יט **להשהות**. משום דהוי ספק י"ט ספק חול ותערובת משהו הוי דרבנן לכן מקילינן להשהותה. וכ"ש לענין נטל"פ דאנו מחמירין בפסח כמ"ש סי' תמ"ז מותר להשהותו בי"ט האחרון דקיל הוא מתערובת דמשהו אבל בחמץ גמור דאסור מדאורייתא אף בי"ט אחרון אסור עכ"פ מדרבנן ודוקא אם נמצא ביום ח' אבל אם נמצאת תוך הפסח צריך לשרוף ולבער הכל בח"ה ואם נמצא בשביעי של פסח עמש"ל בסי' תמ"ו ס"ק ד':

כ **וכן נוהגין**. הלבוש האריך להשיג על הרב בזה ודעתו להתיר בעיסה בכל ענין שאינו נ"ט בצונן ע"ש והט"ז מסיק דאף דלענין שאר צונן יש להתיר כדעת הלבוש מ"מ בעיסה שע"י התעסקות בעיסה ממעך החטה ומתחמץ ואוסר כל העיסה תוך הפסח אם נתרככה וכן בלחם חמץ יש להחמיר אף בצונן שיש לחוש לפירורין. וכן העלה הא"ז ושכן מסקנת הב"ח ומהרש"ל עיין מ"א וט"ז. וכתב הח"י ומ"מ נ"ל לפי מ"ש לעיל דאם החטה אינה בקועה דיש להתיר בהנאה בה"מ. א"כ כ"ש כאן בצונן דדעת הרבה פוסקים להתיר בכל ענין והמיקל אף באכיל' לא הפסיד דאפשר דאף בנתבקעו יש להקל בצונן בה"מ ע"ש:

כא **היתה**. פי' דאמרינן עתה נפלה לתוך המצה הזאת ולא היתה בעיסה מעולם. וכתב המ"א דאם החטה היה מלאה מים ומלוחלח מעבר אל עבר א"כ ודאי שהיתה במים ובעיסה א"כ יש לאסור כל העיסה ומ"מ אי איכא למתלי שהיתה בלוע ממקום אחר ממים ונפלה לתוך המצה תלינן והכל לפי הענין כי תולין במצוי בין להקל בין להחמיר ולא מקרי ספק כלל. וכתב עוד במ"א דהא דאמרי' כאן נמצא כאן היה משום דלא מחזקינן איסור היינו דוקא ממקום למקום או מחתיכ' לחתי' אבל מזמן לזמן בחד' חתיכה מחזקינן איסורא. כגון אם יש בידו עיסה וחתך ממנו ונשאר בידו חתיכה עיסה ונמצא עליה חטה אסורים כולם דאמרינן שמא היתה מקודם וגם אין לומר דהוי ס"ס. דשמא לא נתחמצה הוי ספק חסרון ידיעה ולא הוי ספק וכ"פ הט"ז בס"ק י"ד ע"ש ועיין פר"ח י"ד סי' מ"א ס"ק י"א. ובתשובת צ"צ סי' מ"ג. ובתשו' פנים מאירות סי' ט"ו. ובתשובת שבות יעקב חלק ב' סי' י"ז וסי' י"ט. כתב בתשובת מהר"ם מלובלין סי' ע"ח מעשה באחד שלקח כרוב מהחביות בקערה והוליכו למקום אחר ושם נמצא חטה עליו והתי' הכרוב שבחביות דאמרינן כאן נמצא כאן היה עכ"ל וכתב המ"א אבל אם נמצא חטה בחביות

אף הכרוב שבקערה אסור דאמרינן שמא היתה החטה מקודם לכן בחביות דהוי מזמן לזמן בחדא חתיכה מחזקינן איסור' כמ"ש ועיין סעיף קטן כ"ה במ"א שכתב ואם סלקוהו למקום אחר ונמצא ע"ג חטה אמרינן עתה נפלה דהוי ממקום למקום עס"ק למ"ד:

כב **נטילה.** אפילו במצה אפויה ואפילו איכא ששים בעינן כדי נטילה:

כג **מלגו.** סתם מליגה הוא בכלי שני רוקח. ועיין סי' תמ"ז סעיף ג' בהג"ה. ואפשר כאן מטעם עירוי אתי עליה ולא קראה המרדכי כ"ש אלא משום הקערה ולדינא אם היס"ב אסורה דהא בחמץ בה"פ אוסרין אפי' בצונן. ח"י:

כד **בקועה.** מדלא הגיה הרב כאן כדלעיל סעיף ט' לאסור אפי' אינו בקועה אפשר משום דהכא כיון דאיכא עוד ספיקא שמא אח"כ נפלה לא מחמרינן כולי האי אכן הט"ז כתב דהרב אזיל לשיטתו לאסור אפילו אינו בקוע' כל שנתרככה אך כאן מותר למכור לעכו"ם באינו בקועה דהוי ס"ס שמא לא נתחמץ ושמא אח"כ נפלה דלא מחמרינן אלא בחד ספיק' כההיא דסעיף ט' ע"ש. והח"י מקיל אפי' בהאי דסעיף ט' למכור לעכו"ם עיין סעיף קטן י"ח:

כה **התרנגולת.** דאמרינן שמא היתה החטה במים בשעת מליגה דלא אמרינן כאן נמצא וכאן היה אלא ממקום למקום או מחתיכה לחתיכה כמ"ש ס"ק כ"א אבל במקום אחד כגון במליגה דיש לספק בזמן ולומר שמא היתה החטה במים קודם לכן לא אמרינן השתא נפל ועח"י: (דהורע חזקת התרנגולת שבודאי היתה במים מחומצים ומטעם זה אוסר הרוקח מצה [אפויה] שנמצא בה חטה וא"י אי נתחמצה (באיזה) [בעודה] עיסה א"ל. והתיר שארי מצות. (ח"י) [ט"ז] ע"ש):

כו **שאוסר.** עמ"ש בס"ק כ':

כז **נפלה.** וז"ל ב"י וריי"ו כתב בשם הרשב"א אם נמצא חטה בכלי שהדיחו התרנגולת אמרינן כ"נ וכאן היה עכ"ל. והקשה המ"א מדברי הרשב"א עצמו שפסק דאם נמצא חטה במצה אוסרין כל העיסה ולא אמרינן השתא נפלה ומסיק לכן נ"ל דמיירי שמלחו התרנגולת ואח"כ הדיחוהו בכלי צונן ואח"כ נמצא בכלי חטה ויש לחוש שהיתה בתרנגולת ונמלחה עמו לזה כתב דלא חיישינן לכך דכיון שנמצא החטה בכלים לא אמרינן שהיתה בתרנגולת דלא מחזקינן איסור ממקום למקום אבל במצה הוי מזמן לזמן כמש"ל ואם כן אין כאן מחלוקת כלל דלא כדעת רמ"א עכ"ל. וצ"ל דמ"ש דבמצה הוי מזמן לזמן כמש"ל דמיירי שנשאר בידו עיסה כמש"ל ס"ק כ"א דאל"כ הוי ממקום למקום ודו"ק:

כח **ספיקא.** שמא עתה נפלה ואת"ל היתה קודם בתרנגולת שמא נתעכלה ועמ"א:

כט **התרנגולי**'. וכ' המ"א לאו דוקא תרנגולים אלא ה"ה בשר דהא מיירי כאן בחטה שלימה דליכא עיכול. ובע"ש כתב דלרבות' נקט תרנגולים אף דמצוין בו חטים אפ"ה מידי ספיקא לא נפקא ואמרינן שמא אח"כ נפל' גם איכא עוד לספק שמא ס"ל כמ"ד דאינו נ"ט כלל בצונן שהוי כמו ספק ספיקא והב"ח מחמיר בדינים אלו והשיג על הרב עמ"א. והעיקר כדעת הרב וכן הסכמת הא"ז והט"ז בפרט אם החט' אינה מבוקעת פשיטא דאין להחמיר כמש"ל ובלא נתרככה החטה יש להקל בכל ענין וכן הסכמת הב"ח והאחרונים:

ל **דרבנן**. כתב הרוקח נמצא בדלי מים חתיכה חמץ ולא נודע כשלקחו המים מהדלי אם היה בו חמץ או לאו ובשלו בו והתרנו התבשיל אך מים שבדלי נאסרו כי עכו"ם שהביא המים שמא נתן בו אותה שעה חמץ עכ"ל וכתב הט"ז דברים אלו אין להם פירוש ונראה שיש טעות סופר וצ"ל כשלקחו מים מהבאר והכוונה היא ששאבו מים תחלה מהבאר לבשל ואח"כ שאבו מים בדלי ונמצא חמץ בדלי ולא נודע אם היה חמץ בבאר בשעה ששאב לבשל ממיל' בישל במים חמוצים בזה פסק שהתבשיל מותר אלא שהמים שבדלי לחוד נאסרים אבל התבשיל מותר כי העכו"ם השואב לדלי נתן החמץ בשעה ההיא אבל אותו חמץ לא היה בבאר כלל. ותימה על הב"י שהעתי' ולא הרגיש בזה ואיך שיהיה קשה דמשמע אם היה החמץ קודם שנתבשל היה אסור והא חמץ בצונן אינו אסור ואפשר דס"ל כרשב"א דס"ל גם בצונן אוסר אבל אנן ס"ל כהרא"ש והטור דאין אוסר בצונן ונראה דאם שרה החמץ במים צוננים מעת לעת דאסור לכ"ע דכבוש הוי כמבושל עכ"ל. וכ"כ ב"ח ורש"ל. מעשה באחד שנטל לתוך פיו חתיכת מצה וחתיכת תרנגול ואכל שניהם יחד והרגיש בפיו שיש חטה ונטל המאכל מפיו וראה חטה ואינו ניכר אם היה בתוך המצה או בתוך התרנגול. התרנגול יש להתיר מכח ס"ס שמא עתה נפל לתרנגול בצונן ואת"ל שהיה קודם שמא נתעכלה אבל אם היה במצה ע"כ היה בתוכה בשעת אפייה דאם נפל עליה בצונן היה מתגלגל ויורד ומ"מ נ"ל דהמצה מותרת ג"כ כיון דאיסור משהו דרבנן תלינן לקולא שהיה בתרנגולת ומ"מ כדי נטילה אסור מדינא מאותה מצה ממקום שנטל החתיכה ועוד נ"ל דאפי' היה חתיכת בשר גם כן שרי דלא מחזקינן איסור' ממקום למקום ואמרינן השתא נפל על הבשר בעודו צונן וא"כ גם המצה מותרת אבל אם הבשר היה מונח בקערה ואכל מתוכה אסור הבשר כמש"ל דמזמן לזמן מחזקינן איסור' דשמא היה בקער' בשעה שעירו הבשר לתוכו וכלי שני אוסר בפסח ואם נאמר דהוי ס"ס ספק היה במצה ואת"ל בבשר שמא עתה נפל זה לא הוי ספק דאם תאמר שהיה במצה צריך אתה לאסור המצה וזה לא אמרינן אפי' באיסור

דרבנן ואפי' בס"ס וא"כ הבשר והמצה אסורים מיהו ע"פ הרוב ניכר אם נתבשלה החטה או נאפה עמה או לאו. ומיהו אם טלטלו הקער' ממקום למקום כשנצטנן תלינן להקל דלא מחזקינן איסור ממקום למקום. מ"א:

לא **שנשרה**. עיין מ"א ובח"י:

לב **יומא**. אבל אם אינו ב"י אף המי הגעל' עצמן מותרין בפסח כיון שהגעילו קודם פסח והם אינו ב"י כמבו' בסי' תנ"א. ח"י:

לג **הפסח**. והב"ח כתב דאף אם נתערבו קודם פסח בענין שנתבטלו בס' ואע"ג דהוי ג"כ נ"ט בר נ"ט דהיתרא מ"מ אין להשתמש באותו מים לכתחלה כיון דאפשר למצוא בקל מים אחרים וכ"כ בי"ד סי' צ"ה וט"ז כ' לענ"ד נראה דכאן לפעמים אסור אפי' בדיעבד אפי' קודם לפסח דמים המחומצים נשארו למעלה ולא נתערבו כי הם קוו וקיימו וכאילו הם בעין דמי אא"כ ששאב ממנו מקודם כמה פעמים שע"י כך מתערב ע"ש. (ומדמ' ללא ניער וכיסה בי"ד סי' צ"ב ע"ש) והח"י כתב דאין לאסור בדיעבד אע"ג דלא נתבטל מ"מ כיון שנעשה קודם פסח הוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא ואין לאסור בדיעבד ע"ש:

לד **שנתערבו**. פי' אף להמתירין צונן הכא אסור כיון שגוף החימוץ נתערב. ואם נמצא חטה או שאר חמץ בבור זה תלוי בפלוגתא שכ' המחבר סעיף י"ב אם אסור בצונן תוך הפסח וע"ל ס"ק כ' וס"ק למ"ד מש"ש ועיין ח"י. כתב הט"ז פעם אחד הביא משרת כלי עם דבש הנקרא מע"ד לשתות ונמצא בו חטה אחת אמרתי דאין אוסרת בצונן אע"ג שהיא נתחמצה ואע"ג שכ' בש"ע סי"ב ויש מי שאוסר תוך הפסח הא כבר הוכחנו שלא מצינו חילוק זה דצונן אינו נותן טעם כלל ואף בפסח מותר וגם אין לחוש כאן שמא היתה החטה בשעה שהיה הדבש רותח דא"כ היה כבר בטל לפני פסח מה שנפלט ממנו ואין חוזר וניעור אע"ג דהחטה עדיין בתוכה מ"מ צונן הוא בעת ההיא ואין נותן טעם עכ"ל. וקשה דשמא כבוש בתוכו מעת לעת כמ"ש בס"ק ל'. וצ"ל שהמעשה היה ליל ראשון דפסח ודוק:

לה **בשטיפה**. דצונן בלי רוטב לכ"ע אינו אוסר אף שבתרנגולת אי אפשר בלא לחלוחית קצת מ"מ בצונן אינו מבליע אליבא דכ"ע אלא ע"י שריה קצת. (בתשובת צ"צ החמיר בנשאר מעט שכר בכלי ונטלו בתוכו מים והדיחו בו בשר דיש לדמותו כדין חטה הנמלחה עם תרנגולת וח"י שדא ביה נרגא ע"ש) או ע"י התעסקות בעיס' כמש"ל:

לו **מליחה**. פירוש בעוד שהמלח עליו אבל אם נמצא לאחר שנמלח והודח אמרינן השתא נפל דאם אית' שהיתה עליה קודם לכן היתה נופלת בהדחה כשהדיחוהו ודוקא שנמצא על התרנגולת אבל אם נמצא תוך התרנגולת ודאי היתה קודם לכן מ"א וכתב

הח"י דבסי' תמ"ז כתבתי דטהור מליח וטמא חפל גם בפסח יש להתיר והכא מיירי שגם החטה נמלח עם התרנגולת וראיתי מדקדקים נזהרים בפסח קודם ההבהוב ומליחה לפתוח התרנגולת היטב או לחתכו לשנים ולבדוק היטב שלא ימצא בתוכו חטה. וכ' בשכנה"ג מי שעושה כן ה"ז זריז ונשכר:

לז **כולם**. היינו בנמצא החטה על התרנגולת דיש לספק שמא נגעה בכולם אבל אם נמצא תוך התרנגולת אין האחרים צריכים קליפה. מ"א:

לח **מחמירים**. משום דאנן משערין בכל האסורין במליחה בס' א"כ גם בחמץ אוסר כולו (עיין י"ד סי' ק"ה):

לט **העיקר וכו'**. משום דס"ל דלא אמרינן באיסור דרבנן שאיסור יוצא מחתיכה לחתיכה ע"י מליחה ומה שמשערי' בשאר איסורים בס' היינו משום מילתא דפסיקתא שלא נצטרך לשער בין שמן לכחוש ואזלינן בזה אף להקל כמ"ש בי"ד סי' ק"ה א"כ אף בחמץ די בס'. ועוד דדוקא באיסור ששייך בו שמנונית משערין בס' אבל לא באיסור חמץ דלא שייך בו פיעפוע. ועוד דבמקום שיש עוד צד להתיר סמכינן אשאלתו' דסבר חמץ בטל בס' ואין לך צד היתר גדול מזה שהרבה גאונים ס"ל שאין הטעם מתפשט במליחה ויש לעשות פשרה לאסור אותה חתיכה ותו לא והרוצה להחמיר יפסוק לשרוף אותה חתיכה ולהשהות האחרות. ואם נתבשלו בלא קליפה שרי שאינו אלא חומרא לקלפן ומ"מ נ"ל דצריך החתיכה קליפה אלא דאין הקליפה אוסרת החתיכה אע"ג דנתבשלה עמה. ודוקא במקום שאין לספק שמא נגע בשאר החתיכות אבל אם יש לספק שנגע בשאר החתיכות מדינא כולן אסורים ואף שידעינן בוודאי שלא נגע אלא באחד מהן ולא ידעינן באיזהו מהן נגע מדינא כולן אסורין וטעונין קליפה דחמץ בפסח לא בטל ברוב וא"כ אם נתבשלה בלא קליפה אוסרת תערובתן דדוק' היכ' דקליפה אינו אלא חומרא בעלמא אין הקליפה אוסרת החתיכה אבל במקום שצריך קליפה מדינא אם נתבשלה בלא קליפה אוסרת החתיכה מ"א ועיין מ"ש בי"ד סי' צ"א ס"ק ז'. ועיין מש"ל בסי' תמ"ז ס"ק ו'. וט"ז כתב מאחר שראינו בדין זה מחלוקת בין קמאי ובתראי דרש"ל בתשובה סי' ע"ט פוסק לשרוף הכל וכ"ד בעל שארי' יוסף וכ"ד ב"ח. ובמ"ב חולק לפסוק כהמקילים ומיקל בשאר חתיכות אפי' בלא קליפה. ורמ"א בתשובה סי' ק"ח כתב הרוצה להחמיר יפסוק לשרוף אותה חתיכה ולהשהות אחרות עד אחר פסח. ע"כ נלע"ד לנהוג הלכה למעשה בדרך זה. דאם נמצא חטה על בשר מלוח ביבש בלא ציר יש להתיר להשהות הכל רק המקום שנמצא יקלוף והשאר מותר להשהות עד אחר פסח. אבל אם נמצא החטה בתוך הציר של בשר או דגים אז חשיב כמבושל דבשיעור מועט הוי כבוש בציר

או בחומץ כמבושל כמבואר בי"ד סי' ק"ה וכ"ש אם מונח שם מעת לעת. אז דינו כל מה שמונח בתוך הציר יש לאסור דה"ל כאלו נתבשל בקדיר' אחת וצריך ביעור אבל מה שמונח למעלה מן הציר ישהנו ג"כ עד אחר הפסח כי אין מפעפע בציר למעלה כמבואר בי"ד סי' ס"ח. ומש"ה מה שנוגע בבשר שבתוך הציר יקלפנו והשאר ישהה אותו או יעשה כמ"ש רמ"א בסיפ' דימכור הכל לעכו"ם דהיינו מה שאינו בתוך הציר דמה שהוא בתוך הציר אסור למכרו כי הוא חמץ גמור עכ"ל והסכים עמו הח"י ע"ש. ופשוט דכל זה בנתרככה החטה כמש"ל ס"ק י"ח ע"ש. כתב בתשובת צמח צדק סי' למ"ד דאם נשאר מעט שכר בכלי ונטלו בתוכו מים והדיחו בו בשר אחר המליחה בפסח אע"פ שמים מבטלין כח המלח מ"מ אדמחליש ליה בלע קצת ויש לו דין חטה שנמלח עם התרנגולת לכל אחד מן הדעות שבסעיף זה ע"ש וע' ח"י ס"ק מ"ו. כתב בתשובת מהר"ם מלובלין סי' צ"א חטה המונחת בחבית כרוב מלוח אסור כל החבית דכבוש כמבושל ע"ש. וכתב המ"א וצ"ל דמיירי שהציר עולה על גביו ואם אין הציר עולה על גביו ה"ל דין מליחה. וכן שמעתי שנמצא חטה בחבית דגים שנמלחו לשם פסח וצוה הגאון מהר"ר בנימין אב"ד דק"ק פוזנן להשליך אותה שורה לנהר והשאר למכור לעכו"ם ועמ"א:

מ **מבוקעת.** פשוט הוא לדידן הדין כן בנתרככה אע"פ שאינ' מבוקעת. ט"ז. ובשכנה"ג כ' מדלא הגיה הר"ב כאן אפי' אינה מבוקעת נראה דס"ל דאם אינה מבוקעת אין לאסור בצלי רק כדי נטילה ע"ש. אכן דעת שאר האחרונים אינו כן. ועמ"ש בס"ק י"ח בשם הח"י ובס"ק כ"ד:

מא **פיעפועו.** ומיירי בתרנגולת כחושה דאל"כ מפעפע ואסור כולו כמ"ש סי' תמ"ז סעיף א':

מב **מתפשט.** דוקא לענין איסור משהו חיישינן לזה משא"כ בשאר איסורים עיין ח"י ובמ"א וכתב א"ז ואם אינו מתהפך השפוד נראה מדעת רמ"א דדין צליה כדין מליחה עכ"ל:

מג **זו בזו.** אבל אם נוגעות אין אוסרות ולא אמרינן דהבליע' הולכת בכל הכלי כמ"ש בי"ד סי' צ"ב דהתם מיירי בבישול. ואם כן אם התרנגולת שמינה אפי' אינם נוגעות אוסרות הכל מ"א. ומ"מ באינם מבוקעות נ"ל דאין להחמיר ח"י. כתב בשכנה"ג מעשה בא לידי בליל ז' של פסח שנצלו שני תרנגולות ונמצא באחד מהן שעור' שאינה מבוקעת וצויתי שיחתוך מקום פיעפועו לפי אומד הדעת וישליכנו ויאכל השאר ואמרו שכבר נחתכו לחתיכות עם האחרות ואינם יודעין היכן הוא והתרתי הכל ע"ש. ולשיטתו אזיל

כמש"ל בסעיף קטן מ'. אכן דעת שאר אחרונים אינו כן כמש"ש. וע' בתשובת חכם צבי סי' ס"ו ובשבות יעקב חלק ב' סי י"ז:

מד **מותר**. ואפי' קליפה א"צ דהזפק הוא במקום קליפה. והב"ח פסק להחמיר לאסור כולה. וט"ז הכריע לאסור באכילה ולהתיר בהנאה ושאר אחרונים מסכימים להתיר לגמרי בהבהוב וע"ל ס"ק ל"ו מש"ש. כתב בספר תני' כל עניני פסח לא יעשה ע"י עכו"ם:

סימן תסח

א **עכו"ם**. ונהגו להסתפר ע"י עכו"ם אחר חצות אבל ע"י ישראל אסור וכ"ש שלא יספר ישראל לעכו"ם. וכת' מהרי"ו ומהרי"ל דגם נטילת צפרנים אסור אחר חצות. וא"ז מתיר בנטילת צפרנים אם שכח ליטול קודם חצות עיין מ"א ס"ק י"ג ועח"י. דין אבל שחל לו ע"פ תוך למ"ד ע' בי"ד סי' שצ"ט. וכתב המ"א דכל מה דשרי בח"ה כ"ש דשרי בע"פ. לא יתנו הנשים בגדים לכובס אחר חצות. (עט"ז):

ב **להשתכר**. ופועל שאין לו מה לאכול מותר לעשות מלאכה להשתכר. כנה"ג:

ג **לעצמו**. אבל לאחרים אפי' בחנם אסור לבוש. (ע"ס רנ"א):

ד **שלא**. ובלילה מותר עד הנץ החמה:

ה **מקום**. והלבוש כתב שלא ראה נוהגין איסור ע"ש:

ו **ההולך**. ע' ח"י שהאריך בזה. (ואפי' בצנעה אסור) ומבואר שם דאם באיזה מקום נהגו איסור בדבר הפא"נצין ונתגרשו אותו הקהל ובאו בני אדם אחרים ונתיישבו שם שמנהגם לאכול הפא"נצין במדינתם. אין מחויבים לנהוג כחומרי מקום שהלך לשם כיון שנתבטל הקהל נתבטל מנהגם ונסתלק מעשה ראשון עיין שם. ועיין מ"א ס"ס תצ"ג:

ז **במדבר**. כשדעתו לחזור. ואם הוא עדיין חוץ לתחום העיר אפי' אין דעתו לחזור שרי. ר"ן מ"א:

ח **שיצא**. כשדעתו לחזור אבל אין דעתו לחזור נוהג אפילו כקולי מקום שהלך לשם ש"ס עח"י וביד אהרן:

ט **שהלך**. אע"פ שדעתו לחזור מפני המחלוקת:

י **יתראה**. פי' כשנוהג חומרי מקום שיצא משם אל יתראה כו':

יא **יתראה**. משמע דכללא הוא לכל מידי דאכילה ושאר דברים מותרין בצנעה חוץ ממלאכ' דא"א לעשות בצנעה לכן לא שרי אלא במדבר. ומשמע בר"ן דאם באו ומצאוהו אוכל צריך לכסות בפניהם המאכל אבל בפני ת"ח שיודעים שזה תלוי במנהג א"צ לכסותו וע"ס תצ"ו (וביד ססי' פ"ג ות' רשב"א ומהר"ל חביב ז"ל ובמהרי"ל כתב הואיל דתו' פסחים

י"ד כתבו דבירושלים מסתברא לנהוג איסור מלאכה בערב פסח שמתקבצים שם ממקומות המחמירים נהג שלא לאכול בביתו ריינישי פא"נצין. עמ"א שדחה ראיה שלו ומה שכתב המרדכי דבני גרמייזא צריכים להודיע לבני מגנצא בדברים שנהגו להקל עיין שם. ועיין בחבורי (מנהג מדינה) כי שם יבוא איש איש על מקומו). ועיין מ"א באורך:

יב **החייטים**. ויש פוסקים שגם הרצענין בכלל הג' אומנות. (משום דאשכחן היתר לזה בחש"מ). ח"י ע"ש:

יג **לתקן**. משמע אבל להושיב בתחלה על הביצים אסור כך כתב הט"ז והמ"א אא"כ שהוא בענין שנזכר בסעיף שאחר זה. אכן לדעת רש"י מותר לכתחלה להושיב על הביצים בי"ד ע"ש וע' בתי"ט ס"פ מקום שנהגו וכן כתב הלבוש דמותר להושיב על הביצים לכתחלה. וע' בטור וב"י דכל הני דשרי שרי כל היום אפילו אחר חצות וכן אפילו במקום שנהגו שלא לעשות כל היום מותר להתחיל במלאכות אלו בי"ד וע"ס תקל"ו:

יד **לאשפה**. עסי' תקל"ה ס"ג וצ"ל די"ד קיל מחה"מ עיין ח"י:

טו **להקיז**. דאיתא ספי"ח דשבת דבערב שבועות נפיק זיקא דשמיה טבוח ואי לא דקבילו ישראל אורייתא הוי טבח להו לבשרייהו ולדמייהו וגזרו רבנן על כל עי"ט משום ערב שבועות. שרעפ"פין שאנו קורין קע"פ זעצי"ן מהרי"ו אוסר ומהרי"ל מתיר מלבד בהושענא רבא מפני שהוא יום הדין. ובערב י"ט האחרון של פסח הכל שרי דאינו רגל בפ"ע מט"מ. ובלילה שלפני י"ט נ"ל דמותר להקיז דם חוץ מליל הושענא רבה מ"א. וכתב הח"י ונ"ל דעכ"פ בערב שבועות יש להחמיר עם קע"פ זעצי"ן מה שא"כ בשאר עי"ט דהוא רק גזירה בעלמא משום ערב שבועות ע"ש. אין אומרים מזמור לתודה בער"פ ולא בחה"מ של פסח ומשנה דהתודה אומרים שאינו אלא לזכרון בעלמא ט"ז. וע"ל ס"ס נ"א בהג"ה:

סימן תסט

בהמה. ומהרי"ל אוסר אפילו עוף כל שבמינו טעון שחיטה. וחומרא יתירא הוא שהחמיר כי מדינא אין איסור אלא בדבר הקרב ע"ג המזבח הב"ח ומ"א וא"ז כתב דאפילו בדגים וכה"ג אסור דאפשר שהקדישו לדמי מדאמר לפסח מה שא"כ גבי חיטים דצריכין שמירה אמרינן דמנטרא לפסחא קאמר ע"ש: ובדיעבד אם אמר בשר זה לפסח כ' הב"ח דאסור אף בהנאה ע"ש ובאמת דבריו עצמו סותרים למ"ש בי"ד סי' ה' ע"ש. והע"ש והט"ז מתירין אף באכילה וכ"כ המ"א בשם הש"ך אך שסיים וצ"ע דהא הב"ח מביא ראיה מגמרא שאין עליו תשובה לכך נ"ל דבגדי וטלה יש להחמיר בדיעבד ובשאר בשר אין

להחמיר עכ"ל המ"א והח"י כ' נ"ל כהסכמת שאר אחרונים דאין לאסור כלל בדיעבד. (דכל שלא התנדב כדרך המתנדבים אין בדבריו כלום) ע"ש וע' בפר"ח ובתשו' שבות יעקב ח"ב סי' י"ד. וכתב המ"א מה שנוהגין לומר כן בל"א בשר זה על פסח ליכא קפידא. דאם איתא שהקדיש הל"ל בשר זה לפסח. וכן המנהג לומר כן ואין מקפידין וכתב הרוקח סי' רפ"ג לא יאמר כמה טורח פסח. בירושלמי רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם מה טורח זה עכ"ל. והח"י מיישב המנהג שאין נזהרין בזה ע"ש:

סימן תע

א **מאם**. כיון דהוי עכ"פ בכור או לנחלה או לפטר רחם לפדיון ומה"ט כ' המ"א דהבא אחר נפלים צריך להתענות דהוי בכור לנחלה. ולפ"ז צ"ע ביוצא דופן והבא אחריו דלא הוי בכור הן לנחלה והן לפדיון אם צריך להתענות ע' ח"י. וכתב בתשובת מהרי"ל סי' י"ד דבכורים כהנים ולוים צריכין להתענות בער"פ אף שהוא רק בכור מאם דנמצא דאינו בכור לנחלה ולא לפדיון אפ"ה צריך להתענות. וע' בתשו' שבות יעקב חלק ב' סימן ט"ז שכת' דהבן הנולד אחר נפל בן ט' חי שמת תוך שלשים שאין צריך להתענות ע"ש. גדול הבית א"צ להתענות אע"פ שגם בהם היתה המכה לא מחמרינן כולי האי טור ומהרי"ל. כ' בשכנה"ג אם יש עשרה בכורים ומתפללים יחד כשמחזיר הש"ץ התפלה יאמר הש"ץ ענינו בש"ת ע"ש וכ"כ הפר"ח שיאמר ענינו בש"ת ע"ש ומ"א כ' דאין נכון לעשות כן דהוי כת"צ:

ב **נקבה**. וכ' ב"ח ונכון לעשות כן אבל במדינות אלו נתפשט המנהג כרמ"א שלא להתענות נקבה בכורה:

ג **ביום ה'**. ואם חל ער"פ בערב שבת מתענין בערב שבת. וכ' מהרי"ל בתשובה סי' קע"ג דתענית בכורים צריך להשלים דהוי ת"צ וע"ל ס"ס רמ"ט מש"ש ואם קשה להם התענית ביום ה' כיון שאין רשאי לסעוד טרם בדיקת חמץ ויש בכורים שצריכים לבדוק הרבה חדרים (ובש"ג מצוה היא כדי שיבדוק יפה) יטעום טעימה בעלמא או יצוה לאחר לבדוק מהרי"ל וכ' מהר"ש הלוי חא"ח סי' ג' בכורים יכולין לאכול על סעודת ברית מילה והמחמיר תע"ב עכ"ל. וכ' המ"א ובמדינתינו נהגו להחמיר. ובתשובת חוט השני סימן כ"ה כ' דבעל ברית וסנדק ואבי הבן מותרים לאכול על המיל' ויפרעו תענית אחר כמו בעשרת ימי תשובה או המתענים בה"ב או יתיר נדר. ופר"ח כ' דהמיקל בבכורים אף בלא התרה בסעודת מצוה לא הפסיד ע"ש. וא"ז כ' כשמתענה בשביל בנו מותר לאכול על המילה אף אותו שאינו בעל ברית ע"ש וע' ח"י:

ד **האם**. ומט"מ ומהרי"ל כתבו דאין צריך להתענות ובמקום צער וכ"ש מעוברות ומניקות יש להקל מ"א וח"י מיהו אם התענה פעם אחד הוי כמו נדר (כדאיתא בשקלים קטן שהתחיל אביו לשקול ע"י אינו פוסק). עיין ח"י. ונ"ל פשוט דאם אביו מתענה בשביל בכור מאשה אחרת שמתה ויש לו עוד בן בכור לאמו מאשתו שניה שא"צ אמו להתענות ועולה תעניתו בשביל שניהם. וכן אם יש לאביו צער ואמו מתענה בשביל עצמה לאותן הנוהגין להתענות אם היא נקבה עולה ג"כ בשביל בנה. ח"י:

סימן תעא

א **עשירית**. דהיינו מיד אחר ט' שעות דהיינו רביעית היום כי בט' שעות ומחצה הוא זמן תפלת מנחה קטנה ובריש ערבי פסחים קאמר סמוך למנחה לא יאכל והיינו סמוך למנחה קטנה. והר"ן כ' דיש להחמיר מזמן מנחה גדולה דהיינו משש שעות ולמעלה וכ"כ מהרי"ל וכן פסק הרמ"א לקמן בסי' תרל"ט סעיף ג' בהג"ה ועי' ח"י:

ב **ירקות**. וה"ה בשר ודגים נמי שרי והתו' בעירובין דף כ"ה כתבו דירק חי מגריר גריר אבל מבושל משביע בדבר קל מ"א. והח"י כתב דהתם קאי דרך קביעות אכילה דהיינו שמלפתין בו פת אבל ירק לבד מותר לאכול בין חי בין מבושל:

ג **הרבה**. ולא ישתה כ"כ עד שיהא שבע כי ודאי מקלקל תאות המאכל והחוש יעיד ע"ז. ט"ז:

ד **עשירה**. ואם נילושה במי פירות עם מים ג"כ הוי מצה עשירה ואין יוצאין בה ח"י ומ"א ע"ש. וע"ל סי' תס"ב ס"ק ג':

ה **יום י"ד**. אבל בליל י"ד מותר ר"ן והב"ח והח"י וא"ז. ובשכנה"ג כתב דרבים נוהגים שלא לאכול מר"ח ע"ש. וכתב המ"א דמצה כפולה ונפוחה אין לאכלו בער"פ כל היום דשמא מצה היא עססי' תס"א:

ו **וקטן**. והוא הדין קטנה. מ"א:

ז **לתיאבון**. ואין למנהג זה טעם. ע"ת:

ח **ונילושה**. אבל מפוררת ונתבשלה מותר לאכול ומברך במ"מ דהוי מעשה קדירה ונימוח. מהרי"ל עמ"א ובח"י:

ט **לרחוץ**. אחר חצות ילך לבית המרחץ ויטבול ואחר תפלת המנחה יעסוק בדיני קרבן פסח ובשל"ה העתיק מסדה"י מה שילמוד כל אדם. כ' רש"ל אין מברין האבל בער"פ:

סימן תעב

א **כשתחשך**. ע' י"א:

ב **נאים**. כל השנה טוב למעט בכלי' נאים זכר לחורבן חוץ מליל פסח ירבה בכלי' נאים. ומהרי"ל לא היה משתמש במשכנות של עכו"ם כ"א בפסח ע' מ"א. ולא הוי כשואל שלא מדעת דמסתמא אינו מקפיד ומשמעות לשון מהרי"ל העמידם על שלחן מיוחד לראותם ולשמרם בלי שימוש. (ועיין ח"י מ"ש ועיין ש"ך וט"ז בי"ד סי' ק"ד:

ג **הספסל**. ולא ע"ג קרקע. ובמרדכי משמע דגרסינן יסב על הספסל. גם מותר לסמוך על ירך חבירו אבל לא על ירך עצמו דמיחזי כדואג. מהרי"ל:

ד **הסיבה**. כתב הב"ח דאבל כל י"ב חודש לא יסב וגם אינו לובש הקיט"ל דבלא"ה לבו נכנע. כתב המ"א ז"ל דה"ה אבל תוך למ"ד על שאר קרובים כשלא נהג שבע' קודם הרגל ע"ש. וכנה"ג בספרו פסח מעובין סי' קע"ו כתב דאפילו תוך שבעה כיון דפסק' אבילתו חייב להסב וכן המנהג ע"ש. והסכים עמו הח"י וכתב מנין לנו להחמיר באבילות דקיל' ולבטל ממצות הסיב' מ"מ אם אפשר לשנות קצת ישנה ועכ"פ ילבוש הקיט"ל שהוא בגד מתים וכ"כ הט"ז. (דלא כמ"א עכ"ל):

ה **הסיב**'. (דמסתמא מחל לו) והב"ח פסק דאין מסיב אלא אם כן יתן לו אביו רשות ועיין בתשובת פנים מאירות סי' צ"ג:

ו **רשות**. ואין חיוב על הרב לתת לו רשות ט"ז וכל זה בתלמיד של תורה אבל תלמיד של אומנות בכל ענין מיסב:

ז **כמוסיף**. פי' כיון שאסור לשתות ביניהם א"כ מתחלה לא היה דעתו לשתות וצריך לברך והוי כמוסיף אבל בראשונות כיון שמותר לשתות ביניהם א"כ היה דעתו עליו וא"צ לברך. ונ"ל האידנא שאין דרך לשתות בין הראשונות א"כ ה"ל נמלך ואם שותה צריך לברך וה"ל כמוסיף לכן לא יחזור וישתה ויסמוך על ראבי"ה אבל בכוס שני יחזור וישתה דהא אפי' שותה יין תוך הסעודה כוס שני פוטרו. ונ"ל דבתחלת הסיב' יהיה דעתו לחזור ולשתות בין הראשונות ואז אם טעה ושתה בלא הסיב' יחזור וישתה בלא ברכה עכ"ל מ"א. וב"ח בסי' תע"ט פסק דבכל ד' כוסות אם שתאן בלא הסיב' יצא וכן נ"ל עיקר. ח"י וכ"כ האגודה:

ח **מצה**. ע' בפסקי מהרא"י ס"ס קכ"ב דמרמב"ם וסמ"ג והרא"ש והמרדכי והגמ"נ מדברי כולם נלמד דכזית ראשון של המוציא לא בעי הסיבה עכ"ל. אכן מדברי הטור משמע דשניהם בעי הסיב' וכן נוהגין עח"י סימן תע"ה ס"ק ז':

ט **הסעודה**. ובדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה ושתיי' ד' כוסות. ועח"י:

י **כסדר**. שלא אמר הגדה בנתיים:

יא **רובו**. פי' הב"ח כולו בתחלה או רובו בדיעבד. ובמדינות שהיין ביוקר יזהר כל אדם ליקח כוס מרביעית וישתה כולו או רובו בדיעבד ועח"י וע' ט"ז סי' ק"צ ס"ק ג' ובסי' תפ"ז ס"ק א':

יב **בהפסק**. דהיינו שלא ישה' מתחלה ועד סופו יותר משתיי' רביעית כמ"ש סימן תרי"ב וכ' המ"א ונ"ל דאם שהה יותר מאכילת פרס אפי' בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולשתות אפי' בכוסות אחרונות ואם שהה כדי שתיית רביעית הוי ספיקא ובשני כוסות ראשונות יחזור וישתה וע"ל ס"ק ז' מש"ש. ולכתחלה ישתה רוב רביעית בבת אחת עסי' תע"ה. ובאר היטב אשר לפני מערבב הדברים כאן ע"ש:

יג **לדחוק**. ורשאי למזגו היטב כל זמן שראוי לקידוש כמו שכתוב סי' רע"ב. מ"א:

יד **אדום**. ובמקומות שמצויי' לעלול עלילות שקרים נמנעו מליקח יין אדום. ט"ז:

טו **יוצאים**. היינו בדיעבד אבל לכתחלה מצוה מן המובחר ליקח היין היותר משובח בלי תערובת. וקונדיטון פי' שנתערב בו דבש ופלפלין. וכתב הט"ז דבמקום שאין יין מצוי ישתה מי צמוקים ובתשובת ריב"ש סי' ט"ז מבואר דדוקא באותן צמוקים שיש בהם לחלוחית כשמעצרין אותן אבל אם אין יוצא מהן דבש רק ע"י שריה במים אין יוצאין בהם ע"ש וכ"כ הרוקח וכן נוהגין. ח"י:

טז **עני**. כתב המ"א נ"ל דמי שאין לו אלא ד' כוסות מצומצמים אחר מזיג' יקחם בלילה הראשונה הכל ולא יקח ב' בלילה הראשונה לקידוש ולבה"מ וב' ללילה שניה דיומא קמא עיקר ונר ביתו עדיף מד' כוסות משום שלום בית עכ"ל. כ' הט"ז נ"ל בכל מקום שנזכר שא"צ להסב יש איסור להסב דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט וכ"כ מהרי"ל ומהרש"ל ומ"א והבאר שבע כתב דצריך להתיישב בדבר שהרי כמה פעמים מצינו שמחמירין בדבר שאנו פטורין בו ועח"י סק"י. מי שמשלחין לו יין לד' כוסות ולקידוש אינו רשאי לשנות חות יאיר סי' רנ"ב. ועמש"ל סי' רמ"ב בשם ס"ח:

סימן תעג

א **שהחיינו**. ואם לא אמר אותו ביום א' מברך ביום ב' או בא' משאר ימים כשיזכור ואם אין לו כוס של יין בשעת הקידוש מברך זמן בלא כוס ונ"ל דאפי' בירך בראשונה ולא בירך בי"ט שני של גליות מברך כל שבעה מ"א. וכתב הח"י ונראה דה"ה בעצרת אע"ג דהוא רק שני ימים מ"מ יש לו תשלומין כל שבעה. ועוד נ"ל דאם שכח לומר זמן ליל ראשון ובליל ב' אמר זמן דא"צ שוב לומר זמן מכח לילה ראשונה להשלמה דאם יום ראשון קודש א"כ השלים הזמן ביום ב' ואם יום שני קודש הא אמר זמן ח"י ע"ש.

ואם שכח לו' קידוש בליל' דינו כדלעיל סי' רע"א ס"ח וכ"כ הע"ש ס"ס תפ"ה. ואם שכח לומר ההגדה אין לו תשלומין כלל. דכתיב בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך וכ"כ המ"א לקמן סי' תפ"ה ע"ש. ואין אומרים שעשה ניסים לפי שעתיד לאומרו בהגדה. טור ועח"י:

ב **בשבת**. ומותר לומר ההגדה בספר אף שהוא ביחידות ולא חיישינן שמא יטה כמ"ש סי' (רע"ט) [רע"ה] ס"ט. ח"י:

ג **יבדיל**. ואם נזכר באמצע הסעוד' שלא הבדיל מבדיל באמצע סעודתו על הכוס ואם היה דעתו לשתות יין תוך הסעוד' אינו מברך בפה"ג ואם לא היה דעתו צריך לברך ולא ימתין להבדיל עד אחר הסעודה דא"כ יהיה כמוסיף על הכוסות וא"ל שיאמר הבדלה והלל על כוס א' דא"א ב' קדושות על כוס א' דדוקא קידוש והבדלה שרי דשניהם ענין אחד הוא ואם שכח להבדיל עד אחר בה"מ אומר הלל והבדלה על כוס א' דהא א"א בענין אחר. מ"א וע"ל סי' רצ"ו:

ד **קידוש**. ע' אחרונים בזה. והעיקר כפסק רמ"א כן הסכמת הט"ז דהרואה שנוטל ידיו סובר שיברך ג"כ ענ"י כמו בשאר שנה ובאמת אסור לברך כיון שאין נטיל' זו על האכילת מצה דהוי הפסק גדול וכן נוהגין:

ה **אחר**. שטובים חי ומבושל שמברכין עליו בפה"א כמ"ש סי' ר"ה ונוהגין ליקח מה שקורין פיטירזיל"ן. וטוב ליקח כרפס שהוא נוטריקו"ן ס' פרך כלו' ס' רבוא עבדו עבודת פרך וקורין בל"א איפ"ך וכ"כ אחרונים ועמ"א:

ו **מי מלח**. ואם חל בשבת יעשה המי מלח מע"ש ואם לא עשה מע"ש ואין לו חומץ יעשה מי מלח מעט כמ"ש בסי' שכ"א ט"ז. וכתב המ"א ונ"ל דלאחר שאכל הירק מותר לסלק הירק ומי המלח מהקער':

ז **לחגיגה**. אפי' חל ע"פ בשבת. וע' בהרא"ש מ"ש בשם מהר"י מאורלינש ומהר"י מקורבי"ל שדבריה' הם הפך הגמ' וע' יד אהרן בזה:

ח **ויסדר**. סדר הקער' של האר"י מועתק מס' עץ החיים וז"ל סדר הקער' של השמורות יהיו כסדר הזה והוא שתקח ג' מצות שמורות ותניח הכהן למעלה ואחריו לוי ולמטה ממנו הישראל שהם כנגד ג' מוחין דאבא עילאה ואחר כך תקח מרור וכרפס וחרוסת וב' מיני תבשיל זרוע של טלה צלויה וביצה מבושלת ותניח אלו הה' דברים למעלה על הג' מצות דהיינו זרוע שהי' חסד בימין שלך וביצה שהיא גבורה בשמאל שלך מרור שהוא רומז לת"ת באמצע בין הזרוע והביצה כי ת"ת מכריע בין חסד לגבורה ואח"כ החרוסת בקו ימין תחת הזרוע מפני שהי' רומזת לנצח ואח"כ הכרפס שהיא רומזת להוד

תניח תחת הביצה בקו השמאל שלך ואח"כ תקח חזרת ותניח למטה מן המרור בקו האמצעי שהוא כנגד היסוד והוא כדי לעשות אח"כ כריכה עם חזרת. והקערה בעצמה שכוללת כולם היא המלכות הרי י"ס דחכמה ואל ישנה הסדר הזה ואשרי לו מי שמכוין להנז"ל עכ"ל:

ט **זרוע.** ויהי' מעט בשר עליו. ד"מ:

י **צלויה.** ואוכלין אותו מטעם שהי' זכר לאבילות והבשר צלי אין אוכלין וכן המנהג ועט"ז ואם שכח לצלות הבשר או הביצה מעי"ט אין לצלות בלילה אם לא שדעתו לאכול באותו לילה ויום. מהרי"ו ועמ"א:

יא **חזרת.** הוא לאטי"ך עולשין הוא קורבי"ל תמכא הוא קרי"ן. ונתפשט המנהג ליקח הקרי"ן למרור ומברכין על העלין. והקלח נוטלין לכריכה. ובתשובת חכם צבי סי' קי"ט כתב החזרת השנויה במשנתינו היא הירק הנקרא בל"א סאלט ובלשון ספרד סאלט' ויש בו הסימנים האמורים בגמ' ומפני שבארצות אשכנז אינו מצוי בזמן הפסח לא הורגלו לקחתו למרור ולוקחין הקרי"ן שהוא תמכא ונפיק מיניה חורבה שאינם יכולים לאכול אפי' חצי זית מחמת חורפיה ומבטלין מצות מרור עכ"ל ע"ש. וכן שמעתי מלועז אחד שבארץ לועז שהמדינות חמות מצוי אצלם חזרת בימי ניסן והוא כפול ועב כמו מה שאנו קורין במדינות אלו הייי"פ שלטי"ן ואוכלין אותו זה המין למרור ועיין ח"י:

יב **בשורש.** פי' שרשים קטנים שמתפצלים לכאן ולכאן אבל שורש הגדול שבו עומד הירק הוא בכלל קלח. מהרי"ו ועיין ט"ז:

יג **לכזית.** דהוא כמו חצי ביצת תרנגולת וצריך שיעור זה בשלימות מלבד הריוח שבין העלים כמ"ש סי' תפ"ו ויש ליזהר בזה דאל"כ הוי ברכה לבטלה כיון שמברך על אכילתו ואכילה בכזית משמע ומי שהוא חולה או איסטניס מותר ליקח לו מאיזה מין מרור שערב עליו ביותר ואם א"א לו כלל על כל פנים יאכל מעט או ילעוס בפיו לזכר טעם מרירות בלא ברכה וראוי לדחוק עצמו בכל יכולתו אף אם יכאוב עליו לקיים מצות חז"ל כמש"ל סי' תע"ב ס"י:

יד **ירק מר.** אף שא"א בענין אחר על כל פנים אין לברך רק על אלו המינים דקחשיב במתני' וכן הסכמת הש"ך והמ"א. ח"י:

טו **חומץ.** ופסח שחל להיות בשבת צריך ליתן המשקה בו מע"ש ואם שכח יש לעשות ע"י שינוי דהיינו שיתן המשקה תחלה תוך הכלי ואח"כ ישים בו החרוסת כמש"ל סי' שכ"א סעיף י"ו וכ"כ המ"א וע"ש בט"ז ס"ק י' דאוסר ליתן טחינת מצה אפויה לערבו

עם יין או מי דבש בשבת אפי' ע"י שינוי ואין דבריו מוכרחים גם העולם אין נזהרים בזה. ח"י:

טז **לתבן**. ולא ידוכן היטב כדי שיהיו ארוכין. ב"י:

יז **נוטל**. דכל שטיבולו במשקה צריך נטילה וכתב הט"ז ומכאן יש תוכחת מגול' לאותם שאינם נזהרים בכל השנה ליטול ידיהם לדברים שטיבולו במשקה דמה נשתנה הלילה הזה מכל הימים שבשנה ואם בא לטהר עצמו טפי בלילה זו עכ"פ ה"ל להזהר ג"כ בימי התשובה אלא שאין כאן אלא חסרון זהירות ואינם מדקדקים להשוות מדותיהם עכ"ל והל"ח בפכ"ה כ' דהעולם נוהגין שלא ליטול ויש להם על מה שיסמכו שהתוספות סוברים כן וכ"כ המ"א סי' קנ"ח ע"ש והא דנוטלין בליל זה הוא כא' משאר שינוים שעושין בליל זה כדי שישאלו. ח"י:

יח **פחות**. דאם יאכל כזית יהיה ספק אם יברך ברכה אחרונ' טור לכן אם אירע שאכל כזית לא יברך ברכה אחרונה. ט"ז ומ"א ח"י:

יט **לאפיקומן**. והחלק הגדול יטמין. אחרונים. גם ראוי לכורכ' במטפחת ולהניח בין הכר והכסת וכשרוצה לאכול יוציאה כמו שהיה בתוך המפה וישלשל לאחוריו וילך כמו ד' אמות ויאמר כך היו אבותינו הולכים משארותם צרורות בשמלותם רש"ל. ועח"י סי' תע"ב ס"ק ב' טעם למנהג שהתינוקות לוקחים האפיקומן:

כ **הקערה**. עם כל מה שעליה וא"צ להסיר התבשילין. טור:

כא **הא לחמא**. וי"א הא כלחמא עמ"א. וכתב מהרש"ל סי' פ"ח לאומרו בקול רם:

כב **להסירם**. ועכשיו לא נהגו להסירם משום שאין היכר לתינוקות בזה שיודעים דאלו הדברים לא ניתנו על השלחן לצורך האכילה. מ"א:

כג **וישאלו**. ויאמר להם שאין רשאין לאכול עד שיספרו ביציאת מצרים ולכן אין ליתן שום מצה על השלחן עד אחר הסדר. מהרי"ל:

כד **מה נשתנה**. לא יאמר אנו חייבים לטבל וכו' אלא אנו מטבילין דאינו חיוב אלא משום היכרא טור. כשיאמר והיא שעמדה לאבותינו וכו' עד שהקב"ה מצילנו מידם יאחז הכוס בידו. וכשיאמר ונאמר לפניו שירה צ"ל ונאמר בניקוד סגול וְנָאֳמַר שהוא לשון עבר דקאי על גאולת מצרים שעברה. ב"ח רש"ל של"ה:

כה **למרור**. אבל כשיגיע לפסח שהיו אבותינו וכו' לא יאחז בידו דהוי כמגביה קדשים בחוץ אבל מ"מ יסתכל בו. מהרי"ו סי' קצ"ג:

כו **באצבעו**. כתב בהג"ה מנהגים דיש לזרוק בקטנה דהיינו הזרת והמ"א כתב דיש לזרוק בקמיצ' שהוא אצל הקטנה דבקמיצה הכה הקב"ה למצרים. ובד"מ כתב דיש ליקח באצבע דוקא זכר למה שנאמר אצבע אלהים היא וכן עיקר. ח"י:

כז **בידו**. בנוסח הברכה אשר גאלנו כ' מהרי"ו כשחל פסח במ"ש דיש להפך ולומר תחלה מן הפסחים ואח"כ מן הזבחים דאין חגיגה דוחה שבת ובליל ב' להיפך ע"ש. ובפסח מעובין סי' רס"ח כתב שיש לומר הכל בנוסח א' מן הזבחים ומן הפסחים והסכמת אחרונים כמהרי"ו וכ"כ הב"ח. באמירת הלל אין לישב מוטה אלא באימה וביראה של"ה. כתב לבוש אין נוהגין לברך על הלל כיון שמחלקים חציו קודם הסעודה וחציו לאחר הסעודה. סומא חייב בקריאת ההגדה וכשמגיע למצה זו ולמרור זה אין לומר זה אלא אומר מצה שאנו אוכלים וכו' עח"י ס"ק ל"ט:

סימן תעה

א **ויאחזם**. כל שלשתן העליונה למוציא והשלישית ללחם משנה והפרוס' על שם לחם עוני ויברך ברכת המוציא ויניח השלישית להשמט מידו ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה על אכילת מצה ויברך שתי ברכות טרם ישברם. מהרי"ל והאחרונים:

ב **העליונ'**. ואפי' חל בשבת ד"מ ע"ל סי' רע"ד:

ג **במלח**. וכן הוא בכתבים:

ד **המוציא**. עמש"ל בסי' תע"ב ס"ק ח'. וכתב המ"א עכ"פ לכתחלה יש לבלוע כזית מרוסק בבת אחת ובדיעבד אף אם אוכל מעט מעט ובלבד שלא ישהה ביניהם כדי אכילת פרס וכן במרור אפי' לכתחל' אם קשה עליו לבלוע ביחד עכ"ל:

ה **בחרוסת**. להמית הארס שבתוכו ואינו מברך עד אחר הטיבול קודם אכילה:

ו **טעם**. וכן אין לשרות המרור מעל"ע במים דכבוש הוא מ"א בסי' תע"ג ס"ק י"ד. והח"י מיקל בזה ע"ש:

ז **הסיבה**. ואם רוצה להסב רשאי:

ח **בחרוסת**. וכ"פ הב"ח ומהר"ל מפראג וט"ז וח"י והאחרונים לטבול בחרוסת והמ"א כתב היכי דנהוג נהוג:

ט **כהלל**. הנוסחא שלנו כך הוא כן עשה הלל בזמן שבית המקדש קיים היה כורך מצה ומרור ואוכל וכו'. והט"ז כתב די"ל היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל כו' וכן פרש"י. וכ"כ האר"י ז"ל. והח"י כתב דעכשיו אין פסח אין להזכיר פסח דאיך יאמר שקר כיון שאין לו פסח ע"כ אין לשבש הנוסחא שלנו ע"ש:

י **יסיח**. ואם סח א"צ לחזור ולברך. ב"ח ט"ז מ"א:

א **ירקות**. וטוב לחזור אחר שאר ירקות לאפוקי נפשי' מפלוגתא שבגמרא ואם אין לו ירקות יקח דבר אחר שברכתו בפה"א אפילו הוא מין לפת. מ"א:

יב **האדמה**. וכתב המ"א דוקא אם לוקח מאותו מין מרור שראוי לאכול חי מברכין עליו כך אבל מה שאין דרך לאכלו חי כמו תמכא שקורין קרי"ן אין לברך עליו רק על אכילת מרור ולא בפה"א כמו בפלפלין שנתבאר בסי' ר"ב דאין מברכין עליו עכ"ל ע"ש. והח"י חולק עליו וכתב דבכל מיני מרור מברכין בפה"א אף שאינו נאכל חי ע"כ מברכין בשעת הטיבול בפה"א ועל אכילת מרור. ע"ש:

יג **יצא**. אבל לכתחלה יש ללעסו עד שהוא מרוסק ואח"כ יבליע כמו במרור ועמ"א:

יד **יצא**. ולא אמרינן דמבטל ליה המרור למצה כיון שלא לעסן כא'. אבל הלועס מצה ומרור כאחד לא יצא דמרור בזמן הזה דרבנן ומצה דאורייתא ומבטל מרור למצה כ"מ בגמרא. מ"א ע"ש:

טו **לא יצא**. אפי' בליל שני לא יצא ובמרור אף אם לא ידע שהוא מרור או שהוא סבור שהוא חול ג"כ יצא. ח"י ע"ש:

טז **פרס**. היינו מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה. וכ' הט"ז דאף שכל שלא הפסיק כשיעור זה יצא מ"מ מצוה מן המובחר לבלוע כזית מצה וכן מרור כשהוא מרוסק בפעם א' כמש"ל ס"ק י"ג ובס"ק ד' ע"ש:

יז **בלבד**. ומ"מ מחויב לאכול בכל יום פת אלא שיוצא במצה עשירה. ר"ן:

יח **סי'**. ואין לעשות אותיות להכירא שכששוברין אותה הוי מוחק בי"ט רמ"א בתשו' סי' קי"ט וע"ל סי' ש"מ ס"ג מש"ש:

יט **לשניה**. ובמדינות אלו נוהגין לעשות מהעיס' ד' מצות וקורין לרביעי מצת ספיקא כדי שאם יארע תקלה בא' מהן לוקחין אותה ועח"י:

סימן תעו

א **שנהגו**. ובאלו הארצות אין נוהגין לאכול צלי לבוש. וצלאו ואח"כ בישלו מותר. אבל בישלו ואח"כ צלאו צלי קדר יש לאסור מפני מראית עין ומיהו לצורך חולה קצת יש להקל בזה מ"א וכ"כ הח"י אבל הפר"ח אוסר בין צלאו ואח"כ בישלו בין בישלו ואח"כ צלאו ע"ש:

ב **שחיטה**. אבל דגים וביצים צלוים מותרים. אחרונים:

ג **ט"ב**. פי' כמו שחל יום א' של פסח יהיה לעולם באותו יום ט"ב וסי' על מצות ומרורים יאכלוהו. וע' ח"י. ופשוט דאין חילוק בין ליל א' לליל ב' בכל הנ"ל. אחרונים:

סימן תעז

א **כזית.** והסכמת האחרונים דלכתחלה יש לאכול כשיעור ב' זיתים א' זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו ולכל הפחות לא ימעט מכזית. וכ' הרוקח אל יהיה לך אכילת אפיקומן לטירחא ועסי' תע"ו בהג"ה שלא יאכלנה על אכילה גסה דאע"ג שפסח נאכל על השובע מ"מ בעי שיהא מתאוה לאכול ב"ח כ' של"ה ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן סוכה בכניסתו וביציאתו וכן ד' מינים שבלולב והכל לחבוב המצוה ואשרי מי שעובד ה' בשמחה. וע"ל סי' תע"ג ס"ק י"ט מש"ש בשם הרש"ל ובפסח מעובין סימן שט"ו כתב עוד וז"ל ומנהגי ליקח מקל בידי ומנעלי ברגלי ולומר ככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם [ברגליכם] ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה' ולכן אני נוהג שלא להפשיט האזור בליל פסח עד אחר אפיקומן עכ"ל ובמדינות אלו אין נוהגין כל זה:

ב **לא יאכל.** והסכמת אחרונים דגם עכשיו יאכל אפיקומן ויברך בה"מ בלי כוס. מ"א ועיין בנ"צ:

ג **קצירה.** פי' המצה של מצוה שומרים משעת קצירה ולא שאר מצות ולא (י) אכל מאותה מצה תוך הסעודה:

ד **שמוסיף.** ואם נזכר אחר הלל יחזור ויאמר הלל על הכוס ואם לא נזכר עד ששתה כוס השלישי יברך בה"מ בין שלישי לרביעי ולא יחזור וישתה כוס שלישי מ"א ועח"י וט"ז. נהגו לשבור חתיכה מאפיקומן ולנקב אותה ותולין אותה ואין בו חשש איסור מה שנוקבין אותה בי"ט כ"כ המ"א סי' ת"ק ס"ק ז ע"ש:

סימן תעח

א **אין לאכול.** ובדיעבד אם אכל אין צריך לחזור ולאכול אפיקומן. ומדכתב המחבר אין לאכול משמע דלשתות שפיר דמי כמו ששותי' עוד השני כוסות רק אחר הכוסות אסור לשתות דברים המשכרין דוקא כמ"ש סי' תפ"א וכ"מ בט"ז סי' תע"ט ס"ק ב' וכן עיקר דלא כמ"א שכתב בפשיטות וכמו שאסו' לאכול כך אסור לשתות ואין זה הסכמת הפוסקים. ח"י:

ב **בשני.** אפי' בחדר אחד לא יאכלנו בשני שולחנות. ודוקא באפיקומן שהוא זכר לאכילת פסח אבל שאר הסעודה מותר לאכול בשני מקומות. מגן אברהם:

ג **קודם לזה.** אפי' בתוך האכילה אין בכך כלום. ד"מ דלא כמהרי"ל:

סימן תעט

א **מוזגין**. וצריך שטיפה והדחה אם אין הכוס נקי עח"י:

ב **יין**. ה"ה שאר משקין המשכרין אבל משקה שאינו משכר מותר לשתות. ט"ז:

ג **יכול**. ומ"מ לא ישתה כל כך שישכר. ח"י:

ד **והגדול**. ומהרי"ל כתב קטן לא יאמר הודו אבל אנא אומר והיינו לכתחלה אבל אין קפידא כל כך דנשים מצטרפין לזה עיין מ"א ונשים חייבות ג"כ בהלל זה עח"י:

ה **שבע"ה**. אף אם יש לו אורח ע' סימן ר"א. ח"י:

סימן תפ

א **וגו'**. נראה דמי שאירע לו אבל בי"ט שלא נהג אבילתו קודם י"ט דגומר הלל אע"פ שאין אומרים הלל בבית האבל. ח"י ע"ש:

ב **בבל**. ואין אומרים רננו צדיקים וגו'. אחרונים:

ג **ואז**. ואנו נוהגין כדעת הטור והרא"ש לומר יהללוך עד מעולם ועד העולם אתה אל אחר הלל ואח"כ הני כ"ו כל"ח ונשמת חותם בישתבח עד חי העולמים וע' ט"ז ס"ס תפ"ו הפיוטים דהיינו אז רוב נסים וכו' ואומץ גבורותיך אומרין אחר שתיית הכוס שאינו אלא מנהג ב"ח ורש"ל. ומהר"ם היה שותה אחר הפיוטים ואחר כי לו נאה כדי שלא יהא צמא כשישכב וכ"ה בסידורים וכן המנהג. בלילה ראשונה יאמר אז רוב ניסים וכו' ולא יאמר בסיום ויהי בחצי הלילה ובלילה שניה יאמר אומץ גבורתיך וכו' ולא יאמר בסיום ואמרתם זבח פסח מט"מ מ"א. והח"י כתב ואין נוהגין כך רק אומרים הכל בשני לילות שוין נוהגין באלו המדינות למזוג כוס א' יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא:

סימן תפא

א **כיין**. בד"מ כתב שנוהגין היתר בשתיית לקרי"ץ בל"א ואף עפי"ל טראנ"ק שרי עכ"ל. וכתב המ"א דהיינו אותו עפי"ל טראנ"ק שעושין במדינתינו שמבשלים מים עם התפוחים. אבל אותו טרנ"ק שעושין בארץ אשכנז שכותשין התפוחים בבית הבד ויש לו טעם גדול יש לאסור. ומי זנגביל שקורין אינגב"ר וואסי"ר יש להתיר עמ"א והח"י העלה דמותר לשתות כל המשקין שאינם משכרים וכ"פ בנ"ץ ובעל פר"ח ע"ש. ולפיכך הדבר ברור להתיר לשתות הקאוו"י או ט"ע וכיוצא. וכנה"ג בספרו פסח מעובין כתב

דלא רצה לנהוג היתר בשתיית הקא"ווי ובשתיית הטוטין שקורין טובאק כתב שומר נפשו ירחק ממנו:

ב **הגדול**. ודוקא אם לא אמר הלל הגדול על כוס ד'. מ"א:

ג **שני**. ובליל שני מותר לשתות כל שאר משקים אחר הד' כוסות לכ"ע עח"י:

ד **שמע**. וצריך לברך ברכת המפיל מהרי"ו. ואם קרא ק"ש בביה"כ קודם הלילה צריך לקרות כל הק"ש כדי לצאת עסי' רל"ה:

סימן תפב

א **מרור**. דהיינו שמקדש תחלה ומברך המוציא על מצה שאינה משומרת ואח"כ על המרור ועיין בט"ז וביד אהרן וחולה שאין יכול לאכול כ"א כזית מצה או מי שאין לו אלא כזית מצה יאכל תבשילו בלא המוציא ואחר סעודתו יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל כזית מצה אבל אם אין לו ג"כ יין א"כ צריך לקדש על המצה תחלה ואח"כ יאכל תבשילו. מ"א:

ב **וב'**. ומ"מ אם יכול לשייר פרוסה קטנה ישייר ויניחנה בין ב' השלימות ואם אין מספיק לו בלילה הראשונה באחד יקח פרוסה מן השניה ויבצע בליל שני על חדא ופלג'. מ"א ע"ש ועח"י:

סימן תפג

א **יין**. ע"ל סי' תע"ב ס"ק ט"ו דאם אין לו יין דיוצ' במי צמוקים אם יש בהם לחלוחית כשמעצרין אותן ע"ש וכ' המ"א נ"ל דמי שאין לו אלא כוס א' יקח אותו לקידוש ואם יש לו שני' יקח אותם לקידוש ולברכת המזון ואם יש לו שלשה יעשה בהם שלש כוסות ראשונות ע"ש. והח"י כ' ול"נ דאם הוא בליל ראשון ויש לו רק שני כוסות יקיים כוס א' על ליל שני ע"ש. ודוקא כשאין לו אלא ב' כוסות אבל אם יש לו ד' כוסות לבד צריך ליטול כולם בליל ראשון כמש"ל סי' תע"ב ס"ק. ט"ז ע"ש. וכ"כ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' י"ד ע"ש:

ב **ובוצע**. דהיינו שמפריש תחלה האמצעית ונוטל החציה לאפיקומן כדלעיל סי' תע"ג ותע"ה. מ"א ע"ש:

ג **גאל**. אבל יהללוך לא יאמר בחתימה להלל לפי שנתקן על הכוס ועמ"א.

ד **חמר**. וכ' המ"א דאפי' במקום שכל השנה אין רוב שתייתם במי דבש מ"מ אם בפסח רוב שתייתם ממנו נקרא חמר מדינה. והח"י כ' דאין להקל כ"א דוקא במקום שרגילין

לשתותו כל השנה ע"ש. לאקרי"ץ או עפי"ל טרנ"ק אם הוא שתיית רוב המון מותר ליקח אותו לארבע כוסות אם אין לו מע"ד ויין עמ"א. ועסי' תע"ב ס"ק ט"ו מש"ש:

סימן תפה

א **אסור**. כיון שחל על מצה דרשות חל נמי על מצה של מצוה. וכופין אותו לשאול על שבועתו. ב"ח ועיין יו"ד סי' רל"ו:

ב **לוקה**. דהוי שבועת שוא דאין שבועה חל על דבר מצוה. ואם נשבע על מרור וד' כוסות שבועתו חל כיון שהם דרבנן. וכן אם אמר קונם אכילת מצה עלי בליל פסח אסור דנדר חל על דבר מצוה עיין בי"ד סי' רל"ט. וכופין אותו לשאול על שבועתו או על נדרו כמ"ש ס"ק א' ועח"י. הרב בעל ראש יוסף נסתפק אם כשאמר שבועה שלא אוכל מצה סתם ואח"כ פי' כוונתו דמה שנשבע היינו בליל פסח מה יהא דינו וע' יד אהרן באורך מזה:

סימן תפו

א **כחצי**. והמ"א הכריע דהוי פחות מעט מחצי ביצה ע"ש וכן הכריע הפר"ח ועיין בח"י ובסוף תשובת חוט השני יש להסתפק מי שלא היה לו כ"א פחות מכזית מרור ושרה אותו במים ונתפח ועמד על כזית אם יוצא י"ח כזית אם לאו. ע' יד אהרן:

ב **באויר**. ה"ה אם יש חלל במצה אינו מצטרף עפ"ב דעוקצין. מ"א:

סימן תפז

א **קודש**. ומנהגינו לומר את יום חג המצות הזה זמן חירותינו מקרא קודש זכר ליציאת מצרים וא"א באהבה מקרא קודש שהרי כבר אמרו ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה אכן כשחל בשבת י"א שאומרין ב' פעמים באהבה ועיין בלבוש הטעם:

ב **וחזר**. פירוש שחזר ואמר מקדש ישראל והזמנים:

ג **י"ט**. רק שטעה בדבורו והיינו דווקא כשלא הזכיר של י"ט באמצע אבל הזכיר של יו"ט באמצע אפי' חתם של שבת יצא ואם כן אם חתם מקדש ישראל והזמנים אפי' לא הזכיר של יו"ט באמצע יצא עמ"א. ואם חתם בי"ט או בשבת מקדש ישראל יצא ודוקא בתפלה אבל בקידוש לא יצא מ"א ע"ש והח"י חולק ע"ז וכתב דגם בתפלה אפשר דלא יצא ע"ש:

ד **המנוח**. ומנהגינו את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה. עח"י וביד אהרן:

ה **וישראל**. ואם חתם מקדש ישראל והזמנים ולא הזכיר שבת א"צ לחזור כנה"ג ומהר"א כהן אבל מהר"ם גלאנט"י ומהר"י אלפנדרי הסכימו דצריך לחזור וכן הסכים הפר"ח עיין יד אהרן:

ו **שבע**. דלא נתקנה אלא מפני המזיקין ובפסח הוא ליל שמורים:

ז **מקדש**. שאין עני בישראל שאין לו יין. ומיהו נ"ל דאע"פ שאין יין בעיר רק בבה"כ אפ"ה לא יקדש בבה"כ דהא דמקדשין בבה"כ הוא רק לקיים מנהג ראשונים ובפסח מעולם לא היה מנהג לקדש בבה"כ מ"א וט"ז כתב אם הוא במקום שאין יין בעיר לכל הקהל רק ליחידים יש לקדש בבה"כ להוציא מי שאין לו יין עיין שם ועיין ח"י:

ח **ויבא**. ורוב האחרונים הסכימו שאין להזכיר שבת ביעלה ויבא והט"ז פסק דאע"ג דבברכת המזון וכן בראש חודש אין להזכיר של שבת ביעלה ויבא מ"מ בתפלת החג יש להזכירו ועיין בו שהאריך בזה והעלה לבסוף אפי' לאותם גדולים שאין מסכימים להזכירו אין למחות בשום אדם אם מזכירו דהא אין כאן ברכה לבטלה אלא הזכרה לחוד ואין הפסד בכך ע"ש:

ט **גומרין**. וכן הוא ע"פ קבלת האר"י ז"ל:

סימן תפח

א **הזמירות**. ואומרים מזמור שיר ליום השבת די"ט נמי איקרי שבת ד"מ וע"ל סי' נ"א ס"ק י"א מש"ש:

ב **לקרות**. ולא לגמור דשמא ידלג תיבה או אות והוי ברכה לבטלה. אחרונים:

ג **קורין**. איידי דחביבא להו יהבי דעתייהו ושמעי אע"ג דבעלמא אמרינן תרי קלא לא משתמעי. ומוציאין רבים י"ח ש"ס. נ"ל דמה"ט המנהג שמקדשין שנים או שלשה או יותר יחד בשבת וי"ט דג"כ חביב עלייהו. ח"י:

ד **קי"ד**. דשם פסק רמ"א דהציבור מזכירין במוסף עד שישמעו שהש"ץ אינו מזכיר במוסף אז הם פוסקין במנחה וכתב לבוש וא"ת יכריזו קודם מוסף שלא יאמרו משיב הרוח וי"ל דזה כאלו ממאנים בגשמים ע"ד שאמרו אין מתפללין על רוב גשמים עכ"ל. וכתב המ"א ונ"ל דאם יחיד איחר תפלתו עד אחר שהתפלל ש"ץ מוסף לא יאמר משיב הרוח כיון שכבר פסק הש"ץ ע"ש וכ"כ הח"י:

סימן תפט

א **בליל**. ואומרים המעריבים השייכים לליל שני אף אם חל יום ראשון בשבת דבשאר חגים אם חל יום ראשון בשבת אומרים בליל שני המעריבים של יום ראשון והשניה

נדחה מ"מ ביום שני של פסח אומרים לעולם המעריבים השייכים ליומא משום בכור לספירה וכן נוהגין:

ב **לספור**. עיין מ"א ובח"י נשים פטורות מספירה דהוי מצות עשה שהזמן גרמא רמב"ם. ומיהו כבר שווייא עלייהו חובה. מ"א:

ג **על**. ואם ירצה שומע הברכה מהש"ץ וסופר לעצמו דכתיב וספרתם שתהא ספיר' לכל א' ואחד וע' מ"א וח"י ואם עבר ושמע הספירה מאחר יצא אם נתכוין שומע ומשמיע פר"ח ע"ש וע' יד אהרן בהגהת ב"י. ופשוט דמותר לספור בכל לשון ודוקא בלשון שמבין ואם אינו מבין לה"ק וספר בלה"ק לא יצא דהא לא ידע מאי קאמר ואין זה ספירה. מ"א:

ד **מעומד**. דכתיב בקמה תחל לספור א"ת בקמה אלא בקומה ובדיעבד אם מנה מיושב יצא. רמב"ם:

ה **ולברך**. הא דמברכין על ספיר' זו ולא על ספירת נדה עיין הרדב"ז חלק א' סי' כ"ז ועיין בח"י. והא דאין מברכין זמן אספיר' לפי שליכא שמחה והנאה. אחרונים ועיין ח"י:

ו **והשבועות**. ואם ספר הימים לחוד ולא ספר השבועות. או שספר השבועות לבד ולא הימים צריך לחזור ולספור בברכה פר"ח וכ"כ מהר"ש הלוי חא"ח סי' ה' אבל הכה"ג והמ"א והח"י הסכימו דיצא בדיעבד. לכן נ"ל דיספור בלא ברכ' דברכות אינן מעכבות. וכתב עוד הכנה"ג בשם מהר"ש הלוי והסכים עמו שאם מנה בר"ת כגון היום ד' ימים או אם אמר ח' ימים שהוא שבוע אחד ויום אחד יצא י"ח והפר"ח כ' דלא יצא י"ח. אם אמר ארבעים חסר אחת לעומר יצא. מהר"י מולכו יד אהרן:

ז **היום**. ולא יאמר שהיום אחרונים. והח"י כתב דמאן שאומר שהיום לא אשתבש עיין שם:

ח **בעומר**. וכ"כ הט"ז וגירסת האר"י ז"ל לעומר וכ"כ בשל"ה:

ט **אחד**. ולא יאמר אחת כי שבוע לשון זכר. ויאמר לעולם מנין המועט תחלה כגון אחד ועשרים יום ועד עשרה אומר ימים ומאחד עשר ולמעלה אומרים יום וזה דרך צחות לה"ק ונוהגין לומר מזמור אלהים יחננו אחר הספירה ועיין מ"ש הח"י בזה:

י **מ"ט**. עיין מ"ש הרא"ש בפ' ע"פ יש מקשים כיון דקרא קאמר תספרו חמשים יום וכו' שכן דרך המקרא כשמגיע המניין לסכום עשירית פחות א' מונה אותם בחשבון עשירית ואינו משגיח על חסרון הא' וכו' ע"ש. דלפ"ז צ"ע מאי בעי בגמ' פרק א' דקידושין דף ל"ח ע"א תניא אידך ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה והא מ' שנה חסר שלשים יום ע"ש. וכפי מ"ש הרא"ש מאי קושיא הא דרך המקרא כך ועיין יד אהרן:

יא **חוזרים**. דהיינו בלא ברכה. שכנה"ג:

יב **צ"ה.** ואם טעה וספר בין השמשות יצא מ"א. ולדעת קצת פוסקים אפילו לכתחלה יש לספור בספק חשיכה ועיין ב"י ובב"ח ובט"ז:

יג **מבעוד יום.** עיין ט"ז ומ"א וח"י. ונ"ל דמותר לספור אחר צאת הכוכבים אפי' לא התפלל עדיין ערבית אפילו במ"ש. מ"א ע"ש:

יד **שלא.** היינו בברכה אבל בספירה עכ"פ מחויב לספור לעצמו כמ"ש בס"ק ג'. וכתב המ"א ודוקא כשהיתה כוונתו שלא לצאת אבל מן הסתם משמע דאין לברך שנית מספק ע"ש וכ"כ הע"ש. אבל משמעות הט"ז בס"ק ו' אינו כן ע"ש. ועיין ח"י ס"ק ט"ו:

טו **היום.** ואם אמר כך וכך ולא אמר היום לית לן בה. ט"ז ומ"א:

טז **בברכה.** אע"ג דלא אמר בעומר יצא בדיעבד. מ"א:

יז **הזמן.** צ"ע דהל"ל שחצי שעה קודם הזמן נמי אסור כמ"ש סי' רל"ב ונ"ל דמיירי במקום שנהגו שהשמש קורא לספור ספירה ואז אין להחמיר קודם זמנו כמ"ש סי' רל"ב. מ"א ועיין ח"י:

יח **יצא.** משמ' דיעבד אבל לכתחלה לא יברך עד שיהיה לו בירור כמה ימים יש בימי הספירה. ט"ז:

יט **ומברך.** וכן הסכמת אחרונים רק דיספור שנית בלא ברכה ועיין ח"י מ"א:

כ **בלא.** ודוקא כשדלג יום שלם דאז לא הוי תמימות אבל אם שכח בלילה וספר ביום מחרתו יש לספור בימים הבאים בברכה לבוש וע"ת וכן נוהגין ומ"ש הבאר היטב אשר לפני בשם הט"ז לא דק ע"ש: כתב השל"ה במקום שיש חבורה שמתפללין מעריב בזמנו ראוי להתחבר להם בימי הספירה כי אז מצוה גוררת מצוה ק"ש בזמנו וספירה בציבור:

כא **קידוש.** משום דעיולי שבת ניחא לן טפי אבל בביתו יספור קודם קידוש כי אסור לאכול קודם ספיר' אחרונים:

כב **תתקבל.** וכן נוהגין:

כג **של פסח.** אבל יום ב' של פסח אין מקדשין כלל בבה"כ כמש"ל סי' תפ"ז: וכתב הט"ז ונ"ל דבליל י"ט אחרון לעולם יש לספור קודם קידוש די"ט אחרון דהא טפי ניחא למשוך עליו קדושת יום ז' שהוא מן התורה וקדושת יו"ט אחרון הוא דרבנן עכ"ל והח"י כתב שהוא נגד משמעות הרב דמשמע לעולם יש לספור אחר קידוש אם לא כשחל במ"ש וכן נוהגין:

כד **חדש.** כתב המ"א העולם סומכין על מ"ש רמ"א דחדש בח"ל מדרבנן ולא גזרו עתה בח"ל כיון שאין אנו סמוכין לארץ ישראל עכ"ל: מ"מ בעל נפש יחמיר במה שאפשר לו לזהר ע' מ"א וע' ח"י וע' בי"ד סי' רצ"ג בש"ך:

סימן תצ

א **הענין**. דהיינו וידבר משה את מועדי ה'. וכתב בשל"ה יש לעשות ביום שני בסעוד' איזה דבר זכר לסעודת אסתר שביום ההוא נתלה המן:

ב **אין**. לפי שאינו מחויב לאכול פת ע"ל סי' קפ"ח:

ג **את**. וכתב המ"א ומכאן ראיה שאין לומר הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב בברכת המזון בחו"ה ע"ש ושמעתי שביו"ט שחל להיות בשבת שי"א הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת טוב ומנוחה לחיי העולם. ח"י:

ד **אין**. ועכשיו המנהג לומר את יום מקרא קודש וכן הסכמת האחרונים:

ה **הרביעי**. קאי אחה"מ. וא"א קדיש עד אחר שקר' הרביעי שנשלם מנין הקרואים. ב"י:

ו **האחרון**. פי' בז'. מילה בשמיני אומרים יום ליבשה מה שאין כן בשאר ימים טובים דאין אומרים יום ליבשה אא"כ חלו בשבת לבוש סי' תקפ"ד ומנהגים. ואם חל יום ז' בשבת אומרים ביוצר הפיוטים של שבת חול המועד מפני שאומרים שיר השירים באותו יום ויום ליבשה אומרים קודם שירה חדשה. ואם חל יום אחרון בשבת אומרים יוצר של שבת חול המועד ומהפכין בי"ח לומר הפיוט של יום ז' ואם יש בו מילה אומרים יום ליבשה קודם שירה חדשה עמ"א:

ז **היתה**. כי תחיית המתים יהא בניסן וגוג ומגוג בתשרי ע"כ מפטירין בניסן העצמות היבשות. ובתשרי בוא גוג. טור:

ח **בחתימה**. רק חותם מקדש השבת אבל בשבת חה"מ של סוכות מסיים והזמנים משום דחלוקים במוספין חמיר טפי מ"א. והב"ח נתן טעם דחול המועד סוכות גומרין הלל ואין דומה לר"ח:

ט **שלא**. וכן הסכמת האחרונים. וסיים הט"ז כל המברך על מגילות אלו הוא ברכה לבטלה וכן פסק בע"ז וח"י דלא כקצת האחרונים עמ"א וט"ז:

סימן תצא

מבדיל. מי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבעוד יום ונמשך עד הלילה ועדיין לא התפלל והבדיל צ"ע אם מותר לאכול חמץ ונראה שמותר לאכול דכיון שחשכה לילה הוי חול לכל מילי מ"א ע"ש וכ"כ הח"י בפשיטות ע"ש: כתב המנהגים במ"ש חה"מ אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש. ואומרים ויתן לך ע' א"ז:

סימן תצב

א **ושני**. שחוששין שמא מתוך משתה ושמחה באו לידי עבירה כמו שמצינו באיוב. (וכ"ש שבקל אדם עובר עבירות באיזה מלאכה דלא הותר בי"ט אלא צורך קצת ואף בחה"מ לא הותר רק דבר אבוד מהקרן ושאין מכוין מלאכתו במועד ואין איש צדיק בארץ וכו' בימים האלו לעבור דת במקצת ח"ק) אבל בעצרת דאינו אלא יום אחד אין חוששין:

ב **ותשרי**. ואף למנהגינו שנוהגין שמותר להתענות בתשרי אחר אסרו חג מ"מ אין קובעין בו תענית בתחלה ומברכין אותו בבה"כ מיד בשבת הראשון שאחר ראש חודש דלא כהגמ"י להמתין עד י"ז לחשון. ומברכין מי שמתענה בה"ב ומי שעונה אמן א"צ קבלה. וכתב המ"א כשיש מילה או חתונה נוהגין לברך במנחה משום מהיות טוב אל תקרא רע ע"ש:

ג **תענית ציבור**. ואם אירע ברית מילה מצוה לאכול וא"צ התרה עיין סי' תקס"ו ותקס"ח ויכולים לומר סליחות אפי' אין עשרה מתענים רק שלא יאמרו ת"צ קבעו שו"ת עבודת הגרשוני סי' נ"ז:

סימן תצג

א **לישא**. וכ' הב"ח ונ"ל דאין חילוק בין נישואין של מצוה כגון שאין לו בנים או יש לו כי כן נהגו שלא לחלק עכ"ל. אבל מהר"ם לונזאנ"י בספר שתי ידות כ' דבזמן שיש סיבה כגון שלא קיים פו"ר או שאין לו מי שישמשו וכיוצא לא חיישינן למנהגא וכן הסכים הפר"ח. והריק"ש בספר ערך לחם כתב דלחזור גרושתו מותר:

ב **לארס**. שמא יקדמנו אחר. וכתב המ"א ומותר לעשות גם כן סעודת אירוסין. ועכשיו שאין מקדשין אלא בשעת נשואין מ"מ מותר לעשות שידוכין ולעשות סעודה דהא אפי' סעודת רשות נוהגין היתר רק לעשות שמחות יתירות בריקודין ומחולות נהגו איסור. מ"א וח"י ע"ש:

ג **שרי**. היינו לאותן הנוהגין לספר מל"ג ואילך אבל לדידן שנוהגים איסור תספורת אסור גם כן לישא. ב"ח ולבוש ומנהגים וד"מ: וכתב בתשובת חינוך ב"י שמי שאין לו אשה ובנים שמותר לישא אשה אחר ל"ג בעומר. ובתשו' שבות יעקב ח"ב סי' ל"ה חולק עליו וכתב דחמירא סכנתא שפ"א הקיל חכם אחד להתיר בענין הנשואין ולא עלתה זיווגם יפה עיין שם. מיהו עד ראש חודש אייר מותרין לישא כשם שמותרין לספר כמו שכתב ס"ג מ"א. וכתב במנהגים וב"ח הסכמת אחרונים דאם חל ראש חודש אייר בשבת מותרין הכל לישא באותו שבת אף למנהגינו שאוסרין הכל קודם ראש חודש וכ"כ הח"י

עיין שם: וא"ז כתב שזקינו הגאון הנהיג בפראג לאסור בנשואין וכן שלא להסתפר בר"ח רק בל"ג בעומר וערב עצרת דוקא ע"ש. ועיין ט"ז סעיף קטן ב' וכתב הח"י דכל מקום ומקום יתפוס כפי מנהגו ובספק אין להחמיר עיין שם. וכתב הכנה"ג מ"ש בש"ע אין עונשין אותו היינו דוקא בנשואין שעושה מצוה אבל אם נסתפר בימי העומר נוהגין לקנוס ולענוש עיין שם:

ד **שמחה**. וכתב בכוונות שגדול אחד היה רגיל לומר נחם בכל יום ואמרו גם בל"ג ונענש עיין שם:

ה **תחנון**. גם בערב של יום ל"ב. ובאשכנז המנהג שבשחרית א"א תחנה משא"כ בערב אומרים תחנה וא"כ מ"ש הרב ג"כ דאין להסתפר עד ל"ג בעצמו הוא ע"פ המנהג אשכנזים אבל לאותן הנוהגין שלא לומר תחנה מבערב ה"ה דמותר להסתפר דהא בהא תלי' וכ"כ המי"ט. ח"י:

ו **שבת**. זהו דעת מהרי"ו. ומהרי"ל אוסר וכן דעת מקצת אחרונים ומ"מ היכא דנהוג היתר נהוג ואין להחמיר בדינים אלו כמ"ש בסעיף קטן ג'. ח"י:

ז **ברית**. ע"ל בב"י סימן תקנ"ט מבואר דבעלי ברית נקראים הסנדקים והמוהל ואבי הבן הנימול אף שאינו מל בעצמו. ומותרים להסתפר בערב קודם כניסה לבה"כ כ"כ במנהגים וכ"כ הח"י והפר"ח דלא כשכה"ג ע"ש וכן נוהגין:

ח **מקומות וכו'**. הטעם דלכ"ע נוהגין איסור ל"ג יום וא"כ כשמספרין עד ר"ח אייר ור"ח בכלל נשארו ל"ג יום עד עצרת ואע"פ שמספרין ביום ל"ג וא"כ חסר יום אחד מ"מ קי"ל מקצת היום ככולו וכיון שנהגו איסור במקצת דיו וא"כ אסור להסתפר אפי' בר"ח סיון עד עצרת כ"כ הב"ח: וכתב המ"א אבל במדינה זו נהגו לישא ולהסתפר בשלשה ימי הגבלה לכן נ"ל דלא ישאו ויסתפרו בר"ח אייר ובראשון של ימי הגבלה אמרינן מקצת היום ככולו וכ"מ במהרי"ל עכ"ל ע"ש:

ט **מקצת**. פי' שמקצת ב"א לא ינהגו כך ומקצת כך דהוי לא תתגודדו ועיין מ"א שהאריך בסוגי' דיבמות בחילוק דינים שלא תעשה אגודות אגודות ע"ש. מי שנהג לגלח ביום ל"ד כמו שנוהגין בני ספרד ואח"כ נהג להסתפר בל"ג כמנהג אשכנז אין כאן משום לא תתגודדו נ"ש סי' י':

י **בשתיהן**. אבל אם נוהג איסור בשתיהן לא הוי ככסיל בחושך הולך כיון דאסתפק ליה הדין וכ"כ המ"א ס"ס זה:

יא **הנשים**. ה"ה אנשים כנה"ג ולאחר שספרו מותר במלאכה תיכף. ט"ז ע"ש:

סימן תצד

א **שבועות.** עיין מ"א במ"ש דלכ"ע נתנה התורה ביום נ"א לספירה למה קבע הש"י חג השבועות לדורות ביום נו"ן לספירה ע"ש ועח"י. ומהרש"א בח"א פרק א' דע"א בסוגי' שמים וארץ נוגעין בעדותן וכו' הקשה גם כן קושי' זו ומתרץ שם דכוונת הש"י בזה להורות דיראת חטא קודם לחכמה במעלה ובזמן ע"ש. ועפ"ז אמרתי דזהו כוונת רב יוסף דביומא דעצרת' עבדי ליה עגל' תלת' אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוק' עכ"ל עיין בפסחים פא"ד. דראוי לדקדק בו טובא. חדא מאי האי לישנא דקאמר אי לאו האי יומ' דקא גרי' דמשמע דיומ' קא גרים. הו"ל למימר אי לאו מתן תורה. ועוד אי לאו מתן תורה הוי מחזיר העולם לתוהו ובוהו דאמרינן התנ' הקב"ה עם מעשה בראשית אם מקבלין ישראל את התורה מוטב ואם לאו הריני מחזירן לתוהו ובוהו. ועוד אחרי שהיה רב יוסף עניו מכל אדם כדאמרינן בסוף סוט' משמת רבי בטלה ענוה א"ל רב יוסף לא תתני ענוה דאיכא אנא ע"ש. וכאן התפאר דמחמת נתינת התורה הוא עדיף משאר אינשי אין זה מגדר ענוה. ולפי מ"ש היה כוונתו כך מה דאמר אי לאו האי יומא וכו' דידוע מה שאמרו חז"ל ענוה מביאה לידי יראת חטא. וא"כ ר"י היה במעלה שהיה עניו היה גם כן במעלה שיראת חטאו קודם לחכמתו. וזהו שאמר ביומא דעצרת' ר"ל ביום נו"ן עביד ליה עגל' תלתא ואמר אי לאו האי יומא דקא גרים ר"ל אי לא היה יומא דעצרת' בהאי יומא אלא ביום נ"א לספירה לא היה מוכח דיראת חטא קודם לחכמה במעלה ובזמן ולא היה מעלה שלי כלום וכמה יוסף איכא בשוקא אבל השתא דיומא דעצרתא הוא ביום נו"ן ונתינת התורה היה ביום נ"א קשה הקושי' וצריך לתרץ כמ"ש המהרש"א ודו"ק וכתבו האחרונים שמאחרין להתפלל ערבית בכניסת שבועות כדי שיהיו תמימות ימי הספירה:

ב **השלישי.** כתב המ"ב סי' ו' בשבועות קורין בטעם העליון שיש בעשרת הדברות. ובשבת פ' יתרו קורין בטעם התחתון ואז הוי לא תרצח סוף פסוק וקורא הצד"י בקמ"ץ. וה"ה שאר סופי פסוקים או אתנחת'. וכשקורין בטעם העליון אז קורא לא תרצח הצד"י בפתח ע"ש ועיין הלק"ט ס"פ. ובספר אור תורה כתב היחיד קורא התחתון ובצבור קורא העליון וכ"כ הכותב בע"י בירושלמי פ"ז דשקלים ע"ש. כתב הט"ז וז"ל מה שנוהגין במדינות אלו לקרות פסוק ראשון ואח"כ מתחילין אקדמות יש לתמוה היאך רשאים להפסיק וכו' ושמעתי מקרוב שהנהיגו רבנים מובהקים לשורר אקדמות קודם שיתחיל הכהן לברך על קריאת התורה וכן ראוי לנהוג בכל הקהלות גם ביציב פתגם שאומרים ביום שני אחר פסוק ראשון של הפטרה ראוי לנהוג כן עכ"ל ט"ז. אבל בתש"א חא"ח

סי' י' האריך לקיים את המנהג ושאין כח ביד שום אדם לשנות המנהג וכן הסכים הח"י ע"ש (וכן הסכים בספר א"ר וע"ש לענין אמירת ארכין כפי מ"פ):

ג **במרכבה**. ונהגו להפטיר דוקא גדול וחכם וכתב א"ז ואומרין אותו בעמידה:

ד **הבכור**. ואם חל בשבת מתחילין עשר תעשר:

ה **במוצאי**. מפני כשחל עצרת בשבת היה יום טבוח הקרבנות אחר שבת. והנשים מותרות במלאכה באסרו חג. ש"ג מ"א וע' יד אהרן:

ו **תחנון**. וגם אין מתענין. אחרונים:

ז **עשבים**. ואם חל ביום א' שוטחין בכניסת שבת מהרי"ל. אבל המנהג ששוטחין בי"ט ע' מ"א ונוהגין גם כן להעמיד אילנות בבה"נ זכר (שנידונו) [שנידונין] על פירות האילן ויתפללו עליהם. וכתבו האחרונים בשם של"ה מה שנוהגים לחלק עשבים בבה"כ לא יחלקו עד אחר תפלת י"ח כדי שיוכל לברך דאסור להפסיק מברוך שאמר עד אחר י"ח עכ"ל והח"י כתב שמותר לברך על הריח בין הפרקים ע"ש. צריך לטבול בערב שבועות. כל מי שלא ישן בלילה כלל ועוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום נזק. ובבוקר אין לברך ענט"י ולא על טלית קטן. וברכת התורה צריך לברך אך הרוצה לצאת ידי ספק ישמע ברכת התורה מאחר ויתכוין לצאת י"ח מ"א ע"ש. ועיין סי' רל"ה דצריך לקרות ק"ש אחר צ"ה כיון שאין קורא על מטתו. ליל שבועות אסור בזווג ואם חל ליל טבילתה ישמש. ספר הכונות:

ח **חלב**. יש הרבה טעמים ומ"כ הטעם בזוהר דאותן ז' שבועות היו לישראל שבעה נקיים דוגמת אשה מנידתה וידוע דדם נעכר ונעשה חלב. והיינו מדין לרחמים ומנהג אבותינו תורה היא. אך יש ליזהר שלא יבאו לידי איסור ועיין בי"ד סי' פ"ט דא"צ להפסיק בבה"מ אם אינו אוכל גבינה קשה. ויזהר ליקח מפה אחרת עכ"ל מ"א ובשכנה"ג כתב אני נוהג לאכול דבש וחלב ומברך ברכת המזון ואוכל בשר וכ"כ של"ה. וע"ל סי' תק"ה דחלב שנחלב בי"ט ע"י עכו"ם יש לנהוג בו איסור ואין לשנות אלא ביום טוב שני יש להתירו וכן הסכמת הט"ז והמ"א שם דלא כמהרש"ל שהתיר וכ"כ בתשובת חוט השני סי' ל"א ובתנ"ש סי' ל"ו וסיים מ"מ אם הייתי במקום שנוהגין היתר לא הייתי מוחה בידם. כתב א"ז בשם הכלבו דבשבועות יש נוהגין לאכול גבינה בסעודת מנחה אף שאין ו' שעות מסעודת שחרית ובלבד שירחץ פיו ויחצוץ שיניו להוציא הבשר ועיין ח"י. אין להתענו' בשבועות אפילו תענית חלום מהרי"ל והאחרונים. וכתב המ"א כשאופה פת עם החמאה יזהר להסיק התנור יפה וגם מרדה צריך חדשה דלא כקצת נשים שמהפכין

אותה על צד השני ע"ש. ושמעתי שאוכלים חלב ואח"כ בשר דלא כמו שעשו המלאכים אצל אברהם שאכלו בשר בחלב שבעבור זה נתנה התורה לישראל ודו"ק:

סימן תצה

א **אסורה**. (הטעם בספר החינוך סי' שט"ו כדי שיזכרו ישראל הניסים הגדולים שעשה הש"י להם ולאבותיהם וידברו בם ויודיעום לבניהם כי מתוך השביתה מעסקי העולם יהיו פנוים לעסוק בהם) וכל שאסור לעשותו אסור לומר לעכו"ם לעשותו. ב"י ועיין ר"ס תקמ"ג:

ב **שאינו**. ומה"ט יש לבשל פירות היבשים קודם י"ט שהם טובים יותר כשנתבשלו מאתמול. של"ה:

ג **שינוי**. ומותר לכתחלה להמתין עד י"ט לעשותו בשינוי ומ"מ כתב מהרי"ל ללוש הרימזיל"ש או לאקשי"ן מעי"ט דהישנים יותר טובים וגם אסור לדוך שקדים בי"ט להוציא מהן חלב כי אפשר לעשותם מבעי"ט אף שמפיג קצת. מ"א:

ד **וטחינה**. הטעם לפי שהאדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כאחד ולדרוך כל ענביו כא' ולטחון הרבה ביחד וחשו חכמים שאם היו מותרים בי"ט היה קוצר כל שדהו ובוצר כל כרמו ודורך כל ענביו וימנע משמחת י"ט וכן צידה אסרו מה"ט. וכתב מהרי"ל בי"ט של פסח מותר לטחון מצה אפוי' דאין טחינה אחר טחינה אך יזהר שלא יברר פירורים גדולים מהקטנים דבורר אסור גם בי"ט וע' סי' תק"י:

ה **משא**. אין לפרש משום שביתת בהמתו שהרי אדם עצמו מותר להוציא בי"ט אלא הטעם שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול וע' סי' רמ"ו ס"ג אם יש לאסור שביתת בהמה בי"ט או לא ועיין בפר"ח ומג"א ובשכנה"ג שם וע' יד אהרן כאן:

ו **נולד**. וא"כ אין לטלטל עצמות שנתפרקו בי"ט:

ז **אוצר**. וה"ה פירות העומדים לסחורה:

ח **נוטל**. ולהמתירין מוקצה א"צ אמירה אלא בגרוגרות וצמוקים כמ"ש סי' ש"י סעיף ה'. מ"א:

ט **שירשום**. ע' מ"א שהעלה דבפירות דחזו ולא חזו לכ"ע צריך שירשום ויאמר מכאן ועד כאן אני נוטל למחר דאיכא למיחש דלמא שביק הרעים ונוטל היפים ומטלטל מידי דלא חזי וכמו שכתב סי' תל"ז ס"י ע"ש:

י **להכין**. אע"ג דלקמן סי' תק"ג פסק דאסור להכין מיו"ט לחבירו הכא שאני כיון שא"צ אלא אמירה לחוד במידי שאינו בע"ח ט"ז וכ"כ המ"א דקאי אדלעיל מיניה שבאוצר מותר להכין וכו' ע"ש:

סימן תצו

א **מלקין**. פי' מכת מרדות. וכתב מהרא"י בביאורי רש"י ס"פ כי תצא שהוא י"ג מכות ע"ש וברמב"ם לא משמע כן מ"א. ועיין רש"י בחולין דף קמ"א ע"ב שכתב מכת מרדות אין לה קצבה ע"ש. וע' כנה"ג ובמ"א וביד אהרן:

ב **עכו"ם**. מי שנפל ונצרר הדם אסור להקיז דם שקורין שרעפפי"ן או קעפ זעצי"ן אפי' ע"י עכו"ם שיכול להמתין עד למחר. או"ה מ"א:

ג **ביישוב**. דוקא בישוב ישראל ואם הוא תוך התחום הוי כאלו הוא בתוך העיר. רדב"ז כנה"ג ע"ש:

ד **ליישוב וכו'**. אפי' ישוב עכו"ם כיון שאין דעתו לחזור. רדב"ז:

ה **לתחום**. ולכן אם דעתו לחזור מותר לעשות ואם אין דעתו לחזור עדיין לא הוקבע להיות כמותן. בני א"י שבאו לח"ל ועשו מלאכה אין מנדין אותן מבי"ט חלק ב' סי' קמ"ט ומתפללין י"ח כמקומן ולובשים מלבושי י"ט וכשחל י"ט ע"ש מבשל בלא עירוב תבשילין והעוקר דירתו עם אשתו מא"י לח"ל אע"פ שדעתו לחזור דינו כמי שאין דעתו לחזור הרדב"ז וכל שאין דעתו לחזור אע"פ שאשתו נשארה שם הוי כא"ד לחזור מ"צ ח"ב כנה"ג ע"ש חילוקי דינים. כתב א"ז בשם יש"ש פרק כ"ה מעשה באחד שהלך לארץ ישראל וקבע שם דירתו ואחר כמה שנים בא למדינתינו ודעתו היה לחזור ונהג חול ביו"ט שני ונפטר במיתה משונה ולא זכה לחזור לארץ ישראל ע"ש. ועיין בת' גנת ורדים חא"ח כלל ד' סי' י"ז. ובתשובת זרע אברהם חא"ח סי' ט' ויו"ד. וכ"כ מהריט"צ סי' קל"ט. ובהלק"ט סי' קי"א וביד אהרן. (ודע דמ"ש ב"י בשם א"ח וקולי מקום שיצא משם יש פוסקים כו' כל זמן שדעתו לחזור עכ"ל הוא ט"ס וצ"ל ובקולי מקום שהלך לשם. ועיין בסא"ר איזה דינים המסתעפים בזה):

סימן תצז

א **נשמטים**. לפי שהם מכוסים מן העין מ"מ. וכתב המ"א וא"כ אם המים צלולים שרואין הדגים מותר אם אין מחוסרים צידה ועיין סעיף ה':

ב **לפניהם**. אבל ברחוק מהם קצת מות' ליתן מ"א ע' סי' שכ"ד סי' ג':

ג **ספק**. אע"ג דקי"ל ספיקא דרבנן לקולא הכא אסור משום דהוי דשיל"מ עי"ד סי' ק"י. אבל לערב מותרין אפי' ודאי ניצודו היום ממיל' עיין סי' שכ"ה. (ועיין בספר אלי' רבה מה שתירץ על תמיהת הב"ח דרצה לחלוק על ש"ע דמתיר במצא מקולקלות והסכים לפסק ש"ע ש"ש שהאריך בדברים ישרים:

ד **ספק ספיקא**. ובי"ד סימן ק"י סעיף ח' כתב רמ"א די"א דבס"ס לא מהני דשיל"מ וכאן לא כ' כלום וצ"ע ט"ז. ועיין ש"כ ובפר"ח שם ועמ"א:

ה **צרה**. ולפ"ז יש היתר גמור בדגים שמכינים מעי"ט ונותנים אותם לתוך תיבה גדולה נקובה במים. ומהרש"ל פרק א"צ כ' ג"כ להתיר בתיבה זו אפי' אם צריך מצודה קטנה להושיט שם אין שם צידה ע"ז אלא שכתב שם שנ"ל לחלק דוקא אם רוצה ליקח כולם ולבשלם מותר אבל אם רוצה ליקח א' או ב' יראה שמים יקשור בחוט אותו שצריך לו ע"ש. והב"ח כתב אם הקסטי"ן רחב יותר ממשה טפחים אסור ליקח ממנו ע"ש. והט"ז העלה ומתיר בלא קשירת חוט ואפילו רוחב יותר ממשה טפחים רק שלא יחזור למים מה שלא ייטב לו ע"ש. והמ"א כתב דיש להחמיר עכ"פ לעשותה ע"י עכו"ם כשהארגז רחב ע"ש:

ו **אווזים**. וה"ה שאר עופות שבאין לכלובן ה"ל כניצודין ושרי לתפסן אפילו חוץ לכלובן ואפי' צ"ל הבא מצודה ונצודנו מותר ואפי' חוץ לחצר שרי לתפסן. אבל אותן שקנה מחדש ועדיין לא הורגלו בביתו ואין באין לכלובן לערב דינן כשאר חיה ועוף שכל מה שאסור דאורייתא אין חילוק בין שבת ליו"ט וכ' רש"ל יראה שמים יברור מערב יו"ט ויאמר זה וזה אני נוטל. וכשא"צ לאכלן אסור לצודן עמ"א וט"ז:

ז **סביבותיהם**. פי' בתוך נ' אמה:

ח **למכרה**. וכתב הלבוש סי' ת"ק דבמקום שאינו מנקר מותר למכור האחוריים לעכו"ם בדרך זה דאל"כ לא ישחטו בהמות לי"ט עכ"ל וכתב המ"א ונ"ל דאם יש לשמרו עד אחר יו"ט שלא יסריח אסור למכור לעכו"ם טרפה או אחוריים. ואם נשחטה מערב יו"ט בכל ענין אסור כמ"ש בסי' תצ"ט אא"כ נשחטה סמוך ליו"ט שלא היה אפשר למכור קודם י"ט ע"ש:

סימן תצח

א **יכול**. וכל אדם מותר לבדוק הסכין אחר השחיטה. ב"ח מ"א:

ב **ספק**. ע' סי' תקט"ו סעיף ז' וצריך עיון:

ג **שני**. הט"ז כתב שטעות סופר הוא וצ"ל אפי' בי"ט ראשון ע"ש. וכ"כ הש"ך. אבל המ"א כתב דהש"ע פוסק כההיא דחוששין שמא חוץ לחומה לנו לחומרא וכמ"ש סי' תקט"ו סעיף ז' א"כ ס"ל בי"ט ראשון אסור אבל בי"ט שני מותר ע"ש:

ד **לאכילה**. שמוכן אגב אמו דאי בעי היה שוחטה ואוכלה עם הולד ואפי' אם האם טריפה דמוכן לכלבים הוי מוכן לאדם מ"א גמרא. וכ' המ"א ובזמן הזה סתם טרפות אין עומדות לכלבים א"כ ולד טרפה אסור וצ"ע ע"ש:

ה **דקים**. והאידנא אין אנו בקיאין כמ"ש בי"ד סי' י"ג סס"ג:

ו **שהפריס**. וט"ז פסק דא"צ להפריס:

ז **לאכול**. אחר שתצא נפשה כמ"ש בי"ד סי' כ"ז ואפי' א"א לאכול ממנה שרי מ"מ יש"ש. ובבהמה בריאה אסור אא"כ יאכל ממנה באמת כזית. ט"ז ע"ש:

ח **דאין**. ולדידיה בעוף אסור למרוט הנוצות עיין סי' ג'. מ"א עיין שם: ונוהגין שאין שוחטין שום דבר אחר סעודת יו"ט ראשון לצורך י"ט שני ע"י היתר אכילה דבר מועט. מהרי"ל:

ט **בשדה**. פי' אפי' בהמה בריאה:

י **טריפה**. וביש"ש כתב דבמקום שהטריפות מצויות כמו הכשרות אסור לשחוט בי"ט ק"ו היכא דאיתחזק ריעותא. והאידנא אין נוהגין בזמנינו לשחוט שום בהמה בי"ט אפי' דלא שכיחי טרפות עכ"ל. ונ"ל דכשצריך לה ביו"ט יש להקל וה"ה במסוכנת מ"א. ועיין בתשובת חות יאיר סי' קנ"ח מש"ש באורך:

יא **לראותו**. כתב רש"ל בפ' א"צ דשרי לחכם לראות הבכור ולשתוק ולא להתירו אפי' גמר בלבו שהוא מום דברים שבלב אינם דברים לענין איסורי שבת וי"ט עכ"ל:

יב **ומעריס**. דמשום צער בע"ח התירו להערים ועכ"פ צריך לשחוט אחד מהם ומשמע דאם נפלו בהמות שאינן או"ב מותר להעלותן אע"פ שאינו שוחט אחת מהם כיון שראויות כולן לשחיטה וכ"מ ס"ט בהג"ה וצ"ע. מ"א:

יג **שתיהן**. שא"א לחלוק שיטלו זה אחד וזה אחד לפי שא"א שיהיו שוות בכל הענינים ב"י יש"ש. ואם כן אם העכו"ם רוצה ליתן הגדולה והטובה אסור לשחוט השנייה. מגן אברהם. (ובספר אלי' רבה הסכים עם הלבוש ויש"ש דמותר אף בכה"ג דשמא השני' ניחא ליה ביותר ע"ש). וע' ט"ז:

יד **בידו**. ולא בכלי עיין מ"א:

טו **מוכן**. וכתב הט"ז נראה דבשעת הדחק שלא לבטל שמחת יום טוב מותר ליקח עפר מן הבא בידו אפילו אינו מוכן כלל לכסות בו אם אין לו אפר כירה שהוסק מערב יום טוב:

טז **אסו'**. ואם הסיק עצים על גבי אפר של אתמול ונתערב האפר של היום בשל אתמול בענין שלא היה ניכר מעולם בטל ברוב כיון דעיק' איסורו הוא מדבריהם. מ"א ע"ש:

יז **חם**. מכאן שמותר לכסות באפר חם ולא כיש טועין ואוסרים כיסוי באפר חם. ט"ז:

יח **עפר**. ובעפר תיחוח מיירי שאינו מחוסר לא חפירה ולא כתיתה אלא הכנה כמ"ש סי"ז. ואע"ג דס"ל לעיל בסי"ד דאי ליכא דקר נעוץ שייך חפירה היינו בקרקע עולם אבל הכא שהביא עפר ממקום אחר ונתן בקרן זוית לא שייך חפירה כלל ב"י (והעט"ז) [והט"ז] כ' דכאן איירי שאותו עפר תיחוח מונח על הארץ כמו הר וכל שהוא נוטל משם למעלה אין שייכות חפירה ובסי"ד דבעי דקר נעוץ איירי בקרקע שוה ואע"פ שהוא עפר תיחוח מ"מ כל שהוא נוטל משם הוי חפירה במה שהוא תחתיו שהרי נשאר גומא תחתיו ע"ש. והמ"א כתב דמיירי בעפר תיחוח כ"כ הרבה דלא עביד גומא שמיד שנוטל העפר נופל עפר תחתיה ע"ש. ואם שחט ע"ג קרקע קשה ויש שם דם הרבה יטול קצת ממנו ויתנו בעפר תיחוח ויכסהו כמ"ש בי"ד סי' כ"ח ס"ז אבל אם נתייבש הדם קצת אסור לגוררו בי"ט דקמשוה גומות בבית והוי מלאכה דאורייתא עמ"א. מותר להוציא נר מתוך החול בי"ט שהגומא נעשה מאליו אבל אסור לתחוב הנר לתוך החול שעושה גומא. מ"א ע"ש:

יט **בסתם**. אבל אם הכניסו לכסות בו דם צפור אסור לכסות בו צואה דדם צפור ודאי שיודע מאתמול שישחטנו וצואה הוי ספק אם יעשה התינוק צרכיו במקום המאוס. יש"ש מ"א:

כ **כוי**. עיין י"ד סי' כ"ח:

כא **ונתערב**. בענין שחייב בכיסוי עיין בי"ד סי' כ"ח סעי' י"ג י"ד:

כב **יכסנו**. וה"ה בדקר נעוץ בעפר תיחוח שרי בדקירה א' דהא לא טרח טפי בשביל הבהמה ב"ח מ"א ועיין ט"ז באורך. ואם שחט באמצע החצר מכסה אפי' בכמה דקירות בעפר מוכן כמ"ש ססי"ח:

כג **לא יכסנו**. אפי' בדקירה א' דטרח בשביל הבהמה. טור יש"ש מ"א. וט"ז העלה דלעולם יכסנו בדקירה ע"ש:

כד **לא יכסנו**. אפי' בעפר מוכן דהא אפי' לא מכסה ליה מותר לאכול העוף:

סימן תצט

א **מרגל**. וכן שלא להפשיט העור שלם לעשות נאד. טור:

ב **לאכול**. הגירסא הנכונה היא שאפי' רוצה לאכול העור אסור למלוג. אחרונים. וכתבו האחרונים דתרנגולת מותר למלוג כולו דאי אפשר להפשיטה ע"ש:

ג **מותר**. דהתירו סופן משום תחילתן דאי לא שרית ליה לא ישחוט משום הפסד עור וימנע משמחת יו"ט. וכתב הישׁ"ש דאפילו מחמה לצל שרי לטלטלו אם יודע שיפסיד אבל אם יודע שלא יפסיד העור אסור לטלטלו:

ד **להצניען**. אבל בלא"ה אסור לטלטל דלא חזי למידי:

ה **לשטחן**. דמוכחא מלת' שעושה כדי שלא יסריח ואתא ג"כ למימלחינהו ובמליח' יש משום עיבוד אבל גבי עור בס"ג אע"ג דשרי' ליה ליתן במקום דורסין מימר אמר דחזי למיזגא עלייהו:

ו **בי"ט**. וכתבו הפוסקי' דמ"מ מותר לטלטלן דלאו מוקצה הוא דחזי להדלקה. והמ"א העלה לפי מ"ש בסי' תצ"ה דנולד אסור א"כ גם החלבים אסור לטלטלן כשנשחטה בי"ט דהוי נולד דמאתמול לא היה עומד להדלקה. אלא להצניען מותר דשרי סופן משום תחלתן אבל כשנשחטה מעי"ט מותר לטלטל חלבים דחזו להדלקה. וה"ה חתיכו' שעוה דיכול להניח פתילה ע"ג דחזי להדלקה ונראה דאם הקצה אותם לסחורה אסורים בטלטול. ועור שהופשט מעי"ט אם הוא לח אסור לטלטלו ואם הוא יבש מותר לטלטלו כמ"ש סי' ש"ח סעיף כ"ה. אבל כשנשחט בי"ט ה"ל נולד ואם הוא לח מותר לטלטלו שלא יסריח אבל אם הוא יבש אסור לטלטלו דה"ל נולד עיין מ"א:

ז **לאיסור**. נ"ל דאפי' כלי המוקצ' מחמת חסרון כיס מותר לטלטלו לקצב עליו בשר משום שמחת י"ט. מ"א:

סימן תק

א **מחלק**. דוקא בלא גורל כגון שהם מוותרים זה לזה ואין מקפידין אם יקח חבירו מנה יפה ועיין ס"ס שכ"ב. מ"א:

ב **זו כזו**. אבל אסור שיאמר לו מה שאתה נוטל בעד זו למחר אתן לך בעד זו דהוי סכום מקח. ש"ל:

ג **עכו"ם**. פי' שישראל אסור לומר לעכו"ם הריני עמך למחצה לשליש ולרביע והטעם משום דאין רגיל להשתתף עם העכו"ם מיחזי טפי כמקח וממכר. ולבוש פי' שאסור למכור לעכו"ם בכה"ג בשר כשר ועיין מ"א:

ד **בידו**. אבל ליקח ביד א' המשקל וביד הב' הבשר לשער המשקל בו אסור. ב"ח:

ה **אומן**. דוקא למכור אסור אבל בביתו מותר. מהרש"ל מ"א:

ו **חותך**. ונ"ל דמותר לו' תן לי ליטר' בשר דאינו מכוין למשקל אלא לומר לו כמה צריך כמ"ש סי' שכ"ג גבי מדה. מ"א:

ז **נוקבין**. דצריך שינוי לידע שהמקח וממכר אסור בו. איתא בגמ' כלי שיש בו שנתות ונותן בו מעט מים ומניח הבשר במים וכשיגיע עד השנתות יודע כמה ליטרות יש בו אסור לעשות כן בי"ט. אפי' פיחת מעט או מוסיף מעט דמוכחא מילתא שמכוין למדה:

ח **סימן**. ל"ד סימן ורושם סי' בעלמא אלא אפילו לרשום תיבות מותר. ומ"מ כל מה דאפשר לשנות שלא יהא כעובד' דחול ישנה. שבות יעקב ח"ב סי' כ"ו:

ט **מעי"ט**. הטעם דבשרא טפי מעלי כשאין שוהא במלח אבל בדגים יש חילוק דיש מינים דמתקלקלים אם שוהים במלח אז מותר למולחן בי"ט אף אם נתקרע בעי"ט ומינים דטפי מעלי כששוהין במלחם לא ימלח' בי"ט אם נתקרעו בעי"ט ומ"מ נ"ל דיכול לבשלם ולתת מלח לתוך המחבת שמבשל אותם כיון שעיקר טעם האיסור משום צד העבוד וזה אין שייך בתבשיל שנותן המלח לתוך המים. ויש"ש כתב שמנהג לאסור מליחת הבשר שנשחט מעי"ט ע"ש והמ"א העלה דבמקום שיש ודאי הפסד שיסריח מותר להערים ולמלוח אפילו אחר אכילה כמו שהתירו במסוכנת בסי' תצ"א ס"ז ודוקא כשנשחט' בי"ט ע"ש:

י **לשנות**. וכתב עוד מהרי"ל וחלק אחוריים שצריך ניקור גדול אין נראה להתיר על ידי שינוי ועיין בים של שלמה בפרק קמא דביצה. והט"ז כתב דאין לנו להחמיר גם באחוריים דרך שינוי ואין חילוק בזה בין בשוחט בעי"ט או בי"ט לענין אחוריים טפי מן חלק פנים ע"כ נראה דמקום שיש דוחק בבשר ולא היה פנאי לנקר קודם י"ט שפיר יש לנקר בי"ט גם האחוריים עכ"ל כ"כ המ"א ע"ש. אם הבשר הוא ביום הג' לשחיטתו ואם ישהה אחר י"ט יהיה אסור לאוכלו כ"א צלי אסור לנקר ולהדיחו ע"י הערמה שיאמר אוכל ממנה כזית דכשנשחט מערב י"ט אסור דה"ל לנקרו בעי"ט. אבל אם נקרו מעי"ט מותר להדיחו בי"ט הואיל וראוי לאכילה אבל בשבת נ"ל דאסור מ"א ע"ש. ובס' עדות ביעקב סי' א' כתב דאפי' בשבת מותר להדיח ע"ש וע' בשכנה"ג וע' במ"א סי' שכ"א ס"ק ז' וע' באר היטב י"ד סי' ס"ט ס"ק מ"ה מש"ש:

סימן תקא

א **בסכין**. והמדקדקים נוהגין לאסור אף בחה"מ ומתקנים כל העצים הקטנים אף לבישול דגים קודם י"ט שהרי יכול לבערו בלא בקוע ואין להקל אבל במקום שעצים יקרים לא חששו לטירחא יתיר' ומותר לבקעו דהפסד מרובה הוא יש"ש. ולשבור ביד אין להחמיר כלל בחול המועד. ט"ז ע"ש:

ב **ביד**. יש"ש מתיר אפי' להכניסם בחור ולשברם. אבל לא ישברם באבן:

ג **בשדה**. ורש"ל וב"ח אוסרים בשדה:

ד **מסגרת**. ויש"ש פסק דבחד סגי או מסגרת או בתוך ע' אמה:

ה **שנשברו**. דאסור לטלטלם ואפילו לשרפם במקומו אסור דמוקצה אסור ליהנות ממנו אבל כשמדליק כלי שלם אע"פ שנתקלקל לסוף ההנאה באה אח"כ מאיליה. עץ המיוחד לחתות בו האש שנשבר אסור להסיקו דהוה ליה נולד. יש"ש גמרא:

ו **שלמים**. ומיירי שאין לו עצים דאל"כ עבר על בל תשחית. מ"א:

ז **בקליפיהם**. ואפי' ראוים למאכל בהמה מ"מ הוה ליה נולד דאתמול היו עומדים לאדם. הרא"ש:

ח **האגוזים**. דאין מוכנים להסיק כלל. ב"י ועיין מ"א:

ט **שבת**. הנה בדין זה רבו הדיעות ע"כ העלה הט"ז דבשני ימים טובים ש"ג מותר לכולי עלמא להדליק בליל שני מה שכבה בליל ראשון. אבל ביו"ט אחר שבת ובר"ה בהא פליגי הפוסקי' וראוי לכל אחד לצאת ידי הכל ולעשות פתילות חדשות ולא להדליק בפתילות ישנות אפי' בצד השני שלא הדליק עדיין. מיהו יכול לטלטל להפתילה הישנה ואף ע"פ שהמרדכי אוסר גם הטלטול בהא ודאי נסמוך על המקילין עכ"ל ועיין מ"א:

סימן תקב

א **מוציאין**. וכ' הרב המגיד ונראה שאם הוציא אש מותר להשתמש בו ע"ש. וט"ז חולק עליו וכ' דאסור להשתמש בו ואפי' בדיעבד אסור תבשיל שנתבשל בו ע"ש. והיד אהרן סותר הראיות של הט"ז ע"ש:

ב **מכבהו**. ויש"ש כתב דאפי' מכבהו דבר שאין מתכוין הוא ע"ש:

ג **בצד**. אבל ליקח אותו לגמרי מהכירה להאיר נכון להחמיר:

ד **בבקעת**. פי' בבקעת לחה כיון שהיא לחה ואינה ראויה להסקה אסור לטלטלה לצורך שום דבר אבל יבשה שהיא ראויה להסקה מותרת לכל דבר טור ורש"ל ט"ז וע' מ"א.
(ובספר אליה רבה פסק להחמיר יען שכל גדולי פוסקים הראשונים החמירו):

ה **אוסרים**. וכלים המצופין שקורין גלזיר"ט מחזיקים מים בטוב אפי' קודם בישול לכן מותר לבשל בהם בי"ט בתחלה:

ו **הדחק**. שאין לו מה לאכול הג"מ ב"י יש"ש וט"ז כתב דאם שכח לבשלה קודם י"ט או שלא מצא קדירות רק בי"ט יש לסמוך על המתירי' לבשל בי"ט בחדשות:

ז **בפסח**. דבשאר י"ט רוב תשמישן בכלי גלזיר"ט אבל בפסח שאין משתמשין בכלי גלזיר"ט כמ"ש סי' תנ"א אלא בכלים שאין מצופין לכן מבשלים בהם מים קודם י"ט. אבל

באמת אין חילוק בין פסח לשאר י"ט מ"א. והעולם אין נזהרין להבעיר בי"ט הטובא"ק בשפופרת חדשה ולאו שפיר עבדי:

סימן תקג

א **לשחוט**. וה"ה בהדחת קערות מזה לזה מהרי"ל. ואסור להכין מיו"ט לחבירו אפי' דבר שאינו מלאכה כ"ש האידנא דאנן בקיאין בקביע' דירחא וי"ט שני לגבי ראשון חול הוא ואסור. מ"א:

ב **ר"ה**. דלהחמיר אמרינן קדושה אחת הם ולא לקולא:

ג **ממלאה**. אפילו אחר שהניחה הקדירה על האש מותרת להוסיף בשר מפני שהתבשיל מתוקן יותר כשיש שם הרבה טור וב"י יש"ש. משמע דאפילו היא בקדרה קטנה מותר ליתנו בקדירה גדולה ולהוסיף עליו כדי שיהיה שמן ביותר ועסקי' זה. כתב הטור דמותר לומר בפי' לי"ט שני אני רוצה זה המותר כיון שעכ"פ יש מעל' בי"ט מצד הריבוי ובישו"ש פסק שיש להחמיר שלא תאמר בפירוש כן אלא בסתם וכ"מ בב"ח. והעולם נוהגים היתר שמבשלין בשחרית לצורך הלילה ועכ"פ צריך ליזהר לאכול קצת ממנו וכתב ב"י דאפי' אוכל רק מהתבשיל שעם הבשר או מהרוטב שרי והב"ח כתב דדוקא כשצריך לחתיכה א' אז מותר למלאת הקדירה אבל אם עיקר בישולו לצורך הלילה ואוכל בשחרית קצת ממנה כי היכ' דלא ליתסר עליה הוי הערמה דלא כהרבה שטועים באיסור זה ע"ש וכתב המ"א ומ"מ נ"ל מאחר שמנהג להקל שמבשלין בשחרית וטועמים דבר ממנו שאין לאסור להם אבל להכין מיו"ט לחול כה"ג אסור ע"ש וכן כתב הט"ז וז"ל יכולה אשה לבשל הרבה מיני תבשיל ביום ראשון של י"ט אע"פ שיודעת בודאי שיותירו מין אחד רק שיטעמו ממנו אפי' כזית כיון שמבשלת הכל קודם אכילה. ובזה נראה דאסור לומר בפי' שמין אחד יהיה לי"ט שני ואפי' הטור דמתיר כמ"ש. היינו בקדירה אחת להוסיף מפני מעלת הריבוי אבל כאן שאין ההיתר אלא לפי שהוא קודם האכילה ויטעום ממנה כזית אם יאמר בפי' שהוא לצורך י"ט שני לא מהני ליה הטעימ' ממנה עכ"ל ע"ש שהאריך עוד וסיים ומ"מ יראה להלכה כיון שעכ"פ יש איסור אם אומר בפי' שיהיה לליל ב' ע"כ יש ליזהר שיבשל בעי"ט מה שצריך לליל ב'. ובדיעבד נראה שאם הערים באכילת כזית אפי' לאחר אכילה שרי בדיעבד דהערמת אכילת כזית אין לו דין מערים לאסור עליו יותר ממזיד וכ"ה בסמוך כאן שכתב הש"ע מיהו אם עבר ובישל מותר והיינו בהערמת כזית. אחרונים ודלא כב"ח. כתב המרדכי פ"ב דביצה דרבינו יואל התיר לאפות בי"ט לצורך ברית מילה שחל להיות ממחרת והיה יום אידם שלא היו יכולים לאפות אם לא

בי"ט ולא היה די בתנור א' והתיר לאפות ב' פעמים ע"ש ובהג"מ חולק ע"ז וכתב דזה מיקרי הערמה ואסור ע"ש וכתב המ"א י"ל דדוקא בפת החמיר מפני שצריך כל ככר טירחא ותיקון בפ"ע אבל בקדירה דחד טירחא הוא שרי ע"ש:

ד **להוסיף.** שאין המים משביחין בכך. ונ"ל דאם עושה כן כדי שלא יבקע הקדירה שרי מ"א עי' סימן תק"ז ס"ה ותקי"ד ס"א. וכתב לבוש ונרות נוהגים להדליק משחשיכה אפילו קודם ברכו וכתב א"ז שיש לנשים לברך קודם הליכתן לבה"כ וכ"כ בשל"ה שהוא יותר מצוה ממה שנוהגים להדליק בבואם לביתם שהם יושבי חושך ע"כ. ובבה"כ נוהגים להדליק אפי' מבע"י דבבה"כ מצוה היא לעולם אפי' ביום. לבוש:

סימן תקד

א **התבלין.** וה"ה כל הנדוכין כגון שום ושחליים. וה"ה כרכום ב"י מ"מ. אבל הישועות יעקב ב"ח ומהרי"ל אוסרים בכרכום ופלפלין שאין מפיגין טעמן וע"י שינוי שרי. מ"א. (ובס' אליה רבה הסכים להתיר כדעת הלבוש) ע"ש:

ב **לשנות.** שמתוך כך יהיה זכור שאסור לדוך יותר ממה שצריך לי"ט סמ"ג. וביש"ש כתב דא"צ לשנות אא"כ ידע מאתמול שיצטרך תבלין:

ג **לגרוד.** ול"ד לחרדל שאסור לשוחקו דהתם רגילין לשחוק הרבה ביחד. ולפ"ז התמכ' שקורין קרי"ן אסור לגורדו בי"ט שדרך לגרוד הרבה לב' או לג' ימים מ"א ע"ש לפ"ז נ"ל דאסור לטחון בי"ט האקווי"א וכן נוהגין (אבל בס' אליה רבה מתיר לגרוד תמכ' דלא הוי עובדא דחול אלא ברחיים שטוחן הרבה מאוד). גם נראה לי המגיה טעם להתיר דמפיג ודאי הטעם כשעושה מעי"ט. ולפ"ז גם בקאווי"א אפשר להקל אם שכח מעי"ט:

ד **שינוי.** ואם מפיג טעם א"צ שינוי דהוי כתבלין ריב"ש ב"י יש"ש. מיהו יש מחמירין אם ידע מאתמול כמ"ש בסעיף קטן ב'. מ"א:

ה **מצות.** ובשבת אסור עטרת זקנים ע' סי' תצ"ה ס"ק ד' שכתבתי שם בשם מהרי"ל דאסור לברור פירורי מצות הגדולים מתוך הקטנים דבורר אסור גם בי"ט וכ"כ הט"ז ומ"א:

ו **למדוד.** והאידנא דאף בחול לוקחים באומד הדעת אסור למדוד בי"ט. מ"א:

סימן תקה

א **לאכילה.** אבל בהמה שעומדת לגדל וולדות או לחלבה ה"ל מוקצה ואסור בכל ענין ולמאן דשרי מוקצה הכל שרי דאי בעי שחיט לה ואוכל הכל. מ"א:

ב **אסור**. דה"ל נולד דמעיקרא אוכל והשתא משקה ואם יש בה אוכלים ה"ל משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי וצ"ע דבסימן ש"ך ס"ז כתב דלר"ת אסור ולמה סתם כאן וצ"ל דביו"ט דעתו להקל. מ"א:

ג **בכלי**. ושלא כדין נוהגין הרבה מהמון עם שנותנין מעט לחם בכלי וחולבין עליו הרבה חלב אלא צריך שיהיה הרבה חלב נבלע באוכל ואוכל דוקא האוכל ההוא בו ביום ואז מותר החלב הנשאר שם. ט"ז:

ד **שני**. וכ"ש אם נחלב בשבת שלפני י"ט דמותר ביום שני של גליות הסכמת אחרונים וכ"כ המ"א עיין שם שהאריך והעלה דאין לזוז מפסק רמ"א ולכן בבהמה העומדת לאכילה וחולב לתוך האוכלין אפי' ישראל מותר לחלוב בהמתו ואם אינה עומדת לאכילה וחולב לתוך אוכלין תלי' בפלוגת' שכתב בסי' תצ"ה ס"ד אם יש מוקצה בי"ט ובבהמות עכו"ם אפי' אינה עומדת לאכילה מותר לחלוב לאוכלין אבל לחלוב לקדירה ריקנית אסור בכל ענין. ואם עכו"ם היה חולב לקדירה ריקנית אסור בו ביום ואם נחלב בשבת אפילו לאוכלין ובהמה העומדת לאכילה כמה שכתוב סי' ש"ה סעיף (ב') [כ'] אסור בי"ט ראשון שאחריו אבל ביום שני שרי. ועכו"ם שמסל"ת נאמן בענין זה כמה שכתוב סי' תקי"ג סעיף ו' עכ"ל המ"א. וע' סי' שכ"ט סעיף ל"ג אם מותר לינק מבהמה מחמת צער וע"ל ס"ס תצ"ד מש"ש:

סימן תקו

א **מודדין**. דהיה יכול למדוד מאתמול:

ב **מחמירין**. עיין מ"ש סי' שי"ט סעיף ט"ז עיין ט"ז:

ג **שלחן**. דבחול דרכו לנפות ע"ג עריבה ואם כן מי שדרכו לנפות בחול ע"ג שלחן צריך שינוי אחר. מ"א:

ד **שרי**. אפי' בשבת יש"ש. ונ"ל דוקא כשנאפית וכשהיא חי לא חזי למידי בשבת. מ"א:

ה **ומשייר**. היינו בחלת ח"ל אבל חלת א"י ע' בי"ד סי' שכ"ג:

ו **חלה**. אבל אסור לשייר רק כדי חלה לחוד ב"י. וכת' המ"א וממילא בערב פסח שחל בשבת ושכח להפריש חלה בערב שבת מלחם חמץ שאפה לשבת אסור לאכול ממנה דהא יצטרך לבער החמץ ואם כן נמצא אכיל טבלים למפרע וא"ל יתן המשוייר לעכו"ם במתנה והעכו"ם יחזור ויתננו לו אחר הפסח ויפריש חלה דהא אסור ליתן על תנאי וא"כ שמא יאכלנה העכו"ם ונמצא אכיל טבלים לכן נ"ל דאין להם תקנה עכ"ל. והבאר היטב

אשר לפני כתב ונ"ל דיכול לסמוך בזה להאכיל המשויר לכהן קטן ע"ש ולא דק כמה שכתב בסי' תמ"ד ע"ש. ועיין בתשובת פנים מאירות סי' ל':

ז **שיאכל**. וט"ז אוסר לכתחלה ע"ש. (אבל בספר אליה רבה צידד להתיר גם בס' ע"ק לרשב"א מתיר):

ח **ללוש**. ודוקא כשצריך לפת חמה מרדכי. מ"א:

ט **טמאה**. כגון בזמן הזה שכולנו טמאין:

י **לא יאפה**. לפי שאסור לאוכלה ואסור ג"כ לטלטל. וכתב הט"ז וצריך להזהיר לנשי המון עם דין זה שאין שורפין החלה בי"ט אלא תניחנה עד הערב ותישרף:

יא **לאפותה**. אפי' בתנור אחד אע"פ שהפת משביח בכך. אחרונים:

סימן תקז

א **תפחת**. ובתנורים שלנו יש להקל עיין מ"א:

ב **באנטיכי**. שמשמר החום הרבה אפי' אחר י"ט ולא אמרינן שמחמם בי"ט לצורך חול:

ג **לחתות**. אלא אם כן תקנו מעי"ט מטעם זה נראה דה"ה אסור ליקח עץ לעשות ממנו בריח הדלת דה"ל ג"כ מתקן מנא אלא אם כן תיקנו מעי"ט. ט"ז:

ד **שלנו**. מ"מ אם התנור גדול וגרף מקצתו ואפש' לאפות באותו מקצת אלא שהוצרך לכבדו שלא יגע בפת שמא יהא נחרך אסור. ב"ח ועמ"א וט"ז:

ה **שמכבה**. אבל אם כבר גרף רק שרוצה לגרוף פעם אחרת הגחלים קטנים ליפות אסור מאחר שמכבה ישש"ש ב"ח מ"א. וכתב האגודה אחר שכבדו התנור אסור לטבל המכבדת במים לכבותה שלא תשרף:

ו **שלנו**. ורש"ל מתיר אפי' בתנורים שלנו. ודוקא כשצריך לאכול אבל אם אין צריך לאכול רק שמערים לאכול מעט ממנו אסור עכ"ל (אבל בספר אליה רבה הוכיח בראיות ברורות דאסור בתנורים שלנו בכל ענין):

ז **סי'**. וטיט שמונח ברחוב אם אין צריך גיבול לא בעי' סי' אם היה דעתו עליו עמ"א:

ח **אפר**. ורש"ל מחמיר גם באפר לגבל מים רק להניחו עליו כך:

סימן תקח

א **האבנים**. כ"ה הגי' ברמב"ם שלפנינו אבל במ"מ ובב"י משמע שבנוסחת הרמב"ם הרעפים וכ"ה בגמ' ובכל הפוסקים אבל אבנים מותר ללבן דלא שייך בהם חיסום:

ב **שמחסמן**. פי' שבליבון זה הן מתחזקין ה"ל כמתקן מנא ואפי' ישנים אסור שבכל שעה הוא מחזקן יותר עיין מ"א:

ג **הקנה**. ה"ה לתת קרום שלו תחת הדג על האסכל' רש"י דף ל"ד:
ד **תקרע**. דאפי' תקרע לא איכפת לן דאין זה קורע ע"מ לתפור:

סימן תקט

א **שנרצף**. פי' שנעקם ונכפף מחט שנתעקמ' אפילו מעט אין לפושטה. ספר הזכרונות:
ב **בי"ט**. וה"ה אם נשבר בעי"ט ולא ידע בו או שלא היה לו שהות לתקנו אבל אם שכח לתקנו מעי"ט אסור וה"ה אם היה אפשר לתקנו בראשון אסור לתקנו בי"ט שני מהרי"ל מ"א. ואם יכול להשאיל לו אחר אסור לתקנו בכל ענין. מ"א ועי' ס"ס תק"מ מש"ש:
ג **ולא**. מיירי שהיה אפשר לעשותו מאתמול:
ד **העץ**. או על גבי סכין אחר:
ה **ואין**. וה"ה שאין עושין כן בפני רבים אבל להעביר שמנונית הסכין ע"ג עץ או חרס או ע"ג סכין אחר מורין ברבים להתיר. רש"ל פרק אין צדין:
ו **במחט**. ואם לא שמוהו במחט מעי"ט אסו' ליתנו במחט בי"ט ועס"א בהג"ה. מ"א:
ז **לשרוף**. עיין מ"א שהעלה דכללו של דבר כל שאסור לחתוך אסו' ג"כ לשורפו וכל שמות' לשרוף מות' גם כן לחתוך. והכא מות' אף לחתוך דהא אי אפש' לעשותו מעי"ט אלא שנהגו לעשות זה בשריפת החוט ע"ש:
ח **ללבן**. וכיון דהתירא בלע סגי ליה בליבון כל דהו' שקש נשרף עליו מבחוץ כמ"ש סי' תנ"א סעיף ד':
ט **שכשיתלבן**. דאז לא נראה כמתקן כלי אלא כמחממה לבשל תחתיה מרדכי. ואפי' היה אפשר לעשותן מעי"ט שרי ד"מ. אבל הבלוע מנבילה צריך ליבון עד שתשיר קליפתה וניכר שעושה להכשירה אסור כמו שאסור להגעיל כלי בי"ט ב"י הג"מ. ואם לא היה אפשר לעשותו מעי"ט שרי להגעיל ד"מ. ועס"א בהג"ה. ומכאן משמע שמותר בחול להגעיל כלי חלב לאכול בו בשר או איפכא והעולם נוהגין איסור בדבר. ומ"כ בשם הגאון מוהר"ר בנימין מפוזנ' ששמע ממהר"ם יפה הטעם להמנהג שאם יעשה כן לעולם לא יהיה לו רק כלי אחד ויגעילנו כל פעם שישתמש בו וזה אסור דלמא אתי למטעי כדאיתא בחולין דף ח' ע"ב. והא דשרינן הכא י"ל כיון דלעולם אין משתמשין בו אלא ע"י ליבון ליכא למגזר. מ"א:
י **לחזור**. מדכתב לחזור ולצלות משמע דצלו בו בי"ט דאל"כ ה"ל מכשירין שהיה אפשר לעשותם מעי"ט הלק"ט חלק ב' סי' ר"ה. והמ"א כתב דלטעם רא"פ אפי' היה אפשר ללבנו מעי"ט שרי ללבנו בי"ט כיון שמדינא א"צ ליבון ע"ש:
יא **נקב**. ואם א"א לעשותו מעי"ט שרי כמ"ש ס"א בהג"ה. מ"א:

יב **להטביל**. ואם א"א להטבילו מעי"ט שרי ועס"א בהג"ה דאין מורין כן וכ"כ הישו"ש:

יג **לטלטל**. אבל אסור לאוכלו ע' מ"א וע' סי' תקי"ח סעיף ג':

סימן תקי

א **מלילות וכו'**. ויש מחמירין למלול בשינוי בראשי אצבעותיו כמ"ש סי' שי"ט סעיף ו'. הר"ן וט"ז מיקל:

ב **קטניות**. היינו השרביטין ומוציא הזרע. וכתב הישו"ש דאסור להניח קטניות או שאר זרעונים במים שיציף הפסולת למעלה או שיפול העפר למטה:

ג **בו ביום**. אפילו אינו רוצה לאכול לאלתר דבשבת חייב חטאת כמ"ש סי' שי"ט אפ"ה שרי בי"ט עמ"א:

ד **ובטנים**. וט"ז ומ"א כתבו דאין חילוק בין אלו לשאר פסולת ע"ש:

ה **מסננים**. דוקא כשהיה אפשר לעשותו מאתמול. מ"א:

ו **ממתקין**. וע"י שינוי שרי אם היה טרוד בעי"ט. ב"ח מ"א ע"ש:

ז **מתכת**. דאינו שורף וליכא כיבוי ועסקי' של"ד. ונ"ל מה"ט מותר ליתן השפוד מלובן לתוך משקה כדי שיתחמץ אם ראוי לשתותו בו ביום. מ"א:

ח **ואח"כ**. אחר שנתן בה רמונים:

ט **מעמידין**. פי' שנותן לתוכו קיבה:

י **חמאה**. אפי' ע"י עכו"ם אסור. ריב"ש. וט"ז מיקל ע"י עכו"ם אם צריך לכך משום שמחת י"ט ע"ש. וכ' המ"א ונ"ל דמותר לקלוט שומן הצף על פני החלב שקורין סמעטנ"י או רא"ם אפי' בשבת וכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת עם החלב וכמ"ש סי' שי"ט סעיף ד'. ודוקא שצריך לאוכלו בו ביום ואם אין צריך לו רק שחושש שיפסיד ויתקלקל מותר לעשותו ע"י עכו"ם וכמ"ש סי' ש"ז סעיף ה':

יא **הירק**. פי' התלוש שיש בו ראשי עלין נרקבין אין גוזזין במספרים שלהם דמאן דחזי סבר שליקטן היום:

יב **ועכביות**. הן מיני ירקות שיש טורח בתיקונן:

יג **בגד**. עיין סי' ש"כ סעיף ו':

יד **אורחים**. אפי' מאותה עיר מ"א. ועיין סי' של"ג סס"א:

סימן תקיא

א **להחם**. וע"י עכו"ם שרי ואם הקור גדול כ"כ שהמאכלים נקרשים שרי להסיק דהוי צורך אוכל נפש. מ"א:

ב **גופו.** שאינו שוה לכל אדם אלא למעונגים:

ג **תינוק.** כיון דהו' רביתיה לא גזרו. מרדכי. והאידנא דאף בחול לפעמים אין רוחצין אותו ב' או ג' ימים אף בי"ט אסור לרחצו. מ"א:

ד **להרבות.** היינו דוקא בפעם אחת אבל אסור להוסיף עליו כמ"ש ססי' תק"ג:

ה **מוגמר.** ומותר להביא כלי מלא נקבים ומכסין אותו מעי"ט ופוקקין נקביו ולמחר פותחין הנקבים ונמצא הבית מתגמר ואפי' בשבת מותר. רש"ל:

ו **למתקן.** אפי' טובים לאכילה בלא"ה אלא שרוצה למתקן יותר נמי שרי. מ"א:

ז **ריחא.** עסי' תרנ"ח ס"ב ומה"ט כתבו הט"ז בסי' זה והמ"א בסי' זה ובסי' קכ"ח דאסו' ליתן מי וורדים בשבתות וי"ט לתוך המים לצורך נטילת ידים לכהנים ואפי' ששופכים מעי"ט מ"מ מולידין ריח בי"ט ע"י הכהנים וכ"כ הלק"ט ח"א סי' י"ט. אבל בתשו' גינת ורדים חא"ח כלל ג' סימן ט' כתב דבידים אין שום איסור כלל כי אם במים דודאי קמוליד ריחא דאסור. וכ"פ בתשובת ח"צ סי' צ"ב דבידים אין שום איסור כלל ע"ש. (אבל בספר א"ר כתב כיון דשמן עצמו מעורב במים לא הוי מוליד ריח ע"ש):

סימן תקיב

א **עכו"ם.** וה"ה לצורך קראי"ם. הרב בצלאל ורש"ך כתב דיש מתירין. כנה"ג ע"ש:

ב **ע"י עכו"ם.** נראה דזה מיירי שיש איסור טלטול לבית העכו"ם ע"כ צריך שליח העכו"ם אבל ע"י ישראל אסור אע"ג דבי"ט אין עירוב והוצאה היינו לצורך ישראל אבל לצורך עכו"ם לא. ואם העכו"ם דר תוך הרחוב שהוא מותר לטלטל שם גם ע"י שליח ישראל שרי ט"ז שם. כ' בס' תניא אחר שתיקן כל צרכי סעוד' סמוך לסעודה מותר להזמינו וכ' המ"א ונ"ל דוקא שלא היה דעתו עליו קודם סעודה כגון שהעכו"ם בא אליו סמוך לסעודה ועיין ט"ז:

ג **מאליו.** זו דעת רמב"ם אבל הטור חולק עליו וכתב הט"ז להכריע להלכה דאם בא מאליו והישראל נותן לו לאכול בלא הזמנה והפצרה שיאכל אצלו אין איסור שמא ירבה אבל אם מפציר בו שיאכל אצלו אע"פ שבא מאליו מ"מ כיון שחביב לו שיאכל אצלו חיישינן שמא יבשל לו קדרה אחרת עוד דמה לי שהזמינו בדרך שליחות לביתו או שהזמינו אחר שבא אליו עכ"ל ע"ש:

ד **אסור.** משום דגזרינן שמא ירבה בשבילו בקדירה אחרת ועיין מ"א וט"ז:

ה **יש לו.** טעות סופר הוא וצ"ל אפי' אם אין לו וכמ"ש ס"א דבקדירה אחת שרי להרבות בכל ענין. מ"א. וע' ט"ז:

סימן תקיג

א **לטלטלה.** דאין איסור בדבר המוקצה בנגיעה לחוד בלא טלטול כמ"ש סי' ש"ח סעיף ג' בהג"ה ועמ"א וט"ז:

ב **אסורות.** דהוי דשיל"מ לאחר שבת:

ג **אסורה.** ואם נתערבה יש להחמיר כמ"ש בי"ד סי' ק"ב ועמ"א:

ד **מותר.** דמין בשאינו מינו בטיל בדשיל"מ אפי' נתערבה ונטרפה עם התבשיל:

ה **הביצה.** משמע שהביצה עדיין שלימה ואפ"ה דוקא כשנתבשלה עם בשר שרי אבל עם ביצים אחרים אסורים כל הביצים משום דמין במינו הוא. אבל דעת רמ"א בי"ד סי' ק"ב דטעמו בטיל אפי' בדשיל"מ ע"ש:

ו **דלחזותא.** משמע דאם אינו ניכר במראה אלא בטעם בטיל אע"פ שבא לתקן הקדירה כגון מים ומלח בעיסה בטל. מ"א. אם אינה קלופה הביצה ונתבשלה עם אחרות אפילו ס' א"צ דמיא דביעי בעלמא הוא. כל בו ות"ח. מ"א ע"ש:

ז **שלא יגע.** דשמא ינענע אותה:

ח **ר"ה.** ובספק אם נולד ביו"ט ראשון מותר אף בי"ט שני של ר"ה. ואם חל ר"ה ביום ה' ו' ונולדה ביום ה' אסור בשבת. רוקח וש"ל:

ט **השכים.** קודם עלות השחר. ר"ן:

י **בתים.** דאז משמשת עמו ולא ספנא מארעא:

יא **לא.** פי' והשכים בשחרית ומצא אבל לא בדק בשחרית אלא ביום מצא אסור מספק שמא יצא היום דספק בדבר שיל"מ אסור בספק השוה:

יב **ומסל ת.** ואם ידע העכו"ם דנולד אסור לישראל אינו נאמן דמתכוין להשביח מקחו להתירו. מרדכי. ואם הביצים של ישראל והעכו"ם מסל"ת שנולדו מאתמול ויודע שנולד אסור לישראל. ע' ביו"ד סי' ס"ט סעיף י"א דהפרישה וב"ח אוסרים וש"ך וט"ז מתירין ע"ש:

יג **לסמוך.** וה"ה בכל מילי דרבנן ועיין בי"ד סי' קכ"ג:

יד **אין.** וט"ז בשם רש"ל מיקל גם בזה ע"ש ועמ"א:

סימן תקיד

א **לכבות.** השכנה"ג בסי' תר"א אוסר שתיית הטיטון שקורין טובא"ק משום מכבה. והמ"א כתב לאסור משום מוגמר דאינו שוה לכל נפש ע"ש. אבל בתשובת דרכי נועם

חלק א"ח סי' ט' כתב דמותר וליכא משום מכבה ולא משום מוגמר ע"ש. ועיין לעיל סי' תק"ב ס"ק ז' מה שכ' שם. ולחותכו הטובא"ק ביום טוב איסור גמור הוא. וע' סי' תק"ד:

ב **מטתו**. והב"ח כתב דמותר לכפות הכלי על פי הנר וכ"פ הט"ז דמן הדין מותר לכבות אלא שאין מורין כך ע"ש:

ג **מותר**. ומ"מ לא יכבה ממש אלא ישליכנה לחוץ הרא"ש וב"ח ועיין סי' תק"ב סעיף ב':

ד **מקום**. אבל אם יכול לאכול אפי' בבית העכו"ם אסור לכבות. ונ"ל דה"ה כשישרפו כלי האכילה ואין לו כלים אחרים מותר לכבות מ"א וע"ל סי' של"ד סעיף כ"ו דמבואר דבזמן הזה שאנו שרויים בין העכו"ם ויש חשש סכנת נפשות מותר לכבות אפי' בשבת ע"ש:

ה **להרחיק**. זה מירי שישאר כך ולא יחזור ויטה עליו השמן. ונ"ל מזה באם מטה וממשיך השמן קצת מן הפתילה כדי שיוכלו לאחוז בפתילה ולהוציאה קצת טפי ממה שהיתה תחלה חוץ לשמן ואח"כ יחזור ויטה השמן אליה וזהו כדי שתדלק יפה מותר ולא אמרינן שבשעה שמשך השמן מתחלה ה"ל מכבה. ט"ז ע"ש:

ו **פתילות**. וה"ה דמותר לכפול נר של שעוה כדי שישרף במהרה עס"ט וכן מותר להטות הנר של שעוה האש למטה קצת כדי שיתיך השעוה ויחזירנו למעלה וכן יעשה פעמים הרבה כדי שבמהרה ישרף כל הנר וכן בנר של חלב מותר אע"פ שגרם כיבוי ע"י גוף הנר מ"מ מותר דע"י הטייה זו הוא מבעיר טפי ודמי למרבה בפתילות ט"ז ע"ש. (אבל בספר אליה רבה חולק ואוסר ע"ש). אסור לחמם נר של שעוה לדבקו במנורה משום דהוי ממרח כמו שכתב סי' שי"ד וכתב בספר הזכרונות דאסור ליגע בשעוה שמא ימרח כנה"ג סי' שי"ד. וכתב המ"א ול"נ דכשמדביקו במנורה לא הוי מירוח דממרח תולדה דממחק שאם אינו משפשפו לא הוי מירוח אלא דאסור לידבק גזירה שמא ימרח אבל מותר לטלטלו דלא גזרינן שמא ימרח עכ"ל:

ז **שידליקנו**. ולכן יש ליזהר אותם שיש להם צוועניגיל שאין הנר דולק אלא עד שיגיע לצוועניגי"ל שלא ליתן בתוכו ביו"ט אם לא קודם שמדליקין מהרי"ל אבל המ"א כתב וז"ל דהרא"ש כתב אע"ג דגרם כיבוי שרי כמ"ש סי' של"ד סעיף כ"ב היינו כשאינו נוגע בדבר הדולק אלא בגרם דבר החוצה לנר דהיינו כמ"ש כאן שמניח סביבו דבר המעכב ההבערה אבל לא ימעט ההבערה במה שלקח מגופו שום חלק כגון השמן והפתילה ששניהן גורמין הדליקה והממעיט מאחד מהם ממהר את הכיבוי ע"כ לכן נראה לי דלא אסר הרא"ש אלא ליקח מגוף דבר הדולק אבל כשנותן דבר חוצה לה שרי וכן משמע מלשונו ומלשון הטור שלא כתב תיבת קודם שידליקה משמע אפי' אחר שהדליקה שרי

ולכן כתב רמ"א ויש מתירין כו' דפליג אסברא קמייתא. וחתיכה הנשארה אינה אסורה משום מוקצה שלא היה מוקצה בה"ש ועוד שהיה יכול לגרם לו כיבוי ואם כן לא אסח דעתיה מיניה ערסי' רע"ט. ומ"מ נראה לי דנר של מצוה שהודלק בי"ט אע"פ שכבה אסור ליהנות ממנו ולאוכלו הואיל והוקצה למצותו כמו נוי סוכה עכ"ל. מ"א:

ח **שמדליקים**. פירוש דוקא כדי להדליק שתיהן כאחד אבל אם עושה כדי לנתק חלק הראשון שלא ידלק צד השני אסור יש"ש. אבל מלשון רמ"א משמע דאפי' אין צריך לשתיהן רק שעושה כדי לקצרה שרי ולדעת זה פשיטא דשרי לתחוב נר בחול אפי' הוא דולק מ"א וכ"כ הט"ז ע"ש ועיין סי' תצ"ח ס"ק י"ח כתבתי בשם המ"א דאסור לתחוב בחול דעושה גומא ע"ש וכן דעת השל"ה. וט"ז מתיר בצורך קצת לתחוב הנר אפי' במים ע"ש:

ט **סכין**. דמתקן מנא:

י **הרוח**. כתב המ"א והמנהג בליל יו"ט שאין לוקחין הנרות מבית הכנסת לבית כדרך שעושין במ"ש דבכל רגע ורגע הרוח מנשב וא"א להבחין דלא כשל"ה שאוסר לתוחבו בחול רק יוליכנו לביתו ונהפוך הוא עכ"ל ע"ש:

יא **לחתוך**. אפשר בכלי אסור כמ"ש ס"י. מ"א:

יב **בטלה**. וכל מה שמדליק ועושה לכבוד י"ט לא מיקרי נר בטלה יש"ש סי' ל"ד ע' מ"א:

יג **שעה**. משמע אפי' אין שם אדם בבית הכנסת שרי מהאי טעמא. ואם הוא סמוך לחשיכה אפילו בביתו שרי להדליק דצריך הוא לו באותה שעה יש"ש ב"י מ"א (אמר המגיה תמיד הייתי משתומם מה שראיתי להדליק נרות בבית הכנסת ע"י עכו"ם משבת ליו"ט בעוד היום גדול לאחר מנחה דלכאורה הוא איסור גמור ומחויב למחות בעכו"ם כמו שהדין בעכו"ם העושה מלאכה בשביל ישראל כמבואר בפוסקים אבל חנני ה' יתברך ללמוד היתר דלפי מה שכתב הב"י בסי' רע"ו הטעם דלא מהני קצץ בנר משו' דהגוף ישראל נהנה ממנו א"כ כאן לא שייך זה דהא אין רואין לאורה אלא בלילה והוי כמו שאר דברים כגון עכו"ם העושה מלבוש דמותר בקצץ בסי' רנ"ב ואף לפי מה שכתבו דבבית ישראל לא מהני קצץ. הוא הטעם משום חשד כמבואר שם ובשל רבים ליכא חשדא וזה ברור שם בפוסקים. ועוד כמה פוסקים הר"ן וסייעתו מתירין גם בנר בקצץ וכדאי לסמוך עליהם במקום מצוה ושמחת י"ט וכמה פוסקים מתירים אפי' בחד שבות במקום מצוה א"כ יש להם על מה שיסמוכו. ומנהגן של ישראל תורה היא. ועל היתר זה יש לסמוך גם כן על מה שנוהגין שביום כפור מדליק העכו"ם נרות בבית הכנסת קודם תפילת נעילה ומתפללים לאורם. דלכאורה אין לנו ראיה להתיר אבל על פי דברים האלה יש סמך וסעד גמור להתיר. כנלע"ד ללמוד זכות על מנהג של ישראל):

יד **הפתילות**. נ"ל דאפילו להעמיד נרות של שעוה לצורך הלילה אסור עיין סי' תק"ג. מ"א:

טו **אילן**. ולמטה משלשה טפחים מותר עיין סי' של"ו סעיף ב':

טז **לשתיהן**. כדי שלא יהא נראה כמתקן מנא שהרי הפתילה לא הודלקה עדיין שעושה אותה לכלי עכשיו משום הכי הוצרכנו כאן שצריך לשניהם מה שאין כן בס"ג בהג"ה שדולק כבר ומתכוין לקצרה שיכבה במהרה עס"ק ח' מש"ש ועיין מ"א וט"ז:

יז **אין גודלין**. וה"ה שאסור להתיר קליעתה או נר של שעוה הקלועה עיין סימן ש"ג סעיף כ"ו:

יח **דולק**. דכשנר דולק ושורה בתוכה ממעט שמנה והוי מכבה דמכהה אורו מיד. תוספות ועיין מ"א:

יט **הפחם**. עיין ב"י ובמ"א ובט"ז כתב דפי' הדברים הוא כך דס"ל דאין היתר אלא בפחם לחוד אבל לא בפתילה וע"כ חילק בפחם עצמו בין יד לכלי דכשהוא חותך בכלי א"א לצמצם שלא יחתוך מגוף הפתילה מה שלא נעשה פחם עמו וזה אסור משא"כ אם הוא מנפץ הפחם ביד אז ודאי לא יגע בגוף הפתילה כי הניפוץ הוא שמניח אצבעו עליהם ומטה אותה לצד הארץ והיא נופלת כי אין לה דבוק עם הפתילה והוא נופל מאליו אבל אם רוצה ליקח הפחם בין אצבעותיו ודאי אסור כי אז קרוב הדבר מאוד שלא יצמצם ליקח הפחם לחוד בלא מעט מהפתיל' ע"כ לא אמר בסיפא אבל חותך ראשה בידו דהוי משמע שהוא עושה על ידי חתיכה בין אצבעותיו וזה אסור ומה דנקט ואינו חותך ראש הפתילה בכלי רבותא קמשמע לן דעל ידי כלי אפשר לצמצם יותר לחלק הפחם מהפתילה כי הוא דבר דק משא"כ בין אצבעותיו שהם גסים ונתפש בקלות גם מהפתילה קמשמע לן דאפילו הכי אסור ואין היתר אלא ניפוץ ביד ולא חיתוך כלל זה פי' יפה מאוד. והעולה מזה גם למעשה בנר של חלב או של שעוה דאין היתר כלל לחתוך הפחם שעל הנר בין אצבעות שלו או על ידי הכלי של מספרים השייך לזה וגם ניפוץ לא שייך כאן כי אינו שייך אלא בפתיל' שמודלקת בתוך השמן שידוע הוא שבראשה נעשה פחם וכשנוגעין בו נפרד ונופל לארץ וזה אינו שייך בשל חלב או שעוה אלא דמ"מ יש בו קצת תועלת במה שמטה את ראש הפתילה באצבעו שידלוק שפיר טפי וכ"כ מו"ח ז"ל לחלק בין נופץ למסיר בין אצבעותיו: ורש"ל כתב העולם נזהרין למחוט כל עיקר ואין להקל להם שמא יבואו למחוט בכלי כעין צבת ואין היתר אלא לנפץ באצבע עכ"ל. משמע דלדידיה מותר מן הדין לחתוך הפת' אפי' בין אצבעותיו אבל למ"ש יש בזה איסור גמור: ומ"מ נראה שאין להחמיר מלהטות באצבעו ראש הפתילה קצת כדי שתבעיר יפה

כדרך הניפוץ שזכרנו בשמן ע"כ לשון הט"ז. ועיין בתשובת דרכי נועם חלק א"ח סי' י"ג שפסק שם להתיר כשהוא ביד ע"ש. וכ"כ בשכנה"ג דבמקומותינו נוהגין להתיר ע"ש ויש לזהר כרש"ל וט"ז. (אבל בספר אליה רבה הוכיח להתיר לחתוך הפחם בין אצבעותיו ע"ש). כתבו התוס' יש למחות ביד הנשים שלא יכסו האש ביו"ט. אכן האגודה כתב [מותר] לכסות האש באפר בלילה כדי שימצאו למחר בי"ט וכתב רש"ל וכ"נ להקל דדבר שאין מתכוין הוא:

סימן תקטו

א **שמחוסר**. אם הישראל קנה דגים מהעכו"ם מעי"ט והניח אצל העכו"ם בלי חותם ובי"ט רואה שהוא טוב ויפה כמו הראשון שרי דלא חיישינן שהעכו"ם החליף אם אינו נהנה בחליפין כמ"ש בי"ד סי' קי"ח. מ"א בסי' תקי"ז:

ב **אסור**. משום מוקצה דבמוקצה כזה אפי' ר' שמעון מודה:

ג **לטלטלן**. וביש"ש כתב דמליל שני ואילך מותר בטלטול אף על פי שאסור באכילה לדידן ע"ש והמ"א חולק עליו וכתב דבדבר שאין לו היתר אכילה אסור בטלטול וכמ"ש סס"ד בהג"ה:

ד **שיעשו**. שלא יהנה ממלאכת יו"ט. וצ"ע דאם העכו"ם אין מביא בחנם רק שישראל קצץ לו מעות שיביא דגים מעי"ט והעכו"ם שהה והביאן בי"ט אי מותרין לערב מיד דהא אפי' עשה עכו"ם מלבוש בי"ט מותר ללבשו אם קצץ כמ"ש סי' רנ"ב ס"ז עמ"א:

ה **מיד**. אפי' למי שהובא בשבילו דממ"נ חד יומא חול הוא:

ו **להקל**. וט"ז בשם רש"ל פסק להתיר לאחר בי"ט שני בכל ענין ולעצמו לצורך גדול עיין שם ובמ"א. וכשזימן אורחים מעיר אחרת אף הוא בעצמו מותר לאכול עמהם דאין זה כבודם שלא יאכל עמהם עמ"א ובתשו' ב"ח סי' נ"ג:

ז **שילך**. והכל לפי המעשה אם היה עם שיירא ושהה יום א' צריך להמתין יום א' ואם היה רוכב על סוס ושהה שעה אחד צריך להמתין עד שעה אחד ואם המקום רחוק הרבה א"צ להמתין יותר מיום אחד שהוא יום השבת שנעשה באיסור וע"ל סימן שכ"ה סעיף ח' באחרונים:

ח **בשבילו**. פי' בתחלה צדן לעצמו ואח"כ נמלך והביאו לישראל מותרין לו מיד במוצאי יו"ט ראשון של גליות ואין שייך כאן כדי שיעשו כיון שלקטן העכו"ם לצורך עצמו ומיירי בתוך התחום עס"ה ועמ"א:

ט **אסורים**. עיין סימן שכ"ה סעיף ז' ועיין אחרונים כאן:

י **בשבת**. כתב רש"ל ואין צריך כ"ש אבל אם הובא ביום ו' צריך במ"ש כ"ש:

יא **להכין**. כגון דגים שצריכים בישול ובשבת אסור לבשלם וביו"ט שני נמי א"א לבשלם שהרי מוקצין הם ואסורים אפי' לישראל אחר לדעת רמ"א סס"א. וכתב ט"ז נראה דאין איסור שיבשלם ביו"ט שני כדי לאוכלם בשבת וכ"ש לדעת רש"ל שמתיר בכל גווני לאדם אחר ביו"ט שני ואין כאן איסור מוקצה כלל ואפי' להכרעת רמ"א שאין היתר לאחר אלא לאורחים מ"מ הא קי"ל דאמרינן הואיל ואי מיקלעי אורחים ע"ש וע' ס"ק ו'. והמ"א מתיר לבשל ביו"ט שני ע"י עכו"ם ע"ש:

יב **מחוץ**. אפי' חוץ לי"ב מיל. מ"א:

יג **מותרים**. נ"ל דאם היא בהמה ואח' אוכל מעט ממנה מותר לשוחטה מיד. מהרי"ל מ"א:

יד **שיעשו**. ע' סי' שכ"ה סעיף ח' בהג"ה די"א דאין הלילה עולה מן המנין ומדלא כתב הרמ"א כאן כלום אפשר דדעתו דביו"ט יש להקל. והלילה עולה מן המנין וגם בלא"ה הרבה פוסקים ס"ל דלא בעינן בכדי שיעשו בתחומין לכן יש להקל וגם הישו"ש מיקל. מ"א:

טו **הרוב**. ואם יש לחוש שמרבים להביא בשביל ישראל אסור ודוקא כשרואין שמרבים להביא אבל מסתם אין חוששין וכמ"ש סימן תקי"ז. ומיהו בעכו"ם המוכר דגים אם אנו מתירין ליקח ממנו יש לחוש שירבה להביא בשביל ישראל וצריך להתיישב בדבר. ועכו"ם הדר בכפר והביא דגים לעיר שרובה ישראל יש להסתפק אי אמרינן מסתמא צדן לצורך ישראל או אמרינן ניזל בתר רובא דעלמא וצדן לצורך עכו"ם ואח"כ נמלך והביאו לכאן וא"כ אין להם דין מחוסר צידה ונ"ל להקל. מ"א ע"ש:

טז **אסור**. וביו"ט שני יש להקל. רש"ל מ"א:

יז **ונתעכב**. אבל אם השולח יודע שילך בשבת או ביו"ט אסור. ע' מ"א:

יח **דעתו**. ז"ל הב"י בשם הרשב"א בהא דמותר דבר שהובא מחוץ לתחום דוקא בפירות עכו"ם אבל בפירות ישראל אסורים לכל דמוקצים הם דכיון שהן חוץ לתחום הקצום הבעלים מדעתן דשל ישראל צריך הכן אבל של עכו"ם א"צ הכן עכ"ל. וט"ז סימן תקי"ח ס"ק ז' כתב דלא קי"ל כן ומתיר בזה ע"ש. וכ"ד המ"א ע"ש. (עיין בספר אליה רבה דהשיג על מ"ש מ"א בזה ומתרץ כל קושיות שלו) ואם באו לו ביו"ט ראשון מותר בשני לכולי עלמא: והא דישראל שיגר דורון לחבירו ע"י עכו"ם דוקא פירות שאין במינם מחובר לקרקע אבל אם יש במינם מחובר לקרקע צריך חותם דחיישינן שהעכו"ם החליף טובים ברעים שתלשם היום וה"ה בדגים כמ"ש ביד סי' קי"ח. מ"א:

סימן תקטז

א **חיים**. לפי שמותר לשחוט ביו"ט:

ב **טחינה**. אף דאפשר לעשות מהם תבשיל מ"מ עיקר התבואה עומדת לטחינה ואף שעורים שראוים למאכל אסור וכן פי' רש"ל. וכתב ט"ז לענין הלכה אין לנו נ"מ מזה דכל הנהו אין שולחין הנזכרים כאן היינו דרך ר"ה ובטלטול שרי לכ"ע ואנו אין לנו ר"ה עתה לכן משלחין הכל מה שאינו מוקצה ע"ש:

ג **בשורה**. דמיחזי כמי שמוליכה למכור בשוק. נ"ל דאפי' בחצר אסור. מ"א:

ד **זה אחר זה**. וביש"ש פסק דאפי' בערבוביא אסור ובג' מינים שרי בערבוביא ואסור בזה אח"ז:

סימן תקיז

א **מחוץ**. פי' שלא בשביל ישראל:

ב **שרובה**. היינו שרוב הלוקחים פת וקמח הם עכו"ם אבל אם רוב לוקחים פת וקמח הם ישראל ודאי אסור ליקח קמח אלא אם כן ידוע שנטחן מאתמול ט"ז. ומהרי"ל חתם הקמח בעי"ט אצל העכו"ם ופעם אחד מצא החותם מקולקל ואסר ליקח הפת וכתב המ"א ונ"ל דאם הישראל קנה קמח מעי"ט והניחן אצל העכו"ם בלא חותם ובי"ט רואה שהוא טוב ויפה כמו הראשון שרי דלא חיישינן שהעכו"ם החליף אם אינו נהנה בחליפין כמ"ש בי"ד סי' קי"ח וע' סימן תקט"ו סע"ק א' מש"ש:

ג **פת**. מיהו אסור לקרות העכו"ם לביתו וליתן בעדו המעות דהוי עובדא דחול ואפי' ע"י עכו"ם אסור כמ"ש ס"ב. יש"ש. ונ"ל דבמקום ששומת הלחם ידוע וא"צ פיסוק דמים מותר ללקחו בלא נתינת מעות כמ"ש סי' שכ"ג. מ"א:

ד **מותר**. ואם יש לחוש שהובא מחוץ לתחום והוא עיר שרובו ישראל אסור:

ה **מפריחין**. פי' שלא יהיו גדולים שיכולים לפרוח חוץ לתחום דאז ה"ל מוקצה:

סימן תקיח

א **קטן**. אפי' לטייל. יש"ש הג"א מ"א:

ב **שלא**. כגון מפתח של תיבתו סמ"ק ב"י ויש"ש אוסר אא"כ דוקא מפתח לצורך אוכל נפש או תכשיט וכן הסכים הט"ז וכתב דכל בעל נפש יחמיר לעצמו במקום שאין שם עירוב שלא להוליך עמו רק מה דצריך קצת לאוכל נפש בו ביום אבל משום חשש גניבה לא בפרט במקום שיוכל לתת המפתח למי שהוא נאמן לו בביתו דאז אסור לדברי הכל

עכ"ל. ומחזורים אסור להחזירם לביתו אא"כ חושש שמא יגנבו דאז התירו סופן משום תחילתן אבל אם היו מונחים שם מימים רבים אסור להחזירם לביתו ביום טוב. וראיתי כשיוצאין לטייל חוץ לעיר מסירין הסכינים שאין בהם עוד צורך היום כל כך שאין רגילים עוד לאכול אבל בעיר חוץ לעירוב אין קפידי' כל כך כי לא תקנו חכמים ע"ח אלא בשבת שאסור להוציא כל דבר אבל ביום טוב שמותר להוציא כל דבר חוץ ממה שאין בו צורך היום כלל בעבור זה לא תקנו עירובי חצירות מהרש"ל ע"ש. וט"ז כתב עליו דודאי סכינים כל היום מיקרי צורך אוכל נפש דאי מזדמן ליה איזה פרי יאכל עמהם עיין שם:

ג **בכדור.** וביש"ש כתב דמנהג רע הוא דאין זה שמחה וטיול לגדולים אבל לקטנים אין מוחין. ונ"ל דשאר מיני שחוק דינן כמו בשבת עיין סימן של"ח. מ"א:

ד **ומניחו.** ואם רוצה לצלות בו שנית בשר מותר. ט"ז:

ה **אוכל.** פי' כשצריך למקום השפוד להעמיד שם קדירה מותר לסלקו:

ו **שובך.** דשובכו מוכיח עליו אבל שאר סולמות של בית אסור וכ"כ בישש"ש והוסיף דאפי' בבית אסור לטלטלן והמיקל בבית לא הפסיד. מ"א:

ז **מחתכה.** דוקא כשהי' קשה כמ"ש סימן שכ"ד סעיף ז'. ולמאן דשרי מוקצה אפי' בריא' שמת' שרי מ"א. (אבל דעת הב"י וב"ח דבבריאה שמת' לכ"ע אסור):

ח **להסקה.** ואם הוא לח אסור. ותבן שעומד למאכל בהמה או לשאר תשמיש ואין מונח באוצר שרי להסיקו. מ"א ע"ש:

ט **הסמוכים.** ודוקא שסמכ' אחר שנגמר הדופן עם סככה אע"פ שסמכן לעבותה אבל אם סמכן בתחילת עשייתה כדי לעבותה או לחזקה אסור ליטלן פוסקים ועיין ט"ז:

י **חבילות.** אבל עצים המונחים על הסכך בטילות לגבי הסכך ואסור ליטלן דהוי כסותר. מ"א:

יא **הפחת.** מזה יש ללמוד דמי שיש לו לפתות טמונים בבור ופתחן עכו"ם בשבת או בי"ט דאין בהם מוקצה ומ"מ אם עשה העכו"ם לצורך ישראל אסור בכ"ש. מ"א ע"ש:

סימן תקיט

א **תריסי.** פי' דלתות חנויות של שידה תיבה ומגדל שאינן מחוברים לקרקע אבל במחוברין יש בנין וסתירה כמ"ש סימן שי"ג ואסור לסלקן ולהחזירן. אחרונים:

ב **ומחזירין.** דאם יהא אסור להחזירן לא ירצה לפותחן דיחוש שמא יגנובו אבל כשעומדין החנויות בבית אסור להחזירן דלא חייש שם לגניבה. מ"א:

ג **הצד.** פי' שיש לו ציר למעלה ולמטה. וכתב ב"י דהיינו דוקא שצריך להסיר הקרש שבו הציר כדי לפתוח דאלו בפותח ונועל בעוד שהוא קבוע ודאי שרי דאל"כ יהא אסור

לפתוח הבית בשבת עכ"ל והוא פשוט דאם בפותח ונועל לחוד אין איסור אפי' במחובר. ט"ז:

ד **שלא יתקע**. פי' בחוזק. משמע דלא איירי ברפוי ואפ"ה שרי אע"ג דבשבת אסור כמ"ש סימן רע"ט בי"ט לא גזרו כיון דאין בנין וסתירה בכלים ומה"ט כתב מהרי"ל עכו"ם שהביא כתב חתום מותר לפתחו בי"ט וכתב המ"א ונ"ל דאם כתובין עליו אותיות או צורות אסור דה"ל מוחק עיין סימן ש"מ סעיף ג' וכ"כ הט"ז. ועיין שכנה"ג:

ה **לקטום**. הט"ז העלה דאפי' בסכין מותר לקטום ע"ש:

ו **תיקון**. וה ה דאסור לעשות קמטין בענק של צואר שקורין קאלניר מ א. ואפי' בחה"מ אוסר רש"ל:

סימן תקכא

א **משילין**. דוקא כשיורד המטר עליהם ומשום הפסד שרי ואפי' לגמור האוצר. רש"ל:

ב **ארובה**. הוא חלון שבתקרה:

ג **בחלונות**. הן בכותל וצריך להגביהן:

ד **בסולמות**. וה"ה במדריגות שלנו. רש"י יש"ש:

סימן תקכב

א **במקלו**. ודוקא בר"ה או בכרמלית אבל מבית לחצר שרי דאין עירוב והוצאה ליום טוב לאפוקי בשבת אפי' חוץ לעירוב אסור בכל הדברים שאסרו לצאת בו חוץ מתכשיטי נשים רש"ל ועיין סי' שי"א סעיף י"ח:

ב **בכסא**. פירוש יושב בכסא ונושאין אותו:

ג **צריכים**. ואז מותר אפי' יכול לילך בע"א אפ"ה התירו לו משום דוחק' דצבור' או שלא לטנף הבגדים וכ"ש אם היה זקן. ט"ז ע"ש:

ד **במקל**. אפי' אזמני' מאתמול לכך דמיחזי כמאן דאזיל לשוק למוכרה. אחרונים:

סימן תקכד

א **ולא דנין**. כתב הטור וכולן אם עשאן בין שוגגין בין מזידין מה שעשו עשוי ע"ש. ועיין ט"ז:

ב **לגרש**. פירש שהגט נכתב בערב שבת:

סימן תקכה

ליתבע. כתב מהר"ם מלובלין התוקע כפו לחבירו ביום טוב לפחות לו מחובו דחייב לקיים דבריו ופשוט הוא ואין ראוי לקנסו עיין שם סימן ע"ב:

סימן תקכו

א **ישראל**. ועל ידי קראים נמי אסור משום לפני עור. כנה"ג:

ב **עממין**. אם צריך להוליכו לעיר אחרת רחוק ממהלך יום אחד וי"ט ראשון חל בערב שבת ולהמתין עד יום א' לא ירצו העכו"ם להוליכו שהוא יום אידם ולהמתין עד יום ב' יסריח יקברוהו על ידי עכו"ם בביתו ולאחר שבת יוציאוהו או יניחוהו בארון ויחמרוהו בחמר ובזפת ע"י עכו"ם כדי שלא יסריח. ריב"ש ב"י:

ג **כדי**. או שילוו אותו אשתו ובניו. עש"ת עבה"ג ס"ז:

ד **תכריכין**. ואם יכול למצוא תכריכין מוכנים אין לעשות חדשים. אם התכריכים מטונפים מותר לכבסם. ואם אין לו נסרים מנסרים נסרים לארון:

ה **קבר**. ודוקא בני החבורה אבל אחרים שאין דרכם לחפור אסור. כ"ש שלא ישליכו אנשים אחרים עפר לסתום הקבר או לטלטל כלי החפירה אם לא שהוא סמוך לחשיכה ע"ש דאז המסייע משובח. ומהרשד"ם חא"ח סי' י"ז כתב דמותר לכל אדם לזכות בכסוי קבר והסכים עמו המ"א ע"ש אבל המשפטי שמואל סי' י"ג חולק על זה ע"ש וע' כנה"ג. וכתב א"ז ראיתי בפנקס חבורה קדישה פה פראג כשנפטר הגאון מוהר"ר אפרים ז"ל ובאו תלמידיו מרנן ורבנן ורצו לטהרו דת"ח ראוי יותר לטהרו תלמידיו ולהתעסק בו ושלחו להגאון מוהר"ר ישעיה ז"ל ר"מ ופסק מאחר שהקברנים מתעסקים כל השנה ומבטלים עסקיהם יתעסקו ג"כ עם הצדיק רק אם ירצו הקברנים מרצונם הטוב לוותר לאיזה אנשים חשובים בשביל כבוד הצדיק הרשות בידם:

ו **כחול**. כתב ח"י ח"ד די"ט ב' של ימים הראשוני' הוי כחוה"מ. והתוס' כתבו דאין לחלק בכה"ג. וכתב רש"ל פ"ק דביצה אם צוה להוליכו לקבר אבותיו אין שומעין לו אך אם אינו מסריח ממתינין לו עד למחר ומוליכין אותו. ואם מסריח קוברים אותו היום במקומו ואין מוליכין אותו בי"ט כלל:

ז **עכו"ם**. ואם צריך להמתין הרבה שעות ומתוך כך יבא המת לידי בזיון או כיוצא בו יתעסק עמו ישראל:

ח **ישראלים**. ומותר לטהרו בסדין בי"ט שני כיון דאינו אלא גזירה שמא יסחוט רק שיזהרו שלא יעשו סחיטה בידים. יש"ש מ"א:

ט **בעפר**. זהו בי"ט שני אבל בראשון אסור ע"י ישראל. ט"ז ועיין ס"ק ה' מש"ש:

י **טילטול**. אבל אסור להוציאו אפי' לכרמלית עיין מ"א:

יא **שכר**. וביש"ש אוסר ליטול שכר ואם אינו רוצה לעשו' בחנם מטעין ליה כמו בחליצה. ועס"ס תקפ"ה די"א דלצורך מצוה מותר ליטול שכר שבת וי"ט. מ"א:

יב **וחוזרין**. אפי' יצאו חוץ לד' אלפים אמה מותרים לחזור שלא תהא מכשילם לעת"ל הש"ג ויש"ש מ"א. ועיר העשויה כקשת בענין שמודדים מן הקשת אסורים לילך דרך היתר דהא יכולים לילך דרך הקשת. רדב"ז כנה"ג מ"א:

יג **לרכוב**. וה"ה דאסור לילך בספינה. כנה"ג מ"א:

יד **מתירים**. ומיהו לא ירכבו בעיר מפני העכו"ם. שכה"ג מ"א וע' ט"ז:

טו **לצאת**. עמ"א שהעלה דאם אינו מוטל בשדה שאין לחוש שיאכלוהו הכלבים אסור ע"ש:

טז **במקומו**. ורש"ל כתב דוקא היכא דליכא קבר במקום שנפטר אבל אם יש שם קבר אלא שעשה צוואה שיוליכו לקברי אבותיו אין זה כבודו לחלל י"ט ואם יש חשש שיסריח קוברין אותו במקומו ולא שמעינן לצוואתו ואי ליכא חשש זה מוליכין אותו וקוברין אותו אחר י"ט במקום צוואתו ע"ש ועיין ס"ק ו':

יז **גדול**. וביש"ש פסק דאין קוברין אותו תוך למ"ד ועמ"א:

סימן תקכז

א **ספק**. וכתב המ"א ואם קיבל עליו (שבת) [יו"ט] כגון שאמר ברכו אסור עסס' רס"א. אבל הט"ז ועט"ז כתבו משם ראב"ן דאפי' לא עירב עד אחר ברכו יכול לערב כל זמן שהצבור לא התפללו תפלת י"ט ע"ש והיד אהרן הסכים עם המ"א ע"ש ונ"ל דמי שהוא בבית הכנסת ולא הניח עירוב תבשילין ואם ילך לביתו להניח עירוב תבשילין יעבור זמן מנחה יתפלל מנחה ולא יניח עירוב תבשילין דיכול להקנות קמחו לאחרים. מ"א:

ב **מתבשיל**. דאיתא דר"א יליף מקרא דאשר תאפו אפו ואשר תבשלו בשלו מכאן שאין אופין אלא על האפוי ולא מבשלין אלא על המבושל ע"כ צריך כאן פת בשביל מה שיאפו פת לצורך שבת ותבשיל בשביל מה שיבשלו ור"י ס"ל דבשביל תבשיל מותר הכל ורוב פוסקים ס"ל כר"י רק ר"ת וקצת דעות ס"ל כר"א ע"כ כשר לכל הפחות בדיעבד כר"י אבל על הפת לחוד לא מהני לכ"ע אף לאפות. אסור לעשות ע"ת לפני עי"ט רק בעי"ט אבל בדיעבד מותר עיין ט"ז ס"ק י"ב ומ"א ס"ק י"ג. כתוב ביש"ש אם עשה תבשיל מיוחד לע"ת או שהפרישו לשם כך אפי' היה דעתו לברך עליו ושכח שרי לבשל דברכות אין

מעכבות ואפי' הפרישה אשתו שלא מדעתו שרי עכ"ל. והמ"א בס"ק (נ"ג) [כ"ג] חולק עליו וכתב דאין לסמוך ע"ז ע"ש. ועיין ט"ז ס"ק (י"ז) [י"ח]. מהרי"ל היה מניח הבשר על הטעלי"ר ולא על גלוסקא משום מיאוס. גם לקח לחם שלם ולקחו ללחם משנה בליל שבת ובמחרתו בסעודה ג' היה בוצע עליו כיון דאתעביד ביה חדא מצוה ליעביד ביה מצוה אחרית'. בשל"ה כ' שלא ליקח עצם שפל אלא יקח חתיכה חשובה ואל תהי מצוה זו קלה בעיניך:

ג **דייסא**. נ"ל דאפי' במקום שמלפתין בו את הפת בטלה דעתן דאכלי נהמ' בנהמ' ונ"ל דה"ה שאר מיני ליפתן וקיטניות במקום שאין דרך ללפת בהן הפת אסור לערב בהן. מ"א:

ד **מעושן**. כ' המ"א נ"ל דאם אינו ראוי לאכילה ע"י הכבישה או העישון אין מערבין בו אבל במלח אע"פ שהוא ראוי לאכילה אין מערבין דאמרי' מליח הרי הוא כרותח כבוש ה"ה כמבושל משמע דמליח אינו כמבושל מיהו אם היה כבוש בציר או בחומץ ושהה בתוכו כדי שיתנו על האור ויתחיל להרתיח הוי כמבושל אם נאכל כך עיין בי"ד רסי' ק"ה. מ"א:

ה **עדשים**. דוקא אם אין לו תבשיל אחר יש"ש ועב"י ובט"ז. ודוקא שמלפתין בהם את הפת כמ"ש ס"א. מ"א וע' יד אהרן:

ו **ששכח**. ואם מחמת עצלות שכח נקרא פושע יש"ש ועמ"א. ודוקא אם שכח פעם א' אבל פעם ב' פושע הוי. גמרא:

ז **שאינו**. או שלא ידע שמחויב כל אחד לערב וסמך על הגדול אבל בר בי רב חשיב כפושע. יש"ש:

ח **התנה**. והניח עירוב תתומין. יש"ש:

ט **סומכין**. פירוש אם שכח ואין צריך להודיעהו:

י **מן**. פירוש ממקום שהעירוב מונח עליו:

יא **צרכנא**. כתב רש"ל אם לא התנה בפירוש ולשחוט אינו יכול לשחוט ביום טוב לשבת וט"ז חולק עליו והעלה דאין להשגיח עליו לאסור השחיטה מיום טוב לשבת אם הניח עירוב תבשילין ע"ש וכ"פ הב"ח וכ"מ בתשובת גינת ורדים חא"ח כלל ד' סימן ד' דא"צ לפרש ולשחוט. והשכנה"ג בהגהת ב"י אות י' כתב דלכתחלה ראוי לומר בפירוש ולשחוט ושכן נוהג הוא ז"ל ועיין יד אהרן:

יב **ראשון**. היינו שחל יום טוב ביום ה' ו' משא"כ אם חל יום ו' ויום שבת פשיטא דמותר לבשל ביום ו' שהוא י"ט ראשון ע"י עירוב תבשילין. וכתב רש"ל דאפילו אם

עבר ובישל ביום א' דהיינו ביום ה' דאסור לאכלו בשבת. וט"ז חולק עליו ומתיר לאכול בשבת וכ"ש שאין איסור לאכלו עכ"פ בי"ט ע"ש אם חל יום טוב יום ו' ויום השבת יאמר בע"ת למעבד כל צרכנא מיום טוב לחבירו ומיום טוב לשבת עיין ט"ז הטעם. ועיין מ"א שהניח בצ"ע דאם יודע שיהיה לו ביום שני אונס שלא יוכל לאפות כגון ביום אידם אי שרי לאפות או לבשל ביום ראשון אם היה דעתו לכך בשעת עירוב ע"ש:

יג **העירוב**. היינו התבשיל אבל אם נאכל הפת אין בכך כלום עס"ב. ואפי' חל יום טוב ביום ה' וביום ו' ונזכר ביום טוב ראשון אין צריך לערב. יש"ש ועסכ"ב:

יד **לאכלו**. ומכל מקום יניח אותו ללחם משנה בערבית ושחרית ולמנחה יבצע עליו כמ"ש בס"ק ב':

טו **לבשל**. אפי' לא הניח הקדירה עדיין אצל האש רק שהתחיל בתיקונו כגון שחתך הלפתות וכדומה מותר לבשלו. מ"א:

טז **נר**. האחרונים העלו דאם לא עירב אסור להדליק לכן אין להדליק רק נר אחד כמ"ש ס"כ:

יז **אחרים**. וה"ה אם יש שם אחרים והוא אינו רוצה להקנות להם קמחו שרי גם כן לאפות בצמצום. יש"ש:

יח **כלל**. כתב ט"ז כמדומה לי שאין לסמוך על פסק זה לחזור ולברך שנית ע"ש. ועיין סעיף קטן ב' מש"ש בשם יש"ש:

יט **לאחרים**. ומשמע מזה דאפי' משרתת אסורה לבשל. וביט"ט שחל להיות ערב שבת אסור לבשל מי"ט לשבת אפי' ע"י עירוב ומ"מ אחרים אופין ומבשלים לו. מ"א ע"ש:

כ **ואחד**. היינו לכתחלה אבל אם אירע שלא אכל כלל ממין א' אינו אוסר לשבת כיון שעכ"פ בשעת הבישול נתכוין לאוכלו היום הרי היה המעשה שלו בהיתר. ט"ז ועיין סימן תק"ג:

כא **בעירוב וכו'**. ומברך בתחלה. ש"ג:

כב **לא**. וישש"ש וב"ח פסקו כסברא ראשונה:

כג **והותיר אחת**. היינו קדירה אחת אסור לאכלו דבהערמה חיישינן שילמדו אחרים לעשות כן משא"כ במזיד: וכתב ט"ז וקשה דלעיל סכ"א הבי' י"א דמותר קודם האכילה מטעם שיאכל מכל אחד ולמה אסר כאן. ע"כ נ"ל דכאן מיירי במבשל מין אחד בשני קדירות דבזה לא מהני מה שרוצה לאכול ממנו מעט דהא טעם אחד לשניהם אבל אם יש שינוי ביניהם בטעם מהני אפי' בשני קדירות קודם אכילה הערמה זו לאכול מעט ממנו עד כאן לשונו:

סימן תקכח

עירובי. ואם הניח עירובי חצירות לי"ט סומך עליו גם לשבת מ"א והמניח בע"פ יש לכלול ג"כ י"ט ויאמר כל שבתות וימים טובים עש"ת ש"א סכ"ט די"ט שחל בה"ו ואנשים רוצים לילך על היריד בי"ט האיך יתנהגו:

סימן תקכט

א **בערב יום טוב**. וה"ה בי"ט ראשון מפני שהוא ערב י"ט שני. מ"א:

ב **שלישית**. קודם מנחה קטנה ואם שכח לעשותה קודם יעשנה אח"כ. ופשוט דסעודת מילה מותר כמ"ש סי' רמ"ט. וחייב לאכול פת בי"ט בערבית ושחרית ואם לא אכל בליל י"ט יאכל ביום שני פעמים כמ"ש סי' רצ"ח סס"א. מ"א:

ג **היין**. ומצוה לאכול בשר. רמב"ם:

ד **ובגדי**. ואם אין ידו משגת יקח לכל הפחות מנעלים חדשים לכבוד יום טוב. מהרי"ל:

ה **מאחרין**. חוץ מר"ה עיין סי' תקפ"ד סס"א:

ו **עניים**. עיין זוהר פרש' פנחס שהפליג בעונש מי שאינו נותן לעני מסעודתו בי"ט ר"ל. ומי שמתענה בי"ט צריך ללמוד כל היום או לומר תחינות:

ז **ושותה**. אפי' אם הוא בעל תשובה ומסגף עצמו בכל ימות השנה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבתות וי"ט וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות. בית יעקב סי' ע"ג ועיין במהרימ"ט חלק ב' חא"ח סימן ח':

סימן תקל

אסור. וחייב לכבד חה"מ במאכל ומשתה ובכסות כשאר יום טוב ומהרי"ל לבש בגדי שבת ועונש המבזה את המועדות פרש"י חה"מ. ומצוה לאכול פת מ"א. כתב הכנה"ג בשם הרשד"ם אם הוא מקום שנהגו להקל אפי' בדבר שאינו אבד ובא חכם ואסר להם אפילו דבר אבד אין לחכם אחר להתיר להם ע"ש:

סימן תקלא

א **במועד**. כדי שיגלח ערב י"ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול:

ב **אנוס**. דלא מוכחא מלתא כ"כ ואפילו לא היה להם אומן מערב י"ט אסור. ב"י:

ג **ברגל**. וב"ח פסק דוקא שהתירו לו קודם הרגל ולא שלמו לו ימי נידוי עד הרגל דאין נידוי שלנו פחות מז' ימים. אבל אם לא ביקש שיתירו עד הרגל לא חשיב אונס:

ד **ברגל**. ובזה נראה אע"פ שהיה יכול להתירו קודם הרגל לא מיקרי פושע שהי' בדעתו לקיים נדרו ונזירתו. מ"א:

ה **הים**. שלא בא בישוב עד ח"ה ב"י רי"ו. משמע דאם היה בערב י"ט במקום ישוב אסור לגלח בח"ה. ונ"ל דאם היה שני ימים או שלשה ימים קודם י"ט בישוב ובערב י"ט לא היה בישוב מותר לגלח בח"ה ומיהו דוקא כשבא ממדינת הים דאז מפרסמ' מלתא אבל בדרך אחר לא. מ"א. כתב בספר גן המלך סי' ס"ב כל אלו דמגלחין במועד מותרים לספר ע"י ישראל כיון שיש היתר בדבר ע"ש:

ו **לטייל**. אבל יצא להרויח או לראות פני חבירו שרי דמקרי דבר מצוה עסקי' רמ"ח:

ז **קטן**. דלא שייך ביה טעמא שלא יכנס למועד כשהוא מנוול דלאו בר מצוה הוא. ובנ"י כתב דוקא כשיש שער רב ומצטער ע"ש. ודוקא לקטן מותר לגלח דצורך הרגל הוא. אבל לעכו"ם אסור לגלח דלא עדיף משאר מלאכות דאסור לעשותן במועד אא"כ אין לו מה יאכל עסקי' תקמ"ב ס"א. מותר להשהות שמחת התגלחת שעושין לקטן עד המועד ומגלחין ע"י ספר ישראל גן המלך סי' ס"ב:

ח **בפרהסיא**. ואפשר דבקטן הנראה כגדול אסור לגלחו בפרהסי'. מ"א:

ט **שביעי**. עיין סי' תקמ"ח סעיף ח':

י **שפה**. בין בתער בין במספרים ע"ת ע"ש. אפי' אינה מעכבת האכילה ומכ"ש דמותר לגלח לצורך המכה עיין מ"א:

סימן תקלב

א **ואוסרים**. ופשוט דכל הני דמותרין לגלח מותרין ליטול צפרנים מ"א ול"נ לאסור דצפרנים יכול ליטול בכל מקום ודו"ק באר הטיב אשר לפני ובש"ת נ"ש סי' נ"ו מתיר למי שזהיר לנטלם בכל ערב שבת ליטלם בחה"מ בערב שבת. כתב המ"א ונ"ל אם נוטלן בערב י"ט מותר ליטלן בח"ה דהא ר"ת מתיר בזה אפי' לגלח ע"ש:

ב **בסכין**. משמע בידו או בשיניו מותר וכתב ריא"ז הנוטל צפרנו בשיניו אין בו משום מיאוס:

ג **טבילה**. עיין מה שכתבתי בי"ד סי' קצ"ח סעיף קטן י"א:

סימן תקלג

א **כיון**. דצורך אכילה לא גזרו כיון מלאכתו:

ב **אסור**. במקומות שעושין מחיה ביין שרף ששורפין ביורות ויש להם ריוח הרבה יש מקום להתיר וליתן הריוח לעניים כיון שהם אינם עושים מלאכה בעצמם רק ע"י עכו"ם

ואפי' ישראל יהיה מסייע מותר דמסייע אין בו ממש מיקרי כיון דהעכו"ם יכול לעשותה בלי סיוע ישראל. בית יעקב סי' מ':

ג **יערים**. ואם הערים מותר לאוכלו עיין סי' תק"ג. מ"א:

ד **בשכר**. ובחטים ובכל דבר מ"א וכ"כ י"א ע"ש:

ה **לעקור**. ואינו יכול לעקור אלא כדי מה שצריך עמ"א:

ו **לכבשם**. אפילו אין נמצאים אחר המועד דמלאכה גמורה אינה מותרת אלא בדבר האבוד ועבורי רווחא לא מיקרי פסידא ר"ן אבל לקנות מותר כמ"ש סי' תקל"ט ס"ה:

ז **יסחוט**. אע"פ שמולח הרבה יותר מהצורך הרי יכול לומר על כל אחד בשעת הבאה ומליחה זה נסחט וכן כשמולח חבירו דהערמה כי האי שרי אפילו בי"ט כמ"ש ס"ס ת"ק כ"ש בח"ה. וא"ל מ"ש מקמח דאסור לטחון שלא לצורך כמ"ש ס"א דשאני צידה דכל פעם י"ל שימצא דג משובח יותר משא"כ בקמח. ומה שמותר למלוח על ידי הערמה היינו משום דאין עיבוד באוכלין. מגן אברהם:

ח **לצודן**. אפי' נהגו שלא לצוד רשאין לחזור ממנהגם מפני שממעטים משמחת י"ט. ש"ג כנה"ג מ"א:

ט **אומניהם**. דוקא האומנים שעושים הרבה ביחד ונראה כעושה לצורך חול לכן עושים בצנעה:

י **חיות**. כוונת רמ"א לאשמועינן דדגים שרי כמ"ש ס"ד. והמ"א הניח בצ"ע דאפשר אף בדגים אסור בפרהסיא ע"ש. ונ"ל דמי שיש לו בריכה גדולה אסור לחפור בחה"מ שיזובו המים כדי שיצודו הדגים דמוכחא מילתא טפי שהוא צורך חול. מ"א עיין שם:

סימן תקלד

א **מכבסין**. כדי שיכבס מערב י"ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול:

ב **הידים**. שאפי' כבסן קודם הרגל חוזרים ומתלכלכים טור. משמע דאפי' יש לו הרבה שרי דאל"כ היינו חלוק והטעם שמתלכלכים תיכף וצריך בכל יום אחד וא"כ לפי מה שנוהגים שלא להחליפם אלא משבת לשבת א"כ אסור לכבסן במועד שדי להם בכביסה מעי"ט. מ"א:

ג **חלוק אחד**. אפי' אין בו איזורו שרי לדידן מ"א. במצרים נוהגין היתר לכבס על ידי השפחות עכו"ם כל הכלים הצריכים במועד דכיון דצריכים למועד לכולם הוי כמי שאין לו אלא חלוק אחד. מהריק"ש:

ד **אין**. אפי' מבית לבית באותה חצר דאפי' מאומן עכו"ם עמ"א:

ה **שכרו**. ה"ה דאפי' יש לו מה יאכל מותר ליתן לו שכרו דמה איסור יש בזה אלא ה"ק אע"פ שאין לו מה יאכל דצריך לתת לו שכרו ה"א דמותר ליטלן משום כדי שלא יתבענו שנית קמ"ל דנותן לו שכרו ומניחן אצלו ואם אינו מאמינו מניחן וכו' אבל אם יש לו מה יאכל לא יתן לו שכרו ואינו רשאי לפנותן לבית הסמוך לו. ולכאורה צ"ע דאם אין לו מה יאכל למה לא יביאם בפרהסיא דהרי מותר לו לעשות מלאכה כמ"ש ס"ס תקמ"ב י"ל דמ"מ אסור שהרואה לא ידע שאין לו מה יאכל ולפ"ז כ"ש שאסור לו לעשות המלאכה בפרהסיא מ"א ועיין בתשובת שער אפרים סי' ל"ו דאוסר לנגן בכלי שיר לישראל בחול המועד:

סימן תקלה

א **מחצר**. דרך ר"ה ואם יש פתח בין ב' החצירות מותר לפנות אפי' דרך כמה חצירות. ב"ח ועמ"א:

ב **שלו**. דשמחה לאדם שיהיה דר בתוך שלו. וכתב המ"א ונ"ל דאם אדם דר אצל חבירו בחדר אחד ואחר כך שכר לו בית מיוחד אע"פ שנוח לו יותר אסור לפנות דהא אפי' מכעורה לנאה אסור מיהו אם הוא בין העכו"ם או ענין אחר דומה לזה יש להתיר לפי ראות עיני המורה עד כאן לשונו:

סימן תקלו

א **לטייל**. נ"ל דמא"י לח"ל אסור לתקן צרכי הרכיבה עיין סי' תקל"א סס"ד. מ"א:

ב **לבריחה**. אפי' לא ישבה עדיין עליהם ג' ימים שראוי למכור הבצים בזול מ"מ שרי מפני הפסד מועט אבל אחר ג' ימים לבריחה אסור אפי' יפסידו הבצים דיש טורח גדול בחזירתה וכ"ש דאסור להושיב אחרת שאין כל התרנגולות יושבות על ביצים שכבר הוחמה לפיכך אין טורחין מספק. ב"י עיין מ"א:

סימן תקלז

א **האבד**. וספק דבר אבד נמי מותר. רש"ך חלק א' סימן קי"ג:

ב **ונתקלקלו**. ואם נסתמו לגמרי אסור דהוי כעושה מתחלה:

ג **ששה**. אבל בפחות מכאן כיון דלא עברו ביה מיא אסור ועמוקה ג' אפשר דאסור לחפור עד ח' דטרחה יתירה היא להשליך העפר לחוץ עיין ב"י:

ד **כדי**. ומה שפסק לעיל בסימן תקל"ג ס"ד דצד דגים שהרי אפשר שיאכל מהם במועד והכא כתב לאוכלם במועד שאני הכא דסוף סוף גם השדה שותה ממנה ומש"ה בעי שיאכל דוקא מה שאין כן התם ועיין מ"א:

ה **מתליעים**. שנוטל התולעת שבאילן אע"פ שנפסד האילן אסור דטירח' יתירה היא:

ו **יכול**. אבל במלאכה גמורה אסור ליתן לו שכר מזונו. מ"א:

ז **ומוסרין**. אבל לשכור לו שומר אסור ובשבת אפי' למסור לו אסור. מ"א:

ח **בפרות**. ולדידן שאין דשין בפרות צריך שינוי אחר. מ"א:

ט **לבצרו**. ופועלים ישראלים יכולים ליטול שכר ועיין סימן תקמ"ב סעיף א':

י **לעשות**. ואדם חשוב צריך ליזהר אפי' במלאכת דבר האבוד שמא יטעה העולם לומר שכיון מלאכתו במועד. ב"י בשם רוקח:

סימן תקלח

האבד. אבל בדבר שאינו אבד פשיטא דאסור לעשות בחה"מ ואם דבר שאינו אבד בחה"מ אפי' לבנו קנסוה רבנן ומאבדין אותו ממנו ודוק' למ"ד מלאכת חה"מ דאורייתא. רי"ו. ונ"ל דדמי לעושה מלאכה בשבת שאסור לו לעולם וה"ה לבנו. מ"א וע"ש ובט"ז:

סימן תקלט

א **אסורה**. מפני הטורח:

ב **מצויים**. נ"ל דגם בזה צריך שלא יכוין מלאכתו במועד עיין מ"א:

ג **ויתבעם**. וכתב הט"ז נ"ל דזה דוקא שהוא צריך לטרוח וליזל בדינא ודיינא אבל אם אין צריך אלא לתבוע לעצמו שיפרע לו לא מצינו איסור. והאידנא אנו רואים בכל הקהלות שתובעים בפני הדיינים אפי' בעד פרקמטי' בחה"מ יש ללמוד זכות דאנו רואים קלקול החובות הוא מצוי ביותר בכל יום וכל החובות הוויין בחזקת ספק דבר האבד עד כאן לשונו עיין שם:

ד **למכור**. וה"ה דמותר לקנות בצינעה. מ"א:

ה **במשפט**. דוקא במשפט העכו"ם לכן דקדק רמ"א וכתב לקבול במשפט וכן הא דכתב מותר לעשות זקיפה מיירי בעכו"ם שמעתי ועיקר. מ"א:

ו **בריוח**. דהיינו עושר מופלג. ט"ז:

ז **לירידים**. כתב רש"ל בתשובה סימן ע"ט דע שקבלתי הלכה למעשה להתיר בחה"מ אם בא יריד אפי' יומא דשוקא הנקרא קרסנ"י טאר"ג שהוא דבר דלא שכיחא ובא לזמנים דומי' דשיירות וספינות וחשבינן הפסד ריוח להפסד קרן וכו' אבל שאר ימי שוק אין

להתיר כלל לישב בחנות אם לא שהחנות סגורה ופתוחה במקצת אם בא ליקח וכל זה כדי להוציא לשמחת י"ט עכ"ל:

ח **המועד**. ודוקא שיודע בודאי שלא יפסיד מהקרן. מהריב"ל מ"א:

ט **שקונה**. המ"א העלה דדוקא בביתו מותר אבל בחנות אסור וכ"כ רש"ל שהחנות יהיה סגורה וכשיבא הלוקח לקנות פותחה במקצת וביריד שרי למכור כמו שכתב בסעיף קטן ז':

י **שתייתו**. פי' לכל השנה. ט"ז:

יא **תבלין**. מוכרי בשמים אף על פי שהוא דבר המתקיים לא בעי צנעה שניכר שהוא לצורך המועד. ב"ח. וכתב המ"א וא"כ כיון שפותחין לצורך ישראל אפי' בא עכו"ם לקנות מותר למכור לו עסס"ה:

יב **פירות**. מפני שאומנותם כך כל השנה לפיכך בעי צנעה אבל בע"ה המוכר לצורך המועד לא בעי צנעה. ב"י ד"מ:

יג **ונועל**. אבל שאר דברים אסור ואפי' יושב בפתח החנות והחנות סגורה והדלת פתוחה אסור. ריב"ל מ"א:

יד **כבוד יום טוב**. זהו לענין לעטר השוק בפירות דדוקא בערב יו"ט אחרון של סוכות יעשו כן שהוא חג בפ"ע ולא בערב יו"ט אחרון של פסח אבל לענין למכור בפרהסיא גם בערב יו"ט אחרון של פסח יעשו כן. ב"י:

טו **לוקחים**. ומן העכו"ם מותר לקנות הכל דהוי כמציל מידם. ש"ג כנה"ג מ"א:

טז **כלים**. המ"א העלה שאין להקל מאחר שיכול למצוא אחר המועד ומש"ה כתב רמ"א נהגו לקנותן כלומר שמדינא אין נכון לקנותן:

יז **להלוות**. דל"ד לפרקמטי' דהתם יש טורח גדול וגם לפעמים יקנה ביוקר ויצטער משא"כ בהלוואה הרא"ש. ומה"ט שרי נמי להלוות לישראל בריוח בדרך היתר ומותר גם כן לעשות עיסקא ליתן לו מעות. מ"א:

יח **בשמחת**. ואם ההלואה מרובה וירע עינו להוציא כ"כ מ"מ יעשה הטוב שיוכל. מהרי"ל וכשמונה מעות בחה"מ להלוות ישנה אם רגיל למנות ב' ב' ימנה אחד אחד. ד"מ:

סימן תקמ

א **לחבירו**. דליכא למיחש שם לגנבי:

ב **בטיט**. עיין ט"ז שהעלה דמותר לעשות סולם ולהטיח גגו בחול המועד לצורך המועד עיין שם:

ג **כדרכו**. דאיכא למיחש לגנבי:
ד **הסכנה**. אבל בלא"ה אסור לסתרו ולבנותו ואפי' איכא חשש גנבי. מרדכי:
ה **כדרכו**. דאם לא כן מימנע ולא סתיר:
ו **גבשושית**. דאינו אסור אלא חרישה עיין סי' קל"ז ס"ט וב"י שם:
ז **הדלת**. והוא הדין לתקוע המשקוף במסמרים שרי אם יש לחוש לגנבי ואם לאו אסור. מ"א:
ח **אצטבא**. נסר שמחברין לו רגלים כעין ספסל שלנו מעשה הדיוט הוא. טור:
ט **תנור**. ונ"ל דאם הזמן קר מותר לעשות תנור להחם הבית החורף אם ראוי לאפות בו ואם אינו ראוי לאפות בו נ"ל ג"כ דשרי. מ"א ע"ש:
י **שנשבר**. אפי' יכול להשאיל מחבירו שרי מ"א ועיין סי' תק"ט סעיף קטן ב' מש"ש:

סימן תקמא

א **הדיוט**. ודוקא לצורך המועד ועיין מ"א:
ב **לתקן**. ובמהרי"ל כתב דיש ליזהר לעשות מקודם לצורך המועד:
ג **מסרגין**. פירוש שעושין בה חבלים לשכב בה במועד:
ד **מפשילין**. פי' שגודלין:
ה **למעך**. לצורך המועד. מ"א:
ו **אומן**. וקמטי הקאלני"ר אסור עססי' תקי"ט:
ז **לעכו"ם**. וה"ה בכל מה שאסרו בחול המועד לישראל כמ"ש סי' תקמ"ג דכל מה שאסור לעשות אסור לומר לעכו"ם לעשותו. מיהו אם היו קרועים ומקולקלים הרבה מותר לתקנם דהוי דבר האבד וזה הפסד גדול. ט"ז:
ח **שינוי**. אבל הדיוט א"צ שינוי כמ"ש ס"ה:
ט **בגד**. תינוק שנולד בחג אסור לעשות לו בגדים חדשים במועד למול אותו. ריב"ש מ"א:
י **אומן**. וכל מי שיודע להוציא מלא מחט בבת אחת או שיודע לכוין אימר' בשפת חלוקו מקרי אומן. טור ע"ש:

סימן תקמב

א **יאכל**. כתב המ"א משמע דאם יש לו לאכול אפי' לחם ומים אסור עיין שם:
ב **וירויח**. כתב הט"ז האי כפל ל' בא ללמד דל"ת דלא הותר אלא כדי שיהיה לו מה יאכל לחוד קמ"ל כיון דהותר בהאי מלאכה הותר לקבל השכר אפי' הוא הרבה מכדי

אכילתו והיינו בהאי מלאכה גופא שמקבל בשעה שאין לו מה לאכול אבל אחר שיקבל א' אסור אח"כ באחרים עכ"ל. וכתב ב"י דכשאין לו מה יאכל אף אם יש לו כלי בית למכור שרי אא"כ יש לו סחורות למכור ע"ש:

סימן תקמג

א **לעכו"ם**. נ"ל דלצורך מצוה הצורך בח"ה שרי לומר לעכו"ם לעשותו דהא יש מתירין אפי' בשבת מ"א עסי' ש"ז סעיף ה':

ב **בקבלנות**. ואם בנו באיסור מותר ליכנס בו. מ"א וט"ז ע"ש:

ג **לתחום**. דחיישינן שיבואו לשם אנשים ממקומות אחרים. ואריס מותר לעשות בשדה כמ"ש סימן רמ"ג:

ד **אחר**. פירוש שיאמר לו בהדי' שיעשנה אחר המועד. וה"ה דלישראל שרי ליתן. מ"א:

ה **וימנה**. ואם כן כשנותן כליו לכובס אסור למנות מ"א. ועיין בבאר הטיב אשר לפני שהניח בצ"ע ממ"ש בסי' תקנ"א סס"ג דאוסר רמ"א שם ליתן לכובס עד אחר ט"ב וכתב מ"א אפי' אומר לכבס אחר תשעה באב עכ"ל דלא דק דהתם שלא יסיחו דעתן מן האבילות:

ו **שרי**. פי' א"צ למחות בידו עיין סי' רמ"ח:

סימן תקמד

א **לגוף**. וה"ה לתקן מרחצאות לרבים ודוקא מעשה הדיוט עיין מ"א:

ב **ב"ה**. ובזמן הזה שרי דאם יתעכב שמא ימנעו העכו"ם מלבנות בית הכנסת. מ"א:

ג **לתקנם**. אפי' כוון מלאכתן במועד ט"ז ע"ש. וה"ה דמותר לעשות חריץ מעשה הדיוט שיבואו המים לעיר שישתו בהרוחה ואע"פ שהוא טורח גדול ובפרהסיא וכיון מלאכתו במועד אעפ"כ שרי לפי שצרכי רבים אין לגמרם אלא בשעה שהם בטלים ומתחברים כולם ואם לא יעשו עכשיו לא יעשה לעולם הרא"ש וכתב המ"א משמע דאם יש מנהיג שהרשות בידו לעשות לבדו אסור לעשותו במועד:

ד **להמשיך**. פי' שמקבלין מי גשמים מהגג ומוליכין לבור לפי שאין זה טורח מרובה אבל להביא מים דרך חריץ אסור עיין מ"א:

סימן תקמה

א **רבים**. גזירת הדיינים והרשאה הוי צרכי רבים רש"ך ח"א סימן קי"ג: וכתב המ"א וכל מה שמותר לכתוב מותר לעשות קולמוס ודיו לכך. ובשכנה"ג נסתפק אם מותר לשרטט ע"ש:

ב **שלנו**. היינו משיט"א. מ"א:

ג **וגמרא**. ומיירי שמגיה מתוך השכל איזהו טעות ואפשר שישכח אחר יום טוב העיון הזה ולא ירגיש בהטעות וזה הוי דבר האבד ט"ז ע"ש. ודיבוק האותיות וטשטוש שרישומה ניכר להעביר עליה הקולמוס שרי לתקן. לתפור יריעות ס"ת בעמוד אסור כ"א ע"י מי שאין לו מה יאכל ש"ת דב"ש תקמ"ה:

ד **יריכו**. אפי' בלא שינוי ובגלגל אסור דאוש' מילתא טובא. מ"א ועיין ט"ז:

ה **בריוח**. עיין מ"א ועיין סימן תקמ"ב סעיף קטן א':

ו **שרי**. היינו לצורך המועד אבל שלא לצורך המועד ודאי אסור אפי' העשיי' ט"ז ע"ש. כתב הג"א הא דשרי לכתוב ולטוות דוקא כשלא כוון מלאכתו במועד וב"י כתב דאפי' כוון מלאכתו שרי כיון דדבר מצוה הוא וכתב המ"א ונ"ל דאם א"צ להניח' במועד אסור לו לכתוב הואיל וכוון מלאכתו במועד לא שרינן ליה משום שימצא פרנסתו בריוח ועוד בלאו הכי י"א דדוק' כשאין לו מה יאכל שרי עכ"ל:

ז **חשבונותיו**. ואם הם כתובים כבר רק שרוצה לסדרם אסור. ריב"ל מ"א:

ח **אוסרים**. ותוס' כתובה שרי לכ"ע. ועיין ט"ז שמיקל בכתובה ע"ש:

ט **להחמיר**. צ"ל ונהגו להחמיר לשנות אפי' וכו' וכ"ה בד"מ. והשינוי הוא שכותבין באלכסון ואע"ג דלא מיקרי שינוי אלא כשגוף האותיות שבורים מ"מ כיון שמדינא מותר אגרת שלום בלא שינוי כמ"ש המחבר אלא שנהגו לשנות די בשינוי זה אבל כתבי' האסור' לכתוב אסורים אפי' באלכסון עכ"ל ד"מ. ורוב פוסקים כתבו דמשיט"א לא מקרי כתב כלל ואפשר דמטעם זה נהגו להקל בכל הכתבים ויש להם על מה שיסמוכו. וקצת נוהגין לעשות שורה העליונה עקומה. וט"ז העלה דהמיקל בלא שינוי לא הפסיד ושפיר יש לסמוך על פסק ב"י ע"ש:

י **שטר חוב**. ואם נתן לו המעות מותר לכתוב דיש לחוש שמא ימותו העדים. מ"א:

יא **אריסות**. האחרונים העלו דאין חילוק בין מכירה לאריס וקבלנות דבשניהם אם נעשו קודם המועד ועתה רוצה לכתוב אם היה לו אונס שלא היה לו זמן לכתוב קודם מועד מותר בשניהם ואם לאו אסור בשניהם עיין ט"ז:

יב **אסור**. עיין ס"ק ט' מש"ש:

יג **מותר**. אפשר דה"ה בלוחות שלנו. מ"א:

יד **להעתיקה**. שלא ישכחנה. וה"ה אם למד מעצמו דבר חידוש מותר לכתוב וכן הב"ח כתב חיבוריו בחול המועד. ואם יצטרך לכתוב אות גס יכתוב דרך שבירה. ט"ז ומ"א. אבל חשבון התקופות אסור לכתוב מ"א. ואסור לתקן קונטרס כדי לכתוב עליו אחר המועד. ב"י:

טו **חובותיו**. מי שברח בממון אחרים מותר לכתוב עליו גזירות הדיינים והרשאה וטוב לעשות בצינעה אבל אם הדבר בטוח שיחזור לעירו אסור רשד"ם. וכתב המ"א עליו ולא ידעתי למה יגרע מפסקי דינים ועמ"ש רסי' זה ס"ק א':

סימן תקמו

א **אין**. הטעם משום דאין מערבין שמחה בשמחה ופשוט דנשואין בלא סעודה נמי אסור מ"א ע"ש עיין בשכה"ג ובספר גן המלך סי' ס'. ומכאן שאסור לעשות שני חופות מב' אחים או משתי אחיות ביום אחד וי"א דאפי' בשבוע אחת אין לעשות אבל ב' חופות משני אנשים לשתי נשים מותר דלא שייך עירוב וכן היה נוהג מורי הר"ר יחיאל לעשות חופת יתום או יתומה עם חופת אחד מבניו ביום אחד ועיין ט"ז:

ב **לארס**. וכ"ש שמותר לכתוב תנאים לשידוך בח"ה כנהוג בינינו אבל הסעודה שרגילין לעשות אחר כתיבת התנאים אסור לעשות בח"ה וכ"ש ברגל כשהוא סועד עם הכלה בפעם ראשונה אחר כתיבת התנאים שלנו. ט"ז:

ג **אירוסין**. וכתב ט"ז ונראה דכ"ש סעודת נשואין הראשונה דהיינו שנשא ערב הרגל ולא אכלו שום סעודה עד הרגל דאסור וכ"מ להדיא בריב"ש שמביא ב"י עכ"ל ועיין ס"ג ובמ"א ס"ק ד':

ד **בערב**. דוקא בשחרית ולא בערב י"ט סמוך לחשיכה מהרימ"ט בחידושיו כתובות על הרי"ף. ובכנה"ג כתב דהעולם נוהגין לישא אשה בעי"ט אפילו בערב סמוך לחשיכה. והמ"א כתב דבמדינתינו נוהגין לישא ערב שבת סמוך לחשיכה אבל בערב י"ט לא נהגו לישא כלל ע"ש הטעם ולכך אין לשנות המנהג:

ה **מילה**. אפי' מילה שלא בזמנו מותר לעשות סעודה בחול המועד. וה"ה בפדיון הבן אפי' שלא בזמנו דלא חשיבא שמחה אלא סעודת נשואין לבד. ודוקא בחול המועד אבל בי"ט אסור כ"כ בא"ז:

ו **סכין**. כלומ' שמעברת השער בסכין:

סימן תקמז

א **שמועה**. דה"ל כאלו מת תוך למ"ד יום:

ב **בכלל**. שהרי עי"ז פוסקים האבלות שלובשין אח"כ לבנים ב"י. וכתב לבוש י"ד סי' שמ"ו אנו נוהגים להזכיר אפי' פעם ראשון אפי' בתוך הרגל:

ג **חכם**. ששואלים אותו דבר הלכה בכ"מ ואומר אפי' אינו יודע לישא וליתן בה נ"י. אין בזמנינו ת"ח כזה. מ"א:

ד **אשכנז**. היינו אשכנז ממש אבל בפולין נהגו לקרוע על כולם מ"ב סי' ע"ב מ"א. ואף באשכנז בשמועה קרובה שהיא רחוקה אחר הרגל קורעין. אבל רחוקה אין קורעין אף על אביו ואמו הסכמת אחרונים וע' בי"ד סימן ש"מ. ואם מת אביו ונקבר בי"ט אין לקרוע בחה"מ שאינו לא שעת מיתה ולא שעת אבילות אלא יקרע אחר המועד מהר"ם מלובלין סי' ע"ד:

ה **בצינעה**. ואם א"א בצינעה עושין בפרהסיא ומיהו דוקא בפרהסיא דלגבי ישראל אבל בפרהסיא דלגבי עכו"ם לא אפי' בדלא אפשר ת"י כנה"ג מ"א וע' סימן תקכ"ו ס"ק י"ד:

ו **עץ**. אבל מותר לקוץ הדס שהכל יודעים שהוא צורך המת משא"כ ארזים שיסברו שקצצו לצורך בנין ומשמע אפי' באדם מפורסם ואפי' אין להם עצים אחרים אסור מיהו ע"י עכו"ם יש להתיר כיון דצורך מצוה ערסי' תקמ"ג. ובכנה"ג כתב משם ת"י דהיכא דא"א בע"א מותר לקוץ מהמחובר:

ז **עשבים**. כתב א"ז מצאתי בתשו' מהר"מ טראני שהאריך על פסק זה ומסיק דמיירי שלוקחן לצורך בית הקברות אבל מה שתולשין אחר קבורת המת זכר לתחייה שרי ע"ש:

ח **הדין**. ואסור נמי לדרוש עליו אלא לחכם בפניו ומכ"ש בי"ט דאסור. מ"א:

סימן תקמח

א **לא**. ומ"מ הנר שרגילים להדליק כל שבעה ידליק תיכף ואין זה תלוי במה שהרגל מבטל האבילות או שאינו חל עד אחר הרגל רק שידליק במקום שאין אוכלים שם משום צער עשו"ת נ"ש סי' ע"ג:

ב **ומונה**. וש"ע אינו נחשב רק ליום אחד אחרונים וע' בסעיף י"ו מש"ש:

ג **שני**. משמע אפי' נקבר ביום ראשון ע"י עכו"ם ולא כרש"ל אבל בראש השנה דוקא בנקבר ביום שני מונה שבעה מיום שני אבל אם נקבר ביום ראשון אינו מונה אפי' מיום שני ט"ז וכ"כ המבי"ט ופר"ח מ"א אבל רוב פוסקים פסקו דאפי' בראש השנה אם נקבר ביום ראשון מונה שבעה מיום שני וע' בי"ד סי' שצ"ט סעיף קטן י"ג:

ד **פרהסיא**. ולא ישנה כסותו. אע"ג דשאר אבל משנה ברגל מ"מ זה שלא התחיל עדיין אבילות אין לנהוג כן ברגל ר"מ לובלין סימן ק"ז. וכתב המ"א ונ"ל דמניח תפילין ביום ראשון ע"ש:

ה **שבצנעה**. והם תשמיש ורחיצה ות"ת עי"ד. ואסור לחזור הפרשה במועד דאין חיוב לחזור פרשת המועדים. מ"א:

ו **אנינות**. שאסור בבשר ויין ע' י"ד סימן שמ"א:

ז **שמחשיך**. וכתב המ"א אבל בליל י"ט שני חייב בכל המצות דדוקא ביום שני כתב הרא"ש דכחול שויא רבנן אבל בלילה שלפניו לא וכ"ש לדידן שנוהגין לעשות צרכי קבורה ע"י עכו"ם דחייב בלילה וכ"כ מהרי"ל היכא דמת לו מת בש"ע מותר לקדש בליל ש"ת אבל ביום כ"ע מודים שפטור אך לא יאמר ההגדה בפסח כיון דאית בה מדרש פסוקים מור"ם מלובלין וכ"כ בדרישה בי"ד סימן שמ"א וכ"פ ט"ז דלא כש"ך שם ע"ש ומשמע דביום אפי' אינו רוצה לקברו עתה חל עליו דין אנינות דכחול שויא רבנן ומיהו נראה לי דאם אי אפשר לקברו מחמת איד העכו"ם או מחמת אונס אחר לא חל עליו דין אנינות. ומשמע מתשובה מור"ם דאסור לעלות לתורה עד כאן לשונו עיין שם:

ח **ביתו**. ושותף של אבל שמת לו מת ביום טוב פסק הגאון מהר"ש מפראג לאסור כמו בשאר אבילות. א"ז:

ט **שעה א'**. כלומר שעה מועטת. מ"ב:

י **שלשים**. וכן חתן שנשא ערב הרגל ובתוך הרגל מת לו מת אע"ג דחתן דעלמא שאירע לו אבילות תוך שבעת ימי המשתה אין מונין למ"ד אלא אחר ימי המשתה מ"מ חתן זה עולין לו שבעת ימי המשתה למנין למ"ד מ"ב. אבל הט"ז פסק דגם כאן אין ל' מן המנין וע' בי"ד סימן שצ"ט:

יא **קודם**. מי שמת לו אביו או אמו ושלמו למ"ד יום ביום א' של חג וגערו בו בתוך הרגל מותר לגלח בחה"מ כיון שלא היה יכול לגלח בערב י"ט הלק"ט ח"א סימן רפ"ה:

יב **מימי**. כגון יום ה' או ו' דאז הרגל מבטל גזירות שבעה ואינו מבטל גזירות למ"ד:

יג **איסור וכו'**. היינו מדינא אבל המנהג להקל כמ"ש רמ"א בי"ד סימן שצ"ט ס"ה. ש"ך ט"ז וב"ח והאחרונים ועמ"א:

יד **שבעה**. דוקא במת קודם הרגל חשבינן ש"ע לשבעה אבל מת ברגל או בחול המועד לא חשבינן ש"ע רק ליום אחד אחרונים ודלא כרש"ל ומ"ב. ועיין סעיף קטן ב' ועיין מהרי"ט צהלון סימן ע"ח ובספר בני חייא חי"ד סימן שצ"ט ובתשובת נ"ש סימן י"ח:

טו **בשבת**. כתב הט"ז [ביו"ד סי' ת"ב ס"ו כתבתי] דבמת באחד בשבת והוי יום שביעי שלו בשבת דאין לנהוג איסור בדברים שבצינעה רק בשחרית בהנץ החמה וע"כ שרי במנחה לקרותו לספר תורה עוד כתבתי שם באם יום השביעי בשבת נוהגים קצת בעלי בתים לישב על הארץ בלילה שעה אחת והוא טעות גמור אלא א"כ שמע שמועה רחוקה בשבת שאז נוהג אבילות שעה אחת בלילה ולא כב"ח ע' י"ד סימן ת"ב ס"ק ד' מש"ש:

סימן תקמט

א **ובג'**. ואיתא בב"י בשם רי"ו דבראש השנה נהרג גדליה ונדחה תעניתו על יום חול ולפ"ז היה נראה דאם יש מילה בצום גדליה דאין בעל ברית מתענה עד הלילה כמו בט"ב שחל בשבת ונדחה ליום א' אבל יש לחלק דהתם נראה לכל הדחייה בזמנינו דאנו רואים שעיקר התענית של ט"ב שחל בשבת אלא שנדחה ע"כ נשתנה דינו מה שאין כן בצום גדליה דפעם הראשון דחוהו וגזרו להתענות ביום ג' לעולם חל הגזירה לעולם בשוה ואין נראה לנו הדחייה ט"ז. וכ"מ ממאי דאמרינן בפ"ק דמגילה רבי נטע וכו' וביקש לעקור ט"ב וכו' הואיל ואידחי אידחי וכו' ואם איתא דצום גדליה חשיב נדחה אם כן רבי מעיקרא איך לא עקר צ"ג אע"כ לומר דהתם מעיקרא כך קבלו עלייהו לעשותו לעולם כיום שנהרג בו ממש ולא חשיב נדחה עיין יד אהרן. מי שטעה ואכל בהם יתענה בה"ב. מהרי"ל:

ב **מפני**. כדי לעורר הלבבות לתשובה. רמב"ם:

ג **בט'**. ולא רצו לגזור גם בט' בו דאין מטריחין על הציבור יותר מדאי רמב"ן. וכתב המ"א וא"כ בעל נפש יתענה גם בט'. מיהו בירושלמי איתא שבראשונה היה גם כן בי"ז אלא מפני הצרות טעו בחשבון:

סימן תקנ

א **להחמיר**. כתב מ"א סימן קי"א קטנים מאכילין אותם לחם ומים להתאבל עם הציבור עכ"ל וכתב המ"א ונ"ל דוקא קטן שיש לו דעת להתאבל:

ב **מותרים**. ובעל נפש יחמיר בכולם כמו בט"ב חוץ מחליצת מנעל שלא יהא כחוכא ואיטלולא של"ה מ"מ בליל טבילה לא יפרוש מאשתו מ"א. עכשיו ברחיצה המנהג לאסור ומפני כבוד השבת מותר. ב"ח:

ג **כל**. לאו דוקא דלעולם אין עשרה בטבת בשבת כמ"ש סימן תכ"ח סעיף ב':

ד **בע"ש**. וא"א לחול בע"ש אלא עשרה בטבת דאז אין אומרים וידוים במנחה עיין מ"ש סימן תי"ז:

ה **החופה**. ואסור החתן לשתות מכוס של ברכה מבעוד יום ונותנין לתינוקות עיין סי' תקס"ב סעיף ב' מ"א. וכן כשחל בתוך שבעת ימי החופה ישלים תעניתו אבל יאר צייט אין צריך להתענות תוך שבעה ימי החופה אם נשא בתולה או בחור אלמנה מצאתי בעטרת זקנים ועיין במ"א סי' תקנ"ט סעיף קטן י"א:

סימן תקנא

א **בשמחה**. פי' שאין שמחין כלל כמ"ש התוס' פ"ק דמגילה דף ה' עמוד ב':

ב **לישתמיט**. עד ר"ח אלול רי"ו וכ"מ בגמ' ועיין בתשו' שבות יעקב חלק ג' סי' ל"ה:

ג **ובעל ברית**. כתב מ"א נראה דוקא אותו שתופס התינוק על ברכיו בשעת המילה אבל המכניס והמוציא התינוק אינו בכלל זה וכ"ש בשבת שחל ט"ב שמדינא אסור ללבוש לבנים דלא שרי אלא להתופס התינוק עכ"ל. ועיין בי"ד סימן שצ"א סעיף קטן ג' מש"ש. ומדלא כתב נמי שמותרין לגלח משמע דאסור וכתב א"ז שהורה לו זקינו דאבל תוך שלשים לא יתקן צפרניו אם יש מוהל אחר וכן לא יגלח תוך ל' במילה ע"כ. ורמ"א כתב בי"ד סי' שצ"ג סעיף ג' דמותר לגלח וצ"ע. וע"ש מ"ש הבאר הגולה ע"ז:

ד **הכתונת**. ומותר אפי' חל ט"ב בשבת לבוש והמחמיר שלא להחליפו מנהג שטות הוא שאינו לבוש רק מפני הזיע' מט"מ מ"א. וא"ז כתב דבס' תניא וש"ל כתבו דאסו' מפני שהוא דבר של צנעה ולכן אין למחות באשכנזים הנוהגים איסור:

ה **פרוכת**. וה"ה מפות ומכסאות. מהרי"ל:

ו **בגדי**. אבל בגדים חדשים אסור מ"כ. מהרי"ל עשה שפינהל"ץ לבנו ולבש קט"א של שבת לכבוד בנו החתן:

ז **שמחה**. קאי גם אמשא ומתן כגון צרכי חופה אבל שאר משא ומתן שרי כדרכו ב"י ב"ח וכתב מהרי"ל הסרסורים לא ישאו כלי כסף לסרסר בעיר דשמחה הוא לרואים. ובמקום שנהגו איסור בכל משא ומתן צריך התרה עיין בי"ד סי' רי"ד אבל במקום שנהגו למעט בכל משא ומתן לא מהני התר' כיון דיש פוסקים דס"ל הכי כבר קבלו אבותיהם כדע' ההוא. ובסי' תקנ"ד ססכ"ב משמע דממעטין בכל מו"מ ע"ש וכ' הב"י בשם הר"ן דכל בנין שא"צ לו רק להרווחה בעלמא אסור. אם קצץ עם העכו"ם בקבלנות לצייר ביתו מותר לצייר ואם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ת"ב תע"ב מהרי"ל. נ"ל דבה"כ מותר דהוי מצוה דרבי'. מ"א:

ח **נוטה**. אפי' אם הוא בענין שאין בו סכנה אלא שיש לחוש להפסד ממון ג"כ מותר לבנות ואין אסור אלא בנין שהוא להרווחה. ט"ז:

ט **מצוה**. כגון שאין לו אשה ובנים מותר לבנות בית חתנות ר"ן. ומה שאין נוהגין לישא אשה כלל היינו משום דלא מסמני מלתא ב"י ועיין בתשובת שבות יעקב חלק ב' סי' ל"ה. ולכן נהגו לעשות בגדים חדשים לצורך נשואין אבל מי שקיים פ"ו אסור עס"ז. מ"א:

י **נשים**. אפי' בלא סעודה:

יא **ליארס**. ומה"ט מותר לעשות שידוכין ומ"מ נ"ל דאסור לעשות סעוד' ואפי' בלא ריקודין ומחולות ול"ד לסעודת ברית מילה דלית בה שמחה כלל משא"כ כאן ונ"ל דאפי' בשבת אסור לעשות דהא בגמ' קתני מר"ח עד התענית אסור וא"א דלית בהו שבת. מיהו מה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מקרי סעודה. ונ"ל דאסור לעשות ריקודין ומחולות מי"ז בתמוז ואילך. מ"א:

יב **לספר**. ליטול הצפרנים נ"ל דמותר ולכבוד שבת פשיט' דשרי וכ"ש לצורך טבילה מ"א. וט"ז סעיף קטן (י"ב) [י"ג] אוסר בשבת שחל ט"ב בתוכו ע"ש:

יג **ולכבס**. דנראה כמסיח דעתו מהאבילות:

יד **לא**. אבל במ"ב משמע שמותרת ללבוש לבנים וכ"מ בב"ח וב"י סי' תקנ"ד:

טו **לכבוד**. משמע שגם לכבוד שבת מותר לכבס ביום ה' ויש להקל אם אין לו כתונת לשבת וע"י עכו"ם פשיטא דשרי. מ"א עיין שם:

טז **ומציעין**. עיין ט"ז שאוסר להציע הסדינים בשם רש"ל:

יז **לכבס**. אפי' אמר ליה לכבס אחר ט"ב מ"א וע' סי' תקמ"ג סעיף קטן ה' מש"ש: (ובספר אליה רבה צידד להקל בזה לכבס אחר ט"ב ויליף מחה"מ ע"ש):

יח **להחמיר**. אבל שחל יום ל' שלו בי"ח בתמוז מותר לספר כיון שאינו אלא מנהג והוי תכפוהו אבילות. ב"ח:

יט **העכו"ם**. ובצנעה יש להקל וה"ה במקום שהעכו"ם יש להם מלבושים אחרים וניכר שהם של עכו"ם שרי עס"ז בהג"ה. מ"א:

כ **מר"ח**. והב"ח כתב דאסור מי"ז בתמוז ואילך דהא אין מברכין שהחיינו כמ"ש סי"ז. ולזה מ"ש שם דבשבת שרי לברך שהחיינו א"כ מותר ללבוש חדשים בשבתות שבין המצרים אבל מר"ח ואילך אסור ללבוש אפי' בשבת וע' מגן אברהם:

כא **ומנעלים**. וה"ה דאסור ללבשם. אגודה הגמ"נ:

כב **מר"ח**. ולענין לבישה דעת המחבר ב"י להקל משום דטעם איסור העשייה כמ"ש ס"ח משום שנהגו שלא למשתי עמר' ר"ל שלא לעשות חוטי שתי מצמר מטעם משום דפסקה בט"ב אבן שתיה וכל תקון בגדים הוי בכלל זה דשתיה הוי תחילת המלאכה ב"י

וכתב ד"מ דמטעם זה אפי' עושה לאחרים אסור. ומשמע בת"ה אפי' עושה למכור בשוק אסור אבל לטוות חוטין מותר שאינו בכלל זה וכתב המ"א ונ"ל שמותר לעשותן אותו שקורין קרוני"ן שאורגין בעצים דלאו בגד הוא:

כג **להקל**. משמע דאפי' לישראל נהגו להקל ומיירי שנתנן לו קודם ר"ח אבל אחר ר"ח פשיטא דאסור ליתן. מ"א:

כד **התענית**. אע"כ דכבוס אסור כמ"ש סס"ג היינו לפי שנזכר בגמרא לאיסור מה שאין כן בבגדים חדשים. והטעם לפי שעדיין אינן שלו ולא נקרא שמו עליו. וכ' בהגמ"נ דאפי' בט"ב עצמו שרי לעשות בגדים ע"י עכו"ם וצורך נשואין מ"א. ונ"ל דוקא אחר חצות:

כה **אחר**. עסי' תכ"ו סעיף ב' דהאר"י ז"ל כתב דיש לקדש במוצאי ט"ב כי במוצאי ט"ב נולד בן דוד ומבשרים ללבנה ולישראל שעתידים להתחדש:

כו **מר"ח**. ומיד שהתפללו הקהל ערבית במ"ש או בר"ח לדידן אע"פ שהיחיד לא התפלל עדיין אסור בבשר ויין ועסי' רס"ג ויש נמנעין אחר שקיעת החמה:

כז **בתמוז**. ומ"מ מותר בשאר דברים רחיצה וכו' רש"ל. כתב הב"ח מי שקיבל עליו בפי' שלא לאכול בשר מי"ז בתמוז ועד ט"ב אסור גם בשבת וצריך התרה עכ"ל. וכתב המ"א מ"מ נ"ל דכל שלא הוציאו בל' נדר אלא בלשון קבלה בעלמא מותר בשבת ובסעודת מצוה גם כן מותר ע"כ. וט"ז סעיף קטן ט"ז כתב בפשיטות שאין השבת בכלל ואין צריך התרה לעולם ע"ש:

כח **הסכין**. ואין שוחטין עד י' באב ואם חל ט"ב ביום ה' מותר לשחוט אחר חצות לכבוד השבת ב"ח. ונ"ל דבמדינתינו שהעכו"ם אין אוכלין בשר ביום ו' וז' וא"כ לא ימצא קונים לבשר טריפה לכן מותרים לשחוט ביום ד' דאל"כ ממנעי ולא שחטי מ"א ע"ש ואם מותר לנחור בהמות ע' בי"ד סי' קי"ז באחרונים. וע' בתשובת עה"ג סי' ט"ז. ובפנים מאירות סי' ע"ה ובנ"ש בחינוך בית יהודה סי' כ' ובשבות יעקב חלק ב' סי' ל"ו. ואחד שמשאו ומתנו כל השנה הוא למסור בשר לשר כל בשר שצריך לכל בני ביתו מותר לשחוט לו בשבת שחל ט"ב בתוכו ולא יברך על השחיטה כיון שאין ישראל אוכל ממנה חינוך בית יהודה סי' כ'. ושבות יעקב סי' ל"ו מ"כ מי שא"א לו לאכול מאכל חלב יאכל בשר עוף שלא היו מקריבין ממנו קרבן וגם אין שמחה אלא בבשר בהמה. ב"ח:

כט **בתבשיל**. ונ"ל דשומן של בשר דינו כבשר עצמו ואסור לאכול תבשיל שיש בו שומן. והאידנא נהיגי עלמא לאסור אף בתבשיל של בשר וכ"כ הש"ך בי"ד סי' רי"ו סי"ט לענין נדרים גם ב"י והד"מ כתבו לאיסור מ"א ע"ש. (מיהו דוקא בתבשיל של בשר אבל כשנתבשל

בקדירה של בשר פשיטא דמותר. והט"ז מתיר ביין שנתערב בתבשיל אף שיש בו טעם יין. ולמנהג הנ"ל יש להחמיר):

ל **לתינוק**. וכן כוס ב"ה אחר המילה נוהגין ליתן לתינוק. ודוקא בתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלים מ"א (ומשמע שם במ"א דלאו דוקא משום מצוה אלא אפי' בכל שבת זו מותר כיון שאינו יודע להתאבל על ירושלים אבל בספר אליה רבה חולק עליו דדוקא משום מצוה מותר ע"ש):

לא **הבדלה**. אבל בברכת המזון יברך בלא כוס. מהרי"ל:

לב **אירוסין**. קשה דהא כתב בס"ב דאסור לעשות סעודת אירוסין. וכתב הב"ח דכשאין לו אשה ובנים שרי לעשות סעודת אירוסין כמש"ל בשם הר"ן ע' ס"ק ט' מיהו עכשיו נוהגין איסור אפי' אין לו אשה ובנים כמש"ל וע' מגן אברהם:

לג **השייכים**. ז"ל מהרי"ל דדוקא ההולכים משום קורב' או משום ריעות אבל ההולכים לשתות עבירה הוא בידם. ובלבוש פסק כמ"ש במנהגים דמר"ח עד ט"ב לוקחין מנין מצומצם ויש לוקחין י' מלבד הקרובים השייכים לבעלי הסעודה עד כאן לשונו. ומ"כ דנשים השייכים לסעודה מותרות ג"כ בבשר ויין ודוקא במקום שמזמנין נשים לסעודה זו ומי ששולחין לו לביתו אסור לאכול כמ"ש סי' תקס"ח ס"ב בהגה. ונ"ל דוקא פסולי עדות מיקרי קרובים ובסיום מסכת' אף מי שלא למד עמהם יכול לאכול עמהם משום קורבה או ריעות. (בספר אליה רבא הוכיח דסיום מסכת אם לא נזדמן לו בלימודו כסדרו הסיום לא יהנה או לאחר משום כך ואם לא היה עושה סעודה בשאר ימים אפשר שלא יעשנה נמי עתה ע"ש). ונראה לי דאין לנהוג קולות שניהם אלא או כרמ"א בקולו ובחומרו או כלבוש וע' בי"ד סימן רמ"ו סעיף קטן י' כתבתי דאבל תוך יב"ח מותר לאכול על הסיום אבל יאר צייט לא יאכל שם ע"ש וט"ב שחל בשבת ונדחה אין לו דין שבת שחל ט"ב לענין זה ובזה כ"ע מודים. מ"א וע' בשכנה"ג:

לד **בערב**. ונ"ל דעכ"פ יעשנה קודם חצות. מ"א ע"ש:

לה **משרא**. ומ"מ יכבסם בצינעה אם אפשר. מ"א:

לו **מר"ח**. נראה לי שיולדת מותרת לרחוץ כמ"ש בי"ד סי' שפ"א ובברכות דף ט"ו ע"ב כתבו תוס' דאפילו בתשעה באב מותר' לרחוץ ע"ש ואין להקל בזה דאין אנו רגילין כ"כ ברחיצה. ראש חודש שחל בערב שבת יש נוהגין לרחוץ לכבוד שבת ויש רוחצין ביום ה' שלפניו לבוש ומנהגים. וב"ח כתב דמי שרגיל לרחוץ כל ע"ש ונמנע בזה עבירה היא בידו ודי אם מחמיר בשבת חזון. בשכנה"ג כתב רבות בנות כבסו בט"ב אחר חצות והעלמתי עיני מהם ואם באים לשאול צריך לאסור להם ועל זה כתב הנשים נוהגות

לרחוץ ראשם ממנחה ולמעלה וזקינים הראשונים הנהיגו זה כי משיח נולד בט"ב וצריך לעשות זכר לגואל וזה דוקא לנשים שאין יודעים ספר להאמין בנחמות לפיכך צריכים חיזוק. אם חל ט"ב ביום ה' אסור לכבס ביום ה' לכבוד שבת אפי' מן המנחה ולמעלה ר"ן וב"י ד"מ ולבוש: והב"ח כתב דביום ד' עט"ב אחר חצות שרי לכבס לכבוד שבת דאי אפשר להמתין עד ע"ש מפני כבוד שבת. וה"ה למי שיוצא בדרך למרחקים בשבת זו מותר לכבס לו בגדי פשתן לכמה שבתות דודאי אי אפשר לו להמתין עד אחר ט"ב ומ"מ טוב לעשות על ידי עכו"ם עכ"ל והמ"א בס"ק י"ח חולק על הב"ח וכתב דאין היתר כלל לכבס ביום ד' וכ"ש ליוצא בדרך דאסור לכבס לצורך שבת אחר ע"ש וע' ט"ז ס"ק י"ד:

לז **הראש**. אבל אסור לרחוץ בבורית ומים ואפר שקורין לו"ג לבוש. אבל לרחוץ כל גופו נוהגים כל אדם איסור ד"מ. ומי שטובל כל ערב שבת לשם מצוה מותר לטבול גם בשבת זו של"ה. מיהו מי שמבטלה לפעמים מפני שטרוד בעסקיו או מפני הצנה גם עכשיו אסור לטבול. מ"א וע' ט"ז ס"ז ס"ק ט"ז:

לח **שהחיינו**. ובשבתות בנתיים מותר לברך שהחיינו מט"מ ולבוש. ובכתבי האר"י אוסר אפי' בשבת ונראה לי דאם חל שבעה עשר בתמוז בשבת ונדחה מותר לכ"ע. מ"א:

לט **שלא**. ולדעת המתירין בשבת צ"ל שגם בשבת אינו בנמצא ואם יקחהו בחול וישמרהו לשבת יתקלקל: וט"ז כתב נראה דמטעם זה יש להתיר בכל יום שבין המצרים דשמא ימות האדם קודם שקיים מצוה זו וכן שמעתי סברא זו בשם מהר"י מקראקא ע"ש. ואותן שנהגו שלא לאכול בשר אחר ט"ב כתב הב"ח דצריכים התרה. כתב שכנה"ג השותה טיטו"ן בתענית אין לאסור ודוקא בתענית יחיד אבל בתענית צבור אסור ומכ"ש בד' צומות אין להקל והשותה בט"ב מנדין אותו והמסתפר בו אחר חצות קונסין אותו בממון שכנה"ג ע"ש וע' בתשובת דרכי נועם סי' ט'. ולענין ריח בט"ב או בי"כ כגון שאיפת אבק הטוב"ק דרך הנחירים כתב השכנה"ג משום הר"מ לונזאנ"ו שלא מצינו איסור להריח בט"ב ובי"כ. ומהר"א הלוי בספר גן המלך סי' קמ"ה כתב דבט"ב יש לאוסרו משום תענוג ובי"כ מצוה לענגו ע"ש וע' מ"ש עליו היד אהרן. ובלקט הקמח מיקל והעלה דבט"ב אני נוהג לשאוף אבק הטאבק"י בלא ריח טוב אלא כפשט' וביה"כ ראוי לאוסרו בפרהסיא בבה"כ שבעונותינו יש רבים מעמי הארץ שמזמינים זה לזה ודבר זה אסור אף בשאר ימות השנה ע"ש:

מ **מד**'. דהיינו מראש ד' עד סוף ט' מדרש נשא. ובאיכה רבתי איתא מסוף ד' עד ראש ט'. ובכוונת האר"י ז"ל כתב שיתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה:

מא **יכו**. אפי' ברצועה. ט"ז:

סימן תקנב

א **ממעט**. ואין לשתות שכר. מהרי"ל אגודה רש"ל הגמ"נ. ואם הוא אדם חלוש שרי. מט"מ עיין ט"ז ובשכנה"ג:

ב **ודגים**. עיין מ"א:

ג **בשתי**. פי' שאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה אבל אם שניהם בשוה אין קפידה לבשל בב' קדירות. מ"א:

ד **שנותנים**. ואסור לעשות לביבות ממולאים בגבינה. ש"ל מ"א:

ה **חיים**. וכן גבינה וחמאה מכמה מינים חיים כ"כ באר היטב אשר לפני:

ו **עדשים**. ודוקא שדרכו בכך כל השנה ובטור כתב עדשים או ביצים וכ"כ הלבוש:

ז **קשים**. וקרים:

ח **קרקע**. ואחר הסעודה מותר ליישב על הכסא דאין אבילות עד הלילה. מ"א:

ט **שלשה**. ואם ישבו ג' לא יזמנו דלא חשיב קביעות. אחרונים. עיין מגן אברהם:

י **להרבות**. רש"ל וב"ח כתבו דגדול עונם מנשוא בפרט ליודעי תורה ומאן דחש למנהג הש"ע ירבה בסעודה קודם חצות והרבה קדושים מישראל אין אוכלי' שום תבשיל בעט"ב כל היום מצאתי ועיין ט"ז ומ"א:

יא **בשר**. ואסור למנוע אע"ג דאין חיוב לאכול בשר בשבת מ"מ כיון שנמנע משום אבל עבירה הוא מ"מ ישב בדאגת נפש לא ישב בסעודת חברים ואם חל מילה באותו שבת יעשה הסעודה קודם מנחה. מ"א:

יב **להפסיק**. כ' הבאר היטב אשר לפני וצ"ע ברש"י תענית דף כ"ט דכ' דאין צריך להפסיק עכ"ל ע"ש ולא דק דמ"ש רש"י שם אינו מפסיק סעודתו וכו' ר"ל דאינו אוכל סעוד' מפסקת אלא מותר לאכול בשר ולשתות יין כי בסעודה המפסקת אם חל בחול לא יאכל בשר ולא ישתה יין אבל בשבת אינו כן וק"ל אבל עכ"פ צריך להפסיק מלאכול ולשתות מבע"י ופשוט הוא:

יג **חלום**. וה"ה אם חל יאר צייט בו ומתפלל עננו עטרת זקנים וחייב לפרעו יום אחר ט"ז ואסור לאכול ב' פעמים אבל תבשיל א' שרי מיהו צריך שיאכלנה סמוך לביאת השמש לכן מוטב שישאל על נדרו מ"א עש"ת הלק"ט חלק ב' סי' קל"ה דמצוה לאכול סעודה המפסקת:

סימן תקנג

א **בלב**. והב"ח כ' דהוי קבלה לכן טוב להתנות בשעת סעודה המפסקת. מגן אברהם:

ב **ובין השמשות.** אבל א"נ להוסיף מבעוד יום. מ"מ ב"י:
ג **ברחיצה.** ואם קיבל התענית מבע"י אסור ברחיצה. ב"ח מ"א:
ד **מנעלים.** קודם שהולכים לבה"כ. מהרי"ל עסי' תר"ד:
ה **בשבת.** ר"ל עט"ב. אם כן ק"ו אם חל ט"ב בשבת שאסור ללמוד כל היום וט"ז כ' ואם אין איסור באכילת בשר ויין למה נחמיר שלא ילמוד ותו תימא לי דהא קורין במנחה ואפי' בט"ב במידי דשייך לומר כגון פרשת התמיד ומשניות דקרבנות ולמה ישתנה משניות דפרקים ומצאתי שרש"ל למד אחר חצות בכל עט"ב והתיר לאחרים ללמוד ונראה דהלומד בשבת אפי' אחר חצות לא הפסיד שכרו עכ"ל ט"ז וכנה"ג מתיר ללמוד בעת"ב שחל בשבת ואוסר בת"ב עצמו שחל בשבת ע"ש. ומ"א כתב נראה להחמיר בשניהם דהא יכול ללמוד דברים המותרים בט"ב עיין שם:

סימן תקנד

א **אסור.** וכל הנזכר בסעיף זה אסור כל היום עד חשיכה שהם מדינא דש"ס וכ"כ בשל"ה דדוקא בישיבה על הקרקע מקילין שאינו אלא מנהג'. ור"ח כ' יהא בנידוי מי שעושה אחד מכל אלו כל היום ושיבוש לומר דתפלת ערבית יעשה יום ללילה למיקל באיסורים תניא וש"ל ומהרי"ל וב"ח ושל"ה אך אותם ההולכים בין העכו"ם ועוסקין במשא ומתן אחר חצות אותן מותרין לנעול ומהם למדו כולם להקל ויש למחות בידם דאסור לנעול סנדל כל היום. מ"א:
ב **הרעים.** ורעות עכו"ם אסור לקרות ועם התינוקות אסור ללמוד אפי' דברים הרעים רק מותר ללמוד לו החורבן דאינו אלא ספור דברים ומשבר הלב של תינוק מ"א. והט"ז מתיר ללמוד עם התינוק בדברים הרעים וכאן לא אוסר אלא הלמוד שהקטנים לומדים בסדר שלהם דהיינו חומש וגמרא ע"ש:
ג **הרהור.** ונראה לי דמה"ט אסור ללמוד איזה דרוש או קשי' או תירוץ אפי' בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו מ"א וט"ז גם אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו. ואסור לדון דיני ממונות דדין היינו תורה מיהו אם אין הבע"ד יכולין להמתין עד למחר שנחוצי' לדרכם אפשר דשרי מ"א ועיין בפר"ח בספר מים חיים דף א' עמוד ב':
ד **סדר.** ונוהגין לומר תהלים ושיר היחוד במנחה אע"ג דאסור ת"ת כל היום צריך לומר דסביר' ליה כיון שאומרים דרך בקשה שרי ומהאי טעמא מקילין בתפילין במנחה. ובפוזנ' אומרים למחרתו של היום ושל אמש:

ה **הפרשה**. נ"ל דהיינו חזן הקורא מותר לו לחזור הפרשה קודם שיקרא או מיירי בט"ב שחל בשבת דאז אפי' יחיד מותר לחזור הפרשה כמה שכתוב בסי' רפ"ה. ועיין סי' תקנ"ג. מ"א. וט"ז כ' דה"ק דמי שרגיל לחזור הפרשה באותו יום דהיינו שחל ט"ב יום ה' ה"ל כסדר היום ע"ש:

ו **חולה**. חסר דעה שנתרפא מיום ליום מותר בבשר ויין כל ימי השבוע ולא יתענה בט"ב. מהרי"ל:

ז **להתענות**. כתב הט"ז דזה קאי דוקא אלאחר שבעה אבל תוך ג' אפי' אמרה אינה צריכה אין לה להתענות ואסור לה להתענות שהרי מחללין עליה שבת כמ"ש סימן ש"ל וכ"ש אחר ג' תוך שבעה כשאומרת צריכה אני שאסור לה להתענות ואחר שבעה אפי' אמרה צריכה אני מתענה אם לא שהיא קצת חולה וכן הסכמת מהרש"ל ומהרי"ל וע' סי' תרי"ח:

ח **טבילה וכו'**. ותרחוץ ותחוף ערב תשעה באב ולמוצאי תשעה באב חופפת מעט דבעי סמוך לחפיפה טבילה ותטבול ב"י ועסי' תקנ"א סי"ו בהג"ה ובי"ד סי' קצ"ט סעי' ד':

ט **מלוכלכות**. ונשים המבשלות בט"ב וצריכים לרחוץ הבשר אין חשש משום רחיצה ש"ג. נוהגין קצת יולדות למנוע מבשר ויין מז' באב ואילך ונכון שבאותו יום נכנסו העכו"ם להיכל כדאיתא בטור. מ"א:

י **מתנגבת**. עד שאין בה טופח ע"מ להטפיח. ב"ח מ"א:

יא **אסור**. כתב הט"ז כ"ש שיש לאסור לאותן שיש להם בתי שוקיים של עור דהיינו גם מה שעל הרגלים של עור וגם אותן שהן של בגד רק שהשוליים של עור אסור עכ"ל: וב"ח מחמיר לילך יחף לגמרי מ"א. ואע"פ שאסור בט"ב בנעילת הסנדל מ"מ מברכין שעשה לי כל צרכי והאר"י ז"ל פסק שלא לברך:

יב **בדרך**. הטעם דטורח גדול הוא לילך דרך רחוק יחף אבל כשהולך לשדה סמוך לעיר אסור לנעול וה"ה לבית הקברות אא"כ יש טיט ורפש או בין העכו"ם ונ"ל דכשיושב על העגלה או רוכב צריך לחלוץ אפי' בדרך רחוק מ"א. וכתב עט"ז דבכל מקום שצריך מנעלים יתן עפר במנעלים ע"ש:

יג **היהודים**. ונ"ל דאם הרבה עכו"ם עוברים שם מותר. מ"א:

יד **משום**. ועסי' תרט"ו דאסור ליגע באשתו כאילו היא נדה ואפשר דה"ה בט"ב ד"מ. ונ"ל דביום יש להקל. מ"א:

טו **וכן נוהגין**. ומכריז השמש דברים שבצנעה נוהג ד"מ ומנהגים. ופסק בשל"ה דאם נזדמנה ליל טבילתה בליל שבת זו טובלת ומשמשת דיש לסמוך על סברה הראשונה וכן דעת כל הגדולי' וכ"כ המ"א דלא כא"ז:

טז **שלום**. כתוב בי"ד סי' שפ"ה י"א דזה מה שאנו נותנים שלום ל"מ שאלת שלום שבימיהם ע"ש והמ"א חולק וכתב דאין להקל ונ"ל דאסור ג"כ לשלוח דורון לחבירו דזה בכלל שאלת שלום. מ"א:

יז **אין עושין**. כדי שלא יסיחו דעתן מהאבילות ומטעם זה גם בלילה אסור במלאכ' דהא גם בלילה מחויב להתאבל מיהו כל מלאכה שאין בה שיהוי שרי דאין מסיח דעתו בכך. מ"א ע"ש:

יח **בעכו"ם**. ואם א"א ע"י עכו"ם מותר לעשותה בעצמו כמו בחה"מ ועסקי' תקל"ג:

יט **האבד**. אם יריד או שיירות באים מותר לקנות מהם ע"י עכו"ם וכ"ש למכור דהוי דבר האבוד כמ"ש בי"ד סי' ש"פ סעיף ז' לענין אבל וע' מ"א:

כ **מלאכה**. אפי' במקום שנהגו לעשות מ"א ע"ש. ובכתיבה מותר בט"ב. שכנה"ג:

סימן תקנה

א **תפילין**. מהר"ם גאלנט"י היה מניח' בביתו והיה קורא ק"ש ואח"כ היה הולך לבית הכנסת כ"כ בהלק"ט ח"ב סימן קל"ט וכתב שכן מצא כתוב להאר"י ז"ל:

ב **ותפילין**. והנוהגים להניח שני זוגות תפילין גם בתשעה באב יניחו נ"ל עסי' ל"ח:

סימן תקנו

מבדיל. והנשים שאינן יודעות להתפלל ולא הבדילו בתפלה צריך כל איש להזהירן שביום התענית לא יעשו אש לבשל לצורך הלילה עד שיאמרו המבדיל בין קודש לחול של"ה. ומי שמתענה שני ימים ישמע בליל י' הבדלה מאחרים ואל ימתין עד ליל ג' דאקרובי אבדלתא לשבתא עדיף טפי מט"מ ואי ליכא אחר יתן לתינוק לטעום מ"א. וכתב ט"ז דיברך על האור קודם שקורין איכה דבאיכה כתיב במחשכים הושיבני ומ"מ אם שכח מברך אח"כ ע"ש:

סימן תקנז

א **נחם**. ואם שכח בבונה ירושלים יאמר אותו אצל ועל כולם ב"י מ"א. וט"ז כתב דאם שכח אומר אותו בשומע תפלה ועכ"פ לא יחתום בברוך מנחם ציון רק שומע תפלה כמו בעננו. ועננו קודם לנחם כי היא תדירה:

ב **במנחה**. משמע דמנהג לומר הש"ץ עננו גם בשחרית דהא כתב הש"ע עננו בשו"ת ועל זה לא כתב רמ"א שהמנהג שלא לאומרו אבל ר"י הנהיג שלא לומר עננו בשחרית לפי שנקרא מועד וכ"נ דשב ואל תעשה עדיף ט"ז. מי שמתענה בעשירי יאמר נחם בערבית ובשחרית דעשירי. של"ה מ"א:

ג **בבה מ**. בבונה ירושלים ואף שבתפלה לא נהגו לאומרו רק במנחה מ"מ בבה"מ דליכא מנהג יש לאומרו:

סימן תקנח

א **שלא**. ופשוט דבסעודת מצוה מותרים כל הקרואים לאכול בשר ט"ז ומ"א. אך הסעודה שעושין בלילה שלפני החתונה במקום שאין משלחין באותו פעם סבלונות לא מקרי סעודת מצוה ולכן אין לאכול בשר ומכ"ש שלא יהיה שם כלי שיר עד אחר חצות יום עשירי מ"א ע"ש. וע' בשו"ת חות יאיר סימן ע'. והגאון מהר"ש מפראג פסק כשחל ט"ב ביום ה' והחתונה היא בשבת התיר בליל ה' להחתן וכלה ולאביהן לאכול בשר ולא לשאר בני סעודה ואין להתענג אפי' משאר מאכלים. וכנה"ג כתב טוב שלא לשמש מטתו ליל י'. אבל מי שמתענה גם בעשירי אין צריך להחמיר בזה גם בי"א דעשירי גופא חומרא. אחרונים:

ב **חצות**. וה"ה שלא לרחוץ ולספר ולכבס עד חצות אחרונים בשם רש"ל. ומ"מ מותר ליטול ידיו דדוקא ברחיצה גמורה במרחץ אסור. ופשוט דכשחל ביום ו' הכל מותר לכבוד שבת. מ"א:

ג **מותר**. והמתענה בכל שנה שני ימים רצופים אין צריך להתענות אם נדחה. מהרי"ל מ"א:

ד **אסור**. והמתענה בעשירי עד חצות אז כל היום אסור בבשר ויין בסעודה ראשונה דשייך גבה אבילות של יום. מ"א כתב בשל"ה דהמתענים ביום י' יקראו איכה. וכתב המ"א ונ"ל דאם הם י' לא יקראו בציבור:

סימן תקנט

א **ערבית**. ואומרים קדיש עם תתקבל אבל אחר איכה עד למחר אחר יציאת בה"כ קדיש בלא תתקבל. מנהגים ואחרונים:

ב **במוצאי שבת**. ואין מברכין בניהם בלילה מהרי"ל. שחרית אין השמש קורא לבה"כ ומשכימין קצת לבה"כ:

ג **לארץ**. ונ"ל דמותר לישב על השק דאינו אלא מנהג לישב ע"ג קרקע. מ"א: מהרי"ל ישב להדיא על הרצפה ולא על גבי המעלה דלפני התיבה והיה לו סרבל גרוע שלא להפסיד בגדיו בישיבת הקרקע ולמנחה החליף מן הגרוע:

ד **שיצאו**. דהולכין על הקברות והוי עד חצות דאז רשאים לישב על הספסל מנהגים. וכתב הט"ז אבל שאר דברים דהיינו רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל וכו' ודאי אסורים עד הלילה כמו אכילה ושתיה והמון העם טועים והולכים אחר חצות במנעלים ומחסרון ידיעה עושים כן ע"ש ועסי' תקנ"ד ס"ק א':

ה **אחר**. ומהרי"ל כתב להדליק עוד נר אחד שאם יכבה נר החזן ידליק ממנו. משמע שהקהל לא יאמרו איכה וקינות רק ישמעו מהש"ץ. מ"א. וט"ז כתב דכל הקהל צריכים לומר הקינות דמה יועיל אמירות החזן לחוד ע"כ נראה דבכל שכונה יהיה נר אחד שע"י הדוחק יוכלו לומר קינות לאורו ע"ש. ובאר היטב כ' דמ"ש כ"א נר אחד היינו דוקא בכניסת הלילה אבל בשעת קריאת איכה וקינות יכולין להדליק כל אחד נר ע"ש: מהרי"ל היה נותן ריוח בין כל פסוק ופסוק מעט ובין כל איכה יותר מעט. ופסוק אחרון שבכל איכה אומר בקול רם. וטוב שיחיד יקרא איכה גם ביום. של"ה:

ו **תחנון**. ואומרים מזמור לתודה כ"ש בעט"ב וכ' א"ז וכן הנהיג זקיני הגאון ז"ל דלא כהגמ"נ. ועסי' נ"א. ואין אומרים שיר מזמור לאסף. כתב הט"ז נ"ל דמותר לעשות הספד על חכם שמת ולישב ע"ג קרקע בט"ב ואפי' אחר חצות ע"ש. וכ"פ בתשו' דבר שמואל סי' ט' ע"ש:

ז **בתורה**. ויש לברך ברוך דיין האמת קודם שקורא בתורה בלא שם ומלכות. מ"א ע"ש:

ח **אסוף**. בניגון איכה:

ט **הקטורת**. וכ"ש שאין אומרים סדר הקרבנות הכתובים סוף סי"א:

י **אבל**. אונן אסור בלילה ולמחר נכנס ויושב בבה"כ עד שמשלימין הקינות:

יא **לתינוקות**. ב"ח כת' דליתן לתינוק הנימול כמ"ש סי' תרכ"א סעיף ג' לענין יוה"כ אבל דעת רמ"א כיון שט"ב הוא דרבנן לא מחמרינן כ"כ ומוטב ליתן לתינוק גדול קצת שחייב לחנכו בברכה. מ"א:

יב **שבת**. ואם הם עדיין חדשים וניכר הגיהוץ בהן נ"ל דאסור ללובשן כמה שכתוב סימן תקנ"א סעיף ו' מ"א. ומותרים בכתונת לבן ואחר המילה פושטין בגדיהם. מהרי"ל:

יג **ונדחה**. אבל אם חל מילה בט"ב משלימין מיהו מותרים לאכול בליל י' בשר כמ"ש בסימן תקנ"ח סק"א:

יד **בעל ברית**. כולם בכלל כמ"ש ס"ח:

טו **בעוד**. הוא מנחה קטנה מ"א עיין שם. וכתב מי"ט וה"ה פדיון הבן למהרש"ל דהוי סעודת מצוה שהאב והכהן לא ישלימו וכ' המ"א בסי' תקס"ח סעיף קטן י' דפשוט דבמקום דמותר לאכול על הסעודה אינו תענית כלל ומותר אחר כך לאכול אפי' בביתו מיהו קודם הסעודה נראה לי דאסור לאכול בביתו מיהו הבעלי ברית מותרים לאכול מיד די"ט שלהם הוא ע"ש. ועכשיו נתפשט המנהג להשלים אפי' באחד מד' צומות שנדחו וכ"כ הרדב"ז ומ"א דעכשיו נתפשט המנהג שרוב הסעודות עושין בלילה א"כ ביום התענית גם כן אין להקל עיין שם. (אבל בספר אליה רבה דחה אותו בשתי ידים ומסיק להיתר גמור רק שלא יעשו סעודה ע"ש):

טז **חצות**. ולצורך סעודת מצוה מותר לשחוט קודם חצות עסי' תקנ"א ס"ט בהג"ה:

יז **הקברות**. ואם אין קברי ישראל הולכים על קברי עכו"ם ואין לילך על קברי עכו"ם אם יש שם כו"ם. וכ' בכתבי האר"י ז"ל דאין לילך על הקברות אלא לצורך הלוית המת ובפרט אם לא תיקן עון קרי כי מתדבקים בו החיצונים:

סימן תקס

א **מסוייד**. ובה"כ שרי בכל ענין וכן המנהג. מ"א:

ב **בלא סיד**. דלא כאותן העושין האמה שחור דזהו ג"כ ציור לבוש ושל"ה ואותן התולין בגדי רקמה סביב הכתלים ישיירו גם כן אמה וכן בקישוטי הנשים שמתקשטות במילואן עברו אדרבנן גם גורמין הרבה רעות מעכו"ם המתקנאין ע' של"ה:

ג **בחזקתה**. ואם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור חייב לקלפו. מ"א:

ד **סעודה**. אפי' בסעודת מצוה כמילה וחתונה וכ"ש בשאר סעודות. ט"ז:

ה **אשכחך**. ויש מקומות שאומר השמש הפסוק הזה והחתן אומר אחריו מלה במלה. ט"ז:

ו **שרגיל**. הב"ח ושל"ה הסכימו לסברא ראשונה דכל שאין שירות ותשבחות או לשמוח חתן וכלה אף בפה אסור אפי' בשבתות וי"ט ונשים המזמרות בפה בעת מלאכתן יש למחות להם ואם אינם שומעין מוטב שיהיו שוגגין:

ז **תשבחות**. דהיינו שירים שנתקנו על הסעודה כגון בשבת אבל פיוטים אחרים אסור עמ"א וכתב ט"ז בסעודות נהגו לשורר קדיש דהיינו יתגדל וזהו ודאי חטא גדול דלא התירו אלא זכרון חסדי ה' וכ"ש שיש עון גדול במה שלוקחין ליצין ועושין שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות אשרי אנוש לא יעשה זאת וע"ז אמרו בניך עשאוני ככנור:

ח **גדיל**. כתב הט"ז דמה שמכסין הכלה בהינומא של משי ויש שם חוטי כסף או זהב יש איסור לכסות הכלה ע"ש:

ט **שחוק**. ואפי' בשמחה של מצוה כגון בחתונה או פורים. ט"ז (ובספר אליה רבה הניח בצ"ע):

סימן תקסא

א **בחורבנן**. אפי' יושבים בהם ישראל כיון שהעכו"ם מושלים עליהם מקרי חורבן. ב"י:

ב **בית המקדש**. והנכנס עתה למקום מקדש חייב כרת שכלנו טמאי מתים. מ"א ע"ש:

ג **וקורע**. עב"ח שחייב להשתחות ולקרוע ולבכות ולקונן ולומר מזמור אלהים באו גוים עד סוף וכשקורע מברך ברוך דיין אמת כי כל משפטיו אמת הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וכו':

ד **מאחה**. פירוש תפירה מיושרת:

ה **לירושלים**. נ"ל דהרואה ירושלים תוך למ"ד יום אעפ"י שלא קרע כגון שדר בתוכו א"צ לקרוע על ערי יהודה. ומי שנולד בירושלים אפי' הגדיל א"צ (לברך) [לקרוע] דבקטנותו פטור וכשהגדיל א"צ (לברך) [לקרוע] דהא ראה אותן תוך ל' יום. מ"א:

סימן תקסב

א **בינונים**. אבל (גדולים) לא מהני ועסי' רל"ה ס"ק א' (אמר המגי' אע"פ שבספרי ישנים נכתב קטנים הוא טעות במ"א עיין סי' רל"ה):

ב **משלימין**. היינו אם פי' בשעת הקבלה שלא להשלים אפי' התענה עד מנחה גדולה מתפלל עננו אבל אם קבל תענית סתם צריך להשלים עס"ב. ואם לא השלים ואכל עיין סי' תקס"ח ואם אכל קודם שהתפלל אין מתפלל עננו ת"ה מ"א וט"ז כתב מאן דלא מתפלל עננו בתענית שאינו משלים מרויח ספק ברכה לרוב פוסקים ואע"ג דאין לזה ברכה בפ"ע ביחיד אלא כוללם בש"ת מ"מ לשון צום תעניתנו אינו הגון דסתם תענית הוא יום שלם והדולג שני תיבות אלו צום תעניתנו יפה עושה. עכ"ל:

ג **עשרת**. וה"ה מ' יום קודם י"כ או א' של סליחות עיין מ"א:

ד **שיצא**. ערבית הג"מ וכתב המ"א משמע דוקא אחר תפלת ערבית שהיא אחר י"א שעות פחות רביע דזה מקרי השלמה אחר שנכנס יום שלאחריו מיהו נ"ל דכל שהתפלל מנחה בזמן הנ"ל דיו דכיון שהוא תחילת השקיעה מקרי השלמת תענית עיין שם:

ה **להשלים**. הטעם שמתענין על העבר על החורבן ולא אמרינן לצעורי קמכוין משא"כ ביו"ד ימי התשובה דמתענין על העתיד שיקרע גזר דינם אמרינן דלא קבלו אלא לצעורי ת"ה. וזהו טעם המתענים מ' יום לפני י"כ דא"צ להשלים דהא מתענין ג"כ מפני תשובה:

ו **התנה**. פי' בשעת קבלת התענית ובמנהגים כתב המחמיר להשלים ביו"ד ימי תשובה תע"ב:

ז **רמ"ט**. ועיין שם לענין יאר צייט בערב שבת:

ח **יחיד**. וכתב ט"ז כבר כתבנו לענין תענית שלא שקעה עליו חמה שלא לאמר ב' תיבות צום תעניתנו הוא הדין כאן באם שלא קיבל התענית כי שני דברים אלו שוין הן דהיינו הקבלת התענית והשלמת תענית:

ט **קבלה**. וחייב להתענות. ומ"מ דוקא כשקבל בלבו להתענות. אבל אם היה רק בדעתו להתענות לא מיקרי קבלה. בית חדש מגן אברהם:

י **המנחה**. והב"ח כתב דשרי לקבלו כל זמן שהוא יום וכ"כ המ"א אבל קודם מנחה לא מהני. ט"ז ע"ש:

יא **תפלה**. ומ"מ גם בשעת התפלה כשמגיע לש"ת יהרהר בלבו שמקבל התענית. ב"ח מ"א:

יב **ואז**. לשון ואז אינו מדוקדק דהא בין אכל בנתיים ובין לא אכל מתפלל בכל יום עניו ואפשר דלרבותא אמר דאפי' אז שמתענ' גם בלילה הוי כל יום בפ"ע לענין עננו. ט"ז ועיין מ"א:

יג **מבעוד יום**. משמע אע"פ שקבלו אח"כ בלילה לא מהני והיינו דאין עולה לו תענית יום שלם אבל עולה לו לתענית שעות ומתפלל עניו כיון שקבלו קודם שהתחיל להתענות לשם חובה. ועיין אחרונים ובסעיף י':

יד **להשלים**. דה"א דמותר לאכול תוך אותו זמן שקיבל עליו דלא הוי נדר כלל קמ"ל דמ"מ צריך להתענות אותו זמן:

טו **מקובל**. וכן מנהגינו בתענית בה"ב אחר פסח ואחר סוכות שמי שעונה אמן אחר מי שבירך שאומר החזן על התענית הוי קבלה ט"ז וכתב המ"א בסי' תקס"ג סע"ק א' דאפי' גמר בלבו אז להתענות אין מחוייב להתענות כיון שהוא שלא בשעת תפלת המנחה אבל אם הוציא אז בשפתיו נ"ל להחמיר ע"ש:

סימן תקסג

מהוציא. ומ"א כתב דאם הוציא בפיו חייב להתענות מדין נדר וכן כתב הב"ח וע' סימן תקס"ב ס"ק ט"ו מש"ש וע' יד אהרן:

סימן תקסד

א **אוכל.** נ"ל דבתענית חלום אסור דמשעה שחלם צריך להתענות כמ"ש סי' רפ"ח ס"ד וכ"כ של"ה דמשעה שחלם לא ישמש מטתו:

ב **קבע.** אפי' שלא על מטתו. ט"ז:

ג **קבע.** אפי' תוך סעודתו ב"י. וט"ז פסק כהרי"ף דאם ישן בתוך הסעודה מותר עד שיגמור וישן אחר כך שינת קבע ע"ש:

ד **דבשתייה.** ב"י כתב אפי' כל המשקים מותרים. והכל בו כתב דוקא מים:

ה **התנה.** ונוהגין להתנות אפי' בשתייה ונכון הוא (אחרונים) וכ' המ"א ונ"ל דהכל לפי מה שהוא אדם אם רגיל לשתות בלילה מותר לשתות בלא תנאי וע' סימן תקפ"א ס"ב בהג"ה וכ"כ הרדב"ז סימן רמ"ז:

סימן תקסה

א **תעניתנו.** והקשה הט"ז דהאיך יאמר צום תעניתנו דהוא שקר שאין הרבים מתענים היום ע"כ י"ל ענינו ביום צום תעניתי. וכ"כ הב"ח. והמ"א בשם הרשב"א לא כ"כ אלא אפי' יחיד המתענה רשאי לומר תעניתנו ולא מיחזי שיקרא דא"א שלא יהיה אחד בסוף העולם שמתענה היום ע"ש והיד אהרן הסכים עם הב"ח וט"ז. מי שמתענה תענית יחיד והיה ש"ץ והתפלל לחזרה לא יאמר עננו בש"ת דכשהצבור אינן מתענין איך יאמר עננו בחזרת התפלה אבל כשבא לבה"כ ומצא שהתפלל הציבור בלחש והוא צריך לעבור לפני התיבה לאלתר יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לציבור ואז יאמר עננו כיון שאינו חוזר ומתפלל בלחש שכנה"ג ע"ש ועסימן תקס"ו סעיף ה':

ב **תפלתו.** נ"ל דר"ל דוקא לאחר תפלתו רשאי לומר אבל אם נזכר קודם שהתחיל רצה אין לאומרו דהוי הפסק בתפל'. מ"א ע"ש:

ג **במנחה.** כתב המ"א ונ"ל דאפי' מתפלל מנחה גדולה יאמר עננו דאפילו יאחזנו בולמוס לא יהיה שקרן בתפלתו דעכ"פ התענה עד חצות ע"ש. וכתב ט"ז ונראה דאם רוצה להתפלל בשחרית עננו ולדלג ביום צום תעניתנו הרשות בידו דאז אין חשש שמא ימצא שקרן וכן ראוי לעשות ע"ש:

ד **שחרית.** עי' סימן תקנ"ז כתבתי בשם הט"ז שאין לאומרו אפי' הש"ץ בשחרית בט"ב מטעם דאיקרי מועד ע"ש:

ה **קריאה**. בניגון ובטעמים. כשאומר ויקרא בשם ה' יש להפסיק מעט בין שם לה'. אין לומר האדרת והאמונה בצבור כ"א ביה"כ. אין לומר קודם חצות לילה שום סליחה ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם חוץ מביה"כ. אחרונים עיין מ"א:

ו **ויעבור**. כ' הב"ח זה אינו אלא משום ויעבור אבל סליחות ותחנונים בלא ויעבור אין איסור בדבר אבל הט"ז כתב דאפי' סליחות בלא ויעבור אסור משום שמזכיר בסליחות וזכור לנו היום ברית שלש עשרה וכן בהרבה סליחות שימצא י"ג מדות אותם אין לאומר' אפי' בלא ויעבור אבל אותם סליחות שאין נזכר בהם י"ג מדות ודאי יכול לאומרם ע"כ:

ז **ומפרסם**. ואפי' אם שואלין אותו אם הוא מתענה יאמר שאינו מתענה אבל אם מפצירין בו לאכול ואינו יכול להתנצל בלא"ה יאמר שהוא מתענה ט"ז ומ"א ע"ש. ואם מתענה מפני תשובה יפרסם כדי שילמדו ממנו לשוב. הלק"ט סימן קמ"ב:

סימן תקסו

א **ישראל**. כתב הט"ז בסידורים שלנו יש חסרון הני ב' תיבות לעמו ישראל אבל נוסחת הרמב"ם בפ"ב מתפלה העונה בעת צרה וכ"ה במשנה פ"ב דתענית:

ב **בה"ב**. לפי שתעניתים אלו קבעו כל ישראל בכל הארצות ומיעוט הם אותן שאינם מתענים משא"כ בשאר גזירות תענית על מדינה מיוחדת אז אין דוחין פרשת שבוע מכח ויחל. ונ"ל דהתענית שגזרו מנהיגי שלש הארצות בצירוף הגאונים להתענות בכל כ' סיון יש לקרות ויחל אפי' כשחל ביום ב' או ה' שתענית זה הוא קבוע יותר מבה"ב דאחר פסח וסוכות. ט"ז וכ"כ ל"ח:

ג **כתענית יחיד**. וערב ר"ח נהגו שקורין ויחל במנחה ולא בשחרית וזהו כדי לפשר בין הדיעות קורין במנחה דוקא דאז מרבים קצת בסליחות ועיין ט"ז ומ"א:

ד **עשרה**. נ"ל דאם יש בהם אחד שאינו משלים לא יאמרו עננו. מ"א. ומ"מ יאמר אותו בש"ת כיון שהוא תענית ציבור ועסי' תי"ז:

ה **סלח**. אם שכח לומר עד שגמר ברכת סלח יאמר הסליחות אחר תפלת י"ח מ"א. ויכולים לומר הסליחות אפי' אין עשרה שמתענים ועסי' תצ"ב מש"ש. ודוקא סליחות ווידוים אבל למען אמיתך ועננו וא"מ אין לומר אלא לאחר התפלה. אחרונים:

ו **לא יתפלל**. נ"ל דאם אירע שעבר לפני התיבה יאמר בש"ת עננו ביום צום התענית הזה וה"ה אם אין ש"ץ אחר מוטב שיתפלל מי שאינו מתענה משיבטלו לשמוע קדיש וקדושה. מ"א:

ז **התענה**. נ"ל דבשחרית מותר לעלות אע"פ שדוחין פרשת השבוע וקורין ויחל. מ"מ עכ"פ קורין בתור' בלא התענית אא"כ התענית באמצע השבוע. וכתב הב"ח דאם קראוהו לעלות אפי' במנחה יעלה דליכא איסורא בזה אלא מנהגא בעלמא. אבל הט"ז כתב דאפי' אם אין שם מי שיוכל לברך או שאין כאן אחר אפ"ה לא יקרא מי שאינו מתענה ואפי' קראוהו כבר לא יעלה דהוי ברכה לבטלה ע"ש. וכ"כ הב"י סי' קל"ה ע"ש והמ"א כתב דליכא איסור אם עולה ע"ש. ובספר בני חייא פסק דלא מבעיא אם קראוהו דיעלה אלא אפי' לכתחל' יכולים לקרותו ועיין בתשו' אמונ' שמואל סי' מ"ו וע' לעיל סי' קל"ה. ודע דמחלוק' זה שייך נמי בבן א"י שבא לח"ל אם יכול לעלות בתור' בי"ט שני של גליות ועיין בדבר שמואל סי' שכ"ד ובהלק"ט:

ח **יצא**. כדי שלא יאמרו שהוא פגום ומ"מ אם הוא בבה"כ אין לחוש דליכא פגם שהכל יודעים שיש בני אדם שאין רגילין להתענות ב"י סי' קל"ה. ואם יש כהן אחר בבית הכנסת פשיטא שיכנס לבה"כ וישמע קדיש ואם חושש שיקראוהו לעלות יאמר לחזן שלא יקראוהו. מ"א:

ט **מזה**. ועכשיו שכולן אומרים סליחות עם הש"ץ אין צריך להעמיד אצלו. מ"א ע"ש:

סימן תקסז

א **לטעום**. אם יש בו מלח או תבלין. רש"י:

ב **רביעית**. היינו ביצה ומחצה. ב"י:

ג **מעט**. וכל היום כולו מצטרף לרביעית ויותר מכאן אסור עסי' תרי"ב. מ"א:

ד **רביעית**. ומותר לטעום כמה פעמים כל פעם רביעית. רשב"א מ"א:

ה **שדרכו**. מהרי"ל היה נוהג לרחוץ לעולם אך היה כופף צווארו שלא יזובו המים לגרון חוץ מיה"כ דאסור:

ו **למעבד**. ודוקא ביותר מרביעית. מ"א ע"ש:

ז **ואפי'**. ודוקא מים וכן חומץ אבל שאר משקין אסור ביותר מרביעית מ"א ע"ש. עיין דב"ש סימן צ"ז להתיר ליקח תרופה מרה בתענית:

ח **קנמון**. ומ"א אוסר בכל ת"צ בכל בשמים זולת פלפלין ע"ש. כתב האגודה בפ"ח דיומא מותר לבלוע הרוק ביה"כ וב"ח בסימן תרי"ב אוסר. ולי נראה דמותר ברוק כיון שאין כוונתו כלל לאכילה מ"א וכ"כ בספר חסידים. השכנה"ג אוסר שתיית הטוטין בין בי"ט בין בתענית אבל בתשו' דרכי נועם סימן ט' כתב להתיר בשניהם אלא דבט"ב ראוי למנוע מלשתותו ובשאר תענית ראוי ליזהר מלשתותו בחוץ בשוקים וברחובות ע"ש

ועיין סימן תקי"ד סעיף קטן א' ובסימן תקנ"א סעיף קטן ל"ט מש"ש. אם נפל דיו בספר יכול ללחוך אותו בלשונו בתענית ס"ח:

סימן תקסח

א **ושכח**. ואפי' הזיד ואכל הרבה לא יאכל יותר. ב"ח מ"א:

ב **כזית**. נראה לי דוקא שאכל בפעם אחד אבל אם שהה בנתים והמתין יותר מאכילת פרס אין מצטרפין ובשתיה שיעורו מלא לוגמיו כמו ביה"כ עסי' תרי"ב:

ג **יום אחר**. ואם קבל להתענות שני ימים רצופים ושכח ואכל בלילה מתענה שני ימים אחרים. כל בו ב"י סימן תקע"ב:

ד **מחמירין**. הטעם כיון די"א דאפי' ביום זה רשאי ללוות תענית ולפרוע ולכן כשאכל איבד תעניתו וחייב לצום יום אחר לכך מחמירין כשני הדיעות דחייב לצום כל אותו יום וגם יום אחר אבל בתענית הקבוע שאסור לאכול א"צ להתענות יום אחר אם לא שכוונתו לכפרה על עונו ושגגתו. ת"ה מ"א:

ה **מצוה**. כגון לסעודת מצוה אע"ג דלא שייך בגוה. מ א ע ש. ועיין חות יאיר סימן ע.

ו **ה מ ם**. ואעפ י שקבלו במנחה מותר. ב"י:

ז **שני**. ק"ל דכאן אמר דבזה אין יכול ללוות אפי' במצטער דהוי ביום זה ולעיל סימן תקנ"ב סי"א באם חל עט"ב אז ילוה ופורע. ובאמת יש מחלוקת בין הפוסקים אי אמרי' גם ביום זה לוה ופורע. וצ"ל דההיא דלעיל סי' תקנ"ב לאו הלכתא היא אלא דוקא שמתענה עד שיעור גדול מהיום ואחר כך לוה ופורע כמש"ל גם כאן מועיל אם מתענים מקצת היום ואח"כ לוה ופורע אפי' ביום זה. ט"ז: הא דב' וה' מיקרי יום זה ולא מהני ביה הלואה היינו דוקא שרוצה להתענות ביום אחר עבור יום ב' או ה' דאמרינן שהוא קיבל עליו דוקא יום ב' וה' דהם יומי דרחמי אבל אם רוצה ללוות מיום ב' זה על יום ב' אחר או על ה' אחר דהיינו אחר שישלימו מספר ימי נדרו שקצב עליו שפיר מצי למעבד כן ט"ז. והא דאמרינן דב' וה' הוי כיום זה דוקא אם נדר להתענות בה"ב בשנה זו. אבל אם לא אמר בשנה זו לא מיקרי יום זה. מ"א ע"ש:

ח **מצוה**. נ"ל דאם יודע לפני ר"ה שיאכל בין ר"ה לי"כ על ברית מילה מחויב להתענות עוד יום אחד לפני ר"ה דהא מה"ט מתענין ד' ימים לפני ר"ה נגד ד' ימים שאוכלין וכ"ש אם אירע מילה בד' ימים שלפני ר"ה שמתענין יום א' נגדו מיהו נ"ל אם ר"ה הוא ביום ה' דליכא אלא ד' ימים לפני ר"ה אין צריך להתענות יום אחד קודם שבת דמעיקרא לא קיבלו עלייהו אלא להתענות בימי הסליחות ולא בימים האחרים. ופשוט דכשחל פדיון

הבן או שאר סעודות מצוה בבה"ב או ביו"ד ימים ג"כ מצוה לאכול. אבל בשאר תענית שגוזרים הצבור אסור לאכול אפי' בסעודת מצוה. ואם חל פדיון הבן בתענית ציבור נוהגים לפדות הבן ביום התענית ולעשות הסעודה בלילה ש"ך בי"ד סימן ש"ה ס"ק י"ב וכתב המ"א אם חל יום ל"א בשבת וביום א' הוא תענית עשרת ימי תשובה מאחר דהוי מצוה שלא בזמנו ויוכל לדחותו יותר לא מיקרי סעודת מצוה ויעשה הסעודה בלילה אבל בזמנה מותר לאכול כמ"ש. וצ"ע כשמתענין כ' סיון אם מותר לאכול על סעודת מצוה מיהו פעם אחד חל בערב שבת והיה מילה וציוה הרב לאכול מפני שלא ימצאו אנשים שילכו בלילה. ופשוט דבמקום דמותר לאכול על הסעוד' אינו תענית כלל ומותר אחר כך לאכול ולשתות אפי' בביתו מיהו קודם הסעוד' נראה לי דאסור לאכול בביתו ומיהו הבעלי ברית מותרים לאכול מיד די"ט שלהם הוא מ"א וע' סי' תקנ"ט סעיף קטן ט"ו מש"ש ע' מ"א:

ט **במנחה**. ע' מגן אברהם:

י **בממון**. ושיעורו ליתן י"ב פשיטים שהם מטבע ווינ"ר לבוש. והעשיר יתן לפי עשרו. מגן אברהם:

יא **לדחותם**. ודוקא לזמן מועט דחיישינן שמא ימות. מ"א ע"ש:

יב **לארבעים**. המתענים ג' ימים וג' לילות נוהגי' להתענות עוד ב' שעות בליל ד' שיהיה ע"ד שעות סי' לדבר שובה ישראל ע"ד ה' אלהיך והאוכלים בתחלת הלילה לא הפסידו שהוא כמנין חסד מט"מ. והמתענה שני ימים יתענה שעה אחת בלילה ויפסיק גם כן שעה אחת מבעוד יום דהוי כמו כ"ז תעניתים דיום ראשון הוי תענית א' ואחר כך עולה כל שעה ליום א'. ושעה לאו דוקא דמקצת השעה ככולה. מ"א:

יג **תשובה**. ומכל מקום טוב יותר שיצום מפוזרים שבכל עת יהיה לבו נכנע ויהיה חטאיו נגדו תמיד. מ"א:

יד **י"כ**. ויתחיל להתענות אחר ט"ו באב ולא יתענה בשבת ור"ח. ע"ה מ"א:

טו **למיתב**. והמתענה בראש חודש ניסן או בר"ח אב תעני' חלום א"צ למיתב תעני' לתעניתו דהא י"א דמצוה להתענו' כמ"ש סי' תק"פ מ"א וכ"כ בסימן תי"ח ע"ש:

טז **באדר**. מי שמת אביו ביום ראשון דר"ח כסליו ולשנה הבאה חשוון חסר ור"ח כסליו אינו אלא יום א' צ"ע מתי יתענה אם בכ"ט לחשוון שהוא יום א' לפני ר"ח כסליו דהא לעולם יום שני עיקר שמונים למועדות משני או נימא דעכ"פ הוי שם ר"ח עליו ונראה לי דאם שנה ראשונה היא חסר' יקבע בכ"ט לחשון דיום למ"ד הוא נמנה לחדש העבר אבל כששנה ראשונ' היא גם כן מלאה אם כן צריך לקבוע היום בר"ח ולכן אף בשנים הבאים

אחריהם אף שהם חסרים יקבע בר"ח דה"ל כמו נדר דאזלינן אחר ל' בני אדם. וע' ט"ז ס"ק ד'. וע' סי' נ"ה ס"י. ואם מת ביום ראשון דר"ח אדר יתענה לשנה הבאה ביום ראשון דר"ח אדר ראשון ולא בכ"ט בו דלעולם אדר ראשון עומד תחת אדר שני. מ"א:

יז **בשניהם**. ע' בי"ד סי' ת"ב בש"ך ובט"ז. ובכה"ג בשם הר"ש הלוי סי"ו כ' דיש להתענו' בראשון. ובס"ח סי' תשי"ב כ' א' מת אביו באדר ראשון והיה מתענה בשנה פשוטה בשבט ובאדר ע"ש. וכתב המ"א ולכ"ע האבלים א"צ ליתן לו קדיש אלא פעם א' וכיוצא בזה כ' המט"מ בשם רש"ל מי שאינו יודע יום שמת בו אביו יברור לו יום אחד אך אל יסיג גבול לומר קדיש:

יח **קבורה**. וכן האבילות לענין יב"ח נמי מתחיל מיום המית' דהיינו באם נמשכ' הקבורה איזה ימים מן יום המיתה או מי שלא שמע שמת לו מת עד זמן הרבה מן המיתה א"צ להתאבל אלא עד תשלום השנה מיום המיתה ע' ט"ז:

יט **תחנון**. וה"ה אם אירע לו ברית מילה של בנו ביום ההוא די"ט שלו הוא דלא יתענה ואם רוצה להתענו' אין צריך להשלים ט"ז ע"ש. טוב להתענו' יום שמת בו רבו המובהק כי חייב בכבודו יותר מאביו. של"ה:

כ **בהליכה**. ואם נדר להוציא י' זהובים להליכה זו ואח"כ השכירוהו ללכת שם לא יצא י"ח. מהרי"ל מ"א:

כא **עולין**. כתב המ"א מי שרגיל להתענות עשרת ימי תשובה ואירע בהם יום שמת בו אביו או אמו בין ר"ה ליו"כ א"צ להתענות ה' ימים לפני ר"ה מידי דהוה אצום גדליה וי"כ שהם חובה ועולין לו ואם יום שמת אביו הוא לפני ראש השנה בימי הסליחות צריך להתענות ד' ימים חוץ מיום ההוא דהא לא קבע אלו דוקא ואם חל ביום ראשון של סליחות או בער"ה א"צ להתענות נגדו יום אחר דימים אלו קבועים לעולם אך בזה צ"ע אם חל ר"ה ביום ה' דליכא אלא ד' ימים וחל יום המיתה ביום ב' אם נאמר שצריך להשלים יום אחר בשבוע שלפני זה או לא ונ"ל דא"צ להתענות. וה"ה אם גזרו קהל תענית באותו שבוע עולה לו וא"צ להתענות יום אחר נגדו. קהל שגזרו להתענות ב' וה' כל ימות הקיץ וחלקו הקהלה לד' חלקים שבכל ב' או ה' יתענה חלק רביעי ואירע י"ז בתמוז להיות בה' או שאירע תענית בה"ב שאחר הפסח שבלא"ה מתענים צ"ע אם צריכים אותם שהי' היום בהם להתענות יום ב' שאחריו או נימא מזלייהו גרם ונראה לי כיון דצריכים להתענות לשם תשובה צריכים להתענות יום אחר. ואפי' מי שרגיל להתענות ערב ר"ח ואירע ביום ב' אין עולה לו דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין אבל מי שרגיל להתענות בה"ב בלאו הכי פשיטא דעולה לו. מ"א ע"ש:

כב **דואג.** וישמור עצמו מן הכעס ואם יש לו מו"מ יעשה באמונה ובנחת ביותר ולא יאכל בלילה קודם התענית יותר מהרגל שלו. חסד לאברהם:

סימן תקסט

א **להשלים.** טעם חילוק בין ציבור ליחיד דציבור כי גזרו תענית לבן מתנה עליהם בכך אבל יחיד דברים שבלבו אינם דברים:

ב **ונענו.** משמע דוקא שנענו אז א"צ להשלים שצריכים להודות בנפש שביעה וכרס מליאה אבל כשמת צריכין להשלים כיחיד. אבל לבוש ומ"א דעתם דאף כשמת אין הציבור צריכים להשלים:

ג **חצות.** ר"ל אפי' אחר חצות וכ"ש קודם חצות:

ד **להשלים.** ובזה אין שייך לת"ח ורוב ציבור להחמיר אם לא שכבר העריב היום ביותר ועיין עטרת זקנים:

סימן תקע

א **קבלת.** דהיינו שקבלו במנחה עיין סימן תקס"ב ותקס"ג. מי שנדר להתענות ד' ימים רצופים וחלם בתוכ' חלום בשבת והוצרך למיתב תענית לתעניתו נסתפק בהלק"ט ח"ב סימן רנ"א אם עולה לו מן המנין ועמש"ל בסימן רפ"ח. ועיין סימן תקס"ח סעיף קטן כ"א מש"ש:

ב **הרי.** פירוש שאומר הרי עלי אכילת יום פלוני קונם אבל אם אומר הריני נודר להתענות יום א' לא מיקרי נדר ולכן נהגו שמי שאומר הריני נודר להתענות ב' וה' כל ימות השנה אין צריך להתענות בר"ח וא"צ התרה מ"א וע' ביו"ד סימן רט"ו:

ג **צריך.** ואם לא התירו צריך להתענות לכ"ע ונ"ל דצריך למיתב תענית לתעניתו כמ"ש בסי' תקס"ח ס"ה. מ"א:

ד **ופורים.** שאין אלו הימים נקראין י"ט. וה"ה ר"ח. אבל חול המועד מיקרי י"ט. מ"א:

ה **עי"כ.** דנקר' י"ט. מט"מ ומהרי"ל:

ו **נהוג.** קאי אמש"ל דהמנהג כסבר' ראשונה:

ז **ועי"כ.** ומ"א כ' דעי"כ ודאי מדאורייתא ע"ש וע' הלק"ט סימן כ"ו:

סימן תקעא

א **חוטא.** היינו באם שרוצה להתענות דרך פרישות אבל אם ידוע לו שחטא חייב להתענות אפילו ת"ח חייב להתענות ב"ח בשם ר"ת. ומיהו בהלכות י"כ כתב דת"ח

שתורתו אומנתו א"צ לסגף עצמו כ"כ על העונות וילמוד יותר ממה שהי' רגיל. וכתבו ספרי המוסר דבאמצע אכילתו בעוד שהוא מתאוה לאכול ימשוך ידו ממנה וזה נחשב לו לסיגוף גדול. ודע שכל המעשים שאדם עושה ותורה שלומד בעודו רשע בעו"ה מוסיף כח בקליפות עד שחוזר בתשובה מוציא מהקליפה. מי שנופלין לו תפילין יתענה באותו יום ואם בשבת למחר. וברצועה א"צ. ואם נפלו התפילין עם הכיס יתן פרוטה לצדקה כנה"ג. כתב ס"ח סרכ"ג בתענית לא יאכל בהשכמה שורש שקורין לאקרי"ץ וכן בערב יה"כ ובת"ב דכשבולע הרוק בולע המתיקות. ובסס"ו לבנה לוקה צריך להתענות:

ב **תלמיד חכם**. נראה לי דמי שתורתו אומנותו נקרא תלמיד חכם לענין זה אף בזמן הזה. מגן אברהם:

ג **תינוקות**. וכל העוסקים בצרכי רבים כגון שתדלני' דינן כמלמדים ס"ח עיין מ"א:

סימן תקעב

א **שאין**. כגון עיר שרובה עכו"ם. ואפשר במדינות אלו דלא שכיחי מפקיעי שערים מותר לגזור תענית ביום ה' וכן נוהגין. מ"א:

ב **מתענין**. והאידנא נוהגין להפסיק ודוחין התענית ליום אחר. ב"ח ועיין בספר גבורת אנשים:

ג **צבור**. פעם אח' גזר מהרי"ל שלא לאכול בשר בכל יום ב' עד ר"ה וחל ט"ו באב ביום ב' ולא רצה לאכול בשר אבל בערב יה"כ ובסעודת מצוה מותר בבשר ויין ע"ש וכתב מ"א ונ"ל כיון שהוא גזר בכוונתו תליא מלתא שלא נתכוון לאסור בערב יום כפור ולא בסעודת מצוה אבל יחיד שקבל עליו דאין מחויב לאכול בשר אפי' בשבת וי"ט ע"ש:

סימן תקעג

א **בניסן**. וה"ה ל"ג בעומר ומר"ח סיון עד שבועות ובימים שבין יה"כ לסוכות אבל באסרו חג ובט"ו באב וט"ו בשבט אינו מתענה כיון שמוזכר בגמרא. מ"א עיין שם:

ב **בר"ח**. פי' אף על פי שאסור מדינא להתענות בר"ח אע"פ כן יש לחתן להתענות בר"ח זה מפני וכו' כתב הב"ח ולפ"ז אף בכ"ח בכסליו שהוא ג"כ אחד מימים שמתענים בהם ג"כ מתענה בו ביום חופתו ומ"א כ' מאחר דיש חלופי גרסאות לפיכך לא יתענה בכ"ח בכסלו. ונראה לי שאין צריך למיתב תענית לתעניתו דהא ברשות קא עביד מ"א עיין שם. ועיין בא"ע סימן ס"א ס"ה מש"ש טעם תענית החתן ביום חופתו:

סימן תקעד

א **שקבלו**. אע"פ שהוא לא קיבל עליו התענית אלא בני עירו קבלו עליהם ואם קבל עליו התענית אע"פ שאין דעתו לחזור מתענה ומשלים משום דצריך לקיים נדרו ועיין ט"ז:

ב **דעתו**. אע"ג דבשאר מידי דאכילה שרי לאכול בצינעה אם דעתו לחזור אפי' בעיר הכא שאני שצריך להשתתף עם הצבור בצרתם מרדכי ב"י ואם כן אפשר כשמתענה על צרה שעברה כבר מותר לאכול בצינעה אם דעתו לחזור וצ"ע. מ"א:

ג **ואין צריך**. אע"ג דדעתו לחזור. עטרת זקנים:

ד **עידונין**. אפי' חוץ לתחום לא ינהג עידונין בעצמו דאם יבא לעיר יהיו פניו צהובין. מ"א עיין שם:

ה **טבילה**. ומ"א חולק ואוסר בליל טבילה עיין שם ועיין ט"ז וביד אהרן:

ו **הפורש**. היינו אם יש בידו להציל הצבור בין בגופו בין בממונו אבל אי לא אין להעמיד במקום סכנה. יש"ש מ"א:

סימן תקעה

א **ומתחננים**. ובכלל זה הקריאה בויחל כמו בשאר תעניות. ט"ז:

ב **בתשמיש**. אפי' אין רעב בעולם עדיין עסס"י תקע"ד:

ג **מאכל**. אבל של שתיה דיכולין לקנותו בע"ש לא. מ"א ע"ש:

ד **באירוסין**. פי' שאין מארסין כלל. ב"י:

ה **וישתו**. ובמקום דשכיחי שכרות אומרים הלל ואח"כ אוכלין ושותין. וה"ה אם רצו רוב הציבור להשלים יאמרו הלל הגדול קודם אכילה ויתחילו משיר המעלות העומדין בבית ה' עד כ"ו כי לעולם חסדו עיין מ"א וחותמין מודים אנחנו לך על כל טפה כמ"ש סי' רכ"א ושוב א"צ כל יחיד לברך עיין מ"א:

סימן תקעו

א **ומתריעים**. ותמה אני למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית. מ"א עיין שם:

ב **דבר**. והאידנא אין מתענין כלל בשעת הדבר דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט שינוי אויר ח"ו וביד ס"ס שע"ד כתב שמטעם זה אין מתאבלין בשעת הדבר עיין שם:

ג **החולאים**. וה"ה כשהאבעבועות פורחים בתינוקות ומתים יש לגזור תענית. בשל"ה כתב דכל א' יבריח בניו מהעיר בעת הזאת ואם לא עשה זאת הן חייבים בנפשותם:

ד **לאגם**. הוא מלא קנים ואילנות קטנים:

ה **קטנים**. ונוהגים שאין גוזרים על פחותים מי"ח לזכר וט"ו לנקיבה עמ"א:

ו **אחת**. אבל כשיש צרה אחת יכולים להזכיר בתפלתם גם צרות אחרות וכ"ה בכמה פיוטים וסליחות. מ"א:

ז **וזועקים**. וכ' מ"א תמה אני למה אין עושין כן בזמנינו שזה עיקר התענית כמבואר בתענית דף ט"ז:

סימן תקעז

א **המחרישה**. וה"ה אם מקלקלים ומפסידין בענין אחר. מ"א:

ב **בעננו**. בקראקא נוהגים שהש"ץ והצבור אומרים ריצוי זה בשומע תפלה כשיש הרבה גשמים ע' סימן קי"ז ס"ב:

סימן תקעט

א **לרחובה**. ואם אין יכולים להתפלל ברחוב מפני העכו"ם יתפללו בבית אחר עיין מ"א:

ב **בשקים**. למעלה על בגדיהם. מ"א ע"ש:

ג **שמתפללים**. עיין בלבוש המזמורים שראוי לאומרם בשעת עצירת הגשמים:

ד **כותים**. לפי נוסח שלנו שאומרים בקשות בער"ה ועיה"כ צריך דוקא קברי ישראל ועמ"ש בס"ס תקנ"ט:

סימן תקפ

א **וראוי**. עמ"א שהעלה דמי שאינו רגיל להתענות תעניות אלו ואירע לו איזה צרה ב"מ ורוצה להתענות בר"ח ניסן על צרתו אסור כיון שהוא נוהג בו איסור תענית ע"ש. ועסס' תקס"ח ס"ק ט"ו ובסי' תקע"ג:

ב **בכ"ח**. במ"ת בכ"ט:

ג **הארץ**. במ"ת ובכל בו ובה"ג גרסי' שבעה באלול מתו מוציאי וכו' וכ"ה בב"י:

ד **בז'**. במ"ת וכל בו ובה"ג גרסי' בששה בחשון עורו וכו':

ה **בכ"ח**. במ"ת כ' בז' בכסלו ובה"ג כ' בח'. ובכל בו כ' בחמישי וכ' של"ה אף דהמחמיר להתענות בכולן לא יתענה בחנוכה:

ו **לא נודע**. ובסליחות שלנו איתא שמת עזרא הסופר:

ז **בה'**. במ"ת גרסי' בשמנה בשבט:

ח **בז' באדר**. ואם בעיבור מתענים באדר ראשון מהרי"ל סי' ל"א וכ"כ בשכנה"ג משם מהר"י מולן ומשם מהר"י ברונא דכשהשנה מעוברת שיתענה בראשון וע' מ"א ובהלק"ט ח"ב סי' קע"ג:

ט **חורבן**. איתא בכתבים שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה שמכח זה נמסרה התורה לקליפות המקום יחזירנה לנו במהרה בימינו: כתב התניא ביום הששי פרשת חקת נהגו היחידים להתענות שבאותו היום נשרפו כ' קרונות מלאים ספרים בצרפת ולא קבעו אותו בימי החודש מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום הפרשה גורם גזירת התורה זאת חקת התורה מתרגמינן דא גזרת אורייתא: גם בשנת ת"ח נחרבו שני קהלות גדולות באותו היום. גם נוהגין להתענות כ' בסיון בכל מלכות פולין. פעם א' אירע שבחדש א' לא היה אפשר לראות הלבנה בחידושה ולקדשה מחמת שהיה ימי מעונן וערפל וגזר רב א' תענית. וכתב בתשובת שבות יעקב ח"ב סימן י' שאין לו על מה לסמוך לטרוח את הצבור בתענית ע"ש:

י **חלול השם**. מי שאינו יכול להתענות עכ"פ יתפלל על דברים הללו ויש מתענין מבשר ויין בלילה שלפניהם ובקיץ שאוכלים קודם הלילה אין צריך להחמיר אם לא שקבלו עליהם לחשבו כלילה אחר תפלת ערבית מ"א ע"ש ועמש"ל רסי' קל"ד ס"ק ג':

סימן תקפא

א **באשמורת**. דסוף הלילה הקב"ה שט בעה"ז והוא עת רצון הגמ"נ ועיין מ"ש סי"א:

ב **מר"ח**. אבל בר"ח אין אומרים סליחות ותחנונים. מגן אברהם:

ג **לתקוע**. יש מתחילין מיום ראשון דר"ח. ויש מתחילין מיום שני דר"ח ואין לשנות שום מנהג ע' מ"א:

ד **סליחות**. כשמתחילין סליחה אומרים או"א חוץ מסליחה המתחלת בשם:

ה **שלפניו**. כדי שיוכלו להתענות ד' ימים לפני ר"ה נגד שני ימים דר"ה ושבת וערב יה"כ שאין מתענין. ונראה לי דהמתענה בר"ה אין צריך להתענות רק ב' ימים לפני ר"ה אע"ג שנהג כבר להתענות דלא היתה כוונתו אלא לתשלומין ועכשיו שמתענה בר"ה א"צ תשלומין ועיין סי' תקס"ח ס"ק ח' וס"ק כ"א מש"ש. והטעם לד' ימים אלו דבר"ה נאמר ועשיתם שיעשה עצמו קרבן והקרבן צריך ביקור ד' ימים מפני המומין עט"ז: כתב לבוש וש"ץ מתעטף בטלית. (וע"ל סי' מ"ח מ"ש שם) ואינו מברך. וט"ז כתב דלצאת ידי ספק ישאל טלית מחבירו דא"צ לברך על טלית שאולה: עוד כתב לבוש שיאמר ברכת התורה

קודם הסליחות ולדלגו אח"כ. והט"ז כתב שא"צ לדלגו אח"כ דאל"כ לא ימצא שום ש"ץ שיאמר אותה אחר הסליחו' דהא על כל אחד מוטל לברך קודם הסליחות ע"ש:

ו **בערב ר"ה.** וה"ה עיה"כ ודוקא במקום שמרבים בסליחות מ"א. ועיין ב"י וט"ז סי' קל"א דוידוי ותחנונים אין אומרים אצל אבל:

ז **הגון.** כתב של"ה צריך להיות הש"ץ ותוקע בעל תשוב' גמור ועש"ת ב"ע סימן ק"ז שאין ראוי שיהיה התוקע רווק ושאין לו הדרת פנים זקן וליכא טענות חזק' ברווק שהחזיק בתקיעות גם ילמוד בתחלה התפלות והתחינות וכוונות התקיעות ביותר. כ' הב"ח דפרנסים שראוים להתפלל היינו כשהן נאמנים ומגינים על הדור ומרוצים על העם ובעו"ה בדור הזה וכו' וכדי לתקן פירצ' זו ראוי שיתפלל הש"ץ הקבוע ובפרט בקהילות קטנות ראוי לבטל מנהג זה ועיין תשובת חות יאיר סי' קפ"ו בענין תוקע שמבקש שכר הרבה כיצד ינהגו. כתב רמ"א בי"ד סי' שע"ו דאבלים לא נהגו להתפלל בשבת וי"ט וכן בימים נוראים אסור והיכא דליכא עדיף מיניה כתב מהרי"ו דמותר להתפלל ובשאר ימים שאין אומרים תחנון מותר לאבל להתפלל אפילו ר"ח מנחה וערבית ע' סי' תרע"א בט"ז סעיף קטן ז'. ונהגו מי שהתחיל להתפלל או לתקוע אין ליתן המצוה לאחר כמ"ש ס"ס נ"ג. ואם חלה הוא ביד הקהל להעמיד אחר ועסי' נ"ג מש"ש:

ח **כל היום.** אפי' ערבית שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור מ"צ ומטעם זה הוא קודם לאבל ולמוהל וליאר צייט. מ"א:

ט **ער"ה.** אפי' תינוקות מתענים מהרי"ל. ויום א' של סליחות נהגו רוב הקהל להתענות. טור:

י **להשלים.** אפי' בער"ה ואפי' אינו מתענה כל היו"ד ימים. וא"א אלהינו ואלוהי אבותינו וכו' לפי שאינו תענית ציבור ד"מ ועיין סי' תקס"ב סעיף ב'. כתב הבית חדש תענית עשרת ימי תשוב' בשעה שמתחיל לנהוג כן או אח"כ היה בדעתו לנהוג כן לעולם צריך התרה אפי' לא נהג כן אלא פעם אחת ואם לא נהג כן אפי' פעם אחת אלא היה בדעתו ואח"כ נתחרט אין צריך התרה. והמתענים ארבעים יום כתב של"ה להתחיל מי"ז בתמוז במפוזר וימים שמתענה בלא"ה כגון ט"ב ויאר צייט וער"ח אין עולים להשלים אבל באלול עצמו עולה מהרי"ל ועיין סי' תקס"ח סעיף קטן כ"א מש"ש: משנכנס אלול כשכותב אדם אגרת לחבירו צריך לרמוז בתחלתו שמבקש עליו לשנה טובה. והמתענה ב' או ג' ימים רצופים איך יתנהג עם עננו ע' סימן תקס"ב סעיף ז'. והיאך יתנהג עם הבדלה עסי' תקנ"ו וסי' רצ"ט ס"ו. ומי שקבל להתענות ב' או ג' ימים רצופים דעתו להתענות עד הלילה אף בע"ש ושומר נפשו יתנה שלא להשלים משום כבוד שבת:

יא **לאכול**. השייכים לברית מצוה ולאכול בביתו אסור עד המילה חוץ מבעל הברית ויש לעשותה קודם שעה י' מ"א ועסי' תקס"ח ס"ק ח':

יב **קודם**. והמעיין בזוהר ובכתבי האר"י ז"ל מהחטא הגדול ר"ל לאכול קודם אור היום לא יעשה כן ועיין סימן פ"ט וסימן תקס"ד. כתב בש"ל אין לאבל להתענות ביום קבורה ער"ה וכתב המ"א ואנן קי"ל בי"ד סימן שע"ה דמותר להתענות ומ"מ יש ללמוד ממנו שיש להקל במקום שיש מקצת חולה ואין צריך התרה אם לא מי שמתענה יותר ממה שנהגו הציבור ע"ש:

יג **שנופלים**. אף שנמשך על היום. לבוש:

יד **ואין**. גם בלילה שלפניו ובביתו מותר לתקוע ובמנהגים משמע דאסור אפילו בביתו:

טו **מכבסין**. ועל כל פנים לא ילבוש בר"ה בגדי רקמ' ומשי כבשאר י"ט דיהא מורא דין עליו. ט"ז:

טז **לטבול**. מהרי"ל טבל עצמו ג' פעמים בער"ה ועי"כ. כתב בשל"ה אל ישמש מטתו בליל ר"ה אך אם הוא ליל טבילה חייב לקיים עונתו. ויחזור ויטבול בשחרית. ובכנה"ג כתב לא ישמש מטתו בשני הלילות אא"כ היתה טבילת מצוה שלא היתה יכולה לטבול קודם לכן אז מותר ויחזור ויטבול בשחרית וע' מה שכתב היד אהרן. וכן לא ינהג עם אשתו שחוק וקלות ראש:

יז **הקברו**'. דבית הקברו' מקום מנוח' הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה יותר והמתפלל על קברי הצדיקים אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהש"י שיתן עליו רחמים בזכו' הצדיקים שוכני עפר מהרי"ל. ויקיף הקברות ויתן צדקה קודם שיאמר התחינו' עשל"ה. ואין ללילך על קבר אחד ב"פ ביום אחד האר"י ז"ל. ועמ"ש ס"ס תקנ"ט:

סימן תקפב

א **מסופק**. ונ"ל דהכא לא מהני שיאמר צ' פעמים כמו בסימן קי"ד סעיף ח'. דהכא אינו רשאי לומר בא"י דהוי ברכה לבטלה ואם יאמר בלא שם א"כ בתפלה כשיאמר בשם יחזור ללמודו לומר ברוך אתה ה' האל הקדוש הלכך לית ליה תקנתא. מ"א:

ב **קי"ח**. דשם פסק להלכה דאף אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט א"צ לחזור וכן הוא דעת הב"ח ושל"ה ושכנה"ג ועיין יד אהרן וט"ז פסק דיחזור ויתפלל בתורת נדבה ע"ש:

ג **לזקוף.** קודם שאמר ברוך ובזכרנו צריך לזקוף קודם איזה תיבות הסמוכות לברוך כדי שיוכל לשחות אח"כ כשיאמר ברוך אתה אבל בזקיפה דמי כמוך אין צריך לזקוף עד שיאמר ברוך וכן בכל הברכות שאין שחיה בסופה ט"ז ע"ש. וכשזוקף לא יהא בקומה זקופה ואין זה בכלל השתחואה כשהראש כפוף דגם בכל השנה ראוי לנהוג כן כ"ש בימים נוראים של"ה. וכל אדם יחזור וילמוד התפלה וקרוב"ץ שיהיו שגורים בפיו בר"ה וכן ילמוד לבניו סדר התפלה כדי שלא יצטרך להפסיק. מהרי"ו:

ד **אין.** אפי' רצה להחזיר אסור ד"מ מ"א. לחיים בשו"א הלמ"ד ולא בפתח דמשמע לא חיים כדאיתא בנדרים לחולין בפתח הוי כמו לא חולין ע"ש. ודוקא בר"ה קפדינן אבל בכל השנה אומרים השכיבנו לחיים בפת"ח תחת הלמ"ד ע"פ הדקדוק דהיכא שנחסר הה"א ידיעה שהיתה ראוי לכתוב אחר אותיות בכל"ם ונחסר בא הפת"ח מהה"א הידיעה תחת אות בכל"ם כמו בשָׁמַיִם ראוי להיות בהַשָּׁמַיִם אלא שנחסר הה"א הידיעה בא הפת"ח תחת הבית להורות על הה"א הידיעה וכן כולם וע' ברש"י פרשת בשלח בד"ה לנחותם וגו' ועמ"א מ"ש בזה בשם ב"ח ומט"מ. והרשעה בחיר"ק תחת השי"ן. שהשלטן בקמ"ץ תחת השי"ן שניה. אין לומר ואז צדיקים אלא ובכן זוהר. ואין לומר באהבה מקרא קודש רק יום תרועה מקרא קודש. ואין לומר ומלומדיך הם מלומדים רק ומרוחמיך המה מרוחמים ט"ז וכופלים לעילא בכל הקדישים. מנהגים:

ה **אומר.** אפי' בלילה בקידוש:

ו **בשבת.** ואומר או"א רצה במנוחתינו קדשנו אבל בשאר מקומו' א"א רצה במנוחתנו. לבוש:

ז **ודברך.** בין בהפטרה בין בקידוש:

ח **רם.** אבל לא יגביה קולו מאוד עיין של"ה:

ט **שנה.** כ' לבוש שביום ראשון אחר התפלה א"ל לשנה טובה תכתב דיש להחזיק חבירו לצדיק והמ"א כ' דיכול לאומרו עד אחר חצות ע"ש. וט"ז כ' דיש לאומרו בליל שני גם כן דהא ביום שני אומרים זמן מטעם שעיקר מיום שני לפעמים עיין שם. וי"ל תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם. מ"צ:

סימן תקפג

א **תפוח.** ומברך בפה"ע אף שאוכלין אחר המוציא. ויש נוהגין לטבל המוציא בדבש ועיין מ"א:

ב **תתחדש**. דהיינו שאוכל תחלה ואח"כ אומר שלא להפסיק עיין מ"א בשכנה"ג מפלפל אם יברך על התפוח או על הדבש ג"כ ע"ש. ובתשובת שבות יעקב חלק ב' סימן כ"ז כתב דבשביל ספק זה נהגו לאכול המוציא עם הדבש והתפוח יחד ע"ש:

ג **שמן**. רש"ל קבל מזקנו שלא אכל דגים בר"ה כדי למעט תאותו במקצת דבר ורד"א כתב דיש לאכול דגים כדי לפרות ולרבות כדגים ואין לבשלם בחומץ:

ד **כבש**. ואם אין ראש כבש יש לאכול ראש אחר מטעם הראשון:

ה **כיחה**. לפי טעם זה הגדולים וקטנים שקורין לוזים אסורים:

ו **הנהר**. שיש בו דגים ובכתבים כתב נהר או באר וטוב אם הם מחוץ לעיר. ויש לילך ביום ראשון אחר מנחה קודם שקיעת החמה ולומר פסוק מי אל כמוך וגו':

ז **לישן**. האר"י ז"ל אמר שאחר חצות מותר לישן שכבר נתעורר המלאך על ידי התפלות והתקיעות וב"ח כתב שהר"מ ישן בר"ה. והיושב בטל כישן דמי עיין תוס' עכו"ם דף ה' עמוד ב' טעם שתקנו להרבות בסעודה בר"ה:

סימן תקפד

א **הלל**. והאומרים תהלים בכל יום ומתרמי להם הלל בר"ה וי"כ שרי לאומרו עמ"א:

ב **א"מ**. כתב ב"י בשם הכל בו שלא לומר א"מ חטאנו לפניך שא"א וידוי בר"ה וכ"כ הזוהר אבל לומר פסוקים שיש בהן הזכרת חטא אין קפידא כיון שאינו דרך וידוי. ובשל"ה כתב דשלא בשעת התפילה שרי ולכן נכון להתודות בשעת התקיעות בלחש בין סדר לסדר. ובפי' המחזור ראיתי שמפרש אבינו מלכנו חטאנו לפניך כלומר אבותינו חטאו שעבדו עכו"ם ואנו אין לנו מלך אלא אתה לכן עשה עמנו למען שמך ע"כ ובזה נתיישב מנהגנו שאומרים אותו בר"ה. א"מ קרע רוע גזר דיננו נראה שי"ל רוע גזר בנשימה אחת דשייכי להדדי דהיינו שיקרע הש"י הרוע שיש בגזירה ומה שנשאר יהיה לרחמים כי ציווי הש"י יכולים המקבלים להפכה לרחמים וכן ותשוב' וכו' מעבירין רוע הגזירה לא יפסיק בין רוע לגזרה ט"ז בסי' תרכ"ב ס"ק ז' ע"ש. יש לומר כלה בצירי סלח ומחל כי מחילה גדולה מסליחה עסי' תר"ז:

ג **חצות**. לכל הפחות אם לא כשחל בשבת יש"ש בביצה ודוקא בפיוטים ותפלות ולא בניגונים. מ"א. האר"י ז"ל נהג לבכות בר"ה ויה"כ ואמר כי מי שאינו בוכה בימים אלו אין נשמתו טובה ושלמה גם אמר כל מי שבוכה אז מעצמו בבכיה גדולה מאיליו אותו שעה דיינין ליה בב"ד של מעלה ונפשו מרגשת ובא לו הבכיה מאליו:

ד **מלין.** כתב ט"ז שמעתי שהגאון מוהר"ר פייבש מקראקא היה מל בר"ה ולא קנח פיו אחר המילה אלא בפה מלוכלך בדם מילה תקע בשופר לערב מצות מילה בשופר: כשחל בשבת א"א הפזמון זכור ברית ומלין אחר אשרי ואומרים יום ליבשה ובחול אומרים הפזמון וא"א יום ליבשה וה"ה בכל י"ט מ"א ועיין לבוש. וע' סי' ת"צ סעיף ז' מש"ש:

סימן תקפה

א **מעומד.** ואם תקע מיושב יצא. מ"א ע"ש:

ב **לשמוע.** ואם בירך לתקוע בשופר יצא. ב"ח:

ג **אחרים.** המ"א העלה שהמנהג הזה הוא דוקא לנשים שאינן יודעין אבל מי שיודע יברך לעצמו ויוצא אליבא דכ"ע ע"ש וכ"ה בכנה"ג ועי' יד אהרן אם ספק לו אם שמע תקיעה או נטל לולב ביום ראשון תוקע ואינו מברך וביום שני אין צריך לתקוע. כנה"ג ריב"ש:

ד **ימין.** דכתיב והשטן עומד על ימינו. ואטר יד יש לתקוע בימין דידיה מ"א עיין סי' ז':

ה **לתפלתו.** נראה לי דאם אינו מובטח אע"פ שאין שם אחר לא יתקע עד אחר התפלה שכבר יצא בתקיעות דמיושב מ"א. וט"ז כתב דאם אין אחר מותר לתקוע דמן השמים יסייעוהו לעשות כהוגן דמצוה גוררת מצוה וכתב המ"א ומכל מקום כשמתפללים מתוך הסידור בוודאי מובטח ועסי' קכ"ח ס"כ:

ו **גמור.** והמנהג בהרבה מקומות לחלקם אפילו בתקיעות של הסדרים עצמן:

ז **להקרות.** המתפלל שחרית מקרא להתוקע ד"מ. גם תקיעה ראשונה יקרא לפניו של"ה עיין סימן קכ"ח סי"ג. פעם אחת לא היו יכלים לתקוע והפך השופר וקרא לתוכו ויהי נועם ושוב יכלו לתקוע מט"מ מהרי"ל. וטוב שיהיה התוקע יודע לכוין הסודו' ואם לא אזי על כל פנים יהיה המקרא יודע וכשמקרא יכוין הסודו'. של"ה ע"ש:

ח **ברכה.** אבל איסורא ליכא ועיין ט"ז:

סימן תקפו

א **מצותו.** ויש לו דין הידור מצוה עד שליש כמו גבי לולב סימן תרנ"ו ע"ש. ועיין ט"ז ס"ק א' ובתשו' חכם צבי סימן ל"ד:

ב **פרה.** וה"ה שור מפני שנקראו קרן ולא שופר:

ג **טמאה.** מה שהקשה ר"מ רבקש"ש דבהמה טמאה אין לה קרנים ע' אחרונים ובש"ת חות יאיר סי' כ' ובי"ד סימן ע"ה ובפר"ח שם סימן פ' ס"ק ד' ועיין ביד אהרן באורך:

ד **הגוזל.** ומ"מ לא יברך עליו. ומותר ליקח שופר חבירו בלא דעתו ולברך עליו. מ"א ע"ש. ואם נסדק בתקיעה פטור. הלק"ט חלק א' סימן ע"ט:

ה **לזכות.** דהיינו לקחו מן העכו"ם דרך גזילה ולא לזכות בו אלא כדי שיתקע בו עכשיו. ט"ז ועיין מ"א:

ו **אחר.** ובשעת הדחק מותר לתקוע לעצמו. ב"ח:

ז **קונם.** זהו לשון נדר דאוסר החפץ עליו והנדרים חלים על דבר מצוה כדבר הרשות כמ"ש ביו"ד סי' רט"ו ממילא אם אמר שלא אשמע קול שופר הוי לשון שבועה שאוסר נפשו על החפץ ואין שבועה חלה ע"ד מצוה עיין ט"ז:

ח **נקוב.** אפילו נשתייר בו שיעור תקיעה משום שקולו פגום כל בו מ"א. ועיין ט"ז ופשוט דנסדק אינו בכלל זה ודינו מבואר אח"כ:

ט **הדחק.** צ"ל דהדק הסתימה דאסור ליטלה בי"ט דאל"כ יטלנה משם. שופר שגלדו דק ועשו לו חשוקים של ברזל כשר לתקוע בו. הלק"ט חלק א' סימן ע"ז:

י **ממקום.** ומיירי שמעכב התקיעה דאל"כ לא בעי שיעור ע' ט"ז מ"א:

יא **חממו.** ואם נשתייר בו כ"ש אם דבקו. ב"ח מ"א:

יב **ארבעה.** באדם בינוני ובעי' במקום הרחב עיין סימן י"א ס"ד:

יג **במקום.** ואם עשה זהב כל שהוא סמוך להנחת פיו מסתמא אין קולו משתנה בשביל כך הרא"ש. מ"א:

יד **לתוך.** ואם נתן שני שופרות בפיו ותקע וכוון לצאת בשניהם לא יצא הלק"ט סימן רע"ה:

טו **שבות.** ואם נפל עליו גל של אבנים אסור לטלטל האבנים כדי ליטלו. טור גמרא:

טז **תוקעין.** אפי' מי שהובא בשבילו ואפי' יש לו שופר אחר שאינו של איל וזה שהובא של איל כתב הד"מ דמותר ע"ש. ועיין מ"א:

יז **עכו ם.** ומיירי שעשה מקרן שלו דלא הוי נולד מ"א ע"ש. וכל הפסולים בראשון פסולים גם ביום שני. ד"מ רשב"א מ"א:

סימן תקפז

א **הבור.** והיינו שהוא בבנין תחת הקרקע כגון מרתף. ונ"ל דאם רובו בנוי למעלה מן הקרקע אע"פ שמקצתו תוך הקרקע שרי. מ"א:

ב **חבית.** אפי' העומד בתוכו ר"ן מ"א. ואפי' התוקע עצמו שם תלוי בהבחנתם אם קול שופר שמעו יצאו. עטרת זקנים:

ג **בתחילת.** ואפי' לא יצא לחוץ יצאו י"ח דכשאדם בבור והשופר בחוץ שומע קול שופר. ב"ח מ"א. וט"ז ס"ק ג' לא כ"כ ע"ש:

ד **שיצא.** וראשון עיקר. פוסקים ואחרונים:

ה **ובאמצע.** כתב מהרי"ל יזהרו כל העם שלא להקיא בשעת התקיעות וכן שלא לוישפר"ן למען ישמעו כל העם שופר ונכון שינוחו התינוקות בבית דדוקא במגילה עבדינן משום שמחה ואם א"א להניחם יחזיקם האשה אצלה בבה"כ נשים שלא יבטלו. וכתב הט"ז העומדים חוץ בריחוק מקום אם נראה לו ברור שקול שמע יצא עיין שם וע' הלק"ט סימן רע"ו:

סימן תקפח

א **בבא.** ואם שמע קול הראוי לאותו בבא ב"פ כגון תקיעה ותרועה ותרועה ותקיעה יצא. לבוש והסכים עמו המ"א. ואינו כן דעת הט"ז עיין שם:

ב **שניהם.** דוקא כל התקיעה נוכל להשתמש לזה ולזה אבל להפסיק חד תקיעה חציה לזה וחציה לזה לא. ט"ז:

ג **בשבת.** עיין מ"א וט"ז. דע שהרמב"ם ורש"י ז"ל פליגי בפי' מקדש ומדינה דהרמב"ם ז"ל ס"ל דבכל מקום שנזכר מקדש ירושלים בכלל ומדינה היינו שאר גבולים אבל ירושלים אינו בכלל מדינה ורש"י ז"ל ס"ל דמקדש היינו מקדש דוקא ומדינה היינו ירושלים ושאר גבולים ושמעתי מקשים משם חכמי ארץ ישראל מהא דאמרינן ביומא על מתני' דעשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש ופריך בגמ' פתח במקדש וסיים בירושלים וכפי דעת הרמב"ם דס"ל דבכלל מקדש הוי ירושלים א"כ מאי פריך הא בכלל מקדש הוי ירושלים ועיין יד אהרן שהרבה להקשות עוד:

ד **גופו.** ובי"ט אסור להשתמש בו כלל כמ"ש סימן תרס"ה דהוקצה למצותו. מ"א:

סימן תקפט

א **שומע.** אפי' לכתחלה יכול לברך והוא תוקע ב"ח. וחרש ששומע ע"י כלי כמין חצוצרות חייב בשופר. הלק"ט סמ"ה:

ב **מינו.** דשמא טומטום זה נקבה וזה זכר אבל אנדרוגינוס שוין כולן שיש להם זכרות ונקבות כ"ה ברמב"ם בהלכות אישות וכ"כ רמ"א בסימן י"ז ס"ג ע"ש. והמ"א כתב ורי"ף פי' דאע"פ שחבירו גם כן אנדרוגינוס באותו פעם שהוא נקבה הוי חבירו זכר אינו מוציאו עכ"ל ע"ש. וברי"ף שלפנינו לא מצאתי כן. ועוד דלפ"ז משמע שפעם הוא זכר ופעם הוא נקבה כמו ששמעתי אומרים שאנדרוגינוס חודש אחד הוא זכר חודש אחד

הוא נקבה. ולא משמע כן בגמ' ובפוסקים ועוד דא"כ ל"ל קרא למעוטי אנדרוגנוס דאין מילתו דוחה שבת אם הוא בחודש שנולד בו נקבה פשיטא ואם הוא זכר קשה נמי האיך ידעינן שחודש הבא יהיה נקבה וק"ל:

ג **בדרך**. ירושלמי ל"ש אלא בעובר אבל בעומד חזקה כוון. וצ"ע הלא הוא יודע אם כוון אם לאו ואפשר דמיירי אם שכח אם כוון אם לא מ"א. מי שבא לבה"כ לצאת י"ח עם הצבור אעפ"י שבשעה ששמע לא כוון לבו אלא סתמא יצא אבל הבא לבה"כ בסתמא לא יצא הרדב"ז חלק א' סימן ק"ס. סומא חייב בתקיעה ואם היה מוחזק לתקוע בכל שנה וסלקוהו אם לא ימצא בקי כמוהו יחזירוהו למנויו. ולכתחילה אין לסלקו מפני שהוא סומא אעפ"י שנמצא בקי כמוהו רדב"ז ח"א סי' נ"ט וכה"ג. ועיין שו"ת שער אפרים סי' כ"ו. תוקע שמת ונכנס אחר במקומו וכשגדל בנו רוצה לירש זכות אביו ע' הלק"ט סי' ל"ט. וע' בספר קול בן לוי דף כ"ח ע"ג:

סימן תקצ

א **בשבר**. ר"ל שבר א' דהיינו קול א' לא יאריך כשלשה טרומיטין דנעשה תקיעה:

ב **מדאי**. כשיעור דהיינו ג' שברים ותרועה. דהא תשר"ת עבדינן מספיקא דשמא תרועה דקרא היא שניהם יחד ואם כן גם התקיעה צ"ל כשניהם יחד ואם כן אף שמאריך קצת בשברים לית לן בה. ובתש"ת לא יאריך בשבר א' כשיעור ג' שברים מה"ט. ועיין אחרונים:

ג **תשר"ת**. דשמא הוי תרועה ושברים יחד ר"ל יליל וגנח ושיעור תקיעה כתרועה ובשל תש"ת יותר משל תר"ת דשברים הוא גנח והוא יותר גדול מיליל שהוא תרועה:

ד **יבבא**. ר"ל חד יבבא הוא ג' טרומיטין ותרועה הוא ג' יבבו' ממילא הוי שיעור תרועה ט' טרומיטין ושיעור תקיעה כתרועה הוי ג"כ ט' טרומיטין. ולפי"ז יוכל להאריך בשבר א' עד ט' טרומיטין. אבל ט' הוי שיעור תקיעה. ובתשר"ת הוי תרועה י"ח טרומיטין ט' מצד יליל הנקרא תרועה וט' גנח הנקרא שברים ושיעור תקיעה כתרועה הוי ג"כ י"ח טרומיטין:

ה **י"ב**. טעות סופר הוא וצ"ל י"ח טרומיטין כמ"ש:

ו **אחת**. ובדיעבד יוצא אף בב' נשימות. ט"ז:

ז **בנשימה**. כתב הט"ז נ"ל דיש ללמוד להתוקע שלא יעשה שום שהיה בין השברים לתרועה ויעשה תכופים כל מה דאפשר אע"פ שיש בהם נשימה אחרת וראוי שלא יקרא המקרא להתוקע תרועה בסדר תשר"ת אלא ידלג קריאה זו ויעשה כן התוקע מעצמו

ובמקום שלא ירצה לשנות לדלג המקרא קריאת התרועה בסדר תשר"ת לא ימתין על הקריאה וימהר עצמו בתכיפה כל מה דאפשר עכ"ל:

ח **שבר אחר**. וט"ז פסק שיעשה שלשה שברים ע"ש:

ט **כמתעסק**. ומ"א פסק בזה דלא הוי הפסק ע"ש:

י **והפסיק**. אבל אם הכל נעשה בתקיעה אחת אפי' התחיל להריע כשר כמ"ש ס"ז. וה"ה אם התחיל לתקוע ואין קולו עולה יפה ומתחיל לתקוע שנית נחשבת הכל לתקיעה אחת. ודע דכל זה אפי' בתשר"ת דוקא כשמריע בתוך השברים הוא מעין התרועה שיש לו לתקוע משא"כ כשעושה התרועה קודם השברים או שני תרועות זה אחר זה לא יצא. וה"ה אם שמע בנתיים מה שלא צריך דהוי הפסק עיין סימן תקפ"ח סעיף ב'. ואם טעה בתקיעות דאחר התפילה אין בכך כלום רק בדמיושב ומעומד הדין כן עיין ט"ז ומ"א:

יא **הרחב**. וסי' מן המצר קראתי יה:

יב **אשרי**. והאר"י כתב שיאמר אשרי העם עד תרום קרננו:

סימן תקצא

א **מוספי**. אע"ג שהרב"י כתבו בסמוך ס"ג כתבו רמ"א כאן להודיענו דאף למנהגינו שאומרים הפסוקים יאמר מוספי ועיין מ"א. ואם אמר ביום השני מוסף א"צ לחזור המבי"ט חלק א' סי' מ"ו והלק"ט חלק ב' סי' רכ"ב וע' יד אהרן:

ב **תורה**. ואם השלים בנביא יצא. מ"א ועיין יד אהרן:

ג **יצא**. ואפי' לכתחלה רשאי שלא לומר שום פסוק אבל אם התחיל בפסוק אחד צריך לומר כולם ומ"מ נ"ל דהאידנא שוויא עלייהו כחובה וצ"ל כולם כמ"ש גבי תפלת ערבית ולכך כתב רמ"א לשון דיעבד מ"א וצ"ל וכן כתוב בדברי קדשך. וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים. ש"ג כנה"ג:

ד **יעקב**. והט"ז כתב דכן עיקר לזרע יעקב ע"ש ועיין מ"א:

ה **שלשה שעות**. לפי שבשלשה שעות האלו הקב"ה דן עולמו ודוקא יחיד אבל רבים הן אל כביר לא ימאס ודוקא מוסף כיון שאין מחויב להתפלל אותה בזמן ההוא מה שאין כן תפלת יוצר שזמנו אז אין לדחותו. וה"ה שלא יתקע ביחיד ועיין מ"א שהאריך בזה. י"ל ואין לפרש עילום שמך ולא יאמר ואין פי' לעילום שמך כי יש פי' לעילום שמו. תשב"ץ מ"א:

סימן תקצב

א **התפלה**. כשהצבור אומרים הוא אלהינו עיין הפסוקים במחזו' אשכנז שי"ל והוא קבלה מר"א רוקח:

ב **על סדר**. התוקע והשומעין צריכין לעמוד בתקיעות דמעומד:

ג **תשר"ת**. ובשל"ה הדרך המובחר לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות ואחר אנעים זמירות תשר"ת תש"ת תר"ת. וכן נוהגים ק"ק אשכנזים בירושלים:

ד **ישיח**. ובשעת התקיעות אפי' לרוק אסור ע' סימן תקפ"ז ס"ק ה':

ה **א"צ**. אפי' שח בין תקיעות דמיושב עצמן א"צ לחזור לברך. הגמ"נ מ"א:

ו **בין**. ואם סח בין ברכה לתקיעה אפי' מענין התפילה צריך לחזור ולברך ומ"ש רמ"א דהתפילות לא הוי הפסק היינו בין תקיעה לתקיעה אבל בין ברכה לתקיעה הוי הפסק וצריך לחזור ולברך ופשוט דאפי' השומע אם סח בין ברכה לתקיעה צריך לברך. מגן אברהם:

סימן תקצג

א **ויום הכפורים**. פי' י"כ של יובל שאומרים בו ג"כ מלכיות זכרונות ושופרות:

ב **לא**. ובשאר ימות השנה אם יודע ברכה א' יאמר' ואין מעכבות זה את זה:

ג **קודם**. אבל אם הקדים תרועה לתקיעה או זכרונות למלכיות לא יצא ר"ן. ויש לכסות השופר בשעת ברכה. ב"ח:

סימן תקצד

אין. אא"כ בעשרה טור והרמב"ם. והבקי אפי' בדיעבד אינו יוצא בתפלת הש"ץ כיון שמפסיקין עכשיו בפיוטים. מ"א סי' (תקנ"א) [תקצ"א] ע"ש ועיין יד אהרן שם:

סימן תקצה

ספק. משום דתקיעות דאורייתא וברכות דרבנן. וה"ה אם אין יודעים רק סדר א' ילך להם ואם יש בעיר א' שופר ורוצה לילך למקום שמתפללין ולשלוח עכו"ם שיביא לו השופר והוא חוץ לתחום ויכול לקיים שניהם שרי דתחומין דרבנן. וה"ל שבות דשבות. מ"א ע"ש:

סימן תקצו

אין לתקוע. ואסור להוציא השופר כשאין צריך לתקוע דהוי הוצאה שלא לצורך ואפי' מי שיתקע ביום שני אסור לתקוע ביום א' להתלמד דהא בקיאים בקביע' דירח' והראשון קודש והשני חול מ"א ע"ש. והט"ז מתיר לתקוע בר"ה אחר שיצאו ע"ש שהעלה דביום טוב ליכא שבות דתקיעה ע"ש. ובתשו' חכם צבי סימן ל"ה תמה עליו ע"ש. ובתשו' פנים מאירות סימן ק"ב הליץ בעד הט"ז ע"ש וע' יד אהרן באורך מזה ומיהו שרי לטלטל השופר אחר שתקעו בו השכנה"ג משם רש"ל וכ"כ הט"ז סוף ס"ק ב' ע"ש וע' סימן תקפ"ח סעיף ה' בהג"ה:

סימן תקצז

א **אוכלים.** הט"ז הכריע ממה שאכל אלישע אצל השונמית דאין להתענות בר"ה ע"ש. ונ"ל ראיה מחנה ואלקנ' איש האלהים שאכלו בר"ה וכן מבואר בנחמיה ח' אכלו משמנים ושתו ממתקים בר"ה. ובמגיד מישרים פרשת נצבים כת' שלא לאכול בשר ולשתות יין בר"ה:

ב **א"צ.** וכן עשה מעשה הר"ם לונזאני בספר שתי ידות. ועכ"פ בלילה של ר"ה אסור להתענות כמו בשאר י"ט מ"א. והמתענ' בר"ה או בשאר י"ט אסור לבשל לאחרים כמ"ש סי' תקכ"ז ס"ד בהג"ה ע"ש:

ג **חלום.** ואם הוא ספק אם הוא מהחלומות שמתענים בשבת אין להתענות. כנה"ג:

ד **צריך.** ומי שאינו ירא א"צ כדלעיל ע' מנהגים:

ה **למיתב.** אפי' חל בשבת:

סימן תר

א **חדש.** ויש טועים ליקח אף בשאר י"ט וטעות הוא דר"ה קדושה אחת היא. אם יש לו תירוש חדש יקדש על היין ישן וכשיגיע לשהחיינו יטול התירוש בידו או יתן עיניו בו מנהגים עמ"א. והאר"י ז"ל כתב דר"ה דינו כשאר י"ט בזה ע' כוונות:

ב **אפי'.** וטוב ללבוש בגד חדש בשופר מ"א. קהל א' היה להם בערב ר"ה שופר ובאו שודדים וגזלו אותם ונטלו גם השופר ושלחו הקהל לקהל אחר לשלוח להם שופר ונתעכב השליח מחמת אונס ולא בא עד סוף יום שני והיה ר"ה ביום ה' ו' ובשעה שבא השופר כבר התפללו של שבת אבל עדיין היה יום גדול מהו לתקוע בעת ההיא ולא נחוש

לשבות דאין תוקעין בשבת העלה הט"ז בפלפולו דמותר לתקוע בלא ברכות דברכות אינן מעכבות עיין שם באורך והיד אהרן כתב עליו דיש לפקפק לדינא:

סימן תרב

א **אבינו מלכנו**. ויחיד יכול ג"כ לאומרו:

ב **ג"פ**. והאר"י ז"ל בס' הכוונות כתב שא"ל רק פעם א'. במילה אומרים באשמורת בין כסא לעשור זכור ברית אחר והארץ אזכור:

ג **בב"ד**. ועכ"פ מצוה לשפוט להוציא גזילה מתחת ידו. לבוש מ"א ט"ז:

ד **הלבנה**. לבוש כתב ואני שמעתי שאדרבה טוב שיקדשו אותה כדי שתבא מצוה זו ותוסיף על זכיותינו. כתב אור חדש מעשה באחד שפגעו עכו"ם בלילה ורצו להרגו וביקש שיניחו לו לעשות מצוה אחד קודם מותו והלבנה היתה בחידושה וקדשה בכוונה גדולה ונעשה לו נס כשדילג ג"פ כמנהג ונשאו הרוח וניצול מהם גם שמעתי שמי שיקדש הלבנה מיום שקדשה שוב לא ידאוג שימות באותו חודש מאותו יום ואילך ע"כ:

ה **ושבת**. וכ' מט"מ נוהגים שאין נער אומר ההפטרה שובה ישראל:

סימן תרג

עכו"ם. ואם אינו יכול לאפות בעצמו די בהשלכת קיסם לבוש ומנהגים. ויזהרו שלא לברך וליטול חלה מעיסת עכו"ם אע"פ שמכר' להם אא"כ מכר להם הקמח ונ"ל דמי שהולך בדרך א"צ להמתין רק כשיעור המפורש בי"ד ס"ס קי"ב דלא קבילו עלייהו להחמיר ביו"ד ימים יותר משאר ימות השנה. ועיין בתשובת נ"ש סימן ע"א להתיר בשנת רעבון לאכול גלוסקאות של נחתום עכו"ם ע"י הבישול אותם אח"כ בבית ישראל אף בעשרת ימי תשובה למי שנזהר ע"ש. ושל"ה דף ס"ז כתב שהחסידים נהגו לאכול חולין בטהרה ואף שכלנו טמאי מתים מ"מ יאכל דגן שלא הוכשר ונילוש במי פירות וישוח וישתה מן הבאר שלא ליגע ויטמאם עכ"ל. ועיין מ"א שהקשה עליו דהא נטמאו בפיו ע"ש. וטוב לומר בכל יום מעשרת ימי תשובה בין ישתבח ליוצר מזמור ממעמקים קראתיך עמ"ש סימן נ"ד. מר"ח אלול ואילך כשמתענה ישאל מהש"י כפרה וחיים ובנים לעבודתו בהוצאת ספר תורה ויאמר שלש עשרה מדות ג' פעמים. גם ואני תפלתי ג"פ. וכתב מט"מ על כל פנים באלו הימים יעשה כל אדם כדעת הזוהר שישוב קודם שישכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו. וכתב הרא"ש שיקרא באלו הימים אגרת התשוב' של רבי' יונה. והאר"י ז"ל כתב שחיוב הוא ללמוד בספרי מוסר כל השנה. ודיני תשובה

בראש ספר הרוקח ובמהרי"ו. ובסוף ספר קיצור ראשית חכמה. ובספר חסידים מסימן י"ט עד סי' ל"ב. ומסימן מ"ב עד סימן מ"ה ס"ה ע"ב קע"א ת"ה עד תרי"ט מהרי"ו סימן י"ב קמ"ז קכ"א: ת"ה סימן קצ"ח. בנימין זאב סימן ע"ב. מהרי"ט הלכות רוצח. בתשובת רמ"א סימן ל"ז. אחד ששכר חבירו לילך בדרך ונהרג נכון שיקבל תשובה באר שבע פ' חלק. וע' בתשובת ר"מ לובלין סי' מ"ג מ"ד מ"ה. אשה שמצאה ילד מת אצלה בתשובת מהרי"ל סי' מ"ה. ועיין במ"ב סימן כ"ז. רמ"א סי' כ"ה. ר"ל חביב סימן ע"ט. רש"ל סימן נ"ו. ר"י טראני סי' ה'. ועיין ברי"ף כ"ד דברים שמעכבים את התשובה:

סימן תרד

א **לאכול**. ויש למעט בלמודו בערב יום כפור כדי לאכול ולשתות ברכות דף ח' ועיין יד אהרן:

ב **חלום**. המ"א העלה דאם מתענה עד סעודה המפסקת ליכ' איסור' עיין שם ובשל"ה אוסר להתענות כלל עיין מ"א ואם טעה והתענה כל היום צריך למיתב תענית לתעניתו כמ"ש סי' תקס"ח ס"ה וט"ז כתב דא"צ למיתב תענית לתעניתו אחר י"כ עיין סי' רפ"ח והר' בית יעקב כתב שצריך למיתב תענית לתעניתו אחר י"כ ע"ש ועיין סי' רפ"ח מש"ש וע' יד אהרן. כתב של"ה הנוהגים שלא לאכול בשר כי אם בימים שאין אומרים תחנון אז במקומות שאין מרבים בסליחות באשמורת א"כ גם הלילה י"ט ומותר לאכול בשר בלילה אבל במקומות שמרבין באשמורת בסליחות אז לא מחזיקינן הלילה לי"ט ואסור לאכול בשר ע"כ וכתב המ"א ומ"מ צ"ע דהא בכל פעם שמחזיקים הלילה לי"ט אין נופלין במנחה שלפניו והכא נופלין ש"מ דאין מחזיקין הלילה לי"ט ולכן נ"ל דדוקא מי שאוכל בלילה ממש אבל אם אכל קודם צ"ה לא יאכל בשר אע"פ שהתפלל ערבית ע"ש ומי שנדר שלא לאכול בשר חוץ מי"ט עיין סי' תק"ע סס"א דשרי בעי"כ מ"מ נ"ל דבלילה אסור כיון שנדר בהדיא. מ"א:

ג **שחרית**. ובמנחה א"א כמו בשאר ע"ש. מ"א:

סימן תרה

א **נוהגין**. וכ"כ האר"י ז"ל בספר כוונת ע"פ הקבלה ושל"ה ויחשוב בלבו שהוא חייב ארבע מיתות זורקו סקילה. שחטו הרג. תפסו בצואר חנק. שורפו היינו שריפה וזו כפרתו ובטור כתב שי"ל פסוק זה נפש תחת נפש ע"ש:

ב **תרנגולים**. כלומר תרנגול ותרנגולת אף אם העובר נקב' די לה ולבתה באחד משום ששניהם רשאין ליקח כפרה אחד וכן נוהגים אפילו בשני גופים מ"א והאר"י לקח ג' למעוברת אחד בעבור' ושנים בשביל הולד מספק אם הוא זכר או נקבה: ויש לשחטו באשמור' אחר הסליחות דאז רחמים גוברים ע"ש ויאמר חליפתי תמורתי כפרתי ר"ת חת"ך זה השם החותך חיים לכל חי עיין מט"מ:

ג **לבנים**. ומ"מ אין לחזור אחר לבנים דוקא דהוי כעין דרכי האמורי אלא אם יזדמן לו לבן יקח ב"ח. ואם אין לו תרנגול יקח שאר בע"ח ודגים אבל לא תורים ובני יונה דראוי להקרבה ונראה כמקדיש קדשים בחוץ. מ"א ע"ש:

ד **בממון**. וזהו טוב יותר מהנותן לעני תרנגול דיתבייש של"ה ומהרי"ל והנזהר ליתן מעשר לא יקח זה הפדיון ממעות מעשר אלא ממעות עצמו. של"ה:

ה **בצדקה**. והצדקה שנותנין שם הוא פדיון הכפרות לבוש. ואם כן ראוי לתת כפי ערך הכפרות שיש לו מ"א ונ"ל דא"ל תחינות שם רק מה שמיוסד מקדמונים מאחר דא"א תחנון מ"א ונ"ל ג"כ דה"ה בערב ר"ה:

ו **וסמך**. וט"ז כ' שיש למנוע דבר זה דנראה כמקדיש קדשים בחוץ ע"ש:

ז **וזורקין**. שדרך התרנגולים לילך ומתפרנסין מהגזל אנה ואנה גם אוכלים שקצים ורמשים לכן אין ליהנות מהם לבוש. וט"ז כתב משום רחמנות שירחמו עליו מן השמים וכתב הטור דכבד וכליות בכלל בני מעיים הם ומשמע בגמ' דאחר יכול ליטלם מן הגג ולאכלם דאין דרך להשליך נבלות בגג ט"ז ע"ש במ"ש הא לאו דחייה היא דהא אמרי' הני שדי כולייתי' וכל שהו דרך השלכה ודאי של איסור הוא וכו' ע"ש. נראה מדבריו דהוה שדי וכו' קאי לבני בית וליתא דבגמ' איתא דהוה שדי עורב' כבד' וכולייתא וכו' א"כ מאי אהני לן לישנא דשדי וכו' לומר דהוה של איסור הא לישנא דהוה שדי קאי להעורבי' וק"ל וע' י"א:

סימן תרו

א **יחזור**. במין ריצוי אחר. בית חדש:

ב **אינו**. ואם רצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון התורה. ב"ח:

ג **רבו**. אפי' אינו רבו מובהק רק ששמע ממנו דברי תורה מ"צ מ"א ובשעת מחילה צריך לפרוט החטא שחטא לחבירו ואם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו. מ"א:

ד **לטובת**. וה"ה אם מכוין לטובתו ב"ח ועיין ט"ז סעיף קטן ב' ועיין מ"ש עליו היד אהרן:

ה **א"צ**. פי' שאין המוחל אכזרי כשאין מוחל אבל אם רוצה למחול הוי מחילה מש"ה אם מת אותו שחטא לו מהני לענין אף שהוציא עליו שם רע דאמרינן אלו היה קיים היה מוחל לו ויביא י' בני אדם על קברו כמ"ש ס"ב:

ו **מת**. אם אמר לאחד ממזר לא פגם בכבוד אביו דיכול לומר עליך כוונתי אא"כ אמר ממזר בן ממזר. יש"ש (ב"ח) [ב"ק] סימן מ"ו מ"א:

ז **קברו**. וצריך לילך לשם יחף ואם הוא חוץ לי' פרסאות ישלח שלוחו יש"ש ואם חרפו לאחר מיתה א"צ לילך על קברו אלא מבקש ממנו מחיל' במקום שביישו. כנה"ג מ"א:

ח **אחת**. ונהגו עכשיו לטבול ג"פ ולהתודות במקוה ע"פ קבלת האר"י ז"ל גם נהגו שיטבול קודם תפלת המנחה אחרונים ויש חסידים שטובלין ל"ט טבילו' עיין של"ה:

ט **קבין**. אם מצטער בטבילה. ושיעורו הוא ט"ו קוואר"ט פולי"ש ט"ז וצריך להטילו עליו בכלי שיוכל להריקו ממנו בלא הפסק' ורשאי לשפוך עליו מב' וג' כלים ובלבד שיתחיל השני עד שלא פסק הראשון אבל לא מד' כלים. מ"ם סאה מים שאובים בקרקע טובלין בו אבל לא בכלי ואם נכנס חציו תוך המקוה ועל חציו האחר שפך ט' קבין יצא עיין מ"א וכ' של"ה לגלח הצפרנים כמו אישה לבעלה. כתב המ"א לפי משמעות רמ"א מי שלא ראה קרי מן ערב ר"ה אין צריך לטבול מ"מ אדם בריא יחמיר על עצמו להטביל משום תשובה ועוד שמא ראה מים חלוקים ועכורים. אשה ששמשה תוך ג' ימים צריכה לכבד ביתה בחמין שלא תפלוט ש"ז ודוקא שלא היה סמוך לטבילתה או סמוך לוסתה דבאותן שעות רגילות להתעבר ויש לחוש שתחשחית זרע ההריון. מ"א ע"ש:

י **לרחוץ**. דהיינו שעה או ב' קודם הלילה ולא קודם דהא בלא"ה יש נוהגים לטבול אחר סעודה מפסקת שיהא סמוך ליה"כ ואם כן באבל יש להחמיר וכל שאר דיני אבילות נוהג עד הלילה. מ"א ע"ש:

סימן תרז

א **להתודות**. ויכה באגרוף על החזה והאר"י ז"ל ע"פ ס"ג. ובמדרש קהלת שיכה על הלב וכתב של"ה ראוי להתודות אחר אכילה ג"כ קודם חשיכה:

ב **הרשות**. אפי' בקול רם ודוקא בחטא מפורסם אבל בחטא שאינו מפורסם אסור לאומרו בקול רם. מ"א:

ג **מעומ'**. וישחה כמו במודים של"ה. בע"ח יאמר בסתר ובגלוי. בשגגה וזדון. דצריך לבקש על הקל תחל' ועיין מ"א. סדר הוידוים בע"ח עולה חטאת עולה ויורד אשם ודאי

ותלוי מכת מרדות מלקות ארבעים מיתה. כרת מיתת ב"ד מהרא"י. יאמר כפרה לחטאים וסליחה לעונות ומחילה לפשעים. מנהגים ושל"ה בשם רמ"א:

ד **ויתודה**. ואין לדבר בשעת הוידוי. הגמ"נ:

ה **אינו**. ואחר אלהי עד שלא וכו' יאמר אלהי נצור לשוני וגו'. ד"מ:

ו **ארבעים**. האר"י ז"ל לא היה מקפיד על המלקות רק היו מלקין אותו ד' מלקות נגד ד' אותיות הוי"ה ואח"כ טבל לקיים באנו באש ובמים:

ז **לצפון**. וה"ה איפכא פניו לדרום ולא ממעט אלא שלא יהא אחוריו למזרח או למערב שהם מקומות שהשכינה שרויה שם. לבוש ומ"א. וט"ז כתב דוקא יהפוך פניו לצד צפון שעיקר חטא האדם הוא מחמת ממון וכתיב מצפון זהב יאתה ע"כ מכניע עצמו לאותו צד להודיע שמשם בא לו החטא ע"ש:

סימן תרח

א **להוסיף**. מדאורייתא אך אין בו כרת. וה"ה ממלאכה צריך להוסיף עיין אחרונים:

ב **ממחין**. ודוק' שיודע בודאי שלא יקבלו ממנו. הרא"ש:

ג **מפורש**. אף על פי שהוא ספק כגון בה"ש מוחין. יש"ש ביצה פרק ד':

ד **יודע**. ודוקא כשברור לו ודוקא כשהחוטא שוגג אבל כשהחוטא מזיד חייב להוכיחו עד שינזף בו החוטא מכאן ואילך אסור להוכיחו שנא' אל תוכח לץ. ובעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל ש"ש מ"א. ובס"ח סימן תי"ג כתב דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיח ע"ש:

ה **בלב**. עיין סי' תקנ"ג סעיף קטן א' כתבתי בשם ב"ח להחמיר ע"ש מ"ש. וקודם פלג המנחה אין קבלתו כלום לכ"ע רק אם קיבל עליו בפי' שלא לאכול עוד אסור. מגן אברהם:

ו **המחממים**. כגון בשמים וכרכום וזה אינו אסור כ"א בסעודה המפסקת אבל דברים המרבים זרע אין לאכול כל היום. ב"ח:

ז **חלב**. חמה. רמב"ם:

ח **שחרית**. ודעת מהרי"ל וב"ח לאסור אף בשחרית דמרבים זרע. וכתב ט"ז דשום אין לאכול אף בשחרית וכן בצים דמרבים זרע. כתב הב"ח אם אכל אכילה גסה וקשה לו לא יתן אצבעו לפיו להקיא ואם בע"כ יקיא יזהר שלא יבליע הקיאה. כתב מהרי"ו שלא ישתכר בסעודה המפסקת ולא יאכל אכילה גסה עיין של"ה. וכתב ס"ח ולא יאכל

שומשמין מפני שמעלה גרה. מהרי"ל ראה מרבותיו שאכלו פרי שקורין ער"ד עפ"פיל שמקרר ונתנוהו במים:

סימן תרט

שאין. שמכין ביה"כ לחול ועיין רדב"ז סימן ל"א:

סימן תרי

א **קטן**. ועכשיו אין עושין נר אלא הנשוי וטעם הנרות משום שהתורה נגמרה ביום כפור שקרוי נר מהרי"ו. ומהרי"ל כתב שהן כנגד איבריו של אדם או כנגד מ"ע. ולאלו הטעמים אין לעשות נר לאשה עיין מגן אברהם ועיין סימן קנ"ד סי"א איזה נר ראוי לבית הכנסת. ובילקוט שופטים איתא לעשות פתילות עבות כדי להרבות אורן. מגן אברהם:

ב **אין לו**'. אפי' ברמיזה ומצוה עושים כשיניחה כך מכובה ע"ש. ואין לו' לעכו"ם שיקבל שעוה הנוטף. מנהגים:

ג **דוגמת**. לפ"ז אין הנשים לובשים לבנים דאין יכולים להיות כמלאכים ומ"מ הקיטל יכולות ללבוש שיכניע לבם. מגן אברהם:

ד **מתים**. יש נ"מ בין שני טעמים אלו דלטעם הראשון אסור להאבל ללבוש הקיטל. ולטעם השני מותר ונראה דהסומך על טעם השני ולובש הקיטל לא הפסיד ט"ז. והלובש שק מחמת תשובה אסור ללבשו ביה"כ ס"ח תרט"ו. מ"א:

סימן תריא

א **ואין חיוב כרת**. ומ"מ כולהו דאורייתא. ב"ח ולבוש:

ב **משחקים**. דוקא על השלחן כמ"ש סי' של"ח ס"ה ולגדולים אסור עיין ד"מ:

סימן תריב

א **איסורא**. מדאורייתא:

ב **עיה"כ**. דאל"כ האיך משכחת לה אכילה גסה דעכ"פ חייב למה שאכל תחלה באיסור קודם שיבא לידי אכילה גסה:

ג **פטור**. אבל לכתחלה אסור:

ד **שכיחא**. ומיהו אם אכל עד שקץ במזונו אפי' אכל מאכל מבושם פטור ב"ח. ונראה לי דהכל לפי מה שמרגיש בנפשו. מ"א:

ה **בשמים**. ופשוט דמותר להריח וטוב לעשות כן למלאות מנין מאה ברכות עיין של"ה מ"א. ועיין מ"א בסימן מ"ו סעיף קטן ח' מה שכתב שם. והבאר היטב אשר לפני כתב ושנו"ב טאב"ק אסור נ"ל עכ"ל. ובסימן תקנ"א ס"ק ל"ט כתבתי בשם הרבה פוסקים דמותר ע"ש:

ו **וחומץ**. אפי' הרבה מ"א. וט"ז העלה הא דפטור באין ראויין היינו כפי החיוב בראויין דהיינו באוכלין כשיעורן ובמשקין כשיעורן בזה פטור באין ראויין. אבל אם הרבה מאוד חייב אפילו באין ראויין מצד מעלת הריבוי כמו דאשכחין בי"ד סימן ק"ג לענין נטל"פ ע"ש. וכתב המגן אברהם הא דחומץ פטור דוקא כשמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ כמ"ש בי"ד סימן קכ"ג ס"ו:

ז **ליגע**. ומהרי"ל אוסר. עיין ט"ז ומ"א:

סימן תריג

א **בצואה**. אבל להעביר את הזיעה אסור. ט"ז:

ב **לרחצם**. ויזהר שלא יטול אלא מקום המטונף בלבד. רמב"ם מ"א:

ג **ושפשף**. משמע אבל בלא שפשוף אין ליטול ידים רק אם רוצה להתפלל כמו שכתב אח"ז. וט"ז כתב כיון דצריך לברך אשר יצר יטול אפי' בלא שפשוף. עיין שם:

ד **כהן**. וה"ה לוים במקום שנהגו. רדב"ז מ"א:

ה **רפואה**. אבל משום רפואה גמורה מותר לרחוץ דלא גרע ממי שרגליו כהות. מ"א:

ו **שגדול**. משמע דבשוין אסור. מ"א:

ז **מתנים**. ל"ד אלא מעט למעלה מהם. מ"א:

ח **בספינה**. עיין בטור מ"ש בשם בה"ג. וע' אחרונים מה שהקשו עליו ועיין בכנה"ג ועיין בבאר היטב אשר לפני:

ט **תלמידו**. ואם א"א לו לתלמיד לילך מותר לרבו לילך אצלו ט"ז. ובלבוש לא כ"כ עיין שם:

י **טפי**. וב"ח בשם רש"ל כתב שיקיף וכן דעת אחרונים:

יא **לשרות**. מ"מ מותר לקנח ידיו ורגליו עיו"כ במפה ולמחר מעבירה ע"ג עיניו דבזה לא חיישינן לסחיטה. הרי"ף:

יב **כלה**. וצ"ע ברש"י בכתובות דף ד' ע"א מ"א. וע' במרדכי דמ"ק שהקשה כן לרש"י ותירץ ע"ש:

יג **לטבול**. נ"ל דהלובשת לבנים מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה. מ"א עיין שם:

סימן תריד

א **הזוהמא**. עיין מה שכתבתי סימן תרי"ג סעיף קטן א' בשם הט"ז דאפי' רחיצה להעביר הזוהמא נמי אסור ומדברי המ"א נראה דמותר ברחיצה להעביר הזוהמא ע"ש:

ב **סנדל**. חולצין מנעל מבעוד יום והולכין לבית הכנסת יחף. וכתב ב"ח וראיתי מרבותי שהלכו יחף לגמרי בלא בתי שוקיים. ומ"א וט"ז מתירים לילך בבתי שוקיים וכן נוהגין. ועיין ט"ז שהאריך והעלה דלד"ה אין שום היתר לנעול מנעל אפי' לדבר מצוה. ובלבישת בתי שוקיים של בגד או אנפילאות מותר ולית בה ספק כלל ובעו"ה רבים מהמון עם ואפי' קצת לומדים הולכים ברחוב במנעלים וכשבאים לבה"כ הם הולכים גם כן במנעלים רק בשהגיע למקומו חולץ כל זמן שעומד שם ותו לא ואלו בחשכה יתהלכו ופושעים נקראו אם אינם שומעים לקול מוריהם עכ"ל ועיין ס"ק ו' מש"ש:

ג **כרים**. ובתפלת י"ח אסור לעמוד על שום דבר. אחרונים:

ד **המחמיר**. והרדב"ז סימן ק"ץ כתב דאין כאן בית מיחוש אפי' בקשים:

ה **והחולה**. והב"ח החמיר בזה עיין א"ז:

ו **גשמים**. כתב ט"ז נראה דבירידת גשמים צריך איסטניס אבל אם יש בארץ רפש וטיט כ"א כאיסטניס בזה ע"ש. ומ"א כתב וצ"ע על מה סמכו עתה להקל דאין כל אדם יכול לומר איסטניס אני כמ"ש סי' תר"מ ע"ש ובפרט שלובשין אנפילאות ואם כן אין להם צער כ"כ לילך בטיט ורפש ולכן יש למחות אם יודע שיקבלו ע"ש:

ז **מותר**. בנ"י משמע דוקא סנדל בלא עקב מותר ולא מנעל. ובשל"ה כתב דיהפוך ימין לשמאל ושמאל לימין ע"ש. וכתב המ"א ואפשר דאפי' בין העכו"ם אסור אע"ג דאיכא למיחש שילעיגו כיון שהוא מדאורייתא ע"ש ועיין סי' תרי"א:

סימן תרטו

א **ליגע**. גם לא ירבה דברים עמה. ואסור ליגע בה גם ביום. של"ה מ"א. וט"ז כ' דוקא בלילה אסור ליגע בה אבל ביום א"צ ליזהר מנגיעה ומ"ש הש"ע איסור שינה במטה הוא אפי' ביום ע"ש:

ב **ידאג**. בסוף הכוונת סוף פ"ק דיה"כ תמצא תיקון לזה והוא מנוסה. וכ"כ בספר משנת חסידים. וע' הגהות מהרי"ל מ"ש מענין זה. ועיין בספר מענה לשון ג"כ:

סימן תרטז

א **לרחצן**. ובזמן הזה אין נוהגין לרחצן ולסוכן כלל לבוש עיין סימן של"א סעיף ט':

ב **שא"צ**. אבל חינוך שעות צריך ט"ז. ואין מדקדקין בזמן הזה להתענות תינוק בשנת י"ב משום דהכל לומדים והוי כחולים ועוד דסתמא חשיבי חולים. (ב"ח):

סימן תריז

א **שלא אמרה**. ואם אמרה צריכה אני אע"פ שאין פניה משתנות. ובשאר כל אדם לא מהני אמירה אא"כ נשתנה פניו מ"א ע"ש עס"ג:

ב **מאכילין**. פי' שתוחבין כוש ברוטב ונותנין לתוך פיה ואם לא נתיישבה דעתה נותנין לה רוטב ואם לאו נותנין לה המאכל עצמו ב"י ב"ח לבוש. ודוקא עוברה לפעמים מתיישבא דעתה בדבר מועט אבל חולה מאכילין אותו כפי שיאמ' הרופא אך פחות פחות מכשיעור כמה שכתוב בסימן תרי"ח סעיף ז':

ג **לא תתענה**. אפילו אמרה א"צ מאכילין אותה ואומרין לה אכול. ב"ח. וע' סי' תקנ"ד סעיף ו'. ומ"מ יש להאכילה פחות מכשיעור. מ"א ועיין סי' ש"ל ס"ד:

ד **ככל**. היינו באמרה צריכה אני מחמת לידה אבל אם אמרה צריכה אני מחמת שמתכבד עלי החולי נותנין. או"ה:

סימן תריח

א **עכו"ם**. וכתב הרא"ש דעכו"ם או אשה נאמנים להכחיש ישראל:

ב **ויסתכן**. וה"ה אפי' אינו אומר שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנין לו שאנו חוששין שמא יסתכן. אחרונים:

ג **לחולה**. אפילו הרופאים אומרים שהמאכל יזיקהו שומעין לחולה רדב"ז ח"א סימן פ"ו וכנה"ג ומזכירין לו תחלה שהיום יום הכפורים דשמא שכח. לבוש. וכתב או"ה אם החולה רוצה להחמיר אחר שצריך לכך. עליו נאמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וכתב שכה"ג מאכילין אותו בע"כ:

ד **יותר**. בטור כתב בשם הרמב"ן באם אחד מופלג בחכמה מאכילין בשבילו אפי' כנגד שנים:

ה **מסופק**. פי' שמכיר החולי אלא מסופק אם יסתכן. ט"ז:

ו **איני יודע**. דאינו יודע של חולה לאו כלום הוא דרובן של חולים אינם יודעים ובקיאים בחולי שלהם כ"כ ב"י בשם רמב"ן. ונראה מזה אם החולה רופא ומבין ממילא הוי אינו יודע שלו כאלו אמר רופא אחר. ט"ז:

ז **כל צרכו**. והב"ח כתב דנוהגין שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו י"כ הוא ואם יאכל הרשות בידו וכן ביולדת אחר ג' תוך ז'. וט"ז כתב ונ"ל דצ"ל לו אם אתה יודע שיש לך

סכנה אם לא תאכל כשיעור ואם לאו תאכל תחילה פחות מכשיעור דאם לא יאמר לו אלא י"כ היום יסבור שמן הדין אסור לו לאכול ויביא עצמו לידי סכנה ע"ש: והיולדות מהימנין לנשים דאינהי בקיאי בהו. מ"א. מניקה שיש לה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כי אם ממנה ואם מתענית סכנה הוא לולד אינה מתענה אפילו ביה"כ תשובת דבר שמואל סי' ק"ז:

ח **יעלה ויבא.** ואם חל בשבת אומר רצה. כנה"ג. וט"ז כתב שלא להזכיר יעלה ויבא ע"ש והמ"א העלה דאין להקל. ועכ"פ א"צ לקדש דיש לחוש לברכה לבטלה ע"ש:

סימן תריט

א **שליח צבור.** ועכשיו אומר הגדול לבד. וצריך לצרף עוד שנים עם הגדול ושוהים עמו עד אחר ברכו ועיין ט"ז:

ב **העבריינים.** והם העוברים על גזירות וחרמות הקהל מתירין להם כדי שיכלו להתפלל דכל ת"צ שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית ונוהגים לומר זה ג' פעמים:

ג **שהחיינו.** ונכון לאומר' בלחש עם הש"ץ ויסיימה קודם הש"ץ שיאמר אמן:

ד **יום.** משום דדומה להתרת נדרים שאין מפירין בשבת וי"ט ולכן צ"ל מבע"י ב"ח. והקהל אומרים כל נדרי עם הש"ץ בלחש דאין תנאי הש"ץ מועיל לציבור ד"מ לבוש ומנהג פשוט הוא להתעטף בטלית מבעוד יום ומברכין עליו וכ"כ האר"י ז"ל. ואם נתעטף בלילה אין לברך עליו ועיין ספר הכוונת ועיין יד אהרן. והבאר היטב אשר לפני לא דק בזה ע"ש:

ה **שעומדים.** היינו בשעת תפלת ערבית אבל מי שעומד כל הלילה לא יוכל להתפלל בכוונה ביום כנה"ג. ויזהרו שלא ישהו נקביהם. ואם נחלשו יכולים לסמוך לשום דבר מהרי"ל ד"מ. וטעם העמיד' להיות דוגמת המלאכים ולכן הנשים לא יעמדו מט"מ. ומי שעומד פעם אחד ודעתו לעשות כן כל ימיו צריך התרה:

ו **שירות.** ומי שעיף ויגע יאמר עכ"פ ד' מזמורים הראשונים שבתהלים קודם שישכב כי הם מסוגלים שלא יבא לידי קרי שבהם ש"י תיבות וד' מזמורים יעלה למנין קרי. וטוב שלא יעטוף בכרים וכסתות המחממין ועכ"פ לא יכסה רגליו של"ה והישן בבה"כ יישן במערב או בבה"כ של נשים דהישן בבה"כ עונשו גדול מצאתי. יה"כ שחל בשבת אין מקבלין שבת אבל מזמור שיר ליום השבת יש לאומרו. שכנה"ג:

סימן תרכ

לקצר. וכתב בהגמ"נ שאם הוא סוף שש ידלגו א"מ עיין מ"א ומחוייב כל יחיד לומר לפחות י' וידוים ד' בד' תפלות וד' בחזרת הש"ץ וב' פעמים האחד במנחה ואחד במעריב כנגד י"פ שהיה מזכיר הכ"ג את השם:

סימן תרכא

א **אחרי מות**. והמצטער על מיתת בני אהרן ומוריד דמעות עליהם בי"כ מוחלין עונותיו ובניו אין מתים בחייו זוהר והאר"י ז"ל. ומצוה ללמוד בי"כ משניות יומא. גם ללמוד בסוף יומא המאמרים המדברים במעלות התשובה עיין של"ה. ואין לת"ח לעסוק בתורה ולהשמיט מלהתפלל התפילות והסליחות ובקשות עם הצבור. שכנה"ג:

ב **ומפטיר**. בהפטרה אין אומרים מלך מוחל וסולח רק ודברך אמת וקיים לעד בא"י וגו'. ד"מ ואחרונים:

ג **מילה**. ואומרים זכור ברית ואם חל בשבת אומרים יום ליבשה עסס"י תקפ"ד:

ד **לתינוק**. דהיינו דמלבד מה שנותנין לפי התינוק כשאומר בדמייך חיי צריך ליתן לו לשתות קצת מהכוס מ"א ע"ש ועיין סי' תקנ"ט ס"ז:

ה **עבודה**. דעיקר העבודה של כהן גדול הי' במוסף עיין ט"ז ומ"א:

ו **לעקור**. וכבר פשט המנהג שגם הש"ץ נופל על פניו. לבוש. אבל לא יעקור רגליו גם יעמוד קצת רחוק בתחילה מהתיבה וכן נוהגים. ועסי' קל"א דיש להשתטח עשבים על הרצפה:

ז **חטאתי**. החטא שוגג עון מזיד פשע מורד וצ"ל הקל תחלה:

ח **המתים**. ולכן נקרא יה"כ בלשון רבים ר"ל לחיים ולהמתים. מהרי"ו:

סימן תרכב

א **אין כאלהינו**. אבל פיטום הקטורת יש לאומרו. אחרונים:

ב **עריות**. התוס' במגילה דף ל"א כתבו הטעם בשביל שהנשים מקושטות לכבוד היום. ובמדרש איתי כשם שהקב"ה הזהיר שלא לגלות ערוה כך לא יגלה ערות עונותיו. ובט"ז כתב הטעם דנפשו של אדם חשקה בעריות טפי מכל עבירות ע"כ מזהירין ע"ז ביוה"כ שהוא יום קדוש ונורא ע"ש. וכן במיתת בני אהרן להורות שלא להקל במצות שלא נמצאו בהם אזהרות כמו בנדב ואביהו. כל בו:

ג **ביונה**. לפי שיש בו כח התשובה ושאין יכולין לברוח מהש"י. לבוש:

ד **על התורה**. פי' אנו אין מנהגינו כמ"ש הש"ע אלא אין אומרים כלל על התורה ועל העבודה רק חותמין מגן דוד: אם אין שהות ידלג א"מ להתחיל נעילה בזמנה ועיין סי' תר"כ וטוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה. אחרונים:

ה **צדקתך**. דכתיב בו משפטיך תהום רבה ואנו מבקשי' רחמים ביוה"כ. לבוש:

סימן תרכג

א **קודם**. ונוהגין שממשיכין גם בליל' אך צריך ליזהר להתחיל בעוד היום גדול וחרוז היום יפנה כו' צריך לומר קודם הערב שמש דאל"כ דובר שקרים לפני ה'. ט"ז ומ"א:

ב **בזה**. כלומר שלא הזכירו בוידוי יצא כיון שהזכירו בתפלה אבל אם לא הזכיר שבת כלל מחזירין אותו. מ"א:

ג **שלא**. והטעם שלעולם מסיימין אותה בלילה ואין עבודה בלילה לבוש. ומהרי"ל כתב ואפי' איחר עד הלילה נושאין כפים אבל האחרונים כתבו דיש לבטל המנהג שאין נשיאת כפים בלילה. ומ"מ אומרים אלהינו ברכנו וכו' דבזה אין קפידה כ"כ עיין מ"א:

ד **א"מ**. אפי' חל בשבת ועדיין יום הוא. מ"א ע"ש:

ה **ז' פעמים**. הטעם ללוות השכינה שמתעלה לעלות למעלה משבעה רקיעים:

ו **ותוקעים**. סי' לסילוק השכינה למעלה שנאמר עלה אלהים בתרוע' וזכר לתקיעות יובל שהיתה בי"כ. ותוספת כתבו להראות שהוא יום טוב להרבות בסעודה לכן יפקדו איש אחיו בצאתו מבה"כ כדרך שאומרים בשבת ויום טוב מט"מ. ותוקעין אפי' חל בשבת. אף ע"ג דלא הבדילו בתפלה עדיין מכל מקום כיון שכבר עבר היום ותקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה לא החמירו בה. טור. ואין הדין והחימה מסתלק עד שישלימו ישראל סדריהם ת"ה סי' רע"א:

סימן תרכד

א **מבדילים**. ומותר ברחיצה ובכולם קודם שיבדיל. מ"א עיין שם:

ב **הבשמים**. וב"ח כתב בשם מהרי"ל ואבודרהם ורש"ל שכשחל בשבת יש לברך על הבשמים ואין כאן ברכה לבטלה כיון שנהנה. מ"א וט"ז וכן עיקר:

ג **עתה**. אפי' חל בשבת להורות שיום זה מקודש ששבת מן האור. מ"א:

ד **ראשון**. פי' שהדליקו נר אחד מאותו שלהבת עסס"ה:

ה **שני ימים**. וז"ל מהרי"ל בתשוב' סימן רי"ב העושין שני ימים יה"כ אין משנין כלל התפילות אף אם הם י' או מאה לא יתפללו רק התפלה של חול דהוי לא תתגודדו וכתב המ"א ונ"ל דיניחו גם כן תפילין מה"ט ע"כ. אך פיוטים וסליחות יאמרו כרצונם וי"ג

מדות כקורא בתורה. וכתב המ"א ומכל מקום נראה לי דלא יאמר אותם באמצע התפלה רק אחר י"ח גם לא יקראו בתורה אפי' ויחל כשחל יום כפור ביום ה' אסור להכין להם צרכי שבת בע"ש שהוא יום כפור שלהן אך יאכלו עם אחרים שלא הרבו בשבילן מ"א ע"ש שמסיים שלא לעשות שני ימים יום כפור דכשעושה יום שני יום כפור א"כ מאתמול הוי ערב יום כפור ואסור להתענות וא"כ היאך התענה והוי סתרי אהדדי ולכן אין לנהוג כן ומכ"ש למנהגינו שאין מתענין בין יום כפור לסוכות ובליקוטי פרדס משמע שאין מתענין בלילה כי אם ביום:

ו **תחינות**. ואין מתענין בהם אפי' יאר צייט שהם ימי שמחה שהיו מחנכין בהם המזבח בימי שלמה. מהרי"ל. ומקדשין הלבנה במוצאי יום כפור עיין סי' תכ"ו סעיף ב' ביום שאחר יום כפור משכימין לבה"כ. מנהגים:

סימן תרכה

לתקן. היינו לבנותה כולה כן הוא במהרי"ל:

סימן תרכו

א **בית**. דבעי שתהא הסוכה תחת אויר השמים. מקומות קרים שבחג יורד שלג הרבה על סכך הסוכה ומתעבה ונעשה כעין תקרה כשרה. גינת ורדי' חא"ח כלל ד' סי' ז':

ב **ומבטלן**. אע"ג דאין מבטלין איסור לכתחלה י"ל דקודם יום טוב שאינו אסור עדיין נתבטלו. ב"ח מ"א. וכ' ט"ז ומזה יש ללמוד בתערובת חמץ קודם פסח לח בלח ואין שם ס' שיכול להרבות עליו ואפי' לכתחלה כיון שהיה קודם זמן האיסור ועסי' תמ"ב ותמ"ז מה שכת' שם:

ג **ניכרין**. ואפילו ניכרין נמי שרי כיון שצלתה מרובה. מ"א עיין שם:

ד **ומניחו**. לשם צל:

ה **עצמו**. והב"ח כתב שיש להחמיר ולסלק הגג ולסכך אח"כ כ"כ המ"א ע"ש:

ו **שנשארו**. עיין ט"ז שהעלה שאין להקל אלא ביש ביניהם ד' טפחים ויהא בענין שאם ינטל מן הסכך נגד הלטי"ש יהיה עדיין צלתה מרובה מחמתה ע"ש ס"ק ב'. ובתשובת פנים מאירות סי' מ"ד חולק עליו:

ז **ולסגור**. ודוקא כשמניח הסכך כשהוא פתוח עיין מ"א. ואם הניח הסכך על התקרה ואח"כ הסירו התקרה פסול. ואותן סוכות העשויות תחת הגג ולפעמים הצדדים משופעים יזהר שלא ישב תחת השיפוע מ"מ. וע' בתשו' פנים מאירות סימן ס"א מש"ש מענין סוכה על הגג. סוכה העשויה תחת הדווא"ר דהיינו שפותחין להם מקום באמצע

הגג והוא הנקרא בלשון ערבי דוואר בלשון לע"ג באג"ה ופעמים עושין על שטח הדוואר הפתוח שבכה ומעשה רשת ופעמים עושין שבכה זו מחוטי נחושת או מחוטי פשתן כשרה ואפי' אם יניח הסכך הכשר ע"ג השבכה ממש כשירה. גינת ורדים חא"ח כלל ד' סי' ח' ע"ש:

סימן תרכז

א **היוצאים וכו'**. זהו מקרי במשנה קינופות והוא קבוע מאד ע"כ פוסל אפי' פחות מי' ומבואר בגמרא ובר"ן שג' דינים יש כאן כילה ונקליטין וקנופות כילה דלא קביעא לא מיתסרא אלא בתרתי לריעותא שיש לה גג וגבוה י"ט נקליטין קביעי טפי מכילה אע"פ שאין לה גג אם גבוה י"ט אסור קינופות דקביעי ויש להם גג אפי' אין גבוהין י' טפחים אין ישנים תחתיו ועיין ט"ז מה שהקשה על מה שאמר בגמ' דף י"א שאני נקליטין דקביעי אי קביעי ליהוי כקינופות וכו' אמאי לא אמר דנקליטין וקינופות שוין לענין קביעות ומש"ה וכו' ע"ש. והוא קושית התו' שם ע"ש במהרש"א ודו"ק:

ב **עשרה**. והני י"ט מארעא משחינן אע"פ שאין י"ט מהמטה לכילה. מ"א:

ג **נוי**. אפי' אינו רחב ד"ט. מ"א:

סימן תרכח

א **אפי' וכו'**. משמע אע"פ שהעליונה ג"כ צלתה מרובה מחמתה. ט"ז ע"ש:

ב **כשרה**. אע"פ שהספינה הולכת על הים. גמרא דף כ"ג:

ג **האילן**. היינו כשהסכך יוכל לעמוד בלא אילן שסמכו על קונדסין דאל"כ אסור דגזרינן שמא יסכך בו כמ"ש סי' תרכ"ט סעיף ז'. ר"ן מ"א:

ד **עולין**. ואם עבר ועלה יצא י"ח ואם הסוכה על הארץ והקנים של הסכך נסמכים על האילן שרי ולא גזרינן שמא יניח על הסכך. מ"א ע"ש:

סימן תרכט

א **טומאה**. אפי' מידי שמקבל טומאה מדרבנן. ט"ז:

ב **שפודין**. כתב ב"י היינו של עץ דאלו של מתכות תיפוק ליה משום דאין גידולו מן הארץ. והמ"א כתב דוקא של מתכות אבל של עץ מקבלין טומאה אפי' מדרבנן דפשוטי כלי עץ נינהו עיין שם ועיין יד אהרן:

ג **בחיצים**. ואם היו פעם אחת בברזל פסולים אע"פ שניטלו אח"כ ב"ח. וקנים אע"פ שיש להם בית קבול כשרים כיון שלא נעשו לקבלה וה"ה מרזב אחרונים וכתב המ"א

בס"ק י"ב ודע דכל כלי עץ הרחב קצת וראוי להניח עליו דבר מקבל טומאה ודמי לבית קבול וא"כ אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה אפי' נשברה עכ"ל. וט"ז כתב שם דאין להניח למעלה מן הסכך באויר וכ"ש בסכך עצמו שום כלי ואפי' שבר כלים וע"ש. ועיין יד אהרן:

ד **פסולה**. שנשתנית צורתה והוי כאלו אינו גידולי קרקע. ולפ"ז אפי' בצמר גפן וקנבוס שאין מטמאין בנגעים אם נידק וניפץ אין מסככין בהן. ב"ח ועמ"א:

ה **לסיכוך**. אפי' עביד לה שפה כשרה. רדב"ז מ"א:

ו **שמנהג**. ומקום שאין מנהג ידוע לכ"ע מותר לסכך. כנה"ג:

ז **בגגין**. ר"ל אפי' גדולות שאין עומדין לשכיבה מ"מ אין מסככין בהם משום גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית ועיין ט"ז:

ח **על גביו**. דאין מעמידין הסכך בדבר המקבל טומאה שמא יבא לסכך בו. ואע"ג שמעמידין על כותל אבנים משום דלא שכיח שיסכך בהם ויש נוהגים להעמיד קנים תחת הסכך ומדת חסידות היא. ר"ן. והמ"א העלה דמותר להעמיד בדבר המקבל טומאה ומה שאסור בסולם היינו משום שהיא עצמה סכך פסול ע"ש ועיין ט"ז ובעטרת זקנים:

ט **להחזיקו**. דעכ"פ סכך פסול הוא:

י **אין קפידא**'. כיון שאין הסכך עצמו נסמך עליהן. מ"א ע"ש ועיין ט"ז ס"ס תר"ל:

יא **לידים**. ואין הידים נקר' אוכל אלא עד ג"ט ב"י הרא"ש. וע' בעוקצין דיש ידות שמצטרפין אעפ"י שגדולות הרבה ולכן יש להחמיר. מ"א:

יב **לייבש**. ולנפול עד שישאר אויר:

יג **לכתחלא**'. ואם עבר וסיכך בהם כשר' לישב בה. מ"א:

יד **שנושרים**. ודוק' שנושרים תמיד אבל אם אינם נושרים אלא בשעת הרוח כשר' וכ"מ ס"ס זה. מ"א ב"ח:

טו **משני**. ואם קשרם באמצע הוי אגד דיכולין לטלטלן. לבוש:

טז **נענוע**. וגם התרה. ב"ח:

יז **בנסרים**. עיין סי' תרל"א סעיף ט':

יח **ונהגו**. הטעם בסמ"ק דלמ' יבא לסכך בהם בקביעות בענין שלא יוכלו הגשמים לירד שם ע"כ נהגו לכסות בערבה או בגמי ובשעת הדחק שאין להם במה לכסות מסככין בנסרים אפי' יש בהם ד' ש"ג. וה"ה בכל דבר האסור משום גזירה. וכתב הב"ח הלטי"ש אין מסככין בהם דיש לחוש שיסכך כ"כ שלא יהיו הגשמים יורדים בתוכה כמ"ש הסמ"ק וכ"ש בשינדל"ן וכתב ט"ז הקשין של תבואה אחר שנחבטה התבוא' משם פשוט דשרי והוא עיקר מצוה המפורש בפסולת גורן. ונראה שלא נהגו לכסות בקש ג"כ מטעם

הסמ"ק דבקש בקל יכס' כיסוי עב מאוד ודבר פשוט להתיר במקום שאין סכך אחר רק שיזהר לעשות שיוכל הגשם לירד שם:

יט **לכתחלה.** אפי' שלא בשעת אכילה:

כ **שרוי.** ומ"מ בשעת אכילה אסור ר"ן ב"י. ונ"ל דאם הגשמים נוטפין מהסכך מוטב לפרוס סדין משיאכל חוץ לסוכה מיהו לא יברך לישב בסוכ' דספק ברכות להקל. מ"א:

סימן תרל

א **לדפנות.** עיין ב"ח ובתשובת יד אליהו סי' ל"ג. עצי הסוכה של הסכך או של דפנות שנעשו מעצי אשר' או מאיסורי הנאה עיין בספר קרבן חגיגה דף מ"א וביד אהרן סי' תרכ"ט:

ב **גביהן.** עיין מ"א שכתב להתיר:

ג **וכשר'.** ובסוכ' גדולה שהשלישית רחוק' ממנ' יותר מג' צ"ע. מ"א:

ד **הפרוץ.** פי' חשבינן הפרוץ משני רוחות הפרוצים לגמרי עם הפירצ' שבחלל הפתחים והוא בכלל מרוב' על העומד שיש בשני המחיצות והטפח ואז מותר אבל עכ"פ יהיה במחיצות עצמן עומד מרוב' על הפרוץ. וכתב הט"ז נראה לי דיש חילוק בדבר כשאין פירצה גדולה רק כל הפירצות כל אחד בפני עצמו פחות מג' אז מותר אפי' בפרוץ מרוב' באות' מחיצ' כיון דאמרי' לבוד הוי כל העומד כסתום משא"כ אם יש פירצ' אחת גדול' יותר מג' טפחים אז צריך שיהי' עכ"פ באות' מחיצ' עומד מרוב' אלא הקולא בזה דאע"פ שבכלל הפרצה הזה פרוץ מרוב' ע"ש:

ה **בקרנות.** פי' בכל הקרנות אבל אם שני מחיצות מחוברים שרי. מגן אברהם:

ו **שלימות.** כתב מט"מ נהגו לעשות עיגול בתוך הפתח אבל אותן סוכות הבנויות משנ' לשנ' בפתח גמור א"צ אותו עיגול ואפי' מנהגא ליכ'. כתב מהרי"ל מהר"ש היה מסמן למחיצות הסוכ' כדי לראות סדר עמידתן שלא ישנה משנה לשנה וכן הוא בירושלמי והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לקרשים אלא קרש שזכ' ליתן בצפון ינתן לעולם בצפון:

ז **גוד אסיק.** פי' כאלו מחיצות הבית עולות למעל' וא"כ צריך שיעשה ד' קונדיסין בשפת הגג עכ"פ מג' צדדים מכוון נגד כותל הבית. ט"ז:

ח **מתירין.** כלומר דוקא כשהלחי עומד אצל המבוי והפסין דוק' בשדה ולא בחצר:

ט **אכסדרה.** כתב הט"ז מי שרוצה לעשות סוכה בבית שלו ולפרוץ הגג למעל' כמו שנוהגים וכותלי הבית יהיו כותלי הסוכ' דהיינו שרוצה לעשות הסוכ' בזויות של כותל מזרח וכותל דרום ויש קורה אחת מונחת כל השנה למעלה כנגדו באורך הבית סמוך

לאותן זויות ותהיה הסוכה באות' חלק הזויות עד הקורה נמצא שאין לסוכ' מחיצות רק שנים של הבית ושלישית אין לה רק שהקורה שלמעלה אמרינן יורד וסותם עד למטה ויהי' לה ג' מחיצות דדי בזה רק שישים שני קנים תחת הקורה אחד אצל כותל הבית ואחד במקום סיום מחיצה הג' דהיינו במקום שכל' הסכך של הסוכ'. וטעם קנים אלו כדי שיהי' כצ"ה בדופן הג' מחמת התקרה שעל שני הקנים שהרי אין כאן מחיצ' ג' ממש אלא מחמת פי תקרה יורד וסותם וע"כ צריך צורת הפתח עיין שם:

י **הרוח**. אפי' עומדת בבית שאין שם רוח אינה מחיצ' מ"א ועיין בהלק"ט חלק ב' סי' נו"ן שיור' פנים להכשיר סוכ' שדפנותיה עשויות מסדינין דקים שהית' הרוח מזיזה אותם אלא שהיתה נתונה בחצר מוקפת מחיצות גבוהות ע"ש. ועיין סי' ר"מ סעיף ו':

יא **בהמה**. וצריך שתה' מתוחה למעלה או שתהא גבוה כ"כ שאף שתמות ותפול תהיה גבוה י'. ואם יש חלל בין רגליה גבוה מג' צריך לגודרו ב"ח וכתב המ"א בס"ק י"ד דאם סמך הסכך ע"ג בהמ' פסולה מפני שאין לה קבע ע"ש. ומה"ט כתב הט"ז בס"ק י"א דעשיית דופן מבהמ' לא מיירי רק להכשיר' וכמ"ש סי"ב אבל לא בכל המחיצות עיין שם:

יב **המט**. פי' דבר זה עיין בט"ז:

סימן תרלא

א **שוים**. ועטרת זקנים בשם ב"ח פוסל בין שוים מלמטה או מלמעלה. יד אהרן:

ב **מחמירין**. היינו שלא לישב באותו חלק שחמתו מרובה אבל לשאר החלק אין זה פוסל אותו כיון שיש שם הכשר סוכ'. ט"ז:

ג **כשר**". ולבוש פוסל כשאין המטר יוכל לירד בה וכ"פ הב"ח:

ד **טפח**. שאז חשוב להיות אוהל ואמרי' חביט רמי:

ה **הרקיע**. ר"ל אע"פ שחמת' מרובה מצילת' כשהחמה בשאר מקומות מ"מ כיון שצילת' מרובה מחמת' כשהחמה באמצע הרקיע כשר ועיין ט"ז מה שהקשה למה אמרו בגמ' לשמואל תנא במתני' תרתי אמאי לא אמרו דגם לשמואל חדא כמו לרב ע"ש דף כ"ב עמוד א' ודוק:

ו **הצדדין**. כלומר לא מבעיא אם אין בדופן השני החיצון רק שבעה טפחים פשיטא שיש להתיר אותו חלק היוצא מן הדופן הארוך דאמרי' שכוונתו להשתמש בכל הסוכה משא"כ בעושה דופן השלישי' יותר מז' טפחים הרי גילה דעתו שעשה יותר מהכשר מן המובחר ויש לנו לומר דעד מקום שעשה מחיצה מהני וטפי לא ומה שעשה מחיצ' א'

ארוך ביותר זה אינו מן הסוכה קמ"ל אפ"ה כשר גם שם וחשבינן המחיצו' שעשה גם לזה כאלו הגיע הדופן הקצר עד סוף הכותל הארוך ט"ז ע"ש:

ז **לצמצם**. דאם הי' אפשר הי' מותר דקיימא לן פרוץ כעומד מותר:

ח **ערב**. ואם אינו נותן ראשי הכשר על הפסול נופל לארץ והלכך ה"ל הכשר מרובה:

ט **להכשירו וכו'**. זהו פי' גמרא בביטול תקרה קא מפלגי. וכתב רש"י שם דאלו בא עכשיו לסכך בהם פסול משום תקר' אבל השתא דזו תקר' היתה ובא לידי מעשה לעשות לשם סוכה וזה מוכיח שיודע שאמרה תורה תעשה ולא מן העשוי וכו' תו ליכא למגזר וכו' ע"ש:

י **שאומר**. זהו דעת הרמב"ם והקשו העולם אם כן לא פריך מידי אדשמואל טפי מרב עיין ט"ז ובהרמב"ן בספר המלחמות ועיין בגמרא דף ט"ו עמוד א'. וכתב מ"א דוקא במפקפק דברי הרמב"ם שלא יהא רחב ד' אבל כשנטל א' מבנתיים אפילו יש בהם ד' שרי ע"ש:

יא **י"ט**. לאפוקי אם הוא ז' על ז' למטה מיו"ד ובגובה י' אינה רחב' ז' על ז' פסול'. ומודדין היו"ד טפחים ביושר ולא באלכסון מ"א. ואז כשרה כל הסוכה ט"ז. ועיין בהרא"ש שכתב הרמב"ם והר"ר ישעיה דטראני פסקו כשמואל והראב"ד פסק כרב וכר"מ והכל עולין בסגנון אחד עכ"ל. יש לדקדק דהא נפקות' לדינא אי צריכין לבא לתירוץ הגמרא לבטולי תקרה ע"ש:

סימן תרלב

א **נעקם**. משמע דוקא כשדפנות מגיעות לסכך. ר"ן וב"ח ועמ"א. וט"ז חולק על זה ומתיר אפי' באין דפנות מגיעות לסכך ע"ש. ועיין בתשו' פנים מאירות סי' ס"א כשעושים סוכה בתוך הבית ולמעלה הגג המכוס' בשינדלי"ן צריך ליטול עד מקום שיהי' פחות מג' נגד הדפנות כיון שאין הדפנות מגיעו' לסכך וכן העושה סוכתו בחוץ ומצטרף כותלים הבנויים תחת הגג של שינדלי"ן ואין הכותלים מגיעים להגג אפי' פחות מג' והגג בולט הוא ד"ט אליבא דהר"ן אין לסוכה זו מחיצו' וצריך לזהר בזה כי מצוי הוא עכ"ל:

ב **לכותלים**. נ"ל דאם הגג עקום כגגין שלנו אע"פ שיש בשיפוע ד' אינו פוסל אא"כ יש במשכו ד' דאז תופס בסוכה ד' ואם הגג עקום למעלה ולמטה בסמוך לו קור' אע"פ שאינו נמשך ממנה ג' טפחים כיון דבגובה רחוק ממנו ג' טפחים אין מצטרפין ולא אמרינן חבוט ולבוד להחמיר. מ"א ע"ש:

ג **אלא ז'**. אינו מדוקדק ואפי' יש בה ט' ומחצה סכך פסול ג"ט פסולה כיון דכי שקלת לי' לפסול ליכא הכשר סוכה. מ"א:

ד **ואין ישנים**. הא דחמיר אויר מסכך פסול בסוכה קטנה לענין ישנים תחתיו וכן לענין סוכה גדולה פוסל אויר בג' וסכך פסול בארבע הטעם שבאויר נראה לעין טפי ההפסק בסכך ממה שנראה בסכך פסול:

ה **שמבחוץ**. עיין בטור ותמצא דאם יש לה ג' דפנות והפסול הולך ע"פ ארכה פסולה דליכא בכל צד אלא דופן ומחצה ואם הפסול הולך לרחבה אם נשאר שיעור סוכה כשר שם. ואם יש פחות מד"א מדופן האמצעי עד סוף הסכך פסול אף חלק החיצון כשר דאמרינן דופן עקומה. ואם אויר מפסיק פסול החיצון ואם מחובר מן הצדדין מצטרף הפנימי והחיצון להכשר סוכה ורמ"א קיצר בלשונו ועיין עט"ז:

סימן תרלג

א **מעשרים**. אמה בת ו"ט מצומצמות. ב"י:

ב **פסולה**. דכיון שהוא גבוה כ"כ צריך לעשות' כדירת קבע ואנן בעינן דירת עראי אבל פחות מעשרים אע"פ שעשאה חזקה כשרה:

ג **למטה**. עד שמגיע לחלל כ':

ד **בתבן**. ואסור למעט' בי"ט. מ"א:

ה **והלאה**. דכיון דכשר מצד שכנגד הכותל האמצעי הוי שם עיקר הסוכה כדינה וזה החלק הוי כפסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה:

ו **דוקא**. ודמה שחוץ לאיצטבא אין לה סכך כיון דרואין הסכך כאלו היא כותל ועיין מ"א:

ז **מעשרה**. ולא אמרינן דאז הוי אצטבא רשות אחר:

ח **עשרה**. ר"ל כיון שיש הכשר סוכה באותו איצטבא הוי אמרינן גוד אסיק מחיצה על האצטבא קמ"ל דלא אמרינן כן. ועיין ט"ז:

ט **הנויין**. וה"ה כל דבר שאינו חשוב אוהל. ש"ג:

י **כשרה**. דהיינו בתוך החקק ולא חוצה לו עט"ז ומ"א:

יא **פסול'**. ולא אמרינן דופן עקומה ולא מקרי דופן כלל כיון שאינו גבוה י':

סימן תרלד

א **שבעה**. עיין ט"ז ומ"א שהגיהו בתוס' דף ג' עמוד א' ד"ה [לא נצרכה] לאו פירכא היא וכו' דדלמא ארוכ' טובא אבל לא היתי' רחב' ז"ט וכו' ע"ש שצ"ל ואין רחב' אלא ז'

ע"ש וק"ל. ועיין יד אהרן ובת' ח"צ סי' קמ"ב. וכתב המ"א נ"ל אפי' בסוכה גדולה הרבה ובמקום אחד יש קרן אחד משוך לפנים שאין בו שבע' אסור לישב שם כיון שהמקום צר לו לשבת שם ע"ש:

ב **לרבע**. וחוט סובב כ"ט טפחים וב' חומשים הוי שבע' על שבע'. ב"י ועיין ט"ז ומגן אברהם:

ג **ושלחנו**. נ"ל דאם מקצת שלחנו עומד בסוכה ומקצתו תוך הבית מותר דלא גזרינן שמא ימשוך אחר שלחנו מאחר שעומד מקצת בסוכה ועוד דהא די בשלחן טפח. מ"א ע"ש ועיין תשובת דב"ש סי' ר"ג ועיין יד אהרן:

סימן תרלה

א **לצל**. ולא לצניעו' או לאוצר ודירה עמ"א. וצריך לחדש בה כמבואר בסימן תרל"ו:

ב **וחטט**. בין מלמעלה בין מלמטה. ב"י ואחרונים:

ג **קודם**. ואפי' בדיעבד פסול. ט"ז ולבוש ויד אהרן דלא כב"ח:

ד **טפח**. רוחב באורך כל הסוכה ונתן עליו הסכך ואח"כ גמר המחיצות. ט"ז:

סימן תרלו

א **ישנה**. פי' הסכך הישן אבל בדפנות לית לן בה לכ"ע:

ב **למ"ד יום**. ה"ה אפי' תחלת השנ'. ט"ז:

ג **שיחדש**. היינו למצוה מן המובחר. ט"ז ומ"א:

ד **אינו**. ואם הגביה הסכך וחזר והניחו שרי עיין סי' תרל"א סעיף ט':

סימן תרלז

א **רבים**. כתב המ"א וצ"ע שנהגו קצת לעשות סוכה ברשות הרבים וא"כ סוכ' גזולה היא ואת"ל דכל ישראל מוחלין להם מ"מ יש לעכו"ם חלק בהם ע"ש שהאריך והעלה ע"כ אסור לעשות סוכה ברשות הרבים שעכו"ם לא מחלי על כך ואף דבדיעבד כשרה מ"מ לא יברך עלי' דהוי ברכה לבטלה ע"ש:

ב **לא יקצצו**. ובמקום שיש רשות אנשי המקום ליקח עצים מן היער בדינא דמלכות' אין איסור אם לוקח משם לסכך. ט"ז:

ג **דמי עצים**. ואם אינו רוצה לתת דמי עצים לא יצא. טור וכן עיקר. מ"א:

ד **הספינ**'. דאז היא עצמ' נגזלת שאין מחוברת לקרקע ואין עליו להחזיר דמים אלא כמו שהיא בנוייה דאין כאן תקנת השבים שהרי לא טרח עליה לבנותה הלכך גזולה

היא רש"י. וכתב ט"ז נ"ל פשוט שמותר לאדם ליכנס לסוכתו של חבירו שלא מדעתו דניחא לאינש דליעבד מצוה בממונו אלא דנ"ל דהיינו כל זמן שבעל הסוכה אינו שם אבל בשעה שהוא שם אפשר דקפיד עליו שלא יראה חבירו עסקיו ואכילתו בלי ידיעתו וזה דבר מוסכם מצד הסברא עד כאן לשונו:

סימן תרלח

א **תנאי**. כיון דא"א ליטול בין השמשות משום דקא סתר אהלא ואיתקצי לכולי שבע' משא"כ בנוי סוכה דבס"ב דמהני תנאי ועמ"א:

ב **הסמוכים**. ואם סמך עצים לסוכ' כדי לעבות' אפילו אחר שנגמרה אסורים דלא גרע מנוי סוכה אלא אם כן התנה. יש"ש ועיין מ"א:

ג **מילתא היא**. וקשה דבסי' מ"ב סעיף ג' כתב דהזמנה לגוף הקדוש' מלתא היא וי"ל דתשמישי מצוה קילא טפי ונ"ל דמי שיש לו סוכה בנוי' משנה לשנה מ"מ אינ' אסור' עד שישב בה בחג אע"ג דכבר ישב בה בשנה שעבר' מ"מ כשעבר החג בטלה קדושת' וצריך מעש' אחר שתחול קדושת'. מ"א:

ד **אוכלים**. ואם יודע שהילדים יאכלו מהם מוטב שלא לתלותם ס"ח סי' רס"ג ולי נראה דיתנה עליהן מ"א ובלבד שלא ינתקו החוטים:

ה **דמוקצים**. דבמוקצ' למצותו אפי' רבי שמעון מודה דאסור:

ו **הראשון**. דאם לא כן כיון דחיילי איסורא בבה"ש קמא ממילא חייל בכולהו דכיומא אריכתא דמי לענין זה ולא מהני תו תנאי:

ז **להתנות**. משום דלא בקיאי שפיר בתנאי:

ח **להתנות**. וט"ז כתב נ"ל להקל בסדינים המצוירים שיש חשש מפני גנבים אנן סהדי שלא תלאן שם מתחל' להיות שם תמיד ע"כ לא אתקצו כלל ואפי' לא התנו ע"ש. וכתב מהרי"ל מותר לתלות יריעות שעטנז רק שיהיו תלוים למעל' מתשמיש אדם. כתב ד"מ לא יקשור הנויין דאסור להתירן ביום טוב אלא יעשה עניבה עסי' שי"ז אותן החוקקים פסוק בסוכו' תשבו על הדלעת לא יפה עושים כמ"ש בי"ד סי' רפ"ג בב"י ובט"ז ואף אחר סוכות לא יפסע על עצי סוכה דתשמישי מצו' הוא כמו ציצית ולולב מ"א ועיין סי' נ"א ס"ק ב' כתבתי בשם הט"ז דבסכך סוכה טוב שלא לעשו' לצורך דבר שאינו כבוד למצו' שעברה ע"ש:

סימן תרלט

א **ישיבה.** ומה שאין מברכין על מצה כל שבעה דאין מצוה באכילת' משא"כ בסוכ' עיין לבוש ומ"מ. כתב מהרי"ו בתשוב' המקיים מצות סוכה כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. סוכה דומה לב' והעולם דומה לב' והתורה מתחלת בב' וכיון דסוכה מרמז לתורה מש"ה שיעור גבהה כ' דהיינו ק"ך טפחים כנגד ג"פ מ"ם יום שנתנה בו התורה ושני חייו של משרע"ה ורחבה שבעה כנגד שבעה רקיעים:

ב **ומטיילי.** אדם המספר עם חבירו יספר בסוכ' עמו. ואל ידבר בסוכה דברים בטילים. ואל יראה שום כעס בסוכה עשל"ה:

ג **לאחר.** והעולם נזהרין אף קודם אכיל' מקדיר' נ"צ. ואם הכניס כלי מאכל לא נפסלה הסוכה בכך. ב"ח מ"א:

ד **בזוי.** כלים שמשהין בהן קמח והעריבות וכלים של בשמים וכד ששואבין בו מים ושטיפו' הקערו' חוץ לסוכה. והעולם אינן נזהרין בקערות אחר אכילה ואינו נכון מ"א. ושרי לשמש מטתו בסוכ' ט"ז. המנהג שלא להכניס נר חרס בסוכה ב"ח ומנורה שקורין לאמפ"ן ראוי לשער שלא ישרף סוכתו. ט"ז ע"ש:

ה **ולאכול.** וז"ל הב"ח אדם יחיד שיושב לשתות סברא דלא חשיב קבע אבל בני חבורה שקבעו לשתות הוי קבע גמור ובפרט במקום שנוהגין לשתות יחד בקבע בלי שום אכיל' דה"ל קבע גמור ובעי סוכה ולברך לישב בסוכה כנ"ל להלכה אבל למעש' ראוי להחמיר שלא לשתות בקבע אלא תוך הסעוד' לאפוקי נפשי מפלוגתא וכן בקבע דבשר וגבינה וכיוצא בהן עכ"ל. וט"ז העל' דאין לברך לישב בסוכה כלל על השתי' אפילו בקביעות דאפי' אח"כ דחייב בסוכה מ"מ אות' ברכה שמברך על האכיל' פוטרת אותו מכל וכל ואפי' אם קובע עצמו לשתות קודם האכיל' כגון שתיית יין שרף במדינות אלו אפ"ה ברכ' שיברך אח"כ בשעת האכילה פוטרתו ע"כ אין לברך כלל רק על האכילה כמ"ש בסוף הסי' עכ"ל ע"ש ועיין ט"ז ס"ק כ':

ו **מיוחדת.** ואין לכסות השלחן בבית החורף אלא בסוכה בשבת ויום טוב אך בש"ע יכס' גם כן בבית החורף הגמ"נ. וכתב א"ז ומשמע דאף בסוכה אין חיוב לכסות בחה' מ וה' ה בחוה' מ של פסח:

ז **חובה.** דנאמר כאן ט' ו ונאמר ט"ו בחג המצות מה להלן ליל ראשון חובה מכאן ואילך רשות אף כאן לילה ראשון חובה מכאן ואילך רשות ופירש הרא"ש דאירדו גשמים קאי דאם לא כן הא חובה בי"ט לאכול פת וממילא חייב בסוכה ועיין תוספות שם ד"ה אי בעי אכיל כו' דף כ"ז עמוד א' ברכות דף מ"ט עמוד ב' ד"ה אי אכיל ודו"ק:

ח **פת.** דאף ע"ג דבשאר ימים שיעור אכילה חוץ לסוכה בכביצ' אבל ליל ראשון שהוא חובה טפי אפילו לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאכלו חוצה לה הלכך יוצא בה נמי ידי סוכה טור. וצריך לברך. מ"א ע"ש ועיין עטרת זקנים סעיף ה':

ט **פירות.** היינו בחול המועד. אבל ביום טוב ובשבת צריך לאכול כזית פת אך לא בעי סוכה עסי' תקכ"ט סעיף א':

י **דאכילת.** עיין סימן תע"א ועמ"א:

יא **ולומד.** והכל לפי הענין אם יש לו מנוחה בסוכה לומד בסוכה וצ"ע אם צריך ספרים הרבה וטורח לו להעלותם לסוכה ויש להחמיר מ"א ובלבוש סי' תר"מ ס"ד משמע דא"צ להעלותם לשם כמו גבי כרים וכ"מ שם בש"ע דא"צ לילך לסוכת חבירו לאכול מה"ט:

יב **רצה.** אם יש לו מנוחה שם ואם יש בה"כ בעירו הולך לבה"כ ב"ח והבדלה דוקא בסוכ'. ט"ז:

יג **גשמים וכו'.** כשם שמפנין מפני הגשמים כך מפנין מפני השרב ומיתושי' הג"א. אפילו אין האדם מצטער בכך אלא שהמאכל מתקלקל בכך וה"ה אם העת קור שהמאכלים השמנים נקרשים לפניו אוכל כל סעודתו בבית וכ"ש אם מצטער מפני הצינ' ב"ח ולבוש עיין סי' תר"מ סעיף ג':

יד **הראשונה.** ובליל שני א"צ לאכול כזית בסוכה אם ירדו גשמים דבקיאים בקביעא דירחא ואין צריך לאכול בסוכ' כשמצטער. והרוצה להחמיר א"צ לקדש בסוכה דהא אמר זמן מאתמול אלא יאכל שם כזית אחר סעודתו ת"ה ד"מ הגמ"נ מ"א. וט"ז כתב דגם בלילה שניה יש חיוב בכזית בירידת גשם אלא דבשינה אין לברך לישב בסוכה אם ירדו גשמים ע"ש:

טו **מטריחין.** נ"ל דדוקא כששכב כבר אבל אם עדיין לא שכב יחזור לסוכה. מ"א ע"ש:

טז **וינעור.** פי' מעצמו וא"צ להקיצו:

יז **הדיוטות.** ק"ו בזה למי שרוצה להחמיר כשיורדים גשמים ולילך לסוכה ולברך המוציא ולישב בסוכה ואחר כך לאכול בבית והוה ברכה לבטלה. ט"ז:

יח **אכילה.** וכתב הלבוש על אותן שקובעין עצמן לשתות אחר ברכת המזון ואחר השתי' זמן מה נמשך שחוזרין ואוכלין סעודה שניה בלי הפסק ומברכין שנית לישב בסוכה נראה לי שטעות גמור הוא בידם שהרי לא הסיחו דעתם מישיבת סוכה שכבר בירכו עליה בסעודה הראשונה ומה שנהגו לקבוע ברכת לישב בסוכה על האכילה היינו משום שמסיחין דעתם מן האכילה ויוצאין מן הסוכה כמה פעמים וחוזרין לתוכה אבל היכא שישבו בתוכה כל היום למה יברכו עליה פעם אחרת עכ"ל. והסכים עמו המ"א עיין

שם. אבל הט"ז חולק והאריך בראיות דאין נפקותא במה שהתעכבו שם או יצאו וחזרו דהא עיקר החיוב מצד קביעות האכילה וכיון שנגמר קביעות הראשון חייב לחזור ולברך על קביעות האכילה השניה. ומסיים שם כנ"ל פשוט ורבים נוהגין כן והדין עמהם וכ"כ מו"ח ז"ל בפשיטות ע"ש. עוד ראיתי להזכיר דבר פשוט שכל מה ששותין קודם האכילה כגון יי"ש בקביעות א"צ ברכת סוכה כי האכילה שיברך עליה אח"כ פוטר אפי' מה שלפניו והראי' שאף הישיבה והטיול שלפני האכילה נפטרו מכח האכילה שאחריה ק"ו בשתיה והרוצה לברך עליה בשתיה יש לו לחוש לברכה לבטלה ט"ז ועס"ק ה' מש"ש. ומ"א כ' ומיהו טוב שיאכל מעט בבוקר ויברך לישב בסוכה כדי שיפטר הישיבה והטיול עד אכילה אחרת אבל בלא אכילה לא יברך לישב בסוכה דלא כשל"ה ע"ש. ונ"ל דמי שבדעתו שאין אוכל פת כל היום וכ"ש מי שמתענה תענית חלום בסוכות חייב לברך על הסוכה בכל פעם שיכנס בו באותו יום לטיול כיון שאותו יום אין בו אכילת פת הדרינן לדין התלמוד דמברך בכל פעם שנכנס לישב בה ט"ז. ומי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו צריך לברך לישב בסוכה שנית דההליכה הוי הפסק. אם שכח לברך לישב בסוכה עד שאכל נ"ל דיברך אח"כ על מה שרוצה לאכול כו' ואפי' אכל כבר נ"ל דיכול לברך שגם הישיבה מן המצוה. מ"א ע"ש:

סימן תרמ

א **נשים וכו'**. ואחרים לא יברכו לישב בסוכה לנשים אא"כ מברך לעצמו כמ"ש סימן תקפ"ט ס"ו:

ב **חמש**. שלימות וכל חד לפום חורפיה עיין ט"ז ועיין יד אהרן:

ג **שמקיז**. דהא שמחה הוא לו דהא מרבה בסעודה וגם היה יכול לעשות לפני החג הג"א. ולפי טעם זה מי ששותה משקה המשלשל אע"פ שמצטער הרבה מ"מ חייב בסוכה דה"ל לעשותו קודם החג או אחריו ולכן לא יעשנה במועד אבל בדיעבד נ"ל דפטור מסוכה דהא סכנה הוא לו לישב בסוכה מ"א. והט"ז כתב דהא דמקיז דם חייב היינו במקיז לשמור בריאתו לחוד ואינו מרגיש בחולי אבל אם מרגיש בחולי ויש קצת קרירות פטור לישב ע"ש. מי שלא היה יכול לבוא בסוכה כ"א ע"י שיעבור בנהר ע"י ספינה בי"ט אסור לו לעבור ואם עבר בדיעבד במקום מצוה ואונס בשעת הדחק יש לסמוך על הרשב"א וכו' כנה"ג משם מהר"ש יונה ע"ש. והמ"א בסי' תרל"ט תמה עליו דהא אינו מחויב ללילך בסוכת חבירו כמ"ש כאן בהג"ה שאם כבו נרות בליל סוכות שחל בשבת שאינו מחויב ללילך בסוכת חבירו לאכול לאור הנר כיון שיש טורח וא"כ ה"נ שיש טורח אינו מחוייב

לעבור בנהר ע"ש. ונראה שאין ראיה מהתם דכבר אכל בסוכה ויוצא י"ח בכזית פת מה שחייב לאכול בסוכה ואת"ל שעדיין לא אכל יאכל למחר ומש"ה אמרינן דאם יש לו טורח גדול לילך לסוכת חבירו שאינו מחויב אבל כאן שאין לו סוכה כלל אם עבר בדיעבד יש לסמוך על הרשב"א. יד אהרן ע"ש:

ד **הריח**. ובכולן פטור אף מאכילה ב"י. ואם יש יתושים מוטב לישן בכילה אע"פ שיש לה גג וגבוה י' מלישן חוץ לסוכה. גמ' דף כ"ו:

ה **כלל**. ולכן יש למחות באותן העושים סוכות ברחובות שא"א לישן שם מחמת מורא הגנבים לבוש. אבל אם אינו מתייירא לנפשו רק שמתייירא שיגנבו כלי תשמישו יוצא דהא יוכל להכניסם בלילה לביתו תשובת רמ"א סי' כ"ח ד"מ. ועיין סי' תרל"ז סעיף קטן א' מש"ש. ועיין בתשובת חכם צבי סימן צ"ד מש"ש:

ו **טורח**. וכן מי שבסוכתו נוטפין גשמים מן אילנות אם אפשר לו בלא טורח לילך בסוכת חבירו ילך ואם יש לו טורח יאכל בביתו. שבות יעקב חלק ב' סי' כ"ט:

ז **בפישוט**. עיין ט"ז ובתשובת חכם צבי סוף צ"ד:

ח **אבל**. ואם מצטער על המת מחמת ישיבתו בסוכתו ואין יכול להסירו מלבו פטור עיין מ"א וט"ז:

ט **חתן**. עי' סי' תקמ"ו סעיף ג' מש"ש:

י **פטורים**. ואם בלא טרחה יכולים לקיים מצות סוכה חייבים:

יא **יחמירו**. ואם הוא בשדה אפי' כל ימי החג א"צ לטרוח ולעשות שם סוכה. מ"א ע"ש:

יב **ביום**. ואותן היושבים בחנות אע"פ שרגילין רוב הפעמים לאכול ביום שם מ"מ בסוכות צריכים לאכול בסוכה אפי' אם דרים חוץ לעיר וחניותיהם בעיר צריך לעשות סוכה בעיר כי שם ביתו מ"א. בירושלמי רב הונא היה הולך בדרך והיה צמא ולא רצה לשתות עד שנכנס לסוכה:

יג **יין**. ואם היין מונח בחצר צריך לישב בסוכה. מ"א ע"ש:

סימן תרמא

א **לעצמו**. אבל כשעושה לאחרים היה ראוי שיברך הבע"ה שהחיינו עיין סימן תקפ"ה ס"ב. ודוקא דבר שעושין אותו משנה לשנה אבל שופר ומגילה שעושין אותן לכמה שנים אינו מברך שהחיינו על עשייתן ונר חנוכה נמי אינו מינכר שעושה לשם מצוה. מרדכי מ"א:

ב **בסוכה**. ר"ל ביום צריך לברך זמן וכו' והב"ח בתשו' סי' קל"ב חולק וכ' אם בלילה הראשון ירדו גשמים באופן שלא אכלו בסוכה כל עיקר וקדשו וברכו בבית אין לברך זמן

למחר ביום א' כשנכנסין לסוכה לישב בה כדי שלא להכניס עצמו בספק ברכה לבטלה דלא כהרמ"א סי' תרמ"א עכ"ל ע"ש. ומהרמ"י בספר משאת משה סימן ה' דחה דבריו וכתב דצריך לברך וכדברי רמ"א ע"ש. ואם לא אכל גם ביום הראשון בסוכה אז כשאוכל בליל שני בסוכה צריך לברך לישב בסוכה ואח"כ זמן מ"א בסי' תרס"א ע"ש ועיין מ"א בסי' זה ס"ק ב' מש"ש. ואם לא בירך זמן כלל בליל ראשון עיין סימן תע"ג ס"ק א' מש"ש. ובאר היטב אשר לפני כתב כאן דברים אשר לא כדת ע"ש ודו"ק:

סימן תרמב

בשבת. ואז אין אומרים מערבית בליל ראשון ובליל שני אומרים מערבית של ליל ראשון ועיין סימן תקפ"ט ס"א:

סימן תרמג

מקדש. כתב מי"ט מדרך העולם לישב ב' או ג' בעלי בתים ויותר בסוכה אחת וממתינים זה על זה בקידוש מפני הכבוד לא יפה הם עושים דאדרבא לא יקדשו ביחד דתרי קולות לא משתמעי וע' סי' רפ"ד ס"ה. ובסי' תפ"ח ס"ק ג' כתבתי בשם הח"י דשפיר למיעבד הכי ע"ש. וראוי לומר ברכה דסוכה בקול ובמשיכה בניגון כשאר ברכות דקידוש וה"ה בכל שאר הברכות ירגיל לומר בקול רם כי הקול מעורר הכוונה. של"ה:

סימן תרמד

א **שחרית.** אין אומרים אל נא ביום ראשון דסוכות. מ"א:

ב **ושהחיינו.** ואח"כ ינענע. ואם לא בירך זמן יום ראשון מברך כל ז' מתי שיזכר. ואם בירך יום ראשון שוב אין מברך יום שני שהחיינו ר"ן והגמ"נ. (מ"א):

סימן תרמה

א **שנפרדו.** היינו כמו ענפי שבט שעומדין פרודות ויכולין לאגדן:

ב **לגמרי.** ואם קצת נוטין לצדדין אפי' מצוה מן המובחר ליכא. ט"ז ע"ש:

ג **נפרצו.** ואם השדרה בעצמה נשברה ותלויה למטה נ"ל דכשר דדוקא ברוב עלין פסול דדמי לבהמה שנשברה רוב צלעותיה טריפה ונשברה השדרה כשרה ומ"מ יש לאוגדו שם שלא יפול למטה. מ"א:

ד **עלין.** ורוב של כל עלה ועלה. ב"י:

ה **קצת.** דהיינו עד טפח ועיין ט"ז באורך מזה:

ו **בצפורן**. והרוצה לצאת לדעת כל הפוסקים לא יטול לולב שכלה כל ירקות שבו לגמרי אם אפשר לו. ט"ז:

ז **דאיכא**. כתב המ"א דהרמ"א ובעל המנהגים לא עיינו יפה דהמרדכי כ"כ אהדס דוקא אבל בלולב פסול לכ"ע וכן עיקר ואיתא בירושלמי נקטם אין זה הדר וא"כ פסול כל שבעה וכ"כ רי"ו כל הפסולים פסולים כל שבעה מפני שאין הדר חוץ מנסדק ונחלקה התיומת דפסולין משום לקיחה תמה כשרים בשני עיין סימן תרמ"ט עכ"ל:

ח **התיומת**. רק העלין שאצל התיומה העליונה:

ט **כשר**. והיינו אם נשאר חלק גדול מהעלין בלא כפיפה אבל אם גוף העלין נכפפו הרבה ונראה כמו שנכפל העלה פסול. ט"ז ע"ש: כתב בתשובת מהרי"ו לולב אותיות ל"ו ל"ב כלומר ל"ו צדיקים בכל דור ודור וכנגד ל"ו מסכתות ול"ב היינו התורה המתחלת בב' ומסיימת בלמ"ד ולולב גימט' חיים היינו תורה ואתרוג גימט' תר"י עם ג' מינים תרי"ג ששקול נגד תרי"ג מצות ומהרי"ל כתב מי שקונה אתרוג עם לולב יפים זוכה לחיי עוה"ז ולחיי עולם הבא:

סימן תרמו

א **שנקטם**. היינו מן העץ של ההדס דהיינו הקן של ג' עלין. אבל בעלה לחוד לא שייך נקטם ראשו:

ב **כשר**. זהו דעת הרמב"ם. אבל הראב"ד כתב עליו וז"ל וכבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשינו מכמה שנים והעלינו שנקטם ראשו פסול ועיין סעיף י' ועט"ז:

ג **בקן**. עיין ט"ז אי פירושו אפי' אין שם רק פעם א' ג' בחד קן ופליג על הרא"ש דבעי רוב שיעור הדס שיהא עבות של ג' בקן כמ"ש בש"ע ס"ה ע"ש או פירושו דעל כל קן אמר שיהיה שם ג' עלין עיין שם:

ד **ירוקות**. דמינ' דהדס הוא:

ה **בי"ט**. פי' דקודם י"ט נתלשו והפרי הזה שגדל בהדס הוא גדל אפי' בתלוש כ"כ רש"י:

ו **שלקטן**. גירסא זו אינה נכונה ברמב"ן דבגמרא אמרינן רשב"א אומר ממעטין בי"ט ופריך והא מתקן מנא ומשני רב אשי כגון שלקטן לאכילה ולא להכשירו ופריך והא פסיק ריש' הוא ומשני דאית ליה הושענא אחריתא ע"כ. וקשה על הרמב"ם דמשמע דרוצה להתיר לכתחלה למעט כשמלקט לאכילה וה"ל להזכיר דאית ליה הושענא אחריתא והמגיד גורס או שליקט אחר לאכילה ור"ל אחר שא"צ לתקן זה ט"ז ומ"א. ומ"מ לצורך מצוה שרי. תוס' דף ל"ג ע"א:

ז **בכל ענין**. המ"א העלה שאין להקל ע"ש ועיין ט"ז:

ח **שוטה**. עיין בתשובת חכם צבי קס"א ההדסים הנמצאים באמשטארדם ובהאמבורג תלתא תלתא בחד קינה כשרות ומצוה מן המובחר לקנותם בדמים יקרים ודלא כהשבות יעקב שכתב שהם מורכבות ואותם הבאים מן איטליא הם פסולין עיין שם ועיין בשבות יעקב חלק ב' סימן כ"ח. וכ"פ בתשובת פנים מאירות סימן ט' וכתב הלוקח אצל הדסים הלחים העומדים תלתא בחד קינה עוד הדס יבש המביאים מאיטליא כדי לצאת דעת ספר שבות יעקב עוברים בבל תוסיף ע"ש:

ט **שלשה**. עיין ט"ז שהעלה לדידן שהדס שלנו שנים ע"ג שנים אם נשאר אחד מן שיעור ההדס שצ"ל עבות דהיינו ג"ט פסול להר"ן ולהרא"ש אם נפסקו ב' מן רוב שיעור זה אז פסול וצריך ליזהר בזה דהרבה פעמים נושרים הרבה עלים מההדסים ואינם משגיחים ע"ז עכ"ל. וכתב של"ה דצריך לראות שיהיו דרך גידולם עיין שם:

י **כשילבינו**. אחר שיפרכו בצפורן. מ"ב מ"א:

יא **שאפשר**. וב"ח כתב דביבש ראשו אפי' א"א באחר אין לברך עליו ע"ש:

סימן תרמז

א **ירוק**. דסופו להיות אדום כשיגיע עליו השמש:

ב **שנשרו**. לכן יש ליזהר מלתלוש רוב עלי הערבה שבלולב ועיין סימן תרס"ד סעיף ד'. ויש לדקדק בזה שלפעמים נושרין על ידי תחיבתן לתוך הלולב וגם ע"י נענוע:

ג **שנקטם**. פי' שנקטם עצו ת"ד סי' רל"א. והמ"מ פי' נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו ונחלקו עליה פסולה ויש להחמיר בכולן דערבות מצויות. מ"א ועיין ט"ז:

סימן תרמח

א **היבש**. עיין מ"א שהעלה דאתרוג כמוש שקורין וועל"ק דכשר ובלבד שיבדקנו ע"ש אם יש בידו אתרוג מוכן אין מחויב להמתין שיבא לו אתרוג יותר יפה. שבות יעקב חלק ב' סי' ל"ז וכן הסכים תשובת יד אליהו סי' ע"ב ועיין בתשובת חכם צבי סי' מ"ה:

ב **מחט**. קשה הא יהיה בו נקב מפולש והא פסול לדעת הרא"ש והטור וכ"פ בש"ע ס"ב לדיעה קמייתא י"ל דאין פוסל במפולש אלא כשניקב מעבר זה לעבר שכנגדו או לחדרי הזרע אבל אם הנקב בחד צד מפולש דהיינו בעובי שלה ודאי אין פוסל לכ"ע בלא חסרון דהא דיני אתרוג אנן ילפינן מטריפות של בהמה ובטריפות אם יש נקב מפולש בעובי האבר כגון בלב או מעיים ואינו מגיע לחלל ודאי אין טריפות ה"נ באתרוג. ט"ז:

ג **יבש**. וכתב הב"ח דלא מהני הכא בדיקת החוט דודאי הוא מסתמא יבש ופסול והט"ז כתב דאם אנו רואין שנשאר בנוי שלו מהני בו בדיקת החוט ע"ש. עוד כתב הב"ח להטומנים אתרוג בדבש כדי שישאר בו לחלוחית אין לסמוך על זה להכשירו בלא בדיקת מחט ובו חוט. אבל הט"ז ס"ק י"ז כתב דפסול הוא דהוי בכלל כבוש ע"ש:

ד **מפולש**. ואם נקבה הקליפה העבה מצד זה לצד זה מקרי מפולש לכ"ע. מ"א:

ה **כאיסר**. אבל פחות מאיסר ואין שם חסרון כגון שנעץ שם יתד כשר ואם חסר כ"ש פסול אפי' באינו מפולש. וי"א הוא הראב"ד דס"ל דתרתי לריעותא בעינן מפולש וחסרון דבלא חסרון כשר בכל גווני אלא דביש חסרון יש חילוק דאם הוא מפולש פסול אפי' בחסרון כ"ש ושאינו מפולש דוקא כאיסר וק"ל להחמיר זולת בשעת הדחק כמ"ש רמ"א. וכתב המ"א ונראה לי דאם הנקב מרובע או ארוך רואין אי כד מעגלת לה הוי כאיסר פסול וכ"ה בי"ד סימן ל"ד לענין גרגרת דלא כמ"ש בכה"ג בשם הרדב"ז ע"ש:

ו **קיים**. משמע דאם יש ספק בזה אם הבשר קיים אזלינן לקולא כיון שהדיעה אחרונה שהוא הראב"ד ס"ל אפי' בודאי יש חסרון כשר כל שאינו מפולש ואין החסרון כאיסר. שפיר נסמך עליה בספק לכל הפחות. ונ"ל פשוט דזה מירי שעכ"פ לא ניקב עד חדרי הזרע דאל"כ אפי' הבשר קיים יש פסול מטעם נקב מפולש כמו בסמוך ואם יש ספק אם מגיע לחדרי זרע ג"כ כשר כיון שאין חסרון כלל מטעם שזכרתי כיון שלהראב"ד כשר אפי' במפולש כל שאין בו חסרון כלל. ט"ז:

ז **הזרע**. עיין ט"ז שהאריך והעלה שג' קליפות שייכים באתרוג. האחד הוא הדק מאוד שהוא כמין גליד למעלה בו אין שום פסול רק אם נקלף כולו כדאיתא בסעיף ו'. הב' הוא קרוי קליפה החיצונה והיינו כל עובי האתרוג עד חדרי זרע ויש בו טעם חריפות כשאוכלין אותו בזה אמרינן דאם חסר בו קצת פסול להרמב"ם אפי' בלא פילוש. ולהראב"ד ע"י פילוש כמ"ש וגם דין נסדק דבסמוך הוא בקליפה זו: הג' הוא קליפה פנימית שהיא בין זרע לזרע בתוך האתרוג עצמו עיין שם:

ח **קיימים**. ויוכל להרגיש דבר זה במשמוש היד. מ"א ועיין ב"ח:

ט **רובו**. ט"ז העלה להלכה למעשה להכשיר בנסדק האתרוג ולא כולו אלא נשאר קצת למטה וברוחב אין הולך רק עד רוב עובי הקליפה ולא מגיע עד חדרי הזרע והיינו שלא בחוטמו דבחוטמו פוסל בכ"ש עכ"ל. וכ"ד המ"א ע"ש:

י **ירוק**. אבל אם נשתנה מראיתו דינו כמו חזזית בס"ט:

יא **דדו**. היא העץ שעל ראש האתרוג והשושנת' עליו ועיין ט"ז:

יב **הדד**. משמע מלשונו דוקא שניטל כולו. אבל הב"י וב"ח ולבוש כתבו להחמיר אפי' ניטל מקצתו וכהמ"א ונ"ל עכ"פ בעינן שניטל עד האתרוג כיון דהטעם הוא משום חסר כמ"ש סי' תרמ"ט סעיף ה' בהג"ה א"כ בניטל כל שהוא לא מיקרי חסר דאין זה חסרון הניכר ועשל"ה:

יג **מעולם**. וניכרים הם כי יש במקום פיטמא כמו גומא מתחלת ברייתו מבי"ט כנה"ג ועיין רדב"ז סי' קי"א. ועט"ז שהעל' דאם יש אתרוג לפנינו מהודר בשאר המעלות רק שאין לו הלך שושנה או שניטל קצת מהדד של מעלה ואתרוג אחר שאינו מהודר בשאר המעלות רק שיש לו שושנה אין להשגיח בהך שושנה וכ"ש במקום שיש ספק אם היה לו כלל שושנה דאין להחמיר עיין שם:

יד **העץ**. ובשעת הדחק שאין אחר בעיר יש לסמוך ולברך עליו ואפי' ביום ראשון. תשובת חכם צבי סי' ט' ע"ש:

טו **מכוסה**. פי' שבגומא שם נשאר קצת מהעץ כמו שהיה בתחלה. וכתב בת' ב"י סי' קמ"ב הא דכתבו הפוסקים לפסול בניטל העוקץ היינו בניטל ואינו בעולם וא"א לחברו אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בו ואינו ניכר מותר ליטלו ביום שני ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר עיין שם:

טז **רובו**. מדסתם משמע דס"ל רובו משני צדדים כמ"ש הטור:

יז **החברבורות**. פי' שמקום החברבורות עצמם הוא המיעוט:

יח **מצד אחד**. וכתב המ"א משמע דאם נתפשט מהם לצד השני מיקרי רוב דהוי רוב הקיפו אף על פי שאינו רובו של כל האתרוג עכ"ל:

יט **ויש פוסלים**. וקשה למה כתב בס"י דאם כולם בצד אחד כשר הא ה"ל מחצה על מחצה וי"ל דהתם מיירי שאינו מחצה על מחצה של כל האתרוג רק של היקפו כמש"ל ולכן כשר. מ"א:

כ **חזזית**. כמין ב' אבעבועות לפחות והוא שיהיו נראים לעין כשאחזו בידו. מבי"ט כנה"ג:

כא **מראה**. ודוקא כשנראה להדיא לרוב בני אדם מבי"ט ודוקא שנשתנה למראה פסול אבל נשתנה למראה כשרה כשר. ב"ח ועיין מגן אברהם:

כב **אבעבועות**. ודוקא כשהוא נולד מעצמות האתרוג אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותם קוצים כשר. מבי"ט כנה"ג רדב"ז סי' קי"א:

כג **דרגילים**. ואם כן אפי' גבוהים משאר אתרוג כשר. ת"ה ד"מ מ"א:

כד **כבוש בחומץ**. אפילו לא שהה אלא כדי שירתיח הוי כמבושל. ונראה דלדידן דקי"ל כששרו במים מעת לעת הוי כמבושל. ה"נ גבי אתרוג פסול. מ"א. וכן בדבש ט"ז ועיין סעיף קטן ג' מש"ש:

כה **ככדור**. ולמצוה מן המובחר אפי' אינו עגול ממש ככדור. עטרת זקנים:

כו **למראה**. כ' הט"ז נראה פירושו אפי' בעודו ירוק כשר כיון שיוכל לחזור למראה אתרוג דאין לומר שאינו כשר אלא אחר שנעשה כמראה אתרוג דזהו פשיטא דכשר ע"ש. ובמהרי"ל כתב שאסור לקנות הירוקים אא"כ דכבר התחיל במקצת למראה אתרוג דשמא יהיה נשאר ירוק ע"ש. והב"ח כתב דאין הכשר אלא אחר שנעשה כולו מרא' אתרוג משום הידור דלא כמנהג העולם שמכשירים במקצתו ע"ש. ומ"א וט"ז חלקו על הב"ח ודעת' כדעת מהרי"ל ולכן אין לסתור המנהג ע"ש:

סימן תרמט

א **כשר**. אפי' ביום ראשון. מ"א ע"ש ועיין יד אהרן:

ב **בשאר**. אם הוא אחר יאוש עיין מ"א:

ג **שלא יקצץ**. אפי' ברשות עכו"ם. ובאתרוג בא"י אם קצצו עצמו ה"ל נתמרח ביד ישראל וה"ל טבל תשובת רבי בצלאל סימן ב'. מ"א:

ד **גוזלי**. נ"ל דבדיעבד כשר ומברך עלייהו. מ"א:

ה **עכו"ם**. וה"ה כשקוצץ ישראל ונותן לחבירו שרי כיון דהוא לאחר יאוש מ"א ועיין סימן תרל"ז סעיף ג' מש"ש בשם הט"ז. כתב הסמ"ג אסור לזלזל אתרוג ושאר מצות שהעכו"ם מוכרים עכ"ל כלומר שצריך ליתן להם יותר מכדי דמיהם עיין סימן ל"ט ס"ז. מ"א:

ו **שאול**. עיין סימן י"ד סעיף ג':

ז **מותר**. ומ"מ אם יש אחרים אע"פ שאינם יפים כזו יקח אחרים ס"ח סי' תל"ח לענין ערבה ע"ש. ואתרוג המורכב מלימו"ני ואתרוג פסול ויש ג' סימני' האחד המורכב חלק ולאתרוג בלוטות קטנות בכל גופו וגובה להם. הב' המורכב העוקץ בולט ועוקץ האתרוג שוקע. הג' הוא כי תוך המורכב דהיינו המוץ רחב והמוהל שלו רב והקליפ' התיכונה קצרה ובאתרוג הוא להפך כי הקליפה רחבה והתוך קצר והוא כמעט יבש וסימנים אלו מובהקים תשובת רמ"א סימן קכ"ו ובעולת שבת כתב עוד סי' שהאתרוג הגרעין זקוף לאורך האתרוג ובמורכב הגרעין מושכב לרוחב האתרוג ע"ש ועיין תשובת הב"ח סימן קל"ה דמסופק אם יברך עליו מיום שני ואילך ועיין בתשובת שער אפרים חא"ח:

ח **עובדין.** נ"ל דאף אם עובדין לאילן אין פסול אלא באותן פירות שישנן באותו שעה שעובדין אותו אבל מה שגדל אח"כ לא נאסר. ט"ז ע"ש:

ט **ליטול.** אבל אסור ליקח מביתו לבית הכנסת או איפכא עיין סימן י"ד ס"ד. מ"א:

י **פטמתו.** ובמט"מ פוסל כשניטל פטמתו משום הדר ולכן אין להקל בפטמא. מ"א:

יא **שיסיר.** עיין ט"ז שהעלה דאפי' אם הסיר המאוס פסול ע"ש:

יב **פוסלת.** הט"ז כתב להלכה להקל בחזזית בשאר ימים ע"ש:

יג **מדעתו.** פי' שיתן לו במתנה בענין דמהני אפי' ביום ראשון אבל שלא מדעתו הוה כשאול ופסול ביום טוב ראשון. וגם בשני מספק. ט"ז:

יד **הפסולין.** דהיינו מחמת מום אבל שאינם מינם וגזול פסולים אפי' בשעת הדחק הסכמת אחרונים ועיין מ"א. אתרוג של ערלה בא"י פסול וערלת חוץ לארץ כשר ואתרוג שנאסר מחמת בליעת איסור יש להכשירו בשאר ימים. אתרוג דמאי כשר עיין מ"א סעיף קטן י"ט:

טו **בשאר.** מ"ב סימן י"ז כתב דכל הד' מינים יבשים כשרים בשעת הדחק אבל אם בירך על יבשים גמורים ואיכא לחים גמורים אפי' בדיעבד לא יצא ועמ"א:

סימן תרנא

א **דלא קטום.** ובשעת הדחק אפי' בחד וקטום. מ"א ע"ש:

ב **ההדס.** ומיהו אפי' אגדו ללולב שלא במינו אינו חוצץ דכל לנאותו אינו חוצץ כ"ה בגמרא וה"ה אם אגדו להדס בלולב כ"מ בתוס'. מ"א:

ג **נוהגין.** אפי' בחול. ד"מ מ"א:

ד **לקשור.** האר"י ז"ל כתב לאגוד שלשה הדסים א' בצד ימין ואחד בצד שמאל ואחד באמצע והלולב תקח אותו השדרה כנגד פנים ביד ימין שלו לימינך והשמאל שלו בשמאלך ואותו בד של הדס ששמת באמצע תטה אותה לצד ימין והב' ערבות תשים אחד מימין ואחד משמאל ועיין ט"ז ססי' תר"ן: ושל"ה כתב בשם מט"מ ערבה בצד שמאל והדס בימין ולולב באמצע וכן נוהגין:

ה **ג' קשרים.** כנגד שלשה אבות. וכתב הט"ז ונראה דהקשרים של מטה דהיינו מה שקשר כל השלשה מינים ביחד משום נוי הוא נחשב אחד ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו ע"ש. וצריך לאגדם דרך גדילתן. של"ה:

ו **הימנית.** כתב ב"י בשם הא"ח דאם נוטלן שניהם בידו א' לא יצא. וט"ז ס"ק י"ד חולק עליו וכ' דפשוט אם נטלו ביד אחד שיצא ע"ש. ועמ"ש עליו היד אהרן בסי' תר"ן:

ז **ראשיהם.** ואפי' בדיעבד לא יצא אם הפכו אחד מהם. ט"ז:

ח **בשמאלית.** ויקדים נטילת אתרוג בשמאל ואח"כ הלולב בימין וכשמניחו או נותנו לאחר נותן הלולב תחלה כמו בתפילין ובקהלות שנוהגים למכור המקום אצל החזן צריך להניח הלולב ואח"כ האתרוג על איזה מקום. ומאותו מקום יקחנו העומד אצלו האתרוג ואח"כ הלולב ע' של"ה. ואם לוקח מחבירו יקח הלולב בשמאל ואח"כ האתרוג ג"כ בשמאל אח"כ יקח הלולב בימין ויקח הלולב השדרה כלפי פניו כמ"ש בס"ק ד' בשם האר"י ז"ל וכ"כ השל"ה ועמ"א:

ט **וכן נהגו.** וכן הוא הסכמת אחרונים וע' ט"ז ובתשובת חוט השני סי' כ"ח:

י **היפך.** פי' שאם היפך האיטר ונטל האתרוג בשמאל כל אדם יצא. וכתב הט"ז לפענ"ד אפי' כל אדם שהיפך ונתן האתרוג בימינו והאגודה של לולב בשמאלו יצא בדיעבד ע"ש. ועי' בתשובת חוט השני סי' כ"ח ובתשו' בית יעקב סי' קמ"ט. והמ"א כתב דאם נטל הלולב בשמאל והאתרוג בימין שיחזור ויטול פעם אחרת בלא ברכה ע"ש:

יא **בזרוע.** עיין בית יעקב סי' קמ"ט ובחות יאיר סימן קס"ז ובהלק"ט סי' ע"ז ועמ"א ס"ק י':

יב **האתרוג.** ולאחר שנטל הלולב ולא קודם לכן עסי' כ"ה ס"ח. ואם שכח לברך קודם לקיחה מברך עדיין. מ"א ועסי' תרמ"ד ס"א מש"ש:

יג **עד שיברך.** ואם לא נתכוין לצאת עד שיברך מותר. ש"ג. ומ"מ אין לעשות כן לכתחלה דהא י"א דמצות א"צ כוונה. ומיהו נ"ל שיקח מחבירו הלולב בשמאל תחלה ואח"כ יטול האתרוג ג"כ בשמאלו ואח"כ יקח הלולב בימין ונמצא יוצא ידי שניהם. מ"א ועשל"ה:

יד **מעומד.** ונטילתו תהיה גם כן מעומד. ש"ל:

טו **בית יד.** וכגון שכל הלולב חוץ מידו ואחזו בבית יד:

טז **התפילין.** משם מהר"ן לחלוץ תפילין קודם נטילת לולב. מ"א:

יז **שמברך.** אפי' נוטל שלא בשעת הלל מנענע לכל הרוחות ואע"פ שיחזור ויטלנו בשעת הלל ר"ל בן חביב. מ"א. וחלק הנענועים בהודו לה' כי טוב קצת. וקצת בכל"ח וכן באנא מ"צ. ולא ינענע בשעה שאומר השם כל בו הג"מ ד"מ. ואם כן בהודו יעשה בכל תיבה נענוע א' ובאנא בכל תיבה ב' נענועים ובכל הנענועים יביא סוף הלולב נגד החזה ס' כוונות. ומהרי"ל היה נשאר עומד במקומו ופניו למזרח בכל הניענועים רק הפך ידו נגד הרוחות ונגד המערב הרים הלולב על כתיפו מאחוריו ע"ש:

יח **טורף.** האחרונים האריכו בזה והעלה הט"ז שלכתחל' ראוי ליטול בדרך זהו דהיינו שנוטל הלולב ומוליכו בלא ניענוע עד כנגדו ושם עושה ג' תנועות קטנו' דרך הולכ' והבאה ואח"כ מביא אצלו ומקרבו הרב' אל גופו בלי נענוע ואח' הקירוב אל גופו ינענע

תנועות קטנות כמו בהולכה ואח"כ עושה הולכה והבאה בלא נענוע כלל ב"פ וכן יעשה במעלה ומוריד ובזה יצא ידי כל הדיעות ע"ש. והמ"א העל' שדי כשטורף העלין בשעת הולכה וכן נוהגין ע"ש:

יט **שלא להפך**. וכ"כ האר"י ז"ל וכן פסק הט"ז ע"ש:

כ **מזרח**. ובכתבי האר"י ז"ל כתב סדר אחר בתחלה דרום ואח"כ צפון ומזרח ומעלה ומטה ומערב ולעולם יעמוד בפניו למזרח. מ"צ. וע' ב"ח וט"ז ובתשובת הב"ח סי' קמ"א. ובתשובת דבר שמואל סי' ר"ן. וכ' המ"א ונ"ל דאיטר יקיף ג"כ כסדר הזה דאזלינן בתר ימין דעלמא ולא בתר ימין דידיה ע"ש:

כא **לחבר**. למצוה מן המובחר. כתב הב"י בשם הרקנט"י סוד זה נגלה אלי בחלום בליל י"ט הא' של חג הסוכות נתאכסן אצלי חסיד א' אשכנזי שמו הר"ר יצחק ראיתי בחלום שהיה כותב השם הוי"ה והיה מרחיק הה"א אחרונה מן הג' אותיות א"ל מה זה עשית השיב כך נוהגים במקומינו ואני מחיתי בו וכתבתיו שלם ואשתומם על המרא' ואין מבין למחר ראיתי שלא הי' מנענע רק הלולב במיניו בלא האתרוג והבנתי פתרון חלומי כו' כי כל הד' מינים רומזים בו יתברך כדאי' במדרש עיין ספר הכוונות ותבין:

כב **לזכר**. וכתב ט"ז ונראה לי דא"צ לנענע כיון דאינו אלא לזכר בעלמ'. ורש"ל כתב בתשוב' דהור' שהש"ץ ינענע כדינו בשעת הלל ולא בשעת הברכ' וכ"כ בתשוב' מהרי"ל סי' קי"ט דינענע כדרכו בשעת הלל בלא ברכה בכל הימים אבל אחרים לא יטלו דחיישי' שיבא ליטול ג"כ בשנה אחרת ולברך ע"ש:

כג **עצמו**. כתב הט"ז מזה יש ללמוד דמי שבירך על הלולב ואח"כ ראה שההדס הוא פסול שנשרו עליו ואח"כ מביאין לו הדס אחר כשר שצריך לברך על נטילת הדס והיינו שמחברו אל הלולב וכ"כ הב"י בשם הא"ח מעשה בהר"מ שנטל לולב ובירך ואח"כ ראה שלא היה בו ערבה וחזר ונטלו עם הערב' ובירך על נטילת ערב' ושהחיינו משום ערב' ונהי שא"צ ליטול אלא הערב' בלבד מ"מ מצוה מן המובחר ליטול הד' מינים בבת אחת עכ"ל. והמ"א הקש' עליו והעל' דא"צ לברך אא"כ סח בנתיים ע"ש. והיד אהרן מיישב קושית המ"א ע"ש:

כד **בל תוסיף**. הצובע את הלולב בצבע ירוק כדי שיהא נראה לח אין בו משום בל תוסיף שבות יעקב ח"ב סי' ק"ח. ועט"ז ומ"א:

כה **שוטה**. עסי' תרמ"ו ס"ק ח' מ"ש שם משום פנים מאירות סי' ט':

סימן תרנב

א **ביום**. עב"י סי' תרס"ה בשם הר"ן משמע דאם לא נטלו עד בה"ש ביום א' נוטלו בה"ש דספק דאורייתא לחומרא משא"כ בשאר ימים דפטור ע"ש. ומ"מ נ"ל דיטלנו בה"ש בלא ברכה. מ"א:

ב **החמה**. ואם נטלו משעלה ע"ה יצא. מ"א:

ג **התפלה**. בטור כ' המדקדק במעשיו. ר"ל שבלא"ה הוא מדקדק בשאר מעשיו אבל אם אינו מפורסם כן בשאר מעשיו מיחזי כיוהרא אם רוצה לנהוג בזה יותר על החיוב ט"ז. וכתב עוד הטור קורא בתורה מניחו ע"ג קרקע ע"ש. עיין במהר"ם בן חביב שכתב דלענין מעשה ראה למקצת גדולים דכשקורין אותם לעלות לתורה מניחין הלולב במקומ' ועולין לקרות בתורה בלי לולב בידם ומקצת גדולים עולין ולולב בידם ובשעת ברכת התורה נתנו לסומך שבמגדל כדי שיאחז בעמוד התורה בשעת ברכה ומנהג ראשון נראה יותר עכ"ל ועיין יד אהרן. ומהר"א הלוי בס' גן המלך סי' קל"ט כתב דדוקא בזמן הראשון שהיה שם טורח מרובה לפתוח ולגלול להכי לא מעלה לולבו בידו אמנם לאחוז בעמוד בשעת ברכה לבד שפיר מצי לעלות ולולב בידו ע"ש. בשל"ה כתב שינענע בסוכה ויברך ואח"כ שאר הניענועים יהיו בבה"כ ע"ש איתא בירושלמי ספ"ג הניחו על הארץ אסור לטלטלו עכ"ל וכתב המ"א משמע דס"ל דלאח' גמר מצות הלולב אם הניחו על הארץ אסור שוב לטלטלו וצ"ע דהא קי"ל אין מוקצה לחצי שבת ועסי' של"א ס"ו מ"ש מ"א ס"ס תרנ"א ע"ש. ועסי' ש"ח ס"ג. אבל האתרוג מותר לכ"ע:

ד **לאכול**. אפי' טעימא בעלמא אסור וצריך עיון מ"א. ומי שבא בדרך ומצפה שיבא למקום לולב צריך להמתין עד חצות ולא יתענה יותר מחצי היום ע"ש:

ה **יפסיק**. וה"ה יום טוב שני לדידן. ט"ז:

ו **א"צ**. וט"ז כתב דודאי צריך להפסיק ע"ש:

סימן תרנג

א **להריח**. לפי שעיקרו אינו אלא להריח בו ומזה הוקצה כל ז' כמו בעצי סוכה אבל אתרוג עיקרו לאכילה ומזה לבד הוקצה ולא מלהריח אלא שנחלקו בברכה די"א דכיון דלא עביד לריחא לא שייכא בו ברכה הנותן ריח טוב בפירות ע"כ אין להריח באתרוג כל ז'. וכ' סמ"ק ואותן המריחים כשמברכין על הנטילה מנהג שטות הוא עכ"ל ט"ז. ומ"א כתב נ"ל דהדס אסו' להריח בו אפי' בשבת דהוקצה לכל שבעה וכ"מ סי' תרס"ה אבל אתרוג מותר להריח בו בשבת כמ"ש בהג"ה סי' תרנ"ח ס"ב דהא עכ"פ עתה לאו למצוה

עביד. ועוד נ"ל דדוקא כשמריח בו בשעת נטילתו לצאת בו אז י"א דאינו מברך אבל אם נוטלו באמצע היום להריח בו לכ"ע מברך מ"ד אפרי העומד לאכילה ונטלו להריח בו עסי' רי"ו ס"ה עכ"ל ע"ש:

ב **שרי**'. דהזמנה לאו מלת' היא ועסי' (תרל"א) [תרל"ח] ס"א:

סימן תרנד

חדשה. וכתב א"ז סי' תרנ"א תמה אני על מנהג עלמא שלוקחים בכל יום ערבה חדשה ותוחבין באגוד' ומתוך שמושכין למטה כדי שתהא למטה מן ההדס נושרים עלי הערבה ויש קורעין בכוונה ואינם מבחינים דלפעמים היו רוב העלים ויותר טוב לדעתי לאגוד קודם י"ט הערבה שלימה עם הלולב ויתן הלולב במים ולא ליקח בכל יום חדשה ע"ש:

סימן תרנה

לעכו"ם. הסכמת האחרונים דאפילו בי"ט שני שהוא דרבנן מותר לומר לעכו"ם להבי' לולב ואתרוג חוץ לתחום וכן המנהג במדינה זו לשלוח אחר אתרוג ביו"ט. ומ"מ בשבת אין לשלוח בשביל י"ט שאחריו ע' ט"ז ומ"א. וכתב הרשב"א סי' רצ"ו ערבה שנתלשה בי"ט שני אסור לטלטלה אפילו אין לו אחרת לצאת בה דמוקצה היא וכתב המגן אברהם ונ"ל דאפילו ביו"ט ראשון אסור לטלטל אך אם נתלש ביו"ט ראשון מותר בשני לכ"ע ע"ש. ומהרשד"ם חא"ח סי' כ"ב חולק על הרשב"א ומתיר ע"ש. ומהרח"ו בספר עץ החיים דחה דבריו וכתב לאסור כדברי הרשב"א:

סימן תרנו

א **כביצה**. אבל אם הוא גדול כשאר אתרוגים אע"פ ששניהם באים כאחד לפניו אין מחויב לקנות ההדור לסבר' זו. ב"י:

ב **מלגיו**. פי' אם הקטן נמכר בשש יוסיף ב' דינרין דהיינו שליש של תוך הדמים ושליש מלבר היינו שיחלוק הדמים לשנים ויוסיף חלק שלישי דהיינו שיוסיף ג' דינרין:

ג **להחליפו**. אבל אם חבירו אינו רוצה להחליפו רק למכרו אינו מחויב לקנות כיון שכבר קנה זה. ב"י:

ד **ההדר**. אבל אם כבר קנה א' א"צ להוסיף להחליפו בהידור לכ"ע כן נראה דעת הש"ע וכ"פ של"ה. אבל דעת הט"ז ומ"א דגם בקנה כבר חייב להוסיף שליש על סך שקנה אם הוא הדור שליש יותר מחבירו ע"ש. המוכר לולב או אתרוג לחבירו ונמצא בו ריקובים לאחר שבא לידו המוציא מחבירו עליו הראיה ש"ג. כתב הרמ"מ מי שקנה אתרוג גדול

יפה בדמים יקרים ובא אחר ופסלו אין חייב לשלם אלא אתרוג קטן לצאת בו מיהו מה ששוה הגדול יותר מהקטן אחר החג חייב לשלם לו ע"ש ועיין בכנה"ג אבל בתשובת חכם צבי סי' ק"ך חולק עליו וכתב דחייב לשלם דמי האתרוג ע"ש וכן הסכים בתשו' שבות יעקב ח"ב סימן כ"ט ע"ש:

ה **רב**. וכתב ד"מ אפי' מי שאין חייו נדחקים א"צ לבזבז יותר משליש בהדור מצוה. וכ' ביש"ש דמי שחייו נדחקים א"צ להוסיף שליש ואפשר דאפי' המצו' עצמו א"צ לקנות דה"ל לדידי' כהון רב זולת נר חנוכה וד' כוסות עכ"ל ועמ"א:

ו **ממונו**. משמע קצת בגיטין דף נ"ו במעשה דבר קמצא שמותר לעבור על ל"ת מפני אימת המלכות ע"ש. אם אין בידו אלא ה' סלעים וצריך לפדות בנו ולקנות אתרוג יקנה אתרוג שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת קידושין דף כ"ט:

סימן תרנז

לקנות. רש"ל כתב ע"ז ול"נ הא בהדי' שנינו חייב בלולב ולא נאמר שם שצריך לקנות לו לולב אלא לאחר שיצא בו אביו יתננו לבנו לברך עליו ע"ש וט"ז כתב אם ידו משגת יקנה לבנו שיברך בשעה שצבור אומרים הלל ע"ש:

סימן תרנח

א **ראשון**. דכתיב ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים והיינו במקדש אבל בשאר א"י יום ראשון דכתיב ביום ראשון וחכמים תקנו ז' זכר למקדש:

ב **כאבן**. בסי' תקפ"ח ס"ה הביא רמ"א בשופר שאסור לטלטל כ"א לצורך גופו ומקומו וא"כ כאן נמי שרי לטלטל הלולב לצורך גופו ומקומו. ט"ז:

ג **דראוי**. והא דבסימן תרנ"ג דיש למנוע מלהריח בו דשם הטעם דאינו יודע אם יברך וממיל' אם יש לפניו מידי אחרינ' שראוי לברך עליו ברכת הריח אז יברך על אותו הדבר ויכול אח"כ להריח גם מזה ע"כ אינו מוקצה. ט"ז:

ד **דמוליד**. ואם היה מאתמול על הבגד מותר ליתנו בי"ט עליו. מ"א ע"ש ועסי' תקי"א:

ה **משלכם**. אם האיש בביתו ונתנה האשה הלולב לאחד מאוהביו או קרוביו במתנה נ"ל דלא יצא דשמ' ניחא ליה למוכרו על יום א'. ולמוכרו נ"ל דשרי דזכין לאדם שלא בפניו מיהו אם אדם חשוב הוא דזיל' ביה מילת' למכור האתרוג שרי דאומדין דעתי' דניח' ליה. מ"א וע"ש: השואל לולב מחבירו ונתנו לו סתם אמרינן מסתמא במתנה נתנו לו ויוצא בו י"ח מ"א ג' ובסי' י"ד ס"ק ח' ע"ש. אבל הט"ז שם ס"ק ה' כתב דלא יצא דבעינן שיאמר בפירוש לשם מתנה ולא לשם שאלה ע"ש וכ"כ הר"ר מנוח דמאחר דלולב שאול

פסול ביום ראשון אין ראוי לומר השאילני לולבך דהא בתורת שאילה נטלו ואין יוצא בו. אלא צ"ל תן לי לולבך עכ"ל:

ו **לאחר זמן.** ודוקא כשאמר ע"מ שתחזירהו לי אבל אם אמר סתמ' ע"מ שתחזירהו אפי' החזירו לאחר זמן יצא ח"מ סי' רמ"א ס"ו. ע' בתשו' בית יעקב סי' קי"ד וע' ביד אהרן וע' בתשו' מהרשד"ם סי' כ"א דמי שמכר לולב לחבירו בתנאי שלא יטלוהו הקהל ונטלוהו אפי' לא היה אלא גלוי דעת לא יצאו י"ח ע"ש:

ז **להחזיר.** דאז ג"כ אין יכול להקדישו:

ח **במתנה.** אפי' אמר בפי' ע"מ שתחזירהו לי הרא"ש. מ"א:

ט **יצא.** אפי' אמר בפי' ע"מ שתחזירהו לי. רשב"א וש"ל. מ"א:

י **הפעוטות.** היינו בן ו' שנים כמ"ש בח"מ סי' רל"ה:

יא **פטורה.** וכ' הט"ז דעכשיו שנשים שלנו מברכות חייבות ליתן לזה לפי ממונם וכ"כ המ"א ע"ש. ומי שאינו בעיר א"צ ליתן לאתרוג. מ"א ע"ש:

יב **כתקנה.** כי רוב העולם אין יודעים להקנו' לחביריה' ועוד לעשות הנענועים כהלכתן. אדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם כלל מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל. מט"מ מ"צ וע' בתשו' בית יעקב סי' קי"ד ובי"א:

סימן תרס

א **פעם.** ומאן דאית ליה לולב ועומד ואינו מקיף רעה עושה. שכנה"ג:

ב **ימין.** ולפי שהס"ת על הבימה וכל הצבור צריכין להפוך פניהם כלפי ס"ת שעל המגדל קודם שיתחילו להקיף ואז הוי צפון ימין שלהם. ד"מ ועמ"א:

ג **אינו מקיף.** וביום ז' אם אין לולב בעיר יקיפו בערבה. ב"ח מ"א:

ד **נוטלין.** והאר"י ז"ל הזהיר שלא לחברם כלל עם הלולב רק אחר קדיש תתקבל אז קח בידך הערבה ותחבוט ה' פעמים בקרקע עיין ספר כוונת הש"ר בסופו. ושל"ה כתב כשמגיע לתענה אמונים אז מניח הלולב ויקח הערבה ועיין בס' נגיד ומצוה:

סימן תרסא

אחריו. ומי שלא אכל לילה ראשונה בסוכה צריך בליל שניה לברך סוכה ואחר כך זמן מ"א ועסי' תרמ"א ס"ק ב' מש"ש. והב"ח כ' בשם רוב אחרונים שלעולם יברך סוכה ואח"כ זמן וכ"כ בהגמ"נ בשם הרבה פוסקים וכ"כ במצ"א ועמ"א וכ' בשכנה"ג דהאומר ברכת הסוכה ביום שיש קידוש בברכת המוציא טועה הוא אלא שצריך לאומרה אחר הקידוש ע"ש וע' בי"א:

סימן תרסג

א **בחול המועד**. בתפלת מוסף אומר בין יום השני ליום השלישי ומנחתם וגו' לבוש. סדר הושענות בשני י"ט למען אמיתך אבן שתיה. ובחה"מ אערוך שועי אל למושעות אדון המושיע ובשבת אום נצורה. ואם חל יום א' דסוכות בשבת אומר ביום ב' למען אמיתך וביום ב' דח"ה אבן שתיה ואם חל יום ו' בשבת אז אומר ביום ג' דחול המועד אום אני חומה וביום ד' אל למושעות. לבוש מנהגים:

ב **ספיקא**. וביו"ט אין קורין וביום השני דגנאי לקרות י"ט ספק חול. רש"י במגילה דף למ"ד:

ג **קהלת**. בקהלת כולי עלמא מודים שאין מברכין ועסי' ת"צ ס"ק ט' מש"ש:

ד **ומפטיר**. וחותם בהפטרה מקדש השבת וישראל והזמנים. מנהגים:

סימן תרסד

א **של חול**. ויש מסירין אפי' הכיס של מעות לבוש ובקצת מקומות נהגו לגבות מעו' אתרוג בבה"כ ואינו נכון. מ"א:

ב **פזמון**. ויש לומר קודם חרוז הבט לברית. לבוש מ"א:

ג **הלבנה**. עיין פלאים מזה. בכוונת האר"י:

ד **לטבול**. ונכון לטבול מבערב ללמוד כל הלילה בקדושה. ודין הזווג כמו בליל שבועות עשל"ה. מהרי"ל לבש הקיטל בשחרית אבל שאר בגדי חה"מ לא היה משנ' ובמדינתנו נהגו ללבוש בגדי שבת ולא הקיטל רק הש"ץ:

ה **עלה א'**. כ' רמ"מ סי' כ"ה בשם גדול א' שיהיו בו י"ז בדים כמנין השם בן ד' במ"ק והאר"י ז"ל כתב חמשה בדים עמ"ש בסי' תר"ס ס"ק ד' ועמ"א:

ו **פוסל**. חוץ מנשרו רוב עליה. מ"א:

ז **ליטול**. עמ"ש סי' תר"ס סק"ד:

ח **התנה**. עסי' תרמ"ט ס"ה דכ' רמ"א דלא מהני תנאי ע"ש:

ט **יקוץ**. עסי' תרל"ז ס"ק ב' מש"ש בשם הט"ז ועט"ז כאן:

י **יש להחמיר**. אפי' לא צוה לו לקצצו בשבת רק אמר שתהא מזומנת למוצאי שבת:

סימן תרסה

א **הוקצה**. נראה פשוט שאפילו ביום הראשון קודם שנטלו למצוה יש איסור מוקצה כיון דהכין לו בבין השמשות לצאת בו למחר תיכף אסחי דעתי' מיניה. ט"ז:

ב **בשמיני**. ט"ז העלה דאם נפסל בשמיני יש להקל ע"ש:

סימן תרסז

הכנה. עמ"א שכתב דוקא לסדרן אסור אבל להעמידן מותר מפני כבוד י"ט אבל שאר הכנות אסורים וכ"כ במנהגים הלכות פסח דאסור להביא יין מי"ט לחבירו. וגם במהרי"ל אוסר לחפש הס"ת משבת לי"ט משום הכנה. מ"א ע"ש:

סימן תרסח

א **ליל**. אסור לקבוע סעודה מן המנחה ולמעלה ולא כאותן שאוכלין ושותין ומשתכרין עד שאין יכולין לקדש בלילה. מ"א:

ב **חג העצרת**. רש"ל בתשובה כתב לומר את יום שמיני העצרת חג הזה וכן הסכים הט"ז ע"ש. ע' בתשוב' שבות יעקב סי' ע"ח וקמ"ב מה שהקשה עליו ע"ש. ולבוש כתב כמו שכתב הרב"י:

ג **אוכלים**. ואין ישנים בסוכה דגבי אכילה איכא היכרא דהא אין מברך משא"כ בשינה דליכא היכרא מרדכי. ומה"ט ממהרין לצאת אחר הסעודה שחרית מהרי"ל ולבוש. ויש שאין יושבין בה בלילה וביום יושבים בה ואינו מנהג טוור. וכתב המ"א במדינתינו יש קצת אנשים שנוהגים כך לפי שראו כך מאבותיהם ע"ש. ומשמע בכל הפוסקים דצריך לאכול כל אכילות של אותו היום בסוכה ואפילו אתרמי ליה סעודה בין השמשות צריך לאכול בה דהא מה"ט אסרינן נוי סוכה בט'. ומה שכתב בהגמ"נ ליישב קצת מה שנוהגין ההמונים לאכול רק חצי סעודה בסוכה כדי שיתפללו על הגשם בלב שלם וכו' ע"ש אינה ראיה וגם הוא בעצמו כתב דאם הוא שבת צריך לאכול סעודה שלישית בסוכה וכ"כ הב"ח בשם המרדכי וכן מנהג הותיקין. מ"א:

ד **ואין מברכין**. ולכן אין לאכול בלילה עד שחשיכה הגמ"נ וכ"כ רש"ל בתשובה סי' ס"ח. וב"ח ולבוש. ומ"מ נ"ל דאם אכל לאחר תפלת ערבית מבע"י לא יברך לישב בסוכה דכבר קיבל ש"ע בתפילתו ובקידוש מ"א. וט"ז חולק עליהם ומסיים מאן יהיב לן משופרי שופרי ואכלינן באותה שעה בסוכה רק שאין מברכים לישב בסוכה כנלע"ד ברור עכ"ל עיין שם:

ה **עשר**. ואנו מתחילין עשר אפי' חל בחול מפני שהוא זמן מעשרות ומתנות עניים. מנהגים וע' כנה"ג:

סימן תרסט

א **שמחת תורה**. ולכבוד התורה מותר לרקד בי"ט אבל לגמר מוגמר אסור מהרי"ק וכ"ש דאסור להבעיר פלוו"ר להשמיע קול לשמחה וכן ראיתי שמיחו הגדולים אשר בארץ מ"א. ומ"מ מותר לקבוע פלוו"ר בנר אעפ"י שגורם שהנר יכבה מחמת זה כ"כ הבאר היטב אשר לפני. יחיד שנתמנה בתחלה לחתן תורה ומת לו מת ברגל שחייב להתאבל יכול להפטר ממינוי החתנות ולא ילך אותו היום לבית הכנסת שו"ת דבר שמואל סי' ע"ר. מומר לדת ישמעלים שחזר לדת ישראל ועשה תשובה נכונה ומן אז והלאה בתורת ה' חפצו ונוהג בישרות הולך תמים ופועל צדק ככל אחיו בני ישראל הכשרים יכול להיות חתן תורה. תשובת חכם צבי סימן י"ב:

ב **כל הנערים**. איתא בירושלמי פ"ה דברכות לא יהיו ב' קורין בתורה א"ר זעירא מפני הברכות משמע דאסור לשנים לברך וצ"ע שעושין כן בש"ת. מ"א. ועיין בתשובת גינת ורדים חא"ח כלל ב' סי' ק"ב מה שערער על מנהג זה. כתב מהרי"ל יש מקומות שנהגו התינוקות סותרים הסוכה ומבערים אותה בש"ת ונותנים טעם להתיר וא"א ז"ל מיח' בידי כשהייתי נער מלסתור בי"ט ד"מ. כתב מי"ט מצאתי על קלף שבחיי כתב למחות לזרוק פירות לנערים אבל יש במדר' שזה היה אומר המן למלך על היהודים א"כ מנהג קדמון הוא ואולי שראה הבחיי בימיו שנוהגין ריקות והוללות ע"כ:

סימן תרע

א **חנוכה**. עיין באחרונים ועיין ביד אהרן פלפול עצום וחריף:

ב **הנשים**. דדוקא הנשים לפי שנעש' הנס על ידיהם מט"מ. ובמהרי"ל כתב קבל' ביניהו שאין לאדם לעשות מלאכ' בעוד שהנרות דולקות ופי' במ"צ כל זמן שנרות בה"כ דולקות והוא עד חצות. ובמקום שנהגו איסור כל היום אין להקל להם. טור וב"ח ומ"צ: ובש"ג כתב שיש לבטל מנהגם ודי ביום ראשון ושמיני וכ"מ במהרי"ל עמ"א. ועט"ז ס"ק ב' ובתשובת חכם צבי סי' פ"ט דחה דבריו ע"ש. וכתב הב"ח בחנוכה אסור להתענות לפניו ומה שנוהגין להתענות בכ"ד בכסליו תמורת ער"ח אין לבטל מנהגם דלא אסור אלא לגזור ת"צ בתחלה אבל אם כבר נהגו להתענות איכא חשש איסור נדר בדבר דב"ש סי' של"ט ואף ביום שלאחריו אסור. כנה"ג:

ג **הסעודות**. דאי' במדרש בהעלותך ובמגילת תענית שקבעום למשתה ושמחה שנגמר' מלאכת המשכן בזמן הזה ד"מ וכך כתבו רוב הפוסקים. וכתב ב"י סי' ת"כ דלד"ה מברין

האבל בחנוכה ועי"ד סי' שע"ח. נהגו העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ובס' חנוכת הבית כתב טעם לזה:

סימן תרעא

א **עני**. אבל אינו חייב להשכיר עצמו כמו בד' כוסות:

ב **מוסיף**. נ"ל דאם יש לו כדי להדליק בכל לילה נר אחד דאין צריך לחזור על הפתחים או למכור כסותו מאחר דיוצא י"ח מן הדין. וכתב המ"א ונ"ל דמי שאין לו שמן הרב' יתן באחד שמן כשיעור והמותר יחלק לכולם שאם יעשה לכולם בשוה לא ידליק אפי' אחד כשיעור ואם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלום מוטב שידליק בכל לי"ל א' ויתן גם לחבירו דהא מדינא א"צ אלא אחד עכ"ל:

ג **המנהג**. וזה חידוש שהספרדים נוהגים כתוס' והאשכנזים כרמב"ם וזה לא מצינו בשאר מקומות:

ד **שנים**. פרש"י בשביל ב' בני אדם למהדרין העושים נר לכל א'. ונ"ל דלדידן דמוסיפין בכל לי"ל לא ידליקו ב' אנשים בנר אחד דאז לא יהי' היכר כמה נרות מדליקין כמ"ש בהג"ה. מ"א:

ה **כפה**. וצריך שיכפה עליה כלי קודם שידליק שאם ידליקנה ואח"כ יכפ' עליה כלי הרי הנרות היו דולקות מקמי הכי במדורות ולית בהו שום מצוה וע"י כפיית הכלי נתקנה להיות כנרות וצריך שתהי' בשעת הדלקתם לשם מצו' מהר"א הלוי בספר גן המלך סי' קנ"א:

ו **בשוה**. ולא אחד נכנס ואי יוצא. ד"מ מהרי"ל:

ז **לאמפ"א**. וכ' רש"ל צריך לתלותה בטפח הסמוך לפתח ויתחיל מנר האמצעי שהוא הסמוך לפתח ויסבב לצד ימין. והמדקדקים אינם מדליקין בלאמפ"א שאין בה הידור לנר חנוכה עכ"ל:

ח **מי"ט**. נ"ל דאם דר בעליה מניח' בחלון אפי' הוא למעל' מיו"ד מ"א. וע' בתשו' פנים מאירות סי' מ"ז. ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ב. וע' ביד אהרן:

ט **מחציו**. עט"ז ובב"ח וחות יאיר סי' רכ"ז:

י **ומברכין**. עיין בתשובת חכם צבי סי' פ"ח מה שתמה ע"ז. כתב רמ"א בתשו' סי' מ"ו דאם אבל מתפלל בערב חנוכה ידליק אדם אחר הנרות משום שהחיינו אבל שאר ערבית דחנוכה יתפלל ע"ש:

יא **בביתו**. משמע אפי' הש"ץ צריך לחזור ולהדליק בביתו:

יב **קודם מנחה**. וכ"כ רש"ל. ובד"מ כתב ואין אנו נוהגין כן אלא מדליקין בין מנחה למעריב ונ"ל דאם הוא סמוך לחשיכה וטרם שיבואו מנין לבה"כ יתקדש היום יברך וידליק מיד דמ"מ איכא פרסומי ניסא כשבאים אח"כ לבה"כ. מ"א ע"ש ועיין בתשובת שבות יעקב ח"ב סימן מ"א:

יג **השמש וכו'**. אבל בביתו צריך הוא להדליק כולם לבוש. אבל רש"ל בתשו' כתב שגם בביתו רשאי לעשות כן וכן נ"ל שכן מצינו ביומא פרק ג' קרצו ומרק אחר ע"י וכו' ע"ש ועיין בחולין פרק ב':

יד **החשד**. עט"ז ומ"א. ובתשובת חכם צבי סימן צ"א. ובתשובת יד אליהו סי' ז' וע' בי"א במה ששמע להקשות ודו"ק:

סימן תרעב

א **סוף**. היינו צ"ה. ב"ח מ"א:

ב **שתכלה**. כתב שכנה"ג שכל יחיד ידליק אחר תפילת ערבית ומיד כשמתחיל זמנו לא יאכל ולא ילמוד עד שידליק ואם התחיל פוסק וכ"כ בתשובת שבות יעקב חלק ב' סי' מ' ע"ש: **וכתב** המ"א מי שלא התפלל מעריב מדליק קודם דא"צ זמן כ"כ למיחש שמא ישכח מעריב וכ"כ הכנה"ג שנהג כן:

ג **לכבותה**. והב"ח כתב שלא לכבותה ואף אם נכבה מעצמה אסור להנות מהם אף שדלק חצי שעה כיון שהוקצה למצוה. כתב בליקוטי מהרי"ו אין לטלטל הנרות ממקומן עד שדלקו חצי שעה:

ד **כל הלילה**. בב"י כתב דהוי ספיקא דדינא וא"כ משמע שאין לברך אבל מדסתם בש"ע משמע דעתו שיברך ורש"ל כ' דוקא עד חצות וא"כ אחר חצות אין לברך ובהגמ"נ כתב כל זמן שבני הבית נעורים אפי' עד עמוד השחר. וכן נ"ל להורות אבל אם ישנים אין לברך עליהם. מ"א:

ה **עבר**. ומי שלא הדליק מנין הנרות של אותה הלילה ישלים וא"צ לברך פעם אחרת. ד"מ:

סימן תרעג

א **כשרים**. עיין בתשובת שער אפרים סי' ל"ח אי שרי להדליק נר חנוכה בחמאה שנתבשלה בקדירה של בשר בן יומו שנאסרה מחמת שלא היה ס' ופסק דמותר. עוד נשאל שם אי שרי להדליק בה להאיר הבית והטעם שהיא אסורה בהנאה ואסור ע"ש. ומי שהיה (מדביק) נרות של שעוה בכותל כדי להדליקן למצות נר חנוכה ובעוד שהוא

עסוק בכך הביאו לו שמן זית ידליק בנרות של שעוה אף שמצוה מן המובחר הוא שמן זית שבות יעקב חלק א' סי' ל"ו ע"ש. ובתשובת חכם צבי סי' מ"ה דחה דבריו וראיותיו והרבה להביא ראיות דימשוך ידו מנרות של שעוה וידליק בשמן זית ע"ש. וע' בתשובת יד אליהו סי' מ"ב. ושוב שלח ידו פעם ב' הרב בעל שבות יעקב בח"ב סי' למ"ד והחזיק דבריו ע"ש. אין להדליק נר חנוכה קצתם משמן זית וקצתם משעוה או משאר שמנים דכיון דמשום פרסומי ניסא הוא יאמרו שקצתם אינם מן המהדרין דדי בנר א' ואינו מן המהדרין דמהדרין כי יאמרו ב' אנשים הדליקום תשובת שער אפרים סי' ל"ט ע"ש. וע' בשבות יעקב ח"ב סי' ל"א שכתב שבמקום שהשמן זית ביוקר ושאר השמנים בזול שידליק בליל א' ובכל הלילות הנוספות בשמן זית ושאר הנרות בשאר השמנים ע"ש:

ב **חנוכה.** ולאו דוקא שמדליקים בה בראשונה שבאה למצות נ"ח אלא אפי' אותה שמוסיפין המהדרים בכל לילה אסור להשתמש לאורה מהר"א הלוי בספר גן המלך סי' מ"ב:

ג **מעות.** שצריך עיון יפה וידיו סמוכות לנר אבל תשמיש עראי שא"צ להיות ידיו סמוכות לנר שרי ב"י ד"מ. ורש"ל וב"ח פסקו להחמיר וכ"כ הסמ"ק וסה"ת דאפי' לאכול אצלו אסור וכ"מ סי' תרע"ח דאל"כ יקנה נ"ח וידליקנה בביתו ויהיה גם שלום ביתו אלא ע"כ כל תשמיש אסור והכי נהוג מ"א בסי' תרע"ח ס"ק ב' מש"ש. ועיין ט"ז ובתשו' שבות יעקב ח"ב סי' ל"א:

ד **קדושה.** עיין ט"ז שהאריך והעלה דיש מי שמתיר בתשמיש של קדושה היינו דרך עראי דוקא ולא ללמוד דרך קבע וכאן לא מהני אחר עמו דאפי' בחול אסור משום דלא יהיה היכר שנעשה לשם חנוכה ע"כ:

ה **השמש.** ואפי' רבים המדליקים צריך להניח אצל כל א' וא' שמש אפי' יש נר על השלחן רמ"א בתשו' סי' פ"א וכ"מ בב"ח ורש"ל מיקל. ומשמע במאור דאע"פ שיש השמש אצל הנרות צריך נר על השלחן עמ"א סק"ד:

ו **ארוך.** וה"ה אם מעמידו גבוה משאר נרות ש"ד. ב"ח מהרי"ל מ"צ:

ז **ישתמש.** ואסור להשתמש בו תשמיש מגונה וכ"ש לשחוק בקארטי"ן ח"ו אצלו. מ"כ:

ח **בהנאה.** פי' לאחר שהודלק וכבה דקודם לכן לא נאסר דהזמנה לאו מילתא היא כמ"ש סי' תרל"ח סס"א. מ"א:

ט **של מנין.** אפי' במקום שמוכרין הנרות במשקל מ"מ נרות של מצוה הכל מונין אותן בכל לילה. ת"ה מ"א ע"ש. ועט"ז ובתשובת פנים מאירות סי' צ"ח ובתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ב ועיין יד אהרן:

י **כל כך**. פי' אם נתערב א' ידליק ב' ואם נתערבו ב' ידליק ג' ורש"ל פסק דחד בתרי בטל וכן דעת הט"ז ע"ש:

יא **זקוק**. ואם הניחה במקום שהרוח מצוי' וכבתה זקוק לה וחייב להדליק פעם אחרת בברכה וכן אם כבתה במזיד גן המלך סימן מ"ג. ובכנה"ג כתב משם שה"ג לחייב לחזור ולהדליקו אבל אין צריך לחזור ולברך וכ"כ הט"ז דא"צ לחזור ולברך ע"ש:

יב **להחמיר**. הסכמת האחרונים דראוי להחמיר לחזור ולהדליקו בכל ענין ובפרט בערב שבת קודם שבת ע"ש. כתב רש"ל מצוה מן המובחר לקנות שעוה לנר חנוכה ממה שנוטף מן הנרות בבה"כ מאחר דאיתעביד בהו חדא מצוה ויזהר שלא יקנה שעוה מנרות של בתי תפלות שלהם וע' סימן קנ"ד סי"א:

יג **חרס**. רש"ל קנה של כסף ובליל ב' התחיל להדליק בה ובירך להדליק ושעשה נסים ושהחיינו אף שבשעת קנין יש לברך מכל מקום ניחא לסדר ברכות שהחיינו עם אלו שני ברכות מט"מ. ובסדה"י האריך שכל א' יטריח לעשות לו מנורה יפה ומי שידו משגת יעשה של כסף וכן הנרות יעשה יפה:

סימן תרעד

זה מזה. וכ"ש שאם נכבה השמש שאין להדליקו מן נר חנוכה. וכתב רש"ל שבבה"כ אין חילוק בין השמש לשאר הנרות שכל הנרות שבתוכה קרויה נר מצוה ומש"ה יש לגעור באותן שמדליקין נרותיה' ע"י שפחות מנר בה"כ חוץ ממוצאי שבת משום מבואות האפילות שעי"כ זכה שאול למלכות. ונר של הבדלה קרוי נר של מצוה. אבל אחר שהבדיל עליה כבר נעשה המצוה ויכול להדליק ממנה דאפי' נר חנוכה אחר שיעורו שוב אינה קרויה נר מצוה עכ"ל וע' סי' קנ"ד:

סימן תרעה

א **הנחתה**. ויניחנה שם חצי שעה ד"מ. ועבב"י די"א שבנרות בה"כ מותר להדליקן במקום זה ולהניחן במקום אחר. ומ"מ יש ליזהר לכתחלה מ"א. ועט"ז סעיף קטן א' ועיין בשבות יעקב חלק ב' סימן מ' מה שתמה עליו:

ב **ואוחזה**. היינו כל זמן מצותן אבל אם אוחזו בידו קצת זמן ואח"כ מניחה כשהיא דולקת יצא. ט"ז ע"ש:

ג **אשה**. ומוציא' אפי' איש משא"כ במגילה דהוי כמו קריא' התורה סמ"ג וע' יד אהרן. ואדם שהדליק יכול להדליק לאשה ולברך כגון שעומדת אצלו בשעת הברכה או

שמדלקת בעצמה. ב"ח ע"ש: סומא אם יכול להשתתף בפריטי מוטב ואם יש לו אשה אשתו מדלקת עליו ואם אין לו אשה ויש לו בית מיוחד מדליק על ידי סיוע של אחר דסומא חייב בכל המצות. תשובת רש"ל סי' ע"ו:

ד **ג"כ**. עיין בת' ש"א סי' מ"ב:

סימן תרעו

א **להדליק**. וכ"כ האר"י ז"ל. וע' של"ה שי"ל שלחנוכה תיבה א' וע' בהלק"ט ח"א סי' ג' אם שכח והדליק נר א' פחות מן הראוי ידליק עוד ולא יברך כי הברכ' שעש' בתחל' על חיוב כל הנרות עשה ב"י סי' תרע"ב. מ"א ע"ש:

ב **אינו**. וה"ה אם אשתו הדליק' עליו בראשון עמ"א:

ג **הנרות**. אחר שהדליק נר הראשון אומר הנרות ויהיו ל"ו תיבות מלבד ב' תיבות הראשונות רמז למנין הנרות רש"ל ובשני תיבות הנרות הללו יש ח' אותיות רמז לח' ימי חנוכ':

ד **ימיני**. בת"ה סי' ק"ו כתב דבני ריינוס מתחילין להדליק בנר יותר שמאל ופונה לצד ימין מטעם כל פינות וכו' וכן עשה מהר"ם. ובני אוסטרייך מתחילין לצד ימין ומדליקין כדרך שאנו בני ברית כותבין וכתב שם להשוות הדיעות האלו דבמקום שאין מזוזה בחדר ממילא צריך להדליק בימין הכניס' בצד הטפח הסמוך לפתח וא"כ הנר שהוא כנגד ימינו הוא הסמוך לפתח לעולם ובו צריך להתחיל שהוא עקר המצו' דבדידיה לחוד הוי סגי אי לא הוי בעי למהוי מן המהדרין אבל בני ריינו"ס מיירי שיש לו מזוז' בחדרו וא"כ הוא צריך להדליק בשמאל הכניס' וא"כ נר הסמוך לפתח לעולם נגד שמאלו. וא"ת א"כ מה צריך מהר"ם לטעם דכל פינות וכו' תיפוק לי' משום ה"ט דצריך להדליק תחל' בטפח הסמוך לפתח וי"ל דנ"מ אם היו הנרות מסודרים מצד הפתח לצד דופן שכנגד הפתח כגון אם הפתח במזרח והנרות מסודרים ממזרח למערב שאז צריך להפוך פניו לדרום ולהתחיל בנר שסמוך לפתח ולא יהפוך פניו לצפון ויתחיל באותו הנר משום דכל פינות וכו' עכ"ל. וכתב ב"י על זה ונרא' שמנהג בני ריינו"ס הוא הנכון שצריך להדליק כל לילה על הנר הנוסף וכמו שכתב כאן בש"ע ואין לחלק בין היכא שהנרות בימין הכניס' להיכא שהם בשמאל הכניסה וכן אנו נוהגים עכ"ל. (והנה במ"א כתב דמהרי"ל ומהרי"ו מיירי כשאוכל בחדר בפני עצמו ואינו נכון עיין אליה רבה ומבואר בב"ח ובשכנה"ג דהמשתתף צריך לשמוע הברכות מהמברך דאם לא כן צריך לברך על הראי') וכתב רש"ל המדקדק יניח באורך כשפוד שיהא כולן שווין בטפח הסמוך לפתח ויתחיל בשמאל ויפנה לימין וכ"פ הב"ח. וכ"כ

הט"ז נהגתי בעצמי הדרך היותר נכון לסדר הנרות באורך סמוך להפתח כמ"ש רש"ל כדי שיהיו כל הנרות בטפח הסמוך לפתח ולהדליק בליל' ראשונ' בנר שאצל הכותל ובליל שני יוסיף לו נר שני סמוך לו לצד חלל החדר ויתחיל בנר הנוסף ויסיים בנר שאצל הכותל וכן בכל לילה שאח"כ יוסיף נר אחד לצד חלל החדר ויתחיל בו ויסיים באותו שאצל הכותל. ואם אי אפשר לסדר כן יסדר אותם על הכותל כשור' מצד ימין הפתח ואע"פ שהאחרים שיוסיף לא יהיו כולם בטפח הסמוך לפתח אין חשש בזה כיון שהנר הראשון הוא באותו טפח סגי ויתחיל בכל לילי' בנוסף שהוא ימין המזומן בפני האדם וידליק אח"כ עד נר שאצל הכותל כנ"ל נכון עכ"ל ע"ש. ומט"מ כתב בשם רש"ל שיניחם בתוך חלל הפתח כמו המזוז' ע"ש:

ה **הברכ'**. ואם הדליק ולא בירך יש לו לברך על השאר וכל זמן שעוסק יש לו לברך הלק"ט חלק א' סימן ג' ע"ש:

סימן תרעז

א **פרוטה**. דייק למימר פרוטה לומר שא"צ האכסנאי ליתן כל חצי הוצאת הנרות רק בפרוט' דיהיב ליה סגי עיין בס' גן המלך סי' מ'. וגם בזמן הזה מותר להשתתף ד"מ. כתב בתשובת רש"ל שגם הבחורי' צריכים להשתתף ואפשר דדוקא כשאוכל בפני עצמו אבל אם סמוך על שלחן בע"ה בכלל בני ביתו הוא ומדינא אין צריך להדליק אלא אם רוצה להיות מן המהדרין. מי שסועד אצל חבירו באקראי מצו' מן המובחר שילך לביתו וידליק ואם אינו רוצ' לזוז משם יצוה לבני ביתו שידליקו עליו בביתו ט"ז ע"ש. ולענין סומא ע' סי' תרע"ה ס"ק ג' מש"ש:

ב **בשמן**. וצריך הבע"ה להוסיף מעט שמן בשבילו ב"ח אגוד' וכ' הרשב"א שהוא הדין אם הבע"ה מקנה לו חלק שמן במתנ' שרי. מ"א:

ג **ומברך**. דברכה לבטלה ליכא כיון שאינו רוצה לצאת בשל אשתו חל חיובא עליו תשובת מהרי"ל. ויש חולקין וספק ברכות להקל ט"ז. ורש"ל כתב מי שבא לביתו ומצא שהדליקו עליו צריך להדליק. וכתב המ"א ודבריו אינם מוכרחים לכן אין לברך ע"ש ועיין ט"ז:

ד **ושורפו**. דאסור להניחו לשנה הבאה דחיישינן לתקלה. טור:

ה **לבטלו**. עיין ביורה דעה סי' צ"ט ס"ק י"ד מש"ש. (עיין בספר אליה רבה בזה שהעלה להלכה דאף שכבר נפל לפחות מס' שאין לבטלו והשיג על כמה אחרונים בזה):

סימן תרעח

א **חנוכה**. ואם יש לו נר א' לביתו סגי ויקח המותר לנר חנוכה. מ"א:

ב **שלום**. שמצטערים לישב בחשך. וכתב הב"ח דאם אין לו פת נ"ח קודם וכ"כ העט"ז אבל הט"ז כתב דפת קודם ע"ש. וכתב המ"א ואפשר דבזמן הזה שמדליקין בפנים יקנה נ"ח ואעפ"כ לא ישב בחשך ואע"פ שאסור לאכול לאורה מ"מ כיון דא"א בענין אחר הוי כשעת הסכנה דמניחו על שלחנו אע"פ שע"כ משמש בו ה"נ כן הוא וה"ה בחול מי שאין לו אלא נר אחד ע"ש:

ג **יקנה לנ"ח**. היינו נר אחד והמותר ליין קידוש. מ"א:

סימן תרעט

א **ואח"כ**. וכתב הלבוש דמי שהדליק של שבת תחלה ולא קבל שבת במחשבתו שיכול להדליק אח"כ ע"ש. וט"ז חולק עליו וכתב דאינו יכול להדליק הואיל לדידן שיש מנהג פשוט שהאשה המדלקת נר שבת מקבלת שבת עליה ואסור' במלאכה רק אחרים בני בית עדיין מותרים ע"כ איש שמדליק נר שבת ושכח להדליק של חנוכה אסור לו להדליק של חנוכה אחר כך אלא יתן לאחד מבני ביתו להדליק ע"ש. ונ"ל דבאשה המדלקת כיון שהמנהג שמקבלת שבת בהדלקתה כמ"ש סי' רס"ג ס"י א"כ לכ"ע לא תדליק שוב של חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק. מ"א ע"ש:

ב **גדול**. דוקא אחר פלג המנחה. ב"ח:

סימן תרפא

קודם. ובמ"צ כתב שמדליקין קודם ויתן לך. וכתב המ"א דמי ששכח אתה חוננתנו יבדיל ואח"כ ידליק דהא נהגו עכשיו האנשים שלא להדליק קודם הבדלה שבתפלה אם כן אסור להדליק כיון שלא הבדיל ומ"מ בצבור לא יעשה כן רק יאמר המבדיל וידליק ואח"כ יבדיל עכ"ל. ומי"ט כתב שהגאון מהר"ל מפראג הנהיג להבדיל קודם וטעמא שמא ישכח להבדיל בתפלה ועביד איסור בהדלקה ומסיק שכן יש לנהוג וכ"פ הט"ז למעשה להבדיל בביתו עכ"פ קודם ואח"כ להדליק נר חנוכה ע"ש: (ובספר אליה רבה העלה להלכה דלעולם מדליקין תחלה ואח"כ מבדילין ודחה דברי ט"ז בשתי ידים ע"ש):

סימן תרפב

כשמגיע. וה"ה שיאמר כן בתפלה אחר גמר התפלה דרך בקשה. יש לומר הרשעה בחטף ב"י. להשכיחם תורתך ולהעבירם חקי וכו' בלא ממי"ן ש"ג מרדכי וכ"כ בכנה"ג. בזמן בלא וא"ו ט"ז דלא כלבוש שכתב לומר ובזמן הזה בוא"ו ע"ש. וי"ל שמונת ימי חנוכה אלו להודות וכו'. מ"א:

סימן תרפג

אין. כתב הכלבו אין אומרים שיר מזמור לאסף לפי שהם כעין יום טוב מאחר שאומרים בו הלל:

סימן תרפד

א **בשל חנוכה**. ומקצת שוש אשיש עיין סימן תכ"ה סעיף ב'. וי"א דבשבת שני מפטירין שוש אשיש. לבוש:

ב **א"צ לקרות יותר**. דאין משגיחין בחנוכה:

ג **לקרות חמישי**. ויאמר קדיש אחריו ואם אמר קדיש אחר הרביעי לא יאמרנו אחר החמישי תשובת מהרי"ל סימן רי"ב. ועיין סימן רפ"ב ס"ו וססי' קמ"ד ואפי' נזכרו בקריאת הרביעי אל יקרא הוא בחנוכה דאין מדלגין כמ"ש סימן קמ"ד. ב"י ש"ל מ"א:

ד **להפסיק**. והט"ז כתב דהאי פסקא דרמ"א לאו דסמכא הוא ואינו צריך להפסיק אלא קורא כהן בשל חנוכה ואח"כ יקרא לאחרים בשל ר"ח וכתב שכן הסכים הרב הגאון מוהר"ר נפתלי כ"ץ ז"ל ע"ש ועיין בגינת ורדים חא"ח כלל א' סי' ל"ו:

סימן תרפה

א **שקלים**. ואם שכחו הצבור בראש חדש אדר לקרות פרשת שקלים צריכים לחזור ולהוציא ס"ת ולקרות הפרשה גינת ורדים חא"ח כלל א' סי' ל"ו ע"ש. אם טעו וקראו הפרשיות והמגילה בראשון צריך לחזור לקרותן בשני עיין ב"ח:

ב **מדאורייתא**. בשל"ה האריך לצדד שפרשת פרה אינה דאורייתא וכ"כ הב"ח וכ"כ בתשובת מהרי"ל סימן קפ"ב שלא הזכיר אלא פרשת זכור. ובת"ה סי' ק"ח כתב וז"ל באשר"י פרק ז' דברכות כתב דעשה דאורייתא לקרות פרשת זכור בעשרה. ובתוס' שאנ"ץ כתבו דאין שום קריאה דאורייתא רק פרשת זכור. ובתוס' הקצרות בברכות פרק ב' פירשו דפרשת זכור ופרשת פרה חייבים לקרות' מן התורה וכו'. ואם כן צריך לזהר

יותר שישמעו קריאת פ' זכור בי"ד ממקר' מגילה בזמנה אלא שהעולם לא זהירי בהכי עכ"ל. וכתב המ"א ונ"ל ליישב מנהג העולם דאטו מי כתיב בתורה שיקראו דוק' בשבת זו אלא שחכמים תקנו בשבת זו הואיל ושכיחי רבים בבה"כ וסמוך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן וע"כ כששומע בפורים פרשת ויבא עמלק נמי זוכר מעשה עמלק ויוצא י"ח וכ"ה בראב"ם סי' ב'. אבל פ' פרה לא מצינו שהוא מדאורייתא עכ"ל ע"ש. וכתב רש"ל שאין הקטן עולה למפטיר בפ' זכור ובפ' פרה ע"ש. והב"ח כ' דבין קטן שיודע למי מברכין ובין שאינו יודע למי מברכין עולה ע"ש: והט"ז כ' דוקא קטן היודע למי מברכין עולה. ובסימן רפ"ב פסק רמ"א דקטן יכול לקרות בפ' המוספין או בארבע פרשיות שמוסיפין באדר ונראה דביודע למי מברכין קאמר עכ"ל ע"ש: ועיין בגינת ורדים חא"ח כלל א' סי' ל"ז. כתב מהרי"ל בכל ארבע פרשיות אין מזכירין נשמות ואומרים צו"ץ ד"מ. יש נוהגין בשנה מעוברת לקבוע תענית בכל יום ה' מפרשת שובבי"ם ת"ת וי"א גם פ' ויקהל ופקודי ואומרים שומר ישראל וכו'. ופשוט דהש"ץ אומר עניו בשחרית ומנחה. וכתב האר"י ז"ל בפי' התורה שימים אלו מסוגלים לתקן עון קרי יותר מכל השנה להמתענים בהן לכן מתחיל מפ' שמות שאז התחיל השעבוד שנתקן הקרי דאדה"ר ונגמר בפ' כי תקנה עבד עברי ע"ש:

סימן תרפו

א **מותר**. וב"ח כתב דחנוכה אסור להתענות לפניו ועיין סי' תר"ע ס"ק ב' מש"ש. וע' יד אהרן:

ב **בי"ג**. ויש מתענין לילה ויום. כנה"ג. מהרי"ל לא היה מגיד ההלכה בתענית אסתר מפני שטרודים לקנות צרכי פורים אם לא כשחל פורים ביום א' ובהגמ"נ הוכיח מהגמרא שאפי' בפורים היו רגילים ללמוד לפני רבם:

ג **מצטערים**. וכ"ש יולדת כל שלשים יום:

ד **לא יפרשו**. אפי' ההולך בדרך וקשה עליו התענית. ב"י ש"ל:

ה **לאכול**. משמע אפי' יותר מיו"ד. וט"ז כתב דאין לסמוך על הג"ה זו אלא יאכל סעודת המילה בלילה כמו בט"ב ע"ש. משנכנס אדר מרבין בשמחה. ומי שיש לו דין עם עכו"ם ישפוט באדר. כתב ר"מ אלשקאר סי' מ"א דיכולין לתקן בני העיר בהסכמת וחרם עליהם ועל הבאים אחריהם לעשות פורים על שנעשה להם נס ואף שהולכים לעיר אחרת להשתקע חל עליהם ומי שנעשה לו נס באדר ונדר לעשות לו פורים י"א לעשות בשנת עיבור באדר שני וי"א לעשותו באדר ראשון אא"כ נעשה הנס בשנת העיבור באדר

שני הר"ש הלוי סי' י"ו ועיין מ"ש סי' תקס"ח סעיף ז' (ובמג"א חולק עליו. ובספר אליה רבה דחה דבריו בסימן תרפ"ה עיין שם). כתב כנה"ג מי שמתענה יום שנעשה לו נס ואירע בשבת יתענה בערב שבת:

ו **ג' ימים**. פי' בה"ב אחר פורים ב"י סימן תכ"ט ע"ש:

סימן תרפז

א **כל הלילה**. ואחר שעלה עמוד השחר לא יקרא וגר שנתגייר קודם הנץ החמה פטור מקריאת הלילה מ"א וע"ש בהלק"ט סימן רפ"ו. ואונס קצת יכול לשמוע של יום אחר שעלה עמוד השחר:

ב **תורה**. עיין מ"א וט"ז ובתשובת שבות יעקב חלק ב' סימן מ"ו. ובתשובת חות יאיר סי' ח' פלפול חריף ע' י"א ובשכנה"ג:

ג **מגילה**. בצבור ב"י ב"ח:

ד **צרכו**. משמע דס"ל דאע"פ שיש לו קוברין כיון שאינם כדי צרכו מקרי מת מצוה וכ"מ בהג"ה בסי' תרצ"ו סעיף ז' דס"ל דקבורתו קודם ע"ש. ומ"א חולק וכ' דוקא במת שאין לו קוברין וכ"כ הש"ג דוק' כשהוא בשדה שהוא מוטל בבזיון אבל בעיר מגילה קודם וכ"כ הב"ח וכ"מ בד"מ בשם א"ז שכתב קבורת ת"ח קודם למגילה עכ"ל. וטעמו מדאמרינן כבוד תורה דיחיד חמיר משמע דלשאר כל אדם מגילה קודם כיון שמוטל בעיר וכן עיקר עכ"ל:

ה **בדאפש**'. אבל אם הוא סמוך לחשיכה יקר' המגילה דהא מת מצוה אפש' לקברו בלילה אבל אם הוא בענין שא"א לקוברו אח"כ מפני לסטים בודאי ידחה מקרא מגיל' עיין מ"א ובט"ז. מילה ומקר' מגילה אי איכא שהות לשתיהן מקר' מגילה קודם משום פרסום ניסא ואי ליכא שהות לשתיהן מילה בזמנה דהוי דאורייתא וקודמת למקר' מגילה דהוי דרבנן פר"ח. אבל בת"ה סימן רס"ב [ורס"ג] צידד לומר איפכ' דכשיש שהות יקדים המילה וכשאין שהות יקדים המגילה. ונ"ל הטעם דיכול למול בתשיעי. כנה"ג ע"ש:

סימן תרפח

א **מסתמא**. האחרונים הקשו דזה הפך ממ"ש בסי' ת"א דסתם עיירות מוקפות לדירה שבונין בתים תחיל' ואח"כ מקיפים אותה ע"ש מה שתירצו:

ב **ובלבד וכו'**. זה קאי אדסמוך וכו' אבל נרא' אפי' רחוק הרב' הוי ככרך. מ"א ע"ש. ועיין ט"ז ובתשו' מהריט"ץ סימן קפ"ג:

ג **ספק**. וטבריא צריך לקרות בה בי"ד ובט"ו שספק אם הים חשוב כחומה גמ'. בח"ל יש כרכים שראוי להסתפק בהן של"ה. ובלבוש כתב דבמדינות אלו אין להסתפק לפי שהם בצפון ורחוקים מא"י וידוע שלא היו מיושבים בזמן יהושע:

ד **לרוב**. ונוהגין שמחה ומתנות לאביונים בשניהם. כנה"ג ש"ג:

ה **בזמן קריאה**. פי' של י"ד ועיקר קריאה תלוי ביום י"ד ולא בלילה. מ"א ועיין ט"ז:

ו **אין קורין**. דאין בקיאין בקריאת הטעמים משא"כ בס"ת ודו"ק ובזה מתורץ קושית התוי"ט ועיין יד אהרן. ושואלין ודורשין בענינו של יום. גמ':

ז **סעודת**. ור"ל חביב סימן ל"ב האריך בראיות שהסעוד' היא בשבת ועשה כן מעשה בירושלים וגם משלוח מנות בשבת כי המנות הם מהסעוד' עיין ב"ח והרדב"ז ח"א סי' קמ"ז פסק כש"ע וכן דעת המ"א. ועכ"פ מתנות לאביונים הוא ביום קריאת המגילה. אבל אסור לטלטל המגילה בשבת פר"ח ע"ש ועיין בשכנה"ג בסימן זה ובסי' ש"ח בהגהת ב"י. ודע שאם חל יום ט"ו בשבת אזי יום השבת ח' לאדר הוא פ' זכור ומפטירין פקדתי ב"י וב"ח כתב בשם ר"ל חביב דבט"ו לאדר מפטירין ג"כ פקדתי ע"ש:

ח **בי"ג**. בקיבוץ י' דשלא בזמנה בעי י' ובהג"א מסופק אי סגי בקטנים. מ"צ:

ט **ביום י"ד**. בברכה עיין לבוש:

י **בט"ו**. בלא ברכה. ב"י ש"ל:

סימן תרפט

א **ונשים**. ולכן צריך לקרותה בביתו לפני הבתולות מגן אברהם. ובקצת מקומות נוהגים שהבתולות הולכות לבה"כ נשים לשמוע המגילה. וקטן שהגיע לחינוך מוציא נשים. וקטן לקטן ואשה לאשה. א"ז עיין יד אהרן:

ב **לא יצא**. וב"ח פסק דהשומע מן החרש יצא בדיעבד וכ"מ בגמרא:

ג **לעצמה**. ובמדרש הנעלם רות כתב דלא תקרא לעצמה רק תשמע מהאנשים:

ד **אינו מוציא**. אפילו למ"ד דנשים מוציאות אנשים זה גרע טפי עיין ב"י:

ה **עצמו אינו מוציא**. היינו למ"ד דנשים אין מוציאות אנשים ב"י והבאר היטב אשר לפני לא דק בכאן ע"ש:

ו **לעצמו**. והב"ח כתב בשם מהרי"ל בפשיטות דעדיף טפי שיקרא אחד לכולם וכן דעת המ"א משום ברוב עם הדרת מלך עיין שם:

ז **קטנים**. ובלבד שלא יביאו קטנים ביותר שמבלבלים דעת השומעים. מ"א עשל"ה:

סימן תרצ

א **יושב.** אבל הברכה תהיה מעומד. מ"א:

ב **שאומרים.** היינו במקום שהמנהג שאין החזן קורא לעולם המגילה אבל במדינתינו החזן קורא לעולם המגילה א"צ שיאמרו לו דמעיקרא מינוהו על כך. מ"א:

ג **לא יקרא וכו'.** דשמא יתן השומע לבו לזה הקורא ולא לש"ץ ב"י א"ח משמע דהוא עצמו יכול לשמוע לש"ץ אע"פ שקורא. מ"א:

ד **סח.** פירוש הקורא אבל השומע שסח ולא שמע לא יצא. ב"י סי' תרצ"ב:

ה **על פה.** קשה דהא כבר כתבו בס"ג אפשר דבא לומר דאפילו השומע ממנו לא יצא כמ"ש בסמוך. מ"א:

ו **באיזה כתב.** פי' ובלבד שיכול לקרות אותו כתב:

ז **יצאו.** בדיעבד עסי"א:

ח **למחות.** משום דלא ידעי הלעז של האחשתרנים וא"ת יקרא האחשתרנים ככתבו בלה"ק י"ל דאסור לכתחלה לקרות בשני לשונות. מ"א:

ט **לעז.** ואפי' הקוראים בשני הימים אסור לקרותה בלעז ראב"ח חלק ב' סי' ע"ט:

י **מתנמנם.** כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא:

יא **השומע.** מבואר בתשובת הרשב"א דאם השומע לא שמע תיבה אחת לא יצא אבל אם שמע ולא כוון בכל תיבה יצא עמ"א:

יב **ופושט.** ודוקא ש"צ והשומעין במגילה א"צ לפשוט. ב"ח ומהרי"ל עמ"א:

יג **וכורכה.** ומניחה על מקומה ואח"כ מברך מ"צ מט"מ מהרי"ל. ואם רוצה מברך ואח"כ כורכה כנה"ג סה"י. כ' מהרי"ל כשאומר בלילה ההוא נדדה יגביה קולו כי שם עיקר הנס כשיאמר האגרת הזאת ינענע המגילה. מט"מ:

יד **שמכים.** מהרי"ל לא היה חושש להכות המן. ובלבוש כתב בשעה שאומרים המן יאמר שם רשעים ירקב. ועכ"פ כשמכין המן צריך החזן לשתוק כדי שישמעו כולם קריאתו וכל יחיד יקרא פסוק או ב' מתוך החומש בעוד שמכים המן כי אז אף שלא ישמע מהחזן יצא כמ"ש סעיף (ד') [ג']:

טו **מנהג.** וכתב רמ"א בתשובה סי' (כ"א) [י"ט] בשם מהרי"ק שורש קמ"ד דאם נמצא המנהג באיזה פוסק אין לבטל ואפי' בשעת הדחק אין לשנות מנהג ואפי' יש במנהג צד איסור אין לבטלו כמ"ש מהרי"ק ש"ט. ואפי' במנהג מקום א' אמרי' שמבטל הלכה. מיהו אם נשתנה הענין מאשר היה בזמן הראשונים רשאים לשנות המנהג לפי הזמן עכ"ל ומהרא"ש בביאורי סמ"ג כתב הא דאמרינן מנהג עוקר הלכה היינו אפי' רוב דיעות

ס"ל אסור והתלמוד מסייע להו והמנהג בנוי על פי הפסיקת' או ספרי חיצונים אמרינן מנהג עוקר הלכה דודאי כך קבלו אבותינו איש מפי איש עכ"ל. עיין מהרי"ק ש"ט ושנ"ד ובספר ב"ש. ודוקא מנהג שנתייסד ע"פ ותיקין אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת מ"ס פי"ד ודבר שנגזר במנין אפי' ידוע מאיזה טעם ובטל הטעם צריך מנין אחר להתירו גמרא פרק קמא דביצה ואין ב"ד יכול לבטל דבר ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. ובכל דבר שהוא רק משום חששא ועברה החששא א"צ מנין אחר כמ"ש בי"ד סי' קי"ו ובתוספות ביצה ע"ש וביבמות דף ע"ח כתבו דבדבר שבממון יכולים לבטל דברי ב"ד חבירו משום דהפקר ב"ד הפקר. וע"ש בתוספות דדבר שלא פשט איסורו ברוב ישראל יכולין לבטל ע"ש ועיין מ"א ועיין מ"ש המ"א ססי' ט' ועיין בספר נחלת שבעה דינים הרבה מענין המנהגים ועיין בספר ב"ש:

טז **עשרה**. אע"פ שיש לו מאה אנשים מצוה לקרותה בצבור משום ברוב עם הדרת מלך ר"ן ב"ח. ועיין הלק"ט חלק א' סי' רפ"ז דאפילו ביתו סמוך לבה"כ וחלונותיו פתוחות לב"ה אפ"ה ילך לבה"כ משום פרסומי ניסא ע"ש:

סימן תרצא

א **שירטוט**. ודי בשרטוט שטה ראשונה שהסופרים בקיאים לישר אח"כ. לבוש מ"א: ובתשובות חכם צבי סי' צ"ז חולק וכתב להלכה ולמעשה מגילה צריכה שרטוט בכל השורות ע"ש. וחק תוכות פסול בה. כנה"ג מ"א (עפר"ח):

ב **וי"א שצריך**. וכ"פ (רמ"א) [רמ"מ] סי' ס"א:

ג **היקף**. וה"ה לכל דבר לכן בעי' שיהיו שיטותיה שווים מ"א ע"ש ועיין בתשובת מהר"ם מינץ ובכה"ג מדין כתיבת המגילה:

ד **כל תיבה**. צ"ע דבסי' נ"ב סעיף ל"א כתב דדוקא אם כותב ע"פ צריך להוציא מפיו ומגילה אסור לכתוב ע"פ. מ"א ע"ש:

ה **פסול**'. בתשובת רמ"א סי' י"ב דין ה' מפקפק על זה ולכן נראה לי דיש לסמוך עליו בשעת הדחק. מ"א:

ו **להאריך**. וכל אלו כשר בדיעבד מ"א ע"ש ועיין בגינת ורדים חא"ח כלל ד' סי' י"ב (ועיין בספר אליהו רבא כל תקוני המגלה בענין חסרות ויתרות הכל על נכון):

ז **דפא**. עיין בשכנה"ג בהגה"ת ב"י אות ז' ובאות ט' כ' דמעשה בא לפניו במגלה שהיו כתובים עשרת בני המן בחצי הדף איש בראש שיטה ועשרת בסוף שיטה אלא שאינו בסוף דפא ופוסל אותה ע"ש. ובגינת ורדים חא"ח כלל ד' סי' י"ב כ' דכשרה ע"ש:

ח **בצבור**. וכל י' מקרי צבור. טור:

ט **נקודה**. ואי ליכא מי שיודע לקרות בטעמים בע"פ מותר לכתוב הטעמים במגילה ולברך עליה באר שבע דף ק"ט. וכתב מ"א ומ"מ נ"ל דאם אין הטעמים במגילה מותר לקרות בלא טעמים כמ"ש ססי' קמ"ב:

י **ברכות**. ולכתחלה לא יכתוב ברכותי' בה הגה"מ ומרדכי ולבוש וכ"כ התשב"ץ. מ"א:

יא **בחומש**. ודוקא כשעושין בגלילה כמ"ש סי' תמ"ג אבל בחומש שלנו לכ"ע לא יצא. ב"ח ובהגמ"נ מ"א:

סימן תרצב

א **ושהחיינו**. ויכוין בברכת שהחיינו ג"כ על משלוח מנות וסעודות פורים שהם גם כן מצות של"ה ונ"ל דיכוין זה בברכת שהחיינו דיום כי זמנם ביום. ונראה לי דמי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה דזהו דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת וי"ט. מ"א:

ב **ביום**. דעיקר מצות קריאתה ביום. אם נשתתק הקורא באמצע המגילה השני צריך להתחיל בראש כמ"ש סי' רפ"ד סעיף ה' אבל א"צ לברך תחלה דיוצא בברכת הראשון. מ"א:

ג **לא ביום**. שכבר אמרו פיוטים. לבוש:

ד **בצבור**. וא"ז כתב בשם פוסקים לברך ביחיד ע"ש (ועיין בספר אליה רבה נוסחת ברכה אחרונה על נכון):

ה **לשוח**. והקורא עצמו רשאי להפסיק ש"ג. מ"א:

ו **י"ח**. ואם מברך לנשים יברך לשמוע מגילה ב"ח. אבל לא יברך שהחיינו. ויקראנה לנשים אחר יציאת בה"כ דמצוה שיצא הוא בקריאת הצבור. מ"א:

ז **מפלג**. אחר שיתפלל ערבית. וכתב המ"א מאחר דשינ' רמ"א לשונו וכתב אסור לאכול וכו' משמע דטעימה שרי ומ"מ אין להקל אלא לצורך גדול ומשמע במהרי"ל דאפילו חולה לא יאכל קודם קריאתה אא"כ יש בו סכנה. וכתב הב"י שנהגו לקרות קצת מבע"י כדי להקל על האנושים והמעוברות שלא יתענו יותר מדאי:

סימן תרצג

א **ואתה קדוש**. ואומרים קדיש שלם בלא תתקבל לאחר קריאת המגילה. מ"א עיין שם:

ב **ויהי נועם**. אחר קריאת המגילה מנהגים וכ"כ מי"ט דמ"ש ואומרים ויהי נועם לאפוקי מהכלבו דפסק דא"א כלל ומ"ש וקורין המגילה קאי אלאחריו ואח"כ מבדילין ועיין בשכנה"ג בהגהת ב"י אות ד' ועיין בתשובת דבר שמואל סי' קכ"ח:

ג **לא בט"ו**. מיהו אם אמרו בט"ו אין מחזירין אותו מ"א וט"ז דלא כב"ח עיין שם. שחרית משכימין לבה"כ ואין לחלוץ התפילין עד אחר קריאת המגילה דדרשינן ויקר זו תפילין. מט"מ מנהגים:

ד **למנצח**. כתב ב"ח בשם תוספות מגילה דף ד' דאומרים שיר מזמור לאסף דיש בה מפלה לעכו"ם:

ה **קודם**. דכתיב וששון זו מילה:

סימן תרצד

א **שתי מתנות**. עיין פר"ח וביד אהרן. ואם נתן לאחד שיעור שתי מתנות אם יצא עיין הלק"ט ח"ב סי' ל"ט דנוטה לכאן ולכאן עיין שם. ולא יתן להם קודם פורים דלמא אכלי להו קודם פורים. וכתבו ב"ח וט"ז אפי' עני המתפרנס מהצדקה חייב כמו בארבע כוסות מה שאין כן בשאר צדקה שאינו חייב רק פעם אחת בשנה כדי לקיים מצות צדקה כמ"ש בי"ד סי' רמ"ח ורמ"ט:

ב **ואין**. דהיינו חיובא ליכא ומנהגא איכא דכתב לבוש ונוהגין ליתן מעות פורים בעד כל אחד ואחד אפי' בעד הילדים ונותנים המעוברות גם מהולד הגמ"נ ואיתא במשנה כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק. במקום דנהיגי לתת המעות מחצית השקל לחזן אין איסור בדבר דכל הנותן אדעתא דמנהג נותן מ"ב סי' נ"ד. אבל לא נפקו בזה ידי מתנות לאביונים אא"כ מחלקים מהם לעניים מ"א. וכתב של"ה דמחצית השקל וכל שכן מתנות לאביונים ומשלוח מנות אין בא ממעות מעשר ואם בא להוסיף מוסיף משל מעשר מהרי"ל בתשובה סי' נ"ו ועיין כנה"ג וביד אהרן. ומעות שחשב בלבו לחלקם ביום פורים אינו רשאי לשנות. ב"י בשם הג"א וע' בי"ד ססי' רנ"ח:

ג **נותנים**. ולכתחלה אין לנהוג כן ליתן לעכו"ם. מג"א:

סימן תרצה

א **ישמח**. אפי' בליל י"ד עב"ח וכ"כ שכנה"ג וילבוש בגדי שבת ג"כ מבערב מצאתי וכ"כ בסדה"י וז"ל וימלא בביתו נרות דולקות ושלחן ערוך ומטה מוצעת:

ב **וישן**. י"א שלא ידע לחשוב שארור המן בגימטרי' ברוך מרדכי. וט"ז כתב לפענ"ד נראה לפרש דצריך האדם לתת שבח לו יתברך על טובה כפולה שעשה עמנו הא'

פורעניות שהביא הוא על המן ואלו לא נתברך מרדכי אלא היה ניצול עם כל ישראל דיינו אלא שבירכו למרדכי בגדולה מאוד והטובה יתירה ע"כ אמר צריך לבסומי עד שלא ידע מעלתינו מן ארור המן שזה מפלה שלו לברוך מרדכי שזה מעלתינו שניה ע"ש:

ג **מנחה**. ושל"ה כתב דיעשה הסעודה קודם מנחה ע"ש:

ד **פטור**. ואם כוון להזיק חייב עיין ח"מ ס"ס שע"ח ועיין מ"א ס"ק ז':

ה **הנסים**. ואם שכח על הנסים בברכת המזון מחזירין אותו דלא סגי דלא אכיל. של"ה רש"ל מט"מ. וכתבו הט"ז ומ"א דהיינו דוקא בסעודה הראשונה שאוכל בפורים דהא עיקר הטעם דיש חיוב סעודתו באותו יום דכתיב ימי משתה ושמחה וא"כ סעודה ראשונה שאוכל בו ביום בו קיים סעודת פורים בזה ואין לנו לתלות הדין במה שאנו קורין לסעודה שאחר המנחה סעודת פורים וא"כ אם כבר אכל סעודה ראשונה ביום שוב אין מחזירין אותו ע"ש. וא"ז כתב בשם מהר"ל מפראג שפסק דלא כשל"ה ומהרש"ל אלא כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים עיין סי' תרפ"ב:

ו **ראשונה**. ועיין סי' קפ"ח סעיף י' מש"ש ומ"כ במרדכי כתוב בקלף היה אוכל סעודת פורים בע"ש יתפלל ויפרוס מפה ויקדש ובברכת המזון יאמר על הנסים עכ"ל ובמט"מ ובמנהגים כתבו הואיל ולא התפלל ערבית משמע דאם התפלל שוב אינו אומר על הנסים וכ"כ של"ה ומהרי"ל בתשובה סי' נ"ו לכן נ"ל דיברך ברכת המזון תחלה ואח"כ יתפלל ערבית להוציא עצמו מפלוגתא וגם שלא ישתכר ולא יברך ברכת המזון. מ"א:

ז **בשר**. מבושל הראוי לאכילה מהרי"ל וה"ה משקה של"ה. השולח מעות כסות וכלים בשביל מנות אם יכול למכרם מיד לקנות לצורך סעודה מהני הלק"ט ח"ב סי' קס"ג. ומדברי בעל ת"ה סי' קי"א משמע קצת דלא יצא עיין שם ע' יד אהרן. נסתפקתי מי ששלח לחבירו בשביל מנות תרנגולת טריפה והוא לא ידע ואכלו ואח"כ ביום פורים עצמו נודע לו שהיתה טריפה אם יצא ידי חובת מנות אם לא ע' בספ' מוצל מאש סי' ס"א. עוד נסתפקתי מי ששלח לחבירו שבמדינת הים שני מנות. או שתי מתנות לשני אביונים קודם פורים ובפורים עצמו בודאי מגיעים לידו אם יוצא י"ח או לא מי נימא כיון דבשעה ששלח לא הי' חייב בהם לא נפיק או דילמא כיון דבפורים עצמו שהוא שעת החיוב הגיעו לידו נפיק. ע' יד אהרן שדעתו נוטה דיוצא י"ח שפיר בזה ע"ש מי ששלח לחבירו דג וביצ' שעליו או פת ופניו טוחות בביצה יש להסתפק אי יוצא י"ח של משלוח מנות עדות ביעקב סי' צ"ב ע"ש וע' כנה"ג:

ח **ביום**. וה"ה מתנות לאביונים:

ט **ואשה**. לא ראיתי נזהרין בזה ואפשר דוקא באלמנות אבל אשה שיש לה בעל בעלה משלח בשביל' לכמה בני אדם ומ"מ יש להחמיר מ"א. נראה לי דמי שאוכל על שלחן חבירו ולא הכין לו כלום פטור מלשלוח מנות וכ"מ קצת ברש"י גבי מחלפי סעודתייהו להדדי וע' ט"ז ס"ק ג'. ומ"מ צ"ע וטוב להחמיר מ"א. וכתב בסה"י יקבץ כל אנשי ביתו וחביריו דאם אדם יושב ביחיד א"א לשמוח כראוי וכ"כ רש"י ז"ל בפסוק משפחה ומשפחה:

סימן תרצו

א **אין עושין**. וע"י עכו"ם שרי ערסי' תס"ח מ"א. וכתב הט"ז נראה דפרקמטי' מותר כיון ששמח' היא לו ע"ש:

ב **לכתוב**. ופשטי המקרא ואגרת שלום ומזכרת חובותיו וכן כל דבר שא"צ עיון גדול. מט"מ ב"י א"ח:

ג **אינו מנהג**. ובמהרי"ל ואבודרהם משמע דיש לנהוג כן:

ד **בהספד**. ומקום שנהגו שביום ז' הולכין על הקבר לקונן אסור בפורים אלא האבל לבדו ילך שם עם חזן א' ויאמר לו השכבה. ואפי' בערב פורים אסור לילך שם שלא יחשבו העולם שהאבילות נפסק מחמת פורים. ר"ש הלוי סי' י"ג כנה"ג:

ה **לשמוע**. צ"ע דהא הרב"י פסק בס"ה שלא יצא מפתח ביתו ואם כן ה"ל לכתוב בלשון י"א וכו'. מ"א:

ו **אבילות**. ב"ח ורש"ל ופרישה העידו שהמנהג להתאבל וכ"כ מהרי"ל ועכשיו גרירי עלמא בתר דברי רמ"א ונ"ל דיזהר בכולם חוץ מנעילת הסנדל וישיבה ע"ג קרקע מפני הבריות ומכ"ש שאסור לראות כל מיני שמחה. מ"א:

ז **שבצנעה**. ויתפלל בביתו ואחר כך ילך לבה"כ לשמוע מגילה טור וכ"מ בלבוש מיהו משמע בטור דבשחרית הולך לבה"כ לתפילה עבי"ד סי' שצ"ג מ"א וכתב הט"ז ונ"ל כיון דאין אבילות בפורים בפרהסי' אין לקרות בבית הכנסת בע"ש קודם ברכו לילך נגד האבל דאין להזכיר שם אבל בפרהסי' אלא ילך לבה"כ בלא קריאה עכ"ל:

ח **למנין**. אפי' מת בפורים. מ"א:

ט **מנות**. אפי' תוך שבעה מיהו לא ישלח מיני תפנוקים שהם עשוים לשמחה ס"ח תשי"ג. ומט"מ כתב שאין שולחין לאבל אפי' דבר שאינו לשמחה וכ"מ מדברי רמ"א ובשכנה"ג כתב דאבל פטור משלוח מנות תוך שבעה ואחר שבעה ישלח בצינעה לא'

מקרוביו או לאחד מהעניים ופשוט הוא דאם האבל הוא עני דמותר לשלוח לו מעות דלא גרע מצדקה. מ"א ע"ש:

י **בלילה**. עיין מ"א שהעל' דבלילה עכ"פ לא יאכל בשר ומ"ש ונראה לי דוקא בלילה וכו' קאי אמגילה ע"ש:

יא **קודם**. עמ"ש סי' תרפ"ז ס"ק ד' דיש חולקין וכן נוהגין לקוברו אחר יציאת בה"כ. ומ"מ נ"ל דלא יניח תפילין דאקרי פאר. מ"א ע"ש:

יב **לישא**. ולפי מ"ש ר"ס תקמ"ו דקי"ל כמ"ד אין מערבין שמחה בשמחה גם הכא אסור לעשות לכן יעשה החופה ביום י"ג מ"א ע"ש ועיין בספר גופי הלכות ועמ"ש באה"ע סי' ס"ב ס"ק י':

יג **לא תגזול**. ולפ"ז מותר לברך על מה שחוטפין א"ז. וכתב של"ה לאו משנת חסידים היא ושומר נפשו ירחיק ממלבושים דכלאים ולחטוף מחבירו ועיין ט"ז וב"ח בי"ד סי' קפ"ב להחמיר בזה באורך וכן הכנה"ג הורה לאסור הפרצופים בפורים ע"ש ועיין בתשו' דברי שמואל סי' רמ"ז ולכן הירא את דבר ה' ירחיק את בניו ובני ביתו מכל כי האי איסור' ופריצותא ועיין עוד בדבר שמואל סי' קנ"ג תוכחת מגולה על הלומדים ספר מסכת שיכורים ע"ש:

סימן תרצז

א **ותענית**. ואבילות נוהג לכ"ע:

ב **בי"ד**. אבל לא בט"ו. ב"י:

ג **תמיד**. בית תפארתינו במהרה יעמוד. וביראה אותו נעבוד. נכון יהיה הר הבית בראש הרים עדי עד: